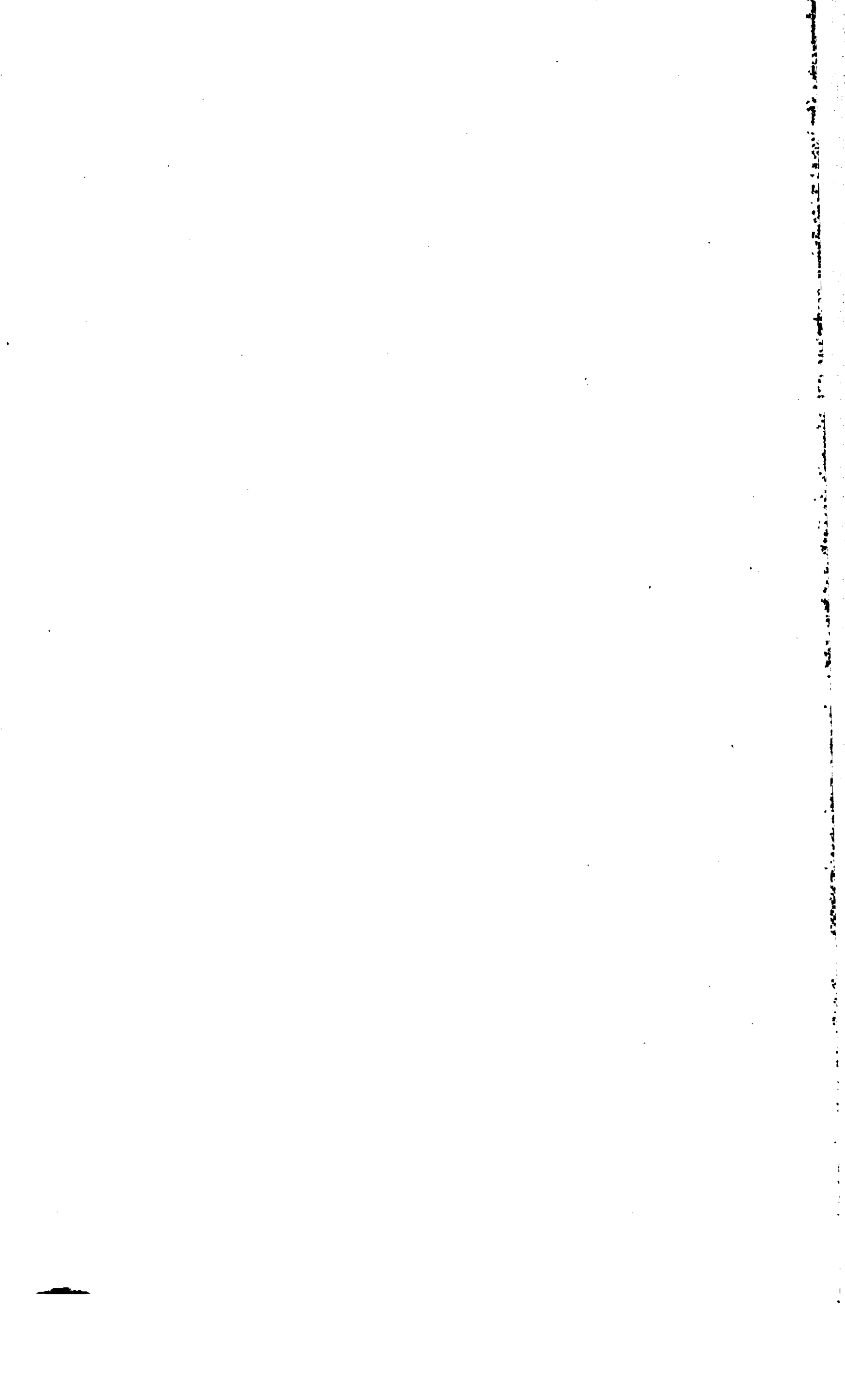

HISTORISK TIDSSKRIFT,

Tredie Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved dens Bestyrelse.

Redigeret

af

N. L. Westergaard,
Foreningens Secretair.

Andet Bind.

Kjøbenhavn.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

1860—1863.

Indhold.

P. J. Phønixberg,

Kiøbenhavnsk Bogtrykker og Leilighedspoet i Begyndelsen af det attende Aarhundrede.

Et Tidsbillede

Ved

E. C. Werlauff.

Det er nærmest giennem den danske Literaturs Fader at dette Navn har naaet vor Tid. Havde *Phønixberg* ikke, som Eftertrykker af Holbergs Lystspil, paaført ham Ærgrelse og materielt Tab, samt som stedse færdig Leilighedspoet og Styverfænger vakt hans æsthetiske og moralske Harme, som han ved flere Leiligheder gav Luft, vilde han i vor Tid neppe have været kiendt af Andre end dem, som beskæftige sig med vor Literaturhistories Specialiteter. Men under Studiet af Holberg og hans Tidsalder kan man stundom ikke undgaae at stige ned i vor Literaturs lavere Regioner, og her møder os da en Mand, hvis Personlighed og hele Virksomhed indeholder et og andet Træk til Charakteristiken af hiin Tids literære Forhold, som ikke ganske bør oversees[1]).

---

[1]) I *Worms* Lexicon er han forbigaaet; hans Artikel hos *Nyerup* er ufuldstændig.

Povel Johannes Phønixberg er født omtrent 1679, uden Tvivl i Jylland, hvor der endnu existerer en Gaard med dette Navn[1]). Hans Stilling, før han kom til Kjøbenhavn, kjendes ikke nøiere; men at han tidligere maa have staaet i Krigstjenesten, og havt en Kro paa Landet, kan sluttes af Holbergs satiriske Dedication[2]). Før han nedsatte sig som Bogtrykker maa Versemageri have udgjort hans, som Fleres, egentlige Næringsvei[3]), men neppe har Nogen efterladt sig flere Leilighedsvers, under sit eget Navn, end Phønixberg; det skulde da være Claus Bang (Dorus) i det 17de Aarhundrede og i det 18de Wadskiær og H. V. Kaalund. Da den store nordiske Krig faldt ind i Aarene 1709—20, afgave Tidsbegivenhederne især velkomne Æmner baade for hans og flere Anonymers Rimerier, der saaledes ikke savnede en national eller patriotisk Tendens. Slagene ved Helsingborg og Gadebusch fremkaldte ingen Klagesang, men af de for Danmark ærefulde Krigsforetagender undlod Phønixberg ikke paa sin Viis at besynge de fleste. Hans første Product af denne Art som kiendes, udkom under følgende Titel:

1. »Mennisken agter, Gud skifter, hvilcket kand sees af denne Vise om Svenskens mislingende Forrehafvende, da hand dend 4. October 1710 udgik fra Carls-Krone med sin Flode, i de Tancker, at den Danske Flode formedelst Storm og

[1]) En Præstegaard *Phønixberg* i Starup Sogn, Brusk-Herred, Veile-Amt, nævnes paa Tabellen til *Begtrups* Jyllands Agerdyrkning I. S 232; formodentlig den samme som Avlsgaarden *Fønixborg* i Øster Starup Sogn i *Traps* stat. topogr. Beskrivelse. Spec. Deel II. S. 922; jvfr. *Statscalenderen*.

[2]) Hvor han omtales som »en Borger her i Byen, en Øltapper paa Landet, og har sin Afsked som Bysseskytter«.

[3]) Om den Tids Viseliteratur i Almindelighed, s. Forf. *Antegnelser til Holbergs 18 første Lystspil* S. 143. 491. 502; *Rahbek* om Holb. som Lystspildigter III. S. 118. jfr. Just Justesens Fortale til P. Paars.

Uveyr, saavelsom ved andre Tilfælde var forsvæcket, agtede derfore at ofverfalde Resten, og saaledes at legge dem øde, hvilcket Anslag Fienden ey gelingede, som man af Visen videre kand fornemme. Siunges som: Dydædle Siæl, Priisværdig Gudinde etc.[1]). Componeret af en Pligtskyldig Pen. Tryckt samme Aar.«[2]).

I samme Størrelse og Format — 4 Blade i Octav — stundom prydede med Træsnit paa Titelbladet og til en Priis af en Skilling, fulgte nu, Tid efter anden:

2. »En frydefuld Triumph-Sang om de Danskes lyckelige Seyervinding ofver Stade som efter en heftig Attaqve, Bombardering, Skyden og Stormen, gaf sig med Land og Folk i H. Kongl. Mayts. af Dannemarcks allernaadigste Villie, anno 1712.« Mel. See Fortuna vil Du ey etc.[3]). Af *P. J. Phønixberg*. Kjøbenhavn, Tryckt hos Pet. Paulsen Nørvig.[4]).

3. »Rygens Landgang« (som skeede d. 23de Juli 1713) forestilles udi en Afskeds Samtale imellem Rygen og Sverrig, som besvares paa begge Sider. I danske Riim sangviis forfattet under den Melodie: Sylvia hvi vil Du ey etc.[5]). Af en Putzeerlig Pen. Prentet Aar 1713.«

---

[1]) Lieut. *S. Grundtvig* har fundet denne Melodie anført paa Flyveblade fra 1709 og 1719.

[2]) Titelen af de to første Viser er her meddeelt bogstavret, som en Prøve af den Phønixbergske Orthographie. Om *I. Hvitfeldts* bekiendte Heltedaad hedder det her: »I hans Bagstavn en Ild udaf Vaade, formedelst Stormen af Fængkrudt blev tændt« I de følgende Leilighedsvers af dette Slags kunde maaskee et og andet hidtil ukiendt historisk Træk være opbevaret. Hverken denne eller nogen af de følgende Viser er forsynet med Censors Paategning.

[3]) Grundtvig har fundet denne Melodie (*Sig* Fortuna vil Du ei) paa et Flyveblad af 1713.

[4]) *Nyerup*, Kbhvnske Bogtrykkeriers Historie i *Seidelins* Læsendes Aarbog 1800 S. 61 omtaler denne Bogtrykker blot fra A. 1718—21.

[5]) En Vise trykt anonym som Flyveblad. En Udgave med Titel: »Philanders og Sylviæ Kierlige Samtale; Sangviis forfatted. Prentet

4. »Dobbelt Bekiendelse, Forestilles udi en Samtale imellem en Dansk og en Fyrstel. Soldat angaaende de Breve som blev funden i Tönningen. Sangv. forfattet under den Mel. Frisk op naar Diævlen gier sig vred etc.[1]). Af en Putzeerlig Pen. Prentet Aar 1714.«

5. »Kongens Sejervinding og Dannemænds Glæde, Forestilles i en Triumph-Sang over den lykkelige Sejervinding, som den tappre danske See-Helt Hr. Schoutbynacht von Gabel erholte over den svenske Schoutbynacht Hr. Gr. Wachtmæster paa saa kaldede Colberger Heyde d. 25—26 (d. 24—25de) Apr. 1715, hvor den svenske Esqvadre blev ruineret, imellem Ekkelförde og Fridrichsort, saa at ikke en Baad eller Bud fra dette Nederlag undkom. Sangvis forf. under den Mel. Fryd dig o mit Hierte, thi Din etc.[2]). Trykt hos Pet. Nørwig i Vimmelskaftet«[3]).

6. »Danske Matrosers og Soldaters Tids-Fordriv fra den 8. Augusti til den 15. og 16. November 1715. Hvorudi forestilles Sø-Slaget imellem den Kongel. Danske og Svenske Orlogs-Flode, Passagen giennem det ny Dyb og Landgangen paa Rygen. Sangv. forf. under den Mel.: See Fortuna vil Du ey etc. af *P. J. Phønixberg*. Trykt Aar 1715.«

A. 1672«, og en Udg. trykt hos »Svares Enke« findes i Prof. Stephens's Samling. Paa et Flyveblad trykt i Flensborg i Beg. af 18de Aarh., tilhørende Lieut. S. Grundtvig, opgives den som Melodie til Kingos »Rind nu op i Jesu Navn«. Den forekommer ogsaa som Melodie til andre Viser paa Flyveblade af 1680, 1703 og 1709.

1) Af *Bording*: Poetiske Skrifter I. S. 277; *Nyerups* udv. danske Viser. II. S. 68; *Rahbeks* og *Nyerups* danske Digtekunst III. S. 135. Den er trykt flere Gange særskilt.

2) Denne Sang kiendes ikke nærmere.

3) Til ham maa altsaa sigtes naar *Jean de France* siges at »boe i Vimmelskaftet næst ved Bogtrykkerens« (Ældste Udg. III. 2.).

7. »Sandfærdig Beretning om Stralsund, som til de Danske blev overgivet den 23. Decembr. 1715. med videre som Visen formælder. Sangv. forf. under den Mel. See Fortuna vil Du ey etc. Af *P. J. Phønixberg.* Trykt A. 1716.«

8. »De Svenskes Far-Vel fra den Tyske Bond, hvorudi forestillis Vismars Erobring som med Accort gaf sig til de Danske, den 19. April 1716. Sangv. forf. under den Mel.: Dydædle Siæl prisværdig etc. Af *P. J. Phønixberg.* Prentet i samme Aar.«

Om samtidige Krigsbegivenheder i Norge leverede Phønixberg følgende Viser:

1. »De Svenskes Velkomst i Norge. Hvoraf kand sees hvad imellem begge Parter til den 2. May er forefalden: Continuationen skal herefter følge. Sangv. i Pennen forf. af *P. J. Phønixberg.* Under den Mel. Frisk op naar Diævlen giør sig vred etc. Tryckt Aar 1716.«[1]).

2. Den svenske Armees Retirade fra Norge, som sidst afvigte Juli 1716 med største Forliis maatte forlade samme Konge-Rige. Under den Melodie, Rind nu op i Jesu Navn etc.[2]). Componeret og Trykt af *P. J. Phønixberg*[3]).

3. »De Svenskes anden Velkomst i Norge. Forfattet udi en Samtale imellem en norsk og svensk Sold. som tale med hinanden om Attaqven for Friderikshald og de Svenskes uformodentlige og hastige Retirade fra Norge.

---

[1]) Under Fjendtlighederne mod Sverige 1788 optryktes denne Vise paa Ny »hos L. N. Svares Efterleverske« uden Aarstal.

[2]) *Kingos* Syngechor, 1ste Part, [illegible] Morgensang.

[3]) Da der ikke findes Spor til Phønixbergs Bogtrykkerie før 1720, maa dette formodentlig være tillagt af Uagtsomhed.

Sangv. forf. under den Mel.: Far Verden Far vel[1]). Sammenskreven af *P. Joh. Phœnixberg.* Trykt Aar 1718.«

Men ogsaa samtidige Krigsbegivenheder, der ikke egentlig vedkom de to forenede Riger, saavel her i Norden som i det sydlige Europa, frembød Stof for alle Hovedstadens Riimsmede. Under den svensk-russiske Krig haves af *Phønixberg*:

1. En Samtale imellem en skaansk og svensk Bonde om Sverriges Tilstand, hvoraf og sees den store Victorie som Moskovitterne under General Fyrsten Gallicin erholdt i Findland over den Svenske Armee under General Arenfelts (Armfeldts) Commando, som stod posteret ved Pilmotia og Lapola, hvor de Svenske totaliter bleve slagne den 2. Martii 1714. Sangv. forf. under den Mel.: Broder hvi est Du saa mut etc.[2]). Af *P. J. Ph.* Trykt Aar 1714.«

2. »En Samtale imellem en Findlands Bonde og en Moscovittisk Rytter, hvorudi Bonden beklager sine Lande-Plager, og Rytteren berømmer sig af sin Victorie, i det han haver erobret den længe bloqverede Fæstning Cajanienborg, som haver givet sig til Moscovitten sidst afvigte Marti 1716. i Pennen forfattet af *P. J. Ph.* Synges som: Maa jeg ikke kurre og klage etc.[3]). Trykt Aar 1716.«

---

[1]) Af *Kingos* aandelige Syngechor, 2den Part; ogsaa i *Brandts* og *Helwegs* danske Psalmedigtning I. S. 424; Forfatteren har mueligen været Jacob Worm s. II. S. 421. Er ofte særskilt trykt.

[2]) En Afskrift af denne Sang (Samtale imellem en Ugudelig og en Gudelig), findes i Vibeke Bilds Visebog (Thottske Mss. Nr. 778. Fol.) fol. 265. b.; uden Tvivl ogsaa trykt som Flyveblad. Samme Melodie angives til en gudelig Sang af L. Sommer (1688) i *Brandts* og *Helwegs* Psalmedigtning S. 501. Grundtvig har fundet den paa ældre Flyveblade af 1663, 1668 og 1673. Paa den Tid digtedes ofte gudelige Sange efter verdslige Melodier; *Br.* og *Helw.* II. S. XLVII.

[3]) Denne Sang kiendes ikke nærmere.

Endelig fremkaldte Prinds Eugens glimrende Felttog mod Tyrkerne 1716—17 følgende tre Phønixbergske Viser:

1. »De Christnes Sejer-Sang over den fast uovervindelige Fæstning Temeswar. Sangvis fremsat af *P. J. Ph.* Under den Mel. See Fortuna vil du ey etc: Trykt Aar 1716:«

2. »De Christnes glædelig Seyer-Sang over den Tyrkeske Armees store Nederlag, da den ved Printz Eugenium den 16. Augusti 1717 totaliter er slagen ved Belgrad. Sangviis forf. af *P. J. Ph.* Under den Mel. Broder hvi est Du saa mut etc.«

3. »De Tyrkers Kjeremaal, hvorudi forestilles 1. Deres Herkomst og Oprindelse. 2. Deres Bedrifter og Ugudelighed. 3. Deres gamle Seyervindinger. 4. Deres Fald og Straf. Og for det sidste 5. Belgrads Erobring, som med Accordt, tillige med andre Stæder, gav sig til de Christne den 19. Augusti 1717. Sangv. forf. under den Mel.: Lyksalig Dag som nu saa blid oprinder etc.[1]). Af *P. J. Ph.* Tryckt Aar 1717.«

Af Viser, der ikke vare af historisk Indhold, kiendes kun een af Phønixberg: »Rasmus Jæns Bryllup«, 1711 (og siden oftere) »sammenskrevet af en Pudserlig Pen«, af hvis 46 Stropher *Nyerup* (Udvalgte danske Viser II. S. 127—38) har meddeelt 28, der ikke lade beklage Savnet af de udeladte.

Hidtil vare de Phønixbergske Producter udkomne fra forskiellige Kiøbenhavnske Presser; men i A. 1720 eller kort før lykkedes det ham, selv at indrette et Bogtrykkerie.[2]). Herfra

---

[1]) Af *Kingos* Syngechor 1ste Part, 3die Morgensang.

[2]) *Nyerup*, Kbhvn. Bogtrykk. Historie i *Seidelins* Læsendes Aarbog 1800 S. 67; han trykte dog meer end Viser og Smaapiecer, som her siges.

udgik, Tid efter anden, Bryllups- og Sørgevers, samt andre Leilighedsviser. Et Par Saadanne, som have historisk eller biographisk Interesse, kunne her nævnes. Præsten til den tydske Kirke i Fridericia, Provst *Henrich Pontoppidan* lod her i A. 1721 trykke i Folio: »Allerunderdanigst Fadderbrev til Dronning *Anna Sophia* fra Michaelis Kirke i Fridericia«. Saavel Fortalen, der er underskreven »H. Maj. tro Forbederske, der venter at kaldes Michaelis Kirke«, hvori Forfatteren beder Dronningen være »Gudmoder« for Kirken, der hidtil ikke havde Navn, som de tilføiede Anmærkninger indeholde ei uvigtige Oplysninger om Forholdet imellem denne oprindelig tydske Kirke og den danske eller Trinitatis Kirke, samt om Byens dansk-tydske Nationalitet[1]). Til samme Dronnings Fødselsdag d. 16de April 1725 udkom fra Phønixbergs Presse »Allerunderdanigst Lykønskning« (2 Bl. 4to) af *Jacob Giöngve*, dengang 81 Aar gammel, som havde tient hos Prindsesse *Ulrika Eleonora* og *Christian V.* og i sin Tid været Visiteur, Byfoged og Controlleur i Kragerøe[2]).

Af egentlige Bøger var, uden Tvivl, den første der udgik fra den Phønixbergske Presse tillige den vidtløftigste (110 Ark) og den eneste i Folio:

J. Brinchs Liigprædiken over Fr. Berthe Scheel til Selsøe; 1720.

I de følgende Aar udkom herfra: *Masii* Beretning om den Forskiel som der er imellem den sande evangeliske og de Reformertes Lærdom, oversat af *I. M. Junghans* 1724, 8vo; *L. Linds* Fortegnelse over Karen Brahes Bibliothek, 1725, 4to; *P. Esbachs* vel indrettede og proberede Heste-Cuur

---

1) Jvfr. *Danske Atlas* V. S. 919—21; *Wilses* Fridericia S. 20—22. 93—94.

2) Til Dronningens sidste Fødselsdag før Bogtrykkeriets Brand tryktes her et tydsk Lykønskningsvers.

eller Lægebog, 1727, 8vo.[1]). Fra samme Aar haves følgende gudelige Digt af en norsk Forfatterinde, hvis vidtløftige Titel her anføres, da det ikke andensteds er nævnet.

»Dend storpralende, opblæste og for høye Altar af lutter gode Gierninger nesten Bugrevnede stolte Pharisæer, fremstillende sig ligesom paa et Theatro, med ald sin Kram og Bagage som dend der for saadan sin Rigdom, udi dend ganske Verden iblant andre Mennisker ei havde lige, mens bliver dog smugt udjaged af dend som holder med den langt borstaaende (sic!) Tolderis Ord Gud være mig Synder naadig! Fornøied sig med Kaars pærsende Frucht i Sange forfattet, forhen ved Trycken til Liuset kommen ja trøster sig med Jesu Angist Død og Graf *Jngeborre Anders Datter Grytten.* Kjøbenhafn, Trykt Aar 1727 og findes tilkiøbs hos *P. Joh. Phœnixberg* paa Ulfelds-Plads i Leipsiger Messe.« 2 Ark. 8vo.[2]).

Uden Aarstal tryktes her følgende Samling af gudelige Vers, der ikke omtales af *Worm* eller *Nyerup*:

»Tvende smukke udvalde aandelige Sange bestaaende 1. i en Morgen-Sang. 2. Een Aften-Sang. 3. En Sang over de fem Catechismi Parter; I smukke og nette danske Riim forfattede af *J. K. Skandrup.* De tvende første Sange

---

[1]) Ifølge *Extraordinaire Relationer* (8vo.) 1727, Nr. 26: »trykt med nye og smukke Skrifter.« Af Forf. Personalia indeholder Fortalen, som Tillæg til *Worm* og *Nyerup*: at han havde tient ved Friderichsborgs Stutterie; at Arveprindsen (Kronprinds Christian) havde meddeelt ham sin »Reisepas«; at han med Greve Laurvig havde giennemvandret adskillige Steder, bl. a. Brabant, for at perfectionere sig i »Hesteartzenie«, og at han efter Hiemkomsten var bleven Fanesmed ved den Kongelige Livgarde til Hest.

[2]) Denne norske Digterinde savnes hos *Nyerup*, men omtales i *Schönaus* danske Lærde Fruentimmer I. S. 686—90, hvor Forf. ikke har vidst, at dette Digt har været trykt.

synges som Chrysellis Du min Verdens Guld etc.[1]). Dend Tredie synges som: Ach levende Gud jeg bekiender for Dig etc.[2]). Kiøbenhafn, Trykt hos *P. J. Phœnixberg* og findes hos hannem tilkiøbs.« 12 Bl. 8vo.

Disse aandelige Sange bleve optagne i *I. K. Schandrups* »curieuse poetiske Skrifter«, Kiøbenhavn 1728, 4to; det sidste større Skrift, der udgik fra Phønixbergs Presse[3]).

Ligeledes uden Aarstal, men imellem 1726 og 1728 udkom følgende Skrift, der afgiver et interessant Bidrag til Skuepladsens ældste Historie:

»Kort Underviisning hvorledis Comoedier med Nytte og Skiønsomhed kand sees. Forfattet til en Bereedelse for de danske Skue-Spil, som nu igien oprettis og i Anledning af dend Maade efter hvilken de forrige har været indrettede. Kiøbenhafn, Trykt hos *P. J. Phønixberg* paa Ulfeldsplads og findes hos hannem tilkiøbs.« 8 Blade 8vo.[4]).

Af de Lystspil der opførtes paa Skuepladsen i lille Grønnegade ere Flere trykte af Phønixberg; saaledes i Aaret 1723: *J. R. Paullis* »Den seendes Blinde« og »Fusen-

---

[1]) Denne Kingoske Sang er optaget i *Nyerups* udv. danske Viser. II. S. 38.

[2]) *Brandts* og *Helwegs* danske Psalmedigtning I. S. 173; af *H. C. Sthens* Haandbog 1592.

[3]) Den fuldstændige Titel angives i *Rahbeks* og *Nyerups* danske Digtek. Hist. IV. S. 52. Udgaven anmeldes i *Fork. Mercurius* Nov. Dec. 1727; hvoraf ogsaa sees, at Forfatteren var død i dette Aar.

[4]) Det eneste nu kiendte Exemplar findes i det store Kongelige Bibliothek. Det er optrykt i *Dansk Minerva* Mai 1818; jvfr. *Nyt historisk Tidsskrift* VI. S. 367—68; *Antegnelser til Holbergs 18 første Lystspil* S. 342. Forfatteren, uden Tvivl *I. R. Paulli*, har ikkun taget Hensyn til de oversatte franske Lystspil, nemlig: Gnieren, Fusentasten, Fruentimmernes Skole, Tartuffe og Amphitryon. Blandt de gavnlige Virkninger af de danske Comedier omtaler han, ligesom Holberg selv, at Pengene blive i Landet, at Sproget ved dem kan forbedres, adskillige Laster belees, og Almuen tillige fornøies.

tasten« (Molières l'Etaurdi); 1724 *Paullis* »Julestuen« og »Maskeraden«; »Fruentimmerets Skole« (l'école des femmes) og »Den kiærlige Forbitrelse« (Le Depit amoureux).

Der kan altsaa have været Anledning for Holberg selv til at lade den første Deel, om ikke de to første Dele af sine Lystspil trykkes i samme Officin[1]; men, uden Paaskiønnelse af den Fordeel han herved havde havt, ja endog imod en indgaaet Forpligtelse, eftertrykte Phønixberg de to første Dele[2]. Anmeldelsen af tredie Tome af »de saa kaldte *Hans Michelsens* Comedier«, i de *Wielandtske* Nye Tidender 1725, Nr. 13, S. 195 indeholdt i denne Anledning følgende Anke: »Af de øvrige tvende Tomer er ligeledes nyelig seet en nye forfalsket Edition in duodecimo. Ved hvilken Eftertryk en *vis Person* af en utilbørlig Begierlighed efter Fordeel og Baade er animeret i Utide at fornærme Author, som foruden sin store Møye ey har havt faae Udgifter ved samme tvende Tomers Forlag, hvorhos Eftertrykkeren ey har kunnet undgaae, foruden sin aabenbare Skarnvurrenhed ved sin slette vitieuse og confuse Tryk at røbe sin Vanvittighed.«

Med dette slet styliserede Inserat kunde Holberg naturligviis ikke lade sig nøie. Han lod derfor med Comediernes 3die Deel følge en spottende Dedication til Phønixberg »og hans kiære Hustrue«, hvori han oplyste sit og hans

---

[1]) Titlerne af Original-Udgaverne ere nøiagtigt gjengivne i *Liebenbergs* Udgave VIII. S. 289—291. Nr. 1. 2. 3. 4. 5. Det maa ansees uvist om Ph. har trykt Nr. 1. 3 4. eller blot Nr. 3. Efter Yttringen i Dedicationen skulde han blot have trykt 1ste Deel. Af *Christiania Illustr. Nyhedsblad* 1858, Nr. 42, erfares, at 1ste Deel udkom i Sommeren 1723 og 2den Deel i Foraaret 1724. Om de ældste Udgaver af Holb. Comedier s. *Minerva*, Oct. 1728. S. 68. 69.

[2]) Eftertrykkenes Titler ere ligeledes gjengivne sammesteds, S. 292.

giensidige Forhold[1]). Man seer heraf, at Phønixberg ogsaa maa have trykt nogle af Holbergs tidligere Skrifter: »har havt den Godhed at giøre anseelige Tilskud til de Skrifter han har trykket for Betaling og gode Ord for mig« [2]). Men da han »desforuden nyeligen har eftertrykket tvende Tomer af mine Comædier« — tilføier Holberg — »befinder jeg mig ved denne hans Assistance og Tienstferdighed ikke synderlig vel, helst saasom jeg har til 800 Exemplarier af bemeldte 2 Tomer paa Halsen, hvoraf jeg fast ingen har kundet selge mere, siden hans Eftertrykning er skeet, saa jeg derudover, hvor liden Erfaring jeg har udi Arithmetica, dog strax har kundet udregne mig en Banqveroute paa 3 til 400 Slettedaler.« Vel havde Phønixberg selv, »saavel ved Eeder, som ved skrevne Reverser, forbundet sig ikke at eftertrykke hans Skrifter;« Vel havde Nogle raadet Holberg til at anlægge Sag imod ham, »efterdi han har hans skrevne Revers udi Hænder, hvorudi han forbinder sig at erlegge 30 Rixdlr. hvor der kand findes

---

1) »Dedication af *Hans Mikkelsens* Comedier sammenskrevne for den Danske Skue-Plads. Tredie Tome. Trykt Aar 1725.« Den udkom i samme Format som Tredie Tome paa to upaginerede Blade (»aparte trykt«; *Hoffmanns* Fundatser I. S. 235) og er efter det eneste forhaandenværende Exemplar optrykt i *Boyes* Udg. af Holbergs Comedier 1843 og 1852 og i *Liebenbergs* Udgave VIII. S. 275—77. Hvor sielden denne Dedication allerede fra Begyndelsen maa have været, kan sluttes af, at *Wadskiær* i *Nye Tidender om lærde Sager* 1740, Nr. 17. omtaler den i *Manuscript*; jvfr. *Rahbek* om Holberg som Lystspildigter II. S. 196. Allerførst er den optaget i *Heibergs* Holbergiana S. 233—41; seenere haves den ogsaa i *Holbergs* udvalgte Skrifter VI. og i *Rahbeks* og *Boyes* Udgave VII.

2) Ved ældre Holbergske Skrifter som Ph. skulde have trykt, kan man kun tænke sig de særskilt udkomne Bøger af *Peder Paars* eller de ældste Udgaver af hele Digtet »trykt i dette Aar«; maaskee ogsaa *Skiemtedigtene* (1722).

noget Exemplar af den første Tome at være saalt af ham«[1]). Men, deels havde Holberg en naturlig Afsky for Processer, deels frygtede han, at Phønixberg, som »var vel dreven i Formaliteterne in jure«, ifølge sine forskiellige ovenfor antydede Livsstillinger skulde »excipere mod al Verdens Fora, og trække ham fra Byetinget til Politie-Retten, fra Politien til Consistorium, Birketinget eller Krigs-Retten«. Han ønsker derfor, »at disse eftertrykte Skrifter maa leve og blive liggende ubeskaarne i hans Boglade, indtil de mætte af Livet maa Vulcano vorde opofret«[2]). Slutteligen beder han, at ifald Ph. skulde finde for godt at eftertrykke oftere hans Skrifter, at han da »har selv et Øye med Correcturen; thi de tvende Tomer ere vel accurate nok, men der er dog mesten en Vildelse i hver Linie.«

Allerede i det næste Aar kunde Holberg i en anden Anledning let være kommen i en ny Strid med Phønixberg. Da han nemlig 1726 havde udgivet sin *Metamorphosis*[3]) udkom en rimet Kritik af Digtet[4]), der vel manglede baade

---

[1]) Uden Tvivl at forstaae: for egen Regning.

[2]) Dette Ønske kan, skiøndt paa anden Maade end Holberg havde ahnet, være gaaet i Opfyldelse 1728.

[3]) Den anmeldtes udførlig i de *Wielandtske* Nye Tidender 1726. Nr. 47. 21. November.

[4]) Den blev trykt i Folio i Form af et Brev, paa samme Maade sammenlagt, med Udskrift: »à Mons. *Hans Mickelsen* etc. i Callundborg«, og underskrevet: »*Michel Hansen* Brændeviinsbrænder og Øltapper i Callundborg«. Den er optrykt i *Østs* »Miscellер« 1807, Nr. 20, i *Rahbeks* Dansk Minerva 1818. 1. S. 357 flg. og i *Østs* »Archiv for Psychologi, Historie etc.« 2det Bd. S. 20 flg. I Fortalen til *Heibergs* Holbergiana (K. 5) omtales saavel dette Brev, som et Giensvar eller en Apologie for Holberg, der udkom under Titel: »Briller (i Træsnit) at see igiennem naar mand vil læse *Michel Hansens* Brev, verteret av tydsk paa dansk for dem der ikke har læst Metamorphosis«. Man kan ikke forstaae, hvorledes Nogen efter den nævnte Fortales Yttring, kan have antaget at »disse saakaldte Briller vare komne fra *Holbergs* egen Fabrique«; de

Braad og Salt og var selv under al Kritik, men som dog Holberg, der havde Forkiærlighed for dette Digt og i det Hele var, som Forfatter, temmelig ømfindtlig, synes at have taget sig nærmere end det fortiente. I sin Autobiographie (Udg. 1851, S. 146—47) charakteriserer han den som »et urimeligt og gemeent Vers fuldt udaf grove Invectiver«. Der vare derfor — tilføier han — »Mange, som vilde overtale mig til, at jeg ikke skulde lade det gaae uhævnet bort, men, jo meere uforskammet Autor var i sit Vers, jo mindre holdt jeg ham værd at besvare. Jblandt de Ting som han besværede sig over, var dette det fornemmeste, at Folk blive lade og uduelige til deres Embede, naar de læse, at de have deres Oprindelse af Dyr og Træer, ret ligesom det var at befrygte, at en Horkarl, hvilken jeg har sagt, at være kommen af en Gøg, skulde derved være bleven doven og efterladen til at bedrive Utugt, en Barberer derved mindre sladderagtig, og en Scholasticus mere sagtmodig. Det var saa langt fra, at jeg af denne hans Grovhed kunde sætte mig i Harnisk, at jeg ikke engang vilde tiltale *Bogtrykkeren*, som dog oftere har givet mig Anledning dertil, endskiøndt Øvrigheden selv (ipsi Prætores urbis) viiste mig Middeler, og mange tilskyndede mig alvorlig til at hævne mig, paa det at *denne Mands* Dumdristighed ikke skulde faae alt for stor Fremgang, men jeg

---

havde ikke større Værd end *M. Hansens* Brev. Saavel af Holbergs Metamorphosis som af *Michel Hansens* Brev leveredes en Anmeldelse i den sædvanlige Stiil i *Phønixbergs* »Forkerte Mercurius«, Februar 1727. Maaskee den i Catalogen over *C. Deichmans* Bibliothek i Christiania S. 358 nævnte haandskrevne »Critique over Holb. Metam. med Anmærkninger neden under«, der her tillægges »Mag. *Treskov*« er dette M. Hansens Brev. Mag. *Treskow* maa have været Johan T. som nævnes i *Worms* Lexicon, jvfr. Stamtavlen i Fortalen til *Giessings* Jubellærere I; han blev Magister 1722.

har saadan en Afskye for Trætte, at jeg heller vil lide alting end føre Proces.« Der er ingen Tvivl om, at denne Bogtrykker maa have været *Phønixberg*, skiøndt det ikke er angivet paa selve Piecen.

Af Holbergs Yttring i Dedicationen, at *Phønixberg* »har ladet see sin Dygtighed udi at componere selv adskillige smukke Vers og lærde Viiser, som daglig siunges af smukke gamle Matroner udi de smaa Gader med stor Andagt«, kunde man slutte, at han endnu som Bogtrykker har fortsat sin gamle Næringsvei.[1] Imidlertid synes han dog, under sin nye Virksomhed, kun sieldent at have havt Tid eller Trang til at bestige sin Pegasus. Mangel af krigersk Stof efter Fredsslutningen kan vel have bidraget noget dertil; men der forefaldt dog altid ved Hoffet og i Staden et og andet Nyt, som kunde have aflokket ham en Vise. Nu derimod kiendes fra dette Tidsrum kun et Par Leilighedsvers fra hans Haand; eet i Folio ved Ivar Rosenkrantzes og Charl. Amalia Scheels Bryllupsfest d. 19de Februar 1721, og, i Anledning af den talentfulde og ærgjærrige Projectmager *P. Juels* sørgelige Catastrophe:

»En nye Vise om den drømmende Printz, selv indbildte Chirognosta og underlige Grillenfænger eller Projectmager *Povel Juel*. Hans forræderske Intention imod Grønland, Iisland, Færøe og Norge. Forfatted i en Samtale imellem *Povel Juel* og hans Phantasie. Siunges som: Det sidste

---

[1]) I Digtet »Den jydske Felde«, der maa være omtrent fra samme Tid som Metamorphosis, lader Holberg i »Pedanterias« Følge: »Troppen sluttes af Poeten *Phønixberg*«. Han forekommer endnu i et Bryllupsvers af 18de Febr. 1729 altsaa faa Maaneder før hans Død: »Poeten selv Hr. *Phønixberg* jeg havde villet dæmpe, han skulde blevet som en Dværg mod Og den store Kæmpe«; *Tychonius*, Vers og Indfald S. 283.

jeg fra Dores hørde[1]. Componeret, sammenskrevet og trykt af *P. J. Phønixberg*, og findes hos hannem tilkiøbs for 1 Sk. dansk. Aar 1723 den 8. Martii.« 4 Bl. 8vo.

Derimod udkom i den følgende Tid fra den Phønixbergske Presse adskillige Skrifter i Prosa, i hvilke han selv uden Tvivl har havt mere Deel end blot som Forlægger. Det første af Saadanne der kiendes er:

Tobaksdiscurser, eller tolv lystige Historier om adskillige artige Hændelser og kortvillige Bedrifter. Sammenskreven ved en Pudserlig Pens Befordring. Kiøbenhavn 1722. Bogen er oplagt 1733, 1744, 1786 og vel oftere, da den i sin Tid hørte til Almuens Yndlingslæsning[2].

Det vidløftigste Phønixbergske Product af denne Art og et af de første, om ikke det allerførste danske periodiske Skrift var den *Forkerte Mercurius*, hvis Titel paa 1ste Nummer lyder saaledes:

Dend forkeerte Mercurius som medfører allehaande U-hørte og forkeerte Nye-Tidende, for Januari Maaned Anno 1726. Num. 1. Approberet og tilladt. Relata refero[3].

---

1) Af *Bording*: poet. Skr. I. S. 272; »Det sidste *mand* fra *Doris* hørte.«

2) *Nyerup*, Alm. dansk-norsk Moerskabslæsning S. 263. Dog er det ikke sandsynligt, at Ideen til *Jeppe paa Bierget* skulde være laant af en af disse Historier; Cfr. *Histor. Antegnelser til Holbergs 18 første Lystspil* S. 69.

3) Dette Tidsskrift var næsten ubekiendt, før det blev omtalt og beskrevet i *Østs* Materialier til et dansk, biographisk Lexicon, 1837. Nr. 113. Det nu maaskee eneste Exemplar deraf kiøbtes paa *Østs* Auction af Canceilieraad *R. Borch*, efter hvem det kom til det store Kongelige Bibliothek. Omtrent til samme Tid maa kunne henføres Maanedskriftet, *Den fordanskede Patriot*, 17 Nr. i 4to uden Trykkested og Aar; men paa et Par Steder forekomme Aarstallene 1724 og 1726. Indholdet bestaaer af moralske Betragtninger, Fortællinger m. m. Maaskee er det en Oversættelse af *Der hamburgische Patriot*, der udkom fra 1723.

Under denne Titel udkom maanedlig et Nummer paa et halvt Ark i 8vo indtil Nr. 9 eller for September 1728; hermed ophørte det, da Kiøbenhavns Ildebrand i næste Maaned fortærede Officinet. Hvert Nummer fremviser, som Allusion til Titelen, en Mercurius staaende paa Hovedet. Approbationen (uden Navn) findes kun paa de 4 første Nummere; hvad enten de følgende ere stiltiende approberede eller vedkommende Decanus har fundet det under sin Værdighed at forsyne et Arbeide af denne Natur med sin Paategning[1]). Imidlertid bemærkes dog i andet Nummer, at Skriftet udkom »med den høie Øvrigheds Tilladelse«.

Om de Forandringer, der Tid efter anden foregik med Distributionen af disse Blade, deres Priis m. m. forekomme hist og her Noticer, som ikke ere uden en vis Interesse med Hensyn til den Tids Blad-Trafik. Saaledes hedder det, med Bladets egen Orthographi, i Februar-Nummeret 1726: »Med Høye Øvrigheds Tilladelse udgaaer *den forkeerte Mercurius* hver Maaned, som forsickrer ei at gravere nogen, men skrivis til den Ende, som en liden Plaisier for dem, som vil have noget at critesere over. Er der nogen, som haver Lyst at lade sig tegne aarlig for dem,

[1]) Ogsaa andre Sager tryktes af *Phønixberg* uden Censur; *Reenbergs* poetiske Skrifter II. S. 142. Man skulde næsten troe, at han i denne Henseende har nydt en vis Begunstigelse. I et Bryllupsvers af 1734 (efter hans Død) hedder det: »Hvad gielder, om mit Vers af *Phønixberg* var skreven, det uden stor Disput var approberet bleven«. Overhoved synes temmelig megen Vilkaarlighed og Ubestemthed at have fundet Sted ved den Tids hele Censurvæsen. I Anledning af Politimesterens Klage over en af en Student forfattet Vise, hedder det i *Acta Consist.* 22. Marts 1721: »Hvad ellers de unyttige Viser angaaer, som Tid efter anden til Trykken blive befordrede; da var det vel at ønske at de ikke bleve trykte, men ifald de endelig skal trykkes, faaer de censureres af Decanus efter Loven«. Mærkeligt, at selv *Holbergs* Satirer, P. Paars og Comedier udkom uden Approbation eller Censur.

koster de toe Mark Danske aarlig, saa skal mit Bud bære Eder dem til i Eders Huus eller Logement. Men hvo som lader dem hente hos mig ved deris eget Bud, kan de have dem ringere. Dette tiener til Efterretning, at Efterdags ingen Drenge skal løbe om med dem paa Gaden, at incomodere honnette Folckes Øren med sligt[1]). Disse Aviser er at bekomme hos Phønixberg i Broeleggerstrædet paa Skrædernis Laugshuus.« Ved næstfølgende Marts tilføies: »saasom de aarlige Liebhabere til *den forkeerte Merkurius* daglig tilvoxer skal jeg imellemstunder fornøye Liebhaberne med andre *smaa Sager* som skal følge Aviserne i Kiøbet aarlig for 2 Mark danske. Disse Aviser kan altid bekommes complet naar forlanges.« I Mai-Nummeret læses: »Dette er den sidste Gang at Smaae-Drengene tillades at gaae om og sælge disse *Aviser*[2]). Hvo ellers er Liebhabere deraf, henter dem hos mig paa Bogtrykkeriet i Brolæggerstrædet, og efter Mikkelsdag naar Flyttetiden er forbi, kan de bekommes paa Hiørnet af Løvestrædet og Graabrødretorv i Leipsiger Messe, hvor Bogtrykkeriet er at finde. De som aarlig holder dem, skal de, som begyndt er, bæres i Huset til.« Endelig slutter Juli-Nummeret saaledes: »Saasom *den forkeerte Mercurius*, nu ved Drengene er bekiendtgiort, tiener til Efterretning for dem, som deraf kunde være Liebhabere, om de fremdeles vil continuere,

---

1) Om denne Falbyden af Viser ved omløbende Drenge s. *Antegnelser til Holbergs 18 første Lystspil.* S. 41. 144. 146.

2) Benævnelsen *Aviser* er maaskee foranlediget ved det faa Aar tilforn i Kiøbenhavn indrettede *Adressecontoir*, hvortil en nye Plan udstedtes netop i Begyndelsen af A. 1726, ligesom ogsaa herfra udgik trykte ugentlige Avertissementer eller saakaldte *Placater*, der stundom tillige opsloges paa Gadehiørnerne; *Antegnelser* m. m. S. 41. jvf. *P. Westens* Adressecontoirets Natur, Oprindelse m. m. S. 10.

kan de ikke mere bekommes af de omløbende Drenge, hvo som dertil Lyst haver, kan faae Continuationerne baade af *Avisen*, saa og de dermed følgende *smaa Sager*, hos *P. J. Phønixberg*, nu til Flyttetiden i Brolæggerstrædet, men efter Mikkelsdag kan de bekommes paa Graabrødretorv, paa Hiørnet af Løvstrædet hvor Leipziger Messe udhænger, paa Hiørnesalen. Hvo som haver Lyst at lade sig tegne for dem, da skal de efter vedtagne Maade blive baaren i deres Huus og Logement og kan altid bekommes complet fra Num. 1. til Enden, for 2 Mark om Aaret, som er lettere Kiøb end at kiøbe dem af Smaadrengene, naar man regner *Smaasagerne*[1]) i Kiøbet med, thi hvad man giver Omløberne 2 ß for, kan haves hos mig for 1 ß. alt efter Advenant.« I December 1727 anmoder han dem, »som resterer med Betaling for 2 Aars Aviser, at indfinde sig med Betalingen«, »thi ellers om de saa behagede vilde han skikke dem en Regning trykket paa den eene Side af *Aviserne*«.

Da dette Tidsskrift holdt sig næsten i tre Aar, kan man slutte at det ikke kan have manglet Afsætning. Holberg tilskriver dette, for en Deel, Bladets Titel (*Epistler* II. Nr. 126): »Titler paa Bøger have samme Virkning, som Tiære paa Hiul; hine kommer et Skrift, dette en Vogn til at løbe. — Mange af den berømmelige *Phønixbergs* beste Skrifter havde maaskee endnu været liggende og fortærede af Møll, hvis Titlernes Rarhed ikke havde befordret deres Debit. *Den forkeerte Avis*, som ellers er et fortræffeligt Skrift, havde maaskee ikke havt anden Lykke, hvis den havde havt anden Titel. Men vi savne nu omstunder den gode Mand; thi man kan sige, at Konsten med ham reent uddøde.« Imidlertid kan det vel tænkes, at disse Blade,

[1]) Ved disse *smaa Sager* forstodes maaskee *Viser*.

baade ved Indhold og Form kan have tiltalt den Folkeklasse, for hvilken Ugelspil og Robertus von Agerkaal, Finkeridderen og de ovenanførte »Tobaksdiscourser« udgiorde yndet Morskabslæsning[1]). At det Hele var en Blanding af Løgn og Sandhed, tilstaaes i Slutningsverset efter Første Aargang:

»Det vel som Løgn er skreven
Dog Sandhed er iblant,
Skiøndt Sandhed nu er bleven
Hos Mange holdt for Tant.«[2]).

Uden Tvivl have Flere leveret Bidrag til dette Styverfængerarbeide end Udgiveren *Phønixberg*, som maaskee selv kun har havt liden Deel deri[3]). Her fortælles indenlandske Nyheder af den laveste Art, men ofte under en forblommet, tildeels uforstaaelig Indklædning; alt udspækket med scurrile og plumpe, skiøndt stundom ei uvittige Indfald. Til Tonen i det Hele kan man slutte sig af de digtede Steder, hvorfra Meddelelserne dateres; f. Ex. Natolien, Fetalien, Sladderhusen, Flynderup, Fylderup, Sqvalderup, Tossestrup, Vislebye, Ølbye og fl.; skiøndt her ogsaa forekomme virkelige Lokaliteter, f. Ex. Amager, Valbye, Kallundborg, Borreveileskov, Stevnsherred, Bogøe, Vendsyssel og Malmøe. Af Provindsefterretninger forekommer bl. A. (Sept. 1727) en parodierende Omskrivning af den i de *Wielandtske* Nye Tidender 1727 Nr. 47 meddeelte Beretning om en i Nærheden af Assens i en Gravhøi funden »Kiempe-

---

[1]) Det første Nummer (Januar 1726) recommanderer Bladet »til Alle og Enhver, som elsker Tidsfordriv, især til alle Viin- og Vand-Tappere, Brændeviins- og Øl-Skienkere, som formodes skal blive til deres Giesters Fornøielse.«

[2]) I August 1728 klages over at Nogle holdt *Mercurius*, »hvori ikke er et sandt Ord for Sandhed«, og »applicerede dens opdigtede Passager paa visse Personer som dog aldrig ere meente«.

[3]) I *Holbergs* moralske Tanker S. 65 siges, at det »blev forfattet af nogle Bogtrykkersvende«; En og Anden vilde endog tillægge Holberg selv Deel deri.

rad«. I Januar s. A. anmeldes en »hemmelig Auction« paa en Herregaard over en afdød Præsts »efterladte Kald og Datter«, hvorved altsaa sigtes til den gamle Vedtægt, at Præsteenker og Præstedøttre, saavidt mueligt, »conserveredes« ved Kaldet.

Enkelte Træk af Livet og Stemningerne i Hovedstaden forekomme her ogsaa. Saaledes: at der, saavel af Jøder som af Christne dreves Agiotage med danske Kroner og den under Fred IV. slagne slette Smaamynt (Mai—Juli 1726, Januar 1727, Juni 1728); at Lommetyve havde en fast Station ved Høibro, hvor en stærk Passage fandt Sted og hvor »endeel Gader tage deres Begyndelse, hvor de kan have Retirade naar Fornødenhed udkræver det« (Januar 1726, Juni, August 1727)[1]); ligeledes om Aftenen ved Posthuset, naar mange Mennesker vare samlede (Februar 1727); at især Engellænderne vare udsatte derfor (Juni 1727)[2]); at Tiggerprofessionen blev dreven systematisk, til Trods for »Stodderfogderne« (Februar 1726); at der i Dyrehavstiden vrimlede ved Kilden af liderlige Fruentimmer fra Kjøbenhavn (Juni 1727, Juni 1728). Politiet maa altsaa dengang, baade i og udenfor Hovedstaden, have staaet paa en maadelig Fod. I Juli 1726 blev der begyndt paa at opføre den murede Galge paa Pesthuusfælleden, »hvorved der ikke blev sparet paa Veiret i de blæsende Instrumenter«. Det var nemlig dengang Skik, at naar et Skafot eller en Galge skulde opføres, Haandværkerne gik til Arbeidet i

[1]) Lige indtil Ildebranden 1795 vare der i Høibrostræde og store Færgestræde flere Bygninger, hvorigiennem der var fri Gang fra den ene til den anden af disse Gader.

[2]) Nemlig Mandskabet af den i A. 1726, i Anledning af den Hannoverske Alliance, til Østersøen ankomne engelske Flaade, som netop i denne Maaned laae paa Kiøbenhavns Rhed.

Procession med Musik, anførte af Byfogden som selv maatte giøre det første Hug[1]). Om den i *Holbergs Maskerade* (II. 4.) nævnte Bordelvertinde »Anne Hattemagers« og hendes udstaaede Straf gives Beretning i Januar og April-Nummerne 1726[2]); ligeledes om en anden unævnt Rufferske, som den 3die December s. A. ogsaa blev kagstrøgen paa Nytorv. Her stod tillige en Gabestok (Marts 1728). Over Forbudet mod at Matroser og Soldater maatte holde Vertshuus klages i Juli Num. 1728.

Hist og her findes Hentydninger til *Holbergs* Lystspil; saaledes i April 1726: et »naturligt Vimmelskaft langs hen ad Ryggen paa en Hest« (*Jacob v. Tyboe* II. 2: »Herrens Rumpe er Amagertorv, *Faldet i Ryggen Vimmelskaftet*«). Hvad der efter Henriks Yttring i *Maskeraden* (II. 3.) »bestilles i Gyldenlund«, antydes i Mai 1726. Den *politiske Stokfisk* og *Bremenfeldt* nævnes i April 1727; »Nok for en Styver Brændeviin, Jacob Skomager« (*Jeppe p. B.* II. 6) i August 1727. Beretningen om en Strid mellem Skomager- og Rebslagerdrengene (Juni 1728) bestyrker, at Skomagerne

---

1) Den murede Galge omtales i *Holbergs Abracadabra* III. 4. Allerede 1622 existerede en Saadan uden for Vesterport, som blev flyttet 1646. Man seer heraf ogsaa, at Talemaaden »at see Køgehøns« betyder at blive hængt; jvfr. *Nyerup* almind. Moerskabslæsning S. 233.

2) *Antegnelser til Holbergs 18 Lystspil* S. 246. Holberg tog nemlig ikke i Betænkning i sine Lystspil at omtale slige Personligheder under deres gængse Benævnelser. »Graa Maren« som i *Fork. Mercurius* nævnes i Forbindelse med »Anne Hattemagers« forekommer saaledes i Æ. Udg. af *Barselstuen* V. 7. tilligemed »Mad. Duus« (ogsaa i *Lykkelige Skibbrud* III. 1.); den Sidste er i et Vers fra 1698 opført blandt nogle og 30 Bordelvertinder og Skøger. Denne Næringsvei synes overhoved paa den Tid her at have været mere udbredt, end man efter Kiøbenhavns Folkemængde skulde antage; *Antegnelser* m. m. S. 166.

paa den Tid især holdt sig til Klosterstræde (*Uden Hoved og Hale* II. 8. jvfr. *Antegnelser* S. 410).

Samtidig med *den forkeerte Mercurius* udkom paa samme Forlag et andet ligeledes periodisk Skrift, hvis to første Nummere have følgende Titler:

»Det nye indrettede *Thee og Caffe-Huus*, opfyldt med lystige Choser, artige Indfald, Sindbilleder, Oordsprog, Historier og atskillige merckverdige Hendelser, hvoraf dend første kaldes Num. 1. *De Bedragne Bedragere*. De Lysthavende til Lystig Tidsfordriv opsat af en Plaisierlig-Pen. Trykt i det Aar da mand efter Nyt begierlig var.« 2 Ark 8vo.

Indholdet er en Fortælling i Boccaccisk Maneer, maaskee en Bearbeidelse efter denne Forfatter.

»Continuation af det nye indrettede *Thee og Caffee-Huus*, Num. II. kaldes Lacrymæ Crocodilinæ, det er Hiertebreckende Taare over dend mægtigste, Prægtigste, Yndigste, Myndigste, Hærligste, Værdigste og Allerhelligste Fader Innocentium, fordum Dominis (sic!) Mundi, Vicarius profundi, Pave i Rom, Guds Tieneres Tienere, Sørgeligen kort før Jubel-Aaret affalden Anno 1699. Andengang oplagt, men nu hosfølger *den forkeerte Mercurius*. Forfattet af en Italiæner, funden i Capitolio og fordansket af *Bertel Kierstin*«. 1 Ark 8vo. ud. A. og Trykkested.

Denne Satire eller Pasqvil begynder saaledes:

Paa Timen Posten kom paa Pegaso den Raske,
At Peders Stool var tom og Paven laa i Aske.

Titelen indeholder en Anachronisme, da Pave Innocenz (XII.) oplevede det kirkelige Jubilæum 1699 og først døde den 27de September 1700. *Bertel Kierstin* maa være et fingeret Navn [1]).

---

[1]) Af begge Nummere haves et Exemplar i Universitetsbibliotheket I den *Hielmstierneke* Samling (II. S. 727 Nr. 79) haves Nummer 2

Endelig sluttede Phønixberg sin journalistiske Virksomhed med følgende:

»Dend *lystige Fama* af dend narriske Verden, hvis ugentlige Medfærsel bestaaer af adskillige lystige Passager. Dend anden Fabel kaldes Ægteskabs-Raritetz-Kiste eller dend lystige Elendighed i Tilstanden af de lappede Buxer. Num. 2. Til Sindets behagelig Fornøyelse af Tysk i Dansk oversat. Continuation heraf følger hver Uge med een nye Fabel. Findes tilkiøbs hos *P. J. Phønixberg.* Trykt Aar 1728.« 4 Blade. 4to.[1]).

Paa sidste Side hedder det: »hvo som er Liebhaber af dend *lystige Famas* Continuationer, ville behage selv at lade dem afhente hos *Phønixberg*, som efter Flyttetiden skal boe paa Skrædernes Laugshuus. Herefter følger Contin. Nr. III. kaldes den lystige Elendighed i Standen af de lappede Buxer, anden Forestilling.«

Disse Blade indeholde Advarsel mod Ægteskaber indgaaede ene med Hensyn til Qvindens Skiønhed og Formue. Overhoved ere disse tre sidstnævnte Skrifter saa forskiellige hvad Indhold og Fremstilling angaaer, at man vel, ifølge Holbergs ovenanførte Yttring, kan antage, at ikkun Titlerne skyldes *Phønixberg* selv.

Men Artikler af denne Beskaffenhed kunde hverken skaffe Udgiveren nogen literær Agtelse eller hans Officin bedre Søgning. Dette indtog stedse en underordnet Rang ved Siden af det Kongelige (Laverenzenske), Wielandtske

---

tredie Gang oplagt. Kiøbenhavn 1726, trykt hos *P. J. Phønixberg.* I den *fork. Merc.* Sept. 1726 averteres det nye *Caffe-Huus* Nr. 7 og i October s. A. Nr. 8, Dec. s. A. Nr. 10; i Januar 1727 det Hele for 1726. Men disse Nummere haves nu ikke; jvfr. *Petersens* Bidrag til den danske Lit. Hist. IV. S. 470.

[1]) Haves i den *Hielmstiernske* Samling, I. S. 299 Nr. 24.

og andre her i Kiøbenhavn. Fra hans Presse udgik som vi have seet, næsten intet Værk af større Omfang eller Betydenhed; den synes endog at have været underkastet visse vilkaarlige Indskrænkninger; saaledes var det ham forbudet »at trykke Catalogos eller deslige« (*Fork. Merc.* 1727). Da han desuden havde begyndt sin Virksomhed med Gield, kunde han aldrig komme ud af oeconomisk Forlegenhed, og deraf kan man igien forklare hans hyppige Omflytninger mellem 4 forskiellige Steder i de 8 Aar, hans Trykkeri bestod[1]). Endelig søgte han, kort før dets Undergang, at udvirke en Begunstigelse, der kunde holde det i Live. I Aaret 1728 anholdt han nemlig »om at han allene her i Staden maa trykke *Vers*, som giøres til Bryllupper, Liigbegængelser eller i andre Occasioner, eftersom de andre Bogtrykkere med særdeles Privilegier ere forsynede og han ellers ikke seer, hvormed han skal fornøie sine Creditorer og i Særdeleshed Cancellieraad *Smith*[2]), som har forstrakt ham 600 Rdl. til at indrette sit Bogtrykkeri.« (Af Supplik-Protocollen for d. A. i Geh. Archivet).

At Conseilet den 4de August resolverede: »Kan ikke bevilges«, blev ham, for øvrigt, ikke til videre Skade, da hans Bogtrykkeri kort efter deelte Skiebne med 5 andre

---

[1]) Hans Trykkeri synes allerførst at have været paa Hiørnet af store Fiolstræde, hvor det fandtes 1722; 1723 og 1724 var det i Klosterstræde; herfra flyttedes det i April sidstn. A. til Skræddernes Laugshuus i Brolæggerstræde (hvor ogsaa tydske Skuespil opførtes). Her forblev det indtil Mikkelsdag 1726, da det findes paa Hiørnet af Graabrødretorv og Løvstræde, »hvor Leipziger Messe udhænger«. I October 1728 var det Phønixbergs Agt atter at søge tilbage til Skræddernes Laugshuus; men enten der eller paa Graabrødretorv rammedes han af Ildebranden.

[2]) Uden Tvivl *Troels Smith*, (18de Februar 1729) Justitsraad, Generalfiscal og Høiesterets Advocat, død 31te Juli 1730; *Giessings* Jubellærere II. 2. Tab. til S. 866.

kiøbenhavnske i Ildebranden i October 1728, og reiste sig ikke igien[1]).

Kun tre Fierdingaar overlevede Phønixberg sit Tab. I Slutningen af dette Tidsrum indtraf i Kiøbenhavn en usædvanlig Begivenhed, som giorde megen Opsigt. Det kom nemlig for Dagen, at en Procurator *Jens Pedersen Gedeløcke*, der døde i Paasken 1729, uden formelig at have apostaseret til Jødedommen, dog i den Grad havde iagttaget de jødiske Ceremoniallove og Skikke, levet paa jødisk Viis, og afholdt sig fra den christelige Gudstieneste og Sacramenternes Brug, at han med Grund kunde mistænkes for at have været en hemmelig Jøde. Efter indhentede Oplysninger kom, under 23de Mai 1729, en kongelig Befaling, at hans Liig, der hemmelig var begravet paa Garnisonskirkegaarden udenfor Østerport, af Jøderne skulde optages og jordes paa deres egen Kirkegaard; hvilken strænge Bestemmelse dog, paa deres indstændige Bøn under 27de Juni forandredes saaledes, at de skulde lade Liget optage og begrave udenfor deres Kirkegaard[2]).

Denne Begivenhed blev Æmne for følgende Leiligheds-piece, den sidste fra *Phønixbergs* Haand:

»*Geedelykkes* Ankomst fra Kiøbenhavn, i de Dødes Rige, forfattet i een Samtale imellem ham og adskillige

---

1) De øvrige vare: det Kongelige, Missionscollegiets, Wielandts, Bockenhoffers og Höpffners.

2) Nærmere Oplysninger om denne Crypto-Mosait findes i *Dansk Kirketidende* VI. Nr. 296; *Helwegs* danske Kirkehistorie efter Reformationen I. S. 575; *Kirkehistoriske Samlinger* I. S. 117 flg. I *Phønixbergs* Piece siges Gedeløcke at have været »af Profession en Skriverkarl, der forstod sin Pen, og derved avancerede saa vidt at han blev ordineret til et Stykke af en Curator og een Biløber af Procurering«. I *Chr. Falsters* Amoenitates philologicæ II. p. 25 flg., omtales han derimod endog som Høiesterets Advocat (Advocatus supremi tribunalis) og hans Navn angives *Ægidius Lykke*.

Kiættere som taler med ham om hans Liv og Levnet, saa og om hans Troes Bekiendelse, kommer omsider til Jødernes Skiærs-Ild, hvor hand agter at forblive. Sammenskreven af en Putzeerlig Pen. Trykt i Amsterdam paa Jødernes egen Bekostning i det Aar 1729.« Et Ark 8vo.

Indholdet er i Forfatterens bekiendte Maneer, smagløst og scurrilt. Piecen maa være udkommet i Juni Maaned, før Ligets Forflyttelse fra Jødernes Kirkegaard; det var i Phønixbergs sidste Levedage.

Den 8de August 1729 blev han, i en Alder af 50 Aar, efter 40 Ugers Brystsyge, fra Possementmagerens i Christenbernikovsstræde, begraven paa Helliggeistes Kirkegaard. Hans Hustru døde 84 Aar gammel af Alderdom, og blev d. 16de April 1754 begravet sammesteds fra »Sellebøderne« (Paul Fechtels Hospital eller Hamborger Siæleboder i Myntergaden)[1]. Hun maa altsaa være født omtrent 1670 og have været 9 Aar ældre end Ægtemanden. Naar Holberg i sin Dedication til denne 1725 kaldte hende »hans smukke Kiereste«, maa det følgeligen have været ironisk.

[1]) Efter Kirkebogen velvilligen meddeelt af Capitain *Lengnick*.

Bidrag til Belysning

af

den danske Stats Folkemængde, Næringsveie og Finantser i Midten af det syttende Aarhundrede.

Ved

Fr. Hammerich.

Deels trykt i Arent Berntsens, Jens Wolfs og andre samtidige statistiske og topografiske Arbeider, i Kristen Skeels Dagbøger og Durels Relation og Gesandtskabsberetninger, men fornemmelig utrykt i vore Arkiver have vi et rigt Materiale til at belyse de ovennævnte Gjenstande. Ingensinde har dog nogen kyndig Haand givet sig til at bearbeide det; mellem alle disse Skatte befinder man sig bogstavelig som Sømanden, der seiler midt paa Verdenshavet, uden Kompas. Idet jeg skulde til at skrive Danmarks Historie i det Tidsrum dets Regjering fra en Adelsregjering gik over til at blive Enevælde, maatte jeg nødvendig see at skaffe mig en holdbar Forestilling om disse Ting. For et Par Aar siden udarbeidede jeg derfor denne Afhandling, som jeg lod henligge i Haab om at faae Tid til at gaae det Hele efter og trænge dybere ind i Sagen. Dette har mine Forretninger dog ikke gjort mig muligt. Alligevel haaber jeg, ved Afhandlingen i dens nuværende Skikkelse at have givet nogle Bidrag til en Belysning af Æmnet og berigtiget en og anden skjæv Forestilling; desværre gjøre Kildernes Beskaffenhed Resultatet ofte altfor usikkert. Skal jeg

nævne et bestemt Tidspunkt, som oplyses, vil dette være Aar 1656 til 1657, umiddelbart før Krigens Udbrud.

Folkemængde.

Om Norges Folkemængde 1666 haves en Beregning efter optagne Mandtalslister af Aschehoug i Langes norske Tidsskrift andet Bind, der i det Hele seer saa rimelig og forstandig ud, at en bedre næppe vil blive opstillet. Naar jeg skal anvende den for det Tidsrum, hvori jeg har Brug for den, eller, forat sætte et bestemt Aar, for 1657, maa der imidlertid foretages visse Ændringer i den. Først maa det komme i Betragtning, at blodige og udmarvende Krige havde forringet Folkemængden, saaat den 9 Aar tidligere maa anslaaes noget høiere end de opgivne 450,000. Dernæst hørte Bahuusleen før Roskildefreden med til Norge, og Spørgsmaalet bliver, hvor høit dette Landskab lader sig anslaae. Efter Forsells svenske Statistik talte det 1844 171,000 Mennesker, saa Norges Befolkning ved samme Tid vilde være at forøge med noget nær ⅛ Deel, hvis det skulde lægges til. Men under svensk Styrelse har det sandsynlig hævet sig i de to Aarhundreder forholdsviis en Deel mere end det øvrige Norge i samme Tidsrum, thi det er kommet i naturligt Forhold til sit egenlige Opland. Desuden havde det som Grændseland lidt meget og var forskjellige Gange hærjet ved Overfald under Christian den fjerdes sidste Krig; Durel i Suhms Samlinger 2 regner af de 40 øde Gaarde og Huse i Norge alene de 26 for Lenet, og det gjør han dog 7, 8 Aar efter Krigens Ophør. Rimeligviis kan dets Forholdstal til det øvrige Norge 1657 da ikke anslaaes nær saa høit, og en Skatteliste fra 1649 i Dansk Mag. 3die R. 4, 16 samt en anden af samme Aar i Geh. Ark., Justitsm. Skab 14 Nr. 164, der sætter dets Bidrag til

lidt over $^1/_{10}$ Deel af det øvrige Norges, vil vel omtrent have truffet det Rette. Angive vi Folketallet i Norge + Bahuusleen 1657 til 500,000, ville vi følgelig snarere anslaae det for lavt end for høit.

Med Hensyn til en Beregning af Danmarks Folketal ere vi langt usikkrere stillede end med Hensyn til Norges. Det gjælder i vor Historie, at udfinde dette for visse Hovedpunkter: Hedenskabets Slutning, Valdemarernes Tid, Reformationen og Enevældens Indførelse; er først et nogenledes rimeligt Overslag gjort for dem, vil man lettere finde sig tilrette i de mellemliggende Tider. For Hedenskabets Slutning og Valdemar den andens Tid har nu Prof. Velschow i historisk Tidskrift anstillet Beregninger, der, skjøndt anfegtede af egenlige Statistikere og vistnok noget usikkre, dog i alt Fald ere de bedste, vi ere i Besiddelse af. Med Hensyn til Reformationens og Enevældens første Dage er der derimod Intet gjort, aldeles Intet. Allerede 1645 var Regjeringen bleven opmærksom paa Nytten af ordenlige Kirkebøger med Lister over Fødte, Ægteviede og Døde og paalagde ved et Brev til Sjællands Biskop af 20de Mai Præsterne under Embeds Fortabelse at indføre saadanne (Sjæll. Tegnelser Nr. 28, Nyerups Fr. 3, 425). Ved Breve af 17de Mai 1646 til Biskopperne i Skaane og Jylland fik Præsterne i de dem underlagte Stifter samme Paalæg (Jydske Tegnelser Nr. 11 i Geh. Ark.), der naturligviis ogsaa maa være udstrakt til Fyn og Smaalandene. Ved Reskripterne hos Fogtmann af 19de og 29de August 1664 beordres, at Listerne over Fødte og Døde for Kjøbenhavn med Kristianshavn, Garnisonen deri indbefattet, ugenlig skal indsendes og trykkes. Thestrup i sin Krigsarmatur 344 omtaler, at Lister optoges fra 1687 af over, som det lader til, hele Landets Fødte og Døde, først igjennem juridiske og siden

geistlige Embedsmænd. 1720 bleve saadanne Lister paany paabudte, Ægtevielserne skulde ogsaa atter optages i dem, men dette skete nok ikke regelmæssig førend 1775, ved hvilken Tid Regjeringen først ret fik Indseende med at dens Lovbud overholdtes. Jeg har forgjæves i vore Arkiver og Bibliotheker søgt efter omtalte Lister og seer mig, paa en enkelt Undtagelse nær, indskrænket til hvad Thestrup, Holks Statsjournal og Materialien zur Stastistik d. dän. Staaten B. 2 meddeler. Hvo der vilde paatage sig det svære Arbeide, at gjennemgaae Kirkebøgerne fra hiin Tid, vilde imidlertid sikkert kunne skaffe værdifulde Oplysninger tilveie; paa den Maade gik man tilværks i England. Den nye Matrikel 1664 synes for Danmarks Vedkommende ikke at være forberedt ved Mandtalslister, som i Norge, idetmindste har jeg ikke fundet noget Spor hertil. Af Skattelister, Fortegnelser over Lenenes Bidrag og Regnskaber har jeg havt Durels og en stor Deel haandskrevne til min Tjeneste; Noget har jeg selv fundet i vore Arkiver, men langt Mere har Professor T. Becker med en Beredvillighed, hvorfor jeg er ham den bedste Tak skyldig, stillet til min frie Raadighed. Uden denne hans Bistand havde jeg hverken med Hensyn til Bestemmelse af Folkemængden eller de øvrige Gjenstande for Undersøgelsen kunnet naae saavidt, som jeg dog haaber at være naaet. Jeg har altsaa havt et rigt Materiale for mig, jeg har gjennemgaaet det, atter gjennemgaaet det, givet en Deel til en dygtig Regnemester, forat han kunde efterregne og rubricere mig det; men alligevel er Udbyttet hverken blevet saa stort eller saa paalideligt, som jeg havde haabet.

Hvad jeg manglede i sikkert Grundlag, har jeg stræbt at erstatte ved fra flere Sider at opstille Sandsynlighedsberegninger, der, hvis de skulde vise sig at lede til samme

Maal, da formeentlig ville bøde, den ene paa den anden. Forat beregne Folketallet for Danmark til Kongeaaen 1657, det vil da sige de nuværende Landskaber tilligemed Skaane og Blekinge, har jeg valgt fire forskjellige Udgangspunkter. Jeg skal nu opstille dem i en saadan Orden, at det, der har det bedste Grundlag, kommer først, og saa fremdeles.

I Thestrups Danmarks og Norges Krigsarmatur 343 findes en, fra det store Skibbrud reddet Liste for 1689 over Fødte og Døde i det daværende Danmark til Kongeaaen. Det Aar fødtes 21,492 og døde 18,071. I den Tid vi nogenledes kan have Indseende med ad statistisk Vei, stiller Forholdet mellem Fødte og Døde af Befolkningen sig saaledes, at der, jo længere vi gaae tilbage, forholdsviis fødes desto Færre og døe desto Flere. Forat nærme os saameget muligt til Datiden, maae vi altsaa vel tage det tidligste Forholdstal, der kan angives med en vis Grad af Paalidelighed. I Aartiet 1775—84 kommer efter Materialien 1 Fødsel paa 32 Mennesker, hvilket, anvendt paa 1689, giver et Folketal af 687,744. I samme Aarti kommer 1 Død paa 38, altsaa Folketallet 1689 er 686,698. De to Summer passe særdeles vel sammen, hvilket forøger Sandsynligheden af Beregningens Rigtighed, skjøndt det naturligviis dermed ikke er godtgjort, at Aaret er Normalaar. Til en Smule at kontrollere det, er jeg kun i Besiddelse af en Optegnelse over Fødte og Døde udenfor Kjøbenhavn i Sjællands Stift for 1720 (Geh. Ark. Afleveret fra Kantselliark. Skab 12, Pakke 12, Litr. Y): Fødte 5583, Døde 5604. Efter Materialien har Kjøbenhavn for Aarene 1722 og 1725—33 i Gjennemsnit 2376 Fødte, hvilke, lagte til Stiftets 5583, give 7959, som nogenlunde svarer til hele Stiftets Fødte hos Thestrup, nemlig 8081. Der er altsaa en lille Rimelighedsgrund til for at Aar 1689 omtrent kan være normalt.

For nu ad en anden Vei at komme til Folketallet 1689, gaaer jeg ud fra Tællingen 1769. Naar sammes Feil rettes efter Anviisningen i de anførte Materialien, udkommer omtrent 825,000; 835,000 som der regnes, er vistnok lidt for høit sat. Fra 1735 til 1784 tiltog Befolkningen i de 50 Aar med 73,611. Beregningen synes dog, som for Norges Vedkommende paaviist i Langes norske Tidsskr. 2, 399 flgd., ikke at være aldeles paalidelig; den er desuden fremkommen blot af Forholdet mellem Fødte og Døde og udenat tage Hensyn til Indvandring eller Udvandring. Alligevel antager det norske Tidsskrift, at en Tilvæxt omtrent som der angives i ommeldte Tidsløb maa have fundet Sted, dette synes ogsaa høist sandsynligt. Antaget da, at Befolkningen er gaaet frem efter den angivne Maalestok i hele Tidsrummet fra 1689 til 1769, hvilket heller ikke har noget Usandsynligt, komme vi for 1689 til en Befolkning af 707 til 708,000. Dette stemmer jo, saagodt man kan forlange, med første Beregning.

Vi ere imidlertid herved ikke komne vort opgivne Tidspunkt nærmere end paa 32 Aar; hvorledes stiller da Sagen sig i disse, skal vi antage en Formerelse eller Formindskelse i dem for sandsynligst? Det er en udbredt Gisning, som Velschow i sine Beregninger ogsaa deler, at just ved Aar 1689 og de nærmest tilgrændsende Aar var Befolkningen i sin laveste Ebbe. De blodige Krige og de dem følgende Smitsoter 1657 til 1660 havde i en mærkværdig Grad affolket Landet; for Sjællands Vedkommende, hvor Krigen rigtignok rasede værst, ogsaa for Egne i Jylland og Fyn er jeg istand til at bevise dette. I Geheimearkivet Danske Saml. Nr. 115 b haves en Mandtalsliste over samtlige Bønder paa Sjælland og Møen, der, efter Skrifttrækkene og andre indre Kjendetegn, er at henføre

til de nærmeste Aar efter Krigens Ophør. I Suhms Saml. B. 2 haves Durels Mandtalslister før Krigen, om hvilke jeg siden udførlig skal give Forklaring; i det Hele, bemærkes her, ere de ikke synderlig at lide paa, dog gjælder dette ikke saaledes, at de overskatte men snarere at de underskatte Folketallet og udelade en Deel af Befolkningen. Sammenlignet med den for lavt anslaaende Durel, viser vor Liste alligevel en Afgang i de faa mellemliggende Aar af over 6000 Familier eller henved ⅛ af Familierne, især blandt Smaamænd, samt en Tilvæxt af heelt eller halvt øde Gaarde og Huse fra 473 til 1307. Budgettet 1662 i Budstikken 1823 omtaler ifølge given Indberetning ⅛ Part af Sjælland som øde og formoder, det samme gjælder for hele Riget. Pesten 1659 kostede Ribe By, ifølge Adlers Efterretninger om Ribe 6, 60 flgde, ikke mindre end 900 Mennesker eller ¼ Deel af Indbyggerne, ogsaa flere 1000 Bønder, der vare flygtede til Staden, døde der; om dens skrækkelige Ødelæggelser i Sydjylland og Nordslesvig, see Enkelthederne hos Worsaae i hist. Tidsskr. 2, Adler a. St. 70 flgde; om Hungersnøden, der i et eneste Sogn bortrev flere hundrede, see D. Mag. 3 R. 4, 76. Skjøndt det vel dog ikke er gaaet fuldt saa galt allevegne, tør vi alligevel anslaae Mennesketabet i Krigsaarene til mellem 50 og 100,000. Ogsaa under Christian den femte indtraf en ødelæggende Krig. Hertil kommer endvidere, at det først blev rigtig galt for Bonden efter Enevældens Indførelse. De nye, uadelige Herremænd, oftest Pengemænd, piinte ham endnu værre end de adelige, i Skarer rømte de Ulykkelige ud af Landet. Landet forarmedes i den Grad, Eiendomspriserne sank saa dybt, at en Forordning 1691 maatte nedsætte den laveste Priis paa Tønde Hartkorn fra 25 Rdlr. til 10 Rdlr.; Kongen, der skulde modtage den i Skatterestantser, tog den kun for

5 Rdlr. (Riegels Chr. 5, 606—7). I det Enkelte have vi Oplysninger fra flere Sogne om yderlig Forarmelse; i en Beretning 1690 meldes: af 28½ Gaard i Vorbasse Sogn kan kun 12⅛ med Nød og næppe udrede Skatterne, af 19 Gaarde i Grene Sogn kan kun 4½ svare hver Sit. Saaledes overalt i det sydlige Jylland (Adlers Ribe 6, 80 flgde, 85 flgde). Er alt dette nu en uomstødelig Kjendsgjerning, ligger Slutningen nær, at Befolkningen 1657 vistnok var noget større end den 1689. Vore hidtil anstillede Betragtninger lede derfor til, af de to udregnede Summer at vælge den største og gjøre Overslag for 1657 i det nuværende Danmark til Kongeaa paa 700,000 Mennesker, snarere noget mere end mindre; for høit er her ialtfald ikke regnet.

Hertil maa nu Skaanes og Blekinges Befolkning lægges, thi Halland var allerede dengang overladt til Sverige. Forat komme til omtrentligt Overslag over denne, har jeg anstillet følgende Beregninger. Efter Forsells svenske Statistik var Befolkningen i disse to Landskaber 1844 omtrent ¼ af Danmark-Skaane-Blekinges sammenregnet, men de have, som ogsaa Velschow udvikler, hævet sig under svensk Styrelse forholdsviis mere end det nuværende Danmark, de ere slupne for de idelige Krigsødelæggelser. Efter en Mandtalsliste af 1620 i Geh. Ark. Danske Saml. Nr 106 Nr. 3 over en Deel Folkeklasser, som siden nærmere skal omtales, udgjorde Befolkningen da lidt over ⅕ Deel af Danmark-Skaane-Blekinge, efter Durels Lister ²⁄₉ Deel af samme; Bornholm er i begge de sidste Overslag naturligviis fraregnet Skaane og regnet til det nuværende Danmark. Efter Velschows Beregning for Valdemar den andens Tid var Skaanes, Bornholms, Hallands og Blekinges Befolkning ⅕ Deel af den daværende i Danmark til Kongeaaen. Man vil see, at der endda ikke er saa særdeles

stor Forskjel mellem disse Beregninger, hentede fra Tider, der ligge saa fjernt fra hinanden. Ved med Durel at anslaae Datidens Skaane-Blekinge uden Bornholm til $^2/_9$ Deel af den samlede danske Stat til Kongeaaen, vil vi sandsynligviis ikke vige for langt til nogen af Siderne; flere Skatteberegninger understøtte dette Tal. Beregnet efter lidt over 700,000 for Danmark til Kongeaaen og Sundet og lagt til denne Sum, udkommer altsaa for Danmark 165˜ 900,000 Mennesker eller noget mere.

Jeg gaaer derpaa over til de to følgende Beregninger, ved hvilke vi have den Fordeel, at ogsaa den mulige Indflydelse af Ind- og Udvandriug ved dem maa gjøre sig gjældende. Mit tredie Overslag er grundet paa Mandtalslisten af 1620 i Geh. Arkivet, Danske Saml. Nr. 106 Nr. 3. Listen angaaer kun Landbefolkningen, og af denne atter kun Haandværksmænd, Landhøkere, hvad vi nu kalde Huusmænd, derunder Fiskere med, samt Tjenestekarle. For Norge indeholder den samme Folkeklasser og desuden Skippere paa Landet. Forholdstallet mellem dette Riges og Danmarks Befolkning er som 22,164 til 45,000. Herved er nu først at bemærke, at Norge 1620 indbefattede ogsaa Jemteland og Herdalen, og samme Tids Danmark Halland og Gotland; Øsel regnes derimod ikke med i Skattelister. Nævnte Landskaber maae altsaa trækkes fra. Nu udgjorde Hallands og Gotlands Befolkning efter den durelske Liste i Geheimearkivet, som ret snart nærmere skal blive omtalt, $^1/_{11}$ Deel af hele Danmarks til Kongeaaen baade øst og vestfor Sundet, og Herdalens med Jemtelands Befolkning lidt over $^1/_{80}$ Deel af det samtlige Norges. Foretages der med Hensyn hertil Rettelser i de opgivne Summer, blive Forholdstallene Norge til Danmark omtrent som 21,400 til 40,900. Forat udfinde Danmarks Befolkning,

bruger jeg saa Norges 500,000 til Udregning og faaer som Følge heraf lidt over 955,000 Mennesker ud for Danmark-Skaane-Blekinge. Denne Sum er lidt større, end den, som udkom ved de foregaaende Beregninger, og just dette forøger Grundene for dens Rimelighed; thi man huske, den gjælder for 37 Aar før 1657, og jeg kommer ret strax til at godtgjøre, at Befolkningen i disse Aar maa have aftaget noget. Grunden, hvorpaa Beregningen hviler, var ikke ganske sikker, da det er Spørgsmaal, om Mandtalslisterne ere paalidelige, og dernæst Spørgsmaal, om de i dem optalte Folkeklasser for Norges Vedkommende staae i samme Forhold til de danske, som hele Norges Befolkning til hele Danmarks. Destomere maa det tilfredsstille os, at det vundne Udbytte af Beregningen er i saa god Samklang med de forudgaaende Beregninger.

Mit fjerde og sidste Overslag støtter sig til de durelske Lister. Saaledes som disse forefindes i Suhms Samlinger 2det Bind, ere de tilligemed hele Relationen for Intet at regne, ja for mindre end Intet, thi de lede vild fra Først til Sidst. De ere tagne efter en slet Haandskrift, enten Ny kgl. Saml. 4to 1031 eller Gl. kgl. Saml. 4to 2657 paa K. Bibliothek; de ere slet og unøiagtig aftrykte efter samme Haandskrift og vrimle af de allergroveste Feil, saaledes at der stundum staaer Hundreder for Tusinder og omvendt. Jeg var allerede bleven opmærksom paa en Deel Feil, da Professor T. Becker henviste mig til en Afskrift i Geheimearkivet, »Danske Kongers Hist. Nr. 117 b«, af Durels Mandtalslister og visse Stykker af den øvrige Relation; Afskriften har en heel Deel indre Kjendemærker paa Paalidelighed. Fuldkomment sikker i sin Sag vil man først blive, naar Originalen selv, der maa ligge i svenske Arkiver, engang bliver udgiven; det vilde være til stort Gavn

for Tidens Historie, hvis det maatte skee. I mine Beregninger følger jeg nu Geheimearkivets Afskrift, saavidt den række, iøvrigt Afskrifterne paa Kongens Bibliothek, men aldrig uden videre den suhmske Udgave. Da jeg snart opdagede Feil i Geheimearkivets Opsummeringer, har jeg ladet det Hele gjennemgaae af en Regnemester.

Durels Relation maa være skreven omtrent 1653, thi han nævner hos Suhm 78 »denne Eqvipage mod de Engelske«, og smstd. 82 gives en Liste over de i Sundet arresterede engelske Skibe. Men Relationen er naturligviis sammensat af mange forskjellige Enkeltheder. Hvad Mandtalslisterne nu angaaer, findes den Mærkelighed i dem, at der nævnes Aahuusgaardsleen istedenfor Kristiansstads, saa det næsten seer ud, som om Listerne vare forfattede inden den Omskiftelse fandt Sted i Benævnelserne, der opkom ved Anlægget af Kristiansstad; altsaa bleve de omtrent samtidige med foregaaende Lister af 1620. At antage dette, gaaer imidlertid næppe an, da Listerne ellers afvige saa meget fra hinanden; maaskee man derimod tør formode, at de durelske bestaae af forskjellige Smaalister, samlede til forskjellige Tider, dog meest i Tiden henved 1650, hvilket naturlig ikke forøger Tilliden til dem. Durel maatte i det Hele, som Gesandt for en halvt fjendlig Magt, have store Vanskeligheder ved at faae sikker Oplysning, hvad han ogsaa oftere selv omtaler. Paa den anden Side maa det imidlertid betænkes, at han betalte godt, havde gode Spioner og ofte kom i Besiddelse af de vigtigste politiske Oplysninger; han var en Mand, som var sin Post voxen i enhver Henseende.

Durels Mandtalslister angaae alene Landbefolkningen, og af denne er atter Adelen og dens Tjenerskab, saavelsom Geistligheden med Degnene, hele Embedsstanden, Sol-

daterne aldeles udelukkede; udeladte ere endvidere Beboere af Officeers- og Underofficeersgaarde, maaskee ogsaa Soldatergaarde (?). Tallet paa Adelens danske Ugedagstjenere synes ofte altfor ringe, om agerbrugende Enker ere regnede med, er tvivlsomt; at Mandtal sommesteder anslaaes i Penge, udenat opgives, gjør Beregningen vaklende; for Danmarks Vedkommende synes Fiskerne næsten ganske udeladte, hvis de ikke, hvad tænkeligt er, skjule sig under Benævnelsen: Huusmænd, Inderster, Mandtal o. s. v. Det forekommer mig dog ikke urimeligt, at saavel herved, som ved Udeladelse af Adelsklassen og Embedsmænd, Forholdstallet mellem Danmark og Norge er noget forrykket til Førstnævntes Skade. Selv i den bedste Afskrift, Geheimearkivets, ere Opsummeringerne ofte falske. I det Hele kan man vel skjenke Manden langt mere Tillid, hvor han optæller de høiere Klasser: Jordegne, Odelsmænd, end de lavere Klasser: Fæstebønder, Leilændinge o. s. v.

Naar man alligevel beslutter sig til at bruge saadanne Lister, maa man vel heller bruge dem i Hovedsummerne, hvor Urigtighederne næppe blive saa store, end i Smaasummerne, hvor de sandsynligviis kan gjøre større Skade. Som Følge heraf opstiller jeg samme Beregning, som med Listerne af 1620. Tallet for Norge-Bahuusleen af Landbefolkningens Haandværkere, Søfarende, Agerbrugere og mandlige Tjenestefolk er 59,348, hvoraf omtrent 55,000 staae som Familiehoveder. For Danmark-Skaane-Blekinge er det 103,848, deriblandt omtrent 81,000 Familiehoveder. Med runde Tal ville vi gjøre det til 59,500 Normænd og 104,000 Danske. Optages nu her, som ved Listen 1620, de 500,000 Normænd til at udregne Folketallet med, udkommer omtrent 874,000 i Danmark-Skaane-Blekinge, hvorved maa erindres det tidligere Be-

mærkede om Danmarks mindre heldige Forholdsstilling ligeoverfor Norge, der gjør, at vi maa sige: Tallet er snarere for lidet end for stort. Den Usikkerhed, der omtaltes ved forrige Beregning og som fremkommer ved at tage visse Folkeklasser ud og beregne hele Folketallet efter disses indbyrdes Forhold, er vel her noget mindre end hist, da Beregningen omfatter langt flere Klasser; derimod synes Listerne i sig selv mindre paalidelige end de fra 1620. Udbyttet af Beregningen vil man see, stemmer alligevel paa en mærkelig Maade med de foregaaende Beregninger.

Ad mange forskjellige Veie har jeg søgt endvidere at benytte Durel, jeg har stillet hans danske Avlsbrugere i Forhold til Datidens norske, til vore nuværende danske og til den øvrige, ikke agerdyrkende Befolkning, men til noget Udbytte, jeg turde fremlægge, er jeg ikke kommen. I Almindelighed maa bemærkes, at hans Forholdstal, brugte i andre Retninger, give en noget mindre Folkemængde, end ovenanførte. Jeg troer imidlertid, at de nu tilendebragte Beregninger fra fire grundforskjellige Udgangspunkter give en temmelig Grad af Sandsynlighed for at Befolkningen i Danmark-Skaane-Blekinge til Kongeaaen ved Aaret 1657 omtrent androg lidt over 900,000 Mennesker, snarere flere end færre. Vistnok lader det sig ved saadanne Overslag altid bemærke, at der nødvendigviis maa være begaaet en Mængde af Feil, men Betydningen af denne Bemærkning svækkes desto mere, jo flere Beregninger man opstiller, og jo forskjelligere de tagne Udgangspunkter ere.

Tilbage staaer endnu, med nogle Ord at omtale Overslagets Stilling til de foregaaende og efterfølgende Tider. Med Hensyn til de efterfølgende er det allerede gjort rimeligt, at 1657 endnu ikke har naaet den laveste Ebbe i

vor nyere Histories Folkemængde, og at samme maa sættes et Par Aartier senere. Med Hensyn til Fortiden er den Bemærkning henkastet, at Folkemængden før angivne Tidsrum vistnok har været større. Frederik den andens og Christian den fjerdes første Tid tyder paa større almindelig Velvære, paa noget mindre Tryk fraoven; med Lybekkerfreden indtraadte derimod Vendingen til det Værre: stigende Forarmelse og Tryk, Forfald hos den herskende Stand, Adelen, ulykkelige, udmarvende Krige, den ene ovenpaa den anden. Fra Frederik den andens svenske Krig Aar 1565 haves en Opgivelse af officiel Karakteer. I et Brev i Jacobsens »det danske Skattevæsen« 194 anslaaer nemlig Kongen »bosiddendes Bønder«, det vil da sige Avlsbrugere af Bondestanden, store og smaa, i hele Riget til mere end 100,000; han vil herpaa grunde en Lov om Hærvæsenet. At Gaardsædere eller Huusmænd paa Hovedgaardens Jord ere udeladte, følger af sig selv, mere tvivlsomt er, om Adelens Ugedagstjenere ogsaa ere det; isaafald maatte Tallet, hvis de skulde medtages, yderligere forøges. Angivelsen gjælder naturligviis hele Danmark øst- og vestfor Sundet til Kongeaa. I Forbigaaende bemærkes, at statistisk Tabelværk for 1837 opgiver Avlsbrug med Jord til 129,971, hvilket synes at godtgjøre en Bondebefolkning for det nuværende, saa meget mindre Danmark, der er noget større end den i Aar 1565. Men Kongens Angivelse vilde jeg nærmest benytte til Beviis paa Folkemængdens Tilbagegang i Aarhundredet mellem 1565 og 1657. Først regnes Halland-Gotland fra, ifølge Durels Opgivelse med $^1/_{11}$ Deel; bliver tilbage omtrent 91,000. Durels Opgivelse har henimod 79,000, hvorfra end ydermere, da den omfatter baade Avlsbrugere og jordløse Huusmænd, disse sidste maae fraregnes; med Hensyn til statistisk Tabelværk for 1837 kan

de vel ikke anslaaes lavere end til $^1/_6$, hvis Forholdstallene da nogenledes have svaret til nuværende. Udkommer altsaa paa Durels Tid omtrent 66,000. Hvor løs Beregningen end er, og Durel anslaaer altid for lavt, godtgjør den dog formeentlig en stærk Tilbagegang af Landbefolkningen i det nævnte Tidsrum og bestyrker, hvad Historien, som omtalt, ad andre Veie peger paa.

Med Hensyn til Folkemængden i Slesvig og Holsten har jeg ikke en eneste, nok saa lille samtidig Kjendsgjerning til at grunde Noget paa, men i de følgende og foregaaende Tider vil jeg søge mig 3 Udgangspunkter op. Det første er Listerne over Fødte og Døde i Materialien zur Statistik d. dän. Staaten, som gaae fra 1735 til 1784. De vise i dette Tidsrum et Overkud af 52,325. 1769 fandtes, efterat Materialiens Berigtigelser er tagne til Følge, omtrent 260,000 Mennesker i hele Slesvig og noget over 300,000 i hele Holsten, gjør med rundt Tal 560,000. Gaae vi med anførte Overskudstal tilbage til 1657, idet der antages, at det forholdsviis har været det samme i 112 Aar, som i 50 af dem, udkommer for Holsten og Slesvig i Overslag mellem 440,000 og 450,000, hvorved naturligviis intet Hensyn kunde tages til Ind- og Udvandring. Det angivne Tal er rimelig noget for lavt, naar sees hen til de ovenfor meddeelte Oplysninger for Danmark til Kongeaa om Befolkningens Tilstand mellem 1657 og 1689, der tildeels ogsaa gjælde Holsten og Slesvig; jeg antager det derfor rettere at sætte det mellem 480 og 490,000. Andet Udgangspunkt er Sammenligning med Kongerigets Befolkning 1769 og 1657. Sæt, at Forholdet i de mellemliggende Aar har været det samme, som det viste sig 1769, nemlig 825,000 til Kongeaa, 260,000 derfra til Eider og lidt over 300,000 derfra til Elben, saa vil, da vi for 1657 fandt lidt over 700,000

i Danmark mellem Sundet og Kongeaaen, Slesvig da have havt omtrent 220,000 og Holsten mellem 260,000 og 270,000, tilsammen en 485,000, ved hvilket Overslag heller ikke Ind- og Udvandring er kommen i Betragtning. Man vil see, at ganske samme Sum udkommer, som ved første Beregning. Tredie Udgangspunkt er Velschows Beregning for Valdemar Seiers Tid, hvor Slesvigs Folketal paa Landet angives til omtrent $^2/_9$ af Danmark fra Eider til Sundet; $^2/_9$ Deel sat i Forhold til Kongerigets Folketal 1657, lidt over 700,000, giver omtrent 200,000 for Datidens Slesvig. Disse tre løse Overslag afvige, efter Omstændighederne, ikke saa særdeles meget fra hverandre. Af de saaledes udkomne 485,000 for Holsten og Slesvig, maa Hertugens Besiddelser fraregnes, der vistnok, hvad Slesvig angaaer, stode i Leensforhold til Danmark, men dog næppe kunde styrke Kongens Indflydelse synderlig, ifølge det spændte Forhold mellem Fyrstehusene. De hertugelige Besiddelser udgjorde i Folketal den mindre Halvdeel, for Kongens Deel af Holsten og Slesvig udkommer altsaa vel omtrent 250,000 Mennesker.

For Tidspunktet 1657 ere vi saaledes ad temmelig lange Veie komne til følgende Overslag af Folkemængden.

Danmark til Kongeaa . . . . . . lidt over 900,000.
Norge . . . . lidt over 500,000.
Den kongelige Deel af Holsten og Slesvig 250,000.
Hvortil vel kan lægges for Island, Færøer,
Grønland, Ostindien. . . . . lidt over 50,000.

Udkommer som Sum for hele den danske Stat 1657 det Tal 1,700,000 Mennesker eller lidt mere. Carlson, Sveriges historia etc. 2, 5—6 beregner Datidens Sverige med sine tydske Provindser til omtrent samme Folkemængde. Hvor stærkt har ikke Danmark og Norge siden

den Tid hævet sig, fornemmelig Norge. Kort før Roskildefreden var Forholdstallet mellem Rigerne, Danmark regnet til Kongeaa, som 9 til 5, umiddelbart efter den, da Danmark havde tabt meest, som 7 til 4½. Ved Tællingen 1769 var det som lidt under 8 til 7, nu staae de omtrent ligestærke i Folkemængde. Norge har saaledes hævet sig langt raskere end Danmark, hvilket tildeels ligger i de naturlige Forhold; thi naar to Lande ere i Opkomst, vil det forholdsviis meest udyrkede, men dog dyrkelige Land altid vinde Forspring fremfor det bedre dyrkede.

Naar vi nu vove os videre frem med vort saare skrøbelige Materiale, hvorom jeg i det Foregaaende har givet behørig Besked, vil vi først see at faae nogen Oplysning om, hvorledes de enkelte Landskabers Landbobefolkninger stille sig til hverandre og til hele Befolkningen; Skaane-Blekinge lades her ude af Betragtning.

Følgende Tabel vil da være at opstille, hvorved de smaa Brøker ere udeladte.

Efter Listerne 1620 over Landbefolkningen.

Sjælland med Bilande	:	Danmark til Kongeaa	=	11½	: 35½.
Jylland	:	do.	=	16	: 35½.
Fyn og Smaalandene	:	do.	=	8	: 35½.

Efter de durelske Lister do.

Sjælland etc.	:	Danmark til Kongeaa	=	27	: 80.
Jylland	:	do.	=	36	: 80.
Fyn etc.	:	do.	=	17	: 80.

Efter Bergsøes Statistisk do.

Sjælland etc.	:	Danmark til Kongeaa	=	33	: 102½.
Jylland	:	do.	=	49	: 102½.
Fyn etc.	:	do.	=	21	: 102½.

Thestrups Liste er slet ikke til at bruge i denne Sammenhæng, fordi Kjøbstadsbefolkningen ifølge dens Beskaffenhed ikke lader sig udskille. Ved Bergsøes, der er opstillet til Sammenligning, bemærkes, at dens Landbefolkning omfatter ikke blot Bondestand og Landhaandværkere, som de to foregaaende, men tillige Embedsstand og Enhver, der opholder sig udenfor Stæderne. Det synes iøvrigt at fremgaae af disse Tabeller, at det indbyrdes Forhold mellem Landskabernes Landbefolkninger ikke i nogen særdeles kjendelig Grad har ændret sig siden 1620. Forholdstallet til det Hele for Durels Sjælland og Fyn er lidt høiere, for Jylland lidt lavere end hos Bergsø. Muligviis kan det ligge i de forskjellige Folkeklasser, hvilke Beregningerne gjælde; muligviis tyder det paa, at Jyllands Befolkning er tiltaget forholdsviis noget mere, end Østifternes, hvilket jo ogsaa andre Grunde tale for. Jeg maa dog atter bemærke, at Beskaffenheden af de durelske Lister ikke tillader, at lægge stor Vægt paa Udbyttet af dem.

Vil vi vove os til et Forholdstal for 1657 mellem de forskjellige Klasser af Befolkningen, maa Usikkerheden i vore Kilder paany stærkt betones og stilles i Spidsen. Vi have i Suhms Saml. 2det Binds 2det Hefte et Mandtal fra 1655 over den dansk-norske Adel, der angiver 510 Familier med egen Huusstand; den udelader imidlertid en Deel, især norske Adelsmænd, som sees ved at sammenligne den med Listerne i Budstikken 1823. Hovedsummen kan da vel sættes til 600 Familier. Opgivelsen er vistnok temmelig sikker, den bestyrkes fra en anden Side, idet den bekjendte yngre Dybvad i Pontopp. ann. eccl. Dan. 3, 720 taler om 800 Herremænd. Regne vi, Tjenerskabet udelukket, 4 Lemmer paa Familien, udkomme 2400 Adelige af Mand- og Kvindekjøn; for Tiden er den danske Adel

langt talrigere. Dette Tal, taget i Forhold til den dansk-norske Befolkning, 1400,000, gjør 1/583 Deel, der behersker hele Samfundet, eier, hvad siden skal godtgjøres, for Danmarks Vedkommende henimod det halve Land, og hvad begge Riger angaaer, har den væsenligste Deel af Brugsretten af dem. Særlig paa Norge falder dog kun 1/10 af Adelsbefolkningen, ifølge den bedste Liste vi har, den i Budstikken 1823, 769 flgde; en anden Liste smstd. 755 flgde er kjendelig ufuldstændig, den norske Deel af Suhms ovenanførte, der kun har 39 adelige Huusholdninger, er endnu ufuldstændigere. Af Adelsslægterne, der i Suhms Saml. 2, 3, 129 flgde opgives til 132, hørte atter kun de halve, omtrent 64, til Høiadelen, der siden Reformationen havde afgivet Medlemmer til Rigsraadet. 8 af Friserne, 7 af Gyldenstjerner, 6 af Braher, Bilder, Ulfeldter, Rosenkrandser, 5 af Krabber, Skeler, Urner og færre Medlemmer af en Deel andre Slægter havde der havt Sæde. Adelen i Hertugdømmerne talte 1597 (efter H. Rantzaus Cimbria hos Westphalen T. 1, 5) 50 Slægter, hvoraf een eneste Slægt, Rantzauerne, havde 118 mandlige Medlemmer. Efter Suhm anf. St. talte den omtrent 1653 48 Slægter og synes følgelig, hvis Slægternes Medlemmer have været ligesaa talrige som de dansk-norske Slægters, at have udgjort en lidt større Kvotadeel af Befolkningen; Adelens Magt hernede var iøvrigt ikke ganske saa overvældende, som i Kongeriget.

Spørge vi om Forholdet 1657 mellem Fæstebønder og Selveiere, stiller dette sig, efter Durel, saaledes: i Danmark til Kongeaa 5,291 Selveiere, 40,513 Fæstere, i Norge 4,799 Odelsbønder og 32,824 Leilændinge, hvori dog muligviis for Danmark den tidligere nævnte, ubestemte Rubrik »Mandtal« kunde gjøre en Deel Forandring. Af Arvefæstere i Danmark findes der nogle hist og her, navnlig paa

Amager og Samsø. Blandt Selveierne fandtes henimod Halvdelen, 2484, i Skaane-Blekinge-Bornholm, 1343 i Jylland, 1262 paa Fyn med Smaalandene, i Sjælland kun 202; hvilket er et Bidrag til Billedet af, hvorledes Trykket fordeeltes paa Bondestanden i de forskjellige Landskaber. En Statistiker har spurgt mig, om ikke Præstegaardene, Officeersgaardene etc. kunde være regnede med blandt Jordegne; dette kan ikke være Tilfældet, da, for blot at blive ved Sjælland, ingen Selveier hos Durel anføres i følgende Leen, Kjøbenhavn, Kronborg, Frederiksborg, Abrahamstrup, Hveen, Sorøkloster, Herlufsholm, hvor der dog var saamange Præstegaarde. Selveierne med Familie, lidt over 26,000, udgjør omtrent 1/85 Deel af den samlede Befolkning, 1/9 Deel af den egenlige Gaardmandsstand, og maae, hvad senere skal gjøres rimeligt, antages at eie c. 1/12 Deel af det samtlige Hartkorn. To hundrede Aar senere, ved Begyndelsen af 1856, forholdt Selveierne med Arvefæstere sig til Fæstebønder som 3¼ til 1, udgjorde altsaa mere end ¾ af Bondestanden og eiede omtrent 208,000 Tønder Hartkorn eller langt over Halvdelen, henved ⅗ af Landets samtlige Hartkorn. Det er med de store indre Reformer i forrige Aarhundrede, at denne glædelige Forandring i Bondestanden begyndte at udvikle sig. I Norge maae Odelsbønderne med Familie have eiet ved 7/18 Deel af Hartkornet og udgjort omtrent 24,000 Mennesker eller 1/30 Deel af den samlede norske Befolkning, 1/8 Deel af den egenlige Bondestand eller Gaardmandsstand. Nu staae Odelsbønderne til Leilændingene som 2 7/10 eller 3 til 1, dog er blandt Leilændinge medregnet Brugere af Embedsgaarde. Tallene paa Selveiere, der maae ansees for at høre til de paalideligere af vore Opgivelser, tale høit nok om den store Omvæltning, der er indtraadt i Samfundsforholdene.

Huusmænd med og uden Jord forholde sig til Durels Landbefolkning i Danmark som 32 til 104, i Norge omtrent som 15 til 59, Tjenestetyende ligeledes til Durels Landbefolkning i Danmark som 23 (Listen af 1620 har 19) til 104, i Norge som lidt over 4 (Listen 1620 har 5) til 59; sidstnævnte Forholdstal er meget overraskende. Paa Øerne fandtes fleest Tjenestefolk. Landhaandværkere og Landhøkere staae i Danmark, efter Durel, i Forhold til den Deel af Landbefolkningen, han har Lister over — Tjenestefolk naturligviis fradragne — som knap 2 til 81, i Norge som lidt over 2 til 55; altsaa vare de talrigere i Norge end i Danmark, hvilket kommer af den Mængde Søfarende og Skippere, som her tælles med. Andre Søfarende og Fiskere tælles i Norge tildeels med under de andre Landboklasser og Tjenestefolkene, i Danmark maaskee ogsaa, skjøndt det ikke vides med Bestemthed. Men dette er blandt meget Andet Grunden til, at vi ikke kan vove nogen særegen Opgjørelse for de Søfarendes Vedkommende; her bemærkes derom kun, at de vare langt talrigere i Norge end i Danmark, ganske som nu. Beregningen over alle Folkeklasser paa Landet, undtagen Adel og Selveiere, maa iøvrigt være saa falsk, at jeg vel hellere ikke burde forsøgt paa den; den staaer kun som Beviis paa god Villie.

Kjøbstadsbefolkningens Forhold til Folkemængden kræver en egen Undersøgelse, i Spidsen for hvilken Hovedstaden maa finde Plads, hvis Befolkning vi vil kunne anslaae med temmelig stor Sikkerhed. I Materialien etc. haves Lister for Kjøbenhavn over Fødte og Døde, begyndende med Aar 1672. At disse baade omfatte Garnisonen og Kristianshavn, om hvilket Sidste der kunde næres Tvivl for det første Par Aar, da Kristianshavn dannede sin egen Kommune, fremgaaer af Reskripterne hos Fogtmann 19. og 29. Aug. 1664, ved hvilke tillige de ugenlige Fortegnelser befales trykte.

Efter Listerne fødtes fra 1672 til 1681 ialt her 14,367, Middeltal altsaa 1436$\frac{7}{10}$; multipliceres dette med Forholdstallet Fødte : Befolkning for Aarene 1775—84 i hele Kongeriget, nemlig 32, udkommer 45,974. Multiplikation med Bergsøes Forholdstal for hele Kongeriget giver en lidt ringere Sum, da i en stigende Befolkning Tallet af Fødslerne tidt ogsaa stiger; men just derfor passer det ikke saa godt til den Tid, vi have med at gjøre. At forsøge en Beregning med Gjennemsnitstallet af Døde, hvilket vi i Nyerups Fr. 3, 425 have opgivet selv saa tidlig som for 1667—68, gaaer ikke saa vel an, da Listerne i hine Aar vise de største Spring fra Aar til Aar og i det Hele en i Forhold til Fødslerne saa stærk Dødelighed, at Tilstanden ikke kan betragtes hverken som heelt eller halvt normal. Beregning efter Døde leder til et Folketal, der nærmer sig det, som almindelig antages for Begyndelsen af 18de Aarhundrede og kjendelig er for stort. Fødselslisterne see derimod temmelig normale ud, og Fødslerne tiltage i mere jævnt Fremskridt. Vor Beregning begynder imidlertid 15 Aar efter 1657; hvorledes skulle vi antage det er gaaet i disse Aar? En heftig Krig, fulgt af ødelæggende Sygdomme, har havt sit Brændpunkt i Kjøbenhavn og maa have kostet mange Menneskeliv, hvilket i og for sig berettiger til den rimelige Slutning, at Befolkningen 1657 snarere var større end mindre end den 1672. Men en anden Sag kan her ikke lades ude af Betragtning, og det er Kjøbenhavns Bebyggelse efter 1660. I min Afhandling om Hans Nansen har jeg paa flere Steder omtalt denne og viist, at der først ret gjordes Begyndelse med Bebyggelsen af de nye Kvarterer efter Krigen 1660, medens denne før Krigen var yderst svag. Men vare de beboede Kvarterer færre 1657 end 1672, var Befolkningen naturligt

viis ogsaa ringere. Til at tage Ind- og Udvandring med, savne vi alle Hjælpemidler. Maaskee man efter disse nu anstillede Betragtninger vil finde, at Grundene for og imod en Tilvæxt efter 1657 hæve hinanden, saa det ikke bliver usandsynligt, naar jeg anslaaer Kjøbenhavn 1657 omtrent ligesaa høit som 1672 eller til en 45,000. Vi ere ikke ganske uden Midler til fra en anden Side at have lidt Indseende med Angivelsen. Forat gjøre dette, maae vi da først fradrage det dengang selvstændige Kristianshavns Folketal, som vel lader sig anslaae til en 4 til 5000, udkommer 40,000 til 41,000. Jeg har paa Raadstuarkivet gjennemgaaet Grundtaxten 1661 for Kjøbenhavn uden Kristianshavn og faaet omtrent 1980 Huse og Gaarde ud. Herved maa nu bemærkes, at en Mængde Nummere omfatte hvert flere Huse, ja indtil hele lange Rækker, som i Nyboder, hvor Gaden kun tæller for eet Nummer. Husetallet for Nyboders Gader lader sig udfinde af Wolfs Encomion 375 og udgjør 601, for de øvrige omtalte Nummere finder jeg det rimeligst at anslaae det til 300. Ialt faae vi altsaa en 2900 Huse og Gaarde. Søge vi fra Billederne i Resens Atlas at faae et Indtryk af Bygningernes Størrelse dengang, maae vi nærmest komme til at tænke paa Helsingør nu; saaledes saae Bygningerne ud, snarere lidt mere end mindre anselige. Efter Bergsø havde Helsingør 582 Huse og Gaarde med 7,645 Mennesker, eller c. 13 pr. Huus. Dette Forhold eller lidt mere, 14 pr. Huus, anvendt paa Kjøbenhavns 2900 Huse, giver 40,600 Indbyggere; ovenfor havde vi 40,000 eller 41,000. Pontoppidans Atlas 2, 72 opgiver omtrent 5000 Huse og Gaarde for 1764, 1769 havde Kjøbenhavn efter Materialien 70,514 Mennesker, hvortil dog nok maa føies en 15,000 for Land- og Sømagt, tilsammen 85,000, hvilket gjør 17 pr. Huus. I det mellemliggende Aar-

hundrede var imidlertid Bygningernes Størrelse tiltaget stærkt. Efter Bergsø boe lidt mere end 33 i Huset.

Hvorledes stiller det Folketal, vi fandt for Kjøbenhavn, sig til Fortid og Eftertid? Hvad Eftertiden angaaer, træffes naturligviis en stadig Stigen, Listerne i Materialien tiltage kjendelig jævnt fra 1680 af og naae fra 1691 over 2000 aarlig Tilvæxt. Beregningen, som gjerne opstilles over Kjøbenhavns Befolkning i Pestaaret 1711, nemlig 60,000 (see hist. Tidsskr. 4, 109), er derfor vistnok noget for lav. Hvad Fortiden angaaer, har jeg, forat komme til en rimelig Gisning, kun Borgervæbningen at opstille. I Theatrum europæum 8, 880, hvor Angivelsen dog kun er et løst Overslag, angaves i Krigsaarene 1658—60 den egenlige Borgervæbning til 3000 Mand, fordelte i 9 Faner. Efter de nøiagtige Lister i Jacobsens Afhandling, nyt historisk Tidsskrift B. 1, 199, 214 talte Kjøbenhavn i Aaret 1588, altsaa ved Enden af Frederik den andens Regjering, 1611 eller, efter en anden Optælling, 1641 Mand, fordelte i 4 Faner. Hvis Væbningen da stod i samme Forhold til Befolkningen som 1657, udkommer altsaa noget nær en 25,000 Indbyggere. Huske vi paa den store Udvidelse og Omdannelse, Kjøbenhavn fik under Christian den 4de: Kristianshavn, Nybørs, Ny-Kjøbenhavn, maae vi finde en saadan Befolkning ret trolig for angivne Tidspunkt. 1522 ved Slutningen af Christiern den andens Tid angiver Pontoppidans Origines 184 den væbnede Styrke til omtrent 800 Mand, giver et Folketal af 12,000. Heller ikke dette synes urimeligt, naar henseees til Nørrevolds Flytning og alle de andre Omdannelser i de mellemliggende 66 Aar, eller til Stokholms Folketal ved Reformationen (Elers's Stokholm 1, 273 flgde., Ekdahls Chr. 2dens Arkiv 1380 flgde): 1184 Huusholdninger eller 5920 Mennesker.

Spørges om Befolkningen i de øvrige danske Byer, da kan der ikke svares saa bestemt derpaa, som med Hensyn til Kjøbenhavn. Jeg har en Deel Lister over Extraskatter i Byerne liggende for mig, nemlig af 5te Novbr. 1637, 18de Januar 1639 (begge i Sjællandske Tegnelser Nr. 26) og af 1651 (Geh. Ark. Justitsministeriet, 14de Skab, Pakke 164). Alle vise de følgende Skala i Stædernes Beskatning: Kjøbenhavn, Aalborg, Malmø, Odense, Ribe; men Bidragene kan umulig være paalignede efter Folketal; dertil ere de altfor uforholdsmæssig forskjellige. I en Liste over Borgeleiepenge 1655 fra Indenrigsmin. Arkiv opstilles følgende Skala: Kjøbenhavn (mangler), Aalborg, Ribe, Odense, Malmø. Over Byskatter haves en Mængde Lister i Geheimearkivet, men da disse samtlig opkræves efter en Aarhundreder gammel Taxation, kan aldeles Intet deraf sluttes. Derimod grunder Baadsmandsskatten sig paa en ny Taxation, nemlig dengang Christian den fjerde oprettede Holmens faste Stok (om Udskrivningsforholdene see Gandes Efterretn. om den d. Sømagt I, 77); den maa derfor give noget Begreb om Folkemængden.

Efter en Skatteliste over Baadsmandsskat af 1655 fra Indenrigsmin. Arkiv, Rigens Indtægt i Overslag, stiller Forholdet sig saaledes imellem de betydeligste Stæder:

Kjøbenhavn	1150 Rdlr.
Aalborg	120
Odense	110
Malmø	100
Ribe	100
Kjøge	82
Helsingør	75
Nakskov	74

Samtlige Stæder uden Kjøbenhavn 2,178 Rdlr.

Jeg troer, det strax falder i Øinene, at Forholdet mellem Byerne svarer til, hvad vi fra andre Sider maae finde saare sandsynligt. Aalborg, den nærmeste Stad efter Kjøbenhavn, har altsaa dog kun i Befolkning omtrent 1/16 Deel af denne; 1769 talte den 4160 Indbyggere. Odense har knap 1/10 af Kjøbenhavn; 1769 talte det 5200. Malmø og Ribe har hver knap 1/11 af Kjøbenhavn; 1769 talte den sidste By 1926, men vi veed ogsaa med Bestemthed andenstedsfra, at den maa være gaaet meget stærkt tilbage. Kjøge talte da 1/14 af Kjøbenhavn, 1769 kun 1340, altsaa ogsaa gaaet stærkt tilbage; dette er i ligemaade historisk Kjendsgjerning. Molesworth, account of Denmark 116, omtaler dens gode Kornhandel under Christian den Fjerdes sidste Tid, men Kirsten Sleel i D. Mag. 4, 54 taler om dens kjendelige Krebsgang. Helsingør og Nakskov talte en Smule mindre end 1/15 med Kjøbenhavn; 1769 3,331 og 1,284, hvilket viser forholdsviis Tilbagegang i Nakskov, hvorfor dog uden andre Beviser haves. At samtlige Stæder nordfor Kongeaaen ikke fuldt svarede dobbelt, rimeligviis da ikke heller talte i dobbelt saamange Mennesker som Kjøbenhavn, vil forhaabentlig heller ikke findes gandske usandsynligt. Kjøbenhavns Forholdstal til disse giver for hele Kjøbstadsbefolkningen en 130,000 Mennesker: efter Materialien, rettede med Tillæg af Militæret, androg samme 1769 omtrent 170,000; man huske paa at Skaane-Blekinge var tabt. Af Stæder i Slesvig nævnes Flensborg, der, som viist i min Afhandling om Hans Nansen, c. Aar 1600 talte 5,500, 1769 talte det 6,842.

Udføre vi videre dette temmelig rimelige Forhold mellem de danske Kjøbstæder 1657, faae vi Kjøbenhavn 8 Gange saa stor som næste By i Danmarks Rige, nemlig Flensborg, omtrent 10 Gange saa stor som Aalborg; nu er den vel

8 Gange saa stor som Flensborg, 11 Gange saa stor som Odense, der er sprunget Aalborg forbi, og nærved ligesaa stor som alle de andre Kjøbstæder tilsammen. Aalborg maa have havt lidt over 4000, Odense omtrent 4000, Malmø og Ribe mellem 4 og 3000, Kjøge, Helsingør og Nakskov mellem 2 og 3000. Den samlede Kjøbstadsbefolkning indtil Kongeaaen udgjorde omtrent 1/7 Deel af hele Rigets Befolkning, eller forholdt sig til Landbefolkningen som 1 til 6. 1769 udgjorde den lidt over 2/9 Dele, den befinder sig i stadig Tilvæxt.

Befolkningen i Stæderne i Norge anslaaes af Aschehoug til 37,000 uden Bahuusleen, gjør vel lidt over 40,000 med det eller omtrent 1/12 af hele Befolkningen, nu udgjør den 12/100; dog er Aschehougs Beregning en reen Skjønsag. Jeg har havt en Deel Skattelister over Stæderne, men ingen, hvoraf jeg med nogen Sandsynlighed kunde uddrage Slutninger. Upaatvivlelig var Bergen den vigtigste By, skjøndt A. Berntsen ganske vist slaaer for stort paa, naar han, D. og Norges frugtbare Herlighed I, 265, angiver dens Borgervæbning til nogle tusind Mand, der jo omtrent vilde stille den lige med Kjøbenhavn. 1769 talte den 13,735 Indbyggere og har vel et Aarhundrede tidligere ikke havt saa synderlig færre; dens Handel 1657 roses, dens Toldindkomster vare da en Smule større end Kjøbenhavns, Læstedrægtigheden ligeledes, hvad senere skal oplyses. Af Suhms Saml. 2, 2, 137 høre vi, at i Aaret 1637 havde den over 2500 Døde af Pest og Kopper. Kristianias Betydning kjende vi kun af Extraskattelister, der sommetider vise større, oftest dog mindre Beskatning end Bergen, Befolkningen maa sikkerlig have været betydelig mindre. Kongsberg, en sand Fabrikstad, maa efter Durels Efterretninger om Bjergmandstallet, Suhms Samlinger

B. 2, 3, 66, skattes til 4000 Indbyggere eller derover, 1769 talte den 8068, Trondhjem var rimeligviis af samme Størrelse. Ladepladsernes Betydning var stor i Norge, skjøndt Christian den 4des uheldige Befaling, at Folkene derfra skulde flytte til nærmeste Kjøbstad, (Schweigaard, Norges Statistik 126) nær havde ødelagt dem. Den største af dem var uden Tvivl Drammen, der, efter Langes norske Tidsskrift, 2, 396, 1666 talte 2259 Mennesker, 1769 4439.

Om Kjøbstadsbefolkningen i Slesvig og Holsteen veed vi ikke videre, end vi kan slutte os til fra Kongerigets 1769. Da var Kjøbstadsbefolkningens Forhold til Landbefolkningen, i Danmark til Kongeaaen som 1 til knap 4, i Slesvig som 1 til 5 og i Holsteen som 1 til 3. Rimeligviis var dette Forhold 1657 en god Deel mindre fordeelagtigt for Kjøbstæderne.

Lad os til Slutning sammenfatte, hvad vi ifølge Beregningerne tør sige om de forskjellige Klasser i Befolkningen for 1657:

Hele Befolkningen i Kongerigerne Danmark og Norge lidt over 1,400,000, deraf 9/14 i Danmark, 5/14 i Norge.

Adelen i Danmark .	2160	Familietallet er her udregnet med 4, fordi Tjenerskabet stod fjernt fra Husbonden, medens det i de øvrige Beregninger er udregnet med 5.
Adelen i Norge . .	240	

Selveier- og Arvefæsterstand . 26,000.

Odelsbondestand 24,000.

Samtlige Kjøbstæder i Danmark 130,000.
Deraf Kjøbenhavn 45,000.

Samtlige Kjøbstæder i Norge . . 40,000.

Næringsveie.

Blandt Næringsforholdene maa Landeiendommenes Fordeling først undersøges; jeg begynder med Danmark. I Wolfs Encomion 662 findes den Beretning, at der i hele Riget er 327,170 hele og halve Gaarde, hvoraf Kronen omtrent eier 32,700 og Adelen henved de 300,000! At dette maa være splittergalt, seer man med et halvt Øie, de foregaaende Beregninger over Folkemængden vil allerede have godtgjort det. Her bemærkes endvidere Følgende. Et Brev 25de September 1660 angiver 20,000 Heelgaarde, naturligviis uden Sædegaarde. Efter en ret trolig Angivelse (Münters d. Reform. Hist. I, 37) eiede Geistligheden ved Reformationen ⅓ Part af Landet, af hvilken en Deel gik til Præstegaarde, Universitetet, Hospitaler og geistlige Stiftelser, en Deel tilbage til Giverne, en Deel forkommedes; største Delen fik dog Kronen. I Forening med de tidligere meget store Krongodser maa den da vel have eiet det halve Rige. Af disse Kroneiendomme bleve efter Reformationen kun ganske enkelte skjenkede eller solgte bort, som til Peder Svave, Henrik Ramel, Anders Sinklar, Noget gaaer tabt ved Mageskifter.

Den danske og norske Matrikel og den for Hertugdømmerne sætte os i Stand til, med temmelig Rimelighed at bestemme Adelsgods og Krongods. Den danske benyttes i Forening med Ansættelsen til Rostjeneste. Der stilles efter Christian den fjerdes Recess 1643, 2den Bog, 2det Kap., 4de Artikel 1 Hest af 312 Td. Hartkorn adeligt Arvegods, ved de kongelige Leen bruges derimod en anden Maalestok, hvorfor man ogsaa let udsætter sig for Vildfarelse ved saadanne Beregninger, som Cronholm i Skånes historia I, 573. Hvo der ikke havde nok Hartkorn til en

Hest, lægdes i Lægd med Andre, men en Vaklen kommer ind i Beregningen ved den Bestemmelse, at en Fjerdedeel mindre eller mere end de 312 Tdr. ikke skulde regnes med. For mig ligger en i det Enkelte gaaende Fortegnelse fra Geheimearkivet, Danske Saml. Nr. 396, affattet af Prof. T. Becker, over hver enkelt Adelsmands Rostjeneste; den gjælder Aaret 1609. Dengang eiede, naar jeg udregner den, Adelen i det daværende Danmark 258,170 Td. Hartkorn, hvoraf de 207,321 komme paa Landene vestfor Sundet; Riegels Chr. 5, 132 regner over 200,000 Tdr. Endvidere har jeg en liggende Liste fra Professor T. Becker for 1625, ligeledes fra Geheimearkivet, den indeholdes i forskjellige Breve af 14de Febr. 1625, udstedte af Kongens Kommissærer. Herrerne erklære, ikke ganske nøie at have kunnet holde sig til Bestemmelsen om den ene Fjerdepart, den nye Taxation er grundet paa de indsendte Jordebøger og indeholder en speciel Angivelse af Hartkornet. Sammenregningen giver os 290,762 Tdr. Hartkorn, hvoraf 218,192 vestfor Sundet. I Jylland eiede Adelen 112,988 Tdr. Hartkorn, paa Fyn 56,923 Tdr., paa Sjælland kun 48,281. Ifølge Matrikelen 1664, der har den endnu bibeholdte Inddeling i Ager, Eng og Skovskyld, udgjorde Datidens Danmark 443,834 Tdr. Hartkorn, see Rothe, Jordskyldsætningens Væsen og Historie 17. Udtrykkelig maa her bemærkes, at en Tønde Hartkorn dengang i Gjennemsnit er en Deel mindre end efter nyeste Taxation; den var heller ikke nogen fast Enhed, da Beregningen efter Sjællandsmaal, Aubomaal og forskjellige Maal i Jylland bringe en stor Vaklen ind i de forskjellige Tønder Hartkorns Størrelse. Til Hartkornet maa for Danmark 1657 endnu lægges Hartkornet for Skaane-Bleking uden

Bornholm. Beregne vi dette, ifølge det i foregaaende Afsnit gjorte Overslag over Landene østfor Sundet, til ⅔ Deel af det samlede Rige, udkommer omtrent 570,000 Tdr. Hartkorn for Danmark 1657. Adelsgodset paa den Tid (1657) var da for alle Landskaber ifølge Beregningen 1625 c. 243,600 Tdr. (Halland er nemlig her udeladt), altsaa ikke nær det Halve, kun lidt over ⅖ Dele af Rigets. Efter Fryxells Berättelser 10, 68 havde Adelen dengang Magt over 53,170 Heelgaarde af de 65,600 i Sverige og Finland; den synes altsaa at være langt rigere end den danske, men synes vel kun saa, thi Forleningerne regnes sikkert med i Adelens Gaardetal.

Tilbagebliver for Datidens Danmark den større Halvpart, henved 327,000 Tdr., som tilhører Krone, Kapitler, Geistlighed, Kjøbstæder og jordegne Bønder. Vil vi kun regne de nuværende danske Provindser mellem Sund og Kongeaa, udkomme c. 225,640 Tdr. for ovennævnte Besiddere. Hvorledes disse nu indbyrdes have deelt sig, derom kunne vi vel gjøre et Overslag, som ialtfald kan angive Minimum for Krongodset. 5291 Selveiergaarde, hvoraf kun c. 40 angives for halve Gaarde og Bol, kan omtrent, da Gaardene vare store, beregnes til 9 Tdr. Hartkorn for Gaarden, gjør c. 47,000 Tdr.; det ringe Arvefæstergods paa Amager, hvis Amagerne ikke vare fuldstændig jordegne, og Samsø (A. Berntsen 1, 53, 56) lægges til, ialt 48,000 Tdr.; Riegels Chr. 5, 132 regner kun 20,000 Tdr., muligviis er den første Beregning da altfor høi. Efter Bergsø eie Præstegaarde og offentlige Stiftelser nu 34,500 Tdr., eller efter Hartkornsforskjellen nu og da c. 38,000 Tdr.; 1657 maae de sikkert have eiet idetmindste ikke mindre, da Kapitelsgodset endnu ikke var inddraget; men lad os blive staaende ved Summen. Kjøbstæderne

eie nu omtrent 6000 Tdr. eller efter Hartkornsforskjellen c. 7000, og have vel siden 1657 ikke i nogen høi Grad ændret sin Eiendomsstand. Men for de sidste to Nummere maa Kvotadelen for Skaane-Blekinge lægges til; hele Summen af frit Bondergods, af geistligt og Kjøbstædernes, bliver da c. 106,000 Tdr. Herved er imidlertid at bemærke, at det frie Bondergods gjerne tælles med til Krongodset, fordi de fleste Jordegne boede der og vare meget afhængige, hvad jeg da ogsaa vil gjøre. For hele Danmark 1657 kan Krongodset + det jordegne Gods følgelig anslaaes til 270,000 Tdr., for Danmark mellem Sund og Kongeaa, naar de paagjældende Summer rettes derefter, til omtrent 180,000 Tdr.; hvilken sidste Sum nogenledes passer med Forholdstallet mellem Skaane-Blekinge og nuværende Danmark i den iøvrigt meget forvirrede Fremstilling af Krongodset i Wolfs Encomion. 1657 eier altsaa Adelen noget over $^{3}/_{5}$ Deel af Hartkornet, Kronen henimod det halve; af hvilket Adelen imidlertid har Brugsretten, Selveiere og Arvefæstere, naar vi udskille dem, $^{1}/_{12}$ Deel, Resten tilhører Stæder og Geistlighed. Nu eier Adelen i Grevskaber, Baronier og Stamhuse omtrent $^{1}/_{5}$ Deel, Selveierne langt over Halvdelen.

Paa samme Maade som i Danmark kan vi i Norge udfinde Jordegodsets Fordeling, nemlig ved Hjælp af Matrikelen for 1665 (K. Befaling herom see Budstikken 1823, 590 flgde) og Rostjenesten, her beregnet til 300 Tdr. pr. Hest (Budstikke 1823, 715). Man regnede heroppe efter Spand Korn, Løb Smør, Huder, Våger Fisk o. s. v., hvilke Beregninger dog let lode sig bringe tilbage til Hovedberegningen efter Skippund Tunge eller Tyngde. Efter Budgettet 1662 (Budstikke 1823, 627) var der i Norge 13,732 fulde Gaarde, efter A. Berntsen 2, 17 svarer en norsk Heelgaard for 8 Tdr. Hartkorn. Ifølge ovennævnte Matrikel

havde Norge, det egentlige Finmarken undtagen, 40,534 Skippund Tunge, der, da 1 Skippund = 2 Tdr. Hartkorn, udgjøre 81,068 Tdr. Hartkorn (Schweigaards Statistik 47). Bahuusleen lægges til efter tidligere Overslag med lidt over 1/10 Deel, gjør ialt 90,000 Tdr. Heraf eier Adelen Aar 1625 11,921 Tdr.; en senere Opgivelse, der er over 2000 Tdr. mindre, seer ikke saa paalidelig ud (Budstikke 1823, 747). Den lidet talrige norske Adel, i Tal endog en ganske forsvindende Størrelse, 1/2000 Deel af Befolkningen, eier altsaa dog over 1/8 Deel af Landet, fordeelt paa 125 Sædegaarde (s. smst. 808). Odelsgodset er ved Rostjenesten i Budstikken regnet sammen med Kjøbstadsgodset og beløber med det 39,102 Tdr., Byerne tør maaskee ansættes til 5000 Tdr. heraf, dog er Angivelsen noget løs; tilbage bliver for Odelsgodset 34,000 Tdr. eller langt over 3/8 nærved 7/18 Deel; som altsaa de frie Bønder, 1/20 Deel af Befolkningen, sidde inde med; i Gjennemsnit maa hver Odelsmand have havt en Gaard paa 7 Tdr. Hartkorn, hvilket viser deres Anseelighed. Ifølge ovenstaaende Summer blive c. 38,000 Tdr. tilbage, som ere at fordele paa Krongods og geistligt Gods. En Opgivelse, da det norske Universitet skulde oprettes, paaviser dengang beneficeret Gods, med Undtagelse af Præstegaarde og andre Embedegaarde, til Beløb 10,556 Tdr. (Schweigaard 55); sandsynligviis har Norge 1657 havt endnu noget mere af det. Desuden maa Summen forøges med Bahuusleens Part og Embedsgaardene, der vel tør anslaaes til c. 2500 Tdr.; udkommer følgelig 13,000. Drages dette fra 38,000, udkomme 25,000 Tdr. Krongods eller noget over 1/4 Deel, bestemtere 5/18 Deel af alt Hartkornet. Leilændingsgodset, som var bygslet baade fra Adel, Odel, Geistlighed og Krone, anslaaes gjerne til 4/5 Deel af det Hele (Schweigaard 55). 1657 eier altsaa i Norge Odels-

mænd meget over 1/3 af Hartkornet, Kronen over 1/4 Deel, Adelen over 1/8 Deel. Nu for Tiden staaer Odelsgods til Leilændingsgods omtrent som 3 til 1.

I Slesvig og Holsten skeer Beregningen efter Opgivelserne i Matrikelen, 1652 (Cronhelm Corpus statutorum fra 1750, 199 flgde); en Ploug er eller rettere skulde være det Samme som 12 Tdr. Hartkorn, den skulde omtrent svare til Begrebet Hovedgaard nordfor Kongeaa. Slesvig har 10,380½ Plouge, altsaa c. 124,000 Tdr. Af disse eier Adel og de afdeelte, ikke regjerende Fyrster 2,614½ Plouge eller 1/4 Deel; nu er der vel forholdsviis ikke synderlig Forskjel mellem den privilegerede Godsstand nord- og sydfor Kongeaa; frie Bønder eie mindst 1117 Plouge eller 1/9 Deel, saameget eier nemlig Marsken og Femern, men der boede sikkerlig dog ogsaa nogle Selveiere i Amterne. Kronen eier 5,168½ Plouge, eller ½ Deel af det Hele, eller nøiere Kongen 1/4 Deel, Hertugen 1/4 Deel; Resten tilhører Geistlighed og Kjøbstæder. Bemærkes maa dog, for Fuldstændigheds Skyld, at Præstegaardene hverken her eller i Holsten ere særlig opgivne; de regnes ikke til de geistlige Stiftelser. I Holsten findes 8,264½ Plouge, gjør c. 99,000 Tdr. Adelen eier med de afdeelte Fyrster 2767½ Plouge eller ⅓ Deel, efter Bergsø optage Godserne nu mellem ⅓ og ½ Deel af Landet. De frie Bønder eie mindst 1905 eller ei fuldt ¼ Deel; Kronen 1841, eller lidt mindre end Bønderne, nærmere bestemt eier Kongen godt 1/8, Hertugen noget over 1/16 Deel. Resten eies af Stæder og Geistlighed.

Lad os overskue det Hele.

Adel i Danmark eier noget over 9/16.
" " Norge " lidt over 1/6.
" " Slesvig " 1/4.
" " Holsten " ⅓.

Kronen i Danmark eier henimod ⅓.
— - Norge . . . . . . over ¼.
— - Slesvig . . . . $^1/_{2}$.
— - Holsten . . . ei fuldt ¼.
Frie Bønder i Danmark eie . . $^1/_{12}$.
— - Norge langt over ⅓.
— - Slesvig . . . . . $^1/_9$.
— - Holsten ei fuldt . ¼.

I Danmark baade syd og nordfor Kongeaa eier altsaa Kronen meest, i Norge Odelsmanden, i Holsten Adelen.

Fæstegods var, som fremgaaer af det Udviklede, den langt overveiende Deel af Jordegodset i den danske Stat; baade Kronen, de privilegerede Stænder, Præster, Borgere, Odelsmænd, Jordegne kunde have Fæstere paa sin Grund. Fæstet var gjerne livsvarigt i Danmark, dog kunde Hausbonden tilbagebetale Indfæstningen (A. Berntsen 2, 122) og tage Fæstet fra Fæsteren til sig selv. Byrderne, der hvilede paa disse stakkels Mennesker, vare trykkende. Der var i Danmark nu først Stedsmaal eller Indfæstning, hvorom baade Hertzholm parerga f. Ex. 143 og A. Berntsen fl. St. give Oplysninger, jeg nævner 1, 117 flgde, 136 og 2, 126 flgde. I Forbigaaende bemærkes, at A. Berntsen vist i en 15, 16 Aar har arbeidet paa sit Værk, hvis Opgivelser altsaa ikke alle ere fra den seneste Tid. Gammel Hævd bestemmer Stedsmaalet, hvor der ikke er Vornedskab, gjerne til 10 Rdlr. pr. Pund Skyld. Det erlagdes ved Gaardens Tiltrædelse eengang for alle, men tidligere idetmindste havde mangen ny Leensmand ogsaa fordret det. Paa Øerne, Fyn undtagen, er Stedsmaalet ofte kun 4, 6, 8 Rdlr. af en Heelgaard, men stiger dog til 40 somme Steder, ja paa Falster til over 100 Rdlr. I Jylland og Fyn var ringest Stedsmaal

20, 30, 40 Rdlr. og steg til over 150 Rdlr. I Skaane vexler det mellem 20, 30, 40 indtil 80 Daler og stiger i Skovbygden til over 200 Rdlr., fordi Gaardene i disse Udmarker havde meget store Jorde.

Aarlig svaredes en Mængde Afgifter under forskjellige Benævnelser, Landgilde, Gjæsteri, Engepenge, Kopenge, Tyrhold, Oldensviinspenge, Arbeidspenge, Høstpenge o. s. v. Ugedagstjenerne slap paa Grund af Hoveriet for Arbeidspenge, Adelens ogsaa for Kongeskat. For Arbeide svaredes pr. Heelgaard fra 4 til 10 Rdlr. aarlig (A. Berntsen 2, 156 flgde). Landgilden, oprindelig sat til 1 Td. Korn pr. Td. Hartkorn eller af den Jord, hvorpaa kunde saaes 3 Tdr. Rug eller Byg eller 6 Tdr. Havre (A. Berntsen 2, 83—84), Landgilden svaredes snart i Penge, snart i Korn, Hø, Smør, Kvæg, Faar, Sviin, Kalk, Kul, Tørv, Brænde, Myre-Jern, Honning, Salt, Fisk, Sælhunde o. s. v. efter Stedets Leilighed. Om den eensidig uden lovlig Taxation turde forhøies, er et Stridsspørgsmaal (Estrups Afhandl. i hist. Tidsskr. 6, 294 flgde). Det skete imidlertid alligevel af og til, paa utallige Maader vidste baade Herremand og Foged, at udpine Penge af den stakkels Bonde, og navnlig maatte han holde and fodre sin Husbonds Stude. A. Berntsen har en stor Mængde Kjendsgjerninger til at bestemme Afgifternes Størrelse, saaledes 2, 385 flgde. Til Exempel fremhæves, hvad en sjællandsk, hoverifri Gaard paa 4½ Td. Hartkorn sjællandsk Maal, altsaa smaa Tønder, svarer aarlig i Landgilde: 10 Skjepper Ærter, 9 Skjepper Byg, 1 Læs Tørv, 1 Rulle Hø, 9 Mk. i Penge, 3 Skjepper Tæppe-Byg, foruden Gjæsteri og Smaaredsel. Hoveriet var ubestemt og derfor ofte saa trykkende. Ved at læse Hoverireglementerne gyser man, Bonden skulde selv være for Herskabet; et gammelt norsk Reglement findes hos A. Berntsen,

2, 168 og viser, hvor store Fordringerne ogsaa vare heroppe. Alle saadanne Byrder hvilede naturligviis tungest, hvor der var Vornedskab, eller paa Øerne, og tungere atter paa Adelsgodsets end Krongodsets Bønder.

Dyrkemaaden var slet, yderlig slet. Jorden var baade paa Fæstegods og Selvejergods saa udpiint, at man sommetider paa 1 Td. Hartkorn god Jord kun kunde avle 4 Td. Korn (Riegels Chr. 5, 141). Vildtet fra Kongens Dyrehaver opaad den ringe Grøde; det var saa talrigt, at der efter Bergsø 2, 284 dengang aarlig leveredes 1600 Stykker Kronvildt til de kongelige Slotte i Jylland; paa Bornholm kunde paa eengang leveres 48 Tønder Vildt (Hübertz Bornholm 491). Adelen derimod havde ikke gjerne nogen heel Vildtstand, den Ene skjød bort fra den Anden. Jordegne Bønder vare ofte næsten ligesaa bebyrdede som Fæsterne, de havde ingen fuldstændig Frihed til at sælge Gaarden. For Jordudstykning var der i Danmark ikke sat Indskrænkningen, derimod i Norge (Schweigaards Statistik 44 flgde), paa Skaanes Gaarde kunde man træffe indtil 5 Familier paa Gaarden (A. B. 1, 110). Og naar der nu aarlig paalagdes nye Skatter, af hvilke den Jordegne svarede dobbelt mod Fæsteren (A. Berntsen 2, 11), da maatte den stakkels Bonde vel være at beklage. Vi have i norske Saml. 5, 485 flgde en Beregning for et enkelt Præstegjæld, som, skjøndt meget overdrevet opfattet, dog viser en voldsom Overbebyrdelse. Ligesaa stod det til i Danmark, der var Ugedagstjenere her, som svarede aarlig 4 Mk. Skatter pr. Tønde (Riegels Chr. 5, 705). Selv Tjenestetyendet blev beskattet i alle de danske Stater og maatte svare 1/16, 1/8 af sin Løn. Dugels Relation viser 96 i Alt 1457 øde Gaarde og Huse, kun 17 paa Fyn, men paa Sjælland 473, i Jylland 559, i Skaane 341. De fleste af

dem synes at falde paa Adelsgods. Kronen, men sikkert dog ogsaa Adelen, gjorde store Opoffrelser i disse Aaringer og udlaante en Mængde Sædekorn, hvorom vi faae Oplysning fra Geheimearkivet, Danske Saml. Nr. 244.

Til Forarmelsens Aarsager maa endnu føies, at de faa rede Penge i Landet ikke uden videre og uden mange indskrænkende Vilkaar kunde sættes i Jordegods. Adel turde kun kjøbe Gods af anden Adel og Kronen, Kronen turde intet Adelsgods kjøbe, det jordegne Bøndergods dannede, efter Loven, en fast, urørlig Stok, som Adelen ikke turde tilkjøbe sig; Borgerlige kunde næsten ingensteds finde Jord tilfals. Det var kun den yderste Nød, der 1651 tvang Kronen at pantsætte for henved en Million Jordegods til Adelige og Uadelige, hvorved de Sidste dog maatte finde sig i at besidde den nye Jord med mange Indskrænkninger. Det overrasker under saadanne Omstændigheder ingenlunde, at de rigeste Godseiere efter Durel — og det var blot et Par — kun havde fra 16 til 20,000 Rdlr. aarlig af sine Godser. Officielt ved Skatter og Kronens Afhændelser regnes en Tønde Hartkorn til 50 Rdlr. (altid Species). A. Berntsen giver os en Mængde Oplysninger om Tidens Priser i hans Stykker om Jordegodsets Værd og Beregning i Penge, navnlig 2, 287—293, og adskillige Optegnelser, Prof. T. Becker har overladt mig, stadfæste ganske hans Angivelser. Hovedgaardstaxt, siger Berntsen, betales altid høiest, gjerne med mellem 60 og 100 Rdlr. pr. Td., Bøndergods staaer i Reglen 10 Rdlr. lavere. Paa Sjælland gjaldt Tønde Hartkorn Bøndergods gjerne fra 40 til 70 Rdlr., paa Fyn og i Jylland fra 55 til 75, i Gjennemsnit 60, 65, i Skaane fra 45 til over 60 Rdlr. Først efter Suveræniteten kom den værste Tid, da, som fortalt, en kongelig Forordning sætter den ringeste Jord til 10 Rdlr. Td., og

Kronen endda kun vil tage den for 5 Rdlr. Nu for Tiden betales en Tønde Hartkorn med fra 1,000 Rdlr. til 2,000, eller, naar vi omsætte Pengene i hiin Tids Sølvværdi, med 200 til 400 Rdlr. Omsvinget er altsaa meget stort.

I Norge vare Byrderne, hvad jeg allerede har berørt, saare tunge for en Fæster, og det trøstede kun lidt, at han oftest vel svarede dem til sin Medbonde, Odelsmanden. Leilændingen, der gjerne fæstede Jord paa Aaremaal, havde ved Tiltrædelsen at udrede Bygsel, der fra 6 Rdlr. pr. Heelgaard (i Bahuusleen) kunde stige til 80 Rdlr. (A. Berntsen 2, 15, 138). En eiendommelig Afgift var den saakaldte tredie Aars Tage, der i Almindelighed efter Loven svaredes med 1 Rdlr. pr. Skippund Tunge, men i Bahuusleen, paa Grund af den lave Bygsel, med fra 4 til 6 (A. B. 2, 348, 138). Leilændingen var dernæst underkastet Hoveri og en Mængde aarlige Afgifter under forskjellige Benævnelser, hvoraf Landgilden meest svaredes i Smør, Huder, Dæler, Kvæg, Faar, Fisk og oprindelig omtrent var af samme Størrelse, som i Danmark (A. B. 2, 88). En eiendommelig norsk Byrde for Bondestanden var Skydspligten. Vigen, Ringerige, Toten, Hedemarken, Nummedal, Gudbrandsdal roses som gode Kornlande baade af Peder Clausen i hans Norges Beskrivelse og A. Berntsen; i Nummedal fandtes, efter Arent Berntsen, Gaarde, der kunde saae fra 40 til 100 Tønder, Nordsøkysterne vare umaadelig fiskerige. I det Indre af Landet boede mangen velhavende Bonde, der kunde have flere hundrede Rigsdaler paa Rente eller Kistebund, dengang en betydelig Sum Penge (A. B. 1, 285). Et Skippund Tunge betaltes i Regelen med fra 50 til 90 eller 100 Rdlr. (A. B. 2, 290, 320).

Om Tilstanden i Hertugdømmerne maa jeg bekjende min Uvidenhed, thi hvad jeg veed, kan ikke give noget

fuldt Billede. En Heelgaard i Slesvig svarede somme Steder kun 4, 6 Rdlr. eller lidt derover i Indfæstning (A. Berntsen, 2, 128), der beregnedes efter jydske Lov. I Marskerne svares i Landgilde af en Morgen Land (omtrent ½ Tønde) fra ½ Rdlr. Dansk til 4 Sk. 1 Penge, ja indtil kun 2 Penge (A. B. 2, 89—90). Iøvrigt har Befolkningen, med Undtagelse af Fribønderne, levet under samme Tryk som nordfor Kongeaa, tildeels endogsaa under større. Prisen paa Jordegods var høiere end nordpaa. En Ploug, der egenlig skal svare til 12 Tdr. Hartkorn, anslaaes officielt ved Skatteligning, efter Landdagsakterne i Ipsens Landtage, til Værdi 1,500 Rdlr., stundum dog kun 1,000 Rdlr., eller mere end dobbelt saa høit, som nordfor Kongeaa. Alle os meddelte Beretninger tale iøvrigt om ikke ringe Velvære hos Bonden i Marskerne.

Efter de givne Oplysninger om Tilstanden kan vi ikke vente os nogen stor Udførselshandel; da intet Kommercekollegium var oprettet, ere vore Efterretninger herom dog kun spredte og sparsomme. At Stude endnu var den vigtigste Artikel for Danmark, fremgaaer alt af Toldlisterne, hvorom siden mere; paa Toldsteder, hvor de udførtes, Kolding, Ribe, Assens, faldt Indtægterne rigeligst. Dog omtales Ribes Studehandel som i Tilbagegang (Adler, Efterr. ang. Ribe 8, 74), 1641 udførtes derfra kun noget over 1,000 Stykker, 1642 lidt under 1,000, 1647 en 1,700 Stykker. For et Aarhundrede siden omtales en dansk Studeudførsel af over 50,000 blot til Tydskland (Suhms Saml. 2, 2, 115); nu maae vi, efter Arent Berntsen (1, 10, 40, 70, 97, 126, 149), skatte den til 70,000 aarlig, etsted siges endog nogle 100,000, fra Jylland alene henved 50,000; de

bedste Stude kom fra Skaane. Udførslen gik til Tydskland og Holland. Af Kornvarer udførtes i gode Aar, efter A. Berntsen 1, 10, mange tusind Læster. Budgettet 1662 i Budstikken 1823, 625—26 anslaaer Kornavlen da til 600,000 Tdr., men en tredie Deel af Landet laa da øde, og Landene østfor Sundet vare tabte. I Forening med dem maa der dog kunne være avlet meget over en Million Tdr. aarlig. Efter Nathanson, Danmarks Statshuusholdning 392, udførtes under Frederik den 4de 200,000 Tønder aarlig. Men hyppig kom der Misvæxt, Prisen paa Korn steg til det Uhyre, og endda fik Adelen sat en høi Indførselstold paa det, forat hæge om sin Indavling. Som kornudførende nævnes Jylland til Norge, Holland og Tydskland med Rug, Byg, Havre, Sjælland med fornemmelig Byg, Lolland og Falster med Hvede (A. B. 1, 39, 112, 125). Kjøge roses som Udskibningssted for Kornladninger, baade af Molesworth, account 10, som angiver, at 10 til 12 Hollændere i gode Aar ladede Korn der, og af A. Berntsen (1, 20). En stor Deel af Kornet gik naturligviis til Norge, Hveden dog især til Tydskland. De frisiske og jydske Heste ansaaes for de bedste, og paa det store Holstebromarked var Handelen med disse Dyr sommetider ret levende (A. B. 1, 125, 149, 161). Blandt andre Udførselsvarer nævnes Sild fra Liimfjorden, Huder, Smør, Lax og andre Fisk fra Jylland, Randershandsker (A. B. 1, 128, 140).

At Fisk og Trælast var Norges vigtigste Varer, fremgaaer ligeledes af Toldlisterne, Trælasten gik meest til Holland. Bergens Udførsel af tør Fisk var vel mindre end nu, dets Klipfisktilvirkning i sin første Begyndelse, men det udførte mere salt Fisk, Fedevarer og Trælast end nu (Krafts topogr. stat. Beskr. over Norge 4, 355 flgde og Edvardsens Bergens Beskr.); Trondhjem udførte Sild og

Kobber (Arent Berntsen 1, 273, 276). Siden Begyndelsen af Aarhundredet var der kommet mere Liv i Tømmerhandelen, ordenlige Saugbrug vare indførte. Af Saugbrug fandtes der dengang omtrent halvt mod nu, Durels Relation angiver 1,529, Tvethe i Norges Statistik 3,315 for Nutiden. Af Tømmer kunde der i visse Aar blive udført næsten ligesaameget som nu, efter Tvethe 66 udførtes 1664 240,550 Læster; Sverige kunde her langtfra ikke maale sig med Norge. Tjære var ogsaa en vigtig Udførselsvare. Som Udskibningssted for Tømmerlasten nævnes det sydlige Norge, hvis Næringsveie i det Hele vare temmelig udviklede (Langes norske Tidsskr. 2, 406). Det var navnlig Ladepladserne, som her gjorde meest Gavn, Moss, Bragenæs, Hovedsædet for Trælasthandelen, Flekkerø, Laurvig, Langesund og Halden (A. B. 1, 272, 280, 282); Toldindtægterne herfra vare betydelige. Ogsaa nordenfjelds fandtes i Molde og Christianssund anselige Ladepladser. Blandt andre Udførsler fremhæves Laxen, især Mandals Lax (A. B. 1, 274).

Bjergværksdriften fortjener særlig at fremhæves, fordi det er den eneste Fabrikdrift, Navnet værd, i begge Rigerne; Begyndelsen til dens Opkomst skriver sig ligeledes fra Christian den fjerdes Dage, men Begyndelsen var trang. I Spidsen for den stod nu en egen Bjerghauptmand, men, efter Durel, saae Adelen skjævt til, at der gjordes noget for den, og Bonden ligesaa, forat slippe for Ægter; imidlertid viser et Budget af 1652, som siden nøiere skal omtales, at over 22,000 Rdlr. fra de norske Leen og Tolden var assigneret til Røraas's bedre Drift. Durels Relation godtgjør, at Jerntilvirkningen var i stærk Tilbagegang; der fandtes vel mange Værker, men de fleste laae halvt øde, Masovnen stod stille, Malmen udførtes usmeltet, medens

Sverige paa samme Tid, efter Carlson Sv. hist. 2, 59, aarlig kunde udføre over 80,000 Skippund Stangjern. Efter Tvethes Statistik gave de norske Jernværker 1845 i Udbytte omtrent 90,000 Skippund af alle Arter, de høre nu til Rigets vigtigste Næringskilder. Paa at vinde andre Frembringelser af Steenriget, som Bly, Magnetsteen, var der kun anvendt Lidet. De eneste Bjergværker, hvorom der egenlig kan være Tale, ere Kongsbjerg og Kobberværkerne. I Gruberne ved Kongsbjerg arbeidede 2,400 Mennesker, foruden den Mængde, der anvendtes i de 6 Smeltehytter og ved det store Vadskerhuus. Driften kostede maanedlig 3000 Rdlr. og indvandt 400 ℳ Sølv i samme Tid, gjør 4,800 ℳ aarlig, eller ganske det Samme som Sala Grube da ydede, efter Carlson, Sv. hist. 2, 47. Budgettet 1642 i Budstikken 1823 angiver de rene Indtægter herfra og fra Mønten i Norge til henved 9,000 Rdlr. Efter Thaarups Statistik 1, 337 eiede Kongen 1649 de $^{9}/_{32}$ Dele af Sølvværket, men maatte 1660 overtage det hele paa Grund af ugunstige Omstændigheder; det taxeredes da kun til 24,000 Rdlr. Nu yder det, efter Tvethe, et godt Overskud, men beregnes alligevel, at have slugt flere Millioner mere end det har givet af sig. I Kobberværkerne havde baade Kronen og enkelte rige Folk, som Hannibal Sehested og Marselius, der ogsaa havde Deel i Sølvværket og forskjellige Jernværker, sat mange af deres Penge, uden at faae behørigt Udbytte. Af Kvikne Kobberværk hævede dog Kronen, efter anførte Budget 1642, 14,814 Rdlr. aarlig i Gjennemsnit. Efter Durel havde Røraas til en Tid givet (aarlig?) 1,200 Skippund, men der sparedes heller ikke, som anført, paa dets Drift; Værket i Gudbrandsdalen gav 200 Skippund, det ved Bergen derimod kun Ubetydeligt, et halvt hundrede. 1845 og nærmeste Aar afgave

Kobberværkerne, efter Tvethe, i Gjennemsnit 3,895 Skippund aarlig. Iøvrigt henvises om denne Sag til norske Samlinger paa adskillige Steder, som 3, 1 flgde, 21, 145. Hvor ringe Udbytte Bjergværksdriften i det Hele gav af sig, fremgaaer bedst ved at sammenligne den med Datidens Sverige hos Carlson.

Et sammentrængt og anskueligt Billede af Handelsrørelsen faae vi ved at betragte Tolden. Efter Finantsbudget 1642 i Budstikken 1823, 609 flgde, beløber den danske Told og Cise sig, Alt sammenregnet og Summerne afrundede, til c. 92,000 Rdlr., den norske 98,000 Rdlr. Efter et Budget fra Indenrigsministeriets Arkiv 1652, beløber den danske til c. 103,000 Rdlr., den norske 117,000; efter et Budget sammesteds af 1656, den danske til 133,000, den norske 125,000 Rdlr. Bestandig er ved disse Finantsoverslag Oppebørselsudgifter, Lønninger til Personalet o. s. v. i Forveien fradraget Summen. Min Beregning af den er fremkommen ved Sammenlæg af forskjellige Poster, navnlig ere de saakaldte St. Annæ Kontributioner, beregnede som 1642, lagte til Summerne 1652 og 1656, og til den sidste desuden Malmøtold, angiven efter Skjøn. Budgettet 1642 i Budstikken siger udtrykkelig, at disse Kontributioner hævedes »her for Kjøbinghaufn Slot«, men tidligere 1627—1633 regnes ogsaa Noget af Sundtolden herhen (Molbech Chr. 4 Br. 1, 410). Skjøndt jeg saaledes ikke er fri for Tvivl, antager jeg dog den af mig fulgte Beregningsmaade for rettest, da Kjøbenhavns Told ellers blev altfor uforholdsmæssig lille, kun mellem 11 og 12000 Rdlr. I Bergen, Rigernes vigtigste Handelsstad, var efter det nævnte Budget Tolden 1656 c. 36,000 Rdlr., i Aarene 1655—58 i Gjennemsnit c. 40,000 (Kraft top. stat. Beskr. over Norge 4, 356). Drammen eller Bragenæs er den næste norske

Plads i Rækken med c. 12,000 Rdlr., Flekkerø med 10,500, Kristiania med 7,000, Trondhjem med 6,500 Rdlr., Alt efter Budgettet 1656, der er beregnet ved Gjennemsnit af 3 Aar. I Danmark staaer efter samme Budget Kjøbenhavn øverst med 37,500, hvori St. Annæ Kontributioner efter Budget 1642 ere medindbefattede; derpaa Kolding med 20,500 Rdlr., Ribe med 17,500, Assens med 9,000, Aalborg med 4,000, Helsingør med 3,000, Ystad, Rønneby og Aarhuus med mellem 2 og 3,000 Rdlr. Man vil efter Toldens Beløb slutte, at Norge har meest Handel, hvilket ogsaa andre Omstændigheder synes at bestyrke, imidlertid maa tillige komme i Betragtning, at Trælastudførselstolden var sat forholdsviis høi. Norges Told da angives, efter Tvethe 268, at have været omtrent 8 pCt. af Varerne. Hvor ringe er iøvrigt Tolden i Sammenligning med Nutidens! Lad os fradrage Tolden for de 1660 tabte Landskaber, forandre Summen fra Speciesrigsdaler til Nutids Rigsdalere og derpaa multiplicere den med 2½, da Sølvet dengang var saameget mere værd, saa faae vi for Danmark mellem 5 og 600,000 Rdlr., hvorved dog bemærkes, at Oppebørselsudgifter ere fradragne. Sveriges Told dengang var, efter Carlson 2, 64, noget større; efter Bergsø beløber Danmarks foruden Sundtolden sig til 2⅓ Million. For Norge faae vi omtrent det Samme ud eller lidt mere, og nu bestaaer Norges allervigtigste Statsindtægt i Tolden. Men Adelen var ogsaa dengang aldeles toldfri og derved den videste Mark aabnet for Toldsvig.

Hvilken Deel af Handelen der besørgedes af indenlandske Skibe, vil fremgaae af en Beregning over Handelsflaaden dengang; det Meste maatte overlades de fremmede. Jeg maa herved gaae ud fra Durel, efterat have rettet Suhms Aftryk efter Afskriften paa Kongens Bibliothek;

desværre savnes just den Deel af Relationen i den gode Afskrift paa Geheimearkivet. Kjøbenhavns Handelsflaade over 70 eller 80 Læster — begge Tal bruges — er opgiven til 25 Skibe, hvortil jeg lægger de 6 af islandske Kompagnis Skibe, som havde hjemme her, samt 5 af Defensionsskibene; Halvdelen af disse har jeg nemlig anslaaet for Norge, og af de 6 danske angives det ene for nyborgsk, muligt er dog, at Aalborg og Malmø hver havde sit Saltskib. Der udkommer da i Alt 36 Skibe over 70, 80 Læster eller mellem 3,000 og 4,000 Læster af store Skibe. Dette, udregnet efter det kjøbenhavnske Forholdstal mellem Stort og Smaat fra 1843, giver omtrent 6,500 Læster store og smaa Fartøier; efter de seneste kjøbenhavnske Forholdstal giver det henved 6,200 Læster, eller noget mere end Flensborgs eller Svendborgs nuværende Læstetal. Efter Carlson Sveriges historia 2, 68, havde Stokholm 1651 49 Skibe med 6,619 Læster; heri kan Smaaskibe næppe være indbefattede. Næst efter Kjøbenhavn kommer Ribe med Romø eller Fanø (i Texten staaer rigtignok Rønne, men det maa rimeligviis være en Feil) med 11 store Skibe, altsaa lidt under ⅓ Deel af Kjøbenhavn eller ved 2,000 Læster, derefter Randers, en iøvrigt ikke stor By, med 5 eller knap ⅐ Deel; for Tiden har Fanø over 3,500 Læster. Hele den danske Handelsflaade talte, med Defensionsskibe og islandske Kompagnis, 60 Fartøier over 70, 80 Læster eller en 5,000 Læster. Beregnet efter nuværende Forholdstal mellem Stort og Smaat, giver dette en samlet Læstedrægtighed for store og smaa Fartøier af henved 14,500, efter Forholdstallet 1843 derimod lidt over 20,000; saa usikkert staae vi. Sveriges Flaade lader til, efter Carlson 2, 68, at have staaet paa samme Punkt. Fra Danmarks Flaade 1657 maa saa Skaane-Blekinges drages, efter sædvanligt Over-

slag med $^{9}/_{10}$, skjøndt Durel kun nævner et eneste større Skib herfra; udkommer en Overslagssum for Landet vestfor Sundet af mellem 12,000 og 16,000 Læster. Foruden egenlige Kjøbmænd træffe vi baade Adelsmænd berettigede til særegen Søfart, endvidere private Folk som Dr. Otto Sperling ifølge hans Selvbiografi, samt Bønderne paa visse Steder, paa Samsø, Læssø, Blekinge (Arent Berntsen 1, 56, 88, 167) og rimeligviis ogsaa paa Bornholm, Amager og Vesterhavsøerne. Danmark mellem Sund og Kongeaa maa dengang anslaaes til ikke nær saa stor Læstedrægtighed som Kjøbenhavn nu, eller til imellem $^{1}/_{4}$ og $^{1}/_{5}$ Deel af Kongerigets nuværende Drægtighed.

I Norge var Alt hvad der hænger sammen med Søen til alle Tider stærkere udviklet end i Danmark. Bergen anslaaes hos Durel til 26 Skibe over 88 Læster, hvortil jeg lægger de norske Defensionsskibe, udkommer 32 med mellem 3 og 4,000 Læster. Dette, beregnet i Forhold til hele Norges Flaade 1817, Stort og Smaat efter Schweigaards Statistik, giver noget over 8,000 Læster i store og smaa Fartøier, efter Tvethe for 1845 en Smule mindre. Herved maa dog bemærkes, at begge Statistikere i Listerne udelade Fartøier under 2 Læster, samt at alle norske Defensionsskibe muligviis ikke hørte til Bergen, hvilket maatte formindske Summen noget. 1699 eiede Bergen efter Schweigaard 8,933 Læster, 1806 efter Samme 8,826 Læster, 1845 efter Tvethe 9,891$^{1}/_{2}$. Nærmest efter Bergen kommer Frederikstad med 5 store Skibe, altsaa mellem $^{1}/_{7}$ og $^{1}/_{6}$ Deel af Bergen. Norges samlede Flaade efter Durel tæller 59 Skibe over 88 Læster eller en 6,000 Læster. Beregnet efter Schweigaards Forholdstal mellem Stort og Smaat 1817, gjør det omtrent 15,300 Læster smaa og store Fartøier, efter Tvethes for 1845 gjør det omtrent 14,800. Hertil maa imidlertid føies

de af Samtiden ofte omtalte store Nordlandsjagter og andre Fiskerskibe. Anslaaes disse efter de nuværendes Forhold til Handelsflaaden 1845, med Tillæg af 1/10 for Bahuusleen, udkommer c. 1/9 Deel af det Hele eller en 1,600, 1,700 Læster; ialt altsaa for det samtlige Norge 1657 henved 17,000 Læster store og smaa Fartøier; fradrages Bahuusleen derimod, kommer naturligviis mindre. 1845 har Norge efter Tvethe 109,363⅓ Læster, 1846 120,291, begge Dele uden Landdistrikterne nordenfjelds med Fiskerskibene, og nu vel 150,000 Læster med Landdistrikterne eller c. 10 Gange saamange som 1657 uden Bahuusleen.

Til Summen for Danmark og Norge skulde billig ogsaa den for den kongelige Deel af Hertugdømmerne lægges; jeg er imidlertid med Hensyn til disse ganske uden alt Materiale. Hvis Forholdet mellem Læstetallet da var det Samme som nu, vilde for Slesvig og Holsten være at ansætte noget over 2/8 Deel af Danmark mellem Sundet og Kongeaaen, altsaa mellem 9 og 11,000 Læster, men rimeligviis var Hertugdømmernes Skibsdrægtighed dengang forholdsviis noget større. Jeg vil da anslaae for den større kongelige Halvpart 6,000 Læster. For den samlede danske Stat 1657 udkommer følgelig henved 40,000 Læster store og smaa Fartøier; Anslaget kan efter Omstændighederne kun være ganske løst. Efter Nathanson Danmarks Statshuusholdning 443, eiede den et Aarhundrede senere 65,000 Læster, hvilket Tal ikke staaer i noget usandsynligt Forhold til det angivne. I sidste Halvdeel af det 17de Aarhundrede havde England kun omtrent 200,000 Tons, efter Macauley.

Mine Kilder til at bestemme Tidens gangbare Priser ere Arent Berntsen og Hans Hansen Skonnings Taxtbog af 1647, hvorefter Morville i Vidsk. Selsk. nye Samling B. 5

har anstillet adskillige Beregninger, desuden en Deel skrevne Optegnelser fra Geheimearkivet. Forrest maa her den Bemærkning finde Plads: at en Rigsdaler er lig Nutidens Specie, altsaa nu to Rigsdaler, samt at man ifølge Sølvets Værdi dengang, 2½ Gang større end nuomstunder (Schweigaards Statistik 50), hvergang det i Datidens Sprog heder 1 Rdlr., maa tænke paa 5 Rdlr. efter vore Penges Værdi. Jeg har rigtignok hørt Møntkyndige yttre en vis Tvivl ved dette Overslag, men udenat kunne faae et andet Forholdstal opgivet, og maa derfor hjælpe mig med Schweigaards. En Afhandling af Zoega i Minerva, Marts 1788, samt Fortegnelsen over General Krebers Møntsamling oplyser om Datidens Mønter. Der regnedes i Rdlr. à 96 Sk., Kurantdaler à 80 Sk., Sletdaler eller Kroner à 64 Sk., Ort à 24 Sk., Mark à 16 Sk. Mønter bleve slaaede af Kongen i Danmark, Norge og Holsten, af Gottorperne og den sønderborgske Hertug, af Hans Flemming i Helsingør, M. Clausen og Mikkel Vibe i Kjøbenhavn samt et Par Privatmænd i Glückstadt (Krebers Katalog 144). Speciesmønten var god, hvorimod Skillemønten ofte var yderlig slet, ja kunde synke til snart ⅓ af hvad den skulde være i Værdi; slette vare især de saakaldte ulfeldtske Mønter, slaaede fra 1634 til 1646, en Forordning af Marts 1648 reducerede dem. Der var ikke udmøntet tilstrækkeligt efter Forbruget, hvorfor fremmede Møntsorter temmelig almindelig bleve brugte.

Af Eiendomspriser stiller jeg forrest Beregningen hos Schweigaard (47 flgde) over hele Norges Jordegods efter den nye Matrikel, paabudt 1665. Med Undtagelse af Bahuusleen og det egenlige Finmarken udgjør dette 40,534 Skippund Tunge = 81,068 Tønder Hartkorn, dets Værdi uden Bygningerne anslaaes til 26 Millioner Rdlr. i vore

danske Penge nu eller 5¹/₅ Million af Datidens Speciesdalere. Efter Schweigaard var det, da han skrev, fem Gange saameget værd, efter Tvethe 1847 sex Gange, nu vel end mere. Hver Tønde Hartkorn i Norge havde altsaa, efter Schweigaards Beregning, Gjennemsnitspriis af lidt over 64 af Datidens Rdlr., hvert Skippund Tunge af 128 Rdlr. Dette overstiger imidlertid langt A. Berntsens Priser fra 1656 (2, 290, 320), hvor der angives fra 50 til 90, 100 Rigsdaler, i Gjennemsnit altsaa 75 Rdlr. for et Skippund. Kapitalværdien af norsk Jordegods, Bahuusleen medregnet, tør jeg derfor ikke opgive høiere end mellem 3 og 4 Millioner i Datidens Penge eller 16, 17 Millioner i vore Rigsdaler.

En Tønde Hartkorn i Danmark anslaaes 1657 officielt til 50 Rdlr. og betaltes, hvad tidligere viist, efter A. Berntsen med fra 40 til 75 Rdlr. Bøndergods, fra 60 til 100 Rdlr. Hovedgaardstaxt. I Gjennemsnit tør man vel sætte 60 Rdlr., som giver en Kapitalværdi for Datidens 570,000 Tønder af omtrent 34 Millioner i Datids Penge, altsaa 170 Millioner i vore Rigsdaler. Efter den officielle Ansættelse i Hertugdømmerne: 1,500, stundum dog kun 1,000 Rdlr. pr. Ploug, maa det samlede slesvigske Jordegods i Gjennemsnit efter Datidens Penge være en 13 Millioner værd, omsat i vore Penge 65 Millioner Rdlr. Det holstenske Jordegods, beregnet paa samme Viis, er lidt over 10 Millioner, i vore Penge over 50 Millioner Rdlr. Jeg bemærker herved dog, at man ved eensidig at fastholde denne Taxation kommer til de skjæveste, de splittergaleste Beregninger: Norge kun ¹/₁₀ Kapitalværdi af Danmark til Kongeaaen, kun ¹/₄ af Slesvig! Der har været ganske andre Faktorer, som maae tages med i Betragtning, naar Beregningen skal blive nogenlunde ligelig.

En større Opgivelse af Eiendommes Værdi fra hine

Dage indeholder Kjøbenhavns Grundtaxt 1661; Bygningerne alle, uden Kirker og Slotte, i Tal henimod 3,000, anslaaes til 605,725½ Rdlr. eller, omsat i vor Tids Penge, til 3 Millioner. Herved maa dog bemærkes, at i Handel og Vandel gjælde Eiendommene indtil 5 Gange saameget, see min Afhandling om Hans Nanssen i hist. Tidsskr. 3 R. I, 243 flgde. Nogle Aar efter Krigen fik man 100 Rdlr. aarlig Leie af en god Handelskjælder. Angaaende andre større Gjenstande høre vi fra Durel, at et 86 Kanonskib, ligt en svær Fregat nu, kostede 120,000 Rdlr. eller i vore Penge 600,000.

Om Kornpriser bemærkes, at i Budgettet 1656 tog Regjeringen 1 Rdlr. 24 Sk. for Tønden af Skatteyderne, i Arent Berntsens Tid sattes den fra 7 til 12 ℳ (2, 344), Korfits Ulfeldt (i Badens Smaa Afhandl. 192) angiver den for 1646 til 9 ℳ. Efter Landgildetaxten af 1633 (A. Berntsen 2, 645 flgde) og Renteritaxten 1661 hos Thestrup 364 beregnes i Danmark en Td. Hvede til 2 eller 2½ Rdlr., en Td. Rug 1 Rdlr. 24 Sk. til 1½ Rdlr., en Td. Havre 3 ℳ; i Norge søndenfjelds staaer den derimod noget billigere. Det bemærkes, at Renteritaxten næppe er høi nok efter Tid og Leilighed. 1650 sættes Rugen til 2, 3 Rdlr., Byggen fra 10 ℳ til 2 Rdlr. 1 ℳ, Havren til 5 ℳ; 1651 kostede Rugen 4 til 5 Rdlr. (A. Berntsen 2, 630). Kjøbenhavns Brødtaxt (A. Berntsen 2, 628) var beregnet paa, at Hveden kunde koste fra 20 til 40 Sk. Skjeppen, Rugen fra 12 til 40 Sk. Den sjællandske Kapitelstaxt i Bangs Saml. af nyttige og opbyggelige Materier, 6te Stykke giver, beregnet for 1648—1657, i Gjennemsnit 2 Rdlr. for 1 Td. Rug, 1 Rdlr. 3 ℳ 10 Sk. for Byg, 1 Rdlr. for Havre. Man vil see meget høie Priser, naar Pengene overføres til Nutids Værdier; 9 ℳ, efter vor Værdi 7 Rdlr. 3 ℳ, tør maa-

skee være Gjennemsnitspriis for 1 Td. Rug: dog heri var tildeels Landets uopdyrkede Tilstand Skyld, tildeels den Indførselstold, Adelen fik indført. For en god, staldfodret Stud fik man 1646 13 Rdlr. (Korfits Ulfeldt i Badens Smaa Afhandl. 192); i Landgildetaxten 1633 og Renteritaxten 1661 staaer den derimod kun for 4 Tønder Korn eller fra 4 til 8 Rdlr.; 1647 betales den med 10 Rdlr. (Geh. Ark. Adkomst Br. Nr. 596), 1649 med 8 Rdlr. (Justitsmin. Arkiv i Geh. Ark., Leen), 1653 med 6 Rdlr. 4 ℔ (Vedel Simonsens Hagenskov 69). En Ko staaer for 5 til 8 Rdlr., nogle Aar senere agtedes 8 Rdlr. meget billig Priis for en Slagteko (Nyerups Fr. 3, 405). En Vallak koster 1647 fra 21 Rdlr. 2 ℔ til 6 Rdlr. 4 ℔, en Bondehoppe 1650 11 Rdlr. 2 ℔. En god Bondehingst anslaaes i Forordning 26de Aug. 1622 og Recessen 1643 til fra 15 til 24 Sletdaler, efter de forskjellige Egnes Priser. Noget før koster en almindelig Hest fra 10 til 40 Rdlr., en udmærket 300 Rdlr. (nyt hist. Tidsskr. 4, 350). 1 Td. Smør staaer i anførte Taxter for 14—15 Rdlr., ellers angives ogsaa 20 Rdlr. (A. Berntsen 2, 345), 1 Td. Sild staaer for 2½, 3, 4 til 5 Rdlr., 1 Td. Lyneborger Salt for 2 til 3 Rdlr., 1 Td. Honning eller et Skippund Flesk for 10 til 12 Rdlr., 1 Td. Korn agtes lige med 3 Faar, eller 6 Lam, 12 Gjæs, 24 Høns, 24—32 Snese Æg, eller 12 til 24 ℔ tørre Aal. Det bemærkes, at de høiere Priser betegne Renteritaxten 1661, saa Alt følgelig var ifærd med at stige. Af norske Varer betaltes 24 Alens Tømmer med fra 16 til 20 Rdlr. Tylften (A. B. 2, 541), efter angivne Landgildetaxt betaltes 1 Tylft Fyrrebord med fra 1½ Rdlr. indtil det Halve, et Skippund Bergfisk med 10 Rdlr., 1 Td. Tjære 2 Rdlr., 1 Lispund Jern med 1 til 2 ℔. En Alen smukt Klæde koster 3 Rdlr. 2 ℔, 1 Par Handsker 3 Sk. En Dagløn beregnes i Land-

gildetaxten til 2 ℳ, naturligviis høit sat for Afløsningens Skyld; en Karl fik mellem 8 og 10 Rdlr. 4 ℳ i Løn, en Pige eller Røgter 5 Rdlr. 2 ℳ (Geh. Ark. topogr. Saml., Raarupgaards Regnskab 1650—51), foruden vel Leveringer in natura; i Marsken kunde daglig tjenes fra 6 lybsk Sk. med Kost, indtil 3 ℳ paa egen Kost (Gem. Verordn. 421 flgde). Efter et senere omtalt Budget 1656 fik Hofmarskalken 2,100 Rdlr. aarlig, Livlægen 920, Kammerjunkeren 900, Hofmesterinden 400, Kammertjeneren 200, Drabanten 64⅔, Kammerpigen 50, andre Piger fra 30 til 15 Rdlr. hver. Efter J. Seefeldts Regnskab 1643—47 og Gregers Krabbes 1638—44, begge i Indenrigsmin. Arkiv, fik en Oberst aarlig 2,100 Rdlr., en Auditør fra 360 til 260, en Feltpræst fra 180 til 130, en Sergeant 54, en Korporal 48, en Soldat omtrent det Samme. Efter Gardes Efterretn. om den danske Sømagt 1, 152 flgde, fik en Orlogskapitain aarlig fra 400 til 200 Rdlr., en Lieutenant fra 200 til 40 Rdlr. Befordring kostede i Norge 8 til 12 Sk. Milen (Paus Forordn. for N. 863), i Danmark 1 til 2 ℳ; et Brev fra Kjøbenhavn til Kristiania eller fra sidste Stad til Trondhjem kostede 10 Sk., fra Kbhvn til Hamborg 12 (Paus a. St. 873, 893). Priserne vil man see ere alle høie, naar de omsættes i Penge efter vore Dages Værdi. I Slesvig og Holsten har de sikkert været endnu høiere; jeg kjender kun det Anførte, at en Ploug eller 12 Tdr. Hartkorn ansloges til officiel Værdi 1,500 Rdlr., langt mere end 12 Tdr. dansk Hartkorn. Altid synes Norge, efter Eiendomspriserne og ogsaa andre Priser i Landgildetaxten, at maatte have været et noget billigere Levested end Danmark.

Finantsvæsen.

At skaffe sig et fuldstændigt Overblik over Finantsvæsenet inden Enevældens Indførelse, er i allerhøieste Grad vanskeligt, hvis det ikke skulde vise sig umuligt, hvad jeg er nærved at troe. Med 1660 blev det strax noget bedre, og allerede fra 1663 har jeg afskrevet et Budget i Lommeformat, beregnet paa at Kongen kunde føre det med sig. Hvilke Masser af særskilte Regnskaber her maae gjennemgaaes, faaer man Begreb om fra Riegels Christian 5, 694. Og ere de saa endelig gjennemgaaede, da vise en Mængde Huller sig, det ene stemmer ikke med og passer ikke ind i det andet; og der gives intet Sted, hvor Alt samles i visse Hovedsummer: Indtægt og Udgift. De vigtigste Steder, hvor Regnskaber maae opsøges, ere følgende. Først Rentekammeret eller Renteriet under Rigshofmesteren og Rentemestrene, hvor en Deel af Pengene bleve modtagne og de mindre Regnskaber eftersete; Kantselliet maatte imidlertid udstede Kvittantserne. I Renteriet modtoges Indtægter fra Lenene, Sundtolden, Told og Sise, fra Stæderne, Bjergværkerne, og Udgifter klaredes til Hof, Flaade, Diplomati, Gjæld og nogle andre Smaating, som visse Embedsmænds Løn. Dernæst var der, hvad der kaldes »Kongens eget Kammer«. Førstegang jeg har truffet dette Navn, er under Formynderregjeringen (Indenrigsministeriet, Skattevæsen 1589—90). Stedet, hvor denne Skat forvares, kaldes Hvælvingen paa Kjøbenhavns Slot, den gjemtes dog ogsaa paa andre Steder; i Christian den fjerdes Dage omtales det ofte (nyt hist. Tidsskr. 4, 313 flgde), ogsaa under Frederik den tredie i et Maanedsregnskab April 1650 — Mai 1651 fra Indenrigsmin. Arkiv. En Protokol i Geheimearkivet (R. R. Br. Nr. 54) viser os Forstrækninger gjorte i Millionviis fra

dette »Kammer«. Hvorfra dets Indtægter kom, er ikke ganske klart; muligviis hænger det saaledes sammen, at her samledes baade hvad der var tilstaaet Civillisten, Hoffet og Overskudsindtægterne fra Slesvig og Holsten. Noget egenligt Regnskab for dette Kammer findes næppe mere, en Deel af det flød ind under Rentekammerregnskabet. For det Tredie maae Krigskasserne omtales, der atter vare forskjellige, een idetmindste for hver Provinds, de bestyredes af Landkomissærerne, men ogsaa Marsken lader til at have ført Tilsyn med dem. I dem flød Indtægterne fra Officeer- og Soldatergaarde, den saakaldte Komissarietold, Landkisteskatterne og tildeels Unionsskatter samt visse særlige Bevillinger; Udgifterne gik til Hær, Ammunition, Fæstningsværker, og der holdtes en Mængde smaa Regnskaber over dem. Hele Indretningen skriver sig fra Christian den fjerdes senere Tid, da han grandt saae, der maatte gjøres noget overordenligt for Forsvarsvæsenet. Han fik da 1637 Unionshjælpen forøget fra Hertugdømmerne og de saakaldte Unionsskatter bevilget i Danmark og Norge, der fra nu af næsten blive staaende. Riegels Chr. 5, 701 anfører en løierlig Grund til Skattens Navn, den virkelige fremgaaer af Skattebrevene, hvor det heder, at en Deel Penge behøves »til Unionens Efterkommelse, Grændsernes Forsikkring og Rigets Krigsfolks Underholdning«. Saaledes i det første Skattebrev 5 Novbr. 1637, Sjæll. Tegnelser Nr. 26, og i de følgende. Ved Bevillingen til Krigsvæsenet spillede Frivilligheden sin største Rolle; til »Landkisten«, en Art Reservefond, hvoraf der fandtes een i hver Provinds i Danmark og i Norge, havde derfor Landkomissærerne og de tre Stænder Nøglen, og den maatte kun aabnes i i Nærværelse af deres Deputerede (K. Br. 19de Juli 1649 i Fynske Tegnelser Nr. 7). Landkisten i Danmark synes

oprettet 1638 (min Afhandl. nyt hist. Tidsskr. I, 458), i Norge næste Aar (Budstikken 1823, 734); snart 8 Sk., snart 1 ℔, 1 Rigsort af Tønde Hartkorn, 2 pCt. af Penge, snart mindre Bidrag indfløed i denne (a. St. og forskjellige Regnskaber). Som fjerde Finantskasse maa endelig den nævnes, hvori Indtægter og Bevillinger fra Hertugdømmerne flød, og hvorfra Udgifterne til deres Tarv afholdtes. Ogsaa her vare en Mængde Smaakasser, navnlig en, væsenlig til Defensionen bestemt Landkiste, der omtales alt 1634, og hvortil baade Stændernes Udvalgte og Fyrsterne havde Nøglen (Ipsen die alten Landtage 191, Hegewisch Christianis Gesch. fortgesetzt 4, 73). Men om de nærmere Finantsforhold hernede vide vi, som sædvanlig, Intet; en Masse Detailregnskaber, navnlig over enkelte Gaarde, ligger nu i Geheimearkivet, Intet, hvoraf vi kunne faae Begreb om det Hele.

Den letteste Maade fra en vis Side at faae Indblik i Finantsers Tilstand, er, ved at angive Statsgjælden, især den nystiftede: men strax her maae vi kæmpe med den kaotiske Uorden. En Fordring, stor 3,393,341 Rdlr. 25½ Sk., fremlægger Christian den fjerde 1645 for Forstrækninger til Rentekammeret, gjorte i Løbet af 25 Aar. Den deler sig i to Parter: 1) Forstrækning »af Kongens eget Kammer« med 2,561,385 Rdlr. 1 Sk., eller efter en anden Opregning 2,561,984½ Rdlr. 4 Sk. samt nogle Klenodier, 2) Forstrækning fra Sundtolden, 831,956 Rdlr. 24½ Sk. Intet Ord yttres imod Rigtigheden af dette Krav, Rigsraadet beder kun den gamle Konge ikke presse for haardt paa. Og da han nu 3 Aar efter døer, høre vi aldeles Intet mere om de 3½ Millioner, hverken fra Rigsraad eller den nye Konge eller Arvingerne. Mon Kong Christian har faaet dem konverteret til den indenlandske Gjæld, han efter-

lader, der omtrent udgjør samme Sum; mon han for disse Fordringer har faaet Godser kjøbt til flere af sine Børn, skaffet Valdemar Christian sin Pension? Vi vide det ikke. Men, det er sandt, der findes jo heller intet Spor af Skifte i hans Bo.

Efter et Brev af Rigsraadet 2den Aug. 1650 (Geh. Ark. Justitsmin. Arkiv, Finantsvæsen) havde sidste Krig efterladt en indenlandsk Gjæld paa een Million, flere andre Udgiftsposter havde stærkt forøget den, men Frederik den 3die kunde i Aaringer forgjæves kræve Oplysning om dens Størrelse. Der maatte dog en Ende paa Sagen, ikke engang Renter bleve længer betalte (Waitz Schl. Holst. Gesch. 2, 660); efter et Budget 1652 i Indenrigsmin. Arkiv havde Tjenerskabet paa Frederiksborg i flere Aar hverken faaet Løn eller Kostpenge. Endelig fremkom de Brudstykker i Kristen Skeels Dagbog (Danske Magazin 3die Række, 4de Bind, 27, 15, 29, 131, 228—29), hvoraf vi dog kan danne os Forestilling om Gjælden. 1650 bortskyldtes følgende Summer, forsaavidt vi kan hitte Rede i dem; Skillingerne ere udeladte.

Danske Forstrækninger, Seddel- og Obligationsgjæld fra Christian den fjerde, Restanser fra Frederik den tredie	3,237,326½	Rdlr.
Norsk Gjæld til Hannibal Sehested og fremmede og indenlandske Kjøbmænd . .	307,724	—
Gjæld til A. Balzer Bernth (Afregning i Justitsm. Arkiv, Finantsvæsen)	24,585	—
Do. do. (smstd)	247	—
Do. do. i Forening med L. Marselius (smstd)	29,386	—
Do. til Gabriel og Selius Marselius (smstd)	8,639	—
Do. til Henrik Møller (smstd)	60,169½	—
Do. til Rasmus Jensen (smstd)	29,965	—
Do. til Jakob Madsen (smstd)	44,881	—
Polsk Gjæld	50,000	—
Engelsk Gjæld	15,000	—
Summa . . .	3,807,928	Rdlr.

Ved flere af Posterne har jeg nogen Tvivl, paa Grund af den uordenlige Anførelse, saasom ved den norske Gjæld, hvoraf muligviis Noget kan være afbetalt, videre ved S. og L. Marselius; stort vil der ialtfald ikke være feilet. Efter Forhandlinger med Rigsraad og den kjøbenhavnske Rigsdag 1650 (see derom min Afhandl. i nyt hist. Tidsskr. 5) afbetaltes henimod en Million paa Gjælden med udlagt Krongods. En Afskrift af denne Opgjørelse har Prof. T. Becker taget fra Justitsministeriet. Den udviser som pantsat til Kreditorerne 18,434 Tønder Hartkorn, meest i Danmark, dog ogsaa i Norge. Den nøiagtig afbetalte Sum er 921,711 Rdlr. 65⅙ Sk., hvoraf de 355,133 Rdlr. 1⅔ Sk. til Adelsmænd, 566,578 Rdlr. 63½ Sk. til Borgerlige. Paa denne Maade var Gjælden nedsat til knap 3 Millioner. Hermed stemme Angivelserne i Dansk Mag. 3 R. 4, 228—229 for Aaret 1652, saavidt vi da kan faae Noget ud af den uordenlige Fremstilling. At Gjælden imidlertid vedblev at stige siden, kan vi see af de idelige Klager over Hoffets Ødselhed og af Budgetterne; Kristen Skeel udtaler selv Ordet: Statsbankerot (D. Mag. 3 R. 4, 269). Om Gjælden i Hertugdømmerne have vi intet Begreb, rimeligviis har heller ikke den været ringe, end ikke Renten kunde jo betales. Gjælden steg, og Statsudgifterne slugte bestandig mere og mere.

Næstefter til Besparelser, tyede man til nye Skattepaalæg. Naar ikke overordenlige Tilfælde indtraf, havde de danske Lande tidligere ikke svaret betydelige Extraskatter, men fra Kalmarkrigen og især efter Lybekkerfreden bleve de hvert eneste Aar besværede dermed. Prof. T. Becker har efter Arkivefterretninger i Tegnelserne udarbeidet en fuldstændig Liste over dem, hvoraf jeg vil gjøre et Uddrag for Frederik den tredies Regjering.

1648. 5te Januar. Skat paa Odelsmænd, Leilændinger

(4 Rdlr. = 6 Daler af Heelgaard og Odelsmænd desuden en Part af Indtægten), Stæder og Geistlige i Norge. 26de Juli. Dobbelt Skat paa danske Bønder (4 Rdlr. pr. Heelgaard for Jordegne), Geistlige og Stæder; desuden en Kornskat (6 hele Gaarde 1 Rdlr.), vel til Landkisten.

1649. 2den Januar. 4 Rdlr. pr. Heelgaard i Norge, ogsaa Skat paa norske Stæder og Geistlighed. 1ste September. Enkelt Skat i Danmark (2 Rdlr. pr. jordegen Heelgaard), ogsaa Penge for Kornskat (1 Rigsort af Gaard) samt Skat paa Stæder og Geistlighed i Danmark.

1650. 8de Januar. Skat paa Norges Bønder (5 Rdlr. pr. Heelgaard), Stæder og Geistlighed. 15de Oktober. Enkelt Skat i Danmark som forrige Aar.

1651. 19de Marts. Skat paa Norges Bønder (4 Rdlr. pr. Heelgaard), Stæder og Geistlighed. 5te August. Enkelt Skat paa Danmarks Bønder (undtagen Adelens Ugedagstjenere, der vel altid undtages), samt en Rigsort af hver Heelgaard til Landkisten; ogsaa de danske Stæder og Geistlige synes efter et bevaret Overslag beskattede.

1652. 14de Februar. Skat i Norge som forrige Aar. 30te September. Enkelt Skat i Danmark paa Bønder, undtagen Adelens Ugedagstjenere; desuden Kornskat, Skat paa Stæder og Geistlighed i Danmark.

1653. 8de April. Skat i Norge som forrige Aar. 12te August. Dobbelt Skat paa Danmarks Bønder (4 Rdlr, 1 Td. Rug, 1 Td. Byg og 1 L℔ Flesk pr. Heelgaard), Stæder og Geistlighed.

1654. 4de Februar. Skat i Norge som forrige Aar. 14de Juli. Halvanden Skat (3 Rdlr, $^1/_2$ Td. Rug, $^1/_2$ Td. Byg) paa Bønder i Danmark, Skat paa Stæder og Geistlighed.

1655. 10de August. Halvanden Skat i Danmark som

forrige Aar. 20de December. Skat paa Norges Bønder (5 Rdlr.), Stæder og Geistlighed.

1656. 1ste September. Skat i Danmark som forrige Aar.

Spørge vi om, hvad en saadan Skat vel kunde indbringe, henter jeg atter Oplysning i Professor Beckers Afskrifter fra Justitsministeriets Arkiv. 4 Rdlrs. Skatten af Norge 1649 indbragte fra Bønder, Stæder og Geistlighed 106,943 Rdlr. 9½ Sk. (G. A., Justitsmin. Skab 14, Pakke 164. B. Norge). Overslaget over rimeligviis samme Skat i Dansk Mag. 3 R. 4, 16 giver derimod kun noget over 92,000 Rdlr. Den enkelte Skat (2 Rdlr.) for Danmark 1651 udbragte fra Bønder, Stæder og Geistlighed (Adelens Ugedagstjenere undtaget og Bornholm) 63,832 Rdlr. 1 Ort 13½ Sk. En dobbelt Skat (4 Rdlr.) af Danmark indbringer 116,925 Rdlr. 2½ Ort. Budgettet 1662 i Budstikken 1823 angiver i sin Indledning c. 112,000 Rdlr. som indbragt af en dobbelt Skat fra Danmark, ventelig inden 1660. En Kornskat 1651 (1 Ort pr. Heelgaard i Landekisten i Danmark) indbringer 8,867 Rdlr. 47 Sk.

Spørge vi om de Forhandlinger med Vedkommende, der gik forud for saadanne Skattepaalæg, saa vide vi, at Haandfæstningen Intet videre derom bestemmer, kun skal Rigsraadet samtykke. Imidlertid har jeg i et Par Afhandlinger beviist, at de 3 Stænder alligevel ofte hørtes, Skattebrevene til dem bruge et andet Udtryk end til Bønderne, nemlig »besøge om en mulig Hjælp«, og tyde allerede herved paa Forhandlinger, der idetmindste for Adel, Kapitler og Geistlighed vare en ligefrem Følge af Skattefriheden i Privilegierne. Rimeligviis ere de aarlige Provindsmøder af Adel og Borgere benyttede til saadanne Forhandlinger, hvorfor vi i Regelen kun af og til høre lidt om dem. Med Bestemthed kan vi berette Følgende, hvorved jeg vil ind-

skrænke mig til Frederik den tredies Tid. Den sjællandske Adel gjør Forslag og Bevillinger under 16de Oktbr. 1649 (R. R. Br. Nr. 57). Før 1652 bevilger den jydske Adel Kontribution til Fredericias Befæstning (Thestrups Krigsarmatur 311); 1652 bevilger Adelen i Odense og Kjøbenhavn en Udskrivning, 4 Knegte af 300 Tdr. Hartkorn, og for sit Vedkommende Sogne- og Præsteryttere, Alt paa 3 Aar, samt paa 1 Aar Korn til Magasinerne (Geh. Ark. R. R. Br. Nr. 60, Adels Br. 10de April 1652 og do. Odense udat. 1652; smlgn. Thestrup a. St. 310, fynske Aktst. 2, 136 flgde). 1653 bevilger Adelen efter et Kongebrev, dateret Kjøbenhavn, betydelige Gaver i Korn og Penge og lover at stille Soldater (D. Mag. 3 R. 2, 118 flgde, Vedel Simonsens J. Brahe 113, sammenlign Riegels Chr. 5, 711); 1654 udtaler Adelen i Odense sig imod Hverving (Holberg, [Rahbeks Udg.] 19, 247 flgde, sammenlign fynske Aktstk. 2, 144 flgde). 1653 føres Forhandlinger med Stæderne om en Søudrustning, de undskylde sig tildeels (Holberg a. St. 217, Thestrup a. St. 309); 1654 føres ligeledes Forhandlinger med Borgere om Søudrustning (Vedel Simonsens Jørgen Brahe 117); 1655 føres Forhandlinger om Laan eller Bevilling med Geistlige og Borgere i Tønsbergs Leen (Langebeks Dipl. Br. 23de Okt.); 1651 føres Forhandlinger med Universitetet om Accise (Nyerup hist. stat. Skildring 3, 2, 154 flgde); 1657 laane Borgere og Geistlige Kongen Penge (Protokol i Geh. Arkiv); 1649 føres Forhandlinger om Hjælp med samtlige Stænder (D. Mag. 3 R. 4, 19 og R. R. Br. Nr. 57 i Geh. Ark.). 1655 anmoder Kongen alle Stænder, Bønderne med, om Laan (Lang. Dipl. K. Br. 3 Sept. 1655, Paus gl. n. Forordn. 900); s. A. føres paa Landdagen (maaskee kun et Rigsraadsmøde) i Ribe og andensteds Forhandlinger med alle 3 Stænder om Krigs-

hjælp (Beckers Saml. I, 79, 90, Vedel Simonsens Jørgen Brahe 126, fynske Aktst. 2, 145 flgde).

At der ogsaa søndenfor Kongeaa idelig har været Tale om og Klage over nye Skatter, navnlig til Militsen, see vi baade af Hegewisch Christianis Gesch. der Herzogth. B. 4 og Ipsen die alten Landtage in Schleswig-Holstein. Jeg vil her indskrænke mig til Frederik den tredies Dage. Først gjaldt det alene at holde 4 til 6 Kompagnier hvervede, hvert 250 Mand stort, Stæderne vare gjerne villige, men Adelen pruttede; Fyrsterne holdt iøvrigt andre Hvervede, som de selv betalte. Paa hyppige Landdage, under mangehaande Rivninger med Fyrsterne gjordes den ene Bevilling efter den anden af Plougtaxt og Formue, snart 1, snart 2, snart 4 Rdlr. pr. Ploug. Bevillingerne til Defensionsstyret beregner Ipsen 260; alene fra 1646 til 1651 — 6 Aar — beløb de 395,578 Rdlr. 24 Sk. i Plougskat og 9,493 Rdlr. 32 Sk. af Formue.

At meddele Uddrag af den Mængde Detailregnskaber, baade Maaneds- og Aars-, jeg er i Besiddelse af, vilde ikke hjælpe til mit Øiemed, men snarere forvirre. Men Finantsoverslagene, Budgetterne da?

Jeg har saadanne for 1642, 1652, 1653 (?), 1656, 1662, 1663 (?). Nr. 1 og 5 af disse ere trykte i Budstikken for 1823, Nr. 3 findes i Durels Relation, de 3 andre har jeg Afskrifter af fra Arkiverne; Budgetterne 1652, 1656 findes i Indenrigsministeriets Arkiv, Rigens Indtægt og Udgift. At aftrykke og sammenstille dem uden videre, gaaer imidlertid ikke an, og jeg skal angive, hvorfor. For det Første indeholde de ikke Krigsbudgettet, med Undtagelse af de to sidste efter 1660, der naturlig kun leilighedsviis tages med til Oplysning; et Krigsbudget maa derfor pilles andenstedsfra sammen. For det Andet er der mange Huller

baade paa Indtægts- og Udgiftssiden; skjøndt en heel Deel Poster vare fælleds for alle Aar, findes de dog optagne i det ene Budget og udeladte i det andet, hvorfor Resultatet man kommer til for hvert enkelt Aar, staaer i et falsk Forhold til næstes Resultat og følgelig kun vildleder. Det er navnlig de mange Indtægter, som ved en vis Post i Forveien ere assignerede bort og bringe stor Forvirring i Resultaterne. Paa Grund heraf nødes jeg til at tage Hovedposterne enkeltviis for mig og undersøge disses gjensidige Forhold, førend jeg uddrager et Resultat. Beregningerne ere yderst indviklede, og jeg maa derfor her, saavelsom ved de foregaaende Beregninger, bede om Overbærenhed, hvis jeg skulde have faret vild i nogen vigtigere Post. Foreløbig bemærkes, hvad senere vil fremgaae af Undersøgelsen, at Indtægtssiden er stærkt synkende, Udgiftssiden tildeels stigende og Underballancen følgelig ogsaa. Jeg gjør en Begyndelse med Kongerigernes Finantser.

Hvad Indtægterne angaaer, saa skrive de sig først fra Krongodserne, og da disse beløb imellem $^{1}/_{8}$ og $^{1}/_{3}$ af Landets Grundeiendomme i Danmark, over $^{1}/_{4}$ i Norge, maatte Kronen have været meget rig, hvis ikke vel omtrent $^{5}/_{6}$ Deel eller mere af Indtægten (Riegels Chr. 5, 103) — thi de skaanske Leen holdes her udenfor Beregningen — var tilfalden Adelen, der godt havde sikkret sig Eneret til Belening. Christian den fjerdes Forsøg paa at gjøre Lenene til Forpagtninger, veed vi mislykkedes, og det var kun Fadebuurslenene, der efter gammel Hævd kan betragtes som saadanne. Naar vi tør see bort fra de forskjellige Beregningsmaader i denne Post, fra det Meget, der var assigneret bort, fra at visse andre Indtægter (f. Ex. den uvisse Rente, Tienderne, Vrag, Oldengjæld, Lenenes Baadsmandshold, og i Norge Leding, Tiende, Vitsøre) under-

tiden regnes til, undertiden regnes fra, udenat det er muligt at have ganske sikkert Indseende hermed, da fremkomme følgende Summer, med Udeladelse af Alt under 500 og det over 500 gjort til 1000. Forat faae dem ud, har jeg adderet alle didhørende, tidt spredte Smaasummer.

	1642.	1652.	1653 (?).	1656.
	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.
Danske Leen . . c.	161,000.	118,000.	100,000.	127,000.
Norske Leen . . c.	38,000.	29,000.	»	28,000.

Assignationerne har jeg, hvor det var muligt, ikke fradraget Indtægtssummen. Durels Angivelser for 1653 (?) ere upaalidelige og gjerne for smaa. Iøvrigt bemærkes en stærk Aftagen i Indtægter, der hænger sammen med Afstaaelsen af hele Provindser, Halland, Gotland, Herdalen, Jemtland, samt Udlæget af Krongods 1651 til en aarlig Rente af 60,000 Rdlr. 1646 indtraadte ellers en Forhøielse af Leensafgifterne (K. Anchers jur. Skr. 3, 396). Riegels Chr. 5te, 712 omtaler en stærk Synken af de sjællandske Leen; alle hans Opgivelser for 1655 ere vistnok splittergale, ifølge den Liste for 1656, jeg har i Budgettet, men at Indtægterne sank, er alligevel sikkert nok. Naar de spredte Summer regnes sammen, anslaaer Budgettet 1642 omtalte Leen til over 50,000, det af 1656 til 43,000; dog der udlægges ogsaa i Mellemtiden sjællandsk Gods til aarlig Rente af 7,000 Rdlr.

En anden Hovedindtægt var Sundtolden. Jeg har en Liste over den fra 1ste Mai 1589 til 1ste Mai 1590 fra Geheimearkivet (N. H. t. V. Toldsager fra Indenrigsmin.). 5,529 Skibe passerede; Told, heri ogsaa Iishavstold, og Lastpenge 123,015 Rdlr. Sammestedsfra har jeg en anden Liste for følgende Aar fra Mai til Mai, som dog udelader Iishavstold og Brødepenge. Passerede Skibe 4,610; Told og Lastpenge 111,333 Rdlr. 1602 beregnes den i Middel-

tal af 3 Aar til 141,863 Rdlr.; 1607, 1608, 1618—1621 beløber den fra 114,000 til c. 160,000 Rdlr. aarlig (nyt hist. Tidsskr. 4, 309 flgde); 1630 er den c. 105,000 Rdlr. (Budstikken 1824 Nr. 59), 1639 udgjorde den en 300,000 Rdlr. (nyt hist. Tidsskr. 4, 312). Fra omtalte skriftlige Kilder hentes følgende Opgivelser:

	Jan. 1642 — Jan. 1643.	Jan. 1655 — Jan. 1656.
Sundtold . . .	408,037 Rdlr.	102,212½ Rdlr.

Jan. 1656 — Jan. 1657.
171,393 Rdlr.

Man vil heraf vel bemærke Toldens stærke Tilbagegang, den var nu den samme som inden Christian den fjerdes Forhøielse; Durels Relation hos Suhm skatter den dog meget for lavt.

Tredie Hovedindtægt bestod i Told og Sise og giver følgende Summer, med Udeladelse af under 500 Rdlr. og Beregning af over 500 til 1000.

	1642. Rdlr.	1652. Rdlr.	1653 (?). Rdlr.	1656. Rdlr.
Dansk Told og Sise .	91,000.	103,000.	50,000.	133,000.
Norsk Told og Sise .	98,000.	117,000.	»	125,000.

Durel anslaaer atter for lavt. Gjennemsnitsberegninger efter flere Aars Indtægter ere ellers anvendte ved Angivelserne; i den danske Told har jeg, som tidligere bemærket, medregnet, hvad der staaer af Kjøbenhavns Told under en anden Konto, men udeladt de 1,000 Rdlr. skaansk Komissarietold 1642, som i min ovenfor anførte Angivelse fra 1642 taltes med; her maae de derimod regnes med under Krigsbudgettet. Toldindtægterne ere forhøiede og befinde sig derfor i Stigende.

Byskatterne bestode af Borgeleispenge, Baadsmands-

skatter og den gamle Byskat; her anføres de til en Oversigt under Eet.

	1642.	1652.	1656.
Dansk Byskat .	17,000 Rdlr.	18,000 Rdlr.	18,000 Rdlr.

Denne Post er omtrent staaende, nogen tilsvarende for Norge findes ikke; forat udfinde samlet Byskat for 1642, har jeg til de i Budgettet nævnte Summer lagt Baadsmandsskatten fra Budgettet 1656.

Ved Beregningen af Lenenes Baadsmandsskatter synes der at være indløbet nogen Feil, de angives saaledes:

	1642.	1652.	1656.
	for Danmark og Norge.	for Danmark.	for Danmark.
Leens Baadsmandsskat .	20,000 Rdlr.	6,000 Rdlr.	4,000 Rdlr.

Ved Angivelsen 1642 har jeg først fradraget de danske Stæders Baadsmandsskat, som kjendes fra 1652 og 1656 og ovenfor er lagt til dansk Byskat. Skulde den store Forskjel mellem første og følgende Angivelser alene hidrøre fra at Norge hist er taget med?

Med en Deel Indtægter er jeg i stor Forlegenhed, da de forefindes i det første Budget, men ikke i de følgende, og dog ikke kunne antages for bortfaldne. Saadanne ere: den betydelige Sum for uvisse Indtægter i begge Riger 65,236½ Rdlr., Indtægterne af Sølv- og Kobberværker, over 23,000 Rdlr., den norske Deel af Baadsmandsskatten; desuden mindre Summer. For Postvæsensindtægter findes ingen Konto, men vel for dets Udgifter, der afkortes i Krigskassen (Justitsmin. Krigen 1643—45), i Baadsmandsskatsindtægten. Iøvrigt synes ogsaa Komunen for sit Vedkommende at have afholdt Postudgifter (Hübertz Aarhuus fl. St., Adlers Ribe 3, 7).

Tilbagestaae: Extraskatterne, Unionsskatter paa Bønder, Borgere og Geistlige, Skatterne til Landkisten, den saakaldte Komissarietold, Indtægten af Underofficeers og Officeersgaarde samt andre Bevillinger af Adel, Geistlighed og Borgere, som Alt væsenlig gik til Krigsvæsenet. Disses Størrelse er meget vanskelig at fastsætte. Den sjællandske Komissarietold indbragte efter et Regnskab i Indenrigsmin. Arkiv 1649—51 eet Aar 2,800 Rdlr. og det næste c. 5,500 Rdlr. Den omtalte Magasinbevilling af Adelen 1652 (3 Tdr. pr. 100 Tdr. Hartkorn) maa have beløbet til c. 7,500 Tdr. (1/3 Rug, 1/3 Malt, 1/3 Havre), i Overslag vel allermindst ligesaamange Rdlr. eller mere, da den var forbunden med Formueskat. Dertil kom lidt til de nye Soldater, Udrustning og Marschpenge til c. 2,000 Præste- og Sogneryttere, som desuden hver fik 10 Sletdaler af Sognet (Thestrup, Krigsarmatur 316). Extraskatterne gik op og ned, som den tidligere Liste over Frederik den tredies Aarsskatter viser det. Saameget er imidlertid vist, at Durels Angivelse af 100,000 Rdlr. aarlig i Gjennemsnit er meget for lav. Beregnes efter den forhen opgivne Liste Skatten 1649, 1651, 1652 for hele Danmark og Norge, da udkommer omtrent 180,000 Rdlr.; 1650 noget mere. Beregnes den for 1648, udkommer omtrent 230,000 for Danmark og Norge; for 1653 maa Beløbet blive endnu en Deel større, men synker for 1655 og atter mere for 1654. 1640 anslaaer Marsken Skatten for begge Riger til c. 313,000, Tredieparten deraf for Norge; men da var ogsaa Dobbeltskat paabudt over begge Riger og i Danmark desuden Kornskat (D. Mag. 3 R. 4, 4). Endelig haves i Geheimearkivet, i Danske Kongers Historie et Brev af Marsken, 22de Novbr. 1647, som beretter Følgende. 1642 indkom af Unionsskatter og Komissarietold 231,339 Rdlr., 1647 næppe det Halve; han undtager

dog herfra Kjøbstæderne, og af en Skatteberegning fra 1651 veed vi, at blot de danske Stæder svarede omtrent 11,000 Rdlr.; gjør ialt over 240,000 Rdlr. Tvivlsomt er og fremgaaer ikke klart af Brevet, om Beregningen gjælder Danmark alene. Mindre paa denne Konto end 200,000 aarlig i Gjennemsnit for Danmark og Norge tør vi dog vist ikke sætte for vore vigtige Budgetaar. Bemærkes maa, at Indtægterne til Sognerytterne med Rostjenesten tilsidst vil lægges til Summen ved Opsummeringen, men at de her udelades, da de have en mere privat Karakteer.

Lad os nu samle alt det Gjennemgaaede, forat faae et nogenledes rimeligt Overslag over Statsindtægten 1642, 1652 og 1656. Jeg vil herved for de sidste Aar anslaae omtrent som for 1642: nemlig uvis Rente, Bjergværksskatter og Lenenes danske (?) og norske Baadsmandsskatter (som det dog er saare sandsynligt, mangle i Budgetterne) til 100,000 Rdlr., hvilket vel er noget høit. Sundtolden for 1655 ansættes for 1652. For 1642 sættes Militsens Indtægt med 300,000, der ifølge ovenstaaende Efterretninger rimeligviis er indkommet; 1652 og 1656 sættes den derimod med Gjennemsnitssummen, de 200,000. Overslagene vil jeg sammenstille med en af mig afskreven Repartitions-Kopi, undertegnet af Kongen 28de April 1663 i Danske Saml. 117 b) i Geheimearkivet. Den giver en meget betydelig større Indtægtssum end det i Budstikken trykte Budget for 1662; imidlertid finder jeg dette høist rimeligt, da Indtægter og Udgifter begge stige stærkt efter Enevælden.

Statsindtægter for Kongerigerne Danmark og Norge.

1642.	1652.	1656.	1663.
1,233,000 Rdlr.	793,000 Rdlr.	906,000 Rdlr.	1,220,000 Rdlr.
			(NB. uden Sundtold.)

Vi lægge til Summen for 1656, den, vi have Brug for, 200,000 Rdlr., som siden skal vises at komme ind til Rostjeneste og Sogneryttere. Vi gjøre disse Specier til vor Tids Rigsdalere og multiplicere dem med 2¹/₈, fordi Sølvet da var saameget høiere i Værdi; Operationen er iøvrigt maaskee ikke ganske paalidelig. Da vi kun have Brug for Aar 1656, vil vi ikke røre ved 1652. Saaledes faae vi for 1656 en dansk-norsk Statsindtægt af 5¹/₂ Million Rdlr. i vore Penge, c. ¹/₄ mindre end den var før Christian den fjerdes senere Regjeringstid. Kongeriget Danmarks Indtægter tør maaskee anslaaes til henved 4 Millioner heraf; i Grunden vare de langt større, thi en stor Deel af dem gik dengang fra, førend Noget kom ind i Statskassen, medens den nu først kommer ind og gaaer siden til Udgift. Fradragne fra Indtægtssummen ere nemlig: alle de store Naturalleveringer til Hoffet, Leensmænds, en Mængde administrative Embedsmænds, til Ridefogeders, Herredsfogeders, Thingskriveres, Toldvæsenets og Postvæsenets Lønninger; at gaae en anden Vei, var mig umuligt, ifølge Materialets Beskaffenhed. Udgiften ved Toldoppebørslerne krævede efter Budgettet 1656 10 pCt. af Bruttoindtægten. Regnede vi blot Lenenes fulde Indtægt med, hvis største Deel gik til Leensmandens Løn, kan Statsindtægten gjerne have beløbet ¹/₂ Gang mere end oppivet. Men Forskjellen mellem da og nu, hvor Indtægten er 15, 16 Millioner, bliver alligevel stor nok. Og hvor uendelig lettere bærer nu ikke hver Mand i Landet sin Gjennemsnitsdeel, lidt over 10 Rdlr., end dengang sine lidt over 4 Rdlr., muligviis 6 Rdlr! Da denne Beregning er grundet paa Budgetterne, kunde Restanserne ikke tages med. De maae dog have formindsket Summen betydelig. 1649 angives de til 30,000 Rdlr. (Dansk Mag. 3 R. 4, 12), i de danske

Saml. i Geheimearkivet for disse Aar klages idelig over deres Hyppighed og Størrelse, og lignende Forhold fandt Sted i Hertugdømmerne (Ipsen die alten Landtage in Schl.-Holst. 269 flgde).

Forat have de samlede Statsindtægter, skulle vi tillige opgive dem for Kongens Deel af Hertugdømmerne, hvor vi dog, som sædvanlig, staae noget forladte. Ogsåa her fulgtes den Skik, at c. en tredie Deel som Embedsmænds Lønninger afholdtes, inden Summen kom ind i Kassen; en Amtmand kunde oppebære til 1,500 Thaler (Rdlr.?) (Waitz. Schl.-Holst. Gesch. 2, 662). 1641, beretter Waitz a. St. 660, havde Hertugen 168,000 Rdlr. (?) af sine Amter, foruden Toldindtægter og Leveringer in natura, mindre kan Kongen ikke have havt, gjør c. 340,000; jeg er dog her noget i Tvivl om den Møntfod, hvorefter Beregningen er gjort. Hvad Leveringerne kan have beløbet, vides ikke for vist. Af Toldstridighederne (Ipsen 267), hvor Stænderne byde indtil 11 Rdlr. pr. Ploug for Toldfrihed, medens Fyrsterne fordre 14 Rdlr. pr. Ploug og 1,500 Rdlrs Formue, tør vi slutte til mindst 14,000 Rdlrs. aarlig Gjennemsnitstold; at dog dette Anslag maa gjøres dobbelt saa stort, synes at fremgaae af Ipsen 661—62, hvor alene Hertugens Indtægt af Tolden anslaaes til de 14,000. Efter Ipsens ovenanførte Beregninger og andre Efterretninger tør vi anslaae Stændernes Bevillinger i Gjennemsnit til henved 100,000 Rdlr. aarlig. Saaledes udkommer i et rigtignok meget løst Overslag for Hertugdømmerne en Indtægt af over 450,000 Rdlr. (?), eller efter Nutidens Pengeværdi 2,250,000 Rdlr. Sammenlignes Summen med den fra Kongeriget mellem Sundet og Kongeaaen, vil man omtrent gjenfinde de siden saa bekjendte ²/₅ og ³/₅. Af denne Sum faldt omtrent det Halve i Kongens Lod, hvoraf

en Deel maa antages at være tilflydt hans »eget Kammer« og have forøget Civillisten. Imidlertid var han dog ogsaa her saaledes paa Knæerne, at han efter 1656 end ikke kunde svare Renten af sin Gjæld (Waitz 2, 660).

Vende vi os til Udgiftssiden i Danmark og Norge, maa Bemærkningen gjentages, at Meget af hvad nu gaaer til Administrationsudgift, dengang forlods var fradraget Indtægten. En Hovedpost var Hoffet eller Civillisten; hvortil gjerne nogle større Embedsmænds, f. Ex. Rigshofmesterens, Kantselliherrernes Genanter regnes, der iøvrigt kun vare smaa, da Lenene var den egenlige Løn. Naar alle de, under en Mængde Kontoer optegnede Udgifter sammenslaaes, udkomme følgende Summer.

	1642.	1652.	1653 (?).	1654.	1656.
	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.
Hof . . .	c. 260,000.	c. 290,000.	330,000.	300,000.	234,000.

Angivelsen af 1654 er et Overslag i D. Mag. 3 R. 4, 269, Durel synes her at anslaae for høit. Iøvrigt er Beregningen saa forviklet, Regnskaberne saa uordenlig førte, at jeg ikke ganske tør indestaae for Rigtigheden. For 1652 har jeg forhøiet Summen med hvad der i Budgettet siges afkortet paa Indtægtssiden til Betaling af resterende Tjenerløn, samt med 30,000 for de ubetalte Haandværksfolk, en Sum, der svarer til hvad denne Konto beløber i andre Budgetter. Kræmmere og Kjøbmænd angives heller ikke at være betalte, men jeg veed Intet at ansætte dem for. Om muligviis Kronborg Garnison her skulde være opført som betalt, maa jeg lade staae hen. Dronningens personlige Deputat var 4,000 Rdlr. foruden hvad Hofdamer og den øvrige Betjening kostede. Der tales i Budgettet 1656 om Formering af Kongens Livstald og Kudskestald

med over 100 Heste; saa ødselt gik det endnu til. Det maa derhos bemærkes, at Civillisten desuden brugte de store Naturalleveringer og rigelige Indtægter fra Hertugdømmerne, som samtlig maae antages medgaaede. Repartitionen af 28de April 1663 viser en Hofudgift paa 390,000 Rdlr. Datids Penge. Hvor langt billigere er dog ikke Hofholdningen i vore Dage!

Flaaden med Tøi- og Proviantshuus er næste store Udgiftspost.

	1642.	1652.	1656.
Flaaden . . .	c. 330,000 Rdlr.	247,000 Rdlr.	262,000 Rdlr.

Ogsaa med Angivelsen af disse Summer, der jo skulde være Fredssummer, har det sin store Vanskelighed. 1642 har jeg, ifølge Marginalnoten, forøget Tømmersummen til det Dobbelte. Samme Aar tales desuden om muligviis at holde endnu henved 1,000 Søfolk flere; Baadsmandsboligernes Opførelse dengang i Kjøbenhavn staae ikke paa Flaadekontoen. 1652 begjeres udtrykkelig en Deel Penge foruden de 247,000, henlagt til Flaadens Udrustning og Forøgelse, til nye Kanoner og Ammunition; et nyt Skib paa 86 Kanoner kostede da 120,000 Rdlr. Flaadeudgifterne ere iøvrigt betydelig formindskede siden Christian den fjerdes Død.

Med Hensyn til Angivelsen af Hærens Udgifter, der, som udviklet, ikke findes i de reglementerede Budgetter, ere vi saare ilde farne. Jeg vil først holde mig til omtalte Brev fra Marsken af 22de Novbr. 1647; her angives Udgifterne til over 240,000, som det dog synes alene for Danmark, thi det omtaler ingen norsk Garnison. Heri er ikke medregnet Kronborgs Garnison, der betales af Sundtolden og 1642, efter den tidligere omtalte Beregning over Samme kostede c. 7,500 Rdlr., men 1590 over 18,000 Daler;

desuden fattes visse andre Soldater, Kongen selv lønner, endelig fattes Artilleri og Ammunition. Efter et sjællandsk Landkomissærregnskab 1649—51 i Indenrigsministeriet betaltes dog Kronborg Garnison dengang af Komissærerne. 1649 ansætter Hans Majestæt Udgifterne til Militsen til 300,000, vel baade for Danmark og Norge (D. Mag. 3 R. 4, 5). 1647, heder det sammesteds, kostede den c. 188,000, vel kun i Danmark, en Sum, der, naar til samme lægges Fæstningernes Provianteringsudgifter, temmelig godt stemmer med Marskens ovenanførte authentiske Opgave. 1649 var den norske Milits reduceret, 1650 den danske, Militserne bestode da meest af Indfødte; tilsammen kostede de saa henimod 170,000 Rdlr., men der var bevilget 300,000 (D. Mag. 3 R. 4, 15, 30; sidstnævnte Sted er der ved Feiltryk eller Feilskrift kommet et 0 formeget ind i Summen). Ikke længe efter forøgedes Udgifterne dog betydelig. Officeers- og Underofficeersgaarde vare for længe siden oprettede, dog gaae Indtægterne og Udgifterne, der forvaltedes af Landkomissærerne, ind i den øvrige Masse. Men til disse Udgifter komme endvidere en Mængde andre. Adelens Rostjeneste beløb sig 1609, efter D. Saml. No. 396 i Geh. Ark., til 1130½ Heste, deraf stilledes 303 af Lenene. 1646 blev Rostjenesten yderligere forhøiet til 349 af Lenene (Geh. Ark., Justitsmin. Arkiv, Leen). I Norge traadte et Pengetilskud istedenfor Rostjenesten, der ikke blot var adelig (norske Saml. 4, 13, Berg om Landeværnet, 14). I Danmark beregnes den efter Recessen 1643 (2den B. 2det Kap. 4de Art.) til 80 Rdlr. aarlig i Fredstid pr. Hest, og tør vel snarere sættes over end under 80,000 Rdlr., med den norske Rostjeneste 100,000. Hertil maa føies Sogne- og Præsteryttere (Thestrup Krigsarmatur 315, Cronholm Skånes historia 2, 52), anslaaede af Durel til 2,000

Mand, der vel ikke have kostet saalidt at holde. Efter Thestrups Krigsarmatur 316 skal, som omtalt, hver Rytter have Løn af Husbonden og 10 Sletdaler aarlig af Sognet samt Marschpenge. Ogsaa Adelens nye Soldater skulde dog have lidt. Jeg vil anslaae den Post til 100,000. Endelig spørges, hvor høit vi vel tør anslaae Indkvarteringsbyrden og Arbeidet in natura paa Fæstningerne, Udgifterne til Skytset og Ammunitionen. Mindre end til 500,000 gaaer det i intet Tilfælde an at anslaae den sædvanlige Udgift til Hæren, hvoraf dog kun de 300,000 afholdtes af de egenlige Statsindtægter, 200,000 derimod af Privatmænd, der stille Rostjeneste og Sogneryttere; her i Hovedkontoen sættes derfor kun 300,000. Omtalte Repartition af 28de April 1663 angiver Milits, Fæstninger og Ammunition i begge Riger til omtrent 611,000, Budgettet 1662 i Budstikken til omtrent 656,000; men dengang var Hæren ogsaa betydelig stærkere. I vore Dage løber Hærbudgettet ligesaa høit op, som disse Summer, der imidlertid jo ogsaa angaae Norge.

Til Gjældens Afbetaling var der ikke anslaaet nogen særlig Sum, ofte betaltes end ikke Renterne, end ikke de stakkels Kjøbmænd, som det synes. De betydeligste Kreditorer affandt man sig med, ved at assignere dem store Summer bort af Indtægterne. Hvor det var mig muligt, har jeg ikke fradraget dem fra mine Opgivelser af Indtægten og maa altsaa her stille dem blandt Udgifter. 1652 oppebar Henrik Møller pr. Assignation c. 73,000, 1656 havde Grev Rantzau Langeland som Rente af 50,000, det vil altsaa sige en 3,000 Rdlr. deraf. Budgetterne fra 1652 og 1656 ende begge med et NB. ved Gjældens Afbetaling; NB. var sandelig vel anvendt, den steg og steg.

Til Diplomatien krævedes ikke saa ringe en Sum. I

Budgettet 1642 synes Noget af den forlods fradraget Baadsmandsskatterne, stikker maaskee tildeels ogsaa i en anden Konto; der opgives ellers 24,000. Heller ikke i Budgettet 1652 træder den klart frem; Durels Relation ansætter den til c. 33,000, og i Budgettet 1656 ansættes c. 25,500 til Ministre, Residenter og Rigets Pensionairer. Residenterne i Holland, Spanien, Sverige fik 3,000, 3,500, 4,000 Rdlr. De i flere Budgetter anførte 4,000 Rdlr. til Gaver og Beværtning af fremmede Gesandter ere heri medregnede, skjøndt det for 1656 ikke synes saa ved første Øiekast.

I Udgifterne til Hoffet ere ogsaa, som tildeels bemærket, Udgifter indbefattede til Bygninger o. s. v., Genanter til adskillige Hofbetjente, Drabantkoret, danske og tydske Kantselli og flere af Rigets høieste Embedsmænd, som iøvrigt meest lønnedes af sine Leen. Naar vi saa endnu nævne Holmens Fanger, Børnehuset, Skrivematerialier, Budde og et Par tusind Rdlr. til de kjøbenhavnske Borgemestere, Præster og Universitetet, ere dermed de vigtigste Udgiftssummer opregnede. Den væsenlige Deel af Administrationen, Geistligheden, Professorerne og Domstolene lønnedes enten af Komunen eller ved særegne Leen; endnu vedkommer en stor Deel af disse Lønninger jo slet ikke den egenlige Statskasse. 1652 er 23,000 Rdlr. assigneret bort til Kobberværkets Drift. De mindre Udgiftsposter andrage meest hos Durel, 1656 og 1642, nemlig fra 25 til 35,000 Rdlr., 1652 kun lidt over 5,000. For Restantser burde vel ogsaa en Deel anslaaes som Udgift, hvad jeg dog ikke har gjort.

Man vil see, at de 4 store Udgiftsposter vare: Hof, Flaade, Hær og Gjælds Afbetaling. Om disse beretter Durel 1655 (Beckers Saml. 1, 72), at ¼ Part af Indtægterne

vare anviste til hver af dem; det Foregaaende vil vise, at han ikke kan være saa meget langt fra det Rette.

Ligesom ved Indtægterne, gjøre vi til Slutning et omtrentligt Overslag over Udgifterne, hvorved, jeg behøver næppe at bemærke det, altid Meget er Skjønssag og usikkert. For Gjældens Afbetaling og Forrentning, saavidt det skete, ansætter jeg da kun 100,000 Rdlr.; en noget større Sum, hvoraf dog over 20,000 er assigneret til Bjergværksdrift, afkortes i Budgettet 1652, skjøndt jeg der paaførte den Indtægtssiden; Budgettet 1656 taler kun i Almindelighed om Afkortninger. Til 6 pCt af 3 Millioner behøves ellers aarlig 180,000 blot i Renter. Efter alt det saaledes Meddeelte vil de nu følgende Statsudgifter sikkerlig befindes temmelig lavt anslaaede.

Statsudgifter for Kongerigerne Danmark og Norge.

1642.	1652.	1656.
c. 1,050,000 Rdlr.	c. 1,000,0000 Rdlr.	c. 950,000 Rdlr.

Durel hos Suhm, som har havt ordenlige Regnskaber for sig, har for 1653 (?) en Udgift af over 900,000, men tager næppe Hensyn til Gjældens Afdrag. Efter Repartitionen 1663 udgjøre Udgifterne 1,220,000, efter Budgettet 1662 i Budstikken 1,635,593. Man seer, Udgifterne ere ikke sunkne, og dog er der foretaget Indskrænkninger i Civillistens og Flaadens Udgifter, derimod er Gjældsposten kommen til. Budgettet 1642, som det haves trykt, taler om Underballance paa henved 100,000, men regner jo heller ikke Sundtolden og en Deel af den øvrige Told, tilsammen henved 450,000 Rdlr., med til Indtægterne. Forat sammenligne Summen 1656 med vore Dage, lægges først de 200,000 til for Rostjeneste og Sogneryttere, dernæst forandres, som tidligere, Species-

dalere til vore Rigsdalere og multipliceres med $2\frac{1}{2}$ paa Grund af Sølvets forskjellige Værdi. Vi faae da 5,750,000 eller henved 6 Millioner Rdlr. i vore Penge; sammenholdt med Indtægten, viser det en Underballance af henved $\frac{1}{4}$ Million i vore Penge, c. 44,000 Rdlr. i Datidens, og, hvis vi kunde beregne Aarets ikke medtagne stærke Krigsudrustning, sikkerlig af over en halv Million. For 1652 er Underballancen een Million. Durel hos Suhm angiver i Datidens Penge over 400,000 (eller nu to Millioner) aarlig Underballance; men det hænger sammen med at han, som beviist, anslaaer Indtægterne meget for lavt og her feiler med flere hundrede Tusinder. Nu udreder Kongeriget Danmark efter saa store Landetab aarlig en 15 til 16 Millioner; men Folketallet nærmer sig det Dobbelte af hvad der da fandtes, medens paa den anden Side mange af Nutidens paaførte Udgifter dengang forlods fradroges Indtægten.

Om Udgifterne i Hertugdømmerne tør jeg ikke yttre nogen Mening, kun henholder jeg mig til det under Indtægterne Anførte: samtlige Indtægter gik med, og Mere endda til. Der fandtes her ogsaa saakaldte Landryttere og en Art Rostjeneste, som ofte erstattes med hvervede Ryttere (Ipsen die Landtage 213).

Dette er altsaa det Resultat af Finantsernes Stilling, jeg, efter megen Anstrengelse, har troet at turde uddrage af mit Materiale. Hvor usikkert det, efter Omstændighederne, end maa være, vil det dog nogenlunde oplyse Statens sørgelige Tilstand.

Spørge vi om det Forhold, hvori Skatterne faldt paa de enkelte Klasser og Landsdele, da er Følgende at bemærke. De ringere Stænder havde skjellig Grund til at komme med Klager over, hvor let Adelen slap fra det.

Indehaverne af over $^2/_5$ af Danmark og over $^1/_8$ af Norge, de, som tillige havde Hovedindtægten, over $^5/_6$, af Kronens Leen, svare til Gjengjæld kun Rostjeneste, tage Deel i det nye Soldaterhold og Sognerytterne, lægge Lidt i Landkisten, bevilge engang imellem 2 pCt. af rede Penge, Magasinkorn og gjøre ogsaa visse andre Bevillinger. Det Hele anslaaet til 200,000 Rdlr., er næppe lavt regnet: det er kun $^2/_9$ af Statsindtægten. Selv de stakkels Tjenestefolk maatte ud med de suurtfortjente Skillinger, den fattigere Deel af Befolkningen var haardest trykket. I Extraskatter synes blandt danske Byer Kjøbenhavn meget begunstiget, blandt norske Bergen; ofte svarer den første By kun $^1/_3$ Gang mere, dobbelt, tredobbelt mod Aalborg; næste i Rangen, Bergen, svarer stundum mindre end Kristiania. Grunden hertil antager jeg kan ligge i de store Toldindtægter fra begge Stæder, for hvis Skyld man har meent, at burde kræve mindre af dem i Skat. Norge seer ved første Øiekast ikke overbebyrdet ud; 1656 svarer det noget over halvanden Million, Danmark henved 4 Millioner, 1652 atter lidt over halvanden Million, Danmark halvfjerde, 1642 henved to Millioner, Danmark over 5; heri er Rostjeneste, Sognerytter og det Hele medregnet. Norges Folkemængde, veed vi, er lidt over det Halve af Danmarks. See vi derimod nøiere til, forholder Sagen sig anderledes: Norge er forholdsviis meget fattigere, og i de danske Summer er Sundtolden medregnet. Vel ere de norske Leen ingenlunde høit beskattede, men den norske Told er i Gjennemsnit høiere end den danske. I Extraskatter, saavidt jeg kan beregne dem, svarer Norge under Frederik den tredie endog lidt mere end Danmark. Saalænge det gik godt med Land og Rige, havde det næppe været Tilfældet; en Skatteliste i Danske Saml. i Geh. Ark. Nr. 106 Nr. 2

viser for 1611 Norge beskattet med c. 56,000 imod Danmarks 188,000 Rdlr. Men siden Alt gik tilbage, siden Danmark vrimlede af øde Gaarde, og de mange til militær Tjeneste udlagte Gaarde, der især toges fra de Jordegne, slap for Extraskatter, søgte hiin Tids Statsmandskunst Pengene, hvor de vare at faae; det var hos den norske Odelsmand. Dyrt maatte han derfor betale sin Frihed, saalænge Adelen herskede. Ogsaa Slesvig maa antages for overbebyrdet, efter dets Plougtal, omtrent 10 slesvigske Plouge mod 8 holstenske, medens Befolkningen rimeligviis forholdt sig som 22 til 27; man huske, at Skatten væsenlig beregnes efter Plouge. Adelsherredømmet i Danmark kuede saaledes Norge, det i Holsten kuede Slesvig.

Peter Andreas Heiberg.

Et efterladt Arbeide

af

Christen Thaarup.

Peter Andreas Heiberg blev født i Vordingborg d. 16. Novbr. 1758. Hans Forældre stammede begge fra Norge og hørte begge til den især i Bergens Stift saa udbredte Heibergske Familie. Faderen, *Ludvig Heiberg*, var Magister og Rector ved Skolen i Vordingborg, hvor han døde den 31. Aug. 1760; Moderen, *Inger Margrete Heiberg*, var en Datter af Magister *Peder Heiberg*, der døde 1775, som dansk Præst ved Vemmetofte adelige Frøkenkloster[1]). Som Enke flyttede hun fra Vordingborg, formodentlig hjem til Faderen, med sine 2 Sønner, af hvilke den yngste, *Ludvig*, som fødtes efter Faderens Død, siden blev Rector ved Odense Cathedralskole, Professor, og Ridder af Dannebroge († 1818).

---

[1]) Morfaderen var født i Bergen, Faderen i Grytten Præstegjæld i Romsdalen, og begge vare de første Personer af denne Familie, som have havt deres Bopæl udenfor Norges Grændser. Deres Forfædre nedstige i lige og uafbrudt Linie fra den saakaldte *Justedals Rypen*, den eneste menneskelige Skabning, der sparedes i i hele Justedalen i Bergens Stift, da den sorte Død i Midten af det 14de Aarhundrede hærjede Norge (Skriftet om Nationalrepr. S. VI). — Om Justedals Rypen kan man see F. Thaarups Magazin for Danmarks og Norges Beskrivelse, 2det Bd. S. 24.

I sin Morfaders Huus nød Peter Andreas Heiberg tilligemed sin nysnævnte Broder og nogle andre Drenge Underviisning af en af sine Morbrødre. Han har fortalt et Par Drengestreger fra denne tidlige Periode af sit Liv, der røbe hans opvakte og skjelmske Natur. Morfaderen blev aldeles blind i sit 40de Aar, men forrettede ikke desmindre sit Embede i alle Dele, og prædikede hver Søndag i mange Aar, ja barberede sig endog selv. »Jeg havde« — fortæller nu Heiberg — »bemærket, at han under denne Operation altid stod for et lille rundt Spejl, der hang paa en af Vinduesposterne i hans Værelse. Det faldt mig ind, at en blind Mand ikke kunde have ringeste Nytte af et Spejl; jeg tog mig altsaa for en Dag, da jeg fandt Lejlighed dertil, at skrabe Belægningen af Spejlet og lade det blotte Glas siden blive hængende, og jeg bemærkede til min store Fornøjelse og Underviisning, at denne min skalkagtige Handling ingen Hindring havde lagt i Vejen for Barberingen.«

»Som en Dreng paa 7 eller 8 Aar, og inden min Moder flyttede anden Gang til Vordingborg[1]) for der at sætte mig og min Broder i den latinske Skole, maatte jeg af og til forelæse min Morfader nogle Sider af en og anden Bog, hvilket undertiden kjedede mig, der heller vilde løbe i Gaarden og lege, end læse Noget, der langt overgik min lille Drengeforstand. En Gang var Touren til en Beskrivelse over Grønland, hvori der fandtes en Fortælling om en gyselig Hungersnød, der havde bortrevet en stor Mængde Mennesker. Jeg tilføjede nu af mit eget Hoved, at Mangelen paa Fødevare havde været saa stor, at Grønlænderne havde maattet hakke deres Manskjetskjorter i smaa Stykker

[1]) Hun blev der gift paany.

og koge Kaal derpaa for at spise. Nu befalede min Morfader mig alvorligen og strængt, at lukke Bogen og gaae ind i næste Værelse, for der at blive og forholde mig rolig, indtil han tillod mig at komme ind i Stuen igjen. Det Løjerligste ved denne Historie var, at en Pige, der sad i Stuen ved sin Rok og hørte til, faldt i en stærk Graad af Medynk over de stakkels Grønlændere, der havde maattet lave Kaal af deres Manskjetskjorter.«

»En Dag fandt vi (Drenge) en død Høne, som man havde kastet paa Møddingen, fordi den var død af en Sygdom. Vi toge os nu for at give den en hæderlig Begravelse. En Grav blev gjort i Haven, og vi foranstaltede en Liigbegjængelse efter fattig Evne, der med Efterabelse eller Parodie af alle de Ceremonier, som finde Sted ved en saadan Højtidelighed, skulde være ærefuld for den Afdøde. Da min Morfader fik dette at vide, gav han os derfor en velfortjent skarp Irettesættelse; men vi erfarede siden, at han ved at fortælle denne Historie for en af sine Venner ikke havde kunnet bare sig for hjerteligen at lee over denne Drengestreg.« —

Ovenstaaende fortæller Heiberg i sine »Erindringer«, og man vil saameget mindre undres over, at han ikke i senere Dage havde nogen Sky for Parodien. Men det havde været at ønske, at følgende Lærdom havde fæstet sig dybere i hans Sind:

»Det er ikke altid raadeligt« — siger han selv — »i denne Verden at have Ret, dette har jeg lært fra min tidligste Ungdom. Min Fader var i sin Tid bekjendt for en særdeles god Latiner. Det lader til, at han ofte har sagt om dem, der forsvarede en slet Sag, at de argumenterede et ab hoc, et ab hac, et ab illa. Min Moder maa udentvivl ofte have hørt denne Phrase og lært den udenad;

men saasom hun ikke forstod Latin, saa udtalte hun den urigtig, og jeg hørte hende flere Gange sige om den, der snakkede hen i Taaget, at han ræsonnerede Edepok, Edepak, Edebille. Stolt af det Latin, jeg som en ti eller tolv Aars Dreng havde lært, tog jeg mig en Dag den Frihed at sige hende, hvorledes Phrasen skulde udtales. Jeg ventede mig til Belønning en Taksigelse, men jeg fik et dygtigt Ørefigen for min Umage« [1]).

Fra Vordingborg Skole blev Heiberg i Aaret 1774 dimitteret til Universitetet med Testimonium fra Rectoren, Magister *Alb. Christoph. Holst* [2]); tog Aaret derpaa Examen philosophicum, opholdt sig derefter et Aars Tid hos sin Morbroder, Præsten i Kirke-Saaby, *Thomas Severin Heiberg*, hvor han i landlig Ro »læste alle Classikerne« (Rahbek) og var i Aaret 1777 den første, som mældte sig til den i Skoleforordningen af 1775 ny anbefalede examen philologicum. Denne underkastede han sig tilligemed Rahbek

---

[1]) Fulgte Heiberg end ikke altid sin fornuftige Moders Lærdomme, saa bevarede han dem dog i en tro Hukommelse. Saaledes følgende Træk, der giver os en anbefalende Mening om hende: »»Vogt dig for den første Fejl, og jeg skal vogte dig for alle de følgende«, sagde min Moder til mig i min Barndom.« »Havde jeg fulgt denne Advarsel,« tilføjer han, »vilde det have blevet let for hende at holde sit Løfte « (Om Nationalrepr. S. 71).

[2]) Fra dette sit første Studenteraar omtaler Heiberg kun een Omstændighed, nemlig at den daværende Page-Hovmester *Jac. Henr. Schou*, der var dimitteret fra Vordingborg Skole og derfor havde megen Godhed for ham, havde indbudt ham til at spise ved Pagernes Bord saa ofte ham behagede. Naar det nu hændte sig, at han kom der en Dag, naar Hovmesterne spiste i Byen, blev den Viin, der ellers sattes for dem, sat for Heiberg, som da tømte den ved at dele med Pagerne, der kom hver med sit Glas bag ved hans Stol, for at faae deres Andeel i Uddelingen. Iblandt de unge Venner, han her erhvervede sig, var *E. F. Waltersdorff*, der siden som dansk Gesandt ved det franske Hof og General vedblev at vise ham meget Venskab. (Erindr. S. 317).

d. 18. Februar 1777. Samme Aar kom hans Broder Ludvig til Universitetet.

To Aar senere betraadte han Forfatterbanen, som anonym Oversætter af:

Phædon, eller om Siælens Udødelighed, i tre Samtaler, af *Moses Mendelsohn*. Oversat af det Tydske. Kbhvn. paa Profts Forlag, 1779, 156 S. 8., foruden Forerindring paa eet Blad og Socrates's Liv og Charakteer (48 Sider), med et Kobber[1]).

Fra de nærmest paafølgende Aar have vi ingen Mindesmærker om Heibergs Liv. Han har vel, som den fattige Enkes Søn, maattet erhverve sig sit Udkomme ved at give Informationer, men denne Maade at soutenere sig paa, var alt dengang, uagtet Concurrensen vel ikke havde fordærvet den saaledes som i vore Dage, besværlig nok; thi Honoraret var saare ringe[2]). I disse Aaringer har han vel ogsaa lagt Grunden til sine store Kundskaber i de levende Sprog[3]).

---

[1]) Denne Bog, som ikke findes paa noget af vore offentlige Bibliotheker, er en Sjeldenhed. Titelen er trykt med røde Bogstaver. Den er recenseret i K. l. E. 1779, Nr. 31, Ny krit. Journ. s. A. Nr. 15, Dansk lit. Journ. s. A. S. 106. Afhandlingen om Sokrates's Charakteer siges her at være meget interessant Jeg har ikke kunnet skjønne om den er original eller oversat. Heiberg tilkjendegiver ikke med eet Ord, at den er af ham.

[2]) Jeg veed saaledes af salig Etatsraad Olsens Mund, at han og hans ældre Broder, Blicher Olsen, der ogsaa begge hørte til de udmærkede Studenter, af vakre Borgerfolk fik det ualmindelig høje Honorar af 8 ß for Timen, fordi de klædte sig saa elegant, hvilket man vidste kostede Penge, medens 6 ß var det almindelige.

[3]) Det var omtrent paa denne Tid, at min Fader tilligemed ham besøgte en engelsk Sproglærers Forelæsninger. Saavidt jeg mindes, hed denne *Ahrends*; han havde længe opholdt sig i London, hvor han i en stor Ildebrand mistede sin Datter, som indebrændte.

Men imedens Heiberg, som Rahbek vidner, nød en betydelig Agtelse for sine Kundskaber iblandt Universitetets Studerende[1]) og vel ogsaa selv følte en vis Stolthed over tre med udmærket Hæder overstandne akademiske Examina, fandt han sig hyppig saaret og krænket ved den Maade, hvorpaa man i de Huse i Kjøbenhavn, til hvilke han havde faaet Adgang, behandlede ham, nemlig »som en intetbetydende Dreng.«

Det var derfor en velgjørende Følelse for hans Hjerte, da han havde løsrevet sig fra disse ugunstige Forhold og i Aaret 1782[2]) var ankommen til Bergen i Norge, hvor han blev modtaget i Huset hos sin Farbroder *Joachim Heiberg*, Klokker ved Nykirken, at møde en Agtelse, der var saa forskjellig fra den Adfærd, man hidtil havde viist ham. Imidlertid kunde han ikke blive i sin Farbroders Huus; der maatte tænkes paa en fordeelagtig Sysselsættelse for ham, og denne fandt han som Huuslærer hos Provst *J. A. Krog*, Præst til Nykirken, hvis Kone, en Jomfru Heiberg, ogsaa var hans Beslægtede. Heiberg fandt sig vel i denne Stilling, og indført i de bedste Huse i Byen, men især i venskabelig Forbindelse med daværende Præst, siden Biskop *Johan Nordahl Brun* førte han et behageligt Liv. Fortrinligen tiltrak han sig Udmærkelse og Manges Venskab ved at skrive og i Trykken udgive en Ode i Anledning af at et Skib løb af Stabelen, hvilken fandt Nord. Bruns højrøstede Bifald[3]), og ved en satirisk Vise over en

---

[1]) Af de Professorer ved Universitet, der fungerede i Heibergs Studenteraar finder jeg ikke Andre af ham omtalte end *Abraham Kall*, som han (i Erindr. S. 64) kalder sin »store Patron og Velynder«.

[2]) At Heiberg allerede forinden havde gjort en Rejse til Sverrig og Nytaarsdag 1782 befandt sig ved et Middagsmaaltid hos Erkebiskop Mennander i Upsala, sees af hans Erindr. S. 76.

[3]) Den har følgende Titel: »Ode i Anledning af det nybyggede Skib, som løb af Stabelen i Bergen d. 13. Aug. 1783, af P. A. Heiberg.

nylig fra Kjøbenhavn hjemkommen Spradebasse[1]). Men Provst Krog døde alt 1782, og Heiberg saae sig atter uden Udsigt til Næringsvej. Han havde imidlertid fundet en hengiven og oprigtig Ven i *Alb. Henr. Meyer*, Eier af Lunggaarden, som indrømmede ham en heel Fløi af sin vidtløftige Bolig og gav ham saa uindskrænket Magt i sit Huus, at Heiberg endog kunde indbyde sine Venner til Aftenselskaber og uden videre lade gjøre Forberedelserne dertil i hans Kjøkken. Meyer havde ogsaa et ikke ubetydeligt Bibliothek, som stod til hans Vens frie Brug.

I dette Tidsrum skrev Heiberg, ifølge hans egen Angivelse allerede i Aaret 1782, sit første Skuespil: *Forvandlingerne*, som han, da det havde fundet Nord. Bruns Bifald, nedsendte anonymt til Theaterdirectionen i Kjøbenhavn. Her laa det hen, indtil han i 1787 eller 1788 erfarede aldeles uventet, at det var antaget til Opførelse.

Imidlertid maatte han tænke paa at sikkre sig sin Fremtid. Hans Farbroder foreslog ham, som den eneste Vei til i Bergen at gjøre Lykke, at han skulde opoffre sig til Handelen. Uagtet sin Ulyst lod Heiberg sig overtale ved den Udsigt, der aabnedes ham til inden kort Tid at

---

Berg. 1783, 16 S. 8. I Fortalen bemærker Bogtrykkeren, R. H. Dahl, at Oden er ham af Heiberg foræret, og at denne for de utallige Tilskuere saa fornøjelige Dag blev formørket af en ulykkelig Hændelse, nemlig ved en Krudt-Explosion ombord paa Skibet, hvorved endeel Mennesker bleve meget ilde tilredte. Heiberg, som selv var ombord, har besunget denne Begivenhed. Rahbek, som 20 Aar senere fik Øje paa dette, 300 Verslinier lange Digt, og troede deri at finde Glimt af en ny Tullin, har leveret et Udtog deraf i Tilsk. 1802, Nr. 85. — Noget tidligere havde Heiberg udgivet sit første ved Trykken bekjendte Digt, skrevet i Alexandriner, i Anledning af et Bryllup, under Titel: Det stjaalne Kys. Fragm. af et Heltedigt. I to Sange paa min Viis. Bergen 1783. 16 S. 8.

[1]) Denne Vise findes i hans Skrift: Tre Aar i Bergen og derfra optaget i Khavnspost. 1829, S. 654.

at gjøre betydelig Lykke, og han blev ved Farbroderens Anbefaling Contorist hos en af de rigeste Kjøbmænd i Bergen, en Mand, der havde een Søn og een Datter. Ogsaa i dette Huus fandt han sig meget venskabelig optaget. Men som nødvendig Medvider i alle sin Principals Handelshemmeligheder fandt han sin Afsky forøget for en Handel, der dreves efter Grundsætninger, som strede mod hans Principer; og da han engang maatte deeltage i en Handelsoperation, der, som han paastaaer, støttede sig til Auctionsdocumenters Forfalskning, oprørtes hans Sind i den Grad, at han i den første Hede fortalte den hele Historie i et Brev til sin Broder Ludvig Heiberg, der dengang laa som Student paa Walkendorphs Collegium. Dette Brev var fuld færdigt og skulde afsendes Dagen efter. Om Aftenen var Heiberg ude i Selskab, og da han næste Morgen søgte sit Brev, fandtes det ikke; men ud paa Formiddagen blev han kaldt ned i Selskabsværelset, hvor han fandt flere af sine meest agtede Venner, iblandt dem Joach. Heiberg og Nordahl Brun, forsamlede; hans Brev laa opslaaet paa et Bord, og hans Principal spurgte, om han vilde vedkjende sig samme, hvilket han da ikke kunde fragaae. En naturlig Følge af denne Tildragelse var, at han strax maatte forlade Huset, og saaledes var den Plan, som hans Venner havde udkastet for hans Fremtid, aldeles tilintetgjort. Imidlertid forandrede hans Venner aldeles ikke deres Sindelag imod ham; de indsaae vel, at han havde begaaet en uoverlagt Handling »ja vel endog en Forseelse, men de maatte og erkjende, at det ikke var ham, der havde spillet den sletteste Rolle.«

Heiberg tyede da til sit gamle Asylum, Lunggaarden, hvis Ejer modtog ham med sædvanlig Godhed og ind-

rømmede ham de samme Værelser som forhen samt alle dermed følgende Fordele og Behageligheder.

Imidlertid raadede han og Alle Heiberg til i nogen Tid at fjerne sig fra Bergen, for at den af ommeldte Tildragelse opkomne Bysnak kunde faae Tid til at tabe sig og Historien selv nogenlunde gaae i Forglemmelse. Man holdt for, at han i et halvt Aars Tid burde gjøre en Rejse omkring i Stiftet, hvor han ifølge Normændenes gjæstfrie Charakteer overalt vilde blive vel modtaget, og hvor han desuden havde en stor Mængde Beslægtede. Hans lille Forraad af Penge, forøget ved Meyers venskabelige Godgjørenhed, var saaledes tilstrækkeligt til et halvt Aars Rejse i Egne, hvor han i Almindelighed ingen anden Udgift havde end den fornødne Transport til Lands og Vands og Drikkepenge til Tjenestefolkene i de Huse, hvor han nød Gjæstfrihed. Uagtet en Reise i Vinterens Hjerte gjennem Bergens Stifts vilde Fjeldegne ikke var uden Besværligheder, morede Heiberg sig godt, for det meste imellem sine i dette Stift saa talrige Beslægtede. Han besøgte ogsaa Stavanger.

Da han omsider kom tilbage til Bergen, indsaae saavel han selv som alle hans Venner, at han ikke længer burde blive paa et Sted, hvor han ingen Udsigt havde for Fremtiden, især da han havde fattet en uovervindelig Ulyst til Handelen. Han besluttede altsaa at vende tilbage til Kjøbenhavn og forlod Bergen, forsynet med Rejsepenge af sin Ven Meyer. Endnu som Olding lyste han Himlens Velsignelser over den By og den Egn, hvor han havde nydt saa megen Godhed og Venskab (Skriftet: Tre Aar i Bergen).

Heiberg tilbragte nu i sit Fædreland et Par Aar, om hvilke han ikke har efterladt noget skriftligt Minde. Det varede dog ikke længe, inden han fik Sysselsættelse i

offentlige Forretninger, nemlig fra 1786 af, som Assistent hos Kjøbenhavns Notarius Publicus, og endelig erholdt han d. 25. April 1787 Bestalling paa at være Translateur i det spanske, portugisiske og flere Sprog, samt derved Levebrød. Fra samme Aar begyndte han som Forfatter at tildrage sig almindelig Opmærksomhed. I dette Aar udkom:

Eusebius, eller hvad Frugt man høster af Dyden i vore Tider. Oversat af det Franske. Khvn. 1787, 178 S. 8.

Bogen, som vakte Sensation, er en ikke uheldig Efterligning af Voltaires Candide. Heiberg havde sluttet den med en satirisk Tilegnelse til *Rahbek*, hvem han tilstillede et Pragtexemplar, prydet paa Bindet med en forgyldt Harlekin. Forbittret herover recenserede Rahbek Skriftet (i K. l. E. 1787, Nr. 33 S. 519) og fik, deels ved at udpille nogle Fejl, deels ved at udhæve nogle Trykfejl (som dog bag i Bogen vare rettede) det Resultat, at Oversættelsen var utilgivelig skjødesløs. Denne ubillige Recension gav Anledning til Heibergs første literære Feide. Han skrev:

Beviis for at Hr. K. L. Rahbek ikke besidder de fornødne Egenskaber til at være Recensent eller Oversætter. Khavn, trykt hos (den begyndende Bogtrykker) J. F. Morthorst. 1787, 7 & 45 S. 8.

Dette Skrift gaaer ud paa at bevise, at Rahbek hidtil som Recensent havde været partisk, uconseqvent, ikke havde forstaaet hvad han bedømte, samt at han havde »kaglet over sine egne Æg«. Efter at have forsvaret sin Oversættelse mod Rahbeks Kritik, gjennemgaaer han derpaa dennes Fordanskning af Figaros Giftermaal og paaviser ikke færre Fejl i samme. Han venter, at Rahbek, efter at have seet sig i det Spejl, han her foreholder ham, vil blive for-

sigtigere i sine Domme og beskednere i sin Dadel, men ogsaa erkjende sin Antagonists Afsky for at blande i Stridsskrifter »alle de Grovheder og Uartigheder, som have Personer ikke Ting til Formaal«. — Rahbek tog til Gjenmæle i:

»Svar paa det første literære Product af I. F. Morthorsts Presse,«

som atter gav Anledning til den endnu stedse anonyme Heibergs:

Ultimatum til Hr. K. L. Rahbek, fra Overs. af Eusebius. Kb. 1787, 16 S. 8.

Uagtet ingen af de Stridende lod det mangle paa Sarkasmer, maa det tilstaaes, at de i det Hele holdt sig indenfor Velanstændighedens Grændser.

I samme Aar begyndte Heiberg sin »Rigsdalers-Sedlens Hændelser«, der udkom i [16] enkelte Nummere og siden samledes i 2de Dele, Khavn 1789-1793. 8. (1ste D. er rec. i Kritik og Antikrit. 1790 Nr. 26, begge Dele anm. i K. l. E. 1790, Nr. 49).

I dette Skrift, der begyndtes d. 1. Marts 1787, fremtræde alle de Egenskaber, der udmærke Heiberg som Skribent. Et flydende og klart Foredrag, oplivet af vittige Indfald, en ædel Følelse for Ret og Sandhed, og et gløde Had til al Uret og Undertrykkelse anbefale dets Forfatter ligesaa meget, som hans bidende Vid og hvasse Ironie, naar de ramte ikke alene enkelte Nationer og Stænder men ogsaa visse Personer og disses Handlinger, maatte tildrage ham Manges Fjendskab; ligesom det ogsaa er begribeligt, at i et Skrift, der i det Hele gaaer ud paa at laste og revse, maa findes Meget, hvori den Upartiske ifølge de forskjellige individuelle Anskuelser ikke vil have

været enig med Forfatteren[1]). Første Bind, der indeholder 28 Kapitler i 8 Nummere (med en 16 S. Forerindring)[2]), slutter med en Subscriptions-Indbydelse paa Fortsættelsen, der ogsaa udkom nummerviis. Det stod enhver Subskribent frit for, naar han modtog ham ubehagelige Nummere, tre Gange at afvise Budet; thi »det vilde være ubilligt, at tvinge Folk til at kjøbe Fortredeligheder«; men var Budet tredie Gang afviist, maatte Vedkommende finde sig i, at det ikke kom oftere.

Naar Heiberg selv i Epilogen (20 S.) til andet Bind erkjender, at Meget af Indholdet allerede ved dette Binds Slutning havde tabt det Meste af sin Værdi, som for en stor Deel beroede paa Scener, der i sin Tid tildroge sig Publicums Opmærksomhed, men snart vare forglemte, saa maa dette nu efter saa mange Aars Forløb gjælde dobbelt. Ikke desto mindre staaer denne Satire endnu som et Mesterstykke i vor Literatur, og Forf. kunde vel erklære, at han ikke skammede sig ved nogen eneste Linie deri, saavel som at han var sig bevidst »heri, som i alle sine Skrifter redeligen at have søgt Sandheden«.

Paa et andet Sted i samme Skrift antyder han, at han ikke uden Overlæg har givet sig ind paa den Skribentbane, som hans Kundskaber og hans naturlige Anlæg anviste ham; med høj Respect for Satirikerens store Kald maatte han erkjende, at han ved selv at følge det blev indenfor de Skranker, som Naturen og Opdragelsen havde sat for hans Evner, og overbeviist om, at han paa den Maade maatte overskride Middelmaadighedens Grændser,

---

1) Det er da heller ikke at undres over at endeel Smaapiecer udkom imod den

2) I den nye, ved l. C. Lange, Kbh. 1833—1834, besørgede Udg. ere disse Nummere ikke betegnede, og allerede derved er denne Udgave i literær Henseende næsten ubrugelig.

udsatte han sig med rolig Bevidsthed for det Uvenskab, de vrange Udtydninger og urigtige Fortolkninger, som ingen Skribent er meer udsat for end den satiriske. — —

»En Satyricus angriber almindelige Fejl og Uordener, fordi han ønsker, at deres altfor skadelige Følger maae blive afvendte; og naar han en og anden Gang nødes til at straffe enkelte Personer, da skeer dette ikke for at skade noget enkelt Individuum, men fordi han seer, at denne enkelte Persons Fejl medføre Følger, der ere skadelige enten for den hele Stat eller dog for en stor Cirkel af samme.«

Men ubilligt bliver det altid, at dømme Satirikeren efter samme Maalestok som Pasqvillanten; denne »er altid saa dum, at han ikke kan see almindelige Fejl; men hvor han øjner en Plet paa et Menneske, der slaaer han strax til Lyd, for at gjøre alle Andre opmærksomme derpaa, og hvor han ingen Pletter kan finde, der digter han og lyver, med Tillid til den menneskelige Lettroenhed, der kun viser sig i at troe det Onde. En Satyricus straffer for at forbedre, Pasquillanten derimod kuns for at saare. Hiin anmærker det Gode, og glæder sig derover; denne opholder sig blot ved at laste. —«

»En Satyricus maa sige den rene Sandhed; intet laste uden Overbeviisning, ikke rose af Frygt og aldrig laste af Had, og naar han overbevises om, et eller andet Sted at have fejlet, da bør han være ligesaa villig til at erkjende sin Fejl, som han er haard i at forekaste Andre deres. Men Pasqvillanten siger aldrig Sandhed.«

»Man tillægger en Satyricus et ondt Hjerte; men meget ubilligt. Jeg torde næsten paastaae, at det er en Umulighed, naar han besidder alle de Egenskaber, som jeg her foran har fordret hos ham, og adskillige andre, som

jeg ikke her behøver at opregne, da jeg dog ikke finder fornødent, at gjøre højere Paastand end denne, at *det er meget muligt*, at en skarp Satyricus kan have et ædelt og godt Hjerte, hvilket man vel ikke vil nægte mig, naar jeg igjen indrømmer, at en ond Mand ogsaa gjerne kan være en god Satyricus, saafremt han kuns har Forstand nok til at skjule Hjertets Ondskab. Men lad os endog sætte, at en satirisk Forfatter, naar han kun vogter sig for Pasqviller, er en ond Mand, saa tør jeg nok spørge: mon han dog ikke udretter mere Godt end Hykleren og Løvtaleren — —?«

»At gjennemhegle Uordener i Staten, at skrive mod dens Tjeneres Fejl, at vise, hvorledes Embedsmænds Nedrighed, Lunkenhed eller og Umuligheden for en enkelt Mand at oversee en Plan, der er altfor vidtløftig for hans Synskreds, tilvejebringer skadelige Følger af de allerbedste Indretninger og forvandler Lægedommen til Gift i Statens Aarer, dette fører endnu en anden Ubehagelighed med sig for Forfatteren, om han end er i Stand til at foragte og sætte sig ud over det Uvenskab, det Had, som denne Skrivemaade ofte tilvejebringer ham. Denne Ubehagelighed er, at de, som kunde afhjælpe Manglerne, ikke agte paa, hvad han skriver.« — —

Vi have gjort dette lange Uddrag af »Rigsdalers-Sedlens Hændelser«, fordi det kan ansees for Heibergs literære Troesbekjendelse, som han i det Hele og Væsentlige kan siges aldrig at have svigtet.

Næsten paa samme Tid, som han ved de første Nummere af dette Skrift tildrog sig almindelig Opmærksomhed (thi sin Anonymitet synes han kun pro forma at have bevaret), fremstod Heiberg som Theaterdigter. Den 4. Marts 1788 opførtes hans ovenomtalte Komoedie *For-*

vandlingerne[1]) og vandt et almindeligt Bifald. Den Strænghed og Indsigt, hvormed Forfatteren selv i Fortalen til dette Stykke havde angivet dets Mangler, syntes at fordoble de Forhaabninger, hvortil dette hans første Arbejde berettigede Skuepladsen.

I Sommeren 1788 skrev Heiberg sit andet Skuespil Heckingborn, Komoedie i 5 Acter, der, uden at være trykt, første Gang opførtes d. 30. Octbr. s. A. Det eenstemmige Bifald, hvormed det modtoges af Publicum ved de tre første Forestillinger, skaffede Forf. den Ære, at det ogsaa blev givet ved Højtideligheden i Anledning af Kronprindsens Hjemkomst, d. 8. Decbr. 1788. Det har, indtil 1810, været 21 Gange opført. Ogsaa af Recensenterne, Rahbek i Minerva Nov. 1788, og Tode i hans Museum Nr. 19 og 20, blev det gunstigen optaget. Heiberg gav selv Anmærkninger dertil i Rahbeks dram. Saml. 2. Bd. S. 1 ff. (siden aftrykte i hans Skuespil).

Det Bifald, Heiberg saaledes som Theaterdigter havde vundet, gav Skuepladsen Interesse og Vigtighed for ham og foraarsagede, at han flittigere end tilforn besøgte den. En Aften opførtes den af *Charlotte D. Biehl* omarbejdede Opera Orpheus og Eurydice, en »Uting«, som siden 1786 gjorde Furore paa Skuepladsen. Heiberg kom hændelsesviis til at tale med Baggesen om Stykket. De bleve enige om, at den gode Smag hævnedes bedst paa det ved at gjøre det latterligt, og besluttede paa eengang at skrive og udgive hver sin Parodie derover. Nogen Tid derefter

---

[1]) Det udkom i Trykken i samme Maaned, uden Forfatterens Navngivelse, derimod var han nævnet paa Theaterplacaten, og recenseredes med Roes i K. l. E. 1788, S. 393, (af Rahbek) i Dramaturg. Saml. 1ste Heft. S. 103, og i Minerva, Maiheftet s. A. S. 409. Cfr. Tode i Kritik og Antikritik, s. A. 1ste H. S. 289.

forelæste de hinanden Begyndelsen til deres Arbejder, hvorved hver havde gaaet sin forskjellige Vej. Baggesen fortsatte ikke sit, men Heiberg udgav, endnu stedse anonym:

Michel og Malene, heroisk Opera i 3 Acter. Khvn. 1789, 8. (rost i Kritik og Antikrit. 1789 Nr. 5, og i K. l. E. s. A. Nr. 30).

Denne burleske Parodie, der, saavidt jeg veed, ikke har nogen Forgjænger i vor Literatur, bibragte Jomfrue Biehls Opera sit Banesaar.

Aaret 1789 var et mærkeligt Fejdeaar i Literaturen, og ikke mindre mærkeligt i Heibergs literære Liv, baade ved den Deel, han tog i Striden, og den betydelige Productivitet, han udviklede. *Baggesens* Opera Holger Danske var, fra 31. Marts til 17. April, bleven opført 6 Gange og var bleven optaget med meget Bifald. Medens den enthusiastiske kielske Professor *Carl Fr. Cramer* hævede den til Skyerne og gav en slet Oversættelse deraf, tog Heiberg en Yttring af Baggesen, at han ikke skulde synes ilde om en Parodie paa dette sit Arbejde, efter Bogstaven og skrev:

Holger Tydske, heroisk Opera i tre Acter, ved Forf. til Michel og Malene, Khvn. 1789, 8. (rec. med megen Roes i K. l. E. s. A. S. 641, og i Kritik og Antikrit. Nr. 40 og 41),

og heraf udspandt sig den saakaldte *Holgerfejde*. I Striden mellem Rahbek og Baggesen tog Heiberg ingen Deel. Baggesen yttrede sig kun utilfreds med, at Heiberg havde taget ham paa Ordet.

Men nu indlod Heiberg sig i en i flere Henseender forargelig Pennefejde. Professor *Tode* havde i Kritik og Antikrit. Nr. 26 (af 23. Juni 1789) endnu sagt om Heiberg: »han er et af de heldigste Genier, i Ordets gode Forstand,

som Danmark paa nærværende Tid ejer«. I samme Blads Nr. 27 havde han derimod ytret: »Wessel blev ikke epigrammatiseret efter Lykken bedre end Forstanden, Ewald ikke efter Pebersvendene, Wiwet ikke efter Enkekassen, Fasting ikke efter Actierne, og *Heiberg* ikke efter *Heckingborn*, uagtet den, der for Alvor finder Holger Danske afstikkende fra en Baggesens første poetiske Forsøg, visselig ogsaa bør tilstaae, hine Stykker heller ikke svarede til deres Forfatteres foregaaende Arbejder.« Heiberg harmedes over at Heckingborn sattes i Lag med Stykker, »som Opførelsen for det Meste har viist, at Publicum ikke kunde ynde« og at det nedsattes under Forvandlingerne, som han selv havde anseet for meget maadeligt. Han forfattede da sine:

»Formaninger til den unge Tode«[1])

dateret Khavn d. 29. Juni 1789, hvori han anstillede sig som om han troede, at saa barnagtige Kritikker ikke kunde komme fra en Mand af Prof. Todes Alder, Talenter og Kundskaber. Han antog derfor, at dennes tolvaarige Søn, »om hvis Lyst til det Dramatiske hans uafbrudte Nærværelse ved alle Skuepladsens Forestillinger vidner,« var Forfatteren, og undlod ikke under denne Maske at sige Faderen mangen, vel ikke saa ganske ufortjent Bitterhed.

Faa Dage efter, d. 4. Juli, udgav Heiberg endnu en lille Piece:

»Til Hr. Professor Tode fra P. A. Heiberg«

hvori han tiltaler Tode alvorlig, efter at have bedet ham om Forladelse for at have indblandet hans Søn. Det er ikke de Forsøg paa at opvække Publicums Medynk, som Tode imidlertid havde gjort i sin Hertha (Nr. 12), der be-

---

[1]) Denne Piece er mærkelig derved, at den er Heibergs første i Danmark udgivne Skrift, hvorpaa han har sat sit Navn.

vægede ham til denne Recantation; dem ansaae han for for at være en Mand uværdige. Men han havde erfaret, at hans Ueftertænksomhed, og at det var en Uefterttænksomhed tilstod han selv, havde havt Indflydelse paa Todes huuslige Rolighed, og dette fortrød ham. Han forsikkrede paa det Højtideligste, at han inderligst ønskede at udslette hans Søns Navn af denne Fejde, ligesom han ogsaa tilbagekaldte Alt, hvad der i »Formaningerne« var sagt til Sønnen. Todes Bitterheder i bemeldte Hertha troede han burde skjenkes et Faderhjerte; men forresten lagde han alle de Beskyldninger, han havde væltet fra Sønnen, paa Faderen, som ene skulde være ham ansvarlig for sin Dom over Heckingborn.

Tre Uger senere udkom:

»Heiberg for Publicum i Anledning af hans seneste Stridsskrifter.« [Af F. C. Gutfeld.] 1789. 16 S. 8.

Den anonyme Forfatter af denne Pasqvil (der var trykt i det *Høckiske* Bogtrykkeri) begynder med den Paastand, at: »Ingen har endnu bragt det saavidt i Uforskammenhed, Ingen drevet kaad Dumdristighed til saa yderlig høj en Grad som Heiberg, der var den første i Danmark, som ved et lumpent Autorkneb søgte at bedrøve en værdig Familie; den første, som drog til Felts mod et tolvaars Barn.« Anonymen laaner imidlertid den unge Todes Navn i en Promemoria til Heiberg, hvori han fortæller denne, at han er en stor Hader af *al Slags Tyveri*, at han har lært, smukt at holde sine Fingre hos sig selv. Han ønsker Heiberg en Søn, som kunde træde i sin Faders *priisværdige Fodspor*; denne vilde da ikke staae Fare for, nogen Tid at blive en *liderlig Vagabund*, eller at gjøre sig forhadt af Publicum ved uforskammede Angreb paa Uskyldige. Da en udførlig Beskrivelse af Heibergs Liv og Levnet

maatte blive saare lærerig for unge Mennesker og frugtbar paa herlige Exempler, men mindre bekjendte Aarsager kunde afholde ham selv fra at meddele et saa fortræffeligt Skrift, saa beder han ham kun om et Vink, et Ord, og mange af vore gode Hoveder vilde kappes om at blive hans Historieskrivere og Lovtalere o. s. v. —

Heiberg, som vel kunde og burde have tiet til et Anfald af denne Beskaffenhed (see Minerva, Juli 1789, S. 119), var imidlertid strax tilrede med:

»Til Sigvard Lycke den Anden eller den Høeckiske Anonym«,

en Piece, han lod sælge til Fordeel for Pesthuuslemmerne. Ved det Anonymen givne Navn mener han at betegne ham som en foragtelig Person, som han forresten ikke vil have Mere at gjøre med, saalænge han kun mager det saaledes, at Heiberg ikke maa lade Lovene tale. Men han troer, at Tode vil undsee sig ved, at en saadan Person tør kalde ham sin Ven.

Tode skammede sig dog ikke derved; i en Pamphlet:

»Til Forfatteren af Skriftet: Heiberg for Publikum« o. s. v. (udkommen d. 5. Aug. 1789)

yder han Pasqvilskriveren sin varmeste Tak for den forbindtlige Hensigt, han har havt med sit Skrift og Forsikkringen om sin sandeste Højagtelse. Han har nedsat Heckingborn under Forvandlingerne, fordi den ingen ægte Original er, men kun et Par Etager satte paa en tydsk Komoedie, og fordi den glimrer med et *stjaalet* Bonmot. Han taler om en Autor, der kan begaae et *lærd Tyveri* med en spartansk Hurtighed[1]). Forglemmende sin tidligere

---

[1]) Jvfr. Dram. Till. Nr. 7 og 8 S. 58. — Hvad er det dog for et Tyveri, vil man spørge, som Heiberg saaledes gjentagne Gange forblommet sigtes for? Det er et eneste Indfald i Heckingborn, saa

Roes over Heiberg, omtaler han hans samtlige hidtil udgivne Arbejder med den yderste Foragt[1]) og vedbliver: »En saadan literarisk Begynder gjør sig vred over, at et andet Arbejde foretrækkes hans raae Forsøg! Og derfor griber han til en lumpen Hævn og gjør et uskyldigt Barn til en Fabel for hele Byen!« Dog er det ham en Trøst, at Heiberg ikke har behandlet ham, som Forfatteren af Rigsdalers-Sedlens Hændelser behandlede salig *Drewsen*; og under Maske af at gjennemhegle den anonyme Forf. af dette Skrift, gjør han de spydigste Udfald paa Heibergs personlige Charakteer, f. Ex. »Et ungt Menneske kan gjøre dumme Streger, ja blive en forloren Søn. Men han kan vende om som denne, og da ville alle hans Ungdomsfejl glemmes. Men træder den, som ved Anstændighed, Beskedenhed, Hengivenhed til sit rette Fag burde forsone sine Ungdoms-Daarligheder, ud af Skrankerne; vil han gjøre sig navnkundig paa Andres Bekostning, staae i Spidsen for Genier, revse hvad han kalder slet Smag, fremstille navngivne Personer til Haan, være Publicums Tolk — saa vil man vide, hvem han er, hvad Ret han har til at spille denne Rolle. Man spørger, man samler Anecdoter, man faaer hans vita færdig, og man raaber: Vil du skjøtte dig selv!« — — »Da Forfatteren af Rigsdalers-Sedlens Hændelser ikke gjør dette, maa han stole paa sin ubesmittede Dyd — gid alle Andre vare ligesaa godtroende!« —

Her vare nu to Personligheder angrebne, P. A. Heiberg

---

lydende: Der skal jeg hen for at see Kongen og Dronningen, og Mad. Mara og Parlamentet, og Løven og den øvrige kongelige Familie. See Miss Harriets Replik i den Rahbekske Udg. af Skuespillene 3 D. S. 31.

[1]) Tode nævner her blandt Andet »*En dansk Vinter*«, som skulde være noget ganske Andet end en Reins norske Vinter, og som skaffede hans Muse Frost i Fingrene.

og den anonyme Forfatter til det nævnte Skrift. Under sit Navn lod han trykke (paa et Octavblad) følgende:

»Avertissement.

Da Herr Professor Tode ikke har seet sig i Stand til at forsvare sin Sag, uden med Grovheder og Usandfærdigheder, der endog ere Tingen uvedkommende, saa er jeg fritaget for at svare ham, ihvor mange fortræffelige Materialier jeg end har dertil, siden Svaret nødvendig maatte affattes i hans eget Sprog, et Sprog, som Ingen, der har mindste Agtelse for Publicum og sig selv tilbage, kan fornedre sig til at bruge.

P. A. Heiberg.«

I sin anden Personlighed udgav han derimod:

»Om Hr. Professor Tode, ved Forf. til Rigsdalers-Sedlens Hændelser. Trykt hos Holm 1789. 8.«

Heri forsikrer han »paa det Helligste« at han har »aldrig kjendt eller hørt tale om nogen afdød Drewsen, og aldrig hørt en eneste ufordeelagtig Anekdote om et Menneske af dette Navn.« Det er altsaa Tode, som, »ikke ved urigtige Fortolkninger, thi her er ikke engang Sted til dem, men ved ublu Løgn og Digt har villet sætte Klik paa en afdød Mands Renommee.«

Dette foranledigede:

»Et andet Brev til Forf. til Skriftet: Heiberg for Publikum, af I. C. Tode« (dat. 9. Aug. 1789). 16 S. 8. Heri angiver Tode det Sted i Rigsdalers-Sedlens Hændelser (1ste Bind, S. 5 og 6 i Orig. Udg.), hvor Autor efter hans Paastand soleklart har mishandlet Papirfabrikøren Drewsen. Det var nemlig hver Mand bekjendt, at Strandmøllen, som sal. Drewsen har ejet, var den eneste Mølle i Sjælland, hvor det Papir, som brugtes til Rigsdaler-Sedler fabrikeredes: »Altsaa er det sal. Drewsen, hvem Autor har

paadigtet Ærgjerrighed, Pengegjerrighed og Pharisæerie«; han har vel Ingen nævnet, men naar han taler om en Papirmøller, som ingen Anden *kan* være end Drewsen, saa mener han *ham*. Tode forundrer sig over, at »den værdige og fortjenesterige Digter, Hr. Translatør Heiberg«, som »ved sin nærværende og tilkommende Forbindelse med en af vore agtværdigste Medborgere«[1], der staaer i venskabelige Forhold til den Drewsenske Familie, har havt Leilighed til at erkjende Familiens Værd — at han ikke allerede har taget fat paa Anonymus, da han dog ellers har sine Stridsskrifter lige saa hastig færdige som sine poetiske Arbejder.

Jeg finder ikke, at Heiberg har svaret Noget hertil, derimod udgav han:

»Rettelser i Prof. Todes dramatiske Tillæg Nr. 32-35 med videre, af P. A. Heiberg.« 1789. 26 S. 8. [Aftryk af Poulsens Morgen-Posten 1789, 2. Bd. S. 445 og 499.]

Han forsvarer heri sin Heckingborn mod Todes Dadel; paastaaer at den, om end en Fortsættelse af Stephanies »Raptussen«, er i alle Henseender et Originalstykke, og benægter ikke, at et Indfald deri er *laant* (men NB. forbedret og forøget) af en engelsk Bog. Men som honnet Mand vilde Recensenten have tiet til Heckingborn blev trykt, og sluttet, at den, der i Fortalen til Forvandlingerne havde offentlig vedgaaet at have taget tre eller fire Replikker af Shakespeare, maatte nødvendigen med samme Redelighed tilstaae, om han havde laant noget til dette

---

[1] Altsaa var Heiberg d. 9. Aug. 1789 forlovet; hans Forlovede, siden hans Ægtefælle, *Thomasine Christine Buntzen*, var da meget ung; thi hun er født d. 9. Nov. 1773. [† i Kbh. d. 2den Juli 1856 som Enke efter C. F. Gyllembourg-Ehrensvärd].

Stykke. Tode turde dog vel ikke kalde Holberg en literær Tyv, fordi han havde oversat hele Scener næsten Ord for Ord af Moliere? Han har jo dog selv »i dusinviis ranet eller stjaalet Indfald af Smollet«, i Søofficererne. Hans Had mod sig tilskriver Heiberg Misundelse over den Lykke, Heckingborn gjorde, medens et af Todes Stykker (Oldfuxes Forvandlinger) til samme Tid faldt igjennem. Med Hensyn til hans seneste Pasqvil overlader Heiberg ham og hans Efterlignere at gaae paa Jagt efter eller digte Anekdoter, saa meget de ville, han er stolt af at vide, at hans Moralitet ikke kan tabe ved at blive lagt paa Vægtskaal imod Recensentens.

Ogsaa den høeckiske Anonym kom endnu engang frem, med:

»Ulykkelige Hændelser eller Heibergs syge Muse«, 1789. 17 S. 8.

Anonymen fralægger sig et Plagiat, som Heiberg urigtigen havde tilskrevet *ham*, og formener iøvrigt ikke at være saa obscur en Person i Literaturen, at jo hans smaa Arbejder meer end een Gang have vundet Publicums Bifald. Han har givet »en kaadmundet, næsviis Autor« et og andet advarende Vink; men tilstaaer, ikke uden Taabelighed at kunne drømme om »at sætte Ild paa et Rygte, der saa stærkt og saa heelt igjennem er forsynet med en Brandmuur, som Translatør Heibergs uden Tvivl maa være.« Disse sidste ikke umærkelige Ord fortjene at sammenlignes med Heibergs Udtryk i Khvns Skilderie, 1820, S. 483.

De, der maaskee med Uvillie have fulgt min Skildring af denne uværdige Fejde, maae ikke undres over, at jeg har draget de nu for det Meste glemte Aktstykker for Lyset. Heiberg selv har i en roligere Stemning senere berørt denne Ma-

terie[1]), »fordi han formodede, at et og andet af de i denne Anledning vexlede Stridsskrifter kunde falde i Efterverdenens Hænder«. Men at »et og andet« af dem, hvilketsomhelst, vilde foranledige en partisk Dom, er upaatvivleligt. Ved at overskue den hele Strid vil man vel billige Rigtigheden af Heibergs eget Udsagn paa nysanførte Sted, at »denne Fejde gjør ingen af Parterne synderlig Ære«, men ogsaa indrømme ham, at den Angrebne bør undskyldes, om han i den første Hede griber til de Vaaben at forsvare sig med, »om det saa var en Møggreb«, som man med koldere Blod ikke vilde berøre. Man vil endvidere heraf kunne slutte sig til Tonen i hiin Tids Fejdeskrifter, og først efter at have gjort sig bekjendt dermed, kunne fælde en retfærdig Dom om den, Heiberg tillod sig mod sine Antagonister. Og da det er min Hensigt i denne Materialsamling ligesaa lidt at fordølge, hvad Heibergs Fjender have yttret imod ham, som hvad hans Venner have sagt til hans Roes, har jeg ikke kunnet forbigaae selv de uværdigste Hentydninger, hine have tilladt sig. Forresten behøver det vel næppe at bemærkes, at Heibergs Fata i Bergen, udentvivl vanskabte i Rygtets og Klafferens Munde, vistnok have givet Anledning til Anonymens ondskabsfulde Hentydninger, hvori Tode i sin Lidenskabelighed altfor villig deeltog.

Rigsdalers-Sedlens Hændelser foranledigede flere Fejdeskrifter mod og af Heiberg. Han havde i dette Skrift omtalt en dengang bekjendt Aagerkarl Bräutigam (om hvem man kan see: »Brev til Theaterdirectionen«, med Motto: den gode Hyrde beskytter sin Hjord etc. Kbvn 1789, hos

[1]) I sine »Skuespil« (Originaludgaven) 1ste Bd., Fortalen til Forvandlingerne.

Schultz, 8). I denne Anledning skrev *Niels Hansen* (i sin Tid Regisseur ved Theatret og, som jeg kan bevidne, en saare honet Mand) »Jævne Tanker« 1ste Stykke, 1790, 48 S. 8. og Heiberg derimod:

Brev til Forf. af de jævne Tanker, fra Forf. af Rigsdal.-Sedl.'s Hændelser. 1790. 8.

Ogsaa af dette lille Skrift bestemte han Indtægten til Fordeel for Pesthuuslemmerne. Paa et andet Sted gjør han sig til af at have foranlediget Sags Anlæggelse mod Aagerkarlen [1]).

Men Aaret 1789 har efterladt hæderligere Minder om Heibergs Aand og Talent. Dette Aar skylde flere af hans Skuespil deres Tilværelse; to Syngespil: Indtoget, og Selim og Mirza, bleve til, det første tidlig om Foraaret, det andet i Sommeren, og to Komoedier: Virtuosen Nr. 1 i Sommeren, og Virtuosen Nr. 2 i Høsten af samme Aar.

Af disse Skuespil blev Selim og Mirza først opført, nemlig d. 1. Febr. 1790 i Anledning af Kongens Fødselsfest. Det udkom til samme Tid i Trykken, VIII og 72 S. 8. Dette Syngestykke er vistnok et af Heibergs mindst heldige Arbejder. Det vandt heller ikke det Bifald, som hans tvende dramatiske Stykker, men at det allerede efter fem Forestillinger henlagdes til evig Hvile, dertil bidrog udentvivl de tvende Parodier, som det efter Heibergs Udtryk »blev beæret med«. Thi han vidner, at det i Løbet af 14 Dage blev givet 4 Gange og endnu fjerde Gang for talrigt Huus. Men allerede d. 19. Febr. udkom Parodien Jochum og Maren, 63 S. 8., der

---

[1]) To andre Piecer: »Svar paa Rigsdalers-Sedlens Hændelser Nr. 15« (der udkom d 21. Sept. 1790) hos Thiele, og »Svar til Forf. af Rigsd. S. Hændels. i Anledning af den i samme indførte Fortælling om Pherisiternes Gesandtskab til deres Lehnsherre. Kh. 1790. 8 S. 8. hos Thiele [Af denne sidste udkom 2det Oplag forøget med: Til Forf. af Skrivtet Noget om Formælingen og den Jydske Ambassade o. s. v. (Af F. C. T. v. Lüttichou.) Kbh. 1790. 15 S. 8.] — har jeg ikke seet.

ikke blot paa en burlesk Maade travesterer Heibergs Syngespil, som den nedsætter under al Kritik, men ogsaa indeholder meget bittre Udfald mod hans Person. Den anonyme, dengang i Literaturen aldeles ubekjendte Forfatter var den vittige *Olufsen*; men Heiberg tør vel have fundet Medhold, da han, efter i tre Aar at have tiet stille dertil, beklagede sig over, at Olufsen, som var ham ganske ubekjendt, som han aldrig havde eller kunde have havt Lejlighed til at fornærme — thi »Genieklubber og Laugsforsamlinger har jeg«, siger han, »altid skyet som en Pest« — har gaaet ud paa at gjøre hans Person latterlig og brugt »Grovheder, der ikke røre Skriftet men Forfatterens Tænkemaade«. Den anden Parodie — *Todes* Ole og Sidse — var vel ikke mindre burlesk, men mere godmodig; Tode lod Heiberg som Forfatter vederfares Ret, og denne kunde ikke fortryde paa, at han, selv Parodist, blev kritiseret ved en Parodie.

Virtuosen Nr. 2 fremtraadte første Gang i 2den Deel af Rigsdalers-Sedlens Hændelser. »Da dette Stykke første Gang blev trykt«, siger Heiberg, »maa Fru Critica have havt meget at bestille, siden hun overdrog Bedømmelsen til sin Veninde Jomfru Justitia, der, som næsten alle gamle Piger, gjerne dømmer det Værste om Næsten.« I Stykket forekom (Rigsd.-Sedl. Hænd. 2. D. S. 190) følgende Replik:

»En anden Affaire var det, om det gik saadan som ved *Holmen*, hvor min Broder er Tømmermand; for han siger, at de hugger gode Flag og Sejl i Stykker, naarsommenstid de vil have dem indkasserede, for at de kan faae nye igjen. Ja gjør de saa!«

Heiberg, som under den almindelige Sensation, Stykket opvakte, vel maa have mærket Uraad for hiint Raillerie, bekjendtgjorde offentlig, at *Holmen* var en Trykfejl for

Holmien, hvor han var »underrettet om, at det omtalte Skjelmstykke virkelig skal gaae for sig.« Dette Paaskud afværgede dog ikke Sags Anlæg. Søkrigsprokurøren *Haagen* fik kgl. Ordre at saggive i den anonyme Forfatters Sted Bogtrykkeren *Holm*, og saa speciøst Heiberg end kan have fundet sit Foregivende, som han i 2den Deel af sine Skuespil gjentager[1]), saa blev dog Resultatet af Hof- og Stadsrettens Dom, dat. 5. Juli 1790, at Bogtrykker Holm skulde betale til det almindelige Hospital 200 Rdl.

Man har lastet Heiberg for ved hiin Replik at have beskyldt Vedkommende for Uredelighed, for at have villet sætte Klik paa en heel Institutions Betjente, og endelig for at have gjort sig skyldig i Mangel paa Frimodighed og Sandhedskjærlighed idet han skjulte sig deels bag ved Bogtrykkeren, deels bag ved en Trykfejl.

Det Factum, at Admiralitetet lod Sejl og Flag gjennemhugge, inden de bleve solgte, var vist nok sandt; men denne Praxis var foranlediget ved den Erfaring, at naar de bleve solgte ved Holmen uden at være gjennemhugne, fremstod En eller Flere som Kjøbere; bag disse skjulte sig Baadførere og Flere, som Fartøjer vare betroede at føre. Saasnart disse bleve udcommanderede, byttede de nye Sejl bort og fik gamle, forhen solgte, igjen. For at forebygge dette blev besluttet heller at opoffre den større Kjøbesum, hvortil Sejlene ved Salget kunde udbringes.

Men herimod har Heiberg ikke uden Grund bemærket, at den, der beskylder ham for at have villet sætte Klik

---

[1]) thi — »den Mand, der havde ladet bortsælge en Kane med *Tiggerskinds* Dækkener, blev dog ikke radbrækket,« og han (Heib.) erindrer at have læst en Dedication til en høi Herre i Danmark, »hvis høje Familie siges især berømt for de mange store *Høveder*, den har frembragt.«

paa en heel Indretnings Betjente, ikke tager i Betænkning, at gjøre det Samme ved Kjøbere, Baadførere og *Flere.* Man vil ogsaa let indrømme, at den af Admiralitetet antagne Praxis maa *kunne* have givet Anledning til den af Heiberg paapegede Misbrug, ligesom han ogsaa selv senere (i sit Suum cuique, 26—28) tilstaaer at have meent Holmen, og at han ansaae Handlingen for et Bedrageri mod Staten. Videre erklærer han, at det ikke var Mangel paa Vidner, der hindrede ham i at bevise Sandheden af sin Beskyldning, men blot Frygt for at gjøre en eller flere Familier ulykkelige. Og at Heiberg virkelig var bunden af denne Frygt, navnlig for en Vens Skjæbne, bevidner Rahbek i sine Erindringer. At han ikke strax kastede Anonymitetens Maske, beviser naturligviis intet mod hans Frimodighed, allerede af den Grund, at han maatte godtgjøre Bogtrykkeren, og den, der paa Grund af Sagens Udfald vilde kaste Skygge paa hans Sanddruhed, burde først bevise, eller blot gjøre sandsynligt, at Beskyldningen var usand. Imidlertid appellerede Heiberg ikke til Højesteret, »saavel af Agt for Hof- og Stadsretten, som for Admiralitetet«, foruden at han »i Almindelighed har saa stor Frygt for Processer, at han er overmaade bange for at blive dømt af dette Tribunal.«

Medens saaledes en enkelt udrevet Replik af Virtuosen Nr. 2 paadrog Heiberg en Dom, hvis Strænghed dog ikke flere Aar efter forekom Cancelliet og Generalfiskalen større, end at de brugte den for at aggravere hans sidste Presseforseelse, vakte den Latterlighed, hvormed han i samme Komoedie omgiver en tydsk Vindmager, andre Beskyldninger imod ham, i Anledning af hvilke han i 2den Udgave af Stykket fandt det fornødent at udlade sig noget udførligere.

Naar han, siger han her, yttrer sin og *Nationens*

Misfornøjelse over de krogede Veje, hvorpaa en Hoben Fremmede, især Tydskere[1]), have vidst, til Trods for Indfødsretten at snige sig ind i fede Embeder her i Landet; naar han nævner »tydske Vindmagere«, saa forstaaer han derved ingenlunde en Basedow, Meursius, Resewitz, Kratzenstein, Niebuhr, Tode, Schultz, Oeder, og flere værdige Tydskere, som Fædrelandet endnu ejer i sit Skjød, men enhver Fremmed, der vover at foragte Nationen og Sproget, der praler af Kundskaber, han ikke besidder. Han taler ogsaa kun om de Fremmede, som lønnes af Staten, ikke om dem, der kortere eller længere opholde sig her i Landet paa deres egen Pung, f. Ex. Ramdohr, hvem han forsvarer imod Sander og Rahbek. Han erkjender de Tydske for en ædel og oplyst Nation og de store, uhyre Fordele, vor Literatur og Oplysning især have høstet af tydsk Flid, tydsk Arbejdsomhed og tydske Talenter. Naar man har bebrejdet ham, at han skjærer Holstenere og Tydskere over een Kam, svares, at Vindmager er Vindmager, hvor han er fød; at Holstens Adel er noget nær af al Adel den stolteste, at mange Holstenere ville nødig tilstaae, at de ere danske, men sætte en forfængelig Ære i at være tydske[2]), foragte det danske Sprog o. s. v., og at hans egne kjæreste Forbindelser ere netop med Holstenere, hans Conversations-Cirkel næsten aldeles indskrænket til disse; de

---

1) Nescio sane quod astrum Germanis tantam felicitatem hac tempestate temperet et afflet, Danis in imo subsellio relictis — dette Citat af et Brev fra Stephanius til Ole Worm (1642) maa være et Bidrag meer til at vise, at Klagen over Tydskernes Indpas her i Landet var gammel nok.

2) Dertil kunne de nu vist nok have bedre Grunde end Forfængeligheden; men at Holstenere, ja endog Slesvigere alt dengang tænkte sig som en egen Stat, og at Navnet Slesvigholstenere allerede skriver sig fra denne Tid, derom vidne flere Skrifter fra denne Periode. Cfr. K. l. E. 1790, S. 490 ff.

behageligste af sine Fritimer fordriver han blandt dem, og han vilde ingenlunde skrive Noget, der kunde gjøre ham uværdig til disse Holsteneres Venskab, hvilket han heller ikke troer som Skribent at kunne forspilde uden ved at besudle sine Skrifter med Bagvaskelser, krybende Hykleri og fornærmende Usandheder.«

Hans Hensigt med denne Komedie var derimod — og dette troede han et værdigt, ja pligtmæssigt Forehavende — at helbrede sit Fædreland for den Syge at have for lidt Tillid til egne Landsmænds Fortjenester og for stor til fremmede Vindmagere. Han erkjendte, at Stykket i dets daværende Form ikke var egnet til Opførelse, hvorfor han heller ikke tilbød det til Theaterdirectionen. I anden Udgave borttog han derimod det for Skuepladsen Upasselige; Stykket blev nu tilbudt og antaget og er imellem d. 19. Decbr. 1793 og 20. Octbr. 1837 blevet opført 35 Gange. Den ovenomtalte Replik er i anden Udg. (Skuespil, Orig. Udg. 2. Bd. S. 410) ombyttet med en anden, ikke mindre sarkastisk.

Uagtet Heiberg hidtil, især ved sin Rigsdalers-Seddels Hændelser, havde viist, at han hverken saae til Højre eller Venstre og ligesaa lidet vilde skaane Høje som Lave, naar han meente, at de fortjente et Snert af hans hvasse Svøbe (saaledes omtaler han f. Ex. med megen Bitterhed i det nysnævnte Skrift det daværende Oekonomie- og Commerce-Collegium), saa kunde Intet berettige hans Uvenner til at kalde ham en Oppositionsmand af Regjeringen i Almindelighed, og i Særdeleshed havde han ved flere Lejligheder viist sine loyale Følelser for Kongehuset. Ved Kronprindsens og Prindsesse Marie Sophie Frederikkes højtidelige Indtog i Kjøbenhavn, d. 14. Septbr. 1790, var Heiberg imellem dem, der med rundest Haand havde bi-

draget til Festens Forherligelse. Foruden en Cantate, optrykt i Minerva 1790, 4. Qv. og i 4de Bd. af hans Skuesp. Rahbeks Udg.) og en »Sang for den danske Ungdom« (optrykt i Rahbeks Erindringer 4. Bd. S. 50) forfattede han en »Almindelig Folkesang for hele Kjøbenhavn«, hvoraf efter Heibergs eget Vidnesbyrd 14000 Exemplarer bleve gratis uddeelte og omsendte paa Bekostning af Selskabet Kongens Klub. Rahbek vidner, at de i denne Sang forekommende Linier:

Prinds, da du kom fra vundet Slag,
Da ligned Folkets Fryd en Torden o s. v.

vare i Alles Munde og bleve af forskjellige Aarsager i Alles Minde, og at man hørte med en vigtig Mine spaaes om de Frugter, der for Digteren vare i Vente, om end ikke i Digterens Regning.

Hvilke disse Frugter bleve, skulle vi snart see, men ville først høre Heiberg selv tale:

»Man har gjort mig den Ære« (siger han i sine Erindringer, S. 26) »at sige, at jeg aldrig har smigret de Mægtige paa Jorden; denne Ære fortjener jeg ikke. Jeg har smigret dem saavel som saa mange Andre, ja vel endog et Par Gange lidt vel meget. Der gives Tilfælde, hvor en anstændig Smiger, langt fra at kunne ansees for nederdrægtigt Kryberi, tværtimod er ikke blot anstændig, men endog en Slags Pligt. Dette var Tilfældet ved den nærværende Konges (Frederik den Sjettes) Bryllup i Aaret 1790. Jeg skrev da et Par Kantater, nogle Sange, der bleve offentligen afsungne ved Indtoget, og nogle Indskrifter paa Transparenter ved Illuminationen, og alle disse Smaating syntes at finde almindeligt Bifald. Ved nogle foregaaende Lejligheder havde jeg ogsaa bidraget min Skjerv til at tolke den almindelige Tilfredshed eller Glæde.«

»En Dag kom Schrødersee (dengang Kammerjunker og Major ved Garden til Fods) til mig og begyndte med at gjøre mig Komplimenter for disse Bagateller. Jeg besvarede ham kortelig og henvendte Conversationen paa andre Materier; men han kom to eller tre Gange tilbage til den samme Gjenstand. Endelig sagde han: »De vil sikkert faae en smuk Foræring; bare Vedkommende kunde træffe deres Smag.« Nu begreb jeg først hans Hensigt, og svarede derfor kortelig omtrent saaledes: »Min Smag er ikke ødelæggende; den forener Simpelhed med Oekonomie, og denne er nødvendig for Statens Finantser. Jeg veed heller ikke ret, hvad jeg skulde ønske mig. Et Uhr behøver jeg ikke; thi jeg har allerede eet. En Tobaksdaase endnu mindre, eftersom jeg ikke bruger Tobak. Her kunde altsaa ikke blive Anledning for mig til at gjøre noget Valg. Dog, det er sandt! jeg staaer i Begreb med at kjøbe mig en Stegevender, hvortil jeg trænger. Den kan faaes for en Snees Rigsdaler, og dermed kunne vi være tjente paa begge Sider.« Han loe, tog sin Hat og gik. Om han rapporterede denne Samtale paa vedkommende Steder, det veed jeg ikke« — (Heiberg havde ham mistænkt for at søge hans Venskab blot i den Hensigt at udspionere hans Tanker og Meninger om visse Tildragelser, for siden at gjøre Brug deraf); »men Foræringen udeblev, og det er netop, hvad jeg vilde[1].«

[1]) Heiberg tilføjer, at denne Anekdot ved at gaae igjennem en Mængde Munde er bleven forfalsket saaledes, at *Bernstorff* spiller en Rolle deri. I Journ. de Paris, 21. Juli 1829 fortælles følgende Samtale:

Grev Bernstorff: »De veed, min kjære Heiberg, det er mig om at gjøre, at være Dem til nogen Tjeneste. Kan jeg ikke gjøre Noget for Dem?

Heiberg: Jeg har netop Noget at bede Deres Excellence om.

Greven: Er det muligt? Og hvorom da?

Heiberg: Om en Priis Tobak.

Heiberg vil dog ingenlunde have den Mening lagt i sine Ord, at en Skribent ikke uden at rødme skulde kunne modtage en Foræring af sin Fyrstes Haand. »Min Søn«, siger han, »har havt den Ære og Lykke, at modtage et Par Foræringer af sin Konges Haand, og han har kunnet modtage dem uden at rødme. Desuden er Frederik den Sjette ikke i Stand til *med* Vidende og Villie at belønne Niddingsdaad og Nederdrægtighed og paa hans Gaver kan man umuligt anvende hvad jeg andetsteds har sagt:

At stolt som en Monark skal Skjalden staae,
Og Fyrstesmiil og Kongers Guld forsmaae.« —

Derimod frygtede han for at skulle ved at modtage en Foræring, som han ikke kunde afslaae, ifald den blev ham buden, paadrage sig selv Forpligtelser, som han enten kunde komme til senere at fortryde eller blive nødt til at bryde, hvorved man vilde have faaet en i det mindste tilsyneladende Grund til at beskylde ham for Utaknemmelighed.

Men det Glimt af Hofgunstens Sol, der, formodentlig første og sidste Gang i Heibergs Liv, havde smilet til ham, forsvandt snart bag en mørk Sky. Nogle Afsendinge fra, hvad de kaldte, den *jydske Proprietær***stand**, havde fundet Kronprindsens Formæling et passende Øjeblik til at overlevere ham et Skrift, hvori de beklagede sig over de nyeste Anordninger i Landbosagen og disses Ophavsmænd, især Christian Colbjørnsen. Denne saakaldte *jydske Ambassade* havde Heiberg i Rigsdalers-Sedlens Hændelser alvorligen revset, hvorved vel »en og anden Mand og Ting, som

---

»Dersom Grev Bernstorff havde gjort mig et saadant Spørgsmaal« — vedbliver han —, »hvilket ikke er Tilfældet, saa havde jeg for megen Højagtelse for ham til at svare saaledes.« Derimod vil han vel troe, at han i et lignende Tilfælde kunde have givet Sønnen et saadant Svar.

faldt paa hans Vej, tillige havde faaet et velfortjent Snert« (Rahbeks Erindr. IV. S. 51). Nu traf det sig, at et Selskab, der om Sommeren maanedligen samledes paa Skydebanen, anmodede ham om en Vise til dets sidste Sommersamling. Naturligviis tog han sin Text af Dagens Anliggender og glemte da ikke Jydernes Proprietairer, men var, for at faae et Riim paa »de Mallinger, Suhmer og Rother« kommen, som Rahbek kalder det, til Uheld at sige: »Ordener hænger man paa Idioter«. Efterat Politimesteren, Etatsraad *Flindt*, havde bragt i Erfaring, at »en Selskabssang af P. A. Heiberg trykt circulerede og desuden var indført i Ugebladet Morgenposten, No. 81 og 82« (hvis Udgiver var S. Poulsen) »og *man* fandt, at ved ermeldte Sang, saavel Regjeringen dadles, som tillige deri paa en fornærmelig Maade tales, deels om Adelstanden i Almindelighed, deels i Særdeleshed om Mænd, som Hans Majestæt har beviist Naade« — bleve Heiberg og Poulsen (ifølge Loven, Politiforordningerne og Rescripterne af 7. Oct. 1771 og 20. Oct. 1773) indkaldte for Politiretten.

Heiberg, der erklærede, at han aldrig før havde seet de paaberaabte Rescripter, hvorom han havde Grunde til at troe, at de ikke vare trykte, henholdt sig for saavidt til den gamle juridiske Regel, at en ubekjendt Lov ikke forbinder; en Exception, der dog her var ufornøden, da han ikke troede at have forbrudt sig imod Rescripterne. Han nægtede aldeles at have dadlet Regjeringens Handlinger eller nogen Person i Særdeleshed, og de af ham brugte Udtryk indeholdt kun almindelige Sætninger, som tillode mange Undtagelser. Havde han formeent at alle de, der erholdt Ordener, vare Idioter, saa vilde han ligesaa vel have sagt »Ordener hænges *kun* paa Idioter« som han i næste Linie sagde: »Stjerner og Baand man kun Adelen gier«. Men hvad han har sagt om Adelen

i Almindelighed, er intet Andet, end hvad der »af saa mange Forfattere før ham er sagt og bliver sagt (han henviste til et Stykke i Minerva, Juni s. A., hvori Ideerne i hans Sang af en anonym Forfatter meget vidtløftigere vare udførte).

Paa hans Forlangende, at de Ord maatte vises ham, hvori han beskyldes for at have dadlet Regjeringens Handlinger eller brugt uanstændige Ord imod privat eller enkelt Mand, vilde Politimesteren alene have ham henviist til den ovenomtalte Linie: »Ordener hænger man paa Idioter« — »Uimodsigelig« — erklærede han — »er her talt om *Kongens* Handlinger, og tillige fornærmelig mod de Mænd, Kongen har givet Orden.«

Heiberg erklærede at have taget det Ord Idioter i den Bemærkelse, »hvori det altid tages, at derved forstaaes eenfoldige og ulærde Folk, om hvis Kundskaber man har nogen Tvivl (og at yttre en saadan Tvivl troer han tilladt for Enhver), men som desuagtet kunne være brave, dydige og retskafne Mænd«[1]. Naar Ordet desuden modsættes de tre Navne, som strax efter ere nævnte, da mener han, at hele Danmark og Norge ikke ejer en Snees Mænd, der jo selv ville tilstaae godvillig, at de ere Idioter i Sammenligning med disse, og i denne Sammenligning tilstaaer han med Fornøjelse sig selv at være en af de største Idioter.

I sit yderligere Forsvar oplyser Forfatteren, at han

---

[1]) Recensenten af denne Procedure i K. l. E. 1790 Nr. 48 (Nyerup?) bemærker, at Heibergs Fortolkning af Ordet Idiot stemmer overeens med den, v. Aphelen i sit Lexicon har givet; men han finder det »sært, at Forf., som er en saa stor Lingvist, ikke kjendte eller henholdt sig til den simple Fortolkning i Gesners Thesaurus: indoctus, illiteratus.« Hans Mening har altsaa været, at Folk hertillands overmaade sjeldent fik Ordener for deres Kundskabers Skyld. Fædrld. 1841. S. 4263.

har skrevet Visen, besørget den trykt og bekostet den blot til Afbetjening for et Selskab af Venner, hvor den og med saa megen Fornøjelse blev brugt og til saa megen Nytte for de Fattige, at Forf. deels havde dobbelt Aarsag til at glæde sig ved Virkningen, deels ogsaa blev bestyrket i sin faste Tro og Tillid, at den intet anstødeligt indeholdt, da den var forfattet for et Selskab, ikke af unge ryggesløse Galninger, men af circa 80 af de bedste Borgere i Staden, hvoraf ikke en eneste havde yttret mindste Misfornøjelse dermed. Den var ogsaa uden Forf.'s Vidende bleven brugt i ligesaa hæderlige Cirkler som Indbydelse til Collect for de Fattige, hvorom Aviserne vidnede[1]). Han troede altsaa at have stiftet Godt med denne Sang, der aldrig havde afstedkommet eller kunnet afstedkomme nogen Uorden eller Urolighed i Staten, det eneste, hvorfor han antog, at en Forfatter burde lovligen tiltales og straffes.

For at vise, at den Handling at have dadlet Monarkens Handlinger end ikke kan tiltroes ham uden at statuere en aabenbar Contradiction, fremlagde han i Retten den i Anledning af Indtoget forfattede Cantate, dateret d. 26. Sept. (og hvori forekommer:

»Vi denne Frihed bruge
Ei til at dadle Fyrsters Skridt o. s. v.«),

medens Visen var af d. 25. s. M. Til Exempel endelig paa, at der er sagt uendelig Mere og Værre mod Adelen anfører han Baggesen i Comiske Fortællinger Pag. 9 og

---

[1]) Saaledes findes virkelig i Adr. Avisen for d. 4. Okt. s. A., at et Selskab den 25. Sept. havde givet 12 Dl. til Uddeling »for de Hungriges Mave«; og i samme Avis f. 18. Oct., at et andet Selskab havde indsendt 25 Dl. »i Overeensstemmelse med Heibergs Poesie: Gier vi ej Meget o s. v.« Endvidere i Nr. 261 et Par Rdlr. givet i samme Anledning.

10[1]) og de Linier:

> At Slyngler hæves til Ærens Top,
> At gyldne Stjerne og tomme Hjerne
> Forenes ofte og meer end gjerne,
> Det seer man *tit;* —

og dette er sagt upaaagtet. (Zetlitzes Vise, hvori disse Ord findes, er trykt i »Klubsange«, paa Profts Forlag, 1787).

---

[1]) Udgaven 1807, 2den D. S. 99. *Baggesens* Ord ere disse:

> Men Odin svoer alligevel en Eed — —
> Og, for at standse Kundskab lidt behændig,
> Som aaben stod alligevel enhver,
> Tillod han, at den reent blev unødvendig,
> Og at man kunde blive syv Slags Raader
> Og Excellencer, som en Bagatel,
> Stiftamtmænd, Erkebisper, høje Naader,
> Og, kort sagt, hvad man vilde, — meget vel,
> Naar man kun ejede saa megen Sjæl,
> Som var tilstrækkeligt til Kroppen at oplive.
> Og havde lært sit Navn (om ej med egen Haand,
> Dog med en Secretairs) at skrive —
> Især, om man forsigtig lod sig gjøre
> Til Søn af En, som bar et vist Slags Baand;
> Thi saa var det endogsaa overflødigt;
> Til Krig, til Dom, til Raad berømmelig at føre
> Man næppe havde det, end sige Hoved, nødigt.
> Ved den Idee faldt Odin paa en anden:
> Og skabte *med det Samme Adelstanden*.

I Udgaven af 1785, S. 9:

> Men Odin svoer en Ed — —
> Samt, for at standse Kundskab lidt behændig,
> Som aaben stod alligevel enhver,
> Beslutted' han: at den var unødvendig
> Til at erlange gode Dage her;
> Og at man kunde blive syv Slags *Raader*,
> Og *Excellencer*, som en Bagatel,
> Og vel proportioneerte høje *Naader*,
> Og, kort sagt, hvad man vilde, meget vel,
> Naar man kun ejede saa megen Sjæl,
> Som var tilstrækkelig til Kroppen at oplive,
> Og havde lært sit Navn (om ej med egen Haand,
> Dog med en Secretairs) at skrive;

Politimesteren lod den Deel af sin Paatale, som angik formeentlige Fornærmelser mod Adelstanden, og især de af Heiberg fremførte Parallelsteder aldeles hensove men fandt ikke destomindre, blandt Andet af den titanførte Linie, at der *skumledes over Regjeringen.* »Idiot — dette er hans Raisonnement — er og bliver et Prædicat, som altid har været brugt og endnu bruges til at tilkjendegive en temmelig betydelig Ringeagtelse for den eller de, paa hvilke det anvendes«; har nu Forfatteren ved at sige: Ordener hænges paa Idioter, sagt det samme som, at Ordener hænges paa ringeagtede Personer, saa bliver det udenfor al Tvivl, at der i hans Ord ligger ej alene en Fornærmelse mod disse Personer, men tillige en *dumdristig Kritik* over H. M. Kongens Forhold med at uddele Ordener. Ifølge denne Slutning idømtes Heiberg en Mulct af 150 Rdl. til Politikassen.

Udgiveren af Morgenposten, S. Poulsen, paaberaabte sig forgjæves den Formening, at Bogtrykkeren eller Udgiveren intet Ansvar havde, naar han kunde opgive Forfatteren; at han ikke havde kjendt de allegerede Rescripter, men at han nu, efter at have lært at kjende dem, fandt, at Grunden for begge var den samme, nemlig at Bogtrykker og Udgiver skulle staae til Ansvar, naar de ej kunne eller ville nævne Autor, da Hensigten aabenbare var, at Loven ej skulde eluderes ved deres Benægtelse af at vide Autors

---

Især, om man forsigtig lod sig gjøre
Af En, som bar et vist Slags Baand;
Thi saa var det endogsaa overflødig:
Til Krig, til Dom, til Raad berømmelig at føre
Man næppe havde Sjæl, end sige Hjerne, nødig.
Ved den Idee faldt Odin paa en anden:
Og skabte med det Samme Adelstanden.

Navn[1]). Politimesteren fandt ham dog strafskyldig, men da han, ved at indrykke Sangen i sit Ugeblad, havde viist »*en mindre Grad af Ondskab*« end den egentlige Forfatter, saa tilkjendtes ham kun en Mulct af 50 Rdl. Bogtrykker Popp, der paa egen Haand og for sin egen Fordeel havde eftertrykt Visen til Salg, slap med 20 Rdl.'s Mulct.

Hvad Folk meente om denne Dom, kan blandt Andet sees af Rahbeks Erindringer, IV. S. 54. Den 14. Novbr. modtog Heiberg et Brev, undertegnet *Eschemoes*, hvormed fulgte fra Nogle af det Selskab, hvori Visen først var bleven sjunget, 150 Rdlr., som man forventede, at han uden Fortrydelse vilde modtage o. s. v. Heiberg svarede:

»Deres Velædelhed ville tillade, at jeg isteden for den forlangte Qvittering herved sender Dem de mig tilstillede 150 Rdl. tilbage. De ville behage at forsikkre vore fælles Venner om min uskrømtede Taknemmelighed og at det dobbelt fornøjer mig, at jeg har kunnet være saa lykkelig, at bidrage lidet til at more en Samling af Mænd, der ikke svige deres Ven i Nøden. Uagtet 150 Rdl. er for en Mand i min Forfatning en meget anseelig Capital, kan jeg dog ikke overtale mig til at modtage samme ved denne Lejlighed, og mine Grunde ere følgende: Er jeg dømt retfærdig, hvorom jeg ikke kan eller bør tvivle, da kan mine Venner ikke være bekjendt, at de have villet understøtte en Forbryder imod Lovene; men om min Dom var endog uretfærdig, saa er der saameget behageligt ved den Bevidsthed, at være bleven et Offer for Sandheden og den

---

[1]) Denne Forklaring troede han oplystes af Dommen over Bogtrykker Holm og over Agent Holck — og henviste til Domme for Aarene 1773—79.

gode Sag, at jeg paa ingen Maade vil dele denne Lykke med noget Menneske i Verden.

Khavn. d. 15. Nov. 1790. P. A. Heiberg.

Til Velædle Hr. Forvalter Eschemoes.»

For at sættes i Stand til at bedømme, om Heiberg, i moralsk Henseende, kan siges at have skumlet over Regjeringen, eller om han sagde en bitter Sandhed, vil det ikke være af Vejen at eftersee i Statscalenderen, hvem der ved den Lejlighed, Heiberg sigter til, bleve decorerede. Jeg har fundet en Ernst Schimmelmann iblandt dem, men om Massen af Navnene, der udmærke sig ved deres tydske Klang, maa jeg bekjende min Uvidenhed, idet jeg hverken før eller siden har hørt dem nævne.

Heiberg udgav Proceduren[1]) og tilegnede den til Riegels »af Erkjendtlighed, fordi han, ved en ham velbekjendt Anledning, har sparet Udg. for en Omkostning af 50 Rdl.« Isteden for Visen, der som corpus delicti ikke kunde trykkes, tilføjede han den som Parodie[2]) usle Sang af K. (L. Kirchhof), der imidlertid har den Fortjeneste, at den næsten er en Gjentagelse af Heibergs Ord, som man saaledes let kunde gjenkalde sig og, hvis man vilde, nedskrive

---

[1]) »Politie-Forhøret og Kjendelsen i Sagen ang. Visen: Hver Mand i Byen om Indtoget taler &c. Khvn. 1790. 56 S. 8. (rec. i K. l. E. s. A. Nr. 48. Kritik. 1791. Nr. 27.) Af dette Skrift er efter Nyerup en Qvartudgave udkommen, hvorpaa staaer: 3die eftertrykte Oplag, Carlsruhe 1790. Heri er Visen, Baggesens Yttringer og Rahbeks Epigram (?) optagne, men af Udgaven skulle kun 6 Exemplarer være trykte. [Og Jacob Just Gudenrath udgav Betragtninger og Anmærkninger som vejlede til de 2de Reskripters rette Forstand, hvoraf det ene er af 7. Octbr 1771, og det andet af 20. Octbr. 1773; foranledigede ved de Bevægelser som Hr. Translateur Heibergs Sang med andre literaire Arbejder skal kunne have foraarsaget. Kbh. 1790. 47 S. 8.]

[2]) En anden Parodie, som sigtes til i Visen: Verden af Krig og Fejde er fuld — findes i Lüttichaus »Fuldkommen Beviis at Hr. Etatsr. *Colbjørnsen* har fornærmet den oplyste Menneskelighed«. 1791. 8.

paa det rene Blad, han leverede i Visens Plads. Det sees dog ikke, at den trykte Vise eller det Nummer af Morgenposten, hvori den var optagen, er blevet confiskeret, og der turde saaledes være saameget mindre Betænkelighed ved her at optage den. Den lyder saaledes:

Hver Mand i Byen om Indtoget taler,
Om Transparenter og Dandserens Gang.
Decorationer og Porte man maler,
Synger, hvad elleve Muser[1] besang.
Alle beglo'de,
Faa kun forstode
Digterens Fingal og Frode[2]).

Ordener hænger man paa Idioter,
Stjerner og Baand man kun Adelen gier[3]);
Men om de Mallinger, Suhmer og Rother
Man ej et Ord i Aviserne seer.
Dog, har man Hjerne,
Kan man jo gjerne
Undvære Orden og Stjerne.

Rigdommen voxer i Adelens Bleer
Og, som en Skomager nylig har sagt,
Ene de Van'er og Von'er og De'er
Holder Fortuna og Plutus i Agt.
Har vi ej Meget,
Er det vort eget,
Som ej fra Staten er sveget.

---

[1]) *elleve*, i det Thalia og Melpomene vare in duplo, først i Pieridechoret, dernæst in effigie ved Templets Indgang.

[2]) Med disse Linier meente Heiberg, efter Rahbeks Forsikkring, »at den megen kostelige Folkephilosophie, som Prams Drama indeholdt, sov sødelig i Idioternes Øre«.

[3]) *gier*. Jeg antager, at H. har villet have Ordet udtalt gjér (eller jér). I saa Fald er det en Norvagisme, som ogsaa forekommer et andet Sted hos ham, om jeg mindes ret uden at Rimet har nødt ham dertil.

Her man despotiske Satser ej lærer;
Lighed blandt Mennesker drive vi paa,
Og ej som Jydernes Proprietairer
Ønske os Slaver, og Bønder at flaae.
Selv vi os føde.
Agerens Grøde
Vi ej som Dosmere øde.

Stormanden svirer og glemmer den Arme
Kan ham med kold Ligegyldighed see.
Vi ere Smaafolk, og føle med Varme
Midt under Sviren Elendigheds Vee.
Hungriges Mave
Fordrer en Gave;
Giver, og Tak skal I have!

Selskabets Skaal!

Fra Aaret 1790 har man for øvrigt ikke andre Mindesmærker om Heibergs literære Virksomhed end en Opsats, trykt i Minerva samme Aar, 2. Qv. S. 391:

»Ogsaa et Par Ord i Anledning af Skriftet: Aarsagen, Hensigten og Virkningen.«

En Anonym — man har antaget Abrahamson — havde i en Piece af ovenstaaende Titel heftigt og bittert angrebet den berømte Capelmester *Schultz* for en Yttring af ham, der fandtes fornærmelig mod den danske Nation. *Olufsen* optraadte til Schultz's Forsvar, og da han derved kom til at berøre Heibergs Selim og Mirza, fandt denne sig opfordret til at aflægge sit Vidnesbyrd i den omtvistede Sag. At Schultz havde bevirket, at Selim og Mirza blev opført til Kongens Fødselsfest, var »ikke fordi det er et Mesterstykke, men fordi det ligesaa lidet er qvalificeret til aldeles at mishage.« — »I Herrer Critici!« — saaledes udbryder han — »kalder denne Tanke længe nok Autorstolthed,

Forfængelighed eller hvad Jer behager. Man skylder sig selv den samme Retfærdighed, som man skylder Andre; og den maa være et Fæ, der ikke besidder en vis Grad af Selvfølelse, og en lumpen Kryber, naar han ikke vover at være den offentlig bekjendt.«

Heiberg erkjender Schultz for en af de faa Frmmede, hvis Talenter og Forhold give ham Ret til Agtelse hos det Folk, hvoriblandt han er indkaldt og ikke har idsneget sig; — men han troer at »Billighed byder at undskylde den anonyme og patriotiske Forfatter, om han, forført af den uhyre Mængde architeutonisk Uartighed, som grasserer i Danmark«, har bedømt Schultz uforsigtig og uden at kjende ham tilstrækkelig. Men »at mishandle en værdig Mand, blot fordi han er en Tydsker, er, især i denne patriotiske Parforcejagts Epoche, en pøbelagtig Nederdrægtighed.«

I Sommeren 1791 skrev Heiberg sin »tredie Komoedie« (han har da ikke medregnet Eenactstykkerne: de to Virtuoser), der efter Rahbeks Dom var den bedste nyere Komoedie: *De Vonner og Vanner.* Dette Stykke er et mærkeligt Vidnesbyrd om den Lethed og Hurtighed, hvormed Forfatteren arbejdede. »Fabelen blev til«, vidner han selv, »og Stykket aldeles udarbejdet i den Form, det bestandig har havt, med en saadan Hast, at det næppe er muligt, hastigere at reenskrive det«[1]). — Det blev indgivet til Theaterdirectionen og antaget til Opførelse. Næppe var Stykkets Titel, som man troede sigtede til en Linie i den ovenfor S. 147 anførte Vise, bleven bekjendt i Publicum, før Rygtet udbredte, at det var den meest bidende Satire paa Adelen. »Det er ogsaa sandt«, siger Heiberg, »jeg hader arvelig Adel, fordi jeg troer, at Opfindelsen deraf har gjort større Ulykker i Verden, end Opfindelsen af

[1]) Sammenlign Heib. Skuesp. (Rahbeks Udg.) 4. D. S. 292.

Krudt og Tallotteri; — — jeg bukker mig ikke for *Adelsmanden*, men for *Manden*; — — men ærer den Adelsmand af mit inderste Hjerte, der ikke viser mig sine ormstukne Pergamentsbreve, førend han har fremstillet sig for Verden som den dydige, nyttige og retskafne Borger. At hade en individuel Person blot *fordi* han er adelig, er Afsindighed; han er ligesaa uskyldig i, at han er født Adelsmand, som jeg er uskyldig i, at jeg er født af borgerlige Forældre. Kun da, naar han troer sig berettiget til at see mig over Hovedet; naar han uden Fortjenester troer, at hans blotte Fødsel giver ham Fortrinsret til Statens vigtige Embeder, da foragter jeg ham, og da kan jeg umulig bare mig for, igjen at lade ham føle min Stolthed og vise ham, — — at han ikke engang kan maale sig med de faa Fortjenester, som endog jeg — — har stræbt at erhverve mig.« Det er saaledes ikke hans Mening og Hensigt at raillere med en heel Stand, blot som Stand betragtet, men kun at rense de i denne Stand meer eller mindre almindelige Daarskaber og modarbejde Fordomme. Det er jo »bekjendt, at man gjør Forskjel paa gammel og ny Adel; jo flere Aner, d. e. jo flere adelige Forfædre i lige opstigende Linie, jo fornemmere og højere af Adel troer Adelsmanden sig at være. Heraf følger, at enhver Mand af den *høje Adel* maa ansee sig for højere Adel end hans Fader var, og saaledes videre opad indtil primus acquirens eller Stamfaderen, der er den ringeste af dem alle, uagtet det burde være omvendt«. Heiberg hadede altsaa Adel, men ej *Personer* af denne Stand; han ønskede Adelens Udryddelse, men ikke paa anden Maade, »end at den skulde adle sig selv ved den store Handling, frivillig at afstaae sine Rettigheder«. Han ønsker aldrig at see en voldsom Statsomvæltning i sit kjære Fødeland — »Nej!

groe i Fred for mig, sacra ilex, gamle gothiske Træ! ... indtil du raadner paa din Rod og omstyrter« — og hans Angreb paa Adelen skal ikke gaae længer end til at lære, »at sand Ære findes ligesaa fuldt hos Middelstanden, som hos Adelen; at den Ære og Adel, der arves, er intet mod den, der erhverves og fortjenes.«

At de Vonner og Vanner, uagtet Heiberg virkelig ikke i det gik videre, end han selv har sagt, i hans fordomsfulde Modstandere fandt Fjender, som fik det bragt til Hvile, skulle vi nu see. Disse havde (som Rahbek i Stykkets Nyhed skrev — see Dram. Till. til Morgenposten, 1793 Nr. 3) havt Fiinhed nok til at opægge en heel, af Digteren uberørt Stand, Fædrelandets Forsvarere, som om disse vare personlig angrebne deri, medens det dog kun var en uværdig Landstryger, han skildrede. Man udspredte altsaa, at Landofficeer-Standen havde fundet sig fornærmet ved denne Komoedie, og Rygtet sagde, at den skulde forbydes. Den blev imidlertid tre Gange opført (imellem 5. og 16. Jan. 1792[1])) med usædvanligt Bifald og for stedse fuldere Huus. Efter tredie Forestilling blev Opførelsen forbudt[2]), og Stykket blev først trykt Aaret efter, i 2det Bind af hans Skuespil, aldeles uforandret formedelst den stærke Sensation, det havde vakt. I den Rakbekske Udgave af Skuespillene (4de Deel, 1819) har Forfatteren derimod gjort nogle Rettelser og forandret den Replik, som

[1]) I Overskous Fortegnelse staaer 1791, feilagtigen. Den recenseredes, foruden af Rahbek l. c. ogsaa af Tode, i Iris Jan. 1792. Cfr. Rahbeks Fortale til Sanders Overs. af Hofsorgen.

[2]) Dette er Heibergs Forsikkring. Men da Forbudet ikke blev publiceret, blev Directionen i Aarenes Løb oftere, og ikke blot af Anonymer, offentlig adspurgt om Grunden til dette Lystspils Undertrykkelse. See f. Ex. Iris og Hebe 1797, I. 367. *Suhm* havde alt 1793 skrevet: »Underligt at dét sjelden opføres!«

skal have foranlediget Stykkets Skjæbne. »Jeg erindrer meget vel«, siger han i Efterskriften til nys citerede 4de Deel, »at den daværende administrerende Theaterdirecteur forsikkrede mig om, at Forbudet vilde blive hævet, naar jeg blot vilde samtykke i at forandre den stødende Replik. Jeg svarede, at mit Skuespil havde gjennemgaaet Censuren . . . at desuden en Retractation indeholdt Tilstaaelse af at have angivet et urigtigt Faktum eller at have fældet en falsk Dom; men at jeg, saa redebon jeg altid vilde være til at erkjende enhver Fejl, jeg maatte have begaaet, aldrig og under ingen Omstændigheder vilde bekvemme mig til at tilbagekalde en Dom, hvis Rigtighed var grundet i min og det hele Publicums Overbeviisning.« — Replikken, der gaaer ud paa, at den *blaa* Kjole i Huse hos Folk af Middelstanden saaes heller end den *røde*, var deels »en Sandhed, deels ingen Fornærmelse«. Men efter at have erfaret, at den røde Uniform i den lange Tid, han havde levet udenfor sit Fødeland, havde vundet et Omdømme, den forhen ikke kunde gjøre Fordring paa, og efter selv, i Frankrig, at have lært at kjende en stor Deel højst agtværdige Mænd af den militaire Stand, kunde han i Aaret 1819 med Fornøjelse, frivilligen, uden at vanære sig og uden at fornærme Sandheden give den danske Landkrigsmagt den Æreserklæring, som ligger i Forandringen.

Imidlertid gav Stykket i sin Nyhed Anledning til et Par Angreb paa Forfatteren. En dansk subaltern Officier skrev et »Brev til en Ven om Ancienneteten« og behandlede Heiberg i et Postscript til samme »paa en gevorben Fod«; men denne »latterlige, barnagtige og plumpe« Pjece blev meer end tilstrækkelig gjendreven af en anden Subaltern, der erklærede, at Heiberg ikke havde skrevet til Fornærmelse for Etaten. En »Styverfænger« overøste ham i en Pjece, under den forfærdelige Titel: »Potz Bomben

and Granaten«, med nogle Grovheder, men ham agtede han ikke Svar værdig.

Aaret 1791 skyldtes ogsaa Syngespillet Chinafarerne, som blev første Gang opført d. 2. Marts 1792 og særskilt udkom s. A. Det vandt et Bifald, som det har vedligeholdt paa Theatret, hvor det i Novbr. 1830 blev 33te Gang opført.

Inden vi forlade dette Aar, maae vi endnu bemærke, at Heiberg, som i 1790 havde ægtet Thomasine Christine Buntzen, var d. 14. Dec. 1791 bleven Fader til sin saa navnkundige Søn Johan Ludvig Heiberg.

P. A. Heiberg var nu uden Sammenligning Nationens meest yndede, ligesaa vel som frugtbareste, dramatiske Digter. Det var da i sin Orden, at han fulgte sine Venners Opfordring og forberededede en samlet Udgave af sine Skuespil. Opmuntret af sin Muses Velyndere, som, uden at han indbød til Subscription, havde tegnet sig for et Antal Exemplarer, begyndte han paa egen Bekostning denne Udgave, som udkom ikke uden en vis Elegance, under Titel:

Skuespil af P. A. Heiberg. Første Bind, 1792.[1]).

XXVI og 414 S. 8. (med Forfatterens Portrait og

---

[1]) Aaret 1792 udløb ikke uden at give os et Hædersminde om Heibergs patriotiske Sind. I Slutningen nemlig af dette Aar fattede han den »Borgersindets Guldalder værdige Tanke,« at række udmærket Borgerværd den det tilkommende Krands, at en saadan Taknemmeligheds Hylding burde bringes *Suhm*, denne Fædrelandets og Oplysningens sande uegennyttige Velgjører; og kaarede han sig efter sin almeenkjendte Tænkemaade til Samvirkere heri uafhængige Mænd, som ikke Byrd, Embedsstilling, Familieforbindelser eller saakaldt Indflydelse gav Betydenhed, og der heller ikke stode i noget saadant personligt Forhold til Suhm, der kunde misbruges til at kaste Skygge paa dette Foretagende, men der dog ikke turde findes at være uden Adkomst til at være de Fremtrædende her. Hans Valg faldt paa

Vignetter af Juel) — indeholder Forvandlingerne, Heckingborn, Virtuosen Nr. 1, og Michel og Malene.

Pram, Rahbek, J. Kjerulf og Agent Gyldendal, af hvilke kun Rahbek stod i nøjere venskabeligt Forhold til ham. Selv stod han ikke i ringeste Forbindelse med Suhm«. Rahb. Erindr. V. S. 93; ib. S. 97.

Heiberg oversatte (samme Aar) *M. G. Coopmans's* »Remarquer over den selvgjorte Hr. Skriftdommers ell. Recensents Kritiquer o.s.v.« Der blev nemlig 1791—93 ført en levende Fejde i Anledning af Prof. Gadso Coopmans's Ansættelse som Professor ved Universitetet i Khavn. Den endte med en Injurieproces, som Coopmans paaførte Abr. Kall, der vel af Hof- og Stadsretten blev frikjendt, men af Højesteret dømtes (K. l. E. 1793 S. 515) i Mulct, hvorhos hans mod Coopmans brugte Udtryk mortificeredes. Coopmans havde under Fejden paa Fransk skrevet og ladet trykke, men ikke offentlig udgivet nogle Bemærkninger imod en Rec. i K. l. E. 1792 S. 135. Forf. af denne Recension, Dr. Buchhave, fandt sig befølet til at fremdrage dette Skrift paa Dansk, og det udkom under Titel:

Remarquer over den selvgjorte Hr. Skriftdommers ell. Recensents Critiqver i de Kbhvnske lærde Efterr. for 3 Mart. af M. Gadso Coopmans. Oversatte af P. A. Heiberg og med Anm. udgivne af Rud. Buchhave. Kh. 1792. 76 S. 8.

Anmærkningerne indeholde en skarp Dadel over Coopmans. En Anmelder i Kritik og Antikritik Nr. 17, 1792 dadler og yttrer sin Misfornøjelse med, at en Oversættelse publiceres af et Skrift, der, saalænge Forf. ikke offentlig har udgivet det, er privat Ejendom og som desuden skulde være kasseret under Correcturen. Herimod skrev *Heiberg* i Krit. og Antikr. 1792, Nr. 19, S. 299 en »*Antikritik*«, hvori han svarede, at han viste Adskillige, der havde seet færdige Exemplarer, ligesom han og tilsendte Rec. eet. I Kbh. l. Eft. 1793 Nr. 5 S. 79 findes:

Pro Memoria

til Red. af de K. l. E.

Af en Mand, om hvis Troværdighed jeg ikke bør tvivle, er det forsikkret mig, at der i den Berloque, som hængte i det til Prof. Kall d. 5te huius overleverede Uhr, skal have ligget et Aftryk af Indfødsretten. Jeg henvender mig til Dem for at blive underrettet om dette saaledes forholder sig, og om Aarsagen hvorfor dette er udeladt i Anmeldelsen i d. l E Nr. 4. I mine Tanker er Ideen saa uskyldig, at den ikke behøver at skjules; og Enhver indseer lettelig, at Hensigten ikke har været at give Hr. Professoren den Indfødsret, som han i Forvejen var i Besiddelse af, men kuns ved et Symbol at vise ham, at de Danske skattere, hans

Andet Bind, 1793. XXIII og 430 S. 8. indeholder De Vonner og Vanner, Holger Tydske, Selim og Mirza, Virtuosen Nr. 2.[1])

Under d. 14. Aug. 1793 udstedte Heiberg en *Subscriptionsplan*, 27 S. 8., hvori han indbyder til Subscription paa et tredie Bind.

Allerede i andet Bind havde han beklaget, at meer end en Trediedeel af »de gode Venner«, som uindbudne havde tegnet sig, havde ladet deres Exemplarer være uafhentede (men at tilsende dem deres Exemplarer fandt han ikke passende, just fordi han ikke havde indbudet til Subscription, og fordi han ikke var Boghandler). Da han nu befrygtede Tab, havde han solgt Oplaget til Schultz. Tredie Bind vilde formodentlig blive det sidste, da han formedelst de Anstødsstene, han stedse mødte, forudsaae, at han snart maatte tage sin Afsked med Theatret. Han fandt Kritikernes Domme ofte ubillige, undertiden uretfærdige; han erfarede Beskyldninger, som mundtlig krøbe om i Publicum og gjorde ham og hans Stykker forhadte, fordi han ikke vilde kalde Sort Hvidt, eller *Mageløst* det, der endnu ikke er, hvad det kan eller bør blive[2]). Atter en stor Anstøds-

---

Fortjenester af Akademiet, saameget højere som disse Fortjenester ikke ere forskrevne eller indpraktiserede udenlands fra.

Kh. 12. Febr. 1793. P. A. Heiberg.

Nyerup svarede, at den anførte Omstændighed, som forholdt sig rigtig, var bleven fortiet for at undgaae Mistydninger og skjæve Domme, vel ogsaa fordi Symbolet i undseelig og ringe Gestalt var krøbet ind i en Uhrberloqve.

[1]) Disse to Bind ere recenserede i K. l. E. 1793. Nr. 31-33. Allg. Literaturzeit. 1794 Nr. 64 (cfr. K. l. E. 1794 Nr. 14).

[2]) Heiberg sigter her til de »skammelige« Smigrerier, hvormed Nogle dengang forgudede den i øvrigt af Heiberg vist nok oprigtig roste og agtede Kronprinds, og henviser til Minerva Febr. 1791, Jan. 1793, S. 74 samt »*Thorkelins* i 3 Sprog berygtede Bog« (Sketch of the character of his royal Highness the Prince of Denmark. Lond. 1791; paa Dansk, af Schneider, Khavn 1793; paa Tydsk af K. Reinhard, Flensb. u. Leipz. 1793).

steen for en Forfatters Arbejde, der har bekjendt sig til en politisk Tro, som skurrer i største Delen af de Vældiges Øren, fandt han i det dengang almindelige »Jakobiner-Støveri«, samt deri, at Publicums Stemme paa Theatret ikke maatte høres, naar den ikke lød som Hoffets. Han viste dernæst, hvorledes Theaterdirecteuren Grev *Ahlefelds* Adfærd imod ham maatte afskrække ham aldeles fra at digte for Theatret.

Med Hensyn til Stykket »Indtoget« saa var dets Antagelse bleven afgjort til Heibergs Tilfredshed.[1]) Da Greven havde yttret det Ønske at erholde Eenactsstykker for Theatret, indleverede Heiberg sin Virtuosen Nr. 2 og indsendte ligeledes i Febr. 1793 et nyt Stykke: *Hofsorgen*. Da han derpaa, under 15. April, forespurgte sig, om Hofsorgen blev antaget eller ikke, svarede Greven, at han ikke turde bestemme det, inden han saae, om Theatrets Kasse tillod den dermed forbundne Udgift, hvorfor han ikke havde troet sig berettiget til at brække Seglet. Derimod ønsker han at vide, hvad Priis Heiberg sætter paa Virtuosen, som, ifald man om Prisen blev enig, vilde blive givet næste Saison.

Hertil svarede Heiberg d. 6. Mai, at »han vilde ansee sig til Fornøjelse betalt med 100 Rd., som var den forrige Theaterdirections Betalingsmaade. Og da han erfarer, at den til Skuespils Betaling bestemte Sum er exhaureret, men Betalingen er ham en Bisag, saa tillader han sig at offerere Stykket til Theatrets Brug, paa Betingelse at det blev givet til Actricen Madam Knudsens Benefice, hvorved han haabede at bidrage Noget til denne fortjente Skuespillerindes Indtægt, forudsat nemlig, at Stykket befandtes antageligt.«

Dette ingenlunde uhøflige Brev blev ubesvaret i 6 Uger,

---

1) [Indtoget, Syngestykke i to Acter. Kbh. 1791. VIII. & 88 S. 8. Opført 49 Gange, ifølge Overskou, med Musik af Schulz].

hvorpaa Heiberg d. 14. Juni skrev et nyt Brev, hvori han udbad sig Svar paa foregaaende.

Da Greven ogsaa lod dette ubesvaret, og Heiberg ansaae denne Tavshed som en Fornærmelse, saa henvendte han sig til Notarius Publicus og begjerte, under den Forudsætning, at Overbringeren havde understukket hans Breve, at Notar. Publ. vilde indfinde sig hos Greven og udbede sig hans Declaration, om Brevene vare ham tilkomne eller ej.

Nu maatte Grev Ahlefeld svare; i Skrivelse til Notarius Publicus af 10. Juli tilstaaer han at have modtaget Brevene, men formener, at hans ovenomtalte Brev allerede indeholdt det fornødne Svar. Han havde blot ønsket at vide, om Heiberg var tilfreds med den reglementerede Betaling af 100 Rdl. for Virtuosen, og hvad det *andet* Stykke angik, da bestod samme Grund endnu, som han i hiint Brev havde anført.

»Man kan meget gjerne ønske,« vedblev Greven, »og yttre i Samtaler, at Stykker af een Act vare behagelige for en Theaterdirection, uden at man derfor bliver forpligtet at imodtage Alt, hvad en Autors Luner kan frembringe i Eenactsstykker.« Den Tilladelse, Heiberg havde givet ham til at brække Seglet, »har jeg«, tilføjede han, »dog været for forsigtig til at følge; thi Kongen har sat mig til Censor af de Stykker, som skal opføres, men ingenlunde for de Stykker, som Hr. Translateur Heiberg kan finde for godt at forære til Madam Knudsens Fordeel.« Iøvrigt benyttede han Lejligheden til igjennem Notarius publicus at tilstille Heiberg hans Stykke uaabnet tilbage.

Heiberg overlader nu til Publicum at bedømme, om han ikke burde have havt Svar; han gjør opmærksom paa, at Greven censurerede blot efter Titelen, og kalder det Uforsigtighed, en stor Embedsforseelse, at han havde ladet

et til ham adresseret Brev, hans Embedssager vedkommende, ligge uaabnet.

Den ovennævnte Subscriptionsplan, hvori Heiberg giver denne Fremstilling af sin Affaire med Grev Ahlefeld, optog han i Fortalen til Komoedien Hofsorgen, som tilligemed anden Udgave af Syngestykket Indtoget udkom 1794 i

»Skuespil af P. A. Heiberg, 3die Binds 1ste Hefte« 53 og 208 S. 8.[1])

Paa *Omslaget* af dette Hefte bemærker han: »Selv Grev Ahlefelds Venner vare retfærdige nok til at indsee, at han ikke behandlede mig vel; - - nu er han afgaaet fra det Embede, hvorunder han maaskee har troet sig autoriseret til at fornærme mig, og følgelig er vort Mellemværende fra min Side afgjort.« Forfatteren, som for Fremtiden ikke utvungen vilde skrive Noget mod Greven, lod just dette Hefte strax udgaae for at vise, at det og dermed hans Recit af Sagen mod Grev Ahlefeld, var trykt, inden han kunde vide, hvad Vending Sagen vilde tage.

Af Fortalen til Hofsorgen lærer man endvidere, at Madam Knudsen »formedelst Grevens Caprice« fik en slet Benefice for tomt Huus, og at Greven kun fandt en eneste Forsvarer, en Anonym, der havde i en anden Anledning skrevet en Piece »Sund Sands« kaldet, som ikke havde fundet Afsætning, men som han ved denne Lejlighed forbandt med et »Notabene ved Hr. Transl. Heibergs Klage over Skuespildirectionen, (1795, 8).[2]) Denne Anonym be-

---

[1]) Rec. i K. l. E. 1796 Nr. 27.

[2]) I Tilskueren 1793, 2. Bd. S. 578 og 618 omtaler Rahbek dette Notabene, der efter over 8 Dage at have »krøbet om i det Mørke, hvori det evig burde blevet,« omsider var falbudet i de offentlige Tidender, og gjør nogle Bemærkninger mod dets Indhold. For at charakterisere Piecen turde det være nok at anføre følgende Passage af den: »Ingen Mand af god Tænkemaade er saa uforskammet at

tragtede Heiberg som Theateroversætter, Ahlefeld som hans Øvrighed og Heibergs Breve som Ansøgninger. Heiberg, der forresten aldrig havde oversat for Theatret (thi han »kan ikke leve af Vand og Brød«) nøjedes med i et Avertissement i Aviserne at lægge for Dagen, at Anonymen fægtede for en Sag, han ikke kjendte.

Iøvrigt var denne saakaldte *Grevens Fejde* ikke indskrænket til disse Skjærmydsler, skjønt Heiberg ikke tog videre Deel deri. Den siden saa berømte Højesteretsadvocat *Klingberg* udgav sit »Quid juris«, Nr. 1, 1794, 8; en velskreven bitter Satire paa Grev Ahlefeld. *Joh. Werfel* udgav i samme Aand Recension over Quid juris Nr. 1, ligesom han forud havde skrevet »Anmærkninger« ved hiint »Notabene,« og fortsatte i sit Ugeblad Folkefjenden sine ubeviislige Angreb paa Greven, der paadrog ham en Injurieproces og en Mulct af 1000 Rdl.

I Fortalen til den nye Udgave af Indtoget værner Heiberg sig mod den Yttring af Tode, at han »noget nær har

---

haane en skikkelig Bonde ..... og her vover, til Trods for alle gode Sæder, Skuespil*oversætteren* ved spottefuld Ironie og tildeels ligefrem at haane ***Hofmarskallen***, sin *Øvrighed*!« — Interessantere for os ere hans spydige Udfald paa Heibergs Person, fordi de referere sig til et tidligere Optrin i dennes Liv. Idet han antager, at et Drama, der »gjorde Forhaanelsens Last afskyelig«, vilde være ønskeligt for Theatret, foreslaaer han som Hovedpersoner i samme »et Par kaadmundede, impertinente unge Mennesker, f. Ex. saadanne, som jeg for 40 Aar siden har kjendt fra et af de bergenske Handelscontoirer. Disse skal have været i Vane med at spotte over næsten alle Mennesker, at dømme, ukjendt, endog om politiske Foranstaltninger, ja offentlig at bekjendtgjøre det idag, som de imorgen maatte ved skriftlig Afbigt tilstaae at være Usandhed. Deres Principal skal efter Forlydende have havt stærk Aftræk paa sin tørre Fisk og andre Vare, fordi Almuen fra Landet helst tyer hen til de Steder, hvor Bodsvendene amusere dem med Spotterier og Impertinentser. Og disse kom derved i det Rygte, at de vare forskrækkelig kloge Bodsvende.«

ladet En sidde for sig i Virtuosen;« — han paastaaer tvært-imod aldrig at have malet nogen individuel Person.

Den Udgave af Heibergs Skuespil, som i de foregaaende Blade er omtalt, og af hvis Fortaler vi her have gjort Uddrag, manglede endnu eet Hefte, (som vilde have optaget Chinafarerne)[1]) for i 3 Bind at have været fuldendt. Heiberg havde bebudet, at han troede af Grunde, som vi ovenfor have seet berørt, for det Første at burde tage Afsked fra Publicum som dramatisk Autor, ja at han tænkte snart aldeles at nedlægge Pennen; thi han var kjed af at see Skurken gaae sig skulende, men dog triumferende forbi, fordi denne vidste Midler til at gjøre Sandheden mistænkt og til at lede Retfærdigheden paa Afveje, og han frabad sig den Ære at være den Tordenafleder, som først trækker Uvejret til sig.

Men denne Udgave fuldendtes aldrig; thi i Kjøbenhavns store Ildebrand 1795 brændte Oplaget, saa at Udgaven snart begyndte at blive sjelden.[2])

Vi have seet, at Heibergs store Productivitet var af

---

[1]) Syngestykket Chinafarerne var særskilt udgivet 1792. 112 S. 8., rec. i K. l. E. 1794 S. 20. Den i Theatrets Repertoire (Nr. 11) indlemmede nye Udgave er af Forf. selv forandret.

[2]) Rahbek besørgede siden en ny Udgave, hvoraf de 3 Bind udkom 1806, det 4de 1819, forlagt af Schultz. Her ere de pikante Fortaler bortskaarne, nogle nye Stykker tilkomne og Forandringer foretagne med nogle af de ældre. Indholdet er:

1ste Deel: Menneskekjenderen (nyt), Virtuosen Nr. 1, Virtuosen Nr. 2, Selim og Mirza.

2den Deel: Forvandlingerne, Duellen (nyt, skrevet omtr. 1800 el. 1801), Hofsorgen (1792 el. 1793. Opført 1818), Chinafarerne.

3die Deel: Heckingborn, De syv Tanter (nyt; opført 3 Gange 1818), Den gamle Skuespiller (nyt), Indtoget.

4de Deel: De Vonner og Vanner, Mystificationen (nyt), Cantater, 1790 og 1791, Efterskrift til Læseren, dat. Paris 9. Juli 1819.

meget kort Varighed og tildeels angivet Grundene dertil. Han var siden 1790 Familiefader; »den største og bedste Deel af hans Tid maatte anvendes paa, alene og med egne Hænder at skaffe sin Familie Underholdning ved Arbejde i et ganske forskjelligt Fag«. Om hans store Flid heri have Rahbek og Andre aflagt Vidnesbyrd.

Imidlertid vedblev han at være »Læseverdenens Afgud«, saavel ved sine Skuespil, som fornemmelig ved de politiske Viser, han nu og da skrev, i Almindelighed efter »Klubmændenes« Forlangende, »skjønt han ellers intet havde med dem at skaffe« (Grundtvig), samt ved en og anden pikant Opsats i Datidens Tidsskrifter. Saaledes findes i Maanedsskriftet: »Politisk-physisk Magazin«, 1ste Bd. 1793, Majheftet, S. 234 et fortræffeligt Brev til daværende Justitsraad C. Pontoppidan, hvoraf følgende er et Uddrag:

Heiberg erkjender, at Pontoppidan havde gjort sig fortjent til alle gode Borgeres Tak, fordi han realiserede den Tanke, ved en Medaille at forevige Mindet om Hovedstadens Borgeres Glæde over »den Tilvæxt, som Frederiks og Marias huuslige Lyksalighed havde faaet« (nemlig ved et Barns Fødsel, som dog samme Aar døde), men billiger ikke i Alt Udførelsen af denne Idee. Sin Ret til at tale offentlig i denne Sag udleder han ikke fra sit i sig selv saare uanseelige, men efter hans Ævne og i Sammenligning med næsten enhver af de øvrige Interessenters ikke ubetydelige Bidrag; men han var en af de Mænd, som Indbydelsesbladene bleve uddeelte til, og Beløbet paa den ham leverede Plan udgjorde 1/16 af den hele indbragte Sum, og Planen indeholdt lutter gode og ærværdige Navne af alle Stænder, Adel, Borgere, Krigsmænd og Gejstlige. Og dog skulde han i sin lille Cirkel have erholdt dobbelt saamange Subskribenter, naar ikke Planen havde indeholdt et

og andet, som maatte støde Vedkommende. Først havde da stødt, at Pontoppidan »isteden for sit agtværdige Navn« havde sat et Kobberaftryk af sit Signet, saa Planen saae aristokratisk ud; dernæst havde man af en anden Formalitetsfejl maattet antage, skjønt, som det siden viste sig, urigtigen, at Pontoppidan egenmægtig vilde disponere over deres Penge og insinuere sig paa deres Bekostning. Han vilde og have fundet det smukkere, om enhver Subskribent havde givet sin Stemme til Valget af de 6 Deputerede, som skulde overlevere Medaillen til det kongelige Huus. Dog billiger han fuldkommen det trufne Valg og savner kun Pontoppidan selv blandt de Valgte. Derimod laster han »den tykke Virakasky, denne forfærdelige Damp af Berømmelser«, hvori Kronprindsen og hans Gemalinde bleve indhyllede. Sandheden selv kan fremsættes saa, at den seer ud som Smiger, og bliver da utaalelig, og det bør antages, at de kgl. Personers Beskedenhed ikke vilde tillade dem at udholde Læsningen af hine Blade. Saameget værre bliver det, som »disse Tiders Skribenter synes at have valgt Panegyriken til deres Formaal. Selv een af vore bedste og flittigste Skribenter har i lang Tid meget ængstelig søgt Materier, der kunde give Anledning til at panegyrisere.«

Brevet er dateret d. 30. Maj 1793. Rahbek tog (i Tilsk. s. A. Nr. 49) Anledning til at commentere over det; han antager, at Pontoppidan ikke har havt mindste aristokratiske Idee ved at aftrykke sit Segl, og troer vel med Heiberg, at Fyrsteparret vilde have ønsket, at P. havde været mindre rundhændet med sin Roes, men tillige, at den ikke var bestemt at komme dette for Øren. Ikke heller er Tilskueren ganske enig med Heiberg om, at Tidens Skribenter just have valgt Panegyriken til Formaal, og mener, at de, der nu og da omtale noget af det meget Godt, man

har Regjeringen at takke for, ikke derfor strax ere Viraks-kræmmere.

Hertil svarede Heiberg i Tilskueren (1793, 2det Bd. S. 433—38): »For deres Skrivelse i Nr. 49 af deres Blade er jeg dem meget forbunden. Publiciteten er mig saa kjær, at jeg oprigtigen takker enhver Mand, der paatager sig at drøfte mine Meninger. Ere disse rigtige, da er det saa langt fra, at jeg taber noget derved, at jeg meget mere maa vinde hos den skjønsomme Læser, og har jeg fejlet, da maa jeg taale de Skrub, der vanker. Har jeg forsætligen lukket Øjnene for Sandheden, da fortjener jeg ikke aleneste ingen Skaansel, men endog alle Menneskers Foragt; Medynk derimod og Overbærelse, ifald jeg har fejlet af en falsk Overbeviisning. Det er en saare agtværdig Ting, denne Overbeviisning, den være saa ret eller falsk, og jeg veed ingen bedre Maade i disse politiske Tider til at lægge min politiske Troesbekjendelse for Dagen, end ved aabenhjertet at erklære, at jeg agter den Mand langt højere, der er, hvad man nuomstunder kalder en Aristokrat, efter Overbeviisning, end den, der er en Demokrat blot fordi det er Moden. Destoværre, jeg har med min lille Erfaring fundet Verden saa slet, at jeg ikke troer at fejle, naar jeg paastaaer, at der gives usigeligen faa af den første Klasse og usigeligen Mange af den sidste. . . . Sandeligen, dette har især givet mig en saadan Mistro til Verden, at jeg næsten ikke troer noget Menneske, ja næppe mig selv.« — — De Contrabemærkninger, han kunde have at gjøre mod Tilskueren, afholder Heiberg sig fra, da han alt eengang har omtalt det, der i Medaille-sagen laa ham meest paa Hjerte, men »at anfalde anden Gang den Mand, som man seer ikke at være bestemt til at værge sig, det vilde være Niddingsværk.« — — »Lader os

heller ikke« — bliver han ved — »tale om, hvem den af vore bedste og flittigste Skribenter er, der i lang Tid har søgt Materier til at panegyrisere over. Jeg maa blot forsikkre dem om, at det er en Mand, som jeg har saamegen Agtelse for, at jeg ønskede ham denne Svaghed mindre.«

Naturligviis sigter Heiberg her til Rahbek selv.

Allerede tidligere havde han under det paatagne Navn *Simon Sandrue* leveret Tilskueren enkelte Bidrag i Form af Breve, der vist nok, saa velmente de end kunne have været, ved en overdreven Beedskhed maatte opvække ham Fjender. Disse Breve ere:

1791 Nr. 85. Anmældelse af Levnetsbeskrivelse over en uhyre Mængde adelige Skurke og Skurkinder.

Nr. 94. Om Forfatteren til den stygge Piece: »Fuldstændig Deduction over den Coopmanske Stridighed« m. v., hvilken Forf. han under Plads i sit Galleri.

1792 Nr. 93. Om en Skurk, der lønner Andres Tjenestefolk, for at faae at vide, hvad de tale om.

Men nu optog Rahbek i samme Ugeblads 1794, Nr. 21, Mand. d. 17. Marts følgende fjerde Skrivelse[1]) fra Simon Sandrue:

»Herr Tilskuer! Forleden Dag, da den ulykkelige Ildebrand rasede paa Christiansborg Slot, og til en Tid, da

---

[1]) Her skulle vi ogsaa, for at have dem samlede, anføre hans øvrige Opsatser i Tilskueren, skjønt af et senere Dato, nemlig:

1798, Nr. 3 og 4, en morsom humoristisk Skrivelse fra en Molboer, om en ny Calender. Samme Molbo har en Ven, som ikke kan faae Indfødsretten for de mange Tydskere, Engelskmænd og franske Magrantere, som have skrubriberet derpaa.

Nr. 8. Et Brev fra Jean Malheureux, der kom ilde an fordi han vilde bruge Pryglefrihed mod Trykkefrihed (samt nogle Bemærkninger mod Manderfelt. (S. 62).

jeg nok tør forsikkre, at ingen Dansk, Norsk eller Holstener inden Kjøbenhavns Volde var vel tilmode, undtagen de faa Tyve og Hælere, der tænkte at berige sig ved Ulykken, har man, som jeg med Vished veed, om Aftenen seet tvende Personer, der talte et fremmed Tungemaal, og hvoraf især den ene, med et Øjeglas i Haanden, udmærkede sig ved at vise en Djævels Glæde over Ilden. Iblandt andre Udladelser, som endeel af de Omstaaende, der ikke vare aldeles læge Folk, forstode, sagde han disse saare mærkværdige Ord: »For den Summa, som nu brænder, kunde Danmark have ført Krig mod Frankrig i tre Aar.« De begriber nu, Hr. Tilskuer! at Personen ikke maa ynde Danmarks politiske Troesbekjendelse, og deraf kan De vel let forklare Aarsagen til hans Glæde. Jeg nægter ikke, at det jo smerter mig, at denne Skurk kom hjem med hele Arme og Been; thi jeg troer, at det meest inviolable Menneske burde for slige Udladelser have sin Fred forbrudt. For nu at gjøre, hvad jeg kan, til at forevige ham, har jeg besluttet at forskaffe mig hans Portrait, og lade det udskære i Træsnit for at sættes foran i mit belovede Billedgalleri over berømte Skurker; siden dette omtrent vil være det samme som at kagstryge ham in effigie, da det formodentlig vil finde sine Vanskeligheder, at faae den legemlige Straf anvendt paa ham. Jeg har ikke villet undlade at anmælde Dem denne Anekdote til offentlig Bekjendtgjørelse, thi uagtet den omtalte Skurk virkelig henhører til den Klasse af Mennesker, over hvem, som De i et af Deres foregaaende Blade har sagt, den offentlige Stemme har tabt sin Ret, saa troer jeg dog, at Publicum baade kan og bør reclamere denne sin Rettighed til at paaanke deslige udmærkede Skurkagtigheder, især naar de begaaes af udmærkede Skurker. Simon Sandrue.«

Tilskueren (d. e. Rahbek) ledsagede dette Brev med den Erklæring, at han ikke havde mindste Føje til at kalde Simon Sandrues sædvanlige Sanddruhed i Tvivl ved denne Anledning; selvsamme Anekdot var desuden med selvsamme Omstændigheder fra mange forskjellige Kanter kommen ham for Øre. Han erkjendte, at S. Sandrue, som havde paataget sig den tunge, men vigtige Pligt at fremdrage deslige Lumpenheder og stemple dem med deres rette Navn, ikke havde Lov til her at lukke sine Øjne og vise Skaansomhed, at han havde stillet *Niddingen* frem i sit fortjente Lys, og meente, at den, der med heronisk Glæde kunde beskue en Ødelæggelse som hiin, maatte vel ved meer end een Leilighed tilforn have lagt samme Sindelag for Dagen, givet umiskjendelige Prøver paa det indfule og afmægtige Had til Nationen og dens faderlige Regjering, der fremstraalede deraf; — et saadant Menneske kunde næppe hidtil være undgaaet den offentlige Opmærksomhed og den offentlige Foragt.

Disse Artikler vakte stor Opsigt. Vel udlagde man almindelig den Person, som ovennævnte bittre Udfald sigtede til; men næppe har nogen fornuftig Mand kunnet forestille sig, at denne skulde have været saa uklog, at lade sig mærke med, at han følte sig rammet. Dette skede dog. Den, vel tildeels formedelst den da herskende Antipathie mod England og Sympathie med Frankrig, men upaatvivlelig ogsaa formedelst sin Personlighed, i Kjøbenhavn almindelig forhadte engelske Gesandt *Hailes* overgav Grev Bernstorff en bitter Besværing over det nævnte Nummer af Tilskueren, som han paastod indeholdt de groveste Fornærmelser mod hans Person. Han skyldte sit Hof, sagde han, sig selv, sine Colleger og den danske Nation, at for-

dre den meest eclatante Satisfaction, og forlangte, at Greven skulde gribe til de virksomste Midler for at sikkre sig Bladets Forfatters eller Trykkers Person, samt foranledige, at en Criminalsag blev anlagt imod samme, idet han af de danske Love ventede hurtig og exemplarisk Retfærdighed. Grev Bernstorff, som denne Besværing just i de Dage kom overordentlig fortrædigende, forlangte af Cancelliet en alvorlig Undersøgelse. Der blev efter dettes Foranstaltning strax anstillet et Forhør over Rahbek ved Hof- og Stadsretten (en, som det lader til, ved Trykkefrihedssager usædvanlig Fremgangsmaade). Rahbek søgte ved dette Forhør først at bevise, at der ikke kunde fordres af ham, at han for Retten tydelig skulde betegne den Person, han havde meent, da denne ikke i hans Opsats var saa tydelig beskreven, og det var klart, at han ikke havde villet betegne ham tydeligt for Publicum. Derimod kunde han med Rette fordre af Klageren, at denne angav Grunden til sin Klage, en Grund, der aabenbart ikke var at finde i den ubestemte Maade, hvorpaa Beretningen i Tilskueren var affattet. Protokollen over Forhøret blev ved Grev Bernstorff tilsendt den engelske Minister, som, ved at tilbagesende den, krævede criminel Afstraffelse. Nu blev Sagen overgivet Hof- og Stadsretten. Rahbek (thi:

han alene endossered
Hvad Cancelliet assignered
Paa Simon S. & Compagnie

C. F. Horn)

forsikkrede, som mundtlig i Forhøret, saa og skriftlig i sit Forsvarsskrift, at de i Tilskueren om en Unævnts Opførsel ved Ildebranden d. 26. Febr. indeholdte Udtryk aldeles ikke skulde betegne en bestemt Person og altsaa ikke heller

paa nogen Maade den engelske Minister[1]). Han blev af Hof- og Stadsretten aldeles frikjendt, og *Hailes* appellerede ikke, som sees af følgende Skrivelse fra Grev Bernstorff til det danske Cancellie:

»Det er mig en særdeles Fornøjelse at kunne melde det kgl. danske Cancellie, at den engelske Gesandt, Hr. Hailes, har besluttet sig til at lade den mod Prof. Rahbek anlagte Sag beroe ved Hof- og Stadsrettens Dom, uden at appellere fra den. Han har desaarsag gjort mig den mit fulde Bifald fortjenende Erklæring, at han ikke forlanger nogen yderligere Fortsættelse af Processen, da det ikke er overeensstemmende med hans Tænkemaade, videre at forurolige en Mand, hvis han er uskyldig; men at han, hvis denne kun ved sin blotte Benægtelse vil bedække en begaaet Ondskab, gjerne overlader ham til hans egen Samvittighed og den da fortjente Foragt. Der er altsaa intet imod at den fældede Dom faaer sin fulde Retskraft.«[2])

Heiberg, som d. 31. Maj 1790 af Magistraten havde faaet Successionsbestalling paa *efter sin Svigerfader* at være Dispacheur og Mægler i Kjøbenhavn, frasagde sig paa samme Tid Mæglerembedet ifølge en Skrivelse til Magistraten fra Gen. Landoekonomi og Commerce-Collegium af 7. Juni 1794.

Men næppe var den Hailesske Sag lykkelig endt og uden nogen Ulejlighed for Heiberg, før Rahbek selv »ved et ligesaa ubetydeligt som uheldigt Tilfælde« bragte sin Ven uforvarende i Hænderne paa hans Forfølgere. Heiberg havde skrevet en ny Vise, efter et Selskabs (det for-

---

[1]) I J. K. Høsts Christian den 7des Historie hedder det, at Rahbek erklærede og derpaa tilbød sig at ville aflægge Eed, at efter hans Vidende Gesandten ikke var den betegnede Person; saaledes udtrykt synes denne Erklæring at indeholde en Usandhed.

[2]) Schirachs Polit. Journ. 1794 S. 440, 672, 796. Jfr. Rahbeks Erindr. IV. 272. Steffens Hvad jeg oplevede, II. 278.

enede Venneselskab) Anmodning og med det udtrykkelige Forbehold, at den ikke maatte afsynges »saafremt der var mindste Grund til at formode, at den kunde forstyrre noget eneste Medlems Fornøjelse.«

Politiet var strax, som det i de Dages Sprog lød, blevet *gjort opmærksom* paa denne Vise; men havde besluttet at ignorere den, hvis den ikke fik videre Publicitet. Nu traf det sig, at der manglede Manuskript til et Nummer af Tilskueren (f. 1794 Nr. 43), og uden at kjende Visen eller endnu at have Heibergs Tilladelse dertil lod Rahbek den optage i bemeldte Nummer.[1]) Bladet blev strax lagt under Beslag og Generalfiskalen ved kgl. Rescr. 13. Juni 1794 beordret at anlægge Sag mod Forfatter og Udgiver fordi de »paa en uanstændig, dumdristig og forhaanende Maade« havde angrebet Kongen af Storbritannien. Visen, som i det omtrykte Nummer af Tilskueren er udeladt og i Registeret til 4de Aargangs 1ste Bind blot betegnet med 6 Stjerner, kan nu, efterat den har været optrykt i Barfods Polit. Visebog, 1842, S. 60, her meddeles:

Vor Klub er dog en herlig Sag!
Her sidder man i Vennelag,
Og rundt omkring det brede Bord
Kan tale frie Ord.
Men er her en Spion iblandt
Der med sin Sladder — Løgn og Sandt[2]) —
Befører nogen ærlig Mand,
Forbandet være han!

Naar vi er Dagens Arbejd qvit,
Vi samles her og tale frit;
Dog altid udi Sandheds Spejl
Vi skue Statens Fejl.

---

[1]) See Rahb. Erindr. IV. 290 ff.
[2]) Tant. Barfod.

Vor Roes er reen, vor Dadel fri,
Og aldrig, aldrig synge vi,
Naar Excellencen stjal, og sov,
Til Excellencens Lov.

Den sande Lighed hersker her,
Og Alle er vi lige nær
Til fedest Kjød og finest Brød;
Men Ingen dertil fød.
Foragt med[1]) den, der tænker sig
At være mere adelig —
Om han saa stammer fra Peer Thot —
End nogen Sansculot!

Uskyldig er vor Politik.
Vi glæde os, naar vel det gik,
Og ønske at den gode Sag
Ej fare maa i Mag.
Men om vi stundom bande *Pitt*
Og rose *Robespierre* lidt,
Staaer Statens Ro dog ej paa Spil;
Nej, der skal mere til.

King George han spiller høje Spil;
En Satan[2]) fik ham nylig til
At rive Folkets Klubber ned
Sig selv til stor Fortred.
Han troer ej Britten mukke tør
Hvor gal han endog Sagen gjør.
Troer I, godt Folk! slig Politik
Kan længe holde Stik?

---

[1]) mod — Barfod.

[2]) Barfod læser: *Nu* Satan — og billiger dermed Generalfiskalens og Rettens Fortolkning af Ordet »han« i Strofens femte Linie, uden at ændse Heibergs Erklæring. »Det gjør mig ondt, at man har misforstaaet mig,« tilføjer denne, »og jeg tilstaaer at jeg virkelig havde talt tydeligere og bedre, naar jeg havde ladet Ordene lyde saaledes: »Sieur Pitt han spiller høje Spil,
Hans Fætter fik ham nylig til o. s. v.« (Procedure).

I Fyrster paa den hele Jord!
O! troer ej slig en Niddings Ord,
Som der, hvor Folk forsamle sig,
Seer Spor til Borgerkrig!
Om Krig at drømme midt i Fred,
Det røber ond Samvittighed;
Og frygter I for Mytteri,
Er snart jer Magt forbi.

Dog bort med slige Billeder
De kuns forstyrre Glæden her.
Ved Viin at lokke Griller frem —
Fy! den Idee var slem!
Saa bort med alskens Politik!
»Og lad os passe vores Drik!«
Det har vor fælles Ven jo sagt —
Skaal! Klubben staae ved Magt!

Rahbek har 33 Aar senere erklæret, at han, om han end havde kjendt denne Vise før dens Indrykkelse, ikke vilde uadvaret[1]) fundet noget Betænkeligt derved, og at han endnu ikke kunde være enig med den Fiskalshermeneutik, der forklarede om King George, hvad der efter hans fuldeste og uforandrede Overbeviisning var sagt om Pitt, hvem det — endog uden Hensyn til det Sindelag, som her den Tid herskede imod ham fra Tronen til Hytten — umulig kunde være en Statsforbrydelse at sige noget Ondt om. Ogsaa var efter Rahbeks Forsikkring den almindelige Mening aldeles eenstemmig i, at begge vilde blive frikjendte. Men Sagen havde en anden Side. Nylig i Forvejen havde den engelske Ministers Klage foraarsaget Udenrigsministeren Bernstorff store Ubehageligheder. Regjeringen stod paa

[1]) Derimod vedgaaer han, at den mindste Advarsel vilde have været tilstrækkelig til at afholde ham fra at lade aftrykke Visen, »for ikke at give Forfatteren i Hænderne paa dem, der havde svoret hans Undergang« (Erindr. IV. 297).

en særdeles spændt Fod med England, saa at Fredsbrud saare let kunde finde Sted. Det var altsaa et saa kritisk Tidspunkt, at Bernstorff vel kunde, (som G. H. Olsen udtrykte sig) mene sig beføjet »til at opfordre Retfærdigheden imod de Skribenter, der for at blive beklappede i en Klub, satte Fædrelandets Velfærd og Rolighed paa Spil«, medens den store Minister, efter samme Forfatters Vidnesbyrd »vreed sine Hænder for at redde Trykkefrihedens Sag og Landets Fred og Ære tillige«.

Men om der end under saadanne Omstændigheder var Grunde til Saggivelse, og om man end, imod Heibergs Paastand, at »de paaankede Ord ikke indeholdt andet end den rene Sandhed og næppe tiende Delen af hvad andre Forfattere paa samme Tid sagde i samme Anledning uden at blive tiltalte«[1]), vilde anføre, at det ikke altid og ubetinget er tilladt at udtale den rene Sandhed, og at det kommer meget an paa, hvem der siger den, saa vil Ingen, der upartisk læser Proceduren og er overbeviist om Heibergs Sanddruhed, kunne nægte ham, at han blev dømt »fordi Hof- og Stadsretten havde læst en anden Syntaxis end han«. Man sammenligne Rahbeks Erindr. IV. 308.

Dommen faldt d. 16. Nov. 1794, og Dagen derpaa fik Rahbek følgende Skrivelse fra Heiberg:

---

[1]) Birckner har med sin sædvanlige Frimodighed yttret sin Mening i disse Ord: »Hvor inconseqvent og ubilligt var det da ikke at straffe Heiberg, der i sin Vise virkelig ikke havde sagt mere, end hvad der allerede mange Gange og paa mange Steder var blevet sagt ikke blot om den af ham angrebne, men om saa mange andre af Europas Regjeringer? Jeg veed vel, man vil undskylde dette Skridt med Nødvendigheden; men selv forudsat at denne, for enhver dansk Mand sørgelige Nødvendighed havde sin Rigtighed, saa var dog Tilfældet dengang ikke indtruffet, det afstraffede Angreb var ikke fra behørige Steder blevet paatalt.« Birckners saml. Skrift. 1. D. S. 39.

»Kjære Ven! Vistnok blev jeg imorges paa en ikke meget behagelig Maade overrasket af Bierring, der bragte mig Domslutningen. Endnu igaar blev det mig sagt som vist, at Dommen lød paa 100 Rdl., tænk dig altsaa min Forundring da jeg læste 300 Rdl. Den er meget naadig den gode Hof- og Stadsret, tænkte jeg, men endnu mere retfærdig. Jeg skrev strax Schønheyder[1]) omtrent saaledes til:

» »Det er bedre at falde i Guds Haand end i Menneskenes« sagde Kong David, og da Højesteret bestaaer af Mennesker, saa appellerer jeg ikke. Jeg er overbeviist om, at D. V. har gjort, hvad De kunde; jeg takker Dem oprigtig, og beder om Deres Regning for Umagen, udbedende mig kun endnu den Godhed, at De vil skaffe mig hele Sagen beskrevet.« «

»Jeg agter at lade den trykke med den saa svære nødvendige Forsigtighed for at udbringe deraf hvad jeg kan, og Resten maa spædes til. At du blev frikjendt, glæder mig, fordi du burde frikjendes; men jeg nægter ikke, at det smerter mig, at Retten slet ikke vilde have Hensyn paa den beviste Sandhed, at jeg ikke har søgt at divulgere Visen, og dog har man forsikkret mig, at jeg ikke var bleven tiltalt, naar Divulgationen ikke havde været. Du skylder mig i denne Sag aldeles ingen Deeltagelse paa Pengenes Vegne, kun alene Hjertets og Hovedets Deeltagelse udbeder jeg mig, og derom er jeg forvisset. Havde du ikke bedet mig om Tilladelse til at indrykke Visen, da havde jeg sikkert bedet dig om at gjøre det; følgelig, naar der skal lides, er det mig og ikke dig, det bør gaae ud over. Vistnok er en

---

[1]) Heibergs og Rahbeks Sagfører, Kammerradvocaten Johan Martin Schønheider.

3-400 Rdl. en Summa, der ikke er let at finde; dog den findes vel, og ihvor det gaaer, saa er det min Trøst, at jeg lider for Sandhed.« — —

Han anførte nu de 6 Linier af Churchill, som han siden satte til Motto paa sin Procedure, og som han længe havde gjort til sit Valgsprog, og slutter derpaa saaledes:

»Lev vel, og lad mig dog see dig af og til paa vores Børs (Parterret). Det er næsten den eneste Fornøjelse, jeg nyder udenfor min Stue. Dette Stød skal desuden ikke kunne forsone mig med en Verden, som jeg allerede længe har været kjed af, naar ikke nogle faa Mennesker bandt mig til den, og naar jeg ikke ansaae det for et Cuionerie, ikke at kunne taale hundrede Ubehageligheder for hver Behagelighed, der kan møde. Lev vel, og vær som før min Ven.

P. A. Heiberg.«

Den 17. Nov. 1794.

»Jeg maatte«, siger Rahbek, »være i højeste Grad uskjønsom og hver god Mands Agtetse uværdig, naar jeg ikke, endog uden Mindelse, havde opfyldt den Fordring, hvormed Brevet slutter, fra en Mand, der, ramt af et Stød, som, skjønt uden at bøje ham, smertede ham saa synlig, og som jeg, skjønt uvitterlig og uforsætlig, havde paadraget ham, kunde i den første friske Smerte tænke, skrive og handle saaledes. — Vort Venskab var ikke fra først af nogen Samkvems eller Omgangs Forbindelse; tværtimod vare vore første nærmere Berørelser intet mindre end venskabelige. Midlertid lærte jeg alt i disse at kjende ham som en Mand af Hoved og Kundskaber, hvem jeg maatte ære, og hvem jeg i Anledning af hans Arbejder ikke kunde undlade at yde den Agtelse, jeg skyldte ham. Uden at han nogensinde hørte til min inderste Kreds, hvor han endog havde mange

Ugunstige, knyttedes dog snart eet Baand mellem os efter det andet; og jo nærmere jeg lærte at kjende ham, jo mere jeg erkjendte hans ualmindelige Menneske- og Borgerværd, hans mageløse Arbejdsomhed, hans strænge Retsindighed [1]), hans sjældne Nøjsomhed, jo mere opildnedes min oprigtige Højagtelse til et inderligt Venskab. Jeg siger det frimodig, thi jeg siger det med fuld Overbeviisning, ikke har jeg kjendt den Mand, der med større Tryghed end han kunde lade sit Borgerværd prøve efter den kostelige fjerde Artikel af Borgerpligternes Erklæring i den franske Constitution fra Aaret 3: Ingen er god Borger uden han er god Søn, god Fader, god Broder, god Ven og god Ægtemand; og jeg tilføjer, at jeg saaledes har kjendt ham i ethvert af disse Forhold, at jeg kan fremstaae som Vidne og uden Betænkning anvende paa ham, hvad Cowley sagde om sin Ven Crashaw:

Hvis vrang hans Tro i Noget været har,
Ret — jeg med Vished veed — hans Levnet var.«

Dette Venskab, grundet paa gjensidig Agtelse, et Venskab, som Rahbek endnu i sine sidste Leveaar erklærede at være maaskee mellem Alt, hvad der udgjorde hans Stolthed som Menneske og Borger, det, der gjorde ham stoltest, led en kort Afbrydelse i det følgende Aar, 1795, da Rahbek i Tilskueren havde indrykket nogle satiriske

---

¹) Rahbek erindrer saaledes, at Heiberg i Aaret 1794 bad ham om et Anbefalingsbrev til Holland, da han for et Handelshuus skulde gaae derhen og formodentlig derfra til Paris i Anledning af nogle Skibe og Ladninger, der vare faldne i de Franskes Hænder, og at han glædede sig særdeles til denne Rejse. Efter nogen Tid spurgte Rahbek, naar han skulde have Brevet. »Det behøves ikke«, svarede Heiberg, »jeg mærkede, de havde ikke reent Brød i Posen, derfor valgte de mig, at jeg skulde gjøre Sagen ærlig ved mit Venskab med Missionen her; saa sagde jeg mig fra det.«

Breve af Zetlitz, som Heiberg troede at indeholde en Pasqvil imod sig. Han tilskrev Rahbek et skarpt Brev af 1ste Sept. 1795 (Rahb. Erindr. IV. 377), hvori det hedder: »Uagtet du i Henseende til dine Meninger om den *franske Frihed* er noget nær orthodox, saa vær forvisset om, at der er intet Menneske saa blindt, at det jo af dine idelige Lovtaler over den danske Regjering og dem, i hvis Hænder sammes Roer findes, tydeligen seer, at Frygt og Svaghed, samt Bestræbelse at yndes af alle Partier, forfører dig ofte til at modsige dig selv og at arbejde imod den Frihed, som du foregiver dig at ynde. Betænk dog, at den, der vil være Ven af Alle, bliver Ven af Ingen, og nedlæg heller din Pen, naar du ikke har Mod og Kraft nok til at forsvare den Sag, som du anseer for den gode Sag. Saaledes gjør jeg, og fægter jeg da ikke mere for Friheden, der heller ikke trænger til min Arm, saa skal jeg dog aldrig fægte imod den.« — —

Ved efter 32 Aars Forløb at publicere dette Brev (i Erindr. IV. 377) skriver Rahbek: »Uagtet Heiberg, vel endog fra temmelig tidlige Dage, havde mødt saamegen uforskyldt uværdig Behandling, at man ikke kan undres, om man, maaskee just ifølge hans Godtroenhed, kunde godt, naar man vidste Grebet, vække Mistanke hos ham, har jeg ikke kjendt noget Menneske, der var lettere og villigere til at vende tilbage til sin gode Mening om dem, man havde gjort ham mistænkelige.« En mundtlig Forklaring synes at have forsonet Heiberg; men en ny Kurre paa Traaden udspandt sig, idet Heiberg, som troede den udmærkede Actrice Madam Preisler undertrykt af et Parti, i Spidsen for hvilket Øretudere vilde indbilde ham, at Rahbek stod, overeensstemmende med sin Charakteer strax var rede til at træde i Skranken for hende. Dette foranle-

digede en Strid mellem Heiberg og M. C. Bruun af den Art, at »kun Fanden havde Fryd deraf«, og i hvilken Heiberg ifølge den almindelige Calumnie havde Rahbek mistænkt for at have ægget og væbnet Bruun. Rahbek gav imidlertid en saadan offentlig Erklæring, at Heiberg maatte stilles tilfreds, som han, uden at det kom til egentlig Fredslutning, tilkjendegav i de Lag, hvori de samledes i Anledning af Heibergs gamle Ven, den svenske Digter Paykulls Nærværelse i Kjøbenhavn, hvorved Stiftelsen af et literært Brodersamfund mellem begge Nationer med megen Iver kom paa Bane [og i Iris og Hebe]. Ikke længe efter (Januar 1797) forlovede Rahbek sig, og hans Brud blev Heibergs inderlige Veninde ligesom senere hans Søn Johan Ludvigs kjærlige Plejemoder (Rahb. Er. V. 139).

Men Fejden mellem Heiberg og Bruun er for dens Følgers Skyld vigtig nok til at dvæle ved noget længere. *Samsöes* Sørgespil *Dyveke* blev første Gang opført d. 30. Januar 1796. I Adresseavisen s. A. Nr. 27 (3. Febr.) spurgte en Anonym, hvorfor Dyveke ikke blev opført, saalænge der gaves utallige Lysthavende. I næste Nummer svarede Theaterdirectionen, at det ikke kunde skee formedelst Madam Rosings nærforestaaende Nedkomst. Anonymen spurgte nu (i Nr. 30), om Stykket ikke desuagtet kunde gives, da man vidste, at Sigbriths Rolle var tildeelt Madam Preisler som Reserve. »Man tør troe«, sagde han, »uagtet Hr. Professor Rahbeks modsatte Mening, at denne førtjente, skjønt i 4 Aar nedtrykte Kunstnerindes Talenter, der trods Avind ere umiskjendelige, ville fyldestgjøre enhver Forventning, hvortil man ved Madam Rosings sandelig ikke miskjendte Kunst er bleven berettiget.« — Flere gjentoge Begjeringen om Dyveke, og i Nr. 38 opfordredes den

første Spørger til at bekjendtgjøre, paa hvad Maade Mad. Preisler var nedtrykt, forsaavidt Directionen kunde tilregnes Deel deri. Nu svarede denne, som var Heiberg, under Navn i Nr. 39 (d. 17. Febr.), at han aldrig havde sagt, at Mad. Preisler var nedtrykt af nogen *Direction*, men *om* han havde gjort det, saa var det dog ikke en Følge, at han havde meent en af Kongen beskikket Direction.

Imidlertid udkom Nr. 13 af M. C. Bruuns dramaturgiske Blad Svada, hvori, foruden Noget om Falsens d. 6. Febr. opførte »Festen i Valhal«, ogsaa var Noget om Avertissementerne angaaende Dyveke. Herimod skrev Heiberg i Adresseav. Nr. 42, 22. Febr., at den ham personlig ubekjendte M. C. Bruun havde behandlet en agtværdig Mand og Forfatter (Falsen) som en Dreng. Det gjør ham ondt at maatte optage sin henlagte Pen for at bruge den mod en ung Mand af Bruuns Talenter, der dog »siden han anlagde sit Opdragelses-Institut for Skuespillere[1]) — *formodentlig* som Medlem af en Comité secret — har tabt meget af den Agtelse, han forhen havde erhvervet.« Selv forsvarer han (Heiberg) sin Mening »blot efter Overbeviisning, uden Hensyn til Forbindelser eller Autoriteter, og vil gjerne overlade det sidste Ord til Gudinden Svada.«

I Nr. 45 af Adr. Av. svarer Bruun ham med følgende Invectiver: »Naar Heiberg først faaer beviist, at han ikke een Dag har skrevet Frihedsviser og en anden Dag væmmelig smigrende Cantater; naar han faaer beviist, at det ikke er ham, som i en Folkesang kaldte Qvistrumbroes-Negotiationen et *vundet* Slag[2]); naar han faaer beviist, at

---

[1]) Her menes det ovennævnte dramaturgiske Tidsskrift.

[2]) See den S. 137 omtalte »Almindelig Folkesang for hele Kjøbenhavn.«

den, der paa eengang smigrer og haaner, kryber og trodser, er en selvstændig og agtværdig Mand, saa, om ikke før, vil han lære — — at man ikke bør misbruge de offentlige Tidender til at *forelyve* Publicum noget om indbildt Nedtrykkelse.« Han tillægger Heiberg »formeget af Fremfusenhed, Selvindbildskhed og Skjeldesyge, forlidet af rolig Eftertanke og Beskedenhed«, og affærdiger i lige Maade Falsen og et Par Andre.

I det følgende Nummer skriver Heiberg til Falsen, at den 5½ Aar gamle Tanke af ham, som Bruun nu fiskaliserer, havde han i det mindste paa den Tid anseet for rigtig. Men Bruun »har Uret, ifald han troer, at jeg ikke har berigtiget eller villet berigtige nogen af mine forrige Ideer, og han har Uret, ifald han skulde være saa ubillig at paastaae, at den, der for 5½ Aar siden holdt ham for et beskedent ungt Menneske, skal endnu ansees for at tænke saaledes.« — — »Tilsidst, kjære Falsen! synes det mig, at M. C. Bruun har taget til sit Valgsprog, hvad Mester Geert Westfaler siger: Jeg vil heller Folk skal sige: der sidder en carnaliøsk Tunge paa den Karl.« — —

Samme Dag udkom Nr. 14 af Svada indeholdende en »Fuldstændig Belysning af Heibergs Opdigtelse« [ogsaa særskilt, 8 S. 8.] angaaende den ovenomtalte comité secret, saavel som Falsens »Ord til Publicum« (8 S. 8.), en Piece, hvori denne Forfatter værner sig mod Bruuns Beskyldning for Smiger og Usandhed og siger mange gyldne Ord.

Den 29. Febr. udgav Heiberg (som samme Dag tirredes af Bruun i Adr. Av. Nr. 48): »Et Par Ord til Publicum, ang. Hr. M. C. Bruuns Forhold i disse senere Tider. 8. S. 8.« Han vil ikke skrive meer i denne Sag eller følge Bruuns Opfordring (om at navngive foromtalte comité secret), før

denne offentlig erklærer, at han angrer sin hidtil i Striden viste Adfærd, godtgjør med tvende i Literaturen agtede Mænds Vidnesbyrd, at han selv ikke har gjort sig skyldig i saadanne personlige Stiklerier, som han laster Andre for, og stiller hine to Mænd i Borgen for sin fremtidige Opførsel. Naar M. C. Bruun har sagt, at Heiberg ikke kan eller tør bevise, at Mad. Preisler har været nedtrykt, saa bemærkes, at han for Øjeblikket ikke *vil* det, men baade *kan* og *tør* og, naar hans Tid kommer, skal bevise sin Paastand. Dog vil han gjerne erklære, at M. C. Bruun ingen Deel har i denne Nedtrykkelse; thi hans Stemme har hidtil været for ubetydelig til at nedtrykke noget Talent. Heiberg derimod har hverken navngivet eller udpeget noget Individ og følgelig ikke gjort nogen Beskyldning, hvis Rigtighed det kunde tilkomme ham juridisk at bevise. Han har kun sagt og siger endnu, at der existerer en saadan comité secret, i hvilken M. C. Bruun kan spille en St. Just's Rolle, og vil ikke skrive Meer i denne Sag, naar Bruun ikke opfylder de ovenmældte Vilkaar.

Bruun skrev derpaa: »Afskeds-Complimenter til P. A. Heiberg med Motto: Mon Fanden tog Borgmesteren etc. 8 S. 8.« — hvorhos han i Adr. Avis. Nr. 62 (15. Marts) yttrede, at Heiberg »smukt taalmodig havde stukket hans bestemte Erklæring om og uimodsigelige Beviis for, at *han er en Løgner*, i Lommen.«

Imidlertid var omsider Dyveke bleven opført, medens Bruuns Kamp fortsattes mod Wedel Jarlsberg, som under 8. Marts havde skrevet og ladet trykke et Brev til Heiberg om det i Dyvekefejden Passerede. Dette foranledigede et »meget velskrevet« Brev [af 13. Marts] fra Heiberg til »Borgeren Wedel Jarlsberg« [1]). Han fordrer deri blot Frihed til at

[1]) [Disse to Breve udkom samlede. 38 S. 8.]

yttre sin Mening og stikler paa Rahbek som den, der havde offentlig irettesat ham, fordi han 3 Aar tidligere havde kaldet Stanislaus »Kongen uden Lige«, og som den, der stak bag ved M. C. Bruun og hans øvrige Modstandere. Rahbek gav nu i Minerva 1796, 1. Qv. S. 238, Heiberg den foran (S. 177) omtalte offentlige Erklæring.

Endelig meddeelte Adresseav. Nr. 70 (d. 25. Marts) Følgende:

»Naar Hr. M. C. Bruun uden Tvetydighed og offentlig i de kjøbenhavnske Adresse-Contoirs Efterretninger tilbagekalder det Ord *Løgner*, som han først i sit Blad, kaldet Afskedscomplimenter, og siden i ovenmældte Aviser Nr. 62 har brugt imod mig, og derhos erklærer, at han med bemældte Ord Løgner ikke har havt i Sinde at fornærme min borgerlige Ære og Agtelse, da vil jeg, overladende den literaire Deel af vor Tvistighed til den eneste competente Dommer, Publicum, ikke tage i Betænkning, her at gjentage offentlig, hvad jeg allerede for rum Tid siden frivillig og uden Tvetydighed offentlig erklærede, at M. C. Bruun aldeles ingen Deel haver i Skuespillerinden Madam Preislers af mig omtalte Nedtrykkelse, og tillige at erklære, at jeg ikke med noget Udtryk i denne hele Fejde, end ikke ved det om comité secret, har villet fornærme Hr. M. C. Bruuns borgerlige Agtelse. P. A. Heiberg.«

»Ifølge Hr. Translateur Heibergs ovenstaaende utvetydige Erklæring, finder jeg mig beføjet til uden noget Tilbagehold at erklære for ugyldigt *ethvert* af mig i denne Fejde mod Hr. Translateur Heiberg brugt Udtryk, for saavidt det er eller kunde ansees for at være mod hans borgerlige Agtelse og Ære fornærmeligt, overladende i øvrigt, ligesom Hr. Heiberg, den literaire Deel af de mod mig i denne Sag gjorte Bebrejdelser til Publicums Dom. M. C. Bruun.«

»Saaledes som ovenstaaende udviser, er den mellem Hr. Translat. Heiberg og Hr. M. C. Bruun opkomne Tvistighed i vor Overværelse bleven afgjort.

d. 24. Marts 1796.

Falsen. Nyerup.«

Dette ved Nyerup og Falsen mæglede Forlig endte Dyvekefejden. Uagtet det var M. C. Bruun, der egentlig kun havde forløbet sig, havde han dog været vanskeligst at bevæge til Forliget. At Heiberg derimod havde Uret i Hovedsagen angaaende comité secret, er tilstaaet af hans egne Venner (See J. K. Høsts Erindringer, S. 39). Forresten var dette Forlig ikke derfor en Forsoning, og medens der i Anledning deraf var Maaltider hos Klingberg, Falsen, Nyerup, Hornemann og Heiberg, viste denne ogsaa deri sin Conseqvents, at han ikke indbød Bruun til sit. Han kunde ej heller afholde sig fra at benytte en given Lejlighed til at kritisere Bruun, med Sidehug til Rahbek som dennes *elskede* Ven, i et Brev, indrykket i Iris og Hebe 1796, IV. S. 373. »Jeg har altfor megen Agtelse for denne unge Mands Hoved og Talenter«, hedder det heri, »til at skjenke ham literaire Fejl, der i det Højeste kunne tilgives en Smører«. Han paaviser dernæst en Deel Fejl eller Skjødesløsheder i nogle Oversættelser af Bruun. »Jeg er vant til«, fortsætter han, »at see mine Hensigter misforstaaede; — — De, Hr. Tilskuer, — — vil dog vel lade mig vederfares den Ret at troe, at jeg ikke skrev disse Linier for at forvolde Hr. Bruun Ubehageligheder, men for at befrie ham derfra, i det jeg advarer ham om at anvende større Flid paa sine følgende Oversættelser. — — Jeg kan ingen Paastand gjøre paa at være Poet; men derimod frasiger jeg mig ikke Følelse for poetiske Skjønheder eller Ret til at bedømme Poeter. Jeg føler, at Herr Bruun

har Anlæg til at blive en fortræffelig Poet; men jeg raader ham til at ansee det for vanskeligere at naae dette Navn end han hidindtil har troet.«

Dyvekefejdens sørgeligste Følge var, at den fremfor noget Andet »fordunklede den Glands, der hidtil havde ligesom helliget Meningsfriheden«. Ikke blot havde to af dennes ypperligst udrustede Kjæmper, Heiberg og Bruun, med stigende Lidenskabelighed befejdet og nedværdiget hinanden; men en Hærskare af anonyme og pseudonyme Skriblere havde besudlet Literaturen. Intet Under, at Skrivefrihedens ypperste og meest patriotiske Venner nærede en ikke ugrundet Frygt for, at dette (som E. Falsen under Fejden skrev) »Borgerfrihedens og alt tænkeligt Menneskehelds Palladium skulde gaae tabt i denne Forvirring.«

»Det var Tid«, skrev Hertugen af Augustenborg, »at foretage noget Alvorligt for at raade Bød paa den Ustyr, der beskjæmmer den nyere Literatur. Kaadheden, hvilken Intet er helligt, og der stedse kun vil storme og nedbryde, uden tillige at opbygge paany, eller skaane og befæste det nærværende Gode, maa drives tilbage; Literaturen maa ophøre at fremstille en Kampplads for raae nedrige Lidenskaber, og den med gavnlig Videnskabs Herredom tilbagevendende Urbanitet maa med Skam og Skjændsel tilbagevise Pøbelens Sprog, hvor det henhører. Alt længe var dette vor faderlige Regjerings Ønske.«

At de sidst anførte Ord vare en Sandhed, viste sig faa Maaneder derpaa, da der nedsattes en Commission af 4 Mænd (Etatsraaderne L. Nørregaard og O. Malling, Justitsraad M. Fridsch, og Prof. M. T. Cold) til at udarbejde et Udkast til en Trykkefriheds-Anordning, da Regjeringen, som det i Commissoriet hed, erkjendte Trykkefrihedens Nytte saavel for Regjeringen selv som for Folket.

Til denne Commission helligede Heiberg sin — som Rahbek kalder den — krystalklare[1])

»En Draabe i det store Hav af Skrifter om Skrivefriheden, Kbvn. 1797. 22 S. 8.«[2])

hvori han med sædvanlig Frimodighed yttrer sin Frygt for, at de ovennævnte 4 Mænd, uagtet alle deres Kundskaber, Talenter og redelige Hensigter, ikke vare dette Æmne aldeles voxne. Han bemærker, 1) at naar man ikke maa skrive *mod* Religionen, men kun *for* den, vil den tabe derved, da den vil blive anseet for svag, og at man ikke bør straffes for Meninger; 2) bestemmes der, at Religionen og dens Bekjendere ikke bør *haanes*, saa bør denne Bestemmelse ikke alene gjælde om Lutheranere; 3) forbydes der at skrive *mod* Regjering og Constitution, saa bliver dette Forbud eensidigt, naar man maa skrive *for* samme, og derved kan al Skrivefrihed tabe sig. 4) Han tilstaaer, at hans Overbeviisning vilde lede ham til at troe det *tilladeligt*, i Skrifter at opfordre til Oprør; dog tør han af Ærbødighed for store Philosopher ikke erklære dette for *Ret*[3]) og tilføjer, at han for sin Person ingenlunde er misfornøjet med en Skrivefriheds-Forordning, der forbyder det; thi, siger han, »jeg har aldrig opfordret og skal aldrig

---

[1]) D. D. Tilsk. 1798, S. 763: Men destoværre, mod en eneste krystalklar Draabe i det store Hav, hvor mange Spande fulde af det fæleste Blækhornsgrums o. s. v.

[2]) Rec. i Iris 1798. I. 97. og af Collet i L. E. 1798. S. 246-50. Collet ønskede, at »en Mand af Forfatterens Talenter, Kundskaber og Grundsætninger, — — den Skribent, der saa ofte har viist sig som Sandheds og Retfærds djærveste Talsmand« havde afhandlet Æmnet med Fuldstændighed og fremsat sin Overbeviisning i en mindre ubestemt og vaklende Tone. Dog endog ved denne lille Afhandling troer han, at Forf. har gjort sig fortjent af Nationen. — [Fornødne Oplysninger ved Dr. Heibergs Draabe i det store Hav. Sandheden helligede. Kbh. 1798. 46 S. 8.].

[3]) Jvnf. Ørsted om Trykkefrihedsloven af 27. Sept. S. 74-76.

opfordre til Oprør. Loven, selv den, om hvis Uretfærdighed jeg troer mig overbeviist, skal aldrig finde nogen mere villig til at lyde sig end mig, naar man blot vil tillade mig at *sige*, i det jeg lyder Loven: Den er uretfærdig. Loven skal jeg lyde, fordi jeg vil og bør; Magtsprog fordi jeg maa og skal.« 5) Han mener, det bør være tilladt at skrive mod Embedsmænd. Slutningen lyder saaledes: »Ingen ønsker mindre end jeg at ryste Danmarks Constitution, uagtet alle de Fejl, jeg med Raynal og Flere troer at finde deri; ingen skal mindre modsætte sig de offentlige Authoriteter end jeg; og dette er meget nær alt, hvad man har Ret til at fordre af den, der fra det Øjeblik, da han greb Pennen for at fægte mod hvad han holder for Misbrug, ikke har vundet andet end Regjeringens uforskyldte Unaade, og dens blinde Anhængeres Had og ondskabsfulde Forfølgelse.«

I Sommeren 1797 gjorde Heiberg en Forretningsrejse i Norge, og var i 5 Uger borte fra Kjøbenhavn. (Rahb. Erindr. V. 39). Da skreves: Tvende Breve fra Riegels til Heiberg rejsende i Norge; om Vinkelskriveri, forhexede Præsidentpenne, om Bibellæsning og om Nordmændenes haarde Bygdelænker; (udkomne i Khvn 1797, 8.). Vi vide forresten intet nærmere om denne Rejse. I det foregaaende Aar havde Heiberg i Iris og Hebe (1796, IV. 158-64) skrevet: »Et Par Ord angaaende Kobberstikker Haas's norske Prospecter«; og deraf udspandt sig en lille Skjærmydsel, idet Prof. Torkil Baden udgav »Rettelser og Kunstdomme«, Kiel 1797, hvori han kritiserede Heibergs Bedømmelse. Herimod skrev Heiberg nogle Ord i Iris og Hebe 1797, (I. S. 127). Han er yderst villig til at tilbagekalde sin Dom, naar man med Grunde beviser, at den er urigtig, men udbeder sig af

Baden, at han først »vil behage at see det Kobber, som han forsvarer, uden, som han selv siger, at have seet det.«

I Aaret 1798 blev Professor og Consul *G. H. Olsen* Notarius Publicus i Kjøbenhavn. Hermed var det, efter Heibergs Fremstilling af Sagen, gaaet saaledes til:

Heiberg, som allerede i 1786 var bleven bekjendt med den daværende Notarius Publicus Justitsraad *Schmidt* og havde assisteret ham til hans Fornøjelse med adskillige Documenter i fremmede Sprog, erholdt som ovenfor viist (S. 116) i April 1787 *Bestalling* paa at være Translateur i de europæiske Sprog, dog med Indskrænkning i Henseende til visse Sprog, som Justitsraad Schmidt erklærede, at han selv personlig forstod. Fra den Tid besørgede han, foruden sine egne Forretninger, alle Oversættelser for Notarialcontoiret, det tydske Sprog ene undtaget, endogsaa saadanne, som han stricto jure kunde have expederet i sit eget Navn.

Da han i 1790 havde erholdt Successions-Expectance paa sin Svigerfader Dispacheur Buntzens Embede (see S. 168), bad Schmidt ham, at han ikke maatte forlade ham, saalænge han levede og var ved Tjenesten, hvorimod han lovede, saasnart det lod sig gjøre, at anvende Alt, hvad der stod i hans Magt, for at udvirke Heiberg Succession paa sin Tjeneste, hvilket han formodede ikke vilde blive ham nægtet i Betragtning af hans høje Alder og de byrdefulde Vilkaar, paa hvilke han i 40 Aar havde forestaaet Embedet.

I 1796 fandt Schmidt det Tid at søge om Lettelse for sit Arbejde, og efter Aftale med ham talte Heiberg med General-Procureuren Christian Colbjørnsen, hvem han forestillede Schmidts Ønske og sine egne Argumenter. Colbjørnsen svarede, at man ikke med Rette kunde nægte Schmidt den attraaede Lettelse, men at det var bekjendt,

at Candidat *Kjønig* havde Expectance paa Embedet. Vel var han moralsk overbeviist om, at Kjønig aldrig kunde faae Tjenesten, men det vilde dog være en forhadt Sag at tage denne Omstændighed under Ventilation, førend Vacance virkelig indtraf; i dette Tilfælde var det Cancelliets og hans (General-Procureurens) Pligt at sige, hvad de vidste desangaaende, hvortil hørte, at Heibergs fortrinlige Duelighed til Embedet var Collegiet bekjendt.

Heiberg besluttede da, ikke at foretage sig noget desangaaende, før Schmidt indgav sin Ansøgning om at maatte resignere. Dette skede den 11. Dec. 1797, og samme Dag indleverede Heiberg en Ansøgning om enten at erholde Tjenesten paa de Schmidt bevilgede Vilkaar eller og at blive constitueret for Schmidts Levetid, idet han erklærede, ogsaa efter den Tid at være fornøjet med Hans Majestæts Bestemmelse, om og paa hvilke Vilkaar han da kunde erholde Tjenesten.

Denne Ansøgning bilagde Heiberg med syv Attester, nemlig fra Formanden og de Ældste for Grosserer-Societetet, fra Advocaterne i Højesteret, fra Directeurerne for Sø-Assurance-Compagniet, fra Dommerne i Hof- og Stadsrettens Vidnekammere, fra Politikammeret og fra Søretten, hvilke deels bevidnede hans Duelighed, deels hans Nøjagtighed og Flid, deels ogsaa (som Højesteretsadvocaterne) *ønskede*, at et Embede, hvis Førelse er saa vigtig for Publicum, maatte betroes den Mand, hvis Ævne og Duelighed gjennem en Række af Aar var beviist. Hertil føjede endelig den gamle Notarius sin særdeles Anbefaling.[1])

Da endelig Embedet blev opslaaet vacant, indgav Heiberg under d. 10. Febr. 1798 sin Continuations-Ansøgning.[1])

---

[1]) See Suum cuique, 10-23, med dens Bilag.

Men i en Ansøgning af 7. Febr. s. A. havde *G. H. Olsen*, som forhen havde været Repetent og Professor ved Sorø Akademie og siden kgl. Consul i Tunis og Algier, men nu med Vartpenge laa ledig i Kjøbenhavn, søgt om at erholde Tjenesten, dog paa Vilkaar, at han maatte beholde sine Vartpenge tillige, saalænge de to Trediedele af Indtægterne tilfaldt Schmidt. Erkjendende, at Embedet krævede Kundskab til Lovene og til fremmede Sprog, beraabte han sig paa, at han, skjønt ikke Candidatus juris, dog i Sorø havde manuduceret til juridisk Examen, og at han talte og skrev Tydsk, Fransk, Engelsk og Italiænsk. Udfordredes der Vidnesbyrd om hans strænge Retskaffenhed, da haabede han fra Grev Schimmelmann og Bernstorff at vorde understøttet med disse.

Kongen gav Notarial-Embedet til Olsen.

Heiberg, der maatte føle sig inderlig krænket over denne Tilsidesættelse, udgav strax:

»Suum cuique til mine Medborgere. 1798. 60 S. 8.«. hvori han oplyste Publicum om, hvad han vidste af Sammenhængen med sin Tilsidesættelse og ikke sparede paa bittre Udfald mod dem, af hvilke han troede sig ilde behandlet. Dette kan man tilgive den dybt saarede Mand. Han frakjender ikke Olsen Klogskab, Duelighed i Almindelighed og maaskee endog større Kundskab i »Bogsproget og det fine« end den, han selv besad, og har vist nok Ret i, at han i nærværende Tilfælde, hvor det gjaldt om nogle tusinde Sø- og Kunst-Termini i en halv Snees Sprog, der ikke let læres uden af en lang Routine, »som ingen Andre end jeg (Heiberg) har kunnet have i Kjøbenhavn i de sidste 11 Aar« — kunde, uden at fornærme Olsen, tiltroe sig Adkomst til Embedet fremfor ham. Derimod vil man ikke kunne forsvare hans Hentydning paa, at Olsen skulde have

havt sin tilkommende Svigerfaders Indflydelse at takke for Embedet, hvorved han kastede en ufortjent Skygge paa ædle Mænd, eller at han ved at controlere Olsens Embedsførelse, medens denne var Begynder i Tjenesten, og ved at fremdrage et vanskeligt Document, hvori han havde opdaget nogle Fejl, men som paa ingen Maade vedkom ham, vilde nedværdige sin lykkelige Medbejler i Publicums Øjne.

Olsen maatte, naar han ikke vilde udsætte sig for at blive anseet som en uduelig Embedsmand, forsvare sig og gjorde dette i sit Skrift:

»Audiatur et altera pars. Kh. 1798, 78 S. 8.«,

hvori han vel for den upartiske Læser fremførte deels Beviser for ikke at have handlet anderledes, end som det kan forenes med en retskaffen Mands Charakteer, deels et Forsvar for sin Notarialattest for Oversættelsen af det omtalte Document, men deels ved mange og ufornødne Angreb paa Heibergs Person og Handlemaade, deels og især ved den uheldige sarkastiske Tone, hvori hans hele Forsvar var holdt, og hvori han ikke havde Heibergs Mesterskab, i mange Maader blottede sig for denne, som nu strax var rede med:

»Tu si tacuisses, philosophus mansisses. Til Svar paa Hr. Notar. Publ. Olsens Roman Audiatur et altera pars. Khvn. 1798. 80 S. 8.«

Her klarer han for sig mod Olsens og Andres Angreb, men lader sig lidenskabeligen forlede til nye Anfald paa Olsens Embedsførelse og Person, hvilke denne under 9. Aug. s. A. i

»Duplik ell. fornødent Gjensvar o. s. v., Kbhvn 1798. 92 S. 8.«

værner sig imod.

At det store Publicum i denne Strid — *Notarialfejden* —, som beskjæmmedes ved en heel Deel, tildeels

navnløse Smørerier af forskjellige Skriblere, var paa Heibergs Side, behøver næppe at tilføjes og havde sin forklarlige Grund deels i den for en Deel overdrevne Agtelse, han og hans Kundskaber hos dette stod i, deels i en naturlig Følelse af den Uret, ham var skeet. Rahbek havde i Tilskueren, 12te Juli 1798, S. 422 ff. forgjæves ønsket, at Kampen maatte være forbi, »da der ved den kun var at tabe, intet at vinde; da det eneste Document, der i denne Sag var af Vigtighed, Cancelliets Forestilling om det omtvistede Embedes Besættelse, dog næppe vilde komme for Lyset; men især, da Mænd med Aand og Duelighed, som begge de her stridende, skylde Fædrelandet og Oplysningen Regnskab, ikke blot for hvad Tid og Pund, hver af dem ødsler paa disse gavnløse Stridigheder, men og for hvad hver nøder den Anden at spilde derpaa; et Regnskab, hvor dem vel paa billig Smertes og paa Gjengjældelsens Conto nogen Godtgjørelse vil vorde bevilget, men hvor svære og slemme Antegnelser ikke ville udeblive, hvis de i en Tidspunkt som denne, da Oplysning og Tænkefrihed vel har alle sine redelige og talentfulde Venner behov, vedblive for personlig Tvist at tilsidesætte den almene Sag. Heller ikke kan det være dem ubekjendt eller ubemærket, hvilken Jubel enhver saadan Kamp mellem Mænd af Talent er for Mørkets talrige Hob; hvor den frydes i den glade Forhaabning, at see dem om ikke fælde hinanden, saa dog bibringe hinanden Saar, som den kunde forgifte, og selv give blotte Sider, hvori den kunde støde sin Dolk. Enhver talentfuld og redelig Sandhedsdyrkers Agtelse er en vigtig Deel af Oplysningens Almenskat. O lad os da ikke frivillig selv bortødsle denne, ikke give den til Priis for dens uforsonlige Fjender!«

Disse forstandige og hjertelige Ord havde dog ikke

været Olsen saa fyldestgjørende, at de kunde bevæge ham til at tilbageholde sin ovennævnte Duplik. Heiberg taug derimod, dog med den Erklæring, at han, hvis Omstændighederne nødte ham dertil, vilde »tilstrækkeligen godtgjøre, at man ikke har Uret fordi man tier«. Han blev sig ogsaa tro heri, og med Undtagelse af et Sted i Læsn. f. Publicum (S. 179), hvor han yttrer, at Olsen havde begegnet ham med Ringeagtelse og paa Kapermaneer, og tilføjer, at han ikke har skrevet et Ord i denne Sag, som han skulde ønske uskrevet, men at han aldrig skulde have rørt ved denne Materie mere, naar han ikke (af Generalfiskalen) var bleven nødt dertil, — har han ikke i sine senere Skrifter udladt sig om denne Fejde eller om Olsen eller i det Hele om, hvorledes han siden har betragtet sit Forhold i denne Sag. Olsen derimod ophørte ikke at vise, hvad Heiberg maatte ansee for fjendtlige Demonstrationer. Han indgav et Forslag til Regjeringen (af 7. Aug. 1798) om flere Translateurers Ansættelse og anholdt deri tillige om, at det maatte bestemmes, hvilke de *flere* Sprog vare, hvori Heiberg var ansat som Translateur. I en »Erklæring angaaende flere Translateurers Ansættelse«, trykt i Minerva 1798, 3. Qv. S. 229 (dat. 28. Aug.) antager Heiberg Olsens Forslag herom at være gjort for at ville skade ham, og at Bestemmelsen af, hvilke de flere Sprog vare, hvori han var Translateur, var overflødig, da det var let at see, at ved disse flere Sprog meentes alle de, han (Heiberg) forstod eller kunde faae i Sinde at lægge sig efter. Han viser derhos, saavel at han ene har kunnet besørge Embedet tilbørligt, som at han, navnlig i de tre Aar 1789, 1790 og 1792 ikke engang fortjente 500 Rdl. derved, samt at han først efter Aaret 1795 med uophørligt Arbejde fra tidlig om Morgenen til silde om Aftenen har været i Stand til at fortjene, hvad

der behøvedes »til en ganske tarvelig Underholdning«. Om flere Translateurers Beskikkelse, uagtet ikke nødvendig, dog kunde være nyttig for det Almene, var en Undersøgelse, han vilde overlade til Regjeringen. Olsen fik naturligviis Medhold.[1])

Man kan næppe fragaae, at Heiberg baade som første Angriber og som den, der i sit senere Selvforsvar var gaaet udenfor det tilladelige Nødværge, havde forløbet sig. Stolende paa den høje Agt, hvori han selv stod hos den store Hob, nedsatte han uretfærdigen sin Modstanders Duelighed og Talenter og bibragte hans Renommee et Saar, som i den ukyndige Mængdes, ja i den hele næstfølgende Generations Øjne har kastet en ufortjent Skygge paa denne. Forledet af en altfor irritabel Selvfølelse havde han derhos med overdreven Bitterhed bedømt Regjeringens Handlinger og derved givet sine Fjender Vaaben i Hænde, som de snart vidste at bruge mod ham selv. Saavel herved som ved at have foranlediget den altfor let opflammede M. C. Bruuns ironiske »Beviis at en monarkisk Regjering ikke er forbunden til at bortgive Embeder efter de Søgendes Duelighed, 22 S. 8.«, blev han, i det Mindste indirecte, Aarsag i, at Danmark mistede sin Trykkefrihed, dette »Borgerfrihedens og alt tænkeligt Menneskehelds Palladium«.

Qvartalskriftet For Sandhed var begyndt at udgaae og havde ved sin Titel, sine vægtige Artikler og frisindede Medarbejdere tiltrukket sig Opmærksombed. I dets første Bind findes af Heiberg kun et poetisk Bidrag, den mesterlige

---

[1]) Hvormeget dog en arbejdsom Mand kan overkomme! De Translateurforretninger, der før bestredes af Digteren P. A. Heiberg, bleve Aaret efter deelte mellem *elleve* Mænd, der Alle ved hans Uheld fik Existence som Translateurer.

K. H. Seidelin i Læs. Aarb. 1800 S. 212.

Fordanskning af Churchills Satire Independence, som han i 1828 udgav paany[1]).

Men nu udkom samme Tidsskrifts andet Bind, i hvilket indeholdtes Heibergs »Politisk Dispache«, en paa statistiske Data støttet Beregning af, hvad Danmark, England og Frankrig ydede til deres Regenter og disses Hofhold[2]), og hans »Sproggrandskning«, en Samling af træffende skarpe Vittigheder i lexicalsk Form. Begge disse Stykker afgave Grunden til, at han, ifølge det kgl. danske Cancellies Skrivelse af d. 26. Febr. 1799, blev sat under Generalfiskalens Tiltale, medens tillige adskillige Steder i hans andre, ældre og nyere Skrifter bleve inddragne under samme Action, ligesom ogsaa de tre forhen over ham afsagte Domme bleve Generalfiskalen til Benyttelse tilsendte.

---

[1]) Independence. Poem by Charl. Churchill. Selvstændighed, Oversættelse af P. A. Heiberg, Medlem af det kgl. nord. Oldskriftsselskab i Khavn og af Videnskabernes Selskab i Erfurt. Paris 1828, 51 S. st. 8. See Rahbeks Tritogenia, 4 Bd. S. 98 ff.

[2]) Denne Afhandling gav Anledning til tvende Opsatser i Minerva, Dec. 1798, S. 298 hvoraf den ene, bitter mod Heiberg, dadler den Methode at ligne en Stats Udgifter paa den hele Folkemængde, saasom dette ikke kan lede til nogen rigtig Dom over Afgifternes Forhold eller Misforhold; den anden vil vise, at den nævnte Methode in specie ikke passer for Sømagten. Imod den førstes Angreb tages Heiberg varmt i Forsvar i Iris og H. 1799, 1. Qv. S. 150 ff. »Hensigten med dette Angreb«, siger Brevskriveren (Bärens?) »kan næppe være anden, end at ville enten indsmigre sig hos Stormanden, der glæder sig ved enhver Bemærkning, som kunde lede til Formodning om ond Hensigt hos Dispachens vittige Forfatter, der saa ofte efter Fortjeneste har revset Adel, Despoti og Statsfejl, eller at betage ham — — Tiltro hos Publicum. — — Burde en Dispacheur være en god Mand, saa kan Publicum være vel tjent med den politiske Dispacheur. Han er bekjendt for, nøje at opfylde sine Pligter som Søn, Broder, Ægtefælle, Fader og Ven. Og som Borger har han opfyldt sin Pligt ved at revse Laster og Daarskab og, som oplyst Mand, at sige sine Tanker om hvad der vil tjene til Almenvel.«

Næppe forudsaae Heiberg selv denne Sags Udfald, end sige dens Følger. Han søgte derimod strax efter sin Viis at faae Publicum til Meddommer ved sit

»Læsning for Publicum«, —

der i ugentlige Nummere meddeelte Sagens Gang og, som Rahbek siger, i egentlig Forstand blev Publicums Læsning[1]). Men Heiberg indskrænkede sig ikke til at gaae defensivt tilværks; hans Forsvar var meget mere et Angreb og det et meget levende Angreb paa den, han troede at have foranlediget hans Saggivelse, Generalprocureuren Chr. Colbjørnsen.

Pludselig, ja overraskende for Mænd, der troede sig bedst underrettede, kom nu Presseforordningen af 27. Sept. 1799, og strax maatte Publicationen af Sagens Acter standse. Endelig fældede Hof- og Stadsretten d. 24. Decbr. 1799 den Dom:

»Translateur P. A. Heiberg bør forvises Kongens Riger og Lande.«

Saaledes endte denne beklagelige Proces med Forliis for Fædrelandet; thi »det er et Forliis for Staten, naar et saadant Hoved hviler; hvor meget større Tabet for en til et saalidet Antal Individer indskrænket Literatur, naar den maa savne en af de talentfuldeste blandt sine Dyrkere« — men hvo kan beregne de Tab, Fædrelandet har lidt ifølge den nævnte Forordn. af 27. Sept. 1799, en Forordning, som i det Mindste næppe var fremkommen saadan og saa fremskyndet uden denne uheldsvangre Proces.

Heiberg har i sine Erindringer, 30 Aar senere, efter Hukommelsen fortalt Gangen og Udviklingen af sin Proces. Det lader sig ikke nægte, at hans Fremstilling deels er eensidig, maaskee uretfærdig mod hans Modstandere, deels

---

[1]) Den fandtes — fortæller Kammeradvocaten Schönheyder, — i alle Kjeldere, med *tilhørende Kobberstykker*.

ogsaa indeholder aabenbare Urigtigheder, men det lader sig ligesaa lidet betvivle, at han har meent at have sagt Sandheden og oprigtigen meddeelt sin Anskuelse af Sagen. Vi skulle derfor her optage hans Beretning, tildeels med hans egne Ord:

»Vist nok«, siger han, »gaves der i Danmark en Mængde Mennesker, der ikke deelte mine Anskuelser i endeel især politiske Materier; men deraf flyder ikke, at disse Mennesker vare mine Fjender. Jeg vover endogsaa at troe, at jeg næppe havde en eneste virkelig Fjende, førend jeg, henimod Slutningen af 1798 erhvervede mig een i en saare mægtig Mand, den daværende Conferentsraad Christian Colbjørnsen. Han havde et altfor lyst Hoved til ikke i sit Hjerte at anerkjende Rigtigheden af endeel af mine Grundsætninger, endskjønt hans borgerlige Stilling forbød ham, offentlig at bifalde dem. Hvorledes han blev min Forfølger og personlige Fjende, skulle vi nu faae at see.«

»Chr. Colbjørnsen besad ikke de grundige Kundskaber og den juridiske Lærdom, der udmærkede hans Broder Jacob Edvard Colbjørnsen, men han besad et Talent, og en Lethed til at udrede sig af saadanne Vanskeligheder, som en Mængde andre, endog særdeles duelige Mænd vilde have anseet for uovervindelige. Han havde desuden den unægtelige Fortjeneste, at have kraftigen bidraget til et Par højst vigtige Nationalanliggender, hvis for Landet lykkelige Udfald fornemmelig og med Føje kan tilskrives hans store Iver og Nidkjærhed for den gode Sag. Han var saaledes bleven saa at sige Nationens Øjesteen og Folkets Afgud, men ulykkeligviis var han kuns et Menneske, og følgelig aldeles ikke fri for de Svagheder, der høre til Menneskehedens Lod. Stolende paa Folkets høje Agtelse og Nationens Hengivenhed for ham, troede han nu at

kunne ustraffet foretage Alt, og her stødte hans Fod imod en Steen, der gav ham et dybt og, som jeg troer, ulægeligt Saar.«

»I Nærheden af Bondebyen *Nærum* ejede han et Teglværk. En Communicationsvej imellem dette Teglværk og en anden liden Ejendom var af megen Vigtighed for ham; men denne Vej maatte lægges over en Ager, der tilhørte Kromand Jochum Jensen i Bondebyen. Overbeviist om, at en saa ubetydelig Person ikke turde vove at modsætte sig hans almægtige Villie, lod han, Ejeren uadspurgt, begynde at nedlægge Stene i Ageren, der, hvor Vejen skulde gaae. Men Kromanden tog Sagen mere alvorlig end man skulde have ventet, og Colbjørnsen saae sig nødsaget til at opgive sin Plan.«

»Over en saadan Formastelse maatte der tages Hævn, og denne Hævn udeblev ikke længe. Man opdagede en gammel støvet Forordning, der forbød Krohold i de Bønderbyer, der ikke ligge ved en almindelig Landevej; og dette var netop Tilfældet med Nærums By. Nu blev en Proces anlagt mod Joch. Jensen, til Fortabelse af hans Privilegium. Et Forhør blev optaget og derved beviist, at der to til tre Gange havde været Slagsmaal i Kroen, og disse Betragtninger tilsammentagne vare tilstrækkelige til at fradømme Manden sit Privilegium.«

»Men ikke længe efter fandt Colbjørnsen, at en Kro var yderst vigtig, ja endog nødvendig for Arbejderne paa hans Teglværk, og som almægtig i det kgl. danske Cancellie, fandt han ingen Vanskelighed i at faae den støvede Forordning tilsidesat og at udvirke, til sin Fordeel, et Kroholds-Privilegium, hvis Benyttelse han overlod til en af ham selv valgt Person.«

»Denne Tildragelse, der ikke gjorde saa megen Op-

sigt, som Sagen fortjente, fordi Ingen vovede at tale højrøstet derom, indtraf netop paa en Tid, da jeg arbejdede paa en liden Afhandling under Titel af Sproggrandskning, indført i 2det Bind af Skrifterne af Selskabet: For Sandhed. I denne Afhandling indrykkede jeg følgende Artikel:

»*Privilegier* — Et Ord, der er sammensat af de to latinske Ord privantia legibus. Man finder allerede Spor dertil i det Gamle Testamente. Naboth havde et Privilegium paa at holde Kro i Samaria. Achab fik Lyst til dette Privilegium, og den skammelige Maade, hvorpaa han som en mægtig Mand erhvervede det, kan læses i første Kongernes Bog, 21. Cap. Af denne Historie er der efter Sigende skrevet en Tragoedie, der skal være spillet paa et Theater *nær* ved Kjøbenhavn.« — —

Heiberg antager nu, at Colbjørnsen, forbittret over denne Artikel, hvorfor han ikke kunde tiltale ham, gav Anledning til, at Forf. for nogle andre Artikler i samme Anledning blev sat under Tiltale, og vedbliver:

»Processen blev ført med største Iver fra begge Sider. Jeg var min egen Advocat, og hvad Interesse denne Sag vakte hos Publicum, kan bedst skjønnes af følgende Factum. Jeg udgav i Trykken alle Acterne saavel imod mig som mit eget Forsvar. Disse udkom arkeviis under Titel af: Læsning for Publicum. Hvor mange Exemplarer deraf tryktes, veed jeg ikke; men saameget veed jeg, at Forlæggeren betalte mig derfor det i Danmark udentvivl uhørte Honorarium af 25 Rdl. for Arket [1]). Havde denne

[1]) I Læsendes Aarbog. 1. Aarg. (1799) er S. 106 leveret en »literair Priiskurrant« eller omtrentlig Angivelse af Skribenternes Honorarer før Forordn. 27. Spt. 1799. Deri angives Fejdeskrifter som de, der honoreredes højest, og af Forfatterne Heiberg som den,

Publicitet vedvaret, da er det højst sandsynligt, at Sagen vilde have faaet et noget mildere Udfald for mig. Men nu indtraf en Hændelse, hvis Følger gjorde snarligen Ende paa den for mig saa vigtige Publicitet. En Aften fik jeg Besøg af en Ubekjendt, der udgav sig for at være en Embedsmand fra Landet. Han talte til mig om Colbjørnsens skammelige Adfærd i Joch. Jensens Sag, sagde mig, at Acterne i denne Sag vare mærkværdige, og at man ikke kunde nægte mig en Afskrift deraf imod Betaling, naar jeg derom mældte mig hos Vedkommende. Dette gjorde jeg og da jeg havde faaet Acterne, lod jeg dem strax trykke« — — »og Colbjørnsen havde ikke længer den Trøst og Udflugt, at benægte mine Beskyldninger som ubeviste[1]. Her vare altsaa gode Raad dyre.« — —

Heiberg antager nu, at Colbjørnsen — til hvis Forsvar Kammeradvocaten imidlertid var fremtraadt som Heibergs Vederpart, men invita Minerva — i denne Knibe sammenskrev »med den allerstørste og øjensynligste Iilfærdighed«

---

der har nydt det højeste Honorar, nemlig af Seidelin selv 30 Rdl. for Arket af et Stridsskrift. (Maaskee Acterne i Sagen mod Kromanden i Nærum; thi Læsning for Publicum havde Brummer).

[1] Saavidt vi nu kunne skjønne, kan man dog ingenlunde sige, at hine Acter have *beviist* Heibergs Beskyldninger mod Colbjørnsen. De gjøre det i det Højeste *sandsynligt*, at denne ved sin Indflydelse i Collegierne har foranlediget Retsforfølgelsen mod Joch. Jensen; det er *muligt*, at han da hertil har været drevet af Hævngjerrighed. Men det er ene af Heibergs Beskyldning, at vi vide, *at* »der har existeret nogle Omstændigheder om en Vej over Jochum Jensens Ager«; thi Heibergs Spørgsmaal derom bleve, som vi maae beklage, i sin Tid ubesvarede af Vedkommende. Hentydningerne paa, at Colbjørnsen tillige skulde have handlet for egen Fordeels Skyld, hvilket modsiges af dennes Samtidiges eenstemmige Dom om hans Uegennyttighed, har Heiberg selv i ovenstaaende Beretning saa løselig berørt, at han næppe kan siges at have gjentaget denne Beskyldning.

den mærkelige Forordn. af 27. Sept. 1799, hvorved det blev en Umulighed at fortsætte Læsning for Publicum, som altsaa standsede med det 37te Nummer[1]. — »Denne var min almægtige Contraparts øjensynlige Hensigt med endeel af Bestemmelserne i Forordningen; og at han vidste at benytte sig, til min Skade, af den Overmagt, som min tvungne Taushed gav ham, det viste sig snart ved mere end een Lejlighed.«

Den 21. Dec. 1799 havde de 5 Assessorer, som skulde paadømme Sagen, indleveret deres Vota. To af dem, Falbe og Stabel, havde (saaledes beretter Heiberg) voteret paa Landsforviisning; een, Morgenstjerne, havde frifundet ham; og to, Wedege og Ørsted, stemt paa en Pengemulkt, men Ørsted forandrede i Mellemtiden fra Løverdag til Søndag Aften sit Votum og gik over til Falbes og Stabels Parti. Nu maatte Dommen omarbejdes, og dertil anvendtes Mandagen d. 23de Decbr.

Ved denne Fremstilling af Sagens Gang begaaer Heiberg den Forseelse at nævne A. S. Ørsted som den 5te Dommer, uagtet denne dengang endnu ikke var indtraadt i Hof- og Stadsretten. Denne Vildfarelse, der vistnok er en reen Hukommelsesfejl, har han meent at undskylde

---

[1]) Heiberg selv anfører det 42de, og Seidelin i Læsendes Aarbog det 39te. Disse Angivelser ere formodentlig Hukommelsesfejl, skjønt det dog kan være muligt, at nogle Nummere vare trykte, men ikke publicerede, da Forordningen standsede Bladet.

Medens Sagen stod paa, indleverede Heiberg et Bidrag til Tidsskriftet For Sandhed (i hvis 2den Aarg. haves af ham Peder Oxes Frøer, en Fortælling i Wessels Maneer), forsynet med den befalede Borgen. Men da han domfældtes, inden dette Bidrag blev trykt, indsendte Forlæggeren Manuscriptet til Politimesteren, som erholdt Cancelliets Resolution: at da Forf. ikke længer var activ dansk Borger, kunde han ikke lade Noget trykke i sit Navn. Læs. Aarb. 1799, S. 104.

med en i Slutningen af Bogen anbragt, saaledes lydende: »*Rettelse.* Ved en besynderlig Hændelse har jeg opdaget, at jeg i det første Capitel af mine Erindringer har tillagt Hr. Generalprocureur Ørsted en Handling, hvori han udentvivl er uskyldig. Jeg har Grund til at troe, at han endnu ikke i Aaret 1799 var Assessor i Hof- og Stadsretten, og at han følgelig ikke kan have begaaet den Vendekaabehandling, som jeg der tillægger ham. Factum er alligevel bogstaveligen sandfærdigt, men den Handlendes Navn har jeg efter saa lang Tids Forløb aldeles forglemt. Skulde denne temmelig sildige Anelse ikke have bedraget mig, da beder jeg Hr. Ørsted om Tilgivelse for min Fejl, og iler med at faae denne Rettelse anbragt i Bogen selv, ifald den ikke har forladt Pressen, eller i dette Tilfælde at faae den særskilt trykt og vedlagt alle Exemplarer, samt bekjendtgjort i de offentlige Tidender. Errare humanum est, sed perseverare diabolicum. Paris d. 16. Juli 1830.«

At denne Rettelse ikke tilstrækkelig undskylder Heiberg for at have gjort en saa graverende Beskyldning, der endog forøges derved, at han af hiin »Vendekaabehandling« udleder en fornærmelig Grund til Ørsteds »hastige Opstigen fra et Ærestrin til et andet«, maatte endog hans Venner erkjende. Her er det ikke nok, at han »nødig vil troe, at Andet end Ørsteds virkelige Fortjenester har bidraget til hans Lykke«, og at han i Almindelighed har erklæret »jeg troer forvist, at de alle (Dommerne) have fulgt deres Samvittigheds Indskydelser«. Efter at have anet, at hans Hukommelse bedrog ham, havde han dog ved at lade de paagjældende Steder omtrykke, kunnet udslette sin Fejl aldeles. Imod disse Bebrejdelser har dog Heiberg forsvaret sig i det norske Tidsskrift »Morgenbladet« 13de Aarg. Nr. 233 (21. Aug. 1831) med følgende Inserat:

»Til Læserne af mine Erindringer! Man har sagt mig, at den Rettelse, der findes paa den sidste Side i Bogen, ikke er tilstrækkelig til sin Hensigt, og at jeg burde have ladet det hele første Ark omtrykke. Dette har jeg hverken kunnet eller burdet gjøre af følgende Aarsag: Jeg har talt om en Anelse, men en Anelse er ikke en Vished. Desuden er denne Anelse særdeles meget svækket ved nærmere daglig Eftertanke. Jeg troer meget vel, at Hr. Ørsted i Aaret 1799 ikke var virkelig Assessor i Hof- og Stadsretten, men det forekommer mig dog stedse, som om han var surnummerair Assessor, og at han i denne Egenskab var femte Dommer i min Sag. Levede jeg i Kjøbenhavn, da skulde jeg søge, ved Hjælp af Hof- og Stadsrettens Archiver, at faae Sagen oplyst. Denne er den eneste authentiske Maade, der kan bringe Lys i Mørket. Saasnart som man paa denne Maade har beviist at min Anelse er urigtig, og man paa en lige authentisk Maade har nævnet den femte Dommer, vil min Hukommelse upaatvivleligen strax blive opfrisket, og jeg skal da ikke undlade at give Hr. Ørsted al den Satisfaction, som han med Billighed kan fordre. Overalt er det en Sandhed, at hans panegyriske Commentair over Forordningen af 27. Sept. 1799, Colbjørnsens Arbejde, ene og alene, uden Hjælp af nogen anden Handling, var tilstrækkelig til at tildrage sig denne mægtige Mands Opmærksomhed, og at bane ham Vejen til den vigtige Post, som han beklæder, om end ikke hans øvrige virkelige Fortjenester havde gjort ham værdig dertil.« — —

Saaledes Heiberg. Det lader til, at ligesom Ørsted udentvivl har anseet det for ufornødent at værge sig mod Heibergs første Paastand og Insinuationer, saa er dennes sidst anførte Artikel ogsaa hengaaet uden Notits. Derfor er Sagen endnu ikke, selv efter at den efter Heibergs Død har været

debatteret i Bladene, fuldkommen oplyst. At Ørsted i Aaret 1799 end ikke var surnummerair Assessor, er vist; thi dette blev han først den 29. Mai 1801. Følgelig er han *aldeles uden for Sagen.* Den femte Dommer, hvis Navn Heiberg havde glemt, var derimod Assessor *Rafn.* Men antaget, at Factum, som man efter Heibergs bestemte Forsikkring, bør troe, er bogstavelig sandfærdigt, saa følger dog ikke deraf, at det var Rafn, som havde forandret sit Votum. Tværtimod paastaaes i Berlingske Tidende 1841, Nr. 127, at der hverken med Wedege eller Rafn passerede noget Saadant, som det af Heiberg Paastaaede, og da sammesteds endvidere erklæres, at Stabel netop voterede paa Mulkt, saa kan Heibergs Beretning for saavidt Navnene angaaer, aldeles ikke tages til Følge.[1])

Efter denne Digression gaae vi tilbage til Heibergs Fremstilling af sin Skjæbne.

»Det var den Tid« — vedbliver han — »en ufravigelig

---

[1]) Med den ovenfor nævnte Artikel i Berl. Tid. 1841, Nr. 127 kan jævnføres saavel Nr. 126, som Nr. 141 og 142 i samme Aargang, og de yderligere Bemærkninger om samme Gjenstand af Artiklernes Forfatter, afdøde *A. S. Ørsted* i dennes Erindringers første Bind (1851), navnlig S. 72-75. Det er herefter vist, at P. A. Heiberg har feilet med Hensyn til de Personer, der have voteret i Sagen. Hverken Falbe eller Ørsted havde nogen Deel i Sagens Paakjendelse; de Voterende vare Justitsraad Stabel og Assessorerne Rafn, Morgenstjerne, Wedege og Feddersen. Det er fremdeles vist, at Heibergs Angivelse af de endelige Vota er urigtig. Af disse 5 Mænd stemte Rafn, og med ham Morgenstjerne, Wedege og Feddersen for Landsforviisning, medens Stabel stemte for en vilkaarlig Mulkt af 1000 Rdlr. Derimod vil det nu vistnok ikke kunne oplyses, hvorledes de enkelte Assessorer (ifølge en gammel Optegnelse var Sagen hos Morgenstjerne fra 5—21 Novbr., hos Rafn 21—28 Novbr, hos Wedege 28 Novbr. — 6 Decbr., hos Feddersen 6—13 Decbr. og hos Stabel 13—22 (21?) Decbr.) foreløbigt have voteret, inden de endelige Vota d. 23. Decbr. indførtes i Voteringsprotocollen. At Morgenstjerne har været i nogen Tvivl oplyser Ørsted. (Senere Anm.)

Regel for Hof- og Stadsretten, at Domme — Gjæsteretsdomme ene undtagne, — aldrig bleve afsagte paa nogen anden Dag i Ugen, uden blot om Mandagen. Min Dom har gjort en Undtagelse fra den almindelige Regel; den blev afsagt Juleaften d. 24. Dec. 1799, som var en Tirsdag[1].«

»Dommen blev mig forkyndt, om jeg husker ret, samme Dag, Juleaften[2]), og man fordrede min Erklæring, om jeg vilde appellere til Højeste Ret eller ikke. Jeg erklærede strax, at jeg ikke agtede at appellere, og tilføjede udtrykkelig, at jeg ønskede mine Dommere et glædeligt Nytaar.« — —

Som Grund til, at han ikke appellerede, angiver han sin Mistillid til Dommerne i Højesteret; thi vel vare et Par af dem hans Venner og bekjendte for at være det (E. Falsen), men disse havde underhaanden ladet ham vide, at Delicatesse bød dem i paakommende Tilfælde at træde ud af Retten, og om de øvrige troede han, at de enten stode i Venskabs- eller Afhængigheds-Forhold til hans »mægtige Modstander«; han frygtede altsaa, at Retfærdighedens Vægtskaal ikke vilde komme til at hælde til hans Side. Hertil kom, at han, dømt blot ved en Underretsdom, meente at beholde sin Ret til at erklære Dommen for vrang og urigtig, hvilken Ret i det mindste i juridisk

---

[1]) Aarsagen til denne Ilfærdighed vil Heiberg skal have ligget deri, at Cancelliet efter Nytaar i Fr. Moltke skulde faae en ny Præsident.

[2]) Dette bekræftes af Rahbek i hans Erindr. V. 389. En Artikel, som Rahbek ved Tidenden om sin Vens Domfældelse vilde have indrykket i Tilskueren, blev tilbageholdt, fordi Heiberg bad ham, ved alt deres Venskab, Intet at skrive i den Anledning, da Intet vilde smerte ham mere, end naar Nogen endvidere kom i Fortræd for hans Skyld. Rahbek oversatte da og indrykkede et svensk Mindedigt over Kellgren, der i mange Maader var, som det kunde være skrevet over den ædle Digter, Danmark stod i Begreb med at miste.

Henseende vilde have været tabt, ifald Dommen var bleven bekræftet i sidste Instants.

Da imidlertid Cancelliet efter Omstændighederne kunde formode, at Heiberg, for hvem ikkun Conclusionen af Dommen var bekjendtgjort, havde acqviesceret derved uden at vide dens Grunde, lod det ham gjennem Hof- og Stadsretten vide, at man fra Justitiens Side agtede at lade Dommen appellere til Stadfæstelse, dersom han, der imidlertid maatte formodes at være bleven nærmere bekjendt med Grundene til Dommen, ikke erklærede, at han ej kunde ansee en saadan Foranstaltning som noget Beneficium for sig. Heiberg gav herpaa følgende Erklæring:

»Siden Cancelliet anseer, at Sagens Appel er af Vigtighed alene for mig, og Justitien ikke videre har at fordre, saa erklærer jeg udtrykkelig, at jeg vil ansee det for en Forøgelse i den Straf, som Retten har tilkjendt mig, naar man opholder mig længer i Uvished om Sagens endelige Udfald ved Højesteret, da jeg hverken ønsker eller forlanger allermindste Forandring i Dommen.«

Cancelliet forelagde H. M. Sagen, og denne resolverede, at det ved Dommen maatte forblive. (See Coll. Tid. 1800, S. 8. Læsendes Aarb. f. 1800, S. 175. Jvnf. Heibergs Skrift Om Dødsstraffene, Christiania 1820, S. XXII. Anm.).

»Nu var min Sag da til Ende, og efter alle Lovkyndighedens Regler burde jeg have været arresteret indtil min Afrejse ud af Landet. Over Opfyldelsen af denne Formalitet kunde jeg ikke have havt den allermindste Grund til at klage; men en liden Beenskade og en Attest af Dr. Ranøe reddede mig fra denne Ubehagelighed. Det er endog højst sandsynligt, at en højere Ordre havde paalagt Vedkommende alt muligt Maadehold. Jeg fik nu derimod

et Slags Huusarrest, og man gav mig for et Syns Skyld en af Kongens Fogeds Folk til vagthavende Oppasser[1]). Jeg er overbeviist om, at man havde instrueret ham til aldeles ikke at indblande sig i mine Sager, men at lade mig have al mulig Frihed.«

Under denne sin Huusarrest modtog Heiberg daglig talrige Besøg, deriblandt ogsaa af nogle faa Hoffolk. Endelig kom den til hans Deportation bestemte Dag, d. 7. Febr. 1800.

»Et lidet Selskab Venner spiste hos mig til Aften, og Kl. 10 kom en Vogn, forspændt med 4 Heste, der skulde bringe mig til Korsør. Da jeg kom ud for at stige i Vognen, fandt jeg Gaden[2]) vrimlende af Mennesker, der tilraabte mig et lydeligt Vivat. Selv Vægteren satte sin Kabuds paa Enden af Morgenstjernen, svingede den og istemte med det hele øvrige Publicum, der fulgte mig lige til Vesterport og, om jeg ikke husker fejl, endogsaa udenfor Porten, uagtet min Formaning til dem, ikke at udsætte sig for Ubehageligheder ved Hovedvagten. Jeg erindrer meget vel, at jeg forestillede Forsamlingen, at dens Venskabsyttring kunde have ubehagelige Følger for mig, ifald Vagten faldt paa at lukke Porten, saa at jeg ikke kunde komme ud og fortsætte min Rejse. »Vi brække Porten op« svarede nogle unge Mennesker, men lykkeligviis gik alting roligt af.' — — Rahbek[3]) og hans Kone,

---

[1]) I Læsendes Aarb. 1800, S. 175 hedder det: Kongens Foged, som troede at burde arrestere ham, men lod det i Betragtning af Heibergs sygelige Tilstand beroe med at lade ham i sit (hans) Huus bevogte, tilmældte Cancelliet dette.

[2]) Heiberg boede i Store Kongensgade.

[3]) Heiberg havde samme Dag skrevet i Rahbeks saa kaldte liden Stambog: »Vedbliv at være hvad du nu er, min Ven, saalænge jeg bliver, hvad jeg hidtil har stræbt at være, *Sandhedens* Ven, og

der havde deeltaget i mit Aftenselskab, stege ind i Vognen med mig, for at vende hjem til deres Bolig paa Bakkehuset, og paa Frederiksberg Bakke, hvor de forlode mig, tog jeg af Fru Rahbeks Haand en Silkehandske, som jeg stedse har bevaret til Erindring om denne elskværdige Kone og end efter hendes Død gjemmer som en Reliqvie.«

Rahbek, som i sine Erindringer (5te Bd. S. 406—413) har givet en udførlig Skildring af denne Begivenhed[1]), blev, da Heiberg var rejst, med sin Kone indkaldt paa Politikammeret for at gjøre Rede for, hvad der hiin Aften var foregaaet, og forklare sig om Deeltagerne i det Passerede. Rahbek mødte og blev omstændelig afhørt; Fru Rahbek, som var upasselig og undskyldte sig for at møde, slap efter nogen Vanskelighed med at indgive sin skriftlige Forklaring om det i hendes Nærværelse og Paasyn Forefaldne.

I Anledning af Heibergs Afrejse fra Kjøbenhavn udgav en Franz Nic. Pelt en lille Piece, Khvn 1800, 16 S. 8., der, uagtet den ene ved Forfatterens Dumhed er morsom at læse, ikke urigtigen fremstiller Heibergs Charakteer. I høj Grad taktløst bar J. K. Høst sig ad, forsaavidt han vilde passere for Heibergs Ven, idet han kort Tid efter, i

---

lad os kunne lee ad Forfølgelser og stedse med oprejst Hoved see vore Fjender og Forfølgere under Øjne. Khavn d. 7. Febr. 1800.« (Jvnf. J. K. Høsts Erindr. S. 153 — »Jeg har selv været Vidne, at en af disse (hans Fjender) Chr. Colbjørnsen paa Gaden ikke torde møde hans Øjekast.«)

1) En Unøjagtighed, som i denne Beretning var undsluppet Rahbek, at en Ven af Heiberg skulde have tilbudt sig at følge ham til Bæltet og ventet ham med sin Eqvipage, har Kammerherre, Major F. C. Friherre af Wedel Jarlsberg, som var den antydede Ven, rettet i et Skrift: Til Berigtigelse af S. 408 i Rahbeks Erindringers 5te Bind, Khvn 1829, 8. Jvnf. »Tritogenia« 7de Bd. S. 47 ff.

K. I. E. 1800 Nr. 9, anførte en anonym engelsk, nedrivende Bedømmelse af den paa Engelsk oversatte Heckingborn (Poverty and Wealth, Com. in 5 Acts, 1799). Herimod skrev Rahbek i samme Tidendes Nr. 12 og søgte at vise, at politisk Had kunde have bevæget den engelske Recensent, ligesom man vilde mindes, hvor travlt den altfor bekjendte Mallet Dupan havde med Heibergs Proces i Anledning af hans Brevvexling med den franske Gesandt. Høst har i sine Erindringer (S. 65) bemærket, at Heiberg senere har hævnet sig ved adskillige Gange i Revue encyclopédique at omtale hans Arbejder med al Agtelse.

At Tabet af Heiberg som komisk Digter og Videnskabsmand var et sandt Nationaltab, blev udentvivl almindelig kjendt og følt. Selv har han, henved 20 Aar senere, i Efterskriften til 4de Bind af hans Skuespil (1819) taget, som han siger, sin sidste Afsked fra det danske Publicum.

»Den Overbærelse«, hedder det der, »den Opmuntring, det Bifald, hvormed jeg saa ofte er bleven beæret, ere og blive mig stedse uforglemmelige, og Efterretninger, der nu og da have sagt mig, at jeg dog ikke er aldeles glemt i mit Fødeland, have tjent til at forsøde mig en Mængde ubehagelige Øjeblikke. Vel veed jeg, at En og Anden har gjort sig Umage for at udsprede det Rygte, at jeg er aldeles forandret, Gud veed i hvilken Henseende. Hvorvidt dette Foregivende er rigtigt eller ikke, hører det ikke til mig at bedømme. Saameget tør jeg med Sandhed paastaae, at enhver Dansk, der under mit henved 20 Aars Ophold i Paris er kommen hertil, og ikke har troet det farligt eller anseet det under sin Værdighed at gjøre eller fornye Bekjendtskabet med mig, vil kunne bevidne, at Forandringen, ifald han har kunnet bemærke nogen, er til det Bedre og ingenlunde til det Værre. Jeg har under-

tiden fejlet, og hvo er det Menneske, der ikke finder sig i sin Samvittighed tvunget til at gjøre en saadan Tilstaaelse? — men jeg har aldrig undslaaet mig for at erkjende mine Fejl.»

»Hvad derimod mine Meninger og Grundsætninger angaaer, — jeg taler i Særdeleshed om dem, hvorved jeg har tildraget mig den offentlige Opmærksomhed — da tager jeg ikke i Betænkning at erklære, at de, isteden for at være svækkede, snarere ere bestyrkede hos mig. Villig tilstaaer jeg, at endeel af mine Meninger maaskee ere falske, men de have stedse grundet sig paa min Overbeviisning og ikke paa mine Fordele. Man give mig en bedre Overbeviisning, som min Forstand kan modtage, og jeg skal med den største Redebonhed afsværge mine Vildfarelser. Men en Domstols Udsagn, skjønt juridisk uforkasteligt, er det ikke altid i mine Øjne i en philosophisk Forstand, var det endog et Udsagn eller en Dom i sidste Instans. Jeg er overbeviist om, at jeg stedse ærligen har søgt[1]) Sandhed; at jeg altid har været saa lykkelig at finde den, det tør jeg ikke vove at paastaae. I alle de Forhold, hvori jeg har staaet, har jeg intet eller dog kuns saare lidet at bebrejde mig; og om det stod i min Magt at forandre Noget af hvad jeg i de modnere Aar har foretaget mig, vilde Forandringerne næppe træffe nogen af de Grundsætninger, der have ledet mine Handlinger, men alene disses Modificationer. Under saadanne Omstændigheder tør jeg troe, at et Menneske, i hvad Forfatning han endog maatte komme, er en Hoben mindre at beklage, end mangen En, som man, bedraget af udvortes glimrende Tilfældigheder, priser lykkelig i højeste Grad.«

---

[1]) Paa det citerede Sted staaer, ved en aabenbar Trykfejl *sagt*. Jvfr. S. 118.

»Hvad Uheld mine ærlige Hensigter og Bestræbelser have tilvejebragt mig, det er saa at sige Enhver bekjendt, men hvad der er mindre bekjendt, endog for mine fortroligste Venner, er, at disse Bestræbelser ikke have været aldeles uden Belønning. Jeg taler her ikke om den rolige Samvittighed, hvormed jeg kan træde frem for Øjnene af ethvert Menneske, endog af min værste Fjende, uden at behøve at rødme. Det er en anden Belønning, som jeg ikke kan nævne uden ved et aabenhjertet Skriftemaal[1]), der maaskee kan komme Andre til Nytte. Det er en bestemt Sandhed, at mine adskillige, meest politiske Bekymringer havde bragt mig temmelig langt paa Vejen til en Last, der, eengang bleven til en Vane, næsten aldrig kan aflægges, og som ufejlbarligen i kort Tid bringer Enhver, som forfalder dertil, i Graven. Aldrig saasnart var jeg ved en uventet Katastroph løsrevet fra de politiske Pligter — man lee ad dette Udtryk, hvis man har Mod dertil — til hvis Opfyldelse jeg troede at have forbundet mig imod Menneskeligheden og mit Fødeland, førend Aarsagen var forsvunden og Virkningen forsvandt tillige. Forplantet til et fremmed Land har jeg vel aldrig kunnet ophøre at føle for Menneskelighedens Held; men mit Forhold var forandret og mine Pligter med det Samme. Disse bøde mig at være taus Tilskuer uden at yttre min Mening. Saaledes har jeg kunnet see en Mængde sørgelige Begivenheder, været Vidne til trykkende Tyrannier af meer end een Art,

---

[1]) Det nu følgende Skriftemaal synes at antyde, at Heiberg skulde have søgt Trøst mod Bekymringer og Ærgrelser i Flasken. Herimod vidner et Udsagn af Rahbek, der i Anledning af en Opmuntring fra Heiberg til ved et godt Glas Viin at fordrive Hypochondrien, bemærker, at Sidstnævnte, uden dog i særdeles Tilfælde at fordærve godt Vennelag ved ængstelig Peenhed, var *ogsaa i denne Henseende* højst exemplarisk. Jvnf. Rahb. Erindr. V. 193.

der vel inderligen have bedrøvet mig, men dog ikke nedtrykket min Sjæl. Saaledes har jeg kunnet løsrive mig fra en Last, der i mit Fødeland vilde have bragt mig før Tiden i Graven. Mine Fjender have saaledes beviist mig en virkelig Velgjerning, endskjøndt de vel ere beskedne nok til ikke at fordre min Taknemmelighed derfor. Jeg vil ikke desmindre med Fornøjelse gjøre dem den Tilstaaelse, at omendskjøndt jeg vel aldrig har baaret noget virkeligt Had til eller næret Hævngjærrighed imod dem, saa have dog disse Betragtninger i en høj Grad svækket hos mig det Ubehagelige i Erindringen om dem.« — —

»Dette Skriftemaal, haaber jeg, vil kunne bringe Publicum paa Vej til at bedømme mine Følelser for mit Fødeland noget rigtigere, end de Personer, der enten have miskjendt eller villet bagtale mig. Man vil nu nogenlunde kunne dømme om Beskaffenheden af min Patriotisme. Den er vistnok ikke saa højrøstet som Dagens Ultrapatrioters Stemme, men jeg troer, at den er en Hoben mere menneskelig. Jeg skammer mig ikke ved at tilstaae, at jeg tilhørte Menneskeligheden, førend jeg tilhørte en vis Stat; at jeg i de Tilfælde, hvor mine Pligter mod Menneskeligheden og Retfærdigheden komme i Collision med dem, jeg skylder mit Fødeland, aldrig vilde tage i Betænkning at sætte disse sidste tilside; og at jeg, om det stod i min Magt at gjøre mit Fødeland lykkeligt paa Bekostning af en anden Stats Lykke, aldrig vilde kunne overtale mig dertil.«

Heibergs Rejse gik over Korsør, Odense og Haderslev til Kiel, hvor han vilde besøge to af sine Venner, den berømte Naturkyndige, Prof. Fabricius, og sin akademiske

Samtidige, Prof. Olivarius, og hvor Studenterne vilde give ham en Serenade, men som af Rector magnificus blev dem forbudt; derfra »over den Rendesteen, som skiller Altona fra Hamborg«.

»Jeg begyndte nu,« siger han, »at føle mig fri og aande lettere, fordi jeg vidste, at jeg nu kunde sige om Christian Colbjørnsen Alt, hvad jeg vilde, uden at behøve at frygte for, at han skulde pudse sin Bulbider Skibsted[1]) paa mig. Jeg troer dog næppe, at jeg nogensinde har ladet min Tunge overskride Velanstændighedens Grændse. Jeg har aldrig hadet ham. Om jeg endog fra visse Sider har havt Grund til at foragte ham, saa ere der dog adskillige andre Sider, hvorfra det er mig umuligt at nægte ham en udmærket Agtelse. —— Overalt troer jeg ikke, at jeg i min hele Levetid har hadet noget Menneske, med mindre dyb Foragt og Had ere eenstydende Ord; i dette Tilfælde hader jeg kun et eneste, endnu [ɔ: 1830] levende Menneske, og dette Menneske er Dydens, Moralens og Venskabets Tartuffe. Jeg nævner ham ikke, han vil kjende sig selv, og mange Andre ville kjende ham paa det Mærke, som jeg her sætter paa hans Pande.« (Heibergs Erindr. S. 34, og Efterskrift til 4de Bd. af Skuespil, S. 286 og 87, som han selv vil have jævnført).

Fra Hamborg fortsattes Rejsen gjennem Holland og Belgien til Paris, hvor han ankom sidst i Maj Maaned og

[1]) Generalfiskalen Poul Skibsted, en Mand, hvis Redelighed, Samvittighedsfuldhed og Embedsduelighed ikke bør miskjendes. De fremlyse selv igjennem den Glorie af Latterlighed, hvormed Heibergs bittre Satire omgav ham. Vel kan man ofte ikke uden Uvillie læse hans ufornødne Raillerier mod de Saggivne, vel synes hans haarde Paastande, hans Angivelser af de Saggivnes *Hensigter* og deslige os indignerende, men de ere udentvivl snarere en Følge af Datidens Praxis end udsprungne fra hans Hjerte. Jvnf. Iris og H. 1798, IV. S. 153.

efterhaanden gjorde mange interessante Bekjendtskaber, blandt hvilke vi ville nævne den nordamerikanske »Buxeskrædder og politiske Skribent Thomas Paine, Marseillanermarschens Forfatter Rouget de Lisle, den højtberømte polske Frihedshelt General Kosciuszco, og især den ærværdige Biskop Grégoire[1]). »Hans Huus er noget nær det Huus i Paris, hvor jeg har havt de talrigeste og behageligste Nydelser i den lange Række af Aar, mit Ophold her har varet. I dette Huus har jeg truffet og lært at kjende en stor Mængde udmærkede Mænd, ikke blot franske, men fra alle Lande i Europa, ja endog fra de andre Verdensdele.«

Det Værelse, Heiberg beboede, og som var lejet til ham af Malte Bruun, der paa den Tid var Huuslærer hos Boghandlerne Treutel og Wurtz, var ham for dyrt. Han flyttede derfor nogle Maaneder senere ind i en for hans Pung mere passende Bolig i Rue de la Convention (før og siden rue du Dauphin), hvor han 1829 havde boet i 27 Aar.

Sidst i Aaret 1801 indtraf Omstændigheder, der nødte Heiberg til at gjøre en Rejse til Hamborg. Her opholdt han sig i nogle Maaneder. Efter at have tilendebragt de Sager, der havde kaldt ham derhen[2]), begav han sig

---

[1]) Allerede i 1817 skrev Heiberg om Grégoire: Faa Udlændinge vide saa godt som jeg, hvor ærværdig, hvor strængt retskaffen og tillige menneskekjærlig, hvor religiøs og tillige tolerant han er. I meer end 16 Aar har han hædret mig med sit Venskab, jeg tør endog sige, sin Fortrolighed. Eftertiden, mere retfærdig end Nutiden, vil engang opregne alle Mandens Fortjenester. See Skriftet om Nationalrepræs S. 54 Not.

[2]) Disse vare naturligvils Arrangementet af hans i Danmark efterladte Anliggender. Han havde der forladt Kone og Søn. Ægteskabet opløstes; af hvad Grund, har Heiberg, der med fiin Delicatesse ikke omtaler sine private Forhold, naar han ikke nødes dertil, aldrig berørt. Os er det nok, at hans fortro-

paa Tilbagevejen til Paris, men besluttede nu at lægge Vejen til Venstre for at besee adskillige tydske Stæder. I Halle gjorde han Bekjendtskab med den berømte Philolog Wolff, besøgte i Weimar Goethe og Schiller, opholdt sig noget i Leipzig og Dresden og gik over Cassel og Frankfurt tilbage til Paris, hvor han ankom efter 10 Maaneders Fraværelse.

Nu var Heibergs første Sorg den at skaffe sig en hæderlig Udvej til Udkomme. Han henvendte sig til Hr. Durand (en senere som Baron Durand de Mareuil bekjendt Diplomat), som han kjendte fra Kjøbenhavn, og erkjendte stedse siden med Taknemmelighed, at han skyldte denne Mand sin vel ikke glimrende, men dog nogenlunde gode Forfatning. Durand anbefalede ham til Udenrigsministeren Talleyrand, som strax gav ham Plads i Bureau des Traducteurs. Han havde i Forvejen erhvervet sig Bestalling som Traducteur des langues étrangères ved Handelsretten i Paris, men denne Bestalling (som var dateret d. 19. Nivose i Republikens 11te Aar, d. e. d. 9. Jan. 1803) gjorde han aldrig Brug af.

---

ligste Ven Rahbek tillægger ham samme Roes som Ægtefælle, som for andre Borgerdyder. Jvnf. S. 193 Note [2]) og J. K. Høsts Erindr. S. 35. Jeg veed ikke, at Heiberg har omtalt sin Kone offentlig paa meer end eet Sted i sine Skrifter, nemlig i Læsning for Publicum, hvor han i et Brev til den franske Minister Grouvelle siger: »Ønsk mig til Lykke! Jeg er lykkelig nok til at see min Kone bifalde min Opførsel. Hun har Sjælsstyrke nok til at foretrække, at jeg bliver et Offer for mine Grundsætninger og for den gode Sag, fremfor at see mig give efter enten af Frygt eller af lav Tænkemaade.« Denne Grouvelle, som Heiberg var meget lieret med, kaldes af Rahbek »den humane og snilde,« af J. K. Høst »den falske«. Han er i Revolutionshistorien bekjendt deraf, at det var ham, som forelagde Ludvig XVI. hans Dødsdom. Under sit Ophold i Kjøbenhavn skrev han en ret vittig Piece: Lettre en vers à ma soeur, sur le Roman philosophique et sentimental de Valdemar. 1797.

Heiberg blev ansat med en aarlig Gage af 3000 Francs. »Jeg kan med Sandhed sige,« bemærker han ved at fortælle dette, »at jeg i min hele Tjenestetid ikke een eneste Gang har begjert eller gjort Ansøgning om noget Emolument eller om nogen Fordeel; men derfor har det ogsaa meer end een Gang hændet sig, at jeg har lidt Uret, eller rettere sagt, at man har glemt mig, hvorover jeg dog aldeles ingen Ret har til at beklage mig, siden Fejlen er min egen.«

Hans Forretninger vare, naar ikke sjældne Tilfælde indtraf, hverken overordentlig mange eller særdeles trættende. Han behøvede aldrig at sætte sin Fod i Ministerens Hotel førend Kl. 12 og kunde næsten hver Dag gaae sin Vej benimod Kl. 5. Han havde det Fornødne til tarvelig, dog tilstrækkelig Underholdning, var paa de nævnte Arbejdstimer nær fuldkommen Herre over sin Tid, kunde om Aftenen besøge et eller andet Skuespil eller more sig i en Selskabskreds og om Søndagen gjøre en Udflugt til et eller andet Sted i Paris's Omegn. Saaledes var hans Stilling ret behagelig og blev i lang Tid den samme. Napoleons »anden Usurpation«, da han i 1804 gjorde sig til Kejser, gjorde ingen Forandring heri, og Krigen i 1805, da Ministeren og endeel af Personalet fulgte Kejserens Hovedqvarteer, gav Heiberg endnu større Frihed end ellers, en Frihed, som han benyttede til at forøge sine Kundskaber.

I Aaret 1806 blev det ham overdraget at samle alle Acter, der vedkomme Lutheranernes borgerlige Stilling i Paris fra de ældste Tider af. Dette Arbejde optog hans Fritid i flere Aar. Forfattet i 6 Foliobind, forsynede med Ministerens legaliserede Underskrift, blev det afleveret til vedkommende Øvrighed og opbevares nu i Stadens Ar-

chiver, for at deraf kan udstedes Extracter og Attester til hvem, der maatte behøve samme[1]. »For dette lange og særdeles kjedsommelige Arbejde fik jeg«, siger han, »aldeles ingen Godtgjørelse eller Gratification, hvilket imidlertid var min egen Skyld, saasom jeg ikke gjorde nogen Begjering derom.«

I det sidste Halvaar af 1806 udbrød Krigen med Preussen. Talleyrand fulgte Kejserens Hovedqvarteer og med ham nogle faa Personer af de forskjellige Bureauer, og iblandt disse Heiberg. Denne, der nu hørte til Ministerens nærmeste og daglige Omgivelse, havde saaledes den bedste Lejlighed til at befæste sig i hans Yndest. At han med sine udmærkede Talenter og ualmindelige Kundskaber i en saadan Stilling var en historisk vigtig Mand[2]), vil man let kunne slutte sig til, skjønt han selv er for stolt-beskeden til at udhæve det. Ved Ministerens Bord havde han, saa at sige daglig, Lejlighed til at lære at kjende mangfoldige af de Mænd, der i Kejsertiden grebe meer eller mindre ind i Verdenshistoriens Gang. Naar man nu hører ham selv (i hans »Erindringer«) fortælle, skulde man troe, at han kun var i Ministerens Suite for at spise og ved Bordet at opsamle Indfald og Anekdoter af og om berømte Personer; men hvo kan tvivle om, at han med sit skarpe Blik saae dybt i de vexlende og oftest hurtig forbifarende Gjæsters Sjæl? Heiberg havde forladt Paris først i October, forblev i Mainz til efter Jena-Slaget (d. 14. Oct.), gik over Valpladsen ved Jena, hvor han endnu saae en Mængde ubegravede døde Kroppe, samt over Erfurt til Berlin. I

---

[1]) Jvf. Efterskrift til Saml. Skuesp. 2 Udg. S. 281.

[2]) eller, som J. K. Høst siger i sine Mærkværdigheder om Christian VII (1810) »en vigtig Embedsmand i det franske Kejserdømme«.

Begyndelsen af Decbr. Maaned forlod han Berlin og kom nogle Dage før Juul til Warschau. Her samledes fra Europas forskjellige Lande en stor Mængde Gesandter og andre udmærkede Mænd, som han har søgt at charakterisere ved at fortælle een eller flere Anekdoter om enhver af dem, men vil ingenlunde, siger han, »opvarte med Statshemmeligheder eller med politiske Tildragelser«. Forresten gik det meget ugeneret til hos Talleyrand; han bemyndigede sine Underordnede til at sætte sig til Bords med Støvler paa, i hvad Selskab han end havde indbudet dem; thi som Rejsende kunde man ikke fordre, at de skulde føre Garderobe med sig, og for at undgaae en smaalig Etiquette vilde han, at de i Tiltale ligefrem skulde tiltale ham Monsieur, hvoraf da fulgte, at de ogsaa gav denne Titel til enhver Anden, med mindre det skulde være en Person over Ministerens Stand. Dette sidste Tilfælde indtraf under det hele Felttog kun med een, Kronprindsen af Bayern.

Da endelig Fredsunderhandlingerne begyndte i Tilsit, og Ministeren gik derhen, blev Heiberg tilbage i Warschau, hvor han nu benyttede sin Frihed til at gjøre sig bekjendt med Omegnen. Efter at Freden var sluttet, begav han sig tilbage til Paris og overtog efter 9 Maaneders Fraværelse med Glæde sine gamle Sysler, idet han tillige optog sine gamle Vaner. Imidlertid fik han en ny Chef i Grev Champagny, siden Hertug af Cadore, en Mand, der »i Talenter og politisk Skarpsyn stod i en uendelig lang Afstand fra Prindsen af Bénévent«, men over hvis Forhold mod sig Heiberg ingenlunde fandt nogen Aarsag til at beklage sig.

Den nye Minister fulgte i Slutningen af 1807 sin Kejser til Italien, og da han endnu ikke kjendte sit underordnede Personale, gik han Heiberg forbi, som beklager, at han »ved en uoverlagt Delicatesse« selv var Skyld i, at

han aldrig fik Italien og Rom at see. Men da Ministeren paa Rejsen kom til at savne Heibergs Sprogkundskaber, vandt denne derved den Fordeel, »at der fra den Dag af under hele Champagnys Ministerium aldrig mere blev Spørgsmaal om, hvem der skulde vælges til de følgende Rejser.«

Han fulgte da ogsaa med sin Minister i Løbet af Foraaret 1808 til det bekjendte Møde i Bayonne, og denne Rejse havde ikke blot næsten de samme Behageligheder, som den polske havde havt, men var derhos ulige fordeelagtigere, idet der tillagdes ham og hans Colleger saa rundelige Diætpenge, at de kunde spare rigeligt Halvparten deraf foruden den stedse fortløbende Gage, som under Talleyrands Ministerium var det eneste, de kunde have i Behold.

En af de første Spaniere, han i Bayonne saae, var Godoy, den bekjendte Fredsfyrste. Han fandt, at denne svarede til sit Rygte som en temmelig uvidende Person, undtagen naar der taltes om Heste; men derimod ikke til den Idee, som han havde gjort sig om den spanske Dronnings erklærede Favorit, idet han havde forestillet sig ham som en høj, smuk, velvoxen Mand; men i det Sted saae han for sig »en bredskuldret, klodset Lømmel med et højst almindeligt Hverdagsansigt«.

Iblandt de Lærde, han i Bayonne gjorde Bekjendtskab med, var Don Juan Antonio Llorente, der blev hans Ven og siden har oversat paa Spansk hans politiske Aphorismer (Madrid 1821), af hvilken Oversættelse Heiberg aldrig har seet eller kunnet faae fat paa flere end et eneste Exemplar, som Oversætteren gav ham, og som han har foræret Athenæum i Kjøbenhavn.

»Man har flere Gange spurgt mig,« fortæller Heiberg, »hvorledes jeg har fundet Napoleon i Samtale. Sandheden

tro har jeg maattet svare, at jeg aldrig har havt den Ære at tale med ham eller at befinde mig Ansigt til Ansigt med ham. Dette har i det Mindste een Gang været min egen Skyld.«[1]) Engang fortalte Ministeren ham, at Keiseren havde kaldet ham (Heiberg) et Fæ. »Hans Majestæt,« svarede Heiberg, »er mægtig nok til at kunne sige om mig alt, hvad ham behager. Men Deres Excellence tillader mig vel at spørge, hvorpaa Keiseren grundede sin Dom?« — og denne grundede sig paa en Oversættelse af et Brev fra den spanske Konge, hvori denne talte om de Pligter, han havde imod sine Undersaatter, medens Napoleon vilde, at det skulde hedde: »hans Undersaatters Pligter mod ham.«

Da Underhandlingerne i Bayonne vare til Ende (hvori forresten Hertugen af Cadore, for hvem Kejseren syntes at have tabt sin Agtelse, rimeligviis havde ringe Deel), rejste Heiberg tilbage til Paris. Ligesom han ved flere Lejligheder forsvarer Talleyrand mod den Beskyldning at have været Ophavsmand eller Tilskynder til Napoleons ukloge politiske Planer, saa erklærer han, at dette ogsaa gjælder om den ulykkelige Expedition mod Spanien.

Ved Tilbagekomsten til Paris fik Heiberg et nyt overordentligt Arbejde, som i de Timer, han fik tilovers fra andre Forretninger, beskjæftigede ham et heelt Aar. Dette var en Fangst af syv svære Kasser fra Sydamerika, fulde af Papirer, nemlig foruden maaskee et tusinde private Breve, alle de offentlige Autoriteters Regnskaber til den spanske Regjering for det afvigte Aar, hvilke Heiberg havde at

---

[1]) En Englænder, Lewis Goldsmith, som troede sig fornærmet af Heiberg, skal i en Pasqvil: »le Cabinet de St. Cloud« have hævnet sig ved at nævne ham som en af Bonapartes Spioner, en Beskyldning, som han aldrig har troet det fornødent at gjendrive.

undersøge, og derover at afgive sin Rapport. Denne blev først færdig i Marts 1809, og Documenterne, som han ansaae for at være af megen Vigtighed, afleverede i Ministeriets Archiv. Han troer, at A. v. Humboldt burde have benyttet den Adgang, han tilbød ham til at sammenligne sine Efterretninger med disse offentlige Documenter, og mener, at han afslog hans Tilbud af Frygt for at blive tvungen til at omarbejde en større eller mindre Deel af sit Værk.

Heibergs næste Rejse var til Congressen i Erfurt i den sidste Halvdeel af Aaret 1808. I Erfurt havde han den bedste Lejlighed til at see alle de udmærkede Personer, der vare tilstede ved dette mærkelige Møde, og at »observere endeel af dem nærved«. Da der i den Maaned, Forsamlingen varede, næsten hver Aften spilledes Tragoedie af det tragiske Personale fra det kejserlige Theater i Paris, fik han sin »Lyst saa tilstrækkelig styret«, at han aldrig oftere saae enten Talma eller nogen fransk Tragoedie.

Efter Hjemkomsten til Paris kom Tingene igjen i den gamle Orden, dog med den Forskjel, at Heiberg, der nu havde fulgt Ministeren paa to Rejser, var bleven saa at sige Bureauchef, dog uden at have enten Titelen eller Emolumenterne. Disse beholdt den forhenværende virkelige Chef, en Versemager ved Navn Dorion.

Strax efter Udbruddet af Krigen med Østerrig (1809) gik Heiberg med sin Minister efter Armeen til Wien, hvor han blev indlogeret paa det kejserlige Slot, i Prindsesse Marie Louises Værelser. Han anede ikke dengang, at hun skulde blive Frankrigs Kejserinde. — Nu forefaldt Slaget ved Esslingen, saa nær ved Wien, at Heiberg fra Slottets øverste Altan endog med blotte Øjne kunde nogenlunde oversee Armeernes Bevægelser. Efter Slaget ved Wagram fulgte en Vaabenstilstand, og dernæst aabnedes Freds-

forhandlingerne i Byen Altenburg mellem Hertugen af Cadore og Prindsen af Metternich samt General Nugent. I denne lille By, hvor man var nødt til at indskrænke sig, bleve de tvende Hoved-Plenipotentiarier enige om, at de med deres hele Følge vexelviis skulde spise den ene Dag hos den ene, den anden Dag hos den anden. Heiberg saae saaledes nærved den Mand, der siden i en Række af Aar har spillet en saa betydelig Rolle i Verden; men han fandt ikke i hans smukke Udvortes, hans behagelige Væsen, hans milde og blide Ansigt nogen Spire til den Aand, der siden Napoleons Fald »har besjælet ham«. Fredsforhandlingerne bleve afbrudte i Altenburg for at fortsættes i Wien, som Heiberg mener, fordi Napoleon fandt Metternich for fiin og ønskede en Anden i hans Sted at underhandle med.

Da Freden kort efter sluttedes, vendte Heiberg tilbage til Paris og fandt der i sit sædvanlige Arbejde en Hvile efter en temmelig trættende Campagne.

De næste to Aar, 1810 og 1811 henglede temmelig eensformig for Heiberg; thi disse Aars store Begivenheder berørte ikke hans Interesser, og de mange Fester og Højtideligheder i Anledning af Kejserens Formæling med Marie Louise og Kongen af Roms Fødsel saae han ikke. »Jeg har aldrig«, siger han, »været Elsker af denne Slags Pragtforestillinger; thi jeg har aldrig skjøttet om at befinde mig i Trængsel; desuden kan jeg ved deslige Lejligheder ikke tilbageholde den nedslaaende Tanke, at selv de Familier, der næppe have det Nødvendige til Livets Ophold, dog alligevel maae svare noget af deres Fattigdom for at bidrage deres Skjærv til de uhyre Omkostninger, som en saadan unødvendig Overdaadighed medfører og udkræver.«

I September 1811 foretog Kejseren og hans unge

Gemalinde en Rejse til Holland. Ministeriet for de udenlandske Sager havde nu faaet en ny Chef i Maret, Hertug af Bassano, og Heiberg befandt sig i dennes Følge; men Rejsen varede kun nogle Uger og frembød intet for hans Levnet Mærkeligt.

Men desto mærkeligere vare de to følgende Aar, 1812 og 1813. Sin nye Chef Hertugen af Bassano bedømmer Heiberg meget strængt. Han kalder ham Napoleons onde Genius og antager, at han er maaskee den, der har bragt de allerstørste Ulykker over Frankrig, dog ingenlunde med Forsæt og overlagt Raad. Bassano var Napoleon hengiven og det ikke blot af Ambition (»hvoraf han havde en umaneerlig stor Dosis«), men ogsaa af en Slags Fanatisme. Han tiltroede Napoleon en Slags Almagt, og langt fra at fraraade ham de gigantiske Foretagender, hvori han indviklede sig, tilskyndede han snarere og opmuntrede ham dertil. Det var ogsaa Maret, som senere lokkede Napoleon fra Elba og saaledes, uden at ville det, beredede hans Forviisning til St. Helena og tidlige Død. — Med sin Forfængelighed kunde han paa sine Rejser ikke nøjes med et Følge af 6 til 7 Personer; Antallet maatte være meer end dobbelt saa stort, og da han vilde have en Hofstat om sig, der i det Smaa lignede hans Herres glimrende Omgivelse, fik Heiberg og hans Colleger Ordre til at anskåffe sig en Uniform, temmelig stærkt broderet med Guld. Denne Dragt, for hvilken Heiberg til sin største Ærgrelse maatte betale henimod 700 Francs, lovede han sig selv ikke at tage paa uden i alleryderste Nødvendighed, og han mener at have holdt dette Løfte. Naar han derfor blev indbuden til at spise hos Ministeren, indfandt han sig aldrig, uden Indbydelsesbrevet indeholdt de Ord »en

frac«[1]). Uagtet sin strænge Dom om Bassano vil Heiberg ingenlunde tillægge ham nogen ondskabsfuld Charakteer og bemærker, at han for sin Person aldeles ingen Aarsag havde til at beklage sig over ham. Tværtimod havde Hertugen uden allermindste Ansøgning fra Heibergs Side forøget hans Gage til 4000 Francs.

Rejsen gik denne Gang først til Dresden, hvor Heiberg traf og nogle Gange underholdt sig med den danske Cancelliepræsident Kaas, der var meget vel anseet af Napoleon og en gammel Bekjendt af Heiberg. Fra Dresden kom han til Thorn og senere til Wilna. Men dette Felttog lovede ikke saa glimrende et Udfald som de foregaaende; den franske Minister saae sig derfor ikke omringet af den Mængde fremmede Fyrster og andre Stormænd, som tilforn havde stimlet til det sejerrige Hovedqvarteer, og Heiberg fandt Ingen, der særdeles tildrog sig hans Opmærksomhed. Da han saaledes kjedede sig i Wilna (maaskee ogsaa anede Krigens Udfald), søgte han og fik uden synderlig Vanskelighed Tilladelse til at rejse tilbage til Paris. Paa Tilbagerejsen besøgte han i Berlin sin Ven F. A. Wolff, fik i Erfurt paa Gjennemrejsen Diplom som Medlem af det derværende Videnskabers Selskab og ankom endelig uden nogen mærkværdig Hændelse til sit Hjem i Paris.

Hen paa Vinteren kom Napoleon tilbage fra det ulykkelige russiske Tog med sin tro Følgesvend Coulaincourt, Hertug af Vicenza, der nu blev Minister for de udenlandske Sager, og Heiberg fik altsaa fjerde Gang en ny Chef. Men

[1]) Han fortæller, at denne Uniform efter Hjemkomsten fra Rusland henlaa i nogle Aar og blev for en Deel opædt af Møl, indtil han omsider forærede den til en norsk Boghandler, som havde sagt ham, at han undertiden spillede Komoedie paa et Privatheater, med det Ønske, at den der maatte gjøre større Lykke end hos ham.

dette Ministerium varede kun kort, og Heiberg havde kun liden Lejlighed til at komme i Berørelse med Hertugen. Imidlertid vedblev den før omtalte Dorion, uagtet han aldeles ingen Deel tog i Forretningerne, at ansees for og lønnes som Chef for Heibergs Bureau; men for at skaffe en Plads til en anbefalet Person, deelte Caulaincourt Bureauet i to Dele, saaledes at Heiberg blev første og hans nye Collega anden Sous-Chef, og da denne ikke var tjent med ringere Gage end 5000 Francs, blev Heibergs aarlige Indkomst ogsaa forøget til denne Sum, hvilken Gage han beholdt, da han faa Maaneder efter blev Souschef for det hele paa ny forenede Bureau.

Vi ere nu komne til det Tidspunkt, da Bourbonerne vendte tilbage. Prinds Talleyrand blev nu atter Udenrigsminister, men under ganske andre Forhold end forrige Gang. Frankrig foreskrev ikke længer Europa Love, men modtog nu Befalinger, endog fra saadanne smaa Hoffer, »der forhen som ringe Drabanter havde drejet sig slavisk om Solen«. — Denne Tilstand varede ikke længe; d. 20. Marts 1815 forlod Ludvig den 18de for en kort Tid sit Kongesæde, og Heiberg saae fra et Vindue i rue du Bac Napoleon holde sit Indtog; dog bemærker han, at han i denne store, lange og velbeboede Gade ikke mærkede det Allerringeste, som vidnede om den Enthusiasme, hvorom Bladene Dagen efter talte.

Caulaincourt blev anden Gang Heibergs Chef, »og nu var det først«, siger han, »at jeg ret lærte at kjende denne Mands ikke blot strænge, men retskafne og virkelig ædle Charakteer« [1]).

---

[1]) Et Beviis derpaa, som man vil læse med Fornøjelse, sees i H.'s Erindr. S. 302.

Hertugen vilde ingen Lediggjængere have i sit Ministerium; Dorion fik derfor sin Afsked, men med en anstændig Pension, og endeligen blev Heiberg opført paa Listen som virkelig Bureauchef. Dog tilføjedes ikke den for Embedet bestemte Lønning, og da Heiberg, overbeviist om Ministerens Retfærdighed, ingen Reclamation gjorde desangaaende, havde denne Tilbageholdenhed halvandet Aar senere en ufordeelagtig Indflydelse paa hans Pension.

Slaget ved Waterloo forefaldt, og Talleyrand blev tredie Gang Heibergs Foresatte; men dette Ministerium varede ogsaa kun meget kort og var vel næppe blevet Fyrsten givet uden for at lede Fredsforhandlingerne med de allierede Magter. Heiberg havde den Ære at være tilstede ved Fredstractatens Underskrivelse.

Kort derpaa afløstes Talleyrand af Hertugen af Richelieu, men nu var Frankrig sjunket ned til en underordnet Magt, og Heibergs Bureau — »saa ubetydeligt det end forhen havde været, var nu blevet næsten til aldeles intet«.

Den 1. Jan. 1817 modtog han et Brev fra Hertugen af Richelieu, der i meget artige Udtryk mældte ham, at han havde faaet sin Afsked, og at Kongen havde bevilget ham en Pension af 3000 Francs. Denne aldeles uventede Nyhed forbittrede ham overordentlig, som han tilstaaer, og hans Forbittrelse formildedes ikke ved at erfare, at han havde maattet vige sin Post for at gjøre Plads for en af Hertugens Venner. Men da den første Hede var afkjølet, erkjendte han, baade at Hertugen havde viist ham en Velgjerning (thi den Pension, han havde forskaffet ham, overgik langt, hvad han ifølge de existerende Love kunde have ventet sig; hvorimod han et Aar senere under nye Magthavere upaatvivlelig vilde have faaet Afsked, maaskee uden al

Pension, og at Hertugen ved at hjælpe en ulykkelig Ven, medens han havde Magt dertil, i sig selv havde handlet ædelt.

Heiberg havde ved sin Huusholderiskhed stedse kunnet lægge noget til Side, og maattet see sig om efter en Mand, i hvis Hænder han kunde betroe de Penge, som han vilde sætte i Sikkerhed under sine ofte langvarige Fraværelser fra Paris. Den Mand, han havde valgt hertil, var i 1809 nærved at gaae Fallit; dog fik Heiberg sit hele Tilgodehavende udbetalt og bragte nu denne Sum til en Grosserer Pobecheim, som han allerede i 1801 havde gjort Bekjendtskab med, til hvem han var anbefalet og i hvis Huus han ofte kom. Denne blev nu hans Commissionær paa samme Maade som den forrige, d. e. uden at han forlangte en eneste Skillings Rente af dem for sine Penge, som de benyttede i deres Handel. Men da han i Aaret 1813 kom tilbage fra det russiske Tog, erfarede han til sin største Bedrøvelse, at Pobecheim var løben bort, og han mistede saaledes omtrent 9000 Francs, d. e. sin hele Ejendom og Alt, hvad han havde sparet sammen til en tilstundende Alderdom.

Dette Tab blev ham endnu mere føleligt, da hans Søn i Aaret 1819 kom til Paris og opholdt sig der i henved 3 Aar; thi den lille sammensparede Skat var for en stor Deel bestemt til at anvendes i dette Tilfælde, som han i mange Aar med Fornøjelse havde forudseet og ventet. Imidlertid trøstede han sig med at have gjort sin Søn Opholdet dog nogenlunde behageligt og for ham gavnligt[1]).

Saalænge Heiberg stod i Statens Tjeneste, tillode deels hans Embedsforretninger, deels hans Stilling ham ikke at

[1]) Jvnfr. Molbechs Dansk. poet. Anthol. 4. Bd. 1. Hft. S. 265 ff.

være Forfatter. I Betragtning af den Vending, hans Ideer fra første Ungdom havde taget, vilde det ogsaa have været uundgaaeligt og som Udlænding dobbelt farligt for ham at falde i Hænderne paa »Bonapartes literaire Natmandsfolk«. Ikke desmindre tillægger han sig en vis anonym Forfatterære, idet en stor Mængde af hans Rapporter, Extracter af udenlandske Sager o. s. v. bleve, saasnart som Bonaparte havde gjennemlæst dem, strax sendte til Indrykkelse i Moniteuren.

Dog havde han ikke strax kunnet fornægte sin Natur, men skrev eller, som han selv kalder det, sammenjadskede nogle Skuespil, som Rahbek befordrede til Trykken i den nye Udgave af Heibergs samlede Skuespil, hvoraf de 3 Bind udkom i 1806, men det fjerde, der kun indeholder eet nyt Stykke, 1819.

Heiberg troede selv, at hans virkelige Talent var ganske forskjelligt fra det, der udfordres til at være Theaterdigter, og søgte Lejlighed til at overbevise sine forhenværende Landsmænd om, at han havde Ævne til at behandle vigtigere Gjenstande end dem, der hidtil havde sysselsat ham i hans Fritimer.

I Aaret 1808 udkom i Kiel Overprocureuren Baron Eggers's Udkast til en Criminal-Lovbog for Hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Dette ansaaes af den danske Regjering for at være saa vigtigt, at en kgl. Resolution, bekjendtgjort ved Patent fra det slesvig-holsten-lauenborgske Cancellie, under d. 12. Sept. s. A., ikke alene beordrede Overretterne, Øvrighederne og Magistraterne i Slesvig og Holsten til, inden et Aars Forløb at indgive deres udførlige Betænkning derom, men ogsaa opfordrede det sagkyndige Publicum, saavel i det danske Monarchie som i fremmede Lande, til at indsende til det juridiske Facultet i Kiel inden d. 31. Dec. 1809 skriftlige Bedømmelser af bemeldte Udkast.

For de tre bedste Afhandlinger, der saaledes indkom, udsattes Præmier paa 200 og 100 Rdl. Sl. Holst. Cour. Præmiernes Tilkjendelse skulde skee af ovennævnte juridiske Facultet d. 1. Juni 1810, og Bedømmelsen offentligen bekjendtgjøres i den kielske Lit. Tid. og de kjøbenhavnske lærde Tidender[1].

Heiberg anvendte under sit Ophold i München, Wien og Ungersk-Altenburg alle sine ledige Timer til at udarbejde sine Betragtninger over dette Lovarbejde, men især over sit Yndlingsthema, Dødsstraffenes Uretmæssighed. Denne Afhandling indsendte han inden den foreskrevne Tid til det juridiske Facultet i Kiel, som, efter hvad han fortæller, erklærede den værdig til offentlig Udmærkelse, saalænge Forfatterens Navn var ubekjendt, men behandlede den med Foragt, da hans Navn var kommet til Vedkommendes Kundskab. Den lovede Kundgjørelse om Udfaldet af Concurrencen udeblev aldeles.

»Man har villet faae mig til at troe,« siger Heiberg, »og jeg troede virkelig i nogen Tid, at Indholdet og Resultatet af mit Skrift havde krænket Baron Eggers's Egenkjærlighed, og at dette var den eneste Aarsag, hvorfor man havde begravet alle Forhandlingerne i denne Sag i et uigjennemtrængeligt Mørke; men jeg er senere blevet, i en temmelig høj Grad, overbeviist om Urigtigheden af dette Foregivende; thi flere end een Reisende have bragt mig Hilsener fra Baron Eggers, tilføjende, at han havde paalagt dem personligen at bringe mig disse hans Hilsener. — — — Jeg anseer det derimod for soleklart, og næsten som uimodsigeligt, at ingen anden har været Hovedmanden for Kabalen end min svorne Fjende, Christian Colbjørnsen«[2].

---

[1]) See K. l. E. 1808 S. 623.

[2]) Heib. Erindr. S. 342-44. Efterskrift til hans Skuespil, Rahb. Udg. 4. D. S. 283-287.

Ogsaa i Fremstillingen af denne Sag har Heiberg efter al Sandsynlighed ladet sig forlede baade af sin pirrelige Selvfølelse, af sin altfor villige Lettroenhed, og af sit Had til Colbjørnsen. Thi Eggers's paa en saa ualmindelig og udmærket Maade publicerede Værk frembød for Kritikken saa store og væsentlige Mangler, at der ikke behøvedes nogen Kabale for at fælde det. A. S. Ørsted erklærede ogsaa strax — i Jurid. Archiv, Nr. 20 S. 240 — at han var overbeviist om, at det aldrig vilde blive meer end Udkast, om end den offentlige Opfordring til Europas Sagkyndige blev uden Virkning. Men at Resultatet af Concursen ikke blev bekjendtgjort, kan man (skjønt det vistnok er paafaldende) forklare sig at være skeet af humane Hensyn til den allerede noksom krænkede Eggers, — Hensyn, som ikke alene den Agtelse, han ved sine tidligere Skrifter havde erhvervet sig, men selv det Embede, han beklædte, turde have paabudt. Heiberg synes forresten ikke at have vidst, at flere Bedømmelser af Eggers's Skrift vare udgivne[1]).

I Aaret 1816 vilde Heiberg have ladet sit Skrift trykke; hans Ven Schultz paatog sig Forlaget og F. H. Guldberg »heel uanmodet« Udgivelsen; men der mødte Betænkeligheder mod dets Udgivelse, og den fandt ikke Sted[2]).

Det var først i Aaret 1817, at Heiberg ved sin Afskedigelse blev løst fra de Baand, der hidtil havde bundet hans Skribentvirksomhed. Han havde dertil, som han meente, paa ny erhvervet sig sit gamle Fædreland. »Udstødt fra mit *Fødeland*,« siger han (Fort. t. Skriftet om Dødsstraffene) »levede jeg mange Aar som et i Skabningen

[1]) See F. Thaarups Udførlige Statistik, 3. Bd. S. 169. Ørsteds Nyt jur. Archiv, 2. Bd. S. 1 ff.; jfr. Jurid. Archiv Nr. 21 og 22.

[2]) See Fortalen til Skriftet om Dødsstraffene, S. IX-XV. (jfr. S. VII.) og Heib. Skuespil, Rahbeks Udg. 4. Bd. S. 283 ff. [Haandskriftet (278 tætskrevne Sider i 4.) er nu skjenket til Universitetsbibliotheket.]

blot tolerereret Væsen, der, ikke tilhørende noget Folkeslag, var fremmed for dem alle, indtil endelig Kieler-Tractaten af 14. Jan. 1814 gav mig Ret til at reclamere gamle Norge som mit *Fædre*land.« Vel var Danmark hans Fødeland, men i Norge vare alle hans Forfædre, saa vel paa Moders som Faders Side fødte. Hans Fader og hans Moders Fader, begge fødte i Norge, vare de første af Navnet Heiberg, der som Embedsmænd havde været bosiddende i Danmark under Rigernes Forening, og selv stammede han følgelig, *i første Generation*, ned fra norske Forfædre. Deels paa disse historiske Facta, deels paa Norges Grundlov (§ 92, b) støttede han nu sin Ret til at kalde sig Nordmand. Norge var kort tilforn som selvstændig Stat traadt ind i de constitutionelle Landes Række, og han troede nu at gavne sine norske Landsmænd ved at bidrage sin Skjerv til at udhæve de constitutionelle Principers Styrke. Det første Aar af hans ufrivillige Otium var ikke udløbet, inden han havde udgivet:

Nogle Betragtninger over National-Repræsentationen under en konstitutionel monarkisk Regjeringsform. Fornemmelig med Hensyn til Kongeriget Norge. Christiansand 1817, VIII. og 88 S. 8. foruden Tillæg, 8 S. 8.

I samme Hensigt havde han udarbejdet et fransk Værk, hvori han søgte at vise alt, hvad der er ypperligt og hvad der er fejlagtigt i den norske Constitution, hvis Forfattere han berømmer for at have gjort alt hvad der var muligt under de Omstændigheder, hvori de befandt sig, og i det Hastværk, som Tingenes Natur udkrævede.[1])

---

[1]) Af dette Skrift, som ikke blev trykt, har han udgivet et Udtog: Extrait d'un ouvrage inédit, intitulé Exposé des principes fondamentaux de la constitution du Royaume de Norvège. Paris 1825. XVI S. 8. [Et Udtog heraf er ogsaa: Om Adel i Norge, foranlediget ved de foregaaende Storthings Beslutninger om denne Gjenstand. Af P. A. Heiberg. Christiania 1821. 14 S. 8.].

Til samme Klasse af Skrifter høre:

Précis historique et critique de la constitution de la Monarchie Danoise, Paris 1820, 109 S. 8.; og:

Lettres d'un Norvégien de la vieille roche, ou Examen des changemens qui menacent la constitution du Royaume de Norvége. Paris 1822, XV. og 155 S. 8.

I disse Breve bestred han med Varme de Forslag til Forandring i den norske Constitution, som Regjeringen havde gjort Storthinget, viste med stor Skarpsindighed den Fare, der af disse Forslag kunde udspringe for Norges Vel og især for dets Uafhængighed, men røbede ogsaa en, som det synes, overdreven Mistillid til Regjeringens og fornemmelig det svenske Aristokraties Hensigter. Han havde senere den store Glæde, at Storthinget forkastede samtlige de omhandlede Constitutions-Forslag[1]).

I det danske Sprog udgav han:

Om Dødsstraffene. Tilligemed nogle Betragtninger over adskillige Materier, vedkommende Criminal-Lovgivningen. Christiania 1820, XXVI. og 256 S. 8.

Heiberg erklærer sig imod Dødsstraffe som ikke nødvendige, ikke engang nyttige, end mindre retfærdige. Dette sit Yndlingsthema fik han nogle Aar senere Lejlighed til at vende tilbage til, da et Selskab i Paris udsatte i 1825 en Priis for Undersøgelsen af Spørgsmaalet om Retfærdigheden eller Uretfærdigheden af Dødsstraffe. Heiberg fore-

---

[1]) Følgende Udsagn i dette Skrift (S. 37) er characteristisk: »Jeg kan sige med Tacitus: Mihi Bernadotte neque beneficio neque injuria cognitus. Upaatvivlelig vilde han ikke straffe mig for den Frimodighed, hvormed jeg siger hans Ministre nogle Sandheder, om han end kunde naae mig, og jeg anholder ingenlunde om hans Gunstbevilsninger, saa smigrende de end kunde være. Gud har ikke villet, at jeg fra Skjæbnens Side skulde være uafhængig, men har skjenket mig det, som er mere værd, en vis Dosis af Aandens Uafhængighed. Jeg haaber, at han vil bevare mig denne Skat til Livets Ende.«

tog sig at concurrere og indsendte en Afhandling, hvori han indførte alt, hvad der i ovennævnte Skrift om denne Materie var af nogen Vigtighed, tilføjende en Mængde nye Argumenter og Betragtninger. Iblandt de indkomne Skrifter bleve tre af Selskabet udmærkede, hvoraf Heibergs var det ene, men han vandt ikke Prisen.

Politiske Aphorismer. Christiania 1826. 99 S. 8.

Dette lille Skrift, der indeholder 35 Aphorismer med deres Udvikling, blev først skrevet paa Fransk og allerede 1821 oversat paa Spansk[1]) af den berømte Llorente. Denne Oversættelse har nydt »en uventet Ære«, som Forfatteren reclamerer sin Andeel af, idet den ved et Decret af den hellige Congregation, dat. Rom d. 28. Jan. 1823, er bleven forbuden og erklæret for ugudelig. Den første Aphorisme, som han mener authentisk anerkjendt i et Circulaire (dat. 14. Dec. 1822) af de tre mægtigste Fyrster ved Congressen i Verona, er Grundstenen, hvorpaa hans Bygning er opført. Paa den første er den anden bygget; af disse to følger den tredie; naar de tre første ikke kunne kuldkastes, bliver den fjerde uimodsigelig, og saaledes fremdeles. Bogen er ogsaa oversat paa Portugisisk.

Hvad betyder Ordet: Arbitrær? Undersøgelse af P. A. Heiberg. Christiania 1827, 112 S. 8.

Enevoldsmagtens Indførelse i Dannemark, i Aaret 1660. Historisk og kritisk Undersøgelse af P. A. Heiberg. Drammen 1828. VIII. og 222 S. 8.

Dette Skrift, der dog ingenlunde regnes iblandt Heibergs heldigere, var alligevel et af dem, der bleve meest udbredte. Forlæggeren, Bogtrykker Rode i Drammen, tilskrev

---

[1]) *Aforismos Políticos*, escritos en una de las lenguas del norte de la Europa por un filósofo y *traducidos al Español por Don Juan Antonio Llorente. Madrid 1821. 84 S. 8.*

ham: »næppe nogen norsk Forlægger skal kunne rose sig af en saa betydelig Fordeel paa een Forlags-Artikel, som den, jeg har havt paa dette lille Skrift.« Denne Fordeel var saa meget betydeligere, som Haandskriftet var foræret ham aldeles gratis. Heiberg synes saaledes at have god Grund til at forundre sig over, at denne Bogtrykker vægrede sig ved at trykke hans forbedrede Oversættelse af Churchills Digt Selvstændighed, fordi han formodede, at den »vilde forvolde noget Tab«. Heiberg lod da denne trykke i Paris og sendte en Mængde Exemplarer saavel til Norge som til Kjøbenhavn for at meddeles, uden Betaling, til hans Venner og Andre, »der maatte have Lyst til at læse Digtet«.

I Slutningen af Aaret 1818 begyndte Hr. Jullien sit Maanedsskrift: Revue encyclopédique. Heiberg samtykkede i efter hans Anmodning at levere Bidrag dertil, tildeels fordi han saaledes fik Lejlighed til at gjøre den nordiske Literatur noget mere bekjendt i Europa, end den hidtil havde været. I fulde 9 Aar var han Medarbejder af dette Maanedsskrift — »og næppe findes der noget Hefte, hvortil han ikke har leveret flere Artikler, hvoraf adskillige opfylde hele og halve Ark«. Disse Artikler have Interesse for os Danske, for saavidt som en betydelig Deel af dem indeholder Anmeldelser og Bedømmelser af danske Skrifter eller Stykker om danske Anliggender[1]).

Vi have ovenfor kortelig omtalt de vigtigste af Heibergs

---

[1]) f. Ex. i Aprilheftet 1819 en Afhandling om Christian den 2den (ogsaa særkilt aftrykt), hvoraf I. K. Høst i »Politik og Historie« 1819, 2. Hft. S. 129 (ↄ: 1. Bind. Kbh. 1820) har meddeelt et Uddrag. I Jan., Febr. og Marts-Hft. f. 1825 anmeldes Bredsdorffs Skrift om Runerne, Ingemans Valdemar og hans Mænd, Monrad om Guineakysten, Rahbeks Erindr. 1. Deel.

politiske Skrifter, der alle behandle vigtige Æmner, alle ere udsprungne af en redelig og uegennyttig Lyst til at virke Gavn og alle vidne om hans sædvanlige Sandhedskjærlighed. »Det hører ikke til mig,« siger han om den Retning, hans Ideer fra første Ungdom have havt, »at bedømme, om den er god eller ikke. Derom maae Andre dømme. For mig er det nok, at min Samvittighed giver mig det Vidnesbyrd, at jeg stedse har fulgt min Overbeviisning. Denne kan undertiden, ja vel endog ofte, have været vrang, men saalænge som jeg ærligen har troet den at være rigtig, har jeg strængt fulgt den. I nogle faa Tilfælde har jeg indseet det Modsatte, og da har jeg ligesaa ærligen erkjendt min Vildfarelse og er gaaet over til den rigtigere Mening. I ethvert andet Tilfælde er jeg bleven min Overbeviisning urokkelig tro. En af de Tanker, der min hele Levetid meest har sysselsat og smigret mig, er det Ønske, at man engang efter min Død skulde kunne sige med Sandhed, at jeg har stræbt saa méget som muligt at nærme mig til den bekjendte atrocem animum Catonis; vel at mærke, at atrox tages i den Mening, hvori det bør tages.«

Han havde under Decazes' Ministerium faaet det Indfald at forlade Frankrig og at gaae til Norge, for at ende sine Dage der. Men dette kunde han ikke gjøre uden at blive forsikkret om, at hans Pension vilde blive ham udbetalt i Norge eller omvexlet med en vis engang for alle udbetalt Sum. Da han paa sit Andragende herom intet Svar fik, maatte han opgive denne »maaskee ikke vel overlagte Plan«[1]).

---

[1]) B. H. v. Munthe af Morgenstjerne har i »Juridiske Samlinger f. 1826« (Christiania 1827) S. 61 ff. undersøgt det Spørgsmaal, hvor-

At Norge som selvstændig Stat og med en Constitution, som i mange Maader nærmede sig til Heibergs Ideer om den bedste Statsforfatning, saaledes fortrinligen drog ham til sig, medens han i Danmark saae den altfor strænge Moder, der havde forskudt ham, kan man billigviis ikke forundre sig over. Men ogsaa til dette sit Fødeland var han lænket ved mange Baand. Han havde her mange varme og tro Venner, som han ogsaa selv bevarede i trofast Erindring. See f. Ex. Samlede Skuesp. Rahb. Udg. IV. S. 299. Vist nok havde han ogsaa efterladt sig bittre Fjender her, hvis Fjendskab vi ikke ville nægte, at han ofte ikke uforskyldt selv havde paadraget sig; men det er at antage, at den Agtelse, hans Ulykke og fornemmelig hans hele højst respektable Vandel under hans lange Udlændighed maatte indgyde, vilde om ikke have forsonet disse,

---

vidt den Dom, der forjog Heiberg fra Danmark, efter den politiske Adskillelse imellem Norge og Danmark kunde have juridisk Virkning i Norge, eller om Heiberg uden Tilladelse af den norske Regjering kunde indfinde sig i Norge uanseet den ham overgaaede Landsforviisnings-Dom, og kom til det Resultat, at Heiberg endnu maatte ansees landsforviist fra Norge og ikke kunde indfinde sig i dette Rige uden Kongens Tilladelse. Dersom Heiberg derimod skulde ønske at bosætte sig i Norge, da vilde, efter Morgenstjernes Overbeviisning, Meget tale for, at Regjeringen indvilligede i et saadant Ønske, deels fordi der ikke (efter hans nuværende Anskuelse af Sagen) var tilstrækkelig Grund til den idømte Landsforviisning, deels fordi Norges Adskillelse fra Danmark, skjønt den ej kan betragtes som en juridisk Grund, dog indeholder en politisk Grund for den norske Regjering til at eftergive den Ret fremdeles at kunne lade Dommen beholde sin Retsvirkning der i Riget. — Næppe havde Heiberg, hvis hans »Indfald« var blevet til et stadigt Ønske, nedladt sig til at *bede* om en saadan Tilladelse. Jeg troer derimod, at han uden at bortgive noget af sin Charakteer kunde have ansøgt om en revisio actorum ved de norske Domstole, og at denne kunde have ført til et Resultat, der gjorde hans Ønske til en Ret.

saa dog have havt til Følge, at de viste sig som ædle Fjender.[1])

Heiberg havde ogsaa i Fødelandet efterladt sin Moder, som efter 20 Aars Enkestand i 1780 anden Gang havde giftet sig med en Kjøbmand Stephensen i Vordingborg. I Kjøbenhavns Skilderie, 1820, S. 315, fortælles, at den da 83 Aar gamle værdige Kone med sin 80aarige Ægtefælle hidtil havde levet deels af en ubetydelig Livrente, deels af de Naadegaver, der vare dem tilflydte, tildeels fra hendes Broder Provst Heiberg i Kirkesaaby og hendes Søn Professor Ludvig Heiberg i Odense; men at, da begge disse vare døde, var der Udsigt til, at de værdige Gamle vilde komme til at lide Nød i deres høje Alderdom. Professor F. H. Guldberg troede sig beføjet (smstds. S. 323) til at tage foreløbig til Orde for at modarbejde den Mistanke, at »den hæderlige P. A. Hejberg« kunde glemme en nødlidende Moder, og erklærede, som mangeaarig Ven af afdøde J. F. Schultz, igjennem hvis Hænder det gik, at »med mere Rundhed og større Glæde hjalp sjælden ædel Søn gammel Moder, end P. A. Heiberg, selv i Stillinger, hvor han maaskee havde Lidet nok tilovers, uafladeligen gjorde.« Nu fremkom, S. 359, den anonyme Anmelder vel med den Erklæring, at han nok vidste, at P. A. Heiberg understøttede sin gamle Moder qvartaliter, endog efter Schultz's Død; han vidste, at denne Understøttelse var ej ubetydelig,

---

[1]) At der levede Mennesker, der paa en lav Maade vilde ærgre og fortrædige ham, kan sees af hans »Advarsel for det kjøbenhavnske Publicum« trykt i »Dagen«, 1825, Nr. 164. Denne Advarsel gaaer ud paa at fraraade det danske Publicum at sende Pakker til Hamborg for derfra at befordres med Diligencer; thi han har saaledes modtaget en Pakke, hvori der, isteden for en ham bestemt Bog, var indlagt en Muursteen. Men fra et saadant usselt Drilleri vil Heiberg vel næppe have uddraget en Slutning.

»maaskee endog den største, hun nogentid har havt«; men at den dog ej var tilstrækkelig til hendes og hendes Mands Underhold, og hans Hensigt med Anmeldelsen havde derfor været at gjøre dem, der for hendes fortjente Frænders Skyld maatte ønske at understøtte hende, opmærksomme paa, at hun endnu levede. Men i *samme* Nummer af Skilderiet fremstod en H. Wassard og paastod, at den værdige Gamle *ene* havde den ædle Schultz at takke for den Understøttelse, hun endnu nød *i Sønnens Navn*. Guldberg gav nu (smstds S. 377) en yderligere »Æreserklæring«, hvori han mod Wassard vidnede med egne Øjne at have seet Beviserne for Sandheden af sit forhen Anførte.

Endelig læstes (smstds S. 483) »Et Par Ord til Vedkommende« fra Heiberg selv, saaledes lydende:

»En Chirurg havde sin Barbeerstue i et Hjørnehuus, med Udgang til to Gader. Søgningen var ikke stor, Fortjenesten følgelig kun liden, og Manden havde ikke lært at sulte. Han faldt altsaa paa et Huusraad. Om Aftenen, naar det var mørkt, stillede han sig ved den ene Gadedør, saaledes at han ikke kunde sees, hvilket man maaskee kunde kalde anonyme, og saarede med en Lancet en eller anden af de Forbigaaende; viste sig derpaa strax for Alles Øjne i den anden Gadedør, for menneskekjærligen at indbyde den Saarede i sit Huus til der at modtage Pleje og Lægemidler, alt for billig Betaling. Hvorlænge denne Speculation lykkedes Manden, veed jeg ikke; men da det er blevet mig fortalt, at en eller anden Barbeersvend i Kjøbenhavn skal have fundet for godt at tage mig i Kuur efter den ovenmeldte Chirurgs Methode, holder jeg det fornødent at sige disse tjenstagtige saa kaldede Venner, at jeg troer mig saa temmelig vel bepandsret, at Mistankens og Bagvadskelsens Braad ikke letteligen kunne saare mig farligen, og at de, naar

de blot vil see i deres egen Barm, maaskee vilde finde passeligere Anledning til at anvende deres Lægemidler. Skulde de forresten fremdeles finde Behag i at saare mig paany, hvilket jeg ikke kan forhindre, da udbeder jeg mig af dem, at de ville have den Godhed at lade det blive derved og at overlade det til mig selv at vælge min Læge.

Paris d. 27. Marts 1820.

P. A. Heiberg.«

Denne for Heiberg charakteristiske Annonce maatte naturligviis vække Opsigt. Prof. Guldberg opfordrede forgjæves (smstds S. 512) den unavngivne Indsender til som ærekjær og retskaffen Mand at nævne sig for at befrie ham for det Skin af Nederdrægtighed, som syntes at paahæftes ham af Heiberg, og maatte nøjes med den Erklæring fra Skilderiets Udgiver (smstds S. 565), at Guldberg ikke var Forfatter af hiin Anmeldelse.

Maae vi end dele Heibergs retfærdige Uvillie over at see det Gode, han gjorde i Løn, Sønnens samvittighedsfulde Pligtopfyldelse, røbet og udelicat blottet for et uvedkommende Publicum, saa synes han dog, enten forledet af en maaskee ugrundet og uforsvarlig Mistanke, eller af Mangel paa omsigtigt Hensyn, at have kastet en muligen ufortjent Skygge paa anden Mands Ære.

Ligesom Heiberg aldrig blev ligegyldig mod sine forrige Landsmænd, Danske saavelsom Norske, saaledes vedblev han at staae i mangehaande Forbindelser med dem. Der var vel kun faa af disse, som besøgte Paris uden at opsøge Heiberg, og saaledes gjorde han mange nye Bekjendtskaber. Et Par af de Mænd, med hvilke han fra tidligere Dage havde staaet i fleersidig Berørelse, vare M. C. Bruun og Baggesen. »Imellem Malte-Brun og

mig«, siger han selv, »var aldeles intet Uvenskab [1]; men vi havde dog alligevel ingen Omgang med hinanden, hvilket maaskee fornemmelig var min Skyld; thi de Personer, med hvem han levede i venskabelig Forbindelse, vare ikke af mine Folk. Det var for det meste politiske Vejrhaner, og med dem har jeg aldrig kunnet sympathisere. — — Forresten, saa ofte som vi hændelsesviis mødte hinanden paa Gaden«, — sidste Gang kort før Malte-Bruns Død — »standsede vi og talte nogle Ord sammen i al Venskab.« Om hans Forfatterværd taler Heiberg med megen Anerkjendelse og mener, at man med Sandhed kan kalde Malte-Brun og Bonaparte de to lærdeste Geografer, Frankrig ejede, den første som Theoretiker, den anden som Praktiker.

I et eget Flyveskrift:

Om mit Forhold til Baggesen. Drammen 1826, 20 S. 8., hvoraf et Udtog kan læses i »Kjøbenhavnsposten«, 1ste Aarg. (1827) Nr. 25 og Nr. 35, har han omstændeligen forklaret sig med Hensyn til de Berørelser, hvori han kom med denne Digter. Man seer af dette lille Skrift, at Heiberg erkjendte Baggesen for en af den danske Literaturs største Prydelser. »Saalænge«, siger han, »som skjøn Poesie og sand Vittighed beholde nogen Priis i Norden, vil Baggesens Navn som Digter aldrig blive nævnet uden med den meest udmærkede Agtelse«. Han vedgaaer ogsaa sine »Synder« mod Baggesen, nemlig først Parodien over dennes Holger Danske og siden to Epigrammer i Anledning af et Vers,

---

[1]) Naar derfor Steffens i sin Bog »Hvad jeg oplevede«, 2. D. S. 228 siger, at Heiberg *hadede* M. C. Bruun, bør hans Ord, der stride mod Heibergs bestemte Erklæring, ikke forstaaes efter Bogstaven. Rigtigere og vistnok ganske i Heibergs Charakteer har Molbech (Dansk poet. Anthol. 4. Bd. 1. Afd. S. 268) udtrykt sig: at Heiberg af *politiske* Grunde var uvenlig, ja fjendtlig stemt imod Bruun.

hvori Baggesen havde talt om, at han bar Kronprindsens Uniform og var det danske Sprogs Borger. Den første undskylder han med, at Baggesen, og det paa en Maade, der syntes at være ydmygende for ham, havde opfordret ham dertil. Epigrammerne vare derimod, saavidt han vidste, aldrig blevne trykte. Derimod havde han ved mangfoldige Lejligheder søgt at glemme disse »Tandstikker-Saar« og f. Ex. i Revue encyclopédique aldrig omtalt ham »uden at give ham al den Roes og Agtelse, han fortjente«. Han havde endvidere lige overfor ham aldrig ladet det mangle paa noget, af hvad de almindelige Convenientser byde, og forsøgt at nærme sig ham, men hans Besøg og øvrige Tilnærmelser bleve ikke gjengjældte, og Baggesen syntes tværtimod bestandig at skye ham.

At Heibergs senere Skrifter sendtes til Norge for der at trykkes, kunde alt have sin tilstrækkelige Grund i den herskende Trykkefrihed. En anden Grund dertil har han i sit nys omtalte lille Skrift angivet saaledes: »Man kunde spørge mig, hvorfor jeg lader denne Retfærdiggjørelse trykke i Norge og ikke i Danmark. Dertil svarer jeg, at jeg i den senere Tid er et Par Gange blevet brændemærket i de kjøbenhavnske periodiske Blade med et: *Maa trykkes*, og at min Ære forbyder mig, oftere at udsættes for en saadan Mishandling. Vel veed jeg, at denne Handling er fuldkommen overeensstemmende med Forordningen af 27. Sept. 1799; men saa spørger jeg, hvorfor har man i lang Tid ladet mig gaae fri for dette Brændemærke? At tage denne længe henlagte Forholdsregel op paany uden nogen gyldig Grund og uden nogen begaaet Forseelse fra min Side, det er en Lumpenhed, hvorfor jeg aldeles frikjender Regjeringen og de kongelige Collegier. Jeg bør endogsaa troe, at disse have seet Handlingen med Mishag. Efter

26 Aars Forløb, i hvilken Tid Ingen har havt gyldig Grund til at beklage sig over mig, burde dog nok Had og Forfølgelsesaand være dæmpet, om ikke kvalt. — — Jeg troer ikke at have nogen *endnu levende* Fjende i Danmark; jeg vil og bør ikke troe, at Inspirationen er kommen fra en fordums Ven, der i adskillige Aar har behandlet mig paa en saare lidet venskabelig Maade, jeg formoder altsaa med god Grund, at denne Nederdrægtighed er avlet i Hjernen af en eller anden af den danske Literaturs Mestermands-Folk, der ved denne Handling har troet at kunne indsmigre sig i sine høje Foresattes Naade og Bevaagenhed. Jeg er overbeviist om, at han har gjort en falsk Beregning, og at disse i deres Hjerter foragte Personen, uagtet de maae tie dertil, siden Handlingen er formaliter lovlig, skjønt moraliter afskyelig. Denne min Forklaring vil man upaatvivlelig finde tilstrækkelig, og man vil vel med det samme tilstaae, at jeg, for Eftertiden, uden at vanære mig selv, ikke kan lade nogen eneste Linie trykke under mit Navn i Danmark.

Paris d. 12. Nov. 1826.

P. A. Heiberg.«

Heiberg havde dog vist ikke »god Grund« til at see en Nederdrægtighed i den Omstændighed, at et »Maa trykkes« blev føjet til hans Navn. Han havde meddeelt Nyt Aftenblad et Par Artikler[1]). Disse vare uden Navn, men i det følgende Register blev Heiberg opgivet som deres Forfatter. Efterat vedkommende Censor (dengang P. Eberlin) paa denne, om end, som man kan antage, aldeles tilfældige Maade var bleven gjort opmærksom paa, at Bladet

[1]) Disse ere i Aargangen 1825: Om Spindelvævs Vigtighed for Staten, (Nr. 20); Hvo er Opfinder af de saakaldte Déjeuners à la fourchette, eller Frokost med varm Mad? (Nr. 27).

optog Meddelelser fra en domfældt Forfatter, er det ikke underligt, at han paa de tvende følgende Artikler[1]) satte sit imprimatur. Skulde Heiberg i andre kjøbenhavnske Blade være bleven »brændemærket« paa samme Maade, hvilket jeg dog ikke har kunnet opdage, da har ovennævnte Tilfælde upaatvivlelig foranlediget det.

At Heiberg ogsaa havde meddelt Nyt Aftenblad en Række af Anekdoter (i alt 53) fra Paris i Aarg. 1824 og 1826[2]), røbedes ligeledes af dette Blad i Anledning af

[1]) Disse vare: Nogle Ord i Anledning af Hr. Professor Boyes Afhandling om det danske Sprogs Orthographie. Aftenbl. 1826, Nr. 2, og: Om det nære Slægtskab mellem Bogstaverne L og R, smst. Nr. 21. — Ogsaa er Heiberg upaatvivlelig Forfatteren til en anonym Rettelse af »En Fejl i alle Udgaver af Peder Paars«, som findes i Aftenbl. 1826 Nr. 25, umiddelbart efter Anekdoterne.

[2]) I Aarg. 1824, S. 392, 396, 416, 427, 436, 460; i Aarg. 1826 Nr. 19, Nr. 21, Nr. 22 og Nr. 25. Disse Anekdoter ere i Almindelighed ikke just meget morsomme. Her er et Par af de meest piqvante: »Afdøde Maskinmester Nielsen ved det kngl. Theater i Kjøbenhavn var en besynderlig Original i den Henseende, at det var ham aldeles umuligt at bruge et fremmed Ord, uden at lade det undergaae en Forvandling, der gjorde det højst latterligt. Forfatteren af Virtuosen har brugt adskillige af hans besynderlige Talemaader. Da Baggesen havde skrevet den bekjendte Vise: Fanden vor Herres Abekat, kom Virtuosens Forfatter en Aften efter Sædvane paa Theatret. Nielsen tog strax fat paa ham og spurgte ham: Kjender De Lunettes Søn Etiqvetten? (»Lynets Søn Riquetti blev«). Nej, svarede Forf. Da skal jeg sige Dem, hvem det er; De kjender dog vel den berømte Mariboe? — Hvorledes? Kjøbmand Mariboe i Klosterstrædet? — Ikke saa, ikke saa, svarede Nielsen, men den bekjendte Mariboe i Paris. — Han vilde sige Mirabeau.«

»Jesuiterne fik ved Intriguer Byen Dole i Franche Comté til at skjenke dem en herlig Eiendom ved Navn Arc og tilvendte sig tillige det prægtige Kron-Domaine la Fleche i Anjou. Da dette var lykkedes dem, udsatte de for deres Elever en Præmie for den bedste Indskrift at sætte over Hoved-Indgangsporten. En Eleve, ved Navn *Dabo*, skrev: Arcum Dola dedit patribus, dedit alma sagittam Gallia, quis funem, quem meruere? Dabo.

Der siges, at det unge Menneske vandt Præmien, men Rygtet tilføjer, at han kort efter forsvandt.«

én af dem (1826, Nr. 21), der lød saaledes: »To Supplementer til Nyerups Forfatter-Lexikon: 1) Ved Navnet *Staal* er glemt et Skrift, der har den højst naragtige Titel: »Sædelære for Børn af *Staal*«. — Forfatteren vilde sandsynligviis ikke være sit Fornavn *Ditlef Flindt* bekjendt, da han vidste, at han, endskjønt i Besiddelse af Flint og af Staal, ikke var i Stand til at give en eneste Gnist Ild. — 2) Ved Navnet *P. A. Heiberg* er glemt et vigtigt Skrift under Titel: Pulcherrima eademque novissima cantilena: Habitans in montibus. Eo ipso anno impressa. Solgt hos Malling i Springgaden og dediceret til Frue Skoles Disciple. — Disse to Anekdoter staae i nøje Forbindelse med hinanden; thi ved Hjælp af sin Broder og nogle andre Walckendorffianere fik Oversætteren den afdøde D. Fl. Staal til at troe, at han selv var Oversætter af Nordal Bruns Vise.« En Anmelder i Iversens fyenske Avis, 1826, Nr. 85, troer »med Grund at turde formode en Forvexling af den endnu levende P. A. Heiberg med hans 1818 afgangne yngre Broder, Prof. Mag. og Ridder Ludvig Heiberg. Men da P. A. Heiberg *er, som man seer, Medarbejder i Bladet*, og *han* ikke er den Mand, som vil pryde sig med Nogens, end sige en død Broders, affaldne Fjedre, saa vil man vist kunne faae den paalideligste Oplysning derom af ham.« — Hertil bemærkede Aftenbladet i Nr. 26: »Denne Oplysning har han allerede givet, da hine Anekdoter netop ere meddeelte af *P. A. Heiberg selv*.«

Heiberg var nu en gammel Mand. Hans Søn, hvis Ankomst til Paris i 1819 han havde hilset som en af de gladeste Epocher, han havde oplevet i de sidste 20 Aar,[1])

[1]) Det bedste Vidnesbyrd herom er Heibergs egen Udtalelse i Efterskriften til fjerde Bind af hans Skuespil, S. 304-5. »Jeg skriver disse Linier i en af de gladeste Epoker, jeg har oplevet i de sidste

havde i 1822 forladt ham[1]. Tabet af hans hele sammensparede Formue og andre Tilstød havde gjort ham

tyve Aar, efterat have igjen seet og omfavnet en inderlig elsket Søn. Jeg forlod ham, som Barn; han kommer til mig i sin modne Alder, beriget med nyttige Kundskaber, og besjelet af Lyst til at forøge dem. Jeg kan, destoværre! intet andet Arvegods efterlade ham, end mit Rygte; men det er mig vigtigt, at han ved egen Erfarenhed lærer, at dette er ubesmittet, og at han ikke skal behøve at skamme sig ved det Navn, han bærer. Han vil allerede have seet, at, omendskjøndt min Omgangskreds er meget indskrænket, jeg dog, her i et fremmed Land, har erhvervet mig mange Venner, og at disse vise mig en Agtelse, der, endog blot med Hensyn til ham selv, ikke vil være uden Nytte for ham, under sit Ophold i et Land, hvor han saaledes er noget mindre fremmed. Men, uden at tale om den Fornøjelse, som hans Nærværelse forvolder mig, venter jeg mig ogsaa deraf en personlig Fordeel. Det var højst vigtigt for os begge, at vi lærte at kjende hinanden noget nærmere og nøjere. Vi ville snart lære at bedømme hinanden rigtigere, end det hidtil har været muligt i en saa lang Frastand, og under de utallige Hindringer, som deraf uundgaaeligen opkomme. Naar han engang gaaer fra mig, for at ile hjem til sit Fødeland, som jeg ønsker, at han aldrig, uden den højeste Nød, vil forlade, og til sine øvrige Venner, hvis Agtelse han sikkert vil bestræbe sig for stedse at beholde, da overlader jeg mit Rygte i hans Hænder. For saa vidt, som jeg hidtil har lært at kjende ham, troer jeg at kunne gjøre det, i den fuldkomne Overbeviisning, at han baade vil, og, uden at fornærme Sandheden, kan forsvare mig imod den Beskyldning af Ligegyldighed imod mit Fødeland og dets Indvaanere, som nu og da har været mig paadigtet af en eller anden, hvis Hensigt maaskee vel ikke har været at bagvadske mig, men snarere at lægge Skjul paa deres egen Ligegyldighed imod mig, eller vel endog blot at fortælle deres Landsmænd noget, som de maatte holde for besynderligt.« — En Gang senere havde han den store Glæde igjen at samles med sin Søn, nemlig da denne med sin Hustru i Sommeren 1836 en kort Tid opholdt sig i Paris.

[1]) Charakteristisk er følgende Note (Erindr. S. 316), der refererer sig til denne Tid: »Da *Prinds Christian* først i Aaret 1822 var i Paris, havde jeg paalagt min Søn, som ogsaa paa den Tid opholdt sig der, ikke at nævne mit Navn for Prindsen, med mindre H. K. Højhed selv hændelsesviis skulde nævne det, hvilket muligt kunde blive Tilfældet, saasom min Søn flere Gange havde den

det nødvendigt at gjøre Laan, og for at opfylde dettes Betingelser maatte han underkaste sig store Opoffrelser. Hans Omgangskreds, der i en Række af Aar havde udstrakt sig til mange af Frankrigs og Europas navnkundigste Mænd[1], var Tid efter anden, tildeels formedelst Dødsfald, betydelig indskrænket. Fra Aaret 1822 havde han trukket sig ud af alle Selskaber og fandt det endog fornødent at indskrænke sig til den Grad, at han nægtede sig de Næringsmidler, som Naturen ikke absolut fordrede. Herved paa-

Ære at spise hos ham og nød forresten megen Godhed af ham. Det lader til, at mit Navn ikke er blevet nævnet uden netop Dagen før Prindsens Afrejse fra Paris. Jeg fik da fra en af de Personer, der vare i hans Følge, et Brev, hvori det blev mig sagt, at alle de Danske havde foresat sig at møde Morgenen derefter hos Prindsen for at følge ham til Vogns og ønske ham en lykkelig Rejse. Man tilføjede, at H. K. Højhed med megen Fornøjelse vilde see mig ved samme Lejlighed, samt at Malte-Brun havde foresat sig at komme. Jeg svarede, at jeg meget gjerne skulde have gjort min Opvartning hos Prindsen, ifald man havde gjort mig en saadan Indbydelse nogle Dage tilforn, men at komme der for første Gang med alle de andre Danske just i det Øjeblik, da H. K. Højhed skulde stige i Vognen, vilde see ud, som om jeg kom for at bede om Tilgivelse, og at jeg ikke vidste mig skyldig i nogen Forbrydelse, at M. Brun handlede efter sine Grundsætninger og jeg efter mine, og at man følgelig maatte holde mig undskyldt. Saaledes fik jeg ikke den Ære at gjøre min Opvartning hos Prindsen, hvilket jeg med Fornøjelse vilde have gjort under andre Omstændigheder.«

At Heiberg med Varme hævdede Prinds Christian den Hæder, ham tilkom, kan sees af hans Lettres d'un Norvégien de la vieille roche, pag. 45.

[1]) Han har (i Erindr. S. 35) bemærket, at der er en stor Forskjel imellem de Personer, der straffes for deres Handlinger, og dem, der lide blot for Meningers Skyld; medens man undviger og skyer de første, blive de sidste i Almindelighed søgte, en Erfaring, han selv havde gjort allerede i sin Landflygtigheds første Dage. At navnkundige Revolutionsmænd særdeles maatte interessere ham, er naturligt, og vi finde, at han har været i større eller mindre Berørelse med en Mængde saadanne, ligefra Thomas Payne til de Potter.

drog han sig efterhaanden en Svækkelse i sin Constitution, som han først efter sex Aars Forløb fandt det nødvendigt at hæve, og som det ogsaa lykkedes ham at hæve ved en rigeligere Diæt, og han nød derpaa atter en ønskelig Legems-Sundhed. Derimod havde han nogen Grund til at forurolige sig over sit Syns tiltagende Svækkelse. Han havde efter sin Moder arvet et højre Øje, der selv i hans første Ungdom ikke var ham til synderlig Nytte. Det venstre Øje maatte da udelukkende i hans hele Levetid gjøre ham Tjeneste, og denne Anstrængelse havde svækket det saaledes, at han omsider aldeles ikke kunde taale at læse ved Lys.

»Man begriber altsaa letteligen«, skrev han, »at jeg ikke uden Føje gruer for de lange og mørke Vinterdage, da Kaffehuse ere om Aftenen min eneste Tilflugt for at forkorte Tiden, der, saasom jeg befinder mig ene i denne Verden, vilde hjemme hos mig selv snart dræbe mig ved Kjedsommelighed. Paa disse offentlige Steder seer man mig dog alligevel altid ene og aldrig at tale med noget Menneske. Men lykkeligviis kjeder jeg mig derfor ikke; thi deels har jeg, medens jeg stod i Statens Tjeneste, anseet det for en Klogskabsregel for mig som Udlænding, aldrig at indlade mig paa offentlige Steder i Conversation med Folk, som jeg ikke kjender, saa at denne Slags Eensomhed, midt i en Folkevrimmel, ikke blot er blevet mig til Vane, men har endog en vis Art af Behagelighed for mig; deels er jeg ikke aldeles ledig, fordi jeg synes at være det, saasom jeg stedse griber en eller anden Tanke eller Materie, der først falder mig i Hovedet, for at dreje, undersøge og behandle den uden noget videre Resultat.« — — »Skulde jeg nu endog i mine sidste Dage blive saa ulykkelig at finde mit Syn saaledes svækket, at

jeg end ikke ved højlys Dag vil kunne læse eller skrive, saa vil jeg dog være tilfreds og finde mig i denne Skjæbne, naar jeg kuns kan beholde tilbage saa meget Syn, som der behøves til at vejlede mig et Par hundrede Skridt hver Aften, hjem til min Bolig.« — —

»Brugen af en Stok, især om Vinteren, vilde være mig til megen Nytte, og jeg forudseer, at den snart vil blive mig aldeles nødvendig; men en Samvittigheds-Skrupel har hidtil afholdt mig fra at gjøre Brug af dette Hjælpemiddel. Da jeg i mit sextende Aar forlod min Moders Huus for at gaae til Universitetet, tog hun det Løfte af mig, ikke at følge Datidens unge Menneskers Mode, der bestod i at gaae med Stok om Sommeren og med Muffe om Vinteren. Hidtil har jeg ærligen holdt dette Løfte, men Nødvendigheden sætter mig i Fare for engang snart at maatte bryde det. Da jeg engang fortalte en Ven denne Omstændighed og sagde ham derhos, at min ømme Samvittighed ikke tillod mig at bryde et saadant Løfte, gav han mig det jesuitiske Raad at gaae med Stok om Vinteren og med Muffe om Sommeren, hvorved jeg da aldeles ikke udsatte mig for noget Samvittighedsnag. Det er meget muligt at jeg, inden kort, vil følge den første Halvpart af dette Raad.« — —

»Vist nok vilde det blive et stort og haardt Savn for mig, om det skulde komme dertil, at jeg blev fuldkommen blind, saa at jeg, der i min hele Levetid har været vant til hver Dag at læse noget, skulde blive aldeles berøvet dette behagelige Tidsfordriv, og at jeg ikke engang kunde faae at vide, hvad der passerer i Verden, ved at læse en Avis eller et Dagblad. Et saadant Savn vilde blive saameget tungere for mig, som jeg ikke har noget levende

Væsen omkring mig, der ved Læsning kunde forkorte mig Tiden« — —

Flere af Heibergs Venner havde anmodet ham om og opmuntret ham til at skrive sine Memoirer. Da han af ovenanførte Aarsager begyndte at finde Tiden lang og savnede Sysselsættelse, besluttede han at følge sine Venners Opfordringer og efter Hukommelsen at nedskrive sit Levnet. Først udgav han:

Tre Aar i Bergen. Autobiografisk Episode. Drammen 1829, 68 S. 8.

Dette Skrift er, som han selv tilstaaer, i sig selv højst ubetydeligt, og dets Gjennemlæsning kan i det Højeste have glædet dem, der i unge Dage vare hans Venner, dem, hvis Forældre vare hans Velyndere og Velgjørere, samt hans mange Beslægtede i Bergens Stift. Men det indeholder en for hans Liv vigtig Begivenhed; han fandt det nødvendigt at lade det udgaae, medens han endnu levede, for at et Par Omstændigheder ved hiin Begivenhed ikke skulde blive forklarede paa en for ham ufordeelagtig Maade, naar han ikke længer var til. Denne Begivenhed er her kun kortelig omtalt (see foran S. 114), men vi have udeladt den paagjældende Kjøbmands Navn, som af Heiberg kun betegnedes med et: R. V. K.

Han opnaaede ogsaa fuldkommen sin Hensigt; hiin Kjøbmands Søn, Agent W. Krohn i Bergen, indrykkede i Norske Rigstidende, 1829, Tillæg til Nr. 62, et Document, hvorved han troede at forsvare sin afdøde Faders Rygte og kaste en Skygge paa Heibergs Charakteer. Nu annoncerede denne, i samme Rigstidende Nr. 73, et Forsvarsskrift, idet han yttrede, at han meget vel kjendte Tilværelsen af dette Document, hvoraf han aldrig havde faaet en Afskrift, og at det var ham højst vigtigt, at dette stø-

vede Document ikke skulde blive fremdraget for Lyset efter hans Død ved Fjendehaand for at sætte paa hans Charakteer »en Plet af Nederdrægtighed, ja maaskee endog af Forbrydelse, som intet dalevende Menneske skulde være i Stand til at aftvætte«.

Han lod derpaa trykke:

Fornødne Oplysninger i Anledning af et Dokument, som Hr. Agent W. Krohn i Bergen har ladet indrykke i den norske Rigstidende Nr. 61 for dette Aar.[1]) Christiania 1829, 14 S. 8.

Det ommeldte Document var en Erklæring, underskrevet af Heiberg d. 23de Octbr. 1784, og Oplysningerne gaae ud paa at forklare, hvorledes og under hvilke Omstændigheder han blev foranlediget til at underskrive en, som det deri hedder, »frivillig og utvungen«, men, som det allerede af den usle Stiil og Orthographie er at see, ikke af Heiberg forfattet Æreserklæring til sin fordums Principal.

Efter saaledes at have opklaret en Epoche af sit Liv, hvorover der hidtil havde hvilet meget Mørke, gav Heiberg sig til at fremstille sin Vandel i Frankrig. Thi hvad der var vederfaret ham, som kunde have interesseret Publicum, eller hvad han havde foretaget sig i de 15 Aar fra den Dag, han forlod Norge, indtil den Dag, Danmark udstødte ham af sit Skjød, laa, meente han, aabenlyst for Publicums Øjne, saavel i hans egne som i Andres, baade Venners og Uvenners Skrifter. Saaledes udkom Heibergs sidste Værk, der har været en Hovedkilde for nærværende Beretning:

Erindringer af min politiske, selskabelige og litterære Vandel i Frankrig. Rhapsodie af P. A. Heiberg. Christiania, 1830, X. og 408 S. st. 8.

---

[1]) Ovenanførte Nr. 62 er det rigtige.

Saasom han aldrig havde holdt nogen Dagbog, skrev han den hele Bog ud af Hukommelsen, og saa fuldt stolede den 71 Aar gamle Mand paa sin Hukommelses Sikkerhed, at han vel indrømmede, at der i hans Bog kunde findes nogle »skjønt saare faa og ubetydelige chronologiske Urigtigheder; men at han, hvad de af ham fortalte Facta, Tildragelser og Anekdoter angaaer, torde paa sin Ære forsikkre Læseren, at man ikke skulde være i Stand til at finde et eneste Ord, der ikke var overeensstemmende med den strængeste Sandhed.« Vi have dog ovenfor (see S. 199) seet et Exempel paa, at denne ellers saa tro Hukommelse har svigtet ham, og at den Selvtillid, hvormed han stolede paa den, har tildraget ham beføjet Dadel.

Vist nok havde det været at ønske, at de, der, da Erindringerne udkom, fandt, at Heibergs Fortælling vrimlede af aabenbare Urigtigheder, ikke af Medynk med »den blinde, nedbøjede, forladte, paa Sjæl og Legem affældige Olding«[1]) havde ladet sig afholde fra at vise ham hans Fejl, saa meget mere som han selv gjentagne Gange havde opfordret dertil, erklæret sig villig til at rette sine Meninger, naar han overbeviistes om deres Urigtighed, og lovet Vedkommende al den Satisfaction, de med Billighed kunde forlange. Mod den Mand, der havde gjort det til sit Livs Opgave at *søge* Sandheden og ærligt at *udtale* den, der paa saa mærkelig en Maade var bleven en Martyr for det han *ansaae for* Sandhed og Ret, var dette endog en Pligt.

»Hvorlænge jeg endnu skal vandre om i min Landflygtigheds-Stand (saaledes slutter Heiberg sine Erindringer), det staaer skrevet i Skjæbnens Bog, som det ikke er tilladt nogen Dødeligs Haand at aabne. Jeg ønsker hverken

---

1) See Berlingske Tidende 1841, Nr. 142.

at forkorte eller forlænge den bestemte Tid, om endog dette var muligt. Har jeg ikke været iblandt de Lykkeliges Tal paa Jorden, saa kan jeg heller ikke regne mig blandt de Ulykkelige. Overalt er Begrebet om Lykke og Ulykke i denne Verden højst relative. Mange føle Savn og kalde sig ulykkelige, selv midt i Velstand og Overflødighed; Andre derimod troe sig ikke ulykkelige, det er at sige: lykkelige, selv under Modgang og Mangel, naar disse kun ikke ere altfor haarde og trykkende. Dette har været min Lod i Verden; jeg har ofte kjendt Modgang, ikke sjælden Mangel, vist nok ikke paa Livets første Fornødenheder, men paa saadanne Behageligheder, der i Betragtning af den Stilling, hvori jeg bestandig har staaet, vare blevne mig paa en vis Maade til virkelige Nødvendigheder. Jeg har vidst at finde mig i min Skjæbne med al mulig Taalmodighed. Jeg har været udsat for Forfølgelser; jeg paastaaer ikke, at disse have været aldeles ufortjente; men det kan jeg sige uden at fornærme Sandheden, at mine Avindsmænd have drevet deres Fjendskab imod mig langt ud over de Grændser, som Retfærdigheden afpæler, og som deres egen Samvittighed har kunnet billige. Og dog er det mig umuligt at bære Nag til disse mine Forfølgere, naar jeg betænker, at de uden deres Vidende og sikkert imod deres Villie ere blevne mine Velgjørere; thi i hvor ubetydelig end min Lykke har været i et fremmed Land, vilde den dog have blevet meget ubetydeligere i mit Fødeland. Jeg veed ikke, om der iblandt de Levendes Tal gives noget eneste Menneske, der endnu er min Fjende; men om saa er, vil hans Fjendskab snarere smigre end bedrøve mig og være mig aldeles ligegyldig, saasom jeg er paa det fuldkomneste overbeviist om, at det i hans Hjerte er ham umuligt at ringeagte mig.« —

Den Alder, hvortil Heiberg var kommen, da han skrev Ovenstaaende, lod ham, som han meente, med Vished forudsee, at hans Opløsnings Time ikke kunde være langt borte. Men Oldingens lange Landflygtigheds Tid var endnu ikke udrundet; den Frygt, han længe havde havt for at miste Synet, gik i Opfyldelse, og han tilbragte mørke og eensomme Dage, der kun sjælden og stedse sjældnere oplivedes af et Besøg, som en rejsende Dansk eller Norsk aflagde hos ham. En af disse hans gamle Landsmænd (Professor, Dr. Otto) har 11 Aar senere i »Dagen« 1841 Nr. 221 meddeelt følgende Erindringer om et Besøg hos Heiberg i hans sidste Levedage.

»Jeg havde for 20 Aar siden forladt Heiberg, endnu i fuld Kraft, baade hvad Legemet og Aanden angaaer. Jeg glædede mig til atter at see ham, uagtet jeg vel vidste, at han i Mellemtiden var bleven gammel og svag og havde været saa ulykkelig at miste sit Syn. Man sagde mig, at han boede i Hôtel de Rouen i Rue croix des petits champs. Der fandt jeg ham ogsaa. Man viste mig op til et enkelt Værelse i 3die Etage, og det første, som mit Øje faldt paa ved Indtrædelsen, var en Mand med nedbøjet Hoved, siddende lige for en stærkt flammende Kamin. Det var P. A. Heiberg, men desværre ikke den Heiberg, hvis kraftige Ord jeg engang med saa spændt Opmærksomhed havde lyttet til — ikke den, hvis ildfulde Blik, naar hans Læber udtalte hans inderste Overbeviisning i Menneskelivets vigtigste Anliggender, havde imponeret og henrevet mig. Ansigtet forekom mig ikke det mindste ældre end for 20 Aar siden; det var det samme, som det da havde været, naar ingen varm Tanke, ingen lidenskabelig Følelse satte dets Muskler i Bevægelse; men disses veltalende Spil var nu forbi; Alderens Sløvhed og Slaphed prægede sig i dem,

og Intet syntes nu istand til at vække dem af den Dvale, hvori de uden Tvivl alt længe havde været sjunkne. Et svagt, bittert, kun Vemod og ingen Sympathi vækkende Smiil var den eneste Forandring, jeg i de to Timer, jeg var hos ham, nu og da opdagede i dette, engang Tænkning og Lidenskab, nu Mangel paa al Følelse røbende Ansigt. Øjnene vare aabnede, men ikke modtagelige for det ringeste Lys, og den Flamme, der engang luede ud af dem, var aldeles udslukket. Derimod var hans Hørelse endnu særdeles skarp. Det var egentligen dog kun i hans Stilling, i den krumme Ryg, i det bøjede Hoved, man øjnede Aarenes Vægt, men under Samtalen med ham sporede man den ogsaa i hans langsomme Talen, i den Vanskelighed, hvormed han søgte og fandt Ordene for at udtrykke sig. Jeg antog, at dette maaskee kom af, at han i den senere Tid kun sjælden havde talt Dansk; men han fortalte mig selv, at han ogsaa kun vanskeligen kunde finde Ordene i det franske Sprog, og »min Hukommelse«, tilføjede han, »er næsten aldeles borte. Jeg erindrer vel, hvad der for længe siden har tildraget sig, men ikke hvad der nyligen er skeet.« Da jeg nævnte mig for ham, erindrede han mig, gav mig sin Haand og sagde med et Tryk: »Tak for at De vil besøge mig! Der har i de sidste Aar næsten ikke en eneste Landsmand været hos mig! Kun Capitain Tscherning besøgte mig for et Par Dage siden.« Han klagede ikke over legemlige Smerter, men over den højeste Grad af Mathed, der kun tillod ham ved hans Opvarterskes Hjælp at gaae om Morgenen fra Sengen til Stolen lige over for Kaminen, hvor han da sad den hele Dag for at holde sig varm og nød sine forskjellige tarvelige Maaltider, for atter derfra at begive sig til sin Seng. Han var ikke destomindre fuldt paaklædt.

Paa denne Maade havde han tilbragt sine sidste Aar. Ingen besøgte ham, Ingen hørte han omkring sig, uden en gammel Kone, der hjalp ham op af og i Sengen og tillavede hans Kaffe, Frokost og Middagsmad. Jeg spurgte ham, om det ikke morede ham at høre noget oplæst?» Jo!« svarede han, »det kunde jo rigtignok fordrive mig Tiden noget, men jeg har ikke Raad til at lønne Nogen, der kan læse for mig; selv Aviserne kan jeg derfor ikke blive bekjendt med; min gamle Opvarterske læser vel nu og da højt for mig af et af de franske Blade; men hun har den hele Dag nok at gjøre med mit Værelse og Huusholdningen.« Man maa imidlertid ikke troe, at han følte sig ulykkelig i sin Stilling. Tværtimod! »Jeg føler mig meget tilfreds«, yttrede han, »thi Alle her i Huset ere meget gode imod mig og vise mig al Opmærksomhed; min Rolle er udspillet her i Verden, og jeg sidder jo egentligen kun her og venter paa min Død.« — Jeg maatte fortælle ham om alle de nyere Begivenheder og Forhold herhjemme, men uagtet han syntes at lytte med Opmærksomhed, yttrede han dog ingen synderlig Interesse derfor; jeg saae kun eengang derved Munden trække sig sammen til et af de ovennævnte bittre Smiil. Jeg veed overhovedet ikke at anføre et stærkere Beviis paa hans Apathi og Ligegyldighed for Alt, end den Kulde, hvormed han talte om sin Søns og Svigerdatters Besøg for nogle Aar tilbage (1836), og den Følesløshed, hvormed han hørte min Beundring yttres for den Ene som Digter og for den Anden som Skuespillerinde. »Ja, saa hører jeg«, var hans hele Svar. Jeg slog naturligviis under Samtalen paa alle de Strenge, der endnu kunde antages at være mest spændte i hans Sjæl; men jeg fandt dem saa godt som alle enten aldeles sprungne eller saa slappe, at de kun gave Spor af

Tone fra sg. Kun *saameget* overtydede jeg mig om, at han i sine politiske Anskuelser var uforanderlig den samme, som da han blev forskudt af sit Fædreland, som, da jeg for 20 Aar siden havde lært ham personligen at kjende, og at den Overbeviisning, hvorfor han nu maatte undvære Hjemstavn, Venner og Frænder, ogsaa vilde følge med ham i Graven! — — Tre Maaneder efter var jeg atter hos ham for at sige ham Farvel. Han sad paa det samme Sted. Jeg lagde dengang ikke Mærke til, men det forekommer mig nu, at han var endnu sløvere og mattere, end da jeg første Gang havde besøgt ham. Ingen af de mange andre Landsmænd i Paris havde siden seet til ham, uagtet jeg havde fortalt dem om ham og opfordret dem dertil. Jeg bebrejder dem det ikke; der er saameget Andet i Frankrigs Hovedstad, der tiltrækker og fængsler Opmærksomheden, og Ingen af dem var gammel nok til at kjende hans Livs Historie og til at føle Interesse for, Sympathi med den blinde Olding. Nu fortryde de uden Tvivl, at de ikke skjenkede en Landsmand det sidste simple Beviis paa en Agtelse, som tilkommer Enhver, der ved Landflygtighed har maattet bøde for, hvad han ansaae for Sandhed og Ret, og hvormed de i ethvert Tilfælde, om end kun svagt, for et Øjeblik vilde have opklaret en aldeles glædesløs Tilværelse. *Mig* fryder Tanken om sandsynligviis at have været den sidste Landsmand, han talte med. »Farvel!« sagde han ved Afskeden; »hils min Søn! Naar De igjen kommer til Paris, finder De mig ikke mere.« Fjorten Dage efter erfoer jeg, han var død. Hvo fulgte ham til hans Hvilested? Hvo freder om hans Grav i det fremmede Land?« —

Heiberg hensov, ved en rolig og smerteløs Død, d. 30. April 1841. Heibergs Død vakte Deeltagelse i hans Føde-

land. I Bladet »Fædrelandet« gav C. Ploug en med Varme skrevet kort Udsigt over hans Liv og Skjæbne. I Odense gaves paa Theatret en dramatisk Mindefest for ham, og fra Norge lød A. Munchs Digterharpe over hans Grav:

En dunkel Aften de drev ham af Lande,
Med Kains Mærke paa Bryst og Pande,
I Landflygtigheds daglige Død.
De afskar hans Hjemlivs tusinde Traade,
De rev fra hans higende Læbe baade
Hans Modersmaals Drik og hans Brød.

Hvad havde han gjort? — Var Staten truet?
Havde Oprørets Fakkel blodig luet
I hans Haand over Fædrenejord?
O nei! Sligt havde de kunnet taale —
Men ikke af Dagen den første Straale,
Men ikke det fri, det mandige Ord.

De tænkte med ham og hans skarpe Tale
At lukke ude fra Danmarks Dale
Tidsaandens voxende Krav.
De Daarer! de saae, de vidste ikke,
At just fra Exilet han kunde skikke
De mægtigste Ord over Hav.

Thi han kuedes ikke. Med oprejst Hoved
Gik han til Frihedens Arne, og voved
At gribe et Fæste derved.
Derfra saae han Verdner komme og ile,
Derfra lod han Blikket forskende hvile
Paa Hjemmets blaalige Bred.

Og han havde engang den Glæde, at kjende
Frihedens Bavn sig klar at tænde
Paa hans andet Fædrelands Fjeld.
Da haabed han sagte: den Glands vil stige
Fra Norge ned til mit danske Rige,
Til mit Hads og mit Kjærligheds Væld.

Ak! han blev gammel og blind derover —
Men aldrig fra danske Sunde og Vover
Vandt Duen med Olieblad frem. — —

Han blev jordet paa Montmartres Kirkegaard, og et Gravmæle blev der rejst ham af hans Søn, J. L. Heiberg, som derom i Fædrelandet for 26. Febr. 1842 meddelte Følgende:

»Den journalistiske Presse har tilkjendegivet saa megen Deeltagelse ved Efterretningen om min Faders Død, at det forekommer mig, at jeg, som den Afdødes Søn, har en Gjæld at afbetale baade til den og til det Publicum, hvis Organ den har været, idet jeg nemlig anseer det for min Pligt at meddele Efterretning om det Sted, hvor hans sidste Levninger hvile, og om Beskaffenheden af det simple Gravmæle, hvis Bestemmelse kun er at gjøre Stedet kjendeligt for Venner og Landsmænd, som enten opholde sig stadigt i Paris, eller komme dertil som Rejsende. Foruden den angivne indirecte Opfordring til en saadan Meddelelse, har jeg endnu en direct, nemlig i en i Bladet »Dagen« for forrige Aar under Titel af »Rejse-Erindringer« indrykket Notice om min Fader, der slutter med de tvende Spørgsmaal: Hvo fulgte ham til hans Hvilested? Hvo freder om hans Grav i det fremmede Land?

»Da Begravelsen naturligviis ikke kunde opsættes, indtil mine Ordres vare indhentede, saa blev Liget, som kun Husets Vært ledsagede, foreløbigen nedsænket paa et interimistisk Sted paa Montmartres Kirkegaard (cimetière du nord), til hvilken den Afdøde henhørte som Beboer af det 4de Arrondissement af Paris. Jeg gav nu Ordre til at kjøbe et Gravsted paa samme Kirkegaard, og d. 31. Juli f. A. blev Liget gravet op af den provisoriske Jord og under den lutherske Sognepræsts Assistance overantvordet den

nye Grav. Denne er beliggende ved den nordvestlige Grændse af Kirkegaarden, nemlig Pièce St. Nicolas, 1ère ligne, Nr. 59. Den er omringet med et Stakit af sortmalet Egetræ, indenfor hvilket der er plantet fire Cypresstræer, eet i hvert Hjørne, samt et Acaciatræ paa det Sted, hvor Hovedet hviler. Ved Graven staaer et Monument, 5 à 6 Fod højt, bestaaende af en paa et Fundament oprejst flad Steen, hvis tvende Sideflader have Indskrifter, den ene paa Fransk, den anden paa Dansk. Paa den ene Flade staaer:

Pierre-André Heiberg,
né en Danemark,
domicilié en France depuis 1803.
Chef de bureau des relations
extérieures sous l'empire,
en retraite depuis 1817,
mort à Paris le 30 avril 1841,
à l'âge de 83 ans,
laissant dans sa patrie
son fils unique
qui lui a élevé ce monument.

Paa den anden Flade:

Danske eller norske Vandrer
som besøger dette fremmede Sted,
dvæl et Øieblik
ved din Landsmands Grav.
Her hviler
Peter Andreas Heiberg
født i Vordingborg den 16de November 1758,
død i Paris den 30te April 1841.
Hans Skjæbne er dig bekjendt.

»Materialierne« til denne Afhandling bleve vistnok samlede af min 1849 afdøde Broder i Aarene 1840—41. Jeg slutter dette af, at det er mig bekjendt, at Pastor I. L. Rohmanns »Udsigt over Trykkefrihedens Historie i Danmark, fra Bogtrykkerkunstens Opfindelse indtil Kong Frederik den Fjerdes Død 1730«, gav Anledning til, at man ønskede en Fortsættelse til Nutiden, og at min Broder, der dengang levede her i Kjøbenhavn og plejede megen Omgang med nuværende Professor Olsen i Viborg, som paa den Tid var Redacteur af »Dansk Folkeblad«, af denne opfordredes til at forsøge paa at levere en saadan til Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug, hvilket han ogsaa lovede.

Den utrættelige og ivrige Søgen og Omhue, som den Afdøde stedse iagttog ved sine Arbejder, bragte ham imidlertid snart til Erkjendelsen af det Vanskelige i at udføre et saadant Arbejde, og jeg antager derfor, at han paa Grund heraf opgav samme og indskrænkede sig til at ordne sine Materialier om P. A. Heiberg, som vel tilbageholdtes af ham, fordi andre Arbejder forhindrede ham i at lægge den sidste Haand derpaa.

Kjøbenhavn i December 1860.

E. L. Th.

Rettelser og Tillæg til P. J. Phønixberg,

af Werlauff.

S. 2, Anm. 1. Etymologien til dette Stednavn maa ansees for uvis; det kan neppe have været den fabelagtige Fugl. I Sachsen findes en Landsbye, Venusberg, som i Dokumenter kaldes *Fennigsbergk*, *Feinigsbergk*, (*Grässes* Tannhäuser und Ewige Jude, Dresden 1861, S. 16); maaskee af samme Oprindelse som det danske *Phønixberg*.

S. 11. Til de af Phønixberg trykte Skrifter komme endnu:

L. Beich, Rosen blandt Torne, befattes i 40 Sange om J. Chr. Lidelse og Død; 1729. 8;

Den andægtige Christendom (Morgen- og Aftenbønner, uddragne af Epistlerne og Evangelierne) 1724. (*Wielands* Nye Tidender 1724, Nr. 40).

S. 11, Lin. 3 fra neden: 1728, l. 1788.

S. 12, Anm. 2. Hvilke den eller de Bogtrykkere have været, som eftertrykte de 3 første Bøger af Peder Paars, og over hvilke Holberg klager i Fortalen til Udg. 1720 — »de Bogtrykkere, som saa ubilligen eftertrykte mine Skrifter« — vides ikke. Havde det været Phønixberg, som antages af *G L. Baden* (*Minerva* 1807, I, S. 10) og *Smith* (Holb. Levnet S. 70) vilde H. neppe have undladt at berøre det i sin ironiske Dedication.

S. 23. I *Cl. Fastings* Fortegnelse over de i Danm. og Norge udkomne Skrifter (Bergen, 1793) nævnes *Bertel Kirstein* som Oversætter af »Hjertebrækkende Taare« etc. 1699, 4to; er det Sidste ikke en Trykfeil, maa der altsaa have været en Udgave, som nu ikke kiendes.

S. 25, Lin. 5 fra oven: Dette Forbud maa hidrøre fra det *Wielandt* i Slutningen af s. A. (1727) forundte Privilegium paa i 20 Aar at trykke alle i Danmark udgaaende Auctionscataloger, Fortegnelser m.m. *Antegnelser til Holb. 18 Lystspil* S. 149, Anm. 50.

S. 27. Sammenhængende med den danske Piece om Gedeløkke fulgte en tydsk paa et halvt Ark med Titel: »Der Jaudiske Courier aus Norden nach dem gelobten Lande in der Stad Jerusalem, welcher alda Rapportiret, was siech in Norden mit den Jauden zugetrogen hat, und mitbringet, was alldo von der Sache gerouget wird, in ein Gesprache zwischen Rabbi Jauda der fromme aus Poulen und Rabbi Akkiva. Gedrucket in Jerusalem, im Jahr 1729.«

Apotheker Claus Seidelins

af ham selv forfattede

Levnetsbeskrivelse.

Meddeelt i Uddrag

af

Cand. juris T. Hindenburg.

Da Hr. Geheimeetatsraad *Trap* i sin Tid forberededе Udgivelsen af sin statistisk-topographiske Beskrivelse over Kongeriget Danmark, henvendte han sig til mange forskjellige Mænd rundt om i Landet for at erholde Bidrag til Værket, og modtog derefter blandt Andet fra daværende Sognepræst for Refsnæs Menighed, Pastor *P. E. Schougaard*, en i Aaret 1781 af Apotheker *Claus Seidelin* i Nykjöbing paa Falster forfattet haandskreven Levnetsbeskrivelse, med Bemyndigelse til at benytte den saaledes som han maatte synes. Hr. Geheimeetatsraaden henstillede til Bestyrelsen for den historiske Forening, om den ikke ønskede at gjøre Brug af Haandskriftet, og dette Tilbud blev modtaget, idet man besluttede at offentliggjøre et Uddrag deraf i nærværende Tidsskrift.

Forfatteren, om hvis Familieforhold Oplysninger indeholdes i *Giessings* Jubellærere 2den Deels 2det Bind S. 303, i *Lengnicks* Stamtavle over *Hans Seidelins* Efterkommere og i den det genealogisk-biographiske Selskab tilhørende store Stamtavle over Familien *Seidelin*, levede ikke under saadanne Forhold, at han skulde være i Stand til at meddele os noget egentligt historisk Nyt, men vi lære gjennem hans Levnetsbeskrivelse at kjende ham som en ualmindelig dannet og begavet Mand, der fortæller, hvad han har oplevet, paa en original og tiltrækkende Maade. Navnlig er hans Rejse i Udlandet, hvis Beskrivelse optager den største Deel af Haandskriftet, fortalt i et saa livligt Sprog, at man vanskelig kan tænke sig en næsten firsindstyveaarig Mand som

Forfatteren, med mindre han ved Nedskrivelsen har havt Optegnelser fra sin Ungdom liggende for sig. *Seidelin* døde Aaret efter at han havde taget fat paa dette Arbejde, nemlig d. 16de Maj 1782. Han findes omtalt i *Rhodes* Bidrag til Laalands og Falsters Historie, 2den Udgave ved *Friis*, 2den Deel S. 14.

Sit Haandskrift har han ifølge Meddelelse fra Pastor *Schougaard* i sin Tid efterladt til sin ældste Søn, *Bertel Seidelin*, Sognepræst til Slemminge paa Laaland, hvis Datter *Frederikke Henriette*, gift med Kammerraad og Toldinspectør *Schougaard*, var Moder til dets nuværende Ejer. Det har saaledes uafbrudt været i Familiens Værge. Det slutter sig til et ældre, Pastor *Schougaard* ligeledes tilhørende Haandskrift af *Claus Seidelins* Fader, Apotheker *Frederik Seidelin*, der ligesom Sønnen havde uddannet sig i Udlandet, og som der giver en kort Beskrivelse af sin Rejse og sit øvrige Levnet; i det samme Haandskrift har Sønnen, *Claus Seidelin*, optegnet sit Livs vigtigste Begivenheder, som han har fortalt omstændeligere i det Haandskrift, hvoraf de følgende Uddrag her ere meddeelte. Dette har til Overskrift »*Udkast* af mit Levnets Løb her i denne Verden«, og udgjør nu 2 + 286 Side i lille Octav, men der har oprindelig været eet Blad endnu, hvis Indhold dog ikke var af nogen Interesse. Som allerede bemærket har man ikke fundet Anledning til at lade Levnetsbeskrivelsen trykke heel og holden; dertil indeholder den altfor mange trivielle og for Almeenheden ligegyldige Ting. Det, der er udeladt, udgjør noget over en Fjerdedeel, og bestaaer deels af specielle Meddelelser om Apothekervæsenet eller af vidtløftige Beskrivelser af fremmede Byer, deels omhandles deri private Anliggender uden almindelig Interesse, eller der meddeles bekjendte historiske Facta i den Hensigt at supplere Dagbogen. Endnu skal det kun tilføies, at ikke faa af de i Noterne meddeelte personalhistoriske Oplysninger skyldes Hr. Dr. *I. G. Burman-Beckers* Velvillie.

Som ieg nu i mit 79de Aar, da det venteligt icke længe meere kand vare, med een iilende pen, og saa vidt hukommelsen og andre Sinds og Legems svæckede kræfter har vildet staae mig bie, har forfattet, mine Elskeligste Efterlevende og *Descendenter* til een afmindelse om mig, i det Haab det icke skulde være dem ubehageligt derved iblant at tænke paa mig, saa fremt de ellers har elsket mig saa høyt som ieg har elsket dem. Noget fuldkomment er dette icke, thi mange ting som dertil kunde henhøre ere nu glemte, icke heller er det saa ordentlig samlet som ieg vel hafde ønsket, Dog har ieg nogenledes fulgt dend orden at ieg Aar efter Aar har anført hvor ieg mig har opholdet, Hvad mig og mine der er hændet, Hvad merckværdigt paa et hvert Stæd saa vel hiemme som i fremmede Lande ieg har beseet og *observeret*, Hvorledes ieg allesteds har anlagt min tiid, og Endelig Hvad *extraordinairt* paa et hvert Stæd er forefaldet imedens ieg der har opholdet mig. Jeg har deelt det i 2de Deele; Dend første gaaer fra min Fødsel indtil min hiemkomst fra fremmede Lande, og dend anden handler om min øvrige Lives tiid hidindtil.

Første Deel.

Anno Til denne Syndige Verden er ieg *Claus Seidelin* født af *Chri*stelige og Fornemme Ægte Forældre: Min Sl: Fader var dend Velædle, Kunst-erfarne og Fornemme Mand *Friderich Seidelin, Kongl: Privilegeret Apotecker* her i *Nyekiøbing* i *Falster*, som var een Søn af *Magister Hans Seidelin*, fordum SognePræst og Proust ved *Holmens* Kircke udi *Kiøbenhafn*, Min Sl: Moder var dend Gud og Dydelskende *Matrone Karen Claus* Datter, Sl: Raadmand *Claus Iversen* i *Kiøbenhafn* hands yngste Datter, og indfaldt min
1702. Fødsels Dag d. 26 *Januarij: an:* 1702.

Nestfølgende 28 *Januar:* lode bemeldte mine Kiære Forældre mig i *Nykiøbings* Kircke frembære til dend hellige Daab af *Madame Bodel* Sl: Amts Forvalter *Rauns* og de övrige Faddere vare *Madame Catharina Margrete Smidts*, Hr Ober Forster *Daniel Runge, Mag: Peder Høyelse Rector Scholæ* og *Mag: Polycarpus Hartmann*, Sogne *Cappellan* i *Nyekiøbing*, hvorved ieg blev kaldet *Claus* efter min Sl: Mor Fader.

1706. Derefter forblev ieg under mine K: Forældres Gudelige og omhyggelige opdragelse indtil ieg naaede een alder af 4 paa femte Aar, da ieg blev sadt i *Skole* hos een dansk Skolemester her i byen for at lære at læse og skrive, men samme var saa ufornuftig, at da ieg een morgen icke kunde min *lectie*, gav hand mig i een Formiddag 9 Gange paa Rumpen, skiønt det icke for Graad var mig muelig i mellem hver gang at læse bedre over derpaa, men hand blev og af min Sl. Fader derfor tilstreckelig sadt til rette.

1708. Da jeg voxte lidet meere til blev Sogne Præsten Sl: *Magister Gregers Zimmer* og min Sl: Fader eenige om at antage een *Informator* tilsammen til deres Børn, hvilcken

Magister Zimmer skulde give Kost og Kammer, og min Sl: Fader dend aarlige Løn, hertil fik de een Student ved Navn *Niels Skytte*, som var een meget god Lærere i *Latiniteten*, *Christen Dom* og hvad videre behøvedes, hvis *information* ieg nød i een deel Aar med god fremgang da *Skytte* siden derefter blev *Resid: Cappellan* i *Nysted*.

I mine spæde Aar kom Høy Salig Kong *Christiani* 5*ti* Encke Dronning *Charlotta Amalia* aarlig herover i een 3 à 4 Maaneders tiid paa *Nyekiøbings* Slot, som med Landet var hendes Lifgeding, hvorved min Sl: Fader aarlig leverede een deel *Medicamenter* saa vel til hendes *Majestet* selv som til hendes HoffStadt. Ved denne leylighed hændte det sig at min Sl: Fader een Søndag tillod een vores Dreng af *Apotecket* at følge mig op paa Slottet for at see mig om, og da ieg neppe var kommet ind paa dend yderste Vagt Sal førend Dronningen, som just var staaet op fra Taffelet, lod aabne Spise Gemackets Dør, og kom med alle sine Hoff *Damer* og *Cavaillerer* gaaende igjennem Vagt Salen, løb ieg strax til, kyssede paa Dronningens og alle Damernes hænder, og holdt mig i sær til een liden Fruentimmer Dverg Dronningen hafde, i tancke at hun var et Barn som ieg, og fulgte saa med dem alle, Min Faders Dreng hafde nær besvimet over sin uagtsomhed, at hand icke bedre hafde passet paa mig, men Dronningen var meget Naadig, og spurte hvis er dend lille Dreng, og da hende blev svaret *Apoteckerens*, luckede hun et lidet Kammer op, hvorudi hun hafde noget *Orangerie* og smucke Blomster, hvoraf hun selv afbrød een *bouquet* og forærede mig, og derpaa befalede at levere mig til min Faders Bud igjen. Da vi kom hiem og fortalte min Sl: Fader dette fick drengen mange Utack og til mig sagde hand, Det er got nock min Sõn at Dronningen forærede dig een *bouquet*,

men ieg hafde heller seet at hun hafde foræret dig een halv snees *Ducater*.

1709. Høy-Salig Kong *Friderich* 4de foretog *an:* 1709 udi Efteraaret een Reyse til *Italien* og forblev der den meeste tiid af dend paafølgende Vinter, som blev overmaade streng, endog i *Italien*, saa at *Italienerne* sagde at den *Nord*iske *Monarch* hafde bragt denne haarde Vinter med sig til deres Lande. I disse *Nord*iske Lande var dend vel haardere, thi mand gick meget sicker fra *Falster* og *Lolland* over Isen til *Mecklenborg* og *Pommern*. Vores Konge besøgte paa *retouren* fra *Italien* Kong *Augustum* af *Polen* i *Dresden*, og ved dend leylighed blev sluttet *alliance* i mellem ham, Kong *Augustum*, Kongen af *Preussen Friderich Wilhelm* og *Czar Peter* af *Moscov* imod Kong *Carl* XIIte af *Sverrig*, som ved sine Seyervindinger var bleven saa overmodig at hand vilde afsætte een *Potentat* efter dend anden, hvorfor og Krigen strax efter Kong *Friderichs* hiemkomst blev *declareret* mod *Sverrig*, men det blev een Langvarig Krig, thi dend varede udi 11 Aar, dog var Gud saa Naadig at Fienden icke i ald dend tiid hafde Fod i *Dannemarc*, men vel i *Norge* og *Holsteen*.

1710. Udi dette Aar 1710 hiemsøgte Gud og *Kiøbenhafn* med een haard Pest, hvoraf der i Staden døde 16 à 17000 Mennisker; Dend strackte sig og til *Helsingøer* og *Kiøge*, men Gud være lov icke videre. Ved dend leylighed *retirerede* min Sl: Farmoder sig fra *Kiøbenhafn* herover til min Sl: Fader, og hafde min Farbroders Søn med sig, som dend tiid var bleven *Student*, men siden tiid efter anden i Kongl: Tieneste *avancerede* til *Conferentz* Raad ligesom hands Fader. De bleve her een temmelig lang tiid, og min Farbroder som dend gang var Ober Krigs-*Commissarius* ved dend Kongl: *Armee* i *Pommern*, tog da

Campagnen hafde ende sin *tour* hiem over *Falster* for at besøge sin Moder, Broder og Søn her i *Nyekiøbing*.

Anno 1712 d: 18 Octobr: behagede Gud efter sit alviise Raad ved een Salig Død at bortkalde min Gudfrygtige og Fromme Moder *Karen Claus* Datter udi Barsel Seng med min yngste Søster fra denne møysommelige Verden til sit himmelske Riges Glæde og herlighed, Min Sl: Fader mig og min ældste Broder til største Sorrig og Bedrøvelse, thi ingen af mine andre Sødskende kunde endnu synderlig skiønne derpaa; Min Sl: Fader var snart utrøstelig, hand indsluttede sig i 2de dage for at give sine Taarer frie løb over det store Tab hand hafde giort, og vilde hvercken æde eller dricke eller tale med nogen Mennisker indtil hand dog ved vore Præsters og andre gode Venners Besøgelse og trøstelige Tiltale igien maatte forlade sit fængsel, vel vidende at det var hands pligt at finde sig i Guds hellige Villie, og at det paalaae ham at befordre sin Salige Afdødes Levninger til deres hvilestæd, hvilcket hand og siden med desmeere fliid besørgede, og lod dem ved een meget hæderlig Liigbegiengelse nedsette udi sin Begravelse i *Nyekiøbings* Kirckes *Cohr*, som hand icke længe tilforn hafde tilkiøbt sig. hand udvalgte selv *Texten* til Liig Prædickenen saa vel som Ordene til Indgang dertil, begierte og siden Prædickenen af *Mag. Zimmer* beskreven, som og endnu vel findes iblant dend Bog Samling ieg efterlod paa *Apotecket* ved min Flytning. 1712.

Min Sl: Fader maatte for hans uopfødte børns skyld *anno* 1714 tæncke paa at opsøge sig een Egtefelle igien, hvortil *Madame* Sl: *Apotecker Scharfenbergs* i *Kiøbenhafn*[1]) blev ham af hands K: Broder foreslagen, ligesom 1714.

[1]) Michael Georg Scharfenberg, Ejer af Salomons Apothek paa Østergade; døde af Pesten 1710.

hands Broder og ved andet Giftermaal hafde ægtet Hoff *Apotecker Johan Gottfried Beckers*[1]) Encke; Det var og kommet saa vidt med dend Sag, at min Sl: Fader reyste til *Kiøbenhafn* for at holde Ja-Ord med hende, Deres første Samling herom var og meget kiærlig, men siden maae der dog være kommet noget i mellem, saa der intet blev af; Ventelig har Betragtningen af at see dend Samling af saa mange Børn paa begge sider giort hindring herudi. Hvorfor hand og strax opsøgte sig een anden, som var een Jomfrue paa 30 Aar, ved Navn *Maren Hov*, een Datter og ældst Datter af Hr: Proust *Jens Hov* udi *Liunge Friderichsborgs* Herret, og Moderen var *Confessionarii Lehts* Datter, og da hands Begiering om hende blev af hende og hendes Forældre med ald Kiærlighed imodtagen, stod min Sl: Faders andet Bryllup med hende atter udi hands Kiere Moders huus i *Kiøbenhafn.*

1715. Under Mr: *Niels Skyttes information* var ieg nu *an:* 1715 saa vidt *avanceret* i *Latiniteten*, at da ieg giorde min sidste Prøve *Stiil* med *version* og *Latin*ske *vers*, blev samme agtet lige med deres som paa samme tiid i dend *publique Latin*ske *Skole* bleve opflyttede i dend saa kaldte Mester *Lectie*, hvilcken fremgang i *Latinen* min Sl: Fader holdt tilstreckelig nock for mig, tog mig derfor af *Skolen* og sadte mig i sit eget *Apotecke* for at lære mig de første Grunde i *Apotecker* Konsten førend han sendte mig ud til Fremmede; Men ieg faldt efter Guds Behag samme Aar udi een meget haard og langvarig Sygdom, som *Doctor*

---

[1]) Hofapotheker Johan Gottfried Becker, født i Husum d. 9de Octbr. 1639, død d. 17 Maj 1711. Hans anden Kone Helena Margaretha Munk ægtede i Aaret 1712 Hans Seidelin til Hagestedgaard, der blev adlet 1731 og døde 1740 som Conferentsraad og Generalpostdirectør.

Fischer i *Mariæboe*, der blev *consuleret*, kaldte *Arthritis Vaga Scorbutica*, og da mand ventede det skulde blive min Død, saa besøgte *Mag: Zimmer* mig flittig, *examinerede* mig i min *Christendom*, og meddeelte mig første gang *absolutionen* tillige med *Christi* Legems og Blods *Sacramente* paa min syge Seng, Men ved Guds Naade kom ieg mig efter haanden igien, skiønt Sygdommen dog forvoldte at mit legems *Constitution* meget blev svecket, thi tilforn hafde ieg god hèlbred og voxte snart min ældre Broder over hovedet.

Anno 1716 hafde vi her i *Nyekiøbing* een *visite* af 1716. *Czar Peter* 1ste af *Rusland*, kaldet dend store[1]). Hand anlangede om Natten ½ Miil fra *Giedesbye* med *Printz Menzicof* og een deel andre *Russiske Kneser* og *Generaler* udi nogle Baade, da de strax kastede sig paa nogle løse Bønderheste paa Marcken, som gick ind med dem til Landsbyen, saa de kom ind hos Fogden og Kroemanden, hvilcken tilligemed hands kone *Czaren* strax jog ud af deres Seng, og spranck med støvlerne paa strax derudi saa varm som dend var, da Fogden siden maatte forsyne de andre saadan som hand kunde, og da det var skeedt sendte hand strax et ridende Bud til *Nyekiøbing* at lade *Czarens* ankomst vide, hvorpaa her bleve giorte alle de anstalter mand kunde for at tage imod ham; Mand sendte strax Bud til *Lolland* til Stiftsamtmand *Lützou* og amtmand *Reichou* at de kunde komme for at tage imod ham, Amts-Forvalter *Teichmand* med Huus og Ridefoget *Caspar Møller* forføyede sig strax ud til *Giedesbye*, og toge alle de Kareter, Vogne og heste her var i Byen med sig for at være *Czaren* og hands *suite* til tieneste, Trommen gick at Borger-

[1]) Om Czar Peters Ophold i Danmark s. Prof. T. Beckers Maanedskrift Orion 4de Bind S. 62 og 168 ff. og Rhodes Bidrag 2den Deel S. 17.

skabet skulde samle sig for at *paradere* ved hands indkomst, og *Nyekiøbings honnette Madamer* maatte op paa Slottet for at tillave et Middags Maaltiid til ham. Hand kom da Dagen dèrpaa her til Byen Klocken 11 Formiddag, dog icke i nogen Karet, men i een Art af een liden aaben *Chaise*, som blev baaren af 2de heste, hvilcken hand selv hafde med sig, og blev ført paa Slottet, men hand var icke fornøyet dermed, thi hand vilde have spiist i et Vertshuus, hvorfor hand da hand fåndt sin Kock paa Slots Trappen, pryglede hand ham brav af; Endelig tog hand dog derimod, men begierede at spise allene, saa at *Lützou* og *Reichou* maatte *retirere* sig. Hand saae ud som een Under*officier*, eller rettere een Bøddel, Hand var høy af Vext, var klædt i een skiden blaaeklædes Kledning med Messing knapper, hafde een stor bred hirshfænger som et Bøddel Sverd ved Siden i et Leder Geheng oven paa Kiolen, store Støvler paa Benene, een liden Fløyels *Cachet* paa hovedet, et maadeligt Knævelbart, og een stor lang Spanskrørsprygl i haanden, men saae ellers icke ilde ud. Ved Middags Maaltidet opholdt hand sig icke længe, og saa snart hand stod op derfra gick hand med sine Herrer ned ved Hoff Smedien, hvor een Segls Baad efter hands Begiering laae færdig som tilhørte Brødrene *Henrich* og *Claus Wendt*, Paa Veyen fra Slottet dertil fick een og anden hands Stock at smage som var saa dristig at komme ham for nær, og da hand icke tørskoet kunde komme i Baaden maatte *Claus Wendt* bære ham ud til dend, hvorfor hand gav ham 8 skilling drickepenge. Da nu hand og hands Herrer vare *embarquerte*, sadte de ud med Baaden, men da de kom nær til Byens Færgebroe, steeg hand i Land paa Broen, hvor hand dog intet andet forrettede end at hand paa alle sider rundt omkring betragtede *situationen*,

gick derpaa i Baaden igien og seglede ud ad *Haseløe*gab og videre at indhendte sine *Galleyer* her til Byen, hvormed hand var kommet fra *Mecklenborg*, hvilke vare utallige, thi hand førte derpaa een armee med sig paa 36000 Mand, og med dem ankom her til *Nyekiøbing* igien om Eftermiddagen Klocken 5 à 6, da hand igien steeg i land med sine Herrer, dog vilde han icke imodtage aftens Maaltiid paa Slottet, som der for ham igien var tillavet; men hand traade ind hos Postmester *Iver Rosenfeldt*, og lod sig der *servere* med Rug og hvede Brød, Smør, hollandsk Ost, Gotøll, Brendeviin og Viin, og især hovede hand god *Dantsiger* Pryssing, thi andet hafde de icke at foresætte ham, ieg var da og sluppet ind til *Rosenfeldts* for at see *Czaren* spiise, som skeedte med megen *grace*, thi naar hand hafde smurt sig et stycke Smørre Brød, slickede hand altiid smørret reent af knifven igien; Der var og i mine Forældres Huus mange af hands Herrer forsamlede, som paa samme maade bleve beværtede. Saa snart alle *Galleerne* vare her ankomne, kom og det meeste Mandskab i Land, saa at alle Gader og huuse bleve saa fulde at ingen kunde komme frem, og efter et par timers forløb var intet meere af brød, Kiød, Flesk, Smør, Eg, Øll og Brendeviin at finde eller bekomme. *Czaren* tog mod natten ud igien med Herrerne paa deres *Galleer*, og alle de andre maatte og efter given *signal retirere* sig ombord igien. Om morgenen tiilig derefter, saae mand nogen tusind Feldt Kedler ved stranden med ild under, hvortil de stial alt hvad der kunde brende, og samlede dertil alt hvad grønt af Nelder Skarntyder og deslige de kunde finde, som de skar og hackede smaat og kastede i Kedlerne, og skar saa een salt Sild smaae dertil i hver Kedel, og naar det hafde faaet et opkaag var Suppen eller Kaalen

færdig, som de hastig fortærede, og gick med deres Kedler ombord igien, da *Czaren* strax med heele *Galley* Floden begyndte at afgaae mod *Guldborg* og videre paa Veyen til *Kiøbenhafn*, saa at mod Middag icke var een *Galley* meere at see. *Czarens* Gemahlinde kom hertil nogle dage efter hands Bortreise, hun var tagen fra *Mecklenborg* over *Holsteen* til *Rødbye*, i *Lolland*. Da hun ankom hertil med Færgen, stod Stiftsamtmanden og amtmanden paa Færge Broen for at tage imod hende, som hun icke just viiste sig meget Naadig og *affable* imod, men da hun i blant de mange tilskuere ved stranden fick Øye paa Sl. *Mag: Ole Lund* af *Weyerløse*, der som een gammel Graaehærdet Mand saae *venerabel* ud, bøyede hun sig dybt ud af Kareten som førte hende til Slottet, for at helse ham, thi hun ansaae ham nock for dette Lands *Patriarck*. Hun befandt sig ellers vel fornøyet her paa *Nyekiøbing* Slot, thi hun blev her i 5 dage, da Byens *Madamer* maatte skiftes til at lave Mad til hende paa Slottet, som hun fandt Behag udi, saa vel som i hvad af *rare* Viine og andet som kunde tilveye bringes at beværte hende med, derefter tog hun til Lands til *Kiøbenhafn* til sin Herre. Hun var *Czar Peters* anden Gemahl, som hand hafde taget fra hendes Mand der var Under *Officier*, og giorde Manden siden til Obrist *Lieutenant*.

Dette var ellers een meget betydelig *visit* for *Dannemarc*, at saa stor een *allieret Potentat* kom her til *Kiøbenhafn* med een *armee* af 36000 Mand og nogle hundrede *Galleyer*, Kong *Friderich* 4de hafde og ved hands ankomst *parat* een *armee* af 40000 Mand og sin Flode med mange *Transport* Skibe, de Danske og Russiske *armeer camperede* begge ved *Kiøbenhafn* vel i 3 Maaneder, og da tager omsider *Czaren* bort igien med sine *troupper* og

Galleer uden at nogen *expedition* blev foretaget, Hvad alt dette skulde betyde blev een hemmelighed for *publico*, dog kunde mand nok slutte sig til at *Czaren* efter aftale maatte være kommet for at hielpe Kong *Friderich* 4de at indtage de *Provincer* som *Sverrig* fra *Dannemarc* forhen hafde erobret, Thi ved det at Kong *Augustus* af *Polen*, *Czaren* og Kongen af *Preussen* fick Kong *Friderich* 4de i *alliance* med dem imod *Carl* XIIte af *Sverrig*, fick de saadan Fremgang med deres Vaaben at Kong *Carl* maatte forlade *Polen* igien, *Czaren conqueterede Lifland*, *Ingermanland*, *Est Land* og *Carelen*, og Kongen af *Preussen* indtog det *Stettinske*, saa var det og billigt at de igien burde hielpe *Dannemarc* til at faae sine forhen forliiste *Provincer* igien, Men Lycken var os icke saa Gunstig, og troer mand at den bekiendte *Baron Görts* ved tilbudne Fordeele fick alting hos *Czaren* igien omgiort, endog saaledes at mand maatte frygte hand vilde *assistere Sverrig* imod os, Thi hand begyndte efter haanden at viise sig meere og meere Luncken, giorde immer Ophold og *difficulteter*, og forlangede for sig og sin *armee* adskillige frieheder som icke kunde tillades, mand fornam og at een *Svensk armee* paa 40000 Mand begyndte at nærme sig i *Skaane*, saa mand begyndte at mercke uraad, hvorfor mand lod dend Danske *armee* giore *fronte* imod den *Russiske*, og *posterede* dend saaledes at dend *Russiske* tillige blev *exponeret* for dend Danske Flodes *Canoner*, Da *Czaren* merckede dette, ophævede hand sin Leyr, *embarquerte* sine *Troupper*, og gick dend Vey tilbage hand var kommet fra uden at udrette nogen ting: Imidlertiid kostede disse *Præparatorier Dannemarc* store penge, skiønt forgieves.

Samme Aar 1716 d: 11 *April:* blev min Salig Farmoder *Sophie Davids* Datter Sl: Raadmand *Claus Iversens*

ved een Salig Død af Gud bortkaldet, udi een temmelig høy Alder. Hun var først nogle Aar Encke efter min Sl: Far-Fader, og siden vel 30 Aar Encke efter min Sl: Mor-Fader, Begge efterlod hende i Maadelig Tilstand og med en deel Børn, Men efter saa mange Aars Enckestand hafde hun icke formindsket men snarere formeeret sit Gods, thi hun var een brav fornuftig og *raffineret Matrone*, som vidste got at holde huus, og med et friet Mod at skicke sig i alting. Hun elskede høyt sine 2de Stif Døttre, thi hun hafde ved Døden mistet sine egne, hvorfor hun opdrog dem med ald fliid, og dà de voxte til giftede hun dend ældste *Drude Margrete Claus* Datter med sin ældste Søn min Farbroder, og siden dend yngste *Karen Claus* Datter med sin yngste Søn som var min Fader, saa at min Sl: Fader og Farbroder Moder og Moster vare alle 4re sammenbragte Børn, og Deres Børn igien Sødskende Børn baade paa Faders og Moders Side. Ved Skiftet efter hende fick min Sl: Fader nogle *familie* Skilderier, som nu staaer hos min ældste Broder i *Gluslunde* Præstegaard, nemlig denne min Sl: Farmoders Eget, dernæst min Sl: Moders begge Forældres Raadmand *Claus Iversens* og hands første Kones hvis Navn var *Mechtele Fiuren* af de *Fiureners familia*, saa og een af mine Sl: Morbrødres, som icke har været fuldvoxen.

1717. Min Sl: Fader førdte mig til *Kiøbenhafn anno* 1717, og sadte mig i Lære hos Hr: Hoff og Feldt *Apotecker Gottfried Becker*[1]), hvor vi vare 5 Drenge og 3 Svenne, foruden 2de Svenne ved Feldt *Apotecket*, men der var og meget at bestille, thi foruden Hoff-*leverantzen*, maatte Feldt *Apotecket* forsiunes, og i dend længe varende Krigs Tiid, da Floden hvert Aar maatte i Søen og *Regimenterne* i

---

[1]) Hof- Rejse- og Feldtapotheker Gottfried Becker, født i Kjøbenhavn d. 24de Januar 1681, død d. 19de Februar 1750.

Feldten, bleve alle *Medicaments* Kiisterne paa hvert Orlog Skib og ved hvert *Regiment* aarlig fyldte, hvilcket alt Sl: *Becker fourneerte*, saa at hand for et Aar allene, som ieg kand erindre, giorde Kongen Reigning for 16 à 17000 Rd^lrs *Leverance* af *Medicamenter*; Hand hafde og arvet over 20000 Rd^lr efter sin Fader, saa mand skulde tænckt hand maatte være een riig Mand, icke destomindre var hand dog geraadet i meget slet tilstand medens ieg var der, saa at det hafde seet ilde ud for ham dersom icke Kong *Friderich* 4de hafde givet ham *Moratorium*, og *Princesse Charlotte Amalia* hafde forstrackt ham med een anseelig *Capital* paa Rente, hvorved hand dog efter haanden kom i temmelig god stand igien. ieg forblev hos ham i Lære udi 5 Aar, og efter *disciplinen serverte* ieg som Svend i et Aar.

Samme Aar 1717 fore faldt dette Merckværdige i *Kiøbenhafn* at Kong *Friderich* 4de ved alle helgens tiid lod holde een *Jubel* Fæst for *Lutheri reformation* i alle sine Lande, men i *Kiøbenhafn* blev dend med stor høytidelighed *celebreret* i 3 dage: Kongen lod hertil indkalde ald *Noblessen*, og i sær alle Ridderne af begge *Ordener*, og *ordinerede* at Ridderne af *Elephanten* skulde klæde sig i *purpur* Fløyels Kioler og *Drap d'ors* Vester med Fryndser samt *drap d'ors* opslag paa Kiolernes Ermer og Ridderne af *Dannebrog* i *violet* Fløyel med *Drap d'argents* Vester med fryndser og opslag paa Kiol Ermerne; Deres *Ordener* skulde de bære i een Guld Kiæde, og een hver møde med een *propre Carosse* bespendt med 6 heste, og 6 *Laquayer* i Nyt og smuckt *Livree* foruden Løbere og *Pager* ligesom een hver efter Stand og tilstand kunde tilveye bringe; ligesom og dend øvrige *Noblesse* skulde møde til hest vel *eqviperet* for sig selv og tienere. Fæstens 1ste Dag blev

celebreret i Slots Kircken i Stilhed, hvortil Riddere og Adel indfandt sig i *Carosser* med 2de heste, og efter Guds Tienesten bleve de alle paa Slottet vel beværtede, Men paa Fæstens anden Dag blev holdet een prægtig *Procession* fra Slottet til Frue Kircke: Først kom 2de *Esquadrons* af *Garden* til hest, dernæst fulgte 2de *Marchaller* som anførte Adelen tilhest parviis og efter Stand, alle med Klæder, Betiente og heste *magnificque ecqviperede*, der efter kom Ridderne hviide og blaae hver efter sin *rang* i deres *Carosser* med 6 heste og øvrige prægtige *ecqvipages*, og efter dem kom det Kongl. Herskab, hver i sin Stats Vogn meget herlig og omgivet med Riddere og andre *Cavaillers* til hest, samt med *Drabant Guardes*, *Pager* og *Lacquayer* i mængde til Fods, alle vel udzirede; da tilsidst 2de *Esquadrons* af *garden* til hest atter sluttede *Troupen*. Biskoppen prædickede i Frue Kircke, og der var prægtig *Musicque*. Efter at Guds Tienesten var til ende drog heele *suiten* til Slottet igien i samme *Procession* som dend var kommet, og da de der vare ankomne, og alle snart stod i Slottets Vindever, kom Foder *Marchallen* Ridende ud fra Slottets Løngang omgivet af 30 *Gardes* til hest med blotte *Pallasser* i hænderne, og hafde Foder *Marchallen* hængende paa een hver side af sin hest for ved Sadelen een stor pose fuld af een Sølv Mynt som til Fæsten var slaget, hvert stycke af 2 Rd[lrs] Værdie, af hvilcke poser hand udkastede een haand fuld efter den anden, snart til een snart til een anden Side paa Slotspladsen iblant Folcket saa længe indtil poserne vare tomme, siden blev ald heele *suiten* paa Slottet prægtig *tracteret*. Fæstens 3die Dag maatte dend hele *suite* igien samles paa Slottet ligesom forrige Dag for at følge det Kongl Herskab til *Studen*-gaarden, hvor *Rector Magnificus perorerede* og een deylig

Musicque blev opførdt, hvorefter de alle i *procession retournerede* til Slottet igien; og bleve ligesom forrige dag vel beværtede. Ved pengenes udkastelse paa dend anden høytids Dag hafde ieg som een ung dreng i min eenfoldighed og faaet lyst til nogen af pengene, hvorfor ieg, da ieg hafde faaet lov at sée derpaa, vovede mig ind paa Slotspladsen i blant pøbelen, og hafde ieg taget mit *Apotecker* drengs Forklæde i lommen med mig i tancke at spende det om livet og dermed opfange nogen af pengene, men dend første haand fuld blev icke saa snart udkast, førend dend sammentrængende mængde af Mennisker fick mig i mellem sig, og hafde nær trycket mig i hiel, endelig tvang de mig op fra jorden og hvistede[1]) mig fra et stæd til andet oven paa sig saa længe indtil der blev plads igien at ieg kunde falde til jordén, som Gud være lov uden skade skeedte, hvorfor ieg og strax *retirerede* mig bort, vel fornøyet at ieg saaledes slap derfra, og da ieg siden søgte i lommen om mit Forklæde fornam ieg at det var bortstiaalen. Ellers var det ved pengenes udkastelse et besynderligt Syn at der saaes meere hatte, *perucquér*, huer tørklæder og deslige at flyve i luften end penge, og mange Mennisker kom ilde til skade[2]).

---

[1]) hvistede ɔ: kastede.

[2]) Der blev i Anledning af denne Jubelfest præget 3 Medailler, af hvilke Exemplarer findes paa det kgl. Møntcabinet. I en samtidig »Beretning over de Solenniteter, med hvilke det andet Jubilæum siden Reformationens Begyndelse er bleven celebreret fra d. 31te October til d. 7de November 1717« fortælles der, at Enhver, der spiste ved Kongens Taffel d. 3die November, fandt to af disse Medailler, en af Guld og en af Sølv, paa sin Tallerken, og at Kongen derefter »loed en goed Deel [af Sølvmedaillerne] til Priis udkaste iblant det gemeene Folck paa Slods-Platzen imod Klocken 3 om Eftermiddagen ved Forder-Marskallen ..... Ved denne Leilighed saa man iblant den gemeene og begiærlige Almue adskillige tumulter, som dog

Tiden gick ellers vel for mig i min Lære, thi Gud gav mig temmelig god helbred, min *Principal* yndede mig og befalte at ieg skulde omvexle med de andre *discipler* og have min uge i *Laboratorio*, hvorved ieg giorde god fremgang i min *profession*, saa ieg var vel fornøyet, og søgte ved Troskab, Flittighed og Lærvillighed meere og meere at erhverve mig min *Principals* og Svennes *affec-*
1718. *tion*. Men i dette Aar 1718 hafde nær een stor ulycke hændet mig dersom icke Guds Naadige og særdeles beskiærmelse hafde afværget dend: Hr: *Beckers* Børn med huusholdersken Jomfrue *From* fick lov een dag at kiøre ud i *Carethen* til *Friderichsberg* for at see haven og de i *menageriet* værende fremmede Dyr[1]), ved hvilcken anledning ieg og bad mig lov af Svennene at gaae derud med at see mig om, og gick saa vel til fods uden for *porten*, men der steeg ieg bag paa *Carethen*, og kiørte saa med dem til *Friderichsberg*, samt hiem igien paa samme maade, men da vi kom noget nær ved *porten*, hvor ieg icke gierne vilde lade mig see bag paa *Carethen*, raabte ieg vel til Kudsken at holde stille, men han vilde icke høre, hvorfor jeg spranck bag fra om til dend eene dør for Vognen,

alle, formedelst de derimod i Tide tagne Præcautioner gick af uden Skade og ey foraarsagede nogen Ulycke.«

1) Fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede indtil henimod dets Slutning var der ved Frederiksberg Slot et Menageri, hvis Bygninger vare beliggende omtrent der, hvor Conditor Jostys Pavillon nu findes. Efter Datidens Mode hørte det sig til, at der ved fyrstelige Residentser fandtes saadanne Menagerier, hvilket endnu spores paa mange Steder, f. Ex. i Schönbrunn og i Tower, og de have havt den væsenlige Betydning, at de store zoologiske Haver have udviklet sig af dem. — Efter hvad der fortælles, skal det frederiksbergske Menageri være bleven nedlagt i Anledning af, at en der opbevaret Løve aad en af Opvarterne. Hvad Menageriet indeholdt, kan sees af Bendix Diderichsøns 1705 udgivne Poem om Frederiksberg.

som gick got, men da ieg derfra igien vilde baglends springe ud paa Veyen, faldt ieg paa Rycken med beenene ind under Vognen, saa at Baghiulet gick over begge mine Laar, hvorved vel skeedte een sterck *contusion*, men dog, Gud være lov, ingen *fractur*, saa ieg maatte følges eller snarere bæres hiem, men ved Badning og andre tienlige Midler blev ieg dog efter een 8 dages tiid igien temmelig *restitueret*, saa at min Principal fick icke denne *passage* at viide.

Høy Salig Kong *Friderich* 4des Dronnings *Lovises* helbred blev i denne tiid meget skrøbelig, saa at hun jefnlig maatte holde Sengen, og een Nye *Doctor*, ved Nafn *Gaulcke*, blev fra Tydskland forskrevet ind til hende, som strax blev Liv-*Medicus* og *Justitz* Raad[1]). Denne blev bestandig hos hende paa Slottet, og lod sig der opføre et lidet *Laboratorium* for selv at *præparere* nogle *Chym*iske midler til Dronningens *Cuur*, og da hand ofte kom paa Hoff*apotecket*, kastede hand den yndest paa mig, at hand begierte af Hr. *Becker* at ieg paa nogen tiid maatte være hos ham paa Slottet for at gaae ham til haande ved disse *Chym*iske *Præparationer*, hvilket Hr *Becker* og *consenterede*, saa at ieg var nogen tiid hos ham paa Slottet om dagen og i blant om Natten, hvor ieg blev meget vel *accommoderet*; Det hændte sig i blant at han kom kiørende ned fra Slottet til Hoff*apotecket*, og tog mig med sig tilbage i Vognen, tillige med de *Medicamenter* hand agtede at *præscribere*, og de behøvende *vasa* og *instrumenter* til deres *præparation*, da ieg hafde dend ære i Dronningens Forgemack under hands tilsyn og udi alle *Damernes* og *Cavaillerers* nærværelse at tillave det hand foreskrev, som

---

1) Om ham s. Brasch, Vemmetoftes Historie 2den Deel S. 114 o. fl. St.

pulver og andet, hvoraf hand saa snart det blev færdigt tog een *portion* og gick ind med til Dronningen at hun det strax kunde indtage. Derimod hafde een af mine *Condiscipler*, ved Navn *Heerfordt*, dend skebne, at da hand efter dend ældste Svends *ordre* skulde fylde een *bouteille* med Sort Kirsebær Vand, hvilcket Kongen selv brugte som et *vehiculum* at indtage pulver og andet med, som af dend første Liv *Medico Etats* Raad *Wolff* var *ordineret*, tog hand feyl og fyldte Flasken med Krusemyndte Vand, og da dend i Kongens *Cabinet* blev aabnet formerckede *Cammer*-Tiener *Hoffmann* som een *Chyrurgus* strax Feylen, som hand icke kunde dølge for Kongen, hvorover der blev stor *allarm* til Hove, Liv *Medicus Wolff* og Hr *Becker* bleve opkaldede, og fick hver een god *reprimande*, *Heerfordt* maatte strax *qvitere* Hr *Beckers* tieneste, og dend ældste Svend hafde nær maat gaaet samme Vey.

Det vilde icke lyckes for *Justitz* Raad *Gaulcke* at forskaffe Dronning *Lovise* sin helbred igien, thi det behagede
1719. Gud *an:* 1719 ved Døden at bortkalde hende. Kong *Friderich* lod da vel for hendes Liig et Kosteligt *Castrum doloris* i Slots Kircken oprette, og lod det med ald Kongelig Pragt bortføre til *Roschild*, hvorhen hendes Søn *Cronprintzen Christian* og *Printz Carl* og andre af dend Kongl. *Familie* ledsagede det, men Kongen fulgte icke Selv med, endskiønt dend Kongl. Sørge Vogn *paraderede* paa sit stæd med ald tilhørende Sørge *Pompe* omgivet, ligesom hand selv kunde have siddet derudi. Derimod, imedens Sørge *suiten* var i *Roschild*, lod Kongen Dagen derefter sin forrige Elskelige *Comtesse Anna Sophia* af *Revenlov*, som i een Deel Aar var kaldet Hertuginden af *Slesvig*, om eftermiddagen holde offentlig sit optog fra hendes *Palais* til det Kongl: Slot udi dybeste Sørge *ecqvi-*

page, og lod sig om Aftenen Vie til hende udi nogle af hendes Venners nærværelse af dend Tydske Hoff Prædickant Hr: *Clausen*, saa at de Kongl: Børn ved deres hiemkomst fra *Roschild* hafde faaet een nye Moder og Kongen een nye Gemahl. Fiorten dage derefter blev et stort *Festin* anrettet paa *Friderichsberg*, hvortil Kongen lod indbyde Sine og Fremmede *Ministres*, samt Gieistlige, *Magistraten* og *Professorerne etc.* og lod sig udi *Audience* Gemacket ved *Gros Canceler*inden og Grevinde *Laurvig* indbringe paa een rød Fløyels Guld *broderet* Pude dend Dronninglige *Crone*, som hand selv tog og sadte paa sin Gemahls Hoved, og disse 2de høye Damer, som vare hendes Søstre, strax maatte hefte fast at dend icke skulde affalde, hvorpaa hand *declarerede* offentlig hende for sin samt *Dannemarcs* og *Norges* Dronning, og ledte hende saa til det Kongl: Taffel, hvorved hun spiiste med *Cronen* paa hovedet. Atter een 14 dages tiid derefter holdt hun sit offentlige Indtog fra *Friderichsberg* til *Kiøbenhafns* Slot som Dronning med stor Stads og alle brugelige *Ceremonier*, samt *illuminationer* om Aftenen og alle de glædes Tegn som til dend tiid kunde anstilles og blive færdige.

Et halv aars tiid derefter drog og *Cron-Princen*, *Christian* 6te, med sin Høyeste Herr Faders, Kongens tilladelse i følge af *Gros Cantzler Holst* og andre mange Herrer ud til *Saxen* at hente sig een Bruud hos Kong *Augusti* Dronning i *Preetz*[1]), som var *Princesse Sophia Magdalena* af *Bayreiht Culmback*, hvilken Dronningen som et Barn hafde opfødt, han førte hende og hiem med sig tillige med hendes Moder Marck-Grevinden af *Culmback* til *Friderichsbergs* Slot, hvorfra hun, saa snart skee kunde holdt sit Indtog som *Cron Princesse* til *Kiøbenhafns* Slot med ald dend pragt som kunde til veye bringes baade paa

[1]) Preetz ɔ: Pretsch.

Slottet og i Staden med Ære porte og andre Æres Bygninger og *illuminationer;* og *Cron Princen* reed Selv for hendes Vogn paa een deylig hviid hest i een prægtig *habit* som *brillerede* af *Broderie* og *juveler*, Hun var og virckelig een meget Deylig og yndig *Princesse.*

Alle disse *Festiviteter* som her ere anførte, baade Sørgelige og Glædelige, forefaldte medens ieg var i *disciplin* i *Kiøbenhafn*, og vare mig meget behagelige at beskue, saa ieg icke har kundet efterlade at melde her noget derom, som noget sær merckværdigt, men at beskrive dem saa fuldkommen som de fortiente, vil hvercken Evnen, Tiden eller min egentlige hensigt tillade. Jeg kand icke heller andet end kortelig at anføre hvad Bygninger Høy Salig Kong *Friderich* 4de lod opføre udi de Aar ieg opholdt mig i *Kiøbenhafn*, som var først at Hand lod det forrige gamle Kongl. *Residentz* Slot med store bekostninger fra Grunden af *reparere*, og med meere til Bygninger og *Etager* forøge, saa det var gandske anseeligt, skiønt det strax efter hands Død blev altsammen nedrevet igien. hernæst opbygde hand og det store og vidtløftige *Palais*, hvor nu *Cancellierne* og Rente *Cammerne* holdes, og lod dend gamle *Cancellie* Bygning, som stod lige over for Slots Broen nedrive. Hand lod og opføre de Bygninger hvor nu begge *Commissariaterne* holdes; Hand bragte *Christianshafns* Kirke til fuldkommenhed, hvortil dend i hands Hr: Faders tiid icke var kommet, saa lod hand og *Garnisons* Kircken opbygge, og endelig *Fredensborg* Slot, som hand saaledes lod kalde, da hand siden paa samme Slot *ratificerede* Fredden, som giorde Ende paa dend sidste langvarige Krig imellem *Dannemarc* og *Sverrig.*

Udi Samme Aar mod Vinter var Kong *Carl* 12te faldet ind i *Norge* og beleyrede *Friderichs Hald*, hvorfra dend

bekiendte *vice admiral Tordenschiold* i *Decembr:* uformodentlig ankom i een Segls Baad over *Nord* Søen til *Kiøbenhafn*, og bragte Kongen ved Aftens Taffelet dend Tidende at Kong *Carl* af *Sverrig* var falden ved et Skud fra *Friderichshalds* Fæstning, just da hand hafde vildet see ud over Løbegravene til Fæstningen, samt at dend *Svenske armee* var opbrudt og *retirerede* til *Sverrig*, hvorhen dend Danske *armee* forfulgte dend; Endskiønt nu denne Tidende icke kunde være bedrøvelig for os, saa blev dog underhaanden befalet at ingen maatte vise noget Glædskabs Tegn derover, men *Tordenschiold* blev strax *expederet* igien til *Norge* med *Ordre* til vor *armee* at *continuere* med deres *desseins*, som og *Marstrand* og andet meere i *Bahuus* Lehn blev indtaget, og Kong *Friderich* tog til *Norge* strax i Foraaret 1720 for at *poussere* Sagen, og ventelig hafde det dend gang blevet een læt Sag at *recuperere* de gamle forlorne Danske *Provincer*, men inden Kongen vidste deraf, kom *Mylord Carteret* som *extraordinair* Engelsk *Ambassadeur* til ham i *Marstrand* og tilbød ham sin Herres Kong *Georg* dend 1stes *mediation* til at bielægge dend Krig i *Norden* og lovede Kong *Friderich* een *raisonnabel* Fred dersom hand vilde skride til Freds *Congress* og til dend ende strax slutte een Vaaben Stilstand, men skulde hand icke vilde imodtage dette Tilbud, da *declarerede* hand at hands Herre agtede at *assistere Sverrig* med sine Vaaben til at forskaffe det een billig Fred. Kong *Friderich* skal dend dag have været saa forbittret, at ingen hafde seet ham nogen tiid saaledes, men hand fandt dog raadeligt at *consentere* i een Freds *Congress*, som blev foretaget i *Stockholm*, hvor og *Mylord Carteret* mødte som *Mediateur*.

Anno 1720 blev og endelig denne Fred inden Aarets 1720.
udgang sluttet, til Kongens og underdanernes glæde, med

temmelig *avantage* for *Dannemarc*, siden det beholdt dend Hertugelig *Holsteen Gottorph*iske deel af Slesvig, som *Engelland* og *Sverrig guaranterede* os, men Hertugen af ald magt *protesterede* imod. *Sverrig* maatte og forbinde sig at betale Told i Sundet og at betale os ellers et par *millioner* imod det *Stralsund*ske *Districts* tilbagegivelse. Denne Fred har nu, Gud være lov, varet i 60 Aar, at vi icke har haft Kriig, hvercken med *Sverrig* eller andre *Potentater*, endskiønt det nogle gange har været paa *point* at een Kriig skulde udbryde. *Dannemarc* var og i denne sidste Kriig saa lyckelig at Fienden icke nogen tiid hafde fod derpaa, men *Norge* og *Holsteen* var icke skaanet.

1721. Ved Paaske tiden 1721 *dimitterede* min *Principal* Hr: *Becker* mig af min *disciplin*, og *serverede* ieg siden et Aar hos ham som Svend.

Samme Aar blev Sl: *Madame Heerfordts*[1]) Liig *in augusto* overførdt fra *Kiøbenhafn* til *Nyekiøbing* for at nedsættes i dend *Heerfordt*ske Begravelse, som Sl: *Justitz* Raad *Green* siden til sidst Eyede. Hun hafde længe siddet som Encke og holdet een *Provisor* ved *Svane Apotecket* efter hendes Sl: Mands Død, som først hafde været *Apotecker* i *Nyekiøbing*, og siden fick Tilladelse at oprette *Svane Apotecket* i *Kiøbenhafn*, hvis Liig og forhen var overført til hviile i samme sin Begravelse. Een heel *suite* af *Familien* fulgte med Liiget herover, nemlig *Justitz* Raad

[1]) Cecilie Heerfordt. Enke efter Christopher Heerfordt, Ejer af Svaneapotheket i det daværende Højbrostræde, var en Søster til Sophia, Hofapotheker Johan Gottfried Beckers første Hustru, og til den S. 264 nævnte Bodil, Amtsforvalter Ravns Hustru. Hendes Datter Johanne Heerfordt, født 1681, død 1756, var gift med den rige Abraham Kløcker og Moder til den nedenfor nævnte Kløcker. En anden Datter, Maria, født 1688, død 1756, var gift med Justitsraad Terkel Terkelsen.

Terchildsen, *Secretaire* hos *Printz Carl* med Frue, dend gamle *Cancellie* Raad og Hoff *Medicus Heerfordt*, *Cancellie* Raad *Kruck* dend berømte Hoff-Maler[1]), Hr: *Abraham Kløcker* med Kiæreste, Min *Principal* Hr: Hoff-*Apotecker Becker* med Kiæreste, *Cancellie* Raad *Mangors* Broder, som siden var Præst i *Gientofte* men dend gang *Student*, og endelig ieg, thi da Reysen skulde gaae an tillod min *Principal* at ieg maatte følge med for at besøge mine Forældre, som var mig meget kiært, og det var een fornøyelig Reyse, thi alle medfølgende vare meget muntre og lystige, og de levede got, ligesom de og af mange i *Nyekiøbing* Bekiendte Gode Venner, hvoriblant og mine Forældre, bleve vel *tracterede*, indtil *suiten* endelig *retournerede* til *Kiøbenhafn* og ieg med dem i min *Condition* igien.

Samme Aar, Nyt Aars aften, var ieg med een af mine *Colleger* gaaet op paa Slottet for at see det Kongl: Herskab spiise, som altiid gierne paa dend aften var alle tilladt, og samme aften *paraderede* altiid det Kongl: Hoffs *Pager* og *Laquayer* i Nyt *Livreé*. Vi bleve da og indladte i det store Spiise Gemack, men der var dend aften saa stor een *Conflux* af tilskuere, at de til sidst nær hafde trænget ind paa det Kongl: Taffel, hvorover der *arriverede* mig een slem *malheur*, som stod tæt bag ved Herrerne der spiiste ved Taffelet, thi da dette anden gang ved *Pagerne* med de tilhørende Rætter skulde besettes, kom blant andre een *Page* med een Sølv-Skaal fuld af Smør eller *sauce* til Stegen, og da hand vilde sætte det paa Taffelet, snublede hand over andres fødder, saa Skaalen med alt hvad der var udi fløy hen paa mig, og overalt ilde tilreedte min

[1]) Hendrik Krogk eller Krock, født i Flensborg d. 21de Juli 1671, død d. 18de Nov. 1738. Om ham s. bl. A. Thiele, Kunst-Akademiet og Heststatuen paa Amalienborg.

gandske *propre* skiønt *Simple* Stadse Klædning, og da ieg derved spranck med *force* til side, faldt Skaalen paa Gulvet, saa at Høy Salig Kong *Friderich* Selv reyste sig op for at see hvad der *passerte*, hvilcket ieg merckede, og derfor blev staaende urørlig som een støtte, men denne *malheur* gick mig nær, og dog maatte ieg blive staaende, thi ieg kunde for trængsel ingensteds komme, saa at andre som trængte sig forbie mig ligeledes besmittede deres Klæder. Endelig da Herskabet stod op fra Taffelet gick ieg med min *Collega* vel ned i Slots Kielderen for at slucke min Sorg med een flaske god Rinsk Viin, men om Morgenen besaae ieg først ret min elendighed med bedrøvelse, thi ieg fandt da at snart slet intet paa mine klæder var sparet som jo var besudlet, og i det eene Kiol-Ermes opslag, som dend tiid vare store men luckte, fandt ieg vel ½ ℔ storcknet Smør og *sauce*, Dog blev ieg igien nogenledes trøstet ved det at der paa samme tiid var een Mand i *Kiøbenhafn*, ved Navn *Nagel*, og af *profession* een Skræder, som herlig forstod at tage pletter af, hand skildte Klædningen reent fra hinanden, Toede hvert stycke med Sæbe, Syede dend saa sammen igien, og bragte mig dend i saadan stand at dend got kunde *passere*, men det kostede mig 3 *Ducater*.

1722. Ved Paaske 1722 forlod ieg min Lære-*Patrons* Huus efter at ieg af ham med et berømmeligt *Testimonio* var forsynet; ieg forlod og efter hands og min Sl: Faders Raad mit Fæderne Land for at *excolere* videre min *profession* i Fremmede Lande, og tog ieg først til Søes til *Lybeck* og videre til Lands til *Hamborg*, vel *recommanderet* til disse Stæders berømte Raads *Apoteckere Møller* og *Kirchhoff* for at søge een *Condition* der eller andensteds i Tydskland, hvoraf de pleyede altiid at have mange at bortgive, men der vilde just ingen forefalde som ieg kunde

være tient med, saa ieg maatte fortsætte min Reyse videre over *Winsen*, *Lyneborg*, *Köthen*, *Wolmerstadt*, *Magdeborg etc.* til *Leiptziger* Paaske *Messe* hvor mig af de berømte Hr: *Apotecker Leiskere* sammesteds blev anbuden *condition* hos Hr: Raads *Apotecker Döring* i *Nordhausen* udi *Thyringen*, som ieg i Guds Navn antog, og begav mig derhen over *Halle*, *Eisleben*, *Zangerhausen*, *Mansfeld etc.* og ved ankomsten strax antraaede min *Condition*. Dette *Nordhausen* er endnu een Kayserlig Frie Rigs-Stad af maadelig Størrelse, har 5 *Luther*ske Kircker, og een gammel *Catol*sk Stifts Kircke, hvortil Meenigheden dog nu vel icke udgiør over 50 *Personer*, men holdes dog ved liige formedelst de dertil liggende gode *revenuer*, hvoraf en deel *Canonici* lever vel, og ere i sær berømte af det gode Øll de brygger af Hvede-Malt, kaldet *Gose*, som de fylder paa *Bouteiller* paa 4 potter, og til liebhabere for betalning udskiencker. Staden hafde ellers lidt stor Brand-Skade, som endnu icke alt var opbygget. Det Merckværdigste her findes er dend skiønne *Latin*ske *Skole*, som hafde over 800 *Discipler* og een overmaade berømt *Rector*, udi Mester-*Lectie* var allene 250 *Discipler* og deri blant Grevelige og mange Adelige Børn, hvoraf *Rectoren* forsynede een 40 stycker med *Logis* og Kost for betalning udi een stor længde Huus som hand dertil hafde ladet bygge, og de levede snart ligesaadan som *Studentere* ellers lever paa de Tydske *universiteter*. Af de Fattige *Discipler* gick hver Onsdag og Søndag 2de *Chor* omkring i Byen og sang uden for alle *honnettes* Folckes huuse deylige Gudelige *Psalmer*, og det *galant Musicque* og saa andægtigt, at det var een stor lyst at høre paa, dog det eene *Chor* bedre end det andet, og var det ald min glæde i *Nordhausen* naar ieg kunde høre dem synge. Det var og meget

artigt at see naar et *honnet* Liig blev begravet, thi da mødte dend heele *Skole* med alle Lærere uden for huuset een time førend Liig *Processionen* gick an, og sang smucke Liig *Psalmer*, Siden indfandt sig og *Senior Ministerii* med alle Præster, og da begyndte Liig *Processionen* at afgaae; Først kom een voxen *Discipel*, som bar et stort sort Kors med *Christi* billede paa af Sølv, siden kom heele *Skolen*, med hver Lærere for sin *Lectie*, og *Rector* til sidst for sin, som alle sang *Psalmer*, dernæst kom *Senior Ministerii* med alt Præsteskabet, hvorpaa fulgte Liiget og derefter de følgende, nemlig Arvinger eller Slægt, Stadens Raad, de fornemme Indbyggere og endelig *Crethi* og *Plethi* udi Kapper af alle slags *couleurer*. De hafde og dend Skick der at 2de gange om Sommeren blev holdt een Prædicken uden for Byen ved een gammel Kircke under aaben himmel, hvortil een Prædicke Stoel blev udbaaren som herlig med blomster var udsmycket og gick Prædickenen i sær ud paa Guds Naadige Forsyns betragtning, hvortil heele Byen stimlede ud, og blev da tillige indsamlet til de Fattige. Mand saaer og planter der heele Marcker med Roer og hviid Kaal, som de sælger i og uden omkring Byen for Skamkiøb, nemlig 1 Skock hviid Kaal, store hoveder, for 1⅓ grossen, det er 6 ß. Stadens Raadsherrer gaaer der altiid til Raadhuset med *Charlagens* Kapper med Guldtresser, og de har ved Raadhuset deres *Roland*[1]) som et Friehedstegn.

Deres *Senior Ministerii Lersner* udvalgte ieg til min Skrifte Fader, thi hand var een meget god Prædickant; Da

[1]) Saaledes kaldes visse colossale Billedstøtter, der findes paa Torvene i mange nordtydske Byer, og i Almindelighed forestille en Mand i fuld Rustning med blottet Hoved og draget Værge. De antages for at staae i en eller anden Forbindelse med Byernes Kampe for deres Frihed og Selvstændighed

ieg kom hos ham til Skrifte og hafde *reciteret* min Skriftebøn, gav hand sig i een temmelig vidtløftig og kiærlig *discours* med mig, spurte om min alder, mit hiem, min *profession*, mine Forældre, om de levede, om ieg kom lige fra dem eller hafde opholdet mig andensteds med meere, og derpaa skreed hand til sin Forretning, og indrettede sin Tale efter alle vor Samtales omstændigheder, som var saa hierterørende og fuld af de deyligste Gudelige Formaninger for et ungt Menniske som befinder sig i blant Fremmede, saa at ieg fattede een stor Kiærlighed for denne gode Mand, og har tusind Gange tænckt paa ham med meere *Veneration*.

Mueligt hand nock vidste at ieg kunde have trøst og Raad fornøden, thi ieg hafde her een meget urimelig og *irresonable Principal*, *Apoteket* var det eeneste i Byen, saa at ieg med een *Collega* og een Dreng hafde streugt arbeyd, icke allene om dagen, men endog om Natten, da vi bestandig maatte drive *Spirit: acidos*, som *vitrioli Nitri*, *Salis*, *item aqu: Fort: Ol: Philosoph: etc:*, hvormed icke allene *Apoteckerne* men endog mange *Laboranter* i *Thyringen* sterckt handler med, hvilcket og snart var det eeneste som der *in arte* var at *profitere*, men ved alt vort arbeyd hafde min *Principal* nær sultet os ihiel, og dersom mand kom til skade med noget, endog det mindste glas, maatte det betales; Var mand upasselig og behøvede nogen *Medicin*, maatte det betales; hand hafde 3de penge skuffer i *Apotecket*, hvorudi een hver maatte legge i sin hvad hand solgte, paa det hand, som hand sagde, kunde see hvem der var flittigst, og fandtes der nogen onde penge, maatte andet gives derfor; hand var saa mistænckelig at hand lod fore sine Tøfler med Hatte-Filt for ved dag og Nat at overliste os i fald hand kunde

treffe os i noget utilbørligt, ja hand *examinerede* immer drengen om vi Svenne icke hafde nogen Qvindfolk eller andre slette Folck til haande som vi gav noget bort til, og naar drengen det ikke kunde bekiende fick hand hug; Det hændte sig een dag at Stads *Physicus* kom i *Apotecket* og *præscriberede* nogen *Medicamenter*, som ieg strax maatte *præparere* at hand kunde faae dem med sig, da kom hand ud til os og var saa *malicieux* at hand sagde til *Physico*, dette er et ungt Menniske ieg nylig har faaet i *condition*, som endnu ikke er ret øvet, De vilde derfor *pardonnere* om hand icke *expederer* sine ting saa ordentlig som hand burde, men Stads *Physicus* var saa *raisonnabel*, at hand svarede ham strax i min *præsence*, ieg veed icke min Hr: *Döring* med hvad *raison* de kand sige dette, ieg har endnu icke seet nogen i deres *officin* der saa *adroit*, net, reenlig og ordentlig har *præpareret* sine *medicamenter* som hand, og ieg saae gierne at hand maatte *præparere* alt hvad ieg *præscriberer*, thi ieg har alt ofte med stor fornøyelse seet paa hands arbeyd, saa sl: *Döring* maatte tie stille. Vor Spiise var her meget ringe, om Søndagen fick vi noget Oxe eller Bede Kiød med een kort *Sauce* over, som vi styppede ud med Brød, og intet andet, men de andre dage i ugen bleve stedse afvexlede enten med een Moes af hvide Roer med lidt Madfitt paa, eller kogt hvid Kaal med lidt Madsuppe paa, eller *Salat* Blade med een suppe over af røget Flesk skaaren i tærninger jevnet med et Eg og noget Edicke, og meget sielden fick vi noget Kiød eller røget Flesk dertil, og ordentlig Kiødsuppe eller Steg fick vi aldrig. Alle disse Viderværdigheder fandt ieg mig udi med stor Taalmodighed, og dog var ieg saa ulyckelig at ieg kom i fortred med min *Principal* for Madens skyld. Vi hafde een Kiøbmands Søn i

huuset fra *Leiptzig*, som een Middag, da de selv icke vare tilstæde, besværede sig over Maden for mig og min *Collega*, hvortil ieg svarede *Ah* det smager ret got naar mand er sulten, hvilket blev dem selv igien forebragt, saa det gick ud over mig som et fremmet ungt Menniske, hvilcken min *Patron* tænckte hand kunde begegne som hand vilde, hand opsagde mig derfor sin *Condition* til *Michels* Dag, til hvilcken tiid ieg og beredte mig paa at *qvitere* hands huus, og at tage til *Leiptzig* igien for ved Messen at søge een anden *condition*, men da det kom mod tiden, reyste min *Principal* selv til *Leiptzig* at kiøbe Vare ind, og bad hand mig derfor ieg vilde blive i hands huus til hand kom hiem igien, da hand vilde giøre sig ald umage for at opsøge mig een anden god *condition*, som ieg da bevilgede i dend tancke hand meente det redeligt, men ved hands hiemkomst bragte hand mig dend beskeed at der ingen *condition* hafde været at faae, men vilde ieg blive i min plads *per sustentationem* uden løn maatte ieg gierne, i hvilcket suure æble ieg maatte bide dog med dend *condition* at det maatte være mig tilladt at *qvitere* hands huus naar ieg vilde uden opsigelse, dersom ieg een anden *condition* kunde opspørge, hvortil Gud aabnede leylighed for mig ved een særdeles hændelse: Der var een Kiøbmand i *Nordhausen* ved navn *Mohr*, denne hafde een Søn som hafde lært *Apotecker* Konsten, og var nu hiemme hos Forældrene, men søgte om een skickelig *condition*, hvilcken hand ved gode Venners *recommendation* og fick hos Hr: *Apoteker Köhler* i *Berlin*, men medens hand endnu var hiemme hændte det sig at dend forrige Konge i *Preussen Friderich Wilhelm* ankom paa et ham tilhørende Herskab i *Nordhausens* Naboe Laug, hvor da alle af *Nordhausen* stimlede ud for at see Kongen, og deri blant dend

unge Mr: *Mohr*, som vel var liden af Statur, men af et temmelig frit og dristigt Væsen, saa hand mueligt kom Kongen noget for nær, hvor over Kongen traaede nærmere til ham, spurte hvem hand var, tog og fat paa hands hat som efter dend tiids brug var meget stor og sagde til ham hvad giør saa liden een Karl med saa stor een hat, hvortil *Mohr* svarede, Deres *Majestet!* hattene ere saaledes brugelige, og dersom ieg ellers hafde haft større Vext, da hafde ieg længe siden anbudet mig til Deres tieneste, thi ieg har hørt at de søger store Folck, derpaa tog Kongen fat paa *Mohrs* Kaarde og track dend ud af gehænget saaledes at dend tillige gik ud af skeden, hvorpaa *Mohr* strax greb fat paa Kaarden og stack dend først i skeden igien siden drog hand dend strax ud igien med skeden tillige og *offererede* Kongen dend med de ord Deres *Majestet!* Dersom De forlanger min Kaarde da bør skeden følge med, Kongen tog imod dend, besaae dend og kastede dend saa paa Gulvet, imidlertid hafde Kongen givet hands hat til een af sine *Laquayer* med dend hemmelige *ordre* at den skulde heldes fuld og bag fra sættes paa *Mohrs* hoved saa hand icke merckede det, hvilcket og strax skeedte, saa at *Mohrs* smucke Klædning blev gandske fordervet, og stackelen drev da skamfuld bort, ligesom og Kongen gick derfra og dermed hafde denne *Comedie* ende. Men saaledes at begegne een fremmet var icke Kongeligt. Da nu *Mohr* noget derefter kom i *Condition* hos Hr *Köhler* i *Berlin*, blev det der uformodentlig bekiendt at hand var dend person, som Kongen hafde haft dend *entretien* med ved *Nordhausen*, hvorover hand icke torde blive i *Berlin*, men bad Hr: *Köhler* om forlov at reyse bort, og *recommenderede* hand da mig til Hr *Köhler* i sit stæd med forsickring, at naar sl: *Köhler* vilde skrive mig et Ord til

derom, saa var ieg gandske vist strax *parat* at indfinde mig: ieg fick da og uformodentlig brev fra Hr: *Köhler*, hvorudi hand berettede mig dette og tilbød mig sin *condition*, som ieg ved Giensvar strax *accepterede* og lavede mig til Reysen, men da Hr: *Döring* hørte ieg vilde reyse, blev hand snart flyegall og vilde icke af med mig, hand *brouillerede* sig med alle som hand meente hafde raadet mig dertil, i sær den *Leiptzig*ske Kiøbmands Søn, og viiste ham døren, mig tilbød hand, om ieg vilde blive der, *Salarium* fra *Michaeli* af, som hand i det andet Aar vilde forbedre, men ieg betackede mig og antraaede min afreyse saa snart mueligt over *Stolberg*, *Sondershausen* og *Halle* til *Leiptzig*, og derfra igiennem det *Magdeborg*ske og *Brandenborg*ske til *Berlin*, hvor ieg ankom just paa Nyt Aars Dagen *an*: 1723, og strax antraaede min nye 1723.
condition.

Paa denne Reyse hafde ieg 3de *alterationer*, Først i Landkudsken fra *Nordhausen* til *Halle*, som var fuld af *passagers*, *arriverede* det om Natten, at een, som sad ved Siden i Slaget og søv, drømte at hand faldt ud af Vognen, og derover gav et jammerligt skriig, som opvagte os andre, der og alle strax begyndte at skrige med, i tancke at vi vare overfaldne af Røvere, indtil skriget efter haanden sagtedes, da mand ved efterspørsel blev oplyst om aarsagen, og Forskreckelsen da udfaldt til Latter.

Den anden *alteration* var af større Betydenhed og paakom mig i *Leiptzig*, hvor ieg ankom sildig om aftenen, og derfor træt af Reysen uden at nyde noget strax søgte mig et Kammer, skød skodden for døren og forføyede mig til sengs; Men mod Midnatt var det forekommet alle i Vertshuuset, baade Fremmede og huusegne, som endnu vare oppe, som der var een sterck Røg overalt i huuset,

hvorover de frygtede at der maatte være ild nogensteds som laae og ulmede, og da de søgte om allevegne, men intet fandt, faldt de alle paa dend tancke at det maatte være i mit Kammer, og at ieg som et ungt Menniske maatte have glemt at slucke mit Lys da ieg var gaaet til sengs, hvorfor de alle stormede til min dør, og banckede saa forskreckelig derpaa at ieg opvognede i saadan *alteration* og angst at ieg hvercken kunde tale eller røre mig, og da ieg altsaa icke kunde svare dem, hafde de strax een Smed til haande som brød døren op med magt, og ieg ansaae da alle disse folck som Mordere der vilde overfalde mig, men da de icke fandt nogen fare for Ild, og saae mig ligge stille i Sengen, forlod de mig, og luckte døren igien saa got som de kunde; ieg laae da siden længe uden nogen hielp inden ieg kunde komme til rette igien, dog var Gud saa Naadig at ieg endelig kom igien til mig selv uden videre onde *Suiter*, men Søvn fick ieg siden icke dend heele Nat. Om morgenen tiilig søgte ieg strax Verten, og beklagede mig over dette kyselige overfald mig om Natten var skeedt, og spurdte hvad aldt dette skulde betyde, da hand fortalte mig dend Frygt for Ild, som dem om Natten var paakommen, og bad mig meget ydmyg at ieg icke vilde tage det ilde op, hvormed ieg maatte lade mig nøye. Med den 3die *alteration* forholdt det sig saaledes. Dagen efter min ankomst til *Leiptzig* tog ieg strax igien med een Land Kudsk derfra til *Berlin*, Samme dag sneede og regnede det bestandig, og om natten derpaa frøs det meget sterckt, saa at Decket over Landkudsken, som der gierne er af blaat Klæde foret med sort Voxdug, og var igiennem Vaadt, frøes saaledes at det blev som bare Iis eller Glas, hvorpaa det hændte sig, da vi om Natten i Mørck og Mulm kiørte igiennem

de *brandenborg*iske Fyrre og *Grane* Skove, at een stor nedrig Stab af et Træe fick fat i Deckets ene ende og sønderrev det lige til dend anden ende, med saadan larm at det lod meget farligt, og som dend vilde tage heele Vognen med, men ellers hafde vi dog ingen videre skade eller uleylighed deraf end at vi siden paa Reysen icke vare saa vel forvarede for Frost og Sluud som tilforn. Min *condition* i *Berlin* forefandt ieg temmelig besværlig, thi ieg var eene, skiønt ieg siden fick een *discipel* til hielp, men min *Principal* og hands Kiæreste vare meget *honnettes* og brave Folck, og derfor agtede ieg ingen uleylighed, heldst da ieg fornøyede mig meget over at ieg var kommet til saadan een anseelig Stad, som ieg hafde ære af at *conditionere* udi, og hvor ieg haabede der skulde blive noget retskaffent for mig at *profitere*, og meget mærckværdigt at beskue. . . . .

. . . .

Garnisonen udi *Berlin* var altiid tal riig og hvert Aar ved *Michaelj* saae mand at Kongen holdt der *revue* over een *armee* af 15 à 16 *Regimenter* til hest og Fods, da deres skiønne og meget *accurate Exercice* var deylig at see, og naar *revuen* hafde ende *marcherede* gierne heele *armeen Regiment* viis ind i *Berlin* forbi Slottet i største *orden* ind af een *port* og ud af een anden til Leyren igien. Alt dette for anførte meget mærckværdige efterlod ieg icke tiid efter anden ved forefaldende leylighed at tage under øyesyn og Betragtning. *Princerne* af det Kongl: Huus med Gemahler og *Familie*, som Marck Greven *Albert* og *Ludevig*, *item* Encke Marck Grevinde *Philipen* med *Familie* opholdte sig bestandig i *Berlin*, men Kongen og Dronningen med deres tal riige *Familie residerede* som forbemeldt meest i *Potsdam* hvor hand hafde ladet sig bygge et smuckt Slot

med have og andet tilhørende, ja hand hafde og der ladet Byen herlig bebyge ved sine *Ministres*, *Generaler* og andre høye *officianter*, som hver skulde have et stæd at være udi naar de kom til hove, 3 à 4 skiønne Kircker hafde hand og ladet der opføre, og der hafde hand til sin største *divertissement* sine store *Grenadiers*, som var et *Corps* paa 2000 Mand og derover, alle *extraordinair* høye og stærcke Karle, som hand i mange Aar med stor umage og Bekostning hafde samlet paa; Dog kom denne Konge gierne een gang hver uge paa 2 à 3 dage til *Berlin* og det mesten deels ridende i følge af 2de *Pager*, men hand *logerede* da icke paa det prægtige Slot, derimod hafde hand udi Slottets Grund, som var meget høy, paa et hiørne ladet sig *aptere* et par Værelser med faae Vindever, hvorudi hand hafde een Seng staaende, og dette *logiment*, som var saa nær ved jorden, var omgivet med et *ordinair* Stacketverk, men sterckt besadt omkring med mange Skilvagter paa 10 skridt nær hinanden, thi i disse Værelser hafde hand nedgang til sit Skat *Cammer*, som bestod i nogle sterckt gevælbte Kieldere med jern dørre under Slottet, fulde af alle slags Guld og Sølv Myndter, udi nette og stercke Sæcke og poser, ordentlig *rangeerte* paa *reoler* fra oven til neden, og tegnet uden paa hver pose hvad Myndt der var udi og hvormeget, saa at saa riigt et Skat *Cammer* icke fandtes hos nogen *Potentat* i *Europa*.

Naar Kongen saaledes kom til *Berlin*, gav hand ingen *audience* til nogen Fremmed eller Egen *Minister*, eller *General*, eller nogen anden uden paa *Parade* Pladsen, og naar *Paraden* var til ende sagde hand gierne til et par Herrer, enten af Fremmede eller sine egne, i dag vil ieg spiise hos Dem og i morgen hos Dem, thi hand holdt ingen Kiøcken i *Berlin* hvercken for sig selv eller andre. Hand

var een besynderlig Herre, overmaade *oeconomi*sk, ald Kongl: Prægt var ved hands Hoff afskaffet; hand holdt icke meere end 2de *Pager* og 2de *Laquayer;* Hands Taffel i *Potsdam* blev til Middag ickun besadt med 6 Retter Mad, hvori blant ofte Kaal, Erter, Flesk etc:, og om aftenen 3 Retter, *Confect* kom icke paa Taffelet uden et Talercken med *biscuit* for Dronningen og *Princesserne*, og hand spiiste icke paa Sølv. Mod Aftenen hafde hand altiid sit *Tabacks Collegium*, hvortil indfandt sig snart *Generaler* snart ringere *Officerer*, endog *Lieutenanter*, men Hand og de fick intet andet end een pibe *Taback*, et Glas Øll, og et skaaren Smørre brød, hafde da Dronningen til aften iblant een Ræt Mad som hun vidste Kongen gad spiist, sendte hun ham et Bud, saa gick han ind til hende, spiiste noget deraf, og gick saa igien til sit *Tabacks Compagnie.* Hands Klæde Dragt var bestandig det store *Grenaderers Regiments Mondering.*

Ellers levede hand meget Kiærlig med sin Dronning, og de hafde mange Børn tilsammen, Hand søgte og selv flittig Guds Huus, og holdt sine *Soldater* til at giøre det samme. i øvrigt gick ald hands tragten ud paa at samle Penge og *Soldater*, hvormed hand i sin Regierings Tiid dog icke *conqueterede* meere Lande end det *Stettin*ske *District* udi *Pommern*, men hands Søn, dend nu Regierende Konge, som dend gang var een *Printz* paa 11 à 12 Aar, har siden vidst baade at samle meere Penge og *Soldater*, saa og med dem at indtage mange Lande, som *Slesien*, *Pol*sk *Preussen*, *ost-Friisland etc:* og dog derved icke at besvære sine underdaner med *Extraordinaires* Skatter. ieg har een gang i Hoff *Apoteckets* Dør med forundring staaet og seet paa hvorledes Kongen kom *galopperende* fra *Potsdam* med de 2de *Pager* efter sig, da hand steeg

af hesten ved sine smaae Værelser, kastede Tøylen af hesten paa Stacketvercket, og som hand hafde mercket een af hestens bag skoe var løs, maatte *Pagen* holde hestens bagbeen op, og Kongen selv opsøgte sig een steen, hvormed hand banckede sømmene i bagskoen faste igien. Een anden gang saae ieg Kongen paa een af *Berlins* Gader, da hand fandt et brev Knappe Naale i skarnet, som hand ragede ud med sin stock, og talte til een Pige som gick forbie at hun skulde tage det op. .

. . . .

ieg hafde dend lycke at antreffe paa Hoff *Apotecket* 2de gamle Bekiendte af dė 3 der værende Svenne, dend første ved Navn *Mejer*, et Gudfrygtigt, Fornuftigt, Forfaren, Redelig og meget Dydigt Menniske, hand hafde serveret paa Svane *Apotecket* i *Kiøbenhafn* medens ieg var i *disciplin* paa Hoff *Apotecket*, og deraf kiendte hand mig. . . .

. . . .

Dend anden var *Mons. Grubbe*, een god ærlig Dansk, men noget *simpel*, hand var dend tiid *3tius* paa Hoff *Apotecket*, og glædte hand sig meget over min ankomst, thi hand hafde paa nogen tiid været i min Sl: Faders huus, efter at hand i Krigens tiid var geraadet i Vildfarelse og hafde ladet sig hverve, og kom med hververne til *Nyekiøbing*, hvorfra min Sl: Fader af *estime* for hands afg: Fader, dend lærde *Doctor Grubbe* i *Haderslev*, fick ham befriet, og tog ham i sit huus, hvor hand siden laae 16 Uger ved Sengen og kom siden i *condition* i *Nestved*; denne var mig og i alle ting til tieneste saa vidt hand kunde, men hand formaaede ikkun lidet.

. . . .

I medens ieg var i *Berlin* var *General Løvenørn* vor

Danske Gesandt der ved Hoffet[1]), og der var ingen fremmet Gesandt, som førte sig saa prægtig op, som hand, hand holdt bestandig 2de smucke *Carosser*, een til sin Frue og een for sig selv, og Et Spand heste til hver som stedse stod paa hands stald tillige med 2de Ride heste, saa og 6 *Laquayer* vel voxne, 1 Løbere og een Schveitzer i porten med kiønt *Livree*, 2de Kocke etc:, dog maatte hand gaae til fods til *Parade* pladsen, naar hand hafde noget at tale med Kongen, Ellers yndede Kongen ham og spiiste i blant hos ham, da hand altiid *tracteerte galant.* ieg efterlod icke noget efter min ankomst at giøre min opvartning hos *Generalen*, da hand tog vel imod mig og bad mig spiise hos sig, sigende I skal altid være mig velkommen, saa ieg og spiiste der i blant, og ieg besøgte ofte hands Søn og hands Hoffmester *Mag. Hammer* som og kom til mig igien. Paa dend tiid kom og Sl: *Agent von Westen*, som paa een tiid med mig var kommet i og ud af Lære i *Kiøbenhafn*, hand hos Hr: *Winther* og ieg hos Hoff*apotecker Becker*, udi *condition* i *Magdeborg*, hvor over vi ved *correspondence* fornyede vores forrige Venskab.[2])
Min ældste Broder var og imidlertiid kommet fra *Rostocks universitet* til *Wittenberg*, og hand *inviterede* mig at komme til ham der, og at følge med ham til *Leiptziger* Paaske *Messe* 1724, siden hand vist vidste, at Kong *Augustus* af *Polen* kom der, saa at *Messen* blev *brillant*, hvilcket og skeedte saa snart ieg kunde træde af min *condition*, thi det nye *Collegium* var endnu icke kommet i fuldkommen

---

[1]) Paul Vendelboe Løvenørn var Gesandt i Berlin fra 1722 til 1727 og fra 1730 indtil Christian den Sjettes Thronbestigelse.

[2]) Johan Christopher v. Westen, Søn af Apotheker Peter v. Westen i Odense og Elisabeth Becker, blev Agent og Apotheker i Odense, hvor han døde 1774. Han var i Lære hos Apotheker Andreas Vinter, som ejede Apotheket paa Amagertorv.

stand; ieg fick da og der Kong *Augustum* at see, som var een meget anseelig Herre, saa lod ieg mig og der giøre een nye Klædning. Men saa snart ieg *retournerede* fra
1724. *Leiptzig* og *Wittenberg* blev det Kongl: *Collegium Medico Chyrurgicum* i *Berlin* indviet, hvorfor ieg strax og med *Extraordinair* Flittighed *applicerede* mig til at *profitere* deraf, og forsømmede icke nogen *Professors Lection*, endskiønt ieg *logerte* vel 1/4 Vey fra *Theatro anatomico*, nemlig i min forrige *Principals* huus, hvor alle *lectioner* bleve holdte, og dend Vey maatte ieg vandre 2 gange om dagen frem og tilbage, endog ved Vinters tiid, men ieg *estimerede* det icke thi Gud undte mig god helbred, især afvartede ieg med største fliid Hr: *Professor Neumanns Chym*iske *lectioner*, som bleve holdte paa Hoff *Apotecket*, eftersom hand tillige hver gang i det skiønne *Laboratorio demonstrerede* det hand i sin *lection* handlede om; der var og altiid saa stor een *Conflux* af *auditores*, endog af brave *Medicis* og *Chyrurgis* som sad og optegnede paa knæet alt hvad hand talte, ligesom hvert Ord hafde været 1 *ducat* Værd; Dend overmaade lærde *Chymicus Doctor Pott* holdt og der sine *Physisch Chym*iske *lectioner*, men hand hafde icke saadant tilløb; thi skiønt det hand forebragte var meget lærdt og grundigt, saa var det dog icke saa forstaaeligt og nyttigt, i sær for Begyndere, som Hr: *Neumanns*. De øvrige ledige timer ieg kunde have *employerede* ieg til at lade mig *informere* i det Franske Sprog af een brav Sprogmester, og af een *Musico* i at spille paa *Flaute douce*, og om aftenen sildig *freqventerede* ieg iblant Dandse *Skolen*; Dette *continuerede* ieg det heele Aar som ieg hafde besluttet at anlegge dertil, *Professorerne* vare og i førstningen meget flittige, og der bleve een stor mængde af *Cadavera* dend Vinter leverede til *Anatomie*

Cammeret, af begge Kiøn, unge og gamle, endog af Døde Barsel Koner, saa der var nock til at øves i alle *Anatomiens* deele, og naar noget særdeles forefaldt ved *Charitet Hospitalet* var det og tilladt der at være tilstæde.

Hvad *Extraordinair* Merckværdigt der forefaldt i *Berlin* medens ieg opholdt mig der, dertil kand henføres Først at Kong *Georg* 1ste af Gros *Britannien*, som og var *Chur* Fyrst af *Hannover*, var dette Aar 1724 kommet over til Tydskland, og tillige kom til *Berlin* at besøge sin Svieger Søn og sin Datter, Kongen og Dronningen af *Preussen*, hvorover disse sidste *præparerede* dem af ald magt Værdigen at imod tage denne Høy anseelige Fader og Giæst paa det prægtige *Berlin*ske Slot; ald *Oeconomie* blev da reent tilside sadt, Kongen antog 24 *Pager* og 40 *Laquayer*, som alle bleve klædte i Fløyel og fiint Klæde af dunckel blaae *couleur* med røde underklæder meget rigelig *galonerede* med *Guldtresser*; De herlige Kongl: Vogne, som endnu vare i Behold fra Kongens Hr: Faders, dend prægtige Kong *Friderici Primi* tiid, maatte for een Dag og vel eftersees, de vare og sandelig saa kostbare og riige, at ieg siden icke har seet dem saaledes endog i *Franckerig*; De Kongl: *Gens d'armes* maatte forsynes med nye og riig *Mondur*; Een temmelig *armee* af de andre *Regimenter* maatte samles ved *Berlin* for at *divertere* Kongen af *Engelland* med deres skiønne *Exercice*; alle Høye Herrer og *Damer* bleve tilsagte at sætte sig i skiøn *ecquipage*; Nogle *Operister*, Sangere og Sangersker bleve i een hast forskrevne, og der blev arbeydet paa mange *decorationer*, som skulde bruges ved de *festiviteter* der til Hove skulde holdes, hvilcket og alt i saadan hast blev færdigt inden Kong *Georgii* ankomst, saa at det *Preussi*ske Hoff ret *brillerte*, og var sig icke meere selv liigt; Det var og

visselig ret *charmant* at see disse 2de Konger at kiøre i saadan een prægtig Vogn til sammen om kring i *Berlin*, saa vel som at see dem spiise til Hove tillige med det heele Talriige Kongl: *Preussi*ske Huus. Kongen af *Preussen* førte og sin Svieger Fader ned i sit Skat *Cammer* at besee det. Og der blev samme tiid een dobbelt *Mariage* aftalt i mellem begge Kongerne, Nemlig i mellem *Cron Princen* af *Preussen*, dend nu regierende Konge, og *Princen* af *Wallis* hands ældste *Princesse*, Saa og i mellem *Princen* af *Wallis* hands ældste *Printz* og *Cron Princessen* af *Preussen*. Men denne store *visite* og dermed følgende herlighed varede kun i nogle dage, og saa snart Kongen af *Engelland* var borte lod Kongen af *Preussen* packe alle de nye *livreer* i kister at forvares til de igien kunde behøves, danckede saa de antagne nye Betiente af, og antog sin forrige *Oeconomie* igien.

Saa blev der og intet af de 2de for bemeldte Høye *Mariager* formedelst følgende hændelse: Kongen af *Preussen* hafde immer nogle *Officiers* ude alle vegne for at støve efter høye Folck, og at Værve dem til det store *Grenadeer Corps* i *Potsdam* uden at spare paa penge hertil, Nu var der een *ordre* udgaaet i det *Hannover*ske at dersom nogle fremmede Værvere skulde indfinde sig der skulde de strax ophænges i første træe, Desuagtet vovede sig 2de *Preussiske Lieutenanter* ind i det *Hannover*ske for at Værve, men de bleve *attrapperte* og saaledes ophængte, herover blev Kongen af *Preussen* saaledes fortørnet at hand strax ophævede disse 2de Høye *Mariager*, Men det hafde onde *suiter*, thi *Cron Princen* af *Preussen* kunde icke faae dend Kiærlighed af hovedet hand hafde fattet til dend Engelske *Princesse*, saa hand i mod sin Hr: Faders Vidende og Villie gav sig hemmelig paa Reysen til *Engelland*, mueligt

i tancke der at ægte hende, og hafde hand *General* Feldt *Marchall Katts* Søn *Capitain Katt* i følge med sig, men de bleve paa de *Hollands*ke Grændser indhændtede, og nogle dage efter hiemkomsten blev den unge *Katt* i *Cron Printzens* nærværelse *decolleret,* og *Cron Printzen* blev sadt i meget eng *arrest* udi *Cilstrins* Fæstning, Det varede og længe inden han derfra blev *delibereret,* og Sagen saaledes afgiort at hand i mod sin Villie blev nødt til at ægte *Princessen* af *Brunsvig Wolfenbüttel,* Hertugens Søster, som hand dog aldrig har søgt Seng med, endskiønt hand ellers i alle ting har begegnet hende anstændig. *Cron Princessen* af *Preussen* blev og siden gift med *Marck* Greven af *Brandenborg Bayreiht Culmback.* Dend engelske *Printz* blev i ligemaade siden gift med een *Princesse* af *Saxen Gotha,* og dend Engelske *Princesse* med *Princen* af *Oranien.*

. . . .

Det var og noget Besynderligt og Merckværdigt at Kongen af *Preussen* paa dend tiid hafde fore at *peuplere* een deel Land i det *Brandenborg*ske *Preussen* som var øde, og dertil hafde hand ladet *invitere* een deel *reformerte* i *Phaltz* som bleve tryckte af *Catholiquerne*, hvilcke og toge imod de dem tilbudne *conditioner,* og kom til det *Brandenborg*ske for at føres derhen, men som det icke kunde forslaae, lod Kongen alle unge Karle og Piger af sine egne underdaner paa Landet kaste lod om, at hver tiende af dem skulde føres til *Preussen*; af alle disse kom nu paa dend tiid 5 à 600 til *Berlin* for videre at *transporteres,* da de nu ankom der gav Kongen alle qvindfolckene tilladelse at udsøge dem af Mandfolckene hvem de vilde have til Mand, og hvem de udsøgte sig skulde strax vies til dem, hvortil Præsterne og strax fick ordre saa at over 200 par paa et par dages tiid bleve i alle *Berlins* Kircker

viede til sammen, Nogle af Mandfolckene gick vel temmelig taalmodig til Brude skammelen, nogle derimod med vaade Øyen og saa blege som de gick til deres Død, men qvindfolckene vare alle glade. Dette Spill hafde til sidst nær gaaer alt for vidt, thi 2 piger af *Berlin* kom frem til Kongen og tilbød sig at tage til *Preussen* naar de maatte faae 2de Kiøbmands Karle som de navngave, og da maatte mand med forundring fornemme at Kongen *consenterede* derudi, og tvang disse Kiøbmands Svenne hertil, ventelig dog under løfte om nogen særdeles *soutien*, men da begyndte alle *honnettes* unge Karle i *Berlin* at blive bange, og ieg i lige maade, men endelig bleve de da alle videre *transporterede* paa Veyen til *Preussen*, og saa hafde denne *allarm* ende. Førend ieg *qviterede Berlin* giorde ieg endnu een Reyse til *Potsdam*, meest for at besee de store *grenadiers* ved *Paraden*, der hændte det sig, at just ved *parade* tiden Posten ankom, og med ham een fremmed reysende *Doctor*, som var ligesaa *curieux* som ieg for at see de store *Grenaderer*, hvorfor hand og strax indfandt sig paa *parade* pladsen, hand saae ud til een skickelig Mand, og var klædt i een smuck blaae klædning med *alonge perucque*, som var der noget usædvanligt at see, hvorfor og Kongens Øyen faldt paa ham, saa hand strax kom *galopperende* lige til *Doctoren* og spurdte ham hvem er du? *Doctoren* svarede Deres *Majestet* ieg er een *Doctor Medicinæ*, og ieg har der og der hiemme, Kongen sagde hvad bestiller du da her? hand svarede Deres *Majestet* ieg er nu nys kommet med posten, og ved dend leylighed vilde ieg gierne have dend fornøyelse at see Deres berømte *Grenaderer*, Ey sagde Kongen hvad har du med mine *Grenaderer* at giøre, pas du paa dine Bøger og dine *patienter*, og derpaa raabte Kongen paa een Gefreyter og

befalede ham, Før mig denne strax ud af Byen, *Doctoren* sagde da, Deres *Majestet* ieg har intet ont giort, agter icke heller at giøre, ieg tager strax bort med posten igien, og beder allene om dend Naade at ieg maa have tiid at spise een mundfuld Mad i Posthuset for betalning inden ieg tager bort, Kongen svarede hold Munden! og gientog sin *ordre* til Gefreyteren igien Før ham strax ud af Byen og bring *rapport* at det er skeedt, hvorpaa Gefreyteren slæbte af med *Doctoren*, men *Doctoren accorderede* under veys med ham at hand mod een *douceur* fick lov at spise lidet, og saa tog hand med posten sin Vey igien. ieg stod samme tiid tæt bag *Doctoren* paa *Parade* pladsen og var i angst at det siden vilde og treffe mig, men Kongen reed bort, og ieg slap, fick og *Paraden* ret got at see, og maae tilstaae at det var værdt og kosteligt at see, thi alle disse Folck vare ligesom Kæmper, deres Gewær var efter deres størrelse indrettet, og de *exercerede* fortreflig. Efter *paraden* besøgte ieg dend største eller Fløy-Manden af disse *Grenaderer*, hvis Navn var *Jonas*, og var een *Normand*, følgelig een Lands Mand, hand viste mig sine handsker, som vare saa store at ieg kunde sticke min haand i hver finger, og sine Skoe, som vare meere end ½ alen lange, Denne *Jonas* hafde temmelig store drenge i *Potsdam* ofte dend leg med at de opreyste kunde løbe i mellem hans been, men da hand een gang var keed deraf og een maadelig dreng endnu saaledes kom løbende tryckede hand knæene sammen og treffede drengen i Tindingerne saa at hand strax faldt død ned, men hand fick ingen straf derfor. *Jonas* hafde ellers haft krumme Been, og hafde dem endnu, hvor over Kongen raadførte sig med *Medicis* og *Chyrurgis*, om ikke Beenene kunde brydes og igien forbindes saaledes at de kunde blive liige, men om

denne *operation* blev foretagen med ham, eller om dend icke har vildet lyckes, kand ieg icke for vist sige. Førend ieg slutter beretningen om mit ophold i *Berlin* maae ieg og endnu melde noget om min Skrifte Fader sammesteds; hands Navn var *Schönnemann*, og hand var selv anden Sogne Præst til dend Kircke som min *Principal* laae til;

. . . .

Denne gode Hr: *Schönnemann* sadte mig ellers ret i forundring da ieg første gang skriftede og *communicerede* hos ham som var een Søndag, da ieg efter *absolutionen offererede* ham een *Brandenborg*sk Gulden til Bigtpenge, thi hand kom om Mandagen derpaa uformodentlig ind i *Apotecket* hvor ieg stod og holdt een tale til mig fuld af berømmelse, tacksigelse og gode ønsker over mig, saa ieg blev gandske undseelig derved; thi hand sagde reent ud, at hand icke hafde fundet nogen *confitent* saa *raisonnabel* i sit Embeds tiid, som ieg og nock troer eftersom ingen *honnet* Mand der gierne giver meere end 4 grossen til Skrifte penge, Hand gick og siden ind til min *Principal*, og fortalte ham denne min gavmildhed med berømmelse, samt spurdte ham om ieg hafde raad dertil; Forunderligt er det at Præsterne i Tydskland blandt de *Luther*ske ere saa slet aflagte, udi Stæderne bestaaer deres meeste indkomster i Skriftepenge, og de ere saa ringe, at saadan een Mand neppe kand have 200 Rd[lr] om aaret, ieg gav ham siden altiid det samme, og ieg troer hand var vel fornøyet med mig, og ieg ønskede ickun, at hands og min Over Hyrde og Herre var ligesaa, som ieg dog og i Troens ydmyghed forhaabede, ikke for min Fortienestes, men for Hands store Naades, Menniske Kiærligheds og dyre Forløsnings skyld.

1725. Da det 1725de Aar var begyndt maatte ieg efter mit

løfte til min Sl: Fader tæncke paa at forlade *Berlin* til dend forestaaende Paaske, og at faae mig en *convenabel Condition* opsøgt høyere oppe i Tydskland, som mand kalder ins Reich, var og saa lyckelig at mig ved forbemeldte min Vens Hr: *Meyers recommendation*, som var vel bekiendt derude, 3de gode *Conditioner* paa een gang bleve tilbudne, nemlig een i *Nürnberg* og 2de i *Strasborg*, af hvilcke 2de sidste ieg antog een hos Hr: *Brackenhoffer* og Hr: *Eisenmann*, berømte *Apoteckere* Sammesteds, som vare i *Compagnie* tilsammen, hvorfor ieg temmelig betidig gav mig paa Reysen for at giøre *Touren* des længere og see mig des meere om, og drog først til *Dresden*, udi hvilcken deylige Stad, som vel icke er meget stor men herlig bebygget og fuld af prægtige *Palais*, ieg opholdt mig i nogle dage for at besee det fornemste og merckværdigste; ieg hafde til Reyse *compagnon* derhen een *Curlandsk* Kiøbmand, som siden vilde til *Leiptzig* til Paaske *Messen*, dette var een høy og fyldig og tillige een kiøn og *honnet* Mand, og vi bleve paa Reysen saa gode Venner at da vi kom imod *Dresden* fick hand mig *persuaderet* at vi skulde tage os et *logiment*, een *menage* og een Seng tilsammen, som vi og giorde, men det bekom mig icke just ret vel, thi hand var maanedlig plaget af *Alpen* og tunge drømme, og da vi første Nat kom til at sove sammen, foer hand op i Søvne, slog mig for Brystet og holdt mig saa sterckt ned at ieg icke kunde røre mig, men maatte skrige om hielp, thi ieg maatte tæncke, hand vilde giøre det af med mig, hvorved Folckene i huset samledes uden for, dog kunde de icke komme ind thi skodden var for dørren, men ieg kunde høre de sagde, Dend Store slaaer gandske vist dend lille i hiel: Endelig kom hand til sig selv, klagede at hand hafde haft een tung drøm, og bad

ieg icke vilde tage det ilde op, men om morgenen vilde ieg have et *Cammer* for mig selv, da gav hand mig de sødeste ord at ieg vilde have taalmodighed med ham, hand maatte tilstaae at hand ofte een vis tiid om Maaneden var plaget af saadant anfald, som hand dog icke tænckte skulde skeedt i dend Nat, men skulde det paakomme ham igien, og ieg da ickun vilde kalde ham ved Navn, da gick det strax over igien, ieg har paa vor Reyse lærdt at kiende Dem som et redeligt Menneske, sagde hand, og derfor vilde ieg gierne at vi bleve sammen saa længe De opholder sig i *Dresden*, thi ieg har over 4000 Rd[lr] i min *Coffre*, og dermed er ieg i meere sickerhed naar De er hos mig, thi een af os er dog i blant hiemme naar dend anden er ude i Byen; Er der noget hvor udi ieg igien kand være Dem til tieneste, da skal det gierne skee, ieg har, sagde hand fremdeles, een Fetter her som er ved det grønne Gewölbe, og ieg vil giøre mig ald umage for at skaffe Dem det at see, som vel ellers icke lettelig blev Dem tilladt, ieg lod mig da overtale, og ieg maae sige at det var sandt dend gode Mand sagde og at hand holdt trolig det hand lovede, thi hand blev følgende Nat igien angrebet af sin Svaghed og kom strax til rette da ieg kaldte ham ved Navn, hand skaffede mig og rigtig nock det grønne Gewölbe at see, hvilcket ieg agtede for dend største tieneste nogen der kunde beviise mig, Thi paa dette stæd findes i mange Afdeelinger dend kostbareste Samling af alt det Natur, Kunst og penge endog sielden kand til veye bringe.

. . . .

. . . . Her saae ieg første gang een hore løbe Spids-Rod og hun blev ilde tilreedt baade paa Brysterne og Rycken. Fra *Dresden* fortsadte ieg videre min Reyse med Posten . . . . . til *Franckfurt am Mayn*, ...

. . . . Her forefandt ieg een *retour Carosse* fra *Strasborg*, som een *Holsteen*sk ung Edel Mand, ved Navn *Ahlefeldt* til *Colmar*, med sin Hoffmester og *Cammer*tiener hafde leyet derhen tilbage, hvorudi de overlod mig det fierde stæd, som ieg og imodtog og betalte min fierde deel af Fragt og Fortæring paa Veyen, saa disse 24 Miils reyse blev mig meget kostbar, thi dend unge herremand *estimerede* ingen penge, og ieg vilde icke lade mig lumpe . . . . Jeg ankom til *Strasborg* 3die Paaske Dag og antraaede strax min *Condition*, hveradi ieg opholdt mig et Aar med megen forneyelse. *Agent v. Westen* kom og paa samme tiid i *Condition* i *Strasborg* paa et andet *Apotecke*. . . . . .

. . . .

De Lutherske Fruentimmer af de indfødte beste *familier* bære der endnu deres ældgamle Dragt med sorte stive Liv-stycker, Skiørter og Forklæder i tusinde folder, lange flettede haar locker snart lige indtil Skoene, og sorte hatter paa hovedet med een lang spids ud til hver side, og een spids over panden, besadt med een stor mængde af sorte Kniplinger . . . .

. . . .

Paa *Divertissement* feyler det der icke, Forstæderne og Landsbyerne omkring Staden ere fulde af Vertshuse, som om Sommeren sterckt beseges, siden alle endog de Vellystige kand faae der alt hvad de forlanger, og om Vinteren holdes der *Baller* og *Masquerader* for betalning i overflødighed, men ved Guds Naade indsaae ieg hvor snart et ungt Menniske ved saadanne samlinger kand forføres, og derfor afholdt ieg mig derfra med ald fliid, dog var ieg paa een *Masquerade*, som af 2de unge Adelige Herrer

von Buchvaldter var anstillet, og kostede dem 1600 Gylden, dend ældste af disse unge Herrer var Dansk *Cammer* Juncker, og hand var ved et kort forhen værende Adeligt *Ball en Masque* bleven udvalgt til Konge for det tilkommende *Ball*, som saadanne *Ball* Konger paa egen bekostning for heele *Noblessen* maatte anstille, og hand hafde udvalgt sig til Dronning af dette *Bal Abbedissen* af *Andlau*, een Fyrstelig Person, hvorfor og ingen uden af Adel blev dertil *admitteret*, men hvem som indfandt sig maatte *demasquere* sig ved indgangen og give sit Navn tilkiende, Nu hafde *Agent v. Westen* og ieg megen lyst til at bievaane dette *Ball* dersom det maatte tillades, De Herrer *v. Buchvaldt* kiendte os som halve Lands Mænd vel, men med deres *Cammer*tiener, som var een artig og from dansk Karl, vare vi særdeles bekiendte, med ham overlagde vi sagen, og hand fick rigtig sine herres *consens* hertil, saa vi leyede os hver een *Parlements* Herres Dragt, og da tiid var afhændtede *Cammer*tieneren og een anden tiener os i deres Herres Vogn, staaende hver ved een side af Vognen med een brendende Fackel i haanden, hvormed de gick for os og lyste os op af Trappen, da vi kom til indgangen *demasquerede* vi os og nævnte vore Navne, nemlig Hr *von Westen* og Hr *von Seidelin*, og bleve uden ald omstændighed indladte. Vi *diverterede* os da herlig dend heele Nat udi denne høy anseelige Forsamling, som bestod vel af 200 *Personer*, dog paakom os ud paa Natten een liden Fristelse da Dronningen og Kongen af *Ballet demasquerede* sig, og følgelig alle andre maatte giøre det samme, icke desto mindre holdt vi dog Natten ud, og ingen kiendte os uden dhr: *Buchvaldter* og nogle *Saxiske Cavaillers*, som *frequenterede* Dantze *Skolen* med os, og vare ret fornøyede

at finde os der. Det hendte sig paa dette *Ball* at Dronningen af *Ballet præsenterede Cronen* til *Printz Ragotzky*, som vel og antog dend, men dagen der efter drog hand ud af Staden og kom ikke igien, eftersom hands pung icke tillod ham at giøre saadan *depense*. . . . .

. . . .

. . . . Da *Agent v. Westen* og ieg vilde *communicere* her, maatte Vi som Fremmede først melde os hos dend Præst som vi hafde udvalgt os til Skrifte Fader, der efter indført skick giorde os nogle *qvæstioner* om dend *Luther*ske *Religions* hoved *Articler*, og derefter tillod os at komme til *Communionen*, Ved afskeed gav vi ham hver een *Ducat*, thi Præsterne der faaer hvercken Offer eller Bigtpenge. De meddeeler der icke heller *absolutionen* til een hver i Besynderlighed, men til alle *Confitenter* under eet, som staaer samlede i een halv Maane om Skrifte Stolen, og siden gaaer een hver hen til Præsten og giver ham haand. De har der icke heller *altere* i de *Luther*ske Kircker, men Borde, hvorved *Communionen* forrettes.

Om Søndagen, naar ieg hafde bivaanet dend *Luther*ske Guds Tieneste, forsømte ieg icke gierne at høre prædicken i *Mynsteret* som da først gik an, og blev i det franske Sprog forrettet af een *Jesuit*, som var een ypperlig *Orator*, alene for at øves i det franske Sprog, Hand fremførte da vel ofte noget som var anstødeligt i mod vores *Luther*ske Religion, men det fick mand saa at lade *passere* og tacke Gud for bedre Oplysning.

I mit *metier* var der i *Strasborg* icke just saa meget at *profitere* som ieg ønskede, Vel var der nock i *Apotecket* at bestille, men mine *Principaler melerede* sig icke med at *laborere* noget selv, og min *Collega* var vel een

gammel Karl, men *professionen* var icke just hands sag, derimod hafde hand faaet een sterck *praxin* og øvelse i *veneriske* tilfælde saa vel *interne* som *externe*, dette passede hand paa og fortiente mange penge dermed, hvorfor naar noget manglede i *Apotecket*, saa vel af *Chymiske* som andre ting der udfordrede umage og Fliid, lod hand det gierne henstaae til det blev min uge i *Laboratorio*, men ieg gav mig frisk derpaa, og det gick Gud skee lov lyckelig med hvad ieg tog mig fore, hvilcket mine *Principaler* merckede og vare vel fornøyede med, saa de bad mig *revidere* det gandske *Corpus Chymicum* i *Apotecket*, og *præparere* og *renovere* af *Chymicis* hvad ieg maatte finde der kunde behøves, hvilcket gav mig leylighed at igiennemgaae alle *Pharmaceuti*sk *Chymi*ske Midler for at faae een god øvelse derudi, endog dem som ieg forhen icke hafde *præpareret*, men efter mine gode opskrifter gick alting vel, og ieg fortiente mine *Principalers* yndest og tacksigelse derfor. ieg anlagde og een time om dagen, dog med mine *Principalers Consens*, til at lade mig ydermeere *informere* og øve i det Franske Sprog af een Sprog-Mester, der tilforn som Under *Officier* hafde *informeret* Kong *Stanislai* Datter i *Cron Weissenborg*, men nu i *Strasborg* hafde faaet *Titul* af *Professor* i det franske sprog.

Til det *extraordinaire* Merckværdige som forefaldt i *Strasborg* da ieg opholdt mig der, henhører fornemmelig dend store *Festivitet* ved Kongens af *Franckerig Ludovic* XVdes Formæling med dend 2de gange i *Polen* afsadte Kong *Stanislai* Datter, som med sine Forældre opholdt sig i *Cron Weissenborg* i *Elsas*, og nød af *Franckerig* meget tarvelig Naade Brød til deres underholdning, hvilcken Høytiid saaledes begyndte og endte som følger:

Bemeldte Kong *Ludovic* XVde, Een Søns Sønne Søn af *Ludovic* XIVde, kom som et Barn til Regieringen, og Hertugen af *Orleans* som *Regent i Franckerig* udi Kongens umyndighed, giftede ham i hands 10de Aar med *Philippi* dend femtes Konge af *Spanien*, hands ældste Datter, som ickun var 2 Aar gammel, Begge vare de Børn, men desnagtet blev dog *Princessen* indført til *Franckerig*, og holdt sit Indtog i *Paris* som Dronning paa sin Hoffmesterindes Skiød, der blev og af een *Cardinal* holdet een *Ceremoniel* Velsignelses Tale over dem begge som et Ægte-Par, endskiønt Bielageret maatte ophæves indtil samme kunde skee, hvorefter *Princessen* og forblev i *Franckerig*, og blev *venereret* som een Dronning i 8 Aar, Men da Kongen imidlertid var bleven over 16 Aar gammel og *Princessen* endnu ickun var et Barn paa 10 Aar, vilde han nu have een Dronning icke allene for Øjnene, men saadan een som var beqvem til at være hands Ægtefælle, hvorfor hand *resolverede* at sende sin Dronning, dend Spanske *Princesse* tilbage til *Spanien* igien, og at gifte sig med dend Fattige *Princesse* Kong *Stanislai* Datter, som af Person gandske icke var anseelig, men Maver, Gusten og 7 Aar ældre end Kongen, hun var og kort tilforn kommet i forslag til at ægte Hertugen af *Bourbon*, som maatte *cedere* sin Ret, og skiøndt hun icke var smuck, saa maae ieg dog tilstaae at hun saae meget Dydig ud. Ventelig var paa dend tiid ingen anden Stor Kongelig *Princesse*, som var Mandvoxen og af *Catholisk Religion*, fangelig, mueligt og andre *Politiske* Stats *Raisons* til *Franckerigs* fordeel derunder vare skiulte, thi mand har siden seet at Kongen af *Franckerig* i følge af denne *Mariage* endelig er bleven Herre af *Lothringen*; Men da denne resolution nu var taget, blev først een høy *Cavailler* afsendt under haanden til *Stanis-*

laus med Gemahl og Datter udi *Cron Weissenborg* at *communicere* dem Kongens *dessein*, og da mand vel kand slutte at denne *proposition* af de meget Fattige Forældre med allerstørste Glæde er blevet antagen, og at *Cavailleren* med god beskeen og megen Tacksigelse for denne Naade strax igien er bleven affærdiget, Saa indløb strax derefter Kongl: *Ordre* til *Marchal du Bourg* at lade et *Palais* i *Strasborg*, som kaldtes *Gouvernementet*, iiligen sætte i saadan stand at Kong *Stanislaus* deri kunde *logere*, og tillige *invitation* til bemeldte Kong *Stanislaus* at hand med sit huus vilde flytte fra *Weissenborg* til *Strasborg* udi forberørte *Palais*, saa snart det kunde blive sadt i behørig stand, hvilcket alt skeedte saa snart mueligt, saa at *Stanislaus* med Gemahl og Datter holdt deres ordentlige Indtog til *Strasborg*, hvilcket *gouverneuren Marchal du Bourg* vel søgte at *enbellere* saa vidt mueligt, men *Stanislai* egen *ecquipage* var saa usel at det var een jammer at see; Imidlertiid blev *Scenen* hastig forandret til største *magnificence;* Der blev udsendt fra *Paris og Wersailles* til *Stanislaus*, hands Gemahl og *Princesse* 12 Klædninger til een hver af dem, een prægtigere end dend anden, *item* 6 kostbare *Carosser* med behørige Spand heste og hestetøy, og penge i overflødighed til Selv at anskaffe dend øvrige fornødne *ecqvipage*, Saa at Kong *Stanislaus* antog 12 *Pager*, 24 *Lacquayer*, 10 Schweitzere og 4 Heyducker, som alle bleve klædte i Kiorteler af fiint gult Klæde og sorte Fløyels under klæder, saa rigelig besadte med Sølv *galoner* at Tøyet neppe kunde kiendes, foruden at een deel Herrer og *Dames* bleve antagne til deres Hoff-Stat *etc.* Da *Stanislai* Huus nu var sadt i saadan stand og *orden*, bleve 2de *Extraordinaires ambassadeurs*, nemlig *Duc d'Antin* og *Marquis d'Avoux* udsendte til *Strasborg*

for ordentlig og med ald *Ceremonie* at begiere *Princessen* i Kongens Navn; Disse *ambassadeurer* hafde een *suite* af 500 *Personer* til deres opvartning, hvori blant 50 Herrer af Bisper, Fyrster, *Marquis* Grever og andre høye adels Mænd, og hernæst *Pager*, *Lacquayer*, Schweitzere og andre betiente i mængde, tillige med de medfølgende Herrers betiente, som alle vare meget rigeligen *udmonderede;* alle disse holdt først deres Indtog i Staden og siden til *gouvernementet* at begiere *Princessen*, hvilcket skeedte med stor pragt, og kand mand vel forestille sig at *Stanislai* Hoff tackede for Tilbudet, men for anstændigheds skyld begierede de at Ambassadeurerne om een 4re Dage vilde igien besøge Hoffet, da Svaret imidlertid ordentlig skulde blive forfattet, hvorpaa efter de 4re dage skeedte et nyt Optog med fornyet pragt af *ambassadeurerne*, som da fick et ønskeligt Svar og Ja paa *Princessen*. Efter indberetning herom blev Hertugen af *Orleans*, som Første *Printz* af Blodet, og udsendt til *Strasborg*, geleydet af mange høye Herrer, *Pager*, *Lacquayer*, Liv-*Guarder* til hest og Fods, alt af det *Wersaillske* Hoffes egen *ecqvipage*, for paa Kongens Vegne ordentlig at holde Forlovelse med *Princessen*, hvortil og blev holdet et *à parte* optog, og siden at vies til hende i *Strasborgs Mynster*-Kircke i Kongens Navn, som og 14 dage efter Forlovelsen gick for sig . . . .

. . . .

Een fæl *passage arriverede* dette Aar i *Strasborg*, i det een stor *Banoquier*, som var vel anseet hos *Gouverneuren*, og spiiste snart daglig hos ham, maae være kommet i *decadence*, saa at da hand erfarer hos *Gouverneuren*, som troede ham vel, at een *Courier* skulde afsendes til *Landau* med 10000 *Louis d'or* til *Garnisonens Gage*, lod hand sig af den Onde forføre til at *masquere* sig og ved

Natte tiid at eftersætte *Courieren*, hvilcken hand mødte med een spendt *pistol* for Brystet og tog pengene fra ham; *Courieren* kom hiem med denne Beretning, *Bancquieren* blev og efter sin hiemkomst ved at spiise hos *Gouverneuren* og undrede sig meget over dette Rov naar der blev talt derom, men *Gouverneuren* fattede dog *subçon* til ham, siden hand vidste med sig selv at hand icke hafde udladt sig for nogen om denne *Couriers* afsendelse uden for *Bancquieren* som sin Ven, hand *examinerede* derfor *Courieren* om hand icke paa noget kunde kiende dend som røvede ham i fald hand saae ham eller hørte ham tale, lod ham og til dend ende som een *domestique* een dag komme ind ved Taffelet da *Bancquieren* spisede med, og gav ham hemmelig Befalning nøye at give Agt paa *Bancquieren* om hand ingen kiendetegn hos ham kunde finde; Dette giorde *Courieren*, og da hand siden blev adspurgt derom svarede hand, dend som berøvede mig kand ieg icke af *person* kiende, thi hand var *masqueret*, men endskiendt hand giorde sig umage at forstille sit Maal, saa synes mig dog at *Bancqierens* Maal er ham noget ligt; *Gouverneuren* lod derpaa *Bancquieren arrestere*, da hand gick til Bekiendelse, og blev da 4 dage derefter hands been alle levende knusede paa det store *Strasborger* Torv, som der icke skeedte med et hiul, men med een stor jern kølle.

I ligemaade blev icke længe derefter een Kircke Tyv paa samme Torv levendes og offentlig brændt, thi *justitien* øvedes i *Franckerig* med ald *rigeur* og *promptitude*. Endelig, førend ieg forlader *Strasborg*, maae ieg endnu anmercke at ieg der hafde dend *malheur* at miste een skiøn nye blaae Klædes Kappe som i vores huus blev bortstiaalet; Mand *persuaderede* mig at give 1 Rdlr til *Cappu-*

cinerne at læse *Messe* derfør, da ieg gandske vist skulde faae min Kappe igien, men Kappen blev borte og Rigsdaleren med.

Endnu falder det mig ind at antegne at ieg i *Strasborg* talte med *Søren Svendsen Lessøe*, som var *Apotecker* 4 Miile fra *Strasborg* udi *Elsas Zabern;* hand var født i *Nyekiøbing*, hafde lært hos min Sl: Fader da ieg var et barn, og siden *conditioneret* i *Kiøbenhafn*, *Nürnberg* og *Strasborg*, Fra hvilcket sidste Stæd hand med *Mr. Stær*, som siden blev *Apotecker* i *Roeschild*, vandrede til fods i giennem *Elsas Zabern etc.* til *Paris*, og siden derfra i giennem *Brabandt* og *Holland* til *Dannemarc* igien, Men hand maae paa denne Vandring været blevet gode Venner med *Apoteckerens* Kone i *Elsas Zabern*, thi da hendes Mand døde, skrev hun til *Lessøe* i *Dannemarc*, og *inviterede* ham nu at komme ud til hende og ægte hende efter aftale, hvilcket hand og giorde, fick Encken og blev *Catholsk*, blev og sadt i god Velstand i henseende til det timelige, Da ieg nu een deel Aar derefter kom ud at *servere* i *Strasborg*, og hørte hand levede endnu og handlede med een *Materialist* i *Strasborg*, bad ieg denne *Materialist* at sige ham naar hand kom til Staden at der var een god Ven fra *Dannemarc* paa Spiis-*Apotecket*, som gierne vilde tale med ham; Kort derefter kom hands Kone til Byen, og min efterspørsel blev hende berettet, hvorfor hun strax kom hen til mig paa vores *Apotecke* og da hun hørte mit Navn var *Seidelin*, raabte hun *Seidelin*, det var jo min Mands Lære-*Patron*, jeg svarede ja og ieg er hands Søn, hvorpaa denne Kone, som var saa tyck som en *Bremer*-Tønde, faldt mig om halsen og kyste mig, ieg bad hende da helse hendes Mand og sige ham at ieg nock ønskte at see og tale med ham, hvorfor hand første uge derefter

indfandt sig hos mig, og vi vare ret fornøyede at see hinanden igien; Hand beviiste mig da vel ald dend Artighed hand kunde, og fortalte mig ald sin Velstand, som ieg svarede var got nock, men spurgte derhos hvordan det stod med *Religionen*, hvortil hand svarede at det vilde hand forklare mig naar ieg vilde besøge ham, som hand haabede og indstændig bad om, hand vilde og giøre mig een *present* af nogle *Medailler*, som ieg dog icke tog imod, men 12 *Species Ducater* antog ieg af ham, som hand bad ieg ved min Fader vilde lade igien udbetale til hands fattige Venner i *Nyekiøbing*, hvilcket og af min Sl: Fader blev efterkommet, men ieg besøgte ham icke, og vi talte ey heller mere sammen.

1726. Til Paaske *Anno* 1726 antog *von Westen* og ieg *Condition* i *Bern udi* Schweitz, hver paa sit *Apotecke*, og var min *Condition* hos Hr: *Gabriel Knecht*, Regierings berettiget Borger samt Stads og *Hospitals Apotecker*, hvor ieg saa vidt var gandske vel, men der var intet synderligt i *professionen* at *profitere*. De merckeligste Stæder vi paa henreysen passerede igiennem var *Basel* og *Solothurn*,

. . . .

. . . . Vi nød megen Ære og Godhed i *Basel* som 2de Danske reysende *Apotecker* Sønner af alle som til *professionen* henhørte, thi vi førte os temmelig tyckt op, men dog hafde vi nær blevet *arresteret* der første Paaskedag under Aften Sang, fordie vi gick paa Gaden, thi intet Menniske maae der lade sig see paa Gaden under Guds Tienesten, men vi slap dog som Fremmede. . . .

. . . .

Udi Bern er midt i dend beste Gade bygget een *Bæren* eller Biørne Grav, Staden og dends Vaaben til ære, dend er omtrent 10 Alen Dyb og ligesaa bred, alt af huggen

steen, med et Gelender omkring 2 alen høyt af samme steen net udarbeydet, neden i Graven er ved een side et hull med een zierlig jerndør for, som kand opløftes naar Biørne Fogden om aftenen jager Biørnene derind, og nedlades igien naar Biørnene ere om Morgenen udladte i Graven, herudi underholdes bestandig 3 à 4 Biørne, og midt i Graven er plantet et stort *Granne* Træ som de kand klyve op udi indtil det øverste; dette Syn er artigt nock at ansee 1 a 2 gange, men de Herrer af *Bern* kand aldrig blive kede deraf. De meeste Indbyggere i *Bern* ere Fornemme og riige *Familier*, som ere Lemmer af Raadet eller venter at blive det, de øvrige Indvaanere bestaae af nogle fornødne handels Mænd, Konstnere og handvercks Mænd, thi Handel og *Fabricquer florerer* der icke. Een deel zierlige Spring brønde findes i *Bern*, og alt skident Vand løber igiennem Render i jorden ud i Aar-Strømmen, saa der er altid reent i Staden og huusene.

Det taales ikke i Schweitz at nogen *Lutheraner etablerer* sig der, hvereken i de *Reformerte* eller *Cathol*ske *Cantons* og alle *Reformerte* maae opholde sig i de *reformerte Cantons*, og de *Cathol*ske i de *Cathol*ske *Cantons*; I de *reformerte* Schweitziske Kircker bruges ingen *altere* eller *orgeler*, men allene blæsende *instrumenter*; Ellers hørte ieg de *Reformerte* Præster gierne og de samme *raisonerer* nu om stunder meget mildere om *Prædestinationen* end deres Lære Fædre *Zwinglius* og *Calvinus*. Min *Collega* i *Bern*, af Navn *Haberstroe*, hafde *serveret* hos *Apotecker Lessøe* i *Elsas Zabern*, og hand kunde got fortælle mig *Lessøes* og hands Kones levemaade, og hvorledes hun hver Morgen jagede ham op i *Messe etc.* . .

. . . .

Men det aller merckværdigste for *v. Westen* og mig er

følgende: Da vi ved Paasketider kom i *Condition* i *Bern*, fattede vi strax det Forsæt om mueligt at besee og bestige de høyeste Schweitzer *Alpes*, som gaaer an een 12 à 14 Miil fra *Bern*, og om skee kunde at fortsætte *touren* til *Milano* i *Italien*, men dette *dessein* holdt vi *caché*, thi ellers hafde vi icke faaet *permission* til Reysen af vore *Principaler*, Men om Sommeren i *August* Maaned sadte vi dette forsæt i verck efter at vi hafde faaet vore *Principalers* tilladelse at tage op til *Alperne*, Vi hvervede til dend ende 10 andre fremmede unge Karle som skulde giøre Selskab, hvilcke alle tillige med os *udmunderede* sig med een Overkiortel, een *Cannifas* Trøye, *Stiveletter*, een god Hirschfenger ved siden, lidt Linnet, et par strømper og penge i Lommen, een grøn *cocquarde* paa hatten, og een god stav i haanden; Saaledes antraaede vi alle Reysen til fods indtil vi een Søndag kom noget op i Biergene og forefandt een Kircke, et Land Ræts huns og et Herbergere huus, der lod vi os beværte med et Middags Maaltid, og aldrig har ieg spiist fornemmere end dend dag, thi Meenigheden, som oppe i Biergene sjælden seer nogen fremmede, stimlede ud af Kircken for at see os spiise ligesom det kunde været et stort Fyrsteligt Herskab; Her begyndte *v. Westen* og ieg først at *proponere* vores rette *dessein* for vore Reyse *Compagnons*, og søgte af alle Kræfter at *persuadere* dem til at vi alle tilsammen skulde fremdeles vandre til *Milano* i *Italien*, hvilcken forestilling vi fick vor Vert til at understøtte, som nogle gange hafde giort dend *tour*. Vi fick dem da og endelig overtalte, og derefter maatte een hver af os paa sin Samvittighed anmelde hvad penge hand hafde hos sig, som alt blev anslaget til een fælles *Cassa*, og fandt vi da *summen* tilstreckelig efter vores Gisning til vores heele Vandring frem

og tilbage, hvorfor vi strax fick os paa Land Ræts Huset et Reyse Pas, lydende paa 12 *Personer* som Schweitzere, og antoge een bekiendt Veyvisere som forstod *Italiensk* imod ½ Rigsdaler daglig tillige med frie forpflegning indtil hand bragte os paa samme stæd tilbage igien. Mandagen derpaa begyndte vi da alle at fortsætte dend aftalte Vandring, men da vi dend dag hafde een deel af de store *Alper*, eller Begyndelsen af det høye *Griiser* Bierg at bestige, saa bleve alle vore Reyse *Cammerader* strax kede af saa fatigeant een Reyse, og besluttede icke at gaae videre, hvilcket meget *chagrinerede von Westen* og mig, som derved tabte icke alene dend Fornøyelse og Sickerhed, som Selskabet af hinanden kunde have, men vores Pas var nu og saa got som unyttigt og Mistænckeligt, siden det lydte paa 12 *Personer*, saa maatte vi da og betale Veyviseren allene; Icke destomindre *resolverede* v: *Westen* og ieg at *proseqvere* Reysen allene med Veyviseren og vort Pas saadan som det var, hvilcket var meget *hasarderlig*, thi vi forstode icke det *Italienske* Sprog, men Gud ledsagede os saa at vi paa 4de dag kom vel til *Milano*, og efter 3 dages ophold der, fremdeles vel fuldendte vores *retour* lige til *Bern* igien, som var een Vej af 37 Miil hen og ligesaa meget tilbage, hvilken vi alt giorde til fods, undtagen at vi i blant kunde *passere* et par Miil over een liden Søe eller *Canal*; Dog skeedte dette icke uden at os iblant det behagelige og mødte een deel ubehageligt og besværligt, thi da vi nu vare skildte fra vore Stalbrødre hafde vi først det høye *Griiser* Bierg at overstige inden vi kom til *Walliser* Land, som er een nogle Mile Lang, Dyb og bred Dal, hvorudi hoved-Staden er *Sitten*, og hvor dend bekiendte *Rhone*-Flod udspringer, og løber igiennem hele Dalen ind i *Franckerig*, dernæst maatte vi endnu overstige

det endnu høyere og grueligere *Grimsel* Bierg førend vi naaede *Italiens* Grændser, hvilcke meget fornøyede os ved mange behageligheder, thi vi kom af lutter udørckener og Vildnisser ind i dend behageligste Egn der kand sees med Græsgange, Korn, Viin-Bierge og skiønne Frugttræer, hvormed endog Marckerne og Veyene ligesom haver overalt vare besadte, men dend første Bye vi kom til var *Domo*, een liden dog befæstet Bye, der vilde *Commendanten arrestere* os formedelst det urigtige Pas, og fordie vi af Sveed og Støv saae ud som *Maroder*, helst *von Westen*, som paa Veyen hafde tabt sin *perucque* af sin lomme, og saae virckelig ud som een Spitzbube, men det var vor Lycke at *Commendanten* og *Garnisonen* vare Tydske Folck, som vi kunde tale os til rette med, saa vi fick lov at *passere;* Videre kom vi til een Bye *Sesto* kaldet, hvor vi mod Aften leyede os een stor Baad for at *transporteres* et par Miile over een Søe til *Margotz*, og som vi vare trætte, lagde vi os rigtig til Søvns i Baaden, og sov til vi om morgenen tidlig vognede, og saa os omringet med 50 saadanne Baade, ladte med de deyligste Frugter som *Meloner*, Viindruer, Pfirskener, *Abricoser*, Figen *etc.*, som skulde føres til Torvs i *Milano*, hvoraf vi da strax kiøbte os noget og smausede det beste vi kunde, men det var alt kun smaae Stæder vi *passerede* indtil vi kom til *Milano*, som var da desto vigtigere og merckværdigere. . . . . . .

. . . .

Vi bleve underveys advarede at vores Veyvisere var berygtet for ved saadan Veyviisning at have ombragt et par Mennisker, som sadte os i slet *humeur*, hand giorde os og virckelig en deel optøyer i *Milano*, blandt andet da vi een dag sad og spiiste i een deylig stor have ved et Vertshuus, hvor nogle hundrede andre og spiiste, talte hand

ilde om os for vor Vert, nemlig at vi vare Kiættere, og det var ingen synd at trecke os brav paa læsten, hvilcket een *reformeert* Schweitzersk handvercks bursh hørte, som nylig var kommen fra *Spanien* over *Barcelona* og *Genua* til *Milano*, og vilde nu vandre hiem igien, og denne var saa artig at hand opsøgte os i haven og underrettede os derom at vi kunde tage os Vare, thi hand meente vi vare Schweitzer, hvorfor vi til des meere sickerhed tog denne handverks bursh i vort Selskab paa hiemreysen og lovede ham frie Kost. Paa denne vores hiemreyse lode vi os oversætte paa een *Øe* i *Laco Maggiore*, kaldet *Isola Bella*, og tilhører dend *Borromeiske Familie*, der var et prægtigt *Palais* og een forfærdelig stor have, hvor *Pomerantz* og *Citron* Træerne staaer ordentlig i jorden i lange *Alléer*, og der var een stor Laurbær Skov, hvor de affaldne Laurbær laae alen tyckt paa jorden; Ellers fulgte vi næsten samme *route* hiem som vi hafde *passeret* derhen, og Vor Herre førte os efter 17 dages forløb vel hiem igien til vore *Principaler* i *Bern*, som vi frygtede for at finde meget fortørnet fordi vi mod forlov hafde opholdet os saa længe paa Reysen, saa' at de halv frygtede vi vare *deserterte* eller komne til skade, men ved vor *deprecation* viiste de sig meget artige, og vare vel fornøyede at de fick os tilbage igien, Vi hafde og for at fornøye vore *Madamer* een *præsent* med hiem til dem af *Isola Bella* Frugter, som de med Behag antoge. Vi opholdt os paa denne hiemreyse næsten een Nat i een hyrde hytte paa det forskreckelige *Grimsel* Bierg, og som vi vare hungrige, og hyrden intet hafde at sætte os for uden Ostet Melck at spiise og tynd Melck at dricke, som hand selv levede af, spurte vi om hand ellers intet andet hafde at give os, da hand endelig fremkom med et

lidet *Murmel*dyr som var aftaget og skoldet, hvilcket hand kogte til os, og det smagte os ret got ligesom Grise-Kied; Fra denne hytte vandrede vi een dag fra om morgenen Kl. 3 over *Walliser* Land og *Griis*er Bierg indtil vi om Natten Kl. 12 kom ind paa Schweitzer Grund, som var een Vey af 11 Miil ohngefehr; Saadan let Fodgienger var ieg i mine unge Aar.

Ellers var denne Reyse vel dend *Courieuseste*, men tillige dend meest *fatigeanteste* og Farligste Reyse ieg har giort i min lives tiid: Veyen var lang at giøre til fods frem og tilbage, men dends Farlighed og besværlighed endnu af større *consideration;* Det Schweitziske Land er af saa forunderlig og vanskelig een *situation*, at mand snart stedse maae vandre over høye Bierge og igiennem dybe Dale, Paa de høyeste *Griiser* og *Grimsel Alper* vandrer mand som igiennem Skyerne, og paa mange stæder er Bierget paa een Miils længde og meere bedecket med Iis mangfoldige alen tyckt, som aldrig smelter, og derudi findes ofte sprecker paa ½ alens Brede, suart lige ned i afgrunden, hvor mand og hører Vandet bruse, og derover maae mand springe siden ingen anden anstalt findes til at komme derover; ald dend anstalt ieg fandt paa denne Vey var at hid og did var kastet een Visk halm for at vise hvad Vey mand skulde søge, thi naar mand er der seer mand intet for og omkring sig end et bart iis eller Glashav, det er og i *augusto* der oppe ligesaa koldt som om Vinteren; Derimod i Dalene forefinder mand mange Kilder, Rindende Vande, Smaae og større Strømme, store og brusende Vandfald og smaae Søer, og mange steds ere af de forskreckelige Klipper store stycker nedfaldne i Dalen, meere end huse store, hvis hiørner og kandter igien ere knusede i mange mindre stycker, over hvilcke mand paa saadanne

stedse maae hoppe og liste sig igiennem som mand kand, siden ingen anden ordentlig Vey og *passage* findes, ja ofte hænger Klipperne mange alen ud over Veyen mand skal *passere*, og seer ud til at være saa spruckne og løse, at mand hvert øyeblick maatte vente styckerne vilde nedfalde; Men saa snart mand kom over *Alperne* paa *Italiens* side hafde vi dend hedeste Sommer, saa at Sveden ved dend idelige Vandring trildede stedse ned af vore ansigter, og vore Skiorter vare aldrig tørre, Vi sluckede da vor tørst med de hede *italien*ske Viine med Iis udi efter landets skick, hvoraf vi over hele Legemet bleve saa kolde som iis, og det var et under at vi icke *creperede*, men vor *Cuur* var at vi strax derpaa gav os paa Reysen igien, kom derved i sved igien, og bleve saaledes *conserverede*.

Det gyser nu i mig hver gang ieg tæncker paa denne Reyse, og ieg undrer mig over hvorledes vi dend gang kunde *resolvere* til saaledes at foretage og fuldende dend, men ungdommen, helbreden og lysten til at see os om i Verden overvandt alle besværligheder, hvilcket dog icke hafde kundet skee, dersom icke dend Gode Gud saa kiendelig ved sin almagts haand hafde ledet, opholdet og bevaret os fra Sygdom og ald anden ulycke, hvorfor hands hellige Navn være ævindelig lovet!

Anno 1727 *qviterede* ieg min *Condition* i *Bern*, efter 1727.
at ieg samme i tide hafde opsagt, og som dette var det sidste Aar ieg maatte blive udenlands, saa hafde min Salig Fader efter min Begiering givet mig tilladelse til paa hiemreysen at *passere Franckerig*, *Engelland* og *Holland* for der at see mig om og søge at *profitere* i min *profession* hvad ieg kunde. *Von Westen* anholdt og hos sin Fader om tilladelse at følge med mig, men hand vilde icke give sin *Consens* dertil, eller forsyne ham med de

fornødne penge; Icke desto mindre *resolverede v. Westen* dog at følge med mig til *Franckerig* for det første i det haab videre at overtale sin Fader; hvorfor vi først *in Majo* antraaede Reysen derhen paa følgende maade; Vi betingede os i *Bern* 3 Postheste lige til *Besançon*, een til *Postillonen*, som førte een liden *Coffre* for een hver af os paa hesten, og af de 2de andre heste betiente vi os selv; Vi bleve ledsagede ud af Staden af 18 unge Karle til hest, som vare vore gode Venner og Bekiendte, vel *ecqviperede*, og hver forsynet med 2de *pistoler*, Disse hafde 4 Miil fra *Bern* ladet anrette et smuckt *valet* Maaltiid for os, og da det med fornøyelse var fortæret, og af alle sidste afskeed taget, sadte vi os alle til hest igien, vi reysende med vor *postillon* ved een side, og alle de andre i een *linie* ved dend anden side, hvorpaa vor *postillon* blæste, gav hesten sporerne, og tillige med os *galopperede* ad dend Vey vi skulde, da de andre imidlertiid gave 3 *salver* af deres *pistoler*, og siden *retournerede* til *Bern* igien. Vi kom samme aften, efter at vi hafde ridt 7 Miil, til *Neufchatel*, men ieg ankom der slet beskaffen, thi som ieg icke var vandt at ride, og hesten stødte meget, var ieg blevet reent hudesløs, saa at *postillonen* maatte bære mig af hesten ind i vor *logiment* og satte mig i een Lehnstoel, hvor ieg strax badede det hudesløse, men ieg blev derpaa angrebet af een afmagt og Feeber *paroxysmo*, saa ieg *passerede* Natten gandske slet; Om morgenen saae det ilde ud for os, thi *v. Westen* vilde af stæd og ieg torde icke, men hand snackede saa længe for mig indtil hand fick mig til hest igien, saa vi dend dag saa sagte reed 6 Miil over de bierge *Jura*, som skiller Schweitz og *Franckerig* ad, indtil *Pontarlier* udi ober *Burgundien* eller *Franche Comté*, hvor ieg selv nogenledes kunde hielpe mig af hesten; Vi spiiste

der got om aftenen og sov got om Natten, saa ieg 3die dag kom til hest igien, fuldendte vores ridende post*tour*, og *arriverede* til *Bezançon*, hvor ieg got kunde stige af hesten og befandt mig ret vel. . . . .

. . . .

Saa snart vi kom dertil betingede vi os strax de 2de første og beste Sæder udi dend *ordinaire* Land *Carosse*, som ugentlig gaaer derfra lige til *Paris*, hvilcke *Carosser* ere meget anseelige med 2de Sæder bag til, 2de fortil og 2de ved hver side *à la portiere*, Foran er een *Pannier* til *Coffres*, og denne Vogn var forspendt med 6 heste, saa store at ieg aldrig har seet dem større eller federe. Nu hendte det sig at een Adelig *Dame*, som hafde Gods i ober *Burgundien*, ved Navn *Mad: D'Aubigni* tillige med een Frøcken Datter paa samme tiid tog med denne *Carosse* til *Paris*, men som de vare de sidste der hafde ladet sig tegne til at følge med, maatte de lade sig nøye med 2de af de sletteste Sæder, nemlig *à la portiere*; Da vi nu kom paa Veyen, og disse Damer vare meget *affables*, thi Moderen var een fornuftig *Dame* og Datteren een Vittig, dydig og deylig Frøcken, een snes Aar gammel, giorde det mig ont at de paa saa lang een reyse skulde have saa slet et Sæde, hvorfor ieg forestilte *v. Westen* om vi icke skulde overlade og tilbyde dem vore Sæder, hvilcket hand *approberte*, saa at ieg, siden *v. Westen* ikke kunde tale Fransk, maatte anbringe vores *offerte* til dem, hvortil Moderen svarede, Ney *Messieurs*, deres Artighed er saa stor at vi icke kand tage derimod uden at viise os *impolies*, thi det er icke at forlange at de for vor skyld skulde sidde ilde saa lang een Vey, da de første Sæder tilkommer dem, hvorpaa ieg igien svarede at de beviiste os een særdeles Fornøyelse om de vilde tage derimod, thi vi

kunde icke taale at see at saadanne artige *Damer*, der fulgte med os, skulde beklæde saa ubeqvemme Sæder i Vognen, De lode sig da overtale, og sagde Moderen *Messieurs* ieg maae tilstaae dem at dend Danske *Nation* overgaaer vores i Høffligbed, men hvad skal vi udfinde, hvormed vi nogenledes igien kunde aftiene denne Godhed? Siden de ere Fremmede, og icke just veed dette Lands Skicke, hvorved mand ofte kand føres bag lyset, Vil de da icke overlade mig deres *menage* paa Reysen, saa vil ieg stræbe at besørge samme saaledes, at de icke skal befinde dem ilde derved! hvilcket vi da og med megen tacksigelse imodtog, og kand ieg sige med sandhed at hun sørgede for os som for sine børn, og sparede os virckelig det halve af det som vores fortæring underveys ellers vilde have kostet os, Naar vi om aftenen kom i herberg, som i *Franckerig* paa landevejene og især Post*tourerne* findes meget skiønne, opsøgte hun strax et *Cammer* med 2de Senge, een for sig og een for os, og maatte vi da legge vore Kaarder paa dend eene og de deres Nat-Tøy paa dend anden, hvorved da *Cammer* og Sengene var betaget, dernæst gick hun i Kiøckenet, udvalgte og betingede hvad vi skulde spiise til Aften, og *ordinerede* hvordan det skulde laves, hvilcket hun ligeledes giorde i Vertshusene hvor vi spiiste til Middag, saa at vi spiiste altid got for billig priis, *in summa* hun sørgede for os som for sig selv, og omgickes os med megen artighed og Fortroelighed; Om aftenen naar de vilde gaae til Sengs bad Moderen vi vilde *absentere* os lidet, og naar vi indfandt os i *Cammeret* igien og hafde lagt os sagde hun *Messieurs* ieg ønsker dem een god Nat, i morgen vil Gud tales vi ved igien, om Morgenen raabte hun God Morgen *Messieurs*. Vil de behage at staae op og see dem lidt om i huset medens vi og

kand opstaae, saa alting gick ordentlig, *honnet* og fortroeligt til med os.

Men ved denne Fortroelighed geraadede ieg dog i een slags Fristelse med dem for *Religionen*, thi det hendte sig een dag at vi mistede een af vore *Compagnons*, een anseelig Mand, som icke vilde reyse videre, og fick paa een 3 á 4 Miil Veys i Vognen igien een Munck i hands sted som icke var uvittig, hvilcken, da hand hørte vi vare fremmede og Danske, giorde mig adskillige spørgsmaal om *Dannemarc*, og vidste hand meget got at sige at dend *Luther*ske *Religion* allene øvedes i *Dannemarc*, og at Regieringen var *Souverain;* Da nu denne Munck igien forlod os, og de af ham hafde hørt at vi vare *Lutheraner*, sadte Datteren ved leylighed med magt an paa os, sigende *Ach Messieurs!* det smerter mig inderlig ieg hører at de, som ere saadanne *honnettes Gentilhommes*, og som vi ere uendelig forbundne, skal være saa ulycksalige at være *Luther*ske Kiættere, *Ach* ieg beder dem at de for Guds, *Mariæ, Josephs* og alle helgenes skyld forlader deres Vildfarelser, og omvender dem til dend sande *Religion* at de kand blive frelste! ieg svarede *Mademoiselle*, De tager feil i deres Tanker om de *Luther*ske, og ieg forsickrer Dem at de ere rettroende *Evangeli*ske *Christne*, hun spurte derpaa hvad troer de da? Troer de paa dend Treenige Sande Gud, Troer de at *Jesus Christus*, Guds Søn, er blevet Menniske, og har lidt Korsens Død for at forløse det Menniskelige Kiøn, og da ieg disse spørgsmaal med ja hafde besvaret spurgte hun videre om vi og troede at Jomfrue *Maria* var *Christi* Moder og ald tilbedelse værdig, *item* om vi troede at Paven var hellig og *infallibel* etc., hvortil ieg svarede at vi troede at *Maria* var *Christi* Moder, og høyt benaadet blant alle Qvinder Men at Paven som et

Menniske var *infallibel*, det troede vi icke, hvortil hun svarede *Ach* saa ere de jo dog i store vildfarelser! Saaledes satte hun bestandig an paa mig, ventelig efter Moderens *information* og tilskyndelse, vilde endelig og lære mig nogle bønner til Jomfrue *Maria*, som vare korte, saa at ieg snart kunde fatte og huske dem, og da hun det merckede vilde hun endelig af alle kræfter *persuadere* mig til at ieg med min Ven *v: Westen* skulde tillige med hende og hendes Moder gaae til een *Catholsk* Præst, saa snart vi paa Veyen kom til nogen anseelig Bye, for at antage deres *religion*, hvorpaa ieg giorde hende denne *Compliment*, at ieg snart skulde troe, at dersom nogen i Verden skulde være *capabel* til at omvende mig til dend *Cathol*ske *religion*, at hund da var dend eeneste, men Sagen var dog af saadan Vigtighed, at mand icke saa strax kunde antage een anden *religion* uden mand tilforn grundig var bleven oplyst i dend; De bade os da at vi vilde flittig besøge dem naar vi kom til *Paris*, da det icke skulde fattes os paa anseelige Geistlige til at give os dend fornødne oplysning, hvilcket vi lovede, dog icke i dend tancke at holde det, vi holdt det icke heller . . . .

Da vi kom *Paris* paa 1 Miil nær, hvoromkring Egnen er *charmant* og indtagende formedelst de mange prægtige haver og *Palladser*, kom Hertugen af *Noailles Carosse* med 6 heste og betienter os i møde for at indhente *Mad: D'Aubigni* og hendes Datter, som var af Hertugens forvandtskab[1]), og een gammel *Prior* af et Kloster i *Paris*

---

[1]) Disse Damer have vistnok været i Familie med Françoise d'Aubigné, Marquise af Maintenon, hvis Broderdatter Amable Charlotte Françoise d'Aubigné i 1698 ægtede en Hertug af Noailles. Dette bestyrkes ved, at Seidelin senere traf dem i Versailles. Rimeligvis have de hørt til den Green af Marquisens Familie, der ned-

sad i Vognen, som var *Mad: D'Aubignies* Broder, saa vi her maatte skilles ad, hvorfor *v: Westen* med mig med ald *submission*, haandkys og Tacksigelse for ald os underveys beviiste *faveur* toge afskeed med Moder og Datter, men da vi toge afskeed med Datteren sagde Moderen, Min Datter, det er uret at du tager afskeed med disse artige Herrer Danske Edel Mænd, som har beviist os saa stor høflighed paa vores Reyse uden at *regalere* dem med et Kys, hvilken given friehed vi da icke forsømte at betiene os af, og derpaa med nyt haandkys ledsagede dem til Vognen, som vi syntes dend gamle *Prior* ansaae med nidske Øyen. Øvrigt vare vi formedelst *religionen* vel fornøyede at vi Venlig bleve adskilte, og maae ieg sige at dette og var dend eeneste Fristelse for *religionen* ieg paa alle mine Reyser har haft.

Endelig kom vi til *Paris*, og fick os opsøgt et *Logis*, eller som de kalder det *Chambre garnie*, hos een *Chirurgum* som boede i *Fauxbourg St: Germain*, *Rue de Boucherie*, der hafde til Schild *au promt Sécours*, som og virckelig 8 dage til forn een reysénde *Berliner* som ieg kiendte, og var dødelig *blesseret* om natten paa Gaden, der var bleven indbragt for at hielpes, men døde strax paa dend Seng som vi arvede efter ham, hvilcken Seng i sig selv var slet nock, thi alle de Franske Sengeklæder bestaar af een *Matras*, een uldpølse under hovedet, et par korte Lagen og et hvidt *Bays* Decke. Men hvorledes skal ieg begynde det med at give nogen Beskrivelse over denne Fortreffiige Store Stad, der er opfyldt med saa utallige Merckværdigheder, at det bliver mig umueligt at erindre

---

stammer fra hendes Farbroder Nathan d'Aubigné, hvis fleste Efterkommere vare i beskednere Livsstillinger; saaledes var en af dem Præst, en anden Læge og flere af dem Officerer.

10de deelen deraf, dog kand ieg icke forbiegaae at melde noget om det fornemste saa vidt hukommelsen vil staae mig bie; *Paris* er uden ald tvifl 1½ Miil lang og ligesaa bred, Husene ere alle bygte af hugne Steen, icke gierne over 3 *Etager*, men *Etagerne* ere høye, Gaderne ere belagte med 4 kantede dog icke store Kampesteen, og de ere altiid reene, Staden *illumineres* i de mørcke Aftener og Nætter med Lygter som hænger paa *linier* tvært over Gaderne fra een side til dend anden, ...

. . . .

Men ieg kommer nock til hermed at forlade *Parises* beskrivelse til videre, og røre noget om hvorledes ieg der anlagde min tiid i de 4re Maaneder ieg opholdt mig der. Da vi først *in Majo* kom til *Paris*, efterlod *v. Westen* og ieg icke at aflegge vores *compliment* hos dend Danske *Legations Secretaire* Hr. *Lavrentz*, som forestod *affairerne* i medens dend Danske *Envoje* Hr: *Wedderkoph* hafde Forlov at giøre een Reyse hiem til *Holsteen;* Vi hafde foresadt os at *communicere* hos dend Danske Gesandt i *Paris*, siden vi i et heelt Aar i *Bern* icke hafde kundet komme til *Communion*, og da vi nu kom der var Gesandten borte, og Guds Tienesten i hans *Hotell* imidlertid ophævet, og dend Danske *Legations* Præst efter tilladelse reyst til *Oxfordt*, saa at vi herom maatte melde os hos dend *Svenske Legations* Præst, som svarede os at det gierne kunde skee, der skulde med første holdes *communion* for alle som søgte dend *Luther*ske Forsamling i dend *Svenske* Gesandts *Hotell*, da vi og kunde indfinde os, hvilcket og skeedte da *Communionen* strax derefter gick for sig, i blant *Communicanterne* var dend *Svenske* Gesandt og hands Gemahl, Een *Printz* af *Glyksborg*, samt een deel *Svenske*, Danske, *Holsteenske*, *Hamborger*, Edelmænd og andre *honnette* Folck,

og dend *Svenske* Præst meddeelte sig selv Brødet og Kalcken efter alle de andre. Derefter maatte ieg tænke paa de *Studeringer* ieg hafde foresadt mig, og da de aarlige *Lectiones Botanicæ* udi *jardin du Roy*, begyndte strax efter min ankomst, saa besøgte ieg samme hver dag om Morgenen Kl: 5 i blant 3 à 400 andre *auditores* af alle *Nationer*, endskiøndt ieg hafde vel ½ Miil at gaae derud, *Professor Jussieu*, dend berømte *Tournefordts Discipel* og *Successor*, var vores Læremester efter dend *Tournefordtske methode*, hand viiste os alle *planterne*, som hver dag foretoges *in originali* i haven, og giorde over een hver alle fornødne anmerckninger, Klocken 9 hafde saadan *lection* ende, og derefter hafde ieg og een *Apotecker* Søn fra *Geneve*, ved navn *Colladon*, giort een *accord* med Gartneren at hand efter *Professorens* Bortgang meddeelte een hver af os, hver dag, een stilck af alle de *planter* som hver dag vare blevne foretagne imod een *Louis d'ors* betalning af os hver, derefter gick ieg hiem, optegnede i hast hvad ieg kunde, spiiste til Middag, og gick saa strax ud til *jardin du Roy* igien for at bievaane de *Chymiske Lectiones* som der og bleve holdte i Bygningen ved haven af *Professor Geoffroy*, hvortil et *amphi Theatrum* og *Laboratorium* var opbygget, hvorudi dend Kongl: Hoff*apotecker* Hr: *Bolduc* tillige *demonstrerede* de *Chymiske operationer* og *processer*, om hvilcke hver dag blev handlet. Efter dend *Chymiske Lections* ende foretog strax *Pr: Geoffroy* een anden *Lection* over *Materiam Medicam*, hvortil i dette huus fandtes een stor Samling, endog af mange *rare* ting, som hand derved fremviiste; Klocken 5 Eftermiddag hafde dette ende, da ieg igien forføyede mig hiem, og forsømte ey igien at optegne alt hvad mig mueligt var, dernæst spiiste ieg lidt til aften, og klædte mig saa

paa *en honnet homme* for at *divertere* mig først paa dend *publicque Promenade* og siden paa Dantze Skolen, hvor ieg altiid fandt Selskab af *honnettes Scolarer*, og der blev ieg til Kl. 11, da ieg gick hiem for at legge mig til Søvns, og saaledes har ieg ofte i *Paris* endog om Natten Kl. 12 allene vandret over *Pont Neuf* og igiennem mange gader til mit *Logis;* da dog det er *rart* at nogen Nat *passerer* at jo nogen bliver dræbt paa gaderne, endskiøndt der er 400 Mand til hest, *Marechaussees* kaldet som om Natten skal holde gaderne ryddelige, men Gud har altiid Naadelig bevaret mig at mig intet ont er vederfaret, om Løverdagen, da ingen *Collegium* blev holdet, besøgte ieg om Formiddagen gierne *Lazaretherne* paa dend tiid som *Medici* og *Chirurgi* giorde *visiten* hos *Patienterne* og om Eftermiddagen hafde ieg ved *recommendation* faaet *entrée* hos een *Confiturier* i een fornemme *Duchesses Hotel* for at see og lære hvorledes alle de Franske *Confitures* lavedes; Saaledes holdt ieg det bestandig i de første 3 Maaneder da alle disse *Collegia* fick ende; *Mr: Colladon* og ieg hafde hver samlet os over 2000 *planter* i *jardin du Roy* hvoraf ieg med megen møye bragte mine med til *Dannemarc*, ...

. . . .

Men af alt dette kunde v. Westen icke *profitere*, thi af mangel paa penge som hands Fader negtede ham maatte hand forlade sit *Logiment* hos mig og tage *Condition* i *Paris*, som var een kummerlig omstændighed, og endelig fick hand Brev at hands Fader var Død, og at hand strax vilde komme hiem, men mand sendte ham ingen penge dertil, og ieg kunde icke miste nogen af mine penge for at hielpe ham, han løb da omkring til alle Danske, *Holstener* og *Hamborger* for at bede om Laan, men kunde

intet faae, saa ieg endelig maatte forstrecke ham 8 *Louis d'or*, at hand dermed *per posto* til hest kunde komme igiennem Neder Landene til *Amsterdam*, hvor hand ventede at faae penge hos een *Materialist* som hafde handlet med hands Sl: Fader, og saa lovede hand at ieg skulde finde *assignation* paa mine penge i *London* naar ieg der ankom; Dette lyckedes og, thi hand fandt *Credit* i *Amsterdam*, og hand *assignerede* mig rigtig mine penge. Dend Fierde Maaned af mit ophold i *Paris* anvendte ieg til at besee alle det Kongl: Huuses prægtige Slotte udenfor Staden, som *Wersailles*, *Fontainebleau*, *Marly*, *St: Germain en Laye*, *St: Cloud*, *Meudon*, *Madrid*, *Vincennes etc:*, saavel som *L'abbaye de St: Denis*, ...

. . . .

Marly er een Samling af adskillige deylige Lyst huuse udi een stor og vel indrettet have, hvoraf det største paa een kort tiid kand *logere* det Kongl: Herskab; Da ieg dette med andre vilde besee, hafde ieg een slags *fatalitet*, thi da vi i *Dronningens Cabinet* besaae hendes prægtige Seng, hvis omhæng bestod af een slags durchgebrochen *broderie* af Guld traader og alle *couleurer* Silcke udi blomster saa tyckt, tungt og konstigt udarbeydet at deslige icke nogen steds findes, kunde ieg icke bare mig fra med een haand at holde een kant af omhænget nærmere til øynene for ret at betragte det, men da *attaquerte* dend Kongl. Schweitzer, som viiste os omkring, mig meget glubsk og sagde: *Monsieur* hvorledes tør I understaae Eder at røre ved Dronningens Seng, Det er een Sag som under Livs Straf er een *Duc* og *Pair* af *Franckerig* forbuden med meere? ieg maatte da *excusere* mig som een Fremmed med min Uvidenhed herom og *depræcere* min forseelse, men hand var meget ivrig i dend sag, skiønt hand dog endelig

lod sig stille til freds. Her forefandt ieg igien dend unge Hr: *v. Ahlefeldt*, som ieg reyste med fra *Francfurt* til *Strasborg*, saa vel som een ung Hr: *v. Rantzou* som var een *Cousin* af Dronning *Anna Sophia* af *Dannemarc*, disse 2de unge *Cavailler*s førte sig overmaade prægtig op i *Paris*, og vare just her for at see *Marly*, de loe mig brav ud som halve Lands Mænd ved min *diversion* med Schweitzeren, dog hialp de og til at *mediere* sagen; Men dagen derpaa hafde *Rantzou* dend største *malheur* ham kunde vederfares; thi om morgenen tilig blev hand af dend unge *Duc de Rochefaucault*, som var een liden pucklet person, udfordret til *Duel* bag ved *Luxembourger* have, hvor hand og rigtig mødte, og blev af Hertugen ved første stød nedlagt og igiennemboret, saa ieg om aftenen saae ham død indkastet i et lidet hul med jern gitter for *au Chatelet*, hvor alle saadanne offentlig dræbtes-Liig, som icke kiendes, bleve indkastede, for at faae oplysning, hvem de tilhører, hand laae i een sort Klædning med hvide Silckestrømper, men Skoe og Knæspender *brillerede* af *Diamanter*; Deres stridighed var kommen af at de begge hafde været paa *opera* i een *Loge* hos nogle *Damer*, som Hertugen bød nogen Sucker Mandler hand hafde i lommen, *Rantzou* bad da og om et par, som hand og fick; men da hand tog een deraf at bide paa, fornam hand at det var Kridt overtrackt med sucker (hvorudi Suckerbagerens uagtsomhed vel har været skyld), og da *Rantzou* fornam det, spyttede hand det strax i alles paasyn ud i Hertugens øyne.[1])

. . . .

[1]) Den omhandlede unge Adelsmand er formodentlig den Henrik Rantzau til Bürau, der opføres i Hofmans Danske Adelsmænd, 1ste Deel Tab. II ad S. 71 som dræbt 1727 [efter Prof. T. Becker d. 28de Maj] i Paris i en Duel af Hertugen af Usez, Søn af Hertugen af Crussole

. . . . I denne sidste Maaned besaae ieg og i *Paris* alt hvad ieg kunde, som forhen kunde være glemt, ieg giorde og nogle *excursiones botanicas* endnu med *Professor Jussieu* og hands følge, ieg besaae og adskillige *Laboratoria* i Staden, som Hr *Bolducs* paa *Hoff-apotecket*, hos Hr: *Apotecker Charras*, og hos *Apotecker Geoffroy*, Broder til *Professor Geoffroy*, hvilcket sidste befaldt mig best, det var ret Net, der var meest *Furni portabiles* eller ovne som kunde flyttes, og de vare heele brændte af een meget *durabel materie* i een smuck *Form*. Jeg besøgte og vores Lands Mand dend berømte *Professor anatomiæ* ved det *Parisi*ske *Universitet D. Winsløv*[1]), som hafde der antaget dend *Cathol*ske *Religion*, Det var een liden Mand af Væxt, men stor af Lærdom, i sær udi *anatomi*en, dog kom hand mig noget *simpel* for i sit Væsen, og hand hafde een meget tyck og feed Kone, hand var meget artig imod mig og gick omkring med mig at viise mig adskilligt især *Le Theatre de St: Cosmo*, hvor *anatomien doceredes*, men i øvrigt *entretenerede* han mig paa Fransk *façon*, det er at være høfflig og tienstvillig, men som de bød hand mig aldrig noget hvercken vaadt eller tørt; hand tilbød mig et *recommendations* brev til een *Abbé* som var Kongl: *Bibliothecarius* for at see det Kongl: *Bibliotheke*, som ieg og modtog, men for icke at komme allene just derhen tog ieg *v: Westen* og dend unge *Klöcker* med derhen som siden blev Raadmand og *Etats* Raad i *Kiøbenhafn*, derved blev vores *suite* noget anseelig, thi hand førte sig *magnifiqve*

---

1) Jacob Benignus Winsløw, født i Odense d. 17de April 1669, forlod i Aaret 1697 sit Fædreland for stedse og rejste til Paris, hvor han et Par Aar efter antog den katholske Tro. Han døde 1760 som Professor ved Universitetet i Paris. S. bl. A. Skand. Litt. Selsk. Skrifter 1815 S. 113 ff.

op i *Paris*, lod sig kalde *Baron*, holdt daglig sin *galante* Leye Karet med Kudsk og to tienere i skiønt *galoneret Livree*, og desuden een *Cammer* tiener, som bar sine *Drap d'ors* eller *d'argents* Vester[1]), udi denne *Mr. Klöckers ecqvipage* indfandt vi os alle hos den gode *Abbé*, der som een klog Mand saae paa *ecqvipagen* og var høflig, viiste os og alle vegne omkring, men iøvrigt merckede hand nock at vi icke just kunde regnes iblandt de Lærde. Bemeldte *Mr: Klöcker* bad mig i blant at spise med sig til Middag i et stort *Hotel*, hvor de hafde et sluttet Bord paa 24 *Personer*, og betalte for Maaltidet 1 Rd[lr], og naar det skeedte afhændtede hand mig i sin smucke Vogn, gav mig een af sine tienere til opvartning ved Bordet, og dend dag maatte ieg lade mig og kalde *Baron*; thi alle som spiiste ved Bordet lode sig kalde Greve eller *Baron*, da de dog vare det lige saa meget som ieg; Da ieg saaledes een Dag spiiste der, hendte det sig at *perucquen* af tieneren i een hast blev nappet mig af hovedet og noget andet sadt paa igien, hvorpaa ieg hastig saae mig tilbage og omkring, og befandt alle de som spiiste ved Bordet i samme *moment* og *tempo* vare blevne bedeckede med Tyrckiske *Turbaner*, følgelig ieg med, saa ieg icke nocksom kunde forundre mig over alle disse unge Menniskers Forfængelighed og Narrerier. Tvende merckværdige Høytider, som aarlig forefalder i *Wersailles* og *Paris*, og forhen icke ere berørte, maae ieg endnu melde noget om; Første Pindse Dag i

---

[1]) Hermann Lengercken de Klöcker, Etatsraad, Assessor i Høiesteret, Vice-Borgermester i Kjøbenhavn, født 1706, død 1765, (s. foran S. 284 Note). Det er betegnende, at den samme Mand, der saaledes i sin Ungdom morede sig med at agere Baron, i 1757 erhvervede Renouvellationspatent paa sin Families tydske Adelskab og 3 Aar efter lod sig optage i den danske Adel; s. Moes Tidsskr. f. d. norske Personalhistorie, Første Række S. 86 ff.

dette Aar holdt Kongen *ordens* Dag med sine Riddere af dend Hellig aand som sædvanlig, da Kongen og alle Ridderne udi deres *ordens habit* med megen pragt holdt een *Procession* til Slots Kircken og derfra tilbage igien efterat *Cardinal Fleury*, som dend gang var *Premier Ministre d'Etat*, selv hafde læst *Messen*, men førend de kom i Kircken *marcherede* først Schweitzer *Garden* neden ind i Kircken med Trommer og piber, og *Chevailler Garden* med Paucker og *Trompetter* oven paa for at besætte deres poster hvilcket gav een forfærdelig lyd og *resonantz* derudi; *v. Westen* og ieg vare komne ud til *Wersailles* at see denne Høytiid og kom ind i Kircken førend alting gick an, men medens Tienesten varede maatte vi bestandig ligge paa vore Knæe ligesom alle andre, ja Kongen med Ridderne selv, dog hafde vi udsøgt os et beqvemt stæd, hvor mand nøye kunde besee alting, Da *Messen* var til ende og Kongen med Ridderne gick ud af Kircken igien, gick vi bag efter, og da hændte det sig at vi mødte *Madame D'Aubigni* og hendes Frøcken Datter, da Moderen strax raabte til Datteren *Voila nos Gentils hommes Danois*, De fick da fat paa os og *reprocherede* os at vi efter løfte icke vare komne til Dem, og ieg *excuserede* os dermed at vi aldeles hafde glemt dend os givne *addresse*, som de sagde os paa nye, hvorved vi maatte love nu ufeilbar at komme til dem, men der blev dog intet af. Dend anden Høytiid var dend hos de *Cathol*ske allevegne indførte *Christi* Legems Fæst som hos de Tydske kaldes Frohnleichnams Fæst og hos de Franske *Fête Dieu*, og er en følge af den hos dem antagne uriimelige Troes *articul* om *Transsubstantiationen*, nemlig at Brødet, naar det *consecreres* til *alterens Sacramente*, mister derved sin *substantz* og Væsen, og forvandles virckelig til *Christi* Legem ja til *Christus*

Selv, hvorfor de og indfatter saadant et *consecreret* Brød i een saa kaldet *Monstrantz* af Guld eller Sølv forgyldt og ofte med mange *juveler* besadt, hvilcket er formeret som een *Circul*, hvorudi Brødet er indfattet, med mange Straaler omgiven, og har een temmelig høy Fod, hvoraf een forvares i hvert *alter*, som i alle høye *Messer* opløftes for Folcket, og da af Meenigheden paa Knæe tilbedes; Denne Fæst, som indfalder icke længe efter Pindse Dag, er hos alle de *Cathol*ske meget høytidelig, og kand mand derfor nock tæncke, at dend i saa stor een *Cathol*sk Stad som *Paris* maae være saa meget desto meere høytidelig, hvorfor ieg og her melder derom; Denne dag beklæder alle Folck deres huuse med *Tapeter* eller hvad de har at smycke det med, Gaderne bestrøes med Sand, grønt og deylige Blomster, med alle Klocker ringes og kimes bestandig og fra hver Stifts eller anden stor Sogne Kircke udgaaer een *Procession* een vis *tour* igiennem Staden, som bestaaer først af Kirckens Meenighed af begge Kiøn, dernæst og alle Muncke og Nonne *Closteres* lemmer som ligger i Sognet, alle syngende og med store hvide brændende Voxlys i hænderne, og endelig Kirckens Geistlighed, hvoraf dend Fornemste, af Biskoppelig eller anden Stand, under een kostbar Himmel bærer *Monstrantzen*, og er omgivet med 12 ringere Geistlige, 6 for og 6 bag, som bærer 12 Sølv Røgelse Kar udi Sølv lencker, hvormed de idelig berøger *Monstrantzen* og dens *Porteur*, og maae de 6 foreste altiid *avancere* baglænds for icke at vende Ryggen dertil, Paa Gaderne ere hid og did mange *altere* oprettede, hvorved *Processionerne* standser og berøger dem og med deres Røgelse kar tillige med *Pateren* som findes derved; Saadanne *Processioner* saae ieg dend dag vel 50, og der er een stor *æmulation* imellem Sognene, at det ene vil

have sin Himmel kostbarere end det andets, Nogle have endog Himler eller Buer, som ere sammensadte af bare sleben *Chrystal*, ja nogle besadte med adskillige slags Edelsteene, ieg løb og dend dag omkring for at see dem alle, saa ieg nær hafde løbet Veyret af mig, og da ieg endelig kom hiem igien i mit *Logis*, mødte min Vert mig i døren med det spørsmaal paa Frandsk, Har I seet dend Gode Gud *Monsieur?*, hvortil ieg svarede ja ieg har vel seet 50, men derved saae han meget glubsk til mig, saa ieg i hast vendte Ordene om i munden og sagde at ieg meente 50 *Processioner*, hvorved hand viiste mig et mildere ansigt, og dermed hafde dette geistlige Spilleverck ende.

Foire St: Laurent maae ieg og icke glemme at melde ēt par Ord om, Det er et Marcket som holdes i Forstaden af dette Navn udi 4 uger, hvor der findes bestandig adskillige slags Skuespill, samt *priviligerede* Vertshuuse til høy Kort Spill, *item* leylighed til at *extravagere* i alle Laster, saa det er et *abominabelt* Marcket, og efter min tancke ingen ære for *Paris* at saadant aarlig vedlige holdes.

Til hvad *extraordinairt* der forefaldt medens ieg opholdt mig i *Franckerig*, veed ieg icke at henføre noget andet merckværdigt end dette at Kong *Ludovic* XVdes Dronning, som var dend af *Pohlen* fordrevne Kong *Stanislai* Datter efter temmelig lang forventning kom første Gang i Barsel Seng med 2de *Princesser* Tvillinger, saa der blev anrettet stor *festivitet* i *Wersailles*, hvor alle fremmede *Ministri* hver med een stor *suite* toge ud at *gratulere*, og bleve der til Taffels, Samme Dag spranck alle Vandene i *Wersailles* have, som nu sielden skeer, thi naar de alle skal springe i 2 timer, koster det nu over 20000 Rdlr, hvorfor ieg og icke forsømte at komme derud at besee

det. — Hermed maae det være nock om mit ophold i *Paris*, og vil ieg nu skride til min Afreyse derfra, som ieg antraaede 18 *August* samme Aar med ligesaadan een Land *Carosse* som ieg var kommet med dertil, og betingede ieg mig stæd i samme lige fra *Paris* til *Calais*; I blandt mine Reyse *Compagnons* var een *Pariser* Kiøbmand født i *Calais*, een meget artig Mand, dernæst een Kiøbmand af *Calais* dend forriges *Cousin*, og et meget kiønt ungt Menniske fra *Friderichshald* i *Norge* ved Navn *Andreas Trulsen Kahn*, hvoraf vi hafde meget spøg underveys, thi hand var særdeles munter men tillige alt for frie talende; Dend første Dag kom vi til *Beaumont* og *passerede* forbie *Montmorancy* Slot som tilhørte *Madame la Duchesse*, anden Dag kom vi igiennem *Beauvais* som har 3 à 4 skiønne Kircker, og skal *Choret* af *Cathedral* Kircken holdes for det skiønneste i *Franckerig*. Dend dag hafde vi 2de smaae *rencontres*, først at een Mand reed foran for vor *Carosse*, men hands hest vilde icke frem, saa at da vore heste gick deres *tour* frem, kom Manden med sin hest ind imellem og under vore heste, men da Mandens hest fornam dend Nød dend var udi, giorde dend med et et gevaltigt Satz for at redde sig, og Manden blev fermt siddende paa hesten, saa at de slap begge uden synderlig skade, Dend anden *rencontre* var noget meere betydelig, Vi skulde *passere* een Vey som 20 à 30 Bønder hafde belagt med nye Broesteene, da nu vor tunge Vogn *derangerede* een deel af dend nye Broe, *attaquerede* Bønderne vores Kudsk og *Postillon* med steene saa de nær hafde giort det af med dem, hvorover Kiøbmanden af *Calais* tiltalte os alle i *Carossen*, *Messieurs* det bliver alvor, her er intet andet for vi maae alle ud for at true disse Bønder og frelse vore Folck, een hver tage med sig hvad gevær hand haver og

følge mig, ieg vil være Eders Anfører! Som sagt saa skeedte, hand gick for os med 2de ladte *pistoler*, een i hver haand og førte ordet med saadan *fermetet*, at Bønderne begyndte at frygte og lode os fare, og maae ieg sige at hand forstod mesterlig at sætte dette arbeyd i Verck; om Aftenen kom vi til *Pois*, een Landsbye, og var meget slet *logerede*, om morgenen da *Mr. Kahn* vilde have flettet een pidsk i sit haar, bragte de ham een Smed, der paa det stæd *agerede* baade Menniske og heste *Doctor*, samt Barberer og *perueq*mager, som hialp ham dermed saa godt som hand kunde; Heromkring bygger de huuse af kridtstene, som de dog siger med tiden bliver haarde og *durables*, og hafde *Duchesse de Richelieux* der ladet opbygge et anseeligt Slot af samme steen; 3die Dagen anlangede vi over *Airennes* til *Abbeville*, som ligger i *provincen Picardie*, hvilcket Land er *pauvre* og biergigt, Bønderhusene ere slette, de taler et slet Maal, og betler meest alle; Naar mand kom til een Landsbye mødte Byens Børn os gierne alle uden før Byen før at tigge og de ledsagede os ½ Miil bort igien immer syngende een Vise som deres *Curé* hafde lært dem, ...
. . . . Dend 6te Dags aften kom vi endelig til *Calais*, som er een anseelig og net Stad, og befæstet baade ved Landsiden med adskillige *Forts* foruden det rette *Citadel*, men endog ved Søsiden ude i Vandet vel forvaret, ved Torvet er een smuck *Promenade*, og Taarnet paa dend store Kircke *paraderer* herlig, her har mand og *Ebbe* og *Flod;* Mig mødte her nogen Fortredelighed, dels med Toldbetienterne som *visiterer* skarpt, og forvolder een reysende mange unyttige Bekostninger, deels at min Vertinde, som omvexlede mine franske *Louis d'or*, og gav mig *Engel*ske *Guinnees* derfor, trackte mig

temmelig paa læsten; Jeg blev der ickun een Nat og *accorderede* strax om Morgenen tillige med andre med een Skipper, som skulde føre os *directe* til *London*, hvorhen Vinden var god, men da vi kom til Sees merckede vi først at hand hafde heste inden Borde, som hand skulde *debarquere* i *Douvre*, og derfor først maatte gaae derhen, hvorved vi meget blev *vexerede* og opholdte paa vores Reyse, thi vi kom saa sildig til *Douvre* at han icke strax kunde faae hestene udskibede, icke heller dend følgende Morgen førend Kl: 10, og altsaa maatte vi fremdeles blive liggende til om eftermiddagen Kl: 5 da Floden kom igien, at dend kunde hielpe os ud af hafnen igien; *Douvre* er et slet Stæd, har een lang gade, een liden havn og et gammelt Slot paa et temmelig høyt Bierg, som er næsten ruineret, Disse Landbredder af Engelland kaldes *Dünes*, og ere bekiendte af deres Hviidhed og Høyde, Mand kand see dem i *Calais*, og de synes stedse at være nær skiønt de ere temmelig langt borte, Sundet er 8 Miile bred, Mand mercker her strax at mand er kommet i et andet Land, baade paa de *differentes* Bygninger, saa vel som paa Indvaanernes *differentes manieres*. Denne, som var dend 8de Dags Aften, *prosequerede* vi vores Søe Reyse videre, men formedelst liden eller snart ingen Vind, bragte vi denne Nat, følgende Dag, som var vor Reyses 9de dag, og endnu dend 10de Dag hen til Søes indtil vi om aftenen Kl. 10 arriverede lige over for *Touret* i *London*, hvor vi og dend Nat maatte blive om Borde, og følgelig først paa vores Reyses 11te Dag ankom i Staden *London* selv, efter 4 Dages og 4 Nætters ophold paa Vandet. underveys kom vi forbie adskillige smaae artige Søe Stæder og havne, som hver, saa snart de seer et Skib komme, udsender een Seyls Baad med 4 Mand for at passe paa at ingen Told-

svig begaaes, og det følgende Stæd maae immer afløse det forrige stæds baad heele Veyen igiennem lige til *London*. Noget førend mand kommer ind i *Themse* Floden har mand ved venstre haand een anden Flod, kaldet *Mudois*, og ved indgangen til samme een Bye *Sernest* med et fast *Castel*, hvor mange Krigsskibe ligge, ofte 150 i Tallet; Vi passerede og samme steds forbie dend Engelske Flode som kom tilbage fra Øster Søen. Naar mand nu kommer ret ind i *Themse* Floden, saa er dend skiønne *prospect* mand idelig har ubeskrivelig, deels fra Landsiderne, hvor der præsenterer sig snart een Stad, snart een Landsbye, snart et Lyst *Palais*, snart et Skibsbyggerie med een halv snees store Skibe paa Stabelen, snart et *Fonderie* eller Giethuus, Saa vel som det fortreflige Søe *Invalides Hospital Greenvig* med meere, deels paa *Themse* Floden selv ved dend grusomme mængde store Kiøbmands Skibe, som ligger ordentlig *rangerte* paa begge sider af Floden lige op til det store Toldhuus, hvilcke ofte ere over 4000 i tallet, og *præsenterer* sig som een stor Skov jo meere mand nærmer sig til Staden; Endelig og dend trefflige *prospect* paa *Themsen* af denne Gamle, Store, prægtige og Riige Stad *London* selv, hvilcket Syn er ret indtagende og fortryllende; Men denne Fornøyelse bliver igien temmelig formindsket naar mand nu vil forlade Skibet, thi da bliver mand et par dage igien opholdet inden mand kand faae sine Sager, og naar mand da endelig skal have dem, saa er der ingen ende paa deres *Visiteren*, thi de *visitere* alle eens Klæder, endog buxer, strømper og Skiorter, og vil borttage alt hvad der synes Nyt, ja disse ublue *Visiteurs* skaaner icke men fordærver eens Sager, som arriverede mig med 2de *Casser*, hvorudi ieg vel indpacket førte med mig de *planter* ieg udi *jardin du Roy* i *Paris* hafde samlet,

hvilcke de med stor uforsigtighed igiennem vülede og fordervede mig meget deraf, og dog paalegger de een stor Toldafgift, endskiønt mand intet har hvoraf dend bør svares, og beklager mand sig derover leer de kun deraf saa at min *entree* i *London* med Told og videre deraf, *dependerende* udgifter indtil ieg kom i mit *logiment* kostede mig vist over 1 *Guinne*, uden at ieg veed hvorfor, over hvilcken Fortredelighed tillige med de andre forbemeldte som mødte mig paa denne Reyse ieg icke var aldeles vel til mode. . . . .

. . Staden *London* med Forstæderne er uden tvifl dobbelt saa lang som *Paris*, og ieg troer virckelig dend er saa lang som fra *Nyekiøbing* til *Gaabens* Færge, men dend er icke nær saa bred som *Paris*, endskiønt der paa dend anden side af Themse Floden findes een deel Gader og huuse, hvor og Ercke Bispen af *Canterbury residerer*, Gaderne vare i dend tiid ieg var der meget ureene, dog er der uden for huusene ved alle sider een plads paa 5 à 6 alens Brede belagt med store Flieser, og sadt afvisere uden for at hindre Vognenes Kiørsel, hvor alle gaaende *passerer*; Huusene ere næsten alle bygte af brendte Muursteen, og mange store Torve og *publicques* pladser findes derudi; udi dend deel af Staden, som kaldes *Westmynster*, opholder Hoffet og *Parlementet* sig, og dend *sorterer* under Hoffets *jurisdiction*, men det egentlige gamle *London*, som begynder ved *Temple Bar*, *dependerer* allene af *Lord Maire* og hands *aldermans*. Fra hoved Gaderne gaaer mange mindre Gader ned til *Themsen*, paa hvilcken Flod ligger mod 5000 store Baade eller joller for at føre Folck fra et *district* i Staden til et andet for billig Betalning, hvilcke Baade alle ere *numererede*, og tør Rorskalen icke tage meere end ham tilkommer, thi giør hand det, og ieg

giver ham an efter hands *nummer* bliver hand strax afsadt; Lige saaledes forholder det sig med Hyre Kudskene, hvoraf er ligesaa stort et antall fordeelt over heele Staden, saa at saa snart ieg icke gider længer gaaet i Byen tilfods, og ickun vil lucke min mund op med det Ord *Coche*, er strax een til tieneste. . . . .

. . . .

Udi *London* er ellers 5 Stæder, hvor dend *Evangel*isk *Luther*ske *Religion* prædickes, 1) udi det *Luther*ske *Capel* udi *St: James Pallast*, som *Printz Georg* for sig stiftede, 2) dend Danske Kircke i *Wapping*, som Sl: *Magister Brinck* stiftede ved Dronning *Annes* og *Printz Jørgens* tilladelse, efter at hand hafde været Feldt Proust ved de 7000 Mand Danske *Troupper* i *Irland*.[1]) 3) dend *Svens*ke *Luther*ske Kircke. 4) dend Tydske *Luther*ske Kircke; 5) Endelig var og een *Luther*sk Forsamling udi dend gamle forfaldne *Pallast* som kaldes *Savoyen*, udi hvilcken *Savoy* de *Reformerte* og hafde et Tydsk og et Fransk *Capel*, og Qvæckerne hafde og der et forsamlings Stæd, hvorudi ieg een gang saae og hørte 3 à 4 efter haanden at træde frem og tale til Forsamlingen ligesom de meente *inspirationen* kom over dem til, thi i *Engelland* har alle *Secter* friehed at øve deres *religion* undtagen *Catholicquerne*, som ere meest under Tvang. Dend 2den *Octobr:* foretog ieg mig i Selskab med 3 andre af Tydsk *nation* een liden lyst Reyse for at besee Landet, saa vel som de Kongl: Lyst Slotte og det berømte *universitet Oxfordt*; . . . .

. . . .

hvor vi ankom den 4 *Octobr:* til Middag, efterat vi aftenen tilforn hafde været i Frygt for Røvere, thi vi *passerede*

---

[1]) Se E. F. Wolff, Samlinger til Historien af den Danske og Norske Evangelisk-Lutherske Kirke i London. Kjøbenhavn 1802.

een Skov, og merckede at nogle *personer* inden for et Gierde een tiid lang fulgte os, og hafde Øie med os, men endelig forsvandt de og vi bleve uskadte. *Oxfordt* er af sit berømte *universitet* bekiendt nok i Verden, men Byen er icke just *considerabel*, De store *Collegia*, 21 à 22 i tallet, ere af saadan *magnificence* at mand icke finder deslige ved noget *universitet* i *Europa*; Ved hvert *Collegium* er et *Capell* og een stor *Hall* hvor *alumni* spiser; De Fornemste ere *College de Christ church*, hvor ieg forefandt een Dansk *Student* at betle, dernæst *College de la Reine*, *de Jesus*, *de Brassenrose*, *de Morton etc:*, hvilcke alle vare meest Nye opbygte; . . . .
oven over *Bibliotheket* er een stor Sal af 3 længder, som de kalder *Picter* Salen, hvor paa alle sider findes mange *Portraits* af ældere og yngere Konger, Dronninger, Hertuger, Biskopper, *Doctorer* og *Professorer*, samt andre store og Lærde Folck, som har Stiftet og givet noget til *universitetet*, eller har været der i stor *renomme;* Midt udi dend Mittelste længde er oprettet *Dom: Thomæ Pembrochii*, *Cancellarii universitatis* hands *Statue* af *Metall* til Fods i Legems størrelse staaende paa een konstig *Marmor* Fod med et zierligt jerngitter om kring og med dette *symbolo*, *Dominus illuminatio mea*, som giver een smuck *parade*, Gibs Loftet i disse 3 Længder er ved alle sider *garneret* med een bred Rand af zierlig Gibs arbeyd, hvorudi ere indfattede 5 à 600 smaae *Portraiter* af alle bekiendte og berømte, gamle og yngere *authores* og store og lærde Mænd i alle Videnskaber udi smaae runde *Medaillons*, som *præsenterer* allene hovedet og ansigtet, med Navnene oven over, og Vaabenerne neden under, i blant hvilcke ieg og fandt vores Danske *Griffenfeldt*. . . . .

. . . .

om morgenen d: 6 *Octobr:* begav vi os paa hiemreysen til *London*, og toge dend rette Lande Vey, hvor mand *passerede* kiønnere smaae Stæder, kom og hiem d: 7 Dito om Aftenen, men af Regn saaledes tilreedt at vi hafde icke een tør traad paa os, Veyen var 49 Engelske Miile, hvoraf 5 gaaer paa een Tydsk; Landet befaldt mig vel, thi skiønt ieg icke *passerede* synderlig Skov Egn, saa er dog heele Landet snart besadt med smaae Træer, der afdeler det ligesom i lutter haver; Stæderne i *Provincerne* ere ickun smaae, men Herbergerne og Vertshusene paa Lande Veyene ere rette *Paladser.*

For at melde noget om hvorledes ieg anlagde min Tiid udi de 10 à 11 uger ieg forblev i *London*, da opvartede ieg først ved min ankomst dend Danske *Envoye* Hr: *Baron Sölenthal*, og hafde een gang dend ære at spiise hos ham; hernæst var ieg i sær *recommenderet* til een meget berømt *Chymist*, ved Navn *Gottfried Hanckvitz*, een Tydsker af Geburt, som hafde *etableret* sig der som *Chymist*, thi *Apoteckerne* deeler sig der udi *Chymister* og *simple Apoteckere*, af hvilcke sidste findes nogle hundrede, som selv icke *præparerer* noget *Chym*isk *Medicament*, men hendter det hos *Chymisterne;* Denne Mand var een meget Forfaren, *curieux*, bemidlet og tillige omgiengelig Mand, som strax tilvendte mig sin yndest da hand saae ieg gierne vilde lære noget, men visse *Arcana* beholdt hand dog for sig selv, ellers *offererede* hand mig strax frie Adgang til hands *Laboratorium* naar ieg behagede, hvilcket ieg med fornøyelse og Tacksigelse imodtog og besøgte det gandske flittig; i ligemaade søgte ieg iefnlig et *Caffee* huus, hvor ieg hver eftermiddag kunde finde ham, for at *raisonnere* med ham om adskillige *Chym*iske Ting; Hands *Laboratorium* er det største og *curieus*este som sees kand, der-

udi findes over 100 Ovne af alle de *inventioner* som til dend tiid vare bekiendte, ja denne gode Mand foretog sig endnu i sit 60de Aars alder een Reyse snart over heele *Europa* for at søge om hand kunde finde nogen slags *invention* af *Chym*iske Ovne og *processer*, som ham icke vare bevidste, udi dette hands *laboratorio* er i sær merckeligt at ald Lysningen derudi kom oven ned, og at der fandtes artige *inventioner* at afværge ald Røg derudi; I særdeleshed var hand berømt af sin skiønne *Phosforo*, som hand selv meget geheimt *præparerede* af *urin* og andre *excrementer* tillige i saadan *perfection*, at hand til sidst støbte dend om i smaae stænger, som ingen har kundet giøre ham efter; . . . .
hernæst fortiente hand og mange penge med at forfærdige og sælge nogle *Machiner* til at slucke en paakommen Ildebrand ved at kaste dem i ilden. Hand bad mig nogle gange til Bords, da ieg naar ieg blev indført i Spiise stuen altiid forefandt hands Kones gamle Moder, hands Kone, og 3de smucke voxne Døttre i een Rad, som ieg strax maatte kysse efter landets Brug fra dend ældste til dend yngste, hvilcket arbeyd ved Begyndelsen icke var saa behageligt som tilsidst; Hand *regalerte* mig da ieg tog fra *London* med sit *Portrait* i Kaaber stucken, og med 2 stænger af sin *Phosphoro* til een afmindelse.

Udi *Chelsea Hospital* var og et ret artigt og stort *Laboratorium*, som ieg og iblandt besøgte; Jeg blev der bekiendt med een Doctor *Scheutzer*, der var som *Amanuensis* hos Ridder og *Doctor Hans Sloane*, og var een Søn af dend lærde Doctor *Scheutzer* udi *Zürck* i *Schweitz*, hand skaffede mig Adgang til at besee bemeldte Ridder *Sloanes* berømte *Naturalien* og *raritet Cabinet*, hvor der var mængde af alle slags, *Metaller*, Ædelstene, *Petrefacta*, *figurerte*

Steene, og een deel gamle smaae afguder, hvoraf nogle vare kostbare, dend ældgamle og gode Herre, som og var *Præsident* i *Collegio Medico*, sad og gick selv i sin Slobrock omkring og viiste os alting, da ieg hertil igien hafde taget et par gode Venner med mig, nemlig *Mons: Klöcker*, som nu og var kommet til *Engelland*, og *Mr: Stiefken;* I øvrigt maatte ieg anvende meget af min opholds tiid i *London* til at besee alting i denne store Stad, saa vel som paa Reysen til *Oxfordt*, som forhen er fortalt; Jeg *logerte* i *London* udi *Westmynster District*, og dend Danske Kircke ligger i een Forstad kaldet *Wapping*, som er vel langt fra hinanden, dog gick ieg til fods 2de gange derud at bievaane Guds Tienesten, ieg gick begge gange i en god skridt uden ophold, dend eene gang tilbragte ieg 2¹/₄ time efter mit Uhr paa Vejen, og dend anden gang 2 timer, og dend Vej er icke nær dend heele Stads længde, hvoraf kand sluttes hvor lang dend maae være;

Om Middagen spiste ieg i *London* hos een Tydsk Vert som var billig, og om Aftenen gick ieg gierne i een *Taverne*, hvor der paa dend tiid findes Østers Koner, tog mig 6 stk: østers for 1 *pens*, et hvedebrød for 1 *pens*, og een heel eller halv pæl hvid *Portugiser* viin, udi samme *Taverne* fandt ieg og i blant *Mr: Klöcker*, *Mr: Worm* og *Mr: Stiefken* som var hos *Sölenthal*, og da vi een gang vare der samlede og spøgede forefaldt denne *discours* imellem os, at *Mr: Klöcker* sagde til mig og *Stiefken*, hvad meener I vel at der skal blive af *Worm* i sine dage, hand har gaaet længe i *Latine Scole*, det kunde hand icke fatte, siden har hand sidt paa min faders *Contoir*, det kunde hand heller icke begribe, nu har Faderen sendt ham til *Engelland* et see Kongens *Croning*, hvad mon det skulde hielpe ham? Men *Worm* svarede i sin Eenfoldighed,

lad mig kun først komme hiem igien, saa skal I nock see der skal blive noget af mig, Som sagt saa skeedte, thi da hand et aar derefter neppe var kommet hiem, blev hand strax *Justits* Raad og *vice* Borgemester i *Kiøbenhafn*, førend *Klöcker* og vi andre blev til noget, som vel skeedte for at *soulagere* hands Fader Hr: Biskop *Worm* over dend skade hand hafde taget ved *Kiøbenhafns* Ildebrand.[1]) Det *extraordinair* merckværdige som forefaldt i *London* i dend tiid ieg opholdt mig der var Kong *Georg* 2dens og hands Dronnings Kroning, som skeedte først i *Novembr:*, for hvis skyld ieg og blev der nogle uger længere end ieg hafde foresadt mig; Denne Kroning var overmaade *solenne* og *magnificqve*, Kongen og Dronningen gick ud af *Westmynster Hall* over dend *excessiv* store 4 kantede Plads som er der uden for og igiennem 2de Gader til fods til *Westmynster* Kircke, hvorhen hele Veyen var ½ alen høyt fra jorden belagt med Bredder, og samme beklædte med rødt Klæde som omsider blev givet til priis, saa var og Veyen paa begge sider besadt med Liv-*guarder*, hvilcke igien vare omgivne med et gelender at ingen kunde trænge sig ind paa dem; Kongen og Dronningen bare icke deres *Croner* paa hovedet til Kircken men *Chur*huer; *Suiten* begyndtes med 24 smucke Jomfruer vel prydede, og med Kurver under Armene fulde af Blomster, hvormed de bestrøede Veyen; Dernæst et *Corps* prægtige *Paucker* og *Trompeter*, *item* et *Corps Herolder*, hvorpaa fulgte adskillige *Collegia en Corps*, hvor iblant *Lord Maire* med sine *aldermans*, Saa og de 24 Store Dommere af Stor *Britannien*, derefter kom Rigets *Pairs*, som ere *Baronerne*, *vice Comter*, *Comter*, *Marquis* og Hertuger tillige med deres *Damer*, nemlig

---

[1]) Michael Worm, Justitsraad og Borgemester i Kjøbenhavn, født 1704, død 1743, var en Søn af Sjællands Biskop Christen Worm.

Damerne af hver stand først for sig og siden Herrerne, som alle bære *Coronets*, men hafde samme i haanden til Kircken, og vare de alle klædte i lange røde Fløyels *Cronings* Kapper, foret med *Hermelin* og bundet med tycke Guldlitzer og qvaster, saa vare og *Damernes* klæder udpyntede med utallige *juveler*, deels deres egne, deels og som de ved jøder hafde ladet forskrive fra andre Lande for imod een anseelig leye at bære dem denne Dag, ja mand vilde forsickre at Dronningens *habit* dend dag var besadt med *juveler* af 2 *Millioner Pund Sterling* Værdie; Efter alle disse *Pairs* og deres *Damer* fulgte alle Stor *Britanniens* Bisper i deres Bispelige *Habit*, hernæst og Rigets høyeste Embeds Mænd, som *Cantzleren*, Skatmesterne, *Stats Secretairerne etc:*, fremdeles de 2de Ercke Biskopper af *Canterbury* og *Iorck*, hvoraf dend første bar *Bibelen*, ligesom *Cantzleren* forhen bar Lov Bogen, og endelig kom 3de store Herrer som *præsenterede* Hertugerne af *Aquitanien*, *Bretagne* og *Normandien*, som tilforn har ligget under *Engelland*; Derpaa kom Dronningen under een *broderet* rød Fløyels Himmel, og Köngen ligesaa, hver for Sig, og begge omringede af een stor hob høye Herrer og andre ringere Betiente, hvilcke bleve efterfulgte af alle slags Hoffbetiente som sluttede *Trouppen*. Da de kom tilbage fra Kircken i samme *Ceremonie* hafde Kongen og Dronningen deres *Croner* paa hovedet, ligesom og alle *Pairs* og deres *Damer* deres *Coronets*. Denne Kronings dag søgte ieg ikke at komme i Kircken af frygt for Fare ved trængsel, men ieg var 4 dage forhen i Kircken for at besee Thronerne og ald anden der giort anstalt, hvorved ieg tillige hørte dem prøve dend *Musicque* som ved Kroningen skulde opføres, hvilcken dend berømte *Hendel* med 2de *Secundanter dirigerède*, dertil hørte 130 *Musici*, og

deri blant 24 udvalgte Sangere, til hvilcke var opbygget *Stellager* oven over og ved begge sider af det store *altere*, og skal dertil have været i Brug alle de slags *Musicaliske instrumenter*, som til dend tiid vare bekiendte, Men ieg kand icke sige at *Musiqven* befaldt mig, thi dend giorde alt for stor *allarm*, og derfor icke var behagelig for mine Øren. Dend store Plads uden for *Westmynster Hall*, som paa alle sider var omgivet med huuse paa 3 à 4 *Etager*, var som mig synes det besynderligste mand dend dag kunde see, thi icke allene vare Vindeverne i alle Værelser opfyldte med Mennisker, men der var endog bæncke med gelender for bygget uden for huusene i mellem hver *Etages* Vindever, ja oven paa Tagene af huusene var af Tømmer og bredder opbygte 2 à 3 *Etager* med bæncke for Tilskuere, som maatte betale deres plads dyre, skient nogle saadanne *Stellager* brødes og Folck kom tilskade, som da betalte deres plads dyrest; Huus Eyere bortleyede dend dag alle deres Værelser ud til Pladsen og Gaderne som *suiten passerte* for 4, 8, 12 til 16 *Guinnees* ligesom Værelserne vare store til, Desuden var dend store aabne Plads saaledes opfyldt med Mennisker, at naar mand kastede et æble ud i blant dem, kunde det icke falde til jorden, saa der visselig var een Samling af Mennisker paa meere end 150000 i tallet; Dette var et forunderligt Syn, men forunderligst blev det da det Kongl: Herskab kom ohngefehr midt paa Pladsen, thi da gick disse Fryde Skrig an, *Vivat, God bless de Kingh, vivat God bless de Qveen*, hvorved alle Mand Folck svingede deres hatte, og alle Fruentimmer deres hviide Tørklæder, hvilcket Syn saaledes *frapperede* mig at ieg tabte baade Næse og Mund, glemte Herskabet og ald pragten for at betragte dette allene, ja ieg kand sige at det var det forunderligste Syn ieg har

seet i Verden, ieg hafde og nær kommet i fortred over det ieg selv glemte at svinge min hat, hvorover ieg fick et stød i Rycken bag fra, og mand begyndte at raabe *Jacobit*, saa ieg icke var seen at faae hatten af og svinge dend med; Paa begge sider af *Westmynster Hall* var mod Muuren opført som et *Amphi theatrum* af 12 bæncke med Gelender for, paa hver benck kunde sidde 24 *Personer* efter *N°*, og hver plads paa bencken kostede 1 *Guinnee*, Paa een af disse bencke hafde ieg mit Sæde, men ieg maatte indtage dette Sæde om aftenen Kl: 7 for *Cronings* Dagen, blive derpaa heele Natten, og til anden Aften Kl. 7 igien, thi ellers kunde ieg icke have kommet dertil, og ingen kunde . . . . . reyse sig op af sit Sæde uden frygt for at blive styrtet hovedkulds ned i blant Pøbelen, mand maatte derfor forsyne sine Lommer med noget til at stille Hungeren og Tørsten; . . . . Kongen og Dronningen spliste samme aften med alle *Pairs* Herrer og *Damer* i *Westmynster Hall*, hvor da efter gammel Skick een harnisket *Cavailler* rider ind i Hallen ved Taffelet og udfordrer een hver, som hafde noget imod dend nu kronede Konge og Dronning, at møde ham i een Eene Kamp, hvortil hand udkaster sin handske om nogen tør tage dend op, men ingen har vel paa dend tiid lyst dertil; I øvrigt blev Dagen sluttet med alle Klockers Ringning, med *Canonade* fra *Touret* og andensteds, og med *Illuminationer* i alle huuse og paa alle offentlige Pladser i Staden. Førend ieg forlader *London* maae ieg endnu anføre at deres *Opera* huus var forsynet med skiønne *Acteurs* og *Actricer*, 40 udvalgte *Musici* opvartede derved, og *Engellænderne* vare saa *genereux*, at naar een Nye Sængerske giør sin første Prøve, bliver hende over 1000 *Guinnees* tilkastet paa *Theatro*. Ellers kom det mig for i *London* at dend Engelske *Nation* er een Deel høyhiertet,

saa de seer gierne een Fremmed over skulderen, men har mand nogen *addresse* eller *recommendation* til dem, da begegner og *tracterer* de een *galant*.

Saa snart forbemeldte Kongl: Kroning var forbie, antraaede ieg d: 11 November min Reyse fra *Engelland* til *Holland* med een Engelsk *Cofardie Captain*, som var ladt med *Spanisk* Stück *von* Achten til *Rotterdam*, og blev ieg forenet med ham om 1 *Guinnee* for Sted i *Cahüten* ved *Transporten*, og daglig ½ Engelsk *Species* for Kosten, ligesom hand fick af een deel andre *Passagers* af begge Kiøn, hvilcke vare meest *Holland*ske og Tydske, som *retournerede* fra *London*, efterat de hafde seet *Croningen*; Reysen, som vel icke var over 36 Miil over *Nord*-Søen, gick i Førstningen noget langsom af mangel paa Vind, saa vi tilbragte 6 dage derpaa, men da vi til sidst i een à 2 dage fick Sidevind, saa gick det deshurtigere, endskiøndt det tillige var saa sterckt et Veyr at endog alle Skibs Folckene tillige med *Passagererne* bleve meget Søe Syge, undtagen *Capitainen* og ieg, som got kunde spiise, og dricke ved Maaltidet vort Glas Viin, og i mellem een god *Punce* og *Philip*, da imidlertid de andre *Passagers* intet kunde nyde for deres Kostpenge, men hylede og skrege over deres Sygdom og over de fæle Bølger *Nord*-Søen giver i saadant oprørt Veyr, i det mand med een Bølge snart stiger mange alen høyt, snart igien syncker ligesaa dybt som i een Afgrund, hvilcket seer ret kyseligt ud, i sær naar Relingen ved Side Vind er lige med Vandet, og ofte under Vandet, ja Skibet i blant overskylles af Bølgen, Men *Capitainen* og ieg holdt os immer vel og vare ret forneyede med hinanden at dend eene kunde giøre dend anden Selskab; I blant *Passagererne* var een *Venetiansk* Kiøbmand, som i *London* hafde indkiøbt een stor *qvantitet* af Guld Uhrer,

Guld-*Etuis*, Guld *Tabatieres* og andre *Galanterier*, hvilcke hand een Dag viiste mig; thi denne Mand holdt sig stedse til mig fordie ieg kunde tale Fransk med ham, og hand kunde icke tale andet end *Italien*sk og Fransk, da de andre paa Skibet talede intet uden Engelsk, *Holland*sk og Tydsk; Denne Mand bød *Capitainen*, som een dag hafde ladet hidse Top-Seilet, hvorved Skibet krængede saameget meer, at hand vilde betale ham 30 *Guinnees* om hand vilde lade det tage ned igien, men *Capitainen* svarede Ney det giør ieg icke om I vilde give mig 100 *Guinnees*, ieg har een betydelig Ladning inde, og maae bruge Vinden alt det Skibet kand taale, thi derom maae ieg fremvise min *journal* for hver time paa dagen, icke desto mindre maatte hand dog kort derefter tage Seylet ned, saa hand gierne kunde have fortient de 30 *Guinneer;* Samme tiid beklagede denne Mand sig jammerlig for mig over dend usunde Luft der var i *Cajütten*, saa vel som Uroen, formedelst alle *passagerernes* iidelige . . . . Breckning samt hylen og skrigen, hvorover ieg raadte ham at komme op paa decket i frie luft, thi ieg opholdt mig der gierne om dagen, men hand var icke saasnart krøbet op paa decket førend een Bølge overskyllede os, saa hands blaa *Dama*skes Sloprock med Guld Scherff, hvorudi hand var klædt paa skibet, blev ilde tilreedt; Da vi kom i mod de *Holland*ske Kyster kom een Lodtz os i møde, ved hvis Veyviisning dend gode Gud ledsagede os vel ind til *Dordtrect*, og saa snart vi vare komne i land, lovede vores *Venetianer* til *Jesus*, *Maria* og *Joseph* helligen at hand aldrig meere vilde begive sig paa saadan een Søe-Reyse . . . . *Haag* er een deylig men aaben Stad, hvorfor det og kaldes dend prægtigste Landsbye i Verden, thi det er fuldt af herlige *Paladser* og haver, her

Stadtholderen og de Herrer *General Staten* haver her deres Samling, ieg var og oppe at see dend Sal hvorudi de samles, hvorved icke var noget besynderligt at mercke, uden at midt i Salen stod et *ovalt* Bord, bedecket med et Bordklæde af fiint grønt Klæde med grønne fryndser, og omkring Bordet 7 Lehnstole med grønt overtrackte og paa Bagsmeck af hver Stoel var med Silcke udsyet et af de 7 forenede *Provincers* Vaaben, men dend som viiste mig omkring tiltalte mig med disse stolte ord, her ved dette Bord er mange *Potentater* i *Europa* saa vel som de andre Verdens deele blevne foreskrevne Love; Jeg var og ude at besee *Rysviger* Slot, hvor dend *Rysvig*ske Fred blev sluttet, *item* ude ved Strandbredden og samlede mig een deel artige Snegle huuse og andre *Conchas*, som ieg bragte hiem med mig; Dagen derefter tog ieg igien med een Skøyte til *Harlem*, som er een temmelig stor Stad, og er opfyldt med alle slags *Fabriquer* og *Manufacturer* og siden med een stor Seyls eller *Transports* Baad til *Amsterdam*. Om denne Store, Rige og Mægtige Stad kunde atter være meget at fortælle, men da ieg kom der forefandt ieg Brev fra min Sl: Fader, hvorudi hand berettede at hand var meget svag, og befalede mig at iile med min hiemreyse, hvorover ieg og icke forblev der længere end 11 Dage; ieg besøgte strax dend berømte *Apotecker* og *Materialist* Hr: *Seba*, som i *Amsterdam* kaldes dend Tydske *Apoteaker*; til hvilcken ieg hafde *recommendation*, hand var een Mand paa nogle Tønder Guld, og hafde een meget vidtløftig handel med *Material* Vare, i sær var hand bekiendt af sit herlige *Naturalien* og *raritet Cabinet*, som ieg anmodede ham om at vise mig, men da hand hørte mit Navn var *Seidelin*, spurte hand strax hvad var Deres Faders Navn; og da ieg nævnte hands Navn *Friderich Seidelin*,

spurte hand strax igien Er hand endnu levende? og videre hvorledes lever hand? og da hand det hørte sagde hand Ey det er mig meget kiært, Deres Fader og ieg har været fortroelige Venner i vores unge dage, vi *serverte* paa een tiid i *Nürnberg*, og for Deres Hr: Faders skyld er ieg dem gierne til Villighed i alt hvad ieg kand, men hvad mit *Cabinet* angaaer, da er det vidtløftigt, og til at besee det ret udfordres een deel tid, som formedelst mine handels forretninger er mig meget kostbar, dog vil ieg af hver dag opofre een time dertil for at efterkomme deres Begiering, nemlig fra 4 til 5 Eftermiddag, om De paa dend tiid vil komme til mig, ieg tackede da mangfoldig, og kom til ham 7 dage i rad til dend benævnte time, hvorved jeg ret fornøyede min *Curiositet*, og maae tilstaae det var det største og deyligste *Naturalien Cabinet* ieg endnu hafde seet, i sær vare hands *indiani*ske *Conchilier* og Snecker overmaade deylige og store, og viiste hand mig nogle, hvoraf hand vurderte et par for 600 à 1000 Gylden, Fortalte mig og at *Czar Peter* 1ste af Rusland hafde afkiøbt ham hands første Samling for 70000 Gylden, men at hand holdt denne Samling for 4re gange saa kostbar, Een særdeles *curieux* og *rar* Samling fandtes og her af alle slags Frugter, som hængte i *Chrystal* Glas i *Spiritu*, og hafde vel Frugternes *form*, men var intet andet end Frugtens *Parenchima* eller *Textur* af alle dends grovere og finere *Fibris*, som sammenholder Frugternes Saft, og øvrige *Carnose* og *terrest*iske deele, hvilcke alle derfra tillige med skallen meget konstig og ubegribelig vare *separerede*, saa dend heele Væv af alle *fibris* var saa tydelig, og paa nogle tusinde stæder giennemsigtig, med forundring at betragte, heldst da dend var saa heel *conserveret*, at dend endnu kunde *præsentere* Frugtens *Form* og Skickelse; . . . . . Ellers var

denne gode Mand ved ald sin riigdom meget *oeconomisk*, hand bød mig een gang til Bords, men bestilte mig at møde ham paa Børsen ved Børs Tiden, da hand nu gick hiem derfra, kiøbte hand underveys i sit tørklæde een Ræt maadelige *Aborrer*, hvilcke hand lod afkaage med een Vater-*sauce* efter *Hollandsk* maade, og dertil hafde hand een stegt Gaas, men intet meere, endskiønt hand hafde begge sine Sønner med til Bords, som begge vare *Materialister*, Vi spiiste i Kiøckenet, som dog var meget *propre*.

. . . .

Hollænderne ere til Søefarten hengivne, og de fortiener og derved stor Rigdom, og iøvrigt ere de Ærlige, Arbeydsomme, *oeconomiske* og reenlige Folck, hvilcken sidste *qualitet* gaaer saa vidt at de bruger spytte potter paa deres Borde for icke at spytte paa Gulvet, og har ieg nogle gange med latter seet i de store *Caffee* huuse, at vel 30 *Personer* i een kreds kand omringe *Caminen* ved *Tabacks*piben i munden, og naar de spytter, kand dend som sidder længst derfra lige saa vel treffe at spytte lige i ilden som dend der sidder næst hos, saa at ilden knager og brager uden ophold.

Mod enden af *November* Maaned omtrent antraaede ieg min afreyse fra *Amsterdam* efter nogles raad med dend saa kaldte Oxen Post, som gaaer over *Norden*, *Ammersfordt*, *Osnabryck* i *Westphalen*, og det *Hannover*ske til *Hamborg*, Men det var een slet *voiture* og dend ubehageligste aarets tiid, Posten gick Dag og Nat foed for foed, Veyret var med Regn, Blæst og Snee meget ont, og Veyen icke mindre ond, saa ieg ved de lange mørcke nætter leed saa meget ont af Sult og Kulde at ieg sad paa Vognen og peeb som een Rotte, Men ieg kom Gud skee lov dog vel til *Hamborg*, hvor ieg blev igien forfrisket,

og af min Sl: Faders *Correspondenter* vel i modtaget, og som ieg der forefandt Brev at min K: Fader begyndte at komme sig noget igien, blev ieg i 14 dage, og *diverterede* mig noget efter min reyses Besværligheder med deres *Opera* og *Comedier,* lod mig óg sye et par Klædninger, og forsynede mig ellers med et og andet, som ieg til min hiemreyse hafde fornøden, Men her var ieg nær geraadet i saadanne stricker, som ieg paa alle mine Reyser hidtil hafde vel vogtet mig for, Anledningen hertil var denne at ieg der forefandt een af mine forrige *Condiscipler* paa Hoff*apotecket* i *Kiøbenhafn,* ved navn *Oldenborg,* hvis Søster var dend i *Hamborg* og *Kiøbenhafn* saa vel bekiendte *Madame Kayserin,* Deres Fader hafde været Ober alter i *Hamborg,* og de vare af Hoff*apotecker Beckers* Forvandtskab[1]), men nu vare *Mad: Kayserin* og hendes Datter *Actricer* ved *Opera* i *Hamborg;* Denne min gamle Ven *inviterede* mig da en dag paa *Caffee* hos hands Søster, som ieg imodtog, og da ieg kom der saae ieg at de boede got og førte sig *galant* op, efter *Caffeen diverterede* Datteren mig med at synge *Arier,* og at *accompagnere* Sangen med sit *Clav: symbal,* saa at ieg mod aften fornøyet tog afskeed fra dem, men et par dage derefter blev ieg igien *inviteret* af dem til Middag, og da ieg kom der fandt ieg icke min Ven *Oldenborg,* men een anden høy og *robust* Mand, som var meget artig, snacksom og vel klædt, vi spiiste da og bleve vel *tracterte,* men efter Maaltidet toge de Betalning derfor paa saadan Maade, at de foresloge at

---

[1]) Dette »Forvandtskab« indskrænkede sig til, at Hofapotheker Beckers Cousine var gift med Oberalterens Broder, der var Apotheker i Nyborg. De omtalte »Actricer« af Navnet Kayser ere maaskee de samme der nævnes i Overskou, Den danske Skueplads, 1ste Deel, S. 150.

spille et slag kort til tiids fordriv, og da ieg *refuserede* det, brugte de mange *galante*, konstigé og til syne ærlige *persuasioner* for at *engagere* mig, saa ieg maatte deran, men uagtet de i førstningen lode mig vinde lidet, saa varede det dog ikke ½ *quarteer* førend ieg var af med 2de *Spec: ducater* og 1 Rd^lr i smaae Mynt, ieg merckede og strax at denne Mand var en *Philou*, hvorfore ieg med eens afbrød spillet sigende, at ieg aldeles ingen *inclination* hafde til Spill, men dersom Jomfruen vilde endnu fornøye mig med et par *Arier*, vilde ieg være hende meget *obligeret*, desuden skulde ieg efter aftale *præcise* Klocken 5 møde hos een vis Kiøbmand, som icke maatte feyle, saa ieg paa dend maade slap af deres Klør uden videre Tab. Derefter tog ieg i *Decembr:* med dend *Hamborger* agende Post til *Odense* i *Fyen*, thi *Agent v: Westen* og hands Frue Moder, som dend tiid hafde *Apotecket* der, hafde ved skrivelse anmodet mig om, at ieg paa min hiemreyse igiennem *Odense* vilde opholde mig hos dem een 14 dags tiid, hvilcket ieg og hafde maat love dem; Da ieg nu ankom til *Odense*, forefandt ieg der min ældste K: Broder, som dend tiid var kaldet, og blev der *ordineret* til Sogne Præst for *Gluslunde* og *Grøeshauge* Meenigheder i *Lolland*, og Frue *Bless, v: Westens* Moder[1]), som var een meget *ferm* Kone, tog meget venligen og kiærligen i mod mig, og beviiste mig ald muelig *estime*, og *confidence*, hun *tracterte* mig prægtig, og som *Fyen* er bekiendt for Backelse Landet, saa kand ieg og sige at dend gode Frue i de 14 dage ieg var der hver dag til Froekost, middag og Aften hafde et nyt slags Bagverck at *præsentere* mig, hun bragte mangen een time hen med at sidde og snacke med mig allene,

[1]) Hun ægtede nemlig efter sin første Mands Død Borgemester Christian Ulrik Bless i Odense.

sagde at hendes Søn hafde været lyckelig, i det hand i mig hafde haft saa troe en Ven udenlands, hand hafde og nocksom berømmet mig, og hun maatte og sige da hun hafde lært at kiende mig, at dersom hun kunde faae saadan en Svieger Søn som ieg, da vilde hun skattere sig lyckelig.

Da min Kiære Broder var bleven der færdig toge vi tilsammen hiem, først til *Nyborg*, hvorhen Raadmand *Grube* i *Odense* og v: *Westen convoyerede* os til hest, dernæst over *Belthet*, *Corsøer*, *Nested* og *Wordingborg* til *Nykiøbing*, hvor ieg med ham *arriverede* d: 8 *Januarij* 1728, 1728.
og fandt min Kiære nu Salige Fader vel Sengeliggende, dog nogenledes *restitueret*.

Gud være ævig lovet, som paa denne 6 Aars lange Reyse med sin gode Aand stedse har opholdt mig i sin sande Frygt, og bevarede mig fra Forførelse og grove Synder, beskiærede mig god Helbred, lod mig alle vegne finde leylighed at see og lære noget, tilvendte mig alles yndest, ledsagede mig ved sine hellige Engle lyckelig og uskadt igiennem saa mange fremmede Lande og endelig forundte mig igien dend glæde at see mine Kiære Forældre, mine gode Venner, og mit Kiære Fæderne Land!

Anden Deel.

Hvad angaaer mit øvrige Levnets Løb her i mit Fæderne Land efter min hiemkomst fra fremmede Lande, da er det mærckværdigste deraf indført i dend forgyldte Bog som min Salig Fader har efterladt, hvilcken findes i mit *Chatol*, og hvad ellers er *passeret*, som hertil kunde henhøre, da er deraf nu det meeste glemt, eftersom over 50 Aar siden dend tiid ved Guds Naade ere forløbne, og det nu i min saa høye Alder vil blive mig vanskeligt at samle noget ordentligt om det som ey har været optegnet, dog vil ieg forsøge saa kort som mueligt at anføre hvad ieg heraf kand erindre.

Saa snart min Kiære Salig Fader efter min hiemkomst nogenledes var kommen til sin Helbred igien, efterlod hand icke nøye at *sondere* mig hvorledes ieg allevegne hafde anlagt min tiid, og hvad ieg *in arte*, Sprog etc: hafde *profiteret*, eftersaae og mine *manuscripta* og min fra *Paris* hiembragte Samling af *Planter*, saa vel som og ald min øvrige meget smucke dog tarvelige *ecqvipage*, hvorover hand til sidst udbrød med disse Ord, Min Kiære Søn! ieg maae til din *satisfaction* tilstaae, at du fuldkommen har fornøyet mig, og ieg har icke aarsag at fortryde det allermindste af det ieg har anvendt paa dig, ieg seer at du i alle maader trolig har efterfulgt mine Formaninger, Gud velsigne dig fremdeles med alt det gode Hand lover Lydige Børn.

Min Føde Bye kom mig ved min hiemkomst noget ringe for, saa ieg hafde ickun liden lyst til at blive der, men ønskede mig, om Gud saa behagede, et bedre Stæd til min *etablissement*, og heldst i *Kiøbenhafn* om leylighed dertil kunde falde.

Imidlertiid indløb Brev til min Sl: Fader og mig fra afg: *Cancellie* Raad og Hoff *Medici D: Heerfordts* Encke Frue med tilbud om ieg icke vilde handle med hende om det *privilegerede Apotecke* i *Helsingør*, som hende efter forrige *Apotecker Peckel* formedelst Gield var bleven tilhørende, hvorfor ieg med min Sl: Faders *Consens* reyste til *Helsingør* for at besee samme, men endskiønt Byen nock befaldt mig, saa befaldt mig *Apotecket* dog icke, eftersom det ved dend forrige Mands *negligence* gandske var kommet i *decadence*, og desuden var *Kiøbenhafn* saa nær, at ventelig de meeste vilde forsyne sig med *Medicamenter* derfra, som de nu vare komne i Vane med, hvorfor ieg i Guds Navn *resolverede* at *abandonnere* dette Forslag og at reyse med uforrettet sag hiem igien.

Udi *Octobr:* Maaned i dette Aar 1728 indfaldt *Kiøbenhafns* ulyckelige Ilde Brand, hvorved min Kiære Fader tog 3 til 4000 Rdl[s] Skade; Min Lære *Patron* Hr: Hoff *Apotecker Becker* og Hr: *Apotecker Winther* mistede og begge deres Huuse og *Apotecker*; Herr *Becker* forlangte da ved skrivelse af min K: Fader og mig at ieg vilde komme over til ham og hielpe ham med de *vasis* han hafde reddet at faae i hast et *Apotecke* igien oprettet i et huus paa *Amager* Torv, som kaldtes dend blaae haand, indtil hand selv igien kunde opbygge sin Gaard, paa det hand nogenledes kunde komme i Næring igien, hvilcken hands Begiæring ieg og med min K: Faders villie efterkom, men da ieg ankom hos ham, kunde hand icke *logere* mig, saa ieg maatte udbede mig *logiment* hos min K: Farbroder, hvor ieg var om Natten og om Dagen hos Hr: *Becker*, og *assisterede* ham saaledes indtil i *April* 1729, fick og i een hast et *Apotecke* oprettet, saadan som det kunde blive, dog saaledes at hand igien kunde betiene Hoffet og Byen, thi hand

hafde reddet een heel deel *vasa*, *Materialier* og *Medicamenter* i sine gevælbte Kieldere, som med jerndøre vare forvarede; Hr: *Apotecker Winther* blev ved denne ulycke saaledes nedslagen, at hand i dend tiid sendte mig een dag Bud, og lod bede ieg vilde besøge ham, og da ieg kom *proponerede* hand mig, at hand vilde overlade mig sin afbrændte Plads og *Privilegium*, naar min Fader derimod vilde overlade ham *Nyekiøbings Apotecke* saaledes som de derom kunde foreenes eftersom hand nu var for gammel til at bygge, udi hvilcken *accord* min Sl: Fader for min skyld vel icke vegrede sig ved at *entrere*, endskiønt det hafde sine vanskeligheder, men hand betænckte sig dog noget længe, og da hands *resolution* endelig indløb hafde Hr: *Winther* igien betænkt sig, saa at dette Forslag efter Guds behagelige Villie icke heller fick nogen fremgang.

Min K: Sl: Fader var dette Foraar igien bleven meget svag af *podagra*, som hand i sine sidste leve aar aarlig hafde anstød af, ieg var og i denne tiid bleven angrebet af een ond *Tertian* Feber, som Liv *Medicus Etats* Raad *Laub* snart icke formaaede at *curere*, endskiønt ieg brugte *China*, og da min K: Faders Sygdom tog over haand, saa mand ventede icke hand levede, kom min Salig Farbroder op paa mit *Cammer* een Fredag aften dend 26 *April*, som var min onde dag efter at *Paroxysmus* var ovre, og sagde til mig, Kiære *Seidelin!* her er Brev at Eders Fader icke kand leve, og hand længes hiertelig efter at tale med Eder, Tør I *resolvere* til at tage hiem, saa vil ieg følge med Eder, og tage mine heste og Vogn, thi ieg vilde dog gierne tale med min K: Broder førend hand døde? ieg svarede da ja dersom Kiære Farbroder vil have dend Godhed at tage med, da *resolverer* ieg i Guds Navn dertil;

hvorpaa hand strax tog op i *Cancelliet* for at bede om Forlov, og om Morgenen derpaa begav vi os paa Reysen, men kom dend dag icke længer end til *Windbye holt*, her hafde de intet at give os at dricke uden meget brancket Øll, hvoraf ieg drack vel siden ieg hafde stor tørst, og ieg troer det *curerede* min Feber, thi da vi om morgenen gav os paa reysen igien, og tiden var at min Feber skulde komme, blev dend ude, saa vi Søndag Aften lyckelig kom til *Nyekiøbing*, og fandt min Kiære Fader endnu levende, men hand overgav mig strax sit Huus og *Apotecke* med alle Nøgler og tilhørende for 2200 Rd[lr], hvormed min Stif Moder og mine Brødre vare fornøyede, og min K: Farbroder forfattede alting ordentlig i pennen, saa ieg ved Guds *direction* og saa vel min Sl: Faders som alle Venners ønske ligesom blev nødt til at være min K: Faders *Successor*, skiønt ieg dend gang icke hafde nogen særdeles Lyst dertil; Mandagen derpaa d: 29 *April* behagede det 1729. Gud ved een Salig Død herfra at bortkalde min Kiære Fader til sit himmelske Riges herlighed udi hands 63de Aars alder.

Efter at min Sl: Faders Liigfærd hæderlig var besørget reyste ieg til *Kiøbenhafn* igien for at lade mig efter Kongl: Forordning *examinere*, som skeedte af *Decano Facultatis Medicæ*, *Dr: Georgio Frederico Franco de Franckenau*, *Etats* Raad *Dr:* og *Professore Medicinæ Johanne de Buchvaldt*, og Kongl: *Privilegeret Apotecker Andreas Winther*, af hvilcke ieg erholdt et berømmeligt *Testimonium*, og siden derpaa af hands Kongl: *Majestet* Kong *Friderich* 4de Bestalning med *Privilegio* at være allene *Apotecker* udi *Nyekiøbing* i *Falster*; Mine *Examinatores* viiste sig meget artig imod mig, thi da begge *Professorerne* hafde endet deres *qvæstioner* beærede *Decanus* mig med et temmelig

langt og herlig *Elogio*, og da Hr: *Apotecker Winther* endnu icke hafde expederet mig, og ieg derover sagde til ham, Hr: *Winther Touren* er nu til dem, og ieg venter at de og beærer mig med nogle *qvæstioner*, svarede hand Ey min k. *Seidelin* vi kiender hinanden vel, Gid vi hafde mange saadanne *Apoteckere* i *Dannemarc* som De! ieg har intet mere at spørge; Dagen derefter beærede begge *Professorerne* mig med een *gratulations visite* i min K: Farbroders huus, hvilcket ieg icke hafde ventet, siden ieg ved *Examen* icke hafde *tracteret* med *Confect* og Rinsk viin efter indførte sædvane, og ieg *offererede* hver af dem ey meere end een *Rosenobel*.

Da ieg var *retourneret* fra *Kiøbenhafn* vare min Stif Moder, mine Brødre og ieg *occuperede* med at Skifte efter min Sl: Fader, alle som Myndige, thi min yngste K: Broder hafde faaet Myndigheds Brev, og ved sammes Udfald blev min deel for Møderne Arv som stod i Boet, for Fæderne Arv, for Arv efter 2de Søstre med Renter, og endelig for 1 gave af min Sl: Far Moder, i alt tilsammen ohngefehr dend *summa* 3700 Rd[lr], for hvilcken Velsignelse ieg tackede Gud og mine K: Forældre i deres Grav, thi det var got at der efter dend lidte Skade ved *Kiøbenhafns* Ilde brand endnu kunde være saa meget til overs; Men ieg indsaae dog nock at dermed icke kunde giøres nogen *figures*, heldst da mit levebrød var kun maadeligt, og *Apoteckets* Gaard udfordrede stor *reparation*, ieg og icke endnu kunde vide, om Gud mig ved Giftermaal noget meere vilde beskiære, saa at een god *Oeconomie* var høylig fornøden, hvilcken ieg da og besluttede at beflitte mig paa, Gud har og Naadigst velsignet denne min Fliid, saa at min tilstand tiid efter anden er bleven forbedret.

Udi dette Aar 1729 ved Sommertiid var Kong *Friderich*

dend 4de sidste gang her paa *Nykiøbings* Slot, tillige med sin Dronning *Anna Sophia* og Gros *Cantsleren*, Grev *Holst*, Grev *Laurvig* og andre med deres *Damer*, Efter Hoff *Fourerens* anstalter vilde Herskabet komme hertil een Mandag, men da det Løverdagen tilforn var kommet til *Wordingborg*, og fandt Vinden meget *favorabel* til *Falster*, *resolverede* Kongen strax at tage over, men forefandt da og ved sin uformodentlige ankomst hvercken høye eller lave Betientere for sig, icke heller Befordring for *suiten*, og de Kongl: Vogne kunde ey heller saa hastig komme over, saa at Kongen og Dronningen maatte betiene sig af Færgemandens *Thiellesens Chaise*, og *Ministerne* kom drattendes paa *ordinaire* Bønder Vogne, som i een hast kunde blive samlede; Vore Præster Proust *Flindt* og Hr: *Busch* prædickede for Kongen om Søndagen, og efter at Kongen hafde mynstret *Cavailleriet* tog hand igien tilbage.

Nesten 1 Aars tiid efter at ieg hafde antaget mit *Apotecke* og egen huusholdning *resolverede* ieg i Guds Navn til at begive mig i Ægtestanden, og blev efter inderlig Guds paakaldelse mit hierte bøyet til at elske Velædle Hr: *Berthel Wichmand*, *Proprietair* til *Engestofte* Gaard i *Lolland* og *Negotiant* i *Nyekiøbing*, hands ældst levende Datter, Jomfrue *Elisabeth Catharina Wichmand*, som da ickun var 16 Aar gammel, og da min Begiering om hende af hendes Forældre og hende selv med ald kiærlighed og fornøyelse blev imodtaget, stod vores Bryllup udi Deres huus heri *Nyekiøbing* d: 18 *Julij* 1730, og det i een lyck- 1730.
salig time, thi dend da ved Guds Forsyn sluttede kiærlige Forbindelse i mellem os vedvarer ved Hands Naade endnu da ieg skriver dette, og under Gud os fremdeles Livet indtil d: 18 Julij i dette Aar 1780, saa have vi levet i Ægteskab tilsammen udi 50 Aar.

Min Salig Farbroder vilde gierne haft at ieg skulde været Borgemester i *Nyekiøbing* til min Bryllupsdag, thi hand skrev mig i dend tiid til at hands Søn, som hafde *gratial Contoiret* i *Cancelliet*, hafde fortalt ham at Borgemester *Flindt* i *Nyekiøbing* hafde begiert sin *dimission*, og at Stifts Amtmand *Reichou recommenderede* een ved Navn *Niels Hammer*, men dersom ieg hafde lyst til at være det, da bad hand ieg vilde lade ham det vide, da hand i saa fald haabede at kunde skaffe mig det, men ieg betackede mig og svarede at det skulde være mig kiært dersom hand kunde skaffe mig det med et tillæg af 200 Rdlr aarlig Løn, hvis icke, saa kunde det icke være mig tienligt at bebyrdes dermed.

. . . .

. . . . . (Der) indløb Brev til mig fra Hr: *Etats* Raad *Laub*, hvorudi hand *inviterede* mig at komme over til *Kiøbenhafn* for at afhandle ham og de andre *Scharffenberg*iske Arvinger deres Sl: Moders efterladte *Apotecke*, hand berettede derved at Arvingerne efter deres Sl: Moders ønske gierne hafde overladt *Apotecket* til den der værende *Provisor Mr: Hagen*, dersom hand enten hafde haft Raad til at betale noget derpaa eller kunde stille antagelig *caution* men det lod som begge deele feylede, saa at *Laub* icke saae, at de med sickerhed for de umyndige vel kunde *entrere* med ham, hvorfor hand heller ønskede at ieg vilde kiøbe deres *Apotecke* og overlade *Mr: Hagen* mit igien, hvortil da vel blev Raad; Jeg *resolverede* da strax at reyse der over i det fulde Forsæt at kiøbe, men da ieg kom der, og mand merckede det blev alvor, *intercederede Mr: Hagens Patron* Herr *Etats* Raad *Eichel* saa sterckt for ham hos arvingerne, ja tilbød sig at udbetale een anseelig *summa* paa *Apotecket* paa det arvingerne kunde være i

sikkerhed, saa at handelen med mig derover blev reent til side sadt, og *Mr: Hagen* fick *Apotecket*, dog table arvingerne derved 1000 Rdlr, thi hand fick *Apotecket* for 1000 ringere end ieg hafde faaet det, og hand hafde vel faaet det endnu 1000 ringere dersom ieg icke var kommet imellem; Imidlertiid maatte ieg med uforrettet sag reyse hiem igien, og kand ieg icke negte at ieg herved blev noget fortabt, dog søgte ieg at sætte mit Sind i Rolighed igien ved eftertancke om at intet skeer uden efter Guds allviise *direction*, hvormed ieg burde være fornøyet, sluttede og at det maatte være Hands behagelige Villie at ieg skulde være og blive min Sl: Faders *Successor*, og at hand ved *Nyekiøbings Apothecke* ligesaa vel kunde opholde mig som hand hafde opholdet min Sl: Fader derved, *item* at Guds Frygt med Nøysomhed var een stor Vinding, dog fattede ieg derover een temmelig *degout* for *Kiøbenhafn*, saa at ieg icke hafde lyst til at komme der i 15 Aar derefter, ja da min Salig Farbroder, som var een *Directeur* for *Weissen* huuset, sidst i dette samme Aar lod mig underhaanden vide at der skulde oprettes et *Apotecke*, og at mand dertil søgte een dygtig *Apotecker* imod 300 Rdlr aarlig Løn foruden Løn for Svendene og Kostpenge for de behøvende Svenne og drenge samt andre fornødne Folck, og derfor forespurdte sig om ieg hafde lyst dertil, da hand vilde stræbe og haabede at kunne skaffe mig det, *refuserede* ieg det aldeles, og tackede allene for hands gode omsorg for mig.

Dend 8 *November* udi dette samme 1731te aar velsignede Gud mig og min Kiære Hustrue udi vores Ægteskab med een ung Datter, som ved hendes hellige Daab blev kaldet *Karen* efter min fromme Sl: Moder; . . . . . . Denne vores liden Datter blev baaren til Daaben af hendes Beste Moder *Mad: Bodel Catharina Wichmands*, Min Kones K:

Faster Mad: *Fritzger* holdt *Christen* huen, og ellers vare Faddere Jomfrue *Catharina Malene Smidt*, Hr: Borgemester *Claus Flindt*, min K: Broder Hr: *Hans Seidelin* og min Kones K: Broder *Mr: Hans Wichmand.*

Udi Sommeren anno 1732 besøgte Kong *Christian* dend Siette *Falster* tillige med sin Dronning *Sophia Magdalena*, samt *Princesse Sophie Hedevig* og een deel høye Herrer og *Damer*, dette var og dend sidste gang vort *Nyekiøbings* Slot hafde dend ære at *logere* een Dansk Dronning, som mand dog dend gang icke tænckte det skulde blive; Til det Kongl: Herskabs ankomst hafde nogen af *Nyekiøbings* Indbyggere, hvori blant og ieg var, ladet een liden smuckt udziret ære-Port oprette ved enden af Dammens *allee*, hvor igiennem det Kongl: Herskab *passerede*, og ved Porten stode 6 kiønne unge drenge, hvoraf *Conferentz* Raad *Flindt* var dend eene, som dend gang *frequenterede Nyekiøbings Latin*ske *Schole*, hvilcke min Sl: Svieger Moder alle efter mit forslag hafde udvalgt og udpyntet med hvide Skiorter, røde Baandsløyfer og Krandse paa hovedet, og de hafde hver een smuck Kurv under armen med blomster, hvoraf de, idet de løb for Kongens Vogn fra æreporten til dend inderste Slotsgaard, immer bestrøede Veyen, og da Herskabet steeg ud af Vognen, *posterede* sig 3 af dem paa hver side, hvor de med et udvæltede alle de blomster de hafde tilovers i deres Kurver, som det Kongl: Herskab fandt allernaadigst Behag udi; Om Aftenen sildig hafde Amtmanden *Etats* Raad *Landorph* ladet forsamle 50 smaae Baade een miil Veys neder i Fiorden lige for *prospecten* af de Kongl: Gemacker, hvilcke Baade i et par timer immer maatte roe imellem hinanden hid og did, og bestandig blusse med halm, som saae gandske artig ud, og giorde saa god *effect*, at det Kongl: Herskab selv syntes at det

i blant *præsenterede* Deres Navne, Herskabet blev her icke længer end 3 paa 4de Dag og efter at Kongen hafde mynstret *Cavailleriet*, *retournerede* de igien til *Hirschholms* Slot.

Samme Aar i *Octobr:* Maaned fick det *Brockenhus*iske *Cavaillerie Regiment*, som laae her i de 2de Kiøbstæder og paa de Kongl: Gaarde i *Falster ordre* at flytte til *Fyen*, og de Kongl: Gaarder bleve igien bortforpagtede, hvorved ieg tabte een anseelig deel af min Næring, dog blev det icke derved, thi denne Forandring gav og anledning at ieg mistede min K: Svieger Fader, som ieg haabede at have Raad og Daad af endnu i mange Aar; Hand blev *brouilleret* med *Major Linstou* over een Afreigning de hafde sammen, og ærgrede sig saaledes over *Majorens* urimelighed, at hand faldt i een heftig Galde Feber, som tog ham bort i hans 55tyvende Aar fra Hustrue og 8 Børn, nemlig 6 Sønner og 2de Døttre, og endnu een Datter, som min Svieger Moder blev forløst med da de pickede hands Liigkiiste til; Dette var et Sørgeligt og beklageligt Døds Fald, i sær for hands egne efterladte, men hands død blev og i almindelig høyt beklaget af alle, thi alle elskede ham formedelst hans *Christe*lige og oprigtige omgiengelse med alle; Megen Besværlighed foraarsagede dette Døds Fald og mig og min K: Svoger *Mr: Hans Wichmand*, thi ingen af Børnene uden vi allene kunde synderlig gaae min K: Svieger Moder til haande, og der var temmelig Vidtløftighed i Boen formedelst uden og Indenlands Gield, skiønt der og var *Valuta* dertil, og temmelig vel til overs, som dog formedelst Børnenes Antall, da min Svieger Moder et par Aar derefter skiftede med dem ved Sam Frender, icke kunde strecke sig videre end at een Søn fick i Arv 1000 Rdlr, og een Datter 500 Rdlr.

1733. *Anno* 1733 d: 13 *April* nedkom min K: Hustrue igien lyckelig og vel med een Søn i Barsel Seng, som i den hellige Daab efter min K: Salig Fader blev kaldet *Friderich*; hand blev baaren til Daaben af min K: Stif Moder *Maren Hov* Sl: *Friderich Seidelins*, *Christen* huen blev holden af min ældste K: Broders Kiæreste *Mad: Sophia Dorothea Seidelin* og min Kiærestes Søster Jomfrue *Mette Christina Wichmand*, Ellers vare Faddere Hr: *Jens Winther* Sogne Præst i *Nysted*, Hr: *Hendrich Smidt* og Mr: *Lars Poulsen Martner*; Denne Søns Fødsel var os glædelig, men hand persede siden mange taare af vore Øyne inden hand døde.

1734. *Anno* 1734 d: 12 *Maij* velsignede Gud os atter i vores Ægteskab med een Datter, som ved hendes hellige Daab blev kaldet efter min Kiærestes K: Moder *Bodel Catharina*, og var hun vores første Datter af det Navn; Ritmester *Ellermanns* Frue *Cristine Ellermann* bar hende til Daaben, Madame *Dorothea Catharina* Sl: Huusfoged *Wæbes* holdt *Christen* huen tillige med Jomfrue *Elisabeth Catharina Fugl*, Ellers vare Faddere Hr: Ober-Førster *Conrad Runge*, Kongl: Huusfoget og Tolder *Thomas Wilradt* og Kongl: Bygmester i Falster *Christian Fritzger*, Men denne vores liden Datter glædte os icke længe ved sin nærværelse, thi an: 1736 d: 20 *April* behagede det Gud at bortkalde hende fra os til sit himmelske Rige.

1735. *Anno* 1735 d: 1 *Junij* blev ieg og min K: Hustrue atter af Gud velsignede med een ung Datter, som ved Daaben efter min K: Stif Moder og min Sl: Far-Moder blev kaldet *Maren Sophia*; Hun blev frem baaren til Daaben af Høy Ædle og Velbaarne Frue *Dorothea von Harstall*, Sl: Hr: Obrist *Lützous* Efterladte, som hafde været Hoffmesterinde ved det Kongl: Hoff, *Christen* huen blev holdet af Proustinde *Charlotta Sophia Flindt* og Jomfrue *Anna Mette Flindt*,

Frue *Majorinde Ellermans* Datter, Ellers vare Faddere Hr: *Baron de Friisen*, Hr: *Justitz* Raad *Hein* og min Kiærestes Søsters Mand *Sr: Knud Pedersen Selling.*

Udi dette samme Aar *resolverte* min K: Svieger Moder at indtræde udi Nyt Ægteskab med Hr: *Justitz* Raad, Lehns *Secretaire* og *Assessor* i Høyeste Rætt *Rasmus Rasmussen,* og holdt Bryllup med ham paa *Engestofte* Gaard, af hvilcken *Mariage* ingen anden Fordeel hende og hendes *Familie* kunde flyde end at hun blev Frue, men paadrog sig tillige megen Sorrig og Bekymring, hvorfor ieg og af ald magt raadte hende derfra, men ieg merckede nock underhaanden at hendes Brødre Hr: Proust og Borgemester *Flindt* icke vare derimod; Vel gick det meget glædelig til i Bryllups Tiden, men efterveerne fulgte snart paa, thi hun maatte strax sælge sit beste Sølv, og videre skaffe penge til hands Gields Betalning, indtil af de 7,500 Rdlr, som hende ved Skiftet efter hendes Sl: Mand var tilfalden, og stod i *Engestofte* Gaard, icke var meere tilovers end 1000 Rdlr, samt Besætningen og *Meublerne* paa Gaarden, hvilket lidet det nu var høy tiid at holde paa, hvorfor hun ved dend bekiendte *Mad: Wulff* fick udrettet hos Geheime Raad *Holstein* at *Rasmussen* efter Kongl: Befaling maatte foreene sig med sin Frue saaledes at hand afstod ald *prætention* paa *Engestofte* Gaard og de 1000 Rdlr som derudi endnu vare i Behold, saa vel som paa Besætningen og *Meublerne* for sig og sine til sin Frue og hendes Børn allene, paa det de deraf kunde have nogen slags ophold, hvilcken afstaaelse blev af Kongen *confirmeret* og siden læst ved alle Retter; Det var og sandelig een stor lycke at dette saaledes blev bragt i rigtighed, thi da Kornet i de Aaringer begyndte at komme i nogen bedre priis, og Landgodserne derved i meere anseelse og Værdie, saa sad hun ved

Gaarden, og opfødte, skiønt kummerlig nock, alle sine umyndige Børn, som alle ere komne anseeligt og *honnet* frem i Verden, idet 2de af Sønnerne bleve Sogne Præster og een *Doctor Medicinæ*, hvilcke alle 3 nu ere døde, og af de 3de øvrige Sønner er een *Capitain* i Søe *Etaten*, den anden *Major* ved Land *Etaten* og dend yngste er nu *Etats* Raad, Lands Dommer og *Proprietair* til 3de Herre Gaarder; Dend yngste Datter giftede hun og med Proust *Suhr* i *Kiøbeløv* som nu begge ere døde; Selv blev hun ved hendes Mands *avancement Conferentz* Raadinde inden hun døde, og da Gud bortkaldede hende herfra levede endnu alle hendes 9 Børn, som fick til Arv efter hende een Søn 800 Rdlr og een Datter 400 Rdlr, dog fick dend yngste Søn dend beste Arv, thi hun hafde nogle Aar tilforn med hendes andre Børns *approbation* sluttet een Leye og Kiøbe *Contract* med ham om *Engestofte* Gaard, som efter hendes Død skulde skiødes ham for 15000 Rdlr, hvilcken efter nu værende priis er dobbelt saa meget værdt, og vel var det at dette var skeedt, thi det er altiid got, at een i een *familie* kand hielpe de andre trængende naar samme ellers og har Villie dertil, hvilcket hand viser hand haver, thi hand *vigilerer* for sine trængende Sødskende og deres Børn, og stræber at hielpe og befordre dem af alle kræfter; Førend min Sl: Svieger Moder fick den ommelde Foreening med hendes Mand i Rigtighed, anmodede baade hand og hun mig saa vel som Svoger *Sølling* ofte at vi vilde tage imod *Engestofte* Gaard for 12000 Rdlr, og det hafde bleven *profitabelt* for os, om nogen af os hafde *resolveret* dertil, men skadeligt for de andre Børn, Saa mand maae sige at dend gode Gud, hvilcken hun som et oprigtigt Guds Barn allene forlod sig

paa, bestyrede ved alle hendes Viderværdigheder alting for hende til hendes og hendes Børns beste.

Anno 1736 Døde Borgemester *Flindt*, som efter *Cavailleriets* bortflyttelse hafde forpagtet dend Kongl: Gaard *Cortzelitze* paa 8 Aar, hvoraf de 4re Aar ickun vare forløbne; Og som ieg een tiid lang maatte fornemme at *Apoteckets* Indtægt aftog deels formedelst Rytteriets Bortgang, deels ved det at Folck efter haanden lagde sig efter at *destillere Aquaviter* af Korn brendeviin, og selv at bage Sucker brød og *Macroner*, og at sylte alle slags Frugter *etc.*, som mine Svenne vare saa utroe at lære dem, paa hvilcket alt *Apotecket* forhen hafde haft temmelig afgang, deels og fordie ieg paa dend tiid, saa vel som ald min tiid derefter fick een sterck *antagonist* udi *Apotecker Hoffman* i *Mariæboe*, som var først min Sl: Faders Svend, og derefter blev *Provisor* i *Mariæboe* hos *Regiments* Feldsker *Hollænders* Encke, hvis Mand hafde faaet Kongl: tilladelse at kiøbe og vedligeholde det *Apotecke* i *Mariæboe*, som afg: *Dr: Fischer* hafde oprettet, og da *Hoffman* som *Provisor* var kommet Enken for nær, maatte de ægte hinanden og hand fick derpaa Kongl: *Confirmation* at være *Apotecker* i *Mariæboe*, hvorefter hand med ald magt stræbte at trycke saa vel *Nyekiøbings* som *Nackscovs Apotecker* og at locke deres Kunder til sig, i det hand idelig giorde *præsenter* rundt omkring af gode *aquaviter*, *Morseller*, Røgelser *etc:*, endskiønt ieg icke troer hand udrettede andet derved end at giøre andre og sig selv skade, thi Tilstanden efter ham var ickun gandske maadelig; *Doctorerne*, een efter anden, vidste hand og at bringe paa sin side, saa ieg icke saae een *Recept* fra dem. Formedelst disse og andre Aarsager blev ieg anlediget at *Speculere* paa om ieg ved nogen anden Vey foruden *Apotecket* kunde

paa een ærlig maade erhverve noget meere til min og min tilvoxende *familiës Subsistence*, og derfor tillige med *Sr. Iacob Lind* paatog mig at *prosequere* de øvrige 4 Aar af afg: Borgemester *Flindts* Forpagtning, Men det vilde icke saaledes lyckes at ieg fandt nogen Fordeel derved, thi ingen af os forstod ret avlingen, Gaarden var fraliggende, bønderne pløyede slet for os saa vi fick lidet Korn, og desuden var Kornet i de Aar i saa slet priis at ieg *anno* 1738 solgte min andeel af Hvede, Rug og Byg, 50 Tønder af hvert slags over hovedet for 1 Rd[lr] 8 ß tønden, saa at ieg i de første 3 Aar tabte paa min halve andeel 800 Rd[lr]. Men sidst i *an:* 1739 merckede ieg at Kornet vilde stige, hvorfor ieg tog min deel af det Aars Grøde, som dog kun var ringe, til mig selv, og derpaa indfaldt dend haarde Vinter 1740, hvorefter ieg i Foraaret solgte min part af Kornet saa vel, at ieg fick ald min forrige Skade oprettet, saa ieg hvercken vandt eller tabte ved denne Forpagtning, hvilken ieg, da nu Aarene vare ude, *quiterede.*

Udi dette Aar hafde ieg igien een Fristelse om at være Borgemester i *Nyekiøbing* af Hr: Stifts-Amt Mand *Neve;* hand gav mig i dend henseende een *visite,* og *proponerede*, at som Borgemester *Hammer* daglig blev skrøbeligere og meere forfalden, saa at mand nock saae hand icke længer kunde leve, saa ønskede hand gierne at kunde udsee sig i tide een brav, reedelig og *sufficant* Mand til Embedet igien efter *Hammers* død, og vilde hand derfor forespørge sig om ieg icke ved faldende *vacance* vilde paatage mig dette Embede, lovede og derhos at *soutenere* mig i alle muelige maader derved, men ieg betackede mig ærbødigst og *refuserede* det aldeles.

Etats Raad *Landorph* blev i dette Aar angrebet af sine *Creditorer*, hvortil vel deels een slet huusholdning

var Aarsag, deels og dend slette Tilstand *Proprietairerne* i de Aaringer bleve bragte udi ved Kornets vedvarende ringe priis, *Princesse Charlotta Amalia* tog ved Rætten hands store Gods *Baades* Gaard til sig, og andre *Creditorer* hands *Meubler*, Men det værste var at hand i sin Nød hafde udgivet een falsk *Obligation* til *Nyekiøbings Latin*ske *Schole*, som gav anledning at Kongen lod ham ved *General Fiscalen* tiltale for een *Commission* i *Kiøbenhafn*, hvor hand blev dømt fra Embede, ære og Værdighed, Dog erhvervede hand sig efter et par Aars Forløb opreisning i henseende til ære og Værdighed; Men at ieg her melder derom er Aarsagen at hand og efter Pandte *Obligation* var bleven mig 533 Rd^{lr} 2 ß skyldig, og herom kom ieg i *dispyte* med *Regiments* Skriver *Buchalff*, som giorde *prætension* paa een deel af Pandtet, hvorover ieg for at undgaae *proces* maatte forlige mig med ham og nøyes med 300 Rd^{lr}, saa ieg tabte 233 Rd^{lr} 2 ß, dog fick ieg endnu herfor af *Landorph* det Engelske Stue uhr som staaer i min Stue, saa ieg kand sige at dette uhr koster mig 233 Rd^{lr} 2 ß, som er vel Dyrt.

. . . .

Gud velsignede i dette Aar atter mig og min K: Hustrue d: 25 *Septembr:* med een ung Søn som blev baaren til dend hellige Daab af sin Mor-Moder nu Frue *Etats*-Raadinde *Rasmussen*, og kaldet *Berthel* efter sin Sl: Mor Fader, *Christen* huen blev holdet af min Kones K: Søster Mad: *Mette Christina Sølling* og Jomfrue *Sara Margretha Holm*, Ellers vare Faddere Hr: *Jørgen Busch Residerende Capelan* i *Nyekiøbing*, Hr: Raadmand *Edvard Hinckeldey* og Hr: *Hans Hendrich Hinckeldey*.

Da ieg forrige Aar efter Hr: Stifts Amtmand *Neves* tilbud icke vilde tage imod Borgemester Embedet, har det

1737. i dette 1737te Aar og siden icke feylet paa *persuasioner* og tilskyndelser af gode Venner som *Conferentz* Raad *Rosenørn* og *Etats* Raad *Scheffer etc:* til at ieg skulde søge een *Rang,* især paa dend tiid da alle *Apoteckere* i *Kiøbenhafn* fick Rang, og een deel *Apoteckere* i *Provincerne* i *Dannemarc* og *Norge* nød samme Kongl: Naade, thi disse gode Venner undte os saa vel at de gierne vilde haft os ud af Borgerstanden i *Rang* Selskabet; Men dertil har ieg icke kundet fatte nogen *inclination,* og det formedelst adskillige Aarsager, thi 1) har ieg altiid ringe agtet ald *Rang* som icke fulgte med Embedet, og med *Apotecker* Standen kunde ingen synderlig *Rang accordere.* 2) hafde mine temmelig mange Børn, som levede dend tiid, til hvis fremdragelse i *Rang* Standen udfordredes saa meget meere, afholdet mig derfra, og 3) har ieg altid holdet for at een *honnet* Borgerlig Stand var dend roligste og beste stand af alle, hvorfor ieg bestandig er blevet i min *Circul,* heldst da Gud hafde givet mig een fornuftig Kone, som billigede mine *raisons,* og ligesaa vel som ieg elskede meere at kaldes ærlig end velbyrdig.

1738. Anno 1738 d: 9 *Januar:* glædede Gud igien mig og min K: Hustrue med een ung Søns Fødsel, som efter min Sl: Far Fader, min K: Farbroder, og min egen Broder blev kaldet *Hans;* hand blev baaren til dend hellige Daab af Frue Stifts Amtmandinde *Neves, Christen* huen blev holden af Frøcken *Sophia Hedevig v: Lützou,* og ellers vare Faddere Hr: Proust *Flindt, Rector scholæ Mag: Peder Ivensen, Regiments* Skriver *Peder Henninsen Buchhalff* og Stifts Amtmand *Neves* Fuldmægtig Hr: *Friederich Green.*

Samme Aar d: 9 *Maij* hensov min Sl: Stif Moder -en *Hov* Sl: *Friderich Seidelins* Salig i Herren, efter at sine (fde levet 55 Aar og 3 Maaneder, og blev hendes

Legeme meget hæderligen begravet og nedsat i *Nyekiøbings* Kirckes *Chor* hos hendes Sl: Mands; hendes Liig Prædicken forrettede Velærværdige Hr: *Johannes Burserus* i Hr: Proust *Flindts* Svaghed efter hendes Begiering. Udi hendes *Ægtestand* med min Sl: Fader gav hun ham formedelst hendes Guds Frygt, Flittighed Sparsommelighed og omsorg for hands Børn, samt for hendes kierlige Omgiengelse og bistand udi hands mange Svagheder ofte anledning til at tacke Gud, som udi hende hafde beskiæret ham een Troefast Ægte Fælle og hands Børn een kiærlig Moder; Hendes Encke Stand fremdrog hun meget kummerlig, thi hun hafde et tungt Sind og et svagt Legeme, hvorfor hun og itide beskickede sit huus, og efter Kongl: erholdet *Facultatem Testandi legerede* af sine Midler til Gudelig Brug 1000 Rdlr, nemlig til *Nyekiøbings* Kircke 200 Rdlr, til dend *Latinske Scole* 200 Rdlr, og til fattige Encker 600 Rdlr, hernæst og til sine Søstre og Søstres Børn 1000 Rdlr, Til sin Søster Datter *Sara Margretha Holm*, som hun selv hafde opdraget, i Besynderlighed 1000 Rdlr foruden Linnet, Senge og Sengeklæder, Guld, Sølv, Gangklæder og andet af ligesaa høy Værdie, fremdeles til min K: Broder Hr: *Hans Seidelin* 1000 Rdlr, til min K: Broder Hr: *David Seidelin* 1000 Rdlr, og endelig til min og mine Børn efter min Død det øvrige, der beløb sig til 4,300 Rdlr, Til hvilcket at fuldbyrde hun udnævnte mig som *Testamentets Executor*. Hun hafde selv haft med min Sl: Fader 2de Sønner og 1 Datter, men de vare forhen alle døde af Smaae Kopper.

Anno 1739 d: 6 *April* blev min K: Hustrue atter lyckelig forløst med een ung Søn, som ved hands hellige Daab efter min Sl: Farmoders Fader og min K: Broder blev kaldet *David*; han blev baaren til Daaben af *Mad:* 1739.

Anna Catharina Sl: Huus Foged *Wilradts*, *Christen* huen blev holdet af *Mad: Lars Poulsen Martners*, og Jomfrue *Mette Christina Flindt*, Ellers vare Faddere Hr: Huus Foged *Wilhelm Nolte*, *Sr: Jacob Lind* og *Mr: Hans Christian Fritzger*; . . . .
. . . .

Da vore Børn efter haanden nu begyndte at voxe til, og behøvede een god Skolemester, sendte vor Herre os een *Student* ved navn *Rasmus Kleinholdt* hertil Byen, som var *dimitteret* her fra *Scolen*, og var ret oplagt til det Arbeyd, ham toge *Regiments* Skriver *Buchhalff*, Raadmand *Hinckeldey* samt hands Broder og ieg først an til vore Børn allene imod aarlig *salarium*; Vel blev hand et Aars tiid derefter tillige Første *lectie* hører i dend *latin*ske *Scole*, men blev dog ved fremdeles at *informere* vore Børn i de frie timer fra *Scolen*, det varede ey heller længe førend hand forlod hører Embedet igien, giftede sig med Hr: *Busches* Broder Datter, og gav sig til at holde offentlig Danske *Scole* her i *Nyekiøbing*, hvorved hand og blev til sin Døds dag, skiønt hand tilsidst og blev Regne Mester ved dend *Latin*ske *Scole*; hand var een meget nyttig Mand for Byen; thi hand lærte Børn at læse, skrive, Regne *Christen*dommen og *Latiniteten*, udi hvilcket alt hand var saa arbeydsom og beqvem som ønskes kunde; Mine Børn bleve derfor alle bestandig under hands *information* indtil de ældste 2de Sønner *Friderich* og *Berthel* bleve sadte i dend *publicque Latin*ske *Scole*, hvor dend første kom i 3die og dend anden i 2den *Lectie*, og ligeledes de andre vore Børn indtil de kom til *Confirmation*.

1740. *Anno* 1740 d: 1 *Junij* velsignede Gud os atter med een ung Datter, som i dend hellige Daab efter min K: Svieger Moder blev kaldet *Bodel Catharina*, og er dend

anden Datter af dette Navn; hun blev baaren til Daaben af Proustinde *Flindt*, *Christen* huen blev holden af *Mad: Ædvard Hinckeldeys* og *Mad: Hans Hendrich Hinckeldeys*, Ellers vare Faddere Hr: *Controleur Mulvad*, *Sr: Hans Martner* og *Mr: Abraham From*. . . . .

Til *Nykiøbings Apotecke*, som et Hoff *Apotecke* for Encke Dronningerne naar De i forrige tider opholdt sig her, var af Dronningerne bleven tillagt aarlig 10 Skovlæs Brende til Kull, hvilcket mine *antecessorer Apotecker Hartman*, *D. Böhme* og min Sl: Fader i ald deres tiid hafde nydet og ieg ligeledes indtil dette Aar 1740, da der ved *Rente Cammeret* blev foretaget een *reduction* udi *Falsters* Skov Rulle, ...

. . . .

Dend fordervelige Qvæg Sygdom yttrede sig første gang her i *Falster* udi dette Aar 1740, og *grasserede* meget sterckt, 3 à 4 Aar efter at den hafde *cesseret*, kom dend igien, og atter een 4 Aars tiid derefter indfandt dend sig 3die gang, alt med lige heftighed, ieg mistede hver gang alt mit Qvæg paa min stald paa 1 à 2 stycker nær, saa ieg og har haft min deel af denne plage og dends Virkninger ved anden sygdom og *malheur* har ieg og forliist adskillige stycker, saa ieg nock kand reigne tallet af det ieg efter haanden har mistet til hen imod 50 stycker; Siden bemeldte 3de første gange er vel denne Syge udbrudt hid og did her i Landet, men Gud skee lov icke taget saadan overhaand.

Ved det Qvæg Sygen i dette Aar saaledes som meldt er tog over haand her i Landet, og ieg fornam at Tællen steg til 14 ℔ L℔ i *Kiøbenhafn*, faldt ieg paa dend *speculation* at indkiøbe een *qvantitet* af det døde Qvægs Tælle, hvoraf her var nock at bekomme, i dend tancke at *pr* til

tere noget derpaa, saa ieg virckelig fick indkiøbt for 300 Rdlr deraf, Men det varede icke længe førend Tællen ved tilførsel til *Kiøbenhafn* fra *Irland* og andre stæder kom i forrige priis igien, saa ieg intet kunde afsætte, men maatte forbruge dend altsammen selv udi mit eget huus i een deel Aar efter hinanden, hvorved og Rotterne fick deres deel; og saaledes er det immer gaaet mig med alt hvad ieg udenfor mit *Apotecke* har vildet foretage mig. Een gang prøvede ieg og at være Med *interressent* i *Consumtions* Forpagtningen her i *Nyekiøbing*, men derved var og intet at hente. Endelig faldt ieg paa at blive *Interessent* udi de *Kiøbenhafn*ske *Compagnier*, og kiøbte derfor ved *Auction* 2¼ *Actie* i det forrige *Westindi*ske *Compagnie*, men det varede icke ½ Aar, førend Kongen tog *Compagniet* og *Colonierne* til sig, og saa tabte ieg 250 Rdlr derved, skiønt Kongen intet *profiterede* derpaa. Da det almindelige handels *Compagnie* 1747 blev oprettet, stormede alle dertil, og ieg tænckte ieg var bleven lyckelig, at ieg derudi og fick 2de *Actier*, men dette var det ulyckeligste *Interessent*skab, thi dette *Compagnies* handel blev meget daarligen eller uredeligen *administreret*, De udredede aarligen over 30 store Skibe til handelen, og dog fick mand i nogle og Tyve Aar aldrig een skilling til udbytte, saa at da Kong *Christian* 7de endelig tog *Compagniet* til sig, hafde ieg i det mindste tabt 2200 Rdlr derved. Siden fick ieg 2de *Actier* i dend Kongl: *Bancque*, og det var det beste af alt det andet, men Kongen tog og snart *Bancquen* til sig selv, og saa hafde dend fordeel ende, dog *profiterede* ieg nock 300 Rdlr derved. Jeg kiøbte og ved *Auction* efter min *Cousin Conferentz* Raad *Seidelin* 1 *Actie* i det forrige *Asiat*iske *Compagnie* for 2,800 Rdlr, for hvilcken ieg nu har 3de Actier i dette *Asiat*iske *Compagnie*, beregnet til 500 Rdlr

hver, men disse *Actier* har nu paa nogen tiid gieldet 800 Rd[lr], ieg har og forhen oppebaaret meere udbytte heraf end dend *ordinaire* Rente kand være, saa ieg herved ingen skade har lidt, men *profiten* bliver vel icke heller stor, som Tiden vil lære og viise om *Actierne* vil stige eller falde, der alt *dependerer* af Skibenes lyckelige eller ulyckelige Reyser; udi de 2de sidste Aar har det icke tegnet til lycke for dette *Compagnie*, formedelst adskillige indløbne *fataliteter* og ulycker, som Gud i Naade fremdeles afvende!

Anno 1741 velsignede Gud os atter i vort Ægteskab 1741.
med een liden Datter d. 7 *August*, som i dend hellige Daab efter min K: Hustrues og min Mor Moder blev kaldet *Anna Mechtele*, hun blev baaren til Daaben af Hr: *Etats* Raad *Rosenørns* Frue *Eva Margaretha Grüner*, *Christen* huen blev holden af Hr: *Jørgen Busches* Kiæreste *Madame Anna Henrietta Flindt* og hendes Søster Jomfrue *Johana Claudia Flindt*, Ellers vare Faddere Hr: *Peder Lottharius Mohr v: Waldt* Sognepræst for *Iderstrup* Meenighed, Hr: *Johannes Burserus* Sognepræst for *Weggerløse* Meenighed og Herr Raadmand *Wilhelm Kruuse.*

Anno 1743 Saae det ud til Kriig med *Sverrig*, men 1743.
Gud afvendte det naadelig, skiønt *excessives summer* af *Dannemarc* paa *præparatorierne* dertil vare anvendte; *Sverrigs* Konge *Friderich* 1st, som og var Land Græve af *Hessen*, døde uden Arvinger, og vor *Minister* i *Sverrig General Grüner* var ved kostbare *Negotiationer* blevet Eenig med de fleeste af de *Svenske* Stænder om at udvælge vores *Cron Printz* til deres Konge, til hvilcken Sag at *poussere*, og ventelig tillige at faae Regieringen i *Sverrig* forandret, 40000 Mand Danske *Troupper camperede* ved *Kiøbenhafn* og skulde *transporteres* til *Sverrig*, Men da det kom til

Valget, *prævalerede* Adel Standen, og de andre Troeløse Stænder faldt fra igien, saa at Tronfølgeren i *Rusland* først blev udvalgt, og da hand icke vilde imodtage *Cronen* udvalgte de *Svenske* hands Fetter Biskopen af *Eutin*, saa at mange Tønder Guld, om icke *Millioner*, som vi paa denne Sag hafde anvendt, bleve unyttigt spildte, thi *Sverrig* som dend tiid var i Kriig med *Rusland*, giorde hastig Fred med dem, og fick *Rusland* til at *mediere* Fred imellem os og *Sverrig*, saa at alting kom i Rolighed igien, og vi med stort Tab og uforrettet Sag maatte lade vore *Troupper marchere* i deres *quarterer* igien. Ved denne leylighed kunde de *Norske* Folck, som vare komne herned at formeere Armeen ved *Kiøbenhafn*, icke for Vinteren blive *transporterede* til *Norge* igien, hvorfor vi i *Octobr:* fick her i *Nyekiøbing* 500 Mand deraf i *Garnison* tillige med deres Obrist *Segelcke* og *Regiments quarteer* Mester *Schnell*, hvilcke begge *logerte* hos mig, dog for betalning, og til *Soldaterne* giorde ieg *leverance* af *Medicamenter* for 120 Rdlr, saa denne ind*quartering* icke just var mig til skade. Een artig Samtale hafde ieg med denne Obrist *Segelcke* ved hands ankomst at *logere* i mit huus, thi hand spurdte mig om ieg hafde Kone og Børn, og da ieg svarede ham at ieg hafde Kone og 7 levende Børn, og ventede det ottende med første, sagde hand Nu Nu det er icke saa mange, hvorfor ieg maatte spørge ham om hand hafde meere, og da hand svarede mig at hand med egne og Stifbørn hafde 18, som alle vare hiemme paa hands Gaard i *Norge* undtagen een som seylede paa lange Reyser, og dend hand her hafde med sig, maatte ieg videre spørge, om hand med saa stor een *familie* kunde subsistere af sin Gage, hvortil hand svarede, Naar ieg er hiemme paa min Gaard kand ieg med mine Børn leve af 200 Rdlr om Aaret, hvilcket

forundrede mig saa ieg sagde da priiser ieg mig lyckelig at ieg har faaet Hr Obristen i mit huus, og ieg skal icke slippe dem førend De lærer mig ret denne huusholdnings Konst; Men hands *Oeconomie* var ey for mig *practiquable*.

. . . .

Anno 1746, Efter at ieg nu i 15 Aar icke hafde været i *Kiøbenhafn*, *resolverede* ieg at see dend een gang igien, og at tage min K: Kone med mig for at viise hende allevegne omkring, saa vel i som uden om *Kiøbenhafn*, dernæst og at tage til *Fyen* for at besøge vore Brødre, heldst da vi hafde lovet min K: Broder i *Gamtofte* at min Kone skulde komme og bære det Barn til Daaben, som hands Kone ventede sig i Barsel Seng med, saa fremt vi saaledes kunde passe tiden at det kunde lade sig giøre; Reysen blev da herefter anstillet, og vort *dessein* lyckedes; Vi tog da først til *Kiøbenhafn* med een *Chaise*, som vi hertil hafde ladet komme fra *Kiøbenhafn* til *Wordingborg*, og bleve i *Kiøbenhafn* 10 à 11 dage. Et par dage efter vor ankomst kom høist Salig Kong *Christian* 6te Ridende over høybroe til Slottet med *Husarer* for sig og *Cavaillerer* samt *Gardes* til hest efter sig, men Selv saae hand ud som Dødens Billede, hvilcket vi af vort *Logiments* Vindever, som var ud til Stranden godt kunde see. Alle gode Venner beviiste os da megen Artighed, Min Kones Stif Fader *Iustitz* Raad *Rasmussen* sendte hende hver dag sin *Stats*-Karet at betiene sig af, hand var og selv een dag med hende paa *Kiøbenhafns* Nye Slot for at besee nogle af Gemackerne endskiøndt det Kongl: Herskab var paa Slottet, og ved dend leylighed fick hun at see Kongen med sin Dronning *Sophia Magdalena* og *Princessen* af *Culmbak* at stige til Vogns ved dend store Slots Trappe. Hun var ellers omkring at besee *Rosenborg* Slot, med Guld

Taffelet og alle andre der værende *Rariteter* og *antiquiteter* saa vel *Citadellet*, Floden, *Docquen*, samt Stadens skiønne Kircker, Gader, Torver og andet meere; Til Giest bleve vi indbudne og vel *tracterte* af *Justitz* Raad *Rasmussen*, *Justitz* Raad *Seidelin*, *Justitz* Raad *Fischer*, *Regiments quarteer* mester *Schröder*, Hoff *Apotecker Becker etc:* Frue *Mühlenphordt* tog og meget kiærlig imod os. Ilige maade leyede vi os paa nogle Dage een *Chaise* for at besee *Hirschholms* Slot, *Friderichsborgs* Slot, *Fredensborgs* Slot og *Helsingør* med *Cronborg* Slot og Fæstning, hvor *Commendanten* Hr: *General Brockenhuus* selv førdte min Kone omkring at besee alting efter at vi først hafde spiist hos ham til Middag. Derpaa reyste vi da til *Fyen*, med een Leye-*chaise* til *Corsøer*, og *passerede* først *Roschild*, hvor vi besaae Kircken og de Kongl: Begravelser, siden *Ringsted*, *Slagelse*, *Corsør* og Beltet, paa hvilcket et meget haardt Veyr med Lynet og Torden overfaldt os, til *Nyborg* og endelig til *Odense*, hvor vi *logerte* hos Hr: Biskop *Christian Ramus* og bleve vel modtagne, og af Hr: *Agent v. Westen* een dag med een skiøn *Concert* og een prægtig *soupe* tillige med een deel andre fornemme Folck *regalerede.* Men vi vare icke saa snart komne til *Odense*, førend der kom Bud fra min K: Broder med *relation* at hands Kone hafde giort Barsel, og med *ordre* at forhøre om vi icke vare ankomne, saa vi passede Tiden meget lyckeligen, hvorpaa min K: Broders Vogn afhændtede os og min Kone bar Barnet, hvorefter vi i een uges tiid *diverterede* os hos begge vores K: Brødre, og begav os saa paa Hiemreysen igien over *Faaborg*, *Svendborg*, *Toesinge Rudkiøbing* og videre til *Lolland* og *Falster*, hvor vi fandt alting vel, og hafde aarsag at tacke Gud, at os paa denne temmelig lange Reyse intet særdeles ont var vederfaret.

Anno 1747 blev *Nyekiøbings* Kirckes store Gang, som 1747.
min Sl: Fader forhen an: 1715 hafde ladet *renovere*, paa nye igien efter min Begiering hvittet og malet, hvelvingen udbedret, det nærmeste *Epitaphium* ved *Choret*, som var nedfaldet, igien oprettet, samt *Altar* Tavlen, Gitter vercket for *Choret* og Daaben saa vel som de andre *epitaphia* rensede og affeyede, saa og Knæfalds Bencken for *Alteret* beqvemmeligen indrettet, hvilcken *reparation* med *Stellage* efter Kircke Værgens *Sr*: *Jørgen Thuesens* Reigning og *qvitering*, som findes i mit *Chatoll*, kostede 100 Rdlr, som ieg og min K: Hustrue til Guds Ære med Glæde udgave og anvendte.

Udi dette samme Aar bragte ieg min K: Datter *Maren Sophia* til *Kiøbenhafn*, og sadte hende hos een brav Kone, dend bekiendte *Mad: Svenborg* for at oplæres i ald slags Syening, stickning, *brodering*, opsætning og andre Fruentimmer Artigheder, hvorudi hun og got tiltog, thi hun var af *naturen* vittig, og hun forblev der paa 3die Aar; ieg lod hende og imidlertid *informere* i *Musicquen* nemlig paa *Claveer* af *Organisten Musæus*, og i det tydske og Franske Sprog af dend berømte gamle Sprogmester *La Foret*, samt i *Dantzen* af *Mr: Brinckman*, og *profiterede* hun meget got i *Musicquen*, thi dertil havde hun stor *inclination*, men i Sproggene ickun saa vidt at hun vel temmelig got forstod dem, men icke færdig kunde tale dem. Dette hendes ophold i *Kiøbenhafn* kostede mig een skickelig og anseelig *Summa* nemlig over 600 Rdlr.

Paa dend samme tiid ieg førte denne min Datter til *Kiøbenhafn* forefaldt Høyst Salige Kong *Friderich* 5te og hands Dronning *Lovise* deres Salving udi *Friderichsborgs* Slots Kircke, hvorfor ieg tog derhen at see denne Høytiid, og det var i sandhed et *charmant* Syn; Vel var ieg icke

i Kircken ved Salvingen, endskiøndt ieg kunde kommet der dersom ieg hafde passet paa at følge med Hoff Prædickanten Herr *Bang*, men for trængsels skyld skiøttede ieg icke heller meget derom, Men ieg var i dend inderste Slots Gaard, og stod imellem 2de af Liv-*Garderne* til hest, som nu her til fods under *General Plesses Commando* paa begge sider indsluttede dend Vey det Kongl: Herskab *passerede* over Slots Gaarden til Kircken, og der kunde ieg meget nøye see Kongen og Dronningen at komme ned af dend aabne store Trappe, og *passere* mig til fods tæt forbie, hver med sin *suite* baade til Kircken og tilbage igien, hvilcken Vey var belagt med rødt klæde; Alting var meget prægtigt og tillige *compendieux*. Alle Ridderne af begge *Ordener* vare tilsagte at møde udi deres *Ordens Habiter*, som var een lang *Talar* af *Purpur* Fløyel for de blaae Riddere, og *aurora* Fløyel for de hviide Riddere, alle forede med *Hermelin*, og een hver hafde sin Guld *Ordens* Kiæde heftet uden paa *Talaren*, Deres inderste Klæder var *Romansk* Dragt af Guld og Sølv *moer* med een heel deel tresser og dusker belagt, og deres hatte som de hafde og holdt paa hovedet med store Feder buske udpyntede. Hertugerne af *Sønderborg*, *Glücksborg* og *Plöen*, vare som *Princer* af Kongl: Blod og *inviterede* at bievaane denne Fæst, og de mødte og i megen herlig *ecquipage*. Hoff *Cavaillererne* og høye Betienter hafde og paa det kostbareste ud*monderet* sig, saa intet fattedes. Først kom Kongens *suite*, som aabnedes ved 2de Kongl: *Herolder* og nogle Hoff *Fourerer*, dernæst kom 2de *Marchaller* som anførte een lang *suite* af de Kongl: Hoff og andre *Cavaillerer*, derefter igien 2de andre *Marchaller* som anførte alle *Dannebrogs* Ridderne, hvorpaa Kongen kom under een rød Fløyels med Guld *broderet* himmel baaren af 4 Geheime *Conferents*

Raader med deres *assistenter*, Kongen var klædt i sin *Cronings* Kappe, og inden til *Romansk* Dragt af *Drap d'or*, Kronen hafde hand paa hovedet, Sværdet ved Siden, *Septeret* i dend høyre og Æblet i venstre haand, Strax efter ham fulgte de 2de Hertuger af *Glycksborg* og *Plön*, og siden de blaae Riddere, hvoraf nogle bare *Cronings* Kappens Slæb. Ved Kircke *porten* blev Kongen modtaget af de 3de Biskoper som forrettede Salvingen. Et *quarteers* tiid derefter kom Dronningen med sin *suite*, nemlig først en deel *Cavaillerer* parviis, Dernæst Dronningen med *Cronen* paa hovedet under ligesaadan een himmel som Kongens, og blev hun ledsaget ved haanden af Hertugen af *Sønderborg* som var deyligt at see, thi Hertugen var een meget anseelig og kiøn Herre, og Dronningen een deylig *Dame*, hvorpaa fulgte alle Hoff og Riddernes *Damer* parviis herligen udsmyckede, og nogle af de Fornemste i blant dem bar Dronningens Slæb. At fortælle videre hvorledes de Kongl: *Regalia brillerte* af *juveler*, *item* hvorledes det vrimlede der af de Kongl: Hertugelige, og andre store Herrers prægtig *ecquiperede Pager*, *Lacquayer*, Løbere og andre *livree* Betienter er baade ufornødent og for vidtløftigt, thi det forstaaer sig selv. De Kongl: *Trompetter* hafde deres stæd paa *altanen* over Porten til dend inderste Slots gaard, og lode sig høre naar Herskabet *passerede* forbie, og paa *Canonade* feylede det ey heller. Efter at det Kongl: Herskab var kommet tilbage fra Kircken paa Slottet, slap ieg ind i Kircken, og saae endnu de 3de Bisper i deres sorte Fløyels *habit* for *alteret*, saa vel som Thronerne og de andre anstalter derudi, men ieg hafde derover nær blevet trycket ihiel, saa at Raadmand *Place* og ieg kom i et sterckt Mundhuggerie tilsammen fordie vi tryckede hinanden, ieg vilde derfor icke give mig ind i dend store

trængsel som der siden blev for at see Herskaberne ved Taflerne, men gick i dend stæd til Fiskmester *Schverman*, og spiiste mit gode Maaltiid med andre gode Venner som der vare samlede. Efter Taffelet blev dend stegte Oxe med sin fylding af alle slags andre og mindre *Creatur* givet til priis, og Rød og hviid Viin spranck af een net bygget *Stellage*, som oven til var ziiret med een høy *Pyramide*, og samme med mange Lamper *illumineret*, men i denne trængsel for at see dette vilde ieg ey heller *melere* mig, men da det var forbie førdte Hr *Schverman* mig igiennem een af Slottets Kieldere ud i een liden have bag ved Slottet mod Søen, hvor mand meget vel og roelig kunde staae og beskue det kostbare Fyrverck, som da ligeover for paa dend anden Side af Søen skulde *præsenteres;* Dette maae ieg tilstaae var værdt at see, det var baade meget prægtigt, og tillige ret grusom at ansee, og maatte ieg tilstaae at ieg endnu ikke hafde seet dets lige.

Dette samme Aars 3 *Novembr*: kom min Kiære Hustrue sidste Gang vel ned i Barselseng med éen ung Datter, Men skiønt Gud var saa god at skiencke os Barnet levendes, saa behagede det ham dog efter sit allviise Raad ved Døden igien at bortkalde det efter nogle timers forløb, og det saa uformodentlig og hastig at det icke kunde bekomme dend hellige Daab, hvilcket vel gick os nær til hierte, men vi tvifler dog aldeles icke at *Christus* hendes Frelsere jo i sit himmelske Rige kiærligen har annammet hendes Sjæl, som hand saa dyre ved sin hellige Død og Blod fra *Sathans* Rige har forløst. Hendes jordiske Levninger ere af os nedsadte i hendes For Fædres Grav udi *Nyekiøbings* Kirckes *Cohr*. Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet!

. . . .

. . . . saa vil ieg og melde noget om mine egne Svagheder, paa det dend *materie* kand være samlet; Da har ieg ald min levetiid været een Skranting, og ieg har ofte været Dødens *porte* meget nær, ved mange anfald af heftige *Catharral* og andre Febre, Et svagt Bryst har ieg stedse haft at drages med, og nogle Aar var ieg ilde plaget med et Tilfælde paa min Tunge, at *papillulæ nerveæ* paa begge sider af tungen langt ned i Munden vare stedse svolne og saarede, hvorimod ieg selv først brugte adskilligt som mig best syntes og siden *consulerede D: Hahn*, samt nogle berømte *Doctorer* og *Chyrurger* i *Kiøbenhafn* som *Wohlert* og *Schönheiter*, Men alt hvad ieg efter deres Raad *interne* og *externe* brugte var forgieves, indtil det omsider af sig selv efterhaanden meere og meere begyndte at aftage; Men Guds almægtige haand har hidtil immer reddet mig og holdet mig ved live indtil denne min høye Alder; dog har ieg i mine sidste 10 Leveaar bestandig været meget svagelig, og plaget med mange smertefulde tilfælde, ...
. . . . saa ieg nu hvercken kand taale at gaae eller kiøre, ja neppe at ligge, men maa næsten sidde bestandig, uden at tale om at alle Sindets og Legemets kræfter nu ere reent forsvæckede; Dog behager dend gode Gud endnu at opholde mig ved live, og er saa naadig i blant at forunde mig nogen lindring, Hand legge endnu denne Naade til alle de andre, at min K: Hustrue maae fremdeles leve med mig og lucke mine Øine, og samle os siden for sin Stoel og Throne, der at love og prise ham med alle udvalde for ald hans Barmhiertighed og Troefasthed i dend Salige Evighed!

Ved det at min K: Datter *Maren Sophia*, da hun opholdt sig i *Kiøbenhafn* hos *Mad: Svendborg*, ofte kom til Hoff-

Prædickanten Hr: *Bang*, faldt hun een gang af sig selv paa at bede ham, at hand vilde beviise hende dend godhed at antage hende til *Confirmation*, hvilcket hand, efter at hand hafde prøvet hendes Kundskab, icke afslog hende, men skrev mig til at min Datter hafde begiert dette af ham, og tilbød sig at det gierne kunde skee om det var med min Villie; ieg vidste tilforn slet intet deraf, men da ieg fick dette tilbud, tog ieg med tacknemmelighed derimod, og altsaa gick det i Guds Navn for sig i dette Aar
1750. 1750, og da det var overstaaet, berettede Hr: *Bang* mig det, og meldte tillige, at hand i det Kongl: Herskabs høye Nærværelse hafde lagt sig ære ind med min Datter; Men ved hendes hiemkomst fornam ieg nock at Sl: Proust *Flindt* fortrød derpaa.

Udi dette samme Aar giordè Høyst Salig Kong *Friderick* 5te ved Sommers tiid en *Tour* igiennem alle Rigets smaae *Provincer*, og kom altsaa og hertil paa *Nyekiøbings* Slot. Allevegne blev hand med allerunderdanigst Ærbødighed i modtaget, og følgelig belavede vi os og her derpaa, 12 *Interressenter* meest af *Civiles* Kongl: Betiente, hvoriblant og ieg, bleve eenige om at lade oprette een Æreport, og dette Arbeyd kostede een hver af os 24 Rdlr. Æreporten bestod af 3 *Portaler*, dend Mitterste var høy, og de 2de andre ved Siderne lavere, uden til var dend malet som hugne Kampe steen med Zirater paa sine stæder, over dend middelste *Portal* var Kongens Vaaben paa begge Sider anbragt med Vild Mænd om udhugget af Bredder smuck malet og forgyldet, ved ind og udkiørselen fandtes ved hver af siderne et stort Billede i *Niche*, som begge *præsenterede* Kongens *Symbolum*, oven paa denne *Portal* var een *Altan* med smuckt *Gallerie* omgiven og zieret med *Vaser* og urtepotter, hvorpaa fandtes vore beste *Mu-*

sici, over de 2de mindre portaler vare ved alle sider *Medaillons* opsadte, malede og forgyldte, og tegnede med under danernes ønske *vivat* Kong *Friderich* dend Femte, *vivat* Dronning *Lovise!* Inden til var dend mittelste *portal* vel beklædt med Enebær Riis, og een *Chrystall* Lyse *Crone* hængte midt under *portalens* himmel, de 2de mindre *portaler* vare og inden til med andet grønt beklædte. Ved Kongens ankomst *præsenterede Nyekiøbings* Borgerskab uden for Æreporten paa begge sider deres Gevær, og inden for *porten* stod paa høyre Side *Falsters* Præsteskab, og paa venstre Side alle *Civiles* Kongl: Betienter, hvoriblant og ieg var, som alle ved Kongens ankomst med dybt nedbøyede hoveder udviiste deres allerunderdanigste *reverence*, og af Kongen igien fick een allernaadigst helsen. *Canoner* vare plantede paa *Nyekiøbings* gamle Voldes nærmeste *Ravelin* saa og uden for Slottet, hvilcke til rette tiid lode sig høre. Kongen hafde icke sin Dronning med sig, men i blant de medfølgende Herrer vare Geheime Raad Grev *Adam Moltke*, Geheime Raad *Raben*, Geheime Raad *von Osten*, Grev *Knudt* og *Admiral Schindel* som dend gang førte Kongens jagt *Chalouppe* som *Capitain* i mellem *Provincerne*. Hands *Majestet* var ellers meget Naadig, Hand til'od alle og een hver af skickelige Folck at see ham spiise, og mand kunde *observere* at hands skarpe dog milde Øye Syn igiennem løb alle tilskuerne, Hand lod og ved Geheime Raad *Raben Nyekiøbings Magistrat* og Indvaanere tacke for deres udviiste allerunderdanigste *attention*. Een dag da der vare mange tilskuere ved Taffelet, talede Geheime Raad *von Osten* til dem fra Taffelet saaledes, Nu ere I vel meget fornøyede over at I har dend glæde at see Eders allernaadigste Konge nærværende hos Eder? men ingen hafde dend *hardiesse* at svare derpaa, hvorfor

von Osten igien blev ved og sagde, Er der ingen i blant Eder som kand svare, Hører I icke ieg spørger om I icke ere glade ved Eders allernaadigste Konges Nærværelse, Ønsker I icke at Gud vilda velsigne ham og lade ham leve i mange Aar med Eder? hvortil een Degn i *Önsløv*, ved Navn *Svisser*, med sin *ordinaire* Degne *Tone* svarede *Amen!* hvorpaa strax underhaanden blev efterspurgt hvem det var som svarede, og da Kongen og Herrerne fornam det var en Degn, *diverterede* de sig icke lidet derover. Ved Kongens afreyse til *Lolland* kom een *Matros*, som *agerede Constabel* ved de *Canoner* som vare plantede ved Stranden, til skade, saa hand mistede sin eene haand. Da Kongen ved sin ankomst hafde beseet *Nyekiøbings* Slot skal hand have sagt, Det er dog een artig gammeldags Bygning, Vi ville holde dend ved lige, men hands Søn og *Successor* blev anderledes til Sinds. Siden dend tiid har *Nyekiøbing* ingen *visite* haft af sine allernaadigste Konger.

1752. *Anno* 1752 blev min ældste Søn *Friderich dimitteret* fra *Nyekiøbings Schole* til *Academiet* i *Kiøbenhafn* af *Rectore Mag: Peder Ivensen* med et berømmeligt *Testimonio*, og som det *Ehlersian*ske *Collegium*, som i nogle Aar hafde været ophævet, paa dend tiid kom istand igien og blev besadt med *alumnis*, kom denne min Søn og derind som *alumnus*, skiønt hand var ickun et halv Aars gammel *Student*, og hands *Contubernal* blev dend nu værende *Iustitz* Raad *Professor* og *Doctor Friis Rohtbøll*, men dette skeedte efter *Conferentz* Raad *Seidelins* paastand formedelst det imellem dend *Ehler*ske og vores *familie* værende Slægtskab, men det varede ickun ½ Aar, da det *Ehler*ske Reyse *Stipendium* blev *vacant*, hvilcket Hr: *Doctor* og *Professor Theologiæ Holm* som *Ephorus* for Slægtskabs skyld tilbød min Søn, som ieg, efter at ieg hafde *consuleret* min Søns

gode, ærlige gamle *Rector Mag: Ivensen*, der kiendte ham som sin *discipel*, *resolverede* til at lade ham imodtage, og sendte ieg ham da til *Göttingen* der at studere *Medicinen* under dend berømte *Professor* Hr: *von Haller*, til hvilcken hand blev *recommenderet*, og forblev hand der i 3 Aar, lagde sig og imidlertiid efter det Franske Sprog, og *excolerede* videre sin *Musicque* som hand var een stor Elskere af, men det hafde været at ønske, at det icke var skeedt, thi ieg maatte siden fornemme at min Søn endnu icke forstod at *gouvernere* sig selv, hvorom siden videre bliver at melde.

. . . .

Udi dette samme Aar blev min Kiære Datter *Maren* 1755. *Sophia* efter Guds Forsyn forlovet med Hr: *Apotecker Georg Iessen* i *Nachschou*, hun blev meget *honnet* udstyret, og deres Bryllup blev d: 16 *Octobr:* i vort huus høytideligst *celebreret*, thi intet blev sparet, hvercken penge eller umage, for at anskaffe alt hvad *produceres* kunde, saa der var Forraad paa Vildt, Fugle Vildt, Kalve Kiød paa 2 L℔ fierdingen, Kalkuner, *Hamborger* Oxebryster, *Westphæl*iske Skincker, Karper, *Carutzer*, Østers, Negen øjen, Flamske Sild, Spanske *antjovet*, samt skiønne have Gevexter og Frugter, og af Viine Rinsk og *Moseler*, Rød Viin, *Champagne* og *Bourgogne*, foruden *Citroner*, *Apelciner*, *Confecter* og hvad videre dertil kunde høre; saa fattedes det og icke paa Opvartning, *decorationer*, *illumination*, god *Musicque*, Dantz, *canonade* og hvad videre til Brudeparrets *honneur* og Giæsternes fornøyelse kunde optænckes; Ved Brudeparrets Bord vare 57 Giæster og ved et andet Bord 16; Giæsterne bleve og anden dagen efter til Middags Maaltid og Dantz paa nye *inviterede*. Med denne sin Kiære Mand avlede min Datter 4 Sønner og 2 Døttre, hvoraf 1 Søn og 1 Datter

snart af Gud bleve bort kaldede. Saadant et Bryllup koster een haaben *embarras*, men det var og det første og sidste Bryllup ieg giorde med een Datter, thi de andre døde for mig.

. . . .

1759. Anno 1759 gick min K: Søn *Hans Seidelin* til Paasken i *Condition* paa det Fürstl. *Wolffenbüttel*ske Hoff *Apotecke*, hvor hand ligeledes forbley 1 Aar, og var det just paa dend tiid, da udi dend store *alliance* og Krig mod Kongen af *Preussen* dend Franske *armee* under Hertugen af *Richelieux* spillede Mester i de *Brunsvig*ske, *Halberstadt*ske og *Hannover*ske Lande lige indtil *Hamborg*.

Samme Aar ved Paaske sadte min Søn *Friderich* sin *Tour* til *Paris*, som dend rette høye *Schole* for de *Medicin*ske Videnskaber, og dog blev hand der icke over et par Maaneder, men foretog sig i mod mit Vidende og Villie een forvildet Vandring til fods, først tilbage til *Basel* i *Schweitz*, dernæst til *Bern*, hvor hand besøgte sin forrige Lærere Hr: *v: Haller*, siden over *Alperne* til *Milano* i *Italien* og videre indtil *Venedig* og *Padua*, hvorfra hand, efterat jeg i ½ Aar icke hafde haft Brev fra ham eller nogen efterretning om ham, med samme slags *voiture retournerede* over de *Tyrol*iske Bierge til Tydskland, og endelig opvognede i *Nürnberg*, og derfra lod hand mig sin ankomst viide, saa at ieg paanye maatte ud*mondere* ham med alle ting og sende ham Reysepenge med ordre strax at forføye sig hiem hvilcket og af ham blev efterkommet, at hand dog blev Vinteren over i *Nürnberg*, og i Foraaret 1760 over *Holsteen* og *Lolland arriverede* i sit Fæderne-Land igien.

. . . .

Min Søn *Friderich*, som i Foraaret var kommet hiem fra sin udenlandske Reyse, drog i efteraaret til *Kiøbenhafn*

for at *præparere* sig til sin forehavende *Promotion*, men hand forhalede tiden saa længe at et par Aar bortløb inden dend gik for sig, des imidlertiid hand og var reyst til *Aalborg* at besøge sin K: Morbroder *Doctor* og Land *Physicus Berthel Wichmand*. . . . .

. . . .

Udi dette 1762de Aar blev min Søn *Friderich* ved *Kiøbenhafns universitet* paa Dronning *Julianæ Mariæ* Geburts Dag d: 4 *Septembr:* efter erholdet *Examen Medicum*, og holden *Inaugural Disputatz de Incontinentia urinæ ex rupto collo vesicæ instante et peracto Partu*, paa det store *auditorio* af Hr: *Etats* Raad og *Professor Buchvaldt* til *Doctor Medicinæ legitime promoveret.* Efter *Promotionen* tog ieg ham hiem, at hand her et Aars tiid kunde øve sig *in praxi*, og tillige være under min tilsyn og Raadførelse, men hand *applicerede* sig icke til sin *praxin* med saadan fliid at det kunde være ham til nogen *honneur* eller mig til nogen fornøyelse, tvert i mod merckede ieg desverr at hand for meget var hengiven til sterck Drick, hvorved hand og tabte ald lyst til sine *studia* og sin *praxin*, og da ieg og hands Moder derfor sadte ham til rette, viiste hand sig aabenbar som een ulydig Søn, idet hand uden vores Vidende og Villie gick ud af vort huus, og gav sig paa Veyen til *Kiøbenhafn* uden *Coffre*, Klæder og Bøger *etc:*, ligesom hand stod og gick, men hand er og siden icke meere kommet for vore Øyen, skiønt hand levede endnu 12 Aar derefter, icke desmindre har hand kostet mig nock alligevel. . . . .

. . . .

Da min ulydige Søn *Friderich* 1764 os uvidende gick 1764.
bort af vort huus og kom til *Kiøbenhafn*, addresserede hand sig til dend liderlige afsadte Præst *Mag: Kaalund*,

som veyledede og raadførte ham saa vel at hand inden kort tiid blev af med sine klæder, Bøger og ald det hand hafde, hvilcket var ham herfra blevet oversendt, og da ieg nu var blevet keed af længere at *fournere* penge til hands *excessive* og unyttige *depenser* saa rigelig som hand forlangte, vandrede hand endelig til fods fra *Kiøbenhafn* igiennem *Sielland*, *Fyen* og *Jylland* til det *Slesvig*ske, hvor hand *engagerede* sig ved Grev *Moltkes Dragoner Regiment* til hands egen lyckes og Velfærds totale spilde og os hands Forældre til største Vanære og hierte Sorrig.

Udi dette Aars *Martij* Maaned faldt vores K: Datter *Maren Sophia*, Hr: *Apotecker Iessens* Kiæreste i *Nachschov*, udi een hidsig Feber, og det behagede Gud efter sit allviise Raad udi denne Sygdom ved een Salig Død at bortkalde hende herfra d: 30 *Martij*, hendes K: Mand og os hendes Forældre til største Bedrøvelse, ligesom og hendes Tidlige Død snart i almindelighed blev beklaget af alle baade Høye og Lave som havde kiendt hende, og hvis yndest hun ved sin *Christe*lige, fornuftige og yndige Vandel hafde erhvervet sig; Selv viiste hun sig med Dødens Bud fornøyet efter Guds Behag, idet hun imodtog det i Troens Frimodighed med *Davids* Ord: om ieg end skal vandre igiennem Dødens mørcke Dale, da frygter ieg dog ingen ulycke, thi Du min Gud! est med mig, Din Kiep og Stav trøster mig. hun efterlod 3 Sønner og 1 Datter, men een af Sønnerne ved Navn *Simon* døde icke længe derefter af Smaae Kopper, og hendes egne levninger hviler i *Nackschovs* Kircke hos hendes K: Mands Forfædres. hun var i live een stor elskere af god *Musicque*, og hun *tracterte* selv sit *Claveer* med saadan Færdighed og Ziirlighed som meget faae af hendes kiøn opnaaer.

Udi dette Aars *Junij* Maaned *resolverede* ieg formedelst

tiltagende Alder og Skrøbelighed at overlade mit Huus og *Apotecke*, som ieg i 35 Aar selv hafde forestaaet, til min K: Søn *Hans Seidelin* for een imellem os *accorderet summa*, hvoraf hand aarlig skulde betale mig Renten, da *Capitalen* siden efter min Død ved Arv kunde tilfalde ham, naar Gud fremdeles Naadigst bevarede alting fra ulycke, Jeg indgav derfor min allerunderdanigste ansøgning i *Cancelliet*, om Kongl: allernaadigst *Confirmation* paa min Afstaaelse, hvorefter hand og erholdt Kongl: Bestalning at være allene *Apotecker* i *Nyekiøbing* med samme *Privilegio* og Friehed som ieg det hafde haft; . . . .

. . . .

Anno 1765 løste ieg min Søn *Friderich* fra Krigs Tienesten igien efter min Kiære Broders Proust *Seidelins* raad, skiønt ieg maa skee hafde giort bedre dersom ieg hafde ladet min Søn *poenitere* længere derved, Min K: Broder formaaede og Hr: *Doctor* og Land *Physicus Eichel* i *Fyen* til at tage min Søn i sit huus med løfte at *manuducere* ham *in praxi* og tage ham med til sine *Patienter*, hvilcket og saa vidt blev sadt i verck, at ieg lod min Søn opholde sig i *Odense* deels i deels uden *Eichels* huus, men skiønt det saaledes varede i 3 Aar, blev det dog til ingen Nytte, thi *Friderich* vilde være *independent*, og elskede ickun Drick, Ødselhed og ledig Gang. 1765.

Det var nock *Anno* 1766 at min K: Søn *Berthel* giorde een Reyse til *Kiøbenhafn* for at lade sig giøre nogle Klæder, og ved dend leylighed blev hand af Geheime Raad Grev *Rantzou recommenderet* at være Hoffmester hos dend unge Grev *Skack*, hvilcken *Station* hand og kort derefter maatte tiltræde og reyse med dend unge Herre til *Skackenborg*, dog blev hand der icke længere end et halvt Aar, skiønt Faderen Grev *Skack* gierne vildet beholdet ham, 1766.

men hand hafde under haanden forlovet sig med sin nu værende Kiæreste, da Jomfrue *Karen Green*, og derfor kunde hands fraværelse icke længe taales; Nu hafde ieg vel paa dend Forlovelse aldeles intet videre at udsætte end at min Søn endnu icke hafde Brød at forsyne hende, men just denne mangel foraarsagede at samme blev langvarig og bekymmerlig, thi Jomfruens Moder Frue *Green* vilde endelig have dem et Stæd i Nærheden, og Hr: *Hiort* i *Slemminge*, som min Søn haabede at *succedere*, levede længe, og vilde icke imod anseelig *pension* afstaae Kaldet; Min Søn søgte og tiid efter anden adskillige Kald i *Falster Lolland* og *Møen*, men var icke saa lyckelig at *obtinere* nogen deraf, og maae ieg sige at det var et særdeles *fatum* for mig og mit huus, at ieg, som var af een gammel indfødt *honnet* Dansk *Familie*, og hafde 11 Børn, icke skulde see een af dem ved Kongelig Naade *employeret* og befordret.

1767. *Anno* 1767 var det *fatale* Aar, da Kongen *resolverede* at bortsælge *Falsters* Land til alle og een hver som vilde kiøbe noget deraf, tillige med det Kongl: Slot og alle andre Kongl: Bygninger, men der fandtes ickun faae her i Landet og Stæderne som hafde Mod paa at kiøbe noget, undtagen *Cammer* Raad *Kehlet* og begge Dhr: *Hinckeldeyer*; Det var besynderligt at der paa dend tiid var ligesom faldet een Taage for alles Øyen her i Landet, endog dem som forstod Landvæsenet, at ingen uden de forbenævnte torde slaae sig til noget Landgods, da her dog var een og anden, som *Etats* Raad *Scheffer*, *Justitz* Raad *Green* og andre, som baade hafde Evne og Indsigt, og lod dog Fremmede komme ind og tage denne anseelige Fordeel bort fra dem; Kongens *Commissarier* maatte ligesom nøde de kiøbende Godserne paa, og hvad een hver blev høystbydende paa blev strax

antaget og *confirmeret*, da der dog var ingen som kiøbte der jo *profiterede* anseelig derpaa, Men efter *Auctionen* bleve Folckes Øyen først opladte, og da fandtes Liebhabere nock, skiønt for sildig, Saa at dersom Kongen icke hafde *approberet* dend første, men ladet komme til anden *Auction*, hafde hand uden tvifl vundet et par tønder Guld meere. Der var vel de som meente at ieg og kunde regnes blant dem, som kunde have giort sig tancke om at kiøbe et Gods, hvilcket ieg vil lade staae ved sit værdt, Men først forstod ieg icke synderlig noget af Landvæsenet, og dernæst var ieg imod 70 Aar gammel, saa ieg daglig maatte vente paa min afskeeds tiid, hvorledes skulde ieg da belade mig med saa mange verdslige Bekymringer og uroeligheder, der følger med et Gods, som ieg formedelst alder og skrøbelighed selv icke kunde have tilsyn med, men maatte lade ankomme paa een Foged, der vel selv tog *profiten*, og overlod mig dend medfølgende *Chagrin* og fortred, Tilmed hafde ieg og dend tiid 2de Børn meere levende, og maatte tæncke, at Godset, naar Gud bortkaldede mig, mueligt enten igien med Tab maatte afhændes, eller og vel kunde give anledning til Misforstaaelse mellem mine Arvinger; Dog fortryder det mig nu at ieg icke kiøbte nogen Tiender, thi de kunde have været mig og mine tienlige, men ieg forstod da icke ret hvad der var ved Tiender at giøre, og ingen Ven fandtes der vilde oplyse mig derom af frygt for at *præjudicere* sig selv. Ellers var denne Landets Borsælgelse særdeles *fatal* for *Nyekiøbing* og dends Indbyggere; thi Byen mistede først derved een temmelig stor part i overdrevene paa *Klodskov*, som var de Fattige især til stor hielp, at de der i mangel paa Græsning, som her til Byen er utilstreckelig, kunde udsætte een deel høveder, og denne andeel hørte Byen

rigtig nock til, thi de skattede aarlig deraf til Kongen, men da hvercken Borgemesteren eller nogen anden vilde paatale Byens Rætt, borttog de Kongl: *Commissarier* dend og lagde dend til *Proprietair* Godset. Dernest søger *Proprietairerne* og paa mange maader nu at tvinge Byen, deels ved at optage Byens Qvæg og *Creatur* saa snart det kommer deres Grændser nær, deels ved at dæmme for Slots Søen at Vandmøllen længe kand gaae, og Vandet derved oversvemmer Byens Marck, deels at de icke vil unde nogen af Byens Indvaanere Græsning til noget *Creatur* for Betalning, deels og at de i Høe-høsten forbyder deres Bønder at sælge noget Høe til Byen *etc.* Men det aller besværligste endnu for Byen er dend høye priis de har sadt paa Brendet, som nu maae betales 2 *à* 3 gange saa høyt som forhen, og skal endda agtes for een Velgierning at de noget vil overlade. Endelig har og *Nyekiøbings* Bye ved det skiønne Kongl: Slots nedrivelse, tabt dend store Zieraht og Anseelse som dette gav Byen til dends egne Indvaaneres saa vel som Fremmedes Fornøyelse; Alle disse omstændigheder trycker nu Byen, tillige med de tiid efter anden paalagte mange nye Skatter, og de gamles forøgelse, samt Renternes nedsættelse, Saa at *Nyekiøbing* i *Falster*, som mand tilforn kaldte *Canaans* Land, nu er saa dyrt et stæd at leve udi, som noget andet stæd kand være, hvilcket ieg, som nu ingen levebrød har, i mange Aar har forsøgt.

. . . .

1768. *Anno* 1768 fick ieg det ved min Sl: Svoger Hr: *Doctor* og Land *Physicus Berthel Wichmand* i *Aalborg* saaledes maget at *Thye* Land, som icke hørte under hands *Physicat*, begierte min Søn *Friderich* til derès Land *Medicus*, og nogle af de fornemste Landets Indbyggere lovede at skyde aarlig tilsammen een liden *pension* paa 130 Rdlr,

hvor for min Søn maatte begive sig fra *Odense* til *Thisted*, hvor hand og blev vel imodtaget, men her opførdte han sig ved fylderie saa overmaade slet, at hand spildte ald sin *credit*, og kunde icke meere ophielpes, som hand og ved saadan opførsel intet fick af dend belovede *pension*, men hand laae der dog paa 3die Aar paa min Bekostning.

Anno 1770 behagede det Gud ved een Salig Død at bortkalde vores ældste K: Datter *Karen Seidelin* fra dette Jordiske til det himmelske; hun hafde i hendes heele lives tiid efter Guds alviise Raad været een stor Korsdragere; udi hendes 5te Aar beskadigede hun ved et meget ulyckeligt Fald sit høyre Øye, hvorom forhen er meldet, Siden forvoxte hun saa sterckt ved hendes opvæxt, at Legemet ey allene blev uanseeligt, men endog Naturens Veye til legemets og helbredens Vedligeholdelse bleve svæckede og til deels hemmede, saa at hendes Liv blev een kiæde af lidelige Sygdomme og utallige Tilfælde, og mand neppe skulde have troet, at hun hafde naaet een Alder af 39 Aar. Men i dette usle Legeme boede een ædel og Dydig Siæl; hun var opkaldet efter sin meget Fromme og Gudfrygtige Far Moder *Karen Claus* Datter, og hun var selv en ægte *Karen Claus* Datter i Navnet og gavnet. Gud hafde vel ikke begavet hende med besynderlig Vittighed og Forstand, men hun fattedes dog icke paa sundt begreb, eller paa god oplysning i hendes *Christendom*, som hun meget vel hafde fattet, og hvorefter hun i hiertets Eenfoldighed og Oprigtighed Frygtede, ærede, troede og forlod sig paa sin Gud, og ved hands Aand og Naade beflittede sig paa at efterfølge sin Frelsere i Kiærlighed, Fromhed, ydmyghed, Sagtmodighed og andre *Christelige* Dyder, i sær udi een besynderlig Taalmodighed i alle hendes Lidelser og Sygdomme, hvoraf hun i hendes 2de 1770.

sidste leve Aar overvandt mange haarde anstød, indtil det sidste anstød d: 12 *Septembr:* med magt nedbrød dend falde færdige hytte, og paa nogle timer giorde ende paa hendes kummerlige Liv, hvilcket mand dog dend dag icke hafde ventet, thi hun var samme dag meget fornøyet over hendes K: Morbroders nærværelse, spiiste med stor *appetit* og viiste sig meget munter frem for hun pleyede, men om Eftermiddagen Kl: 5 blev hun syg, og smerterne tiltoge med saadan heftighed at mand maatte forestille sig og hende dend ventelig forestaaende Forandring, som det Salige Guds Barn efter Guds Villie var vel fornøyet med, tackede os som hendes Forældre for ald Kiærlighed, og overgav sin Sjæl i Guds haand, hvorpaa hun kort efter i de heftigste smerter begyndte med et at sagtes, og lidt over Midnat udsluncktes som et Lys. Denne hendes hastige fraskillelse bedrøvede os, thi vi elskede hende, efter som hun i ald sin uselhed var elskværdig, men vi indsaae tillige vor pligt at tacke Gud, som hafde giort vel imod hende, og giemt hende paa det hun til ald sin anden Nød icke og skulde blive Fader og Moderløs i denne Verden. hendes jordiske Levninger hviiler hos hendes Forfædres udi *Nyekiøbings* Kirckes *Chor*, hvorhen de hæderlig bleve bestædte.

1771. *Anno* 1771. Da min ulydige Søn *Friderich continuerede* med sin slette opførsel, og ieg unødig vilde sætte ham paa et Tugthuus, icke heller gierne vilde sende ham til *Westindien*, thi det var kun at lade ham dricke sig ihiel, *resolverede* ieg til nogen *poenitence* for ham at sende ham til *Bornholm* udi een Præstes huus ved Navn Hr: *Monrad*, og under hands *inspection*, hvor ieg betalte hands ophold og hvad hand ellers behøvede, hand forblev og der i 3 Aar, men ligesom allesteds til ingen Nytte hvercken for sig eller andre, thi vel kom det i forslag at hand

skulde søge at blive Land *Physicus* der i Landet, saa vel som og at naae een aarlig *pension* for at underviise Jorde Mødre der, men hand tog sig hvercken *praxin* eller Jordemødrenes *information* alvorlig an, icke heller kunde hand erhverve sig Landets øvrigheds og Præsteskabs *recommendation* dertil, saa det forslag gick overstyr. Mand foreslog mig og at gifte ham der med et skickeligt Fruentimmer, og at kiøbe een Eyendoms Gaard til dem paa landet, men der var og saadanne *conditioner* ved som ieg icke kunde indgaae.

. . . .

Anno 1774 Indkom min Søn *Friderich* til mig med 1774.
een instændig Begiering, at ieg dog vilde forbarme mig over ham, og tage ham fra *Bornholm*, hvor det var ham utaaleligt længer at være, og var hands ansøgning herom meget bevægelig, og tilsyne saa fuld af *Christe*lige *sentiments* og rette omvendelses tegn, at mig syntes ieg icke burde tvifle meere om een god Forandring hos ham, og derfor icke burde negte ham hands begiering, ieg fick derfor hands Svoger Hr: *Apotecker Iessen* i *Nachschov* overtalt til at tage imod ham i sit huus imod hands opholds Betalning og min Svieger Søn lovede mig at have nøye *inspection* med ham, og forsøge sin Konst, om hand icke ved een kiærlig omgang, gode Raad og tienlige forestilninger kunde bringe *Friderich* igien til rette; Min Søn blev derfor overbragt fra *Bornholm* til *Nachschov*, og var der næsten 2 Aar, Men kand og een *Mohr* omskifte sin huud og een *Parder* sine pletter? Det var skarn og blev skarn, saa jeg maatte bortkaste alt haab om nogen sand Forbedring hos ham meere.

. . . .

Anno 1775 behagede Gud at giøre een ende paa vores

26*

langvarige hierte Sorrig og Gremmelse over vor Søn *Friderich*, i det hand 25 *august* ved een hidsig Feber i *Nackschov* ved Døden blev bortkaldet, og bleve hands levninger ved een hæderlig Liig Begiængelse begravne i *Nackschovs* Kircke. Dend Barmhiertige Gud give at Døden og maae have giort een god Ende paa hans egen jammer og elendighed, og at hand i sin Sygdom med een sand *poenitence* og Troe maa have overgivet sin Siæl til sin Korsfæstede Frelseres udstrackte hænder til Redning og Frelse ved hands Dyre Død og Fortieneste! Det var langt fra mine Tancker at denne Forlorne Søn saaledes skulde Vanslegte, thi hand var i sine unge Aar et haabefuldt Barn; ved hands *Confirmation* hafde ieg Aarsag at glæde mig, og hands Lærere gave ham stedse een god Berømmelse, Gud hafde givet ham fornøden Forstand, Nemme og Begreb til *Studeringer*, saa vel som et Fromt Gemyt og gode Gaver til at vinde Folckes yndest, ieg har og icke efterladt at anvende ald Faderlig Kiærlighed, Raadførelse, Formaninger, Forbønner, og uendelige Bekostninger til at befordre hands Timelige og ævige Velfærd, men saa snart hand kom i Friehed og fremmede Lande blev hand forandret, Mueligt hand er kommet der for tiilig, ieg var og i dend henseende tvifIraadig om hand skulde imodtage det *Ehler*ske Reyse *Stipendium*, som ham saa tiilig blev tilbuden, og *consulerede* ieg derfor hands forrige Troe Lærere og *Rector*, dend Gudfrygtige, Redelige og Fornuftige *Mag: Ivensen*, som raadte mig icke at udslaae leyligheden, siden hand kiendte og vidste at *Friderich* var et skickeligt, stille og flittigt ungt Menniske, hvorover ieg i Guds Navn *resolverte* til at lade ham Reyse, heldst da ieg selv var ligesaa ung kommet ud i blant Fremmede, og dog ved Guds Naade hafde vel begaaet mig, Men det lyckedes icke efter ønske;

Venteligt har hands Gemyt været for svagt til at imodstaae onde Menniskers lockelser og forførelser, som de Unge des vær nu i denne fordervede Verdens tiid alle vegne ere under kastede; thi som ieg siden fornam varede det icke længe førend hand geraadede i Vildfarelse, og slog sig til Drick, Ødselhed og Lediggang, og forsømte sine *Studia*, saa at hand sjden paa ingen maade med onde eller gode kunde bringes af denne onde Vane i god Orden igien; Andre Laster, som Letfærdighed og Spill *etc:*, har ieg icke mercket hand har *inclineret* til, Men Drickelysten allene var nock til reent at forspilde hands *reputation* og Velfærd, og at giøre ham ubeqvem til at tiene Gud og sin Næste i sit loulige Kald, og derved at fortiene sit Eget Brød, samt til at paaføre os som hands Forældre een ubeskrivelig hierte Sorrig som varede i nogle og Tyve Aar, saa ieg endnu skelver, naar ieg tæncker paa alt det ieg har igiennemgaaet med ham, og har lidt under denne Guds haarde skiønt, som ieg er forsickret, Faderlige Tugtelse ved denne ulydige Søn, indtil dend Troefaste Gud, som dog Naadeligen opholdt mig under Fristelsen, giorde een ende derpaa ved at kalde ham fra Verden, hvor hand var blevet aldeles unyttig. Gid ieg kun med nogen god Grund kunde giøre mig noget got Haab om hands sidste Endeligt, saa stræbte ieg gierne at glemme ald min Møye, Sorrig og *excessive* Bekostninger, som paa ham unyttigt ere anvendte. Ingen kiærlig og omhyggelig Fader kand giøre meere til een Søns beste end ieg har giort for Denne, Ved denne gode Samvittighed faaer ieg at trøste mig, saa vel som ved Guds uendelige Barmhiertighed, udi hvilcken ieg i mine daglige bønner og indtil Enden icke har efterladt at anbefale ham.

. . . .

Adskillige temmelig store Ulycker ere nu i et par Aars
1779. tiid indfaldne i *Kiøbenhafn;* udi forrige Aar 1779 spranck et af Krudt Taarnene, hvorved nogle Mennisker bleve ynckelig dræbte, og meget stor skade paa huuse og Bygninger i Staden foraarsaget. Ligeledes afbrændte samme Aar Kongens Gryn Mølle, som var et stort og kostbart Verck, hvorved og nogle Mennisker bleve dræbte og lemlæstede, og een deel tusind Tønder Byg bleve tillige opbrændte. Nu igien i dette begyndte Aar 1780 er og et stort ostindisk Skib, Dend gode hensigt kaldet, som med *Cargaison* og alt laae færdig paa *Rheden* at gaae til *Indien*, blevet ved Skiødesløshed anstucket og opbrændt og da der gick ild i Krut *Cammer* splittet ad, hvorved een deel af tilskuerne paa Isen hvorudi Skibet var indfrosset, mistede livet, og Skaden kand vel regnes paa 3 à 4 tønder Guld, der og vil strecke sig til mig for dend liden deel ieg haver i *Compagniet.* Gud afvende dog fremdeles i Naade fleere saadanne ulyckelige hændelser fra os!

Det *asiatiske Compagnie* i *Kiøbenhafn* giorde i dette Aar et Laan hos *Compagniets Interressenter* selv à 200 Rd^lr^ *par Actie*, som udgiør dend summa 964,000 Rd^lr^ og for at faae *Interessenterne* des villigere til dette Laan, sadte *Directeurerne* de 64000 Rd^lr^ af denne *summa* paa et *Lotterie* Spill, med Gevinster paa 1, 2, 3, 5 à 10000 Rd^lr^, foruden mange andre mindre Gevinster, udi hvilcken Lyckepotte ieg og hafde Rætt til at gribe, men ieg fick slet intet, ventede det icke heller, thi nogen saadan *extraordinair* Lycke er aldrig falden i min Lod.

Førend ieg slutter denne min Fortælling maae ieg endnu anmercke dette, at ieg for een deel Aar siden har i Guds Navn udlovet 1000 Rd^lr^ til Gudelig Brug, nemlig 00 Rd^lr^ til *Nyekiøbings* Kircke, 1100 Rd^lr^ til *Nyekiøbings*

Hospital, 200 Rd^{lr} til *Nyekiøbings Latinske Schole*, og 600 Rd^{lr} til det af min K: Hustrues Salige Forældre opbygte Encke huus, men heraf har ieg endnu icke faaet udreedet meere end det 100 Rd^{lr} til Kircken, som forhen i dette udkast er ommeldet, thi mine mange Børn voxte efter haanden til, hvis opdragelse, Reyser og *Etablissements* udfordrede store udgifter, Mangen anseelig Tab og Skade indfaldt mellemstunder, Min nærværende Boligs indretning for mig og min K: Hustrue til et Encke-Sæde har og kostet een deel, Iligemaade har Skatternes formeerelse og Renters Nedsættelse icke lidet trycket mig, som nu deraf allene skal leve, alt dette, siger ieg har immer giort hindring, og desuden er indfaldet mange andre uformodentlige Forhindringer, at ieg icke har faaet meere af det udlovede udreedet . . . . . .

Endnu falder mig ind til sidst at tilføye følgende liden anmerckning, at ieg ald min tiid har været een stor hadere af *Processer*, og derfor heller har taget dend første end dend sidste Skade; Til nogle faae er ieg bleven trackt ligesom ved hals og haar saa vidt at de ere gaaet til Lands Tinget, men til Høyeste Rætt har ieg dog varet mig for at komme.

Saaledes har ieg da med een løbende pen, saa vidt Hukommelsen og andre Sinds og legems svæckede kræfter har vildet staae mig bie, forfattet dette Udkast over mit Levnets Løb indtil nærværende Tiid; Naar ieg videre eftertæncker samme seer ieg deraf at alle de Aandelige og Legemlige Velgierninger, som dend Barmhiertige Gud i den tiid har beviist mig, ere Utallige og at deri blant følgende vel maa regnes for de største, Nemlig først at Gud har ladet mig fødes her til Verden af Gudfrygtige og *honnettes* Ægte Forældre, som efter at de hafde befordret mig til dend

hellige Daab, har haft ald muelig omsorg for min opdragelse, og fra Barns been indprentet een sand Guds Frygt i mit hierte. Hernæst, at Gud i min Ungdom, da ieg forlod min Faders huus, saa vel i mine Lære Aar i *Kjøbenhafn*, som da ieg derefter i 6 Aar *serverte* og reyste i Fremmede Lande, stedse har regieret mig med sin gode Aand, viist mig Veyen ieg skulde vandre, og Leylighed til at *profitere* i min *Profession*, ledsaget mig ved sin almagts haand og ved sine hellige Engle, og bevaret mig fra Forførelse, store Sygdomme, samt ald anden Fare og Ulycke, tilvendet mig alles yndest hvor ieg har opholdet mig, og endelig ført mig lyckelig tilbage til mit Fæderneland igien. . . . .

. . . . Fremdeles at Gud beskiærede mig een Gudfrygtig, Dydig, Tugtig, yndig, munter og huuslig Egtefelle, og ved hende Velsignede mig med saa mange kiære Børn, hvoraf hand dog har behaget at bortkalde de fleeste igien, ja at Hand har ladet os leve i et *Christe*ligt og Kiærligt Egteskab til sammen næsten 50 Aar; og ieg haaber Hand endnu er saa Naadig at lade hende fremdeles leve med mig, og lukke mine Øyne . . . . . .

Efterat Seidelin paa denne Maade har fremhævet ogsaa hvad anden Medgang han har havt i sit Liv, gaaer han over til at omtale de Ulykker, der have rammet ham; men her afbrydes Fremstillingen pludselig, da det sidste Blad af Haandskriftet, som i Indledningen bemærket, er gaaet tabt.

James Hepburn, Jarl af Bothwell,

hans Anholdelse i Norge og Fængselsliv i Danmark.

En historisk Undersøgelse

af

Professor Dr. F. Schiern.

I.

Naar man ad Jernveien drages fra Glasgow sydpaa, er Uddingston en af de første Stationer, hvortil man naaer. Herfra seer man allerede i Horizonten Kirkespiret hæve sig over Landsbyen Bothwell, og naar man paa Veien fra Uddingston har nærmet sig denne indtil en Afstand af en Fjerdingvei, har man paa sin høire Side Herresædet Bothwell, hvortil Adgangen to Dage om Ugen staaer aaben for den Fremmede. Man gaaer igjennem Parken og passerer det nye Slot; thi hvad der her drager til sig, er Ruinerne af det gamle, Ruinerne af det navnkundige *Bothwell Castle*, de prægtigste, der ere blevne bevarede fra Skotlands Middelalder. Man træffer en ædel Levning af den saakaldte normanniske Bygningsstil, dannende en Rektangel, der strækker sig tohundrede fire og tredive Fod i Længden og ni og halvfemsindstyve Fod i Breden, og som paa begge Sider flankeres af to høie, runde Taarne. Op ad Murene, der ere fjorten Fod tykke og tredsindstyve Fod i Høiden, slynger

sig Vedbende, vilde Roser og Gyldenlakker. Banken, hvorpaa Ruinerne staae, skraaner ned mod den larmende, brune Clyde, der paa dette Sted gjør et raskt, halvcirkelrundt Sving, og stundom, som en Indskrift her fortæller, kan stige til en voldsom Høide; den er, ligesom den paa den anden Side af Clyden liggende Bakke, fra hvilken Ruinerne af Prioriet Blantyre række frem, bedækket med Skov, og som »Bothwell Bank« blev den, for sit dog mere tungsindige, end opløftende Indtryk tidligen feiret i de skotske Sange og uforglemmelig for det skotske Sind. En engelsk Reisende, der i det sextende Aarhundrede i Palæstina kom igjennem en Landsby ikke langt fra Jerusalem, hørte her en Kvinde, der sad uden for Døren til sit Huus og vuggede sit Barn, nynne for sig selv: »Bothwell bank, thou bloomest faire«. Englænderen tiltalte hende, og fandt, at det var en skotsk Kvinde, som en æventyrlig Skjæbne havde knyttet til en Ægtefælle i Tyrkernes Rige, og som nu i Orienten formildede Hjemveen ved Folkesangen fra det kjære Skotland[1]).

Bothwell Castle tilhører nu Grevinde Home, der, tilligemed saa mange andre Eiendomme, ogsaa har arvet denne efter sin Onkel, Baron James Douglas, der i Aaret 1857 døde uden at efterlade sig Livsarvinger, og til hvis berømte Slægt Bothwell Castle allerede var kommen under Middelalderen. Thi efter at den gamle Borg paa William Wallaces Tid havde tilhørt Sir Andrew Murray, som i Forening med Lord William Douglas var den første Adelsmand, der sluttede sig til Skotlands National-Helt i hans Kamp for Fødelandets Uafhængighed, og efterat Edvard den Første, da Wallaces Forsøg var glippet, og Murray var bleven erklæret fredløs,

[1]) The songs of Scotland before Burns. By John Campbell Shairp. Macmillans Magazine. Edited by David Masson. March 1861. Cambridge. p. 403.

havde overdraget hans Besiddelser til Aylmer de Valence, anden Jarl af Pembroke, og Befalingsmand over Kong Edvards Hærstyrke i Skotland, gav Englændernes paafølgende Fordrivelse Robert Bruce Leilighed til at tilbagegive Bothwell Castle til Andrew Murray, hans Svoger, gjennem hvem det da kom til Archibald de Grim, Jarlen af Douglas, der ægtede Murrays Sønnedatter. Kun i den Periode, der følger efter Douglassernes Lehnsforbrydelse under Kong Jacob den Andens Regjering i Aaret 1445, see vi Eiendommen tilhørende først Chrichtonerne, saa Sir John Ramsay, en Yndling af Kong Jacob den Tredie, og derpaa efter Kongens Død og Ramsays Fald den endnu ikke uddøde Familie Hepburn, der har frembragt den navnkundigste Jarl af Bothwell. Ved hans Fald inddroges hans Besiddelser, og efter en kort Tids Forløb, hvori Jacob den Sjette atter havde overladt dem til hans nærmeste Frænde, vendte Slottet Bothwell da igjen tilbage til Slægten Douglas.

Jarlen James Bothwell eller, som han selv i det skotske Sprog skriver sit Navn, James Erle Bothuille, var født i Aaret 1536 eller 1537[1]). Hans Fader, med hvem han ofte er bleven forvexlet af baade ældre og nyere Forfattere, var Patrick Hepburn, Jarl af Bothwell, ifølge en engelsk Statsmand, der havde langvarig, om endog neppe upartisk Kjendskab til Naboriget, den stolteste og hovmodigste Mand i hele Skotland[2]). Hans Moder, Agnes Sinclair, tilhørte en af Skotlands berømteste Slægter, der i Nordens Historie især er

---

[1]) Robert Douglas, The Peerage of Scotland. Edinburgh 1764. fol. I, 229.

[2]) *I think him the most vain and insolent man in the world, full of pride and folly, and here, I assure, nothing at all esteemed.* The state papers and letters of Sir Ralph Sadler. Edinburgh 1809. 4°. I, 184.

bleven navnkundig ved Oberst George Sinclairs Fald i Gudbrandsdalen, under Kalmarkrigen, og ved Major Malcolm Sinclairs af Russerne fremkaldte Mord, paa hans Tilbagereise fra Tyrkiet til Sverrig under »Frihedstiden«. Forældrenes Ægteskab, hvori der, foruden Sønnen James ogsaa var født en Datter Jane, opløstes ved en Skilsmisse i Aaret 1554, og ikke lang Tid derefter døde Jarlen Patrick i September 1556; Moderen, Agnes Sinclair, overlevede ham indtil Aaret 1573, og blev saaledes baade Vidne til Sønnens store Ophøielse og til hans dybe Fald.

Jarlen James Bothwell, om hvis Barndomshistorie vi i et berømt, men ei altid paalideligt, Stridsskrift mod Maria Stuart kun træffe den Oplysning, at han havde faaet en slet Opdragelse i Huset hos sin Grandonkel, Patrick Hepburn, Biskoppen af Murray[1]), var saaledes i sit nittende eller tyvende Aar, da han efterfulgte Faderen, og efter ham indtraadte ikke blot som Herre til Bothwell Castle, men tillige i de arvelige Embeder som Lord Storadmiral af Skotland, Sheriff i Shirerne Berwick, Hadington og Edinburg, samt Foged i Lauderdale med Hales og Chrichton-Castle som sine Smaafæstninger[2]). Han blev saaledes, dersom man kun undtager Chefen for Hamiltonerne, Lord

---

[1]) *Quæ virtutes ab eo expectari poterant? ab homine scilicet, in aula Moraviensis episcopi, hoc est longe corruptissima educato, in vino et stupris, inter vilissima solutæ illius disciplinæ ministeria* Buchanan, De Maria Stuarta Regina, totaque ejus contra Regem conjuratione, foedo cum Bothwellio adulterio, nefaria in maritum crudelitate et rabie, horrendo insuper et deterrimo ejus parricidio plena et tragica plane Historia. Lond. 1571. p. 54.

[2]) At disse Stillinger ikke vare Gunstbevilsninger af Maria Stuart, men arvede fra hans Fader og Bedstefader, viser Chalmers i sin Afhandling *Of the several grants, which were said to be made by the Scotish queen to James, Erle Bothwell*, i The life of Mary, queen of Scots. London 1818. 4°. II, 248—255.

James Hamilton, der var den nærmeste Arving til Kronen, og som af Kongen af Frankrig i Aaret 1554 ogsaa havde erholdt Hertugdømmet Châtelherault, den mægtigste, over de talrigste Vasaller bydende Adelsmand i hele det sydlige Skotland.

Tidligen see vi ham deeltage i det offenlige Liv. I Aaret 1557 træffes han som Medlem af det skotske Parlament, der den 14de December udnævnte de Kommissærer for Skotland, som det næste Foraar i Notre-Dame-Kirken i Paris den 24de April overværede Rigets unge, i Frankrig opdragne Dronning Maria Stuarts høitidelige Formæling med Dauphinen, senere Kong Frants den Anden. Da Bothwell efterfulgte sin Fader, havde ogsaa Striden om Neapel allerede givet Anledning til den Krig mellem Spanien og Frankrig, i hvilken Philip den Andens Giftermaal med Dronning Maria Tudor lige saa naturligen havde stillet England ved Spaniens Side, som Dronning Maria Stuarts Forbindelse med Dauphinen stillede Skotland ved Frankrigs. Denne Krig fremkaldte Bothwells første krigeriske Bedrift. I Slutningen af Aaret 1557 havde Maria Stuarts Moder, Kong Jacob den Femtes Enke, Maria af Guise, der i sin unge, fraværende Datters Navn var Regentinde over Skotland, befalet de skotske Lehnsmænd, der vare samlede ved Kelso, at rykke ind i England; men de mægtigste Ledere af Adelen, der vare misfornøiede over de mange Franskmænd, som hun havde tildeelt vigtige Embeder i Skotland, vægrede sig efter en indbyrdes Raadslagning i Forening ved at adlyde, paastaaende, at det vilde være nok at forsvare Landet selv imod Anfald sydfra. Den unge Bothwell, der nu i det følgende Aar trods sin unge Alder ogsaa blev udnævnt til Befalingsmand (Lieutenant general) over de sydlige skotske

Grændseegne, de saakaldte »Marker« eller *the borders*[1]), og til *keeper* af Hermitage Castle, gik derimod villig over Grændsen, og tog først, efter heldigen at have udført et ødelæggende Indfald i England[2]), den 29de November 1558 atter sin Plads i Parlamentet, da dette paany traadte sammen i Edinburg. Fra sin første Optræden paa den offenlige Skueplads viser sig Bothwell saaledes som en Fjende af den engelske Regjering og af det engelske Parti i Skotland, og saaledes vil han ogsaa senere stedse gjenfindes.

Krigen mellem Spanien, England, Frankrig og Skotland endte, efter at Dronning Maria Tudors Død og hendes Søster Dronning Elisabeths Thronbestigelse havde løsnet det spansk-engelske Forbund, ved Fredslutningen i Cateau-Cambresis[3]) den 2den April 1559. En særegen Bestemmelse ved denne fastsatte, at de nye Befæstninger, der under Krigen vare blevne anlagte paa den skotske Side af Grændsen, skulde ødelægges, og at omvendt ligeledes alle Borge og Skandser, der nyligen af Englænderne vare blevne opførte

---

[1]) Om denne Udnævnelse udtrykte Marie Stuart sig selv senere saaledes i hendes Instruktion til hendes Ambassadør, Biskoppen af Dunblane, der skulde notificere hendes Ægteskab med Bothwell for Hoffet i Frankrig: *Notwithstanding he was yan of verie zoung aige, zit wes he chosin out as maist fit of ye haill nobilitie to be oure Lieutenant-general uponn ye Bordouris, having ye haill charge alsweil to defend as to assayle.* Lettres, instructions et mémoires de Maria Stuart, publiées sur les originaux et les manuscrits du State Paper Office de Londres et des principales archives et bibliothèques de l'Europe, par le prince Alexandre Labanoff. Londres et Paris 1844. II, 34.

[2]) Under sit Ophold i Danmark udtrykte han sig senere paa denne Maade om dette Tog: *J'auai faict des dommages irreparables sur les frontières et mesmement à ceux qui y demeurent.*

[3]) I danske historiske eller geografiske Haand- og Lærebøger skrives, ligesom i mange tydske, stadigen Chateau-Cambresis, ikke Cateau-Cambresis. Det sidste Navn, der alene bruges af Franskmændene selv, er imidlertid det rigtigere.

paa deres Side, skulde rives ned igjen. I denne Anledning skulde Kommissærer fra begge Rigerne mødes paa Grændsen, og Jarlen af Bothwell blev da nu i Forening med Sir Richard Maitland og Sir Walter Ker udnævnt til Medlem af den skotske Kommission, som i Forening med Værgerne for England gjorde Ende paa Striden om disse Punkter.

Men hverken Traktaten i Cateau-Cambresis eller nogen anden Traktat bragte nogen varig Fred til Skotland, saalænge som Dronning Elisabeth ikke vilde have den; hun, der bestandig stræbte efter at udvide den engelske Indflydelse i Skotland, og at svække Landets Selvstændighed[1]), støttede næsten under hele sin Regjering idelig det ene eller andet skotske Parti i dets Modstand mod Regjeringen. Faa Maaneder efter Afslutningen af Freden i Cateau Cambresis gav Knox's antændende Veltalenhed Stødet til den skotske Reformationskamp, der som en Stormvind nedrev Billederne fra de katholske Kathedraler, omkastede Klostrene og jevnede saa mange gamle kirkelige Monumenter med Jorden. Paa den samme Tid kaldte Henrik den Andens pludselige Død den unge Dauphin, som Kong Frants den Anden, til den franske Throne, og lagde dennes Magt i Hænderne paa de tvende meest betydende af Maria Stuarts Onkler, de ivrig katholske Brødre, Hertug Frants den Ældre af Guise og Kardinalen af Lothringen. Først og fremmest brugte nu disse Frankrigs Magt til at oversende Penge og Tropper til deres Søster, den mod Protestanterne kjæmpende Regentinde i Skotland. De skotske Protestanters Sag vaklede allerede. Da traadte Elisabeth til; hun ydede efterhaanden

---

[1]) Jvnfr. Chalmers Afhandling *Of the projects of the english government for the subduction of Scotland, under Henry VIII, Edward VI and Elisabeth,* i hans Life of Mary, Queen of Scots, drawn from the state papers. London 1818. 4°. II, 401—414.

Opstanden i Skotland en Hjælp, der langt mere end opveiede den Understøttelse, som Regentinden havde medtaget fra Fastlandet.

Ogsaa under denne Kamp stod Jarlen af Bothwell, skjønt protestantisk opdraget, med Udholdenhed paa Regentindens Side. Ifølge den Forklaring af disse Forhold, som ogsaa Bothwell senere søgte at gjøre gjældende i Danmark, ledede des det skotske Aristokrati ved denne Kamp ingenlunde af rene religiøse Bevæggrunde, men for at sætte de lavere Folkeklasser, eller som han udtrykker sig »det simple Folk«, i Bevægelse, benyttede det sig af Religionen som et Paaskud[1]). Bothwell tilfangetog under Krigen ikke faa af Regentindens Fjender[2]) og var navnlig i Oktober 1559, da han efter hendes Befaling i Spidsen for nogle af de franske Tropper havde lagt sig i Baghold i Dunpendar-law i Eastlothian, saa heldig at overrumple en af Formændene for den protestantiske Bevægelse, John Cockburn, Laird af Ormiston, der fra Elisabeth hemmelig skulde overbringe 4000 engelske Kroner, en Deel af de Summer, som vare bestemte til som Brændsel at nære Opstandens Ild[3]). Haardt saaret faldt Cockburn tillige med Skatten i Bothwells Hænder. De Sammensvorne følte bittert dette betimelige Slag, som de ingensinde glemte eller tilgave. Lord James Stuart, Prior af St. Andrews[4]) og senere Jarl

---

[1]) *Du pretexte de la religion.*

[2]) *Je prins*, skriver han, *selon le droict des armes, plusieurs Escossois et Anglois, et en toutes choses faisois mon mieulx et me comportois comme le debuoir le requeroit.*

[3]) Jvnfr. Rerum Scoticarum historia. Auctore Georgio Buchanano. Edinburgi 1582. fol. p. 195.

[4]) Egenlig the Commendator of St. Andrews. Denne skotske Titel, der ofte forekommer under Reformationshistorien, forklares saaledes i Andersons Fortegnelse over forældede skotske Ord: *Com-*

af Murray — Maria Stuarts med Bothwell jevnaldrende Halvbroder, der allerede nu var den egenlige Leder for det protestantiske Parti, hvormed han senere skulde bringe saa megen Fordærvelse over Søsteren — ilede i Forening med Lord James Hamilton, Jarl af Arran, en Søn af Hertugen af Châtelherault, med en Skare af Ryttere imod Bothwell. De angrebe det Bothwell tilhørende, paa Bankerne ved Tynefloden liggende, nu forfaldne Chrichton-Castle, der i sin nærværende Skikkelse er bleven skildret i Walter Scotts »Marmion«. Slottet blev taget og udplyndret, men Bothwell selv havde forinden vidst at drage sig ud derfra med Pengene, som i hiint Øieblik vare af den største Vigtighed for begge Partier. Da de skotske Lorder derpaa, efter at have besat Edinburg, angrebe Havnestaden Leith, som Regentinden havde ladet befæste, og som forsvaredes af de hende tilsendte franske Hjælpetropper, bleve de slagne tilbage, og den 5te November kunde Franskmændene igjen besætte Edinburg, som det aristokratisk-protestantiske Parti havde ladet rømme om Natten. I December 1559 saa Dronning-Regentinden sig endog i Stand til at overlade den hidtil saa heldige Bothwell Befalingen over 800 franske og skotske Soldater, hvormed han fra Edinburg sendtes til Stirling for at sikkre dets herlige Slot. Men med Begyndelsen af det nye Aar indtræder et Vendepunkt. Efterat Fuldmægtige for den skotske »politiske-religiøse Kongregation« den 27de Februar 1560 i Berwick havde afsluttet en formelig Alliancetraktat med Hertugen af Norfolk, paa Elisabeths Vegne, løb en engelsk Flaade under Vice-Admiral William Winter ind i Forth-Fjorden, medens

mendator, who enjoys the rents of an abbey or other benefice. Anderson, Collections to the history of Mary, queen of Scotland. Edinburgh 1727. 4°. I, 154.

samtidigen en engelsk Hærstyrke paa 8000 Mand under William Lord Grey de Wilton gik ind i Skotland, hvor den ved Preston forenedes med en lige saa stor Deel af den skotske Forbundshær under Hertugen af Châtelherault og Lord James Stuart[1]). Kampen dreiede sig snart atter næsten alene om Leith, der blokeret af de engelske Skibe i Forth-Fjorden, fra Landsiden beleiredes af den forenede, store Overmagt. Da Regentinden, trods de kjække Udfald af de til Leith tilbagetrængte Franskmænd, ikke imødesaa noget gunstigt Udfald af Striden, overdrog hun i Mai Bothwell at ile over til hendes Datters Hof, for at drive paa Afsendelse af større Hjælp[2]). Og saaledes træffe vi da nu i Aaret 1560 Bothwell første Gang i Frankrig, hvor han belønnedes med en Udnævnelse ved Hoffet (som Kongens »gentilhomme de la chambre«) og modtog en personlig Gave af sex hundrede Kroner, men

---

[1]) Kong Philip den Anden tilskyndede dengang selv Elisabeth med en mærkelig Iver til denne Intervention i Skotland. Thi paa den ene Side saa han Forbundet mellem Frankrig og Skotland forstærket ved Henrik den Andens pludselige Død den 7de Juli 1559, der ogsaa havde givet Frankrigs Krone til Dauphinen og Maria Stuart; paa den anden Side havde han seet Forbundet mellem Spanien og England løsnet, da dettes katholske Dronning, hans anden Gemalinde, Maria Tudor, var død den 17de November 1558. Træffende bemærker Ranke: *Für alles, was in der Welt zu Stande kommen soll, bedarf es der rechten Zeit und Stunde. Wer sollte es glauben? Der Vorfechter des strengsten Katholicismus, der König von Spanien, war in diesem Augenblick nicht allein dafür, dass den Schotten Hülfe zu Theil würde, sondern er drang darauf; seine Minister beklagten sich nicht, dass die Königin einschritt, sondern darüber, dass sie dies nicht schleuniger that.* Englische Geschichte vornehmlich im sechszehnten und siebzehnten Jahrhundert. Von Leopold Ranke. Erster Band. Berlin 1859. S. 330.

[2]) Bothwells Brev til Regentinden, dateret Chrichton den 15de Mai 1560, hos Chalmers, The life of Mary, Queen of Scots. II, 217.

hvor han ikke formaaede at udrette noget væsenligt for Regjeringens Sag i Skotland. Den kort Tid før hans Ankomst opdagede Sammensværgelse i Amboise, der ogsaa i Frankrig bebudede Udbruddet af en farefuld Kamp med Reformationens Tilhængere, nødte Hertugen af Guise og Kardinalen af Lothringen til kun at tænke paa deres eget Forsvar. Deres Søster i Skotland døde den 10de Juni, uden at opleve nogen timelig Frelse, og efter en i Edinburg den 6te Juli afsluttet Traktat rømmedes nu Landet af de franske Tropper.

Revolutionen og det engelsk-protestantiske Parti triumferede. En provisorisk Regjering dannedes, der til sine andre Usurpationer ogsaa føiede denne, uden Kongedømmets Fuldmagt, at sammenkalde det Parlament, der afskaffede den biskoppelige Jurisdiktion, forbød den katholske Messe og overhoved grundlagde Protestantismens Bygning i Skotland. Maria Stuart kunde i November Maaned 1560 med Sandhed sige til Sir Nicholas Throckmorton, den engelske Minister i Paris: »Mine Undersaatter i Skotland rette sig aldeles ikke efter deres Pligt. Jeg er deres Dronning, og de kalde mig med dette Navn, men de opføre sig ikke som Undersaatter[1])«. For at bringe dem tilbage til Lydighed, sendte hun derfor paa denne Tid et Antal af skotske Herrer fra Paris til Edinburg, for der i Stedet for den selvskrevne at danne en legal Regjering. Men lige over for hiin formaaede de ikke at trænge igjennem og lige saa frugtesløs blev Dronningens Tanke om ogsaa at lade det uden den kongelige Fuldmagt sammentraadte Parlament afløse af et paa lovlig Maade aabnet. Denne hendes Tanke turde dog her ikke forbigaaes paa

[1]) Tytler, History of Scotland. Edinburgh 1841—43. VI, 193.

Grund af den Rolle, som hun derved havde forbeholdt Bothwell. Thi Kongebrevet havde betegnet ham som en af de Kommissærer, der vare bemyndigede til at sammenkalde et nyt Parlament, og i November havde Jarlen derfor pludselig forladt Paris og var gjennem Flandern ilet til Skotland[1]), hvor han imidlertid snart fandt, at der, under de forhaanden værende Omstændigheder, ikke for ham kunde være Tale om at virke i Dronningens Tjeneste. Han bevægedes da til at vende tilbage til Frankrig, og forblev her ved Dronningens Hof, der ved Kong Frants den Andens pludselige Død den 5te December 1560 var bleven en attenaarig Enke, indtil hun selv i August Maaned 1561, fulgt af tre af sine sex Onkler, Claudius, Hertugen af Aumale, Renatus, Marquien af Elbeuf, og deres Broder, den af sine Søkampe mod Tyrkerne berømte Maltheserridder Frants Guise, samt af en Mængde andre franske Herrer, og igjen ledsaget af sine »fire Marier«, der som Smaapiger havde fulgt deres jevnaldrende Dronning ved hendes Overførelse til Frankrig, fra Calais endelig seilede tilbage til sit Fædreland.

Idet Maria Stuart nu her selv traadte i Spidsen for dettes Regjering, fik ogsaa Bothwell sin Belønning. Da hun den 6te September dannede sit Statsraad (the privy Council), blev ogsaa han et Medlem af samme. For at forebygge Forstyrrelser af den offenlige Ro i Landet, maatte derhos — den 11te November 1561 — Bothwells fornemste Avindsmænd, navnligen Marias Halvbroder Lord

---

[1]) Trockmorton, Elisabeths Minister i Paris, beskriver ham ved denne Leilighed *as a vainglorious, rash and hazardous yong man; and therefore it were meet for his adversaries to have an eye to him, and also to keep him short.* Hardwicke, Miscellaneous state papers. London 1778. 4°. I, 149.

James Stuart, som hun havde gjort til sin Regjerings første Minister, og John Cockburn, Lairden af Ormiston, efter Datidens Skik indgaae Forsikkringen om ei at ville feide mod Bothwell, der omvendt maatte forpligte sig til ei at angribe dem. Men de voldsomme og ofte saa blodige Feider, der i saa høi en Grad vare karakteristiske for det skotske Aristokrati, skulde endnu længe vedblive at svække Landet til Fordeel for Naboerne. I England var, under Henrik den Ottendes, Edvard den Sjettes, Maria Tudors og Elisabeths Regjeringer, Souverainens Magt over Adelsmændene, og Kronens Indflydelse overhoved uendelig større, end den i det samme Tidsrum var i Skotland, hvor Sir Ralph Sadler dengang kun fandt, hvad han i sine Depecher til Hjemmet kalder »en bæstisk Frihed[1])«. Jarlen af Arran hørte ogsaa til Bothwells bekjendteste Fjender fra Borgerkrigen under Enkedronningens Regjering, og om Vintren, da Bothwell opholdt sig i Edinburg, hvor han levede i den fortroligste Omgang med Dronningens Onkel, Marquien af Elbeuf, som endnu ikke var reist hjem, behøvedes der kun en frivol Anledning, en Kamp om en anseet Kjøbmandsdatter, der gjaldt for Jarlen af Arrans Maitresse, men hvis Gunst Marquien af Elbeuf ansaaes for at have vundet, for at lade Edinburg see heftige Gadeoptøier eller Gadestridigheder mellem Hamiltoner og Hepburner, der minde om Gadekampene imellem de italienske Stæders Slægter, og hvormed Dronningens Regjering kun med Møie fik Magt[2]). Kort Tid efter, da Jarlen af Both-

[1]) *A beastly liberty.* Den forskjellige Tænkemaade hos Adelen i de to Lande bliver ogsaa stærkt fremhævet i et Brev fra Mr. Thomas Martyn til Dronning Maria Tudor i England, dateret Carlisle, den 11te Juni 1557, hos Tytler, History of Scotland. VI, 380—81.

[2]) Et Klageskrift fra den protestantiske Geistlighed, hvori den forlangte Straf for disse Optøier, meddeles i The History of the Refor-

well efter Dronningens Befaling har forladt Edinburg, høre vi om en ny Strid mellem ham og John Cockburn, Lairden af Ormiston, i East-Lothian; da denne med sin Hustru og ældste Søn havde vovet sig for vidt ud paa Jagten, truedes han atter med at blive overfalden af Bothwell, der virkelig tilfangetog og bortførte Sønnen, Alexander Cockburn, til Chrichton.

Hvor lidet endog Bothwells Karakteer i sig selv synes at kunne vække nogen dybere Deeltagelse, indtræder der dog nu et Øieblik, hvori endog Skotlands berømte Reformator, John Knox, sees at have helliget ham en særegen Interesse. Bothwell frigav den unge Cockburn, der havde været en Discipel af Knox, og lod denne bede om at benytte sin store Indflydelse til at tilveiebringe en oprigtigere Forsoning mellem ham og hans Fjender. Knox gik gjerne ind paa Jarlens Ønske om en Sammenkomst i denne Anledning. Denne foregik i det endnu som en Reliquie for den skotske Kirke uforstyrret bevarede Huus i the High Street i Edinburg, hvor Knox boede fra Aaret 1560 og indtil sin Død i Aaret 1572. I Studereværelset sad Jarlen her en Nat lige over for Reformatoren, yttrende Fortrydelse over sit foregaaende Liv[1]), beklagende sig over sine mægtige Fjender, og over at han nu, for sin Sikker-

mation in Scotland by John Knox. Edited by David Laing. Edinburgh 1856. II, 316—17. Dronningen undskyldte sin Onkel, Marquien af Elbeuf — om hvem det hedder i Knox's Skildring af Optøierne, at *he started to ane halbart, and ten men war skarce able to hald him* —, forsaavidt han var en Fremmed, men lovede for Fremtiden at skulle forebygge slige Optrin. Sidst i Februar forlod Marquien af Elbeuf Skotland, hvor han havde en naturlig Søn *de Marguerite Chrestien, demoiselle Ecossoise.*

[1]) *The said Earle lamented his formore inordinate lyef.* Knox, History of the Reformation in Scotland. II, 323.

heds Skyld, maatte holde saa mange vilde og kostbare Mænd om sin Person, der ellers kunde have nok af en Page og et Par Tjenere ved Hoffet[1]). Knox, der har efterladt os de Ord optegnede, som han dengang yttrede til Jarlen, bad ham først og fremmest at begynde med at forlige sig med Gud, saa vilde Forliget med Menneskene nok følge efter, da Gud vistnok vilde bøie deres Hjerter. Selv vilde han først og fremmest som Evangeliets Tjener arbeide paa at hjælpe ham til Fred, men dernæst ogsaa som den, af hvis Forfædre flere havde kæmpet og nogle vare faldne under Jarlerne af Bothwells Banner[2]). Det lykkedes ogsaa Knox tilsidst baade at faae Cockburn og Bothwell til at underkaste sig Jarlen af Arrans Voldgiftskjendelse, og derpaa ogsaa den 25de Marts 1562 at tilveiebringe en Sammenkomst mellem Arran og Bothwell. I det hamiltonske Pallads i Edinburg, der laa ved den saakaldte Kirk-of-Field, saa Knox de tvende Jarler mødes; da Jarlen af Bothwell indtraadte og skulde til at hilse med de Ærbødighedsbeviisninger, hvorom nogle fælleds Venner, Gawin Hamilton, Prioren af Kilwinning, og Henry Drummond, Lairden af Riccarton, vare blevne enige, skyndte

[1]) *I wald wait upoun the Court with a page and few servandis, to spair my expensis, whare now I am compelled to keap, for my awin saifty, a number of wicked and unprofitable men, to the utter destructioun of my living that is left.* Knox, History of the Reformation in Scotland. II, 323.

[2]) *For albeit that to this hour it hath not chaunced me to speik your Lordship face to face, yit have I borne a good mynd to your house; and have been sorry at my heart of the troubles that I have heard you to be involved in. For, my Lord, my grandfather, goodsher, and father have served your Lordshipis predecessoris, and some of tham have died under thair standartis; and this is a part of the obligatioun of our Scotishe kyndness.* Knox, History of the Reformation in Scotland. II, 323. Dette Sted er mærkeligt i Knox's Historie, som den eneste Oplysning, vi have om hans Slægt.

Jarlen af Arran sig til ham og omfavnede ham; Knox holdt derpaa en Formaningstale, hvorpaa de tvende Jarler saaes talende meget venlig i et Vindue, »og den næste Morgen kom Jarlen af Bothwell atter og gik i Kirke sammen med Jarlen af Arran, hvorover mange glædede sig«.

»Men Gud«, siger Knox, »vilde gjøre et andet Værk, end Menneskenes Øine kunde opdage«. Det Møde, der skulde have forsonet Jarlerne af Arran og Bothwell, havde fundet Sted den 25de Marts 1562. Men faa Dage senere blev Jarlen af Arran greben af en Sindssygdom, som aldrig forlod ham, og efterat Bothwell netop ogsaa havde redet til Kinneil House, for at gjøre et Besøg hos hans Fader, Hertugen af Châtelherault — Slottet tilhører endnu Hertugerne af Hamilton —, fremkom Jarlen pludselig den 29de Marts paa Slottet Falkland for Dronningen og Bothwells uforsonede Fjende, hendes Halvbroder James Stuart, med den Anklage, at Bothwell i Forening med hans Fader, den gamle Hertug, og med Gawin Hamilton havde sammensvoret sig til et Anslag om at overrumple Dronningen under hendes Ophold paa Falkland, naar hun jagede efter Daadyrene i de nærliggende Skove[1]), at bortføre hende til Dumbarton-Castle, og at rydde hendes mægtige Halvbroder og andre af hendes altfor indflydelsesrige Raadgivere af Veien[2]). Skjønt Knox,

---

[1]) *Modica in propinquo silva est, in qua platycerotes cervini generis (quas vulgo Damas falso apellant) aluntur.* Buchanan, Rerum Scoticarum Historia. p. 204.

[2]) Thomas Randolphs Brev til Cecil af 31te Marts 1562 hos Fr. v. Raumer, Die Königinnen Elisabeth und Maria Stuart nach den Quellen im britischen Museum und Reichsarchive. Leipzig 1836. S. 18. Randolphs Depecher, der altid ere lige uvillige imod Bothwell, ere ogsaa en Hovedkilde for Raumers og saa mange Andres Strenghed imod Maria Stuart. Om Randolphs Depecher gjælder imidlertid tilfulde, hvad en bekjendt tydsk Forfatter har yttret om en engelsk Statsmands Depecher fra en nyere Tid: *Die ganze*

til hvem Jarlen af Arran meget forvildet havde henvendt sig førend denne Anmeldelse, strax advarede Murray om, at han var bleven afsindig, og om derfor ikke at tillægge hans Ord for megen Vægt[1], greb Murray dog Leiligheden til den 31te Marts at lade Jarlen af Bothwell, der var kommen til Falkland, og Gawin Hamilton sætte fast i Kastellet i St. Andrews. At Knox havde havt Ret, viste sig imidlertid, som han selv fortæller, snart aldeles tydelig, da Bothwell og Prioren af Kilwinning her bleve konfronterede med Jarlen af Arran i Dronningens og Statsraadets Nærværelse. Men skjønt Jarlen, hvis Sygdom nu var voxet, saa at han talte aldeles løst og forvirret, og paastod at være forhexet, selv maatte tages i Bevogtning, blev det dog bestemt i Statsraadet den 18de April, at Hertugen af Châtelherault skulde til Dronningens Regjering opgive Dunbarton-Castle, hvoraf han havde været »keeper«[2], og for Bothwell og Gawin Hamilton havde Forhøret, der havde belyst Beskyldningens Løshed, ingen anden Frugt, end at de efter i sex Uger at have siddet fangne i Kastellet i St. Andrews, bleve, under Bevogtning af en Rytterskare, flyttede til Kastellet i Edinburg. Her var det da, at Bothwell, ved Efterretning om den nye Kamp i Skotland, der var udbrudt mellem Slægten Gordon og den endnu indflydelsesfulde

---

Misère der Depechen wird mir wieder recht deutlich; was für elende Nachrichten geben diese in den meisten Fällen! Und jede Lüge, jede Albernheit, jeder Irrthum ist durch das Geheimniss gedeckt. Wehe dem, der aus Depechen vorzugsweise die Geschichte schöpfen will. Tagebücher von K. A. Varnhagen von Ense. Leipzig 1861. II, 406.

[1]) *He did planelie foirwarne the Erle of Murray, that he espyed the Erle of Arrane to be stricken with phrenesy, and thairfor willed not oure great credytt to be gevin unto his wordis and inventionis.* Knox, History of the Reformation in Scotland. II, 328.

[2]) Buchanan, Rerum Scoticarum historia p. 204.

Lord James Stuart, som Repræsentant for Dronningens Regjering, søgte og fandt Leilighed til at flygte. Den 28de August 1562 brød han en af Jernstængerne i Fængselsvinduet og lod sig derpaa dristigen om Natten ved Hjælp af et Toug glide ned fra Edingburg-Castles Klippe. Knox siger, at Dronningen selv kun blev lidet fortørnet over denne Undvigelse[1]). Bothwell tyede først til Slottet Hermitage, i Liddisdale, hvor han forblev, indtil ogsaa Hovedet for Familien Gordon, Jarlen George Huntley, den 28de Oktober 1562 var bleven overvunden af Murray og falden ved Corrichie i en Fægtning mod Dronningens Tropper; da saa han ikke længer nogen Udsigt til Sikkerhed for sig i Skotland, men indskibede sig i North Berwick, for at seile tilbage til Frankrig. Storm og Uveir drev imidlertid Skibet, der førte ham, ind til Holy Island, og her blev han stoppet og fængslet; thi neppe var Efterretningen om hans Reises Uheld naaet til Skotland, førend Randolph, den engelske Gesandt i Edingburg, efter Anmodning af Murray og dennes Venner, tilskrev Elisabeths Embedsmænd om at anholde Englands gamle Avindsmand[2]). Dronning Elisabeth tog ikke i Be-

---

[1]) *Eisdem forte diebus Bothuelius per funem e fenestra demissus ex arce Edinburgensi evasit.* Buchanan, Rerum Scoticarum historia p. 205. *Some say that he brack the stancheour of the wyndo; utheris whispered, that he gat easye passage by the yettis. One thing is certane, to wit, The Quene was litill offended at his eschaiping.* Knox, History of the Reformation in Scotland. II, 347. Under sit Ophold i Danmark paastod Bothwell senere, at han forinden denne Undvigelse fra Fængslet havde overveiet, *par quells moyens je pourrais au vray scavoir, qu'elle volonté la dicte Royne me portuit, et fit tant quel me fut dict qu'elle congnoissait bien que j'avais esté accusé par hayne et enuye, mais que pour ceans elle ne me pouvait aulcunement ayder ne secourir, pour n'auoir elle mesmes authorité quelconque; mais que je fisse du mieulx que je pourrois.*

[2]) *The Erle of Bothwell fleing out of Scotland was taken besyde Tynmouth, where he is in prison in the castle.* William Cecils Brev

tænkning at lade en skotsk Pair, der i Fredstid var tyet ind til den engelske Kyst, som Fange bringe til London, hvor Bothwell forblev under Bevogtning i over et Aar, indtil Maria Stuart i Januar 1564, efter indstændige Anmodninger af Bothwells Moder og hans andre Slægtninger, selv hos sin gode Søster i England gik i Forbøn for sin forhen saa høitbetroede Tjener og endelig opnaaede, at han fik Tilladelse til at fortsætte sin Reise til Frankrig[1]). Anbefalingsbreve fra Maria Stuart til Kongen af Frankrig og dennes Raad skaffede ham nu ogsaa her en Plads i Spidsen for den skotske Garde, som siden Ludvig den Elftes Dage var bleven til en nedarvet Bestanddeel af de franske Kongers Krigsmagt[2]).

Bothwell var dog en altfor rastløs Mand til længe at kunne finde sig i det uvirksomme Liv i Frankrig. Efter at hans Utaalmodighed her, forsaavidt vi ellers tør troe en af hans bittreste engelske Fjender[3]), havde givet sig Luft i

---

til Sir Thomas Smith, dateret Westminster den 7de Februar 1563, hos Thomas Wright, Queen Elisabeth and her time, a series of original letters. London 1838. I, 123.

¹) *He was stayed, and was offered to have been rendered by the Quene of England. But our Quenes answer was, That he was no rebell, and thairforr she requeated that he should have libertie to pas whair it pleased him.* Knox, History of the Reformation in Scotland. II, 361.

²) Bothwell skrev selv i Danmark: *Je fut faict Capitaine de la garde Escossoise.*

³) Randolph skrev til Cecil den 30te Marts 1565, at Bothwell dengang høiligen havde fornærmet Dronningen af Skotland ved sine Yttringer i Frankrig ikke blot imod Elisabeth, men ogsaa imod hende selv, kaldende hende *the Cardinals hoore.* Randolph havde gjort hende denne Angivelse, og han tilføier den Paastand, at *she hath sworn to me upon her honour, that he shall never receive favours at her hands.* Chalmers (The life of Mary, queen of Scots, II, 215), der citerer dette Brev, og som ikke uden god Grund altid er paa sin Post imod Malicen af Elisabeths Agent, har her villet fremhæve Sig-

Klager ikke blot imod Elisabeth, men ogsaa imod Marie Stuart, drev den ham efter et Par Aars Fraværelse atter i Marts Maaned 1565 tilbage til hans Hjemlands farlige Ø, hvor han først besøgte sin Moder, men senere flakkede urolig om, efterstræbt i Grændseegnene af de engelske Embedsmænd, som vare satte i Bevægelse mod ham ved Requisitioner fra Øvrigheden i Skotland, og her heftigen forfulgt af Murray selv, der endnu fremdeles var hans dødelige Fjende. Ved Efterretningen om Bothwells Tilbagekomst var Murray strax gaaet til Søsteren og havde spurgt, om det var efter hendes Villie eller Raad, at Bothwell var kommen hjem, tilføiende, at enten skulde han selv eller Bothwell romme Landet. Dronningen svarede, at Jarlen af Bothwell var en Adelsmand, der forhen havde gjort hende saa god Tjeneste, at hun ikke kunde hade ham, men hun vilde dog ikke gjøre Nogetsomhelst, der kunde være Broderen imod, skjønt hun helst havde seet, om Sagen kunde bortfalde[1]. Faa Dage efter blev nu Bothwell i Dronningens Navn atter stevnet til at forsvare sig angaaende den af den afsindige Jarl af

---

telsens Urimelighed ved at tilføie disse Ord om Skotlands katholske Primas, Erkebiskoppen af St. Andrews: *Cardinal Beaton, we may remember, was assasinated, on the 29th of May 1546, when Mary was, scarcely, four years old.* Dersom imidlertid Tidens raa Tone ellers virkelig nogetsteds skulde have affødt Uqvemsord, som hine nævnte, have de sikkert kun villet vække Tanken om en heelt anden Kardinal, end Kardinal David Beaton. Om Marie Stuarts Onkel, Kardinalen af Lothringen skriver nemlig Brantome: *Aussi pour lors disoit-on qu'il n'y avoit guères de dames ou filles résidentes à la cour, ou fraichement venues, qui ne fussent desbauchées ou attrapées par la largesse du dit M. le Cardinal: et peu ou nulles sont elles sorties de cette cour femmes et filles de bien.* Brantôme, Vies des dames galantes, i Oeuvres du Seigneur de Brantôme. A la Haye 1740. III, 386.

[1]) Knox, History of the Reformation in Scotland. II, 473.

Arran angivne Sammensværgelse og for derefter at have brudt ud af sit Fængsel. I Slutningen af Marts Maaned 1565 holdt Bothwell sig endnu paa Hermitage-Castle, hvor vi see ham omgivet af et stort Følge af Liddisdale-Mænd, og herfra afgav han, efter Opfordringen af Dronningen, et Løfte om at ville møde for Retten (the justice-court), der den næstkommende 2den Mai skulde blive holdt i Edinburg. Men da Murray og hans Svoger, Archibald Campbell, Jarl af Argyle og Rettens Justitiarius, indstillede sig saaledes til denne »Lavdag« (law-day), at de, i Overeensstemmelse med den gamle, os fra Islands Historie bekjendte, Skik, den 1ste Mai holdt deres Indtog i Edinburg i Spidsen for fem eller sex tusind Mand, fortvivlede Bothwell endelig om paa nogen Maade at kunne tage det op med saadanne Modstandere. Han lod det beroe ved at lade sin Slægtning, Hepburn af Whitsum, møde med Forsikkring om sin Uskyldighed og Protest imod, at Jarlens Fraværelse maatte udtydes anderledes end som en naturlig Skyhed for at optræde imod saa mægtige Modstandere[1]. Selv havde han paany indskibet sig i North Berwick, og denne Gang undslap han til Udlandet uanfægtet, overtydet om ei at kunne vove nye Skridt, saalænge han ikke fandt nogen fast Støtte hos nogen af de tvende rivaliserende Dronninger[2].

Da indtræder det betydningsfulde Omslag i Skotland, der ogsaa for Bothwell skulde hidføre Opreisningens Time. Bothwell var endnu ikke langt fra Skotlands Kyster, da Dronningen yttrede sig utilfreds med, at Murray forfulgte ham saa alvorlig, og, efter at en Kjendelse, paa Grund af

---

[1]) Bedfords Brev til Cecil, hos Tytler, History of Scotland. VI, 325.
[2]) Chalmers, The life of Mary, Queen of Scots. II, 215.

Bothwells Udeblivelse, var gaaet ham imod, lagde hun sig imellem, at Retten skred videre frem imod ham. Faa Dage efter var Bruddet mellem Maria Stuart og Halvbroderen fuldstændigt; »hun saa nu«, sagde hun, »hvorhen han gik og at han vilde sætte Kronen paa sit Hoved«[1]. Vi tør herom paa dette Sted fatte os i Korthed. Efter Dronning Maria Tudors Død i England havde Maria Stuart allerede, under sit Ophold i Frankrig, tillige med Dauphin ogsaa antaget Englands og Irlands Vaaben ved Siden af Skotlands og Frankrigs, for saaledes at betegne de Arverettigheder, som hun tillagde sig som en Sønnedatter af Margareta Tudor, Kong Henrik den Ottendes ældste Søster, der havde ægtet Kong Jacob den Fjerde af Skotland. Efter en af Artiklerne i Traktaten i Edinburg af 6te Juli 1560 og siden Kong Frants den Andens Død havde Maria Stuart vel senere fundet sig i at aflægge denne Brug af det engelske Vaaben, men kun for at naae Maalet ad en anden Vei. Hun havde først smigret sig med ved eet Slag at kunne faae sin Arveret til England anerkjendt af hendes Slægtning paa Mødrenesiden, idet hun beredte Europa det sjeldne Skue af en Sammenkomst mellem Britanniens tvende Dronninger; men efter først at have lovet Maria et Møde i Nottingham og dernæst i York, havde Elisabeth nu sluttet sine mange Forhalinger med heelt at drage sig tilbage. Maria havde dernæst endog tilsidst erklæret sig villig til at ægte en engelsk Undersaat, navnlig Elisabeths egen Yndling, Lord Robert Dudley, Greven af Leicester, for saaledes at bortrydde en af de Hoved-Betænkeligheder, der vare fremkomne fra Elisabeths Side, og hvor-

[1]) Thomas Randolphs Beretning af 3die Mai 1565, hos Tytler, History of Scotland. VI, 325—331.

efter en saadan udtrykkelig Anerkjendelse af Maria Stuart som Englands nærmeste Arving kunde blive farlig for hendes protestantiske Riges Interesser, hvis Maria senere ægtede en katholsk Fyrste; men efter at Elisabeth selv en Tid lang med Iver havde arbeidet for et saadant Parti, havde hendes Jalousi dog atter endt med at vige tilbage fra den eneste fra Marias Side opstillede Betingelse, at hendes Arvefølge til Englands Throne førend Ægteskabet maatte blive hende bestemt sikkret ved en formelig Parlamentsakt. Da kastede Skotlands unge Dronning utaalmodig sine Øine paa sin endnu yngre Fætter, den nittenaarige, smukke Henrik Stuart, Lord Darnley. Henrik den Ottendes Søster, Margareta Tudor, havde, efter at have født Sønnen Jacob den Femte i sit Ægteskab med Kong Jacob den Fjerde, efter denne Konges Fald i Slaget ved Flodden, ægtet Jarlen af Angus, Archibald Douglas, som en Tid lang havde styret Skotland, indtil Jacob den Femte blev myndig og jog ham som en Landsforræder i Landflygtighed til England. Margareta Douglas, en Datter af Archibald og Enkedronningen, giftede sig med den senere ligeledes til Naboriget flygtede skotske Jarl af Lennox, Mathew Stuart, ved hvem hun her, fire Aar efter Marie Stuarts Fødsel i Skotland, blev Moder til Henrik Stuart, Lord Darnley[1]. Moderen havde aldrig glemt at minde sin unge Søn om hans høie Slægt; en Forbindelse mellem ham og hans Søskendebarn

[1]) Margareta Tudor, gift med 1) Jacob IV. 2) Archibald Douglas.

1.	2.
Jacob V.	Margareta,
g. m. Maria Guise.	g. m. Mathew Stuart.
Maria Stuart.	Henry Stuart, Lord Darnley.

Maria Stuart var det Maal, der længe havde foresvævet hende, og hvis Opnaaelse Elisabeth nu selv forskyldte ved sin egen Adfærd. I Slutningen af Aaret 1564 indfandt Jarlen af Lennox sig med Maria Stuarts Tilladelse igjen i Skotland, som han ikke havde gjæstet, siden han under Maria af Guises Regentskab havde ført Vaaben mod sit Fødeland i Ledtog med en engelsk Hær; han fik nu sine fordum forbrudte Godser tilbagegivne, og i Vaaren 1565 erklærede den skotske Dronning sit Riges Adel, at hun vilde ægte Sønnen, Lord Darnley, der i Begyndelsen af Aaret havde fulgt Faderen til Skotland. Forgjæves havde Murray, Lederen af Elisabeths Parti i Skotland, søgt at forekomme denne Sagernes Vending ved at besværge sin Beskytterinde i England om at bortrydde den eneste Hindring for Maria Stuarts Formæling med Leicester, og forgjæves lod nu Elisabeth, der saa Marias Fordringer paa England fordobbles ved denne hendes Forbindelse med Margarete Tudors katholsksindede Dattersøn, efter en frugtesløs Opfordring til Darnley og hans Fader, om som engelske Lehnsmænd at vende tilbage, ikke blot Darnleys Moder, Margareta Douglas, men ogsaa hans yngre Broder Charles Stuart sætte i Tower og Familiens engelske Eiendomme inddrages; forgjæves gjorde endelig Murray, der saa længe havde havt Søsterens Scepter i sin Haand, sit Hoved og sit Hjerte, det yderligste Skridt. Hemmelig understøttet af Elisabeth, og paaberaabende sig, at Protestantismens Sag blev truet ved Dronningens Ægteskab, som hun lod fuldbyrde efter den katholske Ritus, satte Murray sig i Spidsen for et Oprør, der gik ud paa at rydde Darnley af Veien eller at udlevere ham og Faderen til England, at fængsle Dronningen i Lochleden og at sætte ham selv som Regent i Spidsen for Riget. Hvor tomt hiint Paaskud var, der

maatte tjene som Støtte, havde dog netop i en karakteristisk Henseende viist sig ved Dronningens Vielse. Til denne, der foregik i Kapellet i Holyrood, — den eneste endnu tilbageblevne Levning af Holyrood-Klosterets store Kirke, — hvor saa mange af hendes Forfædre vare blevne kronede og viede, ledsagedes Dronningen fra Værelserne i Palladset af Jarlerne Lennox og Atholl, der derpaa efterlode hende i Kapellet og vendte tilbage efter Darnley. Ved dennes Ankomst begyndte Gudstjenesten, der forrettedes af John Sinclair, Biskop af Brachien. Tre Ringe bleve af Darnley satte paa Dronningens Finger, de knælede ved Siden af hinanden under Bønnen; men da den romerske Kirkes Ceremonier vare sluttede, kyssede Darnley Dronningen og vendte tilbage til Værelserne i Palladset, efterladende hende alene i Kapellet til at høre den katholske Messe, hvilken han saaledes netop forsætteligen dengang undgik. Hans aabenbare Overgang til Katholicismen fandt først Sted efter Murrays Oprør.

Dette Oprør blev med Kraft og Held kuet af Maria. Hun fulgte selv under Felttoget med sin Hær; som en Amazone saa man den unge Dronning sætte over Skotlands Floder eller at sprænge fremad mod Fjenderne, med Pistolerne i Sadelhylsteret. Idet hun begav sig til Kampen, havde hun strax samlet alle Murrays Fjender om sig; hun løslod den unge Jarl George af Huntley, der endnu sad fangen siden Faderens Nederlag og Fald i Aaret 1562, og kaldte blandt Andre Bothwell tilbage fra Frankrig. Ligesom forhen, saaledes søgte ogsaa denne Gang hans Fjender at forebygge hans Ankomst ved atter at henvende sig til Elisabeths Gesandt, der skriver til Cecil fra Skotland: »Der fortælles, at man har sendt Bud efter Jarlen af Bothwell og Lord Seaton, hvad der har Udseende af at være Sandhed, da de

ere dygtige Mænd til at tjene i den herværende Verden. Man ønsker, dersom de skulle ankomme til England, at de for en Tid maatte sættes under god Bevogtning«[1]. Bothwell naaede imidlertid den 17de September 1565 fra Frankrig til Skotland[2], hvor et Amnestidekret af 5te August allerede havde tilgivet ham »hans Bryden ud af Kastellet i Edinburg uden Tilladelse«, og blev den 20de i Holyrood venlig modtaget af Maria, som gjengav ham alle hans tidligere Stillinger og Embeder, navnlig ogsaa hans Plads i Statsraadet, hvor hans Indflydelse snart blev iøinefaldende[3]. I Forening med Jarlen af Lennox blev han Hovedanfører for Hæren, som Maria Stuart og Darnley personlig ledsagede, og som nu var voxet til over ti tusind Mand. Han var kommen tidsnok til at deeltage i det Krigsraad, som den 10de Oktober 1565 af Dronningen afholdtes i Castlehill paa Veien til Dumfries, og til at see Murray og hans Venner den 14de Oktober flygte herfra over Grændseen til England[4]. Som øverste Befalingsmand over denne tilfaldt ham derefter i Særdeleshed det Hverv med tvende »Bander«

[1]) Randolps Brev til Cecil af 4de Juli 1565, hos Keith, The history of the affairs of church and state in Scotland from the beginning of the reformation in the reign of James V to the retreat of queen Mary into England ann. 1568. Taken from the publick Records. Edinburgh 1734. fol. p. 295.

[2]) A Diurnal of remarkable occurrents, that have passed within the country of Scotland from the death of King James IV till the year 1575. From a Ms. of the 16th century in the possession of Sir John Maxwell of Polloch, Baronet. Edinburgh 1833. 4°. p. 90.

[3]) I Oktober 1565 skriver Randolph med sin sædvanlige sarkastiske Bitterhed til Cecil: *My Lord Bothwell, for his great virtue, doith now all, next se to the Earl of Athole.* Keith, History of the affairs of church and state in Scotland. p. 116.

[4]) Herom yttrede Bothwell sig selv senere saaledes til Kong Frederik den Anden: *Estant en ce temps retourné de France, elle* (M. Stuart) *me donna charge de quelque nombre de gens de guerre, ses fideles subjects, et de mes amys particuliers avecques lesquels je m'efforcay*

af Fodfolk og tvende »Bander« af Ryttere at vaage over, at ikke Udsendinge fra Oprørerne, der havde flyet til England, vakte nye Uroligheder paa den skotske Side, og skjønt Jarlen af Bedford, Befalingsmanden over de engelske Grændseegne, hadede ham personlig, og idelig klagede over ham, lod Maria Stuart sig dog nu derved ei bevæge til at opgive ham. »Jeg fortalte den skotske Dronning«, saaledes skrev Randolph dengang til Cecil, »at Bothwell var en Person hadet af den engelske Dronning[1]), og bekjendt for ikke at være tilbøielig til Fred, saa at dersom onde Følger indtraf, vilde hun alene have sig selv at takke derfor. Hun svarede, at hun ogsaa kunde gjøre Udsættelser mod Bedford, og derfor ikke vilde udnævne en anden Person i Bothwells Sted«.

Bothwells politiske Liv havde været stormfuld. Hans private Liv havde ikke kjendt til større Fred. Ogsaa i det afspeiler sig Skotlands Vildhed, ledsaget af et Afpræg af det sextende Aarhundredes Frankrig[2]). Den presbyterianske

---

de chasser le dict Conte de Murray hors du Royaume d'Escosse en Angleterre, ce que je feiz.

[1]) *I told the scottish queen that Bothwell was a person hated by the english queen.* Randolphs Brev til Cecil af 29de Januar 1566, hos Keith, the history of the affairs of church and state in Scotland. App. p. 166.

[2]) *Ubi adolevit, in alea et scortis ita patrimonium amplissimum prodegit, ut etiam, ut poeta quidam ait, deesset egenti æs laquei pretium.* Buchanan, De Maria Stuarta Regina, totaque ejus contra Regem conjuratione. p. 54. *Is enim luxuriosa adolescentia inter scorta et popinas acta eo reductus erat, ut aut civile bellum ei foret excitandum, aut audaci aliquo facinore extremæ inopiæ metus propellendus.* Buchanan, Rerum Scoticarum historia p. 204. Chalmers citerer i sit Værk Caledonia, or an account, historical and topographical, of North Britain. London 1810. 4°. II, 459, et Brev fra Jarlen af Bedford til William Cecil, skrevet fra Grændsen den 6te April 1565, hvori forekomme disse Ord: *I assure you, Bothwell is as naughty a man as liveth, and most given to that vile and detestable vice*

Strenghed havde, efter Dronningens Tilbagekomst, allerede dømt ham, da han, under hendes Onklers Besøg i Edinburg, som Marquien af Elbeufs Selskabsbroder ogsaa havde røbet sin Deel i fransk Letfærd. Vistnok tør det ikke oversees, at vi nu ogsaa i denne Henseende kun have hans Ungdomslivs Karakteristik fra hans bittreste Fjender[1]), men ved Navn kjende vi dog i det Mindste een af de Kvinder, der under hans ustadige Omflakken vare blevne en Gjenstand for hans eventyrlige Lidenskab. Anna, en Datter af den norske Adelsmand, Christoffer Trundsen, Herre til Sæm og flere Gaarde i Bergensstift, klagede senere over, at Bothwell »havde taget hende af sit fædrene Land, og vilde ikke holde hende som sin ægte Hustru, som han med Haand, Mund og Breve dennem og hende lovet havde« [2]). At hendes Bekjendtskab med Bothwell laa forud for dennes Tilbagekaldelse til Kampen imod Murrays Oprør, sees

of sodomy. Til disse Ord, som Teulet (Lettres de Marie Stuart. Paris 1859. p. 85) dog paaberaaber sig som en Oplysning til et Sted i den Forklaring, der senere efter Darnleys Død siges afgivet af Bothwells forrige Tjener, Franskmanden Nicolas Hubert, kaldet Paris, har Chalmers i sit anførte Værk tilføiet denne Bemærkning: *The readers turn away from such representations as too much exagerated for belief.* Men idet Chalmers i sit senere Værk, The life of Mary, Queen of Scots, II, 218, atter citerer det samme Brev, lyde Ordene nu saaledes: *I assure you, Bothwell is as naughty a man as liveth and much given to the most detestable vices.* Ere disse de ægte Ord i Brevet, der citeres efter en Korrespondence i det engelske Rigsarkiv (Paper Office), eller er det kun en vilkaarlig Forandring af Chalmers?

1) *In one respect*, mener Tytler endog, *Bothwell was certainly better then many of his brother nobles. There seems to have been little craft or hypocrisy about him, and he made no attempt to conceal his infirmities or vices under the cloack of religion.* History of Scotland. VII, 46.

2) Absalon Pedersøns Dagbog over Begivenhederne, især i Bergen, 1552—1572. Udgiven efter offentlig Foranstaltning med Anmærkninger og Tillæg af N. Nicolaysen. Christiania 1860. S. 148.

deraf, at hun allerede i Aaret 1565 blev omtalt af sine Landsmænd som »Skottefruen«[1]), og efter de ovenanførte Ord kunde det synes, at Bothwell under sin tidligere Omflakning selv maatte have gjæstet Norge og ført hende med sig derfra[2]). Da der imidlertid ellers aldeles Intet meldes om et saadant ældre Besøg af Bothwell i Norge, maa det vistnok langt snarere antages, at hun har stiftet sit Bekjendtskab med ham under et Ophold paa Hetlandsøerne, hvor maaskee hendes Fader ogsaa kan have havt Eiendomme[3]), ligesom Erik Rosenkrands og flere norske Mænd paa den Tid. Herfor taler deels den Omstændighed, at en Søster af Anna, Dorothea Thrundsen, var gift med en John Stuart paa Hetland[4]), og deels en lille Notits, som træffes i et af Randolphs Breve fra Aaret 1563, hvori han taler om en Gave, som Bothwell havde til en Erindring om en Forbindelse med »en Kvinde i *Norden af*

[1]) Idet Absalon Pedersøn skildrer, hvorledes der den 26de August 1565 i Lehnsherren, Erik Rosenkrands's Gaard i Bergen blev holdt et prægtigt Bryllup for den adelige Jomfru Brynhild Benkestok og den unge Adelsmand Erik Hanssøn, tilføier han med Hensyn til Bruden: *och udredede fru Anna Trons, Skottefruen, henne paa Spansk, som er, at hun hafde en guldkæde kring pannen oc offuen for it halsband, full af eddel steene, och en perlekrants och perlefier vdi, en rød Damaskis Kiortell.* Absalon Pedersøns Dagbog. S. 107.

[2]) Dette antager T. Becker i hans Skildring af Adelersborg i Folkekalender for Danmark. Tredie Aargang. 1854. S. 47. Han lader Bothwell paa sin første Reise komme til Bergen og der ægte Anna Thrundsen, hvorpaa han vedbliver saaledes: *Han tog hende med sig til Frankrig, hvor han satte hendes Medgift og Klenodier overstyr, samt derefter reiste bort, saa at hun maatte drage hjem til sin Fader.* Men dette er ubegrundet Gisning.

[3]) Dette antager P. A. Munch, Norsk Maanedskrift. 3die Bind (Christiania 1857) S. 438.

[4]) Jevnfør Stamtavlen over Christopher Trundsens Børn, i Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie. Christiania 1833—38. 4°. VI, 253.

Landet« [1]), hvad der vel turde være en Omskrivelse for Hetland. Denne eller andre lignende Forbindelser havde dog ikke efterladt noget varigt Indtryk hos ham, da han efter sin sidste Tilbagekomst til Fødelandet nogle Øieblikke synes at have tænkt paa der at begynde et roligere Liv[2]). Han besluttede nu at gifte sig her og ægtede i sit tredivte Aar den tyveaarige Lady Jane Gordon, en Søster til den unge Jarl George af Huntley og i fjerde Led hans egen Slægtning. Ægteskabscontracten blev undertegnet den 9de Februar 1566; men skjønt Bruden hørte til den katholske Religion og Dronningen nu ogsaa havde en katholsk Gemal, afslog Bothwell dog, i Lighed med andre Medlemmer af Adelen, og i Modsætning til dem, som Darnleys Exempel igjen havde draget over til den romerske Kirke, at lade sig vie efter den katholske Ritus. »Dronningen ønskede«, siger Knox, der her er det uforkasteligste Vidne, »at Vielsen skulde foregaae i Kapellet ved Messen, men dette vilde Jarlen af Bothwell paa ingen Maade indrømme«[3]).

---

1) Randolphs Brev til Cecil af 3die Juni 1563, hos Raumer, Die Königinnen Elisabeth und Maria Stuart S. 38. Randolph, hvis Malice tilføier paa dette Sted: »Skulde hun nogensinde blive Enke, vil jeg aldrig tage hende til Hustru«, kan dog muligviis herved ogsaa have havt en anden Kvinde for Øie, forsaavidt som Buchanan nemlig i sin med de skjærende Farver givne Skildring fortæller: *duas uxores nondum dimissas Bothuelium habuisse, tertiam nec legitimo nuptam, nec rite dimissam.* De Maria Stuarta regina. p. 91. Ligeledes hedder det i Buchanans Skotlands Historie, at Bothwell førend sit Ægteskab med Dronningen: *duas uxores adhuc vivas habuit, tertiam ipse nuper suum fassus adulterium dimissisisset.* Rerum Scoticarum historia. p. 357.

2) *Je deliberay*, yttrede han senere til Kong Frederik den Anden, *de me reposer et vivre paisiblement apres les emprissonnements et exil que j'auois souffert.*

3) *The Queene desired, that the mariage might be made in the chappell at the masse, which the Earle Bothwell would in no wise grant.* Knox, Historie of the Reformation in Scotland II, 520. I et Brev

Dette blev dog ikke til Hinder for, at Maria Stuart selv holdt Brylluppet for den i Rigets Tjeneste prøvede Jarl, der i denne Tjeneste endnu ikke havde forraadt det Valgsprog — *Kiip Trest* —, som han førte i sit Vaaben[1]). Vielsen fandt Sted i det kongelige Kapel i Holyrood og blev den 22de Februar 1566 forrettet af Brudens Onkel, Alexander Gordon, Biskop af Galloway og titulær Erkebiskop af Athenen, der havde frasagt sig den gamle Tro; Bryllupsfesten, der blev feiret »med stor Pragt«, varede med dens Tourneringer og Ridderspil i fem Dage.

II.

Ved Siden af Maria Stuart havde ogsaa Darnley overværet denne Fests Herlighed, men Forholdet mellem ham og Dronningen var dog allerede koldt dengang, da Jarlens Bryllup feiredes, og der ligger kun et Tidsrum af fjorten Dage mellem det og den ødelæggende Katastrofe, hvortil hiin Kulde tilsidst forledte Darnley.

Darnley havde ikke kunnet bære sin pludselige Høihed. Førend hans Ægteskab med Dronningen var han af hende bleven udnævnt til Ridder, Jarl af Ross, og Herre

---

til Cecil, skrevet et Par Uger førend Jarlens Bryllup, eller den 7de Februar, nævner Randolph ligeledes Bothwell blandt de skotske Lorder, der ikke vilde overvære nogen Messe, idet han heller ikke i denne Anledning glemmer at tilføie: *and of them all Bothwell is stoutest, but worst thougt of.* Thomas Wright, Queen Elisabeth and her time. I, 220.

[1]) Bothwells Vaaben, der i det danske Geheimearkiv findes opbevaret i Seglet under en af hans Skrivelser, er bleven gjengivet i Les affaires du Conte de Boduel, Edinb. 1829, efter et Aftryk paa Bindet af et Exemplar af Les douze Livres de Robert Valtrin, touchant la discipline militaire. A Paris 1555, som antages for at have tilhørt ham, og nu opbevares i Universitets-Bibliotheket i Edinburg.

af Ardmanach, senere til Hertug af Albany. Ved den Diner i Holyrood, der fulgte efter Vielsen, og hvorunder Dronningen betjentes af Jarlen af Atholl som Taffelmester, Jarlen af Morton som Forskjærer, og Jarlen af Crawford som Mundskjænk, blev ligeledes Darnley opvartet af Jarlerne af Eglinton, Cassilis og Glencairn med Hatten i Haanden[1]). Under Ballet om Aftenen, der varede, indtil det høie Par drog sig tilbage til deres Kammer, blev der kastet Penge ud til Folket, og samtidig bekjendtgjordes en af Dronningen udstedt Proklamation, hvorefter Darnley skulde tituleres Konge og alle Breve, som herefter udstedtes, skulde lyde i hendes og hans Navn i Forening, som Konge og Dronning af Skotland[2]). Vistnok gjorde denne Titel ham nu ikke til Rigets virkelige Konge, men man træffer dog nu hans Navn ved Siden af Marias paa skotske Mønter fra Aaret 1565, og hans Navn ved Siden af, ja tildeels foran Marias, i skotske Statsskrifter fra det samme Aar[3]). Endnu under Vinteren, da Dronningen og Darnley vedbleve at residere i Holyrood, ankom en Deputation fra Kongen af Frankrig, med Jacques d'Augennes, Herre af Rambouillet i Spidsen, for at overrække

---

[1]) Ifølge Brevet fra Randolph til Jarlen af Leicester, dateret fra Edinburg den sidste Juli 1565, hos Wright, Queen Elisabeth and her time. I, 203.

[2]) Proklamationen, der er dateret fra Dagen førend Brylluppet, den 28de Juli 1565, er aftrykt i Andersons Collections. I, 33.

[3]) Saaledes findes til Exempel i det danske Geheimearkiv en Skrivelse til Kong Frederik den Anden, der begynder: *Henricus et Maria, dei gratia Scotorum rex et regina*, og som slutter: *Datum ex regia nostra Edinburgensi. Cal. Octobris Anno 1565 et regnorum nostrorum annis primo et vicesimo tertio.* I Underskriften staaer derimod foran: *S(erenitatis). T(uæ). Soror et Consanguinea Marie R.* og først bag efter *S. T. Frater et Consanguineus Henry R.*

Darnley St. Michaels Ordenen eller Konkylieordenen, som man kaldte den efter de Skaller, hvoraf Ordenskjæden var sammensat. Da Investituren, efter Afholdelse af den katholske Messe, var foregaaet i det kongelige Kapel, blev denne nye Æresbeviisning atter fulgt af en glimrende Banket i Slottet og om Aftenen af en Maskerade, hvorved Dronningen, tillige med alle sine »Marier« og øvrige Damer, — som sædvanligt til stort Anstød for de protestantiske Pietister —, optraadte klædte i mandlig Dragt[1]). Dog satte Darnley sit Maal endnu høiere, han vilde styre som virkelig Konge, og saa langt fulgtes han ikke af Marias Følelse. Denne tabte sig paa den samme Tid, som han mistede den Popularitet hos Folket, hvormed dette, trods hans papistiske Sympathier, i Begyndelsen var kommet ham imøde. Maria havde, førend Brylluppet, med stor Ømhed pleiet Darnley under en Sygdom; hun havde utvivlsomt ikke blot tænkt at give sin Haand, men ogsaa sit Hjerte, til den høie, velskabte Yngling, men snart fjernede han det selv fra sig

---

1) *In the quhilk the Quenis grace and all his Maries and ladies were all cled in mens apparel.* Diurnal of remarkable occurrents. p. 87. Dronningens »Marier«, der ikke undgik Knox's Philippica, vare fire i Tallet ifølge John Lesley, Biskoppen af Ross, der i sin Historie, hvor han skildrer den femaarige Maria Stuarts Overførelse til Frankrig, siger, at hun ledsagedes af fire Smaapiger af samme Navn *beeing of four syndre honourable houses, to wyt, Flemyng, Levingstoun, Setoun and Beatoun of Creich.* I den skotske Folkesang, kaldet »the Queenes Marie« (i the Minstrelsy of the Scottish Border. The poetical works of Sir Walter Scott. Paris 1838. I, 220) forekomme Navnene anderledes; her nævner Marie Hamilton dem saaledes:

Yestreen the Queen had four Maries,
The night she'll hae but three,
There was Marie Seaton, and Marie Beaton
And Marie Carmichael and me.

ved de store Meninger, han fik om sig selv, der saa lidet svarede til hans drengeagtige Evner, og ved den umodne Raahed, der gjorde hende det naragtige Hovmod endnu utaaleligere. Sir William Drury, der var engelsk Gesandt i den Mellemtid, hvori Maria havde bortviist Randolph fra Hoffet, fordi han havde holdt sammen med Oprørerne og understøttet dem med Penge, anfører tvende Exempler paa, hvor hengiven han var til Tidens Skjødesynd, det ene fra et Drikkelag paa Øen Inchkeith, hvor han paa en vild Maade berusede sig i Selskab med en anden af Dronningens Halvbrødre, Lord Robert Stuart, Prioren af Holyrood (Walter Scotts »Abbeden«), Lord John Fleming og andre Herrer, det andet fra et Selskab i en Kjøbmands Huus i Edinburg, hvor ogsaa den frugtsommelige Dronning var tilstede, og hvor han paa hendes Bøn om ikke at drikke mere eller at opmuntre Andre dertil, svarede med saadanne Ord, at hun forlod Stedet med Taarer[1]). Elisabeths Agenter, der med stærke Ord havde omtalt Hvedebrødsdagenes Lidenskab, vidste snart at melde, at Dronningen af Skotland kjededes ved Darnley og ofte undgik hans Selskab. Hun tillod ikke længer, som i Begyndelsen af deres Ægteskab, at hans Navn stod foran hendes i Regjeringsskrivelser, og vilde ingenlunde indvillige i, at han ligesom hendes første Ægtefælle ogsaa fik Kronen (the matrimonial crown) og med den virkelig Myndighed ved Statens Styrelse.

Den lidenskabelig opbrusende Yngling vendte sig ikke mod sit eget Væsen, men gjorde Bruddet ulægeligt ved at finde hele Skylden i de af Dronningen yndede Omgivelser. Fremfor Alle kastede hans Had sig paa den iblandt dem, der tidligere netop med Held havde arbeidet for hans egen Op-

[1]) Jvnfr. Drurys Brev til Cecil af 16de Februar 1566, hos Raumer, S. 98—99.

høielse, paa Dronningens begavede og høitbetroede Sekretær for den udenlandske Korrespondance, Italieneren David Rizzio, som i December 1564 havde opnaaet denne Plads ved Franskmanden Raulets Afgang, og med saa rigelig en Løn, at han siges at have efterladt en Formue af elleve tusind Pund. Da Rizzio havde det Hverv at forelægge Dronningen Alt, hvad der behøvede hendes Underskrift, boede han i Palladset og havde altid en let Adgang til hende. Hun havde oprindelig begunstiget hans selskabelige Talenter, thi han var, efter Sir James Melvils Ord, der selv advarede ham mod ei at tillade Dronningen at trænge ham saa meget frem[1]), »a merry fellow and a good musician«; Maria elskede Sang, og Rizzio kunde ved hendes musikalske Underholdninger udfylde en Basstemme,

---

[1]) *He wanted not his own fears, therefore he lamented his estate to me, asking one day my counsel how to behave himself. I told him, that strangers were commonly envied, when they medled too much in the affairs of other countries. He said he being Secretary to her Majesty in the French tongue, had occasion thereby to be frequently in her Majesties company, as her former Secretary used to do .... I remembered her Majesties command lately laid upon me, when she particularly injoined me to forewarn her of any circumstance to be observed in her carriage, which I thought could tend to her prejudice .... I told her Majesty wery freely what advice I have given Rizio. She answered me, that he medled no further then in her french writings, and affairs, as her other French Secretary had done formerly. And that whoever found fault therewith, she would not be so far restrained, but that she might despence her favours to such as she pleased .... She tanked me for my continual care, evidenced in this free advice, and ingaged to take such order in reference thereto, as the care required. .... And she gave me her hand, that she would take all in good part, whatever I did speak, as proceding from a loving and faihfull servant. Desiring me also to befriend Rizzio, who was hated without a cause.* The Memoirs of Sir James Melvil of Hal-Hill. Now first published from the original manuscript by George Scott. London 1683. fol. p. 54, 55, 56, 58.

naar denne savnedes. Darnley saa pludselig i ham ikke blot den egenlige Fjende, der havde ladet hans Ønske strande hos Maria, men, uagtet Rizzio var styg, udmalede han sig endog med taabelig Jalousi i hans Person en ligefrem Medbeiler til Dronningen, hvis Kulde imod Darnley kun skulde være en Følge af Overtalelse af Rizzio. Med naragtig Lidenskab havde Darnley, hvis man ellers her tør troe Randolph[1]), dengang, da en Retsskriver bragte ham Efterretning om, at Udfærdigelsen af hans Ophøielse til Hertug maatte opsættes nogen Tid, villet nedstøde denne med en Dolk; nu besluttede han sig, for at rydde Rizzio af Veien, til at træde i Forening med Dronningens og hendes Regjerings Fjender, der gjerne modtoge den uerfarne Konge som et Redskab for deres egne Planer.

Den 10de Februar havde Darnley sendt sin Slægtning George Douglas til Lord Patrick Ruthven, for at bede om hans Understøttelse mod Rizzio. Ruthven var dengang saa angrebet af en Sygdom, der snart skulde lægge ham i Graven, at »han neppe kunde gaae til Enden af sit Værelse«, men lovede dog villig at hjælpe Kongen til Maalet. Ham var Italieneren forhadt som den Fremmede — omtrent som vi senere see Concini hadet i Frankrig —, der var en Fjende af Aristokratiet og arbeidede for Kongemagtens Udvidelse, som Papisten, der især var Dronningens høire Haand ved hendes Planer til Fordeel for Katholicismen, og som Manden af simpel Byrd; at en Søn af en piemontesisk Musiker skulde have Indflydelse paa Rigets Styrelse, ja at han allerede nævntes som tilkommende Kantzler, at en Jarl som den landflygtige Murray havde maattet nedværdige sig til at sende ham en kostelig Diamant, for at han skulde lægge et Ord ind for ham hos Søsteren, var noget ligesaa Utaa-

[1]) Randolphs Brev til Cecil af 21de Mai 1565, hos Raumer S. 63.

leligt for Skotlands stolte Adel, som Christian den Andens Omgivelser havde været det for den danske. Lord Ruthven var ogsaa nøie knyttet til de landflygtige Lorder og til deres tilbageblevne protestantiske Venner, og netop nu skulde et Parlament sammentræde, ikke blot for at godkjende den Fradømmelse af Værdigheder og Eiendomme, hvormed Maria vilde straffe dem, men ogsaa, som man talte om, for i Overeensstemmelse med Breve fra Kongen af Frankrig og fra den nylig dertil fra Konciliet i Trident tilbagevendte Kardinal af Lothringen at høre nye Forslag til Gunst for Katholicismen, og, hvad man især frygtede, angaaende Tilbagedragelsen under Kronen af forskjellige store Beneficier, som Adelen under Dronningens Mindreaarighed havde tilranet sig »under Paaskud af Religionen[1])«. Saa blev da Forbundet sluttet mellem Dronningens Mand og hendes systematiske Fjender; Darnleys Fader, Jarlen af Lennox, blev sendt til England og meddeelte de Landflygtige Planen, hvorefter de, saasnart Statscoupet var lykkelig iværksat, skulde være beredte til fra Grændsen at ile til Edinburg; her skulde Rizzio ryddes af Veien, Partiets andre Modstandere i Regjeringen ligeledes enten dræbes, fængsles, eller paa anden Maade gjøres uskadelige, Parlamentet igjen opløses, den for det indledede Retsforfølgelse nedslaaes, Dronningen holdes fast, Darnley opnaae den efterstræbte, nominelle Souverainitet og Jarlen af Murray igjen sættes i Spidsen for den virkelige Regjering. Darnley lovede skriftlig ved sin fyrstelige Ære, at Deeltagerne i denne Sammensværgelse, hvori ogsaa Elisabeth blev indviet, af ham skulde blive beskyttede imod Alle og Enhver.

Det første Forsøg paa Mordet bragte Lord George Seaton,

---

[1]) *Under pretext of religion.* Memoirs of Sir James Melvil. p. 64.

altid en hengiven Ven af Dronningen, til at strande. Det andet, der gik ud paa at myrde Rizzio, medens han spillede Fjerbolt med Darnley, der skulde indbyde ham i dette Øiemeed, blev ikke heller iværksat. Det tredie blev udført et Par Dage efter at Parlamentet var aabnet, og da Forhandlingerne om Regjeringens Forslag angaaende Straffen over de Landflygtige allerede gik deres faretruende Slutning imøde. Løverdag Aften den 9de Marts 1566 droge James Douglas, Jarl af Morton og Lorderne Patrick Lindsay og Ruthven i Spidsen for flere hundrede Bevæbnede gjennem Kannikegaden (the Canongate) ned til Holyrood; en Deel af deres Folk fik Befaling til at bevogte Slottets Omgivelser, med et hundrede og tredsindstyve Mand besatte Morton og Lindsay Hovedporten til Slottet og Slotsgaarden, hvis Nøgler de fratoge Portneren; Ruthven og flere andre af Lederne traadte op i Darnleys Værelser, hvor Kongen ventede paa dem.

Hvor mange Vandringsmænd fra den gamle og nye Verdens Egne have ikke gjæstet Holyroods Pallads og de maleriske Levninger af dets gamle, skjønne Kapel, og hvo iblandt dem har, naar han ellers blot kjendte noget til Skotlands Historie eller til dets Digtekunst, vel kunnet see de dobbelte Taarne, hvoraf Frontsiden dækkes, uden at mindes om det skotske Kongedømmes altid faretruede, stormfulde Skjæbne, eller kunnet betræde disse stumme, og dog saa talende Rum, uden at gribes af Tungsindigheds og af Deeltagelses Stemninger. I den gamle Deel af Slottet seer man endnu i den nederste Række af Værelser Darnleys Sovekammer og Audientskammer, og fra dem er Opgangen til den ovenfor liggende Række, hvori Maria Stuart boede. Gjennem det første Værelse, som i Almindelighed kaldes »Dronning Marias Audientsværelse«, kommer man

ind i »Dronning Marias Soveværelse«. Væggene ere behængte med Tapeter, der forestille Mythen om Phaeton, og Lyset, der kommer ned fra to Vinduer i Syd og Vest, falder paa et Brystbillede af Dronning Elisabeth, der hænger over Kaminen; ved Siden af den staaer Dronning Marias Seng, med falmede Gardiner af karmoisinrødt Damask og grønne Silkefryndser. Paa Nordsiden af Værelset er der en lille Dør, halvt skjult af Tapetet, der leder til en lille hemmelig Trappe, som, ved Siden af Hovedopgangen, fører ned til Darnleys Værelser; fra det sydvestlige Hjørne af Sovekammeret fører en snever Dør til Dronningens med falmede Tapeter behængte, lille »Paaklædningsværelse«, og fra det nordøstlige Hjørne er Indgangen til et tilsvarende Værelse, der ligeledes kun indtager et Rum af tolv Qvadratfod, men som *Queen Mary's supping Room* er blevet saa navnkundig i Skotlands Historie. Her sad den unge, frugtsommelige Dronning, der havde arvet Faderens Forkjærlighed for utvungen Selskabelighed, hiin Løverdag Aften med et af de smaa Selskaber, hvorpaa hun satte saa megen Priis. Omkring Bordet sad med hende hendes Halvsøster, Lady Jane Stuart, der et Par Aar iforveien var bleven skilt fra Jarlen af Argyle, hendes Halvbroder, Lord Robert Stuart, Prioren af Holyroodhouse, hendes Hovmester, Lairden Beaton af Criech, Kapitainen for hendes Gardeskytter, Arthur Erskine og hendes Sekretær David Rizzio. Pludselig blev Forhænget, der skjulte den hemmelige Indgang til Sovekamret nede fra Darnleys Værelser, løftet tilside, og Kongen traadte ind i det lille Rum, hvori Maria sad, og tog, idet hun venlig vendte sig om mod ham, Plads ved hendes Side, læggende paa en kjærlig Maade sin Arm om hendes Liv[1]). Et Minut

[1]) *With his hand about her waste.* Lord Ruthvens Beretning om Mordet, skrevet i Berwick den sidste April 1566, hos Keith. Append. p. 123.

efter blev Tæppet i det tilstødende Kammer atter løftet, og Lord Ruthven steg nu herfra ind til Selskabet, med Hjelm paa Hovedet, med sin høie Figur klædt i Vaaben og med Ansigtet fortrukket af Sygdommens Bleghed og et utæmmet Raseries Vildhed, idet han bød Rizzio at begive sig bort fra et Sted, der ikke var nogen Plads for ham. Forurolige ved et saa besynderligt og truende Syn sprang Dronningen op, og befalede Ruthven med en Strenghed, som hun kunde antage, hvor det var nødvendigt, at forlade hendes kongelige Værelser; dersom Rizzio havde paadraget sig nogen Skyld, skulde hun lade ham straffe af Parlamentet[1]. I det samme Øieblik, da efter disse Ord Robert Stuart, Arthur Erskine, Beaton af Criech og nogle af Tjenerne vare i Færd med at tage fat paa Lord Ruthven, hørtes Larmen af flere Personer, der styrtede op af den hemmelige Trappe, derpaa Trampen af tunge Fødder i det tilstødende Sovekammer, og i det næste Nu styrtede, under Lys af Fakler baarne efter dem, George Douglas, Andrew Ker af Faldonside, og Patrick Bellanden af Stanehouse og nogle Andre ind i det lille Værelse, med Sværd og Dolke skinnende i deres Hænder; »saa plumpt og uærbødigt«, siger en Samtidig, »at Bordet, med Lysene og Retterne paa det, blev væltet om paa Gulvet«. Bordet stødte i sit Fald paa Dronningen, hvis Svangerskab dengang var i den sjette Maaned, og Grevinden af Argyle maatte gribe et af Lysene, medens Ruthven, svingende sin Dolk, udraabte til Dronningen: »Intet Ondt er tilsigtet Eder, Madame, men alene hiin

---

[1]) *Declaring, we should exhibite the said Rizzio before the lords of Parliament to be punished, if any sorte he had offended.* Maria Stuarts Brev til Erkebiskoppen af Glasgow, af 2den April 1566, hos Labanoff, Lettres, instructions et mémoires de Marie Stuart, I, 344.

Skurk«. Hvo kjender ikke den Scene, der paafulgte? Hvo føler ikke med den Ulykkelige, der i Dødsskrækken springer bag ved Dronningen, griber fat i hendes Kjole med Fortvivlelsens Kraft, og overdøver Larmen selv med sine Skrig: »Madama, io son morto, giustizia, giustizia«; hvo seer ikke de Sammensvorne trænge paa, og, medens Darnley anstrænger sig for at vriste Rizzios Haand fra Dronningens Person, den brutale Ker af Faldonside truende rette en Pistol mod hendes Bryst eller George Douglas snappe Kongens Daggert fra dens Skede, ramme Rizzio med den over Skuldren af Maria, og lade den stikkende i hans Legeme; hvo har ikke fulgt med de Rasende, da de derpaa bort fra Dronningen, som Darnley holder fast, trække deres Offer gjennem Sovekamret og Audientsværelset, rammende ham, eftersom de gik, indtil han tilsidst ved Udgangen fra Audientsværelset, hvor andre af Hovedtrappen opstegne Sammensvorne ventede paa ham, — der hvor man endnu paaviser synlige Spor af hans Blod, — udaander gjennemboret af sex og halvtredsindstyve Dolke- og Sværdstød.

Maria var bleven tilbage med Darnley i det lille Værelse, hvor Overfaldet havde fundet Sted. Hun skjælvede ved Rædselsscenen, der foregik saa faa Skridt fra hende, og græd bestandig. Hun skriver selv i det Brev til hendes Gesandt i Paris, Erkebiskoppen af Glasgow, James Beaton, hvori hun skildrer Mordet: »Umiddelbart efter hiin Daad vendte Lord Ruthven tilbage og erklærede, at de og deres Forbundsfæller vare høiligen fornærmede ved vor Opførsel og Tyranni, der var dem utaaleligt; at vi vare blevne bedragne af den nævnte David, som de nu havde ombragt, nemlig, forsaavidt vi fulgte hans Raad med Hensyn til at opretholde den gamle Religion, udelukke de landflygtige Lorder, holde Venskab med fremmede Fyrster og Nationer, og i vort

Raad optage Jarlerne Bothwell og Huntley, der vare Forrædere, og med hvem Rizzio havde pleiet Forbund«[1]). Den fortvivlede Dronning svarede ham: »Hans Blod skal blive dyrt Blod for Somme af Eder«[2]). Hun vendte sig til Kongen og bebreidede ham heftigt hans »Judaskys« og at han havde havt Hjerte til saaledes at krænke hende: »Forræder, Søn af en Forræder, saa er det da den Belønning, som I har viist mod den, der har gjort Eder saa meget godt og saa stor en Ære; dette er den Erkjendtlighed, som I giver mig for at have løftet Eder op til saa høi en Værdighed[3]). Hvad Ondt har jeg gjort Eder, at I har villet volde mig en saadan Skam«. Darnley talte da nu om, hvorledes hun allerede i længere Tid, i Modsætning til den første Tid af deres Ægteskab, havde skyet ham, hvergang han vilde nærmet sig hende, og om Rizzio som den, der formeentlig havde overtalt hende til at vise en saadan Kulde imod ham[4]). »Milord«, gjenmælte hun tilsidst,

---

[1]) Maria Stuarts Brev til Erkebiskoppen af Glasgow af 2den April 1566, hos Labanoff, Lettres de Marie Stuart. I, 345.

[2]) *Well, sayth she, it shall be deare blude to some of you, gif his be spylt.* Lord Ruthvens Beretning hos Keith. Append. p. 124.

[3]) *Allora voltatasi la reina verso il re disse: »Ha traditore, figliuolo de traditore, questa è la ricompensa che haì dato a colui che t'ha fatto tanto bene et honor cosi grande; questo è il reconoscimento che dai a me per haverti inalzato a dignità cosi alta«.* Depeche til Storhertugen af Toscana af 8de October 1566, hos Labanoff, Lettres de Marie Stuart. VII, 75.

[4]) *My Lord, Why have you caused this wicked deed to me, considering, that I took you from low estate, and made you me husband, what offence have I given you that you should do me such shame. The King answered, I have good reason for me, for since yonder fellow David came in credit and familiarity with your majesty, you neither regarded me, entertained me, nor trusted me after your wonted fashion; for every day before dinner you were wont to come to my chamber, and past the time with me, and this long time you have not done so; and when I came to your maje-*

al den Krænkelse, som er bleven tilføiet mig, har I været vidende om, derfor vil jeg ikke længer være Eders Hustru eller herefter hvile ved Eders Side, og jeg skal aldrig give mig tilfreds, førend jeg har voldt Eder et lige saa sorgfuldt Hjerte, som jeg nu har det»[1]). Førend Samtalen mellem Kongen og Dronningen endte, hørte dog Ruthven, der som Øienvidne har meddeelt en Beretning om den, at hun vilde finde sig i, at Darnley tilbragte Natten hos hende. Hun kjendte Svagheden, som var forenet med hans Raahed; at benytte sit Herredømme over ham til at frelse sig fra Morderne, var den Tanke, der nu oprandt i hendes rystede Sjæl.

Imidlertid havde Tumulten med Rygtet om hvad der foregik, forplantet sig til Slotsgaarden og de andre Dele af Palladset. For at stille den, begav Lord Ruthven, hvis Nærværelse stedse var Dronningen utaaleligere[2]), sig til Jarlerne Bothwell, Huntley og Athole, som havde villet ile Dronningen til Hjælp, men vare blevne drevne tilbage til deres

---

sty's chamber, you bare me little company except David had been the third person; and after supper your majesty used to sit up at the cards with the said David till one or two after midnight: and this is the entertainment that I have of you this long time. Her majesty answered, that it was not a gentle womans duty to come to her husband's chamber, but rather the husband to come to the wife's. The king answered, how came you to my chamber in the beginning and ever till within these six months, that David fell into familiarity with you? Lord Ruthvens Beretning hos Keith, History of church and state in Scotland. II, 123.

[1]) *Mylord, all the offence that is done to me, you have the wite thereof, for the which I shall be your wife no longer, nor ly with you any more, and shall never like till I cause you have as sorrowfull a heart, as I have at this present.* Lord Ruthvens Beretning hos Keith, History of church and state in Scotland. II, 124.

[2]) *Quhome sho wald not thole to come in hir presens.* Diurnal of remarkable Occurrents. p. 92.

Værelser[1]), og af Jarlen af Morton truede med, at det skulde gaae dem ilde, dersom de vovede at forlade dem. Lord Ruthven søgte her at berolige dem, idet han i Kongens Navn forsikkrede dem, at deres Liv ikke var i Fare. Ikke desto mindre nærede de Frygt, især da de erfarede, at Murray og deres andre Fjender ventedes tilbage den næste Dag, og skjønt Mordernes væbnede Skarer vogtede Portene til Palladset, gjorde Nattens Mørke dem dog endnu Redning mulig. »Dersom«, skriver Bothwell senere, efter at have omtalt Rizzios Mord, »for at undgaae en saadan Fare, nogle Herrer og jeg selv ikke havde undveget gjennem et Vindue i Bagsiden af Palladset, vilde vi ikke have nydt nogen bedre Behandling, eftersom de havde besluttet saaledes indbyrdes, eller vi vare i det Mindste blevne nødte til at bifalde en saa slet og afskyelig Handling[2])«. Ligesom Bothwell, undveg Jarlen af Huntley, hans Svoger, og paa andre lignende Maader John Stuart, Jarlen af Athole, Lorderne Fleming og Levingston og Sir James Balfour, »mod hvilke«, skriver Dronningen, »Slaget var beregnet

---

[1]) *Comites Huntilææ, Atholiæ et Bothuelii, qui in diversa palatii parte coenabant, quum prorumpere vellent, ab iis, qui in area asservabant, intra coenacula sua, sine noxa, sunt cohibiti.* Buchanan, Rerum Scoticarum historia. p. 211.

[2]) *Et si, pour eviter ce peril, quelques Seigneurs et moi n'eussions passé par une fenestre derrière le dite logis, nous n'eussions eu meilleur traitement, d'aultant qu'il avoit ainsi esté resolu entre eux, ou pour le moins eussions esté contraintz de approuver ung si meschant et detestable acte.* Sir James Melvil siger ligeledes, at Bothwell i Forening med Jarlerne Athole og Huntley undkom *by leaping over a window toward the little garden where the Lyons were lodged.* Memoirs p. 64. Maria Stuart bemærker endelig selv: *Yet, be the providence of God, the Earl of Huntley und Bothwell escaped forth of their chambers in our palace at a back-window by some cords.* Dronningens ovennævnte Brev af 2 April 1566, hos Labanoff, Lettres de Marie Stuart. I, 346.

ligesaa vel som mod David (Rizzio), og ved hvis Flugt de Sammensvorne derfor fik nogen Angst og fandt sig meget skuffede i deres Foretagende«.

Da Maria Stuart selv, efter den sørgelige Nat, hvori hun frygtede saaledes for at abortere, at hun lod sende Bud efter en Fødselshjælperske[1]), om Søndag Morgen saa sig som en Fange i sine Fædres Slot, greb hun pludselig en ny Redningstanke. Da hun saa Sir James Melvil, der endnu ikke var flygtet med hendes andre Tilhængere, men som nu havde faaet Tilladelse til at begive sig op i Staden, gaae over Slotsgaarden, skjød hun et Vindue op og bad ham om at sætte hendes troe Mænd i Bevægelse, for at hun maatte blive befriet ud af Forræderes Haand. Jarlen af Lennox's Hovmester, Wisbet, blev med en Trop sendt efter ham, men Sir James fik dog Lov til at gaae videre under Paaskud af, at han alene »var i Færd med at gaae til Prædikenen i St. Giles Kirken«[2]). Han gav Borgermesteren Underretning om det Forefaldne, »og da«, siger en Samtidig, »reiser sig Skrigen og Larmen i Kannikegaden, hvorpaa Stormklokken ringede saaledes, at enhver Mand greb til Vaaben og med Simon Preston af Craigmillar, deres Borgemester, styrtede ned til Holyroodhouse, med det Forsæt at have villet befrie hendes Naade Dronningen og hævne den ommeldte Sag«[3]). Da imidlertid Maria nu

[1]) Beretningen hos Raumer, Die Königinnen Elisabeth und Maria Stuart. S. 113. Jacob den Sjettes nerveuse Frygtsomhed, som i Walter Scotts Roman »Nigels Hændelser« er blevet Gjenstand for en bekjendt Fremstilling, pleier endnu gjerne at anføres som et Exempel paa, hvorledes en forbigaaende Stemning hos Moderen under Svangerskabet kan virke paa Barnets hele tilkommende Liv. Andrew Combe, Physiologiens Hovedsætninger. Efter tiende Originaludgave oversat af I. Blicher. Kjøbenhavn 1842. S. 299.

[2]) Memoires of Sir James Melvil. p. 67.

[3]) Diurnal of remarkable occurrents. p. 94.

vilde tale til Folket fra et Vindue i hiint lille Værelse, blev det ikke tilladt hende af Morderne, »der«, skriver hun, »erklærede os lige i Ansigtet, at dersom vi vilde have talt til dem, skulde de skjære vort Kjød i Skiver og kaste os over Murene«[1]. Darnley viste sig i Stedet før hende, forsikkrede Borgerne om, at Dronningen var i god Behold og bød dem at trække sig tilbage, hvad de strax adlødе.

Da om Aftenen paa den samme Søndag Jarlen af Murray og de andre Herrer af den fordrevne Adel ankom til Edinburg, og strax rede til Holyrood, bleve de her ønskede velkomne af Darnley, medens den fangne Dronning endnu var saa uvidende om Murrays Indvielse i Mordet, at hun, glemmende den gamle Uret over den nye, kastede sig i hans Arme, kyssede ham, og udbrød: »Dersom min Broder havde været her, vilde han aldrig have taalt, at jeg var bleven saa grusomt behandlet«[2]. Og da Parlamentet nu ogsaa om Mandagen var bleven opløst af Darnley, der som Konge bød Medlemmerne at forlade Edinburg inden tre Timer, da Maria tillige havde erklæret sig beredt til at underskrive, hvilke Artikler de Sammensvorne ellers ansaae nødvendige for deres Sikkerhed, men derhos mindet om, at denne ei lod sig vel forene med noget Præg af af Fangenskab, og maaskee ogsaa fordi Murray ikke viste sig saa fri imod dem, som de havde ventet, fandt Jarlen af Morton og Lorderne Ruthven og Lindsay sig villige til om Mandag Aften at forlade Palladset med deres Folk, idet Statscoupet dog kunde synes i alt Væsen-

---

1) *Who in our face declared, if we desired to have spoken them, they should have cut us in collops and cast us over the walls.* Marias Brev til Erkebiskoppen af Glasgow af 2den April 1566, hos Labanoff, Lettres de Marie Stuart. I, 346.

2) Memoires of Sir James Melvil. p. 67.

ligt at være lykket. Men imidlertid havde Dronningen gjort sin Indflydelse over Darnley gjældende, og i Eenrum forestillet ham, hvilken Ydmygelse han var i Begreb med at berede Kongedømmet og den katholske Religion. Midt om den samme Nat, da Omsorgen for Slottet var blevet overladt Darnley, gik han og Dronningen, alene med en af dennes Jomfruer, hemmelig ud fra Holyrood; de satte sig paa Hestene, hvormed Sir Arthur Erskine og Sir John Stuart af Traquair udenfor ventede paa dem, og naaede, blot ledsagede af disse tvende, efter et rask Ridt om Tirsdagen til Kastellet i Dunbar.

Fra Dunbar kaldte Maria Stuart sine Vasaller til Vaaben, idet hun, der under hele denne Katastrofe havde viist en for en Kvinde saa beundringsværdig Holdning, udstedte en Proklamation mod de Forvovne, der havde hjemsøgt hendes kongelige Bolig med Blodsudgydelse og holdt hende selv fangen. Af de Skarer, der ilede til hendes Hjælp, blev den første ført af Bothwell og Huntley, der om Mordnatten vare undkommne gjennem Edinburg til Chrichton-Castle. De bleve nu meget naadigen modtagne i Dunbar af Dronningen, og saae her hendes Styrke voxe saaledes, at Bothwell selv angiver den Hærstyrke, hvormed Dronningen nogle Dage efter brød op imod Edinburg, til fire tusind Mand[1]). Hun har forstaaet at dele sine Fjender, idet hun tilgav Murray og de andre tilbagevendte Oprørere, imod at de ikke understøttede Rizzios Mordere. Disse vovede, efter at Maria Stuart allerede den 19de Marts triumferende var vendt tilbage til Edinburg, hverken efter

[1]) Hun skrev senere selv om Bothwells Hjælp ved denne Leilighed, *how suddanlie be his provvydence not onlie wer we deliverit out of the pressoun, bot alswa yat haill company of conspiratouris dissolvit, and we recoverit oure formar obedience.* Labanoff, Lettres de Marie Stuart. II, 35.

Dronningens Stævning at møde for Retten, eller at gjøre hende nogen synderlig Modstand, men fandt snart i stort Antal, at nu var Touren kommen til dem at flygte til England. Af dem, der bleve tilbage, blev et betydeligt Antal hensat i Fængslet; tvende af dem, Thomas Scott af Cambusmichael og Henry Yair, en tidligere Præst, bleve henrettede; Scotts Hoved blev sat paa en Stage oven paa et af Holyroods Taarne, og Yairs paa den saakaldte Netherbow i Edinburg; William Harlaw og John Mowbray, der ogsaa vare blevne dømte fra Livet den samme Dag, som de to andre, bleve bragte hen til Galgen, men fik her ved Dronningens Naade Dødsstraffen formildet til Forviisning. Den hidtilværende Statssekretær, Sir William Maitland, Laird af Lethington, af hvis Tjenere nogle havde været tilstede ved Mordet, medens han selv havde faaet den Rolle, indtil dette var udført, at underholde Jarlen af Athole, blev afsat fra sit Embede og fik Befaling til at tage Ophold i Caithness. Jarlen af Lennox blev ligeledes forviist fra Hoffet, og Sønnen blev nødt til selv at fralægge sig al Skyld i Mordet ved en Erklæring, som den 20de Marts blev opslaaet i Edinburg. For at gjendrive de bagtaleriske Rygter, hvorefter Kongen havde havt Deel »i det gruelige Mord, der var begaaet i Dronningens Nærværelse, og i den forbryderiske Fastholden af hendes Majestæts ophøiede Person«, hed det deri, at »Hans Naade havde, for hendes Majestæt Dronningen, i Nærværelse af Lorderne af Statsraadet, paa sin Ære, Tro og fyrstelige Ord erklæret, at han aldrig havde vidst det Mindste af det troløse Forræderi, hvorfor man uretligen og falskeligen anklager ham, og aldrig enten havde tilraadet, paabudt eller bifaldt det«. Darnley gik endnu videre; han ikke blot angav sine tidligere Forbundsfæller, men var selv

saa ivrig for at faae dem bragte for Retten, som om han havde været deres Færd aldeles fremmed.

Men Dronningen selv vidste det bedre og kunde ikke glemme hans »Judaskys«. Hun erfarede endog efterhaanden, at Darnleys Deelagtighed i Komplottet ikke havde været blot et Øiebliks Jalousi; de af ham opgivne Medskyldige lode hende meddele den Overeenskomst, hvorved han skriftlig baade havde betinget sig Kronen og taget Ansvaret for Rizzios Mord paa sig. Mere og mere vendte hendes Hjerte sig fra ham, mindre end nogensinde tillodes det ham at tage Deel i Regjeringen. Hun tænkte paa en Skilsmisse og sendte virkeligen i den Anledning et konfidentielt Sendebud, James Thornton, til Rom; men imidlertid var hun nu den 19de Juni 1566 paa Edinburg-Castle nedkommen med sin Søn, Skotlands og Englands vordende Konge[1]), og ved en Nullitetserklæring af Ægteskabet havde hun, skjønt den af Paven i sin Tid udstedte Dispensation for Slægtskabsgraden endnu ei var bleven offenliggjort, kunnet udsætte sig for, at ogsaa hendes Barn med Darnley blev erklæret for illegitim. Dersom hun paa den anden Side, efter Jacob den Sjettes Fødsel, hvorom Darnley selv med stor Fryd strax sendte Beretningen til Kardinalen af Guise i Frankrig[2]), maaskee i nogle Øieblikke

---

[1]) Hvor fordreiet det er, naar man allerede paa denne Tid har villet tænke paa en Forbindelse mellem Dronningen og Bothwell, viser Randolphs Brev til Cecil af 7de Juni 1566 om Forholdene i Edinburg ved Dronningens Nedkomst: *The Earls of Argyle and Moray lodge in the Castle and keep house together: the Earls of Huntley and Bothwell wished also to have lodged there, but were refused.* Chalmers, The life of Mary, Queen of Scots. II, 264.

[2]) Brevet, dateret Edinburg den 19de Juni 1566, er trykt i F. v. Raumers Briefe aus Paris zur Erläuterung der Geschichte des sechzehnten und siebzehnten Jahrhunderts. Leipzig 1831. II, 94—95.

lige over for sin Ægtefælle virkelig har næret en ung Moders Følelser, skaffede disse ham dog i al Fald kun en aldeles forbigaaende Gunst[1]); hendes tidligere muntre Væsen var afløst af Nedslagenhed, hun græmmede sig aabenbart og ønskede sig ofte død. »Hendes Hjerte«, skriver en Samtidig af Kongen, »er sønderbrudt ved Tanken om, at han skal være hendes Husbond, og til at blive fri fra ham seer hun ingen Udvei« [2]). »Hun gjentager«, skriver en Anden, »altid disse Ord: »Jeg vilde ønske, at jeg var død« [3]). Dissonantsen viste sig skjærende ved den unge Prindses Daab. Den 17de December 1566 foregik denne med stor Pragt i Kapellet paa Slottet i Stirling; Elisabeth, der var bleven indbudt som Gudmoder, men som havde undskyldt sig med, at hun, saa gjerne hun ogsaa vilde, ikke selv kunde komme til Skotland, og at man ikke heller godt om Vintren kunde sende en engelsk Dame, lod sig repræsentere af den af Maria yndede Grevinde af Argyle, og havde ligeledes sendt Jarlen af Bedford som Overbringer af en Døbefond af Guld, hvori Prindsen skulde døbes; Daabsakten blev, efter den katholske Ritus, forrettet af den katholske, af tre andre Biskopper assisterede, Erkebiskop af St. Andrews[4]), Lord John Hamilton, en Broder

[1]) »Jeg har hørt«, hedder det i en Beretning fra Jarlen af Bedford af 12te August 1566 (hos Raumer, Die Königinnen Elisabeth und Maria Stuart. S. 120), »at siden Mauvissière, den franske Gesandt, var hos dem, have Kongen og Dronningen sovet sammen, hvoraf der, som man tænker, maaskee kan fremgaae et bedre Forhold«.

[2]) *That is ane heart break for her, to think that he sould be hir husband, and how to be free of him scho sees no outgait.* Maitlands Brev af 24de Oktober 1566 til Erkebiskoppen af Glasgow, hos Laing, History of Scotland. II, 74.

[3]) Den franske Minister du Crocs Brev af 2den December til Erkebiskoppen af Glasgow, hos Keith. Pref. p. VII.

[4]) *Quha was executor officii in pontificialibus with staf, mytoure, croce and the rest*, hedder det hos en Samtidig, som ogsaa tilføier: *At*

til Hertugen af Châtelherault. Efter den kirkelige Handling gav Dronningen en glimrende Banket for de fremmede Ambassadører og de skotske Lorder, men Darnley, der var paa Slottet, viste sig aldeles ikke under Høitidsdagen, og den franske Minister, der havde beundret Maria Stuarts Holdning lige over for de fremmede Gjæster, indsaa, hvor meget denne Selvbeherskelse havde kostet hende, da hun et Par Dage senere lod ham kalde til sig, og han fandt hende hvilende sig med taarefyldte Øine og klagende over et heftigt Sting i Siden[1].

Tanken om at benytte sig af disse Stemninger, der ikke længe kunde blive nogen Hemmelighed, var dengang allerede bleven undfanget. Den er maaskee nærmest udgaaet fra den macchiavellistiske, men høitbegavede Maitland, om hvis Evner hans Samtidige, Venner og Fjender, tale med één eiendommelig Beundring, i en Tidsalder, der var saa rig paa Talenter, maaskee det største af alle[2]. Denne skotske Statsmand var den første af Deeltagerne i Rizzios Mord, der opnaaede Tilgivelse; efter sin Nedkomst med Jacob den Sjette havde Dronningen, paa Forbøn af Jarlerne af Athole og Murray, og trods Bothwells ivrigste Modstand, taget ham til Naade og igjen gjort ham til Statssekretær. Nyligen havde den paafundsrige Mand seet den sammensvorne Adel understøtte Darnley mod Maria, for at opnaae

this tyme my lordis Huntlie, Murray, Bothwill, nor the Inglis ambassadour, come nocht within the said chappel, becaus it was against the poyntis of thair religioun. A Diurnal of remarkable occurrents. p. 104.

1) Du Crocs Brev af 23 December 1566 til Erkebiskoppen af Glasgow hos Keith. Pref. p. VII.

2) *Vir inter Scotos maximo rerum usu, et ingenio splendidissimo, si minus versatili.* Annales rerum Anglicarum et Hibernicarum regnante Elisabetha. Guilielmo Camdeno authore. Londini 1615. fol. p. 241.

Murrays og de andre til England flygtede Oprøreres Tilbagekomst; kunde man da ikke nu ved at hjælpe Maria mod Darnley af hende opnaae det Samme for dennes forraadte Medskyldige[1]), Lethingtons gode Venner?

Een Betingelse syntes dog uundgaaelig. Skotland havde nylig seet baade Murrays Opstand og Komplottet, hvorfor Rizzio blev offret, strande paa den Dronningen støttende Fraktion af Adelen, hvortil Bothwell hørte. Det gjaldt altsaa, om ved denne Leilighed at vinde disse gamle Fjender, og fremfor Alle Bothwell selv. Thi hans Indflydelse hos Dronningen var større, end nogensinde forhen: hun havde nu, under hendes afdøde Moders og hendes egen Regjerings Kampe, saa ofte seet ham sætte sit eget Liv i Vove for hendes Sag, at hun i ham troede at have fundet den paalideligste Tjener; den Holdning, som han havde viist under det sidste Komplot, havde nyligen bragt et friskt Vidnesbyrd om hendes Gunst, idet hun havde belønnet ham ved at udnævne ham til »Keeper« af Kastellet i Dunbar, der stødte op til hans og hans nærmeste Venners Godser og saaledes var af stor Vigtighed for Bothwell[2]); ja man troede endog efter Jacob den Sjettes Fødsel hos Dronningen at have

[1]) *Lethington proponet and said, that the nerrest and best way till obteine the said Erle of Mourtonis perdoun, was te promeise to the Quenis Majestie, to fynde an moyen to make devorcement between hir grace and the Kinge hir husband.* Jarlerne Huntleys og Argyles Erklæring i Andersons Collections. IV, 189.

[2]) Bothwells egne Ord herom kunne maaskee fortjene at anføres: *Ils se fioyent bien fort en moy, à cause de la faveur, que sa M. me portoit et de l'accez que j'auois aupres d'elle. Ce que j'auois acquis seulement par le fidele debuoir que je feis, tantes es guerres de feu Madame sa Mere, que aussi es siennes propres, esquelles je mis plusieurs fois ma vie en hazard, y faisant de grands frais, dont elle m'a tres liberalement recompensé tant par presens, que aultres gouvernements, desquels Sa M. m'a honoré.*

opdaget en Interesse for Jarlen, der var af en anden og mere inderlig Art, end en blot politisk.

Man havde i denne Henseende især lagt Mærke til, hvad der var foregaaet, da Jarlen i Efteraaret havde forladt Edinburg, og havde begivet sig til de til hans Varetægt betroede urolige Grændseegne, hvor Freden dengang især forstyrredes ved Strid mellem Slægterne Armstrong og Johnston. Bothwell havde allerede faaet fat paa nogle af de mange urolige Skovmænd i Liddisdale og ladet dem til Rettens Kjendelse sætte i Varetægt i Hermitage-Castle, da han selv den 7de Oktober i Skoven tæt udenfor Slottet, ilende langt forud for sit Følge, personlig stødte sammen med en bekjendt Fredløs, John Elliot, ogsaa kaldet John of the Park. Efter at være bleven indhentet, spurgte denne, om Jarlen vilde frelse hans Liv, hvortil Bothwell svarede, at han vilde være hjertelig tilfreds, hvis Retten vilde kjende ham fri, men for Dronningens Ret maatte han staae. Da den Fredløse hørte disse Ord, lod han sig glide ned af Hesten, og søgte at løbe bort igjennem Skoven; Bothwell rammede ham da med et Pistolskud og sprang ogsaa af for igjen at gribe ham, men idet han heftig forfulgte ham, snublede han over en Træstub og faldt saa voldsomt paa denne, at han nogle Øieblikke laa bedøvet. Da Elliot saa Jarlen falde, gik han tilbage til, hvor denne laa, og gav ham med sit Sværd, til Gjengjæld for den Kugle, hvoraf han selv var bleven truffen, tre Saar efter hinanden, eet i Kroppen, eet i Hovedet og eet i Haanden, indtil Bothwell fandt Kraft til med sin Daggert at bibringe sin Fjende et Par saadanne Ulivssaar i Brystet, at han dødelig saaret vaklede bort[1]).

---

[1]) *And the said theif that hurt my lord Bothwill, deceissit within ane myle, upone ane hill, of the woundis gottin fra my lord Bothwill of before.* A Diurnal of remarkable occurrents. p. 101.

Jarlen laa besvimet, da hans Følge naaede ham og hans Svende bare ham tilbage til Hermitage, hvor de fangne Banditter imidlertid havde vidst at sætte sig i Frihed og i Besiddelse af Slottet, saa at man først, efterat det i Bothwells Navn var blevet dem lovet, at han vilde lade dem beholde Livet og drage bort, kunde bringe Jarlen ind til Hvile. Paa denne Tid opholdt Dronningen sig i Nærheden, idet hun, efter den ogsaa blandt Skotlands Konger nedarvede Skik, at holde Retterthing rundt omkring i Landet, netop var ankommen til Jedburg. Hun havde her strax faaet Underretning om det Jarlen tilstødte Uheld, og, da hun den 16de Oktober fandt Leilighed dertil, red hun, ledsaget af sin Halvbroder, Jarlen af Murray, og nogle andre Herrer, trods Egnens Usikkerhed, over til Hermitage, for at besøge den saarede Bothwell; efterat have tilbragt et Par Timers Tid hos ham, red hun strax tilbage til Jedburg, saa at dette forcerede Ridt, hvorved hun i een Dag tilsammen havde tilbagelagt ti Miil, i de næste Dage paadrog hende en saa heftig Feber, at det den 25de Oktober blev paabudt at gjøre Forbøn for hendes Liv i Kirkerne. I flere Dage blev hun af Lægerne betragtet som opgivet; hun laa to Timer i Træk som død[1]); hun troede sig ogsaa selv engang Døden nær, formanede med gribende Ord hendes Riges Adel til Fred og Enighed, overdrog den franske Minister at bringe hendes sidste Hilsen til hendes Frænder i hans Land, anmodede de nærværende

[1]) *For she lay two hours long cold dead, as it were without breath, or any sign of life; as length she revived, by reason they had bound small cords about her shackle bones, her knees, and great toes.* Knox, History of the Reformation in Scotland. II, 534.

Lorder om at bede for hende til Gud, og erklærede, at hun døde i den katholske Tro[1]).

Samtiden meente da, saaledes som Sagnet der paa Egnen endnu mener, naar det fortæller om, hvorledes hendes hvide Ganger sank i et Morads, nu kaldet »the Queens moss«, at det var paa Kjærlighedens Vinger, at Maria Stuart var fløiet frem og tilbage. Os synes Slutningen dog mere usikker; thi medens den herskende Fyrstinde godt kunde vise sin tro Lehnsmand en saadan Opmærksomhed, vilde den lidenskabelig elskende Kvinde ikke let have ventet dermed i otte Dage. Bothwell var en Mand af høi Rang og i en høi Stilling; han havde nylig sat sit Liv paa Spil i Dronningens Tjeneste, og det hed sig endog i Førstningen, at han ikke kunde leve[2]); den Deeltagelse og Omsorg, som Maria Stuart viste ved Besøget til Hermitage, og da den saarede Jarl senere under Dronningens Sygdom havde kunnet lade sig kjøre over til Jedburg, kunde derfor ogsaa forklares ved Interessen for at bevare den paalideligste Raadgiver og Støtte for hendes Regjering, saa meget mere, som Bothwell omtales som alt Andet end smuk, og som manglende de ydre Fortrin, der ellers pleie at indtage[3]). At Jarlen paa den

[1]) Knox tilføier: *She said the creed in English, and desired my lord of Murray, if she should chance to depart, that he would not be over extreme to such as was of her religion; the Duke and he should have been Regents.* Knox, History of the Reformation in Scotland. II, 535.

[2]) *For he believed surely to have departed forth of this life, and sent word thereof to the Queen's Majestie.* Knox, History of the Reformation in Scotland. II, 534.

[3]) *Ce Bothuel estoit le plus laid homme et d'aussi mauvaise grace qu'il se peut voir.* Brantôme, Vies des dames illustres, i Oeuvres du Seigneur de Brantôme. I, 147. *Quid enim erat in eo, quod mulieri paulum honestiori concupiscendum foret? Visne eloquentiæ?*

anden Side ved den Mandighed, som Dronningen troede at finde hos ham, og som han selv gjerne vilde have Navn for[1]), kunde have gjort et stærkere Indtryk paa hende, end de tvende ungdommelige Konger, til hvilke hun hidtil havde været knyttet, som begge vare yngre end hun, var i og for sig dog ei heller Urimeligt. Og nærede man i al Fald først en saadan Overbeviisning, var Jarlen aabenbart bleven en Mand, som det nu maatte være saa meget nødvendigere at faae vunden for Mortons, Ruthvens, Lindsays og de andre Flygtningers politiske Venner. Den listige Laird af Lethington, som et Rygte i Foraaret under Komplottet mod Rizzio endog havde nævnet som den, der især ogsaa havde villet havt Bothwell ryddet af Veien[2]), synes selv nu at have været den, der vandt den indflydelsesrige Jarl og med ham hans Tilhængere[3]). Han blev vunden, idet man nu lod ham eine en Udsigt til maaskee selv at kunne opnaae den Krone, hvorefter Darnley forgjæves

---

an formæ dignitas? an virtus animi, quæ rerum fortuitarum accessione commendarentur? At de eloquentia et forma non est opus oratione longa, cum et qui eum viderint, vultus et incessus corporisque totius qui fuerit habitus, meminisse possint, et qui audierint hominis infantiam et hebitudinem, non ignorent. Buchanan, De Maria Stuarta regina, totaque ejus contra regem conjuratione. p. 51.

[1]) *Fortitudinis opinionem captavit*, hedder det hos Buchanan, der dog strax, for ikke at tillægge Bothwell nogetsomhelst Fortrin, føier med at tilføie: *sed inter equites, sedens in equo pernicissimo, sui securus, alienæ pugnæ spectator.* De Maria Stuarta Regina, totaque ejus contra Regem conjuratione. p. 51.

[2]) Ifølge et anonymt Brev fra Alnwick af 3die April 1566: *One of Bothwells servants confessed, that himself and four more of his fellow servants had conspired to murther or poison the said Bothwell, and that Lethington had engaged them in that design. The other servants, that were concerned in that design, upon examination confessed the same.* Keith, Append. p. 167.

[3]) *Car j'ay desja Leddington, qui est estymé l'ung des meilleurs esprits de ce pais-cy, et qui est l'entrepreneur de tout cecy,* skal

havde stræbt. Dette Syn virkede paa Bothwell, som Hexenes Hilsen paa Heden havde virket paa Macbeth. Hvorfor skulde Jarlerne af Bothwell ikke ogsaa kunne taale en Sammenligning med Jarlerne af Lennox? Havde ikke Bothwells Fader været en Medbeiler med Darnleys Fader til Maria af Guises Haand, da denne som Enkedronning styrede Skotland under Maria Stuarts Mindreaarighed[1])? Og havde han ikke selv for faa Aar siden[2]) seet sin egen Søster ægte Marias Halvbroder, Lord John Stuart, Prioren af Coldingham, ogsaa een af Kong Jacob den Femtes mange illegitime Børn? Kunde han ikke følge Exemplet ved senere at ægte Dronningen selv? Baade i Samtiden og Eftertiden har man i en saadan Ærgjerrighed seet

Bothwell selv senere have sagt, forsaavidt man ellers overhoved vil tro noget af den Forklaring, som Bothwells tidligere Tjener, Nicolas Hubert, efter Darnleys Død siges at have afgivet. Laing, History of Scotland, II, 272.

[1]) The State papers and letters of Sir Ralph Sadler. III, 333.

[1]) Den 28de December 1561, da Brylluppet, hvorved Dronningen ogsaa var tilstede, holdtes paa Chrichton-Castle ved Tynefloden. Bothwells Søster havde i sit Ægteskab med John Stuart, der allerede døde i Aaret 1563, Sønnen Francis Stuart, som Jacob den Sjette senere betragtede som sin Fætter, om endog i en illegitim Linie, og som han derfor i Aaret 1581 udnævnte til Jarl af Bothwell og Storadmiral af Skotland, overdragende ham alle de øvrige, Onklen forlængst fradømte Besiddelser og Stillinger. Hans Karakteer lignede Onklens og hans politiske Liv var ligesaa stormfuld som dennes. I Aaret 1595 maatte han tilsidst søge Tilflugt i Nordens vilde Høilande, og derefter ligeledes tye til Orkenøerne, hvorfra han endelig ogsaa over Shetlandsøerne maatte fortsætte sin Flugt til Frankrig. Den franske Regjering nødte ham i Aaret 1600 til at drage sig tilbage til Spanien, hvorfra han begav sig til Neapel, for her, efterat være gaaet over til Katholicismen, at ende sit usle Liv. Ved Francis Bothwells Lehnsforbrydelse blev det arvelige Embede som Storadmiral af Skotland overdraget den yngre Familie Lennox (egenlig Aubigny), indtil ved denne Families Uddøen under Kong Carl den Andens Regjering dette Kronembede for bestandig inddroges. Chalmers, Caledonia. II, 437—39.

den Lidenskab, der herefter skulde drive Bothwell fremad ad hans mørke Veie. Med den lader det sig dog vel forene og det passer vel til Karakteren, at ogsaa han har følt sig fængslet af den næsten dæmoniske Magt, hvormed Dronningens Skjønhed saa ofte vidste at gjøre sig gjældende; »Maria besad hiin Naturmagt af kvindelig Tillokkelse, der opvækker voldsom, om endog ikke udholdende Lidenskab« [1]). Hun var endnu i sit fire og tyvende Aar den samme Skjønhed, som Ingen, under hendes Ungdoms Ophold i Frankrig, havde kunnet see, uden at han, efter Brantômes Forsikkring, der selv ledsagede Maria paa hendes Tilbageseiling til Skotland, havde maattet tabe sit Hjerte til hende, den samme, der i sin høilandske Dragt, eller, som han udtrykker sig, »estant habillée à la sauvage«, havde henrevet ham til Beundring, den samme, om hvem Mindet senere lod ham udbryde: »Ah royaume d'Escosse! je crois que maintenant vos jours sont encore bien plus courts qu'ils n'estoient, et vos nuits plus longues, puisque vous avez perdu cette princesse qui vous illuminoit« [2]).

Paa den nye Koalitions Vegne førte Maitland ogsaa Ordet til Dronningen. Det var henved Aarets Ende, i Slutningen af November eller Begyndelsen af December 1566, under Marias Ophold paa Craigmillar Castle, — dets Ruiner hæve sig en Miil fra Edinburg, — at han, i Nærværelse af Jarlerne Murray, Argyle, Huntley og Bothwell, havde vovet at slaae paa den Streng, hvor man troede sig vis paa at ville finde Gjenklang. Til at tilgive Jarlen af Morton og Lorderne Ruthven og Lindsey viste hun sig da heller ikke utilbøielig lige over for en Forening

[1]) Ranke, Englische Geschichte I, 338.
[2]) Brantôme, Vies des dames illustres, i Oeuvres du Seigneur de Brantôme, I, 129.

af saadanne Talsmænd. Men skjønt de alle derefter forenede sig i Opmuntringer til hende om at skille sig fra hendes Ægtefælle, der havde voldt hende saa megen Krænkelse, og Riget ikke mindre — »for han plager Eder og os alle« —, vilde hun dog kun under to Betingelser høre Tale derom, først nemlig at Skilsmissen kom istand paa lovlig Maade, og dernæst, at den ikke blev til Skade for hendes Søn, »thi ellers vilde hun heller taale alle Piinsler og trodse alle Farer, der maatte tilfalde hende i hele hendes Livstid«. Jarlen af Bothwell svarede, at han betvivlede aldeles ikke, at en Skilsmisse kunde tilveiebringes uden nogensomhelst Præjudice for Hans Høihed Prindsen, anførende sig selv som Exempel, idet han uden mindste Vanskelighed havde opnaaet at succedere efter sin Fader, skjønt der havde været Skilsmisse mellem denne og Moderen. Det blev dernæst foreslaaet, at ifølge en Opløsning af Ægteskabet kunde Kongen leve alene i den ene Deel af Landet og Dronningen i den anden, eller han skulde aldeles drage sig tilbage til et andet Rige; men Dronningen sagde hertil, at hun selv heller vilde gaae over til Frankrig og blive der en Tid, indtil han kom til Selverkjendelse og indsaa sine Vildfarelser. Lairden af Lethington blev dog ved: »Madame, nær ingen Betænkning, vi høre her til de fornemste af Deres Majestæts Adel og Raad og skulle vel finde Raad til at frie Dem for ham uden Skade for Eders Søn«. Men Dronningen gjentog: »Jeg vil ikke, at I gjøre Noget, hvorved vor Ære og Samvittighed kunde plettes. Jeg beder Eder tvertimod om at lade Tingene være, som de ere, indtil Gud i sin Naade sender Hjælp; det som I nu vilde gjøre, for at tjene mig, kunde let faae et Udfald til min Skade og Fortrydelse«.

Da Lairden af Lethington under denne mærkelige Forhandling kun havde talt om, at »Hendes Naade ikke skulde komme til at see Andet, end Godt og *hvad der vilde billiges af Parlamentet*« [1]), og da Jarlen af Murray ligeledes senere bevidnede, at der paa Craigmillar i hans Nærværelse ikke var blevet foreslaaet Noget, der »sigtede til et ulovligt eller uhæderligt Maal«[2]), har man heri fundet Grund til at antage, at det oprindelig kun har været paatænkt at faae Darnley som en Majestætsforbryder tiltalt for Parlamentet, fordi han selv havde rakt sin Haand til at holde Dronningen fangen i hendes eget Slot. Kun faa Dage hengik imidlertid, efter at man havde hørt hine Yttringer af Dronningen, førend ogsaa en betydelig Deel af Darnleys Fjender fandt det nødvendigt at gaae langt videre. Man tillagde Staklen, der nu ikke blot gjaldt for mere katholsksindet end selve Dronningen, men som virkelig nærede en naturlig Gru for sine flygtede Medskyldiges Tilbagekomst, nye Tanker om at ville tiltage sig Regjeringen i sin spæde Søns Navn, og de, som han efter Rizzios Død havde fornægtet, havde lige saa lidt Medynk med ham, som de, hvilke han førend hans Drab havde beredt samme Skjæbne. Sir James Balfour, der var bleven Medlem af Statsraadet i Foraaret 1565 og derefter havde været en af de Mænd, der under Overfaldet paa Holyrood ogsaa havde seet sit Liv truet, — i Maria Stuarts Brev om Rizzios Mord hedder det, at Darnleys Forbundsfæller

---

1) *Madam, said Lethington, let us guyde the mather amongis us, and your Grace sall si nathing bot gud,* a n d a p p r o v i t b y p a r l i a m e n t. Jarlerne Huntleys og Argyles Erklæring om, hvad der foregik paa Craigmillar, i Andersons Collections. IV, 192.

2) *Tending to ony unlawfull or dishonorable end.* Murrays Erklæring, dateret fra London den 19de Januar 1569, i Andersons Collections. IV, 194.

dengang ogsaa havde havt til Hensigt at hænge Balfour[1]) — opsatte skriftligen det nye Forbund (the bond), hvorved man forpligtede sig til, »at saadan en ung taabelig og stolt Tyran skulde ikke regjere eller føre Herredømme over dem«, og udtalte, »at de af forskjellige Aarsager derfor alle vare blevne enige om, at han skulde skaffes af Veien paa den ene eller anden Maade, og at hvosomhelst, der skulde tage Daaden i sin Haand eller udføre den, ham skulde de forsvare og opretholde som dem selv, for det skulde være enhver af dem tilregnet og holdt som gjort af dem selv«[2]). Som de første Underskrivere af dette Forbund nævnes os, foruden Jarlen af Bothwell, Jarlerne af Huntley og Argyle, Statssekretæren Maitland og Sir James Balfour[3]), og af disse synes Lethington og især Bothwell derpaa at have været dem, der fortrinsviis dreve Sagen fremad, og som ogsaa, ved at sende Archibald Douglas til England, allerede søgte Hjælpere blandt Darnleys derværende Fjender, førend disse endnu igjen havde betraadt skotsk Grund. Dette skete i Slutningen af Aaret, da Maria den 24de December 1566, givende efter for næsten hele sin Adels, ogsaa af Elisabeth understøttede Forestillinger,

---

1) *And namely to have hangeth the said Sir James.* Dronningens Brev til Erkebiskop Beaton, hos Labanoff, Lettres de Marie Stuart. I, 346.

2) Dette Dokument forsvandt senere, men de ovennævnte Ord, *that he sould he putt of by one way or uther* o s. v. ere tagne af et større Stykke af Kontrakten, som James Ormiston, der havde læst den hos Bothwell, havde lært udenad og endnu kunde huske ved sin sidste Tilstaaelse den 13de December 1573. Denne findes hos Laing, History of Scotland. II, 291—296.

3) *Quha lute me sie ane contract subscryvit be four or fyve handwrites, quhilk he affirmit to me was the subscription of the erle of Huntlie, Argyll, the secretar Maitland, and Sir James Balfour, and alleaged that mony mae promisit, wha wald assist him gif he were put an.* Lairden af Ormistons anførte Tilstaaelse hos Laing, History of Scotland. II, 293.

fuldstændig benaadede Jarlen af Morton, Lord Lindsay og 76 andre Flygtninger[1]).

III.

Maria Stuart har selv anbefalet sit Navn til Eftertiden, hun har bedet: »Ayez mémoire de l'ame et de l'honneur de celle, qui a esté vostre royne«, og her møde da nu de tvende Spørgsmaal i Skotlands Historie, der fremfor andre have været saaledes omstridte, at man kan nævne to lange Rækker af Forfattere, der nu snart i et Tidsrum af tre hundrede Aar have besvaret dem paa modsat Maade. Det første Spørgsmaal er dette: Er Maria Stuart af Bothwell bleven indviet i Mordplanen, der skulde udføres imod hendes Ægtefælle? Det andet vil vide, hvorvidt hun allerede aldeles havde kastet sig i Bothwells Arme, førend Darnleys Død gjorde hende til Enke.

Det første Spørgsmaal beroer især paa den Dom, som man fælder over tvende Kilder, nemlig deels over den Samling af Dronningens Skrivelser, som hendes Modstandere lagde hende til Last, og deels over de Forklaringer, som tillægges en Franskmand, Pariseren Nicolas Hubert, der efter sit Fødested almindelig blev kaldet Paris, og som efter at have været i Bothwells og derefter i Lord Seatons Tjeneste, var bleven optagen i Dronningens

[1]) Jarlen af Bedford skriver den 30te December 1566 fra Hallyards i Fife saaledes om de Benaadede: *The Earl of Murray hath done very friendly towards the queen for them; so have I according to your advice. The earls Bothwell and Athol, and all other lords helped therein, or else such pardons could not so soon have been gotted.* Chalmers, The life of Mary, Queen of Scots. II, 175. Ikkun Andrew Ker af Faldonside og George Douglas bleve udelukkede af Amnestien, den Første, fordi han havde rettet sin Pistol mod Dronningen selv, den Anden, fordi han havde saaret Rizzio i hendes Nærværelse. Lord Ruthven var død i Newcastle den 13de Mai 1566.

Spørgsmaalet er afhængig af, om disse Kilder skulle gjælde for aldeles ægte og uforfalskede Vidnesbyrd.

Faa Dage efter at Opstanden mod Bothwell tilsidst havde revet Maria af hans Hænder, sendte han, efter Modstandernes Forsikkringer, en af sine Tjenere, George Dalgleish til Befalingsmanden paa Edinburg-Castle, Sir James Balfour, i hvis Varetægt han havde overladt en ham af Maria skjænket, ikke fuldt en Fod lang, forgyldt Sølvæske, som hun i sin Tid havde faaet til Gave af sin første Ægtefælle, Frants den Anden, og som var kjendelig ved et paa flere Steder, under en Kongekrone, anbragt romersk F[1]. I denne Æske fandtes en Samling af Skrivelser og Sonnetter i det franske Sprog, stilede af Dronningen til Bothwell. Sir James Balfour holdt vel endnu Edinburg-Castle i Dronningens Navn, men var dog allerede i Forveien hemmeligen bleven vunden af Lairden af Lethington for Oprørets Sag. Han gav altsaa vel Dalgleish Æsken, men gav samtidigen de forenede Lorder et Vink herom, saa at Dalgleish den 20de Juni 1567, da han skulde bringe Æsken til den til Dunbar tyede Bothwell, med den faldt i Jarlen af Mortons Hænder. Saaledes løde vistnok først senere hendes Modstanderes nærmere Forklaringer

[1]) Denne forgyldte Æske, hvis Indhold gjorde den til en sand Pandoras Æske for Maria Stuart, opbevares endnu i Skotland efter Tabet af Indholdet, i Hamilton Palace. Den svarer dog ikke aldeles til Beskrivelsen, thi medens Buchanan skriver, at Æsken »overalt« (*undique*) var mærket med et romersk F under en Kongekrone, har den Æske, der nu fremvises, kun paa tvende Steder dette Mærke. Denne Bemærkning er allerede bleven gjort af Henry Bell (Life of Mary, Queen of Scots. Edinburgh 1828. II, 294), der tilføier: *Antiquarians, however, have investigated subjects of less curiosity, and have been willing to believe upon far more slender data.*

om denne for Maria Stuart saa fordærvelige Opdagelse[1]; men allerede en Maaned efter, at den havde fundet Sted, havde dog Throckmorton den 25de Juli 1567 fra Edinburg kunnet skrive til Elisabeth: »For det Tredie mene de at lægge hende til Last Mordet af hendes Husbond, hvorpaa de sige, at de have saa tydelige Beviser, som haves kan, *saavel ved Vidnesbyrd af hendes egen Haandskrift, som de have faaet fat paa*[2]), som ved andre tilstrækkelige Vidnesbyrd«. Da efter Katastrofen, der imidlertid havde styrtet Bothwell og gjort Maria Stuart til en Fange, Halvbroderen Murray var vendt tilbage fra Frankrig, hvorhen han havde begivet sig, for at oppebie Krisens Udfald, hengaaer der nogen Tid, inden saadanne Aktstykker fra Dronningen igjen omtales, men den 4de December 1567 fremlagde Murray i det skotske Regjeringsraad »hendes foregaaende Breve *skrevne og underskrevne med hendes egen Haand*, og sendte af hende til James Jarl Bothwell, Hovedudføreren af hiint skrækkelige Mord« [3]). Da fremdeles faa Dage derefter det skotske Parlament traadte sammen, som erklærede Maria Stuart for afsat, skete dette i Henhold til de samme, ligeledes det forelagte Aktstykker, idet Parlamentet den 15de December 1567 erklærede, at »Grunden

---

1) Murrays Quittering for at have modtaget Æsken af Morton, udstedt i Edinburg den 16de September 1568, hos Walter Goodall, An examination of the letters said to be written by Mary, Queen of Scots, to James, Earl of Bothwell. Edinburgh 1754. II, 90. Buchanan, Rerum Scoticarum historia. p. 191. Knox, History of the reformation. I, 562.

2) *As well by testimony of her own hand-writing, which they have recovered*, Throckmortons Skrivelse hos Keith. p. 424—27.

3) *Her previe lettres written and subscrivit with her awin hand and sent by hir to James Earl of Bothwell cheiffe executor of the said horrible murdor.* Goodall, An examination of the letters, said to be written by Mary, Queen of Scots. II, 64.

dertil var Dronningens egen Skyld, forsaavidt det ved *forskjellige hendes foregaaende Breve, skrevne med hendes egen Haand*[1]), og sendte af hende til James, forhen Jarl af Bothwell, Hovedudføreren af hiint skrækkelige Mord, saavel førend som efter dets Udførelse, var aldeles vist, at hun havde været forudvidende om og Deeltager i dette«. Henved et Aar senere, da Dronning Elisabeth havde sendt Kommissærer til de af hende foreslaaede Konferentser i York og Westminster, for at skulle tilveiebringe en Mægling mellem Maria Stuart, der var undsluppen af sit Fængsel og flygtet til England, og Lorderne af Modpartiet, der i hendes Søns Navn regjerede Skotland, fremlagde Murray ogsaa her den 7de og 8de December 1568 disse fra Skotland medtagne Aktstykker for de engelske Kommissærer. Om disse Breve, der vare skrevne i det franske Sprog, og som af den skotske Regjerings Fuldmægtige sagdes at være sendte af Dronningen til Bothwell, hedder det udtrykkelig i den officielle engelske Beretning, der efter Konferentsernes Slutning ifølge Elisabeths Befaling skulde give en Oversigt over de Forhandlinger, der havde fundet Sted for hendes Kommissærer: »Originalerne, der udgaves for at være skrevne med Dronningen af Skotlands egen Haand, bleve da ogsaa (den 7de og 8de December 1568) fremlagte og læste, og, efter at være læste, sammenholdte og sammenlignede *i Henseende til Haandskrift og Retskrivning* med flere andre Breve, der for lang Tid siden af den nævnte skotske Dronning ere blevne skrevne og sendte til Hendes Kongelige Majestæt (ɔ: Elisabeth), hvornæst en Erklæring af Jarlen af Morton blev

---

[1]) *Be divers his previe letteris written halelie with her awin hand.* Goodal. II, 67.

fremlagt og læst angaaende bemeldte Breves Opdagelsesmaade, *og kunde ved Jevnførelsen af dem ingen Forskjel findes«* [1]). Forsaavidt alle Brevene og Sonnetterne vare uden Underskrift, uden Angivelse af Tid og Sted, og ikke heller havde nogensomhelst ligefrem Angivelse om, til hvem de vare stilede, kunde dette netop være en Følge af den forsigtige Hemmelighedsfuldhed, hvori Synden gjerne vil skjule sig. Og ligesom man nu i hine ydre Vidnesbyrd har fundet Sikkerhed nok for hine Aktstykkers Ægthed, saaledes har man ogsaa fundet den samme godtgjort ved deres indre Karakteer; thi medens Maria Stuarts Skyld vistnok i og for sig efter dem synes unægtelig, fremtræder den dog alligevel ikke tydeligere, end at nogle af hendes ivrigste Tilhængere, endog fra selve det ved disse Aktstykker givne Standpunkt, have troet at kunne finde den omstridelig; men vilde vel Nogen, naar man overhoved havde indladt sig paa enten at smede hele falske Breve eller at forfalske Dele af ægte, have tilladt, at der efter Forfalskningen endnu kunde blive mindste Tvivl tilbage? Man har i Forbindelse hermed i Almindelighed gjort gjældende, at ligesom det sextende Aarhundrede overhoved, under den hele, dybe Lidenskabelighed, der næredes ved Katholicismens og Protestantismens Verdenskamp, havde en anden Maalestok for politiske Mord end Eftertiden, saaledes var ogsaa Maria

[1]) *Of which letters the originals supposed to be written with the queen of Scots own hand, were then also presently produced and perusedd; and being read, were duly conferred and compured for the manner of hand writing and fashion of orthography, with sundry other letters long since heretofore written and sent by the said queen of Scots to the queen's majesty; and next after there was produced and read a declaration of the earl of Morton of the manner of finding the said letters: in the collation whereof no difference could be found.* Goodall. II, 256.

Stuart i denne Henseende kun sin Tids Datter, hvad der til Exempel fremgaaer af den Maade, hvorpaa hun senere, inden sit Fangenskab i England, modtog Efterretningen om Halvbroderen Murrays Mord ved James Hamilton til Bothwell Haugh[1]). For Ægtheden af den her omhandlede Kilde til Maria Stuarts Historie har man ogsaa i den nyere Tid troet at kunne anføre selve den senere Forsvinden af hine originale franske Sonnetter og originale franske Breve, hvilke sidste i det Mindste nu ikkun daarligen erstattes ved de kort Tid efter deres Offenliggjørelse udkomne Overættelser af dem, skotske, latinske eller franske paa anden Haand[2]). De oprindelige franske Breve og Sonnetter,

---

[1]) Maria skrev herom til hendes Ambassadør i Frankrig, Erkebiskoppen af Glasgow: *Ce que Bothwell Hach a fait a ésté sans mon commanmandement; de quoi je lui sais aussi bon gré et meilleur que si j'eusse été du conseil. J'attends les mémoires qui me doibvent estre envoyez de la recepte de mon douaire pour faire mon estat, où je n'oublierai la pension du dit Bothwell Hach.* Marias Brev af 28de August 1571 hos Labanoff. III, 354. Det maa dog herved erindres, at Maria under sit Fængselliv stedse mere havde vænnet sig til at betragte sin Halvbroders Færd med de samme Øine, hvormed denne senere betragtedes af hendes Søn, Kong Jacob, om hvem Camden i et Brev af 22de November 1607 (Sylloge scriptorum de vita Thuani. Londini 1733. fol. p. 9) skriver til De Thou: *Rex tamen noster, Buchanano infensissimus, Moravium noxæ maxime damnat, ut maternæ calamitatis fontem et fundum, idque a secretorum eo ævo participibus edoctus, ut fertur.*

[2]) I disse deres fremmede Skikkelser findes Brevene, foruden mange andre Steder, nu ogsaa ved Siden af Sonnetterne trykte hos Teulet, Lettres de Marie Stuart. p. 3—76. Teulet antager endog, at ligesom de franske Breve, saaledes som vi kjende dem, ere oversatte paa anden Haand efter en af de Oversættelser, hvori de oprindedeligen franske Breve først udgaves paa Latin og Skotsk, saaledes skal det Samme ogsaa være Tilfældet med Hensyn til den Skikkelse, hvori vi ligeledes nu kun have de franske Sonnetter. Laing, der ligeledes efter Brevene meddeler Sonnetterne som Tillæg til sin History of Scotland, forfægter med større Grund (I, 333—359) at disse endnu foreligge i deres ældste Skikkelse.

hvortil hendes Fjender støttede sig, vides nemlig senere først at være gaaede i Arv fra den ene til den anden af Skotlands fire Regenter under Jacob den Sjettes Mindreaarighed, Jarlerne af Murray, Lennox, Mar og Morton, og derefter i Aaret 1582 at have tilhørt en Søn af Lord Patrick Ruthven, William Ruthven, Jarl af Gowrie, ligesom man ogsaa veed, at Maria Stuarts Tilhængere dengang gjerne havde villet have dem fra ham. Men efter at Jarlen af Gowrie havde deeltaget i den Sammensværgelse, hvorved Jacob den Sjette i Aaret 1582 blev overrumplet paa Ruthven Castle, og efterat Jarlen som en Følge heraf var bleven henrettet i Stirling i Aaret 1584, forsvinde hine originale Aktstykker aldeles. Man har da villet finde det utvivlsomt, at de dengang ere faldne i Jacob den Sjettes Hænder, der mere end nogen Anden maatte føle sig kaldet til at tilintetgjøre, hvad der virkelig kunde vise Moderens Skyld.

Om den anden af de Hovedkilder, hvorved der tillægges Maria Stuart Deel i Darnleys Mord, nemlig de af Franskmanden Nicolas Hubert, den 9de og 10de August 1569, i St. Andrews kort førend hans Henrettelse, afgivne Forklaringer, er det her nok i Almindelighed at anføre, at de ligeledes udmærke sig ved en saa naiv Tone og en saa minutiøs Detail i de omtalte Biomstændigheder, at man i denne deres dramatiske Karakteer allerede har troet at finde en fuldkommen Borgen for deres Paalidelighed og for at de alene kunde hidrøre fra en Person, der havde været i en saadan Livsstilling som Paris.

Fra Maria Stuarts og hendes Tilhængeres Side er imidlertid hine Aktstykkers Beviiskraft aldrig bleven anerkjendt. Endnu have vi Forhøret over George Dalgleish, saaledes som dette den 26de Juni 1567 blev afholdt i Jarlerne af Mortons og Atholes, samt i Kirkaldy af Granges

Nærværelse; men lige saa lidet som Sir James Balfour, i hvis Værge Aktstykkerne havde været, nogensinde blev forhørt angaaende dem, end sige konfronteret med Dalgleish, lige saa lidet er der i Forhøret over denne nogetsomhelst Spørgsmaal med Hensyn til dem[1]). Marias Fjender forklare denne Omstændighed saaledes, at man dengang kun vilde have Beviser imod Bothwell; og helst havde villet indskrænke sig til kun at see Dronningen afsat, og søgt at redde hendes Ære, Skranker, hvorover man senere, ved de politiske Omstændigheders Tvang, men ikkun nødigen, blev tvungen til at sætte sig ud, først i Skotland, og senere ogsaa under Konferentserne i England. Marias Venner, der ogsaa undre sig over, hvorledes Dalgleish, der i Edinburg var vel kjendt som en Tjener af Bothwell, havde kunnet nærme sig Slottet, have derimod i hiin Omstændighed fundet et Udgangspunkt for at antage, at da hendes Forfølgere under hendes Fald plyndrede i Holyrood, have de der fundet den lille forgyldte Sølvæske, og da man ogsaa kan have stiftet Bekjendtskab med tidligere Kjærlighedsbreve eller Sonnetter fra hendes Haand, stilede enten til Frants den Anden eller Darnley, er derved mulig den første Tanke om et eller andet Falskneri kommen til Modenhed. At et saadant i alt Fald har fundet Sted, have Dronningens Forsvarere allerede villet udlede deraf, at medens de ifølge Protokollen over det skotske Regjeringsraads Møde den 4de December 1567 nævnes som »skrevne og underskrevne med hendes egen Haand«; omtales de derimod den 15de December 1567 af det skotske Parlament saaledes, som ogsaa vi nu alene kjende

---

[1]) Forhøret over George Dalgleish, aftrykt hos Laing, History of Scotland. II, 249—251.

dem, nemlig ikkun som »skrevne heelt med hendes egen Haand«. Mellem disse forskjellige Udtryksmaader har man fundet den haandgribeligste Strid, thi — saaledes har man kommenteret dem — medens det lader sig tænke, at naar den første Udtryksmaade var den mere indskrænkede, og den anden den mere omfattende, kunde, efter Tingenes naturlige Gang, den første derfor gjerne have været fri for Falskhed, maa nu, da det omvendt er Tilfældet, at den anden korrigerer den første ved at formindske samme, et eller andet Falskneri herved vise sig umiskjendelig. Maria Stuart frakjendte ogsaa selv hine Aktstykker Troværdighed. Da Konferentserne i York skulde gaae for sig i Efteraaret 1568, følte Lethington sin skotske Nationalfølelse saaret ved et Optrin, der mindede ham om Fødelandets afhængige Rolle i Edvard den Førstes Dage. Med den Omskiftelighed, der er saa gjennemgaaende karakteristisk for Partistillingerne under Skotlands lidenskabsfulde Reformationstid[1]), der Aaret efter Konferentserne ogsaa viser os ham, som en Medskyldig af Bothwell, sat i det Fængsel, hvorfra han befriedes af William Kirkaldy, Lairden af Grange, og som nogle Aar senere lod ham ende sit politiske Liv som Dronningens aabenbare Tilhænger og et Offer for hendes Sag[2]), havde han ladet sin Hustru Maria

---

[1]) Denne Omskiftelighed i den politiske Karakteer er for Maitlands Vedkommende bleven skildret i det i hiin Tid bekjendte Stridsskrift: »Chamæleon, written by Mr. George Buchanan against the Laird of Lidington«. Georgii Buchanani opera omnia. Curante Thoma Ruddimanno. Edinburgi 1715. fol. II, 13—18.

[2]) Nemlig da efter et haardnakket Forsvar af Edinburg-Castle de saakaldte »Castillianere«, der under »den anden Wallace«, William Kirkaldy, Lorden af Grange, vare optraadte for Maria Stuart, tilsidst den 29de Mai 1573 maatte bukke under for Jarlen af Mortons af af en engelsk Hjælpestyrke understøttede Beleiring. De valgte da

Fleming, en af de fire Marier, der som Børn havde ledsaget deres lille Dronning til Frankrig, hemmelig afskrive Brevene, som Murray medførte til England, og underhaanden ladet dem Dronningen tilstille[1]). Denne udtrykte sig da dengang saaledes i Instruktionerne for hendes Fuldmægtige ved Konferentserne: »I det Tilfælde, at de have Skrivelser fra mig, hvilke maatte vække Præsumption imod mig i denne Sag, da skulle I anmode om, at de vigtigste maae fremlægges, og at jeg selv maa faae dem i Øiesyn, og give dem Tilsvar, fordi I skulle forsikkre, i mit Navn, at jeg aldrig skrev noget angaaende denne Sag til nogen Dødelig. Og dersom der ere noglesomhelst saadanne Skrivelser, ere de falske, sammensmedede og opfundne af dem selv, alene til min Vanære og Skjændsel, og der ere Forskjellige i Skotland, baade Mænd og Kvinder, der kunne eftergjøre min Haandskrift, og skrive den samme Skrivemaade, som jeg bruger, lige saavel, som jeg selv, og fornemmelig saadanne, som ere i Ledtog med dem«[2]). Under selve Konferentserne vedblev Maria Stuart derpaa gjentagne Gange at forlange, at man skulde lade hende see selve Originalerne af hine Akt-

---

at overgive sig til Englændernes Anfører, Sir William Drury, og Lairderne af Grange og Lethington sendte Dronning Elisabeth et Bønskrift om at frelse dem. Hun valgte dog at udlevere dem til Jarlen af Morton, men forinden denne lod den ridderlige Kirkaldy hænge, havde Maitland endt sine Dage ved Gift, eller, som Sir James Melvil (The memoirs of Sir James Melvil of Hal-hill. p. 122) udtrykte sig, *after the old Roman fashion as was said.*

[1]) Laing, History of Scotland. I, 145.

[2]) *And thair ar divers in Scotland, baith man and women, that can counterfeit my handwriting, and write the like manner of writing quhilk I use as weill as myself, and principallie such as are in compagnie with thameselfis.* Labanoff, Lettres de Marie Stuart. II, 203.

stykker, som man fremlagde imod hende[1]), men altid forgjæves, idet man kun yttrede sig villig hertil under den af hende bestandig forkastede Betingelse, at hun forinden skulde erklære sig beredt til derefter, som det hører til en Anklagets Rolle, at indlade sig paa selve Realiteten af de mod hende fremkomne Sigtelser. Til Maria Stuarts ovenfor anførte Paastand om, at alle hine Aktstykker maatte være eftergjorte, har man i Almindelighed føiet, at Eftergjørelse af Andres Skrift i politiske Øiemed baade i England og Skotland var langt fra at være nogen Sjeldenhed under det sextende Aarhundrede, men netop der overhoved betegner en Skyggeside ved selve Reformationskampen[2]). Som den, der lige over for Maria Stuart skulde været den egenlige Skyldige, har man endog særlig villet angive Sir James Balfour eller Historieskriveren George Buchanan eller Lairden af Lethington selv. Om den Sidstnævnte fortalte navnlig den berømte Englænder, William Camden, i sine Annaler over Dronning Elisabeths Historie, udtrykkeligen, at Lethington under Konferentserne i York hemmelig havde vedgaaet, at han oftere havde eftergjort Dronningens Skrift[3]). Camden var imidlertid paa den Tid, da Konferentserne i Oxford fandt Sted, kun en syttenaarig, fattig

---

[1]) Labanoff, Lettres de Marie Stuart. II, 263, 273.

[2]) Whitacker, Mary, Queen of Scots, vindicated. London. 1790. III, 1—54 og 516—543. Til Rækken af de hos Whitacker anførte Exempler kan man nu ifølge Labanoff (Lettres de Marie Stuart. VI. 396—398) og Tytler (History of Scotland. VIII, 439—451) ogsaa føie en af Walsingham foretagen Forfalskning af Maria Stuarts Ciffre i den Skrivelse, der blev benyttet som et Hovedmotiv til hendes Henrettelse. Jvnfr. dog Mignet, Histoire de Marie Stuart. Paris. 1851. II, 347—349.

[3]) *Et Lidingtonius clam innuisset se sæpius reginæ characteres ementitum esse.* Annales rerum Anglicarum et Hibernicarum regnante Elizabetha.. p. 143.

Student ved Magdalen college, og en Søn af Lethington, Sir John Maitland, fandt sig derfor kaldet til at tage til Gjenmæle mod ham. Da Maitland nemlig nogle Aar efter at den første Udgave af Annalerne var udkommen, under et Ophold i Belgien læste i Camdens Værk og deri blandt flere Steder, hvorved han troede at finde Faderens Minde krænket, ogsaa havde stødt paa det ovenomtalte, tilskrev han i denne Anledning Camden, for at afæske ham en Forklaring[1]). Men ogsaa den nyere Udgave af Camdens Værk, som denne, ifølge Hearnes Fortale, selv førend sin Død havde forberedt til Pressen, indeholder dog i denne Henseende ingen Forandring eller Rettelse[2]). Da Jarlen af Morton var den, i hvis Hænder Æsken med hine omstridte Aktstykker først skal være falden ved Tilfangetagelsen af Dalgleish, kunde man fremdeles ogsaa tænke paa ham selv som Ophavsmanden til et Falskneri; han har i det Mindste selv aabenbart forskyldt en saadan Mistanke; naar det kun er en Gisning, at Camdens Historieskrivning skulde være paavirket af Jacob den Sjettes Regjering, er det ingen Gisning, at Mortons Gjengivelse af Andres Breve kunde rette

[1]) Brevet, der er dateret »Bruxellis 8. Junii 1620« og som har til Overskrift »D. J. Metellanus G. Camdeno«, begynder saaledes: *Hisce diebus dum Elizabethæ Annales perlegerem, in loca quædam incidi, in quibus parentis mei mentio non satis honesta facta est; jure facta nullo modo mihi possum persuadere.* Derpaa følge forforskjellige Citater af Annalerne, deriblandt det ovenfor citerede Sted, hvorpaa Maitland slutter saaledes: *Hæc præcipue sunt loca, de quibus plenius cuperem edoceri, qua demum ratione quave auctoritate impulsi libro vestro ea inserenda censueritis.* Gulielmi Camdeni et illustrium virorum ad G. Camdenum epistolæ. Londini. 1691. 4°. p. 305—306.

[2]) Gulielmi Camdeni Annales rerum Anglicarum et Hibernicarum regnante Elizabetha. E codice præclaro Smithiano propria auctoris manu correcto, eruit ediditque Th. Hearnius. 1717.

sig efter politiske Hensyn. Da saaledes Jarlen af Lennox var bleven Regent i Skotland og havde sendt Thomas Buchanan til Danmark for der i hans og Dronning Elisabeths Navn at forfølge deres Sag mod den fra Skotland flygtede Bothwell, var Jarlen af Morton paa samme Tid i en anden politisk Mission reist til England. Buchanan korresponderede fra Danmark baade med den engelske og den skotske Regjering, og havde saaledes fra Kjøbenhavn afsendt tvende Skrivelser, daterede den 19de og den 20de Januar 1571, af hvilke den ene var stilet til Elisabeths berømte Minister, William Cecil, den anden til Regenten, Jarlen af Lennox. Under sit Ophold i London modtog Morton den sidstnævnte Skrivelse, forinden den skulde gaae videre til Skotland, og blev derpaa fra den engelske Regjerings Side anmodet om, at man ogsaa turde gjøre sig bekjendt med dens Indhold. Hvorledes han opfyldte denne Anmodning, fortæller han da selv i et Brev til Lennox. »Vi vare ikke til Sinds«, skriver Skotlands Kantsler, »at Indholdet af Brevet skulde blive bekjendt, idet vi frygtede, at nogle Ord og Sager, der omtales deri, naar de her kom ud som Nyheder, snarere vilde have hindret, end fremmet vor Sag. Og da man derfor ved Hoffet ønskede at blive bekjendt med Brevets Indhold, lode vi forstaae, at vi allerede havde bortsendt Originalen, og afleverede en Kopi, udeladende saadanne Ting, som vi ikke ansaae skikkede til at vises, saaledes som Eders Naade vil lære af den tilsvarende Kopi, som vi ligeledes hermed have sendt Eder; hvilken I maae meddele til saadanne, som Eders Naade ikke finder det hensigtmæssigt at meddele hele Indholdet af det originale Brev[1].« Og ligesom da nu ogsaa

[1]) Goodall. II, 382.

disse Mortons egne Ord kunde afgive en almindelig Støtte for Mistanken mod de Maria tillagte Skrivelser, saaledes har man ogsaa af en anden Yttring af Morton, afgivet umiddelbart førend hans Død, villet udlede, at Bothwell i det Mindste endnu et Par Uger førend Darnleys Død umuligen kunde have været i Besiddelse af nogle saadanne. Det var i Slutningen af Aaret 1580, at Jarlen af Morton, efterat have været den fjerde af Skotlands Regenter siden Dronningens Fald, blev endeligen styrtet. Jacob den Sjette, der nu havde overtaget Regjeringen, lod ogsaa ham tiltale som Deeltager i Faderens Død, og kjendt skyldig af Juryen henrettedes Morton den 2den Juni 1581 [1]). Da han gik i Døden med en Presbyterianers mørke Energi og en Douglas's ubetvingelige Stolthed, nægtede han dog til det Sidste at have medvirket til Sammensværgelsen mod Darnley's Liv, men vedgik at have kjendt den; han havde tænkt paa at tale om den til Darnley, men, da han troede bag ved Sammensværgelsen at see Dronningens egen Person, vovede han det ikke for sin egen Frelses Skyld, »fordi jeg vidste, at han var saadan et Barn, at der var Intet, der blev sagt ham, som han jo igjen vilde aabenbare for

[1]) Med »the Maiden«, eller det samme Dødsinstrument, der senere i Frankrig, hvor man ikke kjendte dette Minde fra den skotske Reformationstid, fik Navn af Guillotinen, og hvis Indførelse i Skotland almindelig bliver tillagt Jarlen af Morton, skjøndt det var endnu ældre end hans Regentskab, som kun gjorde en mere udstrakt Brug deraf. En af Personerne i Walter Scotts »The Abbot« beskriver saaledes dette Instrument, der nu opbevares i Edinburg i det antiquariske Selskabs Museum: *Herod's daughter, who did such execution with her foot and ankle, danced not men's head off more cleanly than this Maiden of Morton. 'Tis an axe, man — an axe — which falls of itself like a sash window, and never gives the headsman the trouble to wield it.*

hende«[1]). Han havde imidlertid, da han efter den af Dronningen Juleaften 1566 udstedte Amnesti var vendt tilbage fra England i Begyndelsen af Aaret 1567, i Whittingham i East Lothian havt en Sammenkomst med Bothwell og Lethington, der maa have fundet Sted omtrent den 20de Januar 1567[2]). Ved denne Sammenkomst havde Bothwell opfordret dem til at tage Deel i at rydde Kongen af Veien efter Dronningens Ønske; »efterdi, som han sagde, hun dadlede Kongen mere for Davids (Rizzios) Drab end mig«, »efterdi saaledes var Dronningens Sind og hun vilde have det gjort«[3]). »Hertil«, sagde da Morton, »var mit Svar, at jeg maatte bede om, at Jarlen Bothwell vilde bringe mig Dronningens Haandskrift om denne Sag som en Sikkerhed — hvis ikke vilde jeg ei blande mig deri — hvilken Sikkerhed han aldrig forskaffede mig«[4]). Til denne Tilstaaelse af Jarlen svarer et Brev fra hans Fætter, Archibald Douglas, skrevet i London efter Mortons Død. Douglas, der ved Mortons Fængsling var flygtet til England, beder heri Maria Stuart om hendes Forbøn hos hendes Søn, for at han

---

[1]) *For I knew him to be a bairne of such nature, that there was nothing told him but he would reveill it to hir againe.* Jarlen af Mortons Tilstaaelse hos Laing, History of Scotland. II, 326.

[2]) Morton var endnu i England den 10de Januar 1567, da han skrev et Taksigelsesbrev til Cecil for hans Beskyttelse, og i et Brev til Cecil fra Drury, dateret Berwick den 23de Januar 1567, hedder det, at Bothwell og Lethington dengang nyligen havde besøgt Morton i Whittingham. Chalmers, The life of Mary, Queen of Scots. II, 227.

[3]) *Because, as he said, she blamed the king mair of Davids slaughter, than me — because so was the queines mind, and shoe wald have it to be done.* Laing, History of Scotland. II, 324.

[4]) *Unto this my answer was, I desyred the eirle Bothwell to bring me the queinis hand wryt of this matter for a warrand, and then I sould give him ane answer: utherwayes I wald not mell therewith, quhilk warrand he never purchaised unto me.* Jarlen af Mortons Tilstaaelse hos Laing, History of Scotland. II, 324.

maatte vende tilbage til Skotland[1]), han minder i denne Anledning om, hvorledes han forhen efter Rizzios Drab i Forening med Morton havde forladt Skotland, men førend denne var bleven amnesteret af Dronningen, og kommer saa ogsaa til at omtale Bothwells og Lethingtons Møde med Morton i Whittingham, hvor ogsaa han, den unge Fætter, dengang havde været tilstede: »Hvad Tale, der førtes mellem dem, vidste jeg, saa sandt Gud skal være min Dommer, slet ikke paa den Tid; men ved deres Afreise blev jeg anmodet af den nævnte Jarl Morton om at ledsage Jarlen Bothwell og Sekretæren til Edinburg og at vende tilbage med et saadant Svar, som de skulde modtage af Eders Majestæt, hvilket, givet mig af de nævnte Personer, saa sandt Gud skal være min Dommer, ikke var noget andet end disse Ord: »Svar Jarlen Morton, at Dronningen ikke vil høre nogen Tale om den Sag, der er foreslaaet ham«; da jeg krævede, at Svaret maatte blive mere forstaaeligt, sagde Sekretær Lethington, at Jarlen vilde forstaae det tilstrækkelig«[2]). Forudsat, at Bothwell allerede den 20de Januar 1567 havde havt de første af de Skrivelser, der senere tillagdes Maria, hvorfor kunde han da ikke — saaledes har man spurgt — efter Mødet i Whittingham vise disse for Jarlen af Morton? Og saaledes kan man da

---

[1]) Han blev senere Jacob den Sjettes Ambassadør hos Elisabeth. Hans Biografi findes hos Brunton and Haig, An historical account of the senators of the college of justice. Edinburgh 1832. p. 125—128.

[2]) *Which being given to me by the said persons, as God shall be my judge, was no other than these words: »Schaw to the earl of Morton, that the queen will hear no speech of that matter appointed unto him«; when I craft that the answer might be made more sensible, secretary Ledington said, that the earl would sufficiently understand it.* Archibald Douglas's Skrivelse til Maria Stuart, hos Laing, History of Scotland. II, 334.

endelig ogsaa med Hensyn til den Grund, der hentes fra de oftomtalte, originale Aktstykkers Forsvinden under Jacob den Sjettes Regjering, med Føie gjøre gjældende, at denne i Virkeligheden ikke er et Beviis for deres Ægthed, men kun bliver til et Argument ved Forudsætningen om den Skyld, der netop skulde bevises. Man kunde fra det modsatte Standpunkt lige saa vel i denne Forsvinden see et Værk af dem, der frygtede for engang at see en eller anden Forfalskning blive aabenbaret. Vi have endnu fire Breve, skrevne i Aaret 1582 fra Sir Robert Bower, Elisabets Gesandt i Skotland, til Sir Francis Walsingham, den engelske Statssekretær, der vise, med hvor megen Interesse man fra mere end een Side endnu dengang søgte at opnaae eller at bevare hine vigtige Aktstykker[1]). Bower havde, i Elisabeths Ærinde, endelig været saa heldig at opdage, at Aktstykkerne dengang vare i Jarlen af Gowries Hænder paa Ruthven-Castle, og forestillede nu gjentagne Gange denne, hvilken værdifuld Gave han ved denne Foræring vilde yde den engelske Dronning, som man havde lovet dem, førend de kom i hans Hænder, og der var bedst skikket til at hævde dem mod alle daarlige Indvendinger[2]), medens ingen Mand, der levede i Skotland, kunde sikkre dem eller eie dem uden Fare for sin Person. Jar-

---

[1]) Brevene, der ere daterede fra Edinburg den 8de, 12te, 24de November og den 2den December 1582, findes i Udtog trykte hos Robertson, The History of Scotland during the reign of Queen Mary and of King James VI till his accession to the crown of England. The sixth Edition. Dublin 1772. II, 431—434.

[2]) *That these writings may be with secrecy and good order committed to the keeping of her Majesty, that will have them ready whensoever an use shall be for them, and by her Highnesses countenance defend them and the parties from such wrongfull objections as shall be laid against them.* Brevet af 24de November 1582, hos Robertson. II, 433.

len af Gowrie vilde først ikke vedgaae, at han virkelig var i Besiddelse af dem, spurgte dernæst, om Bower maaskee havde faaet sin Efterretning i saa Henseende hos Sønnerne af Jarlen af Morton, erindrede om, at denne Jarl ligesom de andre, foregaaende Regenter aldrig havde vovet at give dem fra sig, fremhævede, at han selv ikke heller kunde gjøre det uden Indvilligelse ikke blot af Kongen, der ligeledes vidste, at han nu havde dem, men ogsaa af de Adelsmænd, der havde deeltaget i Opstanden mod Maria efter hendes Formæling med Bothwell, og endte til Slutning med at sige, at han, naar han igjen var kommen hjem til sin Eiendom, vilde tage Brevene frem og nøiere overveie, om han turde imødekomme Elisabeths Ønske; hvorpaa han endelig erklærede, at han, efterat have gjennemseet hine Aktstykker, nødvendigviis maatte svare Nei[1]).

Den anden Hovedkilde, hvorpaa man især bygger Overbeviisningen om Maria Stuarts Andeel i Darnleys Mord, nemlig de af Nicolas Hubert eller Paris afgivne Forklaringer, ville hendes Forsvarere ikke heller tillægge nogen større Troværdighed, end hine hende selv tillagte Aktstykker. Ved Siden af nogle mere mikroskopiske Indvendinger mod deres Indhold, navnlig med Hensyn til Tjenerens Fortrolighed mod Dronningen, som Kritiken finder usandsynlig, kommer ogsaa her Formen, hvorunder disse Forklaringer fremvise sig, i fortrinlig Betragtning. Det var i Aaret 1569, da Paris laa som en Fange i Murrays Slot i St. Andrews, at han afgav sine tvende Forklaringer, af hvilke den første Erklæring fra den 9de August især dreiede sig om Bothwell, og den anden fra den 10de August især

---

[1]) *And he concluded flatly, that after he had found and seen the writings that he might not make delivery of them without the privity of the king.* Brevet hos Robertson. II, 434.

er et Forhør over Dronningens Forhold[1]). Da Prioren af Dunfermlin den 15de Oktober 1569 fik sine Instruktioner som Murrays Ambassadør ved Elisabeths Hof, medgaves der ham ogsaa en Kopie af denne Paris's Tilstaaelse om Dronningens Skyld, »for det Tilfælde, at ellers yderligere Beviis skulde fordres«[2]), og nu har man den i det engelske Rigsarkiv, med Udskrift af Cecils Sekretær: »The second declaration of Paris«. Medens der imidlertid i Tilstaaelserne af Dalgleish, Hay og Hepburn udtrykkelig meldes, for hvilken Autoritet de vare afgivne[3]), er dette ikke Tilfældet med Paris's, hvorom Originalen i det engelske Rigsarkiv ikkun melder, at den senere er bleven oplæst for Paris og af ham fundet utvivlsom sand i Nærværelse af George Buchanan, John Wood af Tilliedavy og Robert Ramsay[4]). Men da Buchanan og Wood vare Murrays notoriske Agenter, og Ramsay var hans Tjener[5]),

[1]) De findes, blandt flere andre Steder, trykte hos Laing, History of Scotland. II, 270—280 og 281—290.

[2]) *Gif further pruif be requirit.* Goodall, II, 84—88.

[3]) Jvnfr. disse Depositioner hos Laing, History of Scotland II, 243—259.

[4]) *The copie of this declaration and deposition, markit every leaf with the said Nicolas Howberts own hand, being read again in his presence, he awowed the same, and all parts and clauses thereof, to be undoubtedly true, in presence of Mr. George Buchanan, Maister of St. Leonards College in St. Andrews, Mr. John Wood, Senator of the College of Justice, and Robert Ramsay, writer of this declaration, servant to my Lord Regents Grace.* Chalmers, The life of Mary, Queen of Scots. II, 51.

[5]) Wood havde som Murrays Tilhænger deeltaget i dennes Oprør efter Marias Formæling med Darnley, og ligesom Buchanan var ogsaa han en af Murrays Fuldmægtige ved Konferentserne i England. Han blev dræbt af Lairden af Reres's hævnende Haand, faa Dage efter hans Herres, Regentens Drab. Jvnfr. Samtidens ugunstige Karakteristik af ham hos Brunton og Haig, An historical ac-

synes man endog paa Regentens Side senere ligefrem at have følt, at disse Navne, forsaavidt de ikke af Mangel paa andre vare blevne reent tildigtede, ikke vare bedst skikkede til at skaffe Tilstaaelsens Enkeltheder Indgang. Man har nemlig i det cottonske Bibliothek ogsaa en certificeret Kopi af Paris's anden Forklaring, men certificeret, ikke som Kopierne af de tidligere Dødsdømtes Tilstaaelser af Justitssekretæren (the justice clerc) Sir John Bellenden, men af Alexander Hay, der kun var Sekretær i Regjeringsraadet[1]), og i denne Kopi ere de Ord aldeles udeladte, hvorefter Buchanan, Wood og Ramsay havde været tilstede ved Tilstaaelsens Oplæsning for og Vedkjendelse af Paris. Og hertil kommer, at da George Buchanan to Aar efter Paris's Henrettelse udgav sit stærke Angreb paa Maria Stuart for hendes Deel i Darnleys Mord, finder man, at i dette navnkundige Stridsskrift, hvori han ellers ikke forsmaaer noget Argument, der kunde beskjæmme Dronningen, har han ikke gjort nogen kjendelig Brug af eller endog blot nævnt en Kilde, der maatte været ham saa vigtig fra hans Standpunkt. Altsaa, saaledes slutter man, har han aldrig kjendt den, og derfor kan han tillige med de tvende Ledsagere, hvorom noget saadant alene meldes,

---

count of the senators of the college of justice. p. 114—115. Melville siger, at han underhaanden solgte Hertugen af Norfolks Breve til Elisabeth. The Memoires of Sir James Melvil. p. 99.

1) *Ita est: Alexander, scriba secreti consilii S. D. N. Regis ac notarius publicus.* Laing, History of Scotland. II, 290. Alexander Hay blev i Marts 1564 ved Hjælp af Lethington clerc of the privy council, og fik i Oktober 1579 Posten som clerc register. Sir John Bellenden Lord af Auchinoul var Justice-clerc fra Aaret 1547 indtil hans Død i Aaret 1577. Jvnfr. Brunton og Haig, An historical account of the senators of the college of justice. p. 91—92 og 175—177.

ikke heller have bevidnet en saadan Tilstaaelses Oplæsning for og Bekræftelse af Paris[1]).

De Hovedindvendinger, der her ere blevne sammenstillede mod Værdien af den omtalte Kilde, hidrøre især fra en nyere Tids Skarpsindighed. Anderledes, skjønt med det samme Formaal, bestredes den af Maria Stuarts samtidige Venner og tidligere Apologeter. I Modsætning til det haarde eller grusomme Sind, som hine Breve afspeile, fremhævede hendes franske Venner, at hun under sit Ophold i Frankrig ikke havde havt Lyst eller Hjerte til at see Andre lide, eller hvorledes hun paa sin Tilbagereise til Skotland udtrykkelig havde forbudt sin Onkel, Storprioren, at lade nogen af Mandskabet straffe paa den Galei, som førte hende, da hun ikke kunde taale at see det[2]). Og ligesom man i den noget simple Tone i hine Breve har villet see et Tegn paa, at de snarere hidrørte fra en Mand, end en Kvinde, saaledes skrev ogsaa Brantôme baade i den bekjendte franske Digter Ronsards Navn, der selv forhen i Frankrig havde stilet nogle af sine Poesier til Marie[3]), og ligeledes for sit eget Vedkommende saaledes med Hensyn til Sonnetterne: »Hun gav sig af med at være Digter og at komponere Vers, hvoraf jeg har seet nogle smukke og meget vel gjorte,

[1]) Buckingham, Memoirs of Mary Stuart, queen of Scotland. London 1844. I, 396. En Domsakt over Paris mangle vi aldeles.

[2]) *Jamais en France elle ne fit cruauté, mesme n'a pris plaisir, ny eu le coeur de voir défaire les pauvres criminils par justice, comme beaucoup de Grandes que j'ay connues, et alors qu'elle estoit dans sa galère ne voulut jamais permettre que l'on battit le moins du monde un seul forçat, et en pria le Grand-Prieur son Oncle, et le commanda très-expressément au Comite, ayant une compassion extrême de leur misère, et le coeur luy en faisoit mal.* Brantôme, Vies des Dames illustres, i Oeuvres du Seigneur de Brantôme. I, 146.

[3]) Ronsard, Oeuvres complètes. Paris 1587. VIII, 19.

og aldeles ikke lignende dem, som man har villet tillægge hende om Forelskelsen i Grev Bothwell; de ere altfor grove og for lidet slebne til at tilhøre hende. Hr. Ronsard var derom aldeles af min Mening, da vi en Dag samtalte herom og læste dem sammen«[1]). Til John Lesley, Biskoppen af Ross, og Maria Stuarts øvrige Fuldmægtige ved Konferentserne i York sendtes der fra Skotland nogle Erindringer, hvori de hende hengivne Lorder og Abbeder mindede om, hvorledes Adelen, for at opnaae Tilgivelse for de flygtede Lorder, havde tilbudt at skaffe hende en Skilsmissegrund mod Darnley enten for for nært Slægtskab, eller for Utroskab, eller for Høiforræderi, forsaavidt han havde samtykket i, at hun behandledes som en Fange ved Rizzios Drab, »saa at, da hun havde Midler til at blive skilt, og alligevel ikke vilde samtykke deri, maa det betragtes som klart, at Hendes Naade aldrig havde villet samtykke i Mordet«[2]). Tre Aar efter Konferentserne

[1]) *Else se mesloit d'estre poete et composer des vers, dont j'en ay veu aucuns des beaux très-bien faits et nullement resemblans à ceux qu'on lui a mis à sus avoir fait sur l'amour du comte de Boutheville; ils sont trop grossiers et mal polis pour estre sortis d'elle. Mr. de Ronsard estoit bien de mon opinion en cela, ainssi que nous discourrions un jour, et que nous les lisions.* Brantôme, Vies des dames illustres, i Oeuvres du Seigneur de Brantôme. I, 112. Nu have vi kun faa uomstridte Digte af Marias Haand; nogle af dem findes trykte hos Laing, History of Scotland. II, 217—224, og hos Labanoff. VII, 346. — At de bekjendte Stropher *Adieu plaisant pays de France,* der gaaer igjen i Schillers *Grüsset mir freundlich mein Jugendland,* er en litterær Mystifikation af Journalisten Meunier de Querlon, der først meddeelte dem i sin i Aaret 1765 udgivne »Anthologie«, har Philarète Chasles gjort opmærksom paa. Jvnfr. Édouard Fournier, L'esprit dans l'histoire. Recherches et curiosités sur les mots historiques. 2e édit. Paris 1860. p. 119.

[2]) *So that having the means to be separate, and yet wald not consent thereto, it may be clearly considered, that her grace wald never have consented to the murder.* Goodall. II, 359.

i York lod Biskoppen af Ross sit bekjendte Forsvarsskrift for Maria Stuart udkomme i Lüttich[1]), og til hvad han ellers under Konferentserne havde søgt at gjøre gjældende for sin Herskerindes Sag, vovede han nu ikke blot at føie en ligefrem Sigtelse mod hendes politiske Modstandere, som dem, der selv havde udøvet Mordet, men ogsaa en bestemt Paastand om, at nogle af de underordnede og dødsdømte Haandlangere ved dette, førend de henrettedes, ved deres Bekjendelser havde fritaget Dronningen for al Skyld: »Vi kan fortælle Eder, at John Hay af Talla, at Powrie, at Dalgleish, og endelig, at Paris, der alle bleve overgivne til Døden for denne Forbrydelse, toge Gud til Vidne, ved deres Dødstid, paa at dette Mord blev udført ved Eders Raad, Opfindelse og Tilskyndelse, som de ogsaa have erklæret, at de aldrig vidste noget, at Dronningen havde været Deeltager eller vidende derom[2]). Og vi kan frem-

---

[1]) *A Treatice concerning the defence of the honour of the right high, mightie and noble princesse, Marie, Queene of Scotlande and Dowager of France.* Liège 1571.

[2]) *Who also declared, that they never knew the Queene to be participant or ware thereof.* Leslie, Defence of the honour of Marie, Queen of Scotland, aftrykt i Andersons Collections. I, 77. At man ikke tog i Betænkning at anvende Tortur mod de underordnede Personer, som man mistænkte for Deeltagelse i Kongemordet, anerkjende Regjeringsraadets Protokoller. Disse have under den 27de Juni 1567 en Befaling om, at William Blacater, James Edmonston, John Blacater og Mynart Fraser, der vare blevne tagne til Fange, skulde blive *put in the irins and tormentis for furthering of the tryall of the veritie.* (Keith, History of the affairs of state and church in Scotland. p. 407). Derimod findes der i den officielle Beretning om de Bekjendelser, som umiddelbart førend deres Henrettelse den 3die Januar 1568 bleve afgivne af John Hay af Talla, af William Powrie og Georg Dalgleish, (Laing, History of Scotland. II, 263—65) ingen Udtalelse angaaende Dronningen, som den af Lesley nævnte, og hvad Paris angaaer, da kjende vi aldeles ikke for hans Vedkommende, saaledes som for de Andres, ved Siden af Forklaringerne i de juridiske Forhør, tillige en umid-

deles fortælle Eder om Guds store Godhed og Sandhedens mægtige Styrke, hvorved — endskjønt I have underfuldt plaget og tumlet, endskjønt I have paa Pinebænken spændt og i Døden sendt saavel Uskyldige som Skyldige, Eders egne Forbundsfæller — Gud dog har gjort saaledes, at som hverken Piinsler eller skjønne Løfter kunde bringe dem til falskeligen at vanære deres Herskerinde, saaledes have de aldeles uden Piinsler villigen renset hende, og saaledes lagt Byrden paa Eders Nakke og Skuldre, at I aldrig skulle blive istand til at ryste den af.» I Modsætning til de Forklaringer, som Dronningens Fjender tillagde Paris, gjentages for hans Vedkommende denne almindelige Paastand saaledes, at han inden sin Henrettelse navnligen ogsaa skal have kaldt Himlen til Vidne paa, at han aldrig nogensinde havde været Overbringer af saadanne Breve, som dem, hvis Falskhed Lesly forfægtede[1]).

Medens der altsaa ikke hersker nogen Strid om Both-

---

delbart førend Henrettelsen afgivet Bekjendelse for Præsterne. Ikkun i den Bekjendelse, som Lairden James af Ormiston nogle Aar senere i Edingburg-Castle, umiddelbart førend sin Henrettelse, den 13de December 1573 afgav til Præsten John Brand (Laing History of Scotland. II, 291—96), træffer man paa et Sted, der kunde svare til den af Lesley fremsatte Paastand: *Being inquyred, gif ever the quein spake unto him at any tyme, or gif he knew what wes the quenis mynd unto it, anerit, as I shall ansuer to God, shoe spake never to me nor I to hir of it, nor I know nathing of hir part but as my Lord Bothwell shaw me; for I will not speike bot the trewth for all the gold of the earth.*

1) *For as for him that ye surmise was the bearer of them, and whome you have executed of late for the said murther, he, at the time of his said execution, tooke it, upon his death, as he should answere before God, that he neuer carried any such letters, nor that the Queene vas participant, nor of consayle in the cause.* Leslie, Defence of the honour of Marie, Queene of Scotlande, i Andersons Collections, III, 19.

wells Udaad[1]), staae der angaaende Marias Deel i Mordgjerningen ikkun »Tegn imod Tegn«. Vi behøve ikke her at dømme nærmere mellem dem, men maae kun ikke forbigaae, at den nyeste Tid dog har tilveiebragt eet Beviis for, at der virkelig mellem Saadanne, der strax brøde Staven over Maria som en Morderske, fandtes dem, der senere i denne Henseende forandrede deres Dom. Et Exempel er Darnleys egen Moder. Lady Margaret Lennox havde tidligere fattet Tanken om at see sin Søn knyttet til Maria Stuart; hun var, da Maria vendte tilbage fra Frankrig, ved Efterretningen om hendes Ankomst til Edinburg falden paa Knæ af Glæde og havde med opløftede Hænder takket Gud, fordi Dronningen var sluppen forbi Elisabeths Skibe[2]); hun havde endelig oplevet den Fryd selv at kunne vende tilbage fra England til Skotland, for der at hilse Sønnen med Kongenavn. Da Darnley var bleven myrdet, drev Moderens stærke Følelse hende fremad i en anden Retning, og efter at Maria Stuart var flygtet til England, tilskrev hun under sin Fortvivlelse Elisabeth, for at bede hende om at holde Ret over den Undslupne[3]), og støttede saaledes selv hine engelske Statsmænd, der strax havde villet have Maria Stuart betragtet som en Krigsfange, i Erindring af den Brug, som hun tidligere havde tilladt sig af det

[1]) Ikkun hos Goodall drives den historiske Skepsis saa vidt, at han helliger et heelt Kapitel til ogsaa at godtgjøre Bothwells Uskyldighed, og endnu i et sildigere Skrift har han ifølge Laing (History of Scotland. I, 36) villet gjentage, *that there are people who do not believe, that he, Bothwell, was guilty of that murder.*

[2]) Chalmers, The life of Mary, Queen of Scots. II, 128.

[3]) *Darlii enim mater, Comitissa Lenoxiæ, iam pridem lachrymis oppleta, suo maritique nomine apud Elisabetham gravem instituerat querimoniam, utque in judicium de filii cæde vocaretur, obsecrarat.* Camden, Annales rerum Anglicarum et Hibernicarum regnante Elizabetha. p. 138.

engelske Vaaben, og i Henhold til, at Darnley havde været født som engelsk Undersaat. Svigermoderens Stemning kunde ikke længe blive ubekjendt, og nogle Aar hengik, inden Maria Stuart fra sit Fængsel i Chatsworth den 10de Juli 1570 tilskrev hende saaledes: »Madame, dersom de vrange og falske Beretninger af Fjender, vel kjendte som Forrædere mod Eder, og ikkun altfor meget troede af mig efter Eders Raad[1]), ikke havde opægget Eder til den Grad imod min Uskyldighed, og jeg maa sige imod al Godhed, at I ikke alene har fordømt mig uretfærdigen, men hadet mig saaledes, at Eders Ord og Gjerninger have for hele Verden bevidnet et aabenbart Mishag hos Eder imod Eders eget Blod, vilde jeg ikke saa længe have undladt min Pligt med at tilskrive Eder og at forsvare mig mod hine usande Beretninger. Men haabende med Guds Naade og Tiden at faae min Uskyldighed kjendt af Eder, som jeg forlader mig til, at den allerede er det af den største Deel af alle upartiske Personer, tænkte jeg det bedst ikke at foruleilige Eder for en Tid« [2]). Da Lady Lennox havde modtaget det Brev, hvoraf disse Ord ere tagne, tilstillede hun det til sin Mand, som paa denne Tid efter Murrays Død var bleven Regent i Skotland, og i det fortrolige Svar, som Jarlen af Lennox i denne Anledning sendte sin Hustru, yttrede han, at han var overbeviist om Marias Skyld ikke blot ved sin »egen Kundskab, men ved hendes Haandskrift, Bekjendelsen af Folk, der vare gaaede i Døden, og anden

[1]) *Well known for traytors to yow, and alas to muche trusted of me by zour advice.*

[2]) *But hoping with Goddes grace and tyme to have my innocencie knowen to yow, as I trust it is alreadie to the maist part of all indifferent persons, I thought it best not to trouble your for a time.* Brevet, der er stilet »To my Ladie Lennox, my mother in lawe«, findes hos Labanoff, Lettres de Marie Stuart. III, 78.

ufeilbar Erfaring« [1]). Jarlen, der vistnok kjendte Marias Haandskrift, sigter ogsaa her til Sølvæskens omstridte Aktstykker. Han vedbliver saaledes: »Det vil være en lang Tid, som er nødvendig til at bringe saa notorisk en Sag i Forglemmelse, til at gjøre Sort til Hvidt, eller vise Uskyldighed der, hvor det Modsatte er saa vel bekjendt. De meest Upartiske, derpaa forlader jeg mig, tvivle ikke om Retten af Eders og af min Sag, og af den retfærdige Anledning til vor Ugunst. Hendes rigtige Pligt mod Eder og mig, som de deri interesserede Parter, vilde være en sand Bekjendelse og hendes uskrømtede Anger over hiin sørgelige Gjerning, lige saa styg for hende at tale om, som sørgelig for os at tænke paa. Gud er retfærdig og vil ikke i Længden lade sig bedrage; men som han har aabenbaret Sandheden, saaledes vil han straffe Uretten.« Da Jarlen af Lennox imidlertid under den fortsatte Partikamp var bleven dræbt ligesom Murray, og da Lady Lennox nogle Aar senere havde fulgt ham i Graven, træffe vi i et Brev fra den fangne Dronning, dateret Sheffield den 2den Mai 1578, og stilet til hendes Ambassadør i Paris, Erkebiskoppen af Glasgow, den bestemteste Forsikkring om Svigermoderens Anerkjendelse af hendes »Uskyldighed«: »Fru Grevinde Lennox, min Svigermoder«, saaledes hedder det i dette Brev, »er død for en Maaned siden. Denne gode Dame havde, Gud være lovet, givet mig god Opreisning

[1]) *What can I say but that I do not marvel to see hir writ the best she can for hirself, to seame to purge hir of that, quhairof many besyde me are certainly persuadit of the contrary, and I not only assurit by my awin knawledge, but by her handwrit, the confessions of men gone to the death, and uther infallibel experience.* Hos Robertson, History of Scotland during the reign of Queen Mary and of King James VI till his accession to the crown of England. II, 418.

siden vi i fem sex Aar have staaet i Brevvexling, og har ved Breve, skrevne med hendes egen Haand, som jeg opbevarer, tilstaaet mig den Uret, som hun havde gjort mig ved sine uretfærdige Forfølgelser, anstillede, som hun har ladet mig forstaae, med hendes Samtykke, fordi hun har været slet underrettet«[1]. Med dette Brev stemme aldeles nogle Ord i en Beretning til Elisabeth af 16de April 1583, afgivet af Greven af Shrewsbury og Regjeringsraadets Sekretær (clerc) Robert Beal, der i den engelske Dronnings Navn vare blevne skikkede til Maria i hendes Fængsel. Blandt andre Yttringer af hende nævne de ogsaa denne: »Ikke desto mindre tvivler jeg ikke om, at min Uskyld allerede er bekjendt for alle Fyrster i Kristenheden. Ogsaa forlader jeg mig til, at mange Andre, der i Begyndelsen tænkte haardt om mig, nu ere blevne stillede tilfreds, som til Exempel min Svigermoder førend hendes Død, hvorpaa jeg har Breve og Tegn«[2]. Med disse Ord pegede hun paa en lille Diamantsring paa hendes Finger, der kunde vise, at Lady Lennox havde anerkjendt, at hun var bleven skuffet, og at Maria var uskyldig i sin Mands Død. Marias Brev til Erkebiskoppen af Glasgow, der allerede længe har været kjendt, og hendes Yttring til Shrewsbury og Beal, som først den nyere Tid har fremdraget, ere som et selvskrevet Vidnesbyrd blevne frakjendte Troværdigdighed af de Forfattere, der overhoved ere mest tilbøielige

[1] *Et m'a avoué par lettres, écrites de sa main, que je garde, le tort qu'elle m'avoit fait en ses injustes poursuites dresseés, comme elle me l'a fait entendre, par son consentement, pour avoir été mal informée.* Labanoff, Lettres, de Marie Stuart. V, 31.

[2] *As one declaring.* Shrewsburys og Beals Beretning til Elisabeth, hos Raumer, Die Königinnen Elisabeth und Maria Stuart. S. 332.

til i hende kun at see den løgnagtige Bedragerske[1]. Men i den nyeste Tid er et Beviis kommet for Lyset, der i det Mindste i denne Henseende retfærdiggjør Dronningen. Det er et Brev til Maria fra Grevinde Lennox, som er blevet fundet i det engelske Rigsarkiv. Det er skrevet fra Hackney den 6te November 1575. Brevet dreier sig især om deres fælleds Omsorg for »vor søde og uforlignelige Juveel i Skotland«, Darnleys og Marias Søn, den lille Kong Jacob den Sjette, og om deres fælleds Bekymring for, at »den slemme Regent (Jarlen af Morton) skulde faae Magt til at gjøre Ondt mod hans Person«; det tolker den varmeste Deeltagelse for Dronningen og underskrives »Eders Majestæts meest ydmyge og elskende Moder og Tante Margareta Lennox«. »Jeg bønfalder Eders Majestæt«, saaledes skriver Darnleys Moder, »frygt ikke, men hav Tro til Gud, at Alt skal blive godt: Troløsheden af Eders Forrædere er kjendt bedre end forhen«[2]. Det er den Myrdedes Moder, der skriver saaledes.

IV.

Forskjelligt fra Spørgsmaalet om Maria Stuarts Andeel i Darnleys Mord, skjønt ofte sammenblandet dermed, er det Spørgsmaal, der vilde vide, om hun allerede førend Darnleys Død aldeles havde overgivet sig i Bothwells Arme.

For dette Spørgsmaals bekræftende Besvarelse taler i

---

[1]) Af Laing, History of Scotland. II, 176, og af Raumer, Die Königinnen Elisabeth und Maria Stuart. S. 335.

[2]) *I beseech your Majesty, fear not, but trust in God thatt all shall be well; the treachery of your traitors is known better than before.* Teulet, Lettres de Marie Stuart. p. 248. Teulet har aftrykt Brevet efter Miss Agnes Stricklands Skrift: Lives of the Queens of Scotland (London. 1852—59.), hvis femte Bind er ledsaget af et Facsimile af denne mærkelige Skrivelse.

høi Grad Marias hele Holdning lige over for Bothwells Færd efter Darnleys Død. Uden denne Forudsætning er det vanskeligt at forstaae, hvorledes hun saa kort Tid efter Darnleys Død kunde bestemme sig til at ægte den, der nylig var bleven sigtet for at være hans Morder.

De positive Vidnesbyrd have derimod ogsaa her i og for sig mindre Betydning. I Forening med de kirkelige og politiske Lidenskaber, der villig troede alt Slet om en farlig Fjende, komme vistnok ogsaa de for saavidt i Betragtning, som de forklare, hvorfor Samtidens herskende Dom i Skotland og England saa hurtig blev enig om et Punkt, der har været saa længe omstridt i Eftertiden. Men i og for sig ere disse Vidnesbyrd om Maria Stuarts tidligere Forbindelse med Bothwell kun af en saadan Natur, at de, hvis hendes Ægteskab med ham ikke senere var paafulgt, snarere kunde friste til ogsaa i denne Henseende kun i Maria at see et Offer for saadanne løse Rygter, der saa gjerne hjemsøge den Høitstaaende.

I den første Række møde ogsaa her hine ommeldte Aktstykker. Ligesom Paris's Forhør i Almindelighed vidner om den ualmindelige Fortrolighed, der allerede førend Darnleys Død havde udviklet sig mellem Dronningen[1])

[1]) *Item* **interrogué** *du premier pryveauté qu'il a cogneu estre entre la Royne et Monsr. de Boduel?* **Respond** *que c'estoyt alors que ledit Sieur de Boduel conduysoit la Royne vers Glascou, quand elle alloyt quérir le Roy. A Calander après souper assez tard, Lady Reress vint à la chambre de Monsr. de Boduel, et voyt le dict Paris là, et demande: »Que faict ce Paris icy?« »C'est tout ung, ce dit-il; Paris ne dyra chose que je luy deffend de dire«. Et là-dessus elle l'amène à la chambre de la Royne. —* **Interrogé**, *s'il seavoit aucune privauté entre la Royne et Monsr. de Boduel durant le temps que le Roy gysoit à Kirkafild?* **Respond**, *que Monsr. de Boiduel lui avoyt dict que, toutes les nuytz, Jehan Hepbron feroyt le guet sobz les galleries à Saincte-Croix, ce pendant que*

og Bothwell, der derhos strengt havde forbudt Paris at tale Noget til hende om hans Forhold til hans Hustru, saaledes siger Maria Stuart selv ligefrem i den niende af de franske Sonnetter, der tillægges hende:

Pour lui aussi je jette mainte larme,
Premier quand il se fist de ce corps possesseur,
Duquel alors il n'avoit pas le coeur.
Puis il me donna un autre dur alarme,
Quand il versa de son sang mainte dragme,
Dont de grief il me vint lesser doleur,
Qui m'en pensa oster la vie, et frayeur
De perdre, las! le seul rempart qui m'arme.
Pour luy depuis j'ay meprisé l'honneur,
Ce qui nous peult seul pourvoir de bonheur,
Pour lui j'ay hazardé grandeur et conscience,
Pour lui tous mes parens j'ay quitté et amis,
Et tous autres respectz sont à part mis;
Brief, de vous seul je cherche l'alliance[1]).

Medens fra Maria Stuarts Forsvareres Side de tre første af disse berømte Linier ere blevne fortolkede saaledes, at Falsknerne her af Mangel paa Opmærksomhed ere komne til selv at røbe et historisk Faktum, nemlig at Dronningens Tilbøielighed for Bothwell yttrede sig, efter at han havde voldført hende til Dunbar-Castle[2]), og at de tvende følgende Linier maae forstaaes om et eller andet skjult Faktum, der ikke er blevet os bekjendt, fremsættes det derimod fra hendes Angriberes Side som en utvivlsom Paastand, at der herved ene og alene kan være sigtet til

---

Lady Reress yroit bien tard le querir pour l'amener à la chambre de la Royne; lui déffendant, assavoyr à Paris, sur la vie, de ne dire que sa femme estoyt avecques luy. Forhøret over Paris, den 10de August 1569, hos Laing, History of Scotland. II, S. 284, 288.

[1]) Sonnetterne hos Laing, History of Scotland. II, 230. Aftrykket hos Teulet, Lettres de Marie Stuart. p. 73, stemmer ikke aldeles nøiagtigt.

[2]) Mary, Queen af Scots, vindicated by John Whitacker. London 1790. III, 78, 83, 105.

den Maade, hvorpaa Bothwell den 8de Oktober var bleven saaret af John Elliot foran Hermitage-Castle, og til Dronningens heftige Feber efter hendes Besøg hos ham og hendes Tilbageridt til Jedburg, og at man saaledes paa denne Maade i de hende tillagte Sonnetter af hendes egen Haand har en Tilstaaelse om, at hun allerede førend hiin Begivenhed, længe inden Darnleys Død, aldeles havde hengivet sig til Bothwell.

Naar og hvorledes dette egenlig var gaaet for sig, paatog den Forfatter sig at fortælle Verden, som Marias Samtidige, hendes Landsmænd eller Fremmede, gjerne anerkjendte som den meest begavede i Skotland. Georg Buchanan skrev sin Fortolkning af de Breve og Sonnetter, der tillagdes Maria Stuart, og hans Skildring modtog et saadant Præg af hans energiske og opvakte Aand, at den endnu efter tre Aarhundreders Forløb bevarer sin Virkning. Buchanans berømte Flyveskrift ligger endnu til Grund for den almindelige Fremstilling af Maria Stuarts Forhold til Bothwell, hvad enten det bliver benyttet paa første Haand eller ikke.

For overhoved at vurdere Buchanans Skrift, maa dog det Standpunkt ei lades ude af Betragtningen, hvorpaa dets Forfatter dengang var stillet, og hvorfra han ei kunde bortsee. Født i Aaret 1506 i Kilcarne i Grevskabet Lennox, af en gammel Slægt, men af fattige Forældre, var han af en Onkel, der tidlig havde lagt Mærke til hans store Gaver, som ungt Menneske i Aaret 1522 bleven sendt til Universitetet i Paris. Onkelens Død og hans Armod tvang ham et Par Aar efter til at opgive sine Studeringer her, hvorpaa han lod sig hverve som Soldat blandt de Hjælpetropper, som Kong Frants den Første af Frankrig dengang oversendte til Skotland.

En Nattemarsch gjennem dyb Snee kastede ham snart paa et langvarigt Sygeleie og drev ham atter tilbage til Bøgerne. Ved Universitetet i St. Andrews blev han en af John Majors Tilhørere; naar det femtende Aarhundredes Koncilier have paastaaet, at Paven vel modtog sin Magt fra Gud, men i Nødstilfælde kunde berøves samme af Kirken, saa lærte Buchanans berømte Landsmand i det sextende, at der ligeledes vistnok tilkom Kongerne en fra Fader til Søn nedarvet Magt, men at ogsaa i den verdslige Sfære Grundmyndigheden fandtes hos Samfundet, saa at ogsaa en Folket skadelig Konge, der viste sig uforbederlig, igjen kunde afsættes af det. Følgende Major til Paris blev Buchanan her i tre Aar Professor ved Kollegiet Saint-Barbe, indtil en ung skotsk Adelsmand, Jarlen af Cassilis, Gilbert Kennedys Forkjærlighed for ham bevægede ham til i fem Aar at ledsage Jarlen som en Slags Hovmester, og denne Stilling skaffede ham da efter Jarlens Hjemkomst til Skotland i Aaret 1534 atter her et lignende Kald; Kong Jacob den Femte valgte ham til Lærer for sin naturlige Søn, Lord James Stuart, den senere saa berømte Jarl af Murray. Allerede paa denne Tid lagde sig Buchanans Tilbøielighed for Protestantismens Tankegang for Dagen ved det Digt, som han dengang udgav mod Franciskanermunkene, kaldet Somnium, hvori han lader den hellige Franciscus aabenbare sig for ham i en Drøm, og opfordre ham til et indtræde i hans Orden, hvorimod Buchanan da anfører sine Grunde. Kong Jacob den Femte, der dengang var misfornøiet med Franciskanerne, opfordrede ham til at gaae videre imod dem, og Buchanan skrev nu sin Franciscanus, men saa nu ikke blot Munkene, men hele Kirken at falde over sig. Anklaget for Kjætteri, især forfulgt

af Kardinal David Beaton, og opgivet af Jacob den Femte, blev han i Aaret 1539 kastet i Fængsel, hvorfra det dog lykkedes ham at undflye og over England igjen at naae til Paris. Men da han her igjen havde truffet sin Dødsfjende, Kardinal Beaton, som skotsk Gesandt i Frankrig, fandt han det raadeligst at drage videre lige til Bourdeaux, hvor han i tre Aar levede som Lærer ved det af den lærde Portugiser Andreas Govea (Goveanus) her ledede Collegium Guyenne. Det var her, at han i Overeensstemmelse med Kollegiets Regler, som til hvert Aar forlangte nye dramatiske Forestillinger, forfattede et Par, om hans Digteraand vidnende, latinske Tragoedier og oversatte et Par af Euripides's græske, ligesom det var her, at han greb Leiligheden til at feire Keiser Carl den Femtes Gjennemreise i et Digt, som denne naadigen modtog. Men ogsaa herhen forfulgtes han af Kardinal Beaton; Kardinalen skrev til Erkebiskoppen af Bourdeaux, at Buchanan var en Kjætter, som var flygtet fra en retfærdig Straf i sit Fødeland, og hans Venner havde Vanskelighed nok ved at standse Forfølgelsen. Det var først Pesten, der i Aaret 1543 drev ham fra Bourdeaux, og som har bevirket, at den berømte Montaigne i sine Essays kan omtale, hvorledes han i sin Ungdom paa sin Families Godser ogsaa havde havt Buchanan til en af sine Huuslærere. Buchanans Ven og Velynder, Andreas Govea var imidlertid af Kong Johan den Tredie bleven kaldet tilbage til sit Fødeland, for at forestaae Ledelsen af det nylig stiftede Universitet i Coimbra, og i Aaret 1547 efterfulgte Buchanan en Opfordring af Govea til ikke blot selv at komme, men fra Frankrig ogsaa at medføre en Koloni af Lærere til Portugal, der paa en Tid, hvor ellers næsten hele Europa var indviklet i udvortes eller indvortes Krig, eller

stod i Færd med at indvikles deri, syntes Buchanan, som han udtrykker sig i sin Autobiografi, at være den Krog af Verden, hvor det var sandsynligt, at han vilde kunne finde Ro. Men efter en kort Lykke vaagnede efter hans Beskytters Død i Aaret 1548 atter Kirkens Forfølgelse, idet man nu til de ældre Anker om Digtet Franciscanus føiede nye for hans Overtrædelser af Fasten og hans Yttringer til Fordeel for de Reformeertes Lære. Buchanan tilbragte halvandet Aar i Inqvisitionens Fængsel, og blev senere holdt indelukket i et Munkekloster, for der bedre at oplæres i den romerske Kirkes Principer; det var her, han begyndte paa sin berømte latinske Oversættelse af Psalmerne. Da han i Aaret 1551 var kommen paa fri Fod, søgte Kong Johan den Tredie endnu at beholde ham i sin Tjeneste; men, uden at vente paa Tilladelse, greb Buchanan den Leilighed, som et til England bestemt, og til Lissabon indløbet, cretensisk Skib tilbød ham til at komme bort. Fra England gik han strax atter til Frankrig, hvor nogen Tid derefter Marschal Brissac, da han stod med en fransk Hær i Piemont, kaldte ham til sig som Hovmester for sin Søn. Efter at have tilbragt en Række af Aar i denne Stilling, snart i Italien og snart i Frankrig, og blandt andet skrevet et Digt i Anledning af Maria Stuarts Formæling med Dauphinen, hvortil hans forrige Discipel Murray var kommen over til Paris som en af det skotske Parlaments-Kommissærer, vendte Buchanan endelig hjem til sit Fædreland i Aaret 1560, dengang da Katholicismen her væsenlig blev overvundet, og Murray var kommen i Spidsen for Styrelsen. Buchanan, der nu blev Rektor for Leonard-College ved Universitetet i St. Andrews, viste sig, under den følgende Kamp, ikke mindre som en ivrig Ven af Protestantismen, end som den hengivneste Tilhæn-

ger af Murray; skjønt kun en Lægmand, blev han udnævnt til Ordfører for det skotske Kirkemøde i Aaret 1567, og i det følgende Aar lod Murray ham, efter Maria Stuarts Flugt til Elisabeth, følge til England som en af de skotske Tilforordnede ved Konferentserne i Oxford og Westminster, en Leilighed, som han da ogsaa benyttede til at hellige nogle Vers til Dronning Elisabeth[1]).

Saaledes var Georg Buchanan stillet, og saaledes var han bleven forberedt til det anonyme Skrift imod Dronningen, der efter Murrays Mord, det haardeste Slag for ham, der havde elsket ham som sit eget Liv[2]), trykt i London og stilet til Elisabeth, udkom fra hans Haand i Slutningen af Aaret 1571 — det første og det farligste af alle de Skrifter, der have angrebet Maria Stuarts Navn[3]).

Buchanan fortæller heri, hvorledes Dronningen, da hun i Juni 1569 paa Edinburg-Castle var nedkommen med sin Søn, senere gjorde en Udflugt fra Edinburg og, ved hendes Tilbagekomst dertil i September Maaned, i nogle Dage ikke havde taget Ophold i Holyrood-Palladset, men i Stedet derfor, efter de skotske Monarkers hyppige Skik[4]),

[1]) Biographia Britannica. London. 1778—93. fol. II. 682—688. David Irving, Memoirs of the life and writings of George Buchanan. Edinburgh. 1817.

[2]) Mackenzie, Lives and characters of the most eminent writers of the Scottish nation. Edinburgh. 1708—22. fol. III. 1671.

[3]) De Maria Stuarta Regina, totaque ejus contra Regem conjuratione, foedo cum Bothuellio adulterio, nefaria in maritum crudelitate et rabie, horrendo insuper et deterrimo ejusdem parricidio plena et tragica plane historia. Lond. 1571, 8°.

[4]) Da saaledes Maria Stuart, efter at være flygtet fra Holyrood i Anledning af Rizzios Mord, seirrig var vendt tilbage til Edinburg, vilde hun ikke strax igjen boe i Slottet, men boede i Førstningen i *My Lord Home's lodging, callit the auld bishope of Dunkell his lodging* (Diurnal of Occurrents p. 94). Nogle Dage senere flyttede hun til en Gaard paa Høien til the Castle, hvor hendes Moder, Dronning Regentinden, tidligere havde boet.

først boede i en privat Bolig, og derefter i det saakaldte »Chekker-house« (the Court of the Exchequer) i Edinburg, medens Bothwell opholdt sig i Nærheden hos sin Tilhænger, den ogsaa som Historiker bekjendte David Chalmers af Ormond. Ikke uden nogen slibrig Haan, der just ikke passer sig bedst for hans Histories »tragiske« Karakteer, men med en veltalende Stiil, og i det flydende Latin, hvormed hiin Tid søgte at kappes med Oldtiden, fremstiller Buchanan nu omstændelig nok, hvorledes Bothwell her skal have overrumplet Dronningen om Natten, men hvorledes den Vold, hvorover ogsaa Buchanan siger, at hun senere klagede, dog kun i Virkeligheden maatte gjælde for Skrømt, efterdi hun selv derpaa unødt ved en af sine Hofdamer, Lady Reres, en Nat pludselig lod Bothwell kalde til sig, i hvilken Henseende han navnlig paaberaaber sig den af Georg Dalgleisch, Bothwells Kammertjener, kort førend hans Henrettelse afgivne Erklæring, »en Tilstaaelse, som opbevares i Akterne«[1]. Paa

---

[1]) *Ubi vero Edinburgum rediit, non in suum palatium, sed in privatam, in proximo Ioannis Balfurii, domum divertit. Illinc in alias ædes commigravit, ubi conventus anniversarius, quem Scaccarium vocant, tum habebatur. Hæ enim ædes erant laxiores, et hortorum aderat amoenitas, et juxta hortos pene solitudo. Sed erat et aliud, quod omnibus his magis invitaret. Habitabat in propinquo David Camerius, Bothuelii cliens: cuius posticum erat hortis ædium Reginæ propinquum. Per id posticum Bothuelius, quotiens libitum erat, commeabat. Cetera quis nescit? Nam et rem ipsam Regina, cum multis aliis, tum Proregi et matri ejus est confessa, sed culpam in Reresiam, profligatæ pudicitiæ mulierem, conferebat, quæ inter pellices Bothuelii fuerat, ac tum in intimis Reginæ ministris erat. Ab hac, quæ ætate inclinata a meretricio quæstu ad lenocinium se contulerat, Regina, ut ipsa dicebat, prodita est. Nam Bothuelius per hortum in cubiculum Reginæ introductus, eam invitam vi compressit. Sed quam invitam Reresia prodiderit, tempus veritatis parens ostendit. Nam post paucos dies, Regina vim vi, ut reor, ulcisci cupiens destinat Reresiam, quæ et ipsa vires hominis antea erat experta, quæ eum ad se captivum adduceret. Regina una cum Margareta*

Grund af denne Fremstilling finder han da den Interesse kun altfor forklarlig, der i den følgende Maaned førte Dronningen fra Jedburg til Besøget hos den saarede Jarl, og paa denne Maade var overhoved, ifølge ham, Forholdet mellem Bothwell og Dronningen allerede tydeligen afgjort inden Darnleys Død, efter hvilken Buchanan ligeledes vil øine et klart Vidnesbyrd om hiint Forholds fremdeles altfor fortrolige Væsen i den Omstændighed, at da Dronningen en Uge senere forlod Edinburg med sit Hof for at gjøre et Besøg hos Lord George Seton paa Seton, lod Bothwell sig under Opholdet paa dette Slot nøie med et meget lille Værelse, men som laa i Nærheden af Dronningens[1]).

Sir James Melvill har i Almindelighed bemærket om Buchanan, at skjønt han var en religiøs Mand, var han dog paa sine gamle Dage bleven for tilbøielig til at lade

---

Caruodia, omnium secretorum conscia, eam e zona suspensam, per maceriem, in hortum propinquum demittunt. Sed numquam in re militari omnia sic provideri possunt, ut non aliquid incommodi interveniat. Ecce zona repente frangitur. Reresia, mulier et ætate et corpore gravis, cum magno strepitu cadit. Sed veterana miles, nihil tenebris, nihil altitudine maceriæ, nihil inexpectato casu perterrita, ad Bothuelii cubiculum penetrat; foribus reclusis, hominem e lecto, e complexu conjugis, semisomnum, seminudum, adduxit ad Reginam. Hunc rerum gestarum ordinem, non modo maxima pars eorum, qui cum Regina erant, sunt fassi, sed et Georgius Dalglesius, Bothuelii cubicularius, paulo ante quam poenas luit, denarravit, quæ ejus confessio in actis continetur. De Maria Stuarta. p. 6—7. Kunde det dog ikke været en simpel Overgivenhed af den ungdommelige Dronning, der her af hendes Omgivelser senere er bleven mistydet som en forbryderisk Sendelse? I den Forklaring, som blev afgivet af Darnleys Kammertjener, Thomas Nelson, da han efter Kongens Død blev taget i Forhør (Laing, History of Scotland. II. 266—68), forekommer i det mindste denne Yttring om Dronningen, *for upon the nyt sche usit with the lady Rereis to ga furth to the garding, and ther to sing and use pastyme.*

[1]) *Ad Setonum cum paucis, nec iis adeo moestis comitibus advolat. Ibi Bothuelius, quanquam summa, qua tum erat in aula gratia, et*

sig lede af sine Omgivelser, saa at han skrev og talte, efter hvad disse sagde ham, at han gjerne fulgte den offenlige og populære Menings Strømninger, og ikke heller var fri for Forfølgelseslyst mod dem, der havde krænket ham[1]). Og afgjort synes det, at navnlig Buchanans Angreb paa Maria Stuart kun kan betragtes og nødvendigviis maa bedømmes som et Partiskrift. Et Par Exempler herpaa maae være tilstrækkelige. Efter at have omtalt, hvorledes Bothwell blev saaret af Elliot og svævede i Livsfare i Hermitage-Castle, vedbliver han saaledes: »Da dette blev meldt Dronningen til Borthwick, fløi hun som en Rasende trods den haarde Vinter i store Dagsreiser først til Melrose og saa til Jedburg[2])«; Enhver, der læser denne Skildring, maatte, naar han ei vidste bedre, faae den Forestilling, at Dronnin-

majorum nobilitas et honores postulare viderentur, ut splendidissime, secundum Reginam, acciperetur, tamen proximum culinæ cubiculum ei datur, neque tamen omnino incommodum ad luctus minuendos; erat enim Reginæ cubiculum subjectum, et si quid repentini doloris accidisset, scalæ erant angustæ quidem illæ, sed quæ aditum tamen Bothuelio ad eam consolandam præberent. De Maria Stuarta. p. 24. Dronningen blev den 16. Februar 1567 paa sit Besøg til Seton ikke, som Buchanan her siger, ledsaget af nogle Faa, men af et anseligt Følge, hvoriblandt Jarlerne af Argyle, Huntley, Bothwell, Arbroath, Erkebiskoppen af St. Andrews, Lorderne Fleming og Levingston og Sekretær Maitland. Chalmers, The life of Mary, Queen of Scots. I, 208.

1) *Pleasing in conversation, rehearning at all occasions moralities short and instructive, whereof he had abundance, inventing where he wanted. He was also religious, but was wery easily abused, and so facile, that he was led by every company that he haunted, which made him factious in his old days, for he spoke and wrote as those, who were about him, informed him; for he was become careless, following in many things the vulgar opinion; for he was naturally popular, and extreamly revengeful against any man, who had offended him, which was his greatest fault.* The Memoirs of Sir James Melvil. p. 125.

2) *Id ubi Borthuicum ad Reginam delatum est, magnis itineribus, aspera iam tum hyeme, primum Melrosiam, inde Iedburgum, velut insana, pervolat.* De Maria Stuarta. p. 8.

gen midt om Vinteren var ilet sporenstregs fra Borthwick til Hermitage-Castle, skjønt det er beviisligt, at hun paa sin Omreise i Oktober Maaned allerede befandt sig i Nærheden af dette, da Bothwell blev saaret, og først noget senere fra Jedburg red over for at besøge ham. Buchanan lader ligeledes den Sygdom, hvoraf Darnley under et Ophold i Glasgow blev angrebet i Slutningen af Aaret 1566, og som viste sig ved, at blaaagtige Pletter slog ud paa hele Legemet, være en Følge af en af Dronningen anstillet Forgiftning[1]), medens det dog er en Kjendsgjerning, at hans Sygdom bestod i Smaakopperne, som dengang grasserede i Glasgow[2]). Forsaavidt Buchanan som Støtte for sin Fremstilling om Oprindelsen til det af ham Dronningen saa tidlig tilskrevne Forhold navnligen har paaberaabt sig en af Georg Dalgleisch afgiven Forklaring eller Tilstaaelse, fortjener det ogsaa at tilføies, at hverken i det Forhør over Dalgleisch, som blev afholdt over ham den 26de Juni 1567, eller i den Bekjendelse, som han afgav umiddelbart førend sin Henrettelse den 3die Januar 1568, saaledes som vi nu have dem for os, indeholdes det mindste Spor til en saadan Sigtelse imod Dronningen[3]). Intet Under altsaa, at Maria Stuart under sit Fangenskab i England kun omtalte Buchanans lille Bog som et afskyeligt Skamskrift[4]), og betragtede det som den bittreste Krænkelse, at den skotske Regjering netop vilde vælge denne Mand til Hovmester for

---

[1]) *Cujus fraudis indices liventes pustulæ, quum Glascuam venisset, toto corpore eruperunt.* De Maria Stuarta. p. 13.

[2]) Chalmers, The History of Mary, Queen of Scots. II, 104.

[3]) Laing, History of Scotland. II, 249—251. 264—265.

[4]) Hun sagde, at det Værste, hvad der var muligt, allerede var skeet imod hende, nemlig at man i London og Frankrig havde trykt Bogen af Buchanan, denne udsvævende (*lewd*) og atheistiske Mand. Shrewsbury og Beals Beretning til Elisabeth af 16de April 1583, hos Raumer, Die Königinnen Elisabeth und Maria Stuart. S. 332.

hendes og Darnleys Søn[1]). Da denne Søn, Kong Jacob den Sjette, var bleven myndig, vedkjendte han sig ogsaa selv i Gjerning Moderens Stemning mod Buchanan; thi skjønt han ikke mindst havde denne sin Lærer at takke for sin Lærdom og den Kjærlighed til Studier, der allerede gjorde ham selv til en Forfatter i hans attende Aar og senere lod ham udgive en saa overordenlig Række af Skrifter, lod den unge Konge dog det skotske Parlament i Aaret 1584, ved en Akt mod at beskjæmme Kongen eller hans Forfædre, ogsaa udstede en Fordømmelse af Buchanans vigtigste, til selve den unge Konge dedicerede Værker, nemlig af hans berømte, Calvinismens Frihedssind aandende, næsten republikanske Dialog De jure regni apud Scotos, der første Gang var bleven trykt i Edinburg i Aaret 1579, og af hans store Skotlands Historie, der første Gang, kort førend hans Død, tryktes i Edinburg i Aaret 1582, hvortil Buchanan havde anvendt de sidste tolv eller tretten Aar af sit Liv, og i hvis syttende og attende Bog han for Maria Stuarts Vedkommende havde gjenoptaget Fremstillingen af sit ældre Stridsskrift imod hende.

Men Moderens Uvillie og Sønnens følgende Fortørnelse kunde dog ikke gjøre den Virkning om igjen, som Buchanans kraftige og veltalende Skrift strax havde udøvet. Hans Angreb paa Maria Stuart var et af de Flyveskrifter, der i den latinske Original eller i de derefter udgivne og forøgede Oversættelser, under Kampen mellem Katholicismen og Protestantismen, i den anden Deel af det sextende Aarhundrede opnaaede den største Udbredelse baade i Skot-

---

[1]) I et Brev fra Sheffield af 4de Marts 1571 beder hun indstændig den franske Gesandt La Mothe Fénelon om at faae Elisabeth til at bevirke, at Sønnen maatte faae en anden Lærer i Buchanans Sted. Labanoff, Lettres de Marie Stuart. III, 201.

land, England og Frankrig. Det var ikke heller blot den nye skotske Regjering, der under Jacob den Sjettes Mindreaarighed havde ladet denne Udbredelse været sig magtpaaliggende; det Samme gjælder ogsaa, og maaskee i endnu større Grad, om den engelske; medens Dronning Elisabeth gav Buchanan en Pension af hundrede Pund, hilste Cecil, hendes høire Haand, strax den i London trykte Original med en ualmindelig Interesse[1]) og oversendte Exemplarer af den til den engelske Ambassadør i Paris, i det han befalede denne, at han, som om de kom fra ham selv, i fornødent Tilfælde skulde forære dem til Kong Carl den Niende og til hans høit betroede Mænd; »thi de vilde have den gode Virkning at bringe hende i Vanrygte, hvilket først maa gjøres, førend andre Formaal kunne opnaaes[2])«. I det katholske Frankrig, hvor man fra Marias Ungdomsophold havde bevaret en Deeltagelse for hendes Skjæbne, der fulgte hende lige til hendes rystende Død[3]), opnaaede Buchanans Skrift vel ikke den dermed tilsigtede Virkning, men paa den anden Side var baade i England og Skotland, allerede førend Darnleys Død, Jordbunden kun bleven altfor forberedt for den giftige Plante. Skjult

---

[1]) I et Brev af 1ste November 1571 omtaler Cecil Buchanans Pamflet som *newly printed in Latin, and I hear it is to be translated into English with many supplements of the like condition.* Laing, History of Scotland. II, 242.

[2]) *To present it, if need be, to the King, as from your self, and likewise some of the other noblemen of his council; for they will serve, to good effect, to disgrace her; which must be done, before other purposes can be obtained.* Chalmers, The life of Mary, Queen of Scots. II, 52.

[3]) Jvnfr. Erkebiskoppen af Brügges »Oraison funebre« over Maria Stuart i Nôtre-Dame Kirken i Paris — den samme, hvori hun var bleven viet til Frants den Anden — hos Iebb, De vita et rebus gestis serenissimæ principis Mariæ, Scotorum Reginæ, Franciæ Dotariæ. Londini. 1725. fol. II, 671.

eller aabenbart var Maria Stuarts Navn her efter hendes Tilbagekomst fra Frankrig længe blevet angrebet fra tvende Hovedsider, fra den engelske Dronnings Gesandter i Skotland og fra hele den protestantiske Geistlighed. Elisabeths Gesandter vidste at tiltale deres Herskerindes dem bekjendte Stemning mod hendes yngre og skjønnere Medbeilerinde, idet de, skjønt de selv ingenlunde stode over den stærke Tidsalders stundom grove Smag[1]), gjerne beredede Lest og Fast, der kunde nedsætte Maria Stuart ved det engelske Hof. Hvor høit den i England allerede herved forberedte Kalumni mod Maria tilsidst formaaede at stige, fremgaaer paa en slaaende Maade af den Korrespondance, som Maria Stuart under sit Fangenskab i England førte med Castelnau de Mauvissière, den franske Gesandt i London. Man havde i Aaret 1584 udspredt det Rygte om hende i England, at hun stod i et utilladeligt Forhold med selve sin Fængselsvogter, Jarlen af Shrewsbury — den samme, der senere med Jarlen af Kent, som Elisabeths Fuldmægtig stod ved Siden af Skafottet, hvorpaa Marias Hoved faldt —, og Mauvissière troede ikke at turde fortie dette Rygte for hende: »Jeg tør ikke heller fordølge for Eder, at Eders Fjender have udspredt, at I har havt et Barn og nu i en Forbindelse med Eders Vogter er bleven svanger for anden Gang«[2]). Med en forklarlig Varme svarede Maria: »Der

[1]) Den engelske Gesandt Randolph skriver i et Brev til Cecil om sig selv saaledes med Hensyn til en Konference med Maria Stuart, som, dengang allerede frugtsommelig efter sin Formæling med Darnley, havde modtaget ham sengeliggende: *I told her that I thought she had something in her belly that kept her waking: she smiled and said, indeed I may now speak with more assurance than before I could, and think myself more out of doubt that it should be as ye think than before I did.* Goodall. II, 276.

[2]) Mauvissières Brev hos Raumer, Die Königinnen Elisabeth und Maria Stuart. S. 378.

gives Intet, som jeg ikke vilde vove for min Ære, der, selv om jeg ikke var bleven stillet saa høit paa Jorden, dog er mig kjærere, end tusind Liv. Derfor beder jeg Eder paa det indstændigste, at I levende vil vedblive paa den til Tilintetgjørelsen af denne afskyelige Bagvadskelse betraadte Vei, indtil der bliver mig tilstrækkelig Fyldestgjørelse til Deel enten ved en offenlig Bekjendtgjørelse i hele Riget, hvorpaa I i Særdeleshed skal holde fast, eller ved en exemplarisk Straf over Ophavsmændene«[1]); og i dette Tilfælde i det Mindste har hendes Navn ogsaa opnaaet en almindelig Opreisning[2]). I Skotland havde den katholske Dronning, lige siden sin Hjemkomst fra Frankrig, allerede paa Grund af sin Troesbekjendelse i ikke mindre Grad været en Skive for den protestantiske Geistligheds utrættelige Angreb. Thi hun var dengang ikke den Heltinde, som en følgende Tids sentimentalere Delikatesse og yngre Digteres Romantik først senere skabte; hun var munter og livsfrisk, inden de bittre Erfaringer og Lidelser uddannede den Karakteer, hvis Alvor vidste at betvinge Dødens Rædsler; hun havde, som en af hendes første Apologister allerede fremhæver mod hendes haardeste Anklager[3]), fra sit Ophold i Frankrig medbragt dettes friere Væsen til Skotlands halvt barbariske

---

1) Maria Stuarts Brev til Mauvissière af 25de Februar 1584, hos Labanoff, Lettres de Marie Stuart. VI, 43.

2) I et Brev af December 1584 fortæller Maria Stuart, at Grevinde Shrewsbury, fra hvem hine Kalumnier vare udgaaede, var bleven nødt til knælende at kalde dem tilbage. Labanoff, Lettres de Marie Stuart. VI, 69. Raumer, Die Königinnen Elisabeth und Maria Stuart. S. 392.

3) *Il ne voit et considère point, que ceste Royne ayent esté nourrie en France se ressentoit des libertés honnestes de ceste royaume, ou les soupçons sont éloignez des privautés.* Contre les peruerses calomnies des trahistres accusans la très- illustre, très- chaste et débonnaire princesse, Madame Marie, Royne naturelle, legitime et souueraine d'Escosse. 1572. Igjen aftrykt hos Jebb. I, 166.

Sæder og næsten fanatiske Enthusiasme for Reformationen; at et gammelt Hoved paa ungdommelige Skuldre strider mod Naturen, blev ikke taget i Betragtning af Presbyterianernes Strenghed; hendes ungdommelige Tilbøielighed for Musik, Dands eller Maskerader var en Afskyelighed i det calvinistiske Land, hvor Søndagene endnu see alle offenlige Samlinger lukkede og selv Udflugter i Naturen banlyste, og hvor det endnu næsten gjælder for Synd at gjæste et Theater. Hvor vidt den presbyterianske Geistligheds Ivér kunde forfølge Dronningen, seer man bedst af dens Heros, Skotlands egenlige Reformator, John Knox. I hans Reformationshistorie, der er saa hensynsløs mod Maria Stuart, vil han ikke engang lade hende være en Datter af Jacob den Femte, men angriber endog Moderens Minde, idet han, med lige saa løs Grund, som raae Udtryk, slaaer paa »hviskende« Rygter om, at denne havde Andeel i sin Ægtefælles Død, og at Marias virkelige Fader var Kardinal Beaton[1].

Da Maria Stuart i Aaret 1561 vendte hjem til Skotland, befandt der sig blandt det store franske Herrefølge, der ledsagede hende, ogsaa en Adelsmand fra Dauphiné, Digteren Chatellard. Den berømte Bayard, Ridderen uden Frygt og Dadel, havde været hans Grandonkel paa Mødreneside; selv var han smuk, aandrig og kjæk, men exalteret; med en Troubadours Følelser sværmede han for den unge, skjønne Dronning, som Sommerfuglen flagrer omkring Lyset. Paa Overfarten til Skotland seilede han i det samme Skib som Maria, og da man paa Grund af Mørke maatte antænde Laterner og Fakler, greb han Leiligheden til at bemærke, at »denne Laterne og denne Fakkel ere aldeles ikke nødvendige for at klare os Søen, thi denne Dronnings skjønne

[1]) Denne letfærdige Sigtelse af Knox's Lidenskab findes i History of the Reformation in Scotland. I, 92.

Øine ere saa glimrende, at de med deres Ild formaae at oplyse det hele Hav, ja til at antænde det, om fornødent gjøres« [2]). Den skotske Taage, som i fire og tyve Timer indhyllede den lille Eskadre, efterat den var ankommen udenfor Forthbugten, var dog saa tyk, at flere af hans Ledsagere, da det blev umuligt at see fra Forstavnen til Roret, og man idelig maatte lodde eller ankre, heri kun saae et daarligt Varsel; Taagen lettede tilsidst, Skotlands Kyster viste sine alvorlige Kyster, Havnen ved Leith kom i Sigte, og Marias Øine hvilede for første Gang paa Arthurs Seat og Edinburgh-Castle; men Taagen havde virkelig været ildevarslende, først for den franske Adelsmand, ligesom senere for Dronningen. Inden han med den af de store franske Herrer, der havde taget ham med, Hertugen af Damville, senere Connetable af Frankrig, fulgte tilbage til Fastlandet, stilede han, efter Tidens Smag, franske Sonnetter til Dronningen, som hun stundom besvarede med lignende, og da han i Frankrig havde seet den første Religionskrig udbryde mellem Katholikerne og Huguenotterne, og, selv tilhørende disse, hverken vilde fægte mod sine Troesfæller eller føre Vaaben mod sin nævnte Herre, foer han efter en kort Fraværelse, med en Anbefalingsskrivelse fra denne, igjen over til Skotland. Atter overøste Troubadouren Dronningen med sine Smigrerier, der vel kun vandt ham hendes Smiil, men Smiil, der bleve ham skjæbnesvangre; thi de fristede ham, som Brantôme udtrykkelig siger, til »ligesom Phaeton« at hige efter saa høi en Sol, at

---

[2]) *Il ne seroit point besoin de ce fanal, ny de ce flambeau pour nous esclairer en mer; car, les beaux yeux de celle Reine sont assez esclairans et bastans pour esclairer de leurs feux toute la mer, voire l'embrazer pour un besoin.* Brantôme, Vies de dames illustres, i Oeuvres du Seigneur de Brantôme. I, 141.

han omkom. I Februar 1563 fordristede han sig til, væbnet med Sværd og Daggert, at stjæle sig ind i Dronningens Soveværelse, hvor han søgte at gjemme sig under hendes Seng, indtil hun gik til Hvile. Han blev opdaget, men Dronningen tilgav ham og viste ham bort[1]). Men to Dage efter, den 14de Februar, da Dronningen havde tiltraadt en Reise fra Edinburg til St. Andrews, og overnattede i Burntisland, forfulgte han hende atter til hendes Soveværelse, under Foregivende af, at han vilde forsvare sig mod hendes Dadel. Maria bød ham øieblikkelig at fjerne sig, og da han tøvede hermed, kaldte hun paa Hjælp. Chatellard blev fængslet, under Murrays Styrelse, der endnu dengang som Søsterens Minister forestod Regjeringen, sat under Tiltale, som Majestætsforbryder dømt til Døden og henrettet den 22de Februar 1563. Han vilde ikke vide noget af geistlig Trøst, mundtlig eller trykt, men gik trøstigen til Døden, efter at han af Digteren Ronsards Hymner havde gjennemlæst Hymnen til Døden. Paa Skafottet vendte han sig mod den Egn, hvor han antog, at Dronningen opholdt sig, og sendte hende sine sidste Ord: »Farvel, skjønneste og grusomste Fyrstinde i hele Verden«[2]). Men trods denne strenge Domfældelse, trods Henrettelsen,

---

[1]) *Mais la Reyne, sans faire aucun scandale, luy pardonna.* Brantôme, Vies des dames illustres, i Oeuvres du Seigneur de Brantôme. I. 186. Chatellard havde inden sin anden Reise til Skotland til Afsked hilset paa Brantôme, »*car nous estions bons amis*«.

[2]) *Adieu, la plus belle et la plus cruelle princesse du monde.* Brantôme, Vies de dames illustres, i Oeuvres du Seigneur de Brantôme. I, 188. Brantôme tilføier: *Aucuns ont voulu discourir à quoy il l'appelloit tant cruelle, ou si c'estoit, qu'elle n'eut pitié de son amour ou de sa vie. Là-dessus, qu'eust elle sçeu faire? Si, après le premier pardon, elle eut donné le second, elle estoit scandalisée partout.*

ja uagtet Chatellard i sine Vers[1]) netop klagede over Marias uovervindelige Kulde, undlod en Deel af den presbyterianske Geistlighed dog ikke at fremkomme med Antydninger om, at Dronningens foregaaende Forhold til denne franske Adelsmand havde været af en utilladelig Art. Hvad turde den, under en saadan Stemning, da ikke troe og sige om Dronningens tidligere Forhold til Bothwell, da hun saa kort Tid efter Darnleys Mord ægtede Jarlen?

V.

Darnleys Mord foregik Natten mellem Søndagen den 9de og Mandagen den 10de Februar 1567. Efter at han i længere Tid faktisk havde levet som skilt fra Dronningen og selv pønset paa at forlade Skotland, for at begive sig til Frankrig eller Spanien, var der, som tidligere et Par Dage om Sommeren[2]), ved Nytaarstid indtraadt en Tilnærmelse. Thi da Darnley blev angreben af Kopperne under sit Ophold i Glasgow, sendte Dronningen ham sin Læge, skrev ham flere venlige Breve[3]) og kom endelig selv til ham til Glasgow, for derpaa, da hans Kræfter tillod det, i en Bærestol at føre ham tilbage til Edinburg. Hertil ankom hun med Kongen om Aftenen den 30te Januar 1567. For, som det hed sig, ikke at udsætte An-

---

[1]) Aftrykte i Tillægene til Mémoires de Messire Michel Castelnau, Seigneur de Mauvissière. Illustrez par J. le Laboureur. Bruxelles. 1731. fol. I, 549 og 550, og navnlig i disse:

Et neantmoins la flâme,
Qui me brule et enflâme,
De passion,
N'émeut jamais ton ame
D'aucune affection.

[2]) Ogsaa Jarlen af Bedford havde i August 1566 kunnet melde, *that the King and the queen agreed well together two days.* Robertson, History of Scotland. II, 299.

[3]) Buchanan, Rerum Scoticarum Historia. p. 213.

dre, og navnlig ikke den unge Kongesøn, for Smitten, og for tillige at skaffe Darnley en friskere Luft under hans Rekonvalescens, blev han ikke bragt til det lavere liggende Holyrood, men, da han selv ikke heller vilde boe i Craigmillar, som først var paatænkt, ført til en Bolig, som Jarlen af Bothwell imidlertid havde paataget sig at berede til den Syges Modtagelse. Bothwell, der mødte Kongen og Dronningen paa Veien med Beretningen om sit Ærindes Udførelse[1]), havde dertil valgt et eenligt og afsides, af Haver omgivet, ved Bymuren høit liggende Huus, tilhørende Bothwells daværende Tilhænger, Sir James Balfours Broder, Robert Balfour, Domherren til den nærmeste, siden Reformationen forfaldne Kirke St. Mary in the Field, eller, som den, fordi den oprindelig havde ligget udenfor Bymuren, sædvanlig kaldes, the Kirk of Field[2]). Gaarden laa paa det samme Sted, hvor det i Aaret 1582 af Darnleys og Marias Søn stiftede Universitet i Edinburg nu har *sin* Bygning. I Huset, der havde sin egenlige Indgang fra Haven, men tillige en Bagdør gjennem Bymuren, fandtes med gammelskotsk Simpelhed kun fire Værelser, to foroven og to for neden, af hvilke Darnleys Sygeværelse var et af de øverste; et af de nederste, lige under Kongen, blev indrettet til Soveværelse for Dronningen. Thi i de ti Dage, som Darnley tilbragte i Sygehuset, sad Maria Stuart ikke blot oftere hos ham i hans Sygeværelse, men,

---

[1]) *And Bothuell, keipping tryist (ɔ: trust), met hir upon the way,* hedder det herom, med en Allusion til Bothwells Valgsprog, i William Cecils Dagbog hos Laing, History of Scotland. II, 87.

[2]) Robert Balfour maa ligesom Broderen antages at have havt Deel i Sammensværgelsen, forsaavidt som det hedder i Lairden af Ormistons Forklaring: *For the had 13 fals keys of the lodging maide and given, as they said to me, by him that aught the house.* Laing, History of Scotland. II, 292.

ligesom hun stundom fandt Behag i at spadsere i det forrige Dominikanerklosters nærliggende Have, eller medbragte sit Musikchor fra Paladset til Domherregaarden, saaledes valgte hun ogsaa et Par Gange, Onsdagen og Fredagen, heller at forblive her om Nætterne, end sildigen at vende tilbage til Holyrood. Darnley skrev gjerne til Faderen, Jarlen af Lennox, der selv var bleven syg tilbage i Glasgow, om Dronningens Venlighed, og da hun en Dag netop traf ham i Færd med at skrive dette Brev, kyssede hun ham kjærligt. Hendes ældre og nyere Fjender have fremhævet Modsætningen mellem Marias tidligere Uvillie mod Darnley[1]), som hun endnu har udtalt et Par Dage før hendes Afreise til Glasgow[2]), og hele denne Opførsel, hvori de derfor ville see den afskyeligste Falskhed, kun beregnet paa at dysse det udsete Offer i Søvn. Hendes samtidige Venner eller sildigere Forsvarere have derimod i Dronningens Deeltagelse ved Darnleys Sygdom seet Spiren til en tilbagevendende Tilbøielighed[3]) og antaget, at

---

1) Buchanan, Rerum Scoticarum Historia. p. 213.

2) I hendes Brev til hendes Ambassadør i Paris, dateret fra Edinburg den 20de Januar 1567. Men i det samme Brev skriver hun dog ogsaa: *And for the King, our husband, God knawis alwayis our part towartis him.* Og ligeledes: *Alwayis we persave him occupeit and bissy aneuct to haif inquisitioun of our doyings, quhilkis, God willing, sall ay be sic as nane sall haif occasioun to be offendit with thame, or to report of us any wayis but honorably.* Labanoff, Lettres de Marie Stuart. I, 399.

3) I den Erklæring, som den franske Gesandt de Clernault afgav i Berwick den 12te Februar 1567, to Dage efter Darnleys Mord, hedder det: *Veu la bonne intelligence et union, en quoy las dame et las sr. roy viuoint depuis trois sepmaines.* Chalmers (Life of Mary, Queen af Scots. II, 113—115), der ogsaa har aftrykt denne Erklæring mellem sine »Proofs of Marys Reconcilement to Darnley, before she set out to bring him from Glasgow«, giver disse Overskriften: »Amantium iræ amoris redintegratio est«.

det var Frygten for en saadan, der fremskyndede Mordernes Gjerning.

Ligesom der ikke hersker Tvivl om, at Jarlen af Bothwell fra Begyndelsen ikke havde været ene om at undfange Tanken, hvorefter Darnley paa den ene eller anden Maade skulde ryddes af Veien, saaledes var ogsaa under de stormfulde Aar, der fulgte efter Mordet, den Mening længe herskende i Skotland, at mange Store og Smaa havde været i virksom Bevægelse ved selve Mordgjerningen. Efterhaanden, som de forandrede Partistillinger tillode det, blottedes ikke blot de, der havde været mere eller mindre indviede i Sammensværgelsen, men man undlod ogsaa i en Række af Aar ikke at anklage for Deeltagelse ved selve Mordets Udførelse. Da saaledes i Aaret 1571, under Regentskabet af Darnleys Fader, Kaptain Thomas Crawford af Jordanhill med uforlignelig Kjækhed, ved om Natten at anbringe Stiger paa Klippens steileste Side, havde indtaget Dumbarton-Castle, hvor Dronningens Parti stadigen havde holdt sig siden Begyndelsen af Borgerkrigen, faldt blandt Andre ogsaa John Hamilton, den katholske Erkebiskop af St. Andrews, her i Fangenskab. Han blev, uden nogen rigtig ført Proces, af Seirherrernel ført til Stirling og her hængt; men at han som den første Biskop i Skotland, der omkom ved Bøddelens Haand, saaledes endte sit Liv i Strikken, skyldte han ikke mindst den flereaarige Mistanke om hans Færd ved Darnleys Mord. Indicierne, hvortil ogsaa Buchanan i denne Henseende, først i sit Stridsskrift, og senere i sin Historie, med en hos ham ei usædvanlig Letfærdighed støtter sig, vare dog i det Hele taget kun svage. Buchanan paaberaaber sig, at Erkebiskoppen, der havde ledsaget Dronningen paa hendes Reise til Glasgow, under sit Ophold i Edinburg ei, som forhen, boede i Stadens mere

befolkede Deel, men i det hans Broder, Hertugen af Châtelherault, tilhørende Hamilton-House, den nærmeste Bygning ved Darnleys Sygehuus; at man fra den høieste Deel af Edinburg om Natten havde seet Lys i Hamilton-House, der først slukkedes ved Katastrofen, og at Erkebiskoppen da først skal have forbudt sine Vasaller at gaae ud[1]. Buchanan maa selv have fundet disse Indicier tilstrækkelige, da han efter Erkebiskoppens Tilfangetagelse i Forening med Lord William Ruthven og Justitssekretæren, Sir John Bellenden af Auchinoul, i Stirling selv fremførte den Anklage mod Erkebiskoppen, hvorefter ogsaa nogle af hans Tjenere skulle have været tilstede ved Mordet. Hamilton, som paa Skafottet, faa Øieblikke førend Henrettelsen, endelig vedgik senere at have fremmet Drabet af Buchanans Yndling, Regenten Murray, vedblev derimod til det Sidste at fralægge sig den Beskyldning, der tillagde ham nogen Andeel i Darnleys Mord[2]. I Aaret 1581, da Jarlen af Morton, efterat Jacob den Sjette havde overtaget Regjeringen, blev henrettet som Medvidende om Sammensværgelsen, blev ogsaa hans Fætter, Archibald Douglas anklaget for Deeltagelse i Mordet; selv reddede han sig, idet han flygtede til Eng-

---

[1]) *Item quod e superioribus urbis locis lumen et pervigiliæ in eius ædibus tota nocte conspiciebantur. Ac tum demum, ubi ruinæ propinquæ fragor insonuit, lumina sunt extincta, et clientes, qui freqventes armati vigilaverant, vetiti egredi.* Buchanan, Rerum Scoticarum Historia. S. 214.

[2]) *His answer to the first heid wes, that he knew nathing of the Kingis murther, and that he wes sa innocent thairaf that he wald not ask God mercie thairof. . . . And swa he continowit to the death that he haid no knowledge of the Kingis murthour.* Diurnal of Occurrents p. 204.

land, men Binney, hans Tjener, der blev henrettet i Juni Maaned 1581, angav, at hans Herre om Aftenen var gaaet ud til Værkets Udførelse med ham og hans Medtjener Gaimer[1]). I Aaret 1586 blev dog Douglas, efter at være frikjendt paa en Maade, der imidlertid mindede noget om Bothwells Frifindelse, selv taget til Naade af Jacob den Sjette. Der kom ogsaa Tider, hvori Forfølgelserne vare rettede mod William Maitland af Lethington og James Balfour, og det synes, at Samtiden dog ogsaa stundom med Hensyn til dem forvexlede det foregaaende, almindelige Forbund mod Darnley og Kundskaben om det tilsigtede Maal med selve Værkets Udførelse. Hovedmanden for dette var i al Fald utvivlsomt Jarlen af Bothwell. Til sine nærmeste Hjælpere havde han valgt fire mindre skotske Lairder, eller Vasaller af sig, nemlig James, Laird af Ormiston i Teviotdalen, dennes Onkel, eller, som han paa Skotsk nævnes, hans *faderbroder*, Hob Ormiston, John Hay af Talla og John Hepburn af Bolton, en Fætter til Jarlen. I Forening med disse, som han vandt for Værket ved at betroe dem Adelens Aftale i Craigmillar[2]), benyttede eller medtog Jarlen om Mordnatten ogsaa af sine Tjenere William Powrie, Patrick Wilson og George Dalgleisch, af

---

[1]) *That his master passed to the deid doing, the said Binning and Gaimer his servants being with him in company.* Forklaringen hos Laing, History of Scotland. II, 337.

[2]) *The earle requyred me to take pairt with him therein, because, as he alledged, I was ane man of activeness, alace theirfor! Quhair I utterly refuisit, and said, God forbid, bot, gif it were upon the field, to fight with your Lordschip unto the death, I sould not feir my skinn cutting. Then the said Earle said to me, tuishe Ormiston, ye need not to take feir of this, for the haill lords has concluded the samen langsyne in Craigmiller.* Lairden af Ormistons Bekjendelse, hos Laing, History of Scotland. II, 291.

hvilke dog den Sidste, førend sin Henrettelse, høitideligen erklærede, at han, dengang han fulgte Bothwell, ikke vidste, at det gjaldt Kongens Død, førend denne allerede havde fundet Sted[1]. Af Dronningens Tjenere, der af Kongens havde modtaget Nøglerne til de nederste Værelser i Balfours Huus, da Maria Stuart overnattede der, havde han fremdeles sikkret sig den afgjørende Medhjælp af Franskmanden Nicolas Hubert eller Paris, der tidligere havde været i hans egen Tjeneste; alle Nøglerne lod Bothwell desuden eftergjøre[2]. Foruden de her nævnte mere underordnede Mænd anfører endelig ogsaa Parlamentsakten, der den 30te December 1567[3] udstedtes mod Bothwell, ogsaa Symon Armstrong og William Murray som Medskyldige i Mordet.

Lord Robert Stuart, Prior af Holyroodhouse, Marias Halvbroder, havde under Taushedes Løfte betroet Darnley, at Dødsfare truede hans Liv, hvis han ikke hastig forlod det Sted, hvor han opholdt sig. Darnley fortalte dette igjen til Dronningen, der i denne Anledning, da hun tilbragte Fredag Nat i Balfours Huus, tilskrev Halvbroderen og den næste Dag konfronterede dem i sin Nærværelse; men Robert Stuart fragik nu, at han havde sagt noget Saadant, saa at det nær var kommet til en Kamp mellem

---

[1]) *Daglishe sayd, as God shall be my jugde, I knew nothing of the Kinges daith befoir it was done.* Dalgleisch's Bekjendelse, hos Laing, History of Scotland. II, 264.

[2]) De, der gaae ud fra Forudsætningen om Maria Stuarts Medskyldighed, antage ogsaa, at Archibald Beton, en anden af hendes Tjenere, og Alexander Durham, en af Darnleys, ligeledes have været Forrædere; man seer, at Dronningen under den 9de og den 15de Februar forundte dem Pensioner. Laing, History of Scotland. II, 34, 49. Men skjønt Alexander Durham senere ogsaa den 10de September 1567 blev fængslet, meldes der Intet om, at han er bleven funden skyldig til nogen Straf. Diurnal of Occurrents. p. 121.

[3]) Anderson, Collections IV, 152.

ham og Darnley, der begge lagde Haanden paa Sværdet[1]. Dødstiden var dog virkeligen rykket nær. Efterat man først havde paatænkt at dræbe Kongen, naar han under sin Rekonvalescens spadserede i de omliggende Haver, var denne Tanke bleven opgivet, da Drabet saaledes lettere kunde opdages. Ved Hjælp af Krudtfade, som Bothwell fra Dunbar Castle havde ladet bringe til sine Værelser i Holyrood, syntes Maalet at kunne naaes med større Sikkerhed, og Udførelsen var allerede bleven berammet til den samme Løverdags Nat, hvorpaa Darnley havde sin Strid med Robert Stuart. Man var dog dengang ikke bleven færdig med alle Forberedelserne, men hiint Optrin, der ikke kunde blive skjult for Bothwell, viste, at ingen Forhaling længer var tilraadelig. Søndag Eftermiddag den 9de Februar 1567 holdtes i Bothwells Værelser i Holyrood i et Par Timer den endelige Raadslagning mellem Jarlen, begge Ormistonerne, John Hepburn og John Hay. Dronningen havde lovet, at hun om Aftenen vilde overvære et Selskab paa Slottet, i Anledning af at Margarete Carwood, en af hendes Jomfruer, som hun især yndede, der havde Bryllup med Franskmanden Sebastian, en af Marias Sangere[2]. Tiden kunde ikke blive beleiligere.

Da Raadslagningen var tilende, begav Bothwell sig til

---

[1]) Buchanan, der altid veed at forklare Maria Stuarts Tanker, lader hende ikke blot glæde sig over de unge Mænds Opbrusning, men, siger han, *Regina hoc spectaculo læta alterum fratrem Jacobum advocat, velut ad litem dirimendam, re vera, ut ipse quoque per occasionem tolli posset.* Rerum Scoticarum Historia. S. 213.

[2]) Han havde ved Jacob den Sjettes Daab i Stirling forestaaet den Maskefest, der beskrives i The Memoirs of Sir James Melvil, p. 76—77. Den 16de Juni 1567, da Maria Stuart var styrtet, blev ogsaa han fængslet, som mistænkt i Anledning af Kongemordet, men maa, da der Intet videre meldes om nogen Sag mod ham, antages for igjen at være frigiven. Diurnal of Occurrents. p. 115.

en Banket, der den samme Aften blev givet af Biskoppen af Argyle, som boede i Mr. John Balfours Huus i Edinburg, og som Dronningen, der overværede Bryllnppet om Formiddagen, ogsaa havde lovet at beære med sin Nærværelse. Men da man reiste sig fra Bordet og Alt allerede var indhyllet af Vintrens Mørke[1]), begav Bothwell sig alene bort, for at samles med sine Hjælpere i Nærheden af Domherrehuset. Krudtet var af William Powrie og Patrick Wilson efter Befaling af John Hepburn blevet læsset paa et Par Heste og blev Klokken ti bragt op imod dette; Mængden deraf var saa stor, at de maatte bruge ti Gange dertil. Bagdøren, der gjennem Bymuren førte til Kjælderen, blev aabnet af Paris og Leiligheden var gunstig; thi ogsaa Dronningen havde kort i Forveien meget munter forladt Banketten i Staden for at vende tilbage til Bryluppet, men var paa Veien, ledsaget af Jarlerne af Argyle, Huntley og Cassilis, ankommen til et Besøg hos Kongen ovenpaa, hos hvem hun forblev et Par Timer, inden Dandsen skulde begynde paa Slottet, og Dronningen efter den gamle Skik »bringe Bruden i Seng«. Da en stor Tønde, hvori Morderne først havde tænkt at indbringe Krudtsækkene, ikke kunde gaae igjennem Bagdøren, maatte Sækkene bæres særskilt ind af Laiden af Ormiston, Hepburn og Hay, hvorfor Bothwell, der utaalmodig saa til, spurgte, om ikke Alt snart var færdigt og »bad dem om at haste, inden Dronningen kom tilbage fra Kongen, thi hvis hun kom igjen, førend de vare færdige, vilde de ikke finde saa god en Leilighed«.[2]) Da Krudtet var indbragt, bleve Hay

---

[1]) *Sua sone as it was mirk.* John Hays Forklaring hos Laing, History of Scotland. II, 253.

[2]) *My Lord come and speirid; gif all was redy, and bad yame haste before the queene cum furth of the Kingis house, for gyf she come furth before yay wer reddy, yay wald not find sic com-*

og Hepburn indelukkede for neden, for der at forberede Alt til Sprængningen[1]), medens Jarlen af Bothwell steg op til Darnleys Gjæster ovenfor. Den sidste Sammenkomst mellem denne og Maria Stuart havde baaret Præg af en længe savnet Hjertelighed; den af Brylluppet opfyldte Dronning havde oftere kysset Kongen og givet ham en Ring[2]), og ogsaa Kongen talte, efter at hun havde forladt ham, endnu førend han overgav sig til Søvnen, til sine Tjenere om den Glæde, som hendes Venlighed nu lovede ham, kun at han igjen var bleven truffen, da hun engang var kommen til at nævne Rizzios Navn[3]). Af Tjenere forblev William Taylor om Natten i Kongens Værelse; ved Siden af dem laae oven i Huset Thomas Nelson, Edward Symonds, Andrew Mackay og Drengen Glen.

Jarlen af Bothwell ledsagede Dronningen, da hun Klokken elleve med sit Følge, med Fakler foran sig,

---

modity. John Hepburns Forklaring hos Laing, History of Scotland. II, 257.

[1]) *Be force of gun poulder, qlke a lytle afore was placit and imput be him and his foresaids under the grund and angular stains, and within the voltis in laich and darnit* (ↄ: lave og skjulte) *pairts and places.* Dommen over Jarlen af Morton, hos Laing, History of Scotland. II, 320.

[2]) *None but those wives*, siger Chalmers, *who stand recorded, for their barbarity and wickedness, could have given her husband such a pledge of her fidelity and affection, knowing that he was to be put to death, soon after her departure.* The History of Mary, Queen of Scots. II, 181.

[3]) *Ibi cum hilarius solito per aliquot horas collocuta esset, sæpe eum deosculata annulum etiam tradidit. Post dicessum Reginæ, quum Rex inter paucos, qui aderant, ministros illius diei dicta factaque tractaret, inter alios sermones ad bene sperandum ejus animum erigentes paucorum verborum recordatio lætitiam non nihil turbavit; — injecta est ab ea mentio, Davidem Rizium superiore anno circa id ipsum tempus interfectum esse.* Buchanan, Rerum Scoticarum Historia. f. 214.

vendte tilbage til Festen i Holyrood.[1]) Bothwell forlod denne ved Midnat og aftog i sine egne Værelser sin sølvbroderede Hofdragt af sort Silke og Fløiel; iført en simpel Klædning og indsvøbt i en Rytterkappe, ilede han derpaa, medtagende Paris, Powrie, Wilson og Dalgleisch atter til Domherrehuset. Ankommen til denne udenfor Bymuren bød han de tre sidstnævnte af sine Ledsagere at vente stille her, hvad de endog saae eller hørte; selv sprang han, skjønt hindret ved sin endnu efter Kampen med Elliot ei heelt lægte Haand, tilligemed Paris over Muren. En halv Time efter kom de tilbage, medhavende Hay og John Hepburn, der nu havde antændt den ene Ende af en tyk Lunte, der førte til Krudtet, og derpaa fjernet sig efterat have lukket Døren efter dem. Klokken var bleven to. Da det varede noget inden Lunten var udbrændt, blev Bothwell, der ikke vilde gaae bort, førend han saa Ende paa Sagen[2]), utaalmodig og spurgte, om der ikke var noget Vindue i Huset, hvorigjennem han kunde see, om Lunten endnu brændte. Medens de endnu talte herom, indtraf Explosionen, og de skyndte sig bort; Braget lød frygtelig i den stille Nat[3]); Buchanan skriver selv, at

---

[1]) *Yay carryit the saids maill and tronk again to the abbay, and as yay came up the Blaik Frier wind, the queenes grace was gangand before yame with licht torches,* hedder det i William Prowies Forklaring, hos Laing, History of Scotland. II, 244.

[2]) *And quhen my Lord saw yat ye matter came not hastily to pass, he was angre, and wald have gen in himself in the house, and the said John Hepburn stoppit him, saying this wordis, ze neid not.* Hays Forklaring hos Laing. II, 255. *And speirit gyf yair was ony part of the house yat they mycht se the lunt gyff it was burnand anouch.* Hepburns Forklaring sammesteds. II, 258.

[3]) I den Forklaring, der tillægges Nicolas Hubert eller Paris, hedder det om ham selv og om Bothwell: *Voyla comme ung tempeste ou ung tonnere qui va eslever. De la peur que j'eu je cheus en terre*

nogle Bygninger i Nærheden bleve rystede ved Explosionen, og at Folk i de fjernere Dele af Byen, der hvilede trygt i Søvnens Arme, vaagnede forfærdede[1]). Darnley og af hans Tjenere Taylor og Mackay laae som Liig paa Jorden; Mackay og Glen vare knuste; Nelson og Symonds kunde levende reise sig op fra Ruinerne. Da Darnley, der i nogen Afstand, udenfor Bymuren, laa under et Træ i sit bare Linned, men med sin øvrige Klædning og sit Fodtøi ved Siden, hverken var forslaaet af noget Fald, eller havde forbrændt Legemet, fremkaldtes herved senere paa den Tid, hvor man mindre end nu kjendte Krudtets expansive Kraft, Mistanken om, at han førend Sprængningen var bleven kvalt med et Lommetørklæde, stoppet ham i Munden, en Mistanke, som Rygterne i de nærmeste Dage vidste at udmale mere og mere[2]). Men ligesom man, dersom Darnley var bleven myrdet i Forveien, vistnok ikke vilde have lagt hans Liig saa langt fra Huset, saaledes hedder det udtrykkelig i den Forklaring om Explosionen, som vi endnu

---

les cheveux dressés comme allaines, dysant: Hélas, Monsieur, qu'est ce cecy? Il me dict: Je me suis trouvé à des entreprises grandes, mais jamais ne me feit sy grand peur que cest-ycy. Laing, History of Scotland. II, 279.

[1]) *Tanto cum fragore, ut ædes aliquot vicinæ quaterentur, et in longinquioribus urbis partibus, qui somno gravissimo erant oppressi, velut attoniti expergiscerentur.* Buchanan, Rerum Scoticarum Historia. S. 214. *Swa that thair remainit nocht ane stane upoun uthar undistroyit.* Diurnal of Occurrents. p. 106.

[2]) Et af disse tidligste Rygter er nyligen igjen blevet fremdraget ved en Depeche fra den pavelige Nuntius i Paris til Cosmus den Første af Medici, som Fyrst Labanoff har aftrykt i sin bekjendte Samling. Her træffer man ikke blot Sagnet, om at den flygtende Darnley var bleven kvalt, men endog en beslægtet Fortælling, hvorefter *alcune donne, che allogiavano vicino al giardino, affermano d'haver udito gridar il re: »Eh fratelli miei, habbiate pietà di me per amor di colui che hebbe misericordia di tutto il mondo.»* Lettres de Marie Stuart. VII, 108, 109.

have fra Darnleys gamle Tjener, Thomas Nelson, der havde sovet i Værelset lige ved Siden af Kongens, at han og hans Sengekammerater »ikke havde mærket til det Mindste, førend Huset, hvori de laae, var faldet over dem« [1]). Da man længere hen i Tiden efterhaanden havde kunnet gribe John Hepburn, John Hay og James Ormiston, forsikkrede de ogsaa eenstemmig, inden deres Henrettelse, at Kongen døde ved Husets Sprængning, uden at være kvalt af Nogens Haand [2]). Troen paa, at man ved en saadan Sprængning sikkert nok kunde blive af med sine Fjender, vandt ogsaa senere, under Reformationskampens Fortsættelse, almindelig Indgang. Allerede under Elisabeths Regjering paatænkte Katholikerne i England at sprænge Dronningen tillige med hendes Parlament i Luften [3]). Og da Jacob den Sjettes Regjering i England heller ikke kom

---

[1]) *Quhilks newir knew af ony thing quhill the hous quherin thay lay wes fallin about thame.* Thomas Nelsons Forklaring hos Laing, History af Scotland. II, 268.

[2]) I John Hepburns Bekjendelse af 3die Januar 1568 hedder det: *He knowis nat other but that he was blowin in the ayre, for he was handilit with na mens' handes as he saw, and if he was, it was with others and not with tham.* I John Hays Bekjendelse af samme Dag læses ligeledes: *He affirmit, that in Setoun my Lord Bothwell callit on him and sayd, quhat thought you quhen thou saw him blowin in the ayre.* I Lairden af Ormistons Bekjendelse af 13de December 1573 findes fremdeles disse Ord: *Being requyrit be the said minister, gif he knew not that the king was utherways handilit be menes handes, for it is comonlie spokin he was brought furth and wirryet, quha anserit, as I sall answer to my God, I knew nothing but he was blawin up; and did enquyre the samyn maist dilligentlie at John Hepburne and John Hay, and all that tarreit behind me, quha swore unto me, they never knew nae uther thing bot he was blawin up.* Laing, History of Scotland. II, 263, 264, 293.

[3]) Ranke, Englische Geschichte, vornehmlich im sechszehnten und siebzehnten Jahrhundert. I, 587.

til at svare tilstrækkelig til de Forventninger, hvormed Katholikerne her havde imødeseet den, forsøgte man i London virkelig i Aaret 1605 ved den saakaldte Krudtsammensværgelse efter en forstørret Maalestok at gjentage den skotske Tragedie. Da Thomas Percy havde tilskrevet en af sine Venner, Lord Mounteagle, den Billet, der skulde advare ham mod at møde ved Parlamentes Aabning, da Lorden dog havde troet at burde vise den til Statssekretæren Lord Salisbury, og da Salisbury viste selve Kongen Billetten i Statsraadet, blev denne her den Første, der gjættede Meningen af den dunkle Advarsel. Slutningsordene, hvorefter »Faren er lige saa hastig forbi, som De brænder dette Brev«, mindede ham om Faderens pludselige Død; Aftenen før Parlamentets Aabning lod Kongen foretage en Undersøgelse af Kjelderrummene under Parlamentet, hvor nu Guy Fawkes blev grebet, idet han med en Lygte i Haanden var i Færd med at gjøre de samme Forberedelser med Krudtet, som John Hepburn og John Hay fuldførte for Jarlen af Bothwell.

Da ved Daggry Folk i Edinburg samledes om Ruinerne af Domherrehuset var ogsaa Jarlen af Bothwell blandt de Første, der traadte hen til Kongens Liig. Efter at have seet sit Værk fuldført, havde han saa hastig skyndt sig tilbage til Holyrood, at han, efter at have forlangt Noget at drikke, kunde lægge sig til Sengs og efter en halv Times Tid anstille sig som den forfærdede, da man ogsaa bankede paa Døren hos ham og næsten maalløs af Skræk fik sagt, hvad der var skeet[1]). Han reiste sig strax, iførte

[1]) *Mr. George Hacket come to the zet* (ɔ: Porten), *and knocks, and desired to be in; and quhan he came in, he appeared to be in ane greit effray, and was black as any pik* (ɔ: Beeg), *and not ane word to speik. My Lord enquirit, quhat is the matter man? And he answerit, the kingis hous is blawn up, and I trow* (ɔ: troer) *the*

sig igjen Gaarsdagens prægtige Dragt og begav sig, ledsaget af sin Svoger, Jarlen af Huntley og flere Andre til Dronningens Værelser, hvor nu ogsaa hun blev underrettet om Kongens Død. Fulgt af et Kompagni Soldater optraadte Jarlen derpaa for Tilskuerne ved the Kirk-of-Field og lod Darnleys Liig bringe til et privat Huus i Nærheden, hvor det efter Dronningens Befaling blev undersøgt af Kirurgerne, der erklærede Døden for fremkaldt ved Sprængningen, og ligeledes blev taget i Øiesyn af de andre Medlemmer af Statsraadet. Det blev herfra baaret til Holyrood, hvor det blev indbalsameret og lagt paa Parade; mellem dem, der her betragtede det og kunde lægge Mærke til, at Liget ikke havde mindste Spor af ydre Vold, var ogsaa Maria Stuart selv, der længe i Taushed lod sine Øine hvile paa Darnleys Liig[1]). Om Aftenen den 15de Februar blev Liget ved Fakkelskin i Stilhed bisat i det kongelige Kapel i Holyrood[2]), hvor der den 23de Marts efter Dronningens Befaling læstes en høitidelig Sjælemesse over den i saa ung en Alder bortrevne Konge, og Darnleys Kiste erholdt sin Plads i den samme Hvælving, der allerede havde modtaget de jordiske Levninger af Marias Fader, Kong Jacob den Femte, og

---

king be slayn. And my Lord cryet: Fy, treason! And yan he raise and pat on his claiths. William Powries Forklaring hos Laing, History of Scotland, II, 246.

[1]) *Ipsa corpus omnium illius ætatis formosissimum avide spectavit, nullo in alterutram partem iudicio animi secreta prodente.* Buchanan, Rerum Scoticarum Historia p. 214. Sir James Melvil fortæller i sine Memoirer om Bothwell: *He desired me to go up and see him, how that there was not as hurt nor a mark on all his body.* Memoirs p. 78.

[2]) *The ceremonies indeede were the fewer, by cause that the greatest parte of the Counsaile were Protestantes, and had before enterred their owne Parentes, without accustomed Solennities of Ceremonies.* Leslie, A Defence of the Honour of Marie Queen of Scotlande, i Andersons Collections. I, 23.

dennes første Gemalinde, Kong Frants den Førstes Datter Magdalena, — Maria af Guises Liig var bleven overført til Rheims i Frankrig — tillige med de to smaa Kister, der gjemme Støvet af Maria Stuarts strax efter deres Fødsel døde Brødre.

Ligesom Maria Stuart, for større Sikkerheds Skyld, ved Sønnen Jacob den Sjettes Fødsel havde begivet sig til Edinburg Castle, saaledes fandt hun ogsaa nu efter det overraskende Kongemord en lignende Opfordring til atter at tye op til Klippefæstningen. Sir Henry Kyllygrew, den engelske Gesandt, der af Elisabeth strax var bleven sendt til Edinburg for at bevidne hende Dronningen af Englands Deeltagelse, fandt her endnu »hendes Majestæt i et mørkt Værelse, saa at han ikke kunde see hendes Ansigt, men efter hendes Ord syntes hun at være meget sorgfuld« [1]. At Maria Stuart dog ikke i fyrgetyve Dage, saa længe som den skotske Sørgeskiks Strenghed fordrede det, holdt ud alene at leve ved de ogsaa om Dagen tændte Lys, men tillod Vinduerne at aabnes for Sollyset, og senere, for at nyde den friske Luft, foretog sig Udflugter i Omegnen af Edinburg, navnlig et Par Gange til Seaton, blev hende snart lagt ivrigen til Last og fortolkedes endog bittert som et Tegn paa hendes Tilfredshed med Mordet, fra den samme Side, hvor man nyligen kun havde pønset paa Darnleys Undergang [2]). Hendes Venner gjorde i denne

[1]) Kyllygrews Brev til Cecil, dateret Edinburg den 8de Marts 1567, hos Chalmers, Life of Mary, Queen of Scots. I, 209.

[2]) Buchanan skriver: *Nam quum in more esset a priscis usque temporibus, ut Reginæ post maritorum obitum complures dies non modo coetu hominum, sed lucis etiam obstinerent aspectu, simulatum quidem luctum agressa est, sed animi superante lætitia, foribus occlusis fenestras aperit, et — coelum solemque adspicere sustinuit. Et ante diem duodecimum confirmato adversus vulgi rumores animo, in*

Anledning ikke blot gjældende, at Darnley ei kunde stilles ved Siden af Fortidens kronede Konger, men hendes ivrigste Forsvarer, Biskoppen af Ross, der dengang selv var Medlem af Statsraadet, skriver ogsaa, efter at have omtalt hendes Liv i de fra Daglyset tillukkede Værelser, at hun »endnu længer vilde vedblevet med denne sørgelige Levemaade, dersom det ikke var blevet hende meget alvorlig fraraadet ved indstændige Opmuntringer og Overtalelser af hendes Raad, som blev bevæget dertil ved Underretning fra hendes Læge, der erklærede dem, at der var stor og overhængende Fare for hendes Hilsen og Liv, dersom hun ei i al Hast brød af og opgav denne indesluttede og eensomme Levemaade« [1]).

Den samme Dag, hvorpaa Darnley var død, var der imidlertid begyndt at anstilles Forhører [2]). Dagen efter, Tirsdagen den 11te Februar, tilskrev Maria Stuart Jarlen af Lennox i Anledning af Sønnens Død, og i et Brev, som hun den samme Dag, ogsaa med Efterretningen herom, sendte til sin Gesandt i Paris, Erkebiskoppen af Glasgow, udtaler hun den Fortrøstning, at Gud i sin Naade havde bevaret hende, for at hun kunde tage en eftertrykkelig Straf over Misgjerningen. »Hvo der endog«, tilføier hun, »har taget dette Nidingsværk i sin Haand, holde vi os dog overbeviste om, at det var ment lige

---

agrum Setonium ad septem ab oppido millia passuum excurrit. Rerum Scoticarum Historia. p. 215.

[1]) Leslie, A Defence of the honour of Marie, Queen of Scotlande, i Andersons Collections, I, 24. Biskoppen tilføier her: *Al which yet notwithstanding, this her fact is with these most seuere and graue censors taken for and reputed as the very next sin of al to the most greuous sinne against the holy Ghoste.*

[2]) I Thomas Nelsons Forklaring hedder det, at *on the Monounday at after none he was callit and examinat.* Laing, History of Scotland. II, 268.

saa vel paa Os, som paa Kongen, for vi laae største Delen af hele Ugen i den samme Bolig, og var der, ledsaget af den største Deel af Lorderne, som ere i Byen, den samme Nat henved Midnat, og det var kun et reent Tilfælde, at vi ikke bleve der hele Natten, i Anledning af en Maskefest i Holyrood; dog vi troe ikke, at det var et Tilfælde, men Gud, der satte det i vort Hoved«[1]). Den 12te Februar blev der i Overeensstemmelse hermed i Dronningens Navn udlovet en Belønning af to tusind skotske Pund og en aarlig Livrente til den Første, der kunde give nogen Oplysning om Morderne, og som endog, hvis han selv havde været deres Medskyldige, blev tilsikkret Tilgivelse. Bothwell, der forgjæves den samme Morgen, da Misgjerningen havde fundet Sted, søgte at forklare denne som en *Følge* af Lynild[2]), havde selv op ad Dagen maattet sætte sit Navn under en Skrivelse til Dronning Catharina af Medici i Frankrig, hvori det skotske Statsraad udtaler den Forvisning, at Gud aldrig vilde tillade, at en saadan Udaad forblev skjult eller ustraffet[3]), og nogle Dage efter blev Parlamentet

---

[1]) *And of very chance taryit not all night, be reason of sum mask in the abbaye; bot ve beleive it was not chance, bot God that put it in oure hede.* Maria Stuarts Brev af 11te Februar 1567 til Erkebiskoppen af Glasgow, hos Labanoff, Lettres de Marie Stuart. II, 4.

[2]) *I came to the door the next morning afther the murther, and the Earl of Bothwell said that her Majesty was sorrowful and quiet, which occasioned him to come forth. He said, that the strangest accident had fallen out, which ever was heard of, for thunder had come out of the sky, and had burnt the king's house.* The Memoirs of Sir James Melvil. p. 78.

[3]) *Vostre Majesté et tout le monde cognoistra que le pays d'Ecosse ne vauldra longuement endurer, qu'une si grande honte luy demeure sur les espauls qui serait bastante pour la rendre odieuse par toute la Christianneté si semblables malheuretéz demeurassent cachées ou inpunyes.* Brevet, dateret Edinburg (Lislebourg) den

sammenkaldt i Anledning af Kongens Død. Bothwell antog dog, at i Skotland selv vilde Darnleys Mord ikke fremkalde nogen stor Deeltagelse; her havde Kongen næsten været lige dødelig forhadt for Hamiltonernes mægtige Slægt, der ved hans Ægteskab havde seet deres Arvepretensioner til Thronen kuldkastede, for Murray, der med Vaaben havde bekæmpet hans Ophøielse, og for Morton og hans Forbundsfæller, som han havde forraadt; her havde Kongen været foragtet af Folket for sin hele Holdning efter Rizzios Mord; her var man i det sextende Aarhundrede endnu saa fjernt fra den nyere Humanitetsfølelse, der overhoved kun har en saa kort Historie, at endog Mænd som Buchanan og Knox ikke blot med en eiendommelig Kulde, men stundom næsten med en ligefrem Lyst udmale os Begivenheder som Rizzios Død. Skulde dog nogen levende Deeltagelse have fremtraadt, turde Bothwell desuden ikke uden Grund forudsætte, at Mistanken snarere vilde rette sig mod Darnleys ældre Fjender, end mod ham, der meente kun at have handlet forsigtig, og troede sikkert at turde stole paa sine nærmeste Hjælperes Troskab. Han havde Morgenen efter Mordet givet Hay af Tallo en bruun Ganger og Hepburn af Bolton en hvid, ladet den Sidstnævnte kaste de falske Nøgler i en Steenbrudskløft mellem Holyrood og Leith[1]), lovet Powrie og Nelson, at han vilde sende dem til Slottet Her-

---

10de Februar 1567, er trykt hos Laing, History of Scotland. II, 95. Det er underskrevet af Erkebiskoppen af St. Andrew, Biskopperne af Ross og Galloway, Jarlerne Athole, Argyle, Cassilis, Huntley, Bothwell, Caithness og Sutherland, Lorderne Fleming og Levingston, Justitssekretæren Bellenden og Statssekretæren Maitland.

[1]) *Quhilk the deponar keist in the quarie hole betwix ye Abbey and Leith.* John Hepburns Forklaring, hos Laing, History of Scotland. II, 259.

mitage, hvor de skulde nyde en hæderlig Underholdning, og om Aftenen paalagt alle sine Følgesvende fra den forrige Nat »at holde deres Tunger, thi de skulde aldrig mangle, saalænge han havde Noget«.

Bothwell blev imidlertid skuffet i begge sine Forudsætninger. Var Darnley død en naturlig Død, vilde han snart være bleven glemt, men nu fremkaldte de tragiske Omstændigheder ved den unge, syge, fra Søvnens til Dødens Arme bortkaldte Konge hos en Deel af Folket en Deeltagelse, der snart blev forsætligen næret af Bothwells ældre Fjender. Thi medens man vistnok baade i Udlandet og i Skotland i Førstningen ogsaa tænkte paa Murray og Morton som Ophavsmænd til Mordet[1]), rettede den almindeligste Mistanke sig dog snart imod den, der virkelig havde udført det. Forsigtigheden ved Mordets Udførelse havde dog ikke været større, end at Jarlens Følgesvende, som man seer af Forhørerne, om Mordnatten anraabte af nogle Vagter ved Bymuren eller uden om Slottet, gjentagne Gange havde svaret, at de vare Jarlen af Bothwells Folk[2]). Snart

[1]) Morton var dog forbleven paa Wittingham, og Murray havde været saa forsigtig eller, ifølge Buchanan, paa Grund af en for tidlig Nedkomst af Jarlens Hustru, saa heldig, at forlade Edinburg den samme Søndag, der blev Kongens sidste Levedag. Dersom man kan troe et af Biskoppen af Ross meddeelt Rygte, skal dog Murray, da han var kommen forbi Forthfjorden og reed videre i Fife, om Aftenen have sagt til en betroet Tjener: *This night ere morning the Lord Darnley shal lose his Life.* Leslie, A Defence of the honour of Marie, Queene of Scotlande, i Andersons Collections. I, 75.

[2]) Saaledes hedder det i William Powries Forklaring, hos Laing. History of Scotland. II, 245: *And deponis, yat as yai came by the yait of the quenes south garden, the two sentinellis yat stude at the zet yat gangis to the uther cloiss, speirit at yames quha is yat? and yai answerit friends. The centinel speirit, quhat friends? and yai answerit my lord Bothwells friends.* En tilsvarende Angivelse findes ligeledes i George Dalgleisch's Forklaring hos Laing, II, 251.

hed det sig almindelig, at Bothwell var Gjerningsmanden; man troede endog længe, indtil Forhørene over hans efterhaanden fangne Hjælpere senere kunde offenliggjøres, baade at Kongen var bleven kvalt, og at han var bleven kvalt af Bothwell med egen Haand[1]). Man hørte om Natten Stemmer i Edinburg, der raabte, at Bothwell var Morderen; man lagde hans Portræt paa Gaderne med Overskrift: »Her er Kongens Morder«[2]); man opslog hemmelig Plakater, der i Spidsen for de Skyldige ogsaa nævnede ham. Men skjønt Bothwells Forventninger for saavidt vare blevne skuffede, kunde han dog endnu stole paa den Indflydelse, som han selv, den høitstillede Jarl, og hans mægtige Venner i Statsraadet kunde gjøre gjældende med Hensyn til den Maade, hvorpaa Undersøgelsen af Mordet blev ført[3]). Nogle faa Personer, og især nogle fattige Folk, der boede i Nærheden af Domherrehuset, bleve tagne i Forhør, men man vogtede sig vel for, at lade noget stærkere Lys fremkomme. Dronningen, hvis tidligere Brud med hendes Ægtefælle havde været almindelig bekjendt, og hvem derfor ogsaa de første Gisninger angaaende Darnleys Død ikkun havde været lidet gunstige,

---

[1]) *Of the quhilk Murther now, be just Tryell taikin, he is found not onlie to have bin the Inventor and Devyser, but Executer wit his awin Handis.* Det skotske Statsraads Stikbrev efter Bothwell, udstedt i Edinburg den 26 Juni 1567, i Andersons Collections. I, 140.

[2]) *Some drawing his pourtraict to the life, set above it this superscription: »Here is the Murtherer of the King«, and threw the same into the streets.* Spottiswood, The history of the church of Scotland, beginning the year of our Lord 203, and continued to the end of the Reign of King James the VI. The Third Edition. London 1668. fol. p. 200. Nu findes der i hele Skotland intet Portræt af Bothwell.

[3]) *Sed quis auderet Bothuelium attingere? quum idem reus, judex, quæsitor, poenæ exactor esset futurus.* Buchanan, Rerum Scoticarum Historia. p. 215.

var fra sine høie Slægtninger i Frankrig og fra andre Sider bleven mindet om Nødvendigheden af en alvorlig Retsforfølgelse; men i en Sag som denne maatte en Dronning dog støtte sig paa sit Raad, og følte hun sig virkelig uskyldig, var hun dengang, som hun forsikkrede, selv uvidende om, hvo der havde været de egenlige Gjerningsmænd[1]), maatte hun ogsaa være saa meget mindre tilbøielig til at lade en Anden, et Medlem af sit Statsraad, fængsles efter hine Angivelser af Anonyme, der selv holdt sig tilbage. Da Dronningens Navn ikke heller altid blev skaanet[2]), blev det Bothwell derimod saa meget lettere at give den begyndte Undersøgelse en saadan Retning, at Forfølgelsen af Mordet næsten slugtes af Forfølgelsen af Pasquillerne[3]).

---

[1]) Biskoppen af Ross, der dengang stadigen deeltog i Statsraadets Møder, skriver: *For she, good innocent Ladie, hath, upon her Honour, protested and plainly declared, that afore her taking and imprisonment she neuer knew, who were either principal or accessarie, or by any meanes culpaple and blame-worthy concerning the said murther.* Leslie, A defence of the honour of Marie, queene of Scotlande, i Andersons Collections. I, 42.

[2]) Ifølge Sir William Drurys Indberetninger til Cecil i England kunde man endog en Dag, da Maria Stuart passerede Torvet i Edinburg, høre Torvekonerne udbryde: *God preserve your grace, if you are saikless* (ɔ: sagesløs) *of the kings death.* Tytler, History of Scotland. VII, 83.

[3]) *Ita omissa de Regis morte quæstione, subit altera multo acrior adversus libellorum auctores, et, ut ipsi loquebantur, Bothuelii calumniatores.* Buchanan, Rerum Scoticarum historia p. 215. Der fandtes dengang ingen Opposition mod Bothwell i Statsraadet. Murray havde den 8de Marts tilligemed Jarlerne af Huntley og Argyle og Statssekretæren, Lairden af Lethington, ogsaa Bothwell til Middag hos sig, tre Uger efter at denne offenlig var bleven sigtet for Mordet. Dette fremgaaer af Kyllygrews Brev, skrevet den nævnte Dag til Cecil, i Chalmers Life of Mary, Queen of Scots. II, 231. Under en Proklamation fra Statsraadet af 14 Marts 1567 (aftrykt i Andersons Collections. I, 38) imod nogle af de for Dronningen fornærmelige Karrikaturer, som vare blevne opslagne, træffer man ogsaa Murrays Navn ved Siden af Bothwells og dennes Venners.

Sagen blev først farligere for Bothwell, da tilsidst en Mand aabent vovede at give sit Navn til Anklagen. Darnleys Fader, Jarlen af Lennox, som Dronningen strax havde underrettet om Sønnens Død, havde derpaa været i Brevvexling med hende om Sagens Forfølgelse. Da Lennox, der endnu i et Brev fra Houston af 20de Februar ikke havde vidst at fremføre nogensomhelst bestemt Sigtelse, derefter i et Brev af 26de Februar meldte, at han havde hørt Tale om visse Plakater, der vare blevne opslagne i Edinburg, angivende visse Personer som skyldige i Mordet, og derfor maatte ønske disse Personer tagne i Forvaring, havde Maria Stuart i denne Anledning den 1ste Marts svaret ham, at der gaves saa mange af de ommeldte Plakater med saa mange modsatte Navne, men at, naar Jarlen selv vilde nævne nogle af disse Navne, skulde de Vedkommende tiltales og, hvis de befandtes skyldige, straffes efter Fortjeneste. Darnleys Fader tog da endelig Mod til sig, og i et Brev af 17de Marts, hvori han yttrer sin Forundring over, at disse Navne dog synes at være blevne skjulte for Majestæten, anførte han som Personer, hvilke han for sin Deel ogsaa høiligen mistænkte[1]), efter een Plakat Bothwell,

---

[1]) *Quhilk personis, I assuyre zour Majestie, I, for my part, greitlie suspect.* Jarlen af Lennox's Brev til Maria Stuart af 17de Marts 1567, i Andersons Collections. I, 48. David Chalmers af Ormond, oprindelig opdraget til Kirkens Tjeneste, var senere bleven et geistligt (spiritual) Medlem af den høieste Ret, ligesom han blev Medlem af Statsraadet. Han drog sig først, efter at have understøttet Maria Stuart ved hendes Undvigelse fra Lochleven, siden hendes Flugt til England selv tilbage til Spanien og Frankrig. Her dedicerede han i Aaret 1572 Kong Karl den Niende sit Afrids af Skotlands, Frankrigs og Englands Historie, i Aaret 1573 Catharina af Medici en Afhandling om Qvindernes legitime Successionsret, og i Aaret 1579 Maria Stuart *La recherche des singularitez plus remarquables concernant le Etat d'Escosse.* Senere amnesteret fik han sin Plads

James Balfour, David Chalmers og en vis John Spens; efter en anden af Dronningens Tjenerskab, Udlændingerne Francisco de Bisso, Sebastian eller Bastian de Villours, Jean de Bordeaux og Josef Rizzio, Broderen til David. Dronningen fremlagde dette Brev for Statsraadet, ved hvis Møder ogsaa Bothwell dengang stadigen var tilstede, og Svaret derpaa foreligger i tvende Skrivelser. Det ene er et Brev til Lennox fra Maria Stuart, dateret Edinburg den 24de Marts, hvori Dronningen underretter ham om, at de af ham nævnte Personer skulde blive underkastede en saadan retslig Undersøgelse, som Rigets Love hjemlede, og bad ham selv om snart at indfinde sig i Edinburg, for at see til, at Sagen førtes paa rette Maade[1]; den anden er en af Statsraadets Medlemmer, og deriblandt ogsaa af Bothwell udstedt Akt, som, efter at anføre, hvorledes Jarlen af Lennox havde ønsket Jarlen af Bothwell og de andre i nogle anonyme Plakater nævnte Personer satte under Bevogtning og Tiltale, uden at gaae ind paa Fængslingen af dem, bebuder en Assiseret, der i denne Anledning skulde afholdes den næstkommende 12te April, og som offenlig skulde forkyndes fra Torvepladserne i Edinburg, Glasgow, Dumbarton

---

i Retten tilbage og døde i Skotland i Aaret 1592. Brunton and Haig, Historical Account of the Senators of the College of Justice. p. 123—125.

1) *And thairfore we pray zou, gif zour Lassour and Commoditie may sut, address zou to be at ws heir in Edinburgh this Oulk approcheand, quhair ze may see the said triall, and declair thay Things quhilk ze knaw may further the same; and thair ze sall haue experience of our ernest Will and effectuus mynd to haue an End in this mater, and the auctours of sa unworthie a Deid realie punist, als fur furth, in effect, as befoir this, and now presentile we haue writtin and promist.* Brevet af 24de Marts 1567 til Jarlen af Lennox, undertegnet *Zour gud Dohter, Marie R.*, i Andersons Collections. I, 49.

og andetsteds, hvor det ansaaes nødigt, for at Alle og Enhver, der vilde anklage Jarlen eller de andre af Lennox mistænkte Personer, kunde møde for Retten i Edinburg til den bestemte Tid. Fra Lennox's Side, der sikkert indsaa, at det var lettere at sigte, end at fælde en saa mægtig Mand som Bothwell, er der blevet klaget over, at Anstanden var for kort, medens omvendt Bothwell lod, som om han fandt Tiden for ringe til Forberedelse af sit Forsvar. Da Retsdagen nærmede sig, gjentog sig det samme Skuespil, hvorimod Bothwell i Aaret 1565 selv havde manglet Mod til at optræde. Men denne Gang var det Bothwell selv, der havde samlet den umaadelige Følgeskare; Slægten Hepburn, hans Vasaller og andre Tilhængere vare i saa stor en Mængde strømmede til Edinburg, at, da Jarlen om Morgenen den 12te April reed fra Holyrood til Retten, var han ledsaget af en heel Hær af Venner. Jarlen af Lennox kunde ikke danne nogen Modvægt; hans Vasaller vare under hans lange Landflygtighed i England blevne vante til en vis Uafhængighed, og han havde endnu ikke formaaet at gjenvinde det stærke Herredømme over dem, som en skotsk Høvding ellers pleiede at øve over sine Clansfolk. Umiddelbart førend Rettens Afholdelse tilskrev han Dronningen den 11te April fra Stirling, paastod, at han var bleven syg, og anholdt om Sagens Udsættelse, ligesom han ogsaa havde bedet Elisabeth om at tilskrive Maria Stuart i den samme Hensigt. Overbringeren af Elisabeths Brev, der var skrevet den 8de April, naaede dog først til Edinburg om Morgenen den 12te April; han kunde her ikke tidsnok med sit Ærinde trænge igjennem Skarerne af Bothwells Tilhængere, der dengang bølgede frem og tilbage, ventende paa Jarlen foran Holyrood, med truende Tale om »saadanne engelske Skurke, der vilde standse

Retten«[1]), og uvillige til at besørge hans Brev afleveret. Først da alle Adelsmændene og Vasallerne stege til Hest, dengang Bothwell i Forening med Lethington kom ud fra Slottet, kunde disse selv modtage Elisabeths Brev, hvormed de i nogle Øieblikke vendte tilbage til Slottet, og hvorom Lethington, idet de atter sluttede sig til de ventende Rytterskarer, yttrede til Elisabeths Sendebud, der fordrede at vide, om det virkelig var blevet givet Dronningen, at der paa denne travle Dag neppe førend efter Rettens Afholdelse vilde blive Tid dertil.

Ledsaget af det store Antal af Adelsmænd og Vasaller, som Elisabeths Sendebud anslog til fire Tusinde[2]), reed Bothwell til Retten. Denne blev dengang holdt i den i Aaret 1561 opførte, og først i Aaret 1817 nedrevne Bygning, der kaldtes the Tolbooth, men som ved Walter Scotts Roman er bleven bekjendtere under sit andet Navn »The Heart of Mid-Lothian«. Som Assessorer i Retten finder man nævnte James Mac Gill, Henry Balnaves af Hallhill, Robert Pitcairn, Prior af Dumferline, og Lord Lindsay[3]); den blev præsideret af Jarlen af Argyle som Justitiarius, og denne, der to Aar i Forveien havde været Bothwells

---

[1]) *Such Inglishe vilaynes as sought and procured the stay of the Assise.* Sir William Drurys Brev til Cecil, dateret Berwick den 15de April 1567, hos Chalmers, The life of Mary, Queen of Scots. II, 245. Sir William Drury havde den 11te April Kl. 10 modtaget Elisabeths Brev i Berwick, og oversendt det herfra ved »the Provost Marschall of Berwick« til Edinburg, hvor dette Sendebud ankom tidlig om Morgenen den 12te.

[2]) *So giving place to the thronge of people that passed, which was greate, and by the estimacion of men of good judgements alone 4000 gentlemen besids other.* Sir William Drurys anførte Brev hos Chalmers. II. 246.

[3]) Keith, History of the affairs of the Church and State in Scotland. I, 375. Laing (History of Scotland. I, 69) vil dog, at denne Angivelse kun maa betragtes som en reen Gisning af Keith.

Fjende under hans Strid med Murray, var nu allerede længe hans politiske Forbundne.

Da Bothwell traadte frem til Skranken, var han dog bleg og nedslagen. Lairden af Ormiston, en af hans Ledsagere, der havde fulgt ham til den Sag, der i Virkeligheden ogsaa gjaldt ham selv, rykkede i ham, og talte sagte til ham: »Fy, Mylord, hvorledes bærer I Eder dog ad. Eders Ansigt røber, hvad I er; løft dog for Guds Skyld Eders Hoved, og see munter ud; I seer snarere ud som En, der skulde gaae i Døden. Ak og Vee over dem, der nogensinde udtænkte det, jeg troer det skal bringe os alle til at sørge«. Bothwell svarede ham dog kun: »Hold din Mund; jeg vilde ønske, det var ugjort; men jeg har dog en Udvei derfra, komme, hvad der vil, og det vil du snart faae at see«[1]. Og Jarlen af Lennox havde virkeligen ikke vovet at give Møde; paa hans Vegne fremtraadte kun Robert Cunningham, et Medlem af den lennoxske Slægt, der havde deeltaget i Sammensværgelsen imod Rizzio, og som androg paa Sagens Udsættelse. Fra Bothwells Side paastodes derimod Sagen fremmet og dette blev taget til Følge. Juryen var kommen til at bestaae af Jarlerne Andrew af Rothes, George af Caithness og Gilbert af Cassilis, Lord John Hamilton, en Søn af Hertugen af Chatellerault, Lorderne

---

[1]) *After the quhilk I never spake to the said earle of it quhill the day he gate his assyse, quhaire the said earle standing at the barr, luiking doun sad lyke, I plukit upoa him and said: »Fye, my lord, what divill is this ye are doand. Yaur face shawes what ye are, hald up your face, for Godis sake, and luck blythlie; ye might luike swa and ye were gangand to the deid. Allace and wo worth them that ever devysit it, I trow it sall garr us all murne.« Quha ansrit me: »Hald your tongue; I wald not yet it were to doe: I have ane outgait fra it, cum as it may, and that ye will knaw belyve«.* James Ormistons Forklaring, hos Laing, History of Scotland. II, 294.

James Ross, Robert Sempill, John Herries, Laurence Oliphant og Robert Boyd, af John »Master« af Forbes, og af Lairderne John Gordon af Lochinwar, James Cockburn af Langton, James Somerville af Cambusnethen, John Mowbray af Barnbowgall og Alexander Ogilby af Boyne. Efter nogen Betænkning afgav Juryen gjennem Jarlen af Caithness, som den havde valgt til sin Formand, eenstemmigen Kjendelsen »Ikke skyldig«. Cunninghams almindelige Anklage af de af Lennox Sigtede, der skulde være »notorisk kjendte« som Gjerningsmændene, lignede vistnok ei heller noget Beviis; de Medlemmer af Juryen, der ikke allerede i Forveien vare gunstig stemte for Bothwell, havde ogsaa faaet en særegen Grund til Beroligelse for Samvittigheden, idet den bogstavelige Fortolkning var lige saa karakteristisk for det skotske, som for det engelske Retsvæsen, og da man, maaskee ikke af Vanvare, havde stilet Spørgsmaalet til Juryen saaledes, at den spurgtes om Mordet som foregaaet den 9de Februar, medens dette dog først var foregaaet et Par Timer efter Midnat eller paa den næste Dag. Umiddelbart efter Frifindelsen udstedte Bothwell endelig i Overeensstemmelse med en Skik, der dengang endnu ei var gaaet af Brug i Skotland, en offenlig Erklæring om i Tvekamp at ville bekæmpe den, som herefter vilde tillægge ham Skyld i Kongens Mord, hvorimod Jarlen af Lennox, saa snart han fik Underretning om Sagens Udfald, selv Trettende besteg et Skib paa Vestkysten af Skotland og gjennem det irske Hav seilede til England[1]).

---

[1]) Diurnal of remarkable Occurrents. p. 119.

VI.

Det i Anledning af Darnleys Død indkaldte Parlament aabnedes næsten umiddelbart efter Assiserettens Afholdelse. Det forblev kun sammen fra den 14de til den 19de April, men denne Tid var allerede tilstrækkelig til paany at vise Bothwells store Betydning. Thi ligesom man endog ikke uden Grund i flere Lovbestemmelser til Fordeel for Protestanterne, hvori Dronningen først nu indvilligede, bar villet øine Bothwells Indflydelse, saaledes fremlyser den kjendelig i den kongelige Bekræftelse, der gaves flere af hans Venner paa Benaadninger, som deres Familier tidligere havde faaet af Kronen. Blandt disse var Jarlen af Huntley, der fra dette Tidspunkt i det Mindste, og upaatvivlelig i Forbindelse med Søsteren, maa antages at have været enig med Svogeren Bothwell om dennes saa snart følgende Skilsmisse. Parlamentet stadfæstede ogsaa udtrykkelig Jarlen af Bothwells Frifindelse af Assiseretten, idet det tillige udstedte en truende Akt mod dem, der efter Kongens Død fordristede sig til at udbrede infamerende Opslag mod forskjellige Personer. Ved Parlamentets Slutning, inden dets Medlemmer vare vendte tilbage til deres Hjem, havde Bothwell ikke heller forsømt den 19de April at samles med næsten hele den fornemste Adel til det Aftengilde, der i den skotske Historie, efter det Værtshuus, hvori det holdtes, er bekjendt under Navnet »Ansley's Supper«[1]). Da Gildet var paa sit Høide-

[1]) Bothwell angav senere i Danmark de Tilstedeværende saaledes: *Après que j'eus gaigné ma cause, vindrent deuers moy en mon logis du dict parlement de leur franche et propre volonté, sans estre pryez, qui estoyent douze contes, huict évesques et huict seigneurs.*

punkt, forelagdes de Tilstedeværende et Dokument til Underskrift, hvormed Bothwell gav at forstaae, at Dronningen vilde være vel tilfreds, og hvorved de ikke blot igjen erklærede sig overbeviste om Bothwells Uskyldighed og forpligtede sig til at forsvare Jarlen mod enhver Bagvadsker, men desuden, fremfor nogen fremmed Fyrste, som en Indfødt anbefalede denne ædle Lord, i Betragtning af hans Byrd og Fortjenester, og »saasandt vi ere Adelsmænd, og ville forsvare det for Gud«, som en passende Ægtefælle for Dronningen, hvis fortsatte Enkestand var skadelig for Landet. Bothwells nærmeste Tilhængere gave først Exemplet med at underskrive; derpaa lovede de Andre, villige eller uvillige, ligeledes at hævde hans Fordring paa Dronningens Haand med deres Ære, Liv og Gods og at betragte Alle, som vilde hindre det, som »deres fælles Fjender og Avindsmænd«. Da Huset under Gildet var omgivet af to hundrede Bøsseskytter, slap kun Jarlen Hew Eglinton ud, uden at underskrive[1]). Den hele Begivenhed minder næsten paafaldende om det Forsikkringsbrev, som ved det bekjendte tilsvarende Gilde i Pilsen senere underskreves af Wallensteins Tilhængere, og hvorved Deeltagerne ligeledes lovede ingensinde at skille deres Sag fra hans, at give ham deres sidste Blodsdraabe og at forfølge Enhver, der handlede anderledes, som en Tro- og Æreløs[2]). Af Wallensteins

---

[1]) *Considdering the anciencie and nobillenes of his Houis, the honorable and guid service done be his predecessoris, and speciallie himselffe to oure Soverane, and for the defence of this her Hienis Realme againis the enemyes thairof, and the amitie and friendshipe quhilk sa lang has perseverit betwix his Houis and everie ane of us, and utheris our Predecessoris in particular.* Dokumentet i Andersons Collections. I, 108.

[2]) Hurter, Wallensteins vier letzte Lebensjahre. Wien 1862. S. 364—366.

to og fyrgetyve Oberster, der den 12te Januar 1634 undertegnede Forsikkringsbrevet i Pilsen, vare, som bekjendt, ikke faa Skotlændere.

Hvad der var foregaaet ved »Ansley's Supper«, kunde vistnok ikke længe blive nogen Hemmelighed. Og da Maria Stuart ogsaa tidligere under den mod Bothwell anlagte Sag var vedbleven at bevare ham sin Gunst, da man endog, efter hvad Sir William Drury meldte til Cecil i England, talte om, at hun fra et Vindue i Holyrood, staaende ved Siden af Lady Maria Lethington, skulde have tilnikket Bothwell en Hilsen, dengang han red op til Retten, og senere, under Rettens Afholdelse, skikket Bud, for at høre, hvorledes det gik ham[1]), kom det Rygte snart i almindeligt Omløb, at Bothwell stod i Begreb med at ægte Dronningen. Sir James Melvil fortæller i sine Memoirer Exempler paa, hvorledes gode Undersaatter, der elskede Dronningen, smertedes ved dette Rygte, og hvorledes der dog endnu i Skotland gaves Enkelte, som med egen Fare vovede at advare Dronningen. Han fortæller saaledes, at Lord John Herries, en anseet Adelsmand, kom

---

[1]) Efter Drurys Beretning til Cecil, hos Tytler, History of Scotland. VII, 375, 376. Det beroer paa en Misforstaaelse, naar endog Tytler som et særegent mærkeligt Tegn paa Bothwells Begunstigelse efter Darnleys Død ogsaa fremhæver, at Jarlen, baade da Dronningen red til Parlamentet efter dets Aabning og ved dets Slutning, bar Rigets Scepter foran hende, medens Jarlen af Argyle bar Kronen og Jarlen af Crawford Sværdet (Jvnf. A Diurnal of remarkable Occurrents. p. 108, 109). Dette var en ligefrem Følge af hans Stilling og havde allerede været Tilfælde længe førend Aaret 1567. Da Maria Stuart den 7de Marts 1565 begav sig til det dengang aabnede Parlament i Edinburg hedder det allerede: *In hir majesties cuming thairto, George lord Gordoun, eldest sone to vmquhile George erle of Huntlie, bure the crowne, James erle of Bothwill the ceptour, and David erle of Crawfurd the sword of honour.* Diurnal of remarkable Occurrents. p. 89.

vel ledsaget til Edinburg, betroede Dronningen Alt, hvad der sagdes om Bothwell og hans Planer, og knælende bad hende om ikke at ægte Jarlen. Dronningen lod til at undre sig over, hvorledes slige Rygter kunde være komne ud, og forsikkrede ham, at hun ikke havde Tanke om noget Saadant. Lord Herries bad Dronningen optage hans Forestilling i en god Mening, og red, af Hensyn til Bothwell, strax efter tilbage fra Edinburg, efter her at have ladet enhver af de halvhundrede Ryttere, hvormed han var kommen, kjøbe sig et nyt Spyd[1]). Melvil fortæller ligeledes, at en anden Skotlænder, Thomas Bishop, der længe havde levet i England og her med Iver arbeidet for Maria Stuarts Adkomster, tilskrev ham selv et Brev, som han besværgede ham om at forevise Dronningen, og hvori denne hendes hengivne Tilhænger yttrede sig i den samme Aand, som Lord Herries, men med den større Frihed, som Fraværelsen i et fremmed Land tillod; dersom Dronningen ægtede Jarlen, saaledes hed det i dette Brev, vilde hun tabe Guds Naade, sit eget gode Navn, og alle Hjerter

---

[1]) Memoirs of Sir James Melvil. p. 78. Imod Melvils Beretning om Lord Herries strider det dog, at dennes Navn ikke blot forekommer mellem Nævningernes, der havde frikjendt Bothwell, men ogsaa findes paa den gamle Fortegnelse over de skotske Herrer, der underskreve Forsikkringsbrevet ved »Ansleys Supper«. Men Rigtigheden af denne Fortegnelse er selv Tvivl underkastet, idet den allerførst nævner Jarlen af Murrays Navn, endskjønt Murray allerede nogle Dage i Forveien, forudseende det kommende Uveir, havde forladt Skotland, efter at have søgt og erholdt Dronningens Tilladelse til at begive sig til Frankrig. Endnu den 13de April var han i Edinburg, men i en Parlamentsakt af den 19de April siges det udtrykkelig, at han dengang var ude af Skotlands Rige. Andersons Collections. I, 112. Større Vanskelighed gjør det, at Lord Herries to Dage efter Dronningens Bryllup med Bothwell ogsaa nævnes blandt de Tilstedeværende i Statsraadet den 17de Mai 1567. Keith, History of the church and state in Scotland. I, 386.

i England, Irland og Skotland. Sir James Melvil viste ogsaa virkelig Brevet til Dronningen, der, efter at have læst det, gav ham det taus tilbage, men kaldte paa Statssekretæren, William Maitland, og bad ogsaa ham at læse denne mærkelige Skrivelse. Lairden af Lethington yttrede da til Melvil, at han havde handlet mere hæderligt, end viseligt, og raadede ham til at fjerne sig, inden ogsaa Bothwell snart traadte op til Dronningen, et Raad, som Melvil fandt sig vel tjent med at følge; thi Jarlen blev strax rasende over, hvad Dronningen nu ogsaa meddeelte ham, indtil Maria Stuart beroligede ham ved at bede ham om ikke at skille hende ved sine bedste Tjenere[1]).

Kort Tid efter, kun fire Dage efter Parlamentets Slutning og Forsikkringsbrevets Underskrivelse, fuldførte Bothwell det navnkundige Overfald, hvorved han bortførte Maria Stuart som Fange. Mandagen den 21de April havde Maria Stuart forladt Edinburg med et mindre Følge, for at besøge sin lille Søn i Stirling-Castle, hvor han under den farefulde Tid, som Darnleys Mord syntes at bebude, var betroet i Jarlen af Mars Varetægt. Idet Maria Stuart efter et kort Ophold paa det skjønne Stirling-Castle vendte tilbage, overfaldtes hun paa Veien pludselig af saa heftige Smerter, at hun maatte tage Ophold i en lille fattig Hytte[2]);

---

[1]) Memoirs of Sir James Melvil. p. 79.

[2]) Buchanan, der tillægger Maria Stuart Tanken om at have villet borttage Sønnen med sig, skriver: *Quo in itinere, sive ob continuos labores, sive ob indignationem, quod consilia, ut auctoribus videbantur callida, parum prospere succederent, repentino dolore cruciata in domunculam pauperculam concessit ad quattuor ferme millia passuum a Sterlino.* Rerum Scoticarum Historia. p. 217. Det er ikke let at forstaae, hvorledes Buchanan kunde kjende Dronningens Tanke, da han selv tilstaaer, at hun vidste ikke at røbe den lige over for Jarlen af Mar, der ikke vilde have tilladt dens Udførelse.

da hun fortsatte Veien og havde overnattet paa hendes Fødeslot, Linlithgow, saa hun sig Torsdagen den 24de April overrumplet af Bothwell ved Broen over Almond i Nærheden af Cramond. Jarlen af Bothwell havde givet sig Udseende af igjen at ville drage til de urolige Grændsestrækninger, og havde saaledes kunnet samle saa mange Mænd, at han her var ledsaget af otte hundrede spydførende Ryttere, saa at den mindre Kavalkade, der ledsagede Dronningen, selv om den havde havt Villien dertil, ikke havde havt Udsigt til at kunne gjøre nogen seirrig Modstand mod Overmagten, som her omringede den. De Fleste af Dronningens Følge fik Tilladelse til uhindrede at drage videre; men Bothwell tog selv Dronningens Hest i Tøilen, hans Mænd sikkrede sig paa lignende Maade Jarlen George af Huntley, William Maitland, Lairden af Lethington, og Sir James Melvil, og nu gik det med disse Fanger iilsomt til det ved Mundingen af Forthfjorden liggende, faste Dunbar-Castle, det Bothwell som Belønning overladte Slot.

Naar man paa en senere Tid, under Maria Stuarts Fængselliv i England, spurgte hende om Bothwells Forhold til hende, svarede hun kun med nogle almindelige Ord eller hun begyndte at græde[1]). Fra et Tidspunkt, der ikke ligger langt fra hendes Bortførelse, har man derimod fra hendes egen Side en nærmere Fremstilling af, hvad der paa Dunbar skal være foregaaet mellem hende og Bothwell, inden hun gav ham sin Haand. Den foreligger i de Instruktioner, som hun, strax efter at have ægtet Bothwell, meddeelte William Chisholm, Biskoppen af Dunblane, der for Kongen af

[1]) Sir Francis Knollys Beretning hos Raumer, Die Königinnen Elisabeth und Maria Stuart. S. 231.

Frankrig, Enkedronningen Catharina af Medici, Kardinalen af Lothringen og hendes andre Frænder paa Fastlandet skulde forklare det Skridt, hun da havde gjort, ligesom Sir Robert Melvil, Broderen til Sir James, skulde gjøre det for Elisabeth i England[1]). Efter at have berørt de uforglemmelige Fortjenester, som Jarlen af Bothwell havde havt under Begyndelsen af hendes Regjering, siger hun, at det først var »efter Kongens, hendes Huusbonds Død, at hans Prætensioner begyndte at blive høiere«. »Hans Opførsel«, bemærker hun, »kan i denne Henseende tjene til et Exempel paa, hvor forslagent Mænd, naar de have et stort Foretagende i deres Hoved, kunne skjule deres Hensigter, indtil de have sat deres Planer igjennem. Vi tænkte, at hans Bestandighed i at være os tjenstagtig, og hans Redebonhed til at udføre alle vore Befalinger, alene hidrørte fra Anerkjendelsen af hans Pligt, som vor fødte Undersaat, uden noget andet skjult Hensyn, hvad der da bevægede os til at vise et venligere Ansigt, med Tanke om alt Andet end at dette, den sædvanlige Holdning mod saadanne Adelsmænd, som vi finde hengivne til vor Tjeneste, nogensinde skulde give ham Dristighed til at vente nogen yderligere Gunst af vor Haand«. I Begyndelsen har Bothwell, da han vovede at røbe sine Tanker for Dronningen, kun søgt at vinde hendes Villie ved ydmyg Opmærksomhed, men han havde fundet hendes Svar intet mindre end svarende til hans Ønske[2]). Da var det, at Jarlen, i Betragtning af Dronningens Uvillighed, af de Hindringer, som hendes Venner eller hans Fjender kunde lægge ham i Veien, og af den mulige Forandring

---

[1]) Labanoff, Lettres de Marie Stuart. II, 32—44 og 45—49.

[2]) *But finding oure answere nathing correspondent to his desyre.* Maria Stuarts Instructioner til Biskoppen af Dunblane, hos Labanoff, Lettres de Marie Stuart. II, 37,

af deres Sind, hvis Indvilligelse han allerede havde erholdt, havde besluttet sig til at prøve sin gode Lykke og havde foretaget Overfaldet ved Cramondbroen og Bortførelsen til Dunbar. »Hvorledes vi optoge en saadan Handlemaade, og i Særdeleshed hvor forbausende vi fandt den af ham, om hvem vi havde tvivlet mindre, end om nogen anden Undersaat[1]), er det let at forestille sig. Under vort Ophold i Dunbar forekastede vi ham den Hæder, hvormed han var bleven beæret af os, den Gunst, vi altid havde viist ham, og nu hans Utaknemlighed, tilligemed alle andre Forestillinger, der kunde tjene til at frie os fra hans Hænder. Men uagtet vi fandt hans Gjerning vild, vare hans Svar og Ord dog kun Høfligheden selv, at han vilde hædre og tjene os, og ingenlunde krænke os, at han bad om Tilgivelse for den Dristighed, hvormed han havde tiltaget sig at føre os til et af vore egne Huse[2]), hvortil han var lige saa meget dreven af Nødvendighed, som tvungen baade af Kjærlighed, hvis Heftighed havde ladet ham tilsidesætte den Ærbødighed, han ellers, som vor Undersaat, bar til os, og af Hensyn til at redde sit eget Liv. Og da begyndte han at holde os en Tale om sit hele Liv, om hvor ulykkelig han havde været at finde Mænd som sine Fjender, hvilke han aldrig havde fornærmet; om hvorledes deres Ondskab aldrig havde ophørt at angribe ham ved enhver Leilighed, endskjønt uretfærdigen; om hvilke Bagvadskelser, de havde udspredt om ham, med Hensyn til den hæslige Vold, der var bleven øvet mod Kongens, vor sidste Huusbonds, Person; om hvor

---

1) *Of quhome we doubtid les yan of ony subject we had.* Labanoff, Lettres de Marie Stuart. II, 38.

2) *Askit pardoun of the bauldness he had tane to convoy we to ane of oure awin housis.* Labanoff, Lettres de Marie Stuart. II, 38.

ude af Stand han var til at frie sig for sine Fjenders Rænker, dem han ikke engang kunde kjende, da Enhver udvortes anstillede sig som hans Ven, medens han dog fandt saa megen skjult Ondskab, at han ikke kunde finde sig i Sikkerhed, med mindre han var vis paa, at vor Naade vilde vare uden Forandring; og om hvorledes han ikke kunde stole paa nogen anden Forsikkring om vor Naade, end naar det vilde behage os at vise ham den Hæder at tage ham til Huusbond, idet han altid bevidnede, at han ikke søgte noget andet Herredømme end tidligere, men blot vilde tjene og adlyde os alle vort Livs Dage, og dertil føiede al sømmelig Tale, der kan bruges ved en saadan Leilighed. Men da han ikke destomindre saa os forkaste al hans Opmærksomhed og Tilbud, viste han os tilsidst, hvorvidt han var kommen med hele Adelen og de Fornemste i vore Stænder, og hvad de havde lovet ham under deres Haandskrift; om vi da havde Aarsag til at blive forbausede, overlade vi Kongen, Dronningen, vor Onkel, og andre vore Venner at dømme. Seende os selv i hans Magt, adskilt fra alle vore Tjeneres Selskab og fra alle Andres, hvem vi havde kunnet spørge om Raad, ja, seende dem, paa hvis Raad og Troskab vi før havde forladt os, hvis Magt skulde og burde opretholde vor Myndighed, uden hvem vi paa en Maade ere Intet — thi hvad er en Fyrste uden et Folk — allerede paa Forhaand enige i hans Forlangende, og saaledes os virkeligen forladt alene, som et Rov for ham[1]), overveiede vi mange Ting inden i os, men kunde aldrig finde nogen Frelse, medens han imidlertid kun gav os liden Tid til Selvoverveielse, men bestandig

---

[1]) *And swa we left allane, as it wer, a pray to him.* Labanoff, Lettres de Marie Stuart. II, 39.

trængte os med uafladelig og besværlig Opmærksomhed«[1]). Blandt de mange Tanker, som da havde paatrængt sig Dronningen, nævner hun udtrykkelig, hvorledes hun selv nu næsten følte sig sønderbrudt af de hyppige Oprør, hvorledes det i Partier sønderrevne Rige trængte til at faae en Mand i Spidsen, og hvor vanskeligt hendes Folk var til at modtage en Fremmed, og derpaa hedder det endeligen om Bothwell: »Efter at han havde ved disse Midler og mange andre ledet os hen til sit Forsæt, saa deels aftvang han os, og deels erholdt han vort Løfte om at tage ham til Huusbond[2]), og endnu ikke tilfreds hermed, men altid frygtende nogen Forandring, vilde han ikke engang slaae sig til Ro ved alle de gode Grunde, vi kunde anføre for at faae dette Ægteskabs Bekræftelse opsat, som det havde været rimeligst, indtil vi havde kunnet meddele samme til Kongen, Dronningen, vor Onkel og andre vore Venner, men ligesom han i Begyndelsen ved en Bravade havde vundet det første Maal, saaledes standsede han ikke, førend han ved Overtalelser og besværlig Opmærksomhed, der ikke var fri for Tvang[3]), tilsidst havde drevet os til at ende den begyndte Sag paa en saadan Tid og i en saadan Form, som han tænkte bedst skikket for sin Hensigt«.

---

[1]) *And zit gaif he us lytill space to meditate with oure self, evir preissing ws with continewall and importune sute.* Labanoff, Lettres de Marie Stuart. II, 39.

[2]) *He partlie extorted, and partlie obteinit our promeis to tak him to oure husband.* Labanoff, Lettres de Marie Stuart. II, 41.

[3]) *Bot as be a bravade in the begynning he had win ye fyrst point, sa ceased he nevir till be perswasiones and importune sute, accumpaneit not ye less with force, he has finelly drevin us to end ye work begun at sic tyme, and in sic forme, as he thocht my best serve his turn.* Labanoff, Lettres de Marie Stuart. II, 41.

Med Kjernen af Maria Stuarts Fremstilling, hvorefter det altsaa var imod hendes Vidende og Villie, at Bothwell tog hende tilfange, stemme endog de første Proklamationer og Skrivelser, som Lederne af Opstanden imod Bothwell senere udstedte. Thi disse fremføre netop som en af Hovedankerne mod Jarlen, at han nu var bleven til en Høiforræder, ved ogsaa at have øvet Vold imod Dronningens egen, høie Person[1]). Af større Betydning er det dog, at Sir James Melvil, der tilligemed Dronningen som en Fange var bleven ført til Dunbar, ligeledes udtalte sig

---

[1]) I »en Erklæring, i Skotlands Adels Navn«, dateret den 11te Juni 1567, tales der om *the ravishing and detentioune of the Quenis Majesties persoune.* I »en Proklamation ved Lorderne af Statsraadet og Adelen«, dateret den 12te Juni 1567, hedder det: *James Erle Bothwell put violent handes on our Soveraine Ladies maist nobill persoune.* I »Associations-Forbundet af Skotlands Adel«, dateret den 15de Juni 1567, staaer der: *He ambesett hir Majesties way, taike and ravishit hir maist nobill person.* Fremdeles taler »en Akt og Proklamation om at gribe Jarlen af Bothwell«, dateret den 26de Juni 1567, om *Hir Hienis awin persoun tressonabillie ravischit.* I »Svaret fra Skotlands Lorder til Sir Nikolas Throckmorton«, dateret den 11te Juli 1567, staaer der: *How shamefully the Queen our Sovereign was led captive, and by fear, force and (as by many conjectures may be well suspected) other extraordinary and more unlawfull means compelled to be the bedfellow to another wife's husband.* I »en Akt om Forbud mod at betale Renter til Biskoppen af Murray og om at arrestere Samme for hans Understøttelse af Bothwell«, dateret den 21de Juli 1567, siges det endelig ligeledes om den Sidstnævnte: *Efter he had alswa tresonabilie revesit hir Majesties maist nobill persoun, and led hir captive to Dunbar.* Andersons Collections. I, 130, 131, 136, 139, 142. Keith, History of the affairs of church and state in Scotland. I, 418. Med alle disse Yttringer stemmer kun slet Fortællingen hos Buchanan (Rerum Scoticarum historia. p. 217): *Interea Sterlini collecta sincerior pars nobilitatis ad Reginam mittunt, qui rogarent, spontene, an invita teneretur. Nam si invita illic esset, se coacto exercitu eam liberaturos. Illa, nuncio non sine risu recepto, respondit, se invitam eo adductam, sed ita humaniter tractari, ut de priore injuria non habeat, quod multum queratur.*

i samme Retning. I hans Memoirer læser man, at efter Ankomsten til Dunbar brystede Bothwell sig af, at han vilde ægte Dronningen, hvad enten hun vilde eller ikke vilde[1]), og senere hedder det sammesteds, at Dronningen da ikke kunde Andet end ægte ham, efterat han havde voldført og vanæret hende[2]). Det samme mod Bothwell saa ugunstige Vidne forsikkrer ogsaa i Almindelighed, at Bothwell ligeledes efter Ægteskabet lige over for Dronningen »var saa raa og mistænksom, at han ikke lod hende tilbringe nogen eneste Dag i Fred, men altid udgyde Strømme af Taarer«[3]). Melvil føier hertil den særegne Bemærkning, at han selv umiddelbart efter det paafølgende Bryllup, i Nærværelse af Arthur Erskine, havde hørt Dronningen forlange en Kniv til at dræbe sig med, da hun ellers vilde drukne sig[4]), og denne hendes Yttring bekræftes, om endog ikke aldeles med de samme Ord, saa dog i alt Væsentligt, ved et andet, kun tre Dage efter Brylluppet nedskrevet Vidnesbyrd. Den franske Minister du Croc, der havde vægret sig ved personlig at overvære Vielsen, men som paa selve Bryllupsdagen havde hørt Dronningen yttre til ham selv, at naar han saa hende sørgmodig, da var det, fordi hun aldrig mere kunde glædes og blot ønskede sig død, kunde ligeledes et Par Dage senere, efter Meddelelse fra Øienvidner —

[1]) *There the Earl of Bothwel boasted, he would marry the Queen, who would, or who would not; yea wether she would herself or not.* Memoirs of Sir James Melvil. p. 80.

[2]) *And then the Queen could not but marry him, seeing he had ravished her and lain with her against her will.* Memoirs of Sir James Melvil. p. 80.

[3]) *He was so beastly and ferocious, that he suffered her not to pass one day in patience, without making her shed abundance of tears.* Memoirs of Sir James Melvil. p. 82.

[4]) *The Queen was so disdainfully handled, and with such reproachfull language, that, in presence of Arthur Arskine, I heard her ask for a knife to stab herself, or else, said she, I shall drown myself.* Memoirs of Sir James Melvil. p. 81.

maaskee Melvil eller Erskine selv — afsende den Indberetning til Frankrig, at da Bothwell og Maria Stuart Dagen efter Brylluppet havde været ene i et Værelse, havde man hørt Dronningen raabe, at man blot skulde give hende en Kniv til at dræbe sig[1]). Da den Maaned, hvortil hele Dronningens Samliv med Bothwell, som dennes Hustru, havde indskrænket sig, senere var til Ende ved den Adskillelse, hvorefter de aldrig saaes, skrev den franske Minister paa samme Maade, at han af Lairden af Lethington vidste, at lige siden Bryllupsdagen havde Maria Stuarts Liv kun været Taarer og Klager, medens Bothwell aldrig enten vilde tillade hende at see paa noget Menneske, eller at Nogen saa paa hende. Det var endelig i Overeensstemmelse med Kjernen af Dronningens egen Fremstilling, naar en Samtidig ogsaa beretter, at da den første Efterretning om Dronningens og hendes Ledsageres Bortførelse den 24de April naaede til Edinburg, hed det sig her ikke blot, at Dronningen var bleven overfaldet, men ogsaa at Statssekretæren, William Maitland, skulde være dræbt, saa at Borgerskabet strax lod Stormklokken lyde, Indbyggerne løb til deres Vaaben, og Portene stængedes, medens Skytset tordnede fra Edinburg-Castle[2]). Denne Opfattelse maatte

---

[1]) *Jeudi* (15de Mai) *sa Majesté m'envoya quérir, or je m'apparceus d'une éstrange façon entre elle et son Mary, ce qu'elle me voullut excuser, disant que si je la voyois triste, c'estoit pour ce qu'elle ne voulloit se résjouyr comme elle dict ne le faire jamais, ne desirant que la mort. Hier estant renfermez tous deux dedans un cabinet avec le Compte de Bodwell, elle cria tout hault, que on luy baillast ung couteau pour se tuer. Ceulx qui estoient dedans la chambre, l'entendirent. Ils pensent que si Dieu ne luy aide, qu'elle se désespèrera.* Du Crocs Skrivelse til Catharina af Medici, den 18de Mai 1567, hos Teulet, Papiers d'état, pièces et documents, inédits ou peu connus, relatifs à l'histoire de l'Écosse au 16me siècle. Paris 1852. 4°. II, 155.

[2]) *The rumour of the revissing of hir Majestie come to the provest of Edingburgh, incontinent the commoun bell rang, and the inhabitants*

imidlertid snart vige tilbage for den i Skotland overveiende Mening, der allerede i Forveien havde antaget, at Jarlen stod i Begreb med at ægte Dronningen, og hvorefter man lige fra Begyndelsen ingen Tvivl nærede om, at hvad Bothwell nu havde foretaget sig, var skeet ifølge Overeenskomst med Maria Stuart[1]). Nærmere forklarede man sig hans Færd paa trende Maader. Det var i Skotland en gammel Skik, at naar Diplomer udstedtes, hvorved Nogen benaadedes, skete dette saaledes, at kun Hovedforbrydelsen udtrykkelig blev nævnet, hvorimod man derpaa blot med en almindelig Vending tilføiede, hvad han ellers maatte have forbrudt. Buchanan vil nu, at da Kongemorderne, og navnligen Bothwell, frygtede for, at der dog kunde komme en Tid, hvor man alvorligen vilde lade dem undgjælde for hiin Misgjerning, havde de udfundet, at de ved Hjælp af en saadan Klausul vilde kunne faae sig den Udaad tilgivet, hvis udtrykkelige Omtale i et Diplom maatte synes lige saa farlig for Gjerningsmændene, som usømmelig for den Naadegivende[2]). Paa den anden Side kunde en saadan

---

thairoff ran to armour and wappynnis, the portes wes steikit, the artailzerie of the castell shot. Upoun the samin day, it was alledgit, that it was devisit, that William Maitland, younger of Lethington, secretare to our soverane ladie being in hir cumpany the tyme foirsaid, suld have been slane. A Diurnal of remarkable Occurrents. p. 110.

[1]) Tytler, History of Scotland. VII, 88. Denne Mening udtaltes endog lige under Bortførelsen til Dunbar af en af Bothwells egne Fortrolige. *Captain Blachater, who has taken me, alledged, that it was with the Queens own consent,* hedder det i The Memoirs of Sir James Melvil. p. 80.

[2]) *Nam quum in Scotia mos esset, ut diplomata, quibus scelerum gratia fit, qui veniam petit, gravissimum facinus nominatim exprimant, ac cetera generalibus verbis adjiciant, decreverunt paricidii publici conscii nominatim de manus injectione in principem veniam petere, deinde velut in cumulum subjicere ceteris nefariis factis.* Buchanan, Rerum Scoticarum Historia. p. 217.

Misgjerning ikke godt føies som et Tillæg til en ubetydelig Forbrydelse, men man maatte udfinde en anden Majestætsforbrydelse, der var mindre forhadt, men belagt med en lignende Straf, under hvis Skygge Kongemordet kunde skjules og tilgives, og da havde man ikke kunnet udtænke noget mere Passende, end hiin forstilte Bortførelse. Andre udtydede det besynderlige Optrin saaledes, at Hensigten dermed var at stoppe Munden paa dem, der allerede længe havde tænkt, at Dronningen i Forveien stod i et altfor fortroligt Forhold til Jarlen[1]). Mere naturlig end begge disse noget søgte Forklaringer er den, der vel ogsaa i Bortførelsen kun saa et aftalt Spil, men fortolkede denne som en ligefrem Følge af en umaadelig Forelskelse i Bothwell[2]), af den samme Utaalmodighed, der endnu senere, da Bothwell var bleven forjaget og Maria Stuart selv som en Fange befandt sig i Fjendernes Hænder, efter disses Fortælling til de fremmede Magters Ministre, skal have ladet hende forsikkre, at hun, heller end at gjøre Afkald paa Bothwell, vilde opgive Krone og Rige, og følge ham som en fattig Pige, naar man kun vilde sætte dem begge paa et Skib og saaledes lade dem drage ud i den vide Verden[3]). Da de, der hyldede denne For-

---

[1]) *Bot it was rather done for the stanche of the mouthes of the peopill, that allegit, that the said erle wes mair familiar with hir grace lang of befoir, nor honestie requyrit.* A Diurnal of remarkable Occurrents. p. 110.

[2]) Allerede den 20de April 1567 skrev Kirkaldy af Grange i et Brev til Jarlen af Bedford, at Dronningen af Skotland skulde have sagt, at *she care not to lose France, England and her own crown, for him, and shall go with him to the worlds end in a white petticoat, before she leave him.* Tytler, History of Scotland. VII, 88.

[3]) *Estant réduitte en l'extremité ou elle estoit, elle ne demandoit si non qu'on les mit tous deux dans un navire pour les envoyer là où la fortune les conduiroit.* Du Crocs Skrivelse til Catharina af Medici, den 17de Juni 1567, hos Teulet, Papiers d'état, pièces et

klaringsmaade af det hastige Bryllup, netop gaae ud fra Forudsætningen om, at Lidenskaben allerede længere Tid i Forveien havde ladet Maria Stuart overgive sig til Jarlen, har en af hendes sildigere Apologister troet at kunne blotte Taabeligheden af en saadan Forklaring ved sine Spørgsmaal: »Var der da overhoved nogen Nødvendighed for et forhastet Bryllup? Var Maria saa begjærlig efter at blive Bothwells Hustru, til hvem hun jo længe havde staaet i en utilladt Forbindelse, at hun ikke kunde udholde den af almindelig Anstand fordrede Tid til at bære sin Enkedragt for Darnley? Var hun virkelig saa aldeles blottet for enhver finere kvindelig Følelse eller for den almindelige Skam, saa aldeles døv for hendes egen Interesse og Rygte, eller i saa høi en Grad skrupuløs mod en Smule længere at fortsætte sin utilladte Elskov, at hun saaledes, hellere end at taale nogle faa Maaneders Opsættelse, vilde udsætte sig for den Fare at paadrage sig en evig Vanære«[1]? Spørgsmaalene ere ikke ugrundede lige over for dem, imod hvem de rettes, men der gives dog en Maade, hvorpaa de lade sig imødegaae. Der er en Omstændighed, som i denne Henseende ellers ikke tages i Betragtning, der ene kunde afgive et Svar. Da Dronningen var bleven styrtet og sad fangen i Lochleven, skrev Sir Nicholas Throckmorton, der af Elisabeth var bleven sendt til Skotland, for at underhandle om Maria Stuarts Befrielse, i et

---

documents. II, 170. *And saith, that, if it were put to her choice to relinquish her crown and kingdom, or the lord Bothwell, she would leave her kingdom and dignity, to go as a simple damsel with him.* Sir Nicholas Trockmortons Skrivelse til Dronning Elisabeth af 14de Juli 1567, hos Robertson, History of Scotland. II, 307.

[1]) Bell, Life of Mary, Queen of Scots. II, 86.

Brev fra Edinburg af 18de Juli 1567 saaledes til sin Herskerinde: »Jeg har ogsaa villet overtale hende til at gjøre Afkald paa Bothwell som hendes Huusbond og til at finde sig i at taale, at der bliver gjort Skilsmisse mellem dem; hun har sendt mig Svar, at hun paa ingen Maade vilde indvillige deri, men heller døe, idet hun støtter sig paa den Grund, at hun antager sig for at være med Barn siden syv Uger; ved at gjøre Afkald paa Bothwell vilde hun anerkjende at være frugtsommelig med en Bastard og at have forspildt sin Ære, og førend hun skulde gjøre det, vilde hun døe«[1]. Kunde Maria Stuart ikke, under hiin ommeldte Forudsætning, dengang eller tidligere have troet en saadan Frugtsommelighed ældre? Og kunde der da ikke i en saadan Frugtsommelighed, efter Darnleys Død, været en Opfordring til Bortførelsen til Dunbar og det pludselige Giftermaal? Hvad enten Bortførelsen til Dunbar har fundet Sted med Dronningens Vidende og Villie eller ikke, saa var dog den Modstand, som hun her ydede Bothwell i ethvert Tilfælde saa ringe i Sammenligning med hendes tidligere kjække Væsen, navnlig under den Katastrofe, der havde gjort Ende paa Rizzios Liv, at denne Svaghed altid bliver den vægtigste Grund — og egenlig den eneste uomtvistelige — til at antage en tidligere og inderligere Fortrolighed mellem hende og Jarlen, end hun nu vilde vedgaae. Da man en-

[1]) Throckmortons Brev hos Robertson, History of Scotland. II, 311. *Elle eut du Comte de Bothuel, son troisième mary, une fille qui fut Religieuse à Notre Dame de Soissons*, hedder det, i Overeensstemmelse hermed, i Laboureurs Tillæg til Mémoires de Messire Michel de Castelnau. I, 648. Men skjønt man ogsaa paa den anden Side af Kanalen har en Yttring om, at Maria Stuart paa Lochleven var nedkommen med et Barn (Wright, Queen Elisabeth and her times. I, 266), ville dog neppe Mange med Fyrst Labanoff (Lettres de Marie Stuart. II, 63) i saadanne Sagn finde noget virkeligt Faktum.

gang for David Hume nævnte, at der var udkommet en ny Afhandling, hvis Forfatter med Held syntes at have forsvaret Maria Stuart, spurgte den berømte skotske Historieskriver kun: »Har han ogsaa efterviist, at Dronningen ikke ægtede Bothwell«? og da intet saadant Svar kunde gives, betegnede han dermed Spørgsmaalet for løst[1]).

Medens Dronningens Ophold paa Dunbar fandt Sted, lod hun Bothwell fremskynde sin Skilsmisse paa den Maade, der dengang, under Reformationens Opløsningstid, var saa almindelig, at den lod Fremmede sige, at »i England, men endnu mere i Skotland have de en besynderlig Skik, at kunne skille sig fra hinanden, naar de ikke mere synes godt om hinanden«[2]), paa den lette Maade, hvorpaa Maria Stuart ogsaa i sin egen Slægt havde nærliggende Exempler, da hendes Bedstemoder, Dronning Margareta, efter Kong Jacob den Fjerdes Død, havde ægtet baade Archibald Douglas, Jarlen af Angus, — Faderen til Grevinde Lennox, — og Henrik Stuart, Lord Methuen, og derpaa ladet sig skille fra dem begge, og da hendes Grandonkel, Dronning Margaretes Broder, Kong Henrik den Ottende havde fulgt i Søsterens Fodspor ved sine Skilsmisser fra Catharina af Arragonien og Anna af Cleve. Bothwells

---

[1]) Taylor, Pictorial History of Scotland. London. 1859. II, 57.

[2]) *Ils ont une coustume estrange en Angleterre, mais plus prattiquée en Escosse, de pouvoir se répudier l'un l'aultre quand ilz ne trouvent bien ensamble. La chose est remarquable par les exemples qui s'en sont ensuivis.* Den franske Minister du Crocs Brev til Kongen af 27de Mai 1567, hos Teulet, Papiers d'État. II, p. 112—113. Du Croc formoder her, at denne Skik i Kongeslægterne skriver sig *de Matilde, fille de Henry Ier, troisiesme fils de Guillaume le Conquérant, laquelle ayant espousé Henri III, empereur, elle le laissa pour prandre Galfroy de Plantaganet.* Bothwell udtrykte sig selv i Danmark paa en lignende Maade: *Au mesme instant ils consultèrent comment je pouvrois légitement répudier ma première princesse, selon les lois divines de l'Église et la coustume du pays.*

Skilsmissesag med hans Hustru var dog allerede begyndt førend Dronningens Bortførelse[1]), og blev paa eengang ført for den nye og den gamle Kirkes Jurisdiktion; den katholske Lady Jane Bothwell, Jarlen af Huntleys Søster, havde hos den protestantiske Ret anlagt Skilsmissesag imod sin Ægtefælle for tidligere Utroskab, og Bothwell havde hos den katholske Kirkeret, hvis Jurisdiktion man kort Tid i Forveien, maaskee allerede med en saadan Eventualitet for Øie, atter havde indrømmet Lord John Hamilton, Erkebiskoppen af St. Andrews, anlagt en tilsvarende Sag mod sin Hustru om Ophævelse af Ægteskabet, som indgaaet, uden foregaaende Dispensation, i for nær Slægtskabsgrad. Sagen førtes nu med saa stor Hurtighed, at Ægteskabet ved den protestantiske Ret eller den saakaldte Commissary Court allerede blev erklæret ophævet den 3die Mai, og at den tilsvarende Dom ved den katholske, konsistoriale Jurisdiktion blev afsagt den 7de Mai. Intet er mere urimeligt, end den Paastand, at der ikke bestod en Kollusion mellem Bothwell og hans Hustru; Sagen er upaatvivlelig bleven ført ved begge Retter, for at saavel Protestanterne som Papisterne skulde komme til Overbeviisning om, at Dronningens senere Ægteskab med Bothwell var aldeles lovlig. Ved Skilsmissen overlod Bothwell Lady Jane Gordon, for hendes Livstid, Godset og Byen Nether-Hales i Hadingtonshire, en Overdragelse, der senere, efter hans Ægteskab med Dronningen, blev bekræftet ved et under det store Segl udstedt Kongebrev[2]). Bothwells unge, fraskilte Hustru

---

[1]) Laing, History of Scotland. II, 83.

[2]) Af 11te Juni 1567. Chalmers, The life of Mary, Queen of Scots. II, 234. Maaskee det kun er dette Gavebrev, der ligger til Grund for en Yttring i den franske Gesandt du Crocs Brev til Enkedronning Catharina af Medici af 17de Juni 1567 (Teulet, af William Maitland,

ægtede senere i Aaret 1573 paa Strathbogie, Jarlen Alexander af Sutherland, der ligeledes dengang havde ladet sig skille fra sin tidligere Ægtefælle — Barbara Sinklair — under Anke over Utroskab; efter Jarlens Død i Aaret 1594 blev hun derpaa i et tredie Ægteskab gift med Lairden O'Gilvie af Boyne, en af de Dommere, der havde frikjendt Bothwell, og efter at have overlevet baade Maria Stuart og sine tre Mænd endte hun selv sine Dage i en Alder af fire og firsindstyve Aar. Med Klogskab havde hun vidst, indtil sin Død, at bevare sig det hende af Bothwell overladte Gods, og, under sin ældste Søns Mindreaarighed, at styre de sutherlandske Besiddelser. Hun var den Første, der drog Omsorg for, at Kulgruberne i Sutherland, ved Bredderne af Broray, bleve benyttede, og at Saltkogningen der kom i Gang. Da hun døde paa Dounrobin den 14de Mai 1629 blev hun af sine Sønner bisat i Kathedralkirken i Dornogh, i Jarlernes af Sutherlands Familiebegravelse, og efterlod sig den Lov at have været »en dydig og tækkelig Kvinde, skjønsom, af udmærket Hukommelse og af større Forstand end hendes Kjøn« [1]).

Papiers d'État. II, 170) der lyder saaledes: *Mais nous ne doubtons point en ce royaume, qu'il n'aime mieux sa première femme que la Boyne.* Naar der i det samme Brev refereres en anden af de mange ugunstige Yttringer om Bothwell, hvorefter denne skulde have skrevet Breve til sin fraskilte Ægtefælle, *par lesquelles il mande à ladite Comtesse la tenir pour sa première femme et la Boyne pour sa concubine,* staaer denne Yttring i det Mindste i ligefrem Strid med du Crocs eget Vidnesbyrd i et andet Brev (af 27de Mai, hos Teulet, Papiers d'État. II, 157), hvorefter Bothwell tvertimod skulde have sagt om sin første Gemalinde, *qu'il ne l'avoit jamais espousée, et l'avoit toujours tenue pour concubine.*

1) A Genealogical History of the Earldom of Sutherland, from its origin to the year 1630. Written by Sir Robert Gordon of Gordonstoun. Edinburgh 1813. fol. p. 168, 409. Forfatteren af dette Skrift, den af Jacob den Sjette til Baron af Nova Scotia udnævnte

Efter et Ophold under Bothwells Tag fra den 24de April til den 3die Mai, den samme Dag, da Skilsmissedommen blev fældet ved den protestantiske Ret, forlod Dronningen Dunbar og red til Edinburg i Ledtog med Jarlen og hans Mænd[1]). Førend Maria Stuart paa denne Maade drog ind i sin Hovedstad, kastede Bothwells Ledsagere deres Spyd, som for at vise, at Dronningen var fri, og Jarlen selv steg af Hesten, tog Dronningens Pasgjænger ved Tøilen og førte den med tilsyneladende Ærbødighed. Dronningen drog ind i Byen gjennem Vestporten, og red over Torvet (the Grassmarket) op til Edinburg-Castle, bestandigen ledet af Bothwell — et Syn, hvortil Marias Venner kun bleve Vidner med Sorg, medens det lod Fjenderne af hendes Regjering hovere.

Medens Maria Stuart derpaa en Uges Tid, og bestandigen omgiven af Bothwell, forblev oppe paa Edinburg-Castle, skikkede man herfra den reformeerte Kirke Bud om at tillyse det Ægteskab, som Dronningen nu vilde indgaae med Jarlen. Af en af Bothwells Slægtninge, Thomas Hepburn, overbragtes Mester John Craig ved St. Giles-Kirken en mundtlig Begjæring herom, og senere af Justitssekretæren, Sir John Bellender, en skriftlig, da Præsten havde vægret sig ved at efterkomme den første Opfordring, med

Sir Robert, var den anden af hendes Sønner med Jarlen af Sutherland. Et smukt Exemplar af Legenda Aurea — Udgaven af Aaret 1470 —, hvori hendes Navn oftere findes skrevet, synes ogsaa at vidne om, at Lady Jane Gordon har været en Kvinde, der efter sin Tids Forhold ikke var uden Dannelse.

1) William Cecils Dagbog hos Laing, History of Scotland. II, 89. Ifølge en anden Kilde, der ved denne Leilighed ogsaa nævner Jarlen Georg af Huntley og Statssekretæren William Maitland blandt Dronningens Følge, fandt denne hendes Tilbagevenden til Edinburg først Sted den 6te Mai. A Diurnal of remarkable Occurrents. p. 110.

mindre han saa Dronningens Underskrift. Ikke destomindre ophørte den frimodige Præst, en lignende Karakteer som den danske Mester Ole Vind, endnu ikke med sin Modstand, men forlangte forinden at stedes for Parterne selv; ellers vilde han enten aldeles afholde sig fra Lysningen, eller samtidigen sige hele sin Mening derom i Kirken. Derefter opkaldt i Statsraadet, hvor Jarlen af Bothwell var tilstede, foreholdt han denne paa det Alvorligste alt det, der lagdes ham til Last, Utroskab, Bortførelse, og endog Andeel i Kongens Mord, og da Bothwell ikke svarede ham tilfredsstillende[1]), endte han med at sige, at han ikke kunde Andet end offenlig at udtale sin Mening for Kirken. Ved Gudstjenesten i St. Giles-Kirken om Søndagen den 9de Mai adlød han saaledes vel den stillede Fordring, for saa vidt som han anmeldte det forestaaende Ægteskab, men han tilføiede derpaa: »Jeg tager Himmel og Jord til Vidne paa, at jeg afskyer og forbander dette Ægteskab, som afskyeligt og skjændigt for Verden, men idet jeg seer den bedste Deel af Riget billige det, enten ved Smiger eller ved Taushed[2]), opfordrer jeg de Troende

---

[1]) *But he answerit nathing to my satisfactioun.* The Declaration of Mr. John Craig, Minister of Edinburgh, concerning his proclaiming the banns of mariage betwixt Mary, Queen of Scotland, and James, Earl of Bothwell, i Andersons Collections. II, 280.

[2]) *Seing the best part of the realme did approveit, ather be flatterie or be thair silence.* The Declaration of Mr. John Craig, i Andersons Collections. II, 280. Craig blev som den, der havde overskredet sit Kald ved at nævne Fyrstindens Ægteskab som *odious and sclandrous to the world,* senere igjen stævnet til et Møde for Statsraadet, men da han tilsidst her lige overfor Bothwell vilde til at bevise, at hans Udtryk stemmede med Guds Ord, med god Lov og Orden, endte Mødet, som han selv skriver, dermed, at *my Lord pat me to silence, and send me away.*

til at bede alvorligen om, at Gud vil vende en Ting til Baade for Riget, som de nu tilsigte imod al Fornuft og god Samvittighed.»

Efter at Skilsmissedommen mellem Bothwell og Lady Jane Gordon var bleven afsagt baade ved den protestantiske og den katholske Ret, og efterat derpaa Dronningens forestaaende Ægteskab med Jarlen var bleven tillyst i St. Giles-Kirken, og samtidigen proklameret i Holyrood, begav Dronningen sig den 12te Mai selv ned til Palladset fra Edinburg-Castle[1]). Paa Veien standsede hun dog først ved den øverste Ret i Edinburg eller den saakaldte Court of Session. Hun mødte her i egen Person og afgav en Erklæring for Rettens Kantsler og Dommerne og for den Samling af Adelen, som hun havde ladet stævne til at møde her. Hun erklærede, at hun havde bragt i Erfaring, at Dommerne havde næret nogen Tvivl om, hvorvidt de kunde sætte Retten, efterat deres Souveræn var bleven holdt i Fangenskab i Dunbar af Jarlen af Bothwell, men bød dem nu at opgive disse Skrupler; thi endskjønt hun først var bleven fortørnet paa den nævnte Jarl for hans Bortførelse af hendes Person, havde hun dog i Betragtning af hans foregaaende gode Tjeneste og af den gode Tjeneste, hun fremdeles ventede af ham, senere tilgivet ham, ligesom hun tilgav alle de Medskyldige, der havde været i Ledtog med ham, og paatænkte at ophøie ham selv til endnu høiere Værdighed[2]). Om Aftenen den samme Dag blev Jarlen

---

[1]) William Cecils Dagbog hos Laing, History of Scotland. II, 90. Den 11te Mai angives som Dagen i A Diurnal of remarkable Occurrents. p. 111.

[2]) Maria Stuarts Erklæring i Andersons Collections. I, 87—89.

derefter med stor Pragt udnævnt til Hertug af Orknøerne — og de med disse overdragne Hetlandsøer —, og Dronningen satte selv Hertugkronen paa hans Hoved. For at feire denne Høitidelighed saa meget mere, bleve samtidig fire Herrer slagne til Riddere, nemlig Lairderne James Cokburne af Langton, Alexander Hepburn af Benston, Patrick Whitlaw og James Ormeston, som vi kjende som en af Hovedmændene ved den Katastrofe, der havde gjort Ende paa Darnleys Liv. En anden af Bothwells Tilhængere, Sir James Balfour, der skriftligen havde opsat det Forbund, hvorved man havde forpligtet sig til at skaffe Darnley af Veien, og hvis Broder, Domherren Robert Balfour, havde overladt det Huus, hvori Darnley tilbragte sine sidste Dage, var allerede i Forveien, i Stedet for Sir James Cokburn, Lairden af Skirling, bleven gjort til Befalingsmand paa Edinburg-Castle.

Skjønt Maria Stuart nu offenlig ogsaa havde tilgivet alle Bothwells Medskyldige, ansaae dog de Adelsmænd sig endnu ei sikkre, der ved »Ansleys Supper« havde undertegnet Forsikkringsbrevet til Jarlen, men maaskee dengang neppe havde forudsat, at Bothwell derved vilde ansee sig beføiet til at anvende Magt. De maae have fordret, at Bothwell, hvis Herredømme over Dronningen i disse Dage fremtræder saa umiskjendelig, skulde skaffe dem en særegen Betryggelse fra Dronningen, og denne blev dem ogsaa et Par Dage senere tilstaaet. Den 14de Mai, den samme Dag, da Ægteskabskontrakten mellem Jarlen og Dronningen blev oprettet[1]), satte Maria Stuart ogsaa sit Navn under en Erklæring, der blev føiet til selve det af Adelen til Bothwell udstedte Sikkerhedsbrev, og der

[1]) Den er aftrykt hos Labanoff, Lettres de Marie Stuart. II, 23—30.

var affattet i disse Ord: »Efter at Hendes Majestæt Dronningen har seet og overveiet det ovenstaaende Forbund, lover hun ved sit fyrstelige Ord, at hverken hun eller hendes Efterfølgere nogensinde skal som Forbrydelse eller Fornærmelse tillægge Nogen af de Personer, der have underskrevet samme, deres ovenstaaende Billigelse og Undertegnelse af den omtalte Sag; og at de eller deres Arvinger ikke nogensinde skal stævnes eller anklages derfor; ikke heller skal den ommeldte Billigelse eller Undertegnelse være til nogen Nedsættelse eller Plet for deres Ære, eller de, for at have handlet saaledes, ansees for ulydige Undersaatter, hvad der saa end maatte fremføres eller paastaaes i modsat Retning. Til Vitterlighed heraf, har Hendes Majestæt underskrevet med sin egen Haand« [1]).

Dagen efter, den 15de Mai, fandt Bryllupet Sted i Holyrood-Palladset. Af Skotlands høiere, verdslige eller geistlige Adel overværedes det kun af Jarlerne Crawfurd, Huntley og Sutherland, Lorderne Aberbrothok, Oliphant, Flemyng, Livingston, Glammis og Boyd, Erkebispen af St. Andrews og Biskopperne af Dunblane og Ross; de øvrige Tilstedeværende, blandt hvilke man dog ogsaa nu kunde bemærke Præsten John Craig [2]), vare meest uanselige Smaaadelige i Bothwells Følge. Dronningen, som man ved denne Leilighed saa fremtræde i Sørgedragt, blev tidlig om Morgenen viet til den nye Hertug af Protestanten Adam

---

[1]) Maria Stuarts Erklæring af 14de Mai 1567, hos Labanoff, Lettres de Marie Stuart. II, 22. Bell føier til Dronningens Erklæring disse Ord: *Here is another argument against the idea of collusion between Mary and Bothwell; for in that case, so far from having any thing to fear, Bothwells friends would have known that nothing could have recommended them more to Mary, than the countenance they gave his mariage.* Life of Mary, Queen of Scots. II, 94.

[2]) Tytler, History of Scotland. VII, 97.

Bothwell, Biskop af Orknøerne[1]), som indledede Vielsen ved en Prædiken over det andet Kapitel af Genesis, hvori han udbredte sig over Brudgommens Anger over Fortiden og hans Forsæt om i Fremtiden at rette sig efter den protestantiske Kirkes Tugt og Orden. De Festligheder, som man var vant til at see ved et fyrsteligt Bryllup, savnedes ved denne Leilighed; Folket saa kun til med mørk Uvillie, og Sir James Melvil, den mod Bothwell saa ugunstige Samtidige, der som Øienvidne var tilstede paa Bryllupsdagen, havde endnu ikke, da han som Ældre nedskrev sine Erindringer, forglemt dens uhyggelige Indtryk[2]). Dagen efter havde en ubekjendt Haand paa Portene til Holyrood skrevet det ovidiske Vers: »Mense Maio malas nubere vulgus

[1]) Adam Bothwell havde været en af de fire skotske Prælater, som knyttede sig til Reformatorerne. Temporalierne af sit Bispedømme, som han havde beholdt, byttede han senere med Lord Robert Stuart for Temporalierne af Holyrood-Abbediet. Hans Funktion ved Bryllupet blev lagt ham til Last af den reformeerte Kirke; den gav Knox Anledning til at sige: *If there be a good work to be done, a Bishop must do it*, (History of the Reformation in Scotland. II, 555); og Adam Bothwell blev senere i denne Anledning suspenderet af Kirken og maatte, førend han igjen toges til Naade af den, gjøre en offenlig Afbigt. Andersons Collections. II, 283, 284.

[2]) *I found my Lord Duke of Orkney sitting at his supper, who welcomed me, saying, I had been a great stranger, desiring me to sit down and sup with him, the Earl of Huntley, the Justice-Clerk and diverse others being sitting at table with him. I said, I had already supped. Then he called for a cup of wine, and drank to me, saying, you had need grow fatter, for, says he, the zeal of the common-wealth hathe eaten you up, and made you lean. I answered, that every little member should serve to some use, but that the care of the common wealth appertained most to him and the rest of the nobility, who should be as fathers of the same. I knew well, says he, he would find a pin for every bore. Then he fell in discoursing with the Gentlewomen, speaking such filthy langwage, that they and I left him, and went up to the Queen, who expressed much satisfaction at my coming.* The Memoirs of Sir James Melvil. p. 80.

ait«[1]), og den udbredte Folketro betegnede det især herefter længe i alle Stænder som et uheldigt Varsel, at giftes i Mai. Blandt Almuen i Skotland bliver siden denne Bryllupsdag endnu kun faa Ægteskaber indgaaede i denne Maaned[2]).

Det har været Gjenstand for Strid, hvorvidt Ægteskabets protestantiske Indgaaelse har været ledsaget af en Vielse efter den katholske Ritus, og dette Spørgsmaal er ikke uden Betydning med Hensyn til den Maade, hvorpaa Dronningen i en senere Tid stillede sig lige over for Bothwell. Sir James Melvil omtaler kun en protestantisk Indvielse, og han staaer i denne Henseende ikke alene[3]). Andre Samtidige paastaae derimod, at Ægteskabet paa hiin Morgen baade er blevet indgaaet for den katholske og den reformeerte Kirke[4]). Der synes dog ikke at kunne næres Tvivl i denne Henseende, naar man bliver opmærksom paa den Maade, hvorpaa Maria Stuart selv har udtalt sin Misfornøielse over Bothwell med Hensyn til den Form, hvorpaa Ægteskabet blev indgaaet. »I denne Henseende«, skrev hun strax efter Brylluppet til sine Frænder i Frankrig, »kunne vi ikke fordølge, at han har handlet anderledes mod os,

---

[1]) Keith, History of church and state of Scotland. II, 586. Verset er af Ovid. Fast. lib. V, v. 490.

[2]) Taylor, Pictorial History of Scotland. II, 57.

[3]) *In the greet hall, where the council useth to sit, according to the order of the reformed religion, and not in the chappel at the mass, as was the kings mariage.* Memoirs of Sir James Melvil. p. 80. *Within the auld chappel, not with the mess, but with preitsching.* Diurnal of remarkable Occurrents. p. 111. Her er dog en Strid om Stedet.

[4]) *After bathe the sortis of the kyrk, reformed and unreformed.* William Cecils Dagbog hos Laing, History of Scotland. II, 90. *Accomplished on baith the fashions.* Den skotske Adels Forbund af 16de Juni 1567, i Andersons Collections. I, 136. Andre samstemmende Kilder hos Laing, History of Scotland. I, 90—91.

end vi havde ønsket, eller vi havde fortjent af hans Haand, idet han har taget mere Hensyn til at forneie dem, ved hvis paa Forhaand givne Bifald han antager at have opnaaet sit Maal, end taget vor Tilfredshed i Betragtning, eller hvad der var passende for os, der have været opfødt i vor egen Religion, og som aldrig ville opgive den enten for ham eller for noget andet Menneske paa Jorden« [1]).

VII.

Da Maria Stuart efter Bryllupet gav sine Instruktioner til Biskoppen i Dunblane og til Sir Robert Melvil, der i Paris og London skulde give en Forklaring af hendes pludselige Ægteskab med Jarlen af Bothwell, skrev denne ogsaa selv til Frankrigs og Englands Monarker. Hans Ord til Kong Karl den Niende, hvis skotske Garde han forhen havde befalet, vare kun en ærbødig Hilsen [2]); hans Brev til Dronning Elisabeth blev derimod skrevet i en kjæk, næsten kongelig Tone. Han var, saaledes yttrede han sig, ikke ubekjendt med, hvor ildesindet Dronningen var ham, men han paastod, at dette Sindelag var ufortjent, og udtalte sin Beslutning om at opretholde Venskabet mellem de to Kongeriger. Mænd af større Rang end han, saaledes sluttede han,

---

[1]) Maria Stuarts Instruktioner til Biskoppen af Dunblane, hos Labanoff, Lettres de Marie Stuart. II, 41. Hun tilføier dog her strax efter: *For now, sen it is past, and can not be brocht bak agane, we will make ye best of it, and it mon be thocht, as it is in effect, yat he is our Husband, whom we will bayth luff and honour, swa yat all yat professis yameselfis to be oure friendis, mon profess ye lyke freindship towartis him quha is inseperably joynit with us.*

[2]) Bothwells Brev til Kong Karl den Niende, dateret Edinburg den 27de Mai 1567; hos Teulet, Papiers d'État relatifs à l'histoire de l'Écosse au XVIe siècle. II, 156.

kunde have været valgte til den høie Stilling, som han nu indtog, men Ingen, det turde han sige, skulde være mere villig end han til at vise den engelske Dronning enhver Opmærksomhed. Stilen var forskjellig fra den Servilitet, der ellers gjerne betegner Samtidens Udtalelser til Englands stolte Herskerinde, et Vidnesbyrd om den Selvfølelse, der, ved Siden af Brøden, udmærkede den forvovne Mand[1]).

Dronning Elisabeth havde, da Jarlen af Bothwell skrev hende dette Brev, allerede tilsagt hans Fjender i Skotland sin Hjælp. De, der selv havde deeltaget med ham i Sammensværgelsen mod Darnley eller senere havde anbefalet ham som den meest passende Ægtefælle for deres Dronning, vare dog snart blevne opfyldte med Avind over »hans umaadelige Ærgjerrighed«, over at see Rigets fornemste Fæstninger i hans Hænder, over det Maal, som de tillagde ham, »at han maatte kunne smykke sig selv med Rigets Krone«; man havde jo dog oprindelig kun sluttet sig til ham, for at have et Redskab mod den, der nu var borte, og man frygtede nu ikke mindre end forhen for fransk Enevældes Overførelse til Skotland. Adelen havde, saaledes udtrykte den sig efter at have styrtet Bothwell, maattet see Monarken »Dag og Nat, hvor hun end gik, omgiven af en bestandig Vagt af to hundrede Bøsseskytter, foruden af et Antal af hans Vasaller«; Bothwell havde »ved disse Midler bragt Adelen i den ynkelige Stilling, at naar Nogen vilde henvende sig til Landets Overhoved, maatte han, førend han kunde komme frem for hende, efter en notorisk Tyrans Naade gaae igjennem Bøsseskytternes Ræk-

---

[1]) Udtoget af Bothwells Brev til Dronning Elisabeth, dateret den 5te Juni 1567, hos Tytler, History of Scotland. VII, 103—104.

ker, som om han skulde gjennemgaae en Spydgade, et nyt og for denne Nation ukjendt Exempel; og dog blev der tilstedt Faa eller Ingen Adgang til hende, efterdi hans mistænksomme Hjerte, som en ond Samvittigheds Vidnesbyrd bragte i Frygt, ei kunde taale, at Undersaatterne havde Adgang til Hendes Majestæt, som de vare vante til« [1]). Andre af Rigets Store, som Jarlen af Mar, der ikke nævnes blandt dem, der havde været tilstede ved »Ansleys Supper«, fandt den Tanke uudholdelig, at den unge Kongesøn, Thronens Arving, snart kunde komme i den Mands Hænder, der gjaldt for at være Faderens Morder, og som man nu, for Alvor eller paa Skrømt, ogsaa tillagde Hensigter, faretruende for Barnets Liv [2]). Som en tredie Grund til at reise sig mod Bothwell har man endelig anført Omsorg for Maria Stuart; man har yttret, at det tillige gjaldt om at befrie hende selv fra den Mand, der ellers om et halvt Aar ogsaa vilde overgive Moderen til den samme Død, som han havde beredt Faderen og tiltænkt Sønnen [3]). Men

---

[1]) De skotske Lorders Svar af 11te Juli 1567 til Sir Nicholas Throckmorton, der dengang som Dronning Elisabeths Gesandt var ankommen til Skotland, aftrykt hos Keith, History of church and state in Scotland. I, 418—20.

[2]) *Is autem nemo dubitabat, quin puerum primo quoque tempore per occasionem de medio tolleret, ne vel cædis Regiæ ultor superesset, vel ne esset, qui liberos suos in hereditate regni adeunda præiret.* Buchanan, Rerum Scoticarum Historia. p. 220. Jvfr. Kirkaldys af Granges Brev, den 8de Mai 1567, til Jarlen af Bedford, hos Tytler, History of Scotland. VII, 92—93.

[3]) I de skotske Lorders Svar af 11te Juli 1567 nævnes blandt Forklaringsgrundene af Lordernes Opstand ogsaa den, at man havde havt Bothwell *suspected, seeing him keep another wife in store, to make the Queen also to drink of the same cup, to the end he might invest himself with the crown of the realm.* Længere hen i samme Skrivelse hedder det ligeledes, at man ikke blot havde frygtet for den unge Kongesøns Liv, men ogsaa for Dronningens,

at denne Grund, i det Mindste hvad de egenlige Ledere angaaer, skulde have været oprigtig meent, falder det vanskeligt at antage. Det passer lidet til den, at man neppe havde seet Maria Stuart ude af Bothwells Hænder, førend man netop selv skikkede hende i Fangenskab og afsatte hende fra Thronen, og forsaavidt de skotske Lorder vilde forklare denne Modsigelse derved, at det kun var »lige stik imod deres Forventning«, at de nu havde opdaget større Følelse hos hende for Jarlen[1]), og at de derfor foreløbig havde maattet holde hende i Forvaring, da passer det kun daarlig til de Vidnesbyrd fra deres egen Kreds, som den nyere Tid har aabenbaret. Disse nyere Oplysninger have nemlig ikke blot tilstrækkelig viist, at Lordernes hemmelige Forbund, som ældre Historikere have fremstillet som først stiftet efter Bothwells Ægteskab med Dronningen, i Virkeligheden allerede var indgaaet en Maaned forud, men de vise tillige, at hendes Fjender, idet de søgte om Understøttelse fra England, endnu førend at Bothwell bortførte hende til Dunbar, allerede dengang netop have villet tillægge Maria Stuart den samme ubegrændsede Hen-

who would not have lived with him half a year to an end, as may be conjectured by the short time, they lived together, and the maintaining of his other wife at home at his house. Keith, History of church and state in Scotland. I, 418. I Stedet for med Bell (Life of Mary, Queen of Scots. II, 102), af de meddeelte Yttringer om Jane Gordon at udlede, at Bothwells Skilsmisse kun havde været et Proformaværk, turde det maaskee snarere antages, at de alene beroe paa, at han efter Skilsmissen overdrog Nether-Hales til sin forrige Hustru.

1) *For plat contrary to our expectations we found her passion prevail in maintenance of him and his cause, that she would not with patience hear speak any thing to his reproof, or suffer his doings to be called in question.* De skotske Lorders Svarskrivelse til Sir Nicholas Throckmorton, af 11te Juli 1567, hos Keith. I, 419.

givenhed for Bothwell, hvis overraskende Opdagelse de, efter at deres Opstand var lykket, senere fremførte som Grund for Dronningens Fængsling[1]).

Det var den lille Kongesøns Ophold i Stirling-Castle, der dennegang kom til at afgive Skotlands Adel Foreningspunktet for dens nye Sammensværgelse, for en Sammensværgelse, der dennegang ikke mindre end de tidligere fandt sig støttet fra Nabolandet. Kongesønnens Frelse, Straf for Kongemordet og Dronningens Befrielse var allerede under Dronningens Ophold hos Bothwell paa Dunbar-Castle blevet valgt som det Løsen, som Forholdene selv syntes at tilbyde; med det red fra Stirling Jarlen af Argyle til Vestlandet, Jarlen af Athole til de nordlige Egne, og Jarlen af Morton til Fife, Angus og Montrose; med et Løsen som dette vandt de sig allevegne Tilhængere blandt Skotlands stedse let bevægelige Adel. Selv til Dronningens og Jarlens nærmeste Omgivelser strakte sig det skjulte Forbund; William Maitland, Lairden af Lethington, Sir Robert Melvil og Broderen Sir James havde hemmelig tiltraadt det; og Sagens Udfald forekom Lorderne sikker, da der allerede faa Uger efter Bryllupet syntes at tilbyde sig en let Udsigt til at overrumple Jarlen[2]).

De første Uger efter Bryllupet vare Bothwell og Maria

[1]) Jvfr. Kirkaldy af Granges Brev til Jarlen af Bedford, af 20de April 1567, hos Tytler, History of Scotland. VII, 87.

[2]) Memoirs of Sir James Melvil. p. 82. Ligesom Melvil fortæller, at Bothwell, da han begyndte at mærke, at ogsaa William Maitland var knyttet til hans Modstandere, havde villet rydde ham af Veien, hvis ikke Dronningen havde frelst ham, saaledes har Buchanan, der ikke synes at have havt rigtig Kundskab om Tiden, da Jarlen af Murray havde forladt Skotland, en tilsvarende, men mere romantisk Fortælling om, hvorledes Bothwell ligeledes havde været nærved at faae Murray ombragt. Buchanan. Rerum Scoticarum Historia. p. 215.

Stuart forblevne i Holyrood, hvor der dengang oftere holdtes Møder af Statsraadet[1]). Bothwell paatænkte nemlig paa denne Tid at gjøre Alvor af et Tog til de samme, hans særlige Omsorg betroede Grændseegne, hos hvis vilde Beboere han i det forrige Aar havde været saa nær ved at tilsætte Livet, og hvis stedse utæmmede Befolkning senere endnu stærkere havde foruroliget de fredeligere Indbyggere. Dronningen lod i denne Anledning udstede Proklamationer i sit Navn og »efter Raad af vor kjære Ægtefælle, James, Hertug af Orknøerne, Jarl af Bothwell, Lord af Hales, Chrichton og Liddisdale, Storadmiral af vort Rige og Medlem af Statsraadet«[2]). Proklamationerne indeholdt en Befaling til hendes Vasaller i de sydlige Egne om til en vis Dag at samles med hende og Jarlen ved Melros. Da det imidlertid var blevet udspredt, at den egenlige Hensigt med Mandskabets Opbydelse denne Gang ikke gjaldt Grændseegnene, men at man dermed i Virkeligheden havde til Hensigt at drage til Stirling-Castle, for at være sikker paa her at faae Kongesønnen udleveret af Jarlen af Mar, og da disse Rygter vare blevne Dronningen meddeelte, havde hun derpaa den 1ste Juni 1567 ladet dem paafølge af en »Erklæring om Rygterne«[3]). I denne Erklæring drages det Undersaatterne til Minde, at siden Dronningen var vendt hjem til Riget og her i egen Person havde overtaget Regjeringen, havde de ikke følt nogen fremmed

[1]) Saaledes haves endnu Statsraadsakter fra den 17de, 22de og 23de Mai 1567. Den 22de Mai var Statssekretæren William Maitland endnu tilstede. Keith, History of church and state in Scotland. I, 386.

[2]) Proklamationerne ere trykte hos Keith, History of church and state in Scotland. I, 395, 396.

[3]) *The Quenis Declaraticun upoun the brutis*, hos Keith, History of church and state in Scotland. I, 396—397.

Hærs Tryk, men nydt god Fred med Udlandet; der havde ikke heller viist sig indre Uroligheder, uden at disse strax vare blevne dæmpede, »saa at de med Føie kan sammenligne deres Stilling under denne Hendes Majestæts Regjering med de lykkeligste Tider, der have fundet Sted i Mands Minde.« »Men«, saaledes hed det derefter, »da Avind altid er en Fjende af det Gode, og oprørske og urolige Aander bestandig søge at vedligeholde Forvirring og Splid, saa kan Hendes Majestæt aldrig mene det nok saa ærlig og oprigtig[1]), og aldrig styre sine Handlinger nok saa fuldkomment, uden at hendes Mildhed, i Stedet for at træffe taknemlige Hjerter og god Lydighed, som oftest misbruges og lønnes med Vrangvillie og Utaknemlighed, idet, naar hun mindst af Alt paatænker nogen Forandring, altid nogle Opdigtelser bringes i Omløb, og Folket bevæges til at troe dem.« Forsaavidt det saaledes nu hed, at hun havde i Sinde at afskaffe Adelens Bistand ved Regjeringen, og, i Modsætning til Fortidens Skik, at afgjøre Alt alene, erklærede Hendes Majestæt herved, at hun ikke havde i Sinde at omstyrte Lovene »i noget eneste Jota«. Naar man ligeledes havde udspredt, at det Mandskab, som Dronningen havde ladet opbyde imod de hendes fredelige Undersaatter plagende Grændsefolk, skulde have en anden Bestemmelse, da vilde Sandheden allerede vise sig om faa Dage, og naar man endelig frakjendte hendes Moderhjerte den rette Følelse for hendes inderlig kjære Søn, stolede hun ogsaa trygt paa Tiden, saa øiensynlig vilde den aabenbare hendes moderlige Kjærlighed for Alle.[2])

---

[1]) *Sa can hir Majestie nevir meanes sa sincerelie and uprychtlie.* Keith, I, 397.

[2]) *Sa sall hir Majesties moderlie affectioun towardis him appeir evidentlie.* Keith, I, 397.

Efter Udstedelsen af denne Erklæring havde Dronningen i Forening med Bothwell forladt Edinburg, ledsaget af et Par hundrede Bøsseskytter, der dannede hendes Garde. Det øvrige, til det berammede Tog opbudte Mandskab havde dog endnu kun mødt i saa ringe Antal, at Bothwell, ligesom Dronningen, havde maattet finde sig i før nogle Dage at tage Ophold paa Bortwick-Castle, et Slot, der tre Mile fra Edinburg ligger paa en Banke, omgivet af den lille Strøm Gore, og som endnu i det følgende Aarhundrede var stærk nok til i nogen Tid at gjøre Cromwells seirrige Skarer en alvorlig Modstand. Den 10de Juli, da man i Borthwick-Castle sad til Bords, fik man herpludselig Nys om, at Jarlen af Morton og Lord Alexander Hume med en Skare af tolv hundrede Ryttere hastede mod Slottet, for efter deres skyndsomme Natteridt at tage dets Gjæster til Fange. Overraskelsen lykkedes dog ikke; de andre Lorder, der havde skullet følge med, mødte ikke til rette Tid med deres Mænd, og Mortons og Humes Skare var dog ikke stærk nok til at afskjære alle Veie. Bothwell undslap gjennem en skjult Bagport fra Borthwick-Castle, og ogsaa Dronningen fandt senere, efter at være stegen til Hest, forklædt i Mandsdragt, og i Herresaddel, ligeledes Leilighed til at komme bort fra Slottet[1]). Den i Forveien

[1]) Med Hensyn til denne Dronningens Undvigelse, yttrede Lorderne senere i et Svar til Sir Nicholas Throckmorton, der som Ambassadør fra Dronning Elisabeth var bleven sendt til Skotland i Anledning af Maria Stuarts Fangenskab: *It appeared well, when at first we came about Bortwick, we meant nothing to the Queens Person, in so far that hearing he (Bothwell) was escaped out of the House, we insisted no further to pursue the same, it being most easy to have been taken.* Lordernes Skrivelse til Throckmorton af 11te Juli 1567, hos Keith, History of church and state in Scotland. I, 419.

ilede Bothwell havde senere i Afstand ventet paa hendes Ankomst, og begav sig nu atter med hende til Dunbar, som de naaede den 11te Juni Klokken tre om Morgenen.

Den samme Dag droge derimod Bothwells Fjender, efter at have seet sig skuffede foran Borthwick, imod Edinburg. Jarlen af Mar, der paa Veien sluttede sig til dem med en anden Skare af syv hundrede Ryttere, lod, da han fandt Portene til Staden lukkede, disse med Magt opbryde, og uden nogen Hindring fra Borgerskabet rykkede Lorderne ind. De af Dronningens Tilhængere, der befandt sig i Edinburg, George Gordon, Jarlen af Huntley, John Leslie, Biskoppen af Ross, John Hamilton, Erkebiskoppen af St. Andrews, Gawin Hamilton, Prioren af Kilwinning, og Lord Claude Hamilton, Prioren af Paisley, søgte, da de forenede Lorder vare komne ind i Staden, at opmuntre Borgerne til at gjøre Modstand, men kun faa af disse knyttede sig til deres egne væbnede Mænd, saa at de saae sig trængte tilbage op til Edinburg-Castle[1]). Dettes Befalingsmand, Sir James Balfour, optog dem vel og gav dem ogsaa nogle Morgener efter, den 15de Juni, Udvei til paa den modsatte Side at undkomme uskadte, men selv havde han dog ikke ladet Slottet rette et eneste Skud mod de forenede Lorder. Sir James Melvil havde, efter hvad han beretter i sine Memoirer, allerede rokket Balfour ved at fortælle, at en af Bothwells Fortrolige, Befalingsmanden paa Dunbar-Castle, Lairden Patrick Whitlaw havde betroet ham, at Bothwell paatænkte at tage Edinburg-Castle fra Balfour og at give Befalingen derover til Lairden af Beenston,

---

[1]) *Hi quum sensissent hostes suos in urbem acceptos, in forum provolantes duces multitudini sese offerunt. Sed quum rari admodum ad eos sese aggregarent, retro cedendo ad arcem usque compulsi fuerunt.* Buchanan, Rerum Scoticarum Historia, p. 220.

et Medlem af Slægten Hepburn[1]). Uden reent at bryde med noget af Partierne, vilde den lunkne Sir James Balfour allerede nu blot vente paa at see, hvo der viste sig stærkest. Han rettede sig efter de Bud, som Dronningen tilskikkede ham, forsaavidt som han efter dem opfordrede Lorderne til at forlade Staden, men han var dem ulydig, forsaavidt som han undlod at bruge Magt.

Medens de forenede Lorder i Edinburg lode trykke og uddele Proklamationer mod Bothwell, og lovede fem Pund maanedlig til Alle, der vilde tjene dem mod Jarlen, var denne ikke ledig i Dunbar. Ogsaa herfra udgik Opraab, der opkaldte alle loyale og vaabenføre Mænd mellem sexten og tredsindstyve Aar til Kamp for Dronningens Tjeneste. Foruden Bothwells egne Frænder og Vasaller nævnes der som dem, der viste sig villige til at lyde dette Kald, Lorderne George Seaton, John Borthwick og William Hay af Yester samt et betydeligt Antal af mindre Adelsmænd[2]). I Edinburg, hvor Bothwells Fjender, efterat have afkastet Masken, imidlertid havde samlet sig, fandt disse omvendt ikke i den Grad Tilløb, som de havde gjort Regning paa; nogle af Lordernes Standsfæller holdt sig neutrale, og da de vare blottede for al Skyts, stode de i Begreb med at opgive det hele Foretagende. Endog Buchanan og Knox sige udtrykkelig, at dersom Bothwell kun

[1]) Memoirs of Sir James Melvil. p. 81.

[2]) Disse Lairder nævnes i et Brev, der af Sir John Beaton blev stilet til Andrew Beaton, men som af denne igjen skulde gives til deres Broder James, Erkebiskoppen af Glasgow; det er dateret fra Edinburg den 17de Juni 1567 og trykt blandt Tillægene hos Laing, History of Scotland. II, 106—115. De forekomme ligeledes i fransk Beretning af et Øievidne, trykt hos Teulet, Papiers d'État. II, 158—170. Den sidstanførte Samtidige, hvis Navn ikke kjendes, angiver sig selv som Befalingsmand over *l'Isle-aux-chevaux*, Franskmændenes Betegnelse paa den lille Ø Inch-keith i Forthfjorden, og har altsaa rimeligvlis været en fransk Krigsmand i skotsk Tjeneste.

et Par Dage var forbleven rolig med Dronningen i det faste Dunbar, som Lorderne ikke havde kunnet indtage, vilde disse i Edinburg have opløst sig, og Enhver kun søgt at sørge for sig selv[1]). Men Smigrere forestillede, at Alle vilde bortkaste Vaabnene, naar blot Dronningen viste sit Aasyn i Marken, og allerede om Morgenen Løverdagen den 14de Juni saa man hende bryde op fra Dunbar med hendes to hundrede Gardeskytter, med tredsindstyve Ryttere og adskillige Kanoner og drage imod Edinburg, paa hvis Kastel man endnu antog at kunne gjøre Regning, og hvor man derfor troede sig sikker paa allerede at kunne holde Indtog den næste Dag.

Toget fra Dunbar opholdtes vel derved, at Vaaben paa Veien skulde uddeles til den fra Omegnen opbudte Landbefolkning, ved hvis Tilstrømning den fra Dunbar bortdragne Styrke bestandig voxede, men Bothwell standsede dog ikke ved Hadington, som man havde ventet, men fortsatte, for at vinde Tid, Toget lige til Slottet Seaton, hvor han med Dronningen ankom om Aftenen, og hvor de overnattede, medens deres Troppeskarer tilbragte Natten i de tilstødende Landsbyer Preston og Prestonpanns. Søndag Morgen den 15de Juni blev nu ved Solens Opgang, paa Efterretning om Fjendens Nærmelse, Toget fortsat og i Dronningens Navn en ny Proklamation meddeelt hendes Krigere, hvorved alle Oprørernes Beskyldninger gjendreves som løse Paafund; de havde talt om at ville hævne den forrige Konges Død, men Ingen var nærmere til at hævne ham, end Dronningen selv, dersom hun kun kjendte Ophavsmændene dertil; de fremkom med Sigtelser mod Jarlen af Bothwell, skjønt han havde brugt alle mulige Midler til at aaben-

[1]) Buchanan, Rerum Scoticarum Historia. p. 221. Knox, History of the Reformation in Scotland. II, 558.

bare sin Uskyldighed, skjønt den lovlige Ret havde frifundet ham, Parlamentet yderligere bekræftet denne Frifindelse, og han selv til Overflod tilbudt at ville i Enekamp udfægte Sagen mod enhver jevnbaaren Anklager; de talte om at ville beskytte den unge Prinds, og dog befandt netop denne unge Prinds sig i deres egne Hænder. I Dronningens Navn blev der derfor ogsaa paa denne Dag lovet, at tredsindstyve Pund Land skulde gives den, der nedlagde en Jarl, tyve Pund Land den, der fældede en Lord, ti Pund Land den, der slog en Baron, og det efter en Menigmand hjemfaldne Gods til den, for hvem han var falden[1]). Det var endnu Morgen, da man havde naaet op paa Carberry Hill og her fik Fjenderne i Sigte. Paa Carberry Høien, der ikke ligger to Mile fjernet fra Edinburg, fandtes endnu nogle gamle Skandser og Grave, som Englænderne havde opkastet, da de lige i Nærheden af dette Punkt i Aaret 1547 ved Pinkie vandt deres Seir over Skotterne. Jarlen af Bothwell, der red omkring paa en prægtig Hest og med det kongelige Banner, som viste Skotlands springende Løve[2]), lod sine Skarer

[1]) *The samyn day the quenis majestie causit mak proclamatioun in the camp, that quha sould sla ane erle suld have XL pund land, ane lord XX pd. land, ane barroun X pd. land, and ane gemane his escheit.* Diurnal of remarkable Occurrents. p. 115.

[2]) *La Royne en sa bandière portoyt ung lion qui sont les armes de ce royaume.* Du Crocs Skrivelse til Karl den Niende, af 17de Juni 1567, hos Teulet, Papiers d'État. II, 177. *Monsieur le Duc portoyt le lion rouge.* Det samtidige Øienvidnes Beretning sammesteds II, 167. Løven, der allerede forekommer i det skotske Vaaben i det tolvte Aarhundrede (Taylor, Pictorial History of Scotland. II, 71, 72), og som gjenfindes i Norges, Danmarks, Hollands, Hennegaus, Flanderns, Normandiets og i Virkeligheden ogsaa i Englands (Leoparden), svarede overhoved i det nordvestlige Europas Vaaben til Ørnen i det østliges. I Henrik den Syvendes Kapel i Westminster Abbediet, hvor Maria Stuart, siden hendes Søn, Kong Jacob den Sjettes Regjering, nu hviler lige overfor Dronning Elisabeth, seer man den skotske Løve afbildet oven paa Fodsiden af hendes prægtige Gravmonument.

støtte sig til disse Skandser. I deres Nærhed var en Steen, som endnu paa Carberry-Høien betegnes som den, hvor Dronningen en Tidlang tog Plads, da hun var stegen ned af sin Ganger for at tage nogen Hvile. Hun sad her, efter de sidste Dages Forstyrrelse, iført et simpelt, rødt Skjørt, der neppe naaede til Læggen[1]).

Det var næsten bleven Midnat, da Lorderne i Edinburg fik at vide, at Bothwell og Dronningen havde sat sig i Bevægelse, for at tvinge dem til at forlade Staden. Lorderne stege da til Hest, og midt om Natten hørte man i Edinburg deres Skarer rykke ud under Trompeters Blæsen og Trommelarm, idet de iilsomt fra Leith droge langs med Forthfjorden fremad ad Strandveien, der nu næsten forener de herliggende Flækker og Villaer ligesom til een uafbrudt Forstad for Edinburg. Ved Daggry var man allerede i Flækken Musselburg, og efterat have passeret denne, saa man, at Bothwell, ved at fremskynde sin Marsch, var kommen først op paa den, en halv Miil sydøstligere liggende Carberry-Hill. Lorderne sikkrede sig dog den Bro, the Magdalene-Brigde, der førte over en neden for Høien løbende Bæk, og opstillede her deres Mænd i tvende Træfninger, den første under Jarlen af Morton og Lord Alexander Hume, den anden under Jarlerne af Mar, Athole og Glencairn. Lordernes Styrke angives forskjellig, men var omtrent lige saa stor som deres Modstánderes; efter den største Angivelse beløb begge disse skotske Hære sig tilsammen til 8,000 Mand[2]). Lorderne, der aldeles savnede Kanoner,

---

[1]) *Elle estoyt abillée d'une cotte rouge qui ne luy venoyt que à demie de la jambe.* Den samtidige Beretning hos Teulet, Papiers d'État. II, 162. *Tunicula tantum vestita, eaque vili et detrita, ac paulum infra genua demissa.* Buchanan, Rerum Scoticarum Historia. p. 221.

[2]) *Son armée estoit de quatre mil hommes. Les ennemys ne pouvoient*

havde paa den anden Side det Fortrin for Bothwell, at alle deres Folk vare krigsvante. Deres Banner, der var beregnet paa at gjøre Indtryk hos Mængden, fremstillede Darnleys Liig liggende under det Træ, hvor det om Morgenen var blevet fundet, med den lille Kongesøn knælende ved hans Side, og havde derunder denne Paaskrift: »Døm og hævn min Sag, o Herre.«

Om den Katastrofe, hvortil Carberry-Høien paa denne Søndag blev Vidne, haves ikke saa faa Efterretninger, men de ere vanskelige at forene, især fordi de tillægge Dagens Begivenheder en forskjellig Orden. Saa meget er dog klart, at det slet ikke kom til nogen egenlig Kamp, at den endelige Afgjørelse først fandt Sted ud paa Aftenen, og at man forinden, som en Samtidig siger, hele Dagen saa Sendebud gaae frem og tilbage mellem Hærene[1]).

Det første af disse Sendebud var den franske Gesandt du Croc. I Edinburg havde han om Natten været Vidne til Lordernes Opbrud, men var endnu senere forbleven tre Timer i Staden, for ikke at faae Udseende af at have taget deres Parti. Med et lille Følge red han derpaa efter de i Forveien dragne Krigerskarer, som han om Morgenen Klokken otte nu traf i Nærheden af Musselburg ved Bæk-

estre plus de trois mille cinq cens hommes au plus. Les deux armées faisoient nombre de huit mil hommes. Du Crocs Skrivelse hos Teulet. II, 176. Andre Kilders Angivelse af Hæren er kun halv saa stor. Ifølge Brevet af 17de Juni 1567 fra John Beaton, Erkebiskoppen af Glasgows Broder, var saaledes Lordernes Hær *jugit to be 18 hundereth horsemen and better and four hundereth futmen or ma*, og Dronningens *hail companie wus noucht nommerit to twa thousand men.* Laing, History of Scotland. II, 110, 111.

1) *The uther armey stoode over aganist it, messingers going betuixt them all day till neir night.* The Diarey of Robert Birrel, burges of Edinburghe, i Fragments of Scotish History. Edinburgh. 1798. 4°. p. 10.

ken nedenfor Carberry-Hill. Franskmanden, der i en Skrivelse til sin Konge selv har efterladt en udførlig Skildring af den af ham forsøgte Mægling, forestillede Lorderne, at de, hvorledes de endog ellers dømte om Forholdene, dog nu stode lige over for deres Souveræn, at de maaskee, dersom de skulde være heldige nok til at vinde Slaget, bagefter vilde befinde sig i større Forlegenhed, end nu; og fremdeles at han altid havde fundet saa stor Godhed hos Dronningen, at han maaskee dog i Forbindelse med hende vilde kunne finde paa en Udvei[1]). Lorderne gave ham til Svar, at de hellere vilde lade sig levende begrave, end at Sandheden med Hensyn til Kongens Død ikke blev bekjendt, idet de troede, at dersom de i denne Henseende ikke gjorde deres Pligt, vilde Gud lade dem selv undgjælde derfor. »De kjendte kun to Muligheder til at undgaae Blodsudgydelse: enten maatte Dronningen selv unddrage sig de Elendige, som nu havde hende i deres Magt[2]), i hvilket Tilfælde de som ydmyge og lydige Undersaatter skulle modtage hende knælende, eller ogsaa maatte Bothwell stille sig i Midten af de tvende Hære, da i saa Fald Een af deres Rækker skulde fremgaae for at bekjæmpe ham som den forrige Konges sande Morder, »ja vilde han nok Een, eller indtil fire, ti eller tolv, skulde de ikke fattes.« Lorderne gave med disse Ord den franske Gesandt en Ryttertrop, der ledsagede ham over Broen til Carberry-Heien; her kom en anden Rytterskare fra Dronningens Side ham imøde,

---

[1]) *Que je l'avois toujours cogneue princesse de si grande bonté, que, peult-estre, je trouverois quelque moyen avec elle.* Du Crocs Skrivelse til Kong Karl den Niende, dateret Edinburg den 17de Juni 1567, hos Teulet, Papiers d'État. II, 174.

[2]) *Si la Royne se voulloyt tirer a part de ces malheureux qui la tenoient.* Du Crocs Skrivelse hos Teulet, Papiers d'État. II, 173.

som førte ham til Maria Stuart. Efter at have hilset paa hende og kysset hendes Haand, begyndte du Croc atter her at tale for Forsoning med dem, som dog ogsaa vare hendes Undersaatter, og selv kaldte sig hendes ærbødige og hengivne Tjenere. Dronningen svarede ham: »Det vise de dog nu kun meget daarlig ved at handle imod, hvad de selv have undertegnet, og ved nu at anklage den, som de have frikjendt, og som de have giftet mig med. Dog er jeg, naar de blot ville fortryde og bede om Tilgivelse, beredt til at modtage dem med aabne Arme.« Bothwell, der havde været meget beskjæftiget med Ledelsen af sin Hær[1]), kom her til, og spurgte med en sikker Stemme, som han forsætligen hævede saa høit, at det kunde høres af Tropperne[2]): »Er det mig, de ville til Livs? Hvad har jeg da gjort dem? Jeg har aldrig tænkt paa at krænke en Eneste af dem, men tvertimod kun paa at tilfredsstille dem alle. Hvad de nu sige, sige de kun af Avind over min Høihed. Men Lykken tilhører den, der kan gribe den, og der er ikke en Eneste blandt dem, som ikke havde ønsket at være i mit Sted.« Han tilføiede dog, at han havde dyb Medfølelse med den piinlige Stillling, hvori han nu saa Dronningen[3]), og at han derfor, og for at undgaae Blodsudgydelse, og i Guds Navn var beredt til, trods sit kongelige Ægteskab, at ville prøve en Enekamp med Enhver, der vilde møde ham mellem de to Hære, forudsat at

[1]) *Qui estoyt fort ententif a la conduicte de son armée.* Du Crocs Skrivelse hos Teulet, Papiers d'État. II, 175

[2]) *Il me demanda tout hault, affin que son armée l'entendist, d'une parolle fort assurée, si c'estoyt a luy qu'ils en voulloient.* Du Crocs Skrivelse hos Teulet, Papiers d'État. II, 175.

[3]) *Pour mettre la Royne hors de la peine ou il la voyoit, de la quelle il disoit porter une peine extrême.* Du Crocs Skrivelse hos Teulet, Papiers d'État. II. 176.

han var ham jevnbaaren; han bad indstændigen Gesandten om at melde dette til Lorderne, thi hans Mellemværende med dem var saa retfærdig, at han stolede paa at have Gud for sig. Da Dronningen imidlertid ikke vilde høre Tale herom, og da Bothwell i det Samme saa sine Fjender gaae over Bækken, maatte du Croc med dyb Beklagelse sige Farvel til Dronningen, som han forlod med Taarer i Øinene[1]), og kunde neden for Høien kun sige til Lorderne, at han havde fundet Dronningen fuld af Godhed og beredt til Tilgivelse, naar de vilde gaae i dem selv. Jarlen Alexander af Glencairn — en af Tidens heftigste Zeloter, der nogle Dage efter med sine Folk gik ind i Dronningens katholske Kapel i Holyrood, og nedrev dets Altar og hellige Billeder[2]) — svarede i Lordernes Navn: »Vi ere ikke komne hid, for at trygle om Tilgivelse for os selv, men snarere for at tilstaae den til dem, som have forbrudt sig.« Lorderne satte igjen deres Hjelme paa og afbrøde Mæglingen[3]), som havde medtaget et Par Timer. Du Croc maatte, uden at have naaet sit Maal, vende tilbage til Edinburg.

Det fortjener at fremhæves, at skjønt denne [illegible]ske Gesandt ingenlunde var venlig sindet mod Bothwell, tilstaaer han dog, at han med stor Interesse var Vidne til den overlegne Dygtighed, hvormed Bothwell styrede Alt. Naar Bothwell blot kunde stole paa sine Folk, betvivlede du Croc ikke, at han vilde blive Seirherre, thi medens han paa Carberry-Høien ver ene om at befale, skreg i Lorder-

[1]) *La laissant la larme à l'oeul.* Du Crocs Skrivelse hos Teulet, Papiers d'État. II, 177.

[2]) Knox, History of the Reformation in Scotland. II, 561.

[3]) *Et prirent oppinion que parlement leur porteroit dommage, pourquoy mirent tous leur morion en la main.* Du Crocs Skrivelse hos Teulet, Papiers d'État. II, 177.

nes Hær den ene i Munden paa den anden[1]); »jeg kan ikke Andet end sige«, saaledes meldte den franske Gesandt sin Konge, »at jeg havde seet en stor Feltherre optræde med stor Sikkerhed, og som førte sin Hær med Kjækhed og Klogskab[2]).« Hvor sikker Bothwell endnu var paa Dagens Udfald ved du Crocs Bortgang, viste han ogsaa, idet han dengang, ved Synet af Fjendernes Overgang over Bækken, raadede denne Mægler »til at ligne den, som vilde stifte Fred og Venskab mellem Scipios og Hannibals Hære, da disses to Hære vare i Færd med at slaaes, som de tvende herværende, men som, da han Intet kunde udrette, og hverken vilde tage Parti for den ene eller anden Side, tog sig en Plads som Tilskuer og saaledes blev Vidne til det største Skuespil, som han nogensinde havde seet; dersom du Croc nu vilde gjøre det Samme, vilde han aldrig komme til at opleve større Underholdning, thi han skulde see dem kjæmpe dygtig[3]).«

---

1) *Et aussi l'estimois beaucoup qu'il commandoit tout seul, et je faisois doubte des autres pour ce qu'ils estoient plusieur testes, et y avoit une grande cryerie parmi eulx.* Du Crocs Skrivelse hos Teulet, Papiers d'État. II, 177.

2) *Il fault que je dise que je veiz un grand cappitaine parler de grande asseurance et qui conduisoit son armée gaillardement et sagement* Du Crocs Skrivelse hos Teulet, Papiers d'État. II, 176.

3) Du Croc, der gav til Svar, *que ce n'estoit pas de la Royne et de ces deux armées que je vouldrois veoir ce plaisir, mais que au contraire je n'aurois jamais veu chose qui m'enyast tant que ce que je verrois* (Teulet, II, 176), har formodenlig enten forvansket Bothwells Henvisning til Oldtiden, eller Bothwell har selv sammenblandet P. Cornelius Scipio Africanus major og Africanus minor. Det tør formodes, at han har villet sigte til den Sidstnævnte, der forgjæves kom til at optræde som Mægler mellem Masinissa og Karthaginienserne, om hvis indbyrdes Kamp Appian (VIII, 71) ved denne Leilighed har fortalt saaledes: »Scipio saa fra et høit Punkt til ved dette Slag, som ved et Skuespil. Han sagde senere ofte, at saa mange Kampe han ogsaa havde overværet, havde han aldrig

Den Kamp, som Bothwell havde tænkt sig forestaaende, da han saa Fjenderne overskride Bækken, kom dog ikke. Paa den ene Side indsaae disse den Overvægt, som den af deres Modstander valgte Stilling ydede ham, Høien var for steil, til uden for stor Fare at kunne angribes vestfra, de havde her maattet udsætte sig for de af Jarlen medbragte Kanoner[1]), og kæmpe med Solen lige i Øinene; paa den anden Side vilde Bothwell ikke med saa mange uøvede Stridsmænd forlade sin faste Stilling for at kaste sig over de mere krigsvante Fjender, især da det hed sig, at Hamiltonerne, Lord Herries og andre af Dronningens Tilhængere, havde samlet stærke Rytterskarer og allerede nu vare i Nærheden, eller dog kunde ventes den næste Dag. Kun af og til lod Bothwell sit Artilleri rette nogle Skud paa deres Forposter, men disse vare for langt fjernede, til at Kanonerne kunde ramme dem. Efter at være gaaet over Bækken, havde Lorderne indskrænket sig til at gjøre en Bevægelse til Høire hen imod Dalkeith og selv at indtage en Høide udenfor Kanonernes Skudvide, hvorved de ikke længer fik Solen imod sig, og hvorfra Adgangen til Carberry-Høien dog blev mindre vanskelig. Dalkeith tilhørte

---

fundet nogen Fornøielse som denne. Thi ene og alene ved denne Krigsbedrift, hvor et hundrede og ti tusind Mand havde staaet mod hinanden, havde han været sorgfri Tilskuer. Med Selvfølelse tilføiede han endog, at kun To førend ham havde seet et saadant Skuespil, nemlig i den trojanske Krig Zeus fra Ida og Poseidon fra Samothrace.» Jvnfr. Homers Iliade. VIII, v. 51—67, og XIII, v. 10—16.

[1]) *Maiores machinæ.* Buchanan, Rerum Scoticarum Historia. p. 221. *And thair plaisit 7 or 8 peices of artillerie, the quhich they had broucht with them of Dunbar.* James Beatons Skrivelse hos Laing, History of Scotland. II. 111. *Il y avoit trois pieces de campaigne.* Du Crocs Skrivelse hos Teulet. II, 176. *Ung double et deux simple fauconneaux.* Den samtidige Beretning sammesteds. II. 162.

Jarlen af Morton, og herfra bragtes der da ogsaa paa den klare, varme Sommerdag, hvor man efter Landets Brug var steget af Hestene, for at kæmpe tilfods, og medens de tvende Hære alene iagttoge hinanden[1]), Overflødighed af Spise og Drikke til Mortons Vaabenfæller. I Dronningens Hær saa man derimod, trods alle Befalingsmændenes Bestræbelser for at opretholde Ordenen, om Eftermiddagen hele Hobe forlade Rækkerne, for trætte at søge Forfriskning i Nærheden, kun Dronningens Bøsseskytter under Kaptainerne Alexander Stuart og Hew Lauder og en anden Skare af Bothwells Tilhængere holdt sig stedse paa deres Plads, men Lorderne stolede paa ogsaa at skulle trætte disse saaledes, at de om Aftenen, for at forfriske sig, maatte opgive Stillingens Fordeel.

Forinden tilbød der sig dog en anden Udvei. Medens Jarlen af Bothwell kunde stole paa sine egne Frænder og Vasaller, fandtes der i Dronningens Hær Andre, der vare af den Mening, at hun stod i hemmelig Forbindelse med Lorderne, og at Dronningen gjerne vilde blive fri for Jarlen, men undsaa sig ved selv at faae Udseende deraf[2]). Og saaledes skete det, at det ved Forposterne for de tvende Hære tilsidst kom til en Parlamentering, hvorved man dog fandt det bedst, at lade Striden finde sin Afgjørelse ved en Tvekamp. Dronningen, der om Morgenen ikke havde villet

---

[1]) *Ils furent depuis les onze heures du matin jusqu' à cinq heures du soir à se regarder, ayant tous mis piedz à terre, comme c'est la façon du païs, qui vont à cheval jusqu'au point de combattre.* Du Crocs Skrivelse hos Teulet, Papiers d'État. II, 178.

[2]) *For many of those, who were with her, were of opinion, that she had intelligence with the Lords. — Part of them belived, that her Majesty would fain have been quit of him, but thought shame to be the doer thereof directly herself.* Memoirs of Sir James Melvil. p. 82.

høre Tale om denne Udvei, kunde ikke med samme Sikkerhed afvise den, idet Forslaget om saaledes at undgaae videre Blodsudgydelse fremførtes af hendes Egne. Thi en saadan Afgjørelsesmaade stemmede endnu med Tidens Aand, det var endnu kun faa Aar over en Menneskealder siden, at man i Syden, under den anden af Krigene mellem Frants den Første og Karl den Femte, havde seet Frankrigs Konge sende og Keiseren modtage Udæskningen til en Tvekamp, og endnu over en Menneskealder senere saa man i Norden, under Kalmarkrigen, Sverrigs Konge stile en Udfordring til en saadan til Danmarks og Norges. Maria Stuart havde ladet Sir William Kirkaldy, Lairden af Grange, den anseteste Kriger i den fjendtlige Hær, hente til sig, og ham blev det overdraget at bringe Bothwells Beredvillighed til Lordernes Kundskab[1]).

Ligesom dog hine Fyrsters Tvekamp ikke blev til nogen Virkelighed, saaledes kom Tvekampen paa Carberry-Hill ikke heller til Udførelse. Hvad der foregik minder levende om Forholdene i det gamle Norden, hvor det ikke sømmede sig, at Konger eller Jarler stillede sig mod Mænd af ringere Æt eller mindre Berømmelse[2]). Efter at Bothwell var redet frem foran sin Hær, villig til nu at indløse sit efter hans Frifindelse gjorte Tilbud[3]), vilde først James

[1]) Memoirs of Sir James Melvil. p. 82. Melvil, der ogsaa lader Lairden af Grange selv forgjæves tilbyde sig til Tvekampen, har om denne første Samtale mellem Dronningen og Kirkaldy ladet sig sige, at *as he was speaking with her Majesty, the Earl of Bothwell had appointed a Soldier to shoot him, untill the Queen gave a cry, and said that he would not do her that shame, seeing she had promised that he should come and return safely.*

[2]) Jvnfr. N. M. Petersen, Danmarks Historie i Hedenold. Kjøbenhavn. 1834—37. III, 394.

[3]) *Ibi Bothuelius equo insigni ante aciem provectus per præconem postulat, quo cum ipse singulari certamine decernat.* Buchanan, Rerum Scoticarum Historia. p. 221.

Murray efterkomme hans Opfordring, en ung Adelsmand, der i Edinburg havde begyndt med at opslaae de hemmelige Plakater imod Jarlen. Da han imidlertid var bleven vraget fra den anden Side som altfor ringe i Sammenligning med Bothwell, tilbød i hans Sted hans ældre Broder Sir William Murray, Lairden af Tullibardin, at ville udfægte Striden, idet han paastod hverken med Hensyn til sin Families Ælde eller i Formuesstilling at vige for Jarlen. Dog blev ogsaa han forkastet, da han ikke som Bothwell var en af Kongerigets Pairer; Dronningen og Bothwells Frænder vilde kun see en Jarl eller Lord som hans Modstander, og Bothwell selv nævnte Jarlen af Morton, som ogsaa skal have yttret at være beredt. Lord Patrick Lindsay, der med Morton og Lord Ruthven havde spillet Hovedrollen ved Rizzios Drab, bad dog nu, at det maatte tilstaaes ham som en Løn for sine Tjenester at optage det med Jarlen. Det fortælles, at Lorderne i Førstningen ikke vilde tillade Lindsay at paatage sig alene en Sag, der lige saa meget var deres, som hans[1]), men at de senere dog yttrede sig glade over hans Beredvillighed; Morton, der da traadte tilbage for ham, laante ham til den forestaaende Tvekamp et gammelt Slagsværd, som en af hans Forfædre, Jarlen Archibald af Angus, fordum havde gjort navnkundigt, og man saa Lindsay falde paa Knæ i hele Hærens Paasyn og med

[1]) *The Laird of Grange being retornit to the Lords wyth that anser, the Laird of Trebrowne was send sone after him to knaw, quhair the plaiss sould be appointit, and in quhat appareill thay suld come to the feild, quha, at his retorning, rapported to the Queinis Majestie and to my Lord Duk, that the lordis wald noucht suffer my Lord Lindsay to faicht, and to tak all the haill bording upon him that was equallie thairs and his; and swa the proposs stayit.* John Beatons Brev af 17de Juni 1567, hos Laing, History of Scotland. II, 112.

høi Røst bede Gud om, at hans Naade vilde bevare den Uskyldige, og lade sin Retfærdighed ramme Morderen, der bar Skylden for Kongens uskyldige Blod. Lordernes senere Stikbrev mod Bothwell, ligesom derefter Buchanan og Knox, vil, at Dronningen, som en Følge af Feighed af Jarlen, endnu ogsaa har forkastet Lord Lindsay som altfor ringe af Byrd i Sammenligning med hendes Ægtefælle[1]), men Bothwell forsikkrer, at han selv baade fik de med ham komne Adelsmænd og Dronningen til at antage Lord Lindsay, og da hans Vidnesbyrd her ikke staaer ene, tør det neppe frakjendes Vægt[2]). Det manglede nu kun, at Sekundanterne, tyve Adelsmænd fra hver Side, der skulde overvære Tvekampen som Øienvidner[3]), bleve enige om at bestemme Holmstedet, og fastsætte Stridens Vilkaar.

---

[1]) *Efter that he had cowardlie refusit singular combat, baith of a Baron and Gentleman undefamid, and of a Lord and Barron of Parlament.* Det skotske Statsraads Stikbrev af 26de Juni 1567, i Andersons Collections. I, 140. *Ibi quoque quum Bothuelius tergiversaretur, nec se honeste expedire posset, Regina suam interposuit auctoritatem, atque eo depugnare vetito contentionem diremit.* Buchanan, Rerum Scoticarum Historia. p. 221. *Bothwell seeing that there was no more subterfuge nor excuse, underhand made the Queen to forbid him.* Knox, History of the Reformation in Scotland. II, 561.

[2]) *The queinis majestie was lang or she could be persuadit to that, bot at the last, albeit sche fand it not noucht gud, sche consentit to it noucht wythout grat difficultie.* John Beatons Brev af 17de Juni 1567, hos Laing, History of Scotland. II, 112. *A la fin ung nommé milord Lindsay s'y presenta: on faisoit semblant d'accepter celuy-là.* Du Crocs Skrivelse hos Teulet, Papiers d'État. II, 178. *Et Monsieur le Duc se travaille et ses barons, de son cousté, envers la Royne pour luy faire accorder de permectre. Et, après avoir longtemps persuadé, elle feust contante plutost que d'avoir entré en effusion de sang, et fut longtemps après devant qu'elle le voulust accorder.* Den samtidige Beretning sammesteds. II, 164

[3]) *Thair was 20 gentlemen in ether syd to see thair partes.* John Beatons Brev af 17de Juni 1567, hos Laing, History of Scotland. II, 112.

Hvorfor blev Trætten da ikke løst ved Tvekampens Gudsdom? hvorfor mødtes ikke Lindsay og Bothwell til den Afgjørelse, hvorpaa den Sidste senere har sagt, at han indtil langt ud paa Sommeraftenen forgjæves havde ventet[1])? Det synes, som om Lorderne dog i de sidste Øieblikke have foretrukket en anden Afgjørelsesmaade af Striden, efterat den idelige Parlamentering angaaende den bebudede Tvekamp havde givet dem bedre Kjendskab til Modstandernes Mangel paa Sammenhold, og maaskee ogsaa Frygt for, at Sagen var bleven trukken i Langdrag, for at Dronningens Venner kunde naae til med deres Forstærkning. Efterat Sir William Kirkaldy af Grange, Sir William Douglas af Drumlanrig, Sir William Kerr af Cessfurd og Sir John Home, Lairden af Coldingknowes, med to hundrede Ryttere i Forveien vare dragne imod Østen omkring Høien, for at afskjære Bothwell fra Dunbar, saa man henimod Klokken otte om Aftenen Lorderne i Begreb med at angribe Høien forfra. Dronningen, der igjen var stegen til Hest, fandt vel endnu Bothwells Frænder og Vasaller og hendes Bøsseskytter beredte til at kæmpe for Jarlen[2]), men den øvrige Hær i en saadan Opløsnings-Tilstand[3]), at hun nu tilkjendegav som sin Beslutning at ville begive sig til Lordernes

---

[1]) *Peu après*, forsikkrede Bothwell i Danmark, *je allay au lieu du combat pour y attendre mon ennemy, où je demeuray jusques au soir bien tard, sans qu'il se montrast, ne feist semblant de vouloir comparoir, comme je prouveray, quand il en sera besoing, par ung mille de gentilzhommes, sur peyne de perdre la vie.*

[2]) *Bothuelii propinqui et clientes confligere cupiebant.* Buchanan, Scoticarum Rerum Historia. p. 221.

[3]) *On the oder partie the queines majesties folks haid na will of straiks, bot rather was drawand thamselfs asyd and sum of thaim steilland away.* John Beatons Brev hos Laing, History of Scotland. II, 113.

Hær. Hun lod atter Kirkaldy af Grange kalde, der nyligen havde talt til hende om, hvor gjerne Lorderne, naar hun forlod Bothwell, vilde modtage hende som deres Herskerinde; Dronningen sagde, at hun, naar de lovede hende dette, nu var beredt til at efterkomme deres Ønske. Forgjæves vil Bothwell, medens Grange red ned af Høien med dette Budskab til Lorderne, endnu dengang have bedet Maria Stuart om heller at søge tilbage med Dunbar og lade ham kjæmpe med sine Folk, forgjæves vil han have advaret hende mod de smukke Ord, der kun skjulte Forræderi[1]); han saa, at det for ham »ikke var muligt at bringe hende fra sit Forsæt, eller at faae hende til at høre nogen Indvending«, men kunde ikkun bede hende om forinden at lade sig give al fornøden Forsikkring fra Lorderne. Aftenens Skygger havde allerede udbredt sig over Carberry-Høien, da Bothwell havde denne Samtale med Maria Stuart; ikke uden Bevægelse saa man ham skilles fra hende[2]), og med en lille Rytterflok galoppere tilbage til Dunbar. Det var den sidste Gang, de saaes i Livet.

Da Kirkaldy af Grange igjen kom op paa Høien, og traf Dronningen ene, var hun beredt til at følge ham, naar Lorderne lovede ikke at ville tilføie hendes Mænd noget

---

[1]) *Surquoy,* skrev Bothwell senere i Danmark, *je la pryai d'aduiser à ce qu'elle vouloit faire, et que par sa bonté elle ne se perdist, car je congnoissois assez leur cueur plain de trahison.* John Beaton betegner ogsaa i sit Brev denne Dronningens Adskillelse fra Bothwell som den *the quhilk his majestie haid persuadit to him nocht wythout great difficultie.* Laing, History of Scotland. II, 113.

[2]) Den ovenfor nævnte, anonyme Samtidige veed endog at fortælle: *Et plus souventefois s'entrebessèrent au départir. Sur la fin, monsieur le Duc luy demanda si elle ne vouloit de sa part garder la promesse de fidellité que elle luy avoit faicte; de quoy elle luy asseura. Là dessus, luy bailla sa main aussi que il départoit.* Teulet, Papiers d'État. II, 165.

Ondt, men tillade Hver at vende hjem til Sit. Da Kirkaldy havde overbragt hende denne Forsikkring[1]), og Bothwell allerede var et godt Stykke borte, yttrede hun lydelig: »Laird af Grange, jeg overgiver mig til Eder paa de Vilkaar, som I have gjentaget i Lordernes Navn«[2]). Derpaa gav Dronningen ham Haanden, som han kyssede, han tog hendes Hest ved Tøilen og ledte den ned af Høien. Da hun havde naaet den første Række af Lordernes Hær, hvor disse endnu, bøiende Knæ, modtoge hende med tilvant Ærbødighed, talte hun til dem om, at det ikke var af Frygt eller af Mistvivl om Seir, men kun for at spare Blod, at hun nu kom til dem, til hvis Raad hun gjerne vilde lytte[3]). Men allerede da hun talte om at ville drage Hamiltonerne imøde, mødte hun en uhyggelig Kulde, og da hun nærmede sig Hærens anden Afdeling, overdøvedes hun af Skrig, der hilsede hende som en Morderske[4]). Hun saa sin Tillid skuffet, og daanende var hun falden af Hesten, dersom man ei havde støttet hende. Hendes Fortvivlelse over, at hun, som hun klagede, var bleven bedragen af sine egne Undersaatter, kjendte ingen Grændser[5]). Det var ikke som en Fyrstinde, men som en Over-

---

[1]) *The quhilk being fund gud be the Lordis, thay causit mak ane proclamation incontinent defendant all that was of thair parte to persue or invaid any that was of the queenis parte.* John Beatons Brev hos Laing, History of Scotland. II, 113.

[2]) *Laird of Grange, I render myself unto you, upon the conditions you rehearsed unto me in the name of the Lords.* Memoirs of Sir James Melvil. p. 83.

[3]) Knox, History of the Reformation in Scotland. II, 561.

[4]) *Quum ad secundam aciem pervenisset, concors ab omnibus clamor sublatus est, ut meretricem, ut parricidam cremarent.* Buchanan, Rerum Scoticarum Historia. p. 222.

[5]) *Minas, maledicta, lacrymas et cetera, quæ muliebris amat dolor, profundebat.* Buchanan, Rerum Scoticarum Historia. p. 222.

vunden, over hvem man triumferede, at hun endnu sildig om Aftenen paa denne skjæbnesvangre 15de Juni maatte holde et ydmygende Indtog i Edinburg. I Overeensstemmelse med et Løfte, hvormed Bothwell har sagt, at hun skiltes fra ham, og hvorefter hun vilde lade ham i Dunbar høre fra sig, skal hun om Natten hemmelig have skrevet ham et Brev, hvori hun lovede ei at glemme ham[1]); men Brevet blev overgivet til Lorderne; disse saae heri hendes egen Dom om, at hun hverken havde forladt ham eller vilde forlade ham; de erklærede det for en uundgaaelig Nødvendighed at holde hende i Forvaring, og som en Fange blev hun da den næstfølgende Nat fra Edinburg bragt til Øslottet i Søen Lochleven, det samme Fængsel, som allerede havde været hende tiltænkt ved Murrays Oprør i Aaret 1565, længe førend man kunde paaberaabe sig hendes Forhold til Bothwell. Denne Undersøgelse tør ikke følge hende paa hendes senere, i det næste Aar udførte Undvigelse fra dette skotske Fængselliv, eller, efterat Modgangen derpaa igjen havde rammet hende i Slaget ved Langside, paa hendes ulykkebringende Flugt til Nabolandet, eller til det nye og langt varigere Fangenskab, der her ventede hende, eller paa hendes Gang til den tragiske Død, der tilsidst skulde beredes hende af hiin

— — false woman,
Her sister and her fae.

---

[1]) Den mod Maria Stuart altid saa milde Sir James Melvil, hvis Fremstilling fremhæver, at hun dog nu faktisk havde forladt ham, tilføier her: *For she could not do that so hastily, which process of time might have accomplished.* The Memoirs of Sir James Melvil. p. 84.

VII.

Bothwells og Maria Stuarts Historie er, indtil Begivenhederne paa Carberry-Høien fjernede dem fra hinanden, saaledes sammenknyttet, at en Skildring af den Enes Skjæbne kun sjeldent kan adskilles fra den Andens. Efter at hiin skjæbnesvangre Dag, den 15de Juni 1567, havde ført dem bort ad modsatte Veie, vedblive vel endnu den Enes Vilkaar, trods den voxende Afstand, at øve Indflydelse paa den Andens, men de saaes dog nu aldrig mere, og fra dette Tidspunkt kræver Slutningen af Bothwells Liv sin egen Fremstilling. Men en Vanskelighed herfor møder dog nu deri, at medens de skotske Kilder, skjønt næsten i uafladelig Strid om ethvert enkelt Punkt, hidtil vare talrige nok, ophøre de nu pludselig næsten aldeles; idet stormfulde, indholdsrige Tider uafbrudt vedblive at fængsle Skotlands Opmærksomhed, blev Slutningen af Bothwells Liv der allerede et taaget Minde for den næste Slægt. Det er først i en nyere Tid og især fra Norden, at noget større Lys er blevet udbredt over hans sidste Dage. Efterat Suhm allerede i Slutningen af det forrige Aarhundrede, havde henledt Opmærksomheden paa Haandskrifter i Norden, der kunde yde Oplysninger om Bothwells senere Skjæbne[1]), kunde derpaa en Literat i Danmark, idet han ikke mange Aar efter i Oversættelse udgav en af Gentz skreven Skizze af Maria Stuarts Historie, efter en Meddelelse af Thorkelin fra det danske Geheimearkiv fremdrage andre tilsvarende Bidrag[2]). Det varede derimod længe, inden et Hoved-

[1]) Samlinger til den danske Historie. Kjøbenhavn 1779—1784. 4°. II, 2, 99, 101—102. Nye Samlinger til den danske Historie. Kjøbenhavn. 1792—1795. 4°. IV, 108.

[2]) Den skotske Dronning Maria Stuarts Historie med et Anhang af

aktstykke, der meddeler Oplysninger fra Bothwell selv, og paa hvis Tilstedeværelse i et svensk Haandskrift Suhm allerede havde gjort opmærksom[1], var bleven videre bekjendt paa den anden Side af Nordsøen[2]; men efter at dette var skeet, erhvervede man sig i Skotland en Afskrift deraf fra Bibliotheket paa Drottningholm, hvor det dengang opbevaredes, og forenede samme med de i Danmark fra Geheimearkivet fremdragne Bidrag til et særeget lille Skrift, der tryktes for the Bannatyne Club[3]). Da imidlertid, som bekjendt, alle Skrifter af the Bannatyne Clubben kun trykkes

---

forhen utrykte Papirer af M. C. Bergenhammer, og en Fortale af K. L. Rahbek. Kjøbenhavn. 1803.

[1]) Suhm har allerede rigtigen angivet Titlen paa dette Haandskrift, der nu findes paa det kongelige Bibliothek i Stockholm: *Les Affaires du Conte de Boduel, l'an 1568, nec non Caroli Dantzæi, Galliarum Regis Legati, Literæ ab anno 1575 ad annum 1586, ad Regem, Reginam, Proceresque Galliæ, datæ durante legatione in Dania.* Titelpaginaen har denne Paaskrift: *Ex donatione Excellentissimi Viri Dni Claudii Plumii J. U. D. et in Regia Acad. Hafniensi Prof. anno Messiæ Regis Æterni CIↃ IↃXLIV die XVIII Augusti*, og Haandskriftet antages at være kommet til Sverrig, dengang den kongelige Historiograf Stephanius's Bibliothek i Danmark solgtes til den svenske Rigskantsler M. G. de la Gardie. Jvnfr. Molbech, Danske Haandskrifter, fornemlig af historisk Indhold, i det kongelige Bibliothek i Stockholm. Historisk Tidskrift. IV, 143. Werlauff, Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek. Kjøbenhavn. 1844. S. 19. Den ligeledes i dette Haandskrift opbevarede Deel af Dancays Brevvexling er udkommen som den 11te Deel af Handlingar rörande Skandinaviens Historia (eller Nya Handlingar rörande Skandinaviens Historia. 1ste Deel). og med den særskilte Titel, Correspondance de Charles Dantzai, Ministre de France à la cour de Dannemarc. Stockholm. 1824. medens den Deel af Dancays Brevvexling, der opbevares i det danske Geheimearkiv, endnu venter paa sin Udgiver.

[2]) En engelsk Oversættelse deraf meddeeltes i New Monthly Magazine. (Juni 1825). XIII, 521—37.

[3]) Les Affaires du Conte de Boduel. Presented to the Members of the Bannatyne Club by Henry Cockburn and Thomas Maitland. Edinbourg. 1829. 4°.

i et meget ringe Antal, blev dette lille Skrift snart endog en bibliografisk Sjeldenhed i Skotland og saa godt som uopdrivelig paa Kontinentet, saa at endog den nuværende russiske Minister i Constantinopel, Fyrst Alexander Labanoff-Rostovski, i hvem Maria Stuart næsten har fundet en ny Elsker i det nittende Aarhundrede, endnu ikke kjendte det, da han udgav den store Samling af sin ulykkelige Heltindes Breve og Oplysningerne til disse. De fra Danmark og Sverrig fremkomne Bidrag til Bothwells Historie bleve derfor senere igjen optrykte først i et særeget lille Skrift af Fyrst Labanoff[1]), og senere, da heller ikke dette er kommet i Boghandelen, i det Supplement af Breve[2]), som Alexander Teulet har føiet til sin store Udgave af politiske Aktstykker om Skotlands Historie i det sextende Aarhundrede. De fra det danske Geheimearkiv saaledes hidtil fremdragne Aktstykker udgjorde imidlertid kun en Deel af, hvad samme gjemmer til Oplysning om Bothwells senere Skjæbne, og den lærde Islænder, Thorleifr Gudmundson Repp, der, medens han i Edinburg var ansat ved The Advocates' library, havde ydet sin Understøttelse til Udgivelsen af det af the Bannatyne Club bekostede Skrift, foretog sig derfor, efter sin Hjemkomst til Danmark i Aaret 1837, at tilveiebringe en fyldigere Samling fra det danske Geheimearkiv. Det lykkedes ham dog ikke at faae sit i det engelske Sprog skrevne Arbeide udgivet[3]), og af de Uddrag, der i andre Skrifter er gjorte deraf,

---

[1]) Pièces et documents relatifs au Comte de Bothwell. St. Pétersbourg. 1856.

[2]) Lettres de Marie Stuart. Par A. Teulet, Membre de la société impériale des antiquaires de France. Paris. 1859.

[3]) Haandskriftet blev efter hans Død af Familien, igjennem Mægling af Professor Worsaae, for faa Aar siden afhændet til den engelske Tourist, Kaptain Horace Marryat, der har optaget Notitser

skjønnes det ogsaa, at heller ikke han har havt Øie for alle de Aktstykker, Arkivet kan yde, hvortil kommer, at, om endog det danske Geheimearkiv giver de fleste Bidrag til Bothwells senere Historie, kræve disse dog, for saavidt muligt at klare Æmnet, nødvendigviis at forenes med de Oplysninger, der for den, der vil efterforske med Omhyggelighed, ogsaa ere fremkomne andetsteds.

I nogle først i den nyere Tid for Lyset komne skotske Optegnelser til Maria Stuarts Historie fortælles det, at da Kirkaldy af Grange paa Carberry-Høien blev sendt til Dronningen, for at underhandle med hende, var der blevet medgivet ham et hemmeligt Ærinde og Tegn fra Jarlen af Morton til Bothwell, hvorved denne raadedes til, paa Grund af Mængdens Raseri, at begive sig ud af Riget i nogen Tid, indtil Jarlen kunde bringe Sagerne i en anden Gang, og hvorved det tilsagdes, at Ingen skulde faae Lov til at forfølge Bothwell[1]). Dette Vidnesbyrd om en saadan udtrykkelig Forstaaelse mellem Bothwell og hans Modstandere

om Bothwell i sine Reiseskizzer fra Danmark (A residence in Iutland. the Danish Isles, and Copenhagen. London. 1860. I. 410—19) og Sverrig (One Year in Sweden, including a visit to the isle of Götland. London. 1862. I, 13—20), men ei veed at skjælne mellem Jarlen James Bothwell, Maria Stuarts Ægtefælle, og dennes Neveu Jarlen Francis Bothwell. Den nævnte Tourist vilde ogsaa selv have anstillet Undersøgelser med Hensyn til Bothwell i Geheimearkivet, men det hedder herom saaledes i Udsigten over Arkiv-Kontoirets Besøg i Aaret 1860: *Capt. Marryat ønskede i April at maatte meddeles Efterretninger om Grev Bothwells Ophold i Danmark; men efter at have foreløbig erfaret de herværende Documenters Beskaffenhed (de ere nemlig næsten alle paa Dansk) frafaldt han sit Ønske.* Wegener, Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearkiv. Tredie Bind, S. XI.

[1]) Historical Memoirs of the Reign of Mary Queen of Scots and a portion of the Reign of King James the Sixth, by Lord Herries. Edited and presented to the Abbotsford Club by Robert Pitcairn. Edinburgh. 1836. 4°. p. 94.

er vel altfor enestaaende, til at man kan fæste Lid dertil[1]), men dog synes den Maade, hvorpaa man om Aftenen lod Bothwell fjerne sig, ikkun at kunne forstaaes, naar man erindrer, at baade Jarlen af Morton og andre Hovedledere af Lordernes Hær med Bothwell havde deeltaget i det i det foregaaende Aar indgaaede Forbund imod Darnley; vare de endog istand til at overbevise Bothwell om hans Brøde, saa kunde han paa den anden Side blive et saa farligt Vidne mod dem selv, at de i Begyndelsen vel kunde finde deres egen Interesse bedst tjent, naar han underhaanden kunde slippe bort. Men da dette var skeet, og da man med Maria Stuart var vendt tilbage til Edinburg, undertegnedes den følgende Dag her et Forbund, hvorved man ikke blot paa Ære, Tro og Love forenede sig om at faae Dronningens Ægteskab med Bothwell ophævet, men ogsaa lige saa høitidelig, som man forhen havde tilsagt Jarlen Bistand, nu forpligtede sig til ikke at hvile, førend man havde faaet ham tilbørlig afstraffet, »saa sandt som vi ere Adelsmænd og elske vort Fødelands Ære«[2]). En Uge derefter kunde man da ogsaa paa Torvet i Edinburg og paa Torvene i andre af Rigets Stæder høre en Herold oplæse en Proklamation fra Statsraadet, der forbøde Alle og Enhver at yde Jarlen af Bothwell Ly eller Understøttelse,

---

[1]) Dog har allerede Camden villet gjøre gjældende: *Re vera submonuerunt, ut sibi fuga consuleret, non alio consilio, quam ne apprehensus totam machinationem renudaret, et ipsius fugam in argumentum ad Reginam regicidii accusandam arriperent.* Annales Rerum Anglicarum et Hibernicarum regnante Elizabetha. p. 117.

[2]) *The quhilk to do, and faythfullie to performe, wee promit, as wee will answere to almychtie God, upon our Honouris, Trewth and Fidelitie, as wee are Nobilmen, and lufes the Honours of our native Countrie.* Skotlands Adels Forbund mod Bothwell, underskrevet i Edinburg den 16de Juni 1567, i Andersons Collections. I, 136.

til Lands eller til Vands, og udlovede en Belønning af tusind Kroner til den, der maatte gribe ham og overgive ham i Retfærdighedens Hænder[1]).

Efter i Dunbar at have erfaret, at Maria Stuart hos Lorderne havde mødt den Skjæbne, som han havde forudseet, forlod Bothwell den 27de Juni Slottet til Søes[2]) og seilede med et Par af ham rustede Fartøier forbi Forthfjorden nordpaa. Grunden til, at Bothwell ikke forblev i Dunbar-Castle, kan vistnok dengang neppe have været nogen Frygt for hans Sikkerhed[3]); thi han havde en paalidelig »Keeper« af dette Slot i Patrick Whitlaw, som han havde ladet slaae til Ridder, dengang han selv blev gjort til Hertug; flere trofaste Medlemmer af Slægten Hepburn begave sig ogsaa villigen til Dunbar[4]), for at deel-

[1]) Statsraadets Proklamation af 28de Juni 1567 i Andersons Collections. I, 139—141. Anderson omtaler her ikke, at man ogsaa har ladet denne Proklamation cirkulere i Aftryk: *Imprentit at Edinbourgh be Robert Lekpreuik. Anno Do. 1567.*

[2]) *Le Duc, mary de la Royne,* meldte du Croc den 30te Juni 1567 fra Edinburg til Kong Karl den Niende, *est sorti, il y a trois jours, et s'est mis sur un navire: l'on ne sçait pas où il a fait voille. Si croy-je qu'il ne s'esloignera point de ce royaulme.* Teulet, Papiers d'État. II, 186.

[3]) *For that he feared to be inclosed.* Spottiswood, History of the church of Scotland. p. 213.

[4]) Blandt de Medlemmer af Slægten Hepburn, der med Patrick Whitlaw deeltoge i at forsvare Dunbar for Bothwell, indtil Fæstningen den 1ste Oktober 1567 kom i Murrays Hænder, nævnes William Hepburn af Gilmorton, Patrick Hepburn af Wauchton, dennes Broder Adam Hepburn af Smeton, og Thomas Hepburn af Auldhamstocks. Jvnfr. Diurnal of remarkable Occurrents p. 122. Til dem, der havde tyet til Dunbar, og paa hvis Udleverelse Skotlands nye Regjering forgjæves havde gjort Paastand ved en særegen truende Opfordring af 26de August 1567 (aftrykt i Andersons Collections. I, 148—150) var ogsaa Patrick Wilson, der i Forening med William Powrie fra Holyrood havde bragt Krudtet, hvormed Bothwell lod Darnleys Bolig sprænge. Wilson omtales endnu i et

tage i dets Forsvar, og trods gjentagne Opfordringer vedblev Slottet senere at holdes for Bothwell, ogsaa efterat Sir James Balfour havde forraadt Edinburg-Castle til hans Fjender; Dunbar kom først, efter at have gjort en alvorlig Modstand og være beskudt med Bomber, og kun ifølge en Kapitulation, om Efteraaret i den nye Regjerings Magt. Grunden til at Bothwell begav sig bort fra det faste Dunbar til det nordlige og vestlige Skotland har vistnok, som han selv har bemærket, nærmest været den, at han her vilde træffe Aftale med Hamiltonerne og de mange andre Venner, som Dronningen endnu havde i disse Egne, og som i det næste Aar, da det var lykkedes hende at undvige fra Lochleven, virkelig ogsaa reiste sig til Kampen mod hendes Fjender. Naar derimod Bothwell ogsaa har villet gjøre gjældende, at det var blevet Resultatet af en her mellem ham og Dronningens Tilhængere afholdt Raadslagning, at han burde begive sig til Udlandet, for herfra at skaffe Hjælp imod den ved Katastrofen paa Carberry-Høien hidførte nye Tingenes Orden, da er der vistnok Grund til her at drage hans Sanddruhed i Tvivl; er et Raad om at fjerne sig virkelig blevet ham givet, da er dette dog neppe blevet ledsaget af nogen Bemyndigelse eller Fuldmagt til i Udlandet at tale om Skotlands Anliggender paa Andres Vegne, men Opfordringen til at drage bort har snarest kun havt sin Grund deri, at det for Dronningens Tilhængere er blevet klart, at netop hans Tilstedeblivelse i Skotland vilde afgive en Hovedhindring for Maria Stuarts Sag. Hvor en saadan Raadslagning skulde været afholdt, i det nordlige eller vestlige Skotland, har han selv ikke heller nærmere betegnet. Af et Akt, som Skotlands nye

---

Aktstykke af 30te Juli 1572 som ikke paagreben (Diurnal of remarkable Occurrents. p. 309), og har altsaa formodenlig frelst sig.

Regjering har udfærdiget, sees det kun, at han en Tid lang maa have fundet Tilflugt hos sin Grandonkel, Patrick Hepburn, Biskoppen af Murray, paa Spynie Castle, hvor han selv som Barn var bleven opdragen, idet nemlig den nævnte Akt af denne Grund under truende Straf forbyder alle Fæstere under Bispedømmet Murray og Abbediet Scone at yde nogen Betaling eller Tjeneste enten til Biskoppen eller til nogen af dennes Fuldmægtige [1]). At heller ikke hans tidligere Svoger og politiske Forbundsfælle, Jarlen af Huntley, endnu havde slaaet Haanden aldeles af ham, kan sluttes af en af Indberetningerne til Dronning Elisabeth fra Sir Nicholas Throckmorton, hvori denne den 16de Juli 1567 melder fra Edinburg, at Bothwell nylig i Norden af Skotland havde opholdt sig hos Jarlen af Huntley i Strathbogye, og havde søgt at hverve Mandskab og fremkalde en Opstand, men at Jarlen, skjønt de nye Magthavere ikke stode paa en god Fod med ham, dog havde indseet, at Bothwell i alle Egne kun havde ringe Bifald, og derfor ikke vilde vove Meget for ham [2]).

»Jeg hører ogsaa nu«, tilføiede den engelske Gesandt, »at Bothwell om Natten pludselig har begivet sig bort fra Jarlens Eiendom; sandsynligviis vil han gaae til Orknøerne, men der finder han neppe en god Modtagelse.« Brevet viser, som det vil sees, hvor vel underrettet man i Edinburg allerede dengang har været om Forholdenes Stilling

---

1) Denne Akt, udstedt af Statsraadet den 21de Juli 1567, findes trykt i Andersons Collections. I, 142—145.

2) Throckmortons Beretning hos Raumer, Die Königinnen Elisabeth und Maria Stuart. S. 153—154. Throckmorton anmærker, at Mange sige, at Huntley kunde være tilfreds, naar Bothwell gik til Grunde, og saaledes baade Dronningen og hans Søster bleve frie for denne Ægtefælle.

nordpaa, skjønt man endnu ikke havde lagt Bothwells Fjernelse nogen alvorligere Hindring i Veien.

Naar Bothwell først havde bestemt sig til at forlade Landet, maatte dog ogsaa den Tanke af sig selv ligge nærmest, at han først gjæstede Orknøerne. Det var dengang endnu kun to Maaneder siden, at han havde modtaget sin Udnævnelse som Hertug over dem, og Orkn- og Hetlandsøerne vare allerede ved deres Beliggenhed i mindre eller større Grad fjernede fra Partibevægelserne i Skotland; de havde endelig en Befolkning, der endnu ikke havde opgivet sin nordiske Nationalitet, og hvis Sindelag og Interesser altid havde viist sig saa vidt forskjellige fra Skotternes. Da Bothwell indskibede sig i det nordlige Skotland, og nu for femte Gang, og for bestandigen, fjernede sig fra dettes Kyster, lod han de smaa Fartøier, hvorpaa han havde indskibet sig og de Mænd, der vare i hans Følge, staae over imod »Hertugdømmet«, der endnu ikke havde seet sit nye Overhoved. Han landede paa Mainland. Men her træder Skuffelsen ham strax imøde. Fogeden paa Orknøerne var Gilbert Balfour af Westray, som nu i Bothwells Navn tillige var »Keeper« af Slottet i Kirkwall. Gilbert Balfour hørte, ligesom Sir James Balfour, ogsaa til dem, paa hvem Samtiden stundom rettede en af sine mange Sigtelser for Deelagtighed i Bothwells Udaad[1]), men Gilbert

---

[1]) Blandt *Those that laid hands on the King to kill him, by Bothwell's direction*, veed Knox saaledes ved Siden af Sir James Balfour ogsaa at nævne Gilbert Balfour. History of the Reformation in Scotland. II, 551. Gilbert Balfour blev senere, i Forening med Archibald Ruthven Hovedanfører for tre tusind Skotter, der traadte i Krigstjeneste hos Kong Johan den Tredie af Sverrig. Her beskyldtes han i Aaret 1573 for at have deeltaget i den Sammensværgelse, hvorved Charles Mornay skal have villet rydde Johan den Tredie af Veien og igjen føre den fangne Erik den Fjortende

Balfour har, hvis ellers Mistanken har havt nogen Grund, i saa Fald ligesom Sir James Balfour bastet med at vende om, da Magten vendte sig. Endnu førend at den Sidstnævnte havde faaet Kastellet i Edinburg solgt til Skotlands nye Regjering, vægrede Gilbert Balfour sig nu i Kastellet i Kirkwall ved at indlade sig paa nogen Maade med Bothwell, ja viste ham endog en saadan Modstand, at Bothwell selv senere har bemærket, at hans Ophold her kun har været to Dage[1]. Som et underligt, forbifarende Meteor saae Orknøerne deres Hertug forsvinde mod Norden.

Paa Hetlandsøerne, hvis Foged Olav Sinclair tilhørte den samme Slægt, som Bothwells Moder, Jane Sinclair, viste Forholdene sig gunstigere. Til Underholdning for det Mandskab, som Bothwell havde medbragt, bekvemmede ethvert Præstegjæld paa Hetland sig til at yde Hertugen en Oxe og tvende Faar, — en frivillig Gave, der ifølge det Undertrykkelses- og Udpresningssystem, som de skotske Herrer senere saa længe have gjort gjældende mod den gammelnorske Befolkning paa Orkn- og Hetlandsøerne, endnu bestandig der udredes som en blandt de nyere Skatter[2].

---

paa Thronen. Kong Johan skulde have været nedhugget, idet man til hans Adspredelse paa Stockholms Slot forestillede den skotske Sværddands, der udförtes af en Skare af Krigere, væbnede med Hjelme, Harnisker, og dragne Sværd. Anslaget kom dog ikke til Udførelse, men Sammensværgelsen blev senere angiven, og blandt de i denne Anledning Fængslede var ogsaa Gilbert Balfour, der blev dødsdømt og halshugget i Aaret 1576. Celsius, Konung Erik den XIVdes Historia. Stockholm. 1774. S. 288—290. Girs, Konung Johan den IIIdies Chrönika. Stockholm. 1745. 4°. S. 41—42. Fryxell, Berättelser ur Svenska Historien. III, 333—335.

[1]) Barry, History of the Orkney Islands. Edinburgh. 1808. 4°. p. 248. David Balfour, Odal Rhigts and Feudal Wrongs, a Memorial for Orkney. Edinburgh. 1860. p. 56.

[2]) *The exaction was recorded in the Exchequer under the name of „Ox and Sheep Silver", and it is paid at the present day.*

Bothwell havde ogsaa, siden han havde forladt Dunbar, kun havt et Par mindre Fartøier med sig, men nu traf han ved Hetland nogle større efter den Tids Forhold armerede Skibe, med hvis hanseatiske Eiere han afsluttede Kontrakter, hvorefter han skulde yde dem en vis Sum maanedlig, saalænge han beholdt Skibene til sin Tjeneste, og en Erstatning, naar de forulykkede. Hans Udsigt til i Sikkerhed enten at kunne blive paa Hetland eller herfra at kunne begive sig, hvorhen han vilde, syntes nu saameget større, som Nordsøens Efteraarsstorme nærmede sig.

Til de Sigtelser, hvorfor Bothwell allerede i Skotland havde været Gjenstand, kommer der imidlertid paa dette Tidspunkt igjen en ny. De samme Avindsmænd, der allerede, medens han endnu var i sine Velmagts Dage, gjerne omtale Bothwell som omgiven af en Skare af »Pirater«[1]), paastaae nu, at han med sit Besøg til Orkn- og Hetlandsøerne skal have begyndt et formeligt Søròverliv[2]). Denne

---

Hibbert, A Description of the Shetland Islands. Edinburgh. 1822. 4°. p. 288.

[1]) Efterat Maria Stuart den 19de Juni 1566 paa Edinburg-Castle var nedkommen med sin Søn, gjorde hun den 20de Juli et Besøg til Jarlen af Mar i Alloa-House. Da hun ikke kunde taale at ride, besteg hun i Newhaven et lille Skib og seilede paa Forthfjorden til Alloa, ledsaget af Murray, Mar og af Bothwell, Storadmiralen af Skotland. De, der gjerne vilde udbrede den Tro, at Maria allerede paa denne Tid var Bothwells Elskerinde, fremstillede disse faa Timers Seilads paa den Maade, at man i Cecils, af Bothwells skotske Avindsmænd dikterede Dagbog herom læser saaledes: *She fled the Kings cumpany and past be boytt with the pyrattis to Alloway.* (Laing, History of Scotland. II, 85). Paa samme Maade udtrykker sig ligeledes Buchanan saavel i sin Pamflet, (De Maria Stuarta Regina. p. 5), som senere i sin Historie (Rerum Scoticarum Historia. p. 212): *Apparaverant autem eam naviculam Gulielmus et Edmundus Blacateri, Eduardus Robertsonus et Thomas Dicsonus, Bothuelii clientes et notæ rapacitatis piratæ.*

[2]) *Forsaemekill as James Erle of Bothwell, accumpaneit with certain notorious Pyrattis, are past to the Sey, mynding to continew in yair*

Fremstilling er dog allerede bleven modsagt af en samtidig Forfatter, kun faa Aar efter Bothwells Død[1]), og det turde vistnok ogsaa kun være en Misforstaaelse eller kun en altfor eensidig Opfattelse, der ligger til Grund for samme. Thi det er bekjendt, at under den samtidige nordiske Syvaarskrig var Nordsøen ikke mindre end Østersøen opfyldt af Kapere, og de, der bleve lidende ved disse, vare til alle Tider tilbøielige til at stemple Kaperne som Sørøvere. Det vil til Exempel erindres, hvorledes Christoffer Walkendorff i det samme Aarhundrede, en Menneskealder senere, efter Dronning Elisabeths Opfordring lod den berømte Magnus Heinesen, for at have taget et londonsk Skib, dømme og henrette som Sørøver, skjønt det senere til hans Æres Opreisning blev godtgjort, at han kun havde gjort det med Hertugen af Parma, Alexander Farneses Fuldmagt, der, under Søkrigen mellem England og Spanien, som dettes Statholder over Nederlandene, med rund Haand udstedte Kaperbreve[2]). Intet er mere troligt, end at der blandt de skotske Sømænd, med hvilke Storadmiralen Both-

---

Reif and Piracie, bayth aganis the Subjectis of yis Realm, and all Nationis, and first are begunn at his Majesties propper Landis of Orknay. Det skotske Statsraads Skrivelse til Kommunalstyrelsen i Dundee af 10de August 1567, i Andersons Collections. I, 145. *Bothuelius rerum omnium inopia circumventus piraticam facere coepit.* Buchanan, Rerum Scoticarum Historia. p. 222.

[1]) *Mais les conjurez, voyans qu'il ne se retiroit, mais qu'il se pourmenoit de lieu à autre sans faire démonstration de vouloir abandonner le royaume, semèrent un bruit qu'il faisait le corsaire et escumeur de mer.* Adam Blackwood, Martyre de la Royne d'Escosse. Edinburgh. 1587, efter Aftrykket hos Jebb, De vita et rebus gestis Mariæ Scotorum reginæ. II, 227. Forfatteren, Adam Blackwood, der forekommer i Maria Stuarts Breve, var ved hendes Anbefaling bleven ansat i Frankrig og dengang Medlem af Overretten i Poitiers.

[2]) C. P. Rothe, Christoffer Walkendorffs Liv og Levnet. Kjøbenhavn. 1754. S. 54—57.

well tidligere var i Berøring, ogsaa fandtes saadanne, der, hvad enten det nu var skeet med dansk-norsk eller snarest med svensk Fuldmagt, havde deeltaget i Kapervæsenet, og det kan ligeledes neppe være Gjenstand for Tvivl, at de hanseatiske Skibe, som Bothwell fandt liggende ved Hetlandsøerne, og som han leiede for sin større Reise, forhen havde været Kapere. Men naar dette nu forholdt sig saa, hvor nær laa det da ikke at faae Jarlen af Bothwell gjort til en Sørøver, hvor nær blev dette allerede ikke lagt ved selve Sproget. Det endnu dengang saa brugelige latinske Sprog afgav ikke noget Udtryk for det nyere Begreb om Kapere, men betegnede baade disse og virkelige Sørøvere som »Piratæ«. Da Historiografen Niels Krag, Dr. juris og Professor ved Kjøbenhavns Universitet, under Kong Christian den Fjerdes Regjering, i Aaret 1598 var bleven skikket til Dronning Elisabeth i et diplomatisk Ærinde, for at reklamere danske Undersaatters Skibe, som Englænderne, under deres Krig med Spanien, havde plyndret eller priisdømt, førte han en Dagbog over sit Ophold i England og navnlig over sine Forhandlinger med de engelske Kommissærer, og her læser man et Sted, at medens de engelske »Senatorer paastode, at han ikke kunde kalde dem Sørøvere, som paa egen Bekostning under offenlig Autoritet drive Kaperi«, blev det dog hertil gjort gjældende, at »i det latinske Sprog lader denne Distinktion sig ikke anbringe«[1]). Og ligesom da Sydens gamle Ord har næret Forvirring, saaledes skete det Samme ved det nyere fra Norden. En Kaper blev under den nordiske Syvaarskrig i Kong Frederik den Andens dansk-norske Kaperreglement, eller, som dets Bestemmelser

[1]) Niels Krags Relation om sit Gesandtskab til England 1598—99, i Nye danske Magazin, udgivet af det kongelige danske Selskab til den nordiske Histories og Sprogs Forbedring. IV, 191.

kaldtes, »Friibythers Artickell«, betegnet med Ordet Fribytter[1]), men da Kaperne ikke saa snart lærte at respektere Krigenes Slutning, blev ogsaa dette Ord snart eenstydig med en Sørøver. Da de vestindiske Farvande gave det syttende Aarhundrede det samme Syn, hvorfor i Oldtiden de ciliciske, først af Pompejus udryddede Sørøvere saa længe havde gjort Middelhavet til Skueplads, blev den nyere Tids Sørøverrepublik indskreven i Historien med »Flibustiernes« Navn, det vil sige som Fribyttere efter Ordets franske Form[2]).

I Virkeligheden var det vistnok ei heller nogen Tanke om truende Sørøveri, der tilsidst bragte Bothwells Fjender fra Skotland op til Hetland. Efterat de skotske Lorder havde afsat den fængslede Maria Stuart og den 29de Juli 1567 i Stirling ladet Kronen sætte paa hendes Barns Hoved, var Murray, som den første Regent under Jacob den Sjettes Mindreaarighed, bleven tilbagekaldt fra Frankrig, hvor han havde afventet det forudsete Uveirs Udbrud. Efter et Besøg hos Dronning Elisabeth, af hvem han ogsaa gjerne havde seet nogle engelske Krigsskibe udsendte efter Bothwell[3]), drog han den 8de August over den engelsk-skotske Grændse, og holdt den 12te August sit Indtog i Edinburg. Nu ophørte den tidligere Slaphed lige over for Bothwell. Efter at Kommunalstyrelsen i Dundee allerede

---

[1]) Kaperreglementet er meddeelt af Werlauff i Nye danske Magazin. VI, 215—216.

[2]) Dannet nærmest efter det engelske *freebooter*. Archenholz, Histoire des Flibustiers. Paris. 1804. p. 42. Jal, Glossaire nautique. Répertoire polyglotte de termes de marine anciens et modernes. Paris. 1848. 4°. p. 701.

[3]) Ifølge Throckmortons Skrivelse til Elisabeth, dateret fra Edinburg den 22de August 1567, aftrykt hos Keith, History of church and state of Scotland. I, 448.

under 10de August var bleven tilskreven om at tilveiebringe det fornødne Mandskab og ruste de fornødne Skibe til Kongens Tjeneste[1]), lod Murray den samme Dag, han var kommen til Edinburg, Søbreve udstede for disse Skibe[2]), og som Bothwells gamle Avindsmand fremskyndede han deres Udrustning saaledes, at en skotsk Eskadre den 19de August kunde løbe ud for at forfølge hans Dødsfjende[3]). Den bestod af Skibene The Unicorn (Eenhjørningen), The Primrose (Primel eller Primula veris), James og Robert, var vel forsynet med Kanoner og havde foruden Sømandskabet en Besætning af fire hundrede Bøsseskytter[4]). Som Ledere af Toget medfulgte et Par af Bothwells Hovedmodstandere paa Carberryhøien, Sir William Kirkaldy af Grange og Sir William Murray af Tullibardine, og desuden Gilbert Balfours Svoger, Adam Bothwell, Biskoppen over Orknøerne, den samme, der nyligen havde viet Maria Stuart til Jarlen, men som søgte at udslette Mindet herom med en Iver, der allerede nu i Stirling havde ladet ham udføre Kroningen af den lille Kong Jacob den Sjette, og der senere ogsaa lod ham, som en af Murrays Fuldmægtige, optræde imod Dronningen ved Konferentserne i York og Westminster.

Efter at have berørt Orknøerne, for her at indhente nærmere Efterretninger om Jarlen af Bothwell, seilede de fire skotske Skibe den 25de August ind i Bressay-Sundet, eller det Sund, der adskiller Hetland fra det mindre, øst-

---

[1]) Skrivelsen i Andersons Collections. I, 145—147.

[2]) Fuldmagten i Andersons Collections. I, 147—148.

[3]) The Diarey of Robert Birrel, burges of Edinburgh, i Fragments of Scotish History. p. 26. Ifølge Buchanan blev Skibenes Udrustning nu ogsaa understøttet af Jarlen af Morton, *qui tum impendio privato publicæ necessitatis onus sustinuit.* Rerum Scoticarum Historia. p. 224.

[4]) A Diurnal of remarkable Occurrents. p. 119.

ligere liggende Bressay[1]). Her laae dengang fire Bothwell tilhørende Skibe for deres Ankre, men en Deel af Besætningen var i Land paa Hetland, ligesom Bothwell selv, der dengang netop var Gjæst hos Fogden Olav Sinclair[2]). Da Mandskabet, der var ombord paa Bothwells Skibe, fik Øie paa Fjenderne, kappedes Ankrene, og alle Seil bleve satte til, for at gaae igjennem Bressay-Sundets nordre Løb. Kirkaldy af Grange tilstod ikke at være nogen god Sømand, men havde inden sin Afreise fra Skotland lovet, at naar han kun traf Bothwell, skulde Jarlen denne Gang ikke undgaae ham, men enten skulde Bothwell tage ham selv til Fange, eller ogsaa skulde Kirkaldy bringe Jarlen levende eller død til Edinburg[3]). Kirkaldy var nu tilligemed Biskop Adam Bothwell ombord paa The Unicorn, der førte, og befalede da ligeledes at sætte alle Seilene til. Styrmanden, der, som ukjendt med Farvandet, viste sig ængstlig, blev tvungen til at lyde. Fremad gik det i flyvende Fart, og Kirkaldy halede stedse mere ind paa det bageste af Bothwells Skibe. Da holdt dette, der var en daarlig Seiler, men

---

[1]) Det er det gamle *Briðeyjarsund*. Jvnfr. P. A. Munch, Geografiske Oplysninger om de i Sagaerne forekommende skotske og irske Stedsnavne. Annaler for nordisk Oldkyndighed. 1857. Kjøbenhavn. S. 349.

[2]) *Being in the tyme foirsaid upoun the Ile of Zetland, at his dinner with Olave Sinclare, foude of Zetland.* A Diurnal of remarkable Occurrents. p. 123. Denne Kilde bestyrkes ved Bothwells egen Fremstilling: *Mais quelques ungs de mes ennemys survindrent cependant que j'estois en terre au logiz du receveur.*

[3]) *And for my owne part, albeit I be no gud seeman, I promess unto your Lordship, gyff I may anes enconter with hym, eyther be see or land, he sall eyther carie me with him or ellis I sall bryng him dead or quik to Edinburgh.* William Kirkaldys Brev til Jarlen af Bedford, dateret Edinburg den 10de August 1567, og efter »the State Paper Office« i Westminster, trykt hos Ellis, Latter Years of James Hepburn, Earl of Bothwell. London. 1861. 4°. p. 9.

bedre bekjendt med Farvandet, bort fra Dybden og tæt ind under et skjult Skjær, hvorfra det slap med ringe Skade, men da den uforsigtige Grange heller ikke her havde standset Forfølgelsen, løb hans Skib, et af de største i Skotland, med saa stor Hast paa Klippen, at det knustes. Medens han og Biskop Adam Bothwell fik nok at gjøre med, under denne Fare, at redde sig selv og deres Mandskab ombord paa de efterfølgende Skibe, undkom Jarlens til den nordligste af Øerne, Unst eller Ørnist. Skjæret i Bressay-Sundet, hvorpaa The Unicorn forgik, bærer endnu sit Navn efter Skibet[1]).

Da Bothwell paa Hetland havde faaet Kundskab om sine Fjenders Ankomst, lykkedes det ham, inden disse her vare gaaede i Land, ubemærket at undkomme over til et af sine Skibe ved Unst. Han tilbagesendte herfra et af Skibene til Vestkysten af Hetland, hvor det skulde anløbe Scalloway-bugten; det skulde søge her at faae de af hans Mænd ombord, der vare blevne ladte tilbage paa Øen, og derpaa følge ham videre, idet Jarlen nu havde besluttet sig til at forlade Hetlandsøerne. Forinden han imidlertid efter sit Forsæt havde kunnet fjerne sig fra disse, blev han indhentet af sine Forfølgere[2]). De tre skotske Skibe, der førte Fjen-

---

[1]) *From the accident, that befel Kirkaldys ship, the bank has ever since, from the name, which the vessel bore, acquired the title of „the Unicorn Rock".* Hibbert, Description of the Shetland Islands. p. 289. Med Undtagelse af dette Faktum er Hibberts øvrige Sagnberetning, der er bleven altfor udbredt gjennem nyere Fremstillinger, ikkun Forvirring. Den Omstændighed, at James Bothwell var Hertug og Adam Bothwell Biskop af Orknøerne har, som det allerede andetsteds er blevet bemærket, *involved local history in a strange comedy of errors.* Balfour, Odal Rights and Feudal Wrongs. p. 57.

[2]) *Les dicts séditieux,* skriver Bothwell, *me poursuyvirent et pressèrent de telle façon que fuimes au combat l'espace de trois heures, et enfin d'un coup de canon coupèrent le grand matz du meilleur*

derne, kæmpede i flere Timer med Bothwells; det bedste af disse fik sin Stormast knækket ved et Kanonskud og har da formodenlig været det, der senere siges at være blevet taget[1]); og Bothwell kunde selv for sin Frelse nær-

de mes navires. En af Maria Stuarts overfladiske Biografer (Dargaud, Histoire de Marie Stuart. Paris. 1850. I, 384) har forvexlet dette Angreb paa Bothwell i Nærheden af Hetlandsøerne med hans senere Anholdelse ved Norge, og denne Forvexling har igjen fremkaldt et uhistorisk Marinestykke, idet for faa Aar siden den sædvanlige danske »Fortegnelse over de ved det kongelige Akademi for de skjønne Kunster offenlig udstillede Kunstværker« (Kjøbenhavn. 1858. S. 12) betegnede et Maleri af Anton Melby saledes: *En dansk Orlogsmand angriber og overvinder Bothwell i Nærheden af Shetlandsøerne. Efter Dargaud, Histoire de Marie Stuart.*

[1]) *The Laird of Grange with ye Constabill of Dundee is landit in Schytland, and hes tain ye principal man of the cuntre, and hes takin ane of the lord Bothelles shippis.* Brev fra David Sinclair til Jarlen af Bedford, den 15de September 1567, hos Ellis, Latter years of James Hepburn, Earl of Bothwell. p. 10. *Leaving his ship behind him, which Grange took, and therein the Laird of Tallow, John Hepburn of Bautoun, Dalgleesch and divers others of the Earls servants.* Memoirs of Sir James Melvil. p. 85. Melvils Beretning om, hvad der foregik ved Hetlandsøerne, er dog for en stor Deel urigtig. Det er saaledes utvivlsomt, at af Bothwells Tjenere var George Dalgleisch ikke mindre end William Powrie allerede et Par Maaneder tidligere faldne i hans Fjenders Hænder; de første over dem afholdte og os opbevarede Forhører (hos Laing, History of Scotland. II, 243—251) bleve allerede optagne den 23de og 26de Juni 1567. Hvad dernæst angaaer John Hay, Lairden af Tallow, da blev denne, der med en af sine Tjenere, James Ross, havde leiet en Fiskerbaad, der skulde føre ham tilbage til Skotland, her allerede den 11te Juli forraadt til Lord Lindsay og af denne som Fange bragt til Edinburg-Castle, hvor han forhørtes den 13de September. *This Johne Hay*, hedder det udtrykkelig i et i den nyere Tid fremdraget Kildeskrift, (Diurnal of remarkable Occurrents. p. 121) *past to Orknay with James erle Bothwill, and quhen the schippis send be the regent and lordis to Orknay and Zetland, for* (ɔ: for at) *invaid the said erle and his schippis, the said Johne, and James Ross, ane servant man, conducit ane fischeing boit of Pittenweme to transport thame to Lowthiane, quhilk bote come to Pittenweme, and causit shaw to the Lord Lindsay, that sik ane man and servant was come thair with thame.*

mest kun takke Sydvestvinden, der blæste op til en Storm, som adskilte de Kæmpende og snart førte Jarlen med tvende af hans Skibe vidt ud i Nordsøen. Da de tre skotske Skibe den 13de og 14de September kom tilbage til Dundee og Leith, maatte Kirkaldy af Grange, Murray af Tullibardine og Adam Bothwell melde, at Jarlen var undsluppen[1]).

VIII.

Bothwell har oftere havt Leilighed til at paastaae, at det var hans oprindelige Tanke paa den anden Side af Nordsøen at besøge Kong Frederik den Anden af Danmark og først derefter at drage til Kong Karl den Niende af Frankrig. Og vistnok kunde ogsaa i den anden Halvdeel af det sextende Aarhundrede en saadan Tanke ligge den skotske Stormand nær. Lige siden Kong Christian den Første, som Danmarks, Sverrigs og Norges Konge, i Aaret 1469 havde giftet sin Datter Margrete med Kong Jacob den Tredie af Skotland, havde inderligere Baand sammenknyttet de nu fra den samme Konge stammende Linier, der herskede paa begge Sider af Nordsøen[2]). De skotske Skarer, der havde

Den eneste af de af Melvil nævnte Vidner mod Bothwell, som hans Fjender have kunnet bringe tilbage fra deres Tog til Hetlandsøerne, bliver altsaa John Hepburn, Lairden af Bolton. I den Bekjendelse, som denne inden sin Henrettelse afgav for Præsten (Laing, History of Scotland. II, 263) siger han ogsaa selv, at han saa Guds Forsyn deri, at *I had schippis providit to flie but could not escape*, hvad der dog ogsaa vilde kunne antydet, at han var bleven tagen i Land.

[1]) The Diarey of Robert Birrel, burges of Edinburgh, i Fragments of Scotish History. p. 12. A Diurnal of remarkable Occurrents. p. 122.

[2]) P. W. Becker, De rebus inter Joannem et Christianum II, Daniæ Reges, ac Ludovicum XII et Jacobum IV, Galliæ Scotiæque Reges, actis. Hafniæ. 1835. p. 35. I Begyndelsen af Aaret 1558 blev Kong Christian den Tredie af Maria Stuart og Dauphinen indbudt til at komme til Paris, for der personlig at overvære sin Slægtnings forestaaende Bryllup, men i Anledning af sin allerede dengang

fulgt Kong Christian den Første, Kong Hans og Kong Christian den Anden paa deres Tog imod Sverrig, havde kun været Forløbere for den stigende Udvandring, der gjennem et Par Aarhundreder skulde vedblive at føre Skotlands Sønner til saa mange Krige i fremmede Lande[1]), og give skotske Slægter en Æresplads blandt saa mange fremmede Folks Adel; ogsaa i Aaret 1567, da Bothwell for stedse forlod Skotland, befandt sig allerede længe, under den nordiske Syvaarskrig, en stor Deel af hans Landsmænd i Kong

---

aftagne Hilsen lod Kongen det beroe ved at lade sig repræsentere ved et dansk Gesandtskab (Stephanii Historiæ Daniæ libri duo, regnante Christiano Tertio. Soræ. 1650. 4°. p. 102). Den ved Christian den Andens Afsættelse fordrevne Green af den oldenburgske Kongestamme søgte ogsaa under Landflygtigheden, ligesom den tilbageblivende, at pleie Forbindelse med Slægten i Skotland. Tanken om, at en af den fordrevne Konges Døttre kunde ægtet Maria Stuarts Fader, Kong Jacob den Femte, og bringe denne hele Norge i Medgift, blev næret af Keiser Karl den Femte (Tytler, History of Scotland. V, 196), og paa Betydningen af de Baand, der bestode mellem Hertuginde Christine af Lothringen, Christian den Andens berømteste Datter, og Dronning Maria Stuart, *propter conjunctionem sanguinis, quæ est inter ipsam et Reginam Scotiæ*, troede Languet endnu i et Brev fra Paris af 17de November 1565 at burde gjøre Churfyrsten af Sachsen opmærksom (Epistolæ ad Joachimum Camerarium. Lipsiæ et Frankfurti. 1685. p. 231). Hertuginde Christine besøgte ogsaa Maria Stuart, inden denne i Aaret 1561 drog tilbage fra Frankrig. Negociations, lettres, et pièces diverses, relatives au Règne de François II, tirées du portefeuille de Sebastien de l'Aubespine, Evêque de Limoges. Par Louis Paris. Paris. 1841. 4°. p. 752.

1) Optegnelser om disse militære Udvandringers Tidsalder, forfattede af nogle af de Skotter, der selv traadte i dansk eller svensk Krigstjeneste, har man i Robert Monros Expeditions with the worthy Scots regiment, levied in August 1626, by Sir Donald Mac Key, Colonell for his Majestys Service of Denmark, and reduced after the battle of Nerling to one compagny in Septbr. 1634 (London 1637), i Memoirs and adventures of Sir John Hepburn (By James Grant. Edinburgh and London. 1851) og i Tagebuch des Generals Patrick Gordon während seiner Kriegsdienste unter den Schweden und Polen und seines Aufenthaltes in Russland. (Veröffenlicht durch Fyrst Obolenski und Dr. Posselt. Moskau u. St. Petersburg. 1849—53. (I—III Bd.).

Frederik den Andens Hær. Til disse politiske eller militære Forbindelser svarede de mere fredelige. Danmarks Hovedstad havde, som man seer af en af Kong Christian den Tredie i Aaret 1539 udstedt »Benaading for den skotske Nation«, et heelt Gilde af Skotlændere, der i det katholske Afsnit af det sextende Aarhundrede i Kjøbenhavn oprettede kirkelige Stiftelser, og efter Reformationen grundede særegne »skotske Senge« for deres her hospitalsøgende, syge Landsmænd[1]). Ligesom vi træffe en Række af Skotlændere som Professorer ved Kjøbenhavns Universitet i Aarhundredets første Halvdeel, Peter David og Johan Macchabæus (Mac-Alpine) i det theologiske Fakultet, Alexander Kyngorne i det medicinske, Thomas Allan i det filosofiske[2]), saaledes findes indtil Aarhundredets Slutning ikke blot flere danske Studenter ved Universitetet i Aberdeen[3]), men ogsaa skotske i Kjøbenhavn[4]). Baade paa Forekommenhed hos

---

[1]) Hofmann, Samling af Fundationer og Gavebreve, som forefindes udi Danmark og Norge. Kjøbenhavn. 1755—65. 4°. X, 155. Det her omtalte *St. Nymans* Altar i Frue Kirke er vistnok kun en Feilskrift for *St. Ninians*. Det var Ninian, Biskoppen af Wethern, der omvendte Picterne til Kristendommen, efter Ushers Beregning i Aaret 412 eft. Chr. Beda, Hist. ecclesiast. gentis Anglorum. Cantabrigiæ. 1693. fol. p. 169. Usserii Britannicarum Ecclesiarum antiquitates. Dublin. 1639. 4°. p. 1094.

[2]) Werlauff, Kjøbenhavns Universitet fra dets Stiftelse indtil Reformationen. Kjøbenhavn. 1850. 4°. S. 60, 61, 65, 66, 72.

[3]) I The Autobiography and diary of Mr. James Melvil. Edited by Robert Pitcairn. Edinburgh. 1842, p. 418, hedder det ved Aaret 1597 saaledes om Forfatterens Onkel, den berømte Andreas Melvil: *Ther was a number of strangers, Polonians, Dences* (ɔ: Danes), *Belgians and Frenchmen, schollars, wha, at the fame of Mr. Androe's lerning, came to the Universitie of St. Androis that yeir, and war resident with him the sam.*

[4]) Til Exempel hiin Andreas Robertson fra Aberdeen, der, medens han studerede ved Kjøbenhavns Universitet, her paa Latin oversatte sin berømte Landsmands Sir David Lindsays Digte, og i Aaret 1591 udgav den derefter af Jacob Madsen gjorte danske

Kongen og paa Sammentræf med Landsmænd kunde da altsaa i Almindelighed den skotske Stormand være sikker, der ankom som Gjæst til Frederik den Anden. Ikkun Bothwell selv synes ikke her at have kunnet regne paa nogen særdeles velvillig Modtagelse. Der skal dog i denne Henseende ikke lægges for megen Betydning deri, at Kong Frederik den Anden, ligesom hans Modstander Kong Erik den Fjortende, selv tidligere havde friet til Maria Stuart, dengang hun var bleven Enke efter Frants den Anden af Frankrig[1]), skjønt det vistnok lige over for den Omstændighed, at Frederik den Anden selv havde beilet til sin kongelige Slægtning, ikke synes at have kunnet give Jarlen saa stor en Vægt, naar han snart lige over for den endnu ugifte Konge netop meente at burde gjøre sig gjældende som Maria Stuarts Ægtefælle. Mere betyder det derimod, at Murray i et Brev, stilet til Frederik den Anden i den umyndige Kong Jacob den Sjettes Navn, og allerede skrevet og afsendt den samme Dag, da Bothwells Skibe først bleve jagede ved Hetlands-

---

Oversættelse. Sir David Lindsay havde selv besøgt Kjøbenhavn i Aaret 1544, paa en Sendelse til Kong Christian den Tredie, og med Kjøbenhavn som Trykkested udkom nogle Aar derefter: *Ane Dialog betuix Experience and ane Courteour, compylit be Schir David Lyndesay of the Mont, and imprentit at the command and expensis off Doctor Machabeus, in Copmanhouin*, 1552. 4°.

[1]) Vilhelm af Oranien skrev i April Maaned 1561 til Churfyrsten af Sachsen: *Man hatt mir in geheim von Hove geschriben, das der Kunig von Dennemarck neulich seine Bothschaft das gehabt und um des verstorbnen Kunigs Wittwe hab lassen werben mit vielem erbieten.* Archives ou correspondance inédite de la Maison d'Orange Nassau. Recueil publié par G. Groen van Prinstern. Prémière Serie. Leide. 1835—47. I, 57. Ligeledes skriver Languet fra Paris den 9de Oktober 1561: *Audio ex iis, qui e Scotia veniunt, Scotos non abhorrere a conjugio Danico.* Huberti Langueti Epistolæ secretæ ad principem suum Augustum, Sax. ducem et S. R. J. septemvirum. Primus e museo ed. J. P. Ludovicus. Halæ 1699. 4°. p. 146.

serne, har paastaaet, at Grunden, hvorfor en skotsk Kriger, som Frederik den Anden havde hjemsendt, for at hverve flere Landsmænd til sin Tjeneste, længe ikke havde kunnet sætte dette igjennem, kun var den, at netop Bothwell i sin Magts Dage havde lagt ham Hindringer i Veien[1]). Dagen efter, den 26de August 1567, da man i Skotland maa have været ligesaa uvidende om, hvorhen Bothwell vilde vende sig, lode hans Fjender ligeledes, efter hvad de senere meddeelte Frederik den Anden, da de vilde stemme ham mod Bothwell, et aabent Kongebrev udgaae, der skulde kundgjøres paa Torvene i alle Kjøbstæder, og hvorved Skotlands nye Regjering høitidelig tilbagekaldte et, under den forrige Styrelse og ifølge Bothwells Indflydelse, udstedt Privilegium, der indrømmede et Par af hans Tilhængere, William Blacader og James Edmonston, allevegne at maatte gjøre Jagt paa Kongen af Sverrigs Fjender[2]). Af disse Skotter

---

1) *Sed ei in hoc negocio Comes Boithuallus, qui tum forte malis artibus summam in rebus administrandis auctoritatem obtinuit, impedimento fuit, quo minus, quod a Regina, matre nostra, petierat, impetraret.* Murrays i Jacob den Sjettes Navn udstedte Anbefalingsbrev for John Clark, skrevet i Stirling (Ex regia nostra Striuilingensi) den 25de August 1567, i Geheimearkivet. Brevet ankom allerede til Kjøbenhavn den 9de September.

2) Dette aabne Brev af 26de August 1567 begyndte saaledes: *Ad aures maiestatis regiæ charissimique auunculi sui Jaçobi comitis Moraviæ domini Abirnethiæ prorege ac summi regni sui administratoris amplissimorumque virorum qui illi in consilio adsunt pervenit, charissimam suæ maiestatis matrem circumuentam atque deceptam a comite Boithuallo, magno omnium qui in regno ac ditione sua vivunt incomodo, Jacobo Edmondston atque Gulielmo Blacader priuilegio sub secreto suo sigillo concessisse, ut omnes omnium regionum homines, quibuscum regi Suetiæ bellum esset, vi et armis terra marique impune persequerentur.* Ordene ere tagne af en Kopi af Brevet, verificeret af Alexander Hay, dengang clerc of the privy council. Mærkeligt er det iøvrigt, at medens Brevet, ifølge denne meget tydelige Kopi angiver sig som udstedt i Jacob den

er Vilhelm Blacader bekjendt som en af Bothwells Følgesvende ved Overfaldet paa Maria Stuart ved Cramond-Broen; greben til Søes to Dage efter Katastrofen paa Carberry-Høien, var han allerede bleven hængt paa Midsommerdagen den 24de Juni 1567; indtil det sidste Øieblik havde han gjentaget Forsikkringen om sin Uskyldighed i Darnleys Mord[1], men har han, som man derefter paastod, i Forening med den med ham fængslede Edmonston, gjennem Bothwell forhen vidst at udvirke en saadan skotsk Bekræftelse paa uanfægtet at turde færdes som svensk Kaper, da maa man upaatvivlelig give hans Fjender Ret i, at der ved en saadan Bekræftelse var givet Kongen af Danmark al Anledning til at afbryde tidligere Venskab[2]. Forsaavidt Jarlen af Bothwell virkelig har havt det Forsæt, forinden han drog til Frankrig, at opsøge en af Nordens Konger, skulde man da snarere troe, at dette maatte have

---

Sjettes Regjerings første Aar (*anno primo*), betegnes dette jevnsides som *anno Dominicæ incarnationis millesimo quingentesimo sexagesimo sexto*, i Stedet for *septimo*.

[1]) En Samtidig røber sin forsigtige Kritik af Dødsdommen ved disse Ord om Retten: *The assyse wer of the gentilmen of Lennox, for the maist pairt vassallis and servandis to the erle thairof.* A Diurnal of remarkable Occurrents. p. 116.

[2]) *Quo quidem privilegio non modo ipsius regis maiestas violata, civibusque suis iniuria allata, sed etiam regi Daniæ, aliisque suæ maiestatis sociis ac confoederatis, ansa a pristina amicitia ac societate descedendi (si quidem illi aliive illorum permissione potestate concessa usi fuissent) supeditata videtur.* Imod det ommeldte Brev, hvoraf ogsaa disse Ord ere tagne, taler dog et af Maria Stuart allerede den 3die Juni 1566 til Frederik den Anden skrevet og ligeledes i Geheimearkivet opbevaret Brev. Kongen havde under 25de April 1566 tilmeldt Dronningen et Rygte, hvorefter man i Leith skulde udruste et Skib for Kongen af Sverrigs Tjeneste (*nomine regis Sueciæ*), men Dronningen svarer, at man efter en med Nøiagtighed anstillet Undersøgelse ikke havde kunnet finde nogensomhelst Grund for en saadan Mistanke.

gjældt om Erik den Fjortende af Sverrig. Da en høiere Magt havde ført Jarlen til Frederik den Andens Riger og Lande, kan det let forstaaes, at han her fandt det klogest at optræde som den, der var kommen hid i et bestemt Ærinde, men hos Bothwell fandtes ingen saadan Sanddruhed, at hans egne Ord om, hvad han havde foresat sig, under disse Forhold kunde bortmane Tvivlen.

Da Stormen over det oprørte Nordhav, hvis Bølger fordum bragte Skotland Vikingernes Skarer, tilsidst havde jaget Jarlen op under Klippelandet, hvorfra de udgik, fandt han sig her, paa Norges sydvestlige Kyst, uden Kjendskab til Farvandet, og, paa Grund af den iilfærdige Afsked fra Hetlandsøerne, uden tilstrækkelig Proviant. Udenfor den folkerige Ø Karmen, hvor han havde faaet Landet i Sigte, var han dog saa heldig om Aftenen at træffe sammen med et hanseatisk Fartøi, hvis Skipper, en Rostocker, paatog sig den næste Morgen at lodse Bothwells to Skibe ind i Karmsund, eller den Havarm, der Norden for Bukkefjorden skiller Karmøen fra Fastlandet[1]). Neppe vare de dog naaede saa vidt og havde faaet et af deres Ankre bragt ind til Land, førend der viste sig en ny Seiler, førende dansk Flag. Det var det dansk-norske Krigsskib «Bjørnen», der oftere nævnes under den nordiske Syvaarskrigs Historie, indtil

---

[1]) *En un lieu appelé Carmesund*, skriver Bothwell. Maaskee har det af Jarlen omtalte Møde med *ung navire de Rostock* havt sin Andeel i det følgende Sagn i Skotland om, at Bothwell ved Kysten af Norge skulde have taget *ane ship of Lubky* (ɔ: Lübeck), hvad der tilsidst blev til *a ship of Turkey* (ɔ: Tyrkiet). Diurnal of remarkable occurrents. p. 123. Udtoget af Crawfords haandskrevne »Historie and Life of King James the sext« hos Keith, History of church and state of Scotland. I, 459. Omvendt skrev Cecil endnu i et Brev af 2den Oktober 1567: *Bothwell is not yet taken, to our knowledge, though it be said, he should been taken on the Sea by a ship of Bremen.* Keith. I, 458.

det blev taget af Svenskerne, da disse under Admiral Claes Fleming i Krigens sidste Aar joge en dansk Flaade fra Østersøen ind i Øresundet. Det befaledes af Kaptain eller, som man dengang sagde, «Skibshøvidsmand» Christiern Aalborg, en af Frederik den Anden velanseet Sømand, som Kongen, da han endnu under Krigen besluttede igjen at lade Grønland beseile, i det næste Aar udkaarede til at føre en Expedition dertil[1]. Bothwells to Skibe, eller, som de i Norge kaldtes, de tvende skotske «Pinker» saluterede det fremmede Krigsskib, der lagde sig ved Siden af dem[2], og hvis Kaptain forlangte at see deres Skibspapirer, som de maatte have her »i Hans Kongelige Majestæts Have og Strømme». Bothwell lod da svare, at «de vare skotske Adelsmænd, som ønskede at begive sig til Danmark forat tjene Hans Majestæt,» og bød en af sine Ledsagere, eller, som han udtrykker sig, «en af mine Adelsmænd»[3] begive sig til Kaptain Aalborg, for at forklare ham, at den, der i Skotland skulde udstede saadanne Papirer, nu befandt sig i et strængt Fængsel. Da Christiern Aalborg altsaa, som han selv udtrykte sig, havde fundet disse skotske Pinker «uden al Besked, Søbrev, Leide og Bestillinger, som det søfarne, oprigtige Folk sædvanligen pleie og pligtige ere at have», bestemte han sig for at bringe dem til Bergen.

---

[1]) Grønlands historiske Mindesmærker. Udgivne af det kongelige nordiske Oldskriftsselskab. Kjøbenhavn. 1838—1845. III, 200, 203, 634. Ved Brev fra Frederiksborg af 15de April 1568 tillod Kongen ogsaa, at *Os Elskelig Christiern Olborg maa bekomme nogenn Anndworskouff Closters Boder vdj vor Kjøpstad Kjøpnnehaffnn vdi Kattesund liggendes.*

[2]) *Je commanday*, skriver Bothwell, *qu'on feist l'honneur accoustumé ès mer et juridiction des princes estrangers.* Tomastede mindre Krigsskibe kaldtes »Pinker«. Garde, Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700. Kjøbenhavn. 1861. S.95.

[3]) *Ung de mes gentilzhommes.*

Opgaven var dog ikke saa let, da Mandskabet paa Bothwells tvende Skibe, som han selv angiver til et hundrede og fyrgetyve Mand, var langt talrigere end Besætningen paa «Bjørnen», og Bothwell havde, efter hans egne Ord, dersom han havde anet Kaptainens Adfærd, «kunnet vise ham og hans Kompagni, hvad der tyktes mig bedst». Men Sømanden vidste at hjælpe sig. Medens han om Natten opbød de norske Bønder omkring Karmsundet, idet han lod dem vide, at de maatte hjælpe Kongens Sømagt til der at tage nogle Kapere («Fribyttere») til Fange[1]), fik han firsindstyve af Bothwells Folk over paa sit Skib, under Paaskud af at ville skaffe dem Proviant, og efter saaledes at have adskilt det skotske Mandskab, erklærede han at ville føre dem og deres Skibe med sig. Forgjæves gav Bothwell, der hidtil havde holdt sig tilbage, sig da selv tilkjende for den danske Befalingsmand, forgjæves gjorde Jarlen Indvendinger mod en Fremgangsmaade, der var ham uforklarlig, da han aldrig enten havde fornærmet Hans Majestæt eller forurettet den Mindste af hans Undersaatter, eller handlet imod Sølovene, eller blot taget for en Skillings Værdi, uden at betale. Bothwell havde, efter hvad han har forklaret, sine Klædninger i det Skib, som han fra Unst havde tilbagesendt til Hetland, og Christiern Aalborg havde Vanske-

[1]) *Pour venir secourir les navires du Roy de Dannemarch*, hedder det i Bothwells Beretning. Man kunde fristes til i disse Udtryk at see mere end en unøiagtig Talemaade, forsaavidt Sagnet i Skotland ogsaa troede at kunne fortælle, at *The capitane of Birrame* (ɔ: Bergen) *in Norroway addressit tua greit schippis to tak the said erle.* A Diurnal of remarkable occurrents. p. 123. Men udtrykkeligen nævner Bothwell dog alene Orlogsskibet *Bjørnen (l'Ours)* i Karmsund, og det Samme er Tilfældet med det senere i Bergen optagne Forhør. Absalon Pederssøn (Dagbog over Begivenheder, især i Bergen. S. 148) forvexler Orlogsskibet *David* med Orlogsskibet *Bjørnen*, men anfører dog ogsaa kun eet Skib.

lighed ved i den Mand, som nu viste sig for ham »iført gamle, revne og paltuge Baadsmandsklæder«, at skulle see «den ypperste Regenter i alt Skotland». Ogsaa Bothwell maatte følge med Kaptain Aalborg, da denne med det ham betroede Orlogsskib og med de to skotske Pinker seilede ud af Karmsund.

Den 2den September 1567, en Uge efter at Bothwells Ledsagere havde flygtet i Bressay-Sundet, ankrede de tre Skibe udenfor Bergen, og Christiern Aalborg afgav til Høvedsmanden paa Bergenhuus, Erik Rosenkrands til Valsø, en Beretning om de mærkelige Fremmede, som han førte med sig. Lehnsmanden befalede da, at et Forhør i denne Anledning skulde optages af en Kommission, bestaaende af Jørgen Daa til Utsteen-Kloster, Axel Gyntersberg til Torgen, Erik Hansen, Foged paa Nordmør, Biskoppen i Bergen, Dr. Jens Skjelderup, samt af en Deel norske Lavmænd, Raadmænd i Bergen og Repræsentanter for «Garperne» eller «de Kontorske» eller «de Atten ved Bryggen», det vil sige for de tydske Kjøbmænds Samfund i Bergen. Denne Kommission, der tilsammen talte fire og tyve Medlemmer, begav sig ombord paa Orlogsskibet «Bjørnen», og for den forklarede nu Jarlen af Bothwell, at han var «Dronningens Ægtemand i Skotland», at han kom derfra, og at han agtede sig til hans kongelige Majestæt i Danmark og derpaa til Frankrig; ogsaa her adspurgt, om han havde noget Leidebrev eller Søbrev med sig, svarede han kun «foragteligen og spurgte af os, hvo han da skulde tage Besked eller Brev af, efterdi han selv var den ypperste Regenter i Landet». Bothwell begjærede, at der maatte gives ham Tilladelse til at tage ind i Byen i et Herberge og der opholde sig paa egen Bekostning, og

denne Tilladelse blev af Erik Rosenkrands villigen meddeelt ham.

I Bergen, hvor der dengang gjerne opholdt sig saa mange skotske Kjøbmænd, at det ikke kunde feile, at Jarlen af Bothwell her ogsaa maatte blive kjendt som den, han var[1]), forblev han i September Maaned. Han kunde spadsere om i Staden, hvor han vilde, og nød her megen ydre Opmærksomhed af Lehnsmanden paa Bergenhuus. I en samtidig Dagbog, der for et Par Decennier giver Optegnelser om Bergen og dens Indbyggeres Liv i alle Retninger, læser man saaledes under den 25de September 1567: «Kom Greven til Slottet, og Erik Rosenkrands beviste hannem stor Ære», og ligeledes under den 28de: «Gjorde Erik Rosenkrands Greven og hans Adelsmænd en stadselig Banket[2])». Men denne ydre Opmærksomhed

---

[1]) *Being detected by some Scottisch merchants.* Spottiswood, The history of the church of Scotland. p. 213. *Where he was knowen by some Scots merchants, that acquented the Earle of Murray at there returne.* Herries, Historical Memoirs of the Reign of Mary, Queen of Scots. p. 96. *Cognitus tandem partim vultus serenitate, partim indicio mercatorum.* Maria Stuarta, Regina Scotiæ, Dotaria Franciæ, Hæres Angliæ et Hyberniæ, Martyr ecclesiæ, innocens a cæde Darleiana. Vindice Oberto Barnestapolio (ↄ: Roberto Turnero). Ingalstadii. 1588, hos Jebb. I, 415. Paa alle disse Steder forvexles dog Norge med Danmark. Et Vidnesbyrd om de mange skotske Kjøbmænds Ophold i Bergen afgiver et Brev af Kong Frederik den Anden af 27de December 1567, hvori han, i Anledning af Byens store Ildebrand i det foregaaende Aar, bevilger samme den Tiendepenning, der skal erlægges efter Engelskmænd og Skotter, som døe i Bergen. Absalon Pederssøns Dagbog. S. 283. Jvnfr. ogsaa med Hensyn til hiin Tids Indførelse af Heste fra Norge til Skotland James Paterson, James the Fifth, or the «Gudeman of Ballangeich», his Poetry and Adventures. Edinburgh. 1861. p. 264.

[2]) Absalon Pederssøns Dagbog over Begivenheder, især i Bergen. S. 149. Ved de her omtalte «Adelsmænd» kunde man tænke paa Lairderne James og Hob Ormiston, af hvilke den Sidstnævnte al-

kunde dog ikke opveie den Række af Ydmygelser, der for Jarlen af Bothwell begyndte med hans Ophold i Bergen. Først maatte han see sig mistænkt af de tydske Kjøbmænd med Hensyn til den Maade, hvorpaa han var kommen i Besiddelse af det største af sine Skibe, hvorom Tydskerne vidste, at det tidligere havde tilhørt en Bremer; han kunde dog hertil svare, at han havde bekommet det med Sammes Villie, ligesom han uanmodet var beredt til at lade begge Skibene forblive liggende i Bergen, om der kunde komme Nogen, som med Hensyn til dem havde at klage. Dernæst maatte han ogsaa see en af sine Ledsagere bragt i Fængsel. Thi ogsaa det Mandskab, hvormed han var kommen til Norge, var blevet taget i Forhør, og for den Deel heraf, der ikke hørte til hans Nærmeste, maa man antage, at han har holdt sit Navn skjult, da han kom ombord ved Hetlandsøerne. Medens flere af hans Folk nu overeensstemmende erklærede, at de med Hensyn til Jarlen af Bothwell ikke vidste rettere, end at han endnu befandt sig i Skotland, nævnte de derimod som deres Kaptain en vis David Woth[1]), og da Rygtet i Bergen forhen havde

drig vides at være bleven greben i Skotland, og den Førstnævnte ikke fængsledes førend den 10de November 1573. A Diurnal of remarkable Occurrents. p. 338. Om James Ormistons Liv i Aarene 1567—1573 haves kun en almindelig Bemærkning af ham selv i den Bekjendelse, som han inden sin Henrettelse afgav for Præsten John Braw, og hvori det hedder: *For it is not mervell that I have bein wickit, bot speciallie within this seaven yearis bypast, quhilk I never saw twa guid men or ane guid deid, but all kind of wickedness.* Laing, History of Scotland. II, 295.

¹) *Tha gaffue the Alle sampliigen ein Berettniing och thet met theris Eeder bekrefftede At de icke wiiste aff thenn herre att siige anndet ennd hand enndda wor y skotlanndt.* Saaledes hedder det i det originale Forhør, som opbevares i Geheimearkivet. Bergenhammer aftrykte det først blandt Tillægene til sin Oversættelse af Gentz's

stemplet en saadan Mand som den, der kort i Forveien havde kapret «et Skib, som Landet gjorde Tilføring», og frataget det to og tyve Tønder Øl og fire Tønder Brød, blev denne Bothwells Kaptain strax sat under Tiltale af de tydske Kjøbmænd[1]), og da han ikke kunde benægte Sagen, men tilstod hiin Gjerning, derfor hensat paa Raadstuen i Bergen i Hægtelse og Forvaring. Efter Kjøbmændenes Klage fulgte fremdeles lige saa uformodenlig en Klage af Fru Anna, Christoffer Trundsens Datter, der fordum havde været Jarlens Trolovede, og som nu, under saa forandrede Forhold, i Bergen skulde træffe sammen med den utro Elsker. Ogsaa hun lod nu Jarlen stevne for Retten; hun lod for ham oplæse det Brev, hvorved han fordum havde tilsagt at ville ægte hende, og «meente Fru Anna, at det var intet bevendt med hannem, efterdi han haver tre levende Hustruer, først hende, og siden en anden i Skotland, fra hvilken han haver kjøbt sig, og den sidste er Dronning Maria[2])». Ved at love Fru Anna en aarlig Livrente fra Skotland og til hende overlade det mindste af

---

Skizze af Maria Stuarts Historie, men han har, maaskee ved en Trykfeil, i dette Aktstykke *y skotrnndt* i Stedet for *y skotlanndt*, og dette har senere avlet den meest forstyrrende Forvirring. Ved Gjenaftrykket af the Bannatyne Club blev nemlig Tanken af Repp, der forstod det meningsløse Ord som svarende til isl. skógarmaðr, gjengivet saaledes, *that they knew nothing of this gentleman, but that he was still a wanderer*, og derefter atter ved det sidste Aftryk hos Teulet saaledes, *qu'ils ne connaissaient rien de ce gentilhomme, si ce n'est qu'ils le regardaient comme un aventurier.*

[1]) *Och strax bleff aff de kontorske her for rethe thillthallet.* Det her nødvendige *aff*, der findes i det originale Forhør i Geheimearkivet, er blevet udeladt først i Aftrykket hos Bergenhammer, og derefter i de følgende Aftryk, af hvilke the Bannatyne Clubs lige saa urigtigen oversætter de *kontorske* ved *the Customhouse-officers*, som Teulets oversætter Ordet ved *les gardes-côtes*.

[2]) Absalon Pederssøns Dagbog. S. 148.

sine Skibe, fik Bothwell dog ogsaa dette Søgsmaal nedslaaet. Men det meest ydmygende for Jarlen var dog dette, at, trods den ydre Anstand, der blev bevaret lige over for ham, maatte han selv sige sig, at han i Bergen ikke længer var fri. Naar han her talte om, at han nu vilde drage til Hetland eller Frankrig, eller vel endog om at vende tilbage til Skotland, traf han kun døve Øren, og forgjæves havde han skrevet til Erik Rosenkrands og anmodet denne om at udstede ham et Pas, for at han, der just ikke synes at have havt nogen stor Kundskab til de geografiske Forhold, «paa en Jagt eller Baad langs Søsiden» saa snart som muligt kunde komme ned til Danmark og der faae Adgang til Kongen. Skotlands Storadmiral har forklaret, at han i Nordsøen havde lidt af Søsyge, og at han derfor nu helst vilde roes langs med Kysten, men Mistanken i Bergen troede i hans Ønske at opdage, at det »var hans meste Attraa med en Jagt eller Baad at komme til Varbjerg, eller hvor han snarest kunde komme ind i Sverrig«. Under en høflig Form afslog Erik Rosenkrands hans Begjæring; han lod ham vide, at det kunde befrygtes, at naar han kom til de Svenskes Grændser, maatte han maaskee begive sig tvers igjennem Fjendernes Land, og det forlangte Pas vilde da snarere blive ham til Hinder i hans Ærinde; Lehnsmanden fandt det derfor, under de for Haanden værende Krigsforhold, uforsvarligt i Fremtiden at give ham et saadant Pas, men raadede ham «idelig og altid« til at begive sig ned til Danmark paa et kongeligt Orlogsskib.

Dersom Erik Rosenkrands ellers havde havt nogen Tvivl om, hvorvidt han burde føie Jarlen i hans Ønske, er denne vistnok bleven bortryddet ved Opdagelsen af de Papirer, som Jarlen havde ført med sig, og hvorved han senere, førend nogen Anklage af hans Fjender kunde ind-

hentet ham, selv kom til at medbringe til Danmark de ugunstigste Vidnesbyrd imod sin egen Person. Under det ombord paa »Bjørnen« optagne Forhør var Jarlen ogsaa bleven adspurgt, om der i hans Skibe var noget Guld, Sølv, Klenodier, Klæder eller Breve, da han i saa Fald kun skulde tilkjendegive det, for strax at bekomme det efter sin Villie. Bothwell havde dengang svaret, at han der aldeles Intet havde, som han enten agtede eller begjære vilde. Men henimod Slutningen af sit Ophold i Bergen, da han formodenlig har forudseet, at han vel snart vilde blive skilt fra sine Skibe, sendte han dog, som det hedder i det officielle, over hans Ophold i Bergen optagne Aktstykke, »tvende af sine Tjenere til Slottet og lod give tilkjende, at deres Herre havde i Ballasten i en af Pinkerne nedlagt en Vædske[1]) med nogle Breve og var derfor begjærendes, at han dennem bekomme kunde, uanseet han Sligt tilforn benægtet havde. Da gik strax med dennem Jørgen Daa og Christen Aalborg og der med den skotske Herres tre Tjenere optoge fornævnte Vædske og den opbar paa Slottet. Anden Dagen derefter lod den gode Mand Erik Rosenkrands paa Slottet opkalde nogle Lavmænd, nogle af Raadet og nogle af »de Atten« med nogle den Skottes Tjenere, som havde Nøglerne til samme Vædske og i alle de gode Mænds Nærværelse opløste. Da fandtes i Synderlighed mange og adskillige Breve i forskrevne Vædske, skrevne og prentede paa Latin og skotsk Tungemaal, hvilke vi strax overfoer og lod læse for os og dennem lode udtyde, saa vi dennem forstaae kunde. Og var iblandt forskrevne Breve et stort Pergaments latinsk Brev, med hvilket Dronningen havde tilfordeelt den Greve af Bothwell en

---

[1]) *Wædske*, isl. *veski*, det svenske *wäska* eller *brefwäska* ɔ: en Brevtaske.

Hertug at være til Orknø og Hetland, hannem og hans Efterkommere, som af Mandkjøn vare og fødte af hannem, til evindelig Besiddelse og Eiendom. Dernæst fandtes der mange adskillige Breve prentede og skrevne, som Rigens Raad med Ridderskabet i Skotland have ladet udgaae, i hvilke de haardeligen anklage denne forskrevne Herre, en tyrannisk Morder, Røver, og forrædeligen, at han med egen Haand omkommet sin egen rette Herre og Konge; og i samme deres Breve lyse hannem fredløs og tilbyde alle dennem, som ville antage og paagribe forskrevne Herre af Bothwell, og denne vil forskikke til Edinburg, for slig hans Umage, et tusinde Kroner. Derhos have de forskrevne skotske Herrer udrustet nogle Orlogsskibe til Søes, som hannem der søge skulle. Findes og iblandt forskrevne Breve *et Brev skrevet med Dronningens egen Haand*, *i hvilken hun beklager sig og alle sine*, saa at vi i samme hans medhavendes Brev kunde klarlig bemærke, at han ilde var fraskilt fra sit fæderne Rige«. Alle disse Aktstykker bleve senere, tilligemed den over Bothwells Anholdelse opsatte Forklaring, nedsendte fra Bergen til Danmark, og have her engang været i Rigets Arkiv, men ere nu for den allerstørste Deel forsvundne, og deriblandt ogsaa, hvad der især er beklageligt, det af Maria Stuart til Bothwell skrevne Klagebrev.

Medens Bothwell senere i Danmark har anket over, at Kaptain Christiern Aalborg havde bedraget ham i Karmsund, idet han nemlig, efter Jarlens Forklaring, der skal have givet sit Æresord paa, at Skotterne fra »Bjørnen« frit kunde vende tilbage til deres Skibe og seile, naar de vilde[1]), omtalte han derimod her kun med Velvillie Lehns-

---

[1]) Han har endog tilføiet: *dont il nous donna lettres cachetées de son cachet.*

manden paa Bergenhuus eller, som han kalder ham, »ce bon sieur Erick Rosenkranz«. Men fra den skotske Jarls Standpunkt maatte dog den Medfart, som mødte ham i Bergen, vise sig i et saadant Lys, at det vel kan være troligt, naar de Mænd, der opsatte Forklaringen over Bothwells Ophold i Bergen, have anført, at »ogsaa hørtes der af hannem dagligen mange adskillige spotske Ord, som han lod sig med høre, at han engang skulde betale Sligt udi Fremtiden«. De forsigtige Borgere og Kjøbmænd tilføiede derfor ogsaa den Bemærkning, at der vel turde være nogen Opfordring til at lade den skotske Jarl »gjøre en Aarfeide at aldrig skulle nogen Tid arge ind paa Riget eller nogen Kongelig Majestæts Undersaat eller og nogen af dennem, som gjorde Hans Kongelige Majestæts Land nogen Tilføring«.

Men enhver saadan Sikkerhed blev dog overflødig ved den Skjæbne, der ventede Bothwell. Efter at de fire og tyve Mænd, som Erik Rosenkrands havde udnævnt, den 23de September 1567 paa Bergenhuus havde underskrevet den af dem afgivne Forklaring om Bothwells Anholdelse, blev det betydet denne, at han nu maatte holde sig beredt til at seile ned til Danmark paa et af Kongens Orlogsskibe, og at han, til at følge sig paa denne Reise, kun kunde udtage fire eller fem af sine Tjenere, hvorimod det skulde staae Resten af hans Folk frit at vende tilbage til Skotland eller at begive sig, hvorhen de vilde. Da Christiern Aalborg den 30te September gik under Seil fra Bergenhuus, fulgte Maria Stuarts Ægtefælle, som han havde ført til Bergen, atter med ham til Kjøbenhavn.

Som en Følge af Jarlens Anholdelse, vendte det Skib, der havde skullet følge ham over Nordsøen, og som allerede var ankommen til Kysten af Norge, pludselig om.

«Det Skib», skriver Bothwell, »hvilket jeg havde sendt til Hetland, for at medtage mine Folk, som jeg havde efterladt der, og hvori jeg havde mit Gods, min Sølvservice, Klæder og Juveler, seilede allerede langs med Norges Kyst, men efter at have erfaret, at jeg var anholdt, og mine Folk bortsendte, vendte det tilbage.« Ogsaa en Deel af Jarlens Folk, som havde fulgt ham til Bergen, droge den 10de Oktober 1567 paa et lille Skib, som Erik Rosenkrands havde overladt dem, tilbage til Skotland, og Rygtet i Norge fortalte senere, at de ved deres Hjemkomst vare blevne aflivede[1]). Maaskee er det dem, som Maria Stuarts Gesandt i Paris, James Beaton, Erkebiskoppen i Glasgow, har havt for Øie i et Brev af 8de Februar 1568, hvori han til Kardinalen af Lothringen meddeler en Udsigt over de sidste Nyheder fra Skotland, og saaledes melder, at »omtrent ved den sidste Juletid bleve tolv eller femten af Jarlen af Bothwells fornemste Tjenere tagne til Fange paa Orknøerne af Prioren af Holyrood, en af Dronningens uægte Brødre, der nu har gjort sig til Herre over de nævnte Øer. Af Uveir paa Havet vare de blevne nødte til at lande der, og efter at være blevne førte til Edinburg og anklagede som Mordere, bleve de dømte til Døden, men henrettede i Fængslet« [2]).

---

[1]) *Droge een part aff greffuens karle til Skotland paa en liden pinke, Erik Rosenkrantz lente dem. Sigis de were afliuede, da de hiem komme.* Absalon Pederssøns Dagbog. S. 149.

[2]) *Pour ce que*, tilføies det, *quelques ungs d'eux, ayant demandé de grace estre ouy par le conte de Murray, confessérent bien avoir merité la mort, declarant l'innocence de la Royne et accusant les plus grands et principaux de son conseil, qui assistoient lors avec lui, et mesmes le conte de Morthon et le secretaire Ledinton et Balfour, qui estoit capitaine de chatteau de Lislebourgh, et le dit conte leur maître en Danemark.* Erkebiskoppen af Glasgows Brev hos Laing, History of Scotland. II, 24—25. Laing, der ikke har kjendt den norske Dagbogs Efterretning, antager dog, at der til

IX.

Efter paa det fremmede Orlogsskib at være blevenført forbi Norges og Danmarks Kyster, saa Jarlen af Bothwell paa en af de sidste Dage af Efteraaret 1567 endelig dettes Kongestad ligge for sig. Han traf dog ikke her Kong Frederik den Anden, der dengang, som oftere under Syvaarskrigen, var fraværende fra Hovedstaden paa en Reise i Provindserne. Derimod blev han modtagen af Rigets Hofmester, Peder Oxe til Gisselfeld. Denne havde allerede siden den 9de September kunnet gjøre sig bekjendt med den Fremstilling, som Murray havde ladet den dansk-norske Regjering meddele af Begivenhederne i Skotland i den første Deel af Aaret[1]), og fandt det derfor nu raadeligst foreløbigen at beholde den uventede, under saa eiendommelige Forhold ankommende Gjæst i Varetægt paa Kjøbenhavns Slot. Her ilede Jarlen da med at skrive tvende franske Breve. Det ene stilede han til Kong Karl den Niende af Frankrig. Han meddeler heri denne, at han havde forladt Skotland, for at forebringe den danske Konge den Forurettelse, hvorfor denne Konges nære Slægtning, Dronningen af Skotland, var bleven et Offer, og for derefter at begive sig til Frankrig, men at Stormen havde kastet ham over paa Kysten af Norge, forinden han nu var kommen til Danmark. Han beder den franske Konge om at ville tage Hensyn til den gode Villie, hvormed han i hele sit Liv

---

Grund for hele Erkebiskoppens Beretning kun ligger en Forvexling med Hays, Hepburns, Dalgleisch's og Powries Henrettelse den 3die Januar 1568.

[1]) *Ceterum quæ in Scotia superioribus hisce mensibus gesta sint, et quo in statu nunc res nostræ versantur, ut S. T. exponeret, Ioanni Clerk in mandatis dedimus.* Murrays i Kong Jacob den Sjettes Navn skrevne, den 25de August 1567 daterede og den 9de September ankomne Brev, i Geheimearkivet.

altid havde stræbt og fremdeles vilde stræbe at være ham til Tjeneste, og anmoder ham om at forundes et naadigt Svar, da hans Haab, næst efter Gud, nu alene beroede paa Hans Majestæt[1]). Bothwell havde i Kjøbenhavn ogsaa truffet Charles Dancay (Carolus Dancæus), den franske Minister, der efter allerede at have gjæstet Danmark som saadan under Kong Christian den Tredie, senere opholdt sig her i samme Stilling lige fra Kong Frederik den Andens Regjeringstiltrædelse og indtil han i høi Alder, omtrent firsindstyve Aar gammel, døde her i Aaret 1589, som den fremmede Minister, der formodenlig længst af Alle nogensinde har havt Fuldmagt ved det danske Hof. Ligesom han for Danmark blev en af Mæglerne ved den stettinske Fred, der tilsidst skulde gjøre Ende paa Krigen mellem de skandinaviske Riger, og som Tycho Brahes Ven kunde lægge Grundstenen til Uranienborg paa Hveen[2]), saaledes var han af de franske Konger, Henrik den Anden, Frants den Anden og Karl den Niende, udtrykkelig bleven instrueret til i Danmark at bruge sin Indflydelse i den skotske Regjerings Interesse; Maria af Guise og hendes Datter, Maria Stuart, havde aldrig sendt nogen Ambassadør til Danmark, uden at paalægge ham her at rette sig efter Dancays Raad, og Dancay har derfor selv kunnet give sig det Vidnesbyrd, at han har havt lige saa megen Uleilighed for Skotterne, som

[1]) *Comme à celuy qui n'a après Dieu, aultre espérance qu'en Voustre Majesté.* Brevet, hvis Original nu findes paa det store keiserlige Bibliothek i Paris, blev af Bothwell dateret *De Copenhaguen, le douziesme jour de Novembre*, og underskrevet *Vostre très-humble et très obèissant serviteur, James Duc of Orknay.* Det blev trykt af Teulet, Lettres de Marie Stuart. p. 150—151.

[2]) Jacobsen, Bidrag til Danmarks Personal- og Tids-Historie i det 16de Aarhundrede. Historisk Tidsskrift. V, 481—495.

for Frankrigs egne Undersaatter[1]). Bothwell, der havde givet den franske Minister en omstændeligere Forklaring af sin hele Stilling, bad ham da ikke heller nu forgjæves om at ile med at tilstille Karl den Niende hans Ord ved et særeget Sendebud. I et andet ligeledes i det franske Sprog affattet Brev søgte Bothwell ogsaa for Kong Frederik den Anden at give en tilsvarende Forklaring af de Omstændigheder, hvorunder han havde naaet til Kjøbenhavn. Af Peder Oxe, som han paa Slottet gjorde bekjendt med dette Brev, begjærede og erholdt han Tilladelse til selv at lade dette Brev overbringe til Kongen ved en af de fra Skotland medfulgte Tjenere, som man endnu havde ladet forblive hos Jarlen.

Kong Frederik den Anden opholdt sig i Nørrejylland, da han erholdt Budskabet om Bothwells Anholdelse i Norge og Ankomst til Kjøbenhavn. De første Ord, hvormed Peder Oxe sendte Kongen Bud herom, ere gaaede tabte, ligesom de, der vilde have viist det første Indtryk, som denne overraskende Efterretning strax maa have gjort paa Kongen. Men efter at Frederik den Anden havde faaet en yderligere Beretning, som Peder Oxe lod overbringe til ham af den Mand, der selv kunde give de bedste Oplysninger, nemlig af Kaptainen paa Orlogsskibet »Bjørnen«, Christiern Aalborg, tilskriver han fra Aalborg, den 18de November 1567, Rigets Hofmester et Svar, der, som hidtil utrykt, fortjener at meddeles paa Grund af den eiendommelige Maade, hvorpaa Bothwell deri endnu bliver nævnt: »Vor synderlige Gunst. Vi have med vor Skibshøvedsmand Chresten Aalborg bekommet Eders Skrivelse, den overlæst og hvad I derudi

---

[1]) I et af hans i Geheimearkivet bevarede Breve skriver han selv til Kong Karl den Niende fra Kjøbenhavn, den 10de Juni 1570: *Et pour vray, Sire, ie n'ay moins eu de peine pour les Ecossais que pour voz propres subiectz.*

formeldet forstandet, og som I giver tilkjende om *den skotske Konge*, da have Vi tilforn skrevet Eder til om hannem, forseer os til, samme vort Brev er Eder tilhænde kommet, og synes Os bedst være, at han bliver der paa Slottet til vor Tilkomst, eller og til I videre vor Skrivelse derom fangendes vorder.»

Tre Dage efter, og førend dette Svar endnu kunde være naaet til sin Bestemmelse, modtog Kongen imidlertid en af Peder Oxe og Johan Friis til Hesselager affattet Betænkning om, hvorledes man efter deres Mening burde forholde sig med den fremmede Gjæst. I denne Betænkning, der allerede var bleven opsat paa Kjøbenhavns Slot den 13de November, hedder det nemlig, at »efter som jeg, Peder Oxe, nu senest skrev Eders Kongelige Majestæt til om den skotske Greve, som havde Dronningen udi Skotland, hvorledes han var kommen hid til Byen, og jeg havde ladet fordre hannem her op paa Slottet, da haver jeg her til med god Vagt vel ladet hannem forvare. Men efterdi han er meget listig og anslagisk[1]), efter som jeg, Johan Friis, ydermere vil berette Eders Kongelige Majestæt, naar jeg kommer tilbage igjen til Eders Kongelige Majestæt, synes os ikke raadeligt, ikke heller Leiligheden saa at være, at han længe kan blive her paa Slottet. Men vi see paa Eders Majestæts Behag for godt an, at Eders Kongelige Majestæt lader hannem komme paa eet af Eders Kongelige Majestæts Huse (ɔ: Slotte) i Jylland, hvor det kan være bedst beleilig, og det kan skee mindst uden Fare. Sammeledes var han og af mig, Peder Oxe, begjærendes, at han med hans eget Bud maatte skrive Eders Kongelige Majestæt til, hvilket jeg hannem paa Eders Kongelige Majestæts Vegne

[1]) *Anslegische*, det tydske *anschlägig* ɔ: opfindsom, paafundsrig.

ikke vidste at vægre. Og efterdi han lod mig see Brevet, og jeg ikke vidste, om der var Nogen hos Eders Kongelige Majestæt, som kunde forstaa Frantsosk, haver jeg samme hans Brev paa Dansk ladet transferere, saa at Eders Majestæt deraf hans Mening kan forfare. Og see vi for godt an, at naar Eders Kongelige Majestæt haver beraadslaget, paa hvilket Huus Eders Kongelige Majestæt vil, at han skal blive siddendes, at Eders Kongelige Majestæt da skriver hannem til, at efterdi Eders Kongelige Majestæt ikke saa hastig kan komme hid, at han da begiver sig til samme Huus der at forvente Besked og Svar fra Eders Kongelige Majestæt.«

I den med Peder Oxes og Johan Friis's Betænkning følgende, just ikke smagfulde Fordanskning af Bothwells Brev kunde Kongen læse, hvorledes, ifølge dennes Fremstilling, »efter det sidste Forbund, Fængsel og falske Klagemaals Paafund imod Dronningen af Skotland, Eders Kongelige Majestæts Slægt og Byrd, og mig, haver baade hendes Raad, Eders Majestæts underdanige, som og den største Part af Skotlands Riges Adel, anseet for godt, at jeg kom for Eders Majestæt hendes Sag at forklare, og om hendes Forløsning begjære Eders Majestæts gode Raad og Hjælp, som af den Herre og Fyrste, til hvilken hun baade for Slægts og Byrds, som og for gammel Forbunds Skyld, som imellem begge Eders Riger af Arild været haver, sig ganske forlader. Er jeg af Storm og Veir indtrængt udi Norge, paa et Sted som kaldes Arsond (ɔ: Karmsund), hvor jeg agtede at ville bie og fortøve nogle mine Skibe, som af samme Storm og Veir, efter at jeg hasteligen var løben fra Skotland, vare udi Søen fra mig adspredte. Der over er kommet eet af Eders Majestæts Skibe, som mig paa halvtredie Maaned eller ved det Pas haver anholdt til nu. Jeg er kommen hid til Kjø-

benhavn for den Aarsag, at Eders Kongelige Majestæt skal vide den ganske Handel, Bulder og Klammer, som sig nu begiver udi Skotland; haver jeg saa længe været forhindret og opholdt, og efterdi jeg ikke er fuldvis paa, hvad Tid Eders Majestæt kommer tilbage, haver jeg ombedet Eders Majestæts Statholder Peder Oxe, at jeg ved denne Brevviser, min Tjener, maatte vide Eders Majestæts gode Villie og Mening«[1]).

Kong Frederik den Anden fandt sig, efter at være bleven gjort bekjendt med Bothwells Andragende, ikke foranlediget til at følge det af Peder Oxe og Johan Friis givne Raad om at sende Bothwell til et af Slottene i Jylland. Kongen lod, efter sin tidligere Bestemmelse, Jarlen forblive paa Kjøbenhavns Slot, indtil han selv ved Aarets Slutning var vendt tilbage til Sjælland. Men da kunde det ikke heller længer opsættes at tage en nærmere Bestemmelse med Hensyn til Jarlens Skjæbne. Thi allerede i Slutningen af September Maaned havde man i Skotland, og, som det siges, ved hjemvendende, skotske Kjøbmænd, faaet Kundskab om Bothwells Anholdelse i Norge; paa den samme Dag, da Christiern Aalborg seilede fra Bergen, for at føre Bothwell til Danmark, havde Murray i Jacob den Sjettes Navn fra Stirling tilskrevet Frederik den Anden en Begjæring om Jarlens Udleverelse, og den skotske Herold William Stuart, der afgik med samme den 7de Oktober[2]), kunde,

[1]) Denne danske Oversættelse af Bothwells Brev, der underskrives *James Hertug aff Orkenøer*, er, ligesom Peder Oxes og Johan Friis's Betænkning, og en Afskrift af Kongens foregaaende Svarskrivelse til Peder Oxe, endnu tilstede i Geheimearkivet, derimod savnes her den franske Original af Bothwells Brev til Kongen.

[2]) *Upoun the sevinth day of October 1567 my lord regent directit Williame Stewart Ross, herauld, away to Denmark to the king thairof, to obtene his favour for delyuering to thame of James erle*

efter længe at være bleven opholdt af stormende Veir, endelig den 15de December 1567 paa Sjælland overgive denne Begjæring i den danske Konges Hænder.

Om at udlevere Jarlen vilde Kongen dog ikke nu høre Tale. Naar paa den ene Side den skotske Regjering anklagede Bothwell som Darnleys Morder, gjorde denne omvendt gjældende hos Peder Oxe, at han paa lovlig Maade allerede var bleven frifunden for denne Sigtelse i Skotland, at han selv var Skotlands rette Regent, Dronningen hans Ægtefælle, og hans Modstandere kun Oprørere[1]). Eet var jo ogsaa sikkert, at Maria Stuart nu holdtes fængslet og

---

of Bothwill, upoun thair expenssis. Diurnal of remarkable Occurrents. p. 125. Herolden anføres i denne Kilde (p. 137, 146) alene som William Stuart, men som Sir William Stuart i The Diarey of Robert Birrel, der omtaler hans Udnævnelse til Rigsherold: *The 22 day of Februarii Sir William Steuarte wes inaugurat Lyone king of arms in the kirk, after sermone in ye forenoone, in presence of ye Regent and Nobilitie.* Fragments of Scotisch History. p. 14.

[1]) *Intelleximus autem ex relatione nostrorum eum, cum de his argueretur, purgandi sui causa plurima in medium adduxisse, inter cetera purgationem ejus, cujus insimularetur criminis, in Scotia a se legitime factam, ideoque in decisorio judicio per sententiam absolutum, se Regem Scotorum, serenissimam Reginam, consanguineam nostram, conjugem suam, contrariam factionem subditos rebelles asserens, nec ullam hac in causa Reginæ accusationem intervenire.* Frederik den Andens Svarskrivelse af 30te December 1567, efter Geheimearkivets Afskrift. Denne Skrivelse blev først, efter en anden Afskrift i the State paper office, trykt blandt de mange Tillæg hos Laing, History of Scotland. II, 300—302, og derfra igjen aftrykt i Skrifterne om Bothwell af the Bannatyne Club, af Fyrst Labanoff samt af Teulet. Det er saaledes urigtigt, naar ogsaa Ellis (Latter Years of James Hepburn, Earl of Bothwell. p. 10—11), der endnu engang har ladet denne Skrivelse aftrykke, mener at kunne meddele den som *not hitherto printed.* Her meddeles derimod Underskriften rigtig som *ex Regia nostra Haffnia*, i Stedet for Laings *ex Regia nostra Hostenia*, som Teulet (Lettres de Maria Stuart. p. 151) atter oversatte ved *Palais de Holstein.*

afskaaren fra alle Forbindelser paa det eensomme Lochleven; det var ikke fra hende, ikke fra Skotlands fangne Dronning, at der nu lød nogen Klage over Bothwell til hendes danske Slægtning, der gjerne vedkjendte sig det gamle Ord, som han under Forfølgelserne i et andet Land nylig havde udtalt, at de ægte, sande Venner netop skal kjendes i Nødens Time[1]). Det falder da ikke vanskeligt at forstaae, at Kong Frederik den Anden, under en Raadslagning med Peder Oxe paa Kronborg, har kunnet enes om, at man, selv uden Hensyn til, at den kongelige Jurisdiktion syntes at kunne krænkes ved en Udleverelse, for Tiden ikke turde indlade sig paa nogen saadan. Man lod det beroe ved at tilbyde det skotske Sendebud, at han i Danmark selv kunde tiltale Bothwell for de ham tillagte Forbrydelser, naar Rigsraadet snart traadte sammen, Noget, som Sir William Stuart

---

[1]) Da Vilhelm af Oranien i Aaret 1567, ved Hertugen af Albas forestaaende Ankomst, gik i Landflygtighed bort fra Nederlandene, tilskrev Kong Frederik den Anden med smuk Deeltagelse ham et Brev fra Sorø, den 9de Marts 1567, hvori han i Anledning af hiin den Tause truende »Livsfare« (*leibsgefahr*) indbyder ham til at komme til sig i Danmark. Det hedder bl. A. i dette Brev: *Weil dann die rechtenn, wahrenn freundt, dem alten sprichwort nach, inn der nott erkandt, und wir E. L. dafür gehalten, auch dieselbigen im werck gegen uns bis daher nit anderst erspürt, wolten wir dasselbig nit wenigers auch mit der that erweissen. Da sich demnach E. L. dergestalt zubefahren und ausser ihrer landt in sorgen schwebtenn, wollen die sich, zu verhüttung und abwehrung desselbigen, ungescheucht herein ins Reich begebenn, und die gelegenheit dieser örter zu freundlichem gefallen und so gut als wir haben.* Archives ou correspondance inédite de la Maison d'Orange Nassau. Prémière serie. III, 109—110. Vilhelm af Oranien takkede Kongen, i en Skrivelse fra Dillenburg den 22de Juli 1567, for det ikke benyttede Tilbud (Anf. Sted. III, 111—113), og opkaldte senere den 12te Junii 1584 sin berømte Søn Frederik Henrik efter Frederik den Anden og Kong Henrik den Tredie af Navarra (den Fjerde af Frankrig). Motley, The Rise of the Dutsch Republic. London. 1856. III, 597.

dog ikke strax turde paatage sig[1]). Derimod modtog denne en Forsikkring om, at man indtil videre vilde vaage over, at Bothwell forblev i Danmark, hvor Kongen ogsaa nu, for større Trygheds Skyld, bestemte sig til at give ham Plads paa Malmøhuus. Denne Forsikkring blev udtrykkelig udtalt i den Svarskrivelse, hvormed William Stuart vendte tilbage, og hvori man, under en forekommende Form, udviklede de ovenmeldte Hensyn, der foreløbig havde formeent at opfylde den skotske Regjerings egenlige Ønske.

Forinden William Stuart afgik med hiin Forsikkring, fandt man baade at burde meddele Svaret og den Begjæring, som havde fremkaldt det, til Jarlen paa Kjøbenhavns Slot. Om hvorledes Bothwell modtog Underretningen herom, bringer et Brev fra Peder Oxe, skrevet paa Kjøbenhavns Slot den 30te December 1567, følgende Oplysning: «Eders Kongelige Majestæt, min ganske villige, pligtige, tro, underdanige Tjeneste altid tilforn. Stormægtigste, høibaarne Fyrste, allernaadigste Herre og Konning, efter som jeg nu senest udi Helsingør talte med Eders Kongelige Majestæt om den skotske Greve, som sidder her paa Slottet, og Eders Kongelige Majestæt da saa for godt an, at han skulde forskikkes til Malmø Slot, og der holdes udi god Forvaring paa videre Besked, til saa længe hans Sag kunde bedre overveies, og Eders Majestæt kunde komme udi videre Forfaring om Alting, da efterdi jeg ikke selv kunde gange ud, havde jeg i Dag Licentiaten Caspar Vaselich og Niels Kaas hos hannem, og lod give hannem Eders Majestæts Mening

---

[1]) *Memorato vero Serenitatis Vestræ feciali, cui prosecutionem hujus causæ et rei accusationem commissam esse literæ Serenitatis Vestræ testabantur, potestatem fecimus, in proximo procerum nostrorum conventu, legitimo judicio contra eundem experiundi disceptandique.* Frederik den Andens Svarskrivelse af 30te December 1567.

tilkjende, og at den skotske Herold var hid ankommen med Breve og Instrux fra Kongen af Skotland, udi hvilke han havde Befaling at skulle anklage hannem for en Morder, og den, som havde været udi Raad og Gjerning med at ombringe Kongen af Skotland, og lod hannem forelæse samme skotske Brev. Men efterdi Eders Kongelige Majestæt af mig havde forfaret hans Beretninger, som han havde forevendt imod samme Anklage, og paa det Eders Majestæt kunde komme i videre Forfaring om Alting, og ikke imod nogen af Parterne skulde forgribe sig imod Retten, havde Eders Kongelige Majestæt paa denne Tid skrevet Kongen af Skotland et Svar til, hvilket hannem og blev forelæst, og udimidlertid vilde Eders Kongelige Majestæt lade holde hannem udi Forvaring paa et andet Sted, og hannem med god tilbørlig Underholdning forsørge, til saa længe Sagen kunde komme til Forhør, og Alting kunde forhandles efter Retten; Eders Kongelige Majestæt som en kristelig og forstandig Potentat vilde have Indseende med, at ingen af Parterne skulde vederfares nogen Uret. Da besværede han sig paa det heftigste, at det skulde være hans Vederpart og Misgyndere frit for hannem med ubillig Anklage at besvære, og løgnagtige Tidinger om hannem at udsprede, og han ligevel skulde holdes udi Hægte og Forvaring, efterdi det var hans Mening og Forsæt at begive sig til Eders Kongelige Majestæt og hos Eders Majestæt som Dronningens næste Slægt og Blodsforvandte at søge Hjælp og Trøst. Men hvad Retten belangede, vilde han Intet frygte sig for, dog begjærede han, at han maatte udskikke en af hans Tjenere udi Skotland og Frankrig efter sine Breve, Beviisninger og Vidnesbyrd, hvorledes Leiligheden sig havde begivet, paa det han sig mod Retten kunde forsvare. Og synes mig, paa Eders Majestæts Behag, at

Eders Majestæt det med god Lempe kan lade skee; Eders Majestæt vil værdiges at give mig Eders Kongelige Majestæts Villie derom tilkjende.« I et Póstskriptum til Brevet havde Peder Oxe endnu tilføiet disse Ord: »Allernaadigste Herre og Konning, siden dette Brev var tilskrevet, sendte den skotske Greve mig en Seddel, hvorudi han var begjærendes at maae fange en Kopi af det Brev, som Kongen af Skotland havde skrevet Eders Kongelige Majestæt til, om hvad Klagemaal, som de Skotter have imod hannem; Eders Kongelige Majestæt vil værdiges at lade mig vide, om Eders Kongelige Majestæt vil, at han maa bekomme en Kopi af samme Brev«[1]).

Kong Frederik den Anden, der Nytaarsaften paa Frederiksborg blev bekjendt med Jarlens Ønsker, tillod paa den første Dag af det nye Aar 1568 at opfylde dem begge, »dog at dersom han noget skriver, at han da tilforn viser Brevene, førend de beségles og udskikkes.« Men Kongen havde derhos paa den samme Dag, hvorpaa man i Kjøbenhavn meddeelte Bothwell hans Skjæbne, og i Overeensstemmelse med den tagne Bestemmelse, ligeledes fra Frederiksborg allerede skrevet saaledes til Bjørn Kaas, Befalingsmanden paa Malmøhuus: »Vider, at vi have befalet Os elskelige Peder Oxe, vor Mand, Raad og Danmarks Riges Hofmester, at skulle forskikke den skotske Greve, som sidder paa Kjøbenhavns Slot, did over til vort Slot Malmø, hvilken paa nogen Tid skal blive der sammesteds besiddende.

[1]) Med Peder Oxes Brev har Geheimearkivet ogsaa dette hans Postskriptum, der slutter saaledes om Bothwell: *Sammeledes begjer hand och att mothe fange ij^c Daler til lons, Thij hand haffuer inthet att kiøbe sig kleder fore, E. kon. may. will och werdes at schriue mig till, om jeg skall forstrecke hannem nogitt paa E. kon. may.'s wegne.*

Thi beder vi Eder og ville, at I lader tilflye det hvælvede Kammer der paa Slottet, som Hofmester Eyler Hardenberg havde til sit Værelse, og at I lader tilmure Hemligheden udi samme Kammer, og dersom Vinduerne med Jernsprinkel ikke stærke og vel ere forvaret, at I da det dermed bestiller, og naar han did kommer, at I da hannem lader lægge i samme Kammer og forskaffer hannem Senge og god Underholdning, eftersom Peder Oxe Eder videre tilkjendegiver og underviser; og at I for Alting lader have god Vagt og Varetægt paa samme Greve, at han ikke bortkommer, eftersom I kunde tænke meest. Dermed skeer vor Villie[1])».

XI.

Det var paa en Januardag i Aaret 1567, at Jarlen af Bothwell var redet ud fra Edinburg for at modtage Maria Stuart, da hun med den syge Darnley vendte tilbage fra Glasgow, og paa en Dag i Januar Maaned 1568 blev han, efter et Aar, hvorpaa han kunde see tilbage som det stormfuldeste af alle, fra Kjøbenhavns Slot bragt over Øresundet

---

[1]) Baade af Kongens Skrivelse til Peder Oxe, dateret Frederiksborg, Nytaarsdag, Aar 1568, og af Kongens Skrivelse til Bjørn Kaas findes Afskrifter i Geheimearkivet. Den sidstnævnte Skrivelse blev allerede trykt af Bergenhammer, derpaa ved Henry Cockburn og Thomas Maitland i Skriftet for the Bannatyne Club, fremdeles af Fyrst Labanoff og endelig af Teulet. Disse have imidlertid alle taget Angivelsen *Skrevet i Frederichsborg 28 Decembris Aaer effther Christi Fødzell 1568* altfor bogstaveligen, hvad der ligeledes er Tilfældet i T. Beckers Skildring af Adelersborg i Folkekalender for Danmark. Tredie Aargang. S. 53. Om den ældre Skik, der er fulgt i hiin Angivelse, at regne det nye Aars Begyndelse fra Herrens Fødselsdag eller Juledagen den 25de December, og om de forskjellige Lande, hvori den gjaldt, handles udførligere hos Brinckmeier, Handbuch der historischen Chronologie. Leipzig. 1843. S. 67—73.

til Malmøes. Af det nuværende Malmøhuus hidrører kun den nordlige Fløi tilligemed det nordlige Porttaarn fra Christian den Tredies Tid; den store vestlige Fløi blev først bygget af Kong Christian den Fjerde, og de øvrige sandsynligviis først endnu senere; naar der er Spørgsmaal om et Statsfængsel i Aaret 1568, vil dette derfor alene kunne søges i den nordlige Fløi, og virkelig paavises der ogsaa her et gammelt Værelse, der efter Beskrivelsen synes at maatte være det, som Eyler Hardenberg havde beboet som Lehnsmand paa Slottet, og som nu igjennem flere Aar skulde afgive Bolig for Kong Frederik den Andens mærkeligste Statsfange[1]).

Bothwell havde allerede, forinden han betraadte dette sit Fængsel, under sit Ophold paa Kjøbenhavns Slot forfattet en udførlig Memoire, der for Kongen og det danske Rigsraad skulde begrunde hans Klage over den Tvang, hvorved det nu blev ham formeent hos andre Fyrster og Herrer at virke for den skotske Dronnings Befrielse[2]); »for at Kongen af Danmark og hans Rigsraad bedre og klarere kunde kjende hans Anklageres Ondskab og Forræderi, havde han saa summarisk, som det havde været ham muligt, sammentrængt og sandfærdigen forklaret Aarsagerne til de indtrufne Uroligheder og Bevægelser, hvortil hine alene vare de egenlige Redskaber og Ophav, fra Aaret 1559 lige indtil

---

[1]) Efter en Bemærkning af Hr. C. Sonnenstein Wendt i Malmø. Hverken Slottets eller Kommandantskabets Arkiv i Malmø strække sig tilbage til den danske Tid; Gouvernementsarkivet, som svarer til den tidligere Lehnsmands paa Malmøhuus, indeholder ogsaa kun faa Dokumenter, som gaae saa langt tilbage, og skjønt flere Dokumenter fra Slotsarkivet under den danske Tid have forvildet sig til Raadhuusarkivet i Malmø, ere dog ogsaa disse blottede for enhver Oplysning med Hensyn til Bothwells Ophold.

[2]) *Pour la délivrance de la Royne ma princesse.*

den Dag i Dag«[1]). Denne Memoire, der ikke var affattet uden en vis Dygtighed, er oftere bleven benyttet i den ovenstaaende Fremstilling, skjønt kun med stor Forsigtighed, da Bothwell i den ikke blot fralægger sig al Deel i Darnleys Død, men endog aldeles forbigaaer saadanne aabenlyse Kjendsgjerninger, som Dronningens Overrumpling ved Cramondbroen og hendes Bortførelse til Dunbar. Dengang Bothwell den 5te Januar 1568 sluttede denne Memoire paa Kjøbenhavns Slot[2]), fremhævede han vel, at han var kommen med Fuldmagt ikke blot fra Dronningens Venner, men ogsaa fra Maria Stuart selv, der, trods sit strenge Fangenskab paa Lochleven, skulde have fundet Leilighed til i Eet og Alt at bekræfte, hvad disse havde vedtaget[3]), men han opgav dog endnu kun som Formaalet for sit Ærinde til Kong Frederik den Anden, at han i Almindelighed skulde bede denne om Hjælp i Raad og Daad[4]). Men da han faa Dage efter saa sig som Fange indenfor Malmøhuus's Mure, gik han et Skridt videre. Han tilføiede nu en mindre Memoire, hvori han ikke lod det beroe ved overhoved at gjen-

---

1) *Afin que le Roy de Dannemarck et le Conseil de son royaume puissent mieulx et plus clairement congnoistre les meschancetez et trahisons de mes accusateurs, cy-dessous nommez, j'ay, le plus sommairement qu'il m' a esté possible, comprins et véritablement déclairé les causes des troubles et esmotions advenues, desquelles eux seulz sont les principaulx autheurs et commencement, depuis l'an 1559 jusques aujourd'huy.* Det er denne Memoire, der tilsigtes ovenfor, hvor ingen anden Kildeangivelse er tilføiet.

2) *A Copenhaguen, la veille des Roys. M. D. LXVIII.*

3) *Mais, pour plus grande seureté, je feis tant que j'en eus son advis, qui estoit qu'elle trouvoit fort bon tous ce que les Seigneurs m'avoyent conseillé, me pryant d'effectuer le tout le plus diligentement qu'il me seroit possible.*

4) *Estimans pour vray que cecy pourrait induyre le dict Roy a me donner son bon conseil, secours, ayde et faveur, et, pour l'obtenir plus facilement, je luy debvois présenter mon service et tout ce qui estoit en ma puissance.*

tage, at han var kommen for at bede om Hjælp til Lands og Vands, men særligen tilføiede, at det var ham paalagt til Gjengjæld at tilbyde Kongen Orkn- og Hetlandsøerne[1]; naar kun Kongen og hans Rigsraader selv vilde angive, hvorledes de vilde have Sikkerhedsbreve udfærdigede med Hensyn til disse Øers Overlevering, indestod Jarlen for, at de skulde blive saaledes udfærdigede og forseglede af Dronningen, af ham selv og af det skotske Statsraad[2]. Denne Memoire, som Bothwell opsatte den 13de Januar[3], gav han, tilligemed den foregaaende, samme Dag paa Malmøhuus til den franske Gesandt, Charles Dancay, der ogsaa der maa have besøgt ham, og denne har bemærket, at han tre Dage senere, den 16de Januar 1568, i Helsingborg havde Leilighed til at overrække dem til Peder Oxe og Johan Friis[4].

---

1) *Premièrement, que je debvois demander à Sa Majesté de Dannemarck, comme allié et confédére de la dicte Royne, ayde, faveur et assistance, tant de gens de guerre que de navires, pour la délivrer de la captivité où elle est. Item, pour les fraiz qui y pourroient estre faicts, que je fisse offre à Sa Majesté de rendre les isles de Orquenay et de Schetland, libres et quittes, sans aulcun empeschement, à la couronne de Dannemarck et de Norvègue, comme ils avoyent cy-devant quelque temps esté.*

2) *Et je prometz en bonne foy que les dictes lettres seront scellées de la Royne, de moy et du Conseil du royaume d'Escosse, et signées de chascun de nous, de noz propres mains.*

3) *De Malmoë, le XIIIe de Janvier 1568.*

4) Af Bothwells her nævnte Memoirer haves tvende samtidige Afskrifter. Den ene, der, som ommeldt, tidligere fandtes paa Drottningholm, og som nu opbevares paa det kongelige Bibliothek i Stockholm, har denne Paategning af Dancay: *Je receus cette instruction au chasteau de Malmeu, le XIIIe jour de janvier, l'an 1568, du sieur Jacques de Boduel, conte de Boduel, duc des isles de Orquenay, mary de la Royne d'Escosse, etc., et l'ay présenté à Helsingbourg au sieur Peter Oxe, présent le sieur Jehan Friz, chancellier, le XVI de janvier. Surquoy je receus d'eux mesmes la response au chasteau de Copenhagen le XXI du dict mois.* Denne Afskrift har altsaa været

Hvad enten Tilbudet af Orkn- og Hetlandsøerne, som Bothwell nu fremsatte, virkelig har været den skotske Dronnings og det skotske Statsraads »Hensigt og endelige Villie«[1]), eller kun en Reminiscents fra den Tid, da Bothwell fulgte Forhandlingerne i det skotske Statsraad, har ladet ham paa Malmøhuus gribe Tanken derom som det sidste Redningsmiddel, kunde han gjøre temmelig sikker Regning paa, at han for et saadant Tilbud vilde træffe aabnere Øren. Det Skridt, som Christian den Første havde gjort, dengang da han, i Stedet for den Medgift, hvormed hans Datter skulde have været udstyret, pantsatte Orkn- og Hetlandsøerne til Skotland, har ikke bragt denne Konge større Lov i Norges Riges Historie, end han opnaaede i Danmarks ved den Maade, hvorpaa han, for at vælges til Fyrste i Holsteen, ogsaa lod Slesvig knyttes til et fremmed Land. Under Kong Christian den Tredie havde den dansk-norske Regjering allerede begyndt paa den store Række af Forsøg, hvorved man senere frugtesløst søgte at vinde

---

en Kopi, som Dancay forbeholdt sig, da han i Helsingborg overleverede de originale Memoirer til Peder Oxe. Den blev første Gang trykt af The Bannatyne Club. Den anden samtidige Afskrift, der opbevares blandt Familien d'Esnevals Papirer paa Slottet Pavilly i Normandiet, har Marginalnoter, som efterhaanden med et Par Ord angive Textens Indhold, og slutter med denne Tilføielse: *Le dict conte a luy mesmes écris les annotations qui sont en la marge.* Den er altsaa uden Tvivl fra Bothwell selv bleven sendt til Frankrig, hvor den formodenlig senere for sine Oplysningers Skyld blev overgiven til Baron d'Esneval, Herre til Courcelles, dengang denne i Aaret 1585 gik som fransk Gesandt til Skotland. Denne Afskrift blev først benyttet af Fyrst Labanoff til hans Pièces et documents relatifs au comte de Bothwell. Paa nogle faa Varianter nær er dog Texten i begge Afskrifter fuldkomment overeensstemmende.

[1]) *L'intention et finale volonté de la dicte Royne et de Messieurs de son Conseil.*

Øerne tilbage[1]. Forgjæves havde Christian den Tredie tilbudt Skotterne at ville udrede den Pengesum, der i sin Tid var bleven lovet som Medgift af hans Farfader; fransk Mægling havde ogsaa bragt ham til at opgive den Tanke, han derefter en Tidlang havde næret om ved en stor Krigsflaade med Magt at sætte sine Fordringer paa Øerne igjennem[2]. Ogsaa Kong Frederik den Anden havde lige fra

---

[1]) Den sidste Bog af Torfæus's Orcades (p. 207—228) er kun en Fremstilling *De indefessis potentissimorum Regum Daniæ Norvegiæque studiis jus suum in Orcades adjacentemque Hetlandiam pacifice repetendi.* Under Slutningen af Christian den Fjerdes Regjering, der trods sin egen Trængsel baade med Penge og Mandskab søgte at understøtte Kong Karl den 1ste under Borgerkrigen i England, troede man sig i Danmark saa nær ved Maalet, at der ifølge Torfæus allerede skal have været Spørgsmaal om, hvo af Rigsraaderne der skulde forestaae hine Øer. Under den Søkrig mod England, hvori Kong Frederik den Tredie deeltog i Aarene 1666—67 i Forening med Hollænderne, skal det ligeledes have været paatænkt at lade Viceadmiral Nicolaus Heldt gjøre et Forsøg paa Orknøernes Erobring, og ved Freden i Breda gjordes der derpaa af de danske Gesandter endnu et udtrykkeligt Forbehold om Rettens Bevaring (Samlinger til Danmarks Historie under Kong Frederik den Tredie. Udgivne af P. W. Becker. Kjøbenhavn. 1847—57. II, 152, 195—96, 408). I Slutningen af Aarhundredet kan selve Udgivelsen af Torfæus's Orcades betragtes som en Reservation fra den dansk-norske Side, idet Torfæus i Dedikationen af sit Værk lige over for Kong Christian den Femte udtrykkeligen betegner Øerne som *provinciam Tuam.* Kongens Ministre havde i Anledning af den skarpe Maade, hvorpaa Løsningsretten til Øerne hævdes, ikke villet give deres Minde til Værkets Trykning, uden at der i denne Henseende foretoges nogen Forandring, men Christian den Femte havde derefter selv befalet, *at Prætensionerne saa langt fra ikke maatte agtes som forbudne, at Skriftet tvertimod ingenlunde maatte komme for Lyset, med mindre de bleve fuldkommeligen udførte.* (Eriksen, Thormod Torfesens Biografi. Minerva for December Maaned 1787. S. 307).

[2]) Den franske Minister, Charles Dancay, skriver i en Memoire af 12te April 1575, efter at have omtalt sin første Sendelse til Danmark: *Après que j'eus satisfait à cette charge, je retournai en France, où*

sin Thronbestigelse og indtil den nordiske Syvaarskrig havde fængslet hans Opmærksomhed i andre Retninger, forgjæves fortsat Faderens Underhandlinger med Skotland, for at faae Øerne tilbage. Og hvad er da rimeligere end at antage, at Bothwells Tilbud ikke har bidraget mindst til den Mildhed og Omsorg, hvormed den skotske Statsfange nu igjennem flere Aar bliver beskyttet i Danmark? hvor kunde det være anderledes, end at Kong Frederik og hans Rigsraader jo maatte lytte til et saadant Tilbud, som gjordes af en Mand, der selv var »Orknøernes Hertug«, som fremsattes i den skotske Dronnings Navn, og som den bestandig fortsatte Partikamp i Skotland vel kunde gjøre til mere end en Drøm for en Tid, der kun var lidet mere end en Menneskealder fjernet fra Slagdagen, der ved Summerdale (den 7de Juni 1529) endnu engang havde seet Orknøernes forladte nordiske Befolkning som Seirherrer over de indtrængte Fremmede fra Skotland? Det bliver vel kun en ubegrundet Gisning, om Bothwell fra det Fjerne kan have øvet nogen Indflydelse paa de Stemplinger til Fordeel for Kong Frederik den Anden, der tilsidst bidroge til, at den skotske Regjering, under hans Ophold i Danmark, en Tid lang endog fængslede hans Efterfølger som Øernes Lehnsherre[1]), men det er ikke uden Betydning, at da i Aaret

---

je ne fut longtems, que Marie, Reine Douairière de l'Ecosse, mère de la Reine d'Ecosse qui est à present, envoya devers Monseign. le Roi Henri pour l'advertir que le Roi Christiern de Dannemark dressait une grande armée de mer, pour se joindre avec celle de la Reine Marie d'Angleterre, pour l'èsperance qu'il avait de recouvrer par ce moyen les isles Orcades et autres terres que les Ecossais tiennent. Nya Handlingar rörande Skandinaviens Historia. I, 46.

[1]) Dette var Dronningens Halvbroder, Lord Robert Stuart, hvis *dangerous and treasonable practices with Denmark* med ubestemte Ord berøres hos David Balfour, Odal Rights and Feudal wrongs. p. 62.

1570 nogle fremmede Krigsskibe havde viist sig paa Nordkysten af Skotland, vidste Rygtet at melde, at det var Jarlen af Bothwell, der nu kom tilbage[1]), eller uden Betydning, at hans Modstandere endnu i det følgende Aar nærede Frygt for, at Maria Stuart fra sit Fængsel i England vilde finde Leilighed til at udfærdige de af Bothwell lovede Sikkerhedsbreve[2]), og at Frederik den Anden vilde udruste Skibe og Mandskab til Bothwell, for at han kunde tilbagebringe ham de Norges Rige kun med Uret fraskilte Øer[3]).

Den skotske Regjering har dog ikke ladet det mangle paa gjentagne Forsøg paa at faae Kong Frederik den Anden til at opgive Bothwell. Medens William Stuart i Slutningen af Aaret 1567 opholdt sig i Danmark som Overbringer af Murrays første Fordring om at faae Bothwell udleveret, var i Skotland det Parlament sammentraadt, der i Eet og Alt

---

1) *Les aultres disoient que c'estoit le comte de Boduel qui venoit de Danemarc avec quelques gens qu'il avoit ramassez.* La Motte Fénélons Beretning til Kong Karl den Niende og Catharina af Medici, af 27de Marts 1570, i Correspondance diplomatique de Bertrand de Salignac de la Motte Fénélon, ambassadeur de France en Angleterre de 1568 à 1575. Publiée pour la première fois sur les manuscrits conservés aux archives du Royaume. Paris et Londres. 1838—1840. III, 98.

2) *Lettres of favour from the Kynges moder to this king that the mordorer Bothwell be not delivered to be punished, with sum promes of kyndnes to hym thairfore of the yles of Orknay and Schetland.* Thomas Buchanans Brev til Cecil, dateret fra Kjøbenhavn den 19de Januar 1571, og efter the State paper Office meddeelt hos Ellis, Latter years of James Hepburn. p. 13.

3) *Ceulx cy avoient eu adviz que le roy de Dannemark estoit après à accomoder le comte de Boudouel de quelque nombre d'hommes et de vaysseaulx, pour faire une descente en Escosse, et que le dict Boudouel luy promettoit de luy mettre entre les mains les Orcades, mais cella n'a pas continué, dont ceulx cy n'ent sont plus en payne.* La Motte Fénélons Beretning til Kong Karl den Niende, af 6te Marts 1571, i Correspondance de Bertrand de Salignac de la Motte Fénélon. IV, 8.

skulde bekræfte den nye Regjerings Forholdsregler og forlange Katholicismen aldeles afskaffet; den bortdragne Jarl og de andre endnu ikke paagrebne Mænd, der med ham gjaldt for Medskyldige i Darnleys Død, havde været stevnede til at møde for Parlamentet, og dette havde derpaa den 20de December 1567 dømt den udeblivende Bothwell fra Adelskab, Ære, Liv og Gods[1]. Da William Stuart i Begyndelsen af Aaret 1568 var kommen tilbage fra Danmark med uforrettet Sag, optoges denne nu af Murray med forøget Iver. Murray henvendte sig baade til Dronning Elisabeth i England og til Kong Karl den Niende i Frankrig med Anmodninger om, at de ville understøtte den skotske Regjerings Andragende hos Kongen af Danmark. Elisabeth efterkom villig denne Opfordring: hun tilskrev i denne Anledning Frederik den Anden fra Westminster den 30te Marts og senere atter fra Greenwich den 4de Mai 1568; medens hun med sit kongelige Ord vilde indestaae for, at Bothwell, hvis han blev udleveret fra Danmark, skulde faae sin Sag paany paakjendt i Skotland i Overeensstemmelse med Ret og Upartiskhed, fremhævede hun især, hvorledes Darnley havde været hendes egen Slægtning, og hvorledes det her gjaldt alle Monarkers Sag, hvis Majestæt efter en høiere Lov og Guds egen Villie altid burde være hellig og aldrig krænkes ustraffet[2]. Derimod var Murray ikke saa

---

[1]) Parlamentsdommen i Acts of the Parliaments of Scotland. Edinburgh. 1814—1844. fol. III, 5. Jvfr. Andersons Collections. IV, 152.

[2]) Det hedder i det andet af hine Breve fra Elisabeth, der begge findes i Geheimearkivet, og hvoraf det her nævnte først blev trykt af Bergenhammer (S. 324): *Hoc facinus privati in principem, subditi in suum dominum, re exsecrabili, exemplo intolerabili plane existit, cunctis quidem hominibus, præcipue vero regibus, quorum majestatem ratio vult et Deus ipse sacrosanctam esse jubet.* Denne Opfattelse af Majestætens Hellighed blev paa et senere Tidspunkt

heldig i Frankrig; trods de meest levende Forestillinger af en af hans Agenter, lykkedes det ikke her at lede Karl den Niende eller Catharina af Medici i den samme Retning; det var saa langt fra, at Dancay, saaledes som man havde udbedt sig, blev instrueret til at understøtte den skotske Regjerings Andragende[1]), at den franske Konge, til hvem Bothwell saa bønfaldende havde henvendt sig fra Kjøbenhavns Slot, tvertimod paalagde sin Minister i Danmark at modarbeide Jarlens Udleverelse. Under disse Forhold ansaa man det i Skotland for hensigtsmæssigst, om man kunde overdrage Sagens Gjennemførelse til en Skotte, hos hvem man forudsatte personlig Gunst hos Kong Frederik den Anden, og en saadan troede man at have fundet i Kaptain John Clark, eller, som han i Danmark blev kaldt, Kaptain Johannes Clark. Ved Begyndelsen af den nordiske Syvaarskrig havde denne skotske Adelsmand begivet sig til Danmark med Anbefalinger baade fra Dronning Maria Stuart og fra Dronning Elisabeth, han havde derpaa under Krigen gjort Frederik den Anden god Tjeneste[2]), og var i Aaret

---

dog ikke fastholdt af Elisabeth, da hun i Aaret 1587 til Frederik den Anden stilede det Brev angaaende Maria Stuarts Henrettelse, der efter Originalen i Geheimearkivet er meddeelt i Nye danske Magazin. IV, 268—69, ja den opgaves egenlig allerede et Par Uger senere, da en Fiskerbaad over Solway Bugten havde ført Skotlands flygtende Dronning til Kysten af Cumberland. Men da Elisabeth skrev sit Brev i Greenwich den 4de Mai 1568, hvori den skotske Dronning endnu faaer Navn af hendes kjæreste Søster (*sororis nostræ charissimæ*), stod Maria Stuart, efter Undvigelsen fra Lochleven, endnu i Spidsen for den Hær af hengivne Tilhængere, der først den 13de Mai skulde lide Nederlaget ved Langside.

[1]) Memorandum af en unævnt Agent, sendt af Murray til Kongen og Enkedronningen af Frankrig, hos Teulet. Papiers d'État relatifs à l'histoire de l'Écosse. II, 942.

[2]) Hos Resen, der nævner ham som *en fornem skotsk Capitein Johannes Clarich, en vellærd, velbereyst, vidt forfaren oc tapfer*

1567 bleven sendt ud af Landet for at hverve flere Leietropper til den danske Konge. Det var under dette hans Ophold i Skotland, at Sammensværgelsen imod Bothwell kom til Udbrud, og Clark havde dengang ikke taget i Betænkning at slutte sig til Opstanden; et Øienvidne, der har beskrevet Lordernes Tog fra Edinburg i Natten mellem den 15de og 16de Mai, nævner saaledes blandt de til Carberry-Høien uddragne Skarer, der vilde optage Kampen med den fra Dunbar kommende Bothwell, udtrykkelig ogsaa Kaptain Clark og de af ham for Kongen af Danmark hvervede Krigsfolk[1]; Clark havde derefter ligeledes den 17de Juni med den samme Iver ladet det være sig magtpaaliggende paa Søen at tilfangetage William Blacader, den af Bothwells Fortrolige, der først blev henrettet som Jarlens Medskyldige[2]. Da Kaptain Clark i Efteraaret med sine Krigsfolk

---

Krigsmand, som i Begyndelsen bleff fra Engeland her ind forskrefven, lægges det ham dog til Last, at han i Aaret 1565, medens han skulde ligge i Varbjerg, med sin Lieutenant David Stuart og den bedste Deel af Mandskabet egenraadig begav sig ned til Daniel Rantzau i Halmstad, idet Svenskerne under denne hans Fraværelse uformodet beleirede og efter en blodig Storm indtog Slottet. Kong Frederichs den Andens Krønicke. Kjøbenhavn. 1680. fol. S. 131, 261.

[1]) *And Captain Clark with sa many as he had luftit on his awin expense, in deliberation to pass thairefter in Danmark to the nommer of fourscoir of men or thairby.* John Beatons Brev, dateret Edinburg den 17de Juni 1567, hos Laing, History of Scotland. II, 110.

[2]) *William Blacader capitane, suspectit lykewise for the said slauchter, wes takin be capitane John Clerk, servand to the king of Denmark, quha come heir to raise men of heir, vpoun the sea, when he wes fleand away.* Diurnal of remarkable Occurrents. p. 115. *Cappitaine Blakkarton a été priz sur la mer par le cappitaine Clerque.* Den samtidige franske Krigsmands Beretning om Begivenhederne fra den 7de til den 15de Juni 1567, hos Teulet, Papiers d'État. II, 168. Sir Nicholas Throckmorton, der nævner

endelig drog bort til Danmark, havde den nye skotske Regjering, som han havde forpligtet sig saa meget, medgivet ham en Skrivelse til Frederik den Anden, der fortier hans Deeltagelse i Kampen mod Bothwell, men undskylder hans langvarige Udeblivelse som en Følge af, at netop denne tidligere skulde have lagt hans Hverving Hindringer i Veien, ligesom man ikke heller dengang vidste i bedre Hænder end hans at overgive et Hverv, hvorved det blev ham paalagt baade paa en passende Maade at fremstille Aarsagerne til Lordernes Opstand og Dronningens Fængsling for den danske Konge, og tillige at gjøre denne Forslag om et Forbund mellem Rigerne mod den, som det dengang syntes, den evangeliske Sag fra Papisterne nær truende Fare[1]. Da den ivrige Presbyterianer var kommen tilbage til Danmark, havde han ikke ladet det beroe med at meddele disse Fremstillinger og Forslag i den skotske Regjerings Navn, men han havde tillige i sit eget tilføiet en Memoire[2], der ikke blot fremstiller det som en utvivlsom Kjendsgjerning, at der, ved Albas Ankomst til Nederlandene, var indgaaet en Sammensværgelse mod de Evangeliskes fælleds Sag af Paven, de fornemste italienske Fyrster,

---

Clark som *Captain Clerk, which hath so long served in Danmark and served at Newhaven*, taler udførligere om denne hans Bedrift i sit Brev til Dronning Elisabeth, dateret Edinburg den 18de Juli 1567, hos Robertson, History of Scotland. II, 311.

[1]) Til Murrays for den tilbagevendte Clark, i Jacob den Sjettes Navn skrevne Anbefalingsbrev, der er dateret fra Stirling-Castle den 25de August 1567, og findes i Geheimearkivet, knytter sig sammesteds en *Brevis declaratio eorum, quæ Illustrissimus Dominus Vicerex et Consiliarii Regni Scotiæ Serenissimo et potentissimo principi Frederico II°. Danorum etc. Regi et sui Regni consiliariis per nobilem virum Joannem Clarck Scotum, eius Mis. Capitaneum, significari voluerunt.*

[2]) *Monita quædam privata dicti capitanei Clarck*, i Geheimearkivet.

Keiseren, Kongen af Spanien og Hertugerne af Savoyen og Baiern, men hvori Clark ogsaa fremhæver, at han under et Besøg i Nederlandene, som han ogsaa havde gjæstet under sin Fraværelse, havde havt Leilighed til at overbevise sig, at Danmark nu først og fremmest vilde blive rammet af de Sammensvorne[1]); der forested derfor de Evangeliske kun en almindelig Ruin, dersom Enhver deri vilde sørge for sig selv, hvorimod Kongen ved nu at stille sig i Spidsen for dem alle, vilde kunne danne et kirkeligt Forbund, hvortil Verden lige siden Frelserens Dage ikke havde kjendt Mage[2]). Vistnok havde den danske Konge, da han derpaa den 1ste Oktober 1567 fra Kjøbenhavn tilstillede den skotske Regjering Svar paa disse Forslag, temmelig koldt afviist Tanken om et saadant almindeligt Forbund med Papisterne, overbeviist, som han var, om, at Gud nok vilde vide at beskytte sin Kirke imod uretfærdig Vold, og idet han iøvrigt forsikkrede om sin egen Uforanderlighed for Evangeliets Sag[3]), men i det samme Svar havde han derimod baade med Velvillie modtaget den skotske Regjerings Undskyldning for Clarks Udeblivelse og selv saaledes anerkjendt

---

[1]) *Præterea postrema mea in Belgium profectione ego omnes fere incolas tantopere a Serenissimo Danorum Rege alienatos reperi, et tam apperte de impedimentis et incommodis, quæ in hujusce baltici maris angustiis hoc bello perpessi sunt, conquerebantur, ut maxime metuam, ne Hispani initium istius nefariæ conjurationis potius ab ejusdem Majestate quam a quovis alio faciant.* Monita quædam privata dicti Capitanei Clarck, i Geheimearkivet.

[2]) *Futurus enim ille est caput et dux talis actionis, quæ omnium, quæ ab adventu salvatoris nostri Jhesu Christi tentatæ sunt, erit maxime memorabilis.* Clarks anførte Memoire i Geheimearkivet.

[3]) *Etenim nos in professione doctrinæ cœlestis, quæ nobis a Domino parente nostro tradita est, et quæ Domini beneficio in ecclesiis et scholis Regnorum nostrorum viget, perpetuo perseveraturi sumus.* Kong Frederik den Andens Skrivelse af 1ste Oktober 1567, i Geheimearkivet.

dennes prøvede Tapperhed og Paalidelighed, at hans Landsmænd ikke troede at kunne finde nogen dygtigere Talsmand for Forfølgelsen mod Bothwell, end naar de nu atter i denne Sag kaarede Clark til deres Fuldmægtig. Murray fremdrev atter Sagen med sin sædvanlige Energi. Den 16de Juli 1568 tilskrev han Kong Frederik den Anden en indstændig Anmodning om at tillade, at Kaptain Clark maatte gjøre en kort Reise tilbage til Skotland, for at man der mundtlig kunde træffe Aftale med ham om en Sag af den største Vigtighed[1]), og forend den danske Konge endnu havde kunnet opfylde denne Begjæring, ilede Murray derpaa med den 21de August at udfærdige en Fuldmagt for Clark til at lade Bothwell henrette i Danmark, idet han paa samme Tid atter tilskrev Kong Frederik den Anden, for at gjøre ham opmærksom paa, at efter Retsvæsenet i Skotland havde den Parlamentsakt, der den 20de December 1567 havde dømt Bothwell, en urokkelig Lovs Kraft, og at det derfor vistnok var langt at foretrække, at Bothwell nu maatte kunne komme til at lide sin Straf i Skotland selv; men da han dog ikke kunde miskjende, at man, imedens Nordsøen endnu var saa opfyldt af Kapere, ei med Sikkerhed vilde kunne faae ham oversendt uden med en saadan væbnet Søstyrke, hvorover man nu ikke let kunde raade[2]), vilde

[1]) *Rem nobis gratissimam Tua Serenitas factura est, si, remisso ad breve tempus militari, quo est ille jamdiu obstrictus, sacramento, veniam largiri velit in Scotiam transmittendi et nobiscum, qui hoc a Serenitate Tua vehementer contendimus, colloquendi.* Murrays Skrivelse i den umyndige Kong Jacob den Sjettes Navn, dateret fra Stirling-Castle den 16de Juli 1568, i Geheimearkivet.

[2]) *Verum quum per sævitiam bellorum, quibus vicina regna atque adeo universus fere Christianus orbis conflictatur, mare a piratis obsessum sit, satis tutum non videbatur illum mari committere sine valenti navium et strenuorum militum comitatu, ut in Scotiam sine periculo transportari posset.* Murrays i Jacob den Sjettes Navn

han indskrænke sig til at fordre ham overgiven i Clarks Hænder, for at denne derpaa kunde lade Jarlens Hoved afhugge og i det Mindste oversende dette til Udstilling paa det Sted, hvor Misgjerningen var begaaet[1]). For at sikkre sig den danske Konges Indvilligelse, havde Murray derhos, uagtet Skotlands egne Uroligheder kunde synes at fraraade det, med stor Imødekommen tilladt Axel Wiffert, en anden af Frederiks Hververe, at samle to tusinde nye Leietropper for dennes Krigstjeneste, og denne Adelsmand troede derfor ogsaa den samme Dag, hvorpaa Murray selv tilskrev Frederik den Anden, ligeledes at burde tilskrive Kongen, at han havde fundet Skotlændernes »Skrig« mod Bothwell saadan, at han underdanigst vovede at anmode Kongen om at opfylde deres Begjæring[2]). Med Parlamentets Dom over Bothwell, der i det herskende Parties Tanke overflødigen afgav det fra dansk Side i det forrige Aar fordrede Beviis, og med Murrays og Wifferts Skrivelser til Frederik den Anden, afreiste en anden adelig Skotlænder, der ogsaa var indtraadt i Kongens Krigstjeneste, Gawin Elphinstone, den følgende Dag fra Edinburg[3]); men Murray gav sig dog

---

udfærdigede Skrivelse er dateret fra Edinburg den 21de August 1568, og blev først efter Geheimearkivet trykt hos Bergenhammer. S. 328—333.

[1]) *Quam ob causam igitur Serenitatem Tuam maxime rogamus, ut illum eidem capitaneo ad extremum supplicium dedi curet, utque is abscissum a cervicibus parricidæ caput ad nos in Scotiam transmittat, quod, pro more, palo præfixum, in loco, quo cædes perpetrata est, defigendum curemus.* Sammesteds.

[2]) *Do ist Mein gants vnderthenigst vnd demuethiges bitt Euer Kon: Mat: wolle Innen solches gnedigst zulassen vnd vergunnen.* Axel Wifferts Brev til Frederik den Anden, *geschreben zu Edinburg jn Schottlandt am 21 tag Augusti 1568,* i Geheimearkivet.

[3]) *Vpoun the xxij day of the said moneth of August thair wes ane commissioun send be my lord regent, with ane gentilman callit*

endnu ikke Ro; ogsaa da Axel Wiffert efter fuldendt Hverv nogle Dage senere selv fulgte efter Elphinstone til Danmark, medgav han ham den 26de August et nyt Brev til Frederik den Anden, hvori Murray atter forestiller denne, at naar Bothwell ikke sikkert kunde overbringes til Skotland, maatte Kongen dog i det Mindste ikke taale, at »denne efter guddommelige og menneskelige Love fordømte Røver« ogsaa i Danmark undgik sin fortjente Straf[1]).

Da Kaptain John Clark i Oktober kunde fremstille sig i Roskilde med den eiendommelige Fuldmagt, der var bleven ham tilstillet fra den skotske Regjering, havde Frederik den Anden imidlertid faaet forøget Opfordring til ikke at rette sig efter en saa besynderlig Opfordring. Forudseende, at den skotske Regjering ikke vilde lade Sagen beroe, havde Kongen nemlig forinden henvendt sig til andre Fyrster; han havde for disse fremstillet, hvor vanskelig og betænkelig en fuldstændig Tilfredsstillelse af den skotske Regjering maatte synes ham af Hensyn til hans egen Jurisdiktion og Overhøihed, paa Grund af hans nære Slægtskab med den skotske Dronning, af Omsorg for hans kongelige Reputation og i Betragtning af den Uro og hele usikkre Tilstand, hvori Tingene i Skotland endnu befandt sig; og han havde derefter endt med at bede om, at »andre kristelige Øvrigheder« nu vilde komme ham til Hjælp med deres oplyste Raad. Disse saaledes raadspurgte Fyrster

---

Gawin Elphingstoun, to the King of Denmark. A Diurnal of remarkable Occurrents. p. 137.

[1]) *Ut divina humanaque sententia damnatus latro aut tuto in Scotiam transportetur, aut meritas in Dania poenas luat, suppliciumque de eo sumatur ab iis, quorum fidei sententiæ a senatu latæ exsecutio a nobis mandata est.* Ogsaa dette Brev fra Murray, dateret Edinburg den 26de August 1568 og udstedt i Jacob den Sjettes Navn, blev først trykt af Bergenhammer. S. 325—328.

havde nu vel principielt skudt Sagen fra sig, yttrende sig paa en høflig, næsten ironisk klingende Maade, overbeviist om, at den danske Konge og det danske Rigsraad med deres »høitbegavede Forstand» selv bedst maatte kunne vide at raade i en saadan Sag; men forsaavidt de raadspurgte Fyrster dog subsidiært indlode sig paa selve Spørgsmaalet, hvorom Kongen af Danmark imødesaa deres Ytringer, havde kun Een af dem udtalt sig nogenlunde bestemt for at opfylde den skotske Regjerings Ønske. Dette var Frederik den Andens Svoger, Kurfyrst August af Sachsen; Kurfyrsten havde fremhævet, at en saadan «Remission» af Forbrydere allerede var fastsat mellem ham paa den ene Side og Keiseren og Kronen Behmen paa den anden, og han fandt i dette Tilfælde en saadan saa meget mindre betænkelig for Kongen, naar Jarlen af Bothwell, som det var blevet meldt, tidligere under den nordiske Krig havde været denne imod og derimod i Skotland begunstiget den svenske Konge[1]). Kongens Farbroder, Hertug Adolf af Slesvig og Holsteen, Hertug Julius af Brunsvig-Wolfenbüttel og Hertug Ulrich af Meklenburg havde derimod meent, at Hensynet til den kongelige Jurisdiktion maatte fordre, at Sagen kun kunde føres i Kongens egne Riger, for upartiske Dommere, og ved Advokater for begge Parter, den samme Anskuelse, som Kongen allerede i det forrige Aar havde gjort gjældende i sit Svar til den skotske

[1]) *Vnd weil wir den auch aus Euer kon. Wirden hieuorigen an vns ergangenen schriefften vernehmmen, dass der Graff Euer kon. W. in werendem Schwedischen Kriege fast zu wieder gewesen, vnd nicht alleine Euer Kon. W. in der bey Schottlandt gesuchten nachbarlich hulffe vnd beistand gehindert, dem Konige zu Schweden aber alle fürderung erzeigt.* Kurfyrst August af Sachsens Skrivelse, dateret Dresden den 1ste September 1568, i Geheimearkivet.

Regjering[1]. Den anden af Kongens dalevende Farbrødre, Hertug Hans den Ældre af Slesvig og Holsteen, havde vel formanet Frederik den Anden til at undgaae at støde Skotland og England, der hidtil under Kongens Krig med Sverrig havde viist sig som velsindede Naboer, men han havde dog kun opmuntret ham til at see Tiden an, der vilde bringe de bedste Raad, og til derfor lige over for den skotske Regjerings Paatrængen som en passende Undskyldning at nævne Optagelse af de dengang aabnede Fredsunderhandlinger; Kongen vilde da maaskee i Fremtiden ogsaa kunne faae Leilighed til at virke noget for den ulykkelige skotske Dronning, om ikke til hendes fuldkomne Gjenindsættelse i Regjeringen, saa dog i det Mindste til at hun fik en anselig »Livgeding«[2], thi hvad de ved denne Sag fremfor Alt maatte mindes, var deres nære Slægtskab med Dronningen, hidrørende fra deres fælleds Stamfader, Kong Christian den Første[3]. Med saadanne Yttringer stod den Fordring i fuldkommen Strid, der nu, uden videre

[1]) Skrivelserne fra Hertug Adolf af Slesvig og Holsteen, Hertug Julius af Brunsvig-Wolfenbüttel, og Hertug Ulrich af Meklenborg, daterede fra Gettorp den 27de August 1568, fra Wolfenbüttel den 11te September 1568, og fra Wismar den 19de September 1568, alle i Geheimearkivet.

[2]) *Wo E. Ko. w. vnter solcher handlung, was gutes zu erledigung der Khonigin, vnd wo nicht zu der vullenkhomenen Khoniglichen Regierung, jedoch vff ein stadtlich leibgedings gelegenheit werden vor sich vnd durch andere befurdern khonnen, Die wollen an Ihrem muglichen vleisse, wie wir dann E. Ko. w. darzu ohne das woll geneigt wissen, nicht erwinden lassen.* Skrivelse fra Hertug Hans den Ældre, affattet *in abwesen unserer rethe,* og dateret *uff unserm hause Hansburgk den 25 Aug. 1568,* i Geheimearkivet.

[3]) *Fürnemblich aber die nahe Bluttsverwandtnise der Khonigin von unserm loblichen Grossvattern Khonig Christian, Christmilter gedechtnis, dem Ersten, herruerendt.* Skrivelsen fra Hertug Hans den Ældre, i Geheimearkivet.

Anstand, kun i Henhold til den i Skotland afsagte Dom, vilde have Bothwell henrettet i Danmark; efter dem behøvede Kongen ikke længer at frygte for sin Anseelse hos fyrstelige Venner og Frænder, fordi han ikke vilde gaae ind paa hos sig at lade Bothwells Hoved falde for en Fremmeds Haand.

Men skjønt altsaa Clarks Fuldmagt, for saavidt han i Danmark skulde have ladet Jarlen henrette, ikke kunde opfyldes, blev den dog i en anden Henseende ikke uden Frugt. Det er blevet anført, at da Bothwell i Bergen skiltes fra sit Følge, tillodes det ham dog til Danmark at medtage nogle faa af sine Tjenere, og til at forfølge et Par af disse, der i Skotland gjaldt som Medskyldige i Mordet paa Darnley, havde man ogsaa udstrakt den Clark overdragne Bemyndigelse[1]). Hvad den skotske Fuldmægtig opnaaede, kan her siges med hans egne Ord. »Jeg John Clark« — saaledes skrev han i Roskilde den 30te Oktober 1568 —, »Overbefalingsmand over de skotske Hærafdelinger, tilstaaer ved denne min Haandskrift af den ædle og fornemme Herre, Hr. Peder Oxe til Gisselfeld, Danmarks Riges Hofmester, at have modtaget tvende Mænd, nemlig William Murray og Franskmanden Paris, der sigtes som Forrædere og Mordere af Skotternes høisalige Konge Henrik, hvilke fornævnte Mænd jeg forpligter mig til at fremstille for det skotske Riges Dommere, for at faae deres Sag undersøgt og straffet, dersom de have Brøde og Skyld, og til at sætte i Fri-

---

[1]) *Dantes, concedentes et committentes illi nostram plenam potestatem, speciale mandatum, expressum præceptum et onerationem, memoratum Jacobum olim Comitem de Boithuile, Paridem Gallum et alios de dicto crudeli murthiro delatos et convictos de manibus talium, cum quibus præsentialiter detenti sunt, recipiendi.* Den skotske Fuldmagt for Kaptain Clark i Gehelmearkivet.

hed, dersom de frikjendes, dog saaledes, at der tilstaaes dem en Tid af en Maaned til at paakalde de Venner eller Frænder, som de maatte have og som kunde eller vilde rense dem for den Beskyldning, der hviler paa dem; og at dette skal være fast og sikkert, har jeg her villet bekræfte med mit Familiesegl«[1]. Ligesom den her nævnte William Murray ogsaa var ein af de Mænd, der ved den skotske Parlamentsakt af 20de December 1567 dømmes som Bothwells Medskyldige[2], saaledes kan der ikke heller være nogen Tvivl om, at vi her i Franskmandén Paris gjenfinde hiin Nicolas Hubert, kaldet Paris, efter hvem Maria Stuarts Modstandere, ligesom et dræbende Testament, nu snart kunde fremlægge hine Forklaringer, der ved Siden af de Dronningen selv tillagte Breve og Sonnetter bleve saa for-

---

[1]) Da dette mærkelige Aktstykke hidtil ikke har været trykt, meddeles det her efter den samtidige Afskrift i Geheimearkivet: *Ego Johannes Klarck scoticorum cohortium supremus Capitaneus, profiteor hoc meo chirographo accepisse me a Nobili ac præstanti Dño, D. Petro Oxe de Gislefeldt, Regni Danici Magistro Curiæ, duos viros, utpote Vilhelmum Murranum et Paridem Gallum, qui dicuntur proditores necnon interfectores Sereniss; Regis Scotorum piiss: memoriæ Henrici etc., quos præfatos me obligo sisturum coram judices Regni Scotici, ibi examinandos ac puniendos, si suntes reique fuerint, liberosque pronuntiatos demissurum, hac tamen lege, ut eis concedetur* (sic) *tempus unius mensis, amicos ac propinquos suos sollicitandos* (sic), *si quos habuerint, qui eos de crimine, quo sunt inusti, purgare possint aut velint. Hæc ita firma atque vera esse, sigillo meo proprio atque natiuo muniendum volui. Datum Roschildiæ 30 Octobris, A°. 1568.* Den her anførte Skrivelse viser bedst, med hvor stor Uret man tidligere har paastaaet, at *de Papirer, som findes her i Geheimearkivet, indeholde iøvrigt ikke Noget, som kan give mindste Oplysning i Marias Historie.* (Bergenhammer S. 226). Kun Mangel paa dybere Kjendskab til det, hvorpaa det ved Kritikken af Maria Stuarts Historie egenlig kommer an, kan have overseet Betydningen af et Bidrag som det nærværende.

[2]) The Acts of the Parliaments in Scotland. III, 5. Jvnfr. Andersons Collections. IV, 152.

dærvelige for hendes Liv, og ogsaa efter hendes Død, under den Tvist om hendes Minde, der nu snart har varet i tre Aarhundreder, have afgivet en Hovedgrund, for at tilskrive hende Andeel i Darnleys Mord. Et Hovedstridspunkt i denne Tvist har det Spørgsmaal været, naar Paris kunde antages at være kommen i den nye Regjerings Hænder[1]); men medens dette Spørgsmaal nu er løst ved det her fremdragne Aktstykke, bliver Tvisten dog igjen kun næret paa en anden Maade; ligesom nemlig den til Clark ogsaa udleverede William Murray herefter forsvinder aldeles, saaledes bliver det nu en Gaade, hvad man har gjort med Paris i den lange Tid, der forløber, inden han først i Midten af Juni Maaned i det følgende Aar bliver landsat i Leith. Thi at Paris virkelig først paa dette Tidspunkt igjen kom til Syne i Skotland, har Jarlen af Murray selv bevidnet i Efteraaret 1569. Dronning Elisabeth havde dengang fra England iilsomt sendt Jarlen Bud med Anmodning om at opsætte Paris's Henrettelse, og i Jarlens Undskyldning forekommer da disse Ord: »Med Hensyn til det, som Eders Majestæt skriver om en Paris, en Franskmand, Deeltager med den forrige Jarl James Bothwell i Mordet paa Kongen, min Souveræns Fader, da er det sandt, at den nævnte Paris ankom i Leith ved Midten af sidstforløbne Junii, paa

[1]) *When Paris was first seized by the rebels, does not appear*, hedder det hos Whitaker, og dette Moment, hvorpaa han lægger saa megen Vægt, kommer atter igjen i Spørgsmaalet: *When then shall we seek for the time of seizing Paris? he cannot find in the seizure of so many others of the murderers at the Shettland isles* o. s. v. Mary Queen of Scots vindicated. I, 470, 471. De ældre Forfattere, Keith, Tytler, Guthrie, Gilbert Stuart, tænke sig, som Whitaker bemærker, kun urigtigen Paris hensiddende i Fængsel over to Aar, forend hans Forklaringer afgaves. Paris's her oplyste Ophold i Danmark er baade dem og ham aldeles ubekjendt.

hvilken Tid jeg var langt fraværende i de nordlige Egne af dette Rige.« Jarlen vedbliver: »Derpaa skete det ved min Tilbagekomst, efter flittig og omhyggelig Examination, og efter lang Tid anvendt derpaa, at han den 16de Dag af sidstafvigte August led Døden efter Lovens Bud, saa at han var henrettet et Tidsrum af syv eller otte Dage førend Modtagelsen af Eders Naades Brev. Ellers skulde Eders Majestæts Opfordring til at opsætte hans Dødsstraf meget villig have været efterkommet, da samme har saa god en Grund. Men jeg forlader mig til, at hans efterladte Vidnesbyrd skal findes saa authentisk, at sammes Troværdighed ikke skal synes tvivlsom enten for Eders Naade, eller for dem, der af Naturen have størst Aarsag til for hiint Mord at ønske tilbørlig Straf[1].« Denne Fortrøstning om, at Paris's efterladte Vidnesbyrd maatte synes Alle authentisk, gik, som bekjendt, ikke senere i Opfyldelse, men hvad man endog nu maatte dømme om hiint navnkundige Vidnesbyrd, afgivet af Paris den 9de og 10de August 1569, da han laa som en Fange i Murrays Slot i St. Andrews, synes det i det Mindste, at man ogsaa har udpresset andre Forklaringer af ham. Thi den samme Dag, hvorpaa Paris blev henrettet, maatte ogsaa hiin William Stuart følge ham i Døden, der i det næstforegaaende Aar som Herold havde været sendt til Danmark, for at forlange Bothwell udleveret, og som en Hovedbeskyldning, man nu havde fremsat mod Paris's Ulykkesbroder, nævnes udtrykkelig, at denne Wil-

[1]) *As tho that quhilk your majestie writtes of ane Paris, a Franchman, partaker with Ja. umquhyle E. Bothwele, in the murther of the K. my soveraine fader, trew it is, that the said Paris arrivit at Leyth about the middes of June last, I at that time being in the north partes of this realme far distant.* Jarlen af Murrays Brev til Dronning Elisabeth, hos Laing, History of Scotland. II, 269—270.

liam Stuart skulde have taget Deel i et Anslag mod Regenten, Jarlen af Murrays Liv[1]).

Hvad Bothwell har følt ved at see sine sidste Ledsagere bortrevne til den ham selv truende Elendighed, meldes vel ei udtrykkelig, men Skjæbnen gav dog snart Jarlen Leilighed til at aabenbare sit Sindelag mod den Landsmand, der nu tvende Gange, først i Skotland og saa i Danmark, skjønt han var indtraadt i en fremmed Fyrstes Tjeneste, havde viist sig som hans fjendske Forfølger. Efter at have røgtet sit Ærinde som Fuldmægtig for den skotske Regjering, forblev Clark fremdeles i den danske Konges Krigstjeneste, og endnu under Vintren 1569 tilstødes det ham som en Gunstbeviisning at maatte lægge sine Skotter i Vinterkvarteer i Landskrone[2]), men om Efteraaret paadrog han sig Kongens uovervindelige Unaade, da han under den nye Beleiring af Varbjerg, der

[1]) Den her oftere paaberaabte skotske Dagbog, som først den nyere Tid drog for Lyset, melder: *Upoun the fyft day of August 1569, Williame Stewart, sumtyme lyoun King of armes, being suspectit for airt and pairt of the conspirand of my lord regentis slauchter, and brocht to the castell of Edinburgh out of Dunbartane, and als Paris frencheman; being brocht out of Denmark, and ane of the slayaris of our soueranes lordis fader, to the said castell of Edinburgh, wer baith tane owt of the said castell to Sanctandrois, thair to be puneist according to thair demerittis. — Upoun the 15 day of the said moneth, Williame Stewart being convictit for witcherie, wes burnt, and the said Paris convictit for ane of the slayaris of the King, wes hangit in Sanctandrois.* A Diurnal of remarkable Occurrents. p. 146. Antog man maaskee, at William Stuart under sit Ophold i Danmark af Bothwell og igjennem Paris var bleven vunden for et saadant Anslag?

[2]) I Geheimearkivet findes et latinsk Sikkerhedsbrev, undertegnet i Kjøbenhavn den 16de Marts 1569 af Clark i Forening med hans Lieutenant Andrew Armstrong, hvori de takke *pro quo quidem regio erga nos favore*, indestaae for tilbørlig Opførsel mod Indbyggerne, og love, uden alt Hensyn til deres Sold, igjen at skulle forlade Fæstningen fri og vel bevaret.

kostede Daniel Rantzau og Frants Brockenhuus Livet, benyttede sig af Kongens Forlegenhed til at fremkomme med Fordring om en ny Kontrakt i Stedet for den tidligere mellem dem oprettede. Da Kongen derpaa ved Slutningen af Krigen skulde til at aftakke den største Deel af de fremmede Krigsfolk, og da ogsaa Clark fremkom med sit Regnskab, fandt Kongen nu den Sum — sytten tusind Daler — hvorpaa han gjorde Paastand for sine Udlæg, saa opskruet, at Clark snart mærkede, at han ikke vilde blive betalt; han begjærede da, inden Freden i Stettin endnu var bleven afsluttet, sin Afsked, for strax at begive sig ud af Riget, idet han uforsigtigen lod sig forlyde med, at selv om han nu ikke skulde faae sin Betaling i Danmark, skulde han vel paa andre Steder og ad andre Veie søge og opnaae sin Ret. Da han paa denne Maade allerede var falden i Unaade og heiligen mistænkt for at have noget Ondt i Sinde imod Kongen, modtog denne af hans egne Landsmænd Vaaben imod ham. Thi netop paa denne Tid synes den Partistrid, der efter Murrays Død igjen sønderrev Skotland, ogsaa at være forplantet til dets i Danmark tjenende Sønner, idet nu tre af de skotske Kaptainer, Gawin Elphinstone, Richard Skowgall og Walter Aikman, som Forrædere angave ikke blot Kaptain Clark, men ogsaa Alexander Campbell, en Slægtning af Jarlen af Argyle, og Archibald Stuart, en Slægtning af Lorden af Ochiltree[1]). Kaptain Aikman angav,

[1]) *Alter e nobilissima comitum Argatheliæ, alter item ex æque nobili Domini de Uchiltre familia*, hedder det i Jarlen af Lennox's Brev til Frederik den Anden, dateret Edinburg den 18de Juli 1570, i Geheimearkivet. Af de i dette Brev nævnte Anklagere kjendes Gawin Elphinstone, som den, der i Aaret 1568 havde overbragt Fuldmagten for Clark; Kaptainerne Walter Aikmann og Richard Skowgall omtales senere i Aarene 1571 og 1572 for deres Deeltagelse i den fortsatte Partikrig i Skotland, hvor den Sidstnævnte blev dødelig saaret ved Beleiringen af Merchingstown. Biorns'

at Alexander Campbell havde været i de Svenskes Leir, og derefter havde forhandlet med nogle af Aikmans Folk om, at de skulle drage til Sverrig, men at han forgjæves havde opfordret Clark til i denne Anledning at lade Campbell fængsle, og Elphinstone fremkom med Afskrift af et Brev, som han paastod forhen at have overbragt fra Clark til Jarlen af Murray, og hvori Clark fraraadede denne at tillade Axel Wiffert at føre flere Krigsfolk fra Skotland til Frederik den Andens Tjeneste. Da det udtrykkelig meldes, at de skotske Angivere tidligere i deres Fødeland havde været bekjendte som Tilhængere af Bothwell[1], kunde man fristes til at troe, at det var Jarlen, der fra Malmøhus først har vidst at sætte dem i Bevægelse, og at han saaledes blev den egenlige Aarsag til Fængslingen af hine skotske Adelsmænd; at Bothwell i al Fald strax har sluttet sig til Anklagerne, fremgaaer af et Brev til Frederik den Anden, hvori Peder Oxe og Johan Friis den 22de Juni 1570 blandt Andet tilskriver ham saaledes fra Kjøbenhavns Slot: »Saa kom her og til Os i Gaar nogle af de skotske Kaptainer og gave tilkjende, hvorledes at den skotske Greve, som sidder fangen paa Malmø, haver havt sit eget Bud her over og befalet at sige Os, at han vilde bevise Kaptain Clark tre Skjelmsstykker over; det første han havde gjort imod Eders Kongelige Majestæt, det Andet imod Kongen

of remarkable Occurrents. p. 137, 238, 258, 262, 263, 294, 296, 297.

[1]) Walter Aikman karakteriseres i Jarlen af Lennox's Skrivelse af 18de Juli 1570 som *nota in Gallia rapacitatis et domi omnium scelerum comitis Bothuelii administer.* Ligeledes taler Thomas Buchanan om *delatoribus illis, quos esse audio nonnullos regiæ cædis ministros*, i hans i Geheimearkivet bevarede Skrivelse til Frederik den Anden, dateret Kjøbenhavn den 19de Marts 1571, og først trykt hos Bergenhammer. (S. 355).

af Frankrig, og det Tredie imod Kongen af Skotland, og hvis han ikke det hannem overbevise kunde, da vilde han være den som han burde at være, hvilket Vi ikke havde kunnet undholde at give Eders Kongelige Majestæt tilkjende. Og synes os bedst at være, dog paa Eders Kongelige Majestæts naadigste Behag, at man afferdiger een eller to af de skotske Kaptainer derover til Malmø, hvilket vi ikke dog gjøre ville, førend vi gave det Eders Kongelige Majestæt tilkjende, at de der kunde forhøre, hvormed den Greve, som der sidder fangen, kunde bevise Kaptain Clark sligt Forræderi over«[1]. Kongen billigede i sit Svar, at »i forskikke nogen af de skotske Kaptainer, med nogen af de Tydske, over til Malmø til den Greve, der sidder fangen, og af hannem forhøre, hvad han veed Kaptain Clark at beskylde«[2]. Efter Bothwells Forklaring over de Tildragelser, der havde ledsaget eller fulgt Katastrofen paa Carberryhøien, kunde man da derefter til de tvende andre Klageartikler mod Clark ogsaa føie denne tredie, »at han haver brugt Eders Kongelige Majestæts Krigsfolk i Eders Majestæts Bestilling imod Dronningen af Skotland«, og en Krigsret af fire skotske og tre tydske Kaptainer afsagde nu en Dom over ham, at de »have samtligen seet for godt og raadet, at vi skulle tage nøiagtig Borgen og Vissen for

---

[1]) Peder Oxes og Johan Friis's Brev til Frederik den Anden, *schreffuit paa E. M.s Slott Kjøbnehaffn thennd 28 Dag Junij Aar 1570*, i Geheimearkivet. At det i dette Brev i Stedet for *Alexander Cawall* burde hedde *Alexander Campbell*, og i Stedet for *Capitain Egmund Capitain Aikman*, synes at fremgaae af en Jevnførelse med Jarlen af Lennox's Skrivelse af 18de Juli 1570. Brevet er trykt hos Ryge, Peder Oxes Liv og Levnets Beskrivelse. Kjøbenhavn. 1765. 4°. S. 248—249.

[2]) Den i Geheimearkivet opbevarede Koncept til Kongens Svar dateres fra Frederiksborg den 24de Junii A. 70.

hannem, saa han ikke undkommer, efterdi han sig saa utroligen imod hans Ed haver skikket og forholdet, og vidste Den Eders Majestæts Forræder var, og ikke vilde Den straffe.« I den Skrivelse, hvori Peder Oxe og Johan Friis saaledes fra Kjøbenhavn tilmelde Kongen Dommens Udfald, tilføiede de endnu, »og have vi hannem nu her oppe paa Slottet, indtil han sætter nøiagtig Borgen for sig, hvilken vi vel troer, han skal svarligen kunne fange« [1]). Og virkelig gjorde ogsaa Kongen, der ved Syvaarskrigens Slutning var bleven paafaldende uvillig imod de skotske Krigere [2]), senere saa mange Vanskeligheder, hvergang den skotske Regjering eller Dronning Elisabeth ønskede at gaae i Kaution for Clark, at denne Bothwells Avindsmand selv kom til at døe som en Fange i Danmark.

Den franske Minister i Danmark, Charles Dancay har engang bemærket, at han havde bragt i Erfaring, at Jarlen af Murray, der havde tilladt Frederik den Anden at drage Tusinder af Skotter ud af Landet til sin Krigstjeneste, inden sin Død skal have yttret sig høiligen krænket ved den Maade, hvor-

---

[1]) Peder Oxes og Johan Friis's Skrivelse til Frederik den Anden, *schriffuit paa ederz Mayz slott Kiøbnehaffn thend 28 Dag Junij Aar 1570*, i Geheimearkivet. Ogsaa denne Skrivelse er trykt hos Ryge, Peder Oxes Liv og Levnetsbeskrivelse. S. 249—250.

[2]) *Mais il a été d'une fort grand rigueur enuers les Ecossais*, skriver Dancay den 2den April 1571 fra Kjøbenhavn til Kong Karl den Niende, og ligeledes: *Combien que durant ceste guerre ilz ayent tres bien fait leur debuoir, neantmoins le Roy de Dennemarck leur est meruelleusement ennemy.* Den franske Minister melder, at Kongen har forbudt Resten af de skotske Bøsseskytter, der dengang stod i Jylland, men omkom af Hunger, at maatte komme over til Sjælland uden Pas, at tre hundrede af dem havde søgt ud af Landet til Tydskland, og at *les aultres esperant trouer nauires au port de Helseigneur pour retourner en Ecosse passèrent à pied quatre grandes lieues de mer sur la glace ou plusieur d'eux se perdirent.* Skrivelsen haves i Geheimearkivets Kopisamling af Dancays Breve.

paa han til Gjengjæld havde seet alle sine Fordringer om Bothwell skuffede af Kongen[1]). Den 23de Januar 1570 blev Murray, da han red igjennem Linlithgow, Maria Stuarts Fødested, ved høilys Dag skudt fra et Huus af en af den landflygtige Dronnings Tilhængere, James Hamilton af Bothwellheagh, og først efter en blodig Kamp, og kun ved Dronning Elisabeths nye Understøttelse, lykkedes det Jarlen af Lennox at følge ham som Regent. Da de ved Syvaarskrigens Slutning tilbagevendte Skotter paa denne Tid ikke blot fortalte om Clarks Fangenskab i Danmark, men da det Rygte ogsaa ved dem var kommet i Omløb, at Bothwell nu var bleven sat paa fri Fod[2]), følte Lennox, som den myrdede Darnleys Fader, sig kaldet til endnu mere indtrængende end sin Forgjænger i denne Anledning atter at henvende sig til den danske Konge. Dronning Elisabeth af England var ikke heller mindre villig til at understøtte ham, end forhen Murray, ved sine tilsvarende Forestillinger hos Frederik den Anden[3]), og i begges Navn afskikkedes

[1]) *J'ay bien entendu que ledict feu Regent d'Ecosse se sentoit grandement offensé de ce que le Roy de Dannemarck ne s'y comportoit aultrement.* Dancays Brev til Kong Karl den Niende, dateret den 10de Juni 1570, i Geheimearkivet.

[2]) *Verum quum nuper præter omnium expectationem audiamus, eum non modo carcere liberatum, sed in bonorum etiam perniciem incumbere, et accusatoribus etiam poenas, quas ipse meritus erat, minari,* hedder det i Jarlen af Lennox's Skrivelse til Frederik den Anden, affattet i Jacob den Sjettes Navn, og dateret fra Stirling den 26de August 1570, i Geheimearkivet.

[3]) Jvnfr. Dronning Elisabeths Brev til Frederik den Anden, første Gang trykt hos Laing, History of Scotland. II, 304—305. Clark faaer i Brevet denne Anbefaling: *Intelligat igitur Vestra Serenitas Joannem Clerk praeclare hic in Anglia nobis nostrisque diu esse notum, nec vero quicquam unquam in ejus moribus pravum aut fucatum vidisse quemquam, contraque potius ea hominem virtute, fide, integritate cognovimus atque audivimus, ut nulla ratione ne-*

nu til Frederik den Anden en Gesandt, paa hvis Klogskab, Veltalenhed og hele personlige Anseelse man med Tryghed forlod sig. Det beroer dog kun paa Vildfarelse, naar Resen omtaler dette Gesandtskab saaledes, at »Dronningen af England og Kongen af Skotland haver ved en anselig Legation og den navnkundige Herre Georgium Buchananum sin Hovmester, og det skotske Riges Historicum, ladet Kongen besøge«[1], og denne Misforstaaelse er ikke bortskaffet eller bleven mindre, fordi af tvende Forfattere, der i den nyere Tid have dvælet ved Bothwells Fangenskab, den ene, med Forbigaaelse af Fornavnet, indskrænker sig til at lade den skotske Regjering »sende den bekjendte Historieskriver Buchanan, Kong Jacobs Hovmester, som Gesandt til Danmark«[2], eller den anden derefter nævner Gesandten som »Historieskriveren Thomas Buchanan«[3]. Forholdet er i Virkeligheden dette, at Skotlands navnkundige Historieskriver utvivlsomt hedder George Buchanan, men slet ikke var den, der i Aaret 1570 ankom som Gesandt[4]; denne var derimod en Slægtning af ham, Thomas Buchanan, en i den skotske Reformationshistorie ogsaa

---

dubitemus, quin ab audacissimo homine, Bedovellio comite, hæc innocenti crimina afficta sint.

1) Resen, Kong Frederichs den Andens Krønike. S. 261.

2) T. Becker, Adelersborg, i Dansk Folkekalender. Tredie Aargang. S. 53.

3) Worsaae, Bothwell's Grav i Faareveile Kirke. Illustreret Tidende, III, 147.

4) Forvexlingen er maaskee bleven foranlediget ved det Portræt af George Buchanan, der ved Siden af Copernicus's og andre berømte Mænds hang i Museet paa Uranienborg. Men dette Portræt var kun en Gave fra en af de skotske Gesandter, der i en senere Tid bleve sendte til Danmark, fra Sir Peter Young, eller *a Petro Junio*, som Navnet gjengives hos Gassendi, Tychonis Brahei, Equitis Dani, Astronomorum Coryphæi vita. Parisiis. 1654. 4°. p. 123.

høit anseet Mand[1]). Thomas Buchanan ankom til Kjøbenhavn i Efteraaret 1570; trods gjentagne Opfordringer vægrede han sig standhaftig ved, under Frederik den Andens Fraværelse, til nogen Anden at overgive de medbragte Skrivelser fra sin Regjering og fra Elisabeth[2]), og efter Kongens Tilbagekomst opnaaede han endelig at stedes for ham selv paa Kjøbenhavns Slot, hvor Buchanan da den 14de December 1570 i en ziirlig latinsk Tale udførlig forklarede Hensigten med sin Sendelse. Med Talent vidste han i dette Foredrag at omtale den forrige Regent, Jarlen af Murrays Drab paa en Maade, som om dette ikke mindre end Darnleys kunde tillægges eet og samme Parti, som hvis Overhoved han forlangte Bothwell afstraffet eller udleveret[3]). Efter ved dette Foredrag, som han efter Opfordring derpaa afgav skriftlig, at have banet sig Vei for sit Ærinde, søgte den skotske Gesandt senere ved en anden Forestilling at fastholde den danske Regjering i dens Imøde-

[1]) Biografiske Oplysninger om Thomas Buchanan, Historieskriverens Brodersøn, findes meddeelte af David Laing i Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland. Vol. IV (1861), part. I, p. 85. Han var Provst (provost) til Kirkhill og døde den 12te April 1599.

[2]) Den kongelige Sekretær Elias Eysenbergs tydske Beretning om hans Forhandling med Thomas Buchanan, dateret *Kopenhagen d. 26 Nov. 1570*, og Buchanans Skrivelse til Kongen om samme Sag, *dat. Hafniæ. M. Vestræ. 30 Novemb. die anno 1570*, begge i Geheimearkivet.

[3]) *Sed acie victi simile parricidium commiserunt, comite Moraviæ, bonæ memoriæ, Regis avunculo et regni ejus regente interfecto, quale antea commiserunt in Rege trucidando.* Denne *Oratio Mag*[ci] *et gen*[si] *viri Thomæ Bucchanani Legati ac Oratoris Scotici coram ipsa Serenissa*[a] *Regia M*[te] *amplissimisque regni Senatoribus habita Hafniæ die 14 Decembris, die vero 16 hoc scripto exhibita, Anno 1570,* findes ligesom den danske Regjerings Svar af 9de Marts 1571 og Thomas Buchanans yderligere Forestilling af 19de Marts 1571, i Geheimearkivet, hvorefter disse Aktstykker første Gang bleve trykte hos Bergenhammer. S. 333—359.

kommen. Da der paa denne Tid af det herskende Parti i Skotland og af Elisabeth var blevet givet eller rettere foregjøglet Maria Stuart Udsigt til atter som Dronning at skulle vende tilbage til sit Rige, vidste Buchanan i Overeensstemmelse hermed skarpt at skjelne mellem Maria Stuart, der kun »aldeles blind« var styrtet i Elendigheden, og hendes Forfører, hvis Overfald paa Dronningens Person nu ei længer kunde blive skjult for den danske Regjering; »hiin afskyelige Forræder«, indskærpede Buchanan, »vil aldrig kunne nægte, at han offenlig har øvet Vold mod Skotlands ophøiede Dronning og med Vold trukket hende til Rigets stærkeste, ham overladte Fæstning,« en efter Buchanans Dom uafsonelig Skjændighed, »da hiin hæderfulde og mægtige Fyrstinde, udstyret med Guds største Naadegaver, og for sine udmærkede Dyder og sjeldne Sjæls- og Legems Fortrin at regne blandt de ypperste Fyrster i Aarhundreder, aldrig vilde være falden, dersom hine Egenskaber ikke vare blevne fordærvede og ødelagte af hiint Uhyre i Naturen ved hans Fortryllelser, Elskovsdrikke, Forhexelser, Troldom og øvrige onde Kunster«[1]). Inden Buchanan forlod Kjøbenhavn, havde han da ogsaa opnaaet, at man her var imødekommet den skotske Regjering nærmere end nogensinde. Thi vel havde man nu atter mindet om Bothwells tidligere Frifindelse af Skotterne selv, og igjen hen-

---

[1]) *Scelus meo judicio inexpiabile; nam princeps illa illustrissima potentissimaque, summis Dei donis ornata, meritoque inter præcipuos multorum seculorum principes ob ipsius singulares virtutes rarissimasque tum corporis tum animi dotes numeranda,* [*nunquam peccasset*], *si hæ ab isto naturæ monstro, fascinationibus, filtris, incantationibus ac veneficiis cæterisque malis artibus, corruptæ subversæque non essent.* Thomas Buchanans Forestilling, *Datum Hafniæ Majestatis Vestræ, 19 mensis Martii, anno Domini 1571*, i Geheimearkivet.

viist disse til det forrige Tilbud om, at de kunde føre deres Sag imod Jarlen for Retten i Danmark, men man gav dem dog nu ogsaa Udsigt til endelig at kunne opnaae Bothwells forlangte Udleverelse, saafremt nemlig Dronningen af England og den skotske Regjering vilde inden den næstkommende St. Bartholomæusdag, eller den 24de August 1571, tilstille den danske Konge deres Kautionsbeviser for, at Bothwells Sag vilde blive prøvet og afgjort efter alle Retfærdigheds og Billigheds Regler, at hans Udleverelse aldrig vilde blive gjort gjældende til Skade for Kongen eller for hans Efterfølgere som Danmarks og Norges Konger, og endelig ogsaa for, at Dronningen af England og Kongen af Skotland for kommende Tilfælde vilde forpligte sig til Reciprocitet lige over for den dansk-norske Regjering[1]). Ved Thomas Buchanans Tilbagekomst til Skotland syntes saaledes Bothwells Skjæbne afgjort. Da udraktes fra det Fjerne atter den Haand til hans Frelse, der allerede een Gang havde reddet ham. Kong Karl den Niende var ikke blot fra sin Minister i Danmark, Charles Dancay, bleven underrettet om den til St. Bartholomæusdag forestaaende Udleverelse af Bothwells Person[2]), men ogsaa den franske Minister i England, La Motte Fénélon, havde indberettet, at Regenten, Jarlen af Lennox ligeledes selv havde ladet sig forlyde med, at Kongen af Danmark nu endelig var gaaet ind paa til denne Termin at opfylde hans Ønske, og at

---

[1]) *De quo Regia ipsius Majestas ante diem Bartholomæi currentis anni certam declarationem expectabit, ac re ipsa præstabit, ut experiantur Serenitates ipsorum eam mutuæ et auctæ conjunctionis, cum ipsis et florentissimis Angliæ et Scotiæ regnis, augendæ et dilatandæ cupidissimam esse.* Den danske Regjerings Svar af 9de Marts 1571, i Geheimearkivet.

[2]) Dancays Indberetning til Kongen om Thomas Buchanans Sendelse, dateret *de Copenhaguen ce ij^e Auril 1571*, i Geheimearkivet.

endog Dancay i Danmark skulde have været enig heri. »Derfor«, skrev den sidstnævnte Minister, »bønfalde Vennerne af Skotlands Dronning ydmygst Eders Majestæt om, at I aldrig vil tillade noget Saadant, men saasnart som muligt vil forekomme det, eftersom Bothwells Tilbagekomst aldeles vil forstyrre den gode Orden, som I have begyndt at give Tingene i hiint Rige, og han selv alene vil blive ført hid for aldeles at ødelægge denne stakkels Fyrstindes Sager og Anseelse« [1]. »Jeg bliver atter«, saaledes skrev den samme Minister nogle Dage senere, »indstændigen anmodet om at bønfalde Eders Majestæt om paa alle Maader at forhindre Jarlen af Bothwells Tilbagekomst, thi man antager, at ingen Ting i Verden vilde kunde blive til større Skandale for denne stakkels Fyrstindes Anseelse eller til større Forvirring for hendes Sager og Eders egne Interesser paa denne Side« [2]. Dancay modtog i Danmark nye og bestemte Befalinger fra sin Konge [3]) om at forhindre

---

[1]) *Dont les amys de la Royne d'Escoce supplient très humblement Vostre Majesté de ne vouloir permettre telle chose, ains de la remédier, le plus promptement que faire se pourra, de tant que le retour du dict Boudouel viendroit traverser tout le bon ordre qu' avez commancé de donner aulx choses du dict royaulme, et luy mesmes seroit conduict icy pour achever de ruyner les affaires et la réputation de ceste pauvre princesse.* Skrivelsen af 20de Juni 1571 i Correspondance diplomatique de la Motte Fénélon. IV, 147.

[2]) *Je suys de rechef fort instantment sollicité de supplier Vostre Majesté d'empescher en toutes sortes le retour du comte de Boudouel, car l'on estime que nul plus grand escandalle à la reputation de ceste pauvre princesse, ny nul plus grand destorbier à ses affaires et à ceulx de vostre service par deçà, ne sçauroit venir de nulle aultre chose qu'on peult praticquer au monde.* Skrivelsen af 24de Juni 1571, i Correspondance diplomatique de la Motte Fénélon. IV, 152.

[3]) Dancays Skrivelser til Kong Karl den Niende, daterede fra Kjøbenhavn den 15de Juli og 1ste September 1571, og de tilsvarende Breve fra de samme Dage til Catharina af Medici, i Geheimearki-

Bothwells Udleverelse, og han vidste at gjøre dem gjældende. Uveiret over Bothwells Hoved var atter draget bort.

Af hvad der ovenfor er blevet fremstillet, og navnlig af den Maade, hvorpaa Bothwell kunde række sin Haand til at styrte Clark, vil det allerede være klart, at der paa Malmøhuus har været tilstaaet Jarlen en ikke ringe Frihed. Til dette Resultat kommer man ogsaa ved at betragte hans samtidige Forhold til Maria Stuart. Efter at Dronningen, under Begyndelsen af sit Fængselliv paa Lochleven, forgjæves havde søgt at tilskrive Bothwell, førend denne endnu var ankommen til Norge og Danmark[1]), kunde hun faa Timer efter sin æventyrlige Undvigelse, den 2den Mai 1568, fra Lord George Seatons Bolig i Niddry give det Ærende til en af Jarlens Frænder, Alexander Hepburn af Riccarton, der i hendes Navn skulde see at tage Dunbar i Besiddelse, at han derefter skulde overbringe Bud fra hende til Bothwell i Danmark[2]). Da Maria Stuart derpaa, efter Tabet af Slaget ved Langside og hendes Flugt til England, udtrykkelig havde erklæret sig villig til at lade sig paa lovlig Maade skille fra Jarlen af Bothwell[3]), og da det for Til-

---

vet. I Danceays Skrivelse til Kongen af 1ste September 1571 tillader han sig dog denne Bemærkning med Hensyn til Maria Stuarts Interesse, *aussi tous ceux qui sont venux en Danemarc pour poursuyvre ledict conte l'ont toujours excusé et rejecté toute la culpe sur ledict conte comme seul autheur et cause des calamitez advenues en Escose, tellement qu'il semble s'il estoit mort que la cause de ladicte Royne serait d'autant plus facile et plus fauorisée d'un chascun.*

[1]) Hun skal paa Lochleven efter Sir Robert Melvils Sigende, da denne ved et af sine Besøg talte med hende under fire Øine og el havde villet paatage sig at besørge et Brev til Bothwell, have kastet dette i Ilden. Tytler, History of Scotland. VII, 185.

[2]) Tytler, History of Scotland. VII, 175, 177.

[3]) I en Fuldmagt for Biskoppen af Ross, Lord Herries og Prioren af Kilwinning, dateret fra Maria Stuarts engelske Fængsel i Bolton,

hængerne af hendes Sag baade i England og Skotland var bleven en Hovedopgave at see hende gift med den senere af Elisabeth henrettede Thomas Howard, Hertugen af Norfolk, seer man ogsaa hendes Venner føre Underhandling herom med Bothwell paa Malmøhuus. Man seer, at Bothwell her i Aaret 1569 har udfærdiget en Fuldmagt til Lord Robert Boyd, hvorved ogsaa han erklærede sig villig til at see sit Ægteskab med Dronningen ophævet[1]), og at Lord Boyd ingen Fremgang havde, da han kunde optræde i Skotland med baade Dronningens og Jarlens Bemyndigelse, blev alene en Følge af Presbyterianernes Modstand; Murray og den Deel af den skotske Adel, som Regenten i denne Anledning havde sammenkaldt til et Konvent i Perth den 25de Juli 1569, mødte kun Dronningens Andragende med den Erklæring, at de aldrig vilde gaae ind paa at lade hende skille fra Bothwell[2]), og William Maitland, der nu var traadt over paa hendes Side, kunde saaledes allerede dengang

---

den 21de Oktober 1568, skriver hun saaledes: *Item, in cais ony thing beis proponit, concerning the mariage of the erle Bothwell, and unlauchfulnes thairof, ze sall answer that we are content that the lawis be usit for separatioun thairof, sa far as the samin will permit. Item, anent the punischment of the slauchter of my lait husband, the executoris thairof to be punisht according to law and ressoun.* Labanoff, Lettres de Marie Stuart. II, 221.

[1]) Denne Fuldmagt fra Bothwell opbevaredes senere af Lord Boyds Efterkommere blandt Familiens Papirer, og nævnes endnu som tilstedeværende i Aaret 1746 (Chalmers, Life of Mary, Queen of Scots. II, 242). Det var at ønske, at en eller anden skotsk Forsker igjen maatte kunne drage den for Lyset.

[2]) *At the quhilk day it is said that it wes decreitit be the counsale, that ane honourable man should pas to the quene and counsale of Ingland with ane wreitting, declaring that mylord regent nor his counsale wald nather consent that the quenis grace of Scotland sould be separated fra the said erle Bothwile, nor zit that she sould marie agane, nor wald restaue hir auctoritie, realme nor honour.* A Diurnal of remarkable Occurrents. p. 145.

bidende spotte over, at de samme Modstandere, der netop havde opstillet Maria Stuarts Forbindelse med Bothwell som Anledningen til hendes Afsættelse, nu med ikke mindre Iver stræbte efter at holde den ved Magt[1]). Allerklarest viser dog en af de Beretninger, som Thomas Buchanan under sit Ophold i Kjøbenhavn tilbagesendte, at Bothwells Ophold paa Malmøhuus hidtil kun havde været, hvad man forhen kaldte »et adeligt Fængsel»[2]). I et Brev til William Cecil gjorde Buchanan denne opmærksom paa, at ligesom han af høitansete Mænd havde faaet Grund til at antage, at Jarlen paa Malmøhuus havde modtaget Breve fra Maria Stuart, saaledes underholdt ogsaa Bothwell fra sin Side endnu en stadig Forbindelse med den i England som Fange levende Dronning, at der saaledes nu var Opfordring til at holde et vaagent Øie med en vis Horsey, der nylig var bleven afsendt »saavel af Bothwell som af de første Mænd i dette Land», for at undersøge Tingenes Gang baade i England og Skotland, og at endelig ligeledes en Page hos Bothwell for et Par Maaneder siden af ham var bleven sendt som Bud til Maria Stuart, «hvilken Page vel er dansk af Fødsel, men vanskelig at kjende som saadan af nogen Skotte, eftersom han taler Skotsk til Fuldkommenhed«[3]); Buchanan anmodede Cecil om, at træffe saadanne Forholdsregler, at disse Personer ikke kunde bane sig Vei til Maria Stuart, men maatte blive grebne og straffede. Det er da

---

[1]) Tytler, History of Scotland. VII, 235.

[2]) Resen, Kong Frederichs den Andens Krønike. S. 220.

[3]) *For as I do understand thair is alsua ane page of Bothwelles send by him in England with certane writtinges to the same woman for the same effect and purpos, which page is a Danish borne, zit not easilie to be knowin by a Scott be reasone he speketh perfyet Scottes.* Thomas Buchanans Brev til Cecil, dateret fra Kjøbenhavn den 19de Januar 1571, hos Ellis, Later Years of James Hepburn. p. 13.

ogsaa i god Overeensstemmelse med hele denne Frihed, der var bleven indrømmet Bothwell paa Malmøhuus, naar man ogsaa seer Frederik den Anden ikke blot der hjælpe ham med Penge, men ogsaa drage Omsorg for, at han kunde vise sig i Fløiels- og Silkeklæder efter sin Stand[1]).

Det var først i Aaret 1573, at der indtræder et gjennemgribende Omslag i den Behandling, der tidligere var bleven Bothwell til Deel i Danmark. Bevæggrundene ere ikke komne til vor Kundskab. Det er muligt, at Buchanan allerede, idet han har søgt at sætte Jarlens tidligere Historie i et nyt Lys, kan have forberedet Omslaget ved at svække hans Anseelse[2]); men iøvrigt vil Gisningen, med mindre Omslaget var fremkaldt ved nogen Forandring i Bothwells personlige Væsen, alene kunne lede efter Forklaringen i Udlandets Forhold. Maaskee kunde man saaledes ogsaa her eine en af Følgerne af den franske St. Bartholomæusnat i Aaret 1572; Blodbadet, hvorfor fem hundrede protestantiske Adelsmænd og ti tusinde af lavere

---

1) I en Opgjørelse af Kongen *med oss Elskel. Oluff Bagger, borger udi vor Kjøbstad Otthense*, hedder det, at denne har *Sammeledes leffuerit Oss Elskelige Biørn Kaas, vor mand, Raad och Embitzmand paa vort slott Malmø, effther forne vor Hofmesters befalinge Engelst Fløiell och Sindentoiy for lxxv dall. vj β., som wij thennd Skotsche greffue, sòm sidder fangen ther sammestedz, till Klæder medforerrit haffuer*, Efter Konceptea til en Afregning, dateret *Hafniæ, 2 Martij Anno 69*, i Geheimearkivet. Skildringer af den ved sin store Handelsvirksomhed og sine store Bygningsforetagender bekjendte Oluf Bagger, meddeles af J. Trützschler Hanck, Kong Frederik den Anden og Oluf Bagger. Odense. 1837, af Vedel Simonsen, Bidrag til Odense Byes ældre Historie. Odense. 1842—44. III, 71—143, og af C. T. Engelstoft, Odense Byes Historie. Odense. 1862. S 131, 147—152.

2) *This ambassade was not without fruit, and put Bothwell out of all credit*, skriver Spottiswood, History of the church of Scotland. p. 243.

Stand vare blevne Offre, tilintetgjorde i alle protestantiske Lande den Konges Anseelse, der fra Vinduerne i sit eget Pallads havde gjort sig til en Tilskuer ved sine Undersaatters Mord, det fremkaldte Forbandelser over Guisernes Navn og forringede allevegne Deeltagelsen for Maria Stuarts Interesser. Maaskee kan ogsaa Udfaldet af Partistriden i Skotland her have været afgjørende. Efter at Jarlen af Lennox den 4de September 1571 var bleven overfalden og fangen i Stirling af et Parti af Dronningens Tilhængere, anført af Jarlen af Huntley og af Lord Claud Hamilton, og var bleven ihjelskudt af Kaptain Calder, da Overfaldet dog tilsidst glippede, og efterat derpaa den tredie Regent, Jarlen af Mar, ligeledes var død den 28de Oktober 1572, ikke uden Mistanke om at være bleven forgivet, havde endelig Jarlen af Morton overtaget Skotlands Regjering i den umyndige Kong Jacob den Sjettes Navn. Understøttet af Dronning Elisabeth lykkedes det ham endelig at knække det sidste lille Parti, der endnu var vedbleven at føre Vaaben i Maria Stuarts Navn, og i hvis Spidse William Maitland og Kircaldy af Grange nu allerede gjennem flere Aar havde søgt at udsone den Skyld, hvorved de tidligere for en saa væsenlig Deel havde bidraget til Dronningens Fald. Thomas Buchanan var under sit Ophold i Kjøbenhavn kommen til den Mening, at en Hovedgrund til, at Bothwell ikke blev udleveret fra Danmark, maatte søges i de Hensyn, som man her tog til den med Opmærksomhed fulgte Partistrid i hans Hjem, men denne Strid var endelig forbi, efterat Jarlen af Morton, i Forening med en engelsk Troppeafdeling under Sir William Drury, den 25de April 1573 havde kunnet begynde Beleiringen af Edinburg-Castle, hvis tappre Besætning, eller de saakaldte Castilianere, den 29de Mai nødtes til at overgive sig paa Naade og Unaade. Hvad

enten man iøvrigt heri eller andetsteds har at søge Bevæggrunden til den strengere Behandling, der nu ogsaa træffer Bothwell, er Omslaget selv i al Fald utvivlsomt. »Kongen af Danmark«, saaledes slutter Dancay den 28de Juni 1573 en Beretning fra Kjøbenhavn til Kong Karl den Niende, »havde hidtil behandlet Jarlen af Bothwell meget godt, men for faa Dage siden har han ladet ham sætte i et meget slet og snevert Fængsel«[1]). Hvor dette Fængsel laa, har Dancay i dette Brev ikke omtalt, men maaskee kan han have opgivet dets Navn i et af sine Breve for de nærmest følgende Aar, der nu ere tabte eller ubekjendte. Det er i det Mindste en Landsmand af ham, den berømte franske Historieskriver Jacob August de Thou, der for sin store europæiske Læserkreds første Gang offenlig har nævnt det Fængsel i det fjerne Norden, hvor Jarlen af Bothwell skulde ende sine Dage. Allerede fra sin tidlige Ungdom havde de Thou foresat sig som sit Livs Opgave at fortsætte Paolo Giovios Historiarum sui temporis libri XLV; paa Udførelse af denne Opgave havde han henvendt alle sine Studier, alle sine Reiser; efter at have samlet Stoffet til Værkets 138 Bøger, begyndte han i Oktober 1593 paa Nedskrivelsen, og den 38te Bog, hvori han berører Bothwells Historie, maa han allerede have nedskrevet rum Tid førend Aaret 1603[2]). Som det Slot i Sjælland, til hvis strengere Fængsel Bothwell blev ført tilbage fra Skaane, nævner alle-

[1]) *Le Roy de Dannemarck auoit jusques à present asses bien entretenu le Conte de Baudouel. Mais depuis peu de jours il l'a faict mettre en un fort maulaise et estroite prison.* Dancays Brev til Kong Karl den Niende, dateret fra Kjøbenhavn den 28de Juni 1573, i Geheimearkivet.

[2]) Düntzer, Jacques August de Thous Leben, Schriften und historische Kunst verglichen mit der der Alten. Darmstadt. 1837. S. 56.

rede han her det gamle Dragsholm[1]). Det er det nuværende Adelersborg, hvis nyere Navn først hidrører fra den Tid, da Dragsholm, efter at være blevet afhændet som Krongods, var tilfaldet den berømte Cort Adelers Slægt. Her blev, efter en samtidig dansk Optegnelse[2]), Fængselsdøren første Gang lukket for Bothwell den 16de Juni 1573.

XII.

Det omskiftningsrige Liv, hvis første Dage vare henrundne paa »Bothwell Bank«, ved den brune Clyde, eller paa Spinie-Castle hos Biskoppen af Murray, udsinktes lige saa eensomt og ubemærket bag Fængselsmurene paa Dragsholm. Her paaviser Sagnet endnu i Fængslet, der kaldes Bothwells Kjelder, to Jernbøiler i Muren, hvorved Jarlens Lænker skulle have været saaledes fastgjorte, at han har kunnet gaae omkring med dem[3]). Altfor ofte har imidlertid en

[1]) *In arctissima vincula Drachholmii trusus est.* Aug. Thuani Historiarum sui temporis Opera. Offenbachi. 1609. fol. p. 804. Mærkeligt er det, at de Thous Kilder ogsaa her have ladet ham vide, at Bothwell efter sin Flugt var bleven *accusatus ab amicis cujusdam nobilis virginis Norvegicæ, quam ante plures annos pacto matrimonio violatam, alia superinducta, deseruerat.* Endog Mignet, Labanoff og Teulet have overseet dette Sted hos de Thou. De lade Bothwell, saalænge han levede, forblive paa Malmøhuus.

[2]) *Anno 1573 den 16de Junii bleff den Schottske Greffue indsat paa Draysholm,* lyder en Antegnelse i et af Poul Ebers Kalendarier, i Karen Brahes Bibliothek i Odense. Kun Begyndelsen af dettes Angivelser er, under Titel af »Historiske Optegnelser om Adelen« trykt i Magazin til den danske Adels Historie. Udgivet af det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog. Kjøbenhavn. 1824. I, 93—120.

[3]) Prospekter af danske Herregaarde. Udgivne af Fr. Richardt og T. Becker. Tredie Binds tredie og fjerde Hefte. Kjøbenhavn. 1847. Det kan alene beroe paa en eller anden Forvexling, naar T. Becker paa et andet Sted (i hans Skildring af Adelersborg i Folkekalender for Danmark. Tredie Aargang. S. 53) urigtigen har skrevet, at Bothwell paa Dragsholm »endog fik Tilladelse til at gaae paa Jagt«.

historisk Kritik paaviist, hvorledes saadanne Traditioner først opkom i en senere Tid, til at Nogen nu kunde skjænke det uhjemlede Sagn fuldkommen Tillid. Dog kan det tilføies, at man ogsaa i Udlandet havde en Fortælling om, at Kongen af Danmark tilsidst havde ladet Jarlen »kaste i et afskyeligt Fængsel, hvor Ingen havde Adgang til ham, uden dem, som bragte ham den usle Mad og Drikke, der var ham tilstaaet, og som raktes til ham igjennem et lille Vindue« [1].

Efter at man havde indesluttet Bothwell i Dragsholm, var Jarlen snart bleven saa fremmed for Verden, at han endog, førend han havde opgivet Livet, allerede en Tid lang kunde gjælde for død. Grunden til, at et saadant Rygte kunde opstaae, havde formodenlig sin første Grund i en Forvexling af Personer. Indenfor de samme Mure, bag hvilke Bothwell maatte tilbringe sine sidste Aar, befandt sig ogsaa en Landsmand af ham; den samme John Clark, der var bleven dømt paa Kjøbenhavns Slot, var ogsaa bleven ført til Dragsholm; de to Skotter, der paa Carberry-Høien havde staaet lige over for hinanden med Sværdet i Haanden, skulde her begge ende som Fanger under det samme Tag. Forgjæves havde allerede Jarlen af Lennox, der under Partikampen i Skotland ønskede at benytte Clarks militære Dygtighed, søgt at tillægge ham en folkeretlig Karakteer som den, der ogsaa var optraadt som skotsk Gesandt i Danmark [2]; forgjæves havde Jarlen af

[1]) *It is recorded, that the King of Denmark caused cast him in a loathsome prisone, where none had access unto him, but onlie those who caried him such scurvie meat and drink as was allowed, which was given in at a little window.* Historical Memoirs of the Reign of Mary, Queen of Scots and of a portion of the Reign of King James the sixth, by Lord Herries. p. 96.

[2]) Jarlen af Lennox's Skrivelse til Frederik den Anden, stilet i Jacob den Sjettes Navn, og dateret fra Leith den 5te Juli 1571, i Geheimearkivet.

Morton, for at see ham sat paa fri Fod, endnu i Aaret 1574 sendt en ny Kaution for Clark til Danmark[1]; Kong Frederik den Anden havde ei heller villet finde denne Kaution tilstrækkelig betryggende[2], og førend nogen ny atter kunde affattes, førend Fængslets Dørre havde aabnet sig, døde Clark i Foraaret 1575. Det er indlysende, hvor let den Nyhed kunde misforstaaes, der meldte, at den ansete Skotte var død paa Dragsholm, og at den er bleven misforstaaet, fremgaaer tydelig nok af et Sted i William Cecils Dagbøger. I dem træffer man under Juli 1575 denne Melding fra Skotland: „Der kom Efterretninger fra Danmark om, at Jarlen af Bothwell og Kaptain Clark vare døde i deres Fængsel, men senere har alene Kaptain Clarks Død bekræftet sig, hvorimod Bothwell kun er stærk ophovnet, og ikke død“[3]. Det kan tænkes, at den danske Regjering, for at slippe fri for videre Overhæng angaaende Bothwell,

---

1) Jarlen af Mortons Skrivelse til Frederik den Anden, stilet i Jacob den Sjettes Navn, og dateret fra Stirling den 19de August 1574, i Geheimearkivet.

2) Kongen vilde have Kautionen saaledes affattet, at saafremt Clark eller Tilhængere af ham prøvede paa at skaffe sig Opreisning paa Bekostning af Kongens Undersaatter, skulde der ved den udtrykkelig være tilsagt Kongen *facultas et potestas Scotorum naves et bona, in salo ac statione nostra, tantisper arrestandi detinendique, donec subditis de damnis istis illatis, ex æquo et bono, plane satisfiat.* Afskriften af Frederik den Andens Svarskrivelse, dateret fra Skanderborg den 18de Oktober 1574, i Geheimearkivet.

3) *There came news out of Denmark, that the Erle Botheville and Capt. Clarke were ded in prison; howbeith, since that, the death of Capt. Clarke is confirmed, and that Botheville is but great swollen, and not deed.* A Collection of state papers relating to affairs in the reign of Queen Elisabeth from the year 1571 to 1596, transcribed from original papers and other authentic memorials never before published, left by William Cecil Lord Burghley and reposited in the library at Hatfield-House. By William Murdin. London. 1759. fol. p. 285.

senere selv har gjort Sit til at udbrede det Rygte, hvorefter Jarlen ei længer var i Live. Herfor kunde i det Mindste den Omstændighed tale, at den sidste skotske Rekvisition om Bothwell, hvortil vi kjende, er fremkommen i Danmark den 29de September 1575, og at en ellers saa vel underrettet Mand, som den franske Minister, Charles Dancay, da han kort Tid efter, den 24de November 1575, sendte sin Konge Beretning om denne Rekvisition, har kunnet tilføie den urigtige Bemærkning, at den skotske Jarl nu imidlertid ei længer var blandt de Levendes Tal[1]).

Dødsspiren brugte endnu nogle Aar til at udvikle sig. Først over ti Aar efter, at Bothwell var bleven anholdt paa Kysten af Norge, og først efter at han havde tilbragt henved fem Aar i Fængslet paa Dragsholm, døde han her den 14de April i Aaret 1578. Den fremmede Ø, der havde beredt ham hans Fængsel, kom ogsaa til at yde hans Grav; det lod sig forudsee, at i hans fjerne Fødeland kunde ingen Slægtning, hverken hans Søster eller dennes Søn, nogensinde nære Tanke eller Ønske om at faae Liget tilbage[2]).

---

[1]) Efter at have meldt, at Danmarks Rige den 24de Oktober 1575 havde mistet sin navnkundige Hofmester, Peder Oxe, vedbliver Dancay: *Le Comte de Baudouel écossais est aussi décédé. Le Roi d'Ecosse aussi derechef a envoyé devers le Roi de Dannemark pour en faire punition digne de ses faits.* Dancays Beretning til Kong Karl den Niende, dateret fra Kjøbenhavn den 24de November 1575, i Nya Handlingar rörande Skandinaviens Historia. I, 116.

[2]) *Samme Aar* — skriver Resen under Aaret 1578 — *døde ocsaa den Skotske Greffve Botuell udi sit langvarendis Fængsel paa Dragsholm oc bleff begrafven udi Faareveile.* Kong Frederichs den Andens Krønike. S. 315. Dødsdagen antages ikkun efter Antegnelsen til Paul Ebers Calendarium, i Magazin til den danske Adels Historie. I, 116. Fyrst Labanoff i hans Pièces et documents relatifs au comte de Bothwell, og Teulet i hans Lettres de Marie Stuart feile endnu ved at antage Bothwell for død i Aaret 1575, og Feilen er ikke bleven rettet af Mignet (Histoire de Marie Stuart. I, 413), idet han lader ham døe i Aaret 1576.

Fra Dragsholm bragte man Jarlens Kiste til Faareveiles, den nærmeste Landsbyes Kirke. Denne, der ligger afsides fra Landsbyen, ved den vestligste Viig af Issefjorden, omflagret af Maager og Strandfugle, saa eensom og stille, som vel nogen Kirke, skulde afgive det jordiske Hvilested til ham, der engang favnede Skotlands Dronning.

Ligesom Sagnet endnu paa Adelersborg paaviser det Rum, der har været Bothwells Fængsel, saaledes har det ogsaa mellem Liigkisterne i Faareveiles Kirke villet fremhæve en som den, der skulde være den navnkundige Skottes Grav. For at komme til Vished, om Sagnet har talt Sandhed, blev denne Kiste aabnet den 31te Mai 1858, men uden at man kunde opdage nogetsomhelst positivt Mærke paa, at det deri fundne Liig virkelig har været Bothwells. Man har vel bemærket, at en iøinefaldende Simpelhed ved Kistens Udstyring og en stor Sparsomhed med Silketøi ved Liigklæderne »snarest kunde tænkes at være skeet ved Gravlægningen af en fornem Statsfange, paa hvis standsmæssige Jordefærd man dog ikke vilde anvende større Bekostning end høist nødvendig«[1]). Men denne Bemærkning svækkes allerede ved den almindelige Betragtning, at en heel Række af Statsfanger i Tidsrummet mellem Reformationen og Souveræniteten have været hensatte paa det nærliggende Dragsholm. Man har vel ogsaa yttret, »at Hovedet umiskjendelig havde et skotsk Præg«[2]), men ogsaa Betydningen heraf

[1]) Worsaae, Bothwells Grav i Faareveilekirke. Illustreret Tidende, III, 148.

[2]) Dette anføres som den afdøde Anatom, Professor Ibsens Mening, hos Worsaae, Bothwells Grav i Faareveile Kirke. Illustreret Tidende. III, 148. Den engelske Tourist, Kaptain Marryat, yttrer ligeledes: *Now, I am no enthusiast, and take matters quietly enough, but I defy any impartial Englishman to gaze on this body without at once declaring it to be that of an ugly Scotchman.* A residence in Jutland, the Danish Isles and Copenhagen. I, 418.

maa væsenligen bortfalde, idet det her tør gjøres gjældende, at Bothwell ikke var den eneste Skotte, der er begraven i Faareveile Kirke [1]).

Om den sjælelige Tilstand, hvori Bothwell befandt sig, da han endte sit Liv, er kun een nærmere Efterretning kommen til os. Det er den, der melder, at Jarlen havde tabt Fornuftens Brug, forinden han døde. Denne Efterretning meddeeltes først af George Buchanan i hans store Skotlands Historie, der udkom i Aaret 1582, kun fire Aar efter Bothwells Død. Ligesom Buchanan i sin Historie rigtigen henfører Bothwells Død i Danmark til Aaret 1578, saaledes fortæller han i den ogsaa udtrykkelig, at Jarlen døde afsindig [2]).

---

[1]) I de efter Poul Ebers Kalendarium aftrykte Optegnelser (Magazin til den danske Adels Historie. I, 115) læses saaledes: *Anno 1575 den 14 Aprilis døde Johannes Capelaen paa Drachsholmb och bleff begraffuen i Faareveille Kirke ved Dragsholmb.* Da denne Omtale af en »Kapellan« paa Dragsholm var mig paafaldende, og det var rimeligt at antage, at der her kun forelaa en Forvexling med den i Foraaret 1575 paa Dragsholm afdøde Kaptain John Clark, tilskrév jeg i denne Anledning Biskop Engelstoft, med Anmodning om at eftersee dette Ords Skrivemaade i Karen Brahes Bibliothek. I Svaret, dateret Odense den 19de December 1861, havde jeg den Tilfredsstillelse at læse: *Eftersynet har ikke været uden Frugt. I Poul Ebers Calendarium, 1582, er af forskjellige Hænder tilføiet en Deel Antegnelser og der findes under 14de April: »Anno 1575 døde Johannes Chapitanius paa Drashollm och bleff begraffuen y faareueil Kirck ved Dragshollm.« Og med samme Haand og Blæk fortsættes: »Anno 1578 døde den Skotske Greffue paa Drasholm. Bleff och begraffuen y Samme Kirck.«*

[2]) *Ac fere post decennium, ad sordes aliasque miserias accedente amentia, vita turpiter acta dignum habuit exitum.* Buchanan, Rerum Scoticarum Historia. p. 224. Som en af de Kilder, hvoraf Buchanan kan have øst sin Kundskab om Bothwells sidste Tilstand, kan man maaskee anføre Skotlænderen William Lummisden. Denne havde i den nordiske Syvaarskrig tjent under Kaptain John Clark og synes efter dennes Fængsling at have havt personlig Adgang til Dragsholm. Et i Geheimearkivet opbevaret Brev til

af en heel Række af Samtidige, af en katholsk Forfatter, der i Aaret 1587, strax efter Maria Stuarts Død, udgav et Skrift om hendes Henrettelse, af Sir James Melvil i hans Erindringer, af Erkebiskop John Spottiswood i hans skotske Kirkehistorie, af de Thou i hans Fortælling om Bothwells Fangenskab paa Dragsholm, og endelig i Lord Herries's Memoirer [1], saa at man ikke skulde vente, at der herimod vilde møde nogen Indsigelse. Men ligesom næsten ethvert Punkt i Bothwells Liv er blevet et Æmne for Strid, saaledes ogsaa dette om Maaden, hvorpaa han døde. Et pseudonymt udgivet Forsvarsskrift for Maria Stuart, der i Aaret 1588 blev forfattet af en Katholik, Robert Turner, og som skulde modarbeide et for Dronningens Minde ugunstigt Indtryk, som Buchanan kunde have fremkaldt i Tydsk-

---

Frederik den Anden, skrevet af Morton i Jacob den Sjettes Navn, og dateret fra Edinburg den 8de Oktober 1576, anbefaler Lummisden til Kongens Understøttelse for den Troskab, hvormed han havde beviist sin fangne Herre saa mange Tjenester (*honesta illius in patronum suum difficillimis etiam temporibus officia*), og fordi han ved Clarks Død saa sig berøvet Lønnen for sine idelige Reiser mellem Rigerne (*totiesque inter duo regna repetitæ expeditionis fructum*).

[1]) *Qui in Dania captus amens obiit.* Narratio supplicii et mortis Mariæ Stuartæ, Reginæ Scotiæ, Dotalis Franciæ, decollatæ in Anglia decimo octavo Februarij 1587, stylo novo, in Castello Fodringhaye, hos Jebb. II, 116. *Kept in a strait prison, wherein he became mad and dyed miserably.* The Memoirs of Sir James Melvil. p. 85. *He was put in a vile and loathsome prison, and falling in a frensie made an ignominious and desperate end.* Spottiswood, History of the church of Scotland. p. 213. *Desperate of liberty he turned mad.* Spottiswood. l. c. p. 243. *Accedente ad sordes aliasque miserias amentia.* Thuani Hist. sui temporis Opera p. 804. *Being overgrown with hare and filth, he went mad and died.* Historical Memoirs by Lord Herries. p. 96. Baade hos Melvil, ligesom hos Spottiswood, de Thou og Lord Herries, bliver ogsaa Bothwells Fangenskab i Danmark angivet til et Tidsrum af ti Aar.

44*

land, beskylder ham ogsaa for forsætlig at have skrevet Usandhed, idet han i sin Historie lader Bothwell døe i Vanvid. Turner veed nemlig at fortælle, hvorledes Frederik den Anden som Maria Stuarts nære Slægtning meer end engang, under Bothwells Ophold i Danmark, skal have søgt at faae Sandheden at vide af ham, om Dronningens Forhold til Darnleys Mord, og at Kongen, da Jarlen laa for Døden, ved den høiere Domstol, hvorfor han snart skulde staae, skal have besværget ham om nu frit at vidne om hendes Skyld eller Uskyld. Med romantiske Farver omtaler Turner derpaa, hvorledes Bothwell da med høi Røst skal have frikjendt Maria Stuart for enhver Andeel i Darnleys Mord, men tillagt sig selv, Murray og Morton hele Skylden, og, saaledes slutter Turner, naar han har afgivet en saadan Erklæring, inden han endte sit Liv, kan han altsaa ikke heller have været afsindig, da han laa paa sit Dødsleie, men dette bliver kun et nyt Paafund af Buchanan, for at det efterladte Vidnesbyrd kunde tabe sin Betydning[1]).

---

[1]) *Carcerem Bothuelii vide Reginæ theatrum, et ipsam mortem testem innocentiæ. Siquidem Rex Daniæ pro communione sanguinis et familiæ, quæ illi perpetua est cum Regibus Scotis, cum sæpenumero minis illecebrisque conatus fuerit exprimere e Bothuello veritatem, tum in mortis articulo aggressus hominem, per Dei paulo post futuri judicis obtestationem, ut liberam iam tandem vocem mitteret indicem innocentiæ, aut sceleris Reginæ iudicem. Post multum variumque sermonem de multa variaque re, quem cum Rege habuit, libera altaque voce ita sibi Deum propitium precabatur, ut Regina cædis Darleanæ nec conscia, nec præscia. Regi de percussore pergenti quærere, Murrauius spurius, inquit, orsus est. Murtonius duxit, ego cædis hujus telam pertexui. Literas relinquit scriptas, modum præscriptum, locum notatum, conjuratorum numerum, fidem datam, alias res indices cædis et authorum. Moritur Bothuellus, vivit Danus princeps vestrarum partium testis. Bothuellium amentia perditum exhalasse scribit Buchananus, scilicet ut populus credat has voces fuisse insaniæ, non veritatis.* Maria Stuarta regina Scotiæ, Dotaria Franciæ, Hæres Angliæ et Hyberniæ, martyr ecclesiæ, in-

Slutningen er dog ikke saa fyldestgjørende, som den katholske Forfatter har villet fremstille den. Den vilde kun bevise, hvad den skulde, dersom Bothwell aldrig har ligget for Døden, førend han i Aaret 1578 endte sit Liv paa Dragsholm. Men det er klart, at man, under Jarlens langvarige Fængselliv i Danmark, meget vel ved en tidligere Leilighed kan have antaget, at han har ligget paa sit Yderste, skjønt han dog er kommen sig; og ei er død. Og at den Erklæring eller det Testament af Bothwell, hvortil Turner maa have sigtet, saafremt et saadant Vidnesbyrd nogensinde er blevet til, i Virkeligheden ogsaa kun kan have været gjort lang Tid førend Jarlens Død, fremgaaer umiskjendeligen deraf, at det allerede omtales i de Aar, hvori Bothwell endnu var i Live paa Dragsholm, skjønt han rundt omkring for Omverdenen allerede gjaldt for død. Allerede i et Brev fra Maria Stuart af 1ste Juni 1576, skrevet i hendes Fængsel i Sheffield til hendes tro Gesandt i Frankrig, Erkebiskoppen af Glasgow, forekomme disse Ord: »Man har givet mig Underretning om, at Jarlen af Bothwell er død, og om at han, førend sin Bortgang, har gjort en udførlig Bekjendelse af alle sine Feil, og har angivet sig som Ophavsmand til og skyldig i salig Kongens, min Ægtefælles Mord, hvorfor han meget udtrykkelig frikjender mig, ved sin Sjæls Salighed vidnende om min Uskyldighed; hvis dette forholder sig saa, da vil et saadant Vidnesbyrd være mig af megen Vigtighed imod mine Fjenders falske Bagtalelser, og jeg beder Eder derfor om paa enhver

nocens a cæde Darleiana. Vindice Oberto Barnestapalio. Ingolstadii. 1588, efter Aftrykket hos Jebb, De vita et rebus gestis Mariæ Scotorum Reginæ. I, 415. Undertegnelsen af Turners Dedikation til *D. Gulielmo Alano, S. R. E. Cardinali*, viser, at han har fuldført Skriftet *Venetiis, idibus Februarij 1588.*

mulig Maade at undersøge Sandheden heraf;« efter at have opgivet de Danske, i hvis Nærværelse Jarlen skulde have afgivet dette Vidnesbyrd[1]), tilføier Dronningen: »Dersom de Monceaux, der tidligere har underhandlet i hiint Land, vilde gjøre en Reise derhen, for at anstille nøiagtigere Undersøgelse herom, og tilbagebringe Attestationerne, vilde eg meget gjerne anvende ham dertil og lade ham give Penge til hans Reise.« I James Beatons Skrivelse fra Paris, den 30te Juli 1576, svarer han i Overeensstemmelse hermed: »Det er allerede lang Tid siden, at vi have hørt Fortællingen om Jarlen af Bothwells Død, og derefter har Enkedronningen, som Hr. de Lansac forsikkrer mig, tilskrevet Kongens Ambassadør i Danmark om at sende Testamentet i dets rigtige Form, hvad han imidlertid endnu ikke har gjort. Jeg finder det hensigtsmæssigt at sende de Monceaux derhen, der gjerne vil foretage Reisen, men I veed, hvor ringe Evne jeg har til at forstrække ham med Penge«[2]). I en følgende Skrivelse af 4de Januar 1577 omtaler Erkebiskoppen derpaa ligeledes, hvorledes denne Pengeforlegenhed har forhindret Udførelsen af den paatænkte Reise[3]), medens Maria Stuart omtrent samtidigen i

---

[1]) *Ceulx qui assistérent à la dicte déclaration, depuis par eulx signée et scellée, en forme déclaration, sont Otto Braw du chasteau d'Elcembro, Paris Braw du chasteau de Vascut, Mons Gullunstarne du chasteau de Fulkenster, l'évesque de Skonen, et quatre baillifz de la ville.* Maria Stuarts Brev til Erkebiskoppen af Glasgow, dateret fra Sheffield den 1ste Juli 1576, hos Labanoff, Lettres de Marie Stuart. IV, 330.

[2]) Erkebiskoppen af Glasgow, James Beatons Skrivelse til Maria Stuart af 30te Juli 1576, hos Keith, History of church and state in Scotland. II, 141.

[3]) *Monceaux n'a voulu entreprendre le voiage sans avoir argent contant. Les 500 livres qu'il a receu par votre liberalité avoient été dependus, à ce qu'il dit, avant qu'ils etoient receus.* Erkebiskoppen

et andet Brev fra Shieffield, tilskrevet Erkebiskoppen den 6te Januar 1577, ogsaa selv opgiver Tanken om en saadan særegen Mission, der kunde skaffe Vidnesbyrdet fra Danmark[1]. Alt dette er altsaa skrevet om hiin Erklæring længe førend Bothwells Død i Aaret 1578. De samtidige, franske eller engelske Udtog af Erklæringen, der ere naaede til os[2],

---

af Glasgows Brev til Maria Stuart, skrevet fra Paris den 4de Januar 1577, hos Keith, History of church and state in Scotland. II, 142.

[1]) *J'ay eu avis que le roy de Danemarcque a envoyé à cette Reine (Elisabeth) le testament du feu Comte de Bothuel, et qu'elle l'a supprimé secretement, le plus qu'il luy a été possible. Il me semble, que le voiage de Monceaux n'est necessaire pour ce regard, puisque la Reine Mère y a envoyé, comme vous me mandez.* Maria Stuarts Brev til Erkebiskoppen af Glasgow, fra Sheffield den 6te Januar, hos Labanoff, Lettres de Marie Stuart. IV, 340.

[2]) Det franske Udtog er kommet til os fra det skotske Kollegium eller le Collége des Écossais, der i Aaret 1333 blev stiftet ved Universitetet i Paris af James, Biskop af Murray. Det blev i Aaret 1639 forenet med et Seminarium for skotske, katholske Præster, som var blevet grundet af den i Aaret 1603 afdøde Erkebiskop af Glasgow, James Beaton, Maria Stuarts mangeaarige Ambassadør i Frankrig. Kollegiet, der først laa i Rue des Amandiers, blev i Aaret 1665 flyttet til rue des Fossés-Saint-Victor, hvor man i Kapellet i en forgyldt Urne opbevarede Hjernen af Jacob den Anden, den sidste af Storbritanniens stuartske Konger. Tillige med saa mange Kollegier og Seminarier blev ogsaa det skotske Kollegium under den franske Revolution ophævet i Aaret 1792, men gjenoprettet under Keiserregjeringen, forenet med det irske Kollegium, og stillet under det franske Universitets Tilsyn, har det endnu sit eget Huus i Rue du Cheval Vert eller Rue des Irlandais (Belin et Pujol, Histoire civile, morale et monumentale de Paris. Paris. 1843. p. 134, 358). Blandt de mange Dokumenter til Maria Stuarts Historie, der tidligere fandtes opbevarede i det skotske Kollegium siden Beatons langvarige Ambassade, men som senere gik tabte, var ogsaa et samtidigt fransk Udtog af hiin Bothwell tillagte Erklæring. Dette Udtog hørte dog allerede til de Bidrag fra Kollegiet, som Keith havde kunnet benytte, og foreligger saaledes nu forlængst trykt i hans History of state and church in Scotland. II, 144. Det begynder saaledes: *Le comte de Bothuel, malade à l'extremité, au château de Malmay, a vérifié ce qui suit. L'évesque de Scone,*

vise ligeledes dette Vidnesbyrd, hvis det ellers nogensinde blev til, ikke mindre bestemt tilbage til et ikke lidet ældre Tidspunkt, nemlig til et eller andet af Bothwells første Fængselsaar i Skaane. Disse Udtog af Bothwells saakaldte »Testament«, hvori han aldeles frikjender Dronningen for al Andeel i Darnleys Død, men foruden sig selv anklager Murray, Morton og Andre, stemme nemlig deels deri overeens med det Udtog, som man havde skaffet Dronningen, at de som de danske Vidner, for hvilke den dødssyge Jarl skulde have afgivet sin Forklaring, ikkun nævne saadanne, der alle vare bosatte i Skaane, og deels angive de tilmed udtrykkelig Malmø som det Sted, hvor Jarlen dengang havde ligget paa sit Yderste. Som Vidnerne anføres,

---

avec quatre grands seigneurs, à scavoir les seigneurs Berin Gowes, du château de Malmay, Otto Braw, du château d'Ollenbrocht, Paris Braw, du château de Vescut, et M. Gullanstarne, du château de Fulcenstrie, avec les quatre baillifs de la ville, prièrent ledict comte de déclarer librement ce qu'il sçavoit de la mort du feu roy Henry et des autheurs d'icelle, comme il vouloit répondre devant Dieu et au jour du jugement, là où toutes choses, tant cachées soyent-elles, seront manifestées. I det britiske Museum findes tvende samtidige Udtog af Erklæringen, skrevne i det engelske Sprog, begge i den Cottonske Samling, Manuscr. Caligula, D. II, fol. 519, og i Manuscr. Titus, C. VII, fol. 39. Noget forskjellige i Redaktionen, stemme de i Indholdet med det franske Udtog. Begyndelsen lyder saaledes: *The confession of mylord Bothuell before y dyed, in presence of dyvers lords of Denmark, being maire lang in latin and danisk. The lords present weare these: Baron Gowes of Malmye castle, Otto Brawe of Elsinbrouche castell, Monsieur Gullionestarne of Fowltostie castell, the bishop of Skone and four baylies of the towne, who desired him that he would declare his conscience, and say nothing but the truth concerning the kinge and Queene of Scotland with the childe.* Udtoget i de engelske Haandskrifter er trykt af Miss Agnes Strickland, Letters of Mary, Queen of Scots and Documents connected with her personal history. London. 1843. III, 123—125, og nøiagtigere hos Fyrst Labanoff, Pièces et documents relatifs au comte de Bothwell. p. 47—49, og hos Teulet, Letters de Marie Stuart. p. 243—245.

om endog kun under Udlandets sædvanlige Forvanskning af Navne[1]), foruden Biskoppen i Skaane og de fire Borgemestre i Malmø, Bjørn Kaas, Lehnsmanden paa Malmøhuus, Otto Brahe, Lehnsmanden paa Helsingborg, Henrik Brahe til Vidskøfle og Mogens Gyldenstjerne til Fultofte. Af disse Mænd døde Henrik Brahe først den 19de Februar 1587 og Bjørn Kaas først den 26de Marts 1581, men Otto Brahe, Tycho Brahes Fader, allerede den 9de Marts 1571, og den gamle Mogens Gyldenstjerne, der allerede paa Christian den Andens Tog imod Sverrig i Aaret 1520 havde ført det danske Hovedbanner, endog den 8de Oktober 1569. Erklæringen, hvoraf hine Udtog skulle være uddragne, kan altsaa kun være bleven gjort under et af de allerførste Aar af Bothwells Ophold, i Tidsrummet imellem Januar 1568 og Oktober 1569.

Men har Bothwell virkeligen dødssyg gjort nogen saadan Bekjendelse? har Frederik den Anden virkelig, som en af Maria Stuarts Tilhængere ogsaa beretter[2]), nogensinde

---

[1]) Som et passende Sidestykke til disse Forvanskninger kan det nævnes, at Bothwells Anholdelse ved Erik Rosenkrands omtales som udført *a magnifico viro, Erico Rofisincrans, S. T. subdito, Beronensis civitatis præfecto*, i Murrays Skrivelse af 30te September 1567, i Geheimearkivet. Ikke heller er denne Forvanskning af danske Navne større end den Forvanskning, som i samtidige Afskrifter af danske Optegnelser bliver Skotternes Navne til Deel. Saaledes finder man til Exempel her *Her van Sitoudt* (Lorden af Seaton), *Her van Levenste* (Lorden af Livington), *Her van Lindseu* (Lorden af Lindsay), *Juncker Charnickill* (Lairden af Carmichael), *Juncker Kaudenscraus* (Lairden af Coldingknowes). Disse Exempler ere blandt mange flere valgte af det af P. A. Munch meddeelte Aktstykke i Norske Samlinger, udgivne af et historisk Samfund i Christiania. Christiania. 1852—1860. I. 490. De danske Navnes Forvanskning i hine fremmede Udtog vilde altsaa ikke heller være tilstrækkelig til at berøve dem Tiltro.

[2]) *Lesquels propos ayant esté fidellement recueillis de la bouche de Bodvel, et raportez au Roy de Dannemarck, furent depuis envoyez*

tilstillet forskjellige Fyrster i Kristenheden, og navnlig Dronning Elisabeth, den originale Erklæring? Det kan vistnok ikke nægtes, at hine Udtog, der skulde have havt en saadan til Grundlag, maae være komne fra en Kilde, der hverken har været fremmed for Bothwells tidligere Historie, eller for de Forhold, hvorunder han levede i Skaane, i hvilken Henseende det er nok at fremhæve, at Borgermestrene i Malmø, i Overeensstemmelse med en allerede af Kong Christian den Anden fastsat Bestemmelse[1]), rigtig angives til et Antal af fire. Og endnu mindre tør det forties, at Tilstedeværelsen af en saadan original Erklæring ligefrem kunde synes afgjort derved, at et »Testament af Bothwell« paa en Tid, hvor Kong Frederik den Anden endnu var i Live, har været fremlagt som et kriminelt Beviismiddel under en navnkundig Proces i Skotland. Efterat Landet siden Maria Stuarts Afsættelse havde havt sine fire Regenter, var den unge Kong Jacob den Sjette efter den lange Formynderregjering endelig selv traadt i Spidsen for Riget, og et af hans Regjerings første Skridt bestod i at lade Moderens Forfølger, Jarlen af Morton, den sidste af Regenterne, selv sættes under Tiltale som en Deeltager i Darnleys Mord. Retsakterne i denne Sag ere, med Undtagelse af selve Dødsdommen, forsætlig blevne ødelagte eller ved Uheld gaaet tabte, men ikkun to Dage efter Mortons Henrettelse den 2den Juni 1581 har Sir John Forster, Dronning Elisabeths Befalingsmand over de mellemste Grændseegne, i et Brev af 4de Juni 1581, til hendes Se-

à plusieurs princes chrétiens, nommement à la Royne Elisabeth. Adam Blackwood, Martyre de la Royne d'Escosse. Edinbourg. 1587, efter Aftrykket hos Jebb, De vita et rebus gestis Mariæ Scotorum reginæ. II, 227.

[1]) Kong Christian den Andens Ordinants, Kap. 4, hos Kolderup-Rosenvinge, Samling af gamle danske Love. Kjøbenhavn. 1821—46.

kretær, Sir Francis Walsingham, opgivet de fem Bévlismidler, der i Skotland vare blevne fremlagte imod Morton med Hensyn til Darnleys Mord, og deriblandt da ogsaa udtrykkelig anført, at «det første er Lord Bothwell's Testament» [1]. Men ligesom der dog turde foreligge Grund til at antage, at der ogsaa her kun er sigtet til et af de Intet bevisende Udtog af »Testamentet«, hvilke vi tilstrækkelig kjende [2], saaledes lader fra en anden Side den Tanke sig overhoved ikke bortvise, at der her kun er mødt os et nyt Exempel paa en af de Opdigtelser af Dokumenter, hvorpaa Dødskampen mellem Katholicismen og Protestantismen især har været saa frugtbar paa de britiske Øer. Dronning Maria Stuart og hendes Venner have altid paastaaet, at hine forsvundne Breve og Sonnetter, der skulde godtgjøre Dronningens Andeel i Darnleys Død, have været opdigtede eller

---

4°. IV, 76. Cronholm, Skånes politiska Historia. Lund. 1847—1851. I, 314.

[1]) Det originale Brev af Sir John Forster, der er dateret *at my house nighe Alnewicke, the 4th of Juni 1581*, haves endnu i det britiske Museum, i det Harleianske Bibliothek, n°. 6999, art. 97, og er blevet trykt af Chalmers, The life of Mary, Queen of Scots. II, 97—98. Det hedder deri med Hensyn til Morton: *And there was XXII articles put against him, but there was none that hurt him except the murder of the king, which was layde unto him by IV or V sondrye witnesses: The fyrst is the lorde Bothwells testament* o. s. v. Efter det af the Bannatyne Club udgivne Skrift: Les Affaires du Conte de Boduel, Fortalen. p. III, kan hertil endnu føies denne Bemærkning: *Among the MSS. presented to the library of the College of Edinburgh, by Drummond of Hawthornden, in 1626, was one entitled, The Earl of Bothwells Confession, dated at Malmoe Castle; but this document, with some other papers, has been unfortunately missing since sometime in the last century.*

[2]) Sir John Forster slutter sit Brev saaledes: *Postscript: The man, that brought me this newes, came from Edenburge, on Fridaye last, at two of the clock, and then the said Earl of Mortone was standinge on the scaffold; and yt is thought, that the accusations, that were laid against him were verie slender, and that he dyed very stowtlye.* Chalmers, History of Mary, Queen of Scots. II. 98.

forfalskede af Presbyterianerne; det lægges nær at antage, at omvendt En eller Anden blandt Katholikerne først har fabrikeret det efterhaanden afskrevne og udbredte Udtog af en imaginær Bekjendelse, hvorved den flygtede Bothwell i det fjerne Norden havde afgjort hele Striden og gjort enhver nærmere Undersøgelse overflødig. Vi ville dog i denne Henseende ikke lægge altfor megen Vægt derpaa, at Udtoget tydelig nok gaaer ud fra den falske Forudsætning, at Bothwell, efter at have gjort sin Bekjendelse paa Malmøhuus, ogsaa var død sammesteds, thi muligt var det jo, at dette kun kunde beroe paa en Vildfarelse af Afskriverne. Vi ville endnu mindre bygge nogen Indvending derpaa, at ligesom Thomas Buchanan under sit Ophold i Danmark gjorde gjældende, at det kun var ved Magi og Elskovsdrikke, at Bothwell havde vidst at fortrylle Dronningen, saaledes har ifølge hine Udtog Bothwell i sin Bekjendelse selv tilstaaet det samme om sig[1]). Thi i hiin Hexeprocessernes og Troldkvindernes Tidsalder troede man ikke blot om Andre, at de formaaede at forgjøre, men man har allevegne, og især i det overtroiske Skotland, ogsaa troet det om sig selv; skjønt den Forbrydelse, som Lovgivningen stemplede som Troldom, i Virkeligheden ikke kunde udføres, kunde man dog være sig de forbryderske Hensigter bevidst, hvormed Indbildningen var skredet til Værket; ogsaa Bothwell, som for Samtiden gjaldt som vel bevandret i den sorte Kunst[2]),

[1]) *Poursuit après, comme par enchantement, auquel, dès sa jeunesse, à Paris et ailleurs, il s'éstoit beaucoup addoné, il avait tiré la Royne à l'aymer.* Udtoget hos Keith, History of church and state in Scotland. II, 144. *Lykewise he sayd that all the frendship which he had of the Queene, he gatt alwayes by witchcraft, and the inventions belanginge thereunto, specially by use of sweete water.* Udtoget hos Teulet, Lettres de Marie Stuart. p. 244.

[2]) *Comme il sçavait bien le mestier, n' ayant fait plus grande profession, du temps qu'il estoit aux escolles, que de lire et estudier*

kunde i Bekjendelsen om sit Forhold til Dronningen have forvexlet Følge og Aarsag. Men endnu staaer der een Betragtning tilbage, hvormed nogen Tro paa den Bekjendelse, som Jarlen skulde have afgivet, ikke lader sig forene.

Da Maria Stuart den 19de Juni 1566 havde født Kong Jacob den Sjette paa Edinburg-Castle, og Darnley var kommen for at besøge hende og see Barnet, yttrede Dronningen: »Mylord, Gud har givet Eder og mig en Søn, stammende fra ingen Anden end Eder«[1]; da den ved disse Ord rødmende Konge havde bøiet sig og kysset Barnet, tog Dronningen det i sine Arme og sagde blottende dets Ansigt: »Mylord, her bevidner jeg for Gud, og som jeg skal svare for ham paa Dommens store Dag, dette er Eders Søn og ingen anden Mands Søn! Og jeg er vel tilfreds, at Alle her, baade Fruer og Andre, ere Vidner; for han er saa meget Eders egen Søn, at jeg frygter for, at det vil blive ham saa meget værre herefter«[2]. Under en lang Regjering først i Skotland og senere tillige i England, have disse Ord viist sig at være i Sandhed profetiske; Darnleys Ubestemthed og Uselvstændighed gik igjen i Jacob den

---

en la negromancie et magie defendue. La Motte-Fénélons Beretning til Kong Karl den Niende, dateret fra London den 29de November 1568, i Correspondance diplomatique de la Motte-Fénélon. I, 20. Blandt Bothwells Modstandere seer man Lord Patrick Ruthven, Rizzios Morder, give Maria Stuart en magisk Ring, som Præservativ mod Gift, og Sønnen William Ruthven, Jarlen af Gowrie, lade sig sin Skjæbne spaae af en Hex; at dennes Søn, Jarlen John Ruthven, bar kabalistiske Tegn skjulte paa sit Legeme, blev ligeledes engang bemærket af hans Hovmester, under deres Studier ved Universitetet i Padua. Tytler, History of Scotland. IX, 274.

1) *My Lord, sayes the Queen, God hes given you and me a sone, begotten by none but you.* Historical Memoirs by Lord Herries. p. 75.

2) *And I am desyrous that all heer, both ladies and others bear witness; for he is so much your owen sone; that I fear it be the worse for him heerafter.* Historical Memoirs by Lord Herries. p. 75.

Sjette ved Siden af en Videbegjærlighed og Lærenemhed, der syntes at være en Arv fra Moderen. Ikkun een Gang har denne Konge paa en Maade, der forbausede hans Omgivelser, vidst at overvinde ligesom sin egen Natur. Efter lange Forhandlinger var et Ægteskab endelig blevet bestemt mellem Skotlands unge Konge og »Frøken Anna af Danmark« [1]; i Stedet for den Forbindelse, der forgjæves havde været paatænkt mellem Maria Stuart og Kong Frederik den Anden, skulde der træde en Forbindelse mellem deres Børn; med en Flaade af elleve Orlogsskibe, der blev ført af Rigens Admiral, Peder Munk til Estvadgaard, og som var seilet fra Kjøbenhavn den 5te September 1589, befandt Bruden sig allerede paa Overfarten til Skotland, da vedholdende Storme og Uveir tvang Skibene til at løbe ind til Norge. Ogsaa paa Skotlands Kyster herskede længe det samme forrygende Veir; den af Maria Stuarts Jomfruer, som hun havde elsket meest, Jane Kennedy, der to Aar i Forveien havde bundet Tørklædet for Dronningens Øine, dengang hun i Fotheringay-Castle maatte lægge sit Hoved paa Dødsblokken, og som derefter, hjemvendt til Skotland, var bleven gift med en Broder af James og Robert Melvil, Sir Andrew Melvil til Garwock, omkom ved denne Leilighed, da hun trods Stormen vilde seile over Forthfjorden til Edinburg, hvorhen Kongens Ønske havde kaldt hende som Hoffrue for hans imødesete Brud. Paa begge Siderne af Nordsøen var man

[1] Ifølge en »Samtale mellem Dronningen af Skotland og mig, Mr. Somer, paa vor Reise fra Sheffield Castle til Wingfield Castle, den 2den September 1584«, yttrede Maria Stuart allerede dengang til den nævnte Englænder, en Svigersøn af Sir Ralph Sadler, at en saadan Forbindelse var paa Bane, »men da Danmarks Krone ei er arvelig (*going by election*), var hendes Søn ikke længer sikker paa nogen Indflydelse, end den regjerende Konge levede, og derfor havde han ingen stor Tilbøielighed i den Retning.« The state papers and letters of Sir Ralph Sadler. II, 389, 390.

enig derom, at Troldom havde fremkoglet det overordenlige Uveir; »de skotske Hexe» tilstode selv dette for deres Deel, og i Danmark bleve deres Medhjælpersker brændte, anklagede af Peder Munk for at have været med om »at forgjøre og omkomme Kongens Skibsflaade» [1]. Men Jacob den Sjette brød sig ved denne Leilighed hverken om Troldommen eller om Uveiret; »ligesom Leander fordum hastede til Hero», vilde han selv over de oprørte Bølger opsøge sin Brud. Efter en farefuld Seilads med fire skotske Skibe, lander Jacob den Sjette den 3die November 1589 paa Flækkerøen i Norge og bliver den 23de November i Oslo ved en fransk Tale af hans skotske Hofpræst, David Lindsay, viet til Prindsessen, som endnu ei forstod det skotske Sprog. Imidlertid var det vilde Efteraar bleven fulgt af en tidlig Vinter, for hvis Strenghed Samtiden ei veed at finde Ord stærke nok, og Kongen modtog en Indbydelse fra sin Svigermoder, Enkedronning Sophie og fra den mindreaarige Christian den Fjerde, om at tilbringe denne Vinter paa Sjælland. I de fra Danmark opsendte Slæder reiste de Nygifte derhen gjennem Baahuus, over den tilfrosne Gøtha Elv og den svenske Landflig, der dengang alene skilte

---

[1]) Ordene ere anførte efter et Kongebrev, dateret fra Koldinghuus den 22de Juli 1590, og omtalt i Danske Magazin. Tredie Række. I, 52. Sir James Melvil (Memoirs. p. 180) bemærker, efter at have omtalt, hvorledes hans Svigerinde druknede: *This the Scottish witches confessed to His Majesty was procured by them*; og ligeledes med Hensyn til Stormen, der vedblev at forhindre Prindsesse Annas Ankomst: *Which storm of wind was alledged to be raised by the witches of Denmark, as by sundery of them was acknowledged, when they were for that cause burnt.* Om en af disse ulykkelige danske Hexe, Ane Coldings, tales nærmere i Kong Christian den Fjerdes og Rigsraadets Dom af 5te August 1590, hos Kolderup-Rosenvinge, Udvalg af gamle danske Domme. Kjøbenhavn. 1842—1848. 4°. S. 226—229. Jvfr. ogsaa Garde, Den dansk-norske Sømagts Historie. 1535—1700. S. 108.

Norge og Danmark, gjennem Varbjerg, Halmstad og Helsingborg.

Ved Intet har Maria Stuarts Søn, under det Fjerdingaar, hvori han nu opholdt sig paa Sjælland, tiltrukket sig større Opmærksomhed hos Samtiden, end ved den Videbegjærlighed, der lod ham lytte til enhver Oplysning, den Lyst til Kundskab, der fremkaldte hans Spørgsmaal allevegne. De fremmede Retsforhandlinger og det hele fremmede Retsvæsen skjænkede han saa megen Opmærksomhed, at man deraf har villet udlede den Overeensstemmelse, som flere af hans Regjerings Forordninger senere have faaet med danske Retsbestemmelser[1]; det latinske Universitet, der som et Minde om hans Interesse modtog den Sølvpokal, der først gik tabt under den britiske Beleiring i dette Aarhundrede, saa ham en Dag tre Timer efter hinanden som Tilhører ved dets Forelæsninger[2]. Og ogsaa udenfor Universitetet, og udenfor Kjøbenhavn, har denne Videbegjærlighed ført ham til den ene Videnskabsmand efter den anden, ledet ham fra den ene Tankegang i den anden. Fra Uranienborg, hvor han var Gjæst hos Tycho Brahe, og fra Kronborg, hvorfra han har skrevet Breve til Hjemmet[3],

---

[1] Barrington, Observations on the more ancient statutes from Magna Charta to the twenty-first of James I. The fourth edition. London. 1725. 4°. p. 553. Barrington bemærker, at *it is remarkable also that three of the statutes of this reign for the punishment of criminals agree exactly with the Danish ordinances on the same head.*

[2] Slange, Geschichte Christian des Vierten, mit Anmerkungen von J. H. Schlegeln. Kopenhagen und Leipzig. 1759—71. 4°. I, 112.

[3] David Irving, The History of Scotish Poetry. Edited by John Aitken Carlyle. Edinburgh. 1861. p. 492. Naar et af hans Breve dateres *from the castell of Croneburg, quhaire we are drinking and dryuing our on the auld manner*, sigtes herved formodentlig til Bryllupsfesten paa Kronborg den 19de April 1590 i Anledning af Hertug Henrik Julius af Brunsvig-Wolfenbüttels Formæling med Elisabeth, en anden af Christian den Fjerdes Søstre. I Helsingør besøgte Ja-

har hans Øine over Øresundet kunnet hvile paa Malmøes Taarne, under hvilke Jarlen havde hensiddet, der havde været hans Faders Morder; i Roskilde, hvor hans Besøg ikke blot gjaldt Domkirken, men ogsaa den gamle Niels Hemmingsen, stod han ved den samme Fjord, ved hvis Kyst, faa Mile borte, Gravens Fred endelig hvilede over den, der havde været Moderens Elsker. Skulde han da, trods Videlysten, der saaledes paa ethvert Sted lagdes for Dagen, alene have forglemt Jarlen af Bothwell? Som Barn var han allerede bleven stærkt bevæget, da Udtoget af Bothwells »Testament« engang ogsaa var kommet ham for Øie[1]) — skulde han have tilbageholdt ethvert Spørgsmaal om det, nu da han selv stod der, hvor Jarlen havde levet? Knyttet til Danmarks Kongedatter, omgivet af Rigets Ypperste, vilde ingen Oplysning, som han kunde ønske, her være

cob den Sjette ogsaa Skotlænderen Thomas Kingo, Bedstefader til Bispen og Digteren Thomas Kingo. N. M. Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Historie. Kjøbenhavn. 1853—61. III, 634.

[1]) Dette skriver James Beaton, Erkebiskoppen af Glasgow, den 4de Januar 1577 til Maria Stuart, i et Brev aftrykt hos Keith, History of church and state in Scotland. II, 142—143. Den lille Jacob den Sjette havde en Dag siddet og skrevet paa Stirling-Castle, hvor Sir William Murray af Tullibardine befandt sig i samme Værelse, og læste Udtoget af Bothwells Testament (*la copie du dit testament*) for en anden Adelsmand. Da havde den unge Konge pludselig reist sig fra Bordet, hvorved han sad, og forlangt at see, hvad det var, Sir William holdt i sine Hænder, hvad han ogsaa efter nogle Afslag tilsidst opnaaede. Efter at have gjennemlæst det Ord for Ord, gav han det taus tilbage og satte sig igjen til at skrive. Men hele den øvrige Deel af Dagen var han usædvanlig oprømt, og da han spurgtes om Anledningen, svarede han; »Tullibardine, har jeg ikke god Grund, efter at man saa ofte og saa længe har trykket Anklagerne og Bagtalelserne mod Hendes Majestæt Dronningen, min Moder, nu, da jeg i Dag har seet en saa aabenbar Bevidnelse af hendes Uskyldighed.« Erkebiskop Beaton, der vilde glæde den i England fangne Moder med dette Træk, tilføier, at det var blevet ham fortalt af en Adelsmand, som selv havde hørt det af Murray af Tullibardine.

bleven ham unddragen; hjemfulgt af danske Orlogsskibe, ledsaget af sin Hustrues Landsmænd, kunde han i Holyrood, da han med hende blev kronet, endnu den 17de Mai 1590 skue en heel Representation af Danmark Adel; blandt den stode Erik Kaas til Vaargaard, Steen Brahe til Knudstrup, Jørgen Brahe til Gundestrup, Hannibal Gyldenstjerne til Restrup, alle Sønner af de Mænd, for hvilke engang Jarlen af Bothwell paa Malmø skulde have skriftet[1]; de stode nu der, hvor Maria Stuart fordum havde sat Hertugkronen paa hans Hoved, stode her Ansigt til Ansigt med hans Søstersøn, Jarlen Francis Bothwell, Skotlands nye Storadmiral, og et Medlem af den Regjering, der havde været indsat under Kongereisen, Side om Side med dennes Gemalinde, Grevinde Margaret Bothwell, en Datter af Jarlen David af Angus og nu en af de skotske Damer, der ved Kroningen holdt Dronningens Slæb. Og derfor bliver det det tungeste Lod i Vægtskaalen, at Jacob den Sjette, der »bedre end Nogen« kjendte Moderens Historie[2], senere aldrig har ladet noget saadant Vidnesbyrd, som det ommeldte, komme for Lyset, aldrig har ladet det meddele til nogen af de Hi-

---

[1]) Samtidig Beretning om Prindsesse Annas, Christian den Fjerdes Søsters, Giftermaal med Kong Jacob den Sjette af Skotland, meddeelt af P. A. Munch i Norske Samlinger, udgivne af et historisk Samfund i Christiania. I. 450—512. De ovenanførte Adelsmænd finder man her S. 490—491 anførte i Fortegnelsen over de medfulgte danske Herrer, der overværede Kroningen i Skotland.

[2]) Da de to første Bind af de Thous Historie vare blevne udgivne i Paris, skrev Isaak Casaubonus, som Jacob den Sjette havde indbudt til sig, saaledes til Forfatteren: *Rex ipse, quo nemo est hodie callentior istarum rerum, singula recenset, atque ad exactissimam veritatis trutinam exigit, missurus statim ad te, ut veram narrationem tuæ historiæ inseras, falsam et calumniarum plenam rejicias.* Brevet, som Casaubonus daterede fra London den 27de Marts 1611, er trykt foran den engelske Udgave af de Thous Historie (Jac. Aug. Thuani Hist. sui temporis. Londini. 1733. fol. I, 44).

storikere, hvis Arbeider han fulgte med sin Interesse, enten til de Thou, eller til Erkebiskop Spottiswood, eller til Camden.

Medens Jacob den Sjettes Vinterophold i Danmark maa nedbryde Troen paa en saadan Bekjendelse, som de ovenmeldte Udtog skulde have havt til deres Grundlag, tjener det derimod til at bestyrke Beretningen om Bothwells Afsindighed. Blandt de Skotter, der i Kongens Følge havde overvintret paa Sjælland, og hos hvem det ei er muligt at tænke sig Ligegyldighed for Bothwells sidste Skjæbne, var Kantsleren John Maitland, en tyve Aar yngre Broder til Skotlands navnkundige Statssekretær, den i denne Undersøgelse oftere nævnte William Maitland, og blandt de Forfattere i Skotland, der først skreve efter deres Landsmænds Hjemkomst, var Sir James Melvil, der i de samme Erindringer, hvori han omtaler det strenge Fængsel, hvori Bothwell »blev afsindig og døde ynkelig«, har bemærket, at han selv, under hele den Tid, hvori de danske Adelsmænd, for at overvære Kongens og Dronningens Kroning, opholdt sig i Skotland, var beordret til at gjøre dem Selskab[1]. Med de

[1] *His Majesty at his landing was pleased to send to me to bear them company, which I deed until their parting to his Majesties great contentment.* The Memoirs of Sir James Melvil. p. 182. Med Hensyn til det danske Gesandtskab i Aaret 1585 — bestaaende af Manderup Parsbjerg til Haxholm, Henrik Belov til Spötterup og Dr. Nicolaus Theophilus —, der var sendt til Skotland med det første Forslag om Formælingen, bemærker Melvil (Memoirs. p. 162) ligeledes: *So soon as the danish ambassadors arrived by ship in this country, His Majesty ordered me to entertain them, and bear them company.* At Melvil har havt Adgang til gode danske Kilder, fremgaaer fremdeles deraf, at han ogsaa i Aarene 1593 og 1594 var beordret til at modtage og drage Omsorg for tvende andre Legationer, der dengang af Formynderregjeringen under Kong Christian den Fjerdes Mindreaarighed afsendtes til Skotland. (The Memoirs of Sir James Melvil. p. 203, 204). Den ene af disse Legationer bestod af Steen Bilde til Bildesholm og Professor Niels Krag, som

fremmede Kilders Vidnesbyrd forene sig endelig Menneskeslægtens sørgeligste Aarbøger, Aarbøgerne over dem, hos hvem Sygdom tilsidst fortærede selve Sjælen. Paa kun altfor mange Blade er her at læse, hvad Sindets dybe Frygt og Angst, Uvishedens uafbrudte Spænding, eller den bittert skuffede Forventning har formaaet at virke[1]. Hvad der er foregaaet i Bothwells langvarige Fængsel, i de eensomme Øieblikke, hvori Fortidens Billeder atter glede forbi Sjælen, og den usynlige Dommer talte, har ingen Pen vidst at opbevare. Men ingen saadan behøvedes for at udvikle, hvad han maa have følt, da han tilsidst ogsaa saa de Mænd, der havde fulgt ham til Danmark, herfra tilbageskikkede i Elendighed, som nye Offre for den gamle Brøde, og da han dagligen kun lagde sig med Tanken om, at den næste Morgen ogsaa kunde udlevere ham selv til en forsmædelig og grusom Død, eller med hvilke Følelser han i de mange mørke Timer har maattet sammenligne disse angstfulde Aar med de stolte Forventninger, der havde foregjøglet ham en saa forskjellig Bane. Faa Mænd have hensynsløsere end han higet efter at naae op til den ydre Æres og Høiheds Tinde, og faa Mænd ere hastigere end han blevne nedstyrtede fra den.

---

skulde skaffe Dronning Anna de Eiendomme gjengivne eller stadfæstede, der ved hendes Formæling fra skotsk Side vare blevne hende udtrykkelig tilsikkrede, den anden bestod af Steen Bilde og Christian Barnekov til Birkholm, der i Skotland skulde overvære Jacob den Sjettes og Dronning Annas ældste Søn, Prinds Henriks høitidelige Daab. Efterat den sidstnævnte Legation var vendt tilbage til Danmark, staaer Sir James Melvil endnu i Aaret 1595 i Brevvexling med Christian Barnekov. De la Gardiska Archivet. Lund. 1831—43. V, 113—116.

[1]) Prichard, Om Sindssygdommene. Oversat af H. Selmer. Kjøbenhavn. 1842. S. 217—235.

Aktstykker hörende til Norges og Sverriges nyeste Historie.*)

I.

Protokoll öfver ett Justitie-Departements-ärende, hållet å Stockholms Slott Tisdagen den 9 April 1861, inför Hans Maj:t Konungen uti sammansatt Svenskt och Norskt Stats-Råd,

i närvaro af:

Hans Excellens Justitie-Stats Ministern Herr Friherre *De Geer*, Hans Excellens Stats-Ministern för Utrikes ärender Herr Grefve *Manderström*, Hans Excellens Norske Stats-Ministern Herr *Sibbern*, Stats-Råden *Ehnemark*, *Lagerstråle*, *Björnstjerna*, *Malmsten*, *Thyselius*, *Bredberg*, *Thulstrup*, *Manthey*, *Motzfeldt*.

Stats-Rådet Friherre *Gripenstedt* anmäldes vara af sjukdom hindrad att denna dag i Stats-Rådet uppkomma.

Sedan dels den af Kongl. Maj:t, för utredning af vissa Sveriges och Norriges förening rörande frågor, den 30 Januari 1839 i nåder tillsatta Komité, hvars uppdrag, jemlikt Kongl. Maj:ts beslut den 7 December 1843, blifvit utvidgadt till en revision af Riksakten i dess helhet, under den 4 November 1844 inkommit med underdånigt förslag till Föreningsakt emellan Konungarikena Sverige och Norrige, med dertill hörande motiver, reservationer och protokoll med flera bilagor; samt Kongl. Maj:t, efter det Kongl. Norska Regeringen i Christiania den 27 Februari 1847 öfver nämnde Unionskomités arbete afgifvit infordradt utlåtande, och handlingarne i ärendet derefter emellan Svenska och Norska Stats-Rådens dåvarande ledamöter i Stock-

*) See navnlig: Handlingar angående frågan om Revision af Föreningsfördraget mellan Sverige och Norrige, I—III, Stockholm, 1862, og Dokumenter vedkommende Revision af Unions-Akten, 1ste og 2det Hefte, Christiania 1862.

holm cirkulerat, täckts i sammansatt Svenskt och Norskt Stats-Råd den 25 Februari 1848 förklara, att Kongl. Maj:t, med afseende å de många ock vigtiga angelägenheter, som vid dåvarande Riksdag blifvit till Svenska Ständernas behandling öfverlemnade, och komme att upptaga deras tid, icke fann skäl att under dåvarande Riksdag och Storthing göra någon framställning om detta ärende, utan att handlingarne fortfarande skulle få cirkulera; hvarefter väl åtskilliga af de i Komiténs förslag afhandlade frågor utgjort föremål för särskildt nådigt öfvervägande, men förslaget i sin helhet icke är vordet Kongl. Maj:t föredraget; dels ock Rikets Ständer vid sistförflutne Riksdag den 2 April 1860 aflåtit en underdånig skrifvelse angående Sveriges och Norriges ömsesidiga förhållanden;

Så och efter det Kongl. Maj:t, Som i Svenskt Stats-Råd den 7 April 1860 förklarat Sig framdeles vilja bestämma tiden för nyssberörde underd. skrifvelses föredragning i sammansatt Svenskt och Norskt Stats-Råd, i nåder tillåtit, att dessa ämnen i ett sammanhang finge denna dag till sådan behandling företagas, anmälde nu Herr Justitie-Stats-Ministern ej mindre Unionskomiténs förslag och betänkande med dertill hörande bilagor, som bland Stats-Rådets handlingar förvaras, än ock Rikets Ständers ofvanberörde skrifvelse, så lydande;

»Under den tidrymd af nära ett halft århundrade, som förflutit, sedan föreningen stiftades emellan den Skandinaviska halföns tvänne folk, och under det, genom denna förening och den deraf uppkomna fastheten i deras yttre politiska ställning, tillfälle blifvit dem beredt, att, i ostördt lugn hvart för sig, fullfölja arbetet för sin inre utveckling, har tillika ett närmare bestämmande af de förhållanden, hvilka äro för de begge rikena gemensamma, visat sig allt mera nödvändigt för uppnåendet af det med föreningen afsedda ändamål: att åt tvänne stambeslägtade, af naturen genom ländernas läge förenade folk, de der ega så mycket gemensamt i religion, seder, språk och andra förhållanden, gifva trygghet mot yttre faror, under det de, med bevarad full rätt att sjelfständigt hvart för sig besluta

öfver egna angelägenheter, i inbördes endrägt och förtroende verka för befordrande af gemensam styrka och förkofran«.

»De politiska förvecklingar, som under den sednaste tiden inträffat i Europa, bland hvilka några temligen nära berört Halfön, samt de framställningar, hvilka så väl i sammanhang med dessa händelser, som eljest blifvit gjorda af främmande makter, hafva ytterligare ådagalagt nödvändigheten af de unionella förhållandenas ordnande på ett sätt, som fullt betryggar de begge Skandinaviska rikenas ställning«.

»Oaktadt de försök, som tid efter annan blifvit gjorda till vinnande af dette mål, dels genom den för mera än tjugu år tillbaka nedsatta Unionskomiténs för E. K. Maj:t framlagda förslag till ett nytt fullständigt föreningsfördrag, dels genom de sedermera af särskilda Komitéer utarbetade förslag till reglering af de angelägenheter, som äro eller kunna vara för de båda rikena gemensamma, har likväl ordnandet af dessa angelägenheter hittills icke vunnit den utveckling, som man kunnat önska och vänta. De på allmänna internationella rättsgrundsatser byggda förslag till reglerande af handels- og rättsförhållandena de förenade rikena emellan, som Unionskonungen, med vaksam omsorg om begge rikenas väl, för deras representativa församlingar framlagt, hafva af Norriges Storthing blifvit afslagna, — ett afslag, som svårligen kan annorlunda förklaras än genom ett missförstånd eller ett misstroende å Norriges sida, som Rikets Ständer, i medvetande af sina afsigters redlighet och af den välvilliga eftergifvenheten för framställda fordringar, sedan grundlösheten af yttrade farhågor för sträfvandet efter en högheträtt öfver Norrige blifvit till fullo ådagalagd, hade haft skäl att tro vara för alltid försvunnet. Det af den Svenska och Norska Kommission, för hvilken E. K. Maj:t Sjelf såsom Kronprins täckts föra ordet, framställda förslag till ordnande af Sveriges och Norriges gemensamma stridskrafter har väl föranlåtit vidtagandet af åtskilliga åtgärder i och för försvarsväsendet, men ännu icke ledt till antagandet af en gemensam plan för de båda rikenas försvar eller till det fastställande

af de till detsamma hörande gemensamma bestämmelser genom lag, som, under ofvan antydda politiska förhållenden, med mera skäl än någonsin bör blifva föremål för ömsesidiga öfverenskommelser. I 25 § af Konungariket Norriges Grundlag förefinnes jemväl ännu ett hinder för E. K. Maj:ts rätt att vid inträffande behof använda de unionella stridskrafterna, som, så länge det qvarstår, icke medgifver det gemensamma försvarets fullt ändamålsenliga ordnande».

»Dessa förhållanden, i sammanhang med de från Norriges sida tid efter annan gjorda framställningar om förändring af de vid Unionens grundläggande vidtagna bestämmelser — i hvilket afseende må nämnas dels den redan bifallna begäran om utbytande af den sinnebild, som Unionens Stiftare gifvit för föreningen af de begge rikenas försvarskrafter till sjös, dels förslaget om ett annat sätt för behandling af diplomatiska ärender, dels frågan om förändring af Konungens titel och namnchiffer, — synas gifva styrka åt det antagande, att Föreningens betydelse icke blifvit i båda länderna på lika sätt uppfattad, och att sålunda, i stället för det närmande i gemensamt försvar och den tillgång till ömsesidiga handelsförmåner samt lättade förbindelser i öfrigt, som, med orubbadt bevarande af hvartdera rikets sjelfständighet och frihet, skulle, enligt det i vårt land gällande föreställningssätt, befrämja bådas gemensamma väl, framställa sig önskningarne inom Norrige snarare så, som syftade de till ett aflägsnande i unionelt hänseende, hvilket, om de vunne fullbordan, skulle innebära en förändring af den Realunion, som nu, i enlighet med Stiftarens afsigt, eger rum mellan de båda rikena, till en Union, som egde sitt enda föreningsband i den regerande Konungens person«.

»För undanrödjande eller förmedlande af de sålunda afgifna, olika åsigterna af Föreningens betydelse, och för att den grundåsigt, från hvilken Unionens stiftelse utgått, må kunna i båda länderna orubbad bevaras, samt på det att Föreningen må kunna, på den gifna grundvalen, vidare utvecklas, stärkas och försäkras mot följderna af möjliga meningsbrytningar, skulle

otvifvelaktigt en öfverläggning emellan dertill af E. K. Maj:t kallade Svenske och Norske män rörande de angelägenheter, som gemensamt angå de begge rikena och rörande de förhållanden, som vid Föreningens stiftande lemnats obestämda eller mindre klart uttryckta, vara af behofvet påkallad. Rikets Ständer föreställa sig, att, på grund af ett sålunda utarbetadt förslag, förändringar i unionsvilkoren böra, utan intrång i någotdera rikets sjelfständighet, sådan densamma blifvit i Unionsakterna stadgad, afse befordrandet af den tydlighet och bestämdhet i formerna för Föreningen, som, derest dess stora, för båda folken välsignelserika ändamål skall uppnås, måste vara af en oeftergiflig nödvändighet påkallad. För biläggandet af de meningssöndringar, som i gemensamma angelägenheter kunna uppkomma emellan de båda rikenas representationer, synes ock en stadgad form böra finnas, i kraft af hvilken representanter från båda rikena kunna sammanträda och med begges rätt afgöra frågan«.

»Bland de ämnen, som vid den af Riksens Ständer sålunda nödig ansedda revision af föreningsfördraget synas förtjenta af synnerlig uppmärksamhet, tillåta sig Riksens Ständer att uppgifva: Konunga-, Thronföljare- og Förmyndare-valsanställande: interims-styrelsens sammansättning och verksamhet: Unionskonungens dispositionsrätt öfver arméen och flottan, samt försvarsverkets skyndsamma ordnande efter gemensam plan: grunderna för utgörandet af bidrag till gemensamma utgifter: inrättandet af och formen för en unionel representation för vissa ärenders behandling, m. fl.; och torde, med afseende å den sålunda föreslagna revisionen af de unionella förhållandena i staterättsligt hänseende, dessa böra, för det närvarande, och under afvaktan af de förändringar, denna revision må kunna föranleda, lemnas orubbade i det skick, hvari de befinna sig enligt nu gällande stadgar«.

»Riksens Ständer anhålla fördenskull i underdånighet det E K. Maj:t måtte täckas dels genom en af Svenske och Norske män bestående Komité eller på annat sätt låta verkställa revi-

sion af stadgarne för föreningen emellan Sverige och Norrige, och uppgöra förslag till nytt fullständigt föreningsfördrag, samt derefter till Riksens Ständer och Norriges Storthing afläta nådig proposition med förslag till fullständigt ordnande af föreningsförhållandena de båda rikena emellan, dels ock, då E. K Maj:t så lämpligt finner, vidtaga åtgärder till förverkligande af Riksens Ständers önskningar angående antagandet af stadganden till ordnande af de ömsesidiga handels- och rättsförhållandena emellan de förenade rikena«.

»Sedan ofvanomförmälda fråga om revision af föreningsfördragen emellan Sverige och Norrige blifvit hos Riksens Ständer väckt, hafva Riksens Ständer inhemtät, att Norriges nu församlade Storthing för dess del beslutat upphäfvande af Ståthållare-embetet, till hvilket, enligt 14 § af Norriges grundlag, E. K. Maj:t eger att utnämna antingen en Norrman eller en Svensk. Detta stadgande har af Norriges förening med Sverige betingats och, till följd af densamma, (medelst underhandlingar mellan Sverige och Norrige) i sistnämnda lands Grundlag influtit och så väl härigenom, som med afseende på dess innehåll, är det otvifvelaktigt en bestämmelse rörande föreningen mellan Sverge och Norrige, hvilken bör behandlas i den ordning, som för handläggning af unionella ärender blifvit bestämd. Då Riksens Ständer emedlertid funnit sig böra hos E. K. Maj:t i underdånighet anhålla om vidtagande af åtgärder för revision och fullständigande af förenings-stadgandena mellan Sverige och Norrige, och för den händelse E. K. Maj:t täckes å denna Riksens Ständers anhållan fästa nådigt afseende, lämpligast synes vara att, under afvaktan på de förändringar revisionen må föranleda, de förenade rikenas nuvarande inbördes förhållanden i staterättsligt hänseende icke förändras, få Riksens Ständer i underdånighet anhålla, att den af Norska Storthinget för dess del beslutade ändring i Norriges Grundlag, hvarigenom det i samma Grundlag intagna unionella stadgande, att till Ståthållare i Norrige kan utnämnas antingen en Norrman eller en Svensk, skulle komma att upphäfvas, icke måtte af E. K.

Maj:t till pröfning företagas förr, än i sammanhang med de förändringar af eller tillägg till föreningsbestämmelserna, som af den begärde revisionen kunna föranledas». — Hvarefter Herr Justitie-Stats-Ministern anförde:

»Hvad först angår de inkomna förslagen till ny Föreningsakt, så ehuru Unionskomiténs arbete, som onekligen är frukten af en varm kärlek till föreningen och dess vidare utveckling samt af en omsorgsfull utredning af förhållanden, som på föreningen inverka, till följd häraf alltid måste blifva af värde för vidare arbeten i denna riktning, och ehuru detta förslag, genom den af Norska Regeringen företagne omarbetning, blifvit i formelt afseende så väsentligen förbättradt, att föga synes öfrigt att önska, kan jag likväl för min del icke anse detsamma i sin helhet såsom en tillfredsställande lösning af den förelagda frågan.

Till stöd för en sådan åsigt torde det till en början tillåtas mig anmärka, att utom det de båda förslagen, som i allmänhet synas mig gå längre i detalj-bestämmelser, än som för en Grundlag är tjenligt, i vissa delar redan äro föråldrade, hvilket t. ex., sedan numera båda rikenas representationer förklarat sig icke vilja åt någon annan prins, än den till thronföljden närmest berättigade, medgifva sjelfskrifven rättighet att vid Konungs förfall öfvertaga riksstyrelsen, måste anses vara förhållandet med de föreslagna stadganden, hvarigenom en sådan rätt äfven till andra prinsar utsträckes, andra fall som af sig sjelfva falla i ögonen att förtiga, så hafva i dessa förslag afhandlats flera ämnen, som icke nödvendigt höra till Föreningsakten, och genom hvilkas införande derstädes dess antagande sannolikt endast i betydlig mån försvåras. Hit räknar jag ej mindre de föreskrifter i afseende å rättigheten att besitta fast egendom ock idka lofliga näringar samt angående jus detractus och utlevererìng af förbrytare, som finnas i förslagen intagne, utan äfven den deruti inrymda fullständiga Successions-ordning, i hvilket ämne redan finnes en från Riksakten afskild för båda rikena gällande lag, emot hvilken fog till anmärkning hittills

icke förekommit och hvilken, för såvidt som den är att betrakta såsom ett kontrakt emellan folken och dynastiens stamfader, icke torde böra opåkalladt utplånas för att ersättas af stadganden, deruti stamfadern icke ens finnes nämnd. Derest det tillägg till Successions-ordningens föreskrifter, som influtit i Riksakten, icke ansetts kunna utan skada bortfalla, eller andra närmare bestämmelser i ämnet funnits erforderliga, till hvilka jag dock minst ville hänföra bestämmandet af en viss tid, inom hvilken en prins efter fadrens död skall födas för att blifva arfsberättigad, — en bestämmelse, som jag befarar vara mera egnad att framkalla än att förekomma skandal, — så hade efter min tanka varit lämpligast att göra dylika föreskrifter till föremål för en särskild ändring af eller tilläggsartikel till 1810 års Successions-ordning. Icke heller skulle jag önska, att i Föreningsakten upptoges, på sätt som skett i Norska Regeringens förslag, de ömtåliga frågorna om örlogsflaggan och unionsvapnet, helst inteldera riket i sin egen Grundlag har motsvarande bestämmelser angående hvartderas särskilda flagga och vapen, om hvilkas beskaffenhet det hittills varit åt Konungen öfverlemnadt att ensam förordna, samt det icke torde vara att förvänta, att åt den nuvarande regleringen af dessa punkter kunde utan allt missnöje från Svenska sidan gifvas kraft af Grundlag.

Äfven i fråga om krigsväsendet och åtgärder till handelns och sjöfartens befrämjande, tror jag, att Föreningsakten endast bör innehålla den allmänna grund, efter hvilken gemensamma bidrag böra utgöras, men att t. ex. öfverenskommelser om en minimi-krigsmakt, ett gemensamt krigs-kreditiv och läst-afgifter till konsuler m. m., i den mån de finnas behöfliga, lättast tillvägabringes genom särskilda författningar.

Men om sålunda i förslagen förekomma en mängd stadganden, som efter min tanka der icke bordt hafva sin plats, så saknas deremot andra, hvilka varit väl behöfliga. Deribland må i främsta rummet nämnas närmare bestämmelser om de ärenden, hvilka böra handläggas i förenadt Stats-Råd. Härom

meddela förslagen intet annat till efterrättelse, än att till sådant Stats-Råd höra de ärenden, som angå båda de förenade rikena gemensamt, eller enahanda stadgande, som förekommer i Riks-akten samt visat sig otillräckligt för att grundlägga en stadgad praxis och förekomma skiljaktiga meningar i denna vigtiga punkt.

I sammanhang härmed torde uppmärksamheten böra fästas derå, att Komiténs och Norska Regeringens förslag väl inne-hålla, att Mellantidsregering skall hafva sitt rätta säte i Stock-holm, men i afseende å Konungens residens endast föreskrifva, att han hvarje år skall uppehålla sig någon tid i hvartdera riket, derest ej vigtiga hinder möta. För såvidt som åt denna omständighet, sammenställd med den uttalade allmänna grund-satsen om båda rikenas inbördes likhet och sidoordnade ställ-ning, skulle kunna gifvas den tydning, att Stockholm icke mera än Christiania skulle vara Konungens residens, må erinras, icke allenast att sådant strider emot andan af Riksakten och hela Norska Grundlagen, som förutsätta det nu bestående förhål-landet, endast med förbehåll, att Konungen bör någon tid hvarje år uppehålla sig i Norrige, utan ock att en sådan am-bulatorisk regering torde sakna motstycke i den öfriga verlden. Till och med i Schweitziska Förbundet, som mig veterligen är det enda statsförbund, deruti alla dithörande stater, utan af-seende å storlek eller folkmängd deltaga lika i den gemen-samma styrelsen, sammanträder dock Förbundsrådet numera städse i den största kantonen Bern.

De förnämsta felen uti ifrågavarande förslag ligga dock, efter mitt förmenande, icke i det som der finnes för mycket eller för litet afhandladt, utan i sättet, hvarpå de ämnen, som der rätteligen behandlats, blifvit utförde.

Härmed syftar jag dock icke paa den allmänna grundsats om de båda rikenas jemlikhet och sjelfständighet, som blifvit ställd i spetsen för båda de ifrågavarande förslagen, ty, ehuru denna grundsats hvarken i Norska Grundlagen eller Riksakten finnes uttalad såsom giltig för andra fall än dem, deruti den blifvit tillämpad, tror äfven jag, att någon annan icke kan läggas

till grund för föreningens vidare utveckling, och att Sverige hvarken fordrar eller bör fordra mera än att erkännas såsom primus inter pares, i de få fall der den fullkomliga likställigheten icke kan åstadkommas. Men Komitén och Norska Regeringen synas mig hafva, om icke orätt uppfattat denna grundsats, åtminstone utsträckt dess tillämpning å förhållenden, der den med en sådan uppfattning icke bör tillämpas.

Två förenade rikens jemlikhet är nemligen beroende af de två olika kategorier, å hvilka den kan komma att tillämpas. I alla sådana fall, der de båda rikena äro att anse såsom två skilda storheter, som kunna hafva stridiga intressen, måste det ena riket gälla så mycket som det andra. Hit höra t. ex. frågor om förändring i föreningsvilkoren, i hvilka hvartdera riket måste hafva ett absolut veto, samt alla sådane ämnen, hvilka emellan tvänne icke förenade stater skulle utgöra föremål för konvention. I de fall deremot, der de båda rikena anses, såsom en enhet, med gemensamhet i intressen, kan jemlikhet icke uppnås med mindre än att hvartdera rikets rättigheter och skyldigheter mätas efter en för båda rikena gemensam grund. Så har ock t. ex. genom en slags tyst öfverenskommelse blifvit såsom rättvist erkändt, att Sverige och Norrige icke lika utan i förhållande til hvartderas andel i den gemensamma folkmängden deltaga i civil-listan och de diplomatiska kostnaderne.

I det nu gällande Föreningsfördraget äro emellertid de förenade rikena knappt i något fall, utom i fråga om krigs förklaring och fredsslut, betraktada såsom en enhet, enär det till och med i fråga om de diplomatiska ärendena kunnat ifrågasättes, huruvida den saknad af föreskrifter från Norska sidan, hvorigenom vården af jemväl Norriges angelägenheter kunnat läggas i den Svenska Utrikes-Ministerns händer, vid föreningens stiftande tillkommit af förbiseende eller medgifvits för att möjliggöra en sådan anordning, utan att genom något uttryckligt stadgande kränka jemlikhetsgrundsatsen. Äfven Konunga-, Thronföljare- og Förmyndareval skola enligt Riksakten ske af

hvartdera rikets Nationalrepresentation för sig, och endast när dessa utse två olika personer, skäll företrädet emellan dessa båda bestämmas genom en gemensam omröstning. Vid sådant förhållande och då dessa val icke hänskjutas till afgörande af deputerade från båda rikena, förr än dessa rikens redan uttalade intressen befunnits stridiga, är det måhända icke ett brott mot jemlikhetsgrundsatsen, att hvartdera riket till en sådan Komité sänder lika många deputerade.

Unionskomitén har deremot sökt gifva föreningen sin utveckling genom att stadga gemensamhet i afseende å flera väsentliga föremål, och ehuru Norska Regeringen häruti föreslagit betydliga inskränkningar, återstår likväl, äfven efter dess förslag, det vigtigaste af denna gemensamhet. Men i båda förslagen har man härvid gått lika inkonseqvent tillväga i det man velat stadga, att de gemensamma skyldigheterna skola utgöras efter en grund men bestämmas efter en annan. För att Norrige skulle ega rättvisa anspråk att i gemensamma angelägenheter rösta lika med Sverige, borde det ock såsom Sveriges jemlike draga tyngden af den gemensamma börden, hvilket blefve mindre orimligt i samma mån, som man betraktar rikena såsom två fristående stater. Ty om Norrige icke vore förenadt med Sverige, så skulle dess kostnader för sjelfständighet, Konung, diplomater, handel och försvar m. m. visserligen icke i samma förhållande som folkmängden blifva mindre än Sveriges motsvarande kostnader. Men antager man med Unionskomitén, att »likheten« på detta sätt »skulle försvinna i samma mån, som rikenas storlek och förmåga att utgöra bidragen äro olika«, så torde det svårligen kunna uppgifvas något theoretiskt giltigt skäl, hvarföre icke likheten lika mycket försvinner derigenom, att Norrige sänder lika många representanter som Sverige för att bestämma de gemensamma bidragens storlek. Eller skall man antage, att Sverige väl har tillgång på flera krigare än Norrige, men icke på representant-ämnen? eller att det har bättre råd att bekosta en krigshär men icke representanters och revisorers arfvoden? Det måste dock ihåg-

kommas, at herr endast är fråga om sådane ämnen, deruti till följd af intressenas gemensamhet ingen kan med fog i saken hafva olika mening endast derför, at han är Svensk eller Norman, ty uti inga andra ämnen bör en så beskaffad gemensamhet ega rum.

Såsom förut är anmärkt, kan det nemligen icke begäras, att Norrige skulle medgifva, det Sverige finge sända ett öfverlägset antal ledamöter till en kongress, som skulle slita uppkomna tvistefrågor emellan rikena. Ja, det bör icke heller förundra, om uti en förening af blott två medlemmar, deraf den ena är starkare, den svagare ser sig väl före att icke på något sätt öfverflyglas, äfven i sådane fall der den starkare icke kan se någon fara, och med afseende härå torde det å Svenska sidan böra tagas i betraktande, huruvida icke Sverige, för att underlätta tillvägabringandet af en gemensam representation, kunde afstå från utkräfvandet af sin fulla rätt, så att om en enhällig Norsk mening i någon fråga uppstode, den icke kunde undertryckas af en motsatt Svensk. Ett sådant medgifvande skulle sannolikt i praxis vara af föga inflytande, enär, just i följd af intressenas gemensamhet, resultaten sannolikt i de flesta fall blefve desamma, huru än förhållandet emellan Svenskar och Normän bestämdes. Men deremot är det af vigt, at icke sjelfva grundsatsen om likhet, i absolut mening tagen, erkännes i allt, som är oförmånligt för Sverige, men deremot förkastas såvidt den är skadlig för Norrige, emedan derigenom icke blott Sveriges värdighet orättvist nedsättes, utan ock ett hinder uppställes emot föreningens vidare tillvext, helst en dylik concession måste blifva mindre likgiltig ju flera och vigtigare ämnen den omfattar.

Men ännu betänkligare än representanternas lika antal synes det mig vara, om den gemensamma representationen skulle, i öfverensstämmelse med Komiténs och Norska Regeringens förslag, icke omedelbart få taga befattning med densamma tilhörende frågor, utan endast hade att skilja emellan Nationalrepresentationerna, sedan de hvar för sig fattat olika

beslut. Sedan ett land uttalat sig genom sin representation, blandar sig nationalkänslan i saken, och vid den föreslagna kongressen skulle derföre sannolikt hvartdera landets representanter vidhålla sina komittenters mening, så att lotterispelet med den förseglade sedeln i de flesta fall komme att bestämma utgången, — säkerligen till stor obelåtenhet för den tappande. För en gemensam representations välgörande verkan, tror jag det vara ett oeftergifligt vilkor, att den icke skall utgöra en högre instans för slitandet af Nationalrepresentationernas tvister, utan antingen en från dem afskild institution, hvilken icke tager befattning med de ärenden, som tillhöra Nationalrepresentationernas handläggning, eller ock en dessa underordnad endast rådgifvande församling.

En sådan förenad representation kunde vara af stor vigt såsom ett stöd för Unionskonungen och såsom ett medel att fastare sammanknytta folken med hvarandra. Ty man skulle säkerligen, i den mån gemensamheten i vissa ämnen befunnes fördelaktig för båda rikena, så småningom draga allt flera ämnen under den förenade representationens afgörande rätt, och man kunde genom densamma, äfven i sådana unionella frågor, som de särskilda Nationalrepresentationerna förbehölle sig sjelfva, alltid erhålla en på ömsesidig sakkunskap grundad utredning.

Deremot kan behofvet af en dylik representation icke anses ådagalagdt, för såvidt fråga endast är om att besluta vissa gemensamma bidrag, ty det har hittills visat sig, att ingendera af de båda makterna, utan denna representation, undandragit sig att häruti uppfylla billighetens fordringar. Är derföre tiden icke inne för tillvägabringandet af en förenad representation på riktiga grunder, så torde bäst vara, att i föreningsfördraget utelemna hela det föreslagna kapitlet om rikenas bidrag till gemensamma föremål, med hvad dermed sammanhänger, samt låta vid hvad nu eger rum förblifva, dock alltid med undanrödjande af de binder, som nu i Norska Grundlagen förefinnas för Norska krigsmaktens användande til det gemensamma försvaret.

Äfven i fråga om Konunga-, Thronföljare- och Förmyndareval vore troligen faran mindre att omedelbart öfverlemna dem till en kongress än att, såsom nu är stadgadt och jemväl i förslagen bibehållet, låta Nationalrepresentationernas beslut föregå. Dock bliver det i alla fall betänkligt, så länge Sveriges och Norriges förening knappt är något mera än en personal-union, om den person, som skall utgöra sammanhållningen, kan påtrugas det ena landet emot dess vilja. Skulle rikena, inom sig enhälliga, i detta fall stadna i olika meningar emot hvarandra, så låter det knappt tänka sig, att endast lagens bokstaf skulle förmå ett helt folk att underkasta sig ett annat folks vilja, helst om lagen bjöde det större folket att lyda det mindre. Men sannolikt skulle folken, af omtanka för föreningens bestånd, snarare undvika att stadna i olika meningar, om lagen icke gåfve någondera utsigt att segra genom lottkastning, men frågan i stället, om enighet ej vunnes första gången, kunde vädjas till nyvalde representanter, och den bestående regeringen under mellantiden finge fortfara. Kunde man ej eller då förena sig om en gemensam styresmann, så blefve visserligen hele föreningens upplösning följden, men denna följd torde icke under sådana förhållanden kunna på något sätt förekommas, och det är då bättre, om den sker utan ett lagbrott.

I fråga åter om de båda rikenas sjelfständighet, får man icke lemna ur sigte, att hvarje föreningsvilkor måste vara en inskränkning i hvartdera rikets absoluta sjelfständighet, och att emellan två förenade stater sjelfständigheten icke kan bestå uti något annat, än att den ena staten icke har någon rätt att inverka på den andras sjelfbestämning i sådane angelägenheter, som icke äro för båda gemensamma.

Det torde derfore vara en oriktig uppfattning af sjelfständighetsbegreppet, då Norska Regeringen förmenar, att Unionskomitén, i det den föreslagit, att båda rikena skola i alla förhållanden till främmande makter utgöra en oåtskiljeligt förenad makt, gått vida längre än hvartdera rikets sjelfständig-

het kan tillåta. En annan fråga är, om en så långt sträckt gemensamhet år behöflig eller lämplig. För min del finner jag den utgöra ett af föreningens väsentligaste kännetecken; och om undantag derifrån hittills någon gång egt rum, så har sådant skett i strid mot föreningens anda och opåkalladt af det nu bestående föreningsfördragets lydelse, som åt Unionskonungen utan inskränkning uppdrager att ingå och upphäfva förbund. Denne fråga sammenhänger dessutom på det närmeste med frågan om gemensamma diplomatiska agenter. Så länge dessa icke äro ackrediterade särskildt såsom Svenska och särskildt såsom Norska sändebud, vore det oformligt, om de såsom sådane skulle kunna handla. Denna konseqvens har likväl Norska Regeringen ej fullföljt, och vid sådant förhållande synes den hafva begått en ytterligare inkonseqvens genom att i strid med Unionskomitén föreslå, att hvartdera riket kunde ega särskilda konsuler.

Man har ock velat se en kränkning af Norrigas sjelfständighet i dess Grundlags stadgande, att en Svensk kan utnämnes till Ståthållare i Norrige, och från denna synpunkt kan anmärkningens befogenhet icke helt och hållet förnekas. Men å andra sidan har detta stadgande, hvars befintlighet, i förening med andra i samma Grundlag förekommande, framhåller den vid föreningens afslutande rådande förutsättning, att den gemensamma Konungen skulle för det mesta uppehålla sig i Sverige, blifvit ansedt såsom en unionel garanti, hvilken, om den borttoges, borde ersättas af någon annan. Bevakandet af föreningens intressen är för närvarande hufvudsakligen öfverlemnadt åt Konungens person, och så länge man icke afsett någon annan garanti, måste Norriges rätt inom Svenska Regeringen anses skyddad derigenom, att alla ärenden der afgöras af Konungen; men då Norska Regeringen, under vanliga förhållanden, eger afgöra en mängd ärenden utan Konungen, synes det ock följdriktigt, att äfven i denna Regering funnes en föreningens representant. Norrige har dessutom en i Sverige stationerad Stats-Rådsafdeling, som är i tillfälle att här följa

händelserna, under det att ingen Svensk är anställd i Norrige, så ofte ej Ståthållare-embetet af en Svensk beklädes. Men den fördel för Unionen, som af Ståthållare-embetet kunnat hemtas, är till följd af embetets förhatlighet i Norrige icke vidare att påräkna, och då i öfrigt giltiga skäl för dess afskaffande förefinnas, synes mig Sverige icke deremot böra lägga några hinder. Komitén och Norska Regeringen hafva sökt undanrödja ett sådant hinder genom insättandet i Föreningsakten af en §, som förbjuder, att undersåte i det ena riket utnämnes i det andra till något annat embete än sådane, som enligt Föreningsakten kunna af både Svenskar och Norrmän beklädas, dock med undantag för de fall, då utländningar i allmänhet enligt någotdera rikets Grundlag kunna i tjenst anställas. Då en dylik § emedlertid, utom för det dermed närmast afsedda fallet är alldeles öfverflödig och minst pryder sin plats i en Föreningsakt, synes mig att ändamålet bättre kunnat vinnas genom ett sådant bestämmande af omfånget för det sammansatta Stats-Rådets kompetens, att frågan om Ståthållarens nationalitet fallit utom detta område.

Från Svensk sida har man understundom hört uttalas den åsigt, att Interimsregeringens nuvarande sammansättning vore ett ingrepp i Sveriges sjelfständighet, enär det kunde inträffa att rent Svenska ärenden afgjordes af Regeringens Norska ledamötar i strid mot de Svenska ledamöternas mening, under det flertalet af de Norska ärendena, som handläggas af en särskild Regering i Christiania, icke vore underkastadt en sådan eventualitet. Enligt Komiténs och Norska Regeringens förslag är denna betänklighet visserligen till någon del undanröjd, men det torde dock kunna sättas i fråga, om icke, så länge de gemensamma ärendena ej äro flera, än som nu kunna komma i fråga, den unionella Interimsregeringen bör inskränkas till de ärenden, som angå båda rikena, och hvartderas enskilda angelägenheter afgöras af dess eget Stats-Råd, möjligen med tillträde för någon det andra rikets kontrollant, som tillsåge att föreningen icke förnärmas.

Vidare hafva såväl Unionskomitén som Norska Regeringen i afseende å vården af de diplomatiska angelägenheterna föreslagit den förändring i det nu bestående, att Stats-Ministers-embetet för Utrikes ärendena skulle kunna beklädas såväl af en Norrman som af en Svensk. En sådan anordning kan dock icke ske utan en väsentlig rubbning af Svenska Grundlagen och påkallas icke af rättvisan. Då Norrige icke för denna gemensamma angelägenhet vidkännes större kostnader, än i förhållande till sin folkmängd, måste rättvisans kraf vara uppfylldt, om det, med fri tillgång för sina söner till utländska beskickningar och byråerne inom Utrikes-Departementet, får i det Ministeriella Stats-Rådet insätta sin Stats-Minister jemte Utrikes-Ministern och en annan Svensk ledamot. Det konstitutionella syftemålet, att intet, som berörer Norriges intressen, må kunna beslutas, utan att landet har en inför detsamma ansvarig rådgifvare, är i fråga om utrikes politiken också på detta sätt vunnet; och någonting vidare torde icke i denna punkt vara behöfligt, än att till lag upphöja den praxis, som redan på sidan om lagen och till en del i strid emot densamma gjort sig gällande.

De af mig nu anmärkta omständigheter äro otvifvelaktigt af den vigt, att de göra en utförligare granskning af Unionskomiténs och Norska Regeringens förslag öfverflödig för att motivera min åsigt, att icke någotdera af dessa förslag lämpligen egnar sig att lägga till grund för en ny Föreningsakt. Att jag icke är ensam om denna mening, slutar jag dels af den långa hvila, hvaruti dessa förslag lemnats, snart sagdt utan påminnelser från något håll, ehuru förslagen redan länge åtminstone i Norrige varit temligen allmänt kända och i Sverige varit delgifne olika Rikets Ständers Utskott vid de två sednaste riksdagarne, dels ock deraf, att Kongl. Maj:t under tiden till särskild behandling företagit flera af de i förslagen afhandlade frågor och till och med aktat nödigt att tillsätta nya komitéer för dithörande enskilda punkters ytterligare utredning. Ovisst torde till och med vara, huruvida pluraliteten

Rådet, på det att motsvarande beslut måtte för Sveriges del i Svenskt Stats-Råd fattas. Enligt den Norska åsigten, hvilken, såvidt jag fattat densamma, för närvarande går derpå ut, att inga andra ärenden tillhöra sammansatt Stats-Råd, än sådane, i hvilka beslut kan utfärdas genom en för båda rikena gemensam expedition, böra vid en konseqvent tillämpning snart sagdt endast konsulat-ärenden och frågor om krig eller fred i sammansatt Stats-Råd behandlas. Genom ett sådant förfaringssätt synes mig real-unionen emellan Sveriga och Norrige under fredliga förhållanden vara så godt som upphäfd och Konungamaktens anseende komprometteradt, enär det måste antagas, att Konungen stundom skall komma att med uteslutande afseende på det ena rikets fördel i dess Stats Råd fatta ett beslut, som han, med uppmärksamheten fästad å det andra rikets bästa, sedermera måste der lemna utan verkställighet eller till och med motverka. Men äfven ärendenas utredning måste lida genom dylik behandling, hvilken är ensidigare än det förfaringssätt, som åt gemensamma angelägenheter egnas af alldeles från hvarandra skilda stater. Der plägar nemligen hvarje öfverenskommelse föregås af underhandlingar emellan delegerade från båda makternas regeringar. Men då Konungen af Sverige och Norrige icke kan underhandla med sig sjelf och af de båda rikenas Stats-Råd åtminstone det Svenska icke är någon korporation, som kan utan Konungen underhandla, så följer häraf, att ingen föregående ömsesidig utredning eller underhandling kan ega rum, då ärendet ej blir föremål för behandling i sammansatt Stats-Råd. Måhända har den obenägenhet emot sammanträden i sammansatt Stats-Råd, som å Norska siden röjer sig, till någon del sin grund deruti, att under vanliga förhållanden, då regeringen föres af Konungen i Stockholm, detta Stats-Råd utgöres af tio Svenska, men endast tre Norska ledamöter. Den omständigheten, att Norska Regeringens i Christiania skriftliga betänkande dessutom i alla mål afgivas, beröfvar icke nämnde olikhet all vigt, och dess afhjelpande vore visserligen att tillråda, om mera gemensamhet derigenom kunde

vinnas. Men äfven ett bestämmande, att den nyss antydda Norska meningen skall följas, vore vida att föredraga framför den nuvarande obestämdheten, af hvilken, så länge det gifves skiljaktiga Svenska och Norska meningar, förvecklingar emellan det Svenska Stats-Rådet och det Norska kunna uppstå, hvilka, alltid obehagliga för Konungen, måhända i längden kunde blifva äfventyrliga för möjligheten att fylla platserna vid de särskilda rådsborden.

En tredje omständighet, deruti ett uppskof med föreningsfördragets öfverseende kan hvilken dag som helst vålla olägenheten, är den af tjugo medlemmar bestående Interimsregeringens organisation, om hvars olämplighet det icke gifves mera än en röst.

Vidare förekommer, at Rikets sednast församlade Ständers konstitutions-utskott äfvensom de sednaste Stats-Revisorerne framställt anmärkningar deremot, att Norrmän i strid emot Sveriges Grundlag blifvit anställde i kabinettet för Utrikes brefvexlingen. Ehuru Norriges intressen like mycket som Sveriges beröras af utrikes politiken är i föreningsfördraget detta rike icke tillerkänd någon rätt i de utrikes ärendenas vård deltaga. Men sedan Norrige numera i ett efter folkmängden lämpadt förhållande bidrager till bestridande af kostnaden för den gemensamma diplomatien, har detta rike jemväl på denna grund billiga anspråk, att också Norrmän skola i dessa ärenden användas, hvilket dessutom är behöfligt för handläggning af sådane utrikes angelägenheter, som röra Norska förhållanden. Ett upphörande häraf skulle sannolikt framkalla missnöje från Norriges sida, men kan blifva oundvikligt, derest icke den Svenska Grundlagens föreskrifter härutinnan genom föreningsfördraget suspenderas.

Lägges nu härtill att utom dessa brister, hvilka snart sagdt påkalla ögonblickligt afhjelpande, föreningsfördraget äfven är behäftadt med andra, deraf vådor skulle kunna i en icke heller alltför långt aflägsen framtid framkallas, och deribland nu endast må nämnas den, att för det fall, då Konungen är

sjuk eller vistas utrikes mera än tolf månader, all föreskrift saknas, huru en Unionsregering skall tillvägabringas, så lärer det väl svårligen kunna förnekas, att giltiga skäl förefinnas emot revisionsfrågans undanskjutande, äfven om man icke tager i betraktande den utväg, som densammas företagande kunde erbjuda för lösning af frågan om Ståthållare-embetets afskaffande på ett sätt, hvaraf intetdera riket kunde känna sig förnärmadt, — ett resultat, som jag anser vara af den vigt, att det ensamt lönade ett helt revisionsarbete, om det äfven i öfrigt blefve förgäfves.

Det enda skäl, som jag hört för ett uppskof med detta företag uppgifvas, och som äfven finnes antydt i Norska Storthingets adress til Konungen i anledning af Rikets Ständers beslut i Ståthållarefrågan, har varit dertill inskränkt, att tidpunkten icke skulle vara lämplig för ämnets behandling, så kort efter det en olika uppfattning af föreningsvilkoren hos de båda folken gjort sig gällande. För min del ser jag i denna omständighet blott ett ytterligare skäl och måhända det vigtigaste bland dem alla att ofördröjligen gripa verket an och sålunda komma i tillfälle att undanrödja det missförstånd om hvarandras mening, som emellan folken påtagligen eger rum. Hos Norska folket synes nemligen den tanken hafva vunnit insteg, att Sverige skulle hysa något hemligt syftemål att tillvinna sig ett högre välde inom föreningen, än som kunde stå tillsammans med Norriges sjelfständighet och med de grunder, hvarpå föreningen emellan de båda rikena blifvit ingången. För hvar och en som hyser kärlek till föreningen måste det då vara angeläget, att Sverige icke blott gifver i allmänna ordalag en försäkran om motsatsen, utan ock så noga formulerar sina önskningar i revisionsfrågan, att hvarje misstydning deraf blir omöjlig. Ja, om Norrige skulle tillbakavisa hvarje försök till en öfverenskommelse, torde omsorgen om Sveriges ära fordra att afslöja grundlösheten af de emot detsamma riktade beskyllningar, genom framläggandet från dess sida af ett förslag, som ådagalägger, att Sverige icke vill återtaga ett ord

af hvad det vid föreningens ingående underskrifvit och att äfven i de delar, der intet är lofvadt, Sverige vill se Norriges frihet bevarad såsom sin egen.

Paa grund af dessa skäl och under åberopande jemväl af hvad jag redan vid granskning af Unionskomiténs förslag yttrat i afseende å önskligheten af en förenad representation, om undanrödjande af hindren för ett gemensamt försvar och angående sättet för Konunga-, Thronföljare- och Förmyndareval, tillstyrker jag, att E. K. Maj:t, med jemväl fästadt afseende å Rikets Ständers skrifvelse i ämnet, hvilken jag vid ett annat tillfälle torde få ytterligare anmäla i hvad den rörer ordnandet af ömsesidiga rätts- och handelsförhållanden, i nåder täcktes tillsätta en komité af ansedda och af kärlek till föreningen lifvade Svenska och Norska män, till ett antal af 5 eller 6 från hvardera sidan för att taga under öfvervägande följande frågor:

1:o Om den ändamålsenligaste sammansättningen af förenadt Stats-Råd och omfånget af de ärenden, som tillhöra dess handläggning;

2:o Om den unionella Interimsregeringens sammansättning och kompetens;

3:o Om Konunga-, Thronföljare- och Formyndareval samt ordnandet af gemensam styrelse för de tillfällen, då Konungs hinder af sjukdom eller utrikes resa att vårda rikesstyrelsen fortfar så lång tid, att Interimsstyrelsens befogenhet upphör;

4:o Om lämpligaste sättet att förebygga, det ensidiga beslut ej må inom någotdera riket till skada för föreningen fattas;

5:o Om sättet för de diplomatiska ärendenas behandling;

6:o Om befordrandet af ett gemensamt försvar; samt

7:o om möjligheten att tillvägabringa en gemensam representation, dess sammansättning och omfånget för dess verksamhet.

Uti instruktionen för en sådan Komité, åt hvilken den förra Unionskomiténs protokoller och betänkande jemte Norska

Regeringens deröfver afgifna utlåtande borde öfverlemnas till den ledning, som deraf kan hemtas, torde det böra lemnas Komitén öppet att med afseende å omfattningen af de stadganden, som af Komitén komme att föreslås, bestemma, huruvida de skola affattas såsom förslag till ny Föreningsakt eller i form af ändringar i Riksakten eller såsom en särskild Tilläggsartikel till det äldre föreningsfördraget.

I öfrigt och då föreningen, endast den af båda folken med kärlek omfattas, äfven i sitt outvecklade skick kan utgöra en af grundvalarne för folkens lycka, vore måhända tjenligt att fästa Komiténs uppmärksamhet derå, att huru önskvärd en närmare sammanslutning af de förenade rikenas institutioner än må vara, så är likväl ännu angelägnare, att inga oenighetsfrön utsås eller qvarlemnas, och at Komitén således icke bör föreslå ett starkare tillknyttande af föreningsbandet i andra fall, än der det anses kunna ske till ömsesidig båtnad och belåtenhet, för hvilket ändamåls befordrande jag hemställer, om det icke kunde föreskrifvas, att intet inom Komitén väckt förslag till föreningsstadgande må anses hafva vunnit pluralitet, derest detsamma blifvit af alla Komiténs ledamöter från någotdera riket förkastadt.

För att Komiténs arbete må kunna afslutas så tidigt, att Kongl. Maj:t kan taga detsamma under nådigt öfvervägande före nästa Riksdag och Storthing, hvilket jag, åtminstone för frågans ställning inom Sverige, anser synnerligen vigtigt, lärer Komiténs sammanträde icke kunna utsättas sednare än under innevarande års höst.

De tilstedeværende norske Statsraads-Medlemmer yttrede i Underdanighed, at naar Hs. Exc. den svenske Justitiæ-Statsminister med Hans Majestæts naadigste Tilladelse har gjort

Hans Excellens Herr Norske Stats-Ministern och de närvarande Norske Stats-Råden yttrade i underdånighet, att då Hans Excellens den Svenske Herr Justitie-Stats-Ministern

til Gjenstand for undordanigst Foredrag i nærværende sammensatte Statsraad et Anliggende, hvormed Hans Majestæt i Høistsammes svenske Statsraad den 7de April 1860, ifølge den derom i sin Tid til den norske Regjering og det norske Storthing meddeelte Protocol, eragtede det rigtigst at lade det foreløbigt henstaa, finde de norske Statsraads-Medlemmer ikke i Sagens nærværende Stilling Anledning til anden og yderligere Udtalelse desangaaende, end i Underdanighed at andrage paa, at i Henhold til den norske Grundlovs § 38 og Rigsactens § 5 den i Norge værende Regjerings underdanigste Betænkning i Naade befales indhentet.

Til hvad de norske Statsraads-Medlemmer saaledes havde indstillet, behagede Hans Majestæt at give naadigst Bifald.

med Hans Maj:t nådiga tillåtelse nu i sammansatt Stats-Råd gjort till föremål för föredragning ett ärende, hvarmed Hans Maj:t i Högstdensammes Svenska Stats-Råd den 7 April 1860, enligt det derom i sin tid till Norska Regeringen och det Norska Storthinget meddelade protokoll, ansett lämpligast att låta tills vidare anstå, funno de Norska Stats-Rådsledamöterne icke i sakens närvarande skick anledning till annat eller vidare yttrande derom, än att i underdånighet hemställa, att, jemlikt Norska Grundlagens § 38 och Riksaktens § 5, den i Norrige varande Regerings underdåniga betänkande i nåder infordras.

Till hvad de Norska Stats-Rådsledamöterne sålunda hemställt, täcktes Kongl. Maj:t lemna nådigt bifall.

In fidem
Oscar David Egge.

II.

A. *Den norske Regjerings Indstilling til H. M. Kongen af 21de October 1861, indeholdende Justits-Departementets Foredrag af samme Dag.*)*

Chefen for Justits- og Politi-Departementet, Statsraad Birch-Reichenwald, har underdanigst foredraget Følgende:

„Ifølge den i Statssecretariatets her vedlagte Meddelelse af 7de Mai sidstleden indeholdte, i sammensat svensk og norsk Statsraad den 9de April næstfør førte Protokol har Deres Majestæt efter de der tilstedeværende norske Statsraads-Medlemmers underdanigste Andragende, i Henhold til § 38 i Norges Grundlov og § 5 i Rigs-Acten, naadigst befalet indhentet den i Norge værende Regjerings underdanigste Betænkning i Anledning af et i samme Statsraads-Protokol fuldstændigen indtaget Foredrag af Chefen for det kongelige svenske Justits-Departement, Hans Excellence Justitiæ-Statsminister Friherre De Geer.

I dette Foredrag er først omhandlet Spørgsmaalet om en endelig Behandling af det fra en dertil ved naadigst Resolution af 30 Januar 1839 anordnet Comitee af norske og svenske Mænd under 4de November 1844 afgivne Forslag til Forenings-Act imellem Kongerigerne Norge og Sverige; og efterat Hans Excellence har motiveret sit Andragende om, at dette Forslag ikke umiddelbart maa lægges til Grund for nogen Fremstilling til begge Rigers Repræsentationer angaaende Antagelse af en ny Forenings Act, har han paa yderligere i Foredraget udviklede Grunde tilraadet, at Deres Majestæt, med Opmærksomheden tillige fæstet paa Sveriges Riges Stænders i Sagen afgivne og i Statsraads-Protokollen af 9de April sidstleden indtagne Skrivelse af 2den April 1860, maatte befale nedsat en Comitee af svenske og norske Mænd, til et Antal af fem eller sex fra hver Side, for at tage under Overveielse følgende Spørgsmaale:

---

*) See: Aktstykker angaaende Revision af Foreningen. Christiania. Marts 1862.

1. om den hensigtsmæssigste Sammensætning af sammensat Statsraad og Omfanget af de Anliggender, som henhøre under dets Behandling;
2. om den unionelle Interims-Regjerings Sammensætning og Competence;
3. om Konge-, Thronfølger- og Formynder-Valg samt Ordning af fælles Styrelse for det Tilfælde, at Kongen ved Sygdom eller Reise i Udlandet vedvarende er hindret fra at befatte sig med Rigs-Styrelsen i saa lang Tid, at Interims-Regjeringens Competence ophører;
4. om de hensigtsmæssigste Midler til at forebygge, at eensidige Beslutninger fattes i noget af Rigerne til Skade for Foreningen;
5. om den Maade, hvorpaa de diplomatiske Anliggender skulle behandles;
6. om Fremme af et fælles Forsvar; samt
7. om Muligheden af at tilveiebringe en fælles Repræsentation, dens Sammensætning og Omfanget for dens Virksomhed.

Det er derhos af Hans Excellence foreslaaet, at det skulde lades den vordende Comitee aabent selv at afgjøre, hvorvidt de Bestemmelser, som den maatte komme til at bringe i Forslag, skulde affattes som en ny Forenings-Act, eller i Form af Forandringer i Rigs-Acten, eller som en særskilt Tillægs-Artikel til den ældre Forenings Act.

Idet dette Departement nu har at ytre sig angaaende det saaledes foreliggende underdanigste Andragende fra den svenske Justitiæ-Statsminister, ansees det hensigtsmæssigt, foreløbigen i Korthed at gjenkalde i naadigst Erindring Sammenhængen med den allerede ovenfor berørte tidligere Behandling af Spørgsmaalet om en ny Forenings-Act imellem Norge og Sverige.

Ved underdanigst Adresse af 24de Januar 1837 havde Storthinget henvendt sig til Kongen angaaende nogle det unionelle Forhold imellem Rigerne vedkommende Punkter, som

antoges at gjøre nye eller yderligere Bestemmelser ønskelige, nemlig:

a. Beskaffenheden af Unions-Flaget;
b. Anbringelsen og Anbringelsesmaaden af det norske Rigsvaaben paa endeel svenske Mynter;
c. lignende Anbringelse af det norske Vaaben i nogle svenske Autoriteters Embeds-Segl;
d. den da anvendte kongelige Titulatur i visse, Norge alene vedkommende Documenter, forsaavidt nemlig ogsaa i saadanne Sverige blev nævnt foran Norge;
e. Norges Savn af Garantier, lige med Sveriges, for diplomatiske Anliggenders forsvarlige Behandling.

Det var nærmest i Anledning af denne Storthingets Adresse, at det ved den ovenfor nævnte, i sammensat norsk og svensk Statsraad i Christiania den 30te Januar 1839 afgivne naadigste Resolution blev paalagt en Comitee af fire norske og fire svenske Mænd at tage under Overveielse saavel de, som anført, i Adressen omhandlede Gjenstande, — dog med Undtagelse af den under Litr. d nævnte om den kongelige Titel, angaaende hvilken Sag Hans Majestæt henholdt sig til det af Høistsamme under 26de Oktober 1818 meddelte naadigste Tilkjendegivende, — som ogsaa det Forhold, hvori hvert af Rigerne skulde deltage i diplomatiske og Consulat- samt andre fælles Udgifter, og endelig det Forhold og den Maade, hvorefter ethvert af Rigerne skulde medvirke til det fælles Forsvar.

Det nævnte naadigste Tilkjendegivende af 26de Oktober 1818 angaaende den kongelige Titel, hvilket var foranlediget ved en underdanigst Adresse fra Storthinget om, at i denne Titel paa Norges Mynter og i Documenter, ene eller nærmest vedkommende dette Rige, Norge maatte nævnes først af de forenede Riger, indeholdt i det Væsentlige:

at Hans Majestæt erkjendte, at de tvende Rigers Forhold til hinanden, der ikke er grundet paa Tractaten i Kiel, men paa mindelig Overeenskomst mellem Storthinget og Hans Majestæts Commissarier, giver Norge Ret til en fuldkommen Reci-

procitet i Forholdet til Sverige, hvilken Erkjendelse Hans Majestæt ogsaa erklærede at have høitideligen lagt for Dagen ved at sanctionere „den paa en fuldkommen Lighed byggede, imellem begge Rigers Repræsentanter oprettede Rigs-Act, ved hvilken Sveriges Stænder paa constitutionsmæssig Maade have vedtaget Alt, hvad Norges Grundlov indeholder angaaende Rigernes Forhold til binanden, og ved hvilken Act de i den Henseende nødvendige nærmere Bestemmelser bleve fra begge Sider vedtagne;" — men at Hans Majestæt, som, da hverken Norges Grundlov eller Rigs-Acten bestemmer Noget om den kongelige Titel, ikke havde fundet Sig foranlediget til at bruge en forskjellig Titel som Konge i hvert af de tvende Riger, ogsaa fandt det mindre passende nu at forandre den engang valgte og hidtil brugte Titel i de Norge vedkommende Documenter, hvorimod Høistsamme i Naade ytrede ikke at være utilbøielig til at opfylde Storthingets underdanige Begjæring, hvad den kongelige Titel paa norske Mynter angaaer, saafremt Saadant kunde skee uden væsentlige Uleiligheder, i hvilken Henseende Hans Majestæt befalede nærmere Betænkning afgiven af den norske Regjering.

Efterat dette sidste naadigste Paalæg var opfyldt, blev det overeensstemmende med bemeldte Regjerings underdanigste Indstilling ved kongelig Resolution af 18de Januar 1819 bestemt, at i den kongelige Titel paa norske Mynter Norge skulde nævnes foran Sverige.

Departementet troer i Forbindelse hermed og med særdeles Hensyn til en i den ovenfor berørte underdanigste Skrivelse af 2den April 1860 fra Sveriges Riges Stænder forekommende Hentydning paa, at Spørgsmaal fra norsk Side skulde være vakt angaaende Forandring af Kongens Titel „og Navne-Chiffer", at burde underdanigst bemærke, at ligesaalidt som der ved den nys omhandlede Leilighed i 1818 sees af det norske Storthing at være i Underdanighed moveret om nogen Forandring med Hensyn til det kongelige Navne-Chiffer eller Ordens-Tal, ligesaalidt er Saadant, saavidt Departementet bekjendt,

skeet ved nogen anden Anledning, og navnlig ikke ved Storthingets ovenmeldte underdanigste Adresse af 24de Januar 1837. Ogsaa i denne er nemlig Ønsket om en Forandring i den kongelige Titel udtrykkeligen indskrænket inden de samme ovenfor angivne Grændser som tidligere i 1818, altsaa med Udelukkelse af Spørgsmaalet om nogen Forandring med det kongelige Ordens-Tal, og det uagtet Opmærksomheden umiddelbart forud havde været særligt henvendt ogsaa paa dette Punkt under de inden en Comitee paa Storthinget i 1836 stedfundne Forhandlinger angaaende tildeels de samme Anliggender, som senere bleve Gjenstand for den sidstnævnte underdanigste Adresse.

Efterat den, som ovenanført, under 30te Januar 1839 naadigst anordnede Comitee til forberedende Behandling af visse unionelle Anliggender i nogen Tid havde været i Virksomhed, blev der af den norske Statsraads-Afdeling i Stockholm, ved en underdanigst Tilførsel til Protokollen i norsk Statsraad den 6te Juni 1840, blandt Andet vakt Spørgsmaal om at udvide det Comiteen overdragne Hverv til en almindelig Revision af Rigs-Acten, i hvilken Henseende det ved naadigst Resolution af samme Dato blev paalagt den norske Regjering at meddele sin underdanigste Betænkning.

I denne, der er afgiven den 27de August næstefter, er angaaende Spørgsmaalet om Rigs-Actens Revision ytret den Mening, at en saadan Foranstaltning ikke for Tiden var nødvendig, da nemlig de i Rigs-Acten indeholdte Bestemmelser om den gjensidige Vedtagelse af de Vilkaar og constitutionelle Forholde, hvorpaa Foreningen er bygget, ikke antoges at lide af nogen saadan Utydelighed, Ufuldstændighed eller anden Ufuldkommenhed, som skulde gjøre det fornødent, at omarbeide den i nogen væsentlig Deel, og da der heller ikke siden 1815 i Rigernes constitutionelle Forhold var indtruffet nogen anden Forandring, som kunde gjøre modsvarende Forandring i Rigs-Acten nødvendig, end den, som ved den nærmest foregaaende svenske Rigsdag havde fundet Sted med Hensyn til en forandret

Organisation af det svenske Statsraad, og i hvilken Anledning særskilt underdanigst Indstilling var skeet. (Jfr. Rigs-Actens § 7 og Rigs-Acts-Bestemmelse af 2den April 1845).

Den norske Regjering tilføiede, at der ved Rigs-Actens Affattelse formentlig alene har været Spørgsmaal om at affatte en Grundlov for Unionen, men hverken har været eller kunnet være tænkt paa i samme at inddrage mere detaillerede Bestemmelser med Hensyn til forskjellige Forholde mellem Rigerne indbyrdes, som i militær, oekonomisk eller andre specielle Henseender maae finde Sted, og som ikke ere af anden Beskaffenhed, end at de enten af Kongen alene eller af Ham i Forening med begge Rigers National-Repræsentationer kunne efterhaanden ordnes og efter Omstændighederne igjen omgjøres.

Den norske Regjering erklærede endelig, ogsaa af den Grund ikke for Tiden at ville tilraade en Revision af Rigs-Acten, at der ingen Føie kunde være til at vente, at nogen Forandring i Grundbetingelserne for Unionen skulde fra begge Rigers Side finde Bifald, medens Discussioner derom dog muligens kunde medføre den Ulempe, at Tvistepunkter kunde vækkes, uden at bringes til Afgjørelse, og Spiren derved lægges til Mistillid og Misforneielse i Fremtiden.

Efterat den i Overeensstemmelse hermed afgivne Indstilling om, at der for Tiden ingen Foranstaltning maatte blive at træffe til en Revision af Rigs-Acten, var efter naadigst Befaling bleven meddelt det svenske Statsraad, blev den underdanigst foredragen for Hans Majestæt i sammensat svensk og norsk Statsraad den 4de Januar 1842, hvor ogsaa det svenske Statsraad henholdt sig til de af den norske Regjering anførte Grunde for, at Rigs-Acten ikke for Tiden burde undergives nogen almindelig Revision.

Hans Majestæt Kong Carl Johan afgav derpaa i samme Statsraad, i Anledning tillige af et dengang vakt Spørgsmaal om Organisationen, i visse Tilfælde, af sammensat norsk og svensk Statsraad efter Rigs-Actens § 5, — hvorom der, saaledes som nedenfor paa sit Sted nærmere vil blive berørt, var af

de respective Rigers Statsraad fremsat indbyrdes afvigende Meninger, — et naadigst Tilkjendegivende, i hvilket Hans Majestæt med Hensyn til den mellem Rigerne den 4de November 1814 bestemte Forening ytrede, at saaledes som det i Kong Carl den 13des Tale til det norske Storthing den 10de November samme Aar ved Hans Kongelige Høihed Kronprindsen var udtalt, „skulde Nordmænd og Svensker, lige i Rettigheder, fra hint Øieblik nyde de samme constitutionelle Fordele", samt endvidere, at Rigs-Acten af 6te August 1815 hviler paa en gjensidig Anerkjendelse af begge Nationers lovlige Rettigheder, og at „de tvende Broderfolks Lighed i politiske Rettigheder, som hiin høitidelige Act fastsætter, udgjør Grundvolden for disse Rettigheders Varighed." Idet Hans Majestæt imidlertid antog, at en tydeligere Redaction af Rigs-Actens § 5 vilde kunne forene og tilfredsstille de forskjellige Meninger og Interesser, befalede Høistsamme det svenske og norske Statsraad at afgive deres underdanigste Betænkninger i anførte Henseender og paa samme Tid at antyde, om andre Paragrapher i Rigs-Acten tiltrængte Forandring.

Da der senere ogsaa fra den i 1839 anordnede Unions-Comitee var indkommet en underdanigst Fremstilling af 9de April 1843 angaaende Bemyndigelse for Comiteen til at granske Rigs-Acten i dens Heelhed og, i Overeensstemmelse med de deri udtalte Grundsætninger for begge Rigers Forening, at foreslaae Forandringer i og Tillæg til denne Act, blev det ved naadigst Resolution i sammensat svensk og norsk Statsraad den 22de samme Maaned atter paalagt det svenske Statsraad, ligesom den norske Regjering, ved Afgivelse af underdanigst Betænkning over denne Sag tillige at paapege de Punkter i Rigs-Acten, hvilke kunde fordre mere Tydelighed ved en bestemtere Redaction.

I den til Følge heraf under 13de Mai 1843 afgivne underdanigste Indstilling fra den norske Regjering tilraadede denne nu, at det maatte blive naadigst paalagt den ovennævnte Comitee tillige at anstille en almindelig Revision af

Rigs-Acten, hvilken Indstilling ved Sagens underdanigste Foredrag i combineret Statsraad den 7de December samme Aar blev tiltraadt af samtlige tilstedeværende saavel svenske som norske Statsraads-Medlemmer, idet der for Øvrigt tillige blev særskilt paapeget de Punkter i Rigs-Acten, der antoges at kunne behøve større Tydelighed.

Det behagede derefter Hans Majestæt Kong Carl Johan i samme Statsraad naadigst at befale og tilkjendegive blandt Andet Følgende:

„Erkjendelsen af at begge Rigers Grundlove bør staae i fuldkommen Harmoni med de forskjellige Bestemmelser, der vedkomme Foreningen, og Hensyn til Nutidens Begivenheder gjør det magtpaaliggende for os at granske Rigs-Acten.

De heraf flydende Rettelser i de modsvarende Paragrapher af Grundlovene ville derefter indskrænke sig til en Omskrivning af hvad som mellem Kongen og de tvende National-Repræsentationer i saa Henseende maatte være blevet besluttet.

I Betragtning af hvad begge Rigers Statsraad underdanigst have bemærket betræffende Vanskeligheden af for dem i en saa lang Afstand fra hinanden at foretage en Revision af Rigs-Acten, forinden dette Arbeide fra begge Sider er bleven forberedet, samt da Unions-Comiteen, som det allerede er overdraget at afgive underdanigst Betænkning med Hensyn til Anvendelsen af det Ligheds-Princip i Rettigheder og Pligter mellem begge Nationer indbyrdes, der findes udtalt i Rigs-Acten, endnu ikke har tilendebragt det samme ved naadigst Resolution af 30te Januar 1839 paalagte Hverv, befaler Hans Majestæt herved bemeldte Comitee at anstille den ovenmeldte Revision af Rigs-Acten.

Hans Majestæt foreskriver dog Comiteen udtrykkeligen, under dette Arbeide ikke at fjerne sig fra de Grundsætninger, som indeholdes i den Pagt, der bestemmer Brødrefolkenes gjensidige Rettigheder og Forpligtelser.

Naar Comiteen har sluttet disse Forhandlinger, vil Hans Majestæt, efter desangaaende at have indhentet Sit norske og

Sit svenske Statsraads underdanigste Betænkninger, bestemme, paa hvilke af de underdanigst foreslaaede Gjenstande Hans Majestæt finder det hensigtsmæssigt at henlede Norges Riges Storthings og Sveriges Riges Stænders Opmærksomhed."

Ved kongelig Resolution i norsk Statsraad den 8de Marts 1844 blev det naadigst befalet, at den af Hans Majestæt Kong Oscar i Kundgjørelse (for Norge) af samme Dato angaaende Høistsammes Thronbestigelse brugte Titulatur, hvori Norge nævntes foran Sverige, for Fremtiden skulde befølges i alle Documenter, som ene vedkomme Norges indre Anliggender; og efterat der under 19de samme Maaned af den fornævnte Unions-Comitee, efter naadigst Paalæg, var bleven afgivet særskilt Betænkning angaaende de ovenfor berørte Spørgsmaal om Rigs-Vaabenet og Unions-Flaget, bleve de med Hensyn til disse Gjenstande nu gjældende Bestemmelser fastsatte ved kongelig Resolution, afgiven i sammensat Statsraad den 20de Juni 1844, saa at altsaa af de i Storthingets Adresse af 24de Januar 1837 omhandlede Punkter endnu kun stod uafgjort det ovenfor under Litr. e anførte, betræffende Garantien for de Norge vedkommende diplomatiske Anliggenders Behandling.

Under 4de November 1844 afgav Unions-Comiteen et af udførlige Motiver ledsaget „Forslag til Forenings-Act mellem Kongerigerne Norge og Sverige", bestaaende af 150 Paragrapher, samt desuden et i Forbindelse med en af disse Paragrapher (74) staaende Forslag til særskilte Beslutninger af begge Rigers National-Repræsentationer „angaaende Fastsættelsen af den Minimums-Styrke af Krigsmagten, hvortil ethvert af de forenede Riger forpligter sig at bidrage med en bestemt Andeel."

Med Hensyn til de almindelige Grundsætninger for det førstnævnte Forslag forekommer der i Motiverne til dette, under Henvisning til ovenmeldte kongelige Resolution og Tilkjendegivende af 7de December 1843, blandt Andet følgende Udtalelse fra Comiteen, imellem hvis samtlige saavel svenske

som norske Medlemmer der ikke kan erfares i saa Henseende at have været nogen Meningsforskjel:

„Hvad saavel Norges Grundlov som Rigs-Acten klart og utvetydigen har udtalt er, at Foreningen er bygget paa følgende Grund-Principer, af hvilket intet kan sættes tilside eller forandres uden at forandre Foreningens Natur og Væsen:

1. Kongen, eller Kongemagtens Udøver, er altid fælles for begge Riger, eller, med andre Ord, Norges Konge er tillige altid Sveriges, og omvendt;
2 Krig eller Fred samt alle øvrige Stats-Forholde til fremmede Magter ere altid fælles for begge de forenede Riger;
3. hvert af Rigerne udgjør for sig et særskilt selvstændigt Rige;
4. det ene Rige tilkommer ingen Forrang eller Forrettighed fremfor det andet, men begge ere hinanden fuldkommen sideordnede i Foreningen med indbyrdes lige Pligter og Rettigheder."

„Til disse Grund-Principer eller fornemste Grundsætninger, de dybeste, Alt bærende Lag i Fundamentet for Foreningen" — vedbliver Comiteen — „slutte sig med nødvendig Conseqvents endeel andre Grundregler, saasom: det ene Riges fuldkomme Uafhængighed af det andet i dets egne indre Anliggender; ethvert Riges Rettighed til lige Deeltagelse i fælles Anliggender, til lige Control med og Fordring paa Ansvarlighed for deres Bestyrelse, samt ethvert Riges Forpligtelse til, i Forhold til Evnerne, lige med det andet Rige, at bære de af fælles Anliggender og fælles Forholde flydende Byrder, blandt hvilke Forsvarsvæsenets indtager den vigtigste Plads."

I Forbindelse hermed har Comiteen bemærket, at fra disse og lignende Grundregler igjen forgrene sig en Mængde mere detaillerede Regler, om hvilke Comiteen har antaget, at ligesom de alle have deres Rod i Unionens Grund-Principer, saaledes bør de ogsaa samtlige findes optagne i den Act, der bestemmer Forenings-Vilkaarene.

Af Unions-Comiteens i Overeensstemmelse med disse Anskuelser affattede og, som meldt, under 4de November 1844 afgivne Forslag til en ny Forenings-Act m. V., — hvilket Comiteen havde henstillet til Hans Majestæt at maatte foreløbig befales ved Trykken offentliggjort i begge de forenede Riger, — blev det norske Exemplar afleveret til den norske Statsraads-Afdeling i Stockholm, og af denne den 4de December næstefter fremlagt i norsk Statsraad, hvor Hans Majestæt da befalede Sagen tilstillet den norske Regjering til videre fornøden Behandling og underdanigst Betænknings Afgivelse.

I den Tale, med hvilken Hans Majestæt Kong Oscar, den 10de Februar 1845, aabnede det norske Storthings Forhandlinger, ytrede Høistsamme „at have anseet det for Sin første kongelige Pligt at fuldføre, hvad Døden negtede Foreningens store Stifter Selv at tilendebringe, og paa en for begge Nationer tilfredsstillende Maade at ordne nogle unionelle Forholde overeensstemmende med den i Forenings-Acten udtalte Lighed i politiske Rettigheder," — hvorhos Hans Majestæt tilføiede, at „hvad der betræffende Rigernes gjensidige Forpligtelser endnu stod tilbage at afgjøre, for endmere at befæste en Forening, som udgjør den sikreste Borgen for den skandinaviske Halvøes Frihed og Uafhængighed, vil ved begge National-Repræsentationers oplyste og fædrelandssindede Medvirkning vorde bestemt og fastsat."

Efterat Justits-Departementet senere havde undergivet det fra Unions-Comiteen fremkomne Forslag en udførlig Behandling i alle dets Dele, blev Departementets desangaaende afgivne Foredrag tiltraadt af den norske Regjering i underdanigst Indstilling af 27de Februar 1847, af hvilken Hans Majestæt under 8de April næstefter befalede en Gjenpart tilligemed Sagens samtlige Bilage tilstillet den svenske Justitiæ-Statsminister til videre Behandling.

Under 24de Marts 1848 erholdt den norske Regjerings Justits-Departement Communication af en i sammensat svensk og norsk Statsraad den 25de Februar næstfør, hvor denne

Sag atter var bleven fremlagt for Hans Majestæt, ført Protokol af følgende Indhold:

„Efterat Hans Majestæt i Anledning af den i svensk Statsraad den 7de Juli forrige Aar gjorte underdanige Anmeldelse af den af den kongelige norske Regjering afgivne Betænkning over vedkommende Comitees Forslag til en Forenings-Act imellem Sverige og Norge, i Naade havde behaget at befale, at Sagens Documenter skulde circulere imellem Statsraadets Medlemmer til nærmere Granskning, hvilken dog endnu ikke havde kunnet tilendebringes, paa Grund af Behandlingen af flere andre Anliggender, vedkommende Rigsdagen, saa anmeldte Justitiæ-Statsministeren heromhandlede Sag paa nyt, samt henstillede, hvorvidt samme skulde foretages til endelig Behandling saa tidligt, at Proposition i Sagen kunde afgives til de nu forsamlede Sveriges Riges Stænder og Norges Storthing.

Overeensstemmende med Statsraadets Indstilling behagede Hans Majestæt naadigst at tilkjendegive, at Høistsamme i Betragtning af de mange og vigtige Anliggender, som paa nærværende Rigsdag vare blevne overleverede til de svenske Stænders Behandling, og som uden tvivl komme at optage deres Tid, ikke fandt Anledning til under nærværende Rigsdag og Storthing at anhængiggjøre denne Sag, hvorimod Documenterne fremdeles skulle circulere."

Forinden denne naadigste Resolution blev afgiven, havde Departementet, under Forudsætning af at der vilde blive Spørgsmaal enten om den her omhandlede Sags Forelæggelse for Storthinget i 1848 eller i al Fald, efter det af Unions-Comiteen fremsatte Forslag, om en forudgaaende Offentliggjørelse af dens Indstilling, ladet tage et Antal Aftryk af denne i den for Storthings-Sager sædvanlige Form, hvilke Aftryk man imidlertid, som Følge af den nysanførte naadigste Bestemmelse om at Sagens Behandling ikke skulde fremmes til det nævnte Storthing og at dens Documenter fremdeles i Sverige skulde circulere mellem Statsraadets Medlemmer, har ladet forblive beroende i Departementets Værge, i Paavente

af hvad der med Hensyn til Offentliggjørelsen nærmere maatte blive anordnet. Og da Udlevering af saadanne Aftryk kun ganske undtagelsesviis har fundet Sted udenfor Regjeringens egen Kreds, har man heller ikke i Norge tidligere i Almindelighed været nærmere bekjendt med Indholdet af Unions-Comiteens Indstilling, og end mindre med den norske Regjerings derover afgivne Betænkning af 27de Februar 1847, idet denne sidste, skjønt ligeledes i sin Tid og paa samme Maade foranstaltet trykt, dog aldeles ikke har været tilgængelig for Andre førend i den seneste Tid, og selv da ogsaa kun undtagelsesviis. Den er nemlig, som en Hans Majestæt endnu ikke i Realiteten foredragen underdanigst Udtalelse af Høistsammes daværende norske Statsraad, allerede af denne Grund bleven antagen ikke at burde gjøres til Gjenstand for nogen Offentlighed i den svævende Stilling, hvori Sagen efter det Anførte hidtil har staaet, og Aftrykkene af Betænkningen have derfor været bevarede i Departementet under særskilt Forsegling.

Senere end den foranførte kongelige Resolution af 25de Februar 1848 er det ikke Departementet bekjendt, at der enten fra svensk eller norsk Side er gjort noget Skridt til Gjenoptagelse af denne Sags da udsatte Behandling førend nu, da den, som oven meldt, ved Hans Excellence den svenske Justitiæ-Statsministers underdanigste Foredrag paa ny i sammensat Statsraad er bleven fremlagt for Deres Majestæt i Forbindelse med det Spørgsmaal om en ny Revision af Forenings-Acten mellem Norge og Sverige, som er bragt paa Bane ved Sveriges Stænders ovennævnte Skrivelse af 2den April 1860.

Angaaende Aarsagerne til at Unions-Comiteens Forslag, efter for den norske Regjerings Vedkommende at være fuldstændigen forberedt til naadigst Afgjørelse, er forblevet i saa lang Tid hvilende uden tilsvarende Behandling fra svensk Side, er der ikke i Hans Excellence Justitiæ-Statsministerens her omhandlede underdanigste Foredrag meddelt nogen nærmere

Oplysning. Efter hvad Departementet for Øvrigt har havt Anledning til at erfare, vil man imidlertid neppe fjerne sig fra den rette Forklarings-Grund véd at søge denne deri, at man paa svensk Side [ikke blot] var kommen tilbage til den, efter det Foranførte, i 1840 af begge Rigers Statsraad udtalte Anskuelse, efter hvilken det i al Fald ikke kunde have nogen paatrængende Hast med at faae den senere iværksatte Revision af Unions-Acten bragt til et endeligt Resultat, [men at man derhos fandt, at det hermed saa meget lettere kunde henstaae til en anden Tid som de formentlige Mangler ved Rigs-Acten for den svenske Betragtning fornemmelig fandtes at være betingede af fremtidige Eventualiteter, for hvis Indtræden heldigviis ingensomhest Sandsynlighed da var eller fremdeles er forhaanden.]

Og under denne Sagernes Stilling er vel heller ikke fra norsk Side Spørgsmaalet om den mere omfattende Revision af Forenings-Acten, om hvilken, efter hvad der allerede er bemærket, baade det svenske og det norske Statsraad i 1840 havde været enige i, at den overhoved hverken var nødvendig eller hensigtsmæssig, senere igjen blevet anseet at være af en saadan Beskaffenhed, at yderligere Skridt til at faae Sagen atter bragt i Gang, gjennem fortsat Behandling af den norske Regjerings Betænkning af 1847, fandtes at burde skee herfra, naar der fra svensk Side viste sig en vedvarende Tilbøielighed til helst at lade den fremdeles indtil Videre forblive hvilende.

At det nævnte Spørgsmaal, efterat det saaledes siden 1848 har henstaaet uafgjort, uden atter at være fremkommet til Forhandling i sammensat Statsraad, og, saavidt Departementet har kunnet erfare, uden i Mellemtiden at have været Gjenstand for nogensomhelst videre Behandling inden det svenske Statsraad, nu er blevet optaget paany og i den her foreliggende Form, dertil har Anledningen været en ved den svenske Rigsdag i Efteraaret 1859 af en Repræsentant paa Ridderhuset fremsat privat Motion om et Andragende til Hans Majestæt Kongen, gaaende ud paa, at Foranstaltninger til Revi-

sion af Forenings-Acten maatte blive trufne. Med Hensyn til Beskaffenheden af de i dette Forslag udviklede Motiver for Ønskeligheden af en Revision, og til den Retning, hvori en saadan efter Forslaget skulde søges gjennemført, anseer Departementet det ikke paa dette Sted passende at indgaae i nogen nærmere Forklaring. [Kun troer man, i Forbindelse med hvad ovenfor er anført om den Opfatning af Forholdene fra svensk Side, der havde ledet til Standsning i 1848 med Behandlingen af Unions-Comiteens Forslag, at burde bemærke, at efter Alt, hvad der er blevet Departementet bekjendt, kan det ikke antages, at denne Opfatning blev i nogen mærkelig Grad paavirket enten ved selve den her omhandlede Motion eller ved dens umiddelbare Virkninger. Der gaves saaledes endnu i November 1859, umiddelbart efter denne Motions Fremkomst, ikke blot utvetydige, men ogsaa paa Grund af Vedkommendes Stilling og nøie Bekjendtskab til Forholdene i Sverige desto mere vægtige Udtalelser i den Retning, at Revisions-Spørgsmaalets snare Behandling fremdeles ligesaalidt fra svensk som fra norsk Side kunde med Føie ansees som paatrængende, og at Behandlingen i ethvert Fald maatte komme til at foregaae i en anden Aand end den, der havde udtalt sig gjennem hiin private Rigsdags-Motion, samt at de i dennes Præmisser indeholdte Klagemaal over de nugjældende Forenings-Vilkaar og over den norske Nation ingenlunde havde fundet nogen Støtte i den da raadende Opinion, men at de meget mere vare Gjenstand for almindelig Misbilligelse som baade ubetimelige og overdrevne.

Hvorvidt den ligeoverfor Revisions-Anliggendets fornyede Behandling fremtrædende Stemning i Sverige, der gjennem disse og lignende Udtalelser havde fundet sit Udtryk, ogsaa senere har vedligeholdt sig i det tidligere Omfang, eller i hvilken Grad den er bleven modificeret under og efter Sagens Behandling paa den svenske Rigsdag, er et Spørgsmaal, som for en Deel vil finde sin Besvarelse ved den nedenfor følgende Fremstilling, og som Departementet i al Fald finder foreløbigen

ikke at burde nærmere berøre her, hvor man har anseet det for Øiemedet tilstrækkeligt at faae Opmærksomheden fæstet paa den Kjendsgjerning, at en saadan Stemning med Hensyn baade til den omhandlede Revisions Betimelighed og til dens Retning i Virkeligheden forefandtes og blev udtalt paa den Tid, da Spørgsmaalet desangaaende paa ny blev Gjenstand for Behandling i Sverige ved den paa Rigsdagen i 1859 fremsatte private Motion.]

Departementet skal nu tillade sig, forinden man fortsætter Udsigten over selve Revisions-Anliggendets hidtil havte Gang, og for at kunne give denne Udsigt den fornødne Klarhed, at gaae noget tilbage i Tiden med Fremstilling af et indre norsk Anliggende, hvis Behandling af de norske Statsmagter har, uden at noget Saadant derved var eller efter Sagens Beskaffenhed kunde være enten tilsigtet eller forudsat, faaet en, som det synes, aldeles afgjørende Indflydelse paa Revisions-Spørgsmaalets Stilling i Sverige, og navnlig paa dets nu for første Gang siden 1848 igjen optagne forberedende Behandling inden det svenske Statsraad.

Med Hensyn til de Bestemmelser i Norges Grundlov, efter hvilke Kongen kan beskikke en Statholder, som da bliver Formand i den under Kongens Fravær i Hans Navn og paa Hans Vegne i visse Tilfælde handlende Regjering (§§ 12 og 13), og som kan være enten en Nordmand eller en Svensk (§ 14), var der allerede i 1818 af en Repræsentant inden Storthinget vakt Forslag om Forandring derhen, at Statholder-Posten skulde ophæves. Dette Forslag, der ligesaavelsom alle de i samme eller lignende Retning paa senere Storthing fremsatte, er, som alene vedkommende Norges Grundlov og ikke berørende Rigs-Acten eller noget deri omhandlet Forhold, blevet behandlet paa den i Grundlovens § 112 bestemte Maade udelukkende af de norske Statsmagter, blev altsaa undergivet Afgjørelse af Storthinget i 1821, men af dette ikke bifaldt, væsentligt, som det efter de trykte Storthings-Forhandlingers Indhold maa antages, fordi de Motiver, der havde bevirket

Statholder-Embedets Oprettelse paa den Maade, som det i Anledning af Rigernes Forening var skeet i 1814, ansaaes i 1821 fremdeles for Kongens og det norske Folks gjensidige Interesser, navnlig ogsaa med Hensyn til Adgangen for Kongen til i dette Embede at beskikke en svensk Mand, at have en saadan Vægt, at der ikke kunde være tilstrækkelig Føie til den foreslaaede Forandring.

Efterat Statholder-Embedet havde været besat fra 1814 til 1829 efterhaanden med fire svenske Mænd, — alle selvfølgeligt udnævnte paa grundlovmæssig Maade i norsk Statsraad, som norske Embedsmænd, og altsaa uden nogensomhelst Betegnelse af at de i denne deres Embeds-Stilling skulde kunne ansees som repræsenterende Andet end rent norske Interesser, hvortil der heller ikke efter Grundlovens eller Rigs-Actens Indhold kunde være nogen Anledning, — blev ingen Statholder paany af Kongen beskikket før i 1836, fra hvilken Tid denne Post har været beklædt af Nordmænd indtil 1856, da den atter blev ledig, hvorefter den ikke senere har været besat.

Imidlertid var der af en Repræsentant paa Storthinget i 1848 blevet fremsat Forslag om, at af Grundlovens § 14 skulde udgaae de Ord „til Statholder undnævnes enten en Nordmand eller en Svensk," hvoraf Følgen vilde være, at i Henhold til Grundlovens §. 92 kun en norsk Borger kunde beskikkes til Statholder.

Dette Forslag blev dog af Storthinget i 1851 (eenstemmigt) ikke bifaldt, efterat der inden samme Storthing var blevet af en anden Repræsentant fremsat til Afgjørelse paa Storthinget i 1854 et mere omfattende Forslag i Lighed med det ovenmeldte fra 1818 og 1821, at nemlig selve Statholder-Embedet, som nu ikke længere enten nødvendigt eller nyttigt, skulde ophæves.

Der blev ogsaa af Storthinget i 1854 (med 72 mod 29 Stemmer) fattet en med det sidstberørte Forslag af 1851 overeensstemmende Beslutning til en Grundlovs-Bestemmelse om,

at Statholder-Embedet ophæves. Men denne Beslutning blev af Hans Majestæt i norsk Statsraad i Stockholm den 26de August samme Aar nægtet naadigst Sanction, efter en Indstilling fra den norske Regjering, hvori Kongens Adgang til under Høistsammes Fraværelse fra Norge at stille i Spidsen for den norske Regjering en Mand til Ledelse af dens Forhandlinger, til Forbindelses-Led imellem Kongen og Regjeringen, og til inden denne at vaage over Enhed og Principmæssighed, var betegnet som en Sag af saa stor Vigtighed, at der ialfald ikke burde blive Spørgsmaal om at ophæve Statholder-Embedet uden at Kongen paa samme Tid erholdt Adgang til under en anden Form at faae det nævnte Øiemed fyldestgjort.

Forinden Storthinget i 1854 adskiltes, blev der til Afgjørelse paa det følgende Storthing af forskjellige Repræsentanter atter fremsat Forslag til Forandringer i Grundlovens § 12 o. fl., deels af samme Indhold som den nysomtalte Storthings-Beslutning af 1854, deels gaaende ud paa, at Ophævelsen af Kongens Adgang til at kunne udnævne en Statholder kun skulde skee i Forbindelse med Bestemmelse om, at der i det norske Statsraad skulde være to Statsministre, nemlig, foruden den efter Grundloven hos Kongen i Stockholm værende, ogsaa en med den nævnte Værdighed beklædt Mand som Medlem af og, naar ingen Vicekonge er beskikket, tillige Formand for Regjeringen i Christiania.

Medens ved Storthinget i 1857 de Forslag, der gik ud paa blot at ophæve Statholder-Embedet, ikke engang fik simpel Stemmeflerhed for sig, var der ved Afgjørelsen af Forslaget om dette Embedes Ombytning med en ny Statsminister-Post, blandt 108 Stemmegivende, 70 Stemmer for, men 38 imod; og da derved altsaa den ved Grundloven bestemte qvalificerede Pluralitet af $^2/_3$ bifaldende Stemmer ikke fuldt var opnaaet, havde Storthinget saaledes ogsaa forkastet det sidstnævnte Forslag.

Dette blev imidlertid paa samme Storthing paa ny fremsat til Afgjørelse af det følgende Storthing, og af dette ved Be-

slutning af 9de December 1859 bifaldt (med 110 Stemmer imod 2), hvorhos der for det Tilfælde, at denne Beslutning maatte erholde naadigst Sanction, endvidere blev af Storthinget den 20de samme Maaned bevilget Gage og Taffelpenge for det vordende nye Statsminister-Embede.

Den saaledes af Storthinget fattede Grundlovs-Beslutning blev ved den norske Regjerings underdanigste Indstilling af 24de December 1859 anbefalet til naadigst Sanction, idet navnlig de Betænkeligheder, der, som oven anført, i 1854 havde motiveret Fraraaden af Sanction paa Beslutningen om den blotte Ophævelse af Statholder-Embedet, antoges nu at være ryddede af Veien ved Optagelsen af Bestemmelse om en Statsminister som stadig Formand for den Deel af Statsraadet, der under Kongens Fravær udgjør Regjeringen i Christiania.

Den her i Korthed givne Fremstilling af Gangen i Forhandlingerne om en Forandring med Statholder-Embedet tør antages tilstrækkelig til at vise, at uagtet Bestemmelsen om Kongens Adgang til i det norske Statholder-Embede ogsaa at kunne beskikke en svensk Mand vel med Føie kunde forudsættes — efterat Anvendelsen deraf ligesiden Foreningens første Periode i Aarrækker var undladt — ikke længere fra nogen Side enten i Sverige eller Norge at være tillagt praktisk Vigtighed, og uagtet Hensigtsmæssigheden af selve Statholder-Embedet som saadant jevnlig havde været Gjenstand for afvigende Meninger blandt Almeenheden i Norge, — saa havde dog Bestræbelserne for en Forandring i den ene eller den anden af disse Retninger ikke faaet nogen Udsigt til Fremgang gjennem Samstemmighed af Storthing og Regjering, forinden Forandringen fremtraadte i en saadan Form, at en Imødekommen af National-Repræsentationens Ønske om Statholder-Embedets Ombytning med en Statsminister-Post maatte erkjendes at ville medføre overveiende Fordele med Hensyn til den fremtidige Ordning af Regjerings-Forholdene i Norge.

Til denne Opfatning af det her ombandlede Anliggendes

Stilling paa den Tid, da Storthingets Beslutning af 9de December 1859 blev afgiven, knyttede sig ganske naturligt den Forudsætning, at ligesom selve Sagen, som oven berørt, efter sin Beskaffenhed og hele tidligere Behandling, havde fra den retlige Side ikke blot fremdeles beholdt sin reent norske Charakter, men endogsaa faaet denne efterhaanden saa at sige stærkere udpræget i samme Grad som Spørgsmaalet ikke længere gjaldt hovedsageligt enten om at ophæve Kongens Adgang til ogsaa at kunne udnævne en svensk Mand til det norske Statholder-Embede eller om fuldstændig Afskaffelse af dette Embede, uden at Regjeringen paa anden Maade gaves forøget Styrke, — saaledes maatte der paa den anden Side være saameget mindre Grund til Frygt for, at Sagens Behandling paa den Maade, som skeet af Storthinget i 1859, skulde med Hensyn til de unionelle Forholdes retlige Opfatning i Sverige kunne afstedkomme væsentlige Ulemper, da der ikke havde vist sig Tegn til saadanne enten efter Storthingets Beslutning i 1854 og Afgjørelsen, som ovenmeldt, i norsk Statsraad af Spørgsmaalet om dens Sanction eller Ikke-Sanction, eller paa noget af Sagens tidligere Stadier, hvor der dog efter det nys Anførte kunde have været en forholdsviis større Anledning end i 1859 til Opmærksomhed fra svensk Side paa dens Behandling.

Denne Forudsætning om, at man ikke i Almindelighed i Sverige vilde fæste nogen Interesse ved Bibeholdelsen af den allerede længe i Virkeligheden ubenyttede Adgang for Kongen til med en svensk Mand at kunne besætte et enkelt norsk Embede, har udentvivl ogsaa havt sin Indflydelse paa den næsten fuldkomne Samstemmighed, med hvilken Storthingets Beslutning i 1859 blev fattet. Thi saa stadigt og stærkt som man fra norsk Side altid har fastholdt den Grundsætning, at der angaaende Forandring af Bestemmelser i Norges Grundlov, som ei have Sammenhæng med Rigs-Acten, ikke retligen kan forhandles af eller imellem andre end de norske Statsmagter indbyrdes, saa har man dog derfor ikke været uopmærksom

paa det Ønskelige i, at en Forandring, som, uden i Virkeligheden at berøre nogen unionel Ret eller Interesse for Sverige, dog efter Udseendet kunde tillægges nogen Betydning i den svenske Folke-Opinion, helst maatte skee paa en Tid, da den rette Erkjendelse af Broderfolkenes gjensidige Stilling har naaet frem til en saadan Klarhed, at der ikke engang i den sidst antydede Retning kunde blive nogen betænkelig Anledning til Misforstaaelse og Anstød.

[Den Mening, at et saadant Tidspunkt var indtraadt i 1859, og at altsaa Spørgsmaalet om en Forandring med Statholder-Embedet da kunde, uden Ulemper fra nogen anden Side, paa ny bringes frem til Afgjørelse, ikke blot som et i formel Henseende reent norsk Anliggende — hvorom der ikke vides paa den Tid, ligesaalidt som tidligere, fra nogen Kant at være ytret Tvivl, — men ogsaa med et i Realiteten gunstigt Resultat, denne i Norge, som anført, dengang almindeligt raadende Mening, blev paa samme Tid ogsaa deelt inden Kredse i Sverige, hvor det paalideligste Bekjendtskab til Forholdene og Opinionen der i Landet maatte forudsættes at være tilstede.]

Ved den saaledes [fra begge Sider] nærede Forventning om, at den omhandlede Sag, uden forstyrrende Paavirkning af fremmede Momenter, skulde kunne bringes til Endskab paa en i det Hele heldbringende Maade, havdes heller ikke udelukkende for Øie den særlige Interesse for Norges indre Forholde af den tilsigtede Forandring. Der lagdes ved Siden heraf en væsentlig Betydning i den Udsigt til en gjensidig større Tilnærmelse og bedre Forstaaelse mellem Folkestemningerne inden begge de forenede Riger, og til en deraf betinget naturlig og sund Udvikling af selve Foreningen paa den bestaaende Grundvold, som maatte aabne sig ved Tanken om, at der ogsaa i Sverige raadede en saadan Opfatning af Foreningens Væsen og Vilkaar, at hint norske Grundlovs-Anliggende kunde finde sin endelige Afgjørelse af de norske Statsmagter uden at derved, navnlig for Rigernes fælles Konge, skulde møde Vanskeligheder

fra nogen almindelig Opinion inden Broderriget om, at dettes retlige Stilling i Foreningen vilde blive forrykket ved en Forandring fra Norges Side af de i dets særskilte Grundlov indeholdte Bestemmelser angaaende Statholder-Embedet.

Men hvor gunstigt end Udsigterne i saa Henseende tidligere syntes stillede, blev Forholdet dog allerede strax i en mærkelig Grad forandret, da der, endnu førend den norske Regjerings Indstilling var afgiven betræffende Spørgsmaalet om Sanction paa Storthingets ovennævnte Beslutning af 9de December 1859, blev ved den svenske Rigsdag af en Repræsentant paa Ridderhuset den 22de samme Maaned fremsat en Motion om, at Sveriges Stænder skulde andrage paa, at Deres Majestæt, forinden Høistsamme afgjorde det nævnte Sanctions-Spørgsmaal, vilde meddele Rigsdagen Storthingets Beslutning og give det svenske Folks Repræsentanter Anledning til derom at afgive sin Betænkning.

Ved denne Motion og de deraf foranledigede Forhandlinger blev for en længere Tid Realitets-Qvæstionen i den her omhandlede Sag — Ombytningen af det norske Statholder-Embede med en Statsminister-Post — stillet saagodtsom ganske i Baggrunden for det formelle Spørgsmaal om foreløbig Deeltagelse af de svenske Stænder eller overhoved af nogen svensk Autoritet i Sagens Behandling enten forinden eller samtidigt med at Spørgsmaalet om Sanction paa Storthingets Beslutning af 9de December 1859 blev undergivet Deres Majestæts endelige naadigste Afgjørelse.

Da derhos Behandlingen af dette formelle Spørgsmaal paa den svenske Rigsdag blev sat i Forbindelse med den sammesteds, som ovenfor anført, tidligere paa Bane bragte Sag angaaende en almindelig ny Revision af Forenings-Acten, og det paa en saadan Maade, at Adgangen til en Forandring i den norske Grundlovs § 12 blev efter den paa bemeldte Rigsdag raadende Opfatning heeltigjennem fremstillet som nødvendigviis knyttet til og afhængig af den nævnte Revision, fik derved Spørgsmaalet om denne sidste den særegne nye og betydnings-

fulde Charakter, som det senere har beholdt og fremdeles vil beholde, saalænge fra svensk Side Paastanden fastholdes om en Sammenhæng af den nysnævnte Art mellem disse Anliggender, hvilke nemlig efter den i saa Henseende fuldkommen samstemmige norske Opfatning ere i Realitet som i Form uafhængige af hinanden og derfor ogsaa til enhver Tid maae blive Gjenstand for særskilt Behandling, det ene efter sin Natur saavelsom efter Rigs-Actens Indhold som en unionel Sag, det andet som et udelukkende norsk Grundlovs-Spørgsmaal.

I den af vedkommende Rigsdags-Utskott under 29de Februar 1860 afgivne Betænkning over begge de ovenfor omhandlede Motioner blev der indstillet paa, at Sveriges Stænder skulde indgaae til Deres Majestæt med underdanigst Andragende saavel om Revision af Unions-Bestemmelserne og om Forslag til fuldstændig ny Forenings-Act, som ogsaa om, at Spørgsmaalet om kongelig Sanction paa det norske Storthings-Beslutning om en Forandring med Statholder-Embedet ikke maatte afgjøres førend i Forbindelse med Resultaterne af den begjærte Revision; hvilket sidste Andragende for Øvrigt — naar hensees til Slutnings-Bestemmelsen i den norske Grundlovs § 80 om at alle de Kongen til Stadfæstelse forelagte Storthings-Beslutninger, som Han ikke før Storthingets Opløsning udtrykkeligen antager, ansees som af Ham forkastede — i Virkeligheden faldt sammen med et Andragende om endelig Forkastelse af den nævnte Beslutning.

Som særskilte Punkter for en vordende Revision af Unions-Bestemmelserne var af Rigsdags-Utskottet fremhævet Spørgsmaalene om Formerne for Konge-, Thronfølger- og Formynder-Valg, om Interims-Regjeringens Sammensætning og Virksomhed, om Unions-Kongens Dispositionsret over Armeen og Flaaden samt om Forsvarsvæsenets Ordning efter en fælles Plan, om Fastsættelsen af Grundsætningerne for Udredelse af Bidrag til fælles Udgifter, og om Formen for en Unions-Repræsentation.

Med Hensyn til de Principer, efter hvilke en saadan Re-

vision skulde søges gjennemført, findes der i Utskottets Betænkning fremsat den Paastand, at Lighed eller Sideordnethed imellem Rigerne som Princip for Foreningen ikke er bestemt med tydelige Ord enten i Norges Grundlov eller i Rigs-Acten, i hvilken Forbindelse Utskottet for Øvrigt kun har nævnt Udtrykkene i § 1 i begge disse Acter om, at Norge er „et frit og selvstændigt Rige", men derimod ikke berørt Udtalelsen i Grundlovens § 42 om, at den Lov, der til nærmere Ordning af de unionelle Forholde vilde være at foreslaae for næste Storthing i Norge og Rigsdag i Sverige, og som da ogsaa fik sin Tilblivelse i og ved den saakaldte Rigs-Act, skulde være, som Ordene i sidstnævnte Paragraph lyde, „bygget paa Grundsætningen om fuldkommen Lighed imellem Rigerne".

Det er dog paa et andet Sted i Utskottets Betænkning omtalt, hvorledes Hans Majestæt Kong Carl den 13de i Sin naadigste Proposition af 12te April 1815 til Sveriges Riges Stænder angaaende de nye constitutionelle Forholde, der som Følge af Foreningen mellem Sverige og Norge vare opstaaede, har med Hensyn til de Grundsætninger, som havde ledet Hans Majestæt ved Indgaaelsen af denne Forening, blandt Andet ytret, at Hans Majestæt havde troet sig „af flere Grunde berettiget til at erkjende Grundsætningen om en fuldkommen Jevnlighed mellem begge Riger i alle de Spørgsmaal, som angaae deres fælles Styrelse".

Utskottet har imidlertid fremstillet som Resultat af dets i Betænkningen udførligt gjengivne Overveielser, at den Revision og Fuldstændiggjørelse af Forenings-Fordraget, som Utskottet har anseet at være paakaldt af Nødvendigheden, „ikkun bør iverksættes efter saadanne Grundsætninger, at den første Plads inden Foreningen, og Rettigheden til i Forhold til andre Magter at repræsentere samme, fremdeles bør bibeholdes for Sverige".

Med Hensyn til Spørgsmaalet om en Forandring af den norske Grundlovs Bestemmelse om Statholder-Embedet har Utskottet udtalt den Anskuelse, „at de flere Bestemmelser i

Norges Grundlov, hvilke ere af den Beskaffenhed, at de ogsaa vedkomme Sverige, uden dog at have faaet Plads i Rigs-Acten, herved ikke have tabt sin Egenskab af at være aftalte Forenings-Bestemmelser imellem Sverige og Norge, og at de følgelig, skjønt de ikke staae i nogen Sammenhæng med Sveriges Grundlove og derfor ei som constitutionelt unionelle Bestemmelser ere underkastede Rigets Stænders besluttende Ret, ikke kunne uden Samtykke fra Sveriges Side ophæves eller forandres paa en saadan Maade, at Sveriges Ret derved formindskes".

I Henhold hertil har Utskottet erklæret sig for, at Spørgsmaalet om den ovennævnte Forandring i Norges Grundlov bør som en unionel Sag afgjøres ved endelig Beslutning af Unions-Kongen, og behandles paa samme Maade, som har været fulgt med Hensyn til Anvendelsen af andre unionelle Bestemmelser, men at i ethvert Fald, som ovenanført, Afgjørelsen ikke maatte finde Sted uden i Forbindelse med den af Utskottet foreslaaede almindelige Revisions Resultater.

Ved Behandlingen af denne Utskotts-Betænkning paa Rigsdagen den 17de Marts 1860 blev den inden alle 4 Stænder bifaldt, og i Medhold af den saaledes fattede Beslutning var det, at, efter yderligere Forhandlinger inden Stænderne angaaende Redactionen af deres underdanigste Skrivelse i denne Anledning til Deres Majestæt, en saadan Skrivelse under 2den April forrige Aar blev udfærdiget i den Form, i hvilken den findes indtagen i det Foredrag fra Hans Excellence den svenske Justitiæ-Statsminister, som er Gjenstand for nærværende underdanigste Betænkning.

Det er allerede ovenfor berørt, hvilken særegen Betydning der fra norsk Side blev, og maatte blive, tillagt det i Sverige paa ny vakte Spørgsmaal om en Revision af de unionelle Bestemmelser, naar der imellem dette Spørgsmaal og Afgjørelsen af den i Norge forhandlede Sag om en Forandring med Hensyn til Statholder-Embedet sammesteds opstilledes fra svensk Side en saadan Forbindelse som den, der nu har gjort

sig gjældende ikke blot i den ovennævnte af den svenske Rigsdag bifaldte Utskotts-Betænkning, men som Følge deraf ogsaa baade i Stændernes Skrivelse af 2den April forrige Aar og i hans Exeellence Justitiæ-Statsministerens her omhandlede underdanigste Foredrag, i hvilket sidste det findes ligefrem udtalt, at der først ved den tilsigtede Revision skulde banes Adgang for en ønskelig Løsning af Spørgsmaalet om det norske Statholder-Embede.

I Overeensstemmelse med den foran givne Fremstilling af begge de nævnte Sagers tidligere Gang, vil det være i naadigst Erindring, at enhver af dem særskilt havde til forskjellige Tider været bragt under Behandling og var bleven fremmet herfra til naadigst Afgjørelse, der i den ene Sag, i 1848, var falden ud til Udsættelse paa ubestemt Tid med den videre Behandling af Unions-Comiteens Forslag og den norske Regjerings derover afgivne underdanigste Betænkning, — i den anden Sag, i 1854, til Negtelse af Sanction paa Storthingets Beslutning om Statholder-Embedets Ophævelse.

Hvilket Indtryk nu end denne Afgjørelse i sin Tid kan have efterladt hos dem, der nærmest havde interesseret sig for de nævnte Sagers Fremme, saa er dog saameget vist, at der ikke i noget af Tilfældene sporedes nogen Virkning deraf til Ulempe for den gode Stemning og Forstaaelse mellem de forenede Broderfolk; og der er heller ingen Grund til at antage, at Vanskeligheder i saa Henseende til andre Tider vilde have kunnet opstaae i Anledning af en fortsat Behandling og fornyet Afgjørelse af de samme Anliggender, naar blot disse ikke vare blevne sammenføiede i en saadan Forbindelse med hinanden, som efter det Anførte nu skeet fra svensk Side under den sidstforløbne Tids Forhandlinger. Men Paastanden om, at den norske Grundlovs Bestemmelser om et Statholder-Embede skulle, skjønt fuldkommen uberørte af Rigs-Actens Indhold, dog agtes at være af unionel Natur, saa at de ikke uden Sveriges Deeltagelse kunne forandres, og at Spørgsmaalet om Forandringen retligen kun kan behandles i Sammenhæng med en

Revision af Unions-Bestemmelserne, — denne Paastand gaaer ikke blot ligefrem ud paa en Indskrænkning i de norske Statsmagters selvstændige Raadighed over Norges Grundlov i det enkelte her omtalte Anliggende, men den medfører tillige, ved at forfølges i sine Conseqventser, en yderligere Usikkerhed i Grændserne for denne Raadighed ogsaa med Hensyn til andre Dele af Grundloven.

Forholdene vare saaledes ved den svenske Rigsdags Beslutning i Marts forrige Aar bragt i den Stilling, at det formelle Spørgsmaal om de norske Statsmagters Ret til udelukkende at bestemme om en Forandring med Statholder-Embedet, maatte tillægges endog en principal Betydning ved den nysnævnte Sags Afgjørelse af Deres Majestæt. Denne Afgjørelse blev først i et norsk Statsraad den 24de Marts 1860 i Naade udsat, og foregik derefter endeligt ligeledes i norsk Statsraad den 4de April samme Aar med det Udfald, at naadigst Sanction til Storthingets Beslutning for Tiden blev negtet, men for Øvrigt paa saadan Maade, at der paa norsk Side ikke kunde være Anledning til Tvivl om, at jo derved ogsaa ethvert Spørgsmaal om denne Sags Behandling som et unionelt Anliggende maatte være og forblive afgjort i negtende Retning.

I et den 7de April næstefter afholdt svensk Statsraad, hvor Stændernes ovenmeldte Skrivelse af 2den samme Maaned blev Deres Majestæt foredragen, blev der imidlertid i en Tilførsel fra Hans Excellence Justitiæ-Statsministeren fremsat den Mening, at ved den stedfundne Negtelse af Sanction var den omhandlede Sag blot foreløbigen standset (undertryckt) i det norske Statsraad, uden derved at være udelukket fra videre Behandling som unionel, naar der i sin Tid skulde i Virkeligheden skrides til Meddelelse af Sanction. Efterat der i Anledning heraf var i norsk Statsraad den 21de samme Maaned skeet yderligere underdanigste Udtalelser fra de tilstedeværende Statsraads-Medlemmer, gaaende ud paa at hævde Betydningen af det i Statsraadet den 4de næstfør Passerede som en bestemt og endelig Afgjørelse i negtende Retning ogsaa med Hensyn

til Sagens Behandling som unionel, og efterat samtlige de i fornævnte Statsraads-Møder førte Protokoller vare gjennem den norske Regjering blevne meddelte det da forsamlede Storthing, indgik dette under 23de April forrige Aar efter eenstemmig Beslutning med en underdanigst Adresse til Deres Majestæt, indeholdende Udtalelser baade angaaende Afgjørelsen af Statholder-Spørgsmaalet som et reent norsk Grundlovs-Anliggende og om den af Sveriges Stænder paa Bane bragte nye Revision af Unions-Bestemmelserne, angaaende hvilken sidste Sag det i det ommeldte svenske Statsraad af 7de April 1860 naadigst havde behaget Deres Majestæt at tilkjendegive, at da denne Sag ikke for Øieblikket krævede Behandling, og da Deres Majestæt antog Øiemedet at ville blive bedre fremmet gjennem en Udsættelse, fandt Deres Majestæt ikke Føie til da at bestemme Tiden naar Stændernes Skrivelse skulde foredrages i sammensat Statsraad, men vilde derom senere afgive Bestemmelse.

I den nysnævnte, her vedlagte underdanigste Adresse, til hvis Indhold saavel den norske Regjering som Statsraads-Afdelingen i Stockholm ved Sagens Foredrag for Deres Majestæt den 10de Mai 1860 i Underdanighed henholdt sig, har Storthinget betræffende Spørgsmaalet om Revision af Unions-Bestemmelserne ytret Følgende:

„I Rigsstændernes Skrivelse er tillige andraget om, at Deres Majestæt vil lade forberede en Revision af de mellem Rigerne gjældende uuionelle Bestemmelser. Storthinget tillader sig hertil underdanigst at anføre, at en saadan Revision forlængst er forberedt ved en af norske og svenske Mænd sammensat Commission, og at Commissionens Arbeide allerede i Aaret 1847 blev expederet fra den norske Regjering, medens Intet vides senere at være foretaget i Sverige til Sagens Fremme. Storthinget anseer ikke det nærværende Tidspunkt gunstigt til at optage de Forhandlinger, der fra svensk Side i saa lang Tid ere afbrudte. En Revision af de unionelle Bestemmelser kan fra norsk

Side ikke finde Sted uden paa den i Rigs-Acten givne Grundvold, nemlig Rigernes Ligeberettigelse og ethvert Riges Eneraadighed i alle Anliggender, der ikke ere betegnede som unionelle. Storthinget er overbeviist om, at ingen norsk Mand, der agter sit Fædrelands Rettigheder og sin egen Ære, vil deeltage i Revisionen paa andre Vilkaar, og den seneste Tids Begivenheder i Sverige have ulykkeligviis i Norge opvakt en almindelig Frygt for, at der fra svensk Side vil blive gjort Forsøg paa at give Revisionen en anden Charakter. Det norske Folk, der holder fast ved Unionen, saaledes som den nu er, forlanger under disse Omstændigheder intet Andet, end at Forholdet mellem Rigerne maa blive uforandret, om endog Følgen skulde blive, at de enkelte Rettelser og Forbedringer, hvorfor Unionsværket maatte være modtageligt, henskydes til en Fremtid, i hvilken en sandere Opfatning af Forholdet mellem Rigerne ogsaa i Sverige har trængt igjennem".

Den saaledes for Norges Vedkommende udtalte Mening, at en Revision af de unionelle Bestemmelser ikke under de her givne Forholde nu med Nytte vil kunne søges istandbragt, slutter sig, som det vil sees, ganske nøie til Beskaffenheden af disse Forholde, som de for den norske Opfatning maatte fremstille sig efter de svenske Rigsdags-Forhandlingers Gang og deres Indvirkning paa Afgjørelsen af det oven omhandlede norske Grundlovs-Anliggende, i Forbindelse med selve Indholdet af den underdanigste Skrivelse fra de svenske Stænder af 2den April forrige Aar, som hans Excellence Justitiæ-Statsministeren nu ved sit underdanigste Foredrag af 9de April sidstleden, i Følge deri paaberaabt naadigst Tilladelse af Deres Majestæt, har gjort til Gjenstand for Behandling i sammensat Statsraad, efterat Afgjørelsen af det af Hans Excellence tidligere vakte Spørgsmaal om saadan Behandling var, som oven bemærket, ved naadigst Resolution i svensk Statsraad af 7de April forrige Aar blevet paa ubestemt Tid udsat.

Under andre Omstændigheder end de, efter det Anførte, nu forhaandenværende, vilde Gjenoptagelsen af Forhandlingerne angaaende en Revision af de unionelle Bestemmelser, efter hvad der med fuld Sikkerhed tør antages, saa meget mindre have mødt Vanskeligheder fra norsk Side, som Forarbeiderne dertil allerede tidligere herfra vare blevne saavidt fremmede, at deres Fortsættelse, enten umiddelbart fra det Punkt, hvor Revisions-Sagen i sin Tid var midlertidigen standset ved den naadigste Resolution af 25de Februar 1848, eller muligens ved fornyet fælles Samvirken i en Comitee af Mænd fra begge Riger, maatte blive forholdsviis nogenlunde let, naar man nemlig vilde holde fast ved, at de, som ovenanført, under hine ældre Revisions-Forhandlinger fra alle Sider fuldstændigt anerkjendte Grund-Principer for selve Foreningen ogsaa fremdeles maatte blive det ufravigelige Grundlag for Revisionen af de enkelte unionelle Bestemmelser. Thi at der for Norges Vedkommende skulde have hersket nogen Uvillighed til paa dette Grundlag at være med om at søge Foreningen befæstet og udviklet enten gjennem Rettelse og Fuldstændiggjørelse af de herhen hørende Rets-Bestemmelser, eller ved saadanne gjensidige Tilnærmelser og Lettelser i den oekonomiske og sociale Forbindelse mellem Rigerne, som af vedkommende Stats-Myndigheder erkjendes at ville være til gjensidigt Gavn, — er en Mening, hvis Urigtighed Departementet vilde have anseet det unødent her nærmere at paavise, saafremt der ikke oftere og særligt under de seneste Forhandlinger i Sverige om disse Anliggender havde viist sig i saa Henseende at raade deels en mindre nøiagtig Kundskab, deels ligefremme Misforstaaelser, som neppe have været uden mærkelig Indflydelse paa Forhandlingernes Resultat, og som det derfor maa ansees af Vigtighed at søge, saavidt muligt, fjernede ved at lægge det sande Forhold for Dagen.

Efter hvad der allerede ovenfor er oplyst og bemærket, blev i sin Tid det oprindeligt fra norsk Side paa Bane bragte Spørgsmaal om en partiel Revision af de unionelle Bestem-

melser senere i Overeensstemmelse saavel med den norske Regjerings som med det svenske Statsraads i 1843 afgivne Betænkninger udvidet til at skulle omfatte en almindelig Revision af Rigs-Acten; og Forhandlingerne derom bleve saaledes fremmede, at de deri deeltagende norske og svenske Mænd kom til fuldstændig Enighed ikke blot i Opfatningen af Foreningens Grund-Principer, men i det Væsentlige ogsaa med Hensyn til Detaillerne af Revisionen, hvorefter Sagen blev af den norske Regjering saaledes forberedt til naadigst Afgjørelse, at der for Norges Vedkommende ikke vilde have været Noget til Hinder for, at denne naarsombelst kunde foregaae.

Betræffende saadanne Modificationer af enkelte unionelle Bestemmelser, hvorom Spørgsmaal er opstaaet uafhængigt af nogen mere omfattende Revision, kan her endvidere anføres, at efterat en til en hensigtsmæssigere Organisation af det svenske Statsraad sigtende Forandring i Sveriges Grundlove allerede ved Rigsdagen i 1840 var skeet paa en saadan Maade, at derefter ikke længere de i Rigs-Actens § 7 indeholdte Bestemmelser om Sammensætningen af de forenede Rigers Interims-Regjering kunde i det Hele bringes til Anvendelse, blev der fra norsk Side, saasnart som dertil gaves Anledning afgivet imødekommende Beslutninger med Hensyn til behørig Modifikation af Rigs-Acten, i Medhold af hvis § 12 der imidlertid ikke førend i 1845 kunde opnaaes nogen endelig Afgjørelse af denne Sag for Norges Vedkommende.

Da der i en senere Tid igjen var vakt Spørgsmaal om Forandringer i Rigs-Actens Forskrifter om Interims-Regjering med Hensyn baade til Betingelserne for dens Indtræden og til Medlemmernes Antal, samt i Forbindelse dermed om Adgang for den til Thronen nærmest berettigede Prinds til at forestaae Rigernes Styrelse i visse Tilfælde, hvor denne efter Rigs-Acten har skullet føres af Interims-Regjeringen, bleve de 2de særskilte i denne Anledning af Hans Majestæt Kongen, ifølge naadigst Resolution af 11te September 1857, fremsatte Propositioner til det norske Storthing af dette bifaldte ved Be-

slutninger af 10de December 1859, hvorimod omtrent ved samme Tid de modsvarende naadigste Propositioner til Rigsdagen i Sverige bleve af denne forkastede. Propositionen angaaende Regjeringens Førelse, i visse Tilfælde, af nærmest arveberettigede Prinds hviler i Følge naadigst Resolution af 10de Mai 1860 for Norge nu atter til Afgjørelse af næste Storthing.

Allerede i Foreningens første Aar blev der i Norge vedtaget forskjellige Bestemmelser sigtende til Lettelse i Forretnings-Forholdene imellem de forenede Riger. Efterat der saaledes i 1815 var udkommen først en provisorisk Anordning (31te Marts) og senere en Lov af 25de October samme Aar om Udlevering af Forbrydere, som fra Sverige maatte undvige til Norge, blev efter Indstilling fra den norske Regjering Forslag til en udførligere Lov angaaende denne og flere i Forbindelse dermed staaende Gjenstande i 1818 bevirket taget under Behandling saavel af det norske Storthing som af den svenske Rigsdag, med det endelige Resultat, at en saadan Lov udkom for Norge under 11te September 1818 og en tilsvarende Forordning for Sverige den 1ste Juni 1819, uden at for Øvrigt denne Sag paa noget Stadium havde været undergivet Behandling i combineret Statsraad eller overhoved anden Fælles-Behandling, end en af den norske Statsraads-Afdeling i Stockholm efter naadigst Befaling indledet Conference med den svenske Justitiæ-Statsminister betræffende Indholdet af de Forslag der skulde blive at fremsætte for de særskilte Repræsentationer.

Med Hensyn til Handels- og Told-Forholdene imellem de forenede Riger var der ligeledes allerede paa Storthinget i 1815 givet foreløbige Bestemmelser ved Lov af 25de October samme Aar, og efterat desangaaende var blevet yderligere forhandlet i en Comitee af kyndige Mænd fra begge Riger, udkom ved provisorisk Anordning for Norge af 24de Mai 1825 og derpaa følgende Lov af 4de August 1827 fuldstændigere Forskrifter, som i Forbindelse med senere tilkomne Tillægs-

Bestemmelser, og deriblandt navnlig den under 18de Mai forrige Aar udkomne Lov angaaende Vareførselen landværts mellem Norge og Sverige, afgive de endnu gjældende Regler for Ordningen af Handels-, Søfarts- og Told-Forholdene mellem de forenede Riger indbyrdes. At denne Ordning i flere Dele kan tiltrænge Rettelse og Forbedring efter Tidernes forandrede Krav, har af Regjeringen i begge Riger længe været erkjendt, og der har gjentagende været truffet forberedende Foranstaltninger i denne Retning. Det Forslag til fuldstændig ny Lov angaaende disse Forholde, der i 1857 blev naadigst fremsat saavel for Norges Storthing som for Sveriges Rigsdag, blev imidlertid kun af denne vedtaget, hvorimod det norske Odelsthings Beslutning gik derhen, at Forslaget ikke bifaldtes. Uagtet de ved Lov-Forslaget tilsigtede Fordele vistnok for en væsentlig Deel senere ere opnaaede, deels ved fornævnte Lov af 18de Mai 1860 og deels ved forskjellige af Storthingene i 1857 og i 1859—60 besluttede Forandringer i de norske Told-Tarifer, er det vel maaskee ikke uden Grund, at i Sverige, som tildeels ogsaa i Norge, den Mening har givet sig tilkjende, at det vilde have været ønskeligt, om Sagens Udfald i Odelsthinget 1857 var blevet anderledes. Men naar der sees hen til hvad der, som anført, paa anden Maade fra norsk Side er foretaget til de i Forslaget omhandlede Anliggenders Ordning, — naar det derhos tages i Betragtning, hvor ofte det indtræffer, at Meningerne inden en repræsentativ Forsamling ikke allerede ved første Gangs Behandling komme til Enighed om en i store Interesser indgribende Sag, — og naar man endelig ikke er uopmærksom paa den Omstændighed, at Vanskelighederne i sidstnævnte Henseende i alt Fald ikke blive mindre derved, at Afgjørelsen, selv i Enkelthederne, skal søges bragt til Overeensstemmelse med hvad der i et andet Land er eller kan ventes vedtaget, saa vil det være ufornødent, og efter Departementets Overbeviisning ogsaa urigtigt, at søge Forklarings-Grunde for den fra norsk Side i 1857 stedfundne Afgjørelse af den her omhandlede Sag i nogen Uvillighed til at

komme Sverige imøde under Bestræbelserne for at ramme fælles Tarv, fremfor i en forskjellig Opfatning om, hvorledes dette Maal i Virkeligheden bedst skulde være at opnaae.

Det her Anførte maa ogsaa for en stor Deel gjælde med Hensyn til den ligeledes efter den norske Regjerings Indstilling i 1857 for Storthinget fremsatte, og af dette dengang med lignende Udfald behandlede naadigste Proposition til en Lov, hvorved der skulde gives paa Gjensidighed grundede Bestemmelser angaaende forskjellige Retspleien vedkommende Forholde imellem de forenede Riger.

Det synes overhoved at være ganske naturligt, at i en Forening mellem selvstændige Stater oftere, deels paa Grund af at de indre Forholde og Institutioner i ethvert af dem i Virkeligheden ere mere eller mindre væsentligt forskjellige, eels fordi det gjensidige Bekjendtskab til Forholdene i al Fald ikke er tilstrækkeligt udviklet, en forskjellig Opfatning endog gjennem længere Tidsrum kan vedblive at gjøre sig gjældende angaaende Omfanget og Beskaffenheden af de indbyrdes Lempninger, der i fælles Interesse kunde være at gjøre. Og denne Betragtning fører fremdeles derhen, at der turde være ligesaa liden Føie til i Sverige at tillægge det i de nylig nævnte Tilfælde fra norsk Side Passerede nogen antiunionel Tendents, som om man i Norge — hvad der dog ikke vides at være skeet — vilde have søgt en saadan Tendents paa svensk Side enten f. Ex. i den ovenfor omtalte Forkastelse paa den svenske Rigsdag i 1859 af de paa norsk Side vedtagne Forslag til Forandringer i Bestemmelserne om Interims-Regjering og om Regjeringens Førelse i visse Tilfælde af arveberettiget Prinds, eller i den Omstændighed, at den allerede ved norsk Lov af 26de August 1854 betingelsesviis stedfundne Ophævelse af Forbudet i Mellemrigs-Loven af 4de August 1827 § 8 mod Fragtfart af det ene Riges Fartøier imellem det andet Riges Havne ikke hidtil er bleven mødt med en tilsvarende Forføining i Sverige, og at saaledes hiin norske Lov

er forbleven uden nogen Virkning i Forholdet mellem de forenede Riger indbyrdes.

For Øvrigt kan endnu være at nævne blandt Gjenstande af fælles Interesse for begge Riger, som efterhaanden ved gjensidig Imødekommen ere blevne nærmere regulerede, deels Consulat-Forholdene, hvorom fuldstændige Bestemmelser efter Forslag af en unionel Comitee senest ere afgivne ved naadigst Resolution af 20de April 1858 (jfr. ogsaa Lov af 1ste August 1857 om Consulat-Gebyrerne), deels Fremgangsmaaden med Hensyn til gjensidig Refusion for offentlig Understøttelse, ydet i det ene Rige til Fattige fra det andet. I Anledning af dette sidste, ved kongelig Resolution af 16de Februar 1855 ordnede Anliggende kan særligt bemærkes, at da Ulighederne i begge Rigers Fattigvæsens-Lovgivning og i Forbindelse dermed staaende Institutioner erfaredes at medføre Vanskeligheder ved en fuldstændig Gjennemførelse ligeoverfor Sverige af de Erstatnings-Principer, der lovmedholdigt gjælde imellem de norske Fattigvæsens-Communer indbyrdes, bevilgede Storthinget allerede i 1857 et særskilt aarligt Beløb af Statskassen, for at deraf i saadanne Tilfælde det omhandlede Slags Understøttelser under visse nærmere fastsatte Betingelser skulde kunne bestrides, uden at Tilbagebetaling kræves hos vedkommende svenske Fattigvæsen, — hvilken Bevilling ogsaa paa sidste Storthing er bleven gjentagen.

Til Oplysning om, hvorledes Forholdene i det siden Foreningens Stiftelse henrundne Tidsrum have stillet sig med Hensyn til Bidrag fra den norske Statskasse til visse for de forenede Riger fælles Institutioner samt til saadanne Anliggender, som for Øvrigt nærmere vedrøre Forenings-Forholdet, tillader Departementet sig her at fremlægge en Oversigt over de Bevillinger, som ved hvert Storthing have fundet Sted til diplomatiske Anliggender og Consulatvæsenet, til Forsvarsvæsenet, særskilt for Land- og for Sø-Forsvaret, samt endelig til Lettelse og Udvidelse af Communicationen med Sverige ved Anlæg af nye og Forbedring af ældre Hovedveie til Rigsgrændsen.

Bidragene til diplomatiske og Consulat-Udgifter, der til de forskjellige Tider have været afpassede efter det samlede Beløb af de forenede Rigers Fælles-Udgifter i denne Anledning, ville sees i de senere Aar at have udgjort 72,300 Spdlr. aarlig, foruden hvad der som Consulat-Udgifter har været udredet særskilt for hvert af Rigerne, og hvilket for Norges Vedkommende i samme Tid har beløbet sig i Gjennemsnit omtrent til 5000 Spdlr. aarlig.

De budgetmæssige Bevillinger til Norges Landforsvar, som indtil 1856 efterhaanden vare stegne fra omtrent 500,000 Spdlr. til 760,000 Spdlr. aarlig, ere fra 1857 blevne forøgede til 1,000,000 Spdlr.; og til Søforsvaret har der, efterat de aarlige Udgifter dertil allerede tidligere havde tiltaget i et stærkere Forhold end Landforsvarets, nemlig fra 150,000 Spdlr. i 1816 til 395,000 Spdlr. i 1854 og nærmest følgende Aar, senere været bevilget endnu høiere Beløb, nemlig i 1857—1860 495,000 Spdlr. og for indeværende Budget-Termin 421,000 Spdlr. aarlig.

Ogsaa ved disse Bevillinger har der stadigen været taget et efter Landets Evner og de til enhver Tid forhaandenværende Omstændigheder lempet Hensyn til at fyldestgjøre de i Unions-Forholdet særligt begrundede Krav paa Norges Deeltagelse i det fælles Forsvar, og navnlig har dette Hensyn i fortrinlig Grad gjort sig gjældende ved den i 1857 paa een Gang skete betydelige Forøgelse af de herombandlede Udgifts-Poster. Der havde da just nylig, i Følge naadigst Resolution af 8de September 1856, i en Commission af Mænd fra begge Riger, under Forsæde af Deres Majestæt som daværende Kronprinds og Vice-Konge i Norge, været pleiet forberedende Forhandlinger med Hensyn til Ordningen af Unions-Forsvaret. Og ligesom de i denne Commissions Betænkning af 24de December samme Aar fremsatte Forslag til Grundsætninger for en saadan Ordning, hvilke blandt Andet gik ud paa, at hvert Rige dertil skulde yde Bidrag i Forhold til Folkemængden, bleve ved en i sammensat Statsraad den 22de Juni 1857 af-

given kongelig Resolution „i det Væsentlige bifaldte og antagne, for ved senere afgivendes Forslag i disse Henseender at tjene Vedkommende til Ledning", — saaledes tør det ogsaa antages, at de inden Commissionen drøftede og vedtagne Anskuelser betræffende Forsvars-Forholdenes ønskelige Udvikling i unionel Henseende ingenlunde have været uden Indflydelse paa de senere Aars rundeligere Bevillinger til dette Øiemed for Norges Vedkommende, om end intet gjensidigt bestemt Talforhold har været opstillet som bindende Regel for Forsvars-Midlernes Organisation eller de dertil nødvendige Penge-Udgifters Størrelse inden ethvert af Rigerne. I denne Henseende maa det formentlig ogsaa erkjendes at være forbundet med særegne Vanskeligheder, og det ikke blot fra den formelle Side, at faae en saadan Regel istandbragt og gjennemført under Udøvelsen af de særskilte National-Repræsentationers selvstændige Bevillings- og Beskatnings-Myndighed, idet nemlig de forskjellige Forholde inden Rigerne kunne medføre deels at der i ethvert af dem maa stilles forskjellige Fordringer med Hensyn til Forsvarsvæsenets Beskaffenhed, deels at Bekostningen ved at holde en vis Krigs-Styrke bliver høist ulige for ethvert af Rigerne, og idet endelig Udredsler nødvendigviis falde mere trykkende alt eftersom et Lands Befolkning er mindre concentreret og lever under mindre heldige Vilkaar. Det kunde derfor vel ogsaa være Tvivl underkastet, om ikke det fælles Hoved-Øiemed fremdeles paa letteste Maade, og ved Siden deraf tillige i tilstrækkelig Grad, maatte kunne fremmes derved, at ethvert af Rigerne for sig, selvfølgelig som hidtil under behørigt Hensyn til Forenings-Forholdet og paa Grundlag af fælles forberedende Forhandlinger af sagkyndige Mænd angaaende Plan og Midler for det unionelle Forsvar, vedbliver at ordne sine Anliggender, ogsaa hvad Forsvarsvæsenet betræffer, efter eget Skjøn om hvad Rigets Stilling og Værdighed kræver.

Med Hensyn til Vei-Communicationerne imellem de forenede Riger maatte man i Foreningens første Aar, da Ord-

ningen af de nye Stats-Forholde i saa mange andre Retninger gjorde uafviselige Krav paa den norske Statskasse, indskrænke sig til den Vedligeholdelse og Udbedring af allerede tilværende Vei-Forbindelser, som kunde foregaae paa den for de indre Communicationer sædvanlige Maade, uden særlige Tilskud af den almindelige Statskasse. Men allerede ganske faa Aar efter Foreningen, nemlig i 1821, begyndtes der af Storthinget med at bevilge Midler af Statskassen til nye Communications-Veie mellem Norge og Sverige, og under 28de Juli 1824 blev det ved Lov bestemt, at Omkostningerne ved saadanne Vei-Forbindelser skulde udredes af Statskassen efter de Bestemmelser, som tages ved Budgettets Forfattelse. Imidlertid vedbleve disse Foranstaltninger fra norsk Side til Lettelse af Samfærdselen imellem Rigerne fremdeles at drives i et forholdsviis mindre Omfang ogsaa i nogle af de følgende Aar; men siden 1848 havde de erholdt en saadan Udvidelse, at medens der før den Tid havde været anvendt i her omhandlede Øiemed i det Hele noget over 50,000 Spdlr., er dertil i den senere forløbne Tid efterhaanden disponeret tilsammen ikke mindre end omtrent 260,000 Spdlr. af den norske Statskasse. Desforuden er der, for at det under Udførelse værende Jernbane-Anlæg mellem Christiania og Kongsvinger saa snart som muligt kunde komme til at gjøre sin Nytte ogsaa som et væsentligt Led i de unionelle Communicationer, af Storthinget under 18de Mai 1860 blevet meddeelt Bemyndigelse til at der, forsaavidt Statskassens Midler dertil maatte være tilstrækkelige, kan anvendes indtil 300,000 Spdlr. til at fortsætte det nævnte Anlæg videre fra Kongsvinger mod den svenske Grændse, saasnart Retningen af det modstødende Jernbane-Anlæg fra svensk Side er endelig bestemt. Da imidlertid de fra norsk Side skete Henvendelser desangaaende ikke have ledet til at fornøden Bestemmelse i sidstnævnte Henseende er bleven afgiven har der heller ikke kunnet blive Spørgsmaal om i Norge for Tiden at foretage Videre med Hensyn til Fuldførelsen af den nævnte Jernbane-Forbindelse hiinsides Kongsvinger.

Den saaledes i Korthed givne og vistnok langtfra fuldstændige Oversigt tør dog antages tilstrækkelig til at godtgjøre, at der i Virkeligheden ikke har manglet Erfaring for Imødekommen fra norsk Side til en for begge Parter gavnlig Ordning af Anliggender, som ere betingede af eller staae i Forbindelse med Unionen, og derved følgelig ogsaa til dennes videre naturlige Udvikling paa den eengang lagte Grundvold. Det vil sees, at Norge hertil har bidraget sin Deel saavel gjennem supplerende og rettende constitutionelle Bestemmelser samt andre Lovgivnings-Foranstaltninger, sigtende til gjensidig Lettelse i Forholdet imellem Rigerne, som tillige gjennem Bevillingen af Pengemidler til saadanne Øiemed, som maae være af fælles Interesse for dem, — i hvilken sidste Henseende der ogsaa i den svenske Justitiæ-Statsministers her omhandlede underdanigste Foredrag af 9de April sidstleden indeholdes den Udtalelse, ligesaavel for Norges som for Sveriges Vedkommende, at det ikke hidtil har viist sig, at noget af de forenede Riger har unddraget sig fra at opfylde Billighedens Fordringer med Hensyn til Spørgsmaalet om Bevillingen af Midler til *fælles* Anliggenders Fremme. Og ligesaalidt som der i dette Forhold for Fremtiden med nogensomhelst Føie kan forudsættes at ville vise sig en ringere Grad af Villighed fra Norges Side, ligesaa liden Grund er der til for Øvrigt at betvivle en fortsat Imødekommen derfra, ogsaa naar det maatte gjælde om, i nogen af de andre ovenberørte Retninger at bidrage til Fremme af Foreningens store Formaal og til at befæste dens for begge Riger heldbringende Virkninger. For et gunstigt Udfald af Forhandlingerne i saa Henseende, hvad enten de indledes fra den ene eller den anden Side, ville Betingelserne formentlig kun blive de samme, som i Almindelighed altid maae være tilstede, hvor der handles om en frivillig Samvirken af denne Art imellem selvstændige Parter, at der nemlig kan gaaes ud fra et anerkjendt fælles Grundlag — hvilket i de her tilsigtede Forholde dannes af de som ovenanført fra alle Sider tidligere anerkjendte ufravigelige Hoved-Principer for Foreningen —, og

dernæst tillige, at Arten og Omfanget af de Forhandlings-Gjenstande, som til enhver Tid bringes paa Bane, bliver lempet efter den Udsigt, Tids-Omstændighederne kunne give til at vente en villig Stemning paa begge Sider til at befordre Forhandlingernes Fremgang mod det paa hiint Grundlag tilsigtede fælles Maal.

Denne sidste Betingelse, skjønt ikke i den Grad, som den første, indgribende i selve Foreningens Væsen og Livs-Princip, maa dog efter Departementets Anskuelse tillægges en saa betydelig Vægt, at aldenstund det efter den af Hans Excellence den svenske Justitiæ-Statsminister nu givne Fremstilling maa antages, at Stemningen i Sverige vilde være ugunstig for at de i 1848 standsede Forhandlinger om en almindelig Revision af Forenings-Acten nu kunde blive gjenoptagne i det Væsentlige paa Grundvolden af Unions-Comiteens Udkast fra 1844 og den norske Regjerings derom i 1847 afgivne underdanigste Indstilling, saa ligger der allerede i denne Betragtning en i og for sig tilstrækkelig Grund til ikke fra norsk Side at anbefale en saadan Gjenoptagelse.

Idet Departementet saaledes forsaavidt er enigt i det Resultat, hvortil Hans Excellence er kommen med Hensyn til Behandlingen af det nysnævnte Udkast, tør det ansees unfornødent at indgaae i nogen Drøftelse af de Bemærkninger, han angaaende dets Indhold i Enkelthederne har fremsat, uden forsaavidt dertil vil gives Anledning, naar Departementet nedenfor skal udtale sig nærmere angaaende det af Hans Excellence fremsatte Forslag til Anordning af en selvstændig ny Revision af Unions-Bestemmelserne. Kun saameget finder Departementet her at burde ytre, at medens det er en Selvfølge, at baade Comiteens Udkast og den norske Regjerings Indstilling i ethvert Fald blot paa Grund af den lange Henstand i Tid maatte i flere Stykker være at modificeere, om de nu skulde have været at optage paa norsk Side til fornyet Behandling, er det vel heller ikke usandsynligt, at denne i saa Fald navnlig vilde have medført den af Hans Excellence an-

tydede Indskrænkning af Stoffet til de egentlige Forfatnings-Bestemmelser; men om der end forøvrigt, som ligeledes af Hans Excellence forudsat, ogsaa inden disse snevrere Grændser kunde i den norske Regjering angaaende enkelte Punkter være blevet ytret andre Anskuelser nu end i 1847, kunde dog, efter hvad der foran er forklaret, Sagens Behandling fra norsk Side i det Hele ikke antages at være kommen til at foregaae i nogen væsentligt forskjellig Aand fra den, der i sin Tid inden Unions-Comiteen havde ledet saavel de svenske som de norske Medlemmer til et i Hovedsagen fuldkommen samstemmigt Resultat, men som efter det oven Anførte angaaende den senere Tids Stemning i Sverige ikke nu kunde ventes der at ville møde den samme Anerkjendelse.

Forinden Departementet dernæst gaaer over til at udtale sig betræffende Spørgsmaalet om naadigst Bifald til det af den svenske Justitiæ-Statsminister, som meldt, i Forbindelse med hans Fraraaden af at give Unions-Comiteens Forslag videre Fremme, underdanigst fremsatte Andragende om Foranstaltning til en ny og omfattende Revision af Forenings-Acten, skal man tillade sig at bemærke, at efter Departementets Anskuelse baade kan og bør Behandlingen af dette almindelige Spørgsmaal foregaae fuldkommen uafhængigt af, hvorvidt der med Hensyn til et eller andet særskilt unionelt Anliggende maatte være en ved Erfaring godtgjort Nødvendighed for at erholde enkelte rettende eller supplerende Bestemmelser afgivne i utvivlsom Harmoni med Foreningens Principer. Tilfælde af den sidstnævnte Art maa nemlig til enhver Tid kunne ventes ved gjensidig Imødekommen at ville finde sin Afgjørelse efter det forhaanden værende Krav, uden Hensyn til hvorvidt Tids-Forholdene for Øvrigt maatte afgive mere eller mindre gunstige Betingelser for at gjøre indgribende Forandringer i Unions-Bestemmelserne til Gjenstand for Forhandling Rigerne imellem.

Departementet skal, for at tydeliggjøre sin Mening i denne Henseende ved et nærliggende Exempel, tillade sig at nævne de forhen berørte Sager angaaende den unionelle Interims-

Regjerings Organisation og Virksomhed, samt angaaende Regjeringens Førelse i visse Tilfælde af nærmest arveberettigede Prinds. Efterat nemlig Ønskeligheden af, at der i disse Anliggenders Ordning kommer til at foregaae Forandringer i den nu paatænkte Retning, er bleven erkjendt fra norsk Side derved, at Storthinget i 1859 har antaget de i saa Henseende i 1857 fremsatte kongelige Propositioner, der imidlertid, som meldt, bleve forkastede af den svenske Rigsdag, er der visselig al Grund til at antage, at en fornyet Behandling af disse Sager, naar Tiden dertil maatte blive beleiligere i Sverige, fremdeles vil nyde den samme Fremgang i Norge som forhen, forsaavidt den atter kommer til at foregaae særskilt og ikke, efter Hans Exellence Justitiæ-Statsministerens Forslag (jfr. det 2det og tildeels det 3die af de deri særskilt fremhævede Punkter), sættes i Forbindelse med Revision af andre unionelle Anliggender, for hvis Vedkommende Nødvendigheden eller Hensigtsmæssigheden af en Forandring i al Fald i Norge stiller sig ganske anderledes for den almindelige Mening.

Selv for det Tilfælde, at Forandringer med Hensyn til den midlertidige Regjerings Organisation og Competence maatte fra svensk Side, som af Hans Exellence nu antydet, ønskes foretagne i en videre Udstrækning, end der tidligere har været bragt paa Bane, vil der efter Departementets Forening neppe kunne forudsættes fra norsk Side at møde nogen Vanskelighed ved desangaaende at indgaae i Forhandlinger, for hvilke det i Rigs Acten gjennemførte Princip af fuldstændig Lighed imellem Rigerne fremdeles bliver Grundvolden. Ligesom derfor Indskrænkning i det Antal af Interims Regjeringens Medlemmer, der i 1815 blev vedtaget alene af Hensyn til de svenske Institutioner, medens der allerede dengang fra norsk Side var bragt i Forslag et mindre Antal, formentlig vil kunne skee, saafremt man i Sverige maatte attraae det, ogsaa til et andet Antal end der ved den kongelige Proposition i 1857 blev foreslaaet og for Norges Vedkommende af Storthinget i 1859 vedtaget, saaledes kan det ikke antages at ville være af nogen

særlig Interesse for Norge, at der skulde lægges Hindringer i Veien enten for en saadan Ordning af Forholdene, at under en Interims-Styrelse de hvert Rige særskilt vedkommende Anliggender bleve overladte til Afgjørelse af en for hvert Rige særskilt organiseret Regjering ligesaa vel for Sveriges, som det nu, efter derom af Kongen i Henhold til den norske Grundlovs § 13 afgivne Bestemmelser, kan skee for Norges Vedkommende, eller at der angaaende Tiden for Interims-Styrelsens Varighed gives andre Forskrifter end de nu gjældende, — Alt under den oven anførte Forudsætning om fuldstændig Overholdelse af Ligheds-Principet.

Departementet vil for Øvrigt i Forbindelse hermed ikke lade uberørt en fra svensk Side oftere forekommende Misforstaaelse i den Retning, at hiint Princip skulde være rokket derved, at Interims-Regjeringen ikke har havt at behandle alle norske ligesaa vel som alle svenske Regjerings-Anliggender, idet endeel af de første ere vedblevne at afgjøres, som ellers, i Kongens Navn og paa Hans (Interims-Regjeringens) Vegne af den i Christiania værende norske Regjering. Det maa nemlig erindres, at Forholdet i Virkeligheden stiller sig saa, at denne norske Regjering ikke har Afgjørelses-Myndigheden i saadanne Sager umiddelbart i Kraft af Grundloven, men, efter hvad dennes ovenfor paaberaabte § 13 nærmere udviser, alene i Medhold af Kongens eller, i Tilfælde, Interims-Regjeringens derom afgivne Bestemmelse og Instruction. Og der kunde vistnok ikke blive Tale om fra norsk Side at reise nogensomhelst Indvending, om der ved særskilt svensk Grundlovs-Bestemmelse blev oprettet for Sverige en Autoritet, der kom til at staae i samme Forhold til Interims-Regjeringen, som den norske Regjering i Christiania.

Hvad der foran er anført betræffende Forholdene med Interims-Regjeringen som en af de i Hans Excellence Justitiæ-Statsministerens Foredrag nævnte Gjenstande for en vordende Revision, vil maaskee ogsaa for en Deel kunne finde sin Anvendelse paa det af Hans Excellence under 4de Post nævnte

Spørgsmaal „om den hensigtsmæssigste Maade at forebygge Afgivelsen af eensidige Beslutninger inden noget af Rigerne til Skade for Foreningen," — dog kun under Forudsætning af at dette Øiemed findes at burde søges opnaaet paa den første af de i Hans Excellences Foredrag antydede Maader, ved at overflytte fra Rigernes særskilte Grundlove til Forenings-Acten saadanne Bestemmelser, af hvilke Foreningen kan ansees væsentligt afhængig, idet der under enhver Omstændighed formenes at ville, efter hvad nedenfor vil blive nærmere berørt, stille sig afgjørende Betænkeligheder i Veien for Anvendelsen af det andet af Hans Excellence alternativt nævnte Middel til saadan Forebyggelse, nemlig at ingen Grundlovs-Forandring i noget af Rigerne maatte foregaae, uden at den med Hensyn til Spørgsmaalet om dens mulige Indflydelse paa Foreningen havde været Gjenstand for Behandling i sammensat Statsraad.

At de Bestemmelser, der enten i hvert Riges Grundlov eller i særskilt paa gjensidig Overeenskomst bygget Lov ere afgivne angaaende Unions-Kongens personlige Egenskaber, navnlig Hans Religions-Bekjendelse og Hans Myndigheds-Alder, ikke eensidigt kunne blive Gjenstand for Forandring i det ene af Rigerne, ligger med en saadan Nødvendighed i Forholdets Natur — idet Indførelsen af en Forskjellighed i disse Bestemmelser egentlig kun vilde blive en anden Form for Opløsning af selve Foreningen, og hvortil derfor ethvert af Rigerne, saalænge selve Rigs-Acten er bestaaende, i Kraft af denne maa være uberettiget, — at man imod dertil førende Beslutninger vel med al Føie hidtil har kunnet ansee den Garanti tilstrækkelig, som allerede ligger i Utænkeligheden af, at i noget af Rigerne en saadan Beslutning skulde kunne blive af National-Repræsentationen fattet, end sige af Kongen sanctioneret.

Saafremt der imidlertid fra svensk Side fremdeles maatte blive lagt nogen særdeles Vægt paa at faae de nævnte Bestemmelser omgjærdede med den, om end kun i Formen, fuldstændigere Garanti, som deres Overflytning til Rigs-Acten vilde medføre, formenes Spørgsmaalet herom, under Forudsætning af

dets vedbørlige Begrændsning alene til de særskilte Grundlovsforskrifter, paa hvilke den ovenfor givne Charakteristik har sin fulde Anvendelse, ikke at være af anden Beskaffenhed, end at dette Anliggende, ligesom det ovenfor berørte Spørgsmaal om Interims-Regjeringens Organisation og Competence, maatte i begge Riger til hvilkensomhelst Tid kunne blive Gjenstand for Forhandling og paa grundlovmæssig Maade søges bragt til Afgjørelse.

Med Hensyn til Ordningen af de diplomatiske Anliggender og hvad dermed staaer i Forbindelse gjælder Spørgsmaalet, efter hvad derom deels tidligere er forhandlet, deels nu ytret i Hans Excellence Justitiæ-Statsministerens Foredrag, paa den ene Side hovedsageligt om, hvorvidt Norge kan opnaae en fuldstændigere Gjennemførelse af Foreningens Ligheds-Princip ved Siden af behørige constitutionelle Garantier, — paa den anden Side om at fjerne de Betænkeligheder, som paa Grund af visse Bestemmelser i den svenske Grundlov have kunnet fremkaldes ved Ansættelsen af Normænd i en enkelt Art af diplomatiske Embeder.

Løsningen af Spørgsmaalet i førstnævnte Henseende maa erkjendes, som Følge af Forholdenes egen Natur, at være forbunden med ikke ringe Vanskeligheder, og dette Punkt er derfor ogsaa, som oven anført, hidtil vedblevet at være det eneste af de i Storthingets Adresse af 1837 omhandlede Anliggender, som ikke har fundet sin Afgjørelse. Hvor ønskeligt det end vilde være for Norge at opnaae en saadan, saafremt og saasnart den kunde foregaae til gjensidig Tilfredshed, er der dog, da dette i Følge Hans Excellence Justitiæ-Statsministerens Ytringer ikke kan være at vente under de nærværende Forholde, efter Departementets Formening overveiende Grund til at lade den Stilling, i hvilken dette Anliggende befinder sig, fremdeles forblive indtil Videre urørt, og det saa meget hellere, som Styrelsen af de diplomatiske Anliggender for Norges Vedkommende, bortseet fra de ovenberørte formelle Mangler, maa erkjendes i Almindelighed at være foregaaet paa saadan

Maade, at der ikke har været nogen Grund til Utilfredshed dermed.

Forsaavidt der i svenske Grundlovs-Bestemmelser angaaende Adgang til visse Embeder kan paakræves Modificationer som Følge af de ved Norges Deelagtighed i de diplomatiske Anliggender og de dermed forbundne Udgifter forandrede Forholde, kunne disse Modificationer i saa Fald alene komme til at gaae ud paa at ophæve Indskrænkninger i den nævnte Adgang, og ville derfor formentlig ikke kunne tiltrænge Behandling anderledes end som et udelukkende svensk Grundlovs-Anliggende, til hvilken Behandling der ogsaa i Sverige, saavidt vides, allerede er gjort forberedende Skridt ved et paa den sidst afholdte svenske Rigsdag fremsat Forslag i den nys angivne Retning.

Spørgsmaalet om, hvad der til Fremme af det fælles Forsvar skulde kunne virkes gjennem en Revision af Unions-Bestemmelserne, er af Hans Excellence Justitiæ-Statsministeren selv begrændset deels til Fastsættelse af et almindeligt Princip for Udredelsen af Bidragene fra hvert Rige, dog kun forsaavidt dermed kan sættes i Forbindelse en efter den af ham fremstillede Opfatning fyldestgjørende Organisation af en repræsentativ Fælles-Forfatning, — deels til Bortrydning i ethvert Fald af de Hindringer, som Norges Grundlov nu opstiller med Hensyn til Anvendelsen af dette Riges Krigsmagt til det fælles Forsvar. Medens det første af disse Punkter altsaa vil gaae ind under den Behandling, Departementet nedenfor vil komme til at undergive det nys nævnte Spørgsmaal om en Fælles-Repræsentation, skal man her indskrænke sig til noget nærmere at berøre de den norske Grundlov vedkommende Forholde, hvortil der af Hans Excellence er hentydet.

For de i denne Grundlovs § 25 fastsatte Indskrænkninger i Kongens Adgang til i Krigs-Tilfælde at disponere over Norges Land- og Sø-Magt blev der vistnok i sin Tid, idetmindste tildeels, lagt en Opfatning af Unions-Forholdet til Grund, som maatte forudsættes at ville blive i nogen Grad modificeret efterhaanden som selve dette Forhold blev mere befæstet

gjennem nærmere gjensidigt Bekjendtskab og dertil støttet Tillidsfuldhed i begge Folks Samvirken til Fremme af fælles Forsvar.

Ligesom derfor allerede den i 1839 anordnede Unions-Comitee, saavelsom ogsaa den norske Regjering i sin underdanigste Indstilling af 1847 angaaende Resultatet af denne Comitees Arbeider, havde behandlet Spørgsmaalet om Forandringer i den nævnte Grundlovs-Paragraph i en saadan Retning, at de Ulemper skulde fjernes, som dens Forskrifter i sin nuværende Form erkjendtes at kunne medføre, saaledes vilde det neppe heller i en senere Tid, da Unions-Comiteens Betænkning ikke syntes at ville lede til nogen endelig Afgjørelse af de deri omhandlede Gjenstande, være blevet undladt at bringe dette specielle Anliggende under særskilt videre Behandling, saasnart som Omstændighederne for Øvrigt havde kunnet antages at give Udsigter til et heldigt Udfald deraf; og et saadant Tidspunkt vilde efter Departementets Formening navnlig have været forhaanden nu, saafremt ikke den sidste svenske Rigsdags Forhandlinger angaaende de unionelle Forholde og, i Forbindelse dermed, angaaende den af Storthinget besluttede Forandring i den norske Grundlovs § 12 m. fl. havde medført et Resultat, som nødvendigviis maatte vanskeliggjøre en Imødekommen i Forstaaelsen af den mellem Rigerne bestaaende Forenings rette Væsen og Principer. Men allerede den fra svensk Side fremsatte Fordring paa Medvirkning, under den ene eller den anden Form, ved Afgjørelsen af det sidst berørte norske Grundlovs-Anliggende, vilde i og for sig have været tilstrækkelig til for Tiden at standse hvad der muligens ellers kunde have opstaaet Spørgsmaal om at bringe paa Bane betræffende Modificationer i Grundlovens § 25, med Hensyn til hvilken Paragraphs Indhold nemlig, forsaavidt deri ogsaa Forholdet til Sverige er berørt, en lignende Fordring fra svensk Side kunde tænkes at ville i sin Tid fremkomme og foranledige nye Forviklinger, da Fordringen ligesaalidt i dette som i hiint andet Tilfælde kunde af Norge indrømmes.

Betingelserne for, at et Forslag til Forandring af Grundlovens § 25 skal kunne gjøres med Udsigt til Fremgang, ville saaledes efter Departementets Formening ikke kunne forudsættes at ville indtræde, saalænge det endnu kan være at befrygte, at de norske Stormagters udelukkende Raadighed over de ikke af Rigs-Acten berørte Dele af Norges Grundlov atter vil møde Indsigelser fra svensk Side.

Skulde imidlertid Forholdene i denne Henseende stille sig gunstigere i den nærmeste Fremtid, vil der være Anledning til at tage det her omhandlede Anliggende saa betimeligt under videre Overveielse, at ingen Tid vil være tabt for dets Afgjørelse af de norske Statsmagter, idet denne nemlig, da intet Forslag i den antydede Retning findes hvilende fra forrige Storthing, ikke under nogen Omstændighed vilde kunne foregaae førend under Storthinget i 1865. Men i ethvert Fald maatte Behandlingen af et saadant Forslag, naar derom under den nævnte Forudsætning skulde blive Spørgsmaal, foregaae i udelukkende norske Former, og kunne saaledes ikke paa noget Stadium blive at overdrage til en unionel Comitee.

De af Hans Excellence Justitiæ-Statsministeren som Gjenstand for en ny Revision af de unionelle Bestemmelser omhandlede Anliggender, med Hensyn til hvilke Departementet hidtil har havt at ytre sig, have alle været af den Beskaffenhed, at for deres Vedkommende Spørgsmaalet om en saadan Revision ikke berører selve Grund-Principerne for den bestaaende Union, saa at der heller ikke fra den Side kunde næres nogen Betænkelighed ved at lade dem til en for Øvrigt beleilig Tid fremdeles komme til Forhandling, saaledes som de tildeels allerede forhen have været det, paa Basis af disse Principer, for i Medhold af dem at finde sin Afgjørelse efter de forhaanden værende Omstændigheders Medfør og særegne Krav.

Anderledes stiller sig efter Departementets Anskuelse Forholdet i Henseende til den tilbageværende Deel af de i Hans Excellences Foredrag særskilt angivne Punkter, der ved en i Overeensstemmelse med hans Forslag anordnet Revision skulde

blive at medtage til Behandling i den ved Foredragets eget Indhold nærmere antydede Retning.

Angaaende Spørgsmaalet om en for de forenede Riger fælles repræsentativ Forsamling gaae Ytringerne i bemeldte Foredrag derhen, at ligesom det af Unions-Comiteen i saa Henseende i sin Tid fremsatte Forslag ikke antages at egne sig til Bifald, saaledes vilde det overhovedet være bedst at udelade af en ny Forenings-Act alle Bestemmelser om Rigernes Bidrag til fælles Øiemed, saafremt Tiden endnu ikke maatte være kommen for at kunne faae tilveiebragt en forenet Repræsentation efter de Principer, som Hans Excellence anseer for at være de rette, og om hvis Beskaffenhed han paa forskjellige Steder i Foredraget har udtalt sig.

Unions-Comiteens Forslag om en unionel Repræsentation gik i det Væsentlige ud paa en analogisk Udvidelse af den i Rigs-Acten af 1815 for enkelte Tilfælde givne Regel angaaende Fremgangsmaaden for endelig Afgjørelse af unionelle Anliggender, hvori der af hvert Riges særskilte Repræsentationer maatte være fattet ulige Beslutninger, og Principet om fuldkommen Lighed imellem begge Riger, saavel i Antallet af Repræsentanter fra ethvert af dem i den fælles Congres som i andre Henseender, var i bemeldte Forslag gjennemført med samme Stringents som det i selve Rigs-Acten er skeet.

De i Hans Excellence Justitiæ-Statsministerens Foredrag fremsatte Anskuelser med Hensyn til Organisationen af en fælles Repræsentation gaae i en ganske modsat Retning. Efter dem maatte nemlig en saadan Repræsentation ikke under nogen Betingelse kunne gjøres til en høiere Instants for Afgjørelse af Menings-Forskjelligheder mellem National-Repræsentationerne, men skulde „enten danne en fra disse afsondret Institution, der ikke havde at befatte sig med de Anliggender, som høre under National-Repræsentationernes Behandling, eller ogsaa en dem underordnet, blot raadgivende Forsamling". Det fremgaaer derhos som et formentlig for begge disse forskjellige Alternativer gjældende Resultat af de Bemærkninger, Hans

Excellence har fremsat med Hensyn til Grundsætningerne for Bestemmelsen af Repræsentanternes Antal i Fælles Forsamlingen, at dette Antal ikke skulde være lige stort fra ethvert af Rigerne, men afpasset hovedsageligt efter Folkemængden, dog saaledes, at Sverige, for at lette Istandbringelsen af den fælles Repræsentation, muligens kunde afstaae fra at udkræve, hvad der efter Hans Excellences Formening skulde være dets fulde Ret, saa at en eenstemmig norsk Mening, saafremt en saadan i noget Anliggende fremtraadte, ikke maatte kunne undertrykkes af en modsat svensk.

Idet Hans Excellence for Øvrigt ytrer, at en saadan forenet Repræsentation kunde være af stor Vigtighed som en Støtte for Unions-Kongen og som et Middel til at knytte Folkene fastere sammen med hinanden, tilføier han tillige, at man sikkerlig vilde komme til, efterhaanden som Fællesskabet i visse Gjenstande befandtes fordeelagtigt for begge Riger, lidt efter lidt at drage flere og flere Gjenstande ind under den forenede Repræsentations Afgjørelses-Ret, og man kunde gjennem denne Forsamling, efter Hans Excellences Tanke, ogsaa i saadanne unionelle Anliggender, som de særskilte National-Repræsentationer forbeholdt sig selv, altid opnaae en paa gjensidig Sagkundskab grundet Drøftelse.

Medens det endvidere, i Forbindelse hermed, er i Foredraget udtalt, at navnlig hvad Konge-, Thronfølger- og Formynder-Valg angaaer, vilde der antagelig være mindre Fare ved at overlade dem umiddelbart til en Congres, end ved efter de nu gjældende Bestemmelser at lade National-Repræsentationernes Beslutning gaaé forud, har Hans Excellence overhoved med Hensyn til Foretagelsen af disse Valg, som det synes, lagt særdeles Vægt paa, at der, hvad enten det bedst kunde skee i den nys nævnte eller i en anden i Foredraget angiven Retning, i ethvert Fald gjennem den nu foreslaaede Revision maatte blive tilveiebragt nogen Forandring af de i Rigs-Acten, som oven meldt, under streng Iagttagelse af Grundsætningerne

om fuldstændig Lighed mellem Rigerne og om Foreningens Uopløselighed givne Forskrifter.

Endelig er i Hans Excellences Foredrag Spørgsmaalet om det i Rigs-Actens § 5 omhandlede sammensatte Statsraads Organisation og Virkekreds blevet behandlet i den Retning, at Indførelsen af et mere omfattende og ordnet Fællesskab i Rigernes Styrelse, end der hidtil har fundet Sted, skulde blive et Hovedformaal for den tilsigtede Revision af Unions-Bestemmelserne.

Det vil allerede af hvad her er anført angaaende de 3de af Departementet senest udhævede Punkter i Hans Excellences Revisions-Forslag sees, at disse væsentligt adskille sig fra de øvrige ovenfor omhandlede Punkter ikke blot ved deres Nyhed — i al Fald i den Skikkelse, under hvilken de nu ere fremtraadte —, men end mere derved, at de saavel hvert for sig som især naar de betragtes i Sammenhæng med hinanden synes egnede til, under den dermed efter Hans Excellences Ytringer tilsigtede videre Udvikling af Foreningen, at kunne komme til at lede denne ind i et andet Spor, og saaledes efterhaanden danne Overgangen til et Forenings-System, væsentlig forskjelligt fra det, der i 1814 blev lagt til Grund for Unionen og har fundet sit, om end i Detaillerne tildeels ikke ganske fuldstændige, saa dog med Hensyn til Principerne fuldkommen bestemte og klare Udtryk i Rigs-Acten af 1815.

Den selvstændige Stilling, som i Følge Rigs-Actens 1ste Paragraph Norge indtager ved Siden af Sverige, er gjennem Rigs-Actens hele øvrige Indhold nærmere bestemt og ordnet paa en saadan Maade, at derved ogsaa den i den norske Grundlovs § 42 udtalte Grundsætning om en fuldkommen Lighed mellem begge Riger, paa hvilken Bestemmelserne om deres indbyrdes Forholde efter denne Paragraphs udtrykkelige Indhold skulde bygges, er med særdeles Omhu bleven gjennemført i Alt, hvad der i det constitutionelle Forhold imellem Rigerne efter Rigs-Acten er Gjenstand for Fællesskab, medens der tillige er sørget for, at ved Behandlingsmaaden endogsaa af disse

Fælles-Anliggender ethvert Riges Selvstændighed bliver opretholdt ligesaa vel i formel som i reel Henseende saa vidt og saa længe som det efter Forholdets egen Natur kan skee, (se især Rigs-Actens §§ 3, 8, 10, 11 om Thronfølger-, Formynder- og Konge-Valg samt om umyndig Konges Opdragelse).

Ved saaledes at indskrænke Fællesskabet i Afgjørelsen til de Tilfælde, hvor det af Nødvendighed paakræves og hvor da under den fælles Behandling en streng Iagttagelse af Ligheds-Principet skal finde Sted, har Rigs-Acten efter Departementets Formening tilstrækkelig betegnet paa een Gang baade Foreningens oprindelige Charakter og Retningen af dens videre Udvikling som hvilende paa det samme Grundlag af selvstændigt og frivilligt samvirkende Kræfter. Og naar det herved selvfølgelig maa have været forudsat, at i de Anliggender, for hvilke Rigs-Acten ikke har organiseret noget Fællesskab i selve Afgjørelsen, vil der, under ethvert Riges særskilte Omsorg for hvad dets Tarv og Værdighed kræver, ogsaa blive taget behørigt Hensyn til de fælles Interesser, der ved Foreningen skulle betrygges og fremmes, da har denne Forudsætning, efter hvad der ovenfor er anført og hvad man i ethvert Fald forsaavidt angaaer Bevillingen af Pengemidler til fælles Øiemed synes fra begge Sider at være enig om, ved den hidtil vundne Erfaring i alt Væsentligt fundet sin fuldstændige Stadfæstelse.

Under saadanne Forholde vilde de ved Indførelsen af en Fælles-Repræsentation for de forenede Riger muligens i enkelte Henseender opnaaelige Fordele formentlig ligesaalidt nu som ved selve Foreningens og Rigs-Actens Tilblivelse findes tilstrækkelige til at opveie de Vanskeligheder og Ulemper af forskjelligt Slags, som Organisationen af en saadan Autoritet nødvendigen maatte medføre ogsaa da, naar den skulde grundes paa det samme Princip af fuldstændig Lighed mellem Rigerne, hvorpaa Rigs-Actens Bestemmelser om Sammensætningen af unionelle Corporationer for visse særegne Tilfælde ere byggede. Men dersom der nu, hvad Departementet er tilbøieligt til at antage, allerede i den Begrændsning af de særskilte Repræ-

sentationers hver for sig besluttende Myndighed, som Anordningen af en Fælles Repræsentation maatte medføre, vilde findes at ligge en med væsentlige Betænkeligheder forbunden Modification af Selvbestemmelses-Retten, og altsaa af Selvstændigheds-Principet, navnlig i dets Anvendelse paa Beskatnings- og Bevilgnings-Myndigheden, saa er det end mere klart, at der mod en saadan Forføining i ethvert Fald reiser sig en aldeles afgjørende Hindring fra norsk Side, naar den tilkjendegives tillige at skulle gaaae ud paa Noget, der involverer en Indskrænkning af det nu imellem Rigerne efter Rige-Acten retligt bestaaende fuldstændige Ligheds-Princip.

Det er paa et Sted i Hans Excellence Justitiæ-Statsministerens Foredrag antydet, at dette sidste Princip ikke ubetinget og overalt kan med den yderste Conseqvents i Virkeligheden gjennemføres, hvorhos han tillige har ytret, at „Sverige hverken fordrer eller bør fordre mere, end at erkjendes som primus inter pares i de faa Tilfælde, hvor den fuldkommen lige Stilling ikke kan tilveiebringes." Men denne Fordring, som, naar den indskrænkedes til saadanne af Forholdenes egen Natur betingede Undtagelses-Tilfælde, neppe kunde tiltrænge nogen udtrykkelig Erkjendelse fra norsk Side for at blive fyldestgjort, faaer *en* ganske anden Betydning, naar den udstrækkes derhen, at en Fælles-Repræsentation skulde kunne tænkes organiseret efter et Princip, som vilde lede til Ulighed i Antallet af Stemmegivende fra hvert af Rigerne, og da selvfølgeligt altid til Tab for Norge paa Grund af dets ringe Folkemængde. Vistnok er det af Hans Excellence bemærket, at Fælles-Repræsentationen ikke skulde komme til at gjælde andre Anliggender end saadanne, hvori der formedelst Interessernes Fællesskab ikke kan være Spørgsmaal om, at Nogen kan have en forskjellig Anskuelse af Sagen, allene fordi han er Svensk eller Norsk; og idet Hans Excellence saaledes ogsaa har forudsat, at netop paa Grund af det samme Fællesskab i Interesser Resultaterne af Sagernes Behandling sandsynligviis i de fleste Tilfælde vilde blive de samme, hvorledes end Tal-Forholdet imellem Svenske

og Norske blev bestemt, har han fundet det at være af liden praktisk Betydning, om man fra svensk Side, for at lette Istandbringelsen af en Fælles-Repræsentation, vilde gjøre den ovenfor berørte Indrømmelse af et absolut Veto for de norske Medlemmer, naar disse vare eenstemmige imod de svenske.

Efter Departementets Formening er det imidlertid saa langt fra, at Betragtninger af denne Art skulde kunne forskaffe Forslaget om en efter det af Hans Excellence fremsatte Princip organiseret Fælles-Repræsentation lettere Indgang paa norsk Side, at de snarere maae antages at ville virke i den modsatte Retning. Naar der nemlig, efter Hans Excellences egne Ytringer, ikke er nogen mere tvingende Nødvendighed forhaanden for at faae istandbragt en Fælles-Repræsentation, end at Tanken om denne bør opgives, saafremt og saa længe den ikke kan erholdes organiseret efter det nysnævnte nye Princip, og naar det endvidere forudsættes, at den ved Anvendelsen af dette Princip frembragte Ulighed i Antallet af Repræsentanter fra hvert Rige ikke, efter Beskaffenheden af de Fælles-Repræsentationen tiltænkte Forretninger, vil kunne have nogen i Realiteten mærkelig Indvirkning paa Afgjørelsesmaaden af disse Anliggender, — da synes hele Forslaget om en saadan Repræsentation i dets her foreliggende Form at maatte have sin væsentligste Betydning just i og ved selve denne Form, derved nemlig at denne skulde blive Udtrykket for en anden Opfatning af Unions-Forholdet mellem Rigerne end den, der lige siden Foreningens Tilblivelse hidtil ubestridt har gjort sig gjældende som fuldt og fast begrundet ikke mindre ved de i 1814 stedfundne Forhandlinger og Beslutninger, end ved Rigs-Actens utvetydige Indhold. Men det er netop denne Tendents i Forslaget om en Fælles-Repræsentation, som gjør det umuligt fra norsk Side at indgaae endog blot paa Forhandlinger desangaaende i Forslagets her omhandlede Skikkelse, da der, som eftere udtalt, selvfølgelig ikke kan være Spørgsmaal om at Norge nu skulde vedtage nogen Modification i Foreningens

Grund-Principer om Rigernes selvstændige og ligeberettigede Stilling ved Siden af hinanden.

Idet man saaledes herfra ubetinget holder fast paa disse Principer i den Anvendelse, de have erholdt gjennem Unions-Actens Indhold og Foreningens dertil støttede Udvikling indtil denne Tid, kan der fra dette Standpunkt ikke blive at lægge nogen særdeles Vægt paa, hvilke almindelige Betragninger der med Hensyn til det ene eller andet af de nævnte Principer kunde med større eller mindre Føie gjøres gjældende, saafremt Forholdet fra Ny skulde ordnes. Departementet troer derfor ogsaa, i Anledning af den i Hans Excellence Justitiæ-Stats-ministerens Foredrag indeholdte udførligere Undersøgelse af Spørgsmaalet om det rette Forhold for Rigernes Andeel i Afgjørelsen af Fælles-Anliggender, at kunne indskrænke sig til at bemærke, at de af Hans Excellence udviklede Grunde for at denne Andeel bør bestemmes efter samme Maalestok som Bidragene til de fælles Øiemed, og navnlig altsaa efter Folkemængden, gjerne vilde kunne erkjendes i alt Væsentligt at have deres Gyldighed i Anvendelsen paa Forholdet i en Heelstat, hvis enkelte Lands-Dele, med Opgivelse af deres selvstændige Stats-Høihed, have forenet sig under een Styrelse med fælles Repræsentation i det Hele eller for en Deel, — uden at derfor disse Grunde kunne tillægges nogen Indflydelse til at bevirke, at en saadan Repræsentation, saafremt den nu eller senere skulde søges istandbragt for de efter Rigs-Acten af 1815 forenede Riger, maatte blive organiseret efter Forholdet af Bidragenes Størrelse eller af Folkemængden. Thi Rigs-Acten har ved, som oven anført, at indskrænke Bestemmelserne om Fællesskabet imellem Rigerne, navnlig hvad Repræsentationen for ethvert af dem angaaer, til visse udtrykkeligt angivne Forholde, og ved i disse at bringeLigheds-Principet til fuld Anvendelse, her lagt en Grundvold for Foreningen, som ikke tilsteder, at dennes videre Udvikling gjennem en mere udvidet Fælles-Repræsentation, om og naar en saadan for

Øvrigt skulde findes bensigtsmæssig, kan foregaae efter noget andet Princip end den samme fuldstændige Ligheds.

Idet Departementet saaledes, skjøndt gjennem en baade i Væsen og Retning forskjellig Betragtningsmaade, er kommen til det samme Resultat som Hans Excellence den svenske Justitiæ-Statsminister, at man nemlig, saalænge Tiden i ethvert Fald ikke er kommen til Istandbringelsen af en fælles Repræsentation efter rigtige Principer, bør lade det beroe ved de hidtil bestaaende Forholde med Hensyn til Bestemmelsen af Rigernes Bidrag til fælles Øiemed, er det, efter det oven Anførte, en Selvfølge, at der under disse Omstændigheder heller ikke bliver Spørgsmaal om nogen Forandring af Bestemmelserne i Rigs-Acten angaaende Konge-, Thronfølger- og Formynder-Valg derhen, at disse Valg skulde foretages umiddelbart af den ommeldte fælles Repræsentation. Og hvad den anden i Hans Excellences Foredrag paapegede Retning betræffer, i hvilken Fremgangsmaaden ved disse Valg skulde kunne forandres, nemlig derhen, at i Tilfælde af Uenighed første Gang imellem de særskilte Repræsentationer, disse skulde opløses, og at selve Unionen skulde ansees opløst, saafremt heller ikke de nyvalgte Forsamlinger maatte komme til et fælles Resultat, — da forekommer denne Udvei i al Fald ikke Departementet at have noget reelt Fortrin for det nu Bestaaende, medens Forandringen i formel Henseende paa den ene Side vilde have den Virkning at borttage af Rigs-Acten netop de Bestemmelser, i hvilke Ligheds-Principet for Foreningen imellem Rigerne har fundet maaskee sit stærkeste Udtryk, og paa den anden Side lede til den Synderlighed, saa vidt Departementet har kunnet opfatte Sagen, at der i selve Forenings-Acten skulde indeholdes en Udtalelse angaaende Foreningens eventuelle Opløsning. Skulde det nogensinde, mod al Forhaabning, komme derhen, at der ikke imellem Pluraliteten af begge Rigers Repræsentanter maatte kunne opaaes fornøden Samstemmighed med Hensyn til de her omhandlede vigtige Valg, men at ethvert Rige for sig til det Yderste vedbliver at holde paa sine sær-

skilte Candidater, da vil ogsaa Foreningens Livskraft i Virkeligheden være forbi, og det synes ved et saadant Forhold ikke at kunne være af nogen særdeles Betydning i praktisk Henseende, hvorvidt Opløsningen kommer til at foregaae enten som den umiddelbare Følge af at det ene Rige bryder en Forening, hvis Grund-Betingelser ikke længer ere tilstede, eller i Kraft af et i Forenings-Acten indtaget udtrykkeligt Forbehold om ethvert Riges Adgang til under de givne Omstændigheder at ophæve den.

Blandt de af Hans Excellence Justitiæ-Statsministeren i Forslag bragte Revisions-Punkter staaer nu alene igjen at nærmere omhandle det, der angaaer Forandringer i eller Tillæg til Rigs-Actens Bestemmelser om visse Sagers Afgjørelse af Hans Majestæt Kongen i et af Medlemmer fra begge Riger sammensat Statsraad.

Som tildeels allerede ovenfor antydet, ligger der for Hans Excellences Fremstilling i dette Punkt den samme Hovedtanke til Grund, som har gjort sig gjældende gjennem hans Bemærkninger med Hensyn til en Fælles-Repræsentation, nemlig Ønskeligheden af et mere omfattende og ordnet Fællesskab imellem Rigerne end der hidtil har fundet Sted. Det er ogsaa klart, at fra dette Synspunkt Anliggendernes Behandling i en fælles Repræsentation og i et fælles Statsraad maa betragtes som staaende i saa nær Forbindelse, at hvad der betræffende det ene af disse Punkter maatte være eller blive bestemt, ikke kan blive uden væsentlig Indflydelse paa Ordningen af det andet. Naar saaledes Hans Excellence til Indførelsen af en Fælles-Repræsentation har knyttet den ovenfor berørte Forudsætning om, at man efterhaanden vilde komme til at drage alt flere og flere Anliggender ind under denne Forsamlings Virkekreds, og da tillige formentlig, som en ligefrem Følge deraf, ogsaa under det sammensatte Statsraad, vil altsaa allerede den Omstændighed, at en saadan Fælles-Repræsentation efter det Foranførte i al Fald ikke i nogen nærmere Fremtid kan antages at ville komme istand, virke til en Indskrænkning i Omfanget

af de Funktioner, som ellers under den nysnævnte Forudsætning skulde kunne tænkes at være tilfaldet det sammensatte Statsraad.

Det sees imidlertid, at Hans Excellence Justitiæ-Statsministeren endogsaa uden alt Hensyn til en Fælles-Repræsentation har lagt megen Vægt paa at opnaae en Udvidelse af det sammensatte Statsraads Virkekreds, og at han i ethvert Fald har anseet det nødvendigt, at andre Bestemmelser angaaende dets Competence blive vedtagne end de, der nu indeholdes i Rigs-Actens § 5.

Forsaavidt der i førstnævnte Henseende er af Hans Excellence fremsat en Antydning om, at det kunde være hensigtsmæssigt, at enhver paa Bane bragt Forandring i noget af Rigernes særskilte Grundlove skulde blive Gjenstand for foreløbig Behandling i sammensat Statsraad med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvorvidt en saadan Forandring kunde have nogen Indvirkning paa Foreningen, har Departementet allerede ovenfor bemærket, at der for denne Ordning af Forholdene uden Tvivl vilde stille sig afgjørende Vanskeligheder i Veien. Der vilde formentlig allerede i formel Henseende ligge en væsentlig Betænkelighed deri, at et Anliggende saaledes skulde undergives foreløbig Behandling i et Statsraad, i hvilket der ikke kunde være Spørgsmaal om at foretage det til Afgjørelse i Realiteten, idet nemlig den endelige Beslutning enten om Fremsættelse af Proposition til Forandring i ethvert Riges særskilte Grundlov eller om Sanction paa en saadan Forandring selvfølgelig alene kunde afgives i dette Riges særskilte Statsraad og derfra expederes under vedbørlig constitutionel Ansvarlighed. Et sammensat Statsraad hos Hans Majestæt Kongen, hvori der ikke af Høistsamme skulde kunne fattes nogen Beslutning angaaende selve Gjenstanden for Forhandlingerne, men hvor der alene af de tilstedeværende Statsraads-Medlemmer fra begge Sider skulde med Hensyn til enhver paa Bane bragt Forandring i noget af Rigernes særskilte Grundlove delibereres om, hvorvidt den kunde have nogen Indvirkning paa For-

eningen, — dette vilde være en saa ny og særegen Institution, at der vel neppe kunde blive Tale om at bevirke den indført uden tvingende Nødvendighed. Og det er formentlig saa langt fra, at nogen saadan her skulde være forhaanden, at der tvertimod maatte befrygtes af den tilsigtede nye Tingenes Orden — naar nemlig intet af Rigerne maatte foretage nogen Forandring i sin særskilte Grundlov, uden at ogsaa det andet Rige gaves Indflydelse paa Sagens Behandling — at ville opstaae baade flere og større Forviklinger, end der nogensinde er indtraadt eller kan forudsættes at ville indtræde under de nu bestaaende Forholde. I de constitutionelle Bestemmelser imellem Rigerne indbyrdes, der tilsikre ethvert af dem fuld Selvstændighed i Afgjørelsen af dets egne Anliggender, maa ogsaa til enhver Tid søges Regelen for hvad der i Modsætning hertil skal betragtes og behandles som Fælles-Anliggender, og det kan vel saaledes mindst tænkes for hvert enkelt forekommende Tilfælde at skulle være Gjenstand for *Opgjør* imellem Rigerne, hvor meget eller hvor lidet af selve de særskilte Grundloves Indhold der skal ansees som hørende under det enkelte Riges udelukkende Raadighed.

Medens altsaa den her omhandlede Udvidelse af det sammensatte Statsraads Virkekreds maa af Departementet antages at være ubetinget utilraadelig, skal man nu gaae over til at ytre sig med Hensyn til den af Hans Excellence Justitiæ-Statsministeren fremsatte Mening om Nødvendigheden af at der under enhver Omstændighed søges gjennem en Revision af Rigs-Acten tilveiebragt mere detaillerede og bestemte Forskrifter, end der nu indeholdes i samme, angaaende hvad *der* overhoved skal være Gjenstand for Behandling i sammensat Statsraad.

Det er af Hans Excellence anført, at den almindelige Bestemmelse i Rigs-Acten, efter hvilken der, naar i det ene Riges Statsraad behandles Sager, som angaae begge Riger, skal være tilstede tre Medlemmer af det andet Riges Statsraad, har været Gjenstand for forskjellig Fortolkning inden

hvert af Rigerne, idet man fra svensk Side har villet henføre til det sammensatte Statsraad ogsaa de det ene Rige umiddelbart vedkommende Sager, der kun middelbart angaae det andet, men fremfor Alt alle saadanne Anliggender, som, naar Foreningen ikke havde været, maatte blevet Gjenstand for diplomatiske Underhandlinger og Tractater mellem begge Riger, medens man derimod paa norsk Side — under en Opfatning af Rigs-Acten, som Hans Excellence forudsætter at gaae derhen, at overhoved ingen andre Gjenstande henhøre under det sammensatte Staterаad end saadanne, hvorom Beslutning kan udfærdiges ved en for begge Riger fælles Expedition — har villet unddrage fra det sammensatte Statsraads Overveielser Sager, som dog ubetinget maa tages under Behandling af begge Statsraad.

I denne sidste Henseende har Hans Excellence exempelviis nævnt, at angaaende de af Storthinget i 1860 besluttede Forandringer i den kongelige Proposition til Lov om Vareførsel landværts mellem de forenede Riger, samt ligeledes angaaende et i Norge fremsat Forslag betræffende Omkostningerne ved Hjemsendelsen fra Udlandet paa det ene Riges Fartøier af fattige eller skibbrudne Sømænd fra det andet Rige, er der af Kongen i norsk Statsraad afgivet Beslutninger for Norges Vedkommende, og Sagerne ere derefter blevne tilstillede det svenske Statsraad, for at tilsvarende Beslutninger maatte for Sveriges Vedkommende blive fattede i svensk Statsraad.

Da Departementet antager, at en nærmere Betragtning af de saaledes anførte Exempler vil afgive et i flere Henseender oplysende Bidrag til at forklare den egentlige Beskaffenhed af en for Øvrigt, saavidt vides, kun i ganske enkelte Tilfælde fremtraadt Menings-Forskjel imellem de respective Statsraad med Hensyn til Forstaaelsen og Anvendelsen af Rigs-Actens § 5, skal man tillade sig foreløbig at tilbagekalde i naadigst Erindring de Omstændigheder ved de 2de nys nævnte Sagers Behandling, hvorpaa her i Særdeleshed kan være at lægge Vægt.

I sammensat Statsraad af 9de Marts 1860 blev i Følge underdanigst Foredrag fra Chefen for det svenske Finants-Departement et Forslag til Lov angaaende Varers Førsel landværts mellem de forenede Riger, om hvis Fremsættelse Motion var vakt ved den norske Regjerings Indstilling af 5te December næstfør, af Deres Majestæt naadigst bifaldt, idet Høistsamme tilføiede et Tilkjendegivende om, at efterat naadigst Proposition i Overeensstemmelse med Forslaget er bleven afgiven til Norges Storthing, og saafremt den af dette bifaldes, skal en tilsvarende Forordning ogsaa for Sveriges Vedkommende udfærdiges. Det behagede derefter Deres Majestæt lige naadigst i norsk Statsraad den 21de Marts 1860, efter underdanigst Indstilling af 16de samme Maaned fra den norske Regjering, at bifalde og med høieste Underskrift at forsyne en saadan Lov-Proposition til Storthinget, i hvilken der indeholdtes en lignende Slutnings-Bestemmelse som den, der findes i den almindelige Lov om Mellemrigs-Handelen af 4de August 1827, at nemlig Loven for Norge skulde træde i Kraft saa snart, og forblive gjældende saa længe, som der i Sverige haves modsvarende Regler, eller det her i Riget ikke anderledes ved Lov bliver bestemt. Efterat Storthinget under 10de Mai næstefter havde fattet en Beslutning, i alt Væsentligt og særligt hvad den nys anførte Bestemmelse angaaer, stemmende med Propositionen, i hvilken nemlig kun enkelte til Indholdets større Correcthed ledende Forandringer vare foretagne, blev der af den norske Regjering under 12te samme Maaned afgivet underdanigst Indstilling til denne Lov-Beslutnings naadigste Sanction, hvilken derpaa meddeeltes af Deres Majestæt i norsk Statsraad i Stockholm den 18de Mai og blev paa grundlovmæssig Maade communiceret Storthinget umiddelbart forinden dets den 22de samme Maaned stedfundne Opløsning.

Da derhos den norske Statsraads-Afdeling i Stockholm under 19de Mai havde ved Oversendelse af vedkommende Actstykker meddeelt det nævnte Resultat af Sagens Behandling fra norsk Side til det svenske Finants-Departement, afgav

dette, efter hvad en gjennem bemeldte Statsraads-Afdeling til den norske Regjering oversendt Udskrift af Protokollen for et den 12te Juli 1860 hos Deres Majestæt afholdt svensk Statsraad udviser, i dette Stadsraad underdanigst Forestilling om, at i Overeensstemmelse med den nysnævnte af Storthinget vedtagne Lovs Indhold en tilsvarende Forordning for Sverige maatte blive udfærdiget, hvilket ogsaa i samme Statsraad blev naadigst bifaldt. Ligesom det imidlertid i selve Foredraget fra det svenske Finants-Departement, under Erkjendelse for Øvrigt af at de af Storthinget foretagne Forandringer i den kongelige Proposition ikke vare af saadan Beskaffenhed, at de kunde vække nogen Betænkelighed fra svensk Side ved Lovens Antagelse, dog tillige var ytret, at Sagen paa Grund af disse Forandringer maatte ansees som ny, og altsaa, som angaaende begge Riger, egentlig burde have været atter foretagne til Prøvelse og Afgjørelse i sammensat Statsraad, efter Rigs-Actens § 5, — saaledes skede der til den nævnte Statsraads-Protokol en yderligere Tilførsel af Hans Excellence den svenske Justitiæ-Statsminister, hvori, med Henhold for Øvrigt til det af Finants-Departementets Chef Anførte, fremhæves Vigtigheden, ikke mindre for Kongen selv end for de forenede Riger, af at bemeldte Paragraph i Rigs-Acten erholder sin fuldstændige Anvendelse, da det ellers ved Behandlingen af Sager som den her ombandlede let kan indtræffe, at Hans Majestæt Kongen først ved at betragte Sagen efter en eensidig Fremstilling fra det ene Riges Synspunkt, fatter en Beslutning, som ved en efterfølgende Granskning fra det andet Riges Synspunkt findes uforenelig med dettes Interesser, medens derimod — vedbliver Hans Excellence — saafremt en fælles Overlægning mellem begge Rigers Statsraad gaaer forud for den endelige Afgjørelse, hvilken sidste i al Fald kan finde Sted i de særskilte Statsraad, om Saadant maatte ansees rigtigst, Hans Majestæt faaer Leilighed til at afveie begge Rigers Interesser mod hinanden og i Overeensstemmelse dermed fatte Beslutning, saa at ikke hvad der den ene Dag i et fælles Anliggende i det ene Riges

Statsraad naadigst anordnes, kort derefter i det andet Riges Statsraad maa blive af Kongen selv erklæret ugyldigt. I de saaledes baade fra det svenske Finants-Departements Chef og fra Hans Excellence Justitiæ-Statsministeren fremkomne Udtalelser erklærede ogsaa det øvrige svenske Statsraad at være enigt.

Forsaavidt der for disse Udtalelser ligger den Forudsætning til Grund, at der til Behandling af saadanne Anliggender som det, hvorom her er Spørgsmaal, skulde blive at afholde sammensatte Statsraad, i hvilke blot foreløbige Deliberationer i Hans Majestæt Kongens Overvær vilde komme til at finde Sted, medens den egentlige Afgjørelse af Sagen maatte være forbeholdt Hans Majestæt i hvert Riges særskilte Statsraad, da har man allerede ovenfor med Hensyn til et andet Slags Sager tilladt sig at gjøre opmærksom paa Betænkelighederne ved at indgaae paa en saadan Forudsætning. Disse Betænkeligheder faae i ethvert Fald for Norges Vedkommende *en* ganske særegen og forøget Vægt med Hensyn til den her fra svensk Side tilsigtede Fremgangsmaades Anvendelighed paa Behandlingen af en Sag just i det Stadium, da en derom af National-Repræsentationen fattet Lov-Beslutning foreligger til naadigst Sanction af Hans Majestæt. Der er for denne Behandling efter den norske Grundlov i det Hele fastsat saadanne Former, og særskilt tillige en saadan Tids-Frist, at derved ikke kan være tænkt Andet, end at Sagen, som et særskilt norsk Lovgivnings-Anliggende, fra den Tid, da Storthingets Beslutning er afgiven, og lige indtil der falder naadigst Bestemmelse om dens Sanction eller Ikke-Sanction, alene er under norske Autoriteters udelukkende Raadighed og Ansvar saavel hvad Maaden som Tiden for dens Behandling angaaer (jfr. Grundlovens §§ 77—81). Heller ikke vides der nogensinde tidligere i Virkeligheden at have været bragt paa Bane nogen Behandling i sammensat Statsraad af Spørgsmaalet om Sanction paa en af det ene Riges Repræsentation fattet Lov-Beslutning. I al Fald ere de Beslutninger af det norske Storthing, der i saa

Henseende kunde synes nærmest at have egnet sig til at komme i Betragtning, f. Ex. Loven om Mellemrigs-Handelen af 4de August 1827, fremmede til naadigst Sanction i norsk Statsraad, uden nogen mellemkommende Fremlæggelse og Prøvelse i sammensat Statsraad, paa hvilken Fremgangsmaade det ikke har kunnet være af nogen Indflydelse, om Beslutningerne vare fuldkommen stemmende med de dertil afgivne naadigste Propositioner, da selve Controllen hermed, naar Behandlingen overhoved formelt skulde henhøre under det sammensatte Statsraad, ogsaa maatte blive at føre gjennem dette, ikke at tale om Muligheden af at senere indtraadte Forandringer i Forholdene kunde vække Betænkeligheder med Hensyn til Sanction endogsaa af en uforandret Beslutning. — Der indeholdes for Øvrigt ogsaa netop i det, som ovenmeldt, Passerede med Hensyn til den enkelte her særligt omhandlede Sag, Lov-Beslutningen af 1860 om landværts Vareførsel imellem Rigerne, en praktisk Bekræftelse paa, at den norske Grundlovs Sanctions-Bestemmelser ikke tilstede en Fremgangsmaade, der gjør Afgjørelsen af Spørgsmaalet om Sanction, endog kun hvad Tiden angaaer, for nogen Deel afhængig af andre Autoriteters Mellemkomst i Sagens Behandling end de norske. Thi Følgen af, at Storthingets Beslutning af 10de Mai, der med den norske Regjerings Indstilling af 12te samme Maaned indløb til Statsraads-Afdelingen i Stockholm den 17de næstefter, skulde have været gjort til Gjenstand for yderligere Forhandlinger med det svenske Finants-Departement og derpaa følgende foreløbig Behandling i et sammensat Statsraad, forinden Afgjørelsen af Sanctions-Spørgsmaalet kunde foregaae i norsk Statsraad, vilde simpelt hen have været den, at denne Afgjørelse ikke havde kunnet finde Sted betimeligt nok til at blive meddeelt Storthinget inden den til dets Opløsning forud naadigst bestemte Tid, og at Storthingets Lov-Beslutning altsaa alene af denne Grund, uden Hensyn til dens Indhold, var bleven, i Henhold til Grundlovens § 80, at ansee som forkastet af Deres Majestæt. Men medens et saadant Resultat, navnlig ogsaa

efter hvad der ovenfor er oplyst om Sagens senere Behandling i Sverige, maa erkjendes at ville have været ligesaa vel stridende imod dette Riges Interesse som imod Norges, er der efter Departementets Formening ikke tilstrækkelig Føie til at ansee enten nogen Skade eller endog kun nogen væsentlig Ulempe forbunden med at i denne eller i Almindelighed i lignende Sager naadigst Bestemmelse i de grundlovsmæssige Former afgives for Norges Vedkommende under en forhaanden værende Mulighed for at en saadan, efter sit udtrykkelige Indhold, paa Reciprocitet fra svensk Side beregnet Bestemmelse senere maatte kunne vise sig i al Fald ikke strax at ville komme til praktisk Anvendelse, fordi Tiden i Sverige endnu ikke findes at være kommen til at gjøre Brug af den fra norsk Side tilbudne Reciprocitet under de givne Betingelser.

Departementet har nemlig ikke kunnet overbevise sig om Anvendeligheden paa det her omhandlede Forhold af den Betragtningsmaade, som Hans Excellence den svenske Justitiæ-Statsminister først i sin oven berørte Tilførsel til Statsraads-Protokollen af 12te Juli 1860 har antydet og senere i sit underdanigste Foredrag af 9de April sidstleden yderligere udviklet derhen, at Kongemagtens Anseelse skulde blive compromitteret, naar Kongen stundom kan komme til, med udelukkende Hensyn til det ene Riges Fordeel, i dettes Statsraad at fatte en Beslutning, som Han, med Opmærksomheden fæstet paa det andet Riges Bedste, senere maa der lade uden Fuldbyrdelse eller endog modvirke. Denne Betragtningsmaade kan efter Departementets Skjøn ikke blive at tillægge Indflydelse udenfor det Omraade, hvor Kongemagten efter de gjældende Unions-Bestemmelser skal fremtræde som styrende undereet for begge de forenede Riger i Fællesskab. Skulde der paa dette Omraade kunne tænkes at blive afgivet nogen Beslutning eensidigt i det ene Riges Statsraad, da maa det vistnok erkjendes, at hverken Beslutningens deraf umiddelbart flydende fuldkomne Ugyldighed eller det af vedkommende Raadgivere paadragne

constitutionelle Ansvar vilde være tilstrækkeligt til ganske at dække Kongemagten imod enhver uheldig Virkning af en saadan Uagtsomhed. Men hvor der ikke i Medfør af Unions-Acten finder Fællesskab Sted i Rigernes Styrelse, og altsaa ethvert Rige i Følge samme Unions-Act har ubetinget Krav paa Nydelsen af sin fulde Selvstændighed og paa at styres efter sine særskilte Regjerings-Love, der kan det efter Departementets Anskuelse aldrig blive til noget Anstød for den under saadanne forud givne Vilkaar i ethvert af Rigerne særskilt styrende Kongemagt, at der under dens Sanction i det ene af dem angaaende dettes indre Anliggender fattes Beslutninger, for en større eller mindre Deel hvilende paa Forudsætningen om en tidligere eller senere Imødekommen fra det andet Rige, om det end for det sidstnævnte Riges Vedkommende ikke maatte findes tilraadeligt strax at virkeliggjøre denne Forudsætning.

Der indtræder nemlig under disse Omstændigheder ikke nogen Strid imellem Resultaterne af en Sags Behandling særskilt for hvert Rige, idet Forholdet egentlig stiller sig saaledes, at der fra det ene af dem gjøres det andet et Tilbud om udvidet Fællesskab eller Gjensidighed i et enkelt Anliggende, saavidt som dettes hensigtsmæssige Ordning for Øvrigt for hint første Rige antages at tilstede det, hvilket Tilbud det da bliver det andet Rige overladt efter Hensyn til dets egne Interesser enten at antage eller for Tiden lade ubenyttet. Den hele Sag kan ikke tabe sin oprindelige Charakter af et indre Anliggende, fordi den under Iagttagelse af alle de lovmæssige Former, hvortil ogsaa, i Tilfælde, hører en i betimelig Tid meddeelt kongelig Sanction, ordnes paa en saadan Maade, at deraf kan ved gjensidig Imødekommen udvikle sig en nærmere Forbindelse og efter Omstændighederne for en større eller mindre Deel et Fællesskab af Interesser enten med Broderriget alene eller tillige med andre Stater. Og om saaledes end den for de forenede Riger fælles Konge ved den selvstændige Styrelse af deslige Anliggender, Han i ethvert af Rigerne har at føre

overeensstemmende med dets Tarv, kommer i det Tilfælde, at Han i det ene Rige sanctionerer en videre gaaende partiel Adgang til Gjensidighed, end det i det andet Rige senere findes hensigtsmæssigt at benytte sig af, skjønnes det ikke at derved, efter et paa virkelig Kundskab om det retligt bestaaende Unions-Forhold imellem Rigerne støttet Omdømme, Kongemagtens Anseelse med Føie kan siges at være udsat for i nogen Henseende at compromitteres. Saameget mindre kan dette blive Tilfældet, naar der tages i Betragtning, hvilke væsentlige Forskjelligheder, der navnlig med Hensyn til Betingelserne og Formerne for Udøvelse af den kongelige Sanctions-Myndighed, finder Sted imellem Institutionerne i ethvert af de forenede Riger, og hvorom Departementet her, under Henviisning for Øvrigt til hvad der ovenfor er anført angaaende Forholdene i Norge, kun skal tillade sig at bemærke, at foruden at der ved de svenske Grundlove er tillagt Kongen en særegen Myndighed ved Ordningen af den saakaldte oekonomiske Lovgivning, gjælder formentlig heller ikke i Sverige, hvad den kongelige Sanction paa Beslutninger af National-Repræsentationen angaaer, saadanne Begrændsninger enten i Tiden for dens Meddelelse eller i andre Henseender, som efter Norges Grundlov.

At der heller ikke fra svensk Side tidligere har været gjennemført en saadan Betragtningsmaade som den, Hans Excellence Justitiæ-Statsministeren nu har fremstillet med Hensyn til Kongemagtens Forhold til ethvert af de forenede Rigers Anliggender i de Tilfælde, hvor Afgjørelsen for det ene Riges Vedkommende ogsaa kan drage til Følge for det andet, derpaa kan der formentlig hentes et meget betegnende Exempel fra hvad der foregik i 1851, da Spørgsmaalet om Indførselen af Sukker fra det ene Rige til det andet ved forskjellige Omstændigheder var blevet bragt i en forviklet Stilling. Der blev nemlig da ved en af Hans Majestæt Kongen i svensk Statsraad afgiven Beslutning af 30te September 1851 anordnet, at der af raffineret Sukker, som indtil 1ste Juli 1854 indførtes

fra Norge til Sverige, skulde erlægges en særskilt Afgift foruden den Indførsels-Told, som af denne Vare efter gjældende Bestemmelser skulde svares. Da disse sidste indeholdtes i Loven om Mellemrigs-Handelen af 4de August 1827, hvilken Lov ifølge dens § 36 kun forbliver i Kraft, saalænge de modsvarende Bestemmelser i Sverige ikke blive hævede, kunde der følgelig efter den saaledes fra svensk Side foretagne Forandring endog være blevet Spørgsmaal om at ansee det ved Mellemrigs-Anordningen oprettede Forhold i det Hele ophævet. Den væsentlige Indflydelse, Sagens Behandling i Sverige altsaa muligens kunde faaet paa det retligt bestaaende Forhold imellem Rigerne indbyrdes, blev imidlertid, som meldt, dengang ikke anseet tilstrækkelig til at foranledige nogen Modifikation i Formen af denne Behandling udelukkende i svensk Statsraad, og der blev senere, efter at dette Skridt fra svensk Side var gjort, ogsaa i særskilt norsk Statsraad den 20de Februar 1852 af Hans Majestæt afgivet naadiget Bestemmelse angaaende midlertidig Forhøielse i Tolden af raffineret Sukker, der fra Sverige indførtes til Norge.

Til hvad der saaledes dengang først fra svensk Side skede synes det at staae i en ganske mærkelig Modsætning, naar Hans Excellence Justitiæ-Statsministeren nu i sit underdanigste Foredrag af 9de April sidstleden har udtrykt sig som om det tilbørlige Hensyn til det imellem Rigerne retligt bestaaende Fællesskab, og specielt til Vigtigheden af at Kongemagten ikke skal kunne ansees i nogen Henseende compromitteret, skulde være blevet tilsidesat ved en i Norge i den senere Tid afgiven Bestemmelse, vedkommende Forholdet med Hjemsendelse fra Udlandet af forulykkede eller fattige Sømænd, hjemmehørende i et af de forenede Riger. Med denne Sag forholder det sig saa, at i en for Norge under 24de Marts 1860 udkommen udførlig, af 138 Paragrapher bestaaende, Lov om Søfarten, indeholdes der i § 84 blandt Andet den Forskrift, at norske Skibe skulle i alle Tilfælde, hvor det paaligger Consulerne i Udlandet at drage Omsorg for norske Sø-

folks Hjemsendelse, være forpligtede til at medtage disse mod saadan Betaling, som af Kongen bestemmes, hvorhos det i Paragraphen er tilføiet, at lignende Forpligtelse skal paahvile norske Skibe med Hensyn til svenske Søfolk, forsaavidt en modsvarende Bestemmelse i Sverige vedtages. Efterat derpaa under 10de November f. A. er blevet udfærdiget en kongelig Placat angaaende den Godtgjørelse, der skal tilstaaes for Hjembringelsen af norske Sømænd, har Departementet for det Indre, ved under 15de December næstefter at meddele Hans Excellence Udenrigs-Ministeren de saaledes afgivne Bestemmelser, henstillet til ham, hvorvidt der maatte findes Anledning til i Sverige at træffe Bestemmelse om, at svenske Skibe, med Reciprocitet her i Landet, skulde være forpligtede til, mod en bestemt Betaling, at hjembringe norske Sømænd.

Den enkelte Paragraph i en almindelig norsk Lov, hvorom her er Spørgsmaalet, vil altsaa sees i Principet, som i Anvendelsen, egentlig ikke at være af anden Art, end f. Ex. den ovenfor omtalte under 26de August 1854 ligeledes for Norge særskilt givne Lov, hvorved Forholdet med Hensyn til Fragt-Farten imellem norske Havne er ordnet saaledes, at Adgang er aabnet ogsaa for andre Landes, og deriblandt følgelig for Sveriges, Fartøier til deri at kunne deeltage lige med Norges egne, saasnart der for disse i saa Henseende indrømmes Reciprocitet i det andet Land, hvilket, som meldt, imidlertid ikke hidtil er skeet i Sverige.

Men den Synsmaade, efter hvilken Bestemmelser af dette Slags skulde ansees i Henhold til Rigs-Actens § 5 at angaae begge Riger og saaledes ikke skulde kunne afgives under Behandlingen af de hvert Rige særskilt vedkommende Anliggender og i de for denne Behandling gjældende Former, uden Deeltagelse af det andet Riges Statsraad, vilde formentlig ikke kunne bringes til conseqvent Anvendelse uden at et saagodtsom fuldstændigt Fællesskab i Rigernes Styrelse deraf maatte blive Følgen. Thi naar alene den Omstændighed, at en Forføining særskilt for det ene Rige eventuelt eller middelbart kunde af

det andet Riges Styrelse findes ogsaa for dets Interesser at have en mere eller mindre fjern Betydning, skulde — endog naar denne, som i de ovenfor berørte Tilfælde, maatte være gjort specielt afhængig af det sidstnævnte Riges egen fremtidige Bestemmelse, — være tilstrækkelig til at betegne en saadan Forføining som Gjenstand for Fælles-Behandling efter Rigs-Actens § 5, da vilde Sikkerhed for at denne Behandling ikke blev undladt i noget Tilfælde, som efter hiin Fortolkning derunder skulde kunne ansees henhørende, neppe være at opnaae paa anden Maade, end ved at i al Fald enhver Lovgivnings-Sag af nogen almindelig Interesse, der maatte blive bragt paa Bane i et af de forenede Riger, kom til at undergives Behandling og Prøvelse i sammensat Statsraad. Thi der kunde selvfølgelig ikke blive Spørgsmaal om, at Hans Majestæt Kongen Selv alene skulde være den, der ved en saadan Sags Foredrag i det særskilte Statsraad havde at tilsee, hvorvidt den muligens, uanseet de der tilstedeværende Raadgiveres Mening derom, kunde ansees at være af nogen middelbar Interesse ogsaa for det andet Rige. Men at en til en saa stor Udvidelse af det sammensatte Statsraads Virkekreds ledende Fortolkning af Bestemmelserne i Rigs-Actens § 5, om der end ellers skulde findes at være nogen Mulighed for, med den nuværende Organisation af de unionelle saavelsom af de for hvert af Rigerne særskilte Institutioner, at faae den bragt til virkelig Anvendelse, i ethvert Fald vilde være stridende mod Foreningens Væsen og Rigs Actens hele Indhold for Øvrigt, derom tør Departementet, efter Alt, hvad der ovenfor er anført, ansee det unødent her nærmere at udtale sig.

Naar altsaa de i nysnævnte Paragraph saavelsom i den norske Grundlovs § 38 benyttede Udtrykke „Gjenstande, som angaae begge Riger", nødvendigviis i Anvendelsen tiltrænge en bestemt Begrændsning, maa denne, for ikke at blive mere eller mindre vilkaarlig, formentlig efter Forholdenes Natur nærmest være at søge i Rigs-Acten selv som det Document, der indeholder Reglerne for Unions-Forholdet imellem Rigerne,

og til hvis Indhold saaledes ogsaa den rette Opfatning af Betingelserne for og Omfanget af det ved dette Forhold fremkaldte Fællesskab i Anliggendernes Behandling alene kan blive at støtte.

Dersom de ombandlede, efter hvad Hans Excellence Justitiæ-Statsministeren ikke uden Føie har anmærket, i sig selv elastiske Udtrykke i Virkeligheden vare dette i den Grad, som af Hans Excellence forudsat, vilde vistnok ogsaa de af ham fremstillede Grunde for den meest udvidede Fortolkning paakalde en udførligere og dybere gaaende Undersøgelse af deres Gyldighed, end Departementet nu har kunnet ansee strengt fornøden, idet den forudsatte Ubestemthed antages ved en noget nøiere Betragtning at ville vise sig at være mere tilsyneladende end virkelig.

De tilsigtede Bestemmelser gaae, overalt hvor de forekomme, i en forsaavidt eenslydende Form ud paa, at naar der i det ene Riges Statsraad forhandles Sager, hvilke, som Udtrykkene lyde, „angaae begge Riger", skulle ogsaa Medlemmer af det andet Riges Statsraad sammesteds have Sæde og Stemme.

Det forekommer Departementet, at den nærmeste og naturlige Opfatning allerede af selve Udtrykket „angaae begge Riger" i denne Forbindelse maa være den, at Sagen undereet og umiddelbart angaaer begge Riger, i Henhold altsaa til det mellem dem efter Rigs-Actens øvrige Indhold bestaaende Fællesskab, medens derimod Hans Excellence Justitiæ-Statsministerens hele Fremstilling af Forholdet med det sammensatte Statsraad hviler paa Forudsætningen om, at den i Rigs-Acten betræffende Tiltrædelse af Medlemmer fra det andet Riges Statsraad brugte Udtrykemaade: Gjenstande, „som angaae begge Riger", har ganske og aldeles den samme Betydning som om der havde staaet, at Tiltrædelsen skal finde Sted, saasnart en det ene Rige vedkommende og til Forhandling i dets Statsraad bestemt Sag „tillige angaaer det andet Rige".

Men ligesom det efter Departementets Formening maa erkjendes, at der imellem de nævnte Udtryksmaader ligger en Forskjel, tilstrækkelig til efter den Sammenhæng, hvori de forekomme, og de Omstændigheder, der for Øvrigt maae indvirke paa deres Forstaaelse, at give enhver af dem sin særegne Betydning, saaledes maatte under denne Forudsætning den sidst berørte Udtryksmaade, saafremt den havde været benyttet, indrømmes at ville have levnet i al Fald noget større Føie, end der nu haves, til en Fortolkning, ifølge hvilken man, efter Hans Excellences Ytringer, fra svensk Side har villet henføre til det sammensatte Statsraad ogsaa de det ene Rige umiddelbart vedkommende Sager, som kun middelbart angaae det andet Rige. Som Forholdene imidlertid nu i Virkeligheden ere, kunne Udtrykkene i Rigs-Actens § 5 formentlig ikke med Føie ansees at begunstige denne Fortolkning, i hvilken Henseende Departementet i Forbindelse med Foranførte endvidere skal tillade sig at henlede Opmærksomheden paa, at de i Rigs-Actens næstforegaaende § 4 afgivne Bestemmelser om, hvorledes et Anliggende, som efter dets Beskaffenhed paakræver Afgjørelse undereet og fælles for begge Riger, skal undergives Behandling i Statsraad hos Kongen, gjælde efter deres udtrykkelige Indhold kun for et enkelt af de i denne Paragraph nævnte Tilfælde af den kongelige Myndigheds Udøvelse, nemlig naar Kongen vil begynde Krig. Naar altsaa Regelen for saadan Behandling af andre Anliggender, der vedkomme det af Forenings-Forholdet flydende Fællesskab imellem Rigerne, navnlig i dynastisk Henseende og i det politiske Forhold til Udlandet, maa søges udenfor Rigs-Actens § 4, og naar der da i den umiddelbart paafølgende Paragraph af samme Act findes indtaget en Forskrift om, at ved Behandlingen i det ene Riges Statsraad af Sager, „der angaae begge Riger", skulle ogsaa Medlemmer af det andet Riges Statsraad have Sæde, saa synes det ganske nærliggende at ansee denne Forskrift som indeholdende netop den efter det nys Anførte fornødne Regel, og hverken Mere eller Mindre.

Denne Betragtningsmaade synes ogsaa at vinde yderligere Styrke derved, at det kun under en saadan Begrændsning af Regelens Omfang med nogensomhelst Rimelighed kan forklares, at i § 88 af Norges Grundlov, hvor denne Regel forefindes oprindeligt given, og hvorfra den er indtagen i Rigs-Acten, har den alene Hensyn til det Tilfælde, at der i det svenske Statsraad forekommer Sager, „som angaae begge Riger". Thi hvis der ved disse sidste, til Rigs-Acten uforandret overførte Udtrykke i den nævnte Grundlovs-Paragraph skulde have været tilsigtet at omfatte ogsaa saadanne det ene Rige umiddelbart vedkommende Sager, som alene middelbart vedrøre det andet Riges Interesser, og hvilke Sager altsaa efter deres Natur kunne forudsættes forholdsviis omtrent lige hyppigt at ville indkomme til Behandling i hvert Riges særskilte Statsraad, da bliver det aldeles uforklarligt, hvorledes den norske Grundlov, som dog maatte antages først og fremst at skulle indeholde Forskrifterne for Behandlingsmaaden af de i norsk Statsraad forekommende Tilfælde af saadan Art, tvertimod kan have ganske undladt at omtale disse, og alene givet en Regel for Sagernes Fælles-Behandling i det svenske Statsraad. Derimod stiller Forholdet sig i saa Henseende væsentligt anderledes, naar Udtrykket „angaae begge Riger" antages blot at referere sig — med Udelukkelse for Øvrigt af Krigs-Erklæring, hvorom Regelen særskilt er given i Rigs-Actens § 4, — til saadanne Sager, som vedkomme det ved Foreningen stiftede nødvendige Fællesskabs-Forhold mellem Rigerne, saaledes som dette i Norges Grundlov er forudsat og siden ved Rigs-Acten nærmere bestemt. Thi om dette Slags Sager kan det med al Rimelighed forudsættes, at Grundloven har tænkt sig dem i Regelen først at ville indkomme til eller blive bragte paa Bane i det svenske Statsraad, og derfor nærmest kun har havt dette for Øie i § 88, medens det først ved Affattelsen af Rigs-Acten er blevet iagttaget, at der til den deri tilsigtede fuldstændige Gjennemførelse af Ligheds- og Reciprocitets-Principet ogsaa hørte Anvendelsen af den samme Regel i ommeldte Henseende paa

det norske Statsraad i de, om end sjeldnere, Tilfælde, da Sager af den omhandlede Beskaffenhed maatte forekomme først til Behandling.

At den af Departementet her fremstillede Opfatning af de eenslydende Udtrykke i Rigs-Actens § 5 og Grundlovens § 88 ikke blot er fuldkommen forenelig, men endog nærmest stemmende ogsaa med den historiske Oprindelse til disse Paragrapher, vil det ikke være vanskeligt at paavise. Den sidstnævnte Paragraph, der med en her uvæsentlig Afvigelse i Redaction fandtes optagen i det af de svenske Commissarier til Storthinget i 1814 indleverede Grundlovs-Udkast, blev af Storthinget den 28de October s. A. antagen, som det i vedkommende Comitees af Storthinget eenstemmigt bifaldte Indstilling derom hedder, i Stedet for § 33 i Grundloven af 17de Mai 1814, hvilken Paragraphs Indhold gik ud paa at bestemme Behandlingsmaaden enten i eller udenfor det samlede Statsraad af Sager, vedkommende det udenlandske Departement. Da altsaa denne Paragraph, i Stedet for hvilken den nuværende Grundlovs § 88, som meldt, blev antagen, netop handlede om saadanne Anliggender, som ved Foreningen maatte forudsættes i al Fald i Regelen at ville blive undergivne Behandling fælles for begge Riger, ligger det uden Tvivl ogsaa fra denne Side nærmere at ansee Udtrykkene i nysnævnte § 88: „angaae begge Riger" som sigtende til de egentlige Fælles-Sager (med den ovenfor paapegede Undtagelse af det enkelte Anliggende, hvorom Rigs-Actens § 4 særskilt indeholder Regelen), end til det Slags Sager, som alene middelbart kunne siges at vedkomme det andet Rige, — uden at det i saa Henseende kan komme i nogen væsentlig Betragtning, hvorvidt den i sin Tid udtalte Hensigt, at den nye Grundlovs § 88 skulde træde i Stedet for den ældres § 33, efter Forholdenes Beskaffenhed har kunnet blive i Virkeligheden fyldestgjort i større eller mindre Omfang. Og hvad det oven berørte Tillæg betræffer, som Bestemmelsen i § 88 ved dens Overførelse til Rigs-Acten allerede i det af de svenske Stænder først antagne og derefter

af Kongen for Storthinget i 1815 fremsatte Forslag har erholdt angaaende svenske Statsraads-Medlemmers Adgang til Sæde i det norske Statsraad under de samme Betingelser, som hjemle norske Statsraads-Medlemmer Sæde i det svenske Statsraad, kan her bemærkes, at vedkommende Storthings-Comitee, ved at anbefale dette Tillæg til Antagelse, derom alene har ytret, at Tillæget vel ikke er nævnt i den norske Grundlov, men da det er bygget paa den i Grundloven omhandlede og af Sveriges Stænder erkjendte fuldkomne Lighed imellem begge Riger, kan efter Comiteens Formening Intet derimod være at erindre.

Departementet tør ansee det her Anførte saavel med Hensyn til de i Rigs-Actens § 5 benyttede Udtrykke som til den praktiske Anvendelse af de deri indeholdte Bestemmelser tilstrækkeligt til at begrunde Rigtigheden af den Mening, *der* ogsaa hidtil i Almindelighed, om end ikke som undtagelsesfri Regel, har været gjort gjældende, at nemlig kun det *Slags* Sager blive Gjenstand for Behandling og Afgjørelse i sammensat Statsraad, som enten ligefrem vedrøre det ved Rigs-Acten bestemte constitutionelle Forhold mellem Rigerne, eller hvor disse i Kraft af dette Forhold fremtræde som en Eenhed, og hvor som Følge deraf udkræves Fællesskab saavel med Hensyn til selve Afgivelsen af Beslutning som til dennes Udfærdigelse og Iverksættelse i ethvert af Rigerne for dets Vedkommende.

I Overeensstemmelse med denne Hovedregel maatte *det* ogsaa blive at bedømme, hvorvidt en af Hans Excellence Justitiæ-Statsministeren i denne Forbindelse specielt *omtalt* Klasse af Sager, saadanne nemlig, som, naar Foreningen ikke havde været til, maatte blevet Gjenstand for diplomatiske Underhandlinger og Traetater imellem Rigerne, skulle finde sin Behandling og Afgjørelse i sammensat Statsraad. Thi selv om det var muligt, hvilket det formentlig ikke er, forud at betegne Arten af de under denne Klasse henregnelige Sager gjennem en fast og udtømmende Regel — og i Mangel deraf

vilde den samme Ubestemthed og Vilkaarlighed opstaae her, som efter det ovenfor Anførte i Almindelighed vilde blive Følgen af at en Sags blot eventuelle eller middelbare Interesse for det andet Rige skulde lede til dens Behandling i sammensat Statsraad, — saa vilde dog efter Departementets Skjøn ikke et saadant ydre Skjelnemærke kunne ansees tilstrækkeligt til i og for sig at bestemme Sagens Behandlingsmaade, som hørende under sammensat Statsraad, uden Hensyn til dens Beskaffenhed for Øvrigt.

Den Betragtning, som i denne Anledning har været fremhævet, at den for de forenede Riger fælles Konge ikke kan underhandle og afslutte Tractater med sig selv — hvilket da selvfølgelig ligesaa lidt kan skee af eller med den alene efter Hans Majestæt Kongens Instruction, paa Hans Vegne og i Hans Navn, handlende norske Regjering i Christiania som af det svenske Statsraad, — denne Betragtning kan fra et almindeligt Synspunkt have sin fulde Gyldighed, uden at derved er givet nogen Beføielse til en anden Opfatning af Grændserne for det sammensatte Statsraads Virkekreds, end der ogsaa uden alt Hensyn til den nysnævnte Betragtning vilde have sin behørige Hjemmel i Rigs-Actens Bestemmelser angaaende dette Statsraad. Det er af Hans Excellence Justitiæ-Statsministeren selv paa et andet Sted i hans underdanigste Foredrag udtalt, at „i alle saadanne Tilfælde, hvori begge Riger ere at ansee som særskilte Størrelser, der kunne have modstridende Interesser, maa det ene Rige gjælde ligesaa meget som det andet", og at herhen hører „alle saadanne Anliggender, der imellem tvende ikke forenede Stater vilde blive Gjenstand for Convention". I Conseqvents af de saaledes af Hans Excellence ytrede Anskuelser, hvis Rigtighed formentlig ubetinget maa erkjendes, forekommer det Departementet, at naar der i noget af Rigerne bringes en Sag paa Bane, som til Opnaaelsen af det dermed tilsigtede Øiemed kræver en fra begge Sider frivillig, paa kortere eller længere Varighed beregnet Overenskomst med det andet Rige, vil den naturlige Fremgangsmaade

være, at der gjennem de nærmest vedkommende Autoriteter og navnlig de respective Regjerings-Departementer i det ene Rige skeer Henvendelse til de tilsvarende i det andet, og at disse Autoriteter da nærmere forhandle om Sagen enten umiddelbart med hinanden indbyrdes eller, forsaavidt personlige Overlægninger maatte udkræves og ikke paa denne Maade beqvemt kunne pleies, da gjennem dertil fra begge Sider særskilt committerede Mænd. Det Resultat, om hvilket man saaledes maatte komme til Enighed, vil derefter, forsaavidt det paakræver Hans Majestæts Kongens naadigste Afgjørelse enten til endelig Stadfæstelse eller til Fremsættelse af naadigst Proposition til de respective National-Repræsentationer, i begge Tilfælde være at forelægge Hans Majestæt i hvert Riges særskilte Statsraad. De Sager, der for Norges Vedkommende skulle forelægges Storthinget, maatte da, forsaavidt dette antager Forslaget enten uforandret eller med Modificationer, atter blive at undergive Hans Majestæts naadigste Afgjørelse enten til Sanction eller Ikke-Sanction, hvorom Bestemmelse, efter det tidligere Anførte, altid afgives i særskilt norsk Statsraad. Ved Befølgelse i det Væsentlige af denne Fremgangsmaade ville Anliggender af det omhandlede Slags formentlig lettest kunne fremmes uden Fare for Collisioner med Hensyn til deres formelle Behandling og følgelig med saameget gunstigere Udsigt til en snar Opnaaelse af det tilsigtede Maal, forsaavidt som dette i Realiteten maatte fra begge Sider erkjendes at være til fælles Gavn. Og da der, som oven anført, her ikke er Spørgsmaal om Sager, der med Nødvendighed kræve en fælles Ordning, men udelukkende kun om saadanne, hvor Fællesskabet eller Gjensidigheden alene skulde fremgaae som Virkning af en frivillig Overenskomst og altsaa heller ikke bør kunne udstrækkes længere end man fra begge Sider bliver enig om, saa tør det vel med Føie forudsættes, at Kongen end ikke i de Anliggender, som af Ham kunde afgjøres uden nogen mellemkommende Beslutning af de særskilte Repræsentationer, lettelig vilde afgive nogen Bestemmelse, om hvis Tilraadelighed

der mellem begge Rigers Vedkommende fandt en principiel Menings-Forskjel Sted. Det synes derfor heller ikke fra denne Side at kunne tillægges videre Betydning i Realiteten, om Afgjørelsen skulde foregaae i sammensat eller i hvert Riges særskilte Statsraad, medens det altid maa være af stor Vigtighed, at i formel Henseende den rette Begrændsning af de respective Statsraads Virkekreds bliver nøiagtig overholdt.

Erfaring har ogsaa viist, at der paa den her angivne Maade uden Vanskelighed kan tilveiebringes en fra begge Sider ønskelig Ordning af Anliggender, som for Øvrigt efter sin Beskaffenhed ere hvert Riges særskilte Raadighed undergivne, i hvilken Henseende her særligt kan anføres som Exempler fra en tidligere Tid de ovenfor omhandlede Love af 1818 og 1819 om forskjellige den criminelle Rets-Pleie vedkommende Forholde mellem Rigerne indbyrdes. Ligeledes have i en senere Tid, f. Ex. da i 1842 Loven af 4de August 1827 angaaende Mellemrigs-Handelen blev suppleret og forandret med Hensyn deels til Vareførsel søværts over Idefjorden deels til Indførsel af i Norge produceret Brændeviin til det svenske Lapmarken, de derom for Norge udkomne 2de særskilte Love været givne, uden at nogen enten foregaaende eller efterfølgende Forhandling desangaaende i sammensat Statsraad kan erfares at have fundet Sted, og den tilsvarende Ordning af Forholdene i Sverige maa altsaa ogsaa, forsaavidt en saadan har været fornøden, antages at være foregaaet særskilt for dette Rige i de der gjældende Former.

I enkelte andre Tilfælde, hvor der har været bragt paa Bane Forandringer i den nys nævnte almindelige Lov om Mellemrigs-Handelen, saaledes som i 1857 betræffende Artiklerne Malt og Øl, er Behandling i sammensat Statsraad først indtraadt ved Afgjørelsen af det Spørgsmaal, om man fra svensk Side skulde antage eller ikke antage en Ordning af Forholdene, som for Norges Vedkommende allerede i vedbørlig Form, nemlig af Storthinget med kongelig Sanction, var eventuelt vedtagen at skulle indtræde, saafremt og saasnart den

ogsaa i Sverige blev bifaldt, i hvilken sidste Henseende altsaa Bedømmelsen af, hvorvidt den Forføining, som saaledes var erklæret at være ønskelig i Norges Interesse, ligeledes vilde findes at være det for Sverige, formentlig efter Sagens Stilling maatte være ganske overladt til de svenske Statsmagter, uden at Behandlingen i sammensat Statsraad under nogen Omstændighed kunde komme til at faae nogen Betydning for Resultatet af denne Afgjørelse.

Det kan endvidere i Forbindelse hermed egne sig til at bemærkes, at de ovenfor omhandlede siden 1851 verserende Forviklinger angaaende den gjensidige Told paa Sukker, skjønt de vistnok under Sagens Gang tildeels ogsaa vare blevne gjorte til Gjenstand for Forhandlinger i sammensat Statsraad, dog ikke derved bleve bragte til noget Resultat, hvorimod de tilsidst i 1857 og 1858 fandt sin Løsning gjennem Beslutninger, fattede særskilt for hvert Rige under Behandlingen af deres respective Told-Tarifer.

Det vil ogsaa af det Foregaaende overhoved være klart, at ligesom en paa den særskilte National-Repræsentations selvstændige Afgjørelse beroende Sags Forhandling i sammensat Statsraad, enten forinden eller efter Afgivelsen af Storthingets Beslutning desangaaende, for Norges Vedkommende vilde ligge udenfor de for saadanne Sagers Behandlingsmaade grundlovmæssigen bestemte Former, saaledes vilde derved ikke i Realiteten kunne tilveiebringes nogen yderligere Garanti for Opnaaelsen af fuldstændig Samstemmighed imellem de for ethvert af Rigerne afgivne Beslutninger. Naar disse indrettes saaledes, som det i de foran nævnte Tilfælde er skeet, at deres Gyldighed gjøres afhængig af at det andet Rige i den for dette gjældende constitutionelle Form og Orden fatter og bibeholder tilsvarende Bestemmelser, maa det, hvad disses Indhold for Øvrigt angaaer, være overladt til hvert særskilt Riges Vedkommende at tage behørigt Hensyn til Opnaaelsen af den Overensstemmelse i Realitet og Form, der maa ansees som en Betingelse for at Fællesskab imellem Rigerne i Ordningen af

et saadant Anliggende kan finde Sted. Og medens det er en Følge af Forholdets Natur, da her alene er Tale om Gjenstande for frivillig gjensidig Imødekommen, at en principiel Forskjel i Opfatningen af et eller andet Punkt hos den ene National-Repræsentation vil være i sig selv tilstrækkelig til for Tiden at gjøre en fælles Ordning umulig, maa det paa den anden Side forudsættes, at ved en saadan Sags Behandling i ethvert af Rigerne og paa ethvert Stadium altid haves for Øie Vigtigheden af at ikke forholdsviis ubetydelige Differentser enten i Form eller Realitet skulle lægge unfornødne Hindringer i Veien for at en i Hovedsagen fra begge Sider attraaet fælles Ordning i Virkeligheden kan komme istand. Men i ethvert Fald vilde for Norges Vedkommende hverken i den ene eller den anden af disse Henseender noget forskjelligt og, i Tilfælde, heldigere Resultat kunne opnaaes ved Sagernes Behandling i Statsraadet, hvad enten dette skulde være et sammensat eller et særskilt norsk Statsraad, da det efter den norske Grundlov er ganske overladt til Storthinget, hvorvidt det enten vil forkaste et af Regjeringen fremsat Forslag eller antage det med større eller mindre Forandringer, medens derimod en af Storthinget afgiven Beslutning ikkun i fuldkommen uforandret Form bliver Gjenstand for Hans Majestæt Kongens naadigste Bestemmelse om Sanction eller Ikke-Sanction.

Under de saaledes givne Forholde vilde der følgelig ikke med Hensyn til Anliggender af den her omhandlede Beskaffenhed kunne ventes at ville blive udrettet Mere end hidtil til en større Tilnærmelse imellem Broderfolkene og overhoved til Foreningens videre Udvikling, ved efter Hans Excellence Justitiæ-Statsministerens Antydninger at bevirke det sammensatte Statsraads Virkekreds udvidet enten gjennem den mest udstrakte Fortolkning af Udtrykket „angaae begge Riger" i Rigs-Actens § 5 eller ved nye Bestemmelser, medmindre der i Forbindelse dermed maatte blive organiseret en Fælles-Repræsentation, som af Hans Excellence tilsigtet, med et til det

sammensatte Statsraads udvidede Virkekreds nogenlunde svarende Omfang af Myndighed. Thi kun under en saadan Forudsætning kan det efter det nys Anførte antages, at Anliggendernes Behandling i sammensat Statsraad vilde blive et kraftigere Middel til at tilveiebringe Overeensstemmelse med Hensyn til de endelige Beslutningers Form og Indhold i saadanne Sager, som gjennem Samvirken mellem Regjeringen og Repræsentationen skulle, uden at være Gjenstande for nødvendigt Fællesskab, søges ordnede i Rigernes gjensidige Interesse. Idet derfor efter Departementets Skjøn Spørgsmaalet om en udvidet Virkekreds for det sammensatte Statsraad, i al Fald hvad dets praktiske Betydning angaaer, for den væsentligste Deel maa ansees at falde sammen med hint andet Spørgsmaal om Istandbringelse af en Fælles-Repræsentation, vil man heller ikke undlade her at bringe i Erindring de af Departementet med Hensyn til dette sidste Spørgsmaal ovenfor fremhævede Grunde imod nu at bringe samme under Forhandling ved en Revision af Unions-Bestemmelserne.

Hvorvidt der til en anden Tid, naar Forenings-Forholdet ved selvstændig Imødekommen fra enhver af Siderne paa den nu bestaaende Grundvold, under for Øvrigt gunstige Omstændigheder, har kunnet udvikle sig gjennem et fuldstændigere gjensidigt Bekjendtskab mellem Broderfolkene til et mere omfattende Fællesskab i materielle og sociale Interesser, og naar muligens tillige en større Tilnærmelse i de særskilte indre Institutioner efterhaanden er indtraadt, ogsaa skulde kunne findes Anledning til efter de saaledes forandrede Forholde i nogen Grad at udvide Grændserne for det politiske Fællesskab ved dertil sigtende Modificationer i Unions-Bestemmelserne, — dette er et Spørgsmaal, hvis Besvarelse og eventuelle Løsning det visselig fra alle Sider vil være bedst at lade blive den Tid udelukkende forbeholdt. Tilveiebringelsen af den frivillige Overeenskomst imellem begge Folk, hvoraf enhver saadan Udvidelse selvfølgelig er betinget, vil efter Departementets Overbeviisning meget mere vanskeliggjøres end lettes ved

Bestræbelser for at fremskynde den paa en Tid, da den Udvikling af de factiske Forholde, som efter det oven Anførte maatte være en nødvendig Forudsætning, endnu ikke har naaet frem til behørig Modenhed.

Og det ligger formentlig i Forholdenes Natur, hvad der vel ogsaa turde findes bekræftet ved Erfaringer fra den forløbne Tid, at gjensidige Lempninger og Indrømmelser i begge Riger med Hensyn til saadanne Anliggender, som ikke ere Gjenstand for nødvendigt Fællesskab, ikke blot lettest kunne opnaaes, men ogsaa snarest og bedst ville fyldestgjøre deres Øiemed til fælles Gavn, naar de foretages paa Grundvolden af en fuldkommen Frivillighed fra enhver af Siderne. Thi dersom de ikke fra begge Sider kunne gives under den fulde Følelse af at derved udøves en aldeles selvstændig Myndighed til efter eget Skjøn om eget Tarv at indrømme eller ikke indrømme, men de derimod i større eller mindre Grad skulle fremkaldes ved Indflydelsen af en Fælles-Autoritet som det sammensatte Statsraad enten alene eller i Forbindelse med en Fælles-Repræsentation, da vilde der muligens i begge Riger, og i Særdeleshed i Norge, ved Bedømmelsen af den enkelte Forføinings Gavnlighed i Realiteten lettere kunne blive indblandet et ellers udenfor Sagen liggende Hensyn til Ønskeligheden af at det enkelte Riges selvstændige Raadighed i Afgjørelsen af et saadant Anliggende, i Kraft af de til Grund for Foreningen liggende Principer, bliver opretholdt og lagt for Dagen ogsaa gjennem Sagernes formelle Behandling.

Den Betragtning, at man ved Undladelse af at udvide Fællesskabet i denne Behandling vil forsinke Foreningens stigende Udvikling til gjensidigt Gavn, er Departementet saaledes saa langt fra at kunne tilegne sig, at det meget mere holder sig fuldkommen overtydet om Rigtigheden af den Anskuelse, at Udviklingen, om end maaskee for Mange, ved det første Blik paa disse Forholde, tilsyneladende langsommere end det kan forekomme dem ønskeligt, dog alene vil kunne fremgaae, som hidtil, stadigt og sikkerst til varigt Held for begge Riger,

naar den vedbliver at holdes indenfor de engang givne Former og Grændser for Fællesskabet imellem dem, saalænge som Trangen til Udvidelse af dette ikke fra begge Sider ved Forholdenes egen Magt har gjort sig stærkere følt og i det Hele anderledes gjældende, end det vel nu med Føie kan siges at være Tilfældet endog blot fra den ene Side. Det maa formentlig erkjendes at være Omfanget af Fællesskab i reelle Interesser, som til en vis Grad kan betinge Omfanget af Fællesskab i disses formelle Behandling, men ikke omvendt.

Forsaavidt i den senere Tid forskjellige Omstændigheder, og deriblandt ikke mindst Indholdet af Hans Excellence Justitiæ-Statsministerens her omhandlede underdanigste Foredrag af 9de April sidstleden, synes at hentyde paa en almindeligere Stemning i Sverige for et saa snart og saa langt som muligt udvidet Fællesskab i Styrelsen af de forenede Riger, medens man derimod i Norge har været og er mere tilbøielig til Varsomhed ved en Forandring af de bestaaende Forholde i denne Retning, troer Departementet her ikke at burde tilbageholde den Ytring, at Forklarings-Grunden til en saadan Forskjellighed i Opfatningen af de Momenter, som herved maae komme i Betragtning, vel nærmest turde være at søge deri, at Foreningens egentlige, ved Forhandlingerne i 1814 saavelsom ved Rigs-Acten af 1815 bestemte Charakter og Væsen har, som naturligt, tidligere og dybere gjennemtrængt den almindelige Bevidsthed i Norge, som netop i og ved denne Forening fik sin nyserhvervede Selvstændighed anerkjendt og bekræftet, end i Sverige, hvor Forenings-Forholdet ikke blot fremstiller sig under et andet Synspunkt ligeoverfor den tidligere Tingenes Orden, men hvor der ogsaa, tildeels maaskee som Følge heraf, synes at lægges en langt overveiende Vægt paa at fremskynde Udviklingen af Foreningens Virkninger i materiel Henseende, og hvor derfor de til dette Øiemed sigtende Forslag om Modificationer i dens Former desto lettere finde Indgang i den almindelige Opinion.

Men idet Departementet i Forbindelse hermed gjerne vil

indrømme, at den Opfatningsmaade af Foreningen, som saaledes for Øieblikket viser sig mere fremtrædende fra svensk Side end Tilfældet har været gjennem et foregaaende længere Tidsrum, ikke med Nødvendighed forudsætter nogen bevidst Tendents til igjennem det udvidede Fælleskab at forskaffe Sverige i formel som i materiel Henseende en i Foreningen efter dens oprindelige Principer ukjendt Overvægt, — saa tør man ogsaa paa den anden Side med ikke mindre Føie vente det anerkjendt, at der for Norges Tilbageholdenhed i at indgaae paa Modificationer i Unions-Bestemmelserne af den her tilsigtede Beskaffenhed kan efter det ovenfor Anførte gives fuldkommen fyldestgjørende Grunde med Udelukkelse af enhver Forudsætning om nogen hos det norske Folk raadende Uvillighed enten imod Forenings-Forholdet i sig selv eller imod dets fortsatte Udvikling paa den givne Grundvold til større Tilnærmelse mellem begge Nationer.

Det er efter Departementets fulde Overbeviisning i Virkeligheden saa langt fra, at nogen saadan Stemning findes i Norge, at der tvertimod her i Landet hersker en almindelig Enighed om, at saalænge Foreningen med Sverige vedbliver at nyde sin jevne Fremgang, som hidtil, i Overeensstemmelse med de ved dens Indgaaelse fra begge Sider vedtagne Principer, vil den ogsaa vedblive, i uadskillelig Forbindelse med den ved disse anerkjendte Frihed og Selvstændighed for ethvert af Rigerne, at udgjøre en sikker Grundvold for vort Fædrelands Lykke.

Spørgsmaalet om en mere bestemt Ordning af Forholdet efter Rigs-Actens fornævnte § 5 ogsaa med Hensyn til Sammensætningen af det deri omhandlede combinerede Statsraad, hvad Antallet af Medlemmer fra hver Side angaaer, er i Hans Excellence Justitiæ-Statsministerens Foredrag stillet i en saa nær og umiddelbar Forbindelse med den af ham antydede Udvidelse af det sammensatte Statsraads Virkekreds, at der efter det Resultat, hvortil Departementet i denne sidste Henseende er kommet, ikke antages at være nogen særdeles

Opfordring til ved nærværende Leilighed at gaae ind i en udførligere Undersøgelse af hint andet Spørgsmaal, som for Øvrigt allerede tidligere har været Gjenstand for Behandling af begge Rigers Statsraad efter dertil fra norsk Side given Anledning, saaledes som den her underdanigst vedlagte Udskrift af en i combineret Statsraad den 4de Januar 1842 ført Protokol nærmere udviser. Spørgsmaalet blev den Gang, efterat Hans Majestæt i nysnævnte Statsraad i Naade havde bifaldt yderligere underdanigste Betænkninger fra de respective Statsraad afgivne betræffende en tydeligere Redaction af Rigs-Actens § 5 i anførte Henseende, senere bragt i Forbindelse med den almindelige Behandling af Unions-Comiteens Forslag til en ny Forenings-Act, og har, siden denne Behandling, som ovenanført, i 1848 blev stillet i Bero, ikke, saavidt Departementet har kunnet erfare, atter være optaget til særskilt Afgjørelse (jfr. det nysnævnte Forslags §§ 30—35 med §§ 20—24 i det den norske Regjerings derover afgivne Betænkning af 27de Februar 1847 ledsagende Udkast.)

Efter de saaledes forklarede Omstændigheder finder Departementet sig med Hensyn til denne specielle Sag kun foranlediget til her i Underdanighed at bemærke, at dens fornyede Behandling, naar og forsaavidt en saadan maatte findes hensigtsmæssig, formentlig i ethvert Fald, særskilt fra det ovenfor omhandlede Spørgsmaal om Fortolkning eller Forandring af Rigs-Actens § 5 i andre Retninger, bør foregaae paa sædvanlig Maade umiddelbart imellem de respective Statsraad indbyrdes, hvorved da ogsaa de, som meldt, fra en tidligere Tid forhaanden værende Materialier kunne blive behørigen afbenyttede, uden at nogen yderligere Forberedelse i en unionel Comitee vilde efter Departementets Anskuelse have været at anbefale, selv om der for Øvrigt nu havde kunnet findes tilstrækkelig Føie til herfra at tilraade Nedsættelsen af en saadan Comitee til Revision af enkelte unionelle Bestemmelser.

Men det er en Følge af Alt, hvad Departementet har

tilladt sig ovenfor i Underdanighed at anføre, at ligesom man under enhver Omstændighed og ubetinget maatte ansee sig forpligtet til at fraraade Iværksættelsen af nogen Revision paa en saa vidt udstrakt Basis, at derunder ogsaa skulde kunne indgaae den i Hans Excellence Justitiæ-Statsministerens Foredrag omhandlede Udvidelse af Fællesskabet i Rigernes Styrelse gjennem en ny unionel Repræsentation i Forbindelse med nye Regler om det sammensatte Statsraads Virkekreds, saaledes kan Departementet heller ikke finde sig beføiet til under de nuværende Forholde underdanigst at anbefale en mere indskrænket Revision i Naade bestemt at skulle gjøres til Gjenstand for yderligere forberedende Forhandlinger af en dertil anordnet unionel Comitee, og det hovedsagelig af den Grund, at Tiden ikke kan antages nu for Norges Vedkommende at være mere beleilig, end den efter det oven Anførte i 1848 og mange følgende Aar befandtes at være det for Sveriges, til at faae tilveiebragt et endeligt Resultat af saadanne Forhandlinger, naar de skulde gaae videre end til de faa Spørgsmaale, som i det Foregaaende ere forklarede fra norsk Side at kunne betragtes som dertil maaskee for Tiden at egne sig. Og disse Spørgsmaale ere deels i sig selv saa enkle, deels allerede forhen undergivne saadan forberedende Behandling, at deres Henviisning til fornyet Forberedelse af en Comitee neppe kan ansees fornøden.

Naar Departementet saaledes ikke har kunnet ansee den af Hans Excellence Justitiæ-Statsministeren foreslaaede Nedsættelse af en unionel Revisions-Comitee, end ikke med en i ethvert Fald nødvendig yderligere Begrændsning af dens Hverv, for at være i tilstrækkelig Grad motiveret ved Hensyn til det Øiemed, som derved umiddelbart skulde tilsigtes opnaaet, vil der efter Departementets underdanigste Formening endmindre kunne være Føie til fra norsk Side at lægge nogen særlig Vægt paa den i Hans Excellences Foredrag, som allerede ovenfor berørt, udtalte Forudsætning om, at der ved en saadan

Forføining skulde banes lettere Adgang til en tilfredsstillende Løsning af Spørgsmaalet om eventuel naadigst Sanction paa en gjentagen Beslutning af Storthinget om, at det norske Statholder-Embede, til hvilket efter Grundlovens § 14 Kongen har Ret til ogsaa at kunne udnævne en svensk Mand, ombyttes med en Statsminister-Post, der da alene kan beklædes af en Nordmand. Det maa nemlig efter hele den foran givne Fremstilling af dette sidste Anliggendes hidtil havte Gang og nuværende Stilling ansees som en given Sag, at hvor ønskelig end dets endelige Ordning i sig selv kan være, vil man dog i Norge lettere fremdeles finde sig i at see denne Ordning indtil Videre stillet i Bero, end i at faae den som en unionel Sag under nogensomhelst Form enten indbragt under eller dog sat i et specielt og directe Afhængigheds-Forhold til en Revision af Unions-Acten efter de af Hans Excellence i saa Henseende gjorte Antydninger.

Hans Excellence har endvidere i Slutningen af sit Foredrag søgt en i særdeles Grad vigtig Grund for den af ham tilraadede almindelige Revision af Unions-Acten i den Anledning, som derved skulde gives til at bortrydde de imellem de forenede Folk opstaaede Misforstaaelser af hinandens Mening, idet man da fra svensk Side vil saa nøie kunne formulere sine Ønsker i Revisions-Spørgsmaalet, at enhver Mistydning deraf bliver umulig, — og Hans Excellence har tilføiet, at for det Tilfælde, at Forslaget om en Revision tilbagevises fra norsk Side, turde Omsorgen for Sveriges Ære fordre, at Grundløsheden af den hos det norske Folk formentlig herskende Mistanke om i Sverige raadende hemmelige Hensigter til Overgreb bliver afsløret ved Fremlæggelse fra Sveriges Side af et Forslag, som lægger for Dagen, „at Sverige ikke vil tage et Ord tilbage af hvad det ved Foreningens Indgaaelse har underskrevet, og at selv i de Punkter, hvor Intet er lovet, Sverige vil see Norges Frihed bevaret som sin egen".

Det maa i Anledning heraf være Departementet tilladt

at ytre, at saafremt man paa svensk Side fremdeles maatte troe at kunne opnaae noget i sig selv ønskeligt Formaal ved en eensidig svensk Behandling af et Anliggende som det her omhandlede, da findes der ikke nogensomhelst Beføielse til derimod fra norsk Side at gjøre nogen Erindring. Men naar Hans Excellence anfører som et væsentligt Øiemed for en saadan Foranstaltning Fjernelsen af norsk Mistro til Sveriges Hensigter med Revisionen, da er herved at bemærke, at for at dette Øiemed skulde kunne opnaaes, maatte den fortsatte svenske Behandling af Sagen nødvendigviis føre til et Resultat, meget forskjellligt fra det Program, som Hans Excellences egen Fremstilling indeholder. Thi ved dette Program er der. efter hvad Departementet ovenfor har paaviist, saa langt fra givet Udsigt til gjennem Revisionen at faae bevaret, hvad Forenings-Acten efter norsk — og indtil for kort Tid siden visselig ogsaa efter svensk — Opfatning har tilsikkret Norge, nemlig fuld Uafhængighed og principiel Ligeberettigelse, at der meget mere synes at være anviist Norge en Stilling i Unionen, som neppe kunde undgaae lidt efter lidt i væsentlige Stykker at nærme sig til den enkelte og underordnede Lands-Deels Stilling i en Heel-Stat.

Naar Hans Excellence ikkedestomindre fremhæver det som et Hoved-Øiemed for Revisionen, fra svensk Side i Gjerningen at vise, at „Sverige ikke vil tage et Ord tilbage af hvad det ved Foreningens Indgaaelse har underskrevet, og at ogsaa i de Dele, hvor Intet er lovet, Sverige vil see Norges Frihed bevaret som sin egen", da kan Departementet, der ikke nærer den ringeste Tvivl om, at det baade er Hans Excellences Ønske at give Norge dets fulde Ret og hans Overbeviisning at have gjort dette ved sit Program for Revisionen, ikke Andet end i alt Dette finde et yderligere Beviis for, at der imellem den i Hans Excellences Foredrag gjengivne svenske og den altid uforandrede norske Opfatning af Unionens Charakter og Væsen er en Divergents, som gjør denne Tid lidet gunstig til Forhandlinger om en saadan Revision.

Det har tilfulde viist sig, at uanseet al Forskjellighed i Form er det i Virkeligheden den ovenfor omtalte, paa den svenske Rigsdag fremkomne Utskotts-Indstilling om en Revision af Forenings-Acten og om det norske Statholder-Spørgsmaal, der udgjør Grundlaget for ethvert senere Skridt af de svenske Statsmyndigheder i disse Anliggender og navnlig ogsaa for Hans Excellence Justitiæ-Statsministerens her omhandlede Foredrag. Den samme Opfatning af Norges Ret til at raade over dets egen Grundlov og af dets retlige Stilling i Unionen i det Hele, der i hiint første Actstykke er søgt gjort gjældende, gjenfindes i alt Væsentligt ogsaa i det sidste.

Fra den Tid, da den svenske Rigsdag forhandlede om disse Sager, indtil denne Dag er der saaledes ikke indtraadt nogen kjendelig Forandring i den da fra svensk Side indtagne Holdning ligeoverfor Norge. Det var Rigsdagens Bifald til Utskotts-Indstillingen, der fremkaldte, og maatte fremkalde, hos det norske Folk den alvorsfulde Følelse, som fandt sit Udtryk i den fornævnte, af Storthinget eenstemmigt besluttede og af det norske Statsraad eenstemmigt tiltraadte underdanigste Adresse til Deres Majestæt; og der er fremdeles ingen Grund til at fravige hvad der da blev udtalt i hine Storthingets Ord:

„Det norske Folk, der holder fast ved Unionen saaledes som den nu er, forlanger under disse Omstændigheder intet Andet, end at Forholdet imellem Rigerne maa blive uforandret, om endog Følgen skulde blive, at de enkelte Rettelser og Forbedringer, hvorfor Unions Værket maatte være modtageligt, henskydes til en Fremtid, i hvilken en sandere Opfatning af Forholdet imellem Rigerne ogsaa i Sverige har trængt igjennem".

Idet Departementet, i Henhold til alt Foranførte, ligesaalidt kan i Underdanighed tilraade naadigst Bifald til det i Hans Excellence den svenske Justitiæ-Statsministers Foredrag

af 9de April sidstleden indeholdte underdanigste Andragende om Nedsættelse af en Comitee til at revidere Unions-Bestemmelserne i det af ham der nærmere angivne Omfang, som Departementet for sit Vedkommende har kunnet finde Anledning til ved nærværende Leilighed at fremsætte nogen særskilt underdanigst Forslag i det her omhandlede Anliggende, tør man dog nære det Haab, at det maatte være lykkets Departementet gjennem den ovenfor givne Fremstilling at bidrage til en rigtigere Belysning af de mange forskjellige Forenings-Forholdet vedrørende vigtige Spørgsmaale, som ved det nævnte Foredrag ere blevne bragte under foreløbig Forhandling".

I Henhold til Foranførte, der af Statsraadets øvrige Medlemmer*) tiltrædes, indstilles underdanigst:

at Gjenpart af nærværende underdanigste Foredrag betræffende en i sammensat Statsraad den 9de April 1861 af den svenske Justitiæ-Statsminister afgiven underdanig Fremstilling angaaende en Revision af Rigs-Acten m. V. naadigst befales tilstillet bemeldte Statsminister**).

II.

1. *Det norske Justits-Departements Foredrag af 2den November 1861.*

Departementet har, efter at dets underdanigste Indstilling af 21de forrige Maaned betræffende det fra svensk Side vakte Spørgsmaal om en fornyet Revision af Rigs-Acten var afgiven, havt Anledning til at erholde vedlagte Afskrift af den i Ind-

---

*) Statsraaderne Petersen, Riddervold, Møinichen, Manthey, Motzfeldt og Wergeland.

**) De vedføiede Bilag ere her udeladte.

stillingen nævnte naadigste Proposition fra Hans Majestæt Kong Carl den 13de til Sverriges Riges Stænder af 12te April 1815 angaaende de nye constitutionelle Forholde, der som Følge af Foreningen imellem Sverige og Norge vare opstaaede*).

Det hele Indhold af denne naadigste Proposition, hvilken ledede til at Sveriges Stænder i Forening med Norges Storthing vedtoge og underskreve Rigs-Acten saadan som den nu er, vil findes fuldkommen at bestyrke den til Grund for Departementets fornævnte underdanigste Foredrag liggende Opfatning af Foreningens Væsen og Vilkaar; og da Departementet anseer det af Interesse, at de Foredraget ledsagende Bilage suppleres med det her omhandlede vigtige Actstykke, tillader man sig underdanigst at

indstille:

»at Afskrift af nærværende underdanigste Indstilling, «med Bilag, naadigst befales tilstillet den svenske «Justitiæ-Statsminister i Forbindelse med den norske »Regjerings underdanigste Indstilling af 21de October »1861».

Bilag.

Kongl. Maj:ts nådiga proposition till Rikets Ständer, om de nya konstitutionella förhållanden, som, till følje af föreningen mellan Sverige och Norrige, uppkommit; Gifven Stockholms Slott den 12 April 1815.

Då Kongl. Maj:t nu går att till Rikets Ständer öfverlemna den af Kongl. Maj:t under den 10 November förlidet år, med förbehåll af Rikets Ständers konstitutionella rätt, antagne och besvurne Norriges Rikes Grundlag, har Kongl. Maj:t, så väl af ämnets vigt, som af Dess Konungsliga pligt, ansett Sig högtidligen påkallad, att för Rikets Ständer, i en allmän öfversigt, utveckla de särskilda grunder, som vägledt Kongl. Maj:ts beslut, i afseende på föreningen mellan Sverige och Norrige.

Från det första ögenblick, då Kongl. Maj:ts bemödanden riktades på de tjenligaste medlen att befordra denna förening, var den grundsatsen lika rådande i Konungens hjerta, som den säkerligen var allmän i hvarje redlig Svensk medborgares, att förbundet mellan de tvenne Skandinaviska folken borde stiftas på vilkoren af gemensamma fördelar och en gemensam frihet. Men huru skulle detta syftemål vinnas? vare sig genom en sammansmältning af både rikena, under åtnjutande af enahanda rättigheter, eller genom deres styrelse af en Konung, men med bibehållande af särskilda regeringslager? På afgörandet af denna fråga borde naturligtvis bero, både sättet, hvarigenom föreningen skulle tillvägabringes, och egenskapen af de vilkor, som skulle den befästa.

Visserligen hade Kongl. Maj:t, lika med hvarje fördomsfri man, insett, att den Skandinaviska halfön, under en spira och en lag, åtminstone för första intrycket, lemnade en större borgen på styrka och framtida säkerhet, än genom dess delning under tvenne styrelsesformer, som skapade tvenne folk. Men en lugn pröfning af tidens skick och af nationernas lynnen borde snart vända Kongl. Maj:ts tankar från ett förslag, som, för att vara nyttigt, borde mötas af ett sjelfvilligt bifall, och således förete en möjlighet att utan blodsutgjutelse kunna utföras.

De långa tvister og häftiga krig, som under den tiderymd, då Norrige tillhörda Danmark, så ofta uppstått emellan detta sistnämnda rike och Sverige, kunde ej annat än, i hög grad, hafva verkat på Norrmännens begrepp och öfvertygelse. Lika fremmande för grundsatserna till Sveriges administrativa författningar, för dess särskilda Stånds rättigheter, för dessas tillämpning och tid efter annan undergångne jemkningar, som Sveriges innebyggare voro för Norriges inre statshushållning och verkliga tillstånd. trodde sig Norrmännen se, i en sammansmältning med Sverige, endast ett säkert ok, och, i flera af Sveriges inrättningar, endast kraftiga medel att öka tyngden deraf. Att utrota dessa förvillade begrepp, var ej ett verk af ögonblicket; endast tidens långsamma erfarenhet kan häfva för-

domarnes kraft; för styrkans befallande bud vidgar den sitt område, äfven om den skenbarligen hejdas i sitt utbrott.

Ledd af den upplysning Kongl. Maj:t var i tillfälle att vinna om allmänna tänkesättet i Norrige, yttrade Kongl. Maj:t, genast efter freden i Kiel, till Norska folket, ett dess afsigt vore, att med Norriges innebyggare öfverenskomma om en särskild Grundlag för detta rike, byggd på ett folks tvenne dyrbarasta rättigheter: nationalrepresentation och fri beskatningsrätt. All fråga om en sammansmältning med Sverige var således redan i förväg åsidosatt, och Kongl. Maj:t gör Sig försäkrad, att. Rikets Ständer, äfven utan afseende på de af Kongl. Maj:t anförda skäl, endast vid en uppmärksam blick på det förflutna årets händelser, skola erkänna nödvändigheten af Kongl. Maj:ts beslut i detta afseende.

Det motstånd, som väcktes af Norriges Ståthållare mot verkställigheten af freden i Kiel, alstrade snart en Regeringsform för konungariket Norrige, som af dess samtelige innebyggare blef antagen och med lifligt bifall omfattad. Till sina hufvud grunder lika med Sveriges rikes Regeringsform, ledde dess förnämsta skiljaktigheter deras ursprung, antingen från båda ländernas olika samhällsinrättningar, eller från den ömtåliga varsamhet, hvarmed ett folk, länge böjdt under en despotisk lag, gemenligen alltid går till väga, då det, med återförvärfvade medborgerliga rättigheter, endast uppsöker förvaringsmedel emot nya möjliga ingrepp. Kongl. Maj:t kunde således icke på något kraftigare sätt besvara de tvifvelsmål, som i Norrige sorgfälligt underhölles, om uppriktigheten af Kongl. Maj:ts löften och afsigter, än genom den förbindelse, hvaruti Kongl. Maj:t ingick, i den under den 14 Augusti sistlidet är, uti Moss, afslutade konvention, att antaga, såsom norm för Norriges rikes blifvande Grundlag, den i Eidsvold öfverenskomna konstitutionen, och att om vilkoren för föreningen emellan båda rikena underhandla och besluta med Norriges rikes, i dette ändamål, sammankallade Storthing.

Det skall altid lända Kongl. Maj:t till en sann liflig till-

fredsställelse, och denna tillfredsställelse deles säkert af Rikets Ständer, att åt öfvertygelsen och en fri öfverläggningsrätt hafva hänskjutit afgörandet af denna vigtiga fråga. Kongl. Maj:t kände det folks tänkesätt, hvars ledare Han var, och bedömde derefter de nya undersåtares, Han gick att hägna under Sin Spira. Med lempa och lugn samt med aktning för deras rättigheter, kunna nordens friborne söner förmås äfven till stora uppoffringar, men mot hotelsen väpna de sina sinnen och mot förtrycket yttra de en manlig kraft. Norska folkets ombud sammankallades att besluta om rikenas förening, och huru hade, utom denna sammankomst, något allmänt national-uttryck derom kunnat vinnas, äfven om en förklaring i detta afseende, för någon del af landet, genom vapnens makt blifvit aftvungen? Med fästadt afseende på Rikets Ständers eget gifna efterdöme, som vid en evigt minnesvärd Riksdag, under hotande yttre omständigheter, likväl ej tvekade att först stadga vilkoren för den nya samhällsordningens bestånd, innan de gåfvo sig en Konung att vårda och främja deras frihet, visade sig Norriges rikes representanter lika vårdiga deras bestämmelse och deras medborgares förtroende. Utan att af händelserne hänföras, endast bedömande dem såsom en inledning, ej som ett vilkor för sitt beslut, sökte Norriges rikes Storthing, att, i de underhandlingar, som med Kongl. Maj:ts tillförordnade kommissarier öppnades, på en gång bevaka folkets frihet och statens anseende, medborgarens rättigheter och rikets ära.

Kongl. Maj:t borde göra rättvisa åt detta handlingssätt. Då tvenne folk sjelfvilligt underkasta sig samma styrelse, bör hvarje anledning till skiljaktighet i deras förhållande till den gemensamma regenten, med den sorgfälligaste vård, undanrödjas. I annat fall skall förbundet förr eller sednare brytes, och det ene folket antingen snart förtrycka det andra, eller ock, vid deras våldsamma åtskiljande, nya frön läggas i sinnena till bittra och för sekler aflägsnande söndringar. Om dessa grundsatser, af erfarenheten besannade, nästen alltid medfört betänkliga följder för den, som vägrat att åtlyda deres kraf, huru

högt påkallad var ej nu deras användande, då fråga var, ej allenast att stifta ett Skandinaviskt välde, af tvenne fria, länge fiendtliga, folk, men äfven att för dem bereda skyndsamma medel till inbördes förtroende och uppriktig vänskap. Till vinnande af detta föremål, borde, vid bestämmande af folkens gemensamma rättigheter, en fullkomlig jemlikhet dem emellan upprättas, utan afseende på deres antal eller deras lands afkastningar. Vid tillfällen af så stor och allmän vigt, som utkorandet af ett nytt Konungahus eller af Thronföljare, titlsättande af Förmyndare för en omyndig Konung, eller utöfningen af den verkställande makten, under Konungs sjuklighet eller frånvaro, ega båda folken lika ostridig rätt att, med till verkan jemngoda röster, gifva sin mening tillkänna, utan beräkning på de statistiska eller geografiska skiljaktigheterna, som kunna ega rum rikena emellan; grunden till yttranderätten hviler ej på den relativa styrkan, men på den, en gång medgifna, särskilda styrelseformen, och paa den verkan, som beslutet nödvändigt skall ega på densamma.

Vid tillämpningen af dessa allmanna reglor på underhandlingen med Norriges Rikes Storthing, borde Kongl. Maj:t derjemte fästa Sitt afseende på Sveriges och Norriges ömsesidiga belägenhet. Om innevånarnes antal i det ena riket företedde en betydlig öfvervigt, uppvägdes den af det andra landets gynnsamma naturliga läga till försvar, och då afsigten ej borde eller kunde vara, att någotdera folket inkräktade, öfver det andras beslut, en egenmäktig pröfning, ansåg Kongl. Maj:t Sig, af flera skäl, berättigad att erkänna grundsatsen af en fullkomlig jemlikhet mellan begga i alle de frågor, som röra deras gemensamma styrelse.

Kongl Maj:t förmente: att endast ett bibringadt ömsesidigt förtroende kan leda till stöd och varaktighed för föreningen, att detta förtroende ej beredes, om det icke kan hemta sitt kraftigaste stöd i konstitutionens egna hufvudgrunder, att om äfven ett stadgande kunde vinnas, i ett ögonblick, då dess användande ej behöfves, som under tiden tillfredsställde det

ena folkets fordringar, på bekostnad af det audras ömtålighet, det säkert vid en inträffad verklig tillämpning ej komme att möta någon verkställighet; att vid en throniedighet, eller då val af Thronföljare skall företagas, föreningsbandet emellan både rikena ej sammanhålles af några föreskrifter i Grundlagen, men af folkens ömsesidiga intresse att sammanjemka sina meningar och af deras indbördes aktning för hvarannan; att, vid ett sådant tillfälle, en söndring snarare föranledes, om det ena folket länge ansett sig hafva åtnjutit inskränktare rättigheter än det andra, och på en gång söker att häfva detta tvång, än om, lika behandladt, det både kan följa sin pligt, sin böjelse och sin enskilda fördel, då det ännu kraftigare befäster det ingångna förbundet, och, aktadt för sin egen mening, skänker en lika aktning åt broderfolkets.

Det är ur denna synpunkt, Kongl. Maj:t betraktat de §§ af Norriges rikes Grundlag, som stå i sammanhang med stadganden, af enahanda art, i Sveriges rikes Regeringsform; det var äfven på dessa vilkor, som Kong. Maj:t för andra gången helsades som Konung, af ett fritt folk, och emottog Norriges krona i förening med Norriges Grundlag. Rikets Ständer, utöfvande deras rätt att yttra sig öfver den sednare, gifva äfven åt rikenas förening, och åt Kongl. Maj:ts antagande af Norriges styrelse, det högtidiga nationella bifall, som ännu mera skall förhöja värdet af denna, för Nordens lugn, så vigtiga händelse. De böra vänta, att Norska folket med uppmärksamhet skall följa öfverläggningarnas gång, och med grundad tillförsigt till Svenska nationens vänskap och rättvisa afvakte ett resultat, svarande emot dess önskningar och emot de löften, hvaruti Kongl. Maj:t i förväg ingått.

Mera än en gång lära Rikets Ständer egt tillfälle att rättvisa dan utväg Kongl. Maj:t vidtagit, att stifta lugn och förtroende i Norden. Om, endast lydande ögonblickets väckta rörelser, Kongl. Maj:t med åsidosättande af alla fredliga anbud, hade, sedan kriget olyckligtvis måste begynnas i Norrige, endast sökt att med våld aftvinga ett ovilkorligt bifall till Dess

framställda förslager, skulle väl då, äfven om detta handlingssätt kunnat lyckas, någon verklig fördel varit för framtiden beredd, och genom hvad uppoffringar hade den ej varit vunnen? Kan en konstitutionell artikel, äfven om den inneburit något erkännande af Sveriges öfvervigt, sättas i jemförelse med olyckorna af ett förlängdt krig, der seger eller nederlag borde, för hvarje redlig man, vara lika ömmande; med ökade uppoffringar af manskap och penningar; med en betydlig nationalgäld, frukt af krigsomkostnaderna; med den rysliga nödvändigheten att behöfva fortsätta ett tvångsystem. sedan det en gång var börjadt; med en beredd rättmätig anledning för Norrmännen att gifva ny kraft och näring åt nationalhatet emellan folken, och med det, för sekler, försvunna hoppet om en uppriktig försoning mellan dem båda. Sådane hade likväl följderne varit, om icke Kongl. Maj:t., med erkännande af Norska folkets rättigheter, fordrat allt af dess öfvertygelse, och intet af Sin makt; och så skola äfven Rikets Ständer bedöma utgången af det inbördes krig, som lika olyckligt till sin anledning, som det kunnat blifva till sina följder, slutas med Nordens emot alla skiften befästade säkerhet, dubbelt, till sitt värde, förhöjd, genom de nya olyckor, som synas bota fasta landet.

Kongl. Maj:t anser §§ 1, 6, 7, 8, 26, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47 och 48, af Norriges rikes Grundlag, egentligen omfatta de ämnen, som för båda rikena äro gemensamma.

Det nya förhållande, hvaruti Sverige kommer att befinna sig med Norrige, kunde icke föreses vid den tidpunkt, då grunden lades till rikets närvarande Regeringsform. Detta förhållande står ej heller i ett så omedelbart sammanhang med Sveriges inhemska statsförfattning, som hvarje annat förslag, endast syftande på inre styrelsen. Att således, i sednare fallet, bryta de former, Grundlagarne föreskrifva, vore, för dessas bestånd, lika så vådligt, som det tör hända vore oförenligt med deras natur, att, i förra fallet, ej medgifva en vidsträcktare tydning, än den, som från deras stränga ordalydelse kan hemtas.

Det är rikets förändrade yttre ställning, som nödvändigt

bör påkalla, och, äfven vid denna Riksdag. tillvägabringa en jemkning i Grundlagarne, i den mån desse stå i sammanhang med den nya yttre ställningen. Att således, på bestämmandet af Sveriges och Norriges indbördes förhållande tillämpa de hvilo- och pröfningsformer för nya förslager, som i båda rikenas konstitutioner äro utstakade, och som endast kunna hafva afseende på den inhemska samhällsförfattningen, vore att misskänna tidens fordringar och till nya tvifvelsmål öfverlemna uppriktigheten af det ingångna förbundet. Att deremot, vid denna Riksdag, för alltid undanrödja dessa tvifvelsmål, anser Kongl. Maj:t, å Rikets Ständers sida, vara ett lika så heligt åliggende, som detta deras handlingssätt, långt ifrån att ega något skadligt inflytande på Regjeringsformens helgd, såsom varande pakalladt af ett annat rikes förening med Sverige, endast skall offentligen ådagalägga, at Rikets Ständer väl genast kunna besluta om sådana frågor, som hemta sin grund i rikets yttre förhållenden, men likväl med varsamhet och et obrottsligt iakttagende af Grundlagarnes föreskrifter behandla alle de ämnem som stå i sammanhang med deres rättigheter och den inre samhällsordningen.

Kongl. Maj:t öfverlemnar nu denna vigtiga fråga till Rikets Ständers lugna och eniga beslut, säker, att de, i hela dess vigt och omfattning, inse och bedöma densamma. Ledde af ett upplyst nit för allmänt väl, skola Rikets Ständer uppfylla de pligter, fäderneslandets stora åligganden påkalla, äfvensom Kongl. Maj:t, ej utan att bryta emot Sina, ej utan att ansvara för samtidens och efterverldens rättmätiga dom, trott Sig kunna undgå att oförställdt yttra Sin öfvertygelse och Sin förväntan.

Kongl. Maj:t förblifver Rikets Ständer med all Kongl. nåd och ynnest städse välbevågen.

CARL.

G. af Wetterstedt.

II.

C. *Den norske Regjerings Indstilling af 27de Novbr. 1861*):*

„Efterat tvende af den norske Regjering under 21de Oktober og 2den November sidstleden afgivne underdanigste Indstillinger betræffende en i sammensat Statsraad den 9de April 1861 af den svenske Justitiæ-Statsminister afgiven underdanigst Forestilling angaaende en Revision af Rigsakten med Videre, have i norsk Statsraad den 16de dennes været i Underdanighed fremlagte for Deres Majestæt, har det naadigst behaget Deres Majestæt at resolvere:

Denne Sag udsættes,

samt i Forbindelse dermed lige naadigst at tilkjendegive, som følger:

Efterat Jeg har ladet Mig foredrage den norske Regjerings, tilfølge af naadigst Paalæg i kombineret Statsraad af 9de April sidstleden, nu afgivne underdanigste Betænkning betræffende en paatænkt Revision af Unionsbestemmelserne mellem de forenede Riger, vil Jeg, inden Jeg afgiver naadigst Bestemmelse om, hvorvidt nævnte underdanigste Betænkning skal oversendes til den svenske Justitiæ-Statsminister for at til underdanigst Foredrag i kombineret svensk-norsk Statsraad fremkomme, herved have den norske Regjering paalagt i Kontinuations-Indstilling at indkomme til Mig med nærmere Forklaring om:

1) hvortil der sigtes med de i den norske Regjerings underdanigste Betænkning paaberaabte „utvetydige, men ogsaa paa Grund af Vedkommendes Stilling og nøje Bekjendtskab til Forholdene i Sverige desto mere vegtige Udtalelser," der gaves i November 1859 og umiddelbart efter Fremkomsten af en af en Repræsentant paa det svenske Ridderhuus i Efteraaret 1859 fremsat privat Motion om et Andragende til Hs. Maj. Kongen, gaaende ud paa, at

---

*) Meddeelt det norske Storthing i dets sidste Samling.

Foranstaltninger til Revision af Forenings-Akten maatte blive trufne; samt

2) til hvilke Data den norske Regjering støtter den paa et andet Sted i samme underdanigste Betænkning anførte Paastand om, at den i Norge almindeligt raadende Mening om, at i 1859 et Tidspunkt var indtraadt, da Spørgsmaalet om en Forandring med Statholder-Embedet kunde uden Ulemper fra nogen anden Side paany bringes frem til Afgjørelse, ikke blot som et i formel Henseende rent norsk Anliggende, hvorom den norske Regjering ytrer, at der ikke vides paa den Tid, ligesaalidt som tidligere, fra nogen Kant at være ytret Tvivl, men ogsaa med et i Realiteten gunstigt Resultat — at

„denne i Norge, som anført, dengang almindeligt raadende Mening blev paa samme Tid ogsaa delt inden Kredse i Sverige, hvor det paalideligste Bekjendtskab til Forholdene og Opinionen der i Landet maatte forudsættes at være tilstede."

I Anledning heraf skal undertegnede Statsraad Birch-Reichenwald, der i Egenskab af Chef for Justitsdepartementet har afgivet det til Grund for den norske Regjerings ovenfor nævnte Betænkning af 21de Oktober sidstleden liggende underdanigste Foredrag, tillade sig i Underdanighed at anføre Følgende:

Forinden jeg som Medlem af Statsraadsafdelingen i Stockholm i Efteraaret 1859 begav mig til Kristiania, hvor D. M. agtede at aabne Storthingets Forhandlinger, fandt jeg det at være min Pligt at søge at erhverve Vished om den vedvarende Gyldighed af de Erfaringer, jeg allerede under et Ophold i Sverige i det foregaaende Aar havde havt Anledning til at gjøre om, at det dengang af Mænd, som maatte forudsættes baade at være vel bekjendte med Forholdene i Sverige og fuld kompetente til at dømme om dem, blev antaget, at der ikke af Hensyn til disse Forholde kunde være nogen væsentlig Betænkelighed ved Statholderpostens Ombytning med en Stats-

ministerpost. Der skede da i September 1859, efter dertil af mig og et andet Medlem af Statsraadsafdelingen i Stockholm specielt given Anledning, atter af ansete svenske Mænd og navnlig flere Medlemmer af D. M.s svenske Statsraad Udtalelser, som gik ud paa, at Spørgsmaalet om en Forandring med Statholderembedet kunde uden Hinder fra svensk Side bringes til Afgjørelse med et i Realiteten gunstigt Resultat, medens der ligesaalidt dengang som tidligere ytredes nogen Tvivl om Afgjørelse i formel Henseende som et rent norsk Anliggende. Af de saaledes vundne Erfaringer drog jeg for mit Vedkommende den Slutning, at der ingen Betænkelighed kunde være mod at tilkjendegive Medlemmer af det da forsamlede Storthing, at saafremt dette under Behandlingen af de flere hvilende Forslag til Forandring i Grundlovens § 12 med flere fattede en Beslutning som den, der under 9de December 1859 blev afgiven, kunde denne Beslutning ventes at ville blive af D. M.s Raad anbefalet til naadigst Sanktion.

Disse ere de Data, til hvilke jeg har støttet den i Deres Majestæts naadigste Diktamen omhandlede Udtalelse i mit underdanigste Foredrag af 21de forrige Maaned, hvorefter en i Norge raadende Mening om, at Udsigterne paa hin Tid vare gunstige for Statholder-Spørgsmaalets Afgjørelse overensstemmende med Norges Ønsker, ogsaa var bleven delt inden Kredse i Sverige, hvor det paalideligste Bekjendtskab til Forholdene og Opinionen der i Landet maatte forudsættes at være tilstede.

Naar der i samme underdanigste Foredrag er paaberaabt utvetydige og vegtige Udtalelser, der gaves i November 1859, umiddelbart efter Fremkomsten paa det svenske Ridderhus af en privat Motion angaaende Revisjon af Rigsakten, da er det derom i Foredraget Anførte ligeledes støttet til de Erfaringer, jeg ogsaa i denne Henseende personligt havde haft Anledning til at gjøre som Medlem af Statsraads-Afdelingen i Stockholm, og specielt til det med disse Erfaringer i alt væsentligt stemmende Vidnesbyrd, som indeholdes i et Cirkulære af 7de November 1859 fra Hans Excellence Udenrigsministeren til

Deres Majestæts Gesandtskaber i Udlandet. Dette Cirkulære, der efter sit eget Indhold skulde tjene til at oplyse den i hin Rigsdagsmotion omhandlede Sags virkelige Stilling og Betydning paa den Tid, har, foruden efter sin nærmeste Bestemmelse at være kommet til Afbenyttelse i Udlandet, navnlig ligeover for fremmede Staters Regjeringer, endvidere været meddelt under konfidentiel Form ikke alene til den norske Regjering, men tillige til det norske Storthing, umiddelbart forinden dette i December 1859 fattede sine Beslutninger saavel om Interimsregjeringen som angaaende Statholder-Spørgsmaalet, paa hvilke Beslutninger det maatte forudsættes, at Kjendskab til Cirkulærets Indhold ikke vilde blive uden Indflydelse.

Efter saaledes ifølge Deres Majestæts naadigste Befaling i Underdanighed at have belyst, hvilke de Data ere, til hvilke de her omhandlede Dele af mit underdanigste Foredrag af 21de Oktober sidstleden sigte, maa jeg endnu udbede mig naadigst Tilladelse til ogsaa at oplyse Aarsagen til, at ikke selve Foredraget indeholder de nærmere Forklaringer, som nu ere blevne underdanigst meddelte.

Medens paa den ene Side Henvisningen til hine Data, der havde været den væsentligste Aarsag og Anledning til min Opfatning i 1859 af Statholdersagens Forhold til Sverige og Unionen, ikke i Foredraget kunde undlades, eftersom det alene derigjennem kunde gjøres klart, hvorledes den Understøttelse, som blev Motionen om en Forandring med Statholderembedet til Deel fra Deres Majestæts norske Raads Side, hvilede paa den i de paaberaabte Omstændigheder begrundede Overbeviisning, at en endnu større Tilfredshed med Unionen og en deraf bevirket yderligere Tilnærmelse mellem Broderfolkene saavel i politisk som social Henseende vilde blive fremkaldt ved det Vidnesbyrd om Sveriges broderlige Sindelag, som antoges at ville ligge deri, at ingen Indvending fremkom fra svensk Side mod Ophævelsen af Statholderposten ved Overenskomst mellem Norges Konge og Norges Folk, — fandt jeg paa den anden Side i den Omstændighed, at de Meddelelser, som have fundet

Sted mellem svenske og norske Statsraadsmedlemmer angaaende et rent norsk Anliggende, efter Sagens Natur ikke kunde være officielle, saavelsom i den Betragtning, at Cirkulæret af 7de November 1859, skjøndt meddelt Storthinget og bekjendt for alle dets Medlemmer, dog kun var meddelt i konfidentiel Form, Anledning til at tro, at udtrykkelig og speciel Paavisning af de Data, hvortil der i mit underdanigste Foredrag hentydedes, burde eller ialfald kunde undlades, saalænge den ikke af Deres Majestæt selv var forlangt."

Statsraadets øvrige Medlemmer have ikke Andet at tilføie Statsraad Birch-Reichenwalds underdanigste Forklaring, end at de deri anførte Omstændigheder, forsaavidt vi ikke tidligere kjendte dem, bleve os meddelte, forinden vi tiltraadte Justitsdepartementets underdanigste Foredrag af 21de forrige Maaned."

II.

D. *Gjenpart af Statssekretariatets Skrivelse til Justits-Departementet, dateret 19de December 1861**).

I Statsraad for Hans Majestæt Kongen den 12te d. M. fremlagdes den Norske Regjerings underdanigste Indstillinger af 21de Oktober og 2den November d. A., angaaende Revision af Rigsakten med Videre, samt den Norske Regjerings under 27de f. M. tilfølge Hans Majestæts naadigste Diktamen af 16de næstforhen afgivne underdanigste Forklaring betræffende 2de Punkter i ovennævnte underdanigste Indstilling af 21de Oktober, hvilke Sager ved Hans Majestæts naadigste Resolution af 16de f. M. og 11te d. M. have været befalede udsatte. Hans Majestæt behagede i Anledning af disse Sager naadigst at tilkjendegive og befale som følger:

Hans Majestæt, som har ladet Sig foredrage den Norske

---

*) Meddeelt det norske Storthing i dets sidste Samling.

Regjerings underdanigste Indstilling af 27de November d. A., afgiven ifølge naadigst Paalæg af 16de s. M. samt indeholdende Forklaringer med Hensyn til de 2de Punkter, som i nævnte naadigste Paalæg vare paapegede, har af de Oplysninger, der i Indstillingen ere meddeelte af Statsraad Birch-Reichenwald, som i Egenskab af Chef for Justits-Departementet har afgivet den til Grund for den Norske Regjerings Betænkning af 21de Oktober sidstleden liggende underdanigste Indstilling, bragt i Erfaring 1) at med den i 1ste Punkt af ovennævnte naadigste Paalæg omhandlede Hentydning specielt er sigtet til et Cirkulære fra Hs. Excellence Udenrigs-Statsministeren til Hans Majestæts Gesandtskaber, dateret 7de November 1859, under konfidentiel Form meddelt ikke alene den Norske Regjering men tillige det Norske Storthing, samt 2) at med Hensyn til den i 2det Punkt af ovennævnte naadigste Paalæg omhandlede Hentydning, den deri gjorte Paastand er støttet til de af den foredragende Chef for Justits-Departementet, Statsraad Birch-Reichenwald, som dengang Medlem af den i Stockholm værende Statsraads-Afdeling, gjorte personlige Erfaringer, grundede paa Samtaler og ikke-officielle Overlægninger, efter dertil af ham og et andet Medlem af Statsraads-Afdelingen specielt given Anledning, med anseede svenske Mænd og navnlig flere Medlemmer af Hans Majestæts svenske Statsraad.

Hans Majestæt, som, til Oplysning for Sig Selv, kan i Sit Norske Statsraad modtage de saaledes afgivne Forklaringer, har, som Unionskonge, at fæste Sin Opmærksomhed paa, om det vil være hensigtsmæssigt at oversende den Norske Regjerings Betænkning af 21de Oktober d. A. med de deri gjorte Hentydninger samt de dertil med Nødvendighed knyttede Forklaringer i underdanigst Indstilling af 27de November sidstleden til Sit Svenske Statsraad. Med dette Hensyn for Øie vil Hans Majestæt ikke kunne bifalde, at et konfidentielt meddelt Aktstykke benyttes i officielle Dokumenter, ligesaalidt som Hans Majestæt kan billige, at officielle Paastande af nogen af

Hans Majestæts Norske Statsraader grundes paa ikke-officielle Samtaler og Overlægninger mellem dem og Svenske Statsraader.

Hans Majestæt har Selv ved Sit naadigste Tilkjendegivende i Norsk Statsraad den 4de April 1860, da Hans Majestæt til endelig Afgjørelse foretog Spørgsmaalet om naadigst Sanktion paa den af Storthinget fattede Beslutning om Forandring af Grundlovens §§ 12 og 14 m. fl., ytret, at Høistsamme, naar Tidspunktet dertil forøvrigt var fundet beleiligt, gjerne vilde have imødekommet Storthingets og Statsraadets Ønsker, og at Han Selv vilde vælge den beleilige Tid for at fremkomme til Storthinget med naadigst Forslag til de her omhandlede Forandringer. Men ligesaalidt som Hans Majestæt vilde ved den Leilighed have fundet det rigtigt at foranledige frembragte paa en officiel Maade ikke-officielle Forhandlinger af Beskaffenhed som de, hvorom Justits-Departementets Chef, Statsraad Birch-Reichenwald, nu har afgivet Forklaring, ligesaalidt vil Hans Majestæt ved nærværende Leilighed kunne bifalde, at de fremkomme i den Betænkning fra den Norske Regjering, som Hans Majestæt maatte finde Anledning til at befale oversendt den Svenske Justitiæ-Statsminister.

Hans Majestæt, der, som Norges Konge, vil vaage over, at den Sag, der fremkaldte Hans Majestæts naadigste Tilkjendegivende i Norsk Statsraad den 4de April 1860, skal, naar Tidspunktet dertil er beleiligt, blive afgjort paa en Maade, der stemmer baade med Norges Tarv og dets Rettigheder, hvilke Hans Majestæt vil opretholde lige meget af Kongelig Pligt som af nedarvet Kjærlighed for Sit trofaste Norske Folk, er lige bestemt paa at afværge Fremdragelsen af, paa ikke-officielle Overlægninger grundede, og af et enkelt Statsraads-Medlem gjorte personlige Erfaringer, egnede til at fremkalde Splittelser, som fra det Norske og Svenske Statsraad kunde udstrække sig videre til de 2de Folk, hvis broderlige Forstaaelse det er Hans Majestæts høie Hverv af al Sin Magt og af al Sin Evne at søge at opretholde og befæste.

Hans Majestæt befaler derfor, efterat have hørt sit Norske Statsraad:

At den Norske Regjerings underdanigste Indstilling af 21de Oktober sidstleden af Statsraadet tages under fornyet Behandling med Hensyn til de i Hans Majestæts naadigste Diktamen af 16de f. M. omhandlede Punkter*).

Gjenpartens Rigtighed bekræfter

A. Kjerulf,
Expeditionssekretær.

III.

Protokoll öfver ett Justitie-Departements-ärende, hållet å Stockholms Slott Tirsdagen den 18 Februari 1862 inför Hans Maj:t Konungen uti sammansatt Svenskt och Narskt Stats-Råd

i närvaro a:

Hans Excellens Justitie-Stats-Ministern Herr Friherre de Geer, Hans Excellens Stats-Ministern för Utrikes ärendena Herr Grefve *Manderström*, Hans Excellens Norske Stats-Ministern Herr *Sibbern*, Statsråden: Herr Friherre *Gripenstedt*, *Ehnemark*, *Lagerstråle*, *Björnstjerna*, *Malmsten*, *Thyselius*, *Bredberg*, *Thulstrup*, *Bretteville*, *Lange*.

Sedan Kongl. Norska Regeringens Justitie- och Politi-Departement, uti skrifvelse den 17 December 1861 till den Svenske Justitie-Stats-Ministern, tilkännagifvit att Kongl. Maj:t den 14 i samma månad i nåder befallt, det afskrift af Kongl. Norska Regeringens underdåniga betänkande af den 21 Oktober sist-

*) Efterat Statsraaderne Petersen, Birch-Reichenwald og K. Motzfeldt den 12 December vare udtraadte, blev i et den 14 December i Christiania afholdt Statsraad den norske Regjerings Betænkning af 21 October i en saadan Form, at de ovenfor i [ ] indklamrede Ord udelodes, paany forelagt Kongen ved en særskilt Indstilling, undertegnet af Statsraaderne Riddervold, Meinichen, Manthey og Wergeland, samt tillige af den Stockholmske Statsraadsafdelings Medlemmer Bretteville og Lange. Af den saaledes forandrede Betænkning befalede Kongen da en Gjenpart tilstillet den svenske Justitiæ-Statsminister. Først den 17de s. M. bleve nye Statsraader udnævnte (Stang, Meldahl, Haffner), ligesom Statsminister Sibbern, der i November havde taget Afsked, igjen blev indsat i samme Stilling.

lidne år med bilagor, angående en i sammansatt Svenskt och Norskt Stats-Råd den 9 April 1861 af Justitie-Stats-Ministern afgifven underdånig framställning angående en revision af Riksakten m. m., skulle, sådant detta betänkande är slutligen affattadt, tillika med afskrift af den Norska Regeringens underdåniga Kontinuations-Indstilling af den 2 November 1861 med bilaga öfversändas till Justitie-Stats-Ministern, samt berörde afskrifter blifvit jemte skrifvelsen till Justitie-Stats-Ministern öfverlemnade, så anmälde Hans Excellens Herr Justitie-Stats-Ministern nu i underdånighet förenämnda betänkande af den 21 Oktober 1861 med dertill hörande bilagor, samt Kontinuations-Indstillingen med bilaga, hvilka samtliga handlingar finnas detta protokoll bilagde.

Efter föredragningen häraf anförde Hans Excellens Herr Justitie-Stats-Ministern:

Då den af mig till det sammansatta Svenska og Norska Stats-Rådets protokoll den 9 April 1861 i underdånighet afgifna fremställning i vissa deler icke blifvit, i Kongl. Norska Regeringens nu föredragna betänkande, uppfattad i öfverensstämmelse med min mening, samt detta betänkande jemväl i andra delar påkallar bemötande från Svensk sida, torde det tillåtas mig att, innan jag i underdånighet afgifver det förändrade tillsyrkande, hvartill jag i ämnets nuvarande skick finner mig föranlåten, i största korthet få till besvarande upptaga det väsendtligaste af hvad Kongl. Norska Regeringen emot min underdåniga framställning anfört.

Hvad först angår den ofta upprepade satsen, att grundprincipen för föreningen, då den stiftades, skall varit de båda rikenas fullkomligt likaberättigade ställning vid sidan af hvarandra, sä kan anmärkas, att Riksakten icke uttalar denna grundsats, ehuru den i några vissa fall udgör en tillämpning deraf. I 42 § af Norska Grundlagen finnes principen visserligen uttalad, men äfven der uttryckligen inskränkt till de i föregående 39, 40 och 41 §§ omförmälda tilfällen. Vidare innehålla ej mindre Kongl. Maj:ts proposition till Rikets Ständer den 12 April 1815, om de nya konstitutionella förhållanden,

som till följe af föreningen emellan Sverige och Norrige uppkommit, än ock Konstitutionsutskottets betänkande öfver nämnda proposition, af den 25 i samma månad, i anförda motiver ett mera allmänt erkännande af grundsatsen om båda rikenas jemlikhet, likasom ett sådant erkännande igenfinnes i de af Kongl. Norka Regeringen anförda yttranden af Konung Carl XIV Johan til Stats-Rådsprotokollen den 26 Oktober 1818 och den 4 Januari 1842' Betydelsen af dessa sistnämnda yttranden mötväges dock i viss mån af den uppfattning af föreningen samme Konung vid andra tillfällen uttalat, såsom i Konungens diktamen till det Norska Stats-Rådsprotokollet den 21 Februari 1837, hvilket officielt meddelades den Svenska allmänheten i Statstidningen för den 25 i samma månad, och hvartill Konungen sedermera hänförde sig i ett anförande i Norkt-Svenskt Stats-Råd den 30 Januari 1839, då Unionskomitén tillsattes. Der heter det bland annat:

»Föreningen emellan Sverige och Norrige, afslutad den 20 Oktober 1814, utgör grunden till 1 § i konstitutionen af den 4 November 1814, hvilken blef sanktionerad den 10 i samma månad. Denne § är en följd af de rättigheter, som Sverige genom traktater hade förvärfvat på konungariket Norrige. Titulaturen« (nemligen den af Konungen då begagnade) »är deraf i allmänhet en sjelfskrifven följd».

»Staternas historia, som Storthinget åberopar, visar att Norrige allt ifrån år 1536 blott har varit en Dansk provins, att det icke har varit i besittning af någon lagstiftande makt förr än Kielertraktaten afslutades; och att det först är från den 10 November 1814, den dag, då Konungen aflade sin ed på konstitutionen, som Norrige har blifvit erkändt såsom ett med Sverige under en Konung förenadt rike samt varit i besittning af de rättigheter, som Sveriges Konung, i Sveriges namn, hade tillförsäkrat det. Historien berättar vidare, och vår tids händelser bekräfta det, att traktater, krig och eröfringar föröka staternas makt eller inskränka deras gränser. Hvad de diplomatiska ärendena angår, så eger allt hvad Storthinget anmärkt

redan rum. För öfrigt då rättigheterna erkändes lika, skedde det under vilkor af lika bördor. Denna förpligtelse är icke allenast rättfärdig, men den är moraliskt nödvändig för att betrygga reciproctteten af de genom traktater förvärfvade och bestämda garantier.»

Men månne i allt fall åt mera eller mindre sväfvande, i motiver uttalade, allmänna satser kan tillerkännas större vigt, än åt bestämda sakförhållanden, som befinnas emot dessa satser stridande? Och en oviss olikhet i ställningen till hvarandra finnes de båda rikena anvisad i sjelfva Riksakten, för att nu icke tala om Norska Grundlagen. Riksakten stadgar nemligen, att Interimsregeringen skall hafva sitt säte i Stockholm, och att säväl de diplomatiska ärendena, som andra saker, hvilka angå båda rikena och ej genom sin natur tillhöra något särskildt Departements handläggning, skola för denna Interimsregering föredragas af Sveriges Stats-Minister för utrikes ärendena. Men en ännu mera påfallande olikhet fastställdes vid regleringen af sådana unionella förhållanden, som icke upptogos i Riksakten, vid hvars författande, enligt Kongl. Norska Regeringens, i nu förevarande betänkande åberopade, utlåtande den 27 Augusti 1840, »endast var fråga om att affatta en Grundlag för unionen, men hvarken har varit eller kunnat vara afsedt att i densamma intaga mera detaljerade bestämmelser, angående de särskilda förhållanden emellan rikena inbördes, som i militäre, ekonomiska eller andra speciella afseenden må ega rum, och som icke äro af annan beskaffenhet, än att de antingen af Konungen ensam eller af Honom i förening med båda rikenas nationalrepresentationer kunna efterhand ordnas och efter omständigheterna åter förändras.» Hit höra t. ex. unionsflaggan och det gemensamma riksvapnet, hvilka af föreningens stiftare icke bestämdes så, att Norrige i desamma fick en lika andel med Sveriges; — likasom Konungen i sin titel till en början äfven i rent Norska handlingar satte Sveriges namn framför Norriges. Emot anordningen af dessa, just de mest fremstående symbolerna af föreningen, protesterade icke, såvidt

jag har mig bekant, Norrige vid dess vidtagande. Ledamöterne af den Norska Stats-Rådsafdelningen hade åtminstone intet att invända emot flaggan, sådan den bestämdes i Svenskt-Norskt Stats-Råd den 7 Marts 1815. Det var först sedan någon tid förflutit, som det yrkades ändring i dessa anordningar, såsom stridande mod de grundsatser, som i afseende å andra unionsförhållanden blifvit tillämpade. Dessa ändringar blefvo ock Norrige beviljade, men de hade lika säkert blifvit afslagna, om man i Svenskt intresse hade velat fasthålla vid föreningen sådan den var; lihasom man, efter det Norrige vunnit dessa eftergifter, från Norska sidan nu fasthållar föreningen sådan den är, ända derhän att Kongl. Norska Regeringen »icke lägger någon sårdeles vigt på, hvilka allmänna betraktelser, som, med hänsyn till den ena eller andra af nämnda principer, kunde med mera eller mindre fog göras gällande, så framt förhållandet skulle på nytt ordnas.»

Det är derföre icke såsom en ovilkorlig följd af föreningsgrunderna, sådana de först antogos, som jag har velat utsträcka jemlikhetsgrundsatsen till alla framdeles uppkommande unionsförhållanden, utan derföre att jag finner denna grundsats vara stödd på rättvisa och den enda, hvarpå en förening emellan fria folk kan utvecklas. Men icke blott sjelfa grundsatsen bör vara rättvis, utan ock dess tillämpning riktig; och om den tillämpning deraf, som i en eller annan punkt blifvit gjord i Riksakten, befinnes vara origtig eller åtminstone icke riktig för alla fall, så bör en sådan tillämpning, enligt min tanka, icke obegränsadt utsträckas. Unionskomitén har sökt visa, att den verkliga likheten skulle forsvinna, om Norrige skulle lika med Sverige bidraga til gemensamma utgifter, och jag har sökt visa, att samma likhet försvinner genom att tillägga en och en half million Norrmän lika många röster med nära fyra millioner uti en representation, som bland annat hade att besluta angående bidrag, som skulle utgå efter folkmängden; men ehuru Kongl. Norska Regeringen funnit, att de af mig i detta afseende utvecklade grunder »gerna kunde erkännas i allt väsent-

ligt ega sin giltighet i tillämpning på förhållandena i en helstat,» och ehuru ständigt gemensamma bidrag af ifrågavarande art icke kunna komma i fråga, med mindre de bidragande anses i någon mån utgöra en politisk enhet, förklarar likväl Kongl. Regeringen det vara »omöjligt från Norsk sida att ingå ens på underhandlingar« om en gemensam representation i den syftning mitt förslag innehåller. Kongl. Norska Regeringen antager härvid, att mitt förslag till en gemensam representation »skulle hafva sin väsentligaste betydelse just i og genom sjelfva sin form, i det denna nemligen skulle blifva uttrycket för en annan uppfattning af unionsförhållandet emellan rikena, än den som ända från föreningens början hittills obestridt gjort sig gällande.». Till stöd för detta antagande hänför sig Kongl. Norska Regeringen till tvenne af mig yttrade meningar, af hvilka den ena innehåller, att ett medgifvande å Svensk sida, det Norrige till en gemensam representation finge sända ett något större antal representanter, än som efter folkmängden skulle paa Norrige sig belöpa, i de fleste fall sannolikt blefve af föga praktisk inflytande på ärendenas utgång. Detta yttrande innebär dock endast en tillförsigt, att intressenas gemensamhet skulle verka till enighet emellan majoriteterna af båda rikenas representanter; och af en representations enighet får väl icke slutas till dess obehöflighet. Det andra yttrandet, som skulle bevisa, att jag ansåge en gemensam representation i realiteten obehöflig, går derpå ut, att, derest tiden icke vore inne för tillvägabringandet af en gemensam representation på riktiga grunder, i föreningsfördraget nu icke heller borde fastställes några grunder för rikenas bidrag til gemensamma föremål, helst det visat sig, att intetdera af de båda rikena hittills undandragit sig att i detta afseende uppfylla billighetens fordringar. Men om jag än derigenom yttrat den åsigt, att behofvet af en representation för detta ändamål ännu icke oafvisligen inträdt, så har jag dock förklarat mig anse den desto önskvärdare för andra ändamål; och då jag uttryckligen fästat mindre vigt vid antalsförhållandet emellan de båda

rikenas representanter, än dervid att den omedelbart skulle få handlägga de gemensamma frågorna, så synas mina ord icke berättiga till den slutsatts, att mitt syftemål endast skulle varit att åstadkomma uttrycket för en Norrige förnärmande uppfattning af unionsförhållandena. Jag är tvertom så öfvertygad om nyttan af en förenad representation, att jag, derest den icke på annat vilkor kunde komma till stånd, för min del vore benägen att medgifva, det Norrige till densamma finge sända ett lika antal representanter, som Sverige, föruttsett likväl i sådant fall, att denna representation icke finge slutligen afgöra ärendena, utan endast utgjorde ett förberedande utskott för gemensamma angelägenheter, som sedermera hänskötes till nationalrepresentationerna. Äfven i en gemensam representation med beslutande rått, på två kamrar, hvardera med sitt veto, ville jag för bevarandet af båda rikenas statshäghet, lemna åt Norrige lika antal representater med Sverige i den ena kammaren.

En förenad representation kan endast vara obehöflig, så länge vi icke hafva eller vilja hafva några ärenden gemensamma. Den utgör en af de vigtigaste frågorna för en förening sådan som jag tror Sveriges och Norriges gemensamma väl kräfva. Utan att önska en sammansmältning af de båda folken, eller en centralisering af vården om deras inre angelägenheter, har Sverige dock aldrig ansett 1814 års förening för ett fulländadt verk; och åtminstone hos mig är den öfvertygelsen fast, att de två små nationerne skulle gifva hvarandra ett säkrare stöd emot yttre stormar i den mån de i alla yttre förhållanden sammanväxte till en enhet. Man jag har derföre aldrig fordrat, att Norrige deruti skulle ingå såsom en del af Sverige, utan att båda skulle, i hvad de hafva gemensamt, blifva delar af ett Skandinavien. Och den säkraste borgen, att ingenderas statshöghet skulle kunne förnärmas i dess inre angelägenheter synes mig vara, att icke den förenade representationen ställes såsom en instans öfver de särskilda nationalrepresentationerna. Ty en stats höghet inskränkes deraf, att dess högsta myndighet är underordnad en myndighet utanför staten, oberoende

deraf om staten i denna sistnämnda myndighets organisation i större eller mindre grad deltager.

Kongl. Norska Regeringen, som lemnar åt en oviss framtid att bedöma, huruvida den politiska förbindelsen emellan folken någonsin bör blifva större, än den är, anser att denna åtminstone måste föregås af en mera omfattande gemenskap i materiella och sociala intressen och möjligen tillika af ett större tillnärmande uti inre institutioner, i hvilket afseende det i betänkandet, bland annat, yttras, att »det förmodligen måste erkännas vara omfånget af gemensamhet i reella intressen, som till en viss grad kan betinga omfånget af gemensamhet i dessas formella behandling, men icke omvändt.» Men när eller huru skola väl våra reella intressen, i fråga om försvarsväsendet, utrikes ärendena och civillistan kunna bliva mera gemensamma än de redan äro? och när således just den gemensamma realiteten förefinnes, hvarföre i dessa frågor förkasta den gemensamma formella behandlingen? Om något skall kunna komma denna gemensamhet i reella intressen att förminskas, så är det just den afskilda behandlingen; ty det ligger i naturen af en fri utveckling att fortgående öka olikheterna emellen tvenne af hvarandra oberoende statsorganismer. Langt ifrån att minskas med tiden blifva derföre, efter min tro, svårigheterna att åstadkomma den politiska gemensamheten i de ämnen, som nyss nämndas, med hvarje dag större. För införandet af en sådan gememensamhet var vid föreningens stiftande det förnämsta hindret Norska folkets misstro emot det Svenska. Denne misstro har icke vikit under de nära femtio år, som Svenska folket obrottsligt hållit det indgångna förbundet. Men utom denna misstro uppställer sig numera jemväl, såsom ett hinder, kärleken till sedermera uppväxta och utvecklade institutioner, som för vinnande af nu antydda gemensamhet behöfde undergå förändringar. Det är möjligt, at gemensamhet i intressen ändock skall lyckas att en dag besegra alla dessa hinder, men man skall då inse, att saken lättare hade kunnat ske förut.

Kongl. Norska Regeringen antyder i sitt betänkande, att

det sammanhang, hvari frågan om en revision af unionsbestämmelserna och Ståthållare-embetets afskaffande blifvit satta till hvarandra af såväl Rikets Ständer vid sistlidne Riksdag, som i mit underdåniga anförende, skulle utgöra det förnämsta hindret för revisionsfrågans upptagande på Norska sidan; i hvilket afseende Kongl. Norska Regeringen yttrar: »under andra omständigheter än de, efter det anförde, nu förhandenvarande, skulle återupptagandet af underhandlingarne angående en revision af de unionella bestämmelserna, efter hvad med full säkerhet kan antagas, så mycket mindre hafva mött svårigheter från Norsk sida, som förarbetena dertill redan tillförene blifvit härifrån bedrifna så långt, att deras fortsättande antingen omedelbart från den punkt, der revisionssaken i sin tid tills vidare afbröts genom den nådiga resolutionen af den 25 Februari 1848, eller möjligen genom förnyad gemensam samverkan i en Komité af män från både rikena måtte blifva jemförelsevis någorlunda lätt.»

Nu är likväl förhållandet, att den 1839 tillsatta Unionskomitén hade satt den allmänna Revisionsfrågan i alldeles enahanda sammanhang med Ståthållarefrågan, som sistlidne Riksdag. I Komiténs betänkande heter det nemligen bland annat »Komiténs Norske ledamöter tillåte sig i underdånighet förklara, att de betrakta de förändringar i Norriges Grundlags § 25, hvilka uppkomma genom de i Komiténs förslag upptagna stadganden, såsom betydliga eftergifter å Norrigas side, men hvilka genomförandet af likhetsgrundsatsen och afseende å föreningens väl fordra, samt att de blott gifvit sina röster för dessa eftergifter under den förutsättning och med det vilkor, att, hvarhelst genomförande af likhetsgrundsatsen och föreningens väl fordra någon sådan eftergift å Svenska sidan, densamma måtte medgifvas med lika broderlig välvilja. De Norske ledamöterne hafva ansett, att ett sådant fall är förhanden uti stadgandet i Norska Grundlagens § 14, hvarigenom åt Svensk man är lemnad lika rätt med Norsk att bekläda Norriges högsta och vigtigaste embete, utan att någon motsvarande rättighet

är gifven åt Norsk man i Sverige. De hafva hufvudsakligen framställt följande anmärkningar: vid närvarande förslag till en ny och omarbetad föreningsakt har man bemödat sig att öfverallt undanrödja alla frön till grundadt missnöje med någon del af föreningsvilkoren och att aflägsna all grundad klagan deröfver, att det ena af de förenade rikena, tvärtemot föreningens hufvudgrunder, undfått större rättigheter, större inflytande i de gemensamma angelägenheterna, än det andra. Öfverallt har man sökt aflägsna all direkt och indirekt inverkan af det ena riket på det andras inre och således föreningen icke rörande angelägenheter; men så länge Svensk man kan sättas i spetsen för den Norska Regeringen och innehafva den afgörande rösten, då röstantalet i Stats-Rådet är lika fördeladt, så länge motsägas och motarbetas dessa föreningsaktens sträfvanden att göra föreningen stark och kraftfull både genom yttre iakttagelse och genomförande af dess grundsatser, och genom den anda, som genomgår densamma och gifver den sin inre moraliska kraft. De fyra Svenske män, som hitintills beklädt Ståthållareplatsen i Norrige, hafva alle varit ställde i spetsen ej mindre för regeringsärendena i allmänhet, än ock för rikets krigsmakt till lands och vatten.»

»Betraktas denna myndighet i hela sin stora utsträckning, måste utan tvifvel medgifvas, att, då den lemnas i händerna på Svensk man, Sverige derigenom får ett stort, ehuru medelbart inflytande på alla Norriges inre angelägenheter, derunder inbegripet hela dess försvarsväsende, såväl med afseende å dettas organisation, ekonomi och förvaltning, som derjemte, såvida Ståthållaren äfven är satt i spetsen för krigsmakten, med afseende å. kommandomål.»

»Att ett sådant förhållande är stridande emot de för föreningen erkända grundsatser, hvilka det är Komiténs pligt att vid föreningsvilkorens granskning bibehålla och fullständigt genomföra, anser Komitén vare tydligt utan någon vidare förklaring. I betraktande af den omsorg, hvarmed Komitén i sitt förslag så i det största, som det minsta, sökt undvika icke

allenast verkligheten, utan till och med blotta skenet af att vilja tillägga det ena riket vare sig någon rättighet att inblanda sig i det andra rikets inre angelägenheter, eller något större inflytande på de gemensamma angelägenheterna, än det andra, skulle det förefalla besynnerligt om samma Komité, vid granskningen af stadgandena för föreningen, lät den nu ifrågavarande stötestenen ligga orörd.»

»Stödjande sig på ofven anförda grundar, hafva Komiténs Norske ledamöter föreslagit sådana föreskrifters upptagande i förslaget till föreningsakten, att genom dessa stadgandet i Norriges Grundlags § 14, att Svenk man kan utnämnas till Ståthållare i Norrige, bliver utan all kraft.»

»Komiténs Svenske ledamöter hafva erkänt, att vigtiga skäl, och isynnerhet vigten af att genom ett ömsesidigt närmande till hvarandra befästa det broderliga förtroende och den välvilja emellan Svenske och Norska folken, som utgör föreningens lifgifvande själ, talade för att ingå på forslaget, hvarföra de och förenat sina röster med sina Norska kollegers.»

»Det er således af Komitén enhälligt beslutadt, att så inrätta förslaget till stadgandena i § 124, att det öfverklagade stadgandet i Norriges Grundlags § 14 derigenom upphäfves.»

I Norska Justitie-Departementets år 1847 öfver Unionskomiténs förslag afgifna och af Norska Regeringen enhälligt biträdda Indstilling heter det härom bland annat:

»Departementet finner det otvifvelaktigt att denna med regeln i Norriges Grundlags § 92 öfverensstämmande och i öfrigt ur föreningens natur flytande föreskrift bör godkännas, och stadgandet i samma Grundlags § 14, om att till Ståthållare i Norrige kan utnämnas en Svensk, altså upphäfvas.» Och vidare: »af motiverna erfares, att Komitén genom förslaget till förevarande § förnämligast haft för ögonon bestämmelsen i den Norska Grundlagens § 14 om at en Svensk kan utnämnas till Ståthållare i Norrige. I det Departementet instämmer i hvad Komitén här har anfört, bör dock uttryckligen förklaras, att Departementet för sin del icka kan finna det

förenligt med Grundlagen, att Ståthållaren, om han är Svensk, tillika sättes i spetsen för krigsmakten.»

Unionskomitén och Kongl. Norska Regeringen ansågo således år 1847 Revisions- och Ståthållarefrågorna böra behandlas i sammanhang med hvarandra; och Ståthållareplatsens upphäfvande hade då med Norska Regeringens begifvande kunnat göras till föremål för beslutt icke blott i sammansatt Stats-Råd, utan af Rikets Ständer. Det är då svårt att inse, huru en af Rikets Ständer uttalad åsigt, att nämda frågar borde i sammanhang behandlas, har ensamt kunnat göra återupptagandet af förhandlingarne om Unionskomitéens förslag omöjligt.

Den omständigheten, att Storthinget vid de särskilda tillfällen, då fråga blifvit väckt om upphäfvande eller förändring af Norska Grundlagens stadganden om Ståthållare-embetet, städse behandlat denna fråga i öfverensstämmelse med § 112 i Norska Grundlagen, lärer för öfrigt icke, på sätt Kongl. Norska Regeringen synes förmena, utgöra något bevis att frågan också stedse ansetts utgöra en uteslutande Norsk angelägenhet, näre jemväl frågor om förändring i sjelfva Riksakten skola, för Norriges del, efter föreskrifterna i nämde Grundlags paragraf handläggas; och minst synes Ståthållarefrågans behandling vid Storthinget åren 1818 och 1821 kunna, såsom skett, åberopas till stöd för Kongl. Norska Regeringens åsigt i denna del. I Konstitutionskomiténs betänkande vid det förra af dessa Storthing yttras nemligen, bland annat, om det då af en enskild representant väckta förslag att upphäfva Ståthållareembetet:

»Vid det här ifrågavarande embete måste dessutom fästas afseende derå, att dess tillvaro grundar sig på den öfverenskommelse, som upprättades emellan Sveriges Konung och det Norska folket, då han af det urtima Storthinget valdes till Norriges. Förslaget om detta embetes afskaffende är derföre också af proponenten sjelf framställdt såsom ett konstitutionsförslag, och följaktligen kan det ej afgöras på detta Storthing, men Komitén tror sig dock ej berättigad att helt och hållet afhålla sig från att om dess innehåll yttra sin mening, som

icke öfverensstämmar med proponentens, ej allenast på förut anförda grund, att Ståthållarevärdigheten är bestämd i den med Sverige slutade föreningsakt, men också för det den ej kan indragas, utan att flera §§ än de af proponenten anförda, såsom §§ 13 och 32, tilliga måste undergå förändringar, som ej äro föreslagna.» Det utlåtande öfver samma förslag, som afgafs af Konstitutionskomitén vid 1821 års Storthing synes äfven hvila på antagandet, att Ståthållare-embetet icke uteslutande angick Norrige, enär deruti förekomma följande ord:

»Ståthållarens personliga förhållande till Konungen är helt och hållet olika med öfriga embetsmäns; ty om än man icke kan antaga, att Ståthållaren representerar Hans Maj:ts person, så skall han dock på Högstdensammes vägnar öfverskåda rikets hela styrelse och vaka öfver att Norriges konstitutionella förhållanden till Sverige blifva upprätthållna.»

Sedan nu emellertid Svenska Riksdagen och Norska Storthinget icke allenast stadnat i skiljaktiga meningar, huruvida Ståthållarefrågan angår båda rikena eller blott Norrige, utan ock hvardera vid sin mening fästsat synnerlig vigt, borde väl hvarje föreningens vän vara angelägen att finna någon utväg, på hvilken denna fråga kunde lösas, utan att någondera sidan behöfde känna sig förnärmad af att få sin mening undertryckt. Detta hade jag föreställt mig kunna ske antingen derigenom, att allt, hvad man antog tillhöra föreningen, inflyttades ur de särskilda Grundlagarne i föreningsakten, och att dervid utelemnades det, som angick Norriges Ståthållare, eller ock att man bestämde omfånget för sammansatta Stats-Rådets kompetens så, att icke vidare Ståthållarefrågan kunde dragas derunder. Jag kunde härvid tveka, huruvida Sverige skulle finna sig tillfredsställdt med att blott godkänna en anordning hvarigenom frågans afgörande i realiteten öfverlemnades åt Norrige ensamt, men att deruti skulle kunna finnas någonting för Norrige sårande, föll mig visserligen icke in. För öfrigt måste den i Norska Regeringens betänkande förekommande uppgift, att det skulle i mit underdåniga anförande «finnas uttryckligen

sagdt, att först genom den afsedda revisionen skulle beredas möjlighet för en önsklig lösning af frågan om det Norska Ståthållare-embetet,» hvila på något missförstånd af mina ord. Jag har blott sagt att, om intet annat kunde vinnas med ett revisionsarbete, än en tillfredsställande lösning af Ståthållare-frågan, så vore arbetet ändock icke förgåfves.

För att göra föreningsakten så fullständig att det från Norsk sida uppställda anspråket, om hvartdera rikets fulla rådighet att ändra sin Grundlag i de delar, som icke beröras af Riksakten, skulle kunna godkännas, vore det visserligen icke tillfyllest, att ur de båda rikenas Grundlagar i Riksakten inflytta endast de af Kongl. Norska Regeringen i sådant afseende omnämnda stadgandena om Konungens religion och myndighetsålder, ehuru äfven dessa borde hafva sin plats i Riksakten. Men der borde lika litet saknas t. ex. föreskrifterna om Konungens personliga oantastlighet, om hans uppehåll i Norrige någon tid hvarje år, och om de tillfällen, då en unionell Interimsregering skall fungera, hvarom Riksakten nu i flera fall hänvisar till Sveriges Grundlag, m. fl. Att i detta afseende bereda fullständighet åt Föreningsakten och framför allt att undersöka huruvida det åsyftade ändamålet kan på det föreslagna sättet uppnås, synes mig fortfarande vara en uppgift, som tarfvar utredning af en Komité, hvilken jag deremot erkänner vara öfverflödig, såvidt frågan inskränkes till inflyttande i Riksakten af de två stadganden, i afseende å hvilka Kongl. Norska Regeringen funnit hinder för en sådan åtgärd icke möta.

I afseende å de diplomatiska angelägenheterna finnas visserligen ingen anledning att från Svensk sida framställa några yrkanden. Jag anmärker blott, att om, såsom ett uteslutande Svenskt ärende, vidtoges ändringar i Svenska Grundlagen, hvarigenom den nuvarande praxis vunne stöd af Svensk lag, så erhölle Norrige derigenom ingen unionell garanti för beståndet af ett sådant förhållande, likasom jag bör upplysa, att något förslag i denna riktning icke, på sätt Kongl. Norska

Regeringen synes förmena, blifvit vid sista Riksdag till grundlagsenlig behandling framställdt.

I anledning af hvad Kongl. Norska Regeringen yttrar derom, att ett förslag till förändring af 25 § i Norska Grundlagen, till förmån för det gemensamma försvaret, icke kan få någon framgång så länga det ännu kan vara att befara det de Norska Statsmakternas uteslutande rätt att råda öfver de icke af Riksakten berörda delarne af Norriges Grundlag åter kan möta motsägelse från Sveriges sida, tillåter jag mig anmärka, att det väl från Svensk sida kunde sättas i fråga, huruvida Norrige må vara befogadt att såsom en uteslutande Norsk angelägenhet ytterligare inskränka den makt, Konungen enligt 25 § eger att använda Norriges krigsmakt till det gemensamma försvaret, men att Sverige icke rimligen kan motsätta sig, att Norrige, om äfven under uteslutande Norska former, i motsatt riktning vidgar gränserna för denna Konungens makt eller vidtager andra förfoganden till föreningens bästa.

I fråga om det sammansatta Stats-Rådets kompetens, har jag utgått från den åsigt, att likasom Sveriges Konung och Norriges Konung äro konstitutionelle Konungar, som icke ega att fatta några beslut utan att deröfver hafva hört ansvarige rådgifvare, så bör ock Unionskonungen vara en konstitutionell Konung, som framför allt icke må uppträda i egenskap af skiljedomare emellan de båda folken, utan att förut hafva inhemtat råd från båda sidor. Det är knappt tänkbart, att Han underlåter sådant i något fall, men det synes vara bättre, om dessa råd gifvas officielt, än om de lemnas utan både moralisk och juridisk ansvarighet. Vore man ense om den grundsatsen, att Konungen i alla de fall, der hänsyn bör tagas till Hans egenskap af Unionskonung, borde höra Sitt sammansatta Stats-Råd, så vore det, efter min tanke, lika lätt att åstadkomma en i detta afseende tydlig redaktion af 5 § i Riksakten, som om man vore ense om den af Kongl. Norska Regeringen i betänkandet nu uttryckta åsigt, att blott det slags saker tillhöra sammansatt Stats-Råd, som antingen omedel-

bart afse det genom Riksakten bestämda konstitutionella förhållandet emellan rikena, eller hvaruti de båda rikena i kraft af detta förhållande framträde såsom en enhet. Det var derföre mera för att vinna en utredning af sjelfva grundsatserna, än att få förslag till en förbättrad redaktion, som jag önskade att revisionen jemväl skulle omfatta detta ämne. Det är naturligt att, så länge man i Norrige anser att hvarja ärende, som hänskjutes till sammansatt Stats-Råd, derigenom underkastas äfven en Svensk statsmakts afgörande, så måste man vara angelägen att uppdraga så trånga gränser härför som möjligt. Men detta åskådningssätt synes mig icke vara det rätta. Den Svenske Konungen är en Svensk Statsmakt, men ingalunda det Svenska Stats-Rådet och ännu mindre det sammansatta Stats-Rådet, så länge de endast äro rådgifvande. Och då man icke ser något ondt uti hvad som är föreningens kärna, eller att en Svensk och en Norsk statsmakt äro oupplösligen förenade uti Konungens person, så vore det, uteslutande från denne synpunkt betraktadt, icke heller något ondt deruti, att han städse utöfvade sin Konungamakt uti ett förenadt Stats-Råd från båda rikena, likasom det förenade Stats-Rådet, enligt Riksakten, nu verkligen kan utgöra en Interimsregering, äfven för hvartdera rikets inre ärenden. Men detta vore från andra synpunkter orimligt och särdeles tidsödande, enär de flesta af de båda rikenas regeringsärenden hafva ingenting med hvarandra gemensamt; och man hade sannolikt icke att befara, det många ämnen ändamålslöst skulle öfverlemnas till det sammansatta Stats-Rådet, om äfven all begränsning i detta afseende saknades. Förutsätter man att icke blott en håg kunde uppstå hos någon eller några rådgifvare från det ena riket att utöfva ett obehörigt inflytande på det andras ärenden, utan ock att sådana råd kunde vinna gehör hos Konungen, så lärer ett dylikt inflytande icke behöfva formen af officiella Stats-Råds-protokoller för att göra sig gällande.

Kongl. Norska Regeringen anmärker emot min åsigt att det redan i formelt hänseende vore betänkligt, om ett ärende

skulle underkastas förberedande behandling i ett Stats-Råd, der det icke slutligen afgjordas, hvilket Kongl. Norska Regeringen anser åtminstone icke kunna ske med frågor om Grundlags-förändringar, vare sig att beslutet afsåge framställning af en proposition till endera nationalrepresentationen eller sanktion af nationalrepresentationens beslut; och Kongl. Regeringen tillägger, att ett sådant blott delibererande Stats-Råd vore en så ny och egenartad institution, att den icke utan tvingande nödvändighet kunde komma i fråga att införas.

Att emellertid någon omöjlighet icke förefinnas, att i sammansat Stats-Råd icke blott öfverlägga utan ock besluta om framställande af en proposition till ändring i det ena rikets Grundlag, kan inhemtas af protokollerna dels öfver det sammansatta Svensk-Norska Stats-Råds sammanträdet den 11 September 1857, deruti Kongl. Maj:t beslöt, att en proposition skulle aflåtas till Norriges Storthing angående ändring af 41 § i Norska Grundlagen, jemförd med Riksakten, i syftning att bereda rättighet för den till thronen närmast berättigade Prins att i vissa fall föra riksstyrelsen, dels ock öfver det sammansatta Stats-Råds-sammanträdet den 3 April 1860, da beslut fattades om aflåtande af särskilda propositioner, i enahanda syftning, såväl till Rikets Ständer om ändring i flera Svenska Grundlagstadganden, som till Norska Storthinget om ändring i ofvannämnde Norska Grundlags-paragraf, ehuru det denna gång förklarades, att Kongl. Maj:t om propositionernas lydelse och utfärdande ville i hvartdera rikets särskilda Stats-Råd förordna.

Det är icke heller utan exempel, att beslut blifvit i sammansatt Stats-Råd fattade i sådana ämnen, som, utan att afse Grundlagsändringar, endast medelbart angått det ena riket, och blott i det andra erfordrat verkställighetsåtgärder. Bland de punkter, som i Storthingets adress af den 24 Januari 1837 afsågos, voro tvenne, som rörde inre Svenska angelägenheter, nemligen det Norska riksvapnets anbringande på och sätt att anbringas på Svenska mynt, och enahanda anbringande af samma vapen i några Svenska embetsmyndigheters sigill. Denna

adress föredrogs i sin helhet i Norskt-Svenskt Stats-Råd, och jemväl nyssnämnde punkter gjordes till föremål för den år 1839 tillsatta Unionskomiténs upptagande. Uti ett betänkande af den 27 Augusti 1840, angående, bland annat, formen för slutliga afgörandet af de åt Komitén öfverlemnade frågor, yttrade Norska Regeringen: »då de ärenden, som förberedas af den under den 30 Januari 1839 nådigst förordnade Komité, beröra såväl Norriges, som Sveriges intressen och alltså angå den emellan begge rikena bestående union, antager Departementet (som biträddes enstämmigt af Norska Regeringen) att man vid valet af de former, under hvilka de till Komiténs handläggning öfverlemnade frågor böra underdånigst för Hans Maj:t Konungen föredragas, måste hålla sig till Unions-pakten, som är Grundlag för föreningen«. Norska Regeringens slutliga hemställan i detta betänkande, att ifrågavarande punkter skulle afgöras i Norskt Stats-Råd, hvari tre ledamöter af det Svenska Stats-Rådet finge säte och stämma, blef väl icke godkänd, men ehuru i Svenskt Stats-Råd den 17 Mai 1844 utfärdades ett förbud att begagna Norriges vapen å Svenska mynt och i Svenska myndigheters sigill, blef likväl ytterligare stadgande i enahanda syftning för båda rikena meddeladt i sammansatt Svenskt och Norskt Stats-Råd den 20 Juni 1844, deruti jemväl icke blott hvartdera rikets särskilda örlogsflaggor, utan äfven deras handelsflaggor till sin beskaffenhet reglerades.

Men äfven antaget, att vid den utsträckning, jag velat gifva åt det sammansatta Stats-Rådets kompetens, flera ärenden skulle dragas derunder än som lämpligen kunde der slutligen afgöras, så låge väl deruti ingenting mera besynnerligt, än att t. ex. Norska Regeringens betänkande skall inhemtas i många saker, som ej inom denna Regering afgöras. Man kan af ordalagen såväl i 5 § af Riksakten som af 38 § af Norska Grundlagen vara frestad att tro, det just något likartadt föresväfvat lagstiftaren. Deruti tillägges nemligen åt Norske Stats-Ministern och de tvenne Norska Stats-Råd, som följa Konungen, säte och öfverläggningsstämma (delibererende Stemme) i

det Svenska Stats-Rådet, när ämnen der förehafvas, hvilka angå begge rikena. Nu har visserligen ingen Stats-Rådsledamot inför Konungen någonsin annat än delibererande stämma, men, då detta ord härstädes måtte blifvit särskildt ditsatt i mening att betyda något, torde vara svårt att derutur leta någon annan mening, än att nämnde Stats-Rådsledamöter icke borde ingå i tillstyrkanden i afseende å beslutens form och beskaffenhet vidare, än att de tillsågo, det deras landsintressen dervid ej förnärmades.

Jemte det jag för öfrigt icke förmår uppfatta att någon väsendtlig skilnad förefinnes emellan det i Riksaktens 5 § nu begagnade uttrycket om i det ena rikets Stats-Råd förekommande saker, som angå begge rikena, och det uttryck, som enligt Kongl. Norska Regeringens förmenande bättre skulle passat in med min åsigt, nemligen om der stått »en det ena riket angående och till behandling i dess Stats-Råd bestämd sak, som tillika angår det andra riket«, så kan jag icke heller tillerkånna Kongl. Norska Regeringens historiska tolkning af detta stadgande någon vigt. Ty om det än må vara antagligt, att Norska Storthinget, vid godkännande af 38 § i Grundlagen, dermed endast afsåg de utrikes angelägenheterna, och att hela §:ens tillkomst således berodde på ett misstag, så är det likväl icke antagligt, att Konungen og Rikets Ständer vid gillandet af motsvarande stadgande i Riksakten begingo samma misstag, och ännu mindre kan det nya, i Riksakten insatta 2 mom. af 5 § förklaras hvila på en sådan uppfattning, vare sig hos Konung, Rikets Ständer eller Storthing. Yttersta ursprunget till 38 § i Norska Grundlagen är dessutom icke att söka hos Storthinget utan, såsom Kongl. Norska Regeringen upplyser, hos de Svenske kommissarierne.

Kongl. Norska Regeringen, som medgifver att det kunde i någon mån anses komprometterande för Konungamakten om i det ena rikets Stats-Råd ensidiga beslut fattas inom det område, der Konungamakten skall framträda såsom gemensamt styrande för båda rikena, finner likväl någon anstöt icke kunna

tagas deraf, att den särskildt styrande Konungamakten i det ena riket sanktionerar ett beslut under förutsättning af ett tidigare eller sednare tillmöteskommande från det andra riket, enär förhållandet här egentligen ställer sig så, att det ena riket gör det andra riket ett tillbud om utvidgad gemensamhet i ett särskildt ämna. Detta gäller ock tillfullo i den mån besluten äro beroende af andra statsmakter än Konungen; men för såvidt Konungens eget bifall är ensamt tillräckligt eller åtminstone ingår såsom en beståndsdel af besluten i båda rikena, så måste det vara önskvärdt för Konungen, att Han icke i det ena rikets Stats-Råd kommer att göra Sig Sjelf ett tillbud, som Han i det andra rikets Stats-Råd afslår. Det exempel, Kongl. Norska Regeringen hemtat från behandlingen af frågon om införsel af socker från det ena riket till det andra, synes mig särdeles betecknande i en motsatt syftning mot den, för hvilken det blifvis åberopadt. Man behöfver härvid ej ingå i bedömande, huruvida den åtgärd från Norsk sida, som föranledde den första af Kongl. Norska Regeringen anmärkta åtgärden å Svenska sidan, i sjelfva verket var menlig för Sveriges intresseen eller endast, i saknad af upplysningar om förutvarande förhållanden, så uppfattades; ty i hvilketdera fallet som helst synes det icke tänkbart, att Konungen, om ömsesidiga öfverläggningar blifvit i förväg inför Honom hållna, skulle under loppet af en kort tid först i Norskt Stats-Råd hafva beviljat ett sockerbruk i Fredrikshall, såsom vederlag för dess privilegier, en utförselspremie af 1 sp. skilling per ℔ raffineradt socker, som sjöledes infördes till Sverige eller utlandet, och sedermera i Svenskt Stats-Råd pålagt en lika myeket förhöjd afgift på hvarje ℔ sådant socker, som från Norrige infördes till Sverrige; derefter i Norskt Stats-Råd pålagt samma förhöjning for Svenskt socker, som infördes till Norrige; — och slutligen annulerat samtliga dessa åtgärder.

Å andra sidan bör jag i anledning af hvad Kongl. Norska Regeringen anfört angående de af mig valda exempel å sådane frågor, som efter min åsigt oriktigt blifvit undandragne behandling

i sammansat Stats-Råd, medgifva, att frågan om utblottade sjömäns hemförande, såsom intagen i Norriges allmänna sjölag, hittills svårligen kunnat underkastas en sådan behandling, hvilken vid dylikt förhållandet först torde böra ega rum, då fråga uppstått om att försätta i gällande kraft det, under afvaktan af reciprocitet från Svensk sida, hvilande stadgandet i Norska sjölagen. Men väsentligt olika ställer sig förhållandet, då fråga är om lagar, som till alla delar äro beroende af en sådan reciprocitet, såsom den s. k. Mellanrikslagen. Att i sådane ämnen, utan föregående samråd, för det ena riket besluta och, såsom jag förmodar vara Kongl. Norska Regeringens mening, jemvål utfärda lagar, som måhända aldrig träda i kraft, synes mig i alla afseenden olämpligt.

Kongl. Norska Regeringen antyder att de förberedande underhandlingar, som i vissa fall må vara nödiga, för att åstadkomma öfverensstämmande beslut i båda rikena, kunna bedrifvas genom vederbörande Regerings-Departement eller andra auktoriteter. I afseende å faktiska upplysningar bör ock detta vara tillfyllest, men försåvidt fråga är, huruvida ett framställdt förslag är antagligt eller icke, lärer åtminstone en Svensk Departements-chef tveka att å Regeringens vägnar afgifva ett officielt utlåtande. Emellertid innefattar äfven detta förslag en sammansat Stats-Råds öfverläggning, i inskränktaste skala, och eger alltid företräde för underlåtandet af all gemensam öfverläggning.

Vidare lärer det väl icke kunna bestridas, att det är sakens beskaffenhet och ej den tillfälligheten, hvar initiativet tages, som bör bestämma om densamma tillhör det sammansatta Stats-Rådet eller ej; och att det måste vara åtminstone principielt riktigt, att när ett ämne, såsom den af mig åberopade regleringen af varuförseln landvägen emellan båda rikena, ansetts böra behandlas i sammansatt Stats-Råd, innan framställning derom från Konungen till nationalrepresentationerna sker, också de ändringar, som af någondera representationen göras, blifva föremål för det sammansatta Stats-Rådets granskning, innan

Konungens sanktion derå gifves. Om de hinder häremot, som förefinnas i de af Norska Grundlagen stadgade former, äro oöfvervinnerliga i fråga om sådana ärenden, som Kongl. Norska Regeringen icke anser i allmänhet tillhöra det sammansatta Stats-Rådets handläggning, så äro de lika oöfvervinnerliga i de få ämnen, som obestridt tillhöra nämnda Stats-Råd; och följden blifver, att om Norriges Storthing för sin del beslutar en ändring i Riksakten, så skall Konungen i Norskt Stats-Råd besluta om dess sanktionerande eller förkastande.

Jag måste bestrida Kongl. Norska Regeringens uppgift, att den af Regeringen i betänkandet framställda mening, i fråga om de ämnen, som böra upptagas i sammansatt Stats-Råd, skulle »hittills i allmänhet, om än icke såsom en regel utan undantag, hafva gjort sig gällande.« Om än, såsom Kongl. Regeringen anför, 1818 och 1819 årens förordningar om förbrytares utlevererande icke hade varit föremål för någon föregående behandling i sammansatt Stats-Råd, så egnades deremot en sådan behandling åt den i detta afseende alldeles likartade, för icke så längesedan väckta frågan om internationella lagar om domars verkställighet; och om frågor om mellanrikshandeln vid några tillfällen särskildt för båda rikena behandlats, så hafva de deremot vid många andra behandlats gemensamt; och vid ett tillfälle, den 30 September 1845, då den gemensamma behandlingen i förevarande ämne från Svensk sida uraktlåtits, yttrade sig Kongl. Norska Regeringen sålunda: »Hvad angår denna saks vidare formella behandling må Departementet (med hvilket Regeringen instämde) dernäst yttra den förmening, att den väl egentligen borde afgöras i kombineradt Stats-Råd, då det här omhandlade ärende angår båda rikena. Då det emellertid redan har behagat Hans Maj:t att för Sveriges del i Svenskt Stats-Råd meddela nådigt beslut i ämnet, finner Departementet efter sakens beskaffenhet ej betänkligt, att nu för Norriges del fattas beslut i Norskt Stats-Råd«. — Någon bestämd regel för den gemensamma behandlingen har visserligen icke gjort sig gällande, men utan fara

för misstag vågar jag påstå, att största antalet af de sammansatta Stats-Rådssammanträden, som allteedan föreningens början blifvit hållna, afsett sådane ärenden, som, enligt den af Kongl. Norska Regeringen nu uppställda tolkning, icke bort höra dit.

Slutligen tillåter jag mig fästa Eders Kongl. Maj:ts uppmärksamhet derå, att, ehuru jag såsom motiver deels för mitt afstyrkande å Unionskomiténs förslag och dels för mitt tillstyrkande, att revisionsfrågan ändock ej måtte skjutas åsido, till stöd för min åsigt uttalat några allmänna grunder, så har jag likväl alldeles icke föreslagit, att dessa eller några andra grunder skulle fastställas till efterrättelse för den af mig afsedda nya Unionskomitén. Långt ifrån att anse mina åsigter ofelbara eller såsom något slags ultimatum från Svensk sida, önskade jag tvertom, att åt insigtsfullare män från båda rikena skulle uppdragas att söka uppställa ömsesidigt antagliga grunder, hvarpå föreningens utveckling bättre än hittills kunde vinnas.

I öfverensstämmelse med det nu i underdånighet anförda, har jag icke af Kongl. Norska Regeringens betänkande funnit mig öfvertygad, att en omfattande revision af föreningsfördraget är obehöflig och utan all våda kan uppskjutas; men da Norriges frivilliga samtycke är ett nödvändigt vilkor för revisionens genomförande; då Kongl. Norska Regeringen, som emellan Storthingets sammanträden måste anses af alla mest behörig att i en sak sådan som denna föra talan i Norska folkets namn, icke allenast under alla omständigheter och obetingadt ansett sig förpligtad att afstyrka verkställandet af någon revision på en så vidsträckt basis, att derunder också skulle kunna ingå den i mitt anförande omhandlade utvidgning af gemensamhet i rikenas styrelse genom en ny unionell representation i förening med nya reglor om det sammansatta Stats-Rådets verkningskrets, utan och funnit sig icke kunna under närvarande förhållanden tillstyrka, att en mera inskränkt revision göres till föremål för ytterligare förberedande förhandlingar af en unionell Komité;, då vidare Kongl. Norska Regeringen enstämmigt förklarat att det icke ännu finnes någon grund att

frångå hvad i Storthingets adress blef uttaladt genom dessa ord: »Det Norska folket, som håller fast vid unionen, sådan som den nu är, fordrar under dessa omständigheter intet annat än att förhållandet emellan rikena må blifva oförändradt«; då det kan befaras, att svårighet kunde uppstå för Eders Kongl. Maj:t att finna Norska män, af det anseende och de egenskaper, som för ett så vigtigt och grannlaga värf erfordras, beredvillige att, i strid emot Storthingets och Kongl. Norska Regeringens sålunda bestämdt uttalade meningar, inträda i en Komité för handläggning af revisionen i en större omfattning; och då jag, lika med Kongl. Norska Regeringen, anser att för reviderandet endast af de enskilda punkter, för hvilkas förändring Kongl. Regeringen finner hinder från Norriges sida ej möta, någon vidare utredning genom en Komité ej är erforderlig; — finner jag mig böra frånträda mitt förut i underdånighet afgifna tillstyrkande, att Eders Kongl. Maj:t skulle före nästa Riksdag och Storthing tillsätta en Komité af Svenske och Norske män, för att taga i öfvervägande de punkter jag framställt.

Då hvad jag vidare i underdånighet antydt derom, att, i händelse Norrige skulle tillbakavisa hvarje försök till öfverenskommelse, ett förslag till revision från Svensk sida ändock kunde böra framläggas, hufvudsakligen afsåg att undanrödja det hinder emot revisionen, som kunde förefinnas uti en farhåga å Norska sidan, att Sverige hyste andra eller större anspråk, än det i sjelfva verket eger; men Kongl. Norska Regeringen förklarat, att för minskandet af denna misstro åtminstone fordrades, att ett sådant förslag ledde till ett helt annat resultat, än det af mig uppställda program, deruti Norrige skulle se sin oafhängighet och sitt likaberättigande långt ifrån bevarade; då jag hvarken tror eller från min ståndpunkt kan önska, att ett förslag, som komme att dikteras endast af de Svenska önskningarne i afseende å revisionen, skulle blifva bygdt på grunder, som vore väsendtligt skiljaktiga från dem, jag trott vara de rätta; men det måste antagas, att det af

mig afsedda ändamålet endast under sådant vilkor kunde vinnas; och då jag i allt fall tvekar, huruvida det vore rätt att skrida till en ensidig behandling af den gemensamma frågan, förr än man hunnit göra sig förvissad, huruvida Norska folkets nuvarande obenägenhet för ett tillmötesgående icke är beroende af en öfvergående stämning; — så finner jag mig nu icke heller böra i underdånighet tillstyrka tillsättandet af någon Svensk Komité för revisionsfrågans bearbetande.

Huruvida frågan om en förändrad organisation af Interimsregeringen bör särskildt göras till föremål för nådig framställning till de förenade rikenas representationer, torde det tillåtas mig att, sedan vidare öfverläggningar emellan Stats-Råden hunnit föregå, underställa Eders Kongl. Maj:ts pröfning. Deremot finner jag icke tillräcklig anledning vara förhanden att, utan sammanhang med en mera omfattande revision af Riksakten, vidare ifrågasätta införandet deruti af stadganden om Konungens religion och myndighetsålder.

I fråga om de ärenden, som efter detta skola handläggas i sammansatt Stats Råd, lärer väl någon formlig, för framtiden gällande, förklaring af hvad i Riksakten förstås med saker, som angå båda rikena, icke kunna af Eders Kongl. Maj:t meddelas, men jag vågar antaga, att Eders Kongl. Maj:t icke må godkänna den isolerande tolkning, som Kongl. Norska Regeringen velat gifva åt ifrågavarande ord, utan täckes hädanefter låta Sig i sammansatt Stats-Råd föredragås ärenden af sådan beskaffenhet, som hittills vanligen ansetts påkalla dylik gemensam behandling, om än undantag derifrån någon gång egt rum.

Men då jag sålunda hemställer, att Eders Kongl. Maj:t för det närvarande icke måtte förordna om någon åtgärd för verkställandet af föreningsfördragets revision, sker det under förhoppning, att dermed afses endast ett uppskof. Förr eller sednare måste man i Norrige, hoppas jag, komma till insigt, att hvad de två brödrafolken ömsesidigt och frivilligt uppgifva åt hvarandra af deras sjelf-

rådighet är en skänk till bådas gemensamma frihet och kraft; samt att det är vigtigare att nedrifva gamla än att uppresa nya skiljemurar emellan Norskt og Svenskt. Känslan häraf har aldrig slumrat i Sverige, som dock snarare än Norrige kunde tänkas vara sig sjelf nog. Skall denna känsla icke komma att en gång vakna äfven i Norrige? Först när den vaknat, kan Nordens framtid vara tryggad. Detta mål får icke lemnas ur sigte; och det skall lända Sverige till ära, om det fortfarande håller sin hand utsträckt, fastän Norrige nu vägrar att fatta den. Det vore icke heller rätt att strängt bedöma denna vägran, då Norrige nu anser oss uti Ståthållarefrågan hafva hotat en af dess heligaste rättigheter. Det är sannt, att vårt medvetande frikänner oss fullkomligt från ett sådant uppsåt; att vi för vårt handlingssätt bjudit skäl, som synas oss bevisande för vår goda rätt; och att den åsigt, vi omfattat, tillförene varit delad af patriotiske, insigtsfulle Norrmän och af Norriges egen Regering. Men det kan likväl icke förnekas, att Norska folket nu enhälligt och uppriktigt hyser en motsatt uppfattning, och att det icke är någon hycklad känsla, som talar i Storthingets adress. Förr än denna känsla blifvit utplånad genom en riktigare uppfattning af våra afsigter, eller åtminstone hunnit mildras af tiden, kan man icke förvänta ett tillmöteskommande med varmt hjerta, — och det förutan vore tillmöteskommandet af intet värde.

Faran af ett uppskof med revisionen ligger emellertid, enligt min tanka, deruti, att de söndrande krafterna skola under tiden arbeta ej mindre än de försonande. Det gäller derföre framförallt att söka utbreda en sann uppfattning af förhållandena och upplysning om de svårigheter, som för frågans lösning äro att besegra. Jemte det jag instämmer i Kongl. Norska Regeringens förmenande, att dess betänkande bidrager till de tvistiga frågornas utredning och derföre finner detsamma böra allmängöras, anser jag det vara af vigt för Eders Kongl. Maj:t, såsom Svensk Konung, och för Eders Kongl. Maj:ts Svenske Rådgifvare, att, om revisionsfrågan denna gång dömes till en

fortsatt hvila, detta icke må längre kunna tillskrifvas Svenska Regeringens underlåtenhet att åt denna frågas fortkomst egna sina bemödanden; och jag hemställer derföre, att Eders Kongl. Maj:t täcktes anbefalla, att ej mindre protokollen öfver det sammansatta Stats-Rådets sammanträden den 9 April 1861 och denna dag, än äfven Kongl. Norska Regeringens i förevarande ämne afgifna och till mig öfversända betänkanden, med dertill hörande bilagor, måtte få till trycket i båda rikena befordras, för att allmånheten på lämpligt sätt tillhandahållas; och ehuru den år 1839 tillsatta Unionskomiténs förslag och Kongl. Norska Regeringens deröfver afgifna utlåtande icke numera kunna ega lika allmänt interessa, som de sednare förhandlingarne i ämnet, likväl och då handlingarne angående revisionsfrågans officiella beredning skulle, derest nyssnämnda förslag och utlåtande undantoges, sakna fullständighet, samt tillgång till desamma måste vara af värde icke blott för dem, som med ämnet framdeles få officiell befattning, utan äfven för den fria offentliga diskussion, som för frågans vidare utredning högeligen är att önska, tillstyrker jag underdånigst, att jemväl Unionskomiténs förslag med motiver och reservationer samt Kongl. Norska Regeringens i ämnet den 27 Februari 1847 afgifna utlåtande måtte i båda rikena tryckas och spridas.

Svenska Stats-Rådets öfrige ledamöter instämde i hvad Hans Excellens Herr Justitie-Stats-Ministern underdånigst tillstyrkt.

De tilstedeværende norske Statsraads-Medlemmer anförte i Underdanighed, at de, henholdende sig til den Norske Regjerings Betænkning, tiltræde Hans Excellence Justitiæ-Statsministerens Formening, at der ikke for Tiden bör træffes Foranstaltning til en Revision af den gjældende Forenings-Act. I Betragtning heraf antage de, at de, uanseet de Afvigelser fra norsk Op fatning, som i væsentlige Punkter finde Sted i Hans Excellence

Justitiæ-Statsministerens Foredrag, ikke nu er Anledning til nogen fornyet Behandling af denne Sag fra det norske Statsraads Side. De tillade sig derfor kun i Underdanighed at bemærke Følgende:

Det er sandt, at der, saaledes som af Hans Excellence Justitiæ-Statsministeren paapeget, forekomme enkelte Exempler paa, at der i Norge ikke er bleven skarpt skjelnet mellem Bestemmelser, foranledigede ved Foreningen med Sverige, som forefindes i den norske Grundlov paa den ene Side, og de Bestemmelser, der indeholdes i Rigs-Acten, paa den anden. Materier af dette Slags bringes nemlig først til Klarhed gjennem den statsretlige Behandling af vedkommende Love og Actstykker, og at denne Behandling i de første Aar, efterat Norge var blevet et selvstændigt Rige, ikke var langt fremskreden, er naturligt og begribeligt. Uklare Opfatninger, som de, der spores i Constitutionscomiteens Behandling af Statholdersagen paa 1818 og 1821 Aars Storthing, kunne saaledes formeentlig ikke med nogen Vægt paaberaabes.

Naar fremdeles Unions-Comiteen i sin Tid behandlede Statholderspörgsmaalet under Eet med de unionelle Anliggender, foreligger der Intet, som leder til at antage, at dette er skeet i den Tanke, at det nævnte Spørgsmaal, for sig betragtet, ikke skulde egne sig til Afgjørelse som en reent norsk Sag. Derimod var det naturligt og tilsagdes af den Aabenhed, der skyldtes fra begge Sider, at hiint Spørgsmaal, paa hvilket det var rimeligt, at Opinionen i hvert af Landene, skjøndt i modsatte Retninger, lagde Vægt, ikke blev holdt borte fra en Forhandling, hvis Resultat, som Heelhed betragtet, man ønskede og maatte ønske at skulle blive tilfredsstillende for begge Folk. Eet er det, at Statholdersagen saaledes af nysnævnte Hensyn er bleven taget med under en Forhandling, der var rettet paa de unionelle Anliggender, noget Andet er det, naar det fremsættes som en statsretlig Paastand, at den, for sig betragtet, er en Sag, der aldrig kan behandles som udelukkende norsk eller i udelukkende norske Former. Det er denne Paastand,

som har saaret det norske Folk, og det saameget mere, som den Begrundelse, hvorpaa den bygges, eller den Opfatning af den norske Grundlov, hvorfra den gaaer ud, ikke levner nogen Vished med Hensyn til hvormeget af samme Grundlov der kunde blive betragtet som Noget, der ikke var Norges udelukkende Eiendom.

De tilstedeværende norske Statsraads-Medlemmer fandt derhos, under den raadende Ulighed i Anskuelser om, hvorledes Udtrykkene i Rigs-Actens § 5 »Gjenstande, som angaae begge Riger« er at fortolke, at burde slutte sig til den af Hans Excellence Justitiæ-Statsministeren antagne Forudsætning om, at Deres Majestæt i Naade vil herefter og indtil Videre lade foredrage i sammensat Statsraad Sager af saadan Beskaffenhed, som hidtil i Almindelighed ere blevne anseet egnede til at paakalde en fælles Behandling, om end Undtagelse derfra nogen Gang har fundet Sted.

Ligeledes maatte de i Underdanighed erklære sig enige i, at det vil være gavnligt at lade de af Hans Excellence Justitiæ-Statsministeren nævnte Protocoller og Betænkninger med Bilage trykkes i begge Riger, for paa hensigtsmæssig Maade at bringes til Almeenhedens Kundskab.

Hans Maj:t Konungen behagade härefter i Nådes yttra följande:

»Jag drager icke i tvifvel, att en revision af Riksakten påkallas af båda de förenade rikenas sanna intresse.

Jag är likaledes förvissad, att en sådan revision icke med framgång kan företagas på annat sätt, än att en Komité af insigtsfulle, med högt medborgerligt förtroende omfattade män från båda rikena, efter öfverägende af ämnet, fram-

»Jeg drager ikke i Tvivl, at en Revision af Rigs-Acten paakaldes af begge de forenede Rigers sande Interesse.

Jeg er ligeledes forvisset om, at en saadan Revision ikke med Nytte vil kunne foregaae paa anden Vei, end at en Comitee af indsigtsfulde og med høi medborgerlig Tillid udrustede Mænd fra begge Riger, efterat have grandsket Sagen, gjör

ställa förslag till de föreningsstadganden, som ansees böra ersätta de nu gällande. I afseende å den riktning, som åt revisionen bör gifvas, vill Jag, efter att hafva låtit Mig föredragas de inom båda Stats-Råden afgifna betänkanden, här hafva uttalat, att revisionen icke bör vara bunden vid vissa förut bestämda punkter och att de nya bestämmelserna icke allenast böra hvila på den principiella likhet, som måste utgöra grundvalen för föreningen emellan två fria och sjelfständiga folk, utan att de också böra affattas med försigtigt hänseende till det bestående och blott åsyfta att förbättra detta i de riktningar, der förbättring påtagligen kräfves af den större insigt och fördomsfrihet, som bör vara vunnen genom ett halft århundrades framsteg, och framför allt i de riktningar, der full trygghet för det ena eller båda rikenas intressen erkännes nu icke vara för handen, men kunna helt och hållet eller i större mån än för närvarande tillvägabringas. Derjemte böra de nya stadgandena, genom en bestämdare och fullständigare

Forslag til de Unionsbestemmelser, som antages at burde afløse de nu gjældende. Med Hensyn til den Retning, Revisionen bør gives, vil Jeg, efterat have ladet Mig foredrage de af begge Statsraad afgivne Betænkninger, her have udtalt, at Revisionen ikke bör være bunden til visse forud fastsatte Puncter, og at de nye Bestemmelser ikke alene bør hvile paa den principielle Lighed, som maa udgjøre Grundvolden for Foreningen mellem tvende frie og selvstændige Folk, men at de ogsaa bør affattes med forsigtigt Hensyn til det Bestaaende og kun tilsigte at udbedre dette i de Retninger, hvor Udbedring klarligen kræves af den større Indsigt og Fordomsfrihed, som bør være vunden gjennem et halvt Aarhundredes Fremskridning, og fremfor Alt i Retninger, hvor fuld Betryggelse for det ene eller begge Rigers Interesse erkjendes nu ikke at være forhaanden, men at kunne heelt eller i større Mon end end for Tiden tilveiebringes. Derhos bør de nye Bestemmelser hæve nu bestaaende Utydeligheder gjennem en be-

affattning, undanrödja nu befintliga otydligheter. Att föreningen icke föres genom en sådan revision utom det område, som låter förena sig med dess ursprungliga syfte och karakter, samt med hvartdera rikets sjelfständighet, — derför måste det finnas tillräcklig säkerhet i upplysningen och fosterlandskänslen hos de män, som kallas till ledamöter af Komitén, och slutligen i den hvartdera rikets representation tillkommande rätt att antaga eller förkasta hvad som föreslås.

En revision, utförd på ofvan anförda sätt och i ofvan antydda anda, skulle, så hoppas Jag, med Försynens bistånd uppnå sitt mål att befästa föreningen och utvidga dess gagn för båda rikena samt på samma gång aflägsna det ömsesidiga missnöje, som i de sednaste åren gifvit sig tillkänna och som Jag med bekymmer bevittnat.

När Jag, oansedt det anförda, nu icke vill fatta beslut om at låta en revision, sådan som den omförmälda, sättas i verket, bestämmes Jag endast af den öfvertygelsen, att det närvarande ögonblicket icke är derför gynnsamt.

stemtere og fuldstændigere Affatning. At Foreningen ikke ved en saadan Revision føres ud over det Omraade, der lader sig forene med dens oprindelige Tendents og Charakteer samt med hvert af Rigernes Selvstændighed, derfor vil der haves fornøden Sikkerhed i de Mænds Oplysning og Fædrenelandssind, som kaldes til Medlemmer af Comiteen, og sluttelig i den hvert Riges Repræsentation tilkommende Ret til at antage eller forkaste det Foreslaaede.

En Revision, udført paa den oven anførte Maade og i den oven antydede Aand, vilde — saa haaber Jeg — med Forsynets Bistand naae sit Maal, at befæste Foreningen og udvide dens Gavn for begge Riger, og paa samme Tid fjerne den gjensidige Misnøie, som i de seneste Aar har givet sig tilkjende, og til hvilken Jeg med Bekymring har været Vidne.

Naar Jeg, uanseet det Anførte, ikke nu vil fatte Beslutning om at lade en Revision som den omhandlede iværksætte, bestemmes Jeg alene ved Overbeviisningen om, at det nærværende Tidspunct ikke dertil er gunstigt.

I det hopp, att båda rikenas representationer skola understödja Mina sträfvanden att bringa detta ärende till en lycklig utgång och att derföre den tid icke är aflägsen, da Jag med full förtröstan till den upplysta meningen i båda länderna skall kunna skrida till verket, förordnar Jag, att i anledning af den väckta frågan om en revision af det gällande föreningsfördraget emellan Sverige och Norrige någon åtgärd för närvarande icke bör vidtagas.

Under tiden är Jag sinnad att låta Mig i sammansat Stats-Råd föredragas de ärenden, hvilka äro af sådan beskaffenhet, som hittills vanligen ansetts påkalla dylik gemensam behandling, om än undantag derifrån någon gång egt rum.

I afseende å offentliggörandet af handlingar, som belysa revisionsfrågans behandling intill närvarande tidpunkt, bifaller Jag hvad det sammansatta Stats-Rådets ledamöter tillstyrkt.«

In fidem

N. Becker.

I det Haab, at begge Rigers Repræsentationer ville understøtte Mine Bestræbelser for at bringe dette Anliggende til en lykkelig Udgang, og at derfor den Tid ikke er fjern, da Jeg med fuld Fortrøstning til den oplyste Mening i begge Lande vil kunne skride til Værket, befaler Jeg, at der i Anledning af det vakte Spørgsmaal om en Revision af den gjældende Forenings-Act mellem Sverige og Norge for Tiden ingen Foranstaltning bliver at træffe.

Imidlertid er det Min Agt at lade Mig i sammensat Statsraad foredrage Sager af saadan Beskaffenhed, som hidtil i Almindelighed ere blevne anseet egnede til at paakalde en fælles Behandling, om end Undtagelse derfra nogen Gang kan have fundet Sted.

Med Hensyn til Offentliggjørelsen af Actstykker, som belyse Revisions-Spørgsmaalets Behandling indtil nærværende Tidspunct, bifalder Jeg hvad Medlemmerne af det sammensatte Statsraad have tilraadet.«

Expederes.

Carl.

G. Sibbern.

Udsigt over den danske historiske Forenings Regnskab for Aarene 1859—1862.

1859.

Indtægt.

1)	Kassebeholdning fra 1858	604 Rd.	17 ß	
2)	Medlemsbidrag for andet Halvaar 1858 og første 1859	1315 —	„ -	
3)	for solgte Skrifter	422 —	37 -	
4)	Renter af Foreningens i Statskassen indskrevne Kapital 5000 Rd., samt fra Sparekassen	241 —	82 -	
5)	Bidrag fra det classenske Fideicommis	100 —	„ -	
				2683 Rd. 40 ß

Udgift.

1)	Forfatterhonorar	112 Rd.	„ ß	
2)	Til Bogtrykker og Lithograph ..	297 —	24 -	
3)	Papirregning	74 —	„ -	
4)	Bogbinderarbeide	29 —	48 -	
5)	Budets Løn	50 —	„ -	
6)	Løbende Udgifter og Incassationsomkostninger	113 —	26 -	
				676 Rd. 2 ß

1860.

Indtægt.

1)	Kassebeholdning fra 1859	2007 Rd.	38 ß	
2)	Medlemsbidrag for andet H. 1859	640 —	„ -	
3)	For solgte Skrifter	179 —	7 -	
4)	Renter af Foreningens Kapital og fra Sparekassen	263 —	92 -	
5)	Bidrag fra det classenske Fideicommis	100 —	„ -	
				3190 Rd. 41 ß

Udgift.

1)	Forfatterhonorar	800 Rd.	„ ß	
2)	Bogtrykkerarbeide	216 —	86 -	
3)	Papirregning	302 —	48 -	
4)	Bogbinderarbeide	58 —	36 -	
5)	Budets Løn	50 —	„ -	
6)	Incassations- og løbende Udgifter	76 —	95 -	
				1504 Rd. 73 ß

1861.

Indtægt.

1)	Kassebeholdning fra 1860	1685 Rd. 64 β		
2)	Medlemsbidrag for hele 1860 og første Halvaar 1861	1898 — „ -		
3)	For solgte Skrifter	320 — 66 -		
4)	Renter af Foreningens Kapital og fra Sparekassen	261 — 73 -		
5)	Bidrag fra det classenske Fideicommis	100 — „ -	4266 Rd 11 β	

Udgift.

1)	Forfatterhonorar	1120 Rd. „ β	
2)	Bogtrykker- og Lithographarbeide	1322 — 8 -	
3)	Papirregning	426 — 44 -	
4)	Bogbinderarbeide	76 — 36 -	
5)	Budets Løn	50 — „ -	
6)	Incassations- og løbende Udgifter	149 — 46 -	3144 Rd. 38 β

1862.

Indtægt

1)	Kassebeholdning fra 1861	1121 Rd. 69 β	
2)	Medlemsbidrag for andet Halvaar 1861	622 — „ -	
3)	For solgte Skrifter	446 — 74 -	
4)	Renter af Foreningens Kapital og fra Sparekassen	238 — 71 -	
5)	Bidrag fra det classenske Fideicommis	100 — „ -	2529 Rd. 22 β

Udgift.

1)	Forfatterhonorar	538 Rd. „ β	
2)	Bogtrykkerarbeide	336 — 16 -	
3)	Papirregning	203 — 32 -	
4)	Bogbinderarbeide	34 — 24 -	
5)	Budets Løn	50 — „ -	
6)	Incassations- og løbende Udgifter	70 — 61 -	1232 Rd. 37 β

Kassebeholdning ved Udløbet af 1862 . . . . . . 1296 Rd. 81 β

Ifølge den i første Bind S. 561 flg. meddelte Fortegnelse talte i September 1859 Foreningen 651 Medlemmer. Siden den Tid ere

	indtraadte	udtraadte
i 1859	1	11
i 1860	9	16
i 1861	26	33
i 1862	22	44
i 1863	30	12
	88	116,

og i September 1863 havde saaledes Foreningen 623 Medlemmer, som efterstaaende Liste udviser.*)

Aagaard, H., Assessor, Ejer af Iselingen.
Aagaard, U. C. F., Justitsraad, Amtsforvalter, Nyborg.
Aars, J. Stud. phil., Christiania.
Aarup, V.
Adler, Baron. Kjeldgaard, Nykjøbing paa Mors.
Agerbech, H., Sognepræst til Øster-Hæsinge, Fyen.
Agerholm, Lieutenant.
Aggerup, Etatsraad.
Alberg, C. M., Justitsraad, Assessor i Landsoverretten.
Allen, C. F., Professor.
Ankjær, E., Cand. philol.
Arlaud, Oscar, Stud. jur.

Baagöe, Cand. theol.
Bache, Candidat, Fuldmægtig.
Bagge, Præst. Horsens.
Bagger, F. V., Sognepræst til Vissenbjerg i Fyen.
Bagger, Cand. juris.
Baggesen, A., Generalmajor, m. m.
Bang, F. S., Justitsraad, Kasserer i Privatbanken.
Bang, O. L., Conferentsraad, Prof. og Dr. med.
Bang, T. S., Stud. jur.
Barfod, F. Amanuensis ved kgl. Bibl.
Bay, N. R., prakt. Læge, Brørup, Kolding.
Bechmann, R. Q., Capellan, Sønder Aldum, Aarhus Stift.
Bechmann, Præst til Fuglse (Maribo).
Bech, O. Malling, Skibscapitain.

*) Forkortelser: B. B. ɔ: har afgjort Medlemsbidraget for bestandig: — III betaler tredobbelt Bidrag; — C. B. afgjør Bidraget ved Besørgelse af Foreningens Commissioner; — U. C. er ogsaa udenlandsk corresponderende Medlem.

Beck, H., Præst til Stenbjerg, Flensborg.
Becker, P. W., Provst, Sognepræst til Soderup.
Becker, Th. A., Professor.
Begtrup, I. H, Cand. chirurg., Bibliotheksassistent.
Bendtz, H. C. B., Etatsraad, Professor, Dr. med.
Bendtz, C. F. W., Præst til Lysabild. Sønderborg.
Bentzen, L., Stud. jur.
Berg, C., Overlærer.
Berling, E., Mag. og Bibliotheksamanuensis. Lund.
Bertelsen, Cand. theol.
Bertouch-Lehn, Baron til Sønderkarle. Lolland.
Beyer, Boghandler, Bergen.
Bille-Brahe, C., Baron, Kammerherre, Amtmand, Skanderborg.
Birch, V., Gouvernør i Vestindien.
Birch-Reichenvald, Statsraad.
Bischof, Lærer, Randers.
Blache, H. H., Professor.
Blechingberg, O. G., Højesterets-Assessor.
Blechingberg, E. C. P., Justitsraad og Contoirchef.
Bloch, H. C., Sognepræst til Hasle, Aarhus Stift.
Bloch, V., Lic. theol., Sognepræst til Kjerteminde.
Blom, C. H. G., Justitsraad, Overtoldinspectør i Flensborg.
Bohr, I. L. S., Provst, Præst til Ballum. Ribe.
Bojesen, S., Cancelliraad, Overinspectør ved Fattigvæsenet.
Bondesen, I., Cand. theol., Skolebestyrer.
Bondesen, I. M. G., Provst til Sorterup, Slagelse.
Borch, Capitain.
Borgen, V., Professor.
Bornemann, J. A., Prof. theol.
Boye, P. H., Cancelliraad, Contoirchef.
Boye, W., Stud. archæol.
Brandt, C. I., Præst t. Rønnebæk.
Brandt, Cand. juris. Christiania.
Brasch, Præst i Vemmetofte.
Brask, Cand. jur. Randers.
Brasen, I. A., Provst, Skjelskør, Foreningens Correspondent.
Bregendahl, I. N., Etatsraad, Landsoverretsassessor, Viborg.
Bregendahl, Kammerassessor, Fuldmægtig i det statist. Bureau.
Bretton, F. E., Kammerherre, Baron, Højesteretsassessor.
Bretton, L. P., Kammerherre, Baron, Stiftamtmand i Viborg.
Brinck-Seidelin, L. C., Conferentsraad.
Brix, C., Skoleinspectør.
Brock, G., Højesteretsadvocat.
Brunius, C. G., Professor, m. m. Lund. (U. C.).

Bruun, C., Bibliothekar, kgl. Bibl.
Bruun, C., Legationssecretær.
Bruun, E., Oberst.
Bruun, G., Landvæsenscommissær. Viborg.
Bruun, M. P., Fabrik-Ejer, til Jægergaarden, Aarhus.
Bruun, P. D., Conferentsraad, Højesteretsassessor.
Bræstrup, C. I. E., Geheimeconferentsraad.
Bugge, Præst, Omø. (Skjelskør.)
Buck, I. A., Stud. juris.
Bülow, Kammerjunker.
Bülow, Over-Auditeur, By- og Herredsfoged. Skanderborg.
Bülow, J., Kammerjunker, Herredsfoged. Nakskov.
Børre, Chr. Th., Adjunkt ved Frederiksborg lærde Skole.

Carlsen, I. F. S., Sognepræst til Dalby-Neder, Randers Amt.
Carlsen, Frøken.
Casse, A. L., Justitsminister.
Cederfeldt, Stud. jur.
Christensen, Skræddermester.
Christensen, R., Stud. philol.
Christensen-Schmidt, C. P., Collaborator. Flensborg.
Christie, Toldkasserer i Bergen.
Clausen, H. N., Professor og Dr. theol.
Colb, Dr. med.
Collin, E., Etatsraad og Directeur i Finants-Ministeriet.
Crone, A., Sognepræst til Herrested i Fyen.
Crone, Exam. jur., Nyborg.
Cronholm, A., Professor. Lund.

Dahl, F. P. I., Professor.
Dahl, T. C., til Moesgaard, Kammerherre, Stiftamtmand. Aarhus.
Dahlenborg, K., Cand. phil., Adjunkt. Aalborg.
Dahlerup, C. E., Herredsfoged, Odense.
Dahlerup, C. G., Sognepræst til Øster-Ulslev, Lolland.
Dahlerup, H. L., Justitsraad, Contoirchef.
Dahlerup, M. H. L., Stiftsprovst og Sognepræst i Ballerup.
Dahlerup, H. V., Præst t. Vaalse. Falster.
Danneskjold-Samsø, S., Greve af, General-Postdirecteur.
Delbanco, S. W., Landsoverretsprokurator.
Dorph, F., Regimentschirurg og Overlæge i Flensborg.
Dorph, I., Sognepræst i Vigersted.
Dorph, Adjunkt. Haderslev.
Dorph, P., Sognepræst i Øster-Egesborg. Foren. Correspondent.

Dreyer, W., Oberstl.
Drøhse, F., Boghandler. Tønder.

Eberlin, A. E., Herredsfoged, Samsø.
Ehlers, Etatsraad, Borgemester.
Ehlers, Cand. theol.
Elberling, C. W., Professor.
Elberling, Cand. phil.
Elmqvist, Discipel. Randers.
Engberg, Fuldmægtig. Skjelskør.
Engelbreth, H. P., Sognepræst t. Ørbek. Fyen.
Engelstoft, C. T., Dr. theol., Biskop i Fyens Stift.
Esmann, Cand. theol.
Estrup, C., Conferentsraad, Borgemester i Odense.
Estrup, I., Godsejer til Skafføgaard, Aarhus.
Everløf, F. A., Kgl. Svensk og Norsk General-Consul.

Fabricius, F., Justitsraad.
Fabricius, A., Sognepræst t. Bjørnsholm. Løgstør.
Fabricius, I. O., Sognepræst til Lundum i Aarhus Stift.
Falck, H. P., Præst t. Vindinge, Nyborg.
Falckmann, L. B., General-Directør for Landmaaling i Sverrig, m. m.
Falkenberg, Chr., Boghandler.
Fangel, Dr., Skanderborg.
Feilberg, H. F., Sognepræst til Valsbøl. (Flensborg.)
Feveile, Lieutn.
Fibiger, Major ved 5te Dragonregiment.
Fischer, C., Justitsraad, Borgemester. Randers.
Flemmer, H. M., Dr. phil., Etatsraad og Rector i Frederiksborg.
Foersom, H. F., Apotheker i Slagelse.
Fog, Capitain.
Forchhammer, J. G., Conferentsraad og Professor.
Freund, Stud.
Friborg, Godsejer til Skovsgaard i Fyen.
Friedenreich, I., Handelsbogholder.
Friederichsen, P., Proprietær, Kjærstrup. Lolland.
Friis, Steen, Stiftsskriver, Roskilde.
Friis, Sognepræst t. Horne og Asdal. Hjørring.
Friis, Lærer. Aarhus.
Fritz, Kammerraad, Raadmand i Roskilde.
Frys, E., Greve af, Stamherre til Grevskabet Frysenborg.
Fønss, Justitsraadinde. Viborg.

Gad, E. C., Boghandler.
Garde, H. G., Commandeur.
Gerson, Particulair.
Gislason, K., Professor ved Universitetet.
Gjødwad, J. F., Redacteur.
Gleerup, M., prakt. Læge i Holstebro.
Gleerup, Boghandler i Lund. (C. B.).
Gløerfeldt, B. V. W., Kammerraad, Havneskriver i Kjøbenhavn.
Gorm, Cand. pharmaciæ. Aarhus.
Gotschalk, Lieutenant.
Grove, C. H., Sognepræst til Leirskov ved Kolding.
Grundtvig, N. F. S., Biskop, Præst ved Vartou Hospital.
Grundtvig, Joh., Premierlieutenant, Fuldmægtig.
Grundtvig, Sv., Docent ved Universitetet.
Guldbrandsen, H., Cand. phil., Sproglærer.
Gundorph, H., Underbibliothekar ved Universitetsbibliotheket.
Gyllenkrok, Baron, Overkammerjunker, til Bjørnstorp i Skaane.

Haagen, C. W., Conferentsraad, Nationalbankdirektør.
Hage, H., By- og Herredsfoged, Stege.
Hage, Johannes, Stud. polit.
Hagerup, H., Boghandler.
Hagerup, Frue, Store Solt. Flensborg.
Hald, J. C., Assessor, Secretair i Landhusholdningsselskabet.
Hald, E., Sognepræst t. Snodstrup.
Hallager, L. N., Catechet i Nakskov.
Hallager, Professor. Christiania.
Hambro, C. I., Baron. London.
Hammerich, Fr., Prof. theol.
Hammerich, M., Professor.
Hammershaimb, V. U., Præst. Færøerne.
Handest, Lærer, Aarhus.
Hannover, Underbibliothekar.
Hansen, A. N., Etatsraad.
Hansen, C. C. L., Sognepræst til Skamby, Fyen.
Hansen, C. P. M., Dr. med. og Professor.
Hansen, I., Procurator og Skolekasserer i Odense.
Hansen, J. F., Professor i Forstvidenskaben.
Hansen, L. C., Overlærer ved Søetatens Drengeskole.
Hansen, N., Præst t. Snedsted. Thisted.
Hansen, P. B., Cand. phil. Christiania.
Harhoff, C. I. Chr., Etatsraad. Ringsted. Foren. Correspondent.
Hartnack, Lieutenant. Slesvig.
Hauch, Adam, Stud. phil.

Haugsted, S. T., Sognepræst t. Tønning. Horsens.
Haxthausen, G. M., Baron, Fuldmægtig i Krigsministeriet.
Hegel, F. V., Cancelliraad, Universitets-Boghandler. (Foren. **Kasserer.**)
Heiberg, C. A., Provst, Sognepræst i Helsingør.
Heiberg, G., Cand. theol., Adjunkt. Sorø.
Heide, Cancelliraad. Haderslev.
Heine, N., Cand. juris.
Heise, Stud. phil.
Heise, V., Adjunkt. Sorø.
Hellemann, C. N., Sognepræst til Rye i Sjælland.
Helweg, L., Dr. phil., Præst i Odense.
Hemmert, Grosserer.
Henrichsen, R. J. F., Professor, Rector i Odense.
Henrichsen, Adjunkt, Bergen.
Herbst, C. F., Kammerraad.
Hermansen, C., Professor.
Hersleb, C. F., Krigsassessor.
Hertel, Adjunkt. Frederiksborg.
Hertz, H. P. B., Consistorialraad, Sognepræst. Roskilde.
Hertz, H., Professor.
Hindenburg, Th., Cand. juris.
Hjort, P., Professor.
Hjort, J. L. M., Provst i Tønder.
Hjort, Lieutenant.
Hoff, Student.
Holbek, Capt. Art.
Holck, Captain. Aalborg.
Holm, C. F., Conferentsraad, Directeur i Finantsministeriet.
Holm, E., Dr. phil.
Holm, Fr. Oberstlieutenant.
Holmsted, Frøken.
Holmsted, S., Overlærer i Frederiksborg.
Holstein, E. F., Kammerherre, General-Postdirecteur i Lübeck.
Holstein, L. H. C. H., Kammerherre, Lehnsgreve t. Holsteinborg (III).
Holsten, A., Kammerherre, Lehnsbaron.
Holten, H., Provst, Sognepræst i Skuldeløv.
Honoré, M. W., Stud. jur.
Hornbeck, H. B., Dr. med.
Hoskiær, D., Præst til Kallundborg.
Hundrup, F. A., Overlærer ved Roskilde Skole.
Hvidt, E., Assurance-Mægler.
Hvidtfeldt, Stud. jur. Christiania.
Høedt, Fr., Professor, Instrukteur.
Høegh, H. J. C., Cancelliraad.

Høst, A. F., Cancelliraad, Universitets-Boghandler.
Høst, Capitain.
Høyen, N. L., Professor, Inspectør ved den kgl. Malerisamling.

Ibsen, Th., Fuldmægtig i Gen. Postdirectionen.
Ingerslev, Inspectør.
Irminger, C. L. C., Kammerherre og General-Adjutant.
Iversen, Klokker i Middelfart.

Jacobsen, Godsforvalter ved Stamhuset Tiele i Jylland.
Jacobsen, P. C., Sognepræst. Rødby. Lolland.
Jacobsen, Boghandler i Randers.
Jacobsen, N., Cand. theol.
Jensen, J. Ch., Sognepræst til Ousted, Allisløv og Ledreborg.
Jensen, P. A. F., Krigsraad, Overrevisor i Krigsministeriet.
Jermin, H., til Ausumgaard, Lieutenant.
Jespersen, E., Boghandler. Flensborg.
Jespersen, H. A., Sognepræst til Utterslev, Lolland.
Jessen, Præst t. Taagerup. Maribo.
Jetsmark, J., Etatsraad.
Johnsen, V. F., Conferentsraad, Directeur i Finantsministeriet.
Jonquières, H. A. de, Major i Artilleriet.
Jonquières, J. A. F. de, Justitsraad og Contoir-Chef.
Jonquières, G. C., Justitsraad og Bureauchef.
Juel, Cand. jur., Lærer ved Landcadetacademiet, Bogholder.
Juel-Rysensteen, Kammerherre, Lehnsbaron.
Junge, Chr., Bogbinder.
Jørgensen, Prokurator, Holkenhavn i Fyen.
Jørgensen, Redaktør.

Kahl, Provst og Sognepræst i Lund.
Kalko, H. P., Kammerraad
Kall, M., Fuldmægtig.
Kampmann, H., Justitsraad, Herredsfoged i Randers.
Kielsen, O. H., Kammerassessor.
Kierulff, A., Secretær og Actuar i Haderslev.
Kinch, Overlærer. Ribe.
Kjær, L. Ove, Cand. philol.
Klagenberg, A. C., Translateur.
Klee, F., Justitsraad og Contoirchef under Gen. Postdirectionen.
Klemming, Bibliothekar ved Bibl. i Stokholm.
Klingenberg, K., Assistent.
Knudsen, L. A. C., Sognepræst til Eltang og Vilstrup. Kolding.
Koch, C. F., Cand. theol.

Koch, G., Provst og Sognepræst i Døstrup, Ribe Stift.
Koch, Lærer. Randers.
Koch, T. F., Cand. jur.
Koefoed, H. J., Geh.-Conferentsraad, General-Auditeur, m. m.
Koefod, Lieutenant.
Kopp, C. M., Cand. theol., Adjunkt. Frederiksborg.
Krag, W., Kammerherre.
Krag, C. A., Capitain.
Krag, Toldkontrollør. Aalborg.
Kragh, G. A., Kammerjunker, Amtsforvalter i Aalborg.
Krarup, J. Fr., Student.
Krebs, J. H. K., Krigsraad, Distriktslæge i Ringsted.
Krieger, A. F., Etatsraad, Højesteretsassor.
Krieger, W., (Heinstrupgaard.)
Krog, Præst i Dragstrup. Mors.
Kruse, Cand. jur.
Krøyer, H., Professor, Inspecteur.
Kuntzen, C. F., Conferentsraad.
Købke, J. K., Ingenieurkapitain.
Kønigsfeldt, J. P. F., Overlærer. Frederiksborg.
Køster, I. E., Cand. juris.

Lagerheim, E., Kammerherre, Baron. Stokholm. (B. B.)
Lampe, Handelsfuldmægtig. Bergen.
Langball, A., kgl. Fuldmægtig.
Langballe, I. E., Cand. juris. Viborg.
Lange, C. V., Stud. juris.
Langhoff, B. S., Boghandler.
Lappenberg, Dr. jur., Archivarius. Hamborg. (U. C.)
Larsen, E. T.
Larsen, Borgemester.
Lassen, Provst, Tølløse, Holbek.
Lauritsen, I. F., Boghandlerfuldmægtig.
Leemejer, J.
Lengnich, J. C. L., Capitain.
Levin, I., Cand. phil.
Levin, Dr. Distriktslæge, Lerchenfeldt (Hobro).
Levinsen, N., Landsoverretsprokurator.
Levy, C. E., Dr. med., Professor.
Levy, Bankdirekteur.
Lichtenberg, F., Hof-Jægermester, til Løistrup.
Lichtenberg, H. H., Hof-Jægermester, til Stamhuset Bistrup.
Liebe, G. L., Justitsraad, Hospitalsforstander i Roskilde.
Liebe, J., Etatsraad, Stats-Secretair.

Liebe, P. R. T., prakt. Læge. Mariager.
Liebenberg, Literatus.
Lind, H., Cand. polytech.
Lind, Th., Boghandler.
Lindberg, F., Overlæge i Aarhus.
Lindberg, Overauditeur. Assens.
Linderup, Fuldmægtig. Nykjøbing, Sjælland.
Linstow, Oberst, Kammerherre.
Ljunggren, G., Mag. Lund.
Lohse, O. C., Cand. philol., Adjunkt. Slesvig.
Lorck, L., Sognepræst til Hvedstrup og Flyng.
Lund, J. C., Conferentsraad og Højesterets-Assessor.
Lund, Dr. phil., Rector. Aalborg.
Lüttichau, H. H., Kammerherre, Overpræsident.
Lunding, V., Stud. jur.
Lynge, Boghandler.
Løser, E. C., Bogtrykker, Capitain.
Løvenfeldt, Kammerherre.
Løvenskiold, Baron til Løvenborg, Holbek.

Magnussen, C. W., Boghandlercommis.
Magnussen, B., Provst og Sognepræst til Føllesløv, Holbek.
Manicus, E., Dr. Professor. Flensborg.
Mansa, F. W., Etatsraad, Stabslæge i Sø-Etaten.
Mansa, Landinspecteur, Nykjøbing paa Mors.
Mansa, J. H., Oberst.
Mantzius, Cand. phil. Birkerød.
Marstrand, W., Professor.
Martensen, Dr. theol., Biskop.
Mathiesen, Capitain.
Matzen, Capellan, Jellinge, Veile.
Mazar de la Garde, Justitsraad og Postmester i Helsingør.
Mazar de la Garde, G., Stud. jur.
Meding, Skolelærer, Stubbekjøbing.
Meier, Etatsraad. Flensborg.
Melby, J. C. F. V., Sognepræst til Kundby. Sjælland.
Melchior, H. E., Institutbestyrer.
Milo, F. A., Cand. theol.
Molbech, K., Professor i Kiel.
Moltke, C., Greve, Geh. Conf., Kammerherre.
Moltke, Fr., Greve, Stamherre til Bregentved.
Moltke, Secretær.
Morville, G., Overretsprokurator i Viborg.
Mossin, Præst t. Aaker, Bornholm.

Moth, Adjunkt. Sorø.
Mourier, C. F. L., Conferentsraad, Højesterets-Assessor.
Muhle, F. S., Bogtrykker.
Müller, C. P., Paludan, Dr., Prof., Rector. Nykjøbing.
Müller, Paludan-, Student.
Müller, H. V. A., Universitetspedel.
Müller, J. C., Dr. med., Etatsraad, Stabschirurg.
Müller, C. L., Dr. phil., Professor, Inspecteur.
Münter, B., Dr. theol., Provst, kgl. Confessionarius, m. m.
Møller, A. P., Cand. juris.
Møller, Carl. Aarhus.
Møller, A., Landsoverretsprocurator. Viborg.
Møller, L. B., Bogholder.
Møller, J. O., Regimentschirurg.
Mørch, B. H., Overlærer ved den lærde Skole i Randers.
Mørch, M., Præst til Hostrup.
Mørch, F. A., Kammerassessor.

Nathanson, M. L., Etatsraad.
Nebelong, Architekt, Bygningsinspecteur.
Nellemann, Sophus, Cand. jur.
Neergaard, J. F., Provst og Sognepræst i Faxø.
Newe, Cand. theol., Skolebestyrer.
Nielsen, Forligelsescommisair og Skolelærer i Aarre ved Varde.
Nielsen, Olaf, Stud. theol.
Nielsen, Cand. philol.
Nielsen, C., Provst og Sognepræst til Kallehauge.
Nielsen, G., Redacteur. Haderslev
Nielsen, H., Cand. theol. Aarhus.
Nielsen, K. C., Professor.
Nielsen, N. P., Fuldmægtig.
Nielsen, P., Cand. med.
Nutzhorn, F., Dr. phil.
Nutzhorn, H., Cand. theol.
Nyegaard, C. S., Sognepræst i Blistrup. Sjælland.
Nygaard, Justitsraad, Kokkedal.

Oldenburg, Cand. jur.
Olrik, H. H., Conferentsraad.
Olrik, J. B., Etatsraad og Borgemester i Helsingør.
Olsen, C., Prokurator i Randers.
Olsen, Posthud.
Olsen, F. C., Prof., Rector i Viborg. Foren. Correspondent (C. B.)
Olsen, Capellan i Humble, Langeland.

Olufsen, H. F. F. M., Capitain og Kammerjunker.
Ostwald, E. F. A., Dr. jur., Justitsraad.
Otterstrøm, Præst til Langaa. Randers.
Otto, Th., Cand. polit.

Paludan, H., Sognepræst t. Beder og Malling; Aarhus Stift.
Paulli, H., Dr. theol., Stiftsprovst.
Paulsen, Stiftsphysicus. Aalborg.
Petersdorff, Lehnsgreve til Einsiedelsborg i Fyen.
Petersen, A. F., Cancelliraad.
Petersen, H. G., Postinspecteur.
Petersen, H., Cand. theol.
Petersen, Helm, Cancellir., Ejer af den Hempelske Bogh. i Odense.
Petersen, Holger, Contoirist.
Petersen, L. V., Prof.
Petersen, Overauditeur.
Petersen, C., Wolfgang, Stud. juris.
Petersen, N. R., Justitsraad, m. m.
Petersen, Sigv., Cand. phil. Christiania.
Petersen, C. P. N., Lic. jur., Justitsraad.
Pio, Cand. philol.
Ploug, G., Cancelliraad, Contoirchef.
Ploug, C. Redacteur.
Prehn, G., Cand. juris.
Prior, D. C., Cand. theol.

Quade, G. I., Kammerherre.

Raben, Chr., Dr. phil., Kammerherre, Lehnsgreve til Christiansholm.
Raben, Josias, til Lækkendegaard, Kammerherre.
Raffenberg, M. K., Etatsraad.
Rafn, C., Dr. phil., Conferentsraad.
Ramsgaard, Cand. phil., Adjunkt. Viborg.
Rasch, Cand. theol.
Rask, Præst t. Viskende. Kallundborg.
Rasmussen, Grove, Kapellan, Balslev og Eiby. Fyen.
Rasmussen, L., Justistraad, Bogholder og Secr.
Rasmussen, R. C., Musikus.
Rasmussen, Provst og Præst t. Steenstrup, Odense.
Ravnkilde, P. S., Byfoged og Birkedommer i Saxkjøbing.
Regenburg, Etatsraad.
Reiersen, C. F. K., Sognepræst t. Fjællerup. Grenaa.
Reimann, C. F., Cand. pharm.
Reitzel, Th., Boghandler.

Reitzel, C., Boghandler.
Reumert, L. I. A., Dr. med. og Distriktslæge. Odense.
Reuterdahl, H., Dr. theol., Erkebiskop. Upsala.
Reymann, Dr. Overlæge, Sønderborg.
Ricard, Cand. juris.
Rieffesthal, Cand. pharm., Odense.
Riise, J. C., Justistraad og Classelotteri-Inspecteur.
Ringsted, Lieutenant.
Rist, Major.
Rist, Overkrigskommissær.
Rode, Wilh., Cand. juris.
Rode, J. R. G., Justitsraad. Vallø.
Rosendal, Lærer. Veile.
Rosendahl, E. P., Professor.
Rosenkrantz, G. E., Baron, Amtmand over Thisted Amt.
Rosenstand, Frantz, Stud.
Rosenørn, C. P. T., Kammerjunker. Ribe.
Rosenørn-Lehn, O., Baron.
Rothe, L. A., Professor. Sorø.
Rung, G., Justitsraad og Inspecteur ved Vaisenhuset.
Rübner, M. T., Krigssecretair.
Rynning, Provst i Flaksted. Bergen.
Ræder, G., Stud. juris.
Ræder, Proprietær, Dyrhaugegaard. Kolding.
Røgind, Lieutenant. Slesvig.
Rørdam, H., Sognepræst t. Satrup i Slesvig.
Rørdam, H. C., Dr. theol., Sognepræst til Hammer ved Præstø.

Sager, H. C., Cancelliraad, Byfoged i Rudkjøbing
Sandberg, I. B., Vinhandler.
Scavenius, P. B., til Gjørslev og Klintholm, Kammerherre.
Schade, J., Sognepræst til Nebbelunde og Sæddinge, Lolland.
Schade, J. S., Sognepræst til Grimstrup og Aarre, Ribe Stift.
Schaffalitzsky, Baron og Lieutenant.
Scharling, C. E., Dr. og Prof. theol.
Scheel, A. W., Dr. jur., Kammerherre, Generalauditeur.
Scheel, Siegfr., Greve.
Schiern, F. E., Professor ved Universitetet
Schiødte, J. C., Prof., Inspecteur ved det kgl. naturhist. Museum.
Schlegel, Geheime-Etatsraad.
Schleppegrell, F., Lieutenant. Odense.
Schmidt, Kammerraad. Voldbygaard, Grenaa.
Schmidt, L. H., Præst ved Frederiks Hospital.
Schmidt, V., Cand. theol.

Schmidt, J. L., Overretsassessor. Viborg.
Schmidt, T. J., Boghandler.
Schmith, Overlærer, Aalborg.
Schleisner, Dr. med., Justitsraad. Flensborg.
Schrøder, L., Cand. theol.
Schumacher, F. S., Stud. med.
Schurmann, Professor, Seminarieforstander i Skaarup, Odense.
Schwartzbrem, Cand. theol.
Schøler, C., til Margaard i Fyen, Kammerherre, Oberstlieutenant.
Schønberg, K.
Secher, C., Cand. mag.
Sehested-Gyldenstjerne, Kammerherre.
Selmer, H. P., Justitsraad.
Sigurdson, J., Archivar v. d. Kgl. Nord-Oldskr. Selsk.
Simonsen, A. E. A., Capt., Regnskabsfører.
Simony, C. F., Stiftamtmand, Kammerherre.
Skibsted, Cancellist.
Skrike, Geheimelegationsraad, Colonialdirecteur.
Smidt, C. C., Justitsraad og Postmester i Horsens.
Smidt, Præst t. Vadgaard. Løgstør.
Smith, D., Provst. Stege.
Smith, E., Præst til Tjustrup. Sorø.
Smith, H., Etatsraad. Flensborg.
Smith, S., Stud. med.
Sneedorff, H. G., Comm. Capt. og Toldinspecteur i Helsingør.
Sommer, A. G., Dr. og Prof. med.
Sommer, Chr., Distriktslæge. Vestindien.
Sommersted, A. W., Cancellist.
Speer, F. F., Universitetspedel.
Stage, C. L., Justitsraad og Controlleur ved Finantshovedkassen.
Stein, S. A. W., Etatsraad, Dr. og Prof. med.
Steenstrup M. G. G., Dr. phil.
Stenersen, A., Justitsraad, St. Thomas.
Stephens, G., Professor ved Universitetet.
Strunk, A., Kammerraad, ved Museet for nordiske Oldsager.
Stub, C. F., Sognepræst t. Glostrup.
Sthyr, Vald., Cand. theol.
Sundby, N. A., Boghandler. Flensborg.
Svedelius, Professor, Lund.
Säve, Profesor, Upsala.
Sølling, Cand. jur.
Sørensen, Præst paa Thurø.

Tang, Etatsraad, Godsejer til Nørre-Vosborg.

Tang, N., Etatsraad, Justitiarius i Viborg.
Tang, P., Præst.
Tauber, F. B., Sognepræst til Eiby og Dalby.
Teisen, M. P., Sognepræst til Phanefjord, Møen.
Thestrup, Lieutenant.
Thomsen, C. J., Conferentsraad, Directeur.
Thomsen, Collaborator, Flensborg.
Thomsen, V. L. P., Student.
Thorkelin, Capitain.
Thorkilsen, C., Sognepræst i Egislevmagle.
Thornam, L., Overlærer ved den lærde Skole i Hofsens.
Thorsen, P., Professor og Universitetsbibliothekar.
Thorson, Underbibliothekar ved det kgl. Bibl.
Thortsen, C. A., Dr. phil., Prof.
Thrige, S., Professor, Rector i Haderslev.
Thygesen, J., Stud. juris.
Timm, H. A., Sognepræst til Magleby paa Amager.
Torm, E., Bankassistent. Flensborg.
Trap, Etatsraad.
Treschow, F. W., Geheime-Conferentsraad.
Trier, Ernst., Cand. theol.
Trojel, O. S., Adjunkt. Nykjøbing.
Trolle Bonde, Greve, Kammerherre. Skaane.
Tscherning, F. E., Oberstlieutenant.
Tüchsen, E., Toldcontrollør. Randers.
Tüchsen, C. M., Kammerraad og Toldinspecteur.
Tønnesen, Kasserer. Sorø.
Tøppfer, Cand. phil., Adjunkt, Viborg.
Törsleff, H., Boghandler. Slagelse.

Uldall, C. P. L., By- og Herredsfoged, Svanike. Bornholm.
Ulrich, Dr. Physikus. Tønder.
Unsgaard, I., Kammerh., Stiftamtmand, Geh.-Conferentsr. Odense.
Ussing, T., Algren-, Conferentsraad og Generalprocureur.
Ussing, L., Professor ved Universitetet.

Vahl, Underbibliothekar.
Waitz, G., Professor, Göttingen.
Vaupell, O., Capitain.
Vaupell, Præst i Harboøre, Lemvig.
Vedel, P. A., Geheime-Legationsraad.
Weeke, C., Stud. jur.
Wegener, Præst t. Halsted, Nakskov.
Wegener, C. F., Conferentsraad og Geh. Archivar.

Weis, E. M., Etatsraad, Overrets-Assessor.
Weis, A., Cand. polyt. (Aarhus Mølle.)
Weilbach, Cand. phil.
Wengel, H. J., Apotheker i Ringsted.
Werlauff, E. C., Conferentsraad og Professor.
Wessel, C. G., Etatsraad. Helsingør.
West, J. V., Sognepræst i Hellested.
Westergaard, C. P., Fuldmægtig i Krigsministeriet.
Westergaard, N. L., Professor ved Universitetet.
Wichfeld, til Engestofte, Kammerherre.
Wieselgreen, P., Dr. theol., Domprovst i Gøteborg.
Wille, F. V. J., Cand. phil. Odense.
Willer, M., Varemægler.
Vilster, Generalmajor.
Wind, C. A., til Sanderumgaard og Bækkeskov, Kammerherre.
Winstrup, L. A., Bygningsinspecteur. Slesvig.
Winther, Chr., Professor.
Wissing, Boghandler i Aarhus.
Wissing, Bogtrykker i Viborg.
Worm, R. T., Sognepræst i Rold, Hobro.
Worsaae, J. J. A., Professor.
Voss, Sognepræst til Spind, Bergen.
Wroblewsky, Boghandler.
van Wylich, P. W., Sognepræst i Greve.

Zahle, N., Institutbestyrerinde.
Zahle, J. C. J., Provst og Sognepræst i Stillinge.
Zahle, P. G., Cand. theol.
Zinck, L., Cand. theol.

Øckenholdt, Kammerraad.
Øllgaard, F., Cand. juris.
Ørum, J. M. H., Klokker ved Vor Frue Kirke.

Athenæum i Kjøbenhavn.
Athenæum i Drammen.
Drammens lærde og Realskole.
Flensborgs Latin og Realskole.
Flensborg, Kongens Klub.
Garnisonsbiblioetheket i Fredericia.

Gøteborgske Nat. Bibliothek i Lund.
Herlufsholms Skolebibliothek.
Hofbiblictheket i Wien.
Kongens Haandbibliothek.
Lunds Universitetsbibliothek.
Det militaire Bibliothek i Odense.
Sorø Academis Bibliothek.
Studenterforeningen i Kjøbenhavn.
11te Batallions Officeerscorps Bibliothek i Aalborg.
Kjøbenhavns Garnisons Bibliothek.

Foreningen har siden 1859 udgivet:

for andet Halvaar		1859	N. M. Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Historie. V. Oplysningens Tidsalder. Første Afdeling.
- første	—	1860	Historisk Tidsskrift. III. Andet Binds første Hefte.
- andet	—	1860	H. G. Garde, Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700.
- første	—	1861	N. M. Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Historie V. Oplysningens Tidsalder. Anden Afdeling.
- andet	—	1861	Historisk Tidsskrift. III. Tredie Binds første Hefte.
- første	—	1862	Fr. Hammerich, den hellige Birgitta og Kirken i Norden.
- andet	—	1862	O. Vaupell, Krigen i 1848.
- første	—	1863	Historisk Tidsskrift. III. Andet Binds andet Hefte.

I Foreningens Bestyrelse er der siden Aarsmødet i Marts 1859 indtraadt følgende Forandring. Prof. M. N. Chr. Kall-Rasmussen, gjenvalgt paa Aarsmødet i April 1862, afgik ved Døden i Marts 1863, og i hans Sted valgtes Etatsraad T. A. F. Regenburg paa det derpaa følgende Møde. De andre Medlemmer af Bestyrelsen, der ifølge Vedtægternes Bestemmelse udtraadte, gjenvalgtes: Etatsraad A. F. Krieger i April 1860, Professor F. E. Schiern i Mai 1861 og Professor J. J. A. Worsaae i Juni 1863. Bestyrelsen bestaaer derfor nu af N. L. Westergaard, A. F. Krieger, F. E. Schiern, T. A. F. Regenburg og J. J. A. Worsaae, og af disse har A. F. Krieger i det forløbne Tidsrum været Foreningens Formand og N. L. Westergaard dens Secretair.

Rettelser.

S. 415.	L. 14 f. n.	Bothuille	læs: Boithuille
S. 426.	L. 1 f. o.	har	l. havde
S. 434.	L. 12 f. n.	Mødrenesiden	l. Fædrenesiden
S. 436.	L. 2 f. n.	Lochleden	l. Lochleven
S. 438.	L. 2 f. n.	next se	l. next
S. 444.	L. 3 f. o.	Atholl	l. Athole
S. 449.	L. 9 f. o.	Trident	l. Trient
S. 452.	L. 14 f. n.	Bellanden	l. Bellenden
S. 453.	L. 5 f. n.	utaaleligt	l. utaalelig
S. 488.	L. 7 f. o.	dem	l. ham
S. 490.	L. 10 f. o.	Bower	l. Bowes
S. 490.	L. 14 f. o.	Bower	l. Bowes
S. 491.	L. 2 f. o.	Bower	l. Bowes
S. 493.	L. 15 f. o.	hendes Deel	l. Deeltagelse
S. 495.	L. 18 f. o.	Else	l. Elle
S. 496.	L. 15 f. o.	vidste noget	l. vidste
S. 498.	L. 9 f. o.	tidligere	l. tidligen
S. 501.	L. 9 f. o.	Beal	l. Beale
S. 501.	L. 16 f. n.	Tegn"[3])	l. Tegn."
S. 501.	L. 15 f. n.	vise	l. vise[3])
S. 501.	L. 10 f. n.	Beal	l. Beale
S. 505.	L. 1 f. o.	den 8de October	l den 8de October 1566
S. 519.	L. 2 f. o.	ja til	l. til
S. 519.	L. 8 f. o.	Skotlands Kyster	l. Skotland
S. 522.	L. 15 f. o.	kaldes	l. kaldtes
S. 525.	L. 11 f. n.	han	l. denne
S. 528.	L. 2 f. o.	Dødstiden	l. Dødstimen
S. 529.	L 11 f o.	ti	l. to.
S. 566.	L. 11 f. n.	trouvent	l. se trouvent
S. 570.	L. 9 f. n.	approveit	l. approve it
S. 576.	L. 18 f. o.	paa	l. under
S. 592.	L. 7 f. n.	ver	l. var
S. 594.	L. 15 f. o.	deres	l. de fjendlige
S. 662.	L. 4 f. o.	sig	l. sig om
S. 664.	L. 13 f. o.	saadan	l. saadant

S. 666. L. 2 f. o.	overbeviist l. overbeviste	
S. 670. L. 7 f. n.	he l. we	
S. 670. L. 7 f. n.	find l. find it	
S. 674. L. 16 f. n.	tilskriver l. tilskrive	
S. 698. L. 7 f. o.	eg l. jeg	
S. 699. L. 1 f. o.	Shieffield l. Sheffield	
S. 710. L. 4 f. o.	Danmark l. Danmarks	
S. 758. L. 5 f. n.	ved Tanken om l. ved Tanken [Erfaringen] om	
S. 785. L. 5 f. o.	Stormagters l. Statsmagters	
S. 790. L. 10 f. n.	ringe l. ringere	
S. 811. L. 2 f. o	Beskaffenhed maatte l. Beskaffenhed der maatte	
S. 822. L. 8 f. o.	bifaldt l. befalet	
S. 827. L. 5 f. o.	nogen l. noget.	
S. 828. L. 4 f. o.	*) udgaaer	

